المصباح المنير

في تهذيب تفسير

ابن الكثير

للاما [illegible]

بەکوردی

إعداد

جماعة من العلماء

بإشراف الشيخ صفي الرحمن مباركفوري

وەرگێرانی

علي حاجي عبدالله بريفكي

بەرگی دوازدەم

٢٠١

بسم الله الرحمن الرحيم

ناسنامە تفسیر

....

- ناوی تفسیر: تفسیر ابن الكثیر بەكوردی
- وەرگێڕانی: علی حاجی عبدالله پریسی
- نۆرەی چاپ: یەكەم ٢٠١٢
- شوێنی چاپ: تاران
- هەڵەچنی و دیزاین: ابراهیم معروف

بڵاوكار:

ناوەندی رۆشنبیر بۆ چاپ و بڵاوكردنەوە

سلێمانی

﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا ۗ لَقَدِ ٱسْتَكْبَرُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْ
عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا۟
مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَٰهُ هَبَآءً مَّنثُورًا ﴿٢٣﴾ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا ﴿٢٤﴾﴾

باسی لاساری‌و ڕكی خوانەناس

خوای گەورە باسی لاساری‌و نارێكی خوانەناسان دەكات‌و دەفەرموێت: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ﴾ واتە: ئەوانەی بە هیوای گەیشتن بە دیداری ئێمە نین دەڵێن: بۆچی فریشتەكان نایەنە لای ئێمەش وەك چوونەتە لای پێغەمبەران، وەك خوای گەورە لە ئایەتێكی تردا فەرموویەتی: ﴿قَالُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ رُسُلُ ٱللَّهِ﴾[1] واتە: دەڵێن ئێمە هەرگیز باوەڕ ناهێنین هەتا وێنەی ئەوەی بە پێغەمبەرانی خوا دراوە بە ئێمەش نەرێت. لەوانەشە مەبەستیان ئەوەبێت لێرەدا كە ئەڵێن: ﴿لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ﴾ كە فریشتەكان بە چاوی خۆمان ببینین، پێمان بڵێن كە محمد(ﷺ) پێغەمبەری خودایە وەك دەڵێن: ﴿أَوْ تَأْتِىَ بِٱللَّهِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ قَبِيلًا﴾[2] واتە: یان خواو فریشتەكان بێنی ڕووبەڕوو (بیان بینین). واتە: یان خودا خۆی‌و چەند فریشتەیەك بێنەو ڕووبەڕووی یەكمان بكەرەوە، بۆیە گوتوویانە: ﴿أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا﴾ واتە: یان خوای خۆمان ببینین؟ خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لَقَدِ ٱسْتَكْبَرُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا﴾ واتە: بە ڕاستی ئەوانەلەدەروونی خۆیاندا خۆیان بەگەورەدەزانی وە سەركەشیەكی گەورەیان كرد. یانی ئەوەندە لە خۆیان گۆڕاون هەر باس ناكرێت.بۆیە دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ ٱلْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴾[3]، واتە: وە بێگومان ئەگەر ئێمە فریشتەمان بۆ لای ئەو (بێباوەڕ)انە بناردایەو مردووەكان قسەیان لەگەڵ بكردنایەو هەموو شتێكمان بۆ كۆبكردنایەتەوە ڕووبەڕوو بە پێش چاویانەوە (یان كۆمەڵ كۆمەڵ) بڕوایان نەدەهێنا، مەگەر خوا بیەوێ، بەڵام زۆربەیان نازانن‌و بێئاگان. پاشان خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَوْمَ يَرَوْنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا﴾ ئەوانە لە ڕۆژێكدا چاویان بە فریشتەكان ناكەوێت كە باش‌و

---

[1] الانعام (١٢٤).

[2] الاسراء (٩٢).

[3] الانعام (١١١).

خێر بێت بۆیان، بەڵکو لەو ڕۆژەداکە فریشتەکان دەبینن هیچ مژدەیەکیان پێ نادرێت، ئەم کارەساتە کاتێك ڕوودەدات کە ئەو کەسانە وان لە گیانداندا و خەریکە گیانیان دەردەچێت لەو کاتەدا فریشتەکان پێیان دەڵێن:بڕۆن ون بنو مژدە بێت ئێوە دەچنە ناو ئاگر لەگەڵ توڕەیی خودادا ئەو خودایەی کە بەسەر هەموو شتێکدا زاڵە. فریشتەکان لە کاتی دەرچوونی گیانی خوانەناساندا ئەڵێن: ئەی گیانی پیسی بۆگەن! بڕۆ دەرەوە لەو لاشە پیسە، دەرچۆو بڕۆ بۆ ناو ئاگرە تاودراوەکە کە پڕە لە ئاوی کوڵو سێبەری چڕە دوکەڵ بەسەرتانەوە، نکوڵی دەکەنو نایانەوێ بێنەدەر و بەناو لاشەدا بڵاوە دەکەن، فریشتەکانیش لێیان دەدەنو دەکێشن بە پشتو دەمو چاویاندا وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۙ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَٰرَهُمْ﴾[1] واتە: وە ئەگەر دەتبینی کاتێ فریشتەکان گیانی بێباوەڕان دەکێشن لە دەمو چاوو پاشیان دەدەن. وە فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ ٱلْمَوْتِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا۟ أَيْدِيهِمْ﴾ ئەگەر ئەبینی کاتێك ستەمکاران لەسەرەمەرگدان و فریشتەکان دەستیان بۆ درێژ دەکەن، واتە لێیان دەدەن ﴿أَخْرِجُوٓا۟ أَنفُسَكُمُ ۖ ٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ ٱلْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ ءَايَٰتِهِۦ تَسْتَكْبِرُونَ﴾[2] واتە: (پێیان بڵێ) خۆتان دەرباز بکەن (لەم نارەحەتی گیان کێشانە) ئەمڕۆ پاداشتی ڕیسواکەر دەدرێتەوە بەهۆی ئەوەی کە قسەی ناڕاستتان هەڵدەبەست بە دەم خواوەو خۆتان بە گەورە دەزانی لە بەرامبەر ئایەتەکانی خوادا. هەر لەبەر ئەوەیە خودای مەزن لێرەدا و لەم ئایەتەدا فەرموویەتی: ﴿يَوْمَ يَرَوْنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِينَ﴾ ڕۆژێك کەفەریشتەکان دەبینن، هیچ مژدەیەکیان پێنییە بۆ ستەمکاران، ئەم ژیانە بە پێچەوانەی ژیانی خاوەن باوەڕانەوەیە کە لە کاتی گیان دەرچوونیاندا فریشتەکان مژدەی ژیانێکی خۆشو چاکیان دەدەنێ کە بە دەست هێنانی ژیانێکی پڕ بەختەوەریو کامەرانیە، کە هەرگیز نابڕێتەوە، وەك خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُوا۟ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُوا۟ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا۟ وَلَا تَحْزَنُوا۟ وَأَبْشِرُوا۟ بِٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلِيَآؤُكُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِىٓ أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلًا مِّنْ غَفُورٍ رَّحِيمٍ﴾[3]، واتە: بە ڕاستی ئەوانەی وتیان خوا پەروەردگارمانەو لە

[1] الانفال (٥٠).

[2] الانعام (٩٣).

[3] فصلت (٣٠-٣٢).

پاشان ڕاست (لەسەر ئایین) بەردەوام بوون فریشتەکان پۆل پۆل دێنە لایان (کاتێ مردن یان زیندووبوونەوە) (پێیان دەڵێن) مەترسن‌و خەفەت مەخۆن وە مژدەبێت لێتان ئەو بەهەشتەی کە بەڵێنتان پێ درابوو. ئێمە لە ژیانی دنیاو ڕۆژی دواییدا دۆستی ئێوەین وە لەو (بەهەشتەدا) هەرچی حەزی لێ بکەی بۆتان ئامادەیە وە هەرچی داوا بکەن لەوێدا لە خزمەتتان دایە ڕێزلێنان‌و میوانداریە لە لایەن خوای لێبوردەی میهرەبانەوە. وە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە لە بەڕائی کوڕی عازیبەوە (البراء بن عازب) کە فریشتەکان ئەڵێن بە گیانی خاوەن باوەڕ ئەی گیانی پاك لە لاشەی پاکدا، تۆ ئاوەدانت کردووەتەوە، ئەی گیانەکە بێرە دەرەوە بۆ شوێنی حەسانەوەو بەختەوەری‌و بۆ لای پەروەردگارێك کە تووڕە نییە[1]. هەندێکیتر وتویانە: بەڵکو مەبەست بەم ئایەتە: ﴿يَوْمَ يَرَوْنَ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا، ئەمە قسەی موجاهیدو زەحاك‌و کەسانی تریشە، هیچ جیاوازیەك نیە لە نێوان ئەم قسەیەداو ئەوەیشی لە پێشەوە لە باسمان کرد، چونکە فریشتەکان لەو دوو ڕۆژەدا واتە لە کاتی مردن‌و ڕۆژی قیامەتیشدا خۆیان پیشانی خاوەن باوەڕان‌و خوانەناسان دەدەن، مژدە ئەدەنە خاوەن باوەڕان بە دلۆڤانی‌و ڕەزامەندی خودا لێیان‌و هەواڵیش دەدەنە خوانەناسان بە ڕەنجەڕۆ بوون‌و هەناسە ساردیان چونکە لەو ڕۆژەدا هیچ مژدەیەك نیە بۆ تاوانباران، ﴿وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا﴾ واتە: پێیان ئەڵێن: مژدە لە ئێوە حەرامەو، ئەمڕۆ ڕزگاربوونتان نیە، ئەسڵی (الحجر) واتە: ڕێ پێنەدان. وەك ئەوەی کە ئەوترێ: دادوەر حیجری خستووەتەسەر فلانەکەس، کاتێك کە نەیەڵێت بەسامانەکەی مامەڵەبکات، ئیتر ئەو کەسە موفلیس بووبێت –واتە تێکشکاوە لە کاسپیا– یان سەفیهە واتە: ماڵ و سامان لە دەستیدا ناوەستێ و بە فیڕۆی دەدات، یان منداڵە یان هەر شتێکی تر وەك ئەمانە، بەهەمان شێوە شوێنێك لای کەعبەدا ناوبراوە بە (الحجر)، لەبەر ئەوەی نابێت ئەو کەسانەی تەوافی تێدا دەکەن، لەوێوە دەست بکەن بە تەواف کردن، بەڵکو دەبێت لە پشتەوە دەست بە تەوافکردن بکەن، وە هەرلەبەر ئەمەیە کە بە عەقڵ دەگوترێت حیجر چونکە خاوەنەکەی دەگێڕێتەوە لەو شتانەی کە خراپن‌و نابێت بکرێت، مەبەست لێرەدا ئەوەیە کە ئەو زەمیرە (الضمير) لەم ئایەتەدا کە دەفەرموێت: ﴿وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا﴾ بۆ فریشتەکان دەگەڕێتەوە، واتە فریشتەکان دەڵێن: مژدە لە ئێوە حەرامە.... ئەمە قسەی موجاهیدو عیکریمەو حەسەن‌و زەحاك‌و قەتادەو عوتبەی عەوفی‌و عەتای خۆراسانی‌و خوصەیف‌و کەسانی تریشە، ئیبنو جەریریش هەر ئەم ڕایەی هەڵبژاردووە.[2] ئیبنو جەریر

---

[1] مسلم (٢٢٠٢/٤).

[2] الطبري (٢٥٦/١٩)، الدر المنثور (٢٠٦/٤).

دەیگێڕێتەوە لە ئیبنو جورەیجەوە کە دەڵێ: ئەمەقسەی موشریکەکانە[1]. ﴿يَوْمَ يَرَوْنَ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ﴾ واتە: خۆ دەپارێزن لە فریشتەکان. لەبەر ئەوە کاتێك عەرەبەکان کارەساتێکیان توش ببوایە یان توشی ناڕەحەتیەك بهاتنایەدەیان گوت: ﴿حِجْرًا مَّحْجُورًا﴾ ئەم وتەیە هەرچەندە قسەی لەسەرە، بەڵام بەنیسبەتی دەکەقەوە ماناکەی دوورەلێیەوەونایگرێتەوە. ڕای جمهوریش بە پێچەوانەی ئەو ڕایەوەیە. خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَقَدِمْنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا۟ مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَـٰهُ هَبَآءً مَّنثُورًا﴾ واتە: هاتین هەر کردەوەیەکیان کردبوو هەموویمان وەکو تۆزی پەرش‌و بڵاو لێ کرد. یانی: هەر کارێکیان کردووە لە دنیادا لە ڕۆژی قیامەتدا کاتێك کە خوای گەورە موحاسەبەی عەبدەکانی دەکات کە چیان کردووە لە چاکەو لە خراپە، دەردەکەوێت کە ئەو موشریکانە هیچ سوودو بەهرەیەك وەرناگرن لەو کردارانەی کە لە دنیا کردوویانەو وایان زانیوە کە دەبێتە هۆی ڕزگاربوونیان لە قیامەتدا، لەبەر ئەوە ئەو کارانەی ئەوانە کردوویانە پاك‌و بۆ خوا نەبێت‌و شەرع بڕیاری لەسەر نەدات ئەو کارە بەتاڵەو وەرناگیرێت، کارو فەرمانیی خوانەناسانیش لەوە زیاتر نیە، هیچ کردارێکیان لێ وەرناگیرێت لەو ڕۆژەدا، بۆیە خودای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَقَدِمْنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا۟ مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَـٰهُ هَبَآءً مَّنثُورًا﴾ سوفیانی سەوری دەڵێ: لە ئەبو ئیسحاقەوە لە حاریسەوە ئەویش لە عەلی یەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) لەمانای ئەم ئایەتەدا ﴿هَبَآءً مَّنثُورًا﴾ دەڵێ: وەك ئەو ڕۆشنایی‌و تیشکی خۆرەی کە لە کلاوڕۆشنەوە دەچێتە خوارەوە، هەر بەم شێوەیە بە جۆرێکی تر لە عەلیەوە ڕیوایەت کراوە، هەروەك ئەمە لە ئیبنو عەباس‌و موجاهیدو عیکریمەو سەعیدی کوڕی جوبەیرو سەدی‌و زەحاك‌و کەسانی تریشەوە ڕیوایەت کراوە.[2] هەر بەو شێوەیە حەسەنی بەسریش دەڵێ: ئەو تیشك‌و ڕووناکیەیە کە لە کلاوڕۆشنەی یەکێکەوە دەچێتە خوارەوە، خۆ ئەگەر چوو بیگرێت بۆی ناگیرێت،[3] ئەبولئەحوەص لە ئەبو ئیسحاقەوە ئەویش لە عەلیەوە دەڵێ: ﴿هَبَآءً مَّنثُورًا﴾ واتە: تۆزی بابردەی چوارپێ –مەڕو ماڵات– هەر بەم شێوەیە لە ئیبنو عەباس‌و زەحاك‌و عبدالرحمن ی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەمەوە ڕیوایەت کراوە، قەتادە لەم ئایەتەدا ﴿هَبَآءً مَّنثُورًا﴾ دەڵێ: ئایا گەڵای وشکی درەختت بینیوە کە با دەیبات؟ ﴿هَبَآءً مَّنثُورًا﴾ئەو گەڵایە[4]. لە یەعلای کوڕی عوبەیدەوە دەڵێ: ﴿هَبَآءً﴾ ئەو تۆزەیە کە با دەیبات، ئەنجامی ئەم هەموو

---

[1] الطبري (١٩/٢٥٤).
[2] الطبري (١٩/٢٥٧، ٢٥٨).
[3] الطبري (١٩/٢٥٧).
[4] الطبري (١٩/٢٥٨).

قسەیە ئەوە دەگەیەنێت که کرداری خوانەناس وەك شتێکی بێ نرخو بێ بایەخ وایە که خاوەنەکەی هیچ سودێکی لێ وەرناگرێت وە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ مَّثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمْۖ أَعْمَٰلُهُمْ كَرَمَادٍ ٱشْتَدَّتْ بِهِ ٱلرِّيحُ﴾،[1] واتە: ئەوانەی بێبڕوا بوون بە پەروەردگاریان نموونەی کردەوەکانیان وەك خۆڵەمێشێك وایە بە توندی با لێی هەڵکردبێت. وە فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُبْطِلُواْ صَدَقَٰتِكُم بِٱلْمَنِّ وَٱلْأَذَىٰ كَٱلَّذِى يُنفِقُ مَالَهُۥ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِۖ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٌ فَتَرَكَهُۥ صَلْدًاۖ لَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَىْءٍ مِّمَّا كَسَبُواْ﴾[2]، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە خێرو بەخشینەکانتان پوچەڵ مەکەنەوە بە منەت نانو ئازاردانو دڵ ئێشان وەك ئەو کەسەی ماڵو سامانی خۆی بەخت دەکات بۆ ڕووپامایی خەڵك وە باوەڕی نیە بە خواو بە ڕۆژی دوایی، جا وێنەی ئەو ناپاکە وەك بەردێکی لوس وایە که گڵێکی کەمی بەسەرەوە بێت ئینجا بارانێکی لێزمەی لێ بدات وە بەردەکە بهێڵێتەوە بە ڕووتی، ناتوانن هیچ لەوەی که کردوویانە دەست بخەن. وە فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَعْمَٰلُهُمْ كَسَرَابٍۭ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ ٱلظَّمْـَٔانُ مَآءً حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَهُۥ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا﴾[3]. واتە: وە ئەوانەی که بێباوەڕن کردەوە (چاکە)کانیان وەك سەرابێك وایە (سەراب تیشکێکە کاتی زۆر گەرما لە بیاباندا وەك ئاو دێتە پێش چاو) لە بیابانێکدا (بریسکە بداتەوە) (کەسێکی) زۆر تینوو بە ئاوی دەزانێ (لە دوورەوە) (بە پەلە دەڕوات بۆی) کاتێك دەگاتە لای هیچ بەدی ناکات.

شوێنو جێگەی خەڵکی بەهەشت

خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا جێو شوێنی پشودانی بەهەشتیەکان چاکترین شوێنە. وە خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿لَا يَسْتَوِىٓ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ وَأَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِۚ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ﴾[4]، واتە: دۆزەخیانو بەهەشتیان وەك یەك نین بەهەشتیان ڕزگارو سەرکەوتوون. چونکە خەڵکی بەهەشت بەرەو پلە بەرزەکانو کۆشکە ئارامەکان دەڕۆن، وە لە شوێنێکی زۆر خۆشو جوانو ڕازاوەدان ﴿خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا

[1] ابراهيم (١٨).
[2] البقرة (٢٦٤).
[3] نور (٣٩).
[4] الحشر (٢٠).

وَمُقَامًا ﴾[١]، واتە: بێ برانەوە تێیدا دەمێننەوە چەن جێگەو شوێن‌و مانەوەیەکی جوان‌و خۆشە. خەڵکی ناو ئاگریش بەرەو قوڵایی ناو ئاگر دەڕۆن‌و هەر هەناسەی سارد هەڵدەکێشن‌و هەموو جۆرە جەربەزەو ئازارو سزایەك دەچێژن ﴿ إِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴾،[٢] واتە: بە هۆی ئەو کردەوەی کە لێیان وەرگیراوە، ئەو شوێنەیان وەرگرتووەو ڕۆیشتوون بۆی، بە پێچەوانەی خەڵکی ناو ئاگر کە هیچ کردارێکی وایان نیە بەرەو بەهەشت بیانبات، وە ڕزگاریان بکات لە ئاگر، خوای گەورە باسی ژیانی بەختەوەران دەکات بۆ ئەوەی چاکتر لە ژیانی بەدبەختان ئاگادار بین کە چەندە ژیانیان خراپە، سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێ: خوای گەورە کە لە لێپرسینەوە دەبێتەوە لە نیوەڕۆدا خەڵکی بەهەشت دەچین بۆ پشوودان لە ناو بەهەشتداو خەڵکی ناو ئاگریش بۆ ناو ئاگر، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا ﴾ عیکریمە دەڵێ: من ئەو کاتە دەزانم کە خەڵکی بەهەشت دەچنە بەهەشت‌و خەڵکی ئاگر دەچنە ناو ئاگر، ئەو کاتەیە کە لە دنیادا خۆر زۆر بەرز دەبێتەوە خەڵکی دەگەڕێنەوە بۆماڵەوەیان بۆ پشوودان، جەهەنەمیەکان دەڕۆن بۆ ناو ئاگرو بەهەشتیەکانیش ڕەوانە دەکرێن بۆ بەهەشت لەوێ دەحەسێنەوەو جگەری نەهەنگیان پێ دەدرێت‌و هەموو تێر دەخۆن. وەك خوای گەورە لەم ئایەتەدا فەرموویەتی: ﴿أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا ﴾.

﴿ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ ٱلسَّمَآءُ بِٱلْغَمَٰمِ وَنُزِّلَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ تَنزِيلًا ﴿٢٥﴾ ٱلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ ٱلْحَقُّ لِلرَّحْمَٰنِ ۚ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾ وَيَوْمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَٰلَيْتَنِى ٱتَّخَذْتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَٰوَيْلَتَىٰ لَيْتَنِى لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَّقَدْ أَضَلَّنِى عَنِ ٱلذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَآءَنِى ۗ وَكَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ لِلْإِنسَٰنِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾ ﴾

ناڕەحەتیەکانی ڕۆژی قیامەت‌و ناهەقکار خۆزگە دەخوازێت کە بە ڕێی پێغەمبەردا (ﷺ) بڕۆیشتایە

خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ ٱلسَّمَآءُ بِٱلْغَمَٰمِ وَنُزِّلَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ تَنزِيلًا ﴾ خوای گەورە باسی کارەسات‌و ناڕەحەتیەکانی ڕۆژی قیامەت دەکات کە چەندەها بەسەرهاتی گەورەو گرنگ ڕوودەدات تێیدا لەوانە: ئاسمانەکان پارچە پارچە دەبن‌و وەك کۆمەڵە هەورێکی ڕوون بەرچاو دەکەوێت‌و فریشتەکانیش بەرەو سەر زەمین بە کۆمەڵ دێن‌و دەوری ئەو خەڵکە دەدەن لە مەحشەردا — لە

---

[١] الفرقان (٧٦).

[٢] الفرقان (٦٦).

کۆڕەپانی قیامەتدا – پاشان خوای گەورە دێتو موحاسەبەیان تەواو دەبێت، موجاهید دەڵێت: هەروەکو خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن يَأْتِيَهُمُ ٱللَّهُ فِى ظُلَلٍ مِّنَ ٱلْغَمَامِ وَٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ وَقُضِىَ ٱلْأَمْرُ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ﴾[1] واتە: ئایا ئەوانە چاوەڕوانن خوایان بۆ بێت لە ناو چەند پارچە هەورێکی سپیدا هەروەها فریشتەکان (یان بۆ بێت) وە کارەکە کۆتایی پێ بێت، وە هەموو کارێك هەر بۆ لای خوا دەگەڕێتەوە[2]. خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ٱلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ ٱلْحَقُّ لِلرَّحْمَـٰنِ﴾ واتە: لەو ڕۆژەدا فەرمانڕەوایەتی تەنها بۆ خوای میهرەبانە. وەك ئەم ئایەتە کە دەفەرمووێت: ﴿لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ﴾[3]، واتە: (خوا دەفەرمووێت): ئەمڕۆ پادشایەتیو دەسەڵات بۆ کێیە (وەڵام نادرێتەوە)، (خۆی دەفەرمووێت) هەر بۆ خوای تاكو تەنهایە کە بەسەر هەموو شتێکدا زاڵە. لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە: (خوای گەورە بە دەستی ڕاستی ئاسمانەکانی دەپێچێتەوەو بە دەستەکەی تری زەمینیش دەگرێ)، پاشان دەفەرمووێت: (من فەرمانڕەوام، من بەسەر هەموو شتێکدا زاڵم، فەرمانڕەواکانی سەر زەمین لە کوێن؟ ئەوانەی خۆیان بە زاڵ دەزانن لە کوێن؟ ئەوانەی خۆیان بە زل دەزانن لە کوێن؟)[4]، ﴿وَكَانَ يَوْمًا عَلَى ٱلْكَـٰفِرِينَ عَسِيرًا﴾ واتە: بۆ ئەوانەی کە خوا نەناسن ئەو ڕۆژە زۆر گرانو سەختە، چونکە ڕۆژی دادپەروەریو موحاسەبەو هەڵاوێرانە وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ۝٩ عَلَى ٱلْكَـٰفِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ﴾[5]، واتە: ئەو ڕۆژە ڕۆژێکی سەختو گرانە، لەسەر کافران سوكو ئاسان نیە. ئەمە حاڵو گوزەرانی خەڵکی بێدینە، بەڵام خاوەنباوەڕ خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿لَا يَحْزُنُهُمُ ٱلْفَزَعُ ٱلْأَكْبَرُ﴾[6]، واتە: غەمباریان ناکات ترسە هەرە گەورەکە (لە قیامەتدا). پاشان خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَيَوْمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَـٰلَيْتَنِى ٱتَّخَذْتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلًا﴾خوای گەورە باسی ستەمکاران دەکات کە چەندە پەشیمانو پەنجەی خۆیان دەگەزن کە بۆچی شوێن ڕێگای پێغەمبەر نەکەوتنو ڕێگای تریان گرتەبەر، لەو ڕێگە ڕاستە ڕوونەی خودا

---

[1] البقرة (٢١٠).

[2] الطبري (١٩/٢٦٠).

[3] غافر (١٦).

[4] فتح الباري (١١/٣٧٩)، مسلم (٤/٢١٤٨).

[5] المدثر (٩–١٠).

[6] الانبياء (١٠٣).

لایاندا، لە ڕۆژی قیامەتدا پەشیمانن بەڵام پەشیمانی هیچ سوودێکی نیە بۆیان، پەنجەی خۆی دەگەزێتو لە داخو خەفەتا هەناسە هەڵدەکێشێت، هیچ جیاوازی یەك نییە لەوەدا ئەم ئایەتە لەسەر عوقبەی کوڕی ئەبو موعیت (عقبة بن أبي معيط) هاتبێتە خوار یان لەسەر هەر کەسێکی تر لەو بەدبەختانە، ئایەتەکە گشتگیرە و هەموو ستەمکارێك دەگرێتەوە، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴾[1]، واتە: ڕۆژێ کە دەمو چاویان لە ئاگری دۆزەخدا ئەم دیوو ئەودیو دەکرێت دەڵێن: خۆزگە گوێڕایەڵی خواو گوێڕایەڵی پێغەمبەرمان بکردایە. هەموو ناهەقی کارێك لەو ڕۆژەدا زۆر پەشیمانەو لە داخو خەفەتا پەنجەی خۆی دەبات بە دەماو – دەیگەزێ – ئەڵێ: ﴿يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا﴾ ئای تیاچوون بۆ من خۆزگە فلانە کەسم نەکردبا بە هاوەڵی خۆم. واتە: خۆزگە ئەو کەسەی کە منی لە ڕێی ڕاست لاداو بەرەو ڕێی پڕوپوچ بردمیو بەدبەختی کردم هەر دۆستو هاوەڵم نەبووایە، ئەمەیش هەر یەکسانە بەوەی ئومەیەی کوڕی خەلەفو ئوبەیی کوڕی خەلەفی برایو کەسانی تریش ﴿لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ﴾ واتە: بە ڕاستی ئەو لە قورئان منی لادا ﴿بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي﴾ دوای ئەوەی کە قورئانم پێگەیشت. خوای گەورەیش دەفەرمووێت: ﴿وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا﴾ واتە: شەیتان بەردەوام خەڵکی دوور دەخاتەوە لە قورئانو بەرەڵای دەکاو، لە شتی پڕوپوچدا بەکاری دەهێنێتو لەبەر چاوی شیرینی دەکات.

﴿وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا (٣٠) وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا (٣١)﴾

پێغەمبەر (ﷺ) نارەزایی خۆی دەردەبڕێت لەو کەسانەی کە دژایەتی دەکەن

خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا﴾ خوای گەورە باسی بەندەو پێغەمبەری خۆی محمد (ﷺ) دەکات کە دەڵێ: ئەی پەروەردگارم گەلەکەم شوێنی ئەم قورئانە نەکەوتن و گوێیان بۆ نەگرت، چونکە موشریکەکان گوێیان بۆ قورئان نەدەگرتو دەستیان دەکردە قاڵەقاڵ هەتا نەیبیستن وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ﴾[2] واتە: وە بێباوەڕان (بە یەکتریان) دەوت گوێ مەگرن بۆ ئەم قورئانەو شتی پڕوپووچی تێکەڵ بکەن. خوانەناسان دەیانگوت گوێ بۆ ئەم قورئانە مەگرنو خۆتان سەرقاڵ بکەنو

---

[1] الاحزاب (٦٦).

[2] فصلت (٢٦).

قسەی تر بکەن بۆ ئەوەی لێی حاڵی نەبن، ئەمەش نیشانەی ئەوەیە کە نەیاندەویست بڕوای پێ بهێنن‌و لێی دووردەکەوتنەوەوپشتیان تێدەکردو شوێنی نەدەکەوتن‌و فەرمانەکانیان بەجێ نەدەهێنا لە جیاتی ئەوەدا خۆیان خەریك دەکرد بە شیعرو گۆرانی وتن‌و قسەی بێ هودەو پڕوپوچ‌و هەر شتێکی تر بۆ ئەوەی کە گوێ لە قورئان نەگرن، داواکارین لە خودای گەورەو خاوەن بەهرەو کە توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیە، لاماندا لەو شتانەی دەبێتە هۆی توڕەبوون‌و ڕەنجانی خۆی بەکارمان بێنێت لەو شتانەی کە خۆی لێی ڕازیەو لە خوێندنی قورئان‌و تێگەیشتن لێی‌و بەجێهێنانی فەرمانەکانی لە شەو ڕۆژدا بەبێوچان بەو شێوەیەی کەخۆی پێی خۆشەو چاکە، چونکە هەر خۆی خاوەن ڕێزو بەخشندەیە.

پاشان خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِّنَ الْمُجْرِمِينَ﴾ واتە: بۆ هەموو پێغەمبەرێك لە پێشەوە دوژمنێکمان لە تاوانباران دانەوە وەك چۆن تۆش دوژمنت بۆ پەیدا بووە لە ناو هۆزەکەتداو پشتیان کردووەتە قورئان، خوای گەورە ئەو نەیارانەی کردووەتە دوژمنی پێغەمبەران‌و خەڵکی بانگ دەکەن‌و هانەهانەی دەدەن بۆ گومڕایی‌و ئەو خوانەناسیەی خۆیان لەسەری بەردەوامن.

وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ﴾[1]، واتە: هەر بەو شێوەیە بۆ هەموو پێغەمبەرێك دوژمنێکمان داناوە لە شەیتانەکانی مرۆڤو جنۆکە. بۆیە خوای گەورە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا﴾ واتە: خوای تۆ بەسە کە ڕێ نیشاندەرو یارمەتی دەر بێت، بۆ ئەو کەسانەی کە شوێنی پێغەمبەر کەوتوون‌و باوەڕیان بە قورئان بووەو شوێنی کەوتوون‌و بە ڕاستیان زانیووە، خودا یارمەتی دەرو ڕێ نیشاندەریانە لە دنیاو لە ڕۆژی دواییدا، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿هَادِيًا وَنَصِيرًا﴾ چونکە موشریکەکان دەبوونە لەمپەر لە ڕێی خەڵکیدا کە شوێنی قورئان بکەون بۆ ئەوەی خەڵکی ڕێی ڕاست نەگرنەبەرو ڕێبازی خۆیان سەرخەن بەسەر ڕێبازی قورئاندا بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِّنَ الْمُجْرِمِينَ﴾.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾ الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾﴾

[1] الانعام (١١٢).

حیکمەتی دابەزاندنی قورئان بە جیاجیاو وەڵام دانەوەی خوانەناسان‌و ڕوون کردنەوەی چارەنووسی خراپیان

خوای گەورە باسی خوانەناسان دەکات کە چەندە ڕەخنە دەگرن‌و لاساری‌و قسەی بێڕێ و بێجێ دەکەن‌و ئەڵێن: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلْقُرْءَانُ جُمْلَةً وَٰحِدَةً﴾، واتە: وە ئەوانەی بێباوەڕ بوون دەیانگوت بۆچی (موحەمەد (ﷺ)) هەموو قورئانی بە یەك جار بۆ دانەبەزێنراوە. یانی خۆزگە ئەم قورئانە یەك جار بهاتایە بۆ موحەمەد (ﷺ) وەك کتێبە پێشووەکانی تر کە بە جارێك هەمووی هاتووەتە خوارەوە وەك تەورات‌و ئینجیل‌و زەبوورو کتێبەکانی تری خودا، خوای گەورە وەڵامیان دەداتەوە کە ئەم قورئانە لە ماوەی بیست‌و سێ ساڵدا بە پێی ڕووداوو بەسەرهاتەکان هاتووەتە خوارەوە، بە پێی پێویست بون‌و جێگیرکردنی ئەو فەرمان‌و ئەرکانەی خودا بڕیاری دەدات بۆ خاوەن باوەڕان، تا دڵیان تەواو دابمەزرێت‌و ئارامی ڕووی تێ بکات، وە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَقُرْءَانًا فَرَقْنَٰهُ لِتَقْرَأَهُۥ عَلَى ٱلنَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَٰهُ تَنزِيلًا﴾[1]، واتە قورئانێکە بە جیاجیا ڕەوانەمان کردووە هەتا بە نەرمی بۆ خەڵکی بخوێنیتەوەو بەپێی پێویست ناردوومانە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِۦ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَٰهُ تَرْتِيلًا﴾، واتە: ئا بەو جۆرە (دامانبەزاندووە) بۆ ئەوەی دڵی تۆ (ئەی موحەمەد (ﷺ)) بەو قورئانە دامەزراوە بەهێز بکەین وە (بەو بۆنەیەوە) ئایەتانی خۆمم بۆ ناردوون سات دوای سات. قەتادە دەڵێ: یانی چاك ڕوونمان کردووەتەوە، عبدالرحمن ی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەم دەڵێ: چاك ماناکەمان تەفسیر کردووە.[2] خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا﴾ واتە: هیچ قسەیەك ناڵێن کە نەیاری هەقی پێ بکەن مەگین ئێمە وەڵاممان داونەتەوە بە نموونەیەکی پڕماناترو ڕوون‌و ئاشکراو ڕەوانتر لەو قسانەی ئەوان، ئەبو عەبدوڕەحمانی نەسائی ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە دەڵێ: قورئان ڕەوانە کرایە ئاسمانی دنیا بە تێکڕایی لە شەوی قەدردا پاشان دوای ئەوە لە ماوەی بیست‌و سێ ساڵدا هاتە خوارەوە.[3] خوای گەورە فەرمویەتی: ﴿وَقُرْءَانًا فَرَقْنَٰهُ لِتَقْرَأَهُۥ عَلَى ٱلنَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَٰهُ تَنزِيلًا﴾[4]، واتە: وە قورئانمان بەش بەش بۆت ناردووە بۆ ئەوەی بیخوێنیتەوە بەسەر خەڵکیدا بە لەسەرخۆیی و هێواشی وە ئەم

---

[1] الاسراء (١٠٦).

[2] الطبري (١٩/٢٦٦).

[3] النسائي في الكبرى (١٦/٤٢١).

[4] الاسراء (١٠٦).

(قورئانە)مان بەو شێوەیە دابەزاند. پاشان خوای خاوەن دەسەلات باسی حاڵی خراپی خوانەناسان دەکات لە ڕۆژی قیامەتداو کۆکردنەوەو ڕاپێچکردنیان بۆ ناو ئاگری جەهەنەم، بە شێوەیەکی زۆر خراپو ناشیرینو ڕیسواکەر، وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾، واتە: ئەو کەسانەی بەسەر ڕوخساریاندا دەبرێت بۆ دۆزەخ ئەوانە خراپترین جێگایان بۆ هەیەو ڕێگاشیان ون کردووە. لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە لە ئەنەسەوە کە پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) خوانەناس چۆن لە ڕۆژی قیامەتدا بە دەمو ڕوودا ڕادەکێشرێت –حەشر دەکرێت–؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (ئەو کەسەی کە لەسەر هەردوو قاچی بردوویەتی بەڕێدا هەر ئەو کەسەش توانای هەیە بەسەر دەمو ڕوویدا ببیات –ڕایکێشێت– لە ڕۆژی قیامەتدا)[1].

﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلْنَا مَعَهُۥٓ أَخَاهُ هَٰرُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا ٱذْهَبَآ إِلَى ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا فَدَمَّرْنَٰهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا۟ ٱلرُّسُلَ أَغْرَقْنَٰهُمْ وَجَعَلْنَٰهُمْ لِلنَّاسِ ءَايَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّٰلِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا۟ وَأَصْحَٰبَ ٱلرَّسِّ وَقُرُونًۢا بَيْنَ ذَٰلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ ٱلْأَمْثَٰلَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ أَتَوْا۟ عَلَى ٱلْقَرْيَةِ ٱلَّتِىٓ أُمْطِرَتْ مَطَرَ ٱلسَّوْءِ أَفَلَمْ يَكُونُوا۟ يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا۟ لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾ ﴾

ترس وەبەرهێنانی بتپەرستانی قورەیش

خوای گەورە هەڕەشە دەکات لەو کەسانەی کە بڕوایان نەهێناوە بە پێغەمبەرەکەی کەمحمدە(ﷺ) کە بریتین لە بتپەرستەکانی قورەیشو ئەوانەی دژایەتی دەکەن، ئاگاداریان دەکاتەوەو دەیان ترسێنێت لە سزای بە ژانو جەزرەبەی سەختی خۆی کە هێنای بەسەر ئەو گەلانەی پێشوودا کە بڕوایان بە پێغەمبەرەکان نەدەکرد لە پێغەمبەر موساوە دەست پێدەکاتو دەفەرمووێت: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلْنَا مَعَهُۥٓ أَخَاهُ هَٰرُونَ وَزِيرًا﴾ واتە: بەڕاستی کتێبی دا بە موساو هارونی براشی کردە پشتیوانو یارمەتیدەرو لایەنگیری، بەڵام فیرعەونو لەشکرەکەی بڕوایان پێ نەدەکرد. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ فَقُلْنَا ٱذْهَبَآ إِلَى ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا فَدَمَّرْنَٰهُمْ تَدْمِيرًا ﴾، واتە: ئینجا وتمان هەردووکتان بڕۆن بۆ سەر ئەو گەلەی باوەڕیان بە ئایەتەکانی ئێمە نیەو بە درۆی دەزانن

[1] احمد (٣/٢٢٩) فەرموودەیەکی سەحیحە.

ئەوسا لەناومان بردن بە لەناوبردنێکی زۆر خراپ. خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا﴾،[1] واتە: خوای گەورە پەرتو بڵاوی کردن هەر خوانەناسێکیش ئاوا بێت هەمان شت چاوەڕوانی دەکاتو ئاوای بەسەردێت، وەك هۆزی نوح کە بڕوایان بە پێغەمبەر نوح نەکرد توشی ئەو بەڵایە بوونو هەموو خنکان ئەوانە نەبێت کە لە ناو کەشتییەکەدا بوون، وە هەر کەسێك بڕوای بە پێغەبەرێك نەبێت وەك ئەوە وایە کە بڕوای بە هەموو پێغەمبەرەکان نەبووبێت، چونکە هیچ جیاوازیەك لە نێوان پێغەمبەرێكو پێغەمبەرێکی تردا نیە، خۆ ئەگەر واش دابنرێت کە خودای مەزن هەموو پێغەمبەرانی ڕەوانە بکردایە هەر بڕوایان پێ نەدەکردنو بە درۆیان دەخستنەوە، بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَقَوْمَ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ﴾، واتە: گەلی نوحیش کاتێ پێغەمبەرانیان بە درۆ زانی. گەلی نوح جگە لە نوح پێغەمبەر -سەلامی خوای لێ بێت- هیچ پێغەمبەرێکی تریان بۆ نەهاتووە، کە نۆ سەدو پەنجا ساڵ لە ناویاندا ژیاو بانگی دەکردن بۆ سەر ڕێگەی خوداو دەیترساندن لە سزاو تۆڵەی خودا، وەك خودای مەزن لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی ژمارەیەکی کەم نەبێت بڕوایان پێ نەهێنا ﴿وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ﴾،[2] واتە: وە خەڵکێکی کەم نەبێت بڕوایان نەهێنا لەگەڵیدا. بۆیە نوقمی ناو ئاوی کردن هیچیان دەرنەچوونو هەموو لەناو چوون، لەسەر زەمیندا تەنها کەسێك لە نەوەی ئادەم نەما جگە لەوانەی لەناو کەمیەکەدا مابوونەوە و ڕزگاریان بوو، وە ﴿أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ واتە: نوقمی ناو ئاومان کردنو کردمانننە پەندو ئامۆژگاری بۆ ئەوەی خەڵکی دەرسی لێ وەرگرن وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ﴾[3]، واتە: بە ڕاستی ئێمە: کاتێك کە ئاو (ی تۆفان) سەرکەوت (باپیرەکانی) ئێوەمان هەڵگرت لە کەشتیدا (ئەی بێبڕوایانی مەککە)، تا ئەم کردەوەیە بکەینە بیرهێنەرەوە بۆ ئێوە وە لە گوێی بگرێ گوێگرێکی تێگەیشتوو. واتە: لە شێوەی ئەم کەشتییەمان هێشتەوە کە لەسەری هاتوچۆ بکەن لەناو دەریا پانو بەرینەکاندا بۆ ئەوەی شوکری ئەو بەهرانەی خودا بکەن کە نەجاتی داون لە نقوم بوونو کردوونی بە نەوەی ئەوانەی کە بڕوایان بە نوح پێغەمبەر کردو بە ڕاستیان زانی، پاشان خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَعَادًا وَثَمُودَا وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ

---

[1] محمد (١٠).

[2] هود (٤٠).

[3] الحاقة (١١-١٢).

﴿ذَٰلِكَ كَثِيرًا﴾ واتە: عادو سەمودو خاوەن چاڵەکانیش قڕبوون‌و خەڵکێکی تری زۆریش لەو نێوانەدا هەر بەو شێوەیە لەناوچوون، خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَعَادًا وَثَمُودَاْ وَأَصْحَٰبَ ٱلرَّسِّ﴾ لە پێشەوە بەسەرهاتەکانیان باس کرا لە سورەتی (الاعراف)و چەند سورەتی تردا پێویست ناکات لێرەدا دووبارە بکرێتەوە، بەڵام ﴿وَأَصْحَٰبَ ٱلرَّسِّ﴾ واتە: خاوەن چاڵەکان –بیرەکان– ئیبنو جورەیج لە ئیبنو عەباسەوە دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: خاوەن چاڵەکان خەڵکی دێیەك بوون لە دێهاتەکانی سەموود[1]. سوفیانی سەوری دەڵێ: لە ئەبو بەکرەوە، ئەویش لە عیکریمەوە دەڵێ: ﴿ٱلرَّسِّ﴾ چاڵێك –بیرێك– بووە کە پێغەمبەرەکەیان خستووەتە ناوی واتە: لە ناویا دایان پۆشیوە.[2] ﴿وَقُرُونَۢا بَيْنَ ذَٰلِكَ كَثِيرًا﴾ واتە: زۆرێکیش لە بەرەو چینی تریش لە نێوان عادو سەموودا هەر بەو شێوەیە لەناوچوون، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ ٱلْأَمْثَٰلَ﴾ واتە: نموونەمان بۆ هەموویان هێناوەتەوە بەڵگەی تەواومان بۆ ڕوون کردوونەتەوە، وەك قەتادە دەڵێ: هیچ بروبیانوویەکمان بۆ نەهێشتوونەتەوە.[3] ﴿وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا﴾ واتە: وە هەموویانمان لەناو برد بە لەناوبردنێکی خراپ، یانی هەمووومان ونجڕونجڕ کردن، وەك ئەم ئایەتە کە دەفەرموێت: ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ ٱلْقُرُونِ مِنۢ بَعْدِ نُوحٍ﴾[4]، واتە: وە زۆر (گەل‌و میللەت)مان لەناوبرد لە چەرخەکانی پاش نوح. (القرن) بریتیە لە کۆمەڵێك خەڵکی، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا ءَاخَرِينَ﴾[5]، واتە: پاشان لە دوای ئەوان بەدیمان هێنا گەل‌و نەوەیەکی تر. هەندێ قەڕنیان (القرن) بە سەدو بیست ساڵ داناوە، هەندێکی تر قەڕنیان بە سەد ساڵ‌و هەندێکیش بە هەشتا ساڵ‌و هەندێکی تریش بە چل ساڵ، بەڵام دیاتر ئەوەیە کە قەڕن –چەرخ– ئەو خەڵکە هاوچەرخەن لە زەمانێکدا لەگەڵ یەکتری دەژین. کاتێك کە ڕۆیشتن بەرەیەکی تر بە دوایاندا دێت‌و جێیان دەگرنەوەو، ئەوانە دەبنە چەرخێکی تر. وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە: (چاکترین چەرخەکان چەرخی منە، پاشان ئەوانەی لە دوای ئەوان

---

[1] الطبري (١٩/٢٦٩).

[2] البغوي (٣/٣٦٩)، القرطبي (١٣/٣٢).

[3] الطبري (١٩/٢٧٢).

[4] الاسراء (١٧).

[5] مؤمنون (٣١).

دێن و پاشان ئەوانەش دوای ئەوانە دێن)[١]، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ ﴾ واتە: سوێند بە خوا ئەوانە ڕابوردن بەو شارانەی کە ئەو بارانە خراپە بەسەریاندا باری واتە: هۆزی لوت (لوط) کە پێی دەڵێن سەدوم کە قڕکران و زەویەکەیان بەسەردا هەڵگەڕێنرایەوە بە گمۆڵە قوڕی وەك بەرد بەردەباران کران، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ﴾[٢]، واتە: وە بارانێکمان (لە بەرد) بەسەریاندا باراند ئینجا ئای چ خراپ بوو بارانی ترسێنراوەکان. وە فەرموویەتی: ﴿ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾[٣]، واتە: بە ڕاستی ئێوە (قوڕەیشیەکان) دەڕۆن بەسەر (شوێنەکان)یاندا بە بەیانیاندا (بە ڕۆژ)و بە شەودا ئایا ئیتر ژیر نابن؟ وە فەرموویەتی: ﴿وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ﴾[٤]، واتە: وە بێگومان ئەو (شارە وێران کراوە) لەسەر ڕێگای سەرەکی (کاروانەکان)دایە. وە فەرموویەتی: ﴿وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ﴾[٥]، واتە: جا بە ڕاستی ئەم دووانە لەسەر ڕێگایەکی ئاشکران. بۆیە لێرەدا دەفەرموێت ﴿أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا ﴾ واتە: ئاخۆ ئەوەیان بە چاوی خۆیان نەدیوە؟ چیان بەسەردا هاتووەو چۆن تووشی ئەو سزا سەختو گرانە بوون بە هۆی ئەو خوانەناسی و بڕوانەهێنانیانەوە بە پێغەمبەرەکەیان و دژایەتی کردنی خواو پێغەمبەرەکەی، پەندو ئامۆژگاری لەو کارەساتە وەرناگرن ﴿بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا﴾ بەڵام ئەوانە چونکە بڕوایان بە زیندووبوونەوە نیە لە ڕۆژی قیامەتدا بۆیە پەندی لێ وەرناگرن.

﴿ وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِن كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَن صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۚ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾ أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ۚ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ ۖ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾ ﴾

---

[١] فتح الباري (٥/٣٠٦)، مسلم (٤/١٩٦٣).

[٢] الشعراء (١٧٣).

[٣] الصافات (١٣٧–١٣٨).

[٤] الحجر (٧٦).

[٥] الحجر (٧٩).

گاڵتەکردنی خوانەناسان بە پێغەمبەر (ﷺ)

خوای گەورە باسی خوانەناسان دەکات کە کاتێك چاویان بە پێغەمبەر (ﷺ) بکەوتایە، دەیانکردە گاڵتەجاڕی، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا رَءَاكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا﴾[1] واتە: وە کاتێ (موحەمەد (ﷺ)) دەبینین ئەوانەی بێباوەڕبوون جگە لە گاڵتەو لاقرتی کردن بە تۆ هیچی تر ناکەن.مەبەستیان تیروتوانج لێدانو بە کەم سەیرکردنی بووە، لێرەدا دەفەرمووێت: ﴿وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا ٱلَّذِى بَعَثَ ٱللَّهُ رَسُولًا﴾، واتە: وە (ئەی موحەمەد (ﷺ)) کاتێك تۆ ببینن بەس گاڵتەت پێ دەکەنو دەڵێن ئا ئەمەیە خوا ناردوویەتی بە پێغەمبەر؟! خوای گەورەیش دڵخۆشی پێغەمبەر دەداتەوە (ﷺ) دەفەرمووێت: ﴿وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ﴾[2] واتە: گاڵتەجاڕیش بە پێغەمبەرە پێشووەکانیش کراوە وەك چۆن ئێستا ئەمانە بە تۆی دەکەن، خەم مەخۆو دڵگران مەبە. وەختێ کە تووشی سزا بوون ئەو کاتە دەزانی کێ لەسەر ڕێی ناڕاست بوەو دەفەرمووێت: ﴿إِن كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ ءَالِهَتِنَا لَوْلَآ أَن صَبَرْنَا عَلَيْهَا﴾ دەیانگوت خەریك بوو لە عیبادەتی بتەکانمان هەڵمان گێڕێتەوە ئەگەر خۆگریو لێبڕانو جەربەزەیی خۆمان نەبوایە کە هەر کۆڵیمان نەداو بەردەوام بووین لەسەر بتپەرستی، خوای گەورەش هەڕەشەیان لێ دەکات کە بەو زووانە تۆڵەیان لێ دەکاتەوەو خۆی دەزانێ چیان بەسەر دێنێ ﴿وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ ٱلْعَذَابَ﴾ واتە: لە داهاتوودا دەزانن کاتێك سزای خوا دەبینن کێ ڕێگای ون کردووە.

خوانەناسان ئارەزووی خۆیان کردبووە پەرستراوی خۆیانو لە چوارپێ وێڵتر بوون

پاشان خوای گەورە پێغەمبەرەکەی ئاگادار دەکاتەوە کە هەر کەسێك خودا گومڕاو بەدبەختی کردبێت، هیچ کەسێك ناتوانێ ڕێی نیشان بدات، غەیری خوا خۆی نەبێت، وە دەفەرمووێت: ﴿أَرَءَيْتَ مَنِ ٱتَّخَذَ إِلَٰهَهُۥ هَوَىٰهُ﴾ واتە: تۆ ئەو کەسەت نەدی کە هەرچی ئارەزوو بکاتو دڵی پێی خۆش بێت ئەوە دەکاتو دەیکاتە ئایینو ڕێچکەی خۆی، وەك خودای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًا ۖ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۖ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَٰتٍ﴾[3]، واتە: دەی ئایا کەسێك کردەوەی خراپی خۆی بۆ جوان کراوەو جوانی دەبینێت (وەك

[1] الانبیاء (٣٦).

[2] الرعد (٣٢).

[3] الفاطر (٨).

کەسێکە پێوەری چاکەو خراپەی بریتی بێت لەئایین) وە بە ڕاستی خوا هەر کەسێکی بوێ گومڕای دەکات، وە هەر کەسێکی بوێ ڕێنموونی دەکات دەی کەواتە بە خەفەت خواردن لەبەر (ئیمان نەهێنانی) ئەوان خۆت مەفەوتێنە. بۆیە لێرەشدا فەرموویەتی: ﴿أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴾ واتە: ئایا بۆ ئەمەش هەر تۆ زامنیانی؟ ئیبنو عەباس دەڵێ: لە زەمانی نەفامیدا (جاهیلیەتدا) پیاوی وا هەبوو ماوەیەکی زۆر بەردێکی سپی دەپەرست، ئەگەر بەردێکی جوانتر لەوەی بدیبایە –بە چاکتر بزانیایە– ئەو بەردەی دەپەرستو وازی لە بەردە پێشوەکە دەهێنا.[1] پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ۚ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ ۖ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴾ واتە: تۆ وادەزانی ئەوانە زۆربەیان دەبیستنو دەفامنو تێدەگەن، نەخێر ئەوانە لە ئاژەڵێك کە بەڕەڵایەو بەو کێوانەوەیە وێڵترن، چونکە ئەو ئاژەڵانە بە پێی ئەو بەرنامەیەی بۆیان داڕێژراوە هەڵسوکەوت دەکەن، بەڵام ئەمانە بۆ عیبادەتی خودای گەورە دروستکراون کە تەنهایەو هاوەڵی نیە، کەچی دەڕۆن غەیری خودا دەپەرستنو دەیکەنە شەریکی خودا، پاش هێنانەوەی ئەو هەموو بەڵگەیە بۆیان و ڕەوانەکردنی پێغەمبەران بۆیان (سەلامی خۆیان لێ بێت).

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا (٤٥) ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا (٤٦) وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا (٤٧)﴾

چەند بەڵگە لەسەر بوونی خوداو دەسەڵاتی فراوانی

لێرەدا خوای گەورە دێتە سەر باسو ڕوونکردنەوەی ئەو نیشانانەی کە بەڵگەن لەسەر بوونی خۆیو تواناو دەسەڵاتی لە وەدیهێنانی ئەو هەموو شتانە لە گیانلەبەرو بێگیانو لە یەك جیاوازو دژ بەیەکە، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ﴾، واتە: ئایا نابینی پەروەردگارت چۆن سێبەری درێژکردۆتەوە. ئیبنو عەباسو ئیبنو عومەرو ئەبولعالیە و ئەبو مالیك و مەسروق و موجاهید و سەعیدی کوڕی جوبەیرو نەخەعیو زەماکو حەسەنو قەتادەو سودیو کەسانی تریش گوتویانە: ﴿مَدَّ الظِّلَّ﴾ مەبەست پێی ئەو ماوەیە کە لە سپێدەی بەرەبەیانەوە دەست پێدەکات هەتا خۆرهەڵدێت.[2] ﴿وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ﴾ واتە: ئەگەر خودا مەیلی لێ بووایە لە جێی خۆی نەدەجوڵا بەردەوام هەر شەو دەبوو یان هەر ڕۆژ دەبوو. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن جَعَلَ اللَّهُ

[1] الدر المنثور (٦/٢٦٠).

[2] الطبري (١٩/٢٧٥)، القرطبي (١٣/٣٧).

عَلَيْكُمُ ٱلَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ﴾[1]، واتە: (ئەی موحەمەد (ﷺ)) بلێ هەواڵم بدەنێ ئەگەر خودا شەوتان بۆ درێژ بکاتەوە (هەر شەو بێت) تا ڕۆژی قیامەت. وە فەرموویەتی: ﴿قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلنَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ﴾[2]، واتە بلێ: ئەوە چۆنە ئەگەر خوا بڕیاری ئەوەبدات کەتا ڕۆژی قیامەت هەر ڕۆژ بێت و شەو نەیەت بەدوایدا؟! پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَا ٱلشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا﴾ واتە: خۆریشمان کردووەتە نیشانە بۆی، واتە ئەگەر خۆر هەڵنەهاتایە بەسەر شەودا نەدەزانرا شەو چیەو ڕۆژ چیە، چونکە هەموو شتێك بە دژی خۆی دەناسرێتو چاکتر دەردەکەوێت، قەتادەو سودی دەڵێن: نیشانەیەکە بە دوای شەودا دێتو شوێنی دەکەوێت هەتا هەمووی داگیر دەکات[3]. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ثُمَّ قَبَضْنَٰهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا﴾ واتە: پاشان ئەو سێبەرە هێدی هێدیو لەسەرخۆ بەرەو خۆمان دەبەینەوەو کەمە کەمە نایهێڵین، سوری دەڵێ: (قبضاً خفیّاً) واتە: زۆر بە هێواشی هەتا وای لێ دێت هیچ سێبەری نامێنێت مەگەر لە ژێر بانو دارو درەختدا، هەمووی خۆر دەیگرێتەوەو لێی دەدات، ئەیوبی کوڕی موسا دەڵێ: ﴿قَبْضًا يَسِيرًا﴾ واتە: کەمە کەمە.[4] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ لِبَاسًا﴾ واتە: هەر خودایە کە شەوی وا لێکردووە دنیای داپۆشیوەو لە خۆی پێچاوە، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ﴾[5]، واتە: سوێند بەو شەوە کاتێك هەمووشت دادەپۆشێت وە فەرموویەتی: ﴿وَٱلنَّوْمَ سُبَاتًا﴾ واتە: خەویشی کردووەتە هۆی نەجوڵانو حەسانەوەی لاشە چونکە ئەندامەکانی لەش ماندوو دەبن بە هۆی جموجوڵو گەڕانەوە لە ڕۆژدا بۆ بژێوی بە دەست هێنان، کاتێك کە شەو دادێت لاشە لە بزوان دەکەوێتو ئارام دەگرێتو دەحەسێتەوە، ئەو خەوەی بەسەردا دێت کە دەبێتە مایەی حەسانەوەی لاشەو دەروون پێکەوە ﴿وَجَعَلَ ٱلنَّهَارَ نُشُورًا﴾ واتە: ڕۆژیشی وا لێکردووە کە خەڵکی هەریەکەو بە لایەکدا دەچنو بە شوێن ڕۆزی خۆیاندا دەگەڕێن بە دەستی بێنن، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمِن رَّحْمَتِهِۦ جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ

---

[1] القصص (٧١).
[2] القصص (٧٢).
[3] الدر المنثور (٦/٢٦٢).
[4] الدر المنثور (٦/٢٦٢).
[5] الليل (١).

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾[1]، واتە: لە بەزەیی ئەو (خوایە) کە شەوو ڕۆژی بۆ دروست کردون بۆ ئەوە ئارام بگرن لە (شەو)داو بۆ ئەوەی بگەڕێن بە دوای ڕۆزیو بەهرەی خوادا (لە ڕۆژدا) وە بۆ ئەوەی سوپاسی خوا بکەن (لەسەر ئەو نیعمەتانەی).

﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَـٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ ۚ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِّنُحْـِۧىَ بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا وَنُسْقِيَهُۥ مِمَّا خَلَقْنَآ أَنْعَـٰمًا وَأَنَاسِىَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَـٰهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا۟ فَأَبَىٰٓ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾﴾

هەروەها ئەمەیش هەر لە تواناو دەسەلاتی خوای گەورەیە کە باکانی ناردووە وەك مزگێنیەك. واتە: بە دوای بادا هەور دێت، بایش چەند جۆری هەیەو بە زۆر شێوە ڕام هێنراوە، نمونە لەو بایانە: بای وا هەیە هەور دەجولێنێت یان هەور هەڵدەگرێتو دەیبات، بای واش هەیە لەگەڵ هەوردایەو مزگێنی دەرە، هی واش هەیە لە پێش هەوردا دێت زەمین پاك دەکاتەوە، هی واش هەیە هەورەکان دەپیتێنێت تا بارانی لێ ببارێت، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَـٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ ۚ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً طَهُورًا﴾، واتە: وە ئەو خوا زاتێکە باکان دەنێرێت بە مژدەدەر پێش ڕەحمەتی خۆی، وە لە ئاسمانەوە باراندوومانە ئاوێکی پاکەوەکەر. یانی ئەو بایە وەك کەرەسەیەك –ئالیەتێك– وایە شتی پێ پاك دەکرێتەوە وەك گسكو وزەی گەرمیو هاوشێوەی ئەمانە، ئەبو سەعید دەڵێ: گوتویانە: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) ئایا دەست نوێژبگرین لە بیری بوزاعە (بُضَاعَة)؟ بیرێکە لایەکی بۆگەنو سەگی تۆپیوی تێدایە. فەرمووی: (ئاو پاکۆکەرەوەو هیچ شتێك پیسی ناکات) شافیعیو ئەحمەد ڕیوایەتیان کردوەو ئەبو داودو ترمزی بە سەحیحیان داناوەو نەسائیش دەڵێ: فەرموودەیەکی حەسەنە[2]. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لِّنُحْـِۧىَ بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا﴾، واتە: تا زەوی مردووی پێ ببوژێنێتەوە. یانی زەمینێك کە ماوەیەکی زۆر چاوەڕوانی بارانی کردووە زیندوو کەینەوە، کە وشكو بێ گیان بووەو هیچ شتێکی تیانەڕواوە، کاتێك گیانی تێیهاتەوەو نەرم بووەوە، دەژیەتەوەو هەموو جۆرە گوڵێکی هەمەڕەنگی تیایدا دەڕوێت، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ﴾،[3] واتە: جا کاتێك بارانمان بەسەردا باراند زەوی

[1] القصص (٧٣).

[2] مسند للشافعي (٢١/١)، احمد (٣١/٣)، ابو داود (٥٣/١)، تحفة الاحوزي (٢٠٣/١)، النسائي (١٧٤/١)، فەرموودەیەکی باشە (حسن).

[3] الحج (٥).

(ڕووەکی لێ دەڕوێت) و دەجولێ زەوی کیف دەکات(بەرز دەبێت). وە دەفەرموێت: ﴿وَنُسْقِيَهُۥ مِمَّا خَلَقْنَآ أَنْعَـٰمًا وَأَنَاسِىَّ كَثِيرًا﴾ واتە: بۆ ئەوەی کە هەموو گیانەوەرێك تێر ئاو بکەین لە ئاژەڵو ماڵاتو ئەو مەردمەی کە پێویستیان بە ئاو هەیە بۆ خواردنەوەو کشتوکاڵو بەروبوومیان، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يُنَزِّلُ ٱلْغَيْثَ مِنۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوا۟﴾[1]، واتە: وە خوا ئەو زاتەیە کە باران دەبارێنێ لە پاش ئەوەی کە خەڵکی نائومێد بوون. وە فەرموویەتی: ﴿ فَٱنظُرْ إِلَىٰٓ ءَاثَـٰرِ رَحْمَتِ ٱللَّهِ كَيْفَ يُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ﴾[2]، واتە: ئینجا سەیری ئاسەواری (پەیدابوون بە) بارانی خوا بکە (وەك کشتوکاڵو گژوگیاو درەخست) چۆن زەوی زیندوو دەکاتەوە دوای مردنو وشك بوونی. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَـٰهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا۟﴾ واتە: سوێند بە خوا بە ڕاستی ئێمە بە چەند جۆر ئەم نیشانەمان گۆڕی لە نێوانیاندا تا بیر بکەنەوە. یانی بارانمان لەم زەمیندا باراندو لەوی تردا نەمانباراند، وە هەورمان نارد دەڕۆیشت بەسەر زەویەکداو تێدەپەڕی لێی دەچووە سەر زەویەکی ترو بارانێکی باشی لێ دەباریو تێر ئاوی دەکرد، کەچی ئەوەی لە دوایەوە بوو تەنها دڵۆپێکی لە باران بەر نەدەکەوت، هەموو کارێکی خودای گەورە پڕە لە نیشانەی مەزنو لە کارزانی تێرو تەواو، ئیبنو عەباسو ئیبنو مەسعود (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێن: هیچ ساڵێك بارانی لە ساڵێکی تر زیاتر لێ نابارێت، بەڵام خوای گەورە ئەو بارانە دەگێڕێت بۆ هەر شوێنێکی مەیلی لێ بێت، پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَـٰهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا۟ فَأَبَىٰٓ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ إِلَّا كُفُورًا﴾،[3] واتە: هەتا پەندو ئامۆژگاری وەربگرن لەوەی کە خودا ئەو زەمینە وشكو مردووەی زیندوو کردەوە هەر بەو جۆرەش دەتوانێت مردووەکان زیندوو بکاتەوەو ئێسکە ڕزاوەکانو لاشەیان گیان تێ بکاتەوە، یان پەندو ئامۆژگاری وەرگرنو بزانن کە گرتنەوەی باران لێیان هۆکارەکەی تاوانو خراپەکاری خۆیانە، تا واز بێنن لە گوناهو تاوان، ﴿ فَأَبَىٰٓ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴾ واتە: بەڵام زۆری ئەم خەڵکە جگە لە سپڵەیی هیچیان ناوێت، هەر فێرن سەرپێچی فەرمانی خوا بکەن، عیکریمە دەڵێ: دەڵێن: بارانمان بۆ باری بە هۆی فلانە شتو فلانە شتەوە.[4] وەك لەو فەرموودەیەدا کە هاتووە لە سەحیحی موسلیمدا لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) کە ڕۆژێك فەرمووی بە هاوەڵەکانی لەو شەوەدا کە باران لێی دابوون: (ئایا

---

[1] شوری (٢٨).

[2] الروم (٥٠).

[3] الطبري (١٩/٢٨٠).

[4] الطبري (١٩/٢٨٠).

دەزانن پەروەردگارتان چی فەرمووە؟) گوتیان: خواو پێغەمبەرەکەی دەزانن، فەرمووی: (فەرموویەتی: هەندێ لە بەندەکانم بەیانی هەڵدەستن بڕوایان بە من هەیەو هەندێکیان بڕوای بە من نیە، ئەو کەسەی دەڵێ: بارانمان بۆ باری بە هۆی فلانەشتو فلانە شتەوە، ئەوە ئەو کەسە بڕوای بە من نیە، بڕوای بە ئەستێرەکان هەیە)[1].

﴿وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُم بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾ ۞ وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾﴾

گشتگیری پەیامی پێغەمبەرو مانەوەی تادونیادونیایە و باسی بەهرەکانی خوا لەسەر مرۆڤ

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيرًا﴾ واتە: ئەگەر مەیلمان لێ بوایە بۆ هەموو دێهاتێك ڕاسپاردەیەکمان دەنارد بیانترسێنێتو بانگیان بکات بۆ لای خودای مەزن، بەڵام بە تایبەتی تۆمان ڕەوانە کرد ئەی محمد (ﷺ) بۆ هەموو خەڵکی سەر زەمین، فەرمانمان پێ کردی کە قورئانیان پێ بگەیەنی ﴿لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ﴾،[2] واتە: هەتا بەو قورئانە ئاگاداریان بکەم و ئەوانەشی کەپێیان دەگات ئاگادار بکەم. ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ﴾،[3] واتە: وە هەرکەس باوەڕی پێی نەبێت لەو کۆمەڵەو تاقمانە (ئەوانەی کۆبوونەوە لەسەردژایەتی ئیسلام) ئەوە ئاگر جێگایەتی.وە دەفەرموێت: ﴿وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾[4]، واتە: هەروەها بۆ ئەوەی دانیشتوانی مەککەو دەوروبەری ئاگادار کەیتەوەو بیانترسێنی. وە دەفەرموێت: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾،[5] واتە: بڵێ: ئەی خەڵکینە بە ڕاستی من پێغەمبەری خوام بۆ هەمووتان. وە لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (ڕەوانە کراوم بۆ سەر سووریش و ڕەشیش) وەدیسان لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە فەرموویەتی: (پێغەمبەران –سەلامی خوایان لێ بێت– ڕەوانە کراون بۆ سەر هۆزەکانی خۆیان بە تایبەتی، من ڕەوان کراوم بۆ گشت خەڵکی)[6]. بۆیە

---

[1] مسلم (٨٣/١).

[2] الانعام (١٩).

[3] هود (١٧).

[4] الانعام (٩٢).

[5] الاعراف (١٥٨).

[6] مسلم (٣٧٠/١)، فتح الباري (٦٣٤/١).

خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَلَا تُطِعِ ٱلۡكَٰفِرِينَ وَجَٰهِدۡهُم بِهِۦ جِهَادٗا كَبِيرٗا﴾ واتە: کەواتە تۆ بە گوێی بێباوەڕان مەکە بە ئەم قورئانە جیهادێکی گەورەیان لەگەڵدا بکە، ئیبنو عەباس دەڵێ: یانی: بە قورئان(جیهادیان بکەن)[1]. ﴿جِهَادٗا كَبِيرٗا﴾ واتە: بە هەموو توانایەکەوە بچۆ بە گژیاندا، وەك ئەم ئایەتە دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلۡكُفَّارَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ وَٱغۡلُظۡ عَلَيۡهِمۡ﴾[2] واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) بجەنگە لەگەڵ بێباوەڕانو دووڕوواندا وە توندوتیژ بە لەگەڵیاندا. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِي مَرَجَ ٱلۡبَحۡرَيۡنِ هَٰذَا عَذۡبٞ فُرَاتٞ وَهَٰذَا مِلۡحٌ أُجَاجٞ﴾ واتە: ئەو کەسەی کە دوو ئاوی دروست کردووە، شیرینو سوێر – شۆر – ئاوە شیرینەکە وەك: ئاوی ڕووبارو کانی و بیر کە ئاوێکی سازگارو شیرینو خۆشە، ئەمە قسەی ئیبنو جورەیجەو ئیبنو جەریریش هەر وای وتووە، ئەم مانایە مانایەکی ڕاستە، چونکە هیچ دەریایەکی ماتو وەستاو نیە لە دنیادا ئاوەکەی شیرینو سازگارو خۆش بێت، خوای گەورە بۆیە باسی ئەم دوو ئاوەی کردووە تا بەندەکانی شوکری بکەن لەسەر بەهرەکانی، چونکە ئاوی شیرین ئەو ئاوەیە کە دەڕوات وەك ڕووبارو کانیو بیر لەناو زەوی دێتە دەرەوەو دابەشی کردووە لە نێوان خەڵکیدا لە هەموو سەر زەمیندا بە پێی پێویست بۆ خۆیانو گیانەوەرو ئاودانی کشتوکاڵ، ﴿وَهَٰذَا مِلۡحٌ أُجَاجٞ﴾ واتە: ئاوێکی تریان کە تاڵو سوێر –شۆر– ولینجە کە بۆ خواردنەوە ناشێت وەك ئەو دەریایانەی کە لە هەموو دنیادا هەیە لە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوادا، وەك دەریای موحیت (بحر المحيط)و دەریای یەمەنو دەریای قەلزەمو دەریای بەسرەو دەریای فارسو دەریای چینو هیندو دەریای ڕۆمو دەریای خەزەرو چەندەها دەریای تر لەم شێوەو وێنانە کە وەستاونو ناجوڵێن، بەڵام لە زستاندا و لە کاتی ڕەشەبادا شەپۆل دەدەنو بەرز دەبنەوە، هەندێ لەو دەریایانە بەرز دەبنەوەو دادەبەزن – مەدو جەزریان – هەیە، لە سەرەتای هەموو مانگێکدا بەرز دەبینەوە هەڵدەچن، بەڵام لە کاتێکدا مانگ بەرەو کزی و کەمبوونەوە ڕۆیشت ئاوەکە دەگەڕێتەوە شوێنە پێشووەکەی خۆی، کاتێك مانگ دەستی کردەوە بە هەڵهاتن لە یەکەم ڕۆژەوە تا چواردە ڕۆژ ئاوی ئەو دەریایە بەرز دەبێتەوە، پاشان دوای ئەوە کەمە کەمە دادەبەزێت هەتا دەچێتەوە دۆخی جارانی، ئەمەش هەموو دەسەڵاتو توانای خوای گەورە دەردەخات کە بەو شێوەیە دەریاکانی ڕام هێناوە. ئەم هەموو دەریا ماتو وەستاوەی کە خوا دروستی کردووە سوێرو خوێیاویە بۆ ئەوەی هەوا بە هۆی ئەو دەریایانەوە بۆگەن نەبێتو ژیان تێك نەچێتو زەمین پیس نەبێتو هەرچی تێدایە لە

---

[1] الطبري (١٩/٢٨١).

[2] التحريم (٩).

گیانەوەر بمرێت، بەڵام کە ئاوی دەریاکان سوێر بوو هەواکەش پاك‌و چاکەو مردووەکەشی پاك‌و خاوێنەو حەڵاڵەو دەخورێت، بۆیە پێغەمبەری خوا(ﷺ) کە پرسیاری لێ کرا لە ئاوی دەریا ئایا دەست نوێژی لێ بگرین؟ فەرمووی: (ئاوەکەی پاك کەرەوەیەو مردووەکەشی حەڵاڵە) واتە: خواردنی مردارەوبووەکانی حەڵاڵە. ئیمامی مالیك‌و شافیعی‌و زانایانی فەرمووده ڕیوایەتیان کردووە بە سەنەدی حەسەنە[1]. ﴿وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا﴾ واتە: لە نێوان ئاوی شیرین‌و سوێردا لەمپەری زۆر ئەستووری داناوە ﴿بَرْزَخًا﴾ واتە: بەرگر –لەمپەر– لە وشکایی زەمین، ﴿وَحِجْرًا مَّحْجُورًا﴾ ڕێگرێك کە ڕێگە نادات ئەو دوو ئاوە بە یەکتری بگەن. وەك خوای گەورە لە ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ۝١٩ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ ۝٢٠ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾[2]، واتە: دوو دەریای بەرەڵا کردووە کە دەگەن بە یەك، لە نێوانیان بەربەستێك هەیە تا دەست درێژی بۆ یەك نەکەن (تێکەڵ نەبن) جا بە کام نیعمەتانەی پەروەردگارتان باوەڕ ناکەن. وە فەرموویەتی: ﴿أَمَّن جَعَلَ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَـٰلَهَآ أَنْهَـٰرًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَٰسِىَ وَجَعَلَ بَيْنَ ٱلْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۗ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾[3]، واتە: ئایا زاتێك کە زەوی کردووەتە جێگای ئارامی‌و نیشتەجێبوون وە لە ناو (زەوی)یدا چەند ڕووباری بەدیهێناوە وە چەند چیای گەورەی بۆ زەوی داناوە وە لە نێوان دوو ئاودا (شیرین‌و سوێر) بەربەستی داناوە (بۆ ئەوەی تێکەڵ نەبن) ئایا هیچ پەرستراوێکی تر هەیە لەگەڵ خوادا؟ نەخێر نیە، بەڵام زۆربەیان نازانن. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ مِنَ ٱلْمَآءِ بَشَرًا﴾ هەر خودا خۆیەتی کە لە ئاوێکی لاواز مرۆڤی دروست کرد پاشان ڕێکوپێکی کردو بەژن‌و باڵایەکی چاکی دایەو بە مەیلی خۆی کردیە نێرو مێ. ﴿فَجَعَلَهُۥ نَسَبًا وَصِهْرًا﴾ واتە: ئینجا ئەو ئاوەیکردووەتە هۆی ڕەچەڵەك‌و خزم، یانی: لە یەکەم جارەوە کوڕی دایك‌و باوکی‌و پاشان بە ژن هێنان لەناو یەکتریداو بوون بە خزم‌و کەس‌و کاری یەکتر، هەموو ئەمانە گشتی لەو ئاوە لاوازە وەدی هێناوە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾ واتە: وە پەروەردگارت هەمیشە بە دەسەڵات‌و توانایە.

---

[1] الموطأ (٢٢/١)، مسند الشافعي (٢٣/١)، أحمد (٣٦١/٢)، أبو داود (٦٤/١)، تحفة الاحوزي (٢٢٤/١)، النسائي (٥٠/١)، ابن ماجه (١٣٦/١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] الرحمن (١٩–٢١).

[3] النمل (٦١).

﴿ وَيَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُهُمۡ وَلَا يَضُرُّهُمۡۗ وَكَانَ ٱلۡكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِۦ ظَهِيرٗا ﴿٥٥﴾ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا
مُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ﴿٥٦﴾ قُلۡ مَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍ إِلَّا مَن شَآءَ أَن يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلٗا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلۡ عَلَى
ٱلۡحَيِّ ٱلَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحۡ بِحَمۡدِهِۦۚ وَكَفَىٰ بِهِۦ بِذُنُوبِ عِبَادِهِۦ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا
بَيۡنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ ٱلرَّحۡمَٰنُ فَسۡـَٔلۡ بِهِۦ خَبِيرٗا ﴿٥٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱسۡجُدُواْۤ لِلرَّحۡمَٰنِ
قَالُواْ وَمَا ٱلرَّحۡمَٰنُ أَنَسۡجُدُ لِمَا تَأۡمُرُنَا وَزَادَهُمۡ نُفُورٗا ۩ ﴿٦٠﴾ ﴾

بێ عەقڵیو نەزانی بتپەرستان

خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَيَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُهُمۡ وَلَا يَضُرُّهُمۡ ﴾ خوای گەورە باسی بێ عەقڵیو نەزانی بتپەرستان دەكات كە عیبادەتی غەیری خودا دەكەن وەك ئەو بتانەی كە قازانجیان پێ ناگەیەننو ناتوانن توشی زیانیشیان بكەن، بەبێ ئەوەی هیچ شتێكیان بە دەستەوە بێت بیكەنە بەڵگەو لەسەری بڕۆن، و دژایەتی خواو پێغەمبەرەكەی (ﷺ)و موسڵمانان دەكەن لەبەر خاتری ئەوان، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَكَانَ ٱلۡكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِۦ ظَهِيرٗا ﴾ واتە: بێباوەڕان بەردەوام دژی پەروەردگاریان پشتیوانی یەكترن، یانی بوونەتە دۆستو پشتیوانی ئەوانەی دژی خودانو لەسەر ڕێی شەیتان بەرامبەر كۆمەڵی خودا كاردەكەن، بێگومان كۆمەڵی خودا هەمیشەزاڵو سەركەوتوون، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةٗ لَّعَلَّهُمۡ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسۡتَطِيعُونَ نَصۡرَهُمۡ وَهُمۡ لَهُمۡ جُندٞ مُّحۡضَرُونَ ﴾[1]، واتە: ئەو شتانەی كە ئەوانە دەیانپەرستن هیچ سوودێكیان پێ ناگەیەننو زیانیشیان لێ نادەن، ئەو نەفامانە ئامادەن لە خزمەت ئەو بتانەدا گیانی خۆیان ببەخشن، بەڵام پاشەڕۆژو سەركەوتن بۆ خواو پێغەمبەرەكەی(ﷺ) و خاوەن باوەڕانە لە دنیاو قیامەتدا. موجاهید دەڵێ: ﴿وَكَانَ ٱلۡكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِۦ ظَهِيرٗا ﴾ واتە: كافران پشتیوانی شەیتان دەكەنو دەبنە هاوكاریو لەسەر گوناهو خراپەكاری بەردەوامن.

پێغەمبەر (ﷺ) مزگێنیدەرو ترسێنەرە

پاشان خوای گەورە فەرموویەتی بە پێغەمبەرەكەی (ﷺ) ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا مُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ﴾ واتە: تۆمان تەنها بۆ ئەوە ناردووە كە مژدە بدەی بە خاوەن باوەڕانو خوانەناسانیش بترسێنیت مزگێنی بدەی بەو كەسانەی كە گوێڕایەڵی فەرمانەكانی خوا دەكەن بە بەهەشتو ئەو كەسانەش بترسێنی كە دژایەتی فەرمانەكانی خوا دەكەن بە سزایەكی توند كە تووشیان دێت. وە خوای گەورە دەفەرمووێت:

---

[1] یس (٧٤-٧٥).

﴿قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ﴾ واته بلێ: من هیچ پاداشتێکم ناوێ له ئێوه لەسەر ئەم بانگەوازەو ئەم ئاگادارکردنەوەتان، تەنها لەبەر ڕەزامەندیو خاتری خوا ئەم کاره دەکەم ﴿لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ﴾[١]، واته: بۆ ئەو کەسانەی که بیانەوێت بەڕێی ڕاستدا بڕۆن له ئێوه. ﴿إِلَّا مَن شَآءَ أَن يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلًا﴾ واته: کێ ئارەزووی لێیه با بەرەو پەروەردگاری خۆی ئەو ڕێگەو بەرنامەیه بگرێته بەرو ئەوەی که من بۆی هاتووم بیکاته بەرنامەی ژیانو له سەری بڕواتو بەردەوام بێت لەسەری.

خوای گەوره فەرمان دەکات به پێغەمبەر(ﷺ) که هەر خۆ ئەدەست خودا بدەو باسی هەندێك له سیفەتەکانی خودا خۆی

پاشان خودای گەوره دەفەرموێت: ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱلْحَىِّ ٱلَّذِى لَا يَمُوتُ﴾ واته: خۆت بده دەستی خوداو پشت هەر به ئەو ببەسته له هەموو کاروبارێکتدا، ئەو خوایەی که هەر زیندووەو نامرێت ﴿هُوَ ٱلْأَوَّلُ وَٱلْءَاخِرُ وَٱلظَّٰهِرُ وَٱلْبَاطِنُ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾[٢]، واته: ئەوەل ئەوەو دوایش ئەوەو لەبەر چاوەو نادیارەو له هەموو شت ئاگادارەو پەروەردگارو کاربەدەستو فەرمانڕەوای هەموو شته، بیکەره دۆستو پشتیوانو جێی هانای خۆت، چونکه هەر ئەو پشتیوانو جێی هانایه، هەر ئەو بۆتۆ بەسەو باشترین یارمەتیدەرو لایەنگیره، وەك فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ﴾[٣] واته: ئەی پێغەمبەر(ﷺ) ڕایگەیەنه (به خەڵك) ئەوەی هێنراوەته خوارەوه بۆت له لایەن پەروەردگارتەوه، وه ئەگەر وانەکەی ئەوه ڕاسپێریەکەی خوات ڕانەگەیاندووه بەجێت نەهێناوه وه خوا تۆ دەپارێزێت له خەڵکی (که بتکوژن). ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِۦ﴾ سوپاسی ئەو خودایه بکەو شوکرانەبژێری بەو تەسبیحاتی بکه، بۆیه پێغەمبەری خوا(ﷺ) دەیفەرموو: (سبحانك اللهم ربّنا وبحمدك)[٤]، بێگەردی بۆتۆ ئەی خوای خۆشنەویست به سوپاس و ستایشەوه، خوداش دەفەرموێت: ﴿قُلْ هُوَ ٱلرَّحْمَٰنُ ءَامَنَّا بِهِۦ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ۖ﴾[٥] واته: هەر ئەو خوایەو تەنها بڕوامان به ئەو هەیەو عیبادەتی بۆ دەکەینو خۆمان دەدەینه دەستی. وەك له ئایەتێکی تردا

---

[١] التكوير (٢٨).

[٢] الحديد (٣).

[٣] المائدة (٦٧).

[٤] فتح الباري (٢/٣٢٨).

[٥] الملك (٢٩).

فەرموویەتی: ﴿رَّبُّ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَٱتَّخِذْهُ وَكِيلًا﴾[1]، واتە: ئەو پەروەردگار و دروستکەری ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوایە هیچ پەرستراوێکی بە ڕاستی نیە تەنها ئەو نەبێت کەوابوو بیکە بە بریکاری خۆت. پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَكَفَىٰ بِهِۦ بِذُنُوبِ عِبَادِهِۦ خَبِيرًا﴾ هەر ئەو بەسە بۆ ئاگادار بوون لە گوناهی بەندەکانی، بەو هەموو زانیارییەی کە هیچی لێ ون نابێت ﴿ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ﴾ واتە: ئەو خودایەکە هەر زیندووەو نامرێت ئاسمانەکانو زەمینیشی وەدی هێناوەو پەروەردگارو فەرمانڕەواشیەتیو بەهێزو تواناو دەسەلاتی خۆی ئەو حەوت ئاسمانەی بەو بەرزیو فراوانیەوە، هەروەها ئەوزەویە بەوحەوت چینو بارستایەوە چووەتە خوارەوەو دروستی کردووە ﴿فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ﴾ واتە: لە شەش ڕۆژداو پاشان لەسەر تەختی فەرمانڕەوای خۆی دامەزراوەو بە کارەکانیادا ڕادەگاتو هەموو شتێك تەواو دەکاتو دەیبڕێتەوە. وە دەفەرمووێت: ﴿ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ٱلرَّحْمَٰنُ فَسْـَٔلْ بِهِۦ خَبِيرًا﴾ واتە: هەوڵ بدە لەو کەسەوە کە زۆر زانایە لێیەوە فێربەو شوێنی بکەوەو چاوی لێ بکە، ڕوونو ئاشکرایە کە هیچ کەسێك ئەوەندەی پێغەمبەر (ﷺ) زاناترو ئاگادارتر نیە بە ناسینی خودا کە بەندەو پێغەمبەری خۆیەتی وە گەورەو بەڕێزترین نەوەی ئادەمە لە دنیاو لە ڕۆژی قیامەتداو لە خۆیەوەو بە ئارەزووی خۆی قسە ناکات بەڵکو نیگایەو لە لایەن خوداوە بۆی هاتووە، هەرچی ئەو فەرمووی هەقەو هەرچی ئەو باسی کردووە لە لایەن خواوە ڕاستە، ئەو پێشەوایەکی زۆر بە توانایە کە هەرچی ناکۆکیەکو دووبەرەکیەك ببێ لە هەر شتێکدا، دەبێت خەڵکی بۆ لای ئەو بگەڕێنەوەو کێشەکانیان لای ئەو چارەسەر بکەن، هەر شتێك ڕێکی کردارو گفتاری ئەو بوو ڕاستەو هەرچیش دژی بوو کاری پێ ناکرێتو وەرناگیرێت با هەر کەسێ کردبێتی یان گوتبێتی، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَإِن تَنَٰزَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾،[2] واتە: جا ئەگەر دووبەرەکیتان هەبوو شتێکدا ئەوە بیگێڕنەوە بۆ لای خواو پێغەمبەر (ﷺ).وە فەرموویەتی: ﴿وَمَا ٱخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَىْءٍ فَحُكْمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾،[3] واتە: وە هەر شتێك کە تیایدا جیاوازبوون ئەوە بڕیارەکەی بۆ لای خوا دەگەڕێتەوە. وە فەرموویەتی: ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا﴾،[4] واتە: قسەکانی پەروەردگارت

[1] المزمل (٩).
[2] النساء (٥٩).
[3] شوری (١٠).
[4] الانعام (١١٥).

لەهەوالّ داندا ڕاستەوداپەروەرانەیە لە فەرماندان‌و ڕێ پێیەداندا، بۆیە فەرموویەتی: ﴿فَسْـَٔلْ بِهِۦ خَبِيرًا﴾ واتە: سا تۆ لەوانەش بپرسە کە زۆر زاناو شارەزان.

باسی خراپی بت پەرستان

پاشان خوای گەورە بەرپەرچی موشریکەکان دەداتەوە کە کڕنوش بۆ غەیری خوا دەبەن لە بت‌و ئەو شتانەی کە عیبادەتی بۆ دەکەن ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱسْجُدُوا۟ لِلرَّحْمَٰنِ قَالُوا۟ وَمَا ٱلرَّحْمَٰنُ﴾ واتە: وە کاتێك بەوان بوترێت سوژدە ببەن بۆ خوای میهرەبان دەڵێن ڕەحمان کێیە؟ یانی: ئێمە ڕەحمان‌و ڕەحیم ناناسین‌و نازانین کێیەو چیە. بڕوایان نەبوو بەوە کە خودا بە ڕەحمان ناودەبرێت. وەك لە ڕۆژی حودەیبیەدا ئینکاریان کرد کاتێ کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی بە نووسەرەکە (بنوسە بسم الله الرحمن الرحيم) گوتیان: ئێمە ڕەحمان‌و ڕەحیم نازانین، بەڵکو بنووسە وەك چۆن دەنووسی: -بسمك اللهم-.[1] بۆیە خوای گەورە ئەم ئایەتەی نارد: ﴿قُلِ ٱدْعُوا۟ ٱللَّهَ أَوِ ٱدْعُوا۟ ٱلرَّحْمَٰنَ ۖ أَيًّا مَّا تَدْعُوا۟ فَلَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ﴾،[2] واتە: بڵێ نزاو هاوار لە خوا بکەن یان هاوار لە ڕەحمان بکەن (یەکسانە) بە هەر کامیان نزاو هاواری بکەن چونکە هەر بۆ خوایە هەموو ناوە هەرە جوانەکان. واتە: ئەو خودایە ڕەحمانیشە، لەم ئایەتەشدا فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱسْجُدُوا۟ لِلرَّحْمَٰنِ قَالُوا۟ وَمَا ٱلرَّحْمَٰنُ﴾ واتە: ئێمە نازانین ڕەحمان چیەو دانی پێدا نانێین. ﴿أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا﴾ واتە: تۆ دەتەوێت ئەوەی تۆ فەرمانی پێدەکەی بیناسین، ئێمە سوژدەی بۆ بەرین ﴿وَزَادَهُمْ نُفُورًا﴾ واتە: بەڵکو زیاتر دوور دەکەونەوەو تەرە دەبن، بەڵام ئەو کەسانەی خاوەن باوەڕن خودای مەزن دەپەرستن لە ڕحمان‌و ڕەحیم‌و هاوەڵی بۆ دانانێن‌و کڕنوشی بۆ دەبەن، زانایان کۆکن لەسەر ئەوەی کە ئەم سوژدەیە لە سورەتی فورقاندا ڕەوایە بۆ ئەو کەسەی دەیخوێنێت یان گوێی لێ بێت سوژدە بەرێت، لەو شوێنەدا (والله سبحانه وتعالى أعلم).

﴿تَبَارَكَ ٱلَّذِى جَعَلَ فِى ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَٰجًا وَقَمَرًا مُّنِيرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنْ أَرَادَ أَن يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾﴾

باسی تواناو مەزنی خودا

خوای گەورە باسی گەورەیی‌و پاکی و بێعەیبی‌و دەسەڵاتی خۆی دەکات لەسەر جوانکاری ئەو بوونەوەرە ڕازاوەیە لە ئاسماندا بەو هەموو ئەستێرە گەورەو هەمەجۆرانە، ئەمە قسەی موجاهیدو ئەبو

---

[1] احمد (٣/٢٦٨) فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] الاسراء (١١٠).

صالّحو حەسەنو قەتادەیە.[١] وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ﴾،[٢] واتە: سوێند بێت بێگومان ئاسمانی دنیامان ڕازاندووەتەوە بە چرای زۆر (ئەستێرە). بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿ تَبَارَكَ ٱلَّذِى جَعَلَ فِى ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَٰجًا ﴾ واتە: ئەو خۆرە ڕووناکە وەك چرا وایە لەم بوونەوەرەدا، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا﴾،[٣] واتە: چرای پرشنگدار ﴿وَقَمَرًا مُّنِيرًا﴾ واتە: ئەو مانگەی کە ڕووناك بووەتەوەو تریفەی دێ بە ڕووناکی ترو بە شێوەیەکی تر کە لە تیشکی خۆر ناچێت وەك خودا فەرموویەتی: ﴿هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ ٱلشَّمْسَ ضِيَآءً وَٱلْقَمَرَ نُورًا ﴾،[٤] واتە: خوا زاتێکە کە خۆری گێڕاوە بە تیشك مانگیشی گێڕاوە بە ڕووناکی. خوای گەورە باسی نوح دەکات کە گوتی بە هۆزەکەی: ﴿ أَلَمْ تَرَوْا۟ كَيْفَ خَلَقَ ٱللَّهُ سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ طِبَاقًا ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ ٱلْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ ٱلشَّمْسَ سِرَاجًا﴾[٥]، واتە: ئایا نابینن کە خوا چۆن حەوت ئاسمانی دروست کردووە نهۆم لەسەر نهۆم، وە مانگی گێڕاوە لەناویاندا بە ڕووناكو ڕۆژیشی گێڕاوە بە چرا. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ خِلْفَةً ﴾ واتە: هەر خوایە کە شەو بە دوای ڕۆژداو ڕۆژ بە دوای شەودا دێنێ، بە دوای یەکداو لە یەك ناترازێن، کە ئەو ڕۆیشت ئەوی تر بە دوایدا دێت بە بەردەوامی، وەك فەرموویەتی: ﴿يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ يَطْلُبُهُۥ حَثِيثًا ﴾،[٦] واتە: ڕۆژە بە شەو دادەپۆشێت، ڕۆژیش شوێنی شەو دەکەوێتو بە دوایدا دەڕوات، وە فەرموویەتی: ﴿ لَا ٱلشَّمْسُ يَنۢبَغِى لَهَآ أَن تُدْرِكَ ٱلْقَمَرَ﴾،[٧] واتە: خۆر بۆی نیە بگات بە مانگ. پاشان دەفەرمووێت: ﴿لِّمَنْ أَرَادَ أَن يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴾ واتە: بۆ کەسێك بیەوێت بیر بکاتەوە یان سوپاسی خودا بکات، لەو شەو ڕۆژەدا کە بە دوای یەکتردا دێن، وەختی عیبادەتیش دیاری دەکەن بۆ بەندەکانی خودا، ئەو کەسەی کە بە ڕۆژ کارێکی بۆ نەکرا بە شەو پێی هەستێت و ئەو کەسەش بە شەو بۆی نەکرا بە ڕۆژ بیکات، لە

---

[١] الطبري (٢٨٩/١٩)، البغوي (٣٧٤/٣).

[٢] الملك (٥).

[٣] النبأ (١٣).

[٤] يونس (٥).

[٥] نوح (٥).

[٦] الاعراف (٥٤).

[٧] يس (٤٠).

فەرموودەی سەحیحدا هاتووە: (خوای گەورە بە شەو دەستی درێژ دەكات بۆ ئەوەی لە تاوانباری ڕۆژ خۆش ببێت وە بە ڕۆژ دەستی درێژ دەكات بۆ ئەوەی لە تاوانباری یشە خۆش ببێت)،[1] موجاهیدو قەتادە دەڵێن: ﴿خِلْفَةً﴾ واتە: شەو بە و ڕۆژیش بە ڕۆشنایەكەی[2].

﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا (٦٣) وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا (٦٤) وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا (٦٥) إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (٦٦) وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَٰلِكَ قَوَامًا (٦٧)﴾

لە سیفەتەكانی عەبدە ڕاستەكانی خوای ڕەحمان

ئەمە سیفەتی بەندە خاوەنباوەڕەكانی خودایە: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا﴾ واتە: دەڕۆن بە ڕێوە بە ئارامیو زۆر لەسەرخۆ بەبێ ئەوەی فیزیكەنو خۆیان بە زل بزانن. وەك خوای گەورە لە ئایەتێكی تردا فەرموویەتی: ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا﴾[3]، واتە: بە لوت بەرزی بەڕێوە مەڕۆ، ئەم عەبدە ڕاستانەی خودای میهرەبان -ڕەحمان- دەڕۆن بەسەر زەویداو فیزناكەنو لوتیان بەرز نیەو منەت ناكەن بەسەریدا، مەبەست ئەوە نیە وەك نەخۆش ڕێدەكەنو ڕیا بازیدەكەن! نا! بەڵكو بەڕێزترین نەوەی ئادەم محمد (ﷺ) وەختێ دەڕۆیشت وەك ئەوەی لە بەرزاییەكەوە بێتە خوارەوەو زەمین بۆی بپێچرێتەوە وابوو، بەڵكو مەبەست بە (هَونْ): ئارامیو لەسەرخۆییە، وەك پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرموویەتی: (وەختێ هاتن بۆ نوێژ بەپەلە مەیەن بۆ نوێژ، بە لەسەرخۆیی بێن بۆ نوێژ، ئەوەی فریای كەوتن بیكەنو ئەوەیش لە دەستتان چوو -فریای نەكەوتن- دوایی تەواوی بكەن)[4]. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ واتە: هەر كاتێك نەفامان قسەی نابەجێجیان بەرامبەر كردن وەڵامیان نادەنەوە، بەڵكو لێبوردەو دڵ فراوانن، جگە لە قسەی چاك هیچ شتێكی تر ناڵێن، وەك پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرموویەتی: (هەتا نەزانان زیاترو توندتر قسەی بەرامبەر بكەن ئەو لەسەرخۆترە) وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ

---

[1] مسلم (٤/٢١١٣).

[2] الطبري (١٩/٢٩١،٢٩٠).

[3] الاسراء (٣٧).

[4] فتح الباري (٢/٤٥٣).

أَعۡرَضُواْ عَنۡهُ﴾،[1] واتە: وە کاتێ قسەی ناپەسەندو هیچ و پوچ ببیستن پشتی تێدەکەن. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە نوعمانی کوڕی موقرنی موزەنیەوە (نعمان بن مقرن المزني) دەڵێ پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: (پیاوێك قسەی وت بە پیاوێك لە لای ئەودا، گوتی: ئەو پیاوەی کە قسەی پێ وترا دەیوت: (عليك السلام) پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: بێگومان فریشتەیەك لە نێوان هەردووکتاندا هەموو بەرگری لە تۆ دەوت، هەر کاتێك ئەو قسە بە تۆ دەوت، فریشتەیەکە پێی ئەوت: نابەڵکوخۆت، وە خۆت شایستەتری بەوقسەیە، وە کاتێ تۆپێت دەوت: –عليك السلام– فریشتەکە ئەیوت: نا بەڵکو خۆت ڕای وە تۆ شایستەتری بەوە) واتە: تۆ شایستەتری بەو سڵاوە و ڕێزە کە لەو پیاوەی دەکەی کاتێك کە قسەت پێ دەڵێت. ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی حەسەنە، بەڵام زانایانی تری فەرموودە ڕیوایەتیان نەکردووە.[2] پاشان خوای گەورە باسی ئەوە دەکات کە(بەندە ڕاستەکانی خوا) شەوەکانیان چاکترین شەوە وەك ئەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمۡ سُجَّدٗا وَقِيَٰمٗا﴾ واتە: ئەو کەسانە، شەو تا بەیان سوژدە دەبەن بۆ خواو وەستاون بە پێوەو عیبادەتی خودا دەکەن‌و فەرمانەکانی بەجێ دەهێنن‌و شەونوێژ دەکەن، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿كَانُواْ قَلِيلٗا مِّنَ ٱلَّيۡلِ مَا يَهۡجَعُونَ ١٧ وَبِٱلۡأَسۡحَارِ هُمۡ يَسۡتَغۡفِرُونَ﴾[3]، واتە: ئەوانە کەمێك لە شەودا دەخەوتن (ئیتر هەر شەونوێژیان دەکرد) وە لە بەرەبەیاندا داوای لێخۆشبوونیان دەکرد. وە فەرموویەتی: ﴿أَمَّنۡ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيۡلِ سَاجِدٗا وَقَآئِمٗا يَحۡذَرُ ٱلۡأٓخِرَةَ وَيَرۡجُواْ رَحۡمَةَ رَبِّهِۦ﴾[4]، واتە: (هاوبەش دانەران چاکترن) یا کەسێك ملکەچ‌و پەرستکارە (بۆ خوا) و کاتەکانی شەو بە سوژدە بردن‌و ڕاوەستان (لە شەونوێژدا) بەسەر ئەبات و لە(سزای) دواڕۆژ دەترسێت‌و بە هیوای بەزەیی پەروەردگاریەتی؟ هەر بۆیە خوای گەورە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱصۡرِفۡ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَۖ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا﴾ واتە: ئەوانەی کەدەڵێن ئەی خودایە لامانبدە لەسزای جەهەنەم، چونکەسزای جەهەنەم بەردەوامەو دوایی نایەت، بۆیە حەسەنی بەسری لەم ئایەتەدا ﴿إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا﴾ ئەفەرموێ: هەر شتێك توشی نەوەی ئادەم ببێت لە دنیادا دەڕواو نامێنێت ئەوە پێی ناگوترێت غەرام بەڵام ئەو

---

[1] القصص (٥٥).

[2] أحمد (٥/٤٤٥)، ئەم فەرموودەیە پیاوەکانی جێی متمانەن.

[3] الذاريات (١٧–١٨).

[4] الزمر (٩).

غەرامەی کە هەر بەردەوامەو لاناچێت ئەوەیە کە هەتا ئەرزو ئاسمان بمێنێت دەمێنێت.[١] سولەیمانی تەیمیش (سليمان التّيميّ) هەر وای گوتووە.[٢] وە فەرموویێت: ﴿ إِنَّهَا سَآءَتۡ مُسۡتَقَرّٗا وَمُقَامٗا ﴾ واتە: بەڕاستی جێگاو شوێنێکی زۆر خراپو ناخۆشە. خودای گەورە دەفەرموویێت: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَنفَقُواْ لَمۡ يُسۡرِفُواْ وَلَمۡ يَقۡتُرُواْ﴾ واتە: ئەو کەسانەی کە لە کاتی ماڵ بەخشیندا زۆر دەست بڵاو نینو زیاد لە پێویست خەرج ناکەنو زۆریش چاوچنۆك نین کە سامان لە ماڵ و منداڵیان بگێڕنەوە و پێویستیان دەرنەکەن. بەڵکو بە ڕێکوپێکی مامەڵە لەگەڵیان دەکەن، چاکترین کاریش ئەو کارەیە لەو ناوەندەدا بێت. واتە: نە زۆر دەست بڵاوو نە زۆر دەست قوچاو، ﴿وَكَانَ بَيۡنَ ذَٰلِكَ قَوَامٗا﴾ واتە: بەڵکو مامناوەندیە لەو نێوانەدا. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَلَا تَجۡعَلۡ يَدَكَ مَغۡلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبۡسُطۡهَا كُلَّ ٱلۡبَسۡطِ ﴾.[٣] واتە: وە دەستت مەکە کۆت بە گەردنتداو کراوەو بەرەڵاشی مەکە بە تەواوی.

﴿وَٱلَّذِينَ لَا يَدۡعُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ وَلَا يَقۡتُلُونَ ٱلنَّفۡسَ ٱلَّتِي حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلۡحَقِّ وَلَا يَزۡنُونَۚ وَمَن يَفۡعَلۡ ذَٰلِكَ يَلۡقَ أَثَامٗا ﴿٦٨﴾ يُضَٰعَفۡ لَهُ ٱلۡعَذَابُ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ وَيَخۡلُدۡ فِيهِۦ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلٗا صَٰلِحٗا فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمۡ حَسَنَٰتٖۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿٧٠﴾ وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا فَإِنَّهُۥ يَتُوبُ إِلَى ٱللَّهِ مَتَابٗا ﴿٧١﴾﴾

لە سیفەتەکانی عەبدە ڕاستەکانی ڕەحمان دوورکەوتنەوە لە شیركو کوشتنو بەدڕەوشتی -داوێنپیسی-

ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵای کوڕی مەسعودەوە دەڵێ: پرسیار کرا لە پێغەمبەری خوا(ﷺ) کام گوناه گەورەترە؟ فەرمووی: (هاوەڵ بۆ خوا بڕیاربدەی کە ئەو دروستی کردووی) دەڵێ: پاشان کامە؟ فەرمووی: (داوێنپیسی -زینا- کردن لەگەڵ ژنی دراوسێکەتدا) عەبدوڵا دەڵێ: بۆ پشتگیری ئەم فەرموودەیە خوای گەورە ئەم ئایەتەی نارد: ﴿وَٱلَّذِينَ لَا يَدۡعُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ وَلَا يَقۡتُلُونَ ٱلنَّفۡسَ ٱلَّتِي حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلۡحَقِّ وَلَا يَزۡنُونَۚ وَمَن يَفۡعَلۡ ذَٰلِكَ يَلۡقَ أَثَامٗا﴾ واتە: وە کەسانێکن کە لەگەڵ خوادا هیچ پەرستراوێکی ترناپەرستن و هیچ کەسێك ناکوژن کە خوا کوشتنی ئەوی حەرام کردبێت بە هەقو ڕەوا نەبێت وە زیناو داوێنپیسی ناکەن وە هەر کەس ئەو تاوانانە بکات توشی

[١] الطبري (١٩/٢٩٧).

[٢] عبدالرزاق (٣/٧٢).

[٣] الاسراء (٢٩).

تۆڵەکەی دێت،[1] هەر بەم شێوەیە نەسائیش ئەم حەدیسەی ڕیوایەت کردووە[2]. بوخاریو موسلیمیش ڕیوایەتیانکردووە[3]. لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە کە بیستویەتی لە ئیبنو عەباسەوە فەرموویەتی: هەندێ کەس لە موشریکەکان پیاوی زۆریان کوشتبوو هەروەها داوێنپیسی زۆریان کردبوو، پاش ئەوانە هاتن بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) وتیان: ئەوەی تۆ ئیلێیت و بانگی خەڵکی بۆ دەکەیت زۆر چاکە، پێمان بڵێ ئاخۆ ئەوەی کردوومانە کەفارەتی هەیە؟ ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە: ﴿وَٱلَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ﴾ ئەم ئایەتەش هاتە خوارەوە: ﴿قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا﴾[4]، واتە: بڵێ: ئەی بەندەکانی من ئەی ئەوانەی کە بە لادان لە ئەندازە ناهەقیان لە خۆیان کردووە، نابێت ئێوە لە بەزەیی خودا نائومێد بن، چونکە خوا لە هەموو گوناهێ چاوپۆشی دەکات، خودا لێبوردەو دلۆڤانە، وە دەفەرموێت: ﴿وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا﴾ ڕیوایەت کراوە لە عەبدوڵای کوڕی عەمرەوە دەڵێ: ﴿أَثَامًا﴾ شیوێکە لەناو جەهەنەمدا.[5] عیکریمە دەڵێ: ﴿يَلْقَ أَثَامًا﴾ شیوێکە لەناو جەهەنەمدا داوێنپیسانی تێدا جەزرەبە دەدرێت. هەربەوشێوەیەش ڕیوایەت کراوە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرو موجاهیدەوە[6]. سودی دەڵێ: ﴿يَلْقَ أَثَامًا﴾ سزای تاوانی خۆی وەردەگرێت، ئەم تەفسیرە دیارو نزیکترە لە ئایەتەکەوە. وەك چۆن ئایەتەکانی دواوە ڕوونیان کردووەتەوە کە دەفەرموێت: ﴿يُضَٰعَفْ لَهُ ٱلْعَذَابُ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا سزای بۆ چەند بارە دەبێتەوەو بەهێزتر دەکرێت، ﴿وَيَخْلُدْ فِيهِۦ مُهَانًا﴾ واتە: هەر دەمێنێتەوە لەو سزایەدا بە سوكو ڕیسوایی. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَٰلِحًا﴾ واتەك بێجگە لە کەسێك تەوبەی کردبێتو باوەڕی هێنابێت کارو کردەوەی چاکیشی کردبێت. ﴿إِلَّا مَن تَابَ﴾ واتە: مەگین کەسێك لە دنیادا گەڕابێتەوە بۆ لای خواو پەشیمان بوبێتەوە لەو گوناهانەی کە کردوویەتی، بێگومان خوای گەورە لێبوردەیەو لێی خۆش دەبێت، ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر دروستی

[1] احمد (١/٣٨٠).
[2] النسائي في الكبرى (٦/٤٢٠)، فەرموودەیەکی سەحیحە.
[3] فتح الباري (١٢/١١٦)، مسلم (١/٩٠، ٩١).
[4] الزمر (٥٣).
[5] الطبري (١٩/٣٠٨).
[6] الطبري (١٩/٣٠٨).

تەوبەی پیاوکوژ، وە هیچ دژایەتیەك نیە لە نێوان ئەم ئایەتەو ئەو ئایەتەی سورەتی (نیساء)دا کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴾[1]، واتە: وە هەر کەسێك ئیماندارێك بە دەس ئەنقەس بکوژێت ئەوە تۆڵەی ئەو کەسە دۆزەخە بە هەمیشەیی تیایدا دەبێتو خوا خەشمی لێ گرتووە نەفرینی لێ کردووەو سزایەکی گەورەی بۆ ئامادە کردووە. ئەم ئایەتە هەرچەندە لە مەدینە هاتووە خوارەوە بەڵام ڕەهایەو (مطلقة) ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە پەشیمان نابنەوە –تەوبە ناکەن– چونکە ئەم ئایەتە لێبوردنی بەستووە بە پەشیمان بوونەوەوە لە دنیادا، پاشان خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ﴾[2]، واتە: بە ڕاستی خوا خۆش نابێت لەوەی کە هاوەڵی بۆ دابنرێت بەڵام جگە لەو هەرچی بێت لێی خۆش دەبێت لە هەر کەسێك کە (خوا) بیەوێت. وە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە پێغەمبەری خوا(ﷺ) پەشیمان بوونەوەی –تەوبەی– پیاوکوژی بە لاوە دروست بووە، وەك بەسەرهاتی ئەو کەسەی کە پێغەمبەر (ﷺ) باسی کردووە کە سەد پیاوی کوشتووە پاشان گەڕاوەتەوە بۆ لای خوا –تەوبەی کردووە– خودایش تەوبەکەی لێ قەبووڵ کردووە وە چەند فەرموودەی تریش لەم بارەیەوە هاتووە. ﴿ فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَٰتٍ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴾، واتە: ئا ئەوانە خوا خراپەو تاوانەکانیان دەگۆڕێت بە چاکە وە خوا هەمیشە لێبوردەی بە بەزەییە. ئیمامی ئەحمد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو زەڕەوە ڕەزای خوای لێبێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: (من ئاگاداری دوایین کەسم لە ناو ئاگر دێتە دەر، وە دوایین کەسیش لە خەڵکی بەهەشت کە دەچێتە بەهەشت، پیاوێك دەهێنرێت دەفەرمووێت: گوناهە گەورەکانی بسڕنەوە پرسیاری لە گوناهە بچووکەکان لێ بکەن، دەڵێ: پێی ئەڵێن: فڵانە ڕۆژە ئەوەت کردو ئەوەت کردو ئەوەت کرد وە فڵانە ڕۆژیش ئەوەت کردو ئەوەت کردو ئەوەت کرد، پیاوەکەش ئەڵێ: بەڵێ ناتوانم نکوڵی لە هیچ شتێك لەوانە بکەم، پێی دەگوترێت: بێگومان بۆ هەر تاوانێکت لەو تاوانانە چاکەیەکت بۆ هەیە، پیاوەکە ئەڵێ: ئەی پەروەردگارم هەندێ شتم کردووە لێرەدا چاوم پێی ناکەوێ) ئەبو زەڕ دەڵێ: پێغەمبەری خوا(ﷺ) پێکەنی هەتا دانی پیرۆزی دەرکەوت.[3] موسلیمیش بە تەنها ڕیوایەتی کردووە.[4] ئیبنو ئەبی حاتەم

---

[1] النساء (٩٣).

[2] النساء (١١٦).

[3] أحمد (١٧٠/٥).

[4] مسلم (١٧٧/١).

ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو جابیرەوە کە گوێی لە مەکحول بوو قسەی دەکرد دەڵێ: پیاوێکی گەورەو بە تەمەن کە برۆکانی کەتبوو بەسەر چاویدا هاتو گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) پیاوێکی ناپاکو بەدکار کە هیچ تاوانو خراپەیەك نەماوە کە دەستی بۆ نەبردبێت، خۆ ئەگەر تاوانەکانی دابەش بکرێت بەسەر خەڵکی هەموو ئاسمانەکانو زەمیندا بەشیان دەکات ئایا پەشیمان بوونەوە –تەوبەی– بۆ هەیە؟ (واتە: تەوبەی لێ قبولْ دەکرێت؟) پێغەمبەری خوا(ﷺ) پێی فەرموو: (ئایا موسڵمان بوویت –واتا موسڵمان بوونی خۆت ڕاگەیاندووە–؟) پیاوەکە وتی: بە نسیبەت منەوە (أشهد أن لا اله الاّ الله وحده لا شريك له، وأن محمداً عبده ورسوله) پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (بێگومان خودا خۆش دەبێت لە تۆ، مادام تۆ ئاوایت، خراپەکانیشت دەگۆڕێ بە چاکە) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) ناپاکیو بەدکاریەکانیشم؟ فەرمووی: (ناپاکیو بەدکاریەکانیشت) پیاکەوە ڕۆیشتو هەر (لا اله الا الله و الله اكبر)ی دەکرد (يُهَلّل ويُكَبّر)،[1] پاشان خوای گەورە باسی ڕەحمەتی بێپایانی خۆی دەکات بۆ بەندەکانی، ئەوانەی کە پەشیمان دەبنەوە لە گوناه و لە دنیادا با هەر تاوانێکیان کردبێت، گەورە یان بچووك، زۆر بێت یان کەم. خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَإِنَّهُۥ يَتُوبُ إِلَى ٱللَّهِ مَتَابًا ﴾ واتە: هەر کەسێك بە ڕاستی پەشیمان بێتەوەو ئاکاری چاك بکات خودا تەوبەی لێ قەبولْ دەکاتو دەگەڕێتەوە بۆ لای خوا بە گەڕانەوەیەکی تەواو، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿ وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴾[2]، واتە: وە هەر کەس کردەوەیەکی خراپ بکات یان ستەم لە خۆی بکات پاشان داوای لێخۆش بوون لە خوا بکات دەبینێت خوا لێبوردەی میهرەبانە. وە فەرموویەتی: ﴿ أَلَمْ يَعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ ﴾،[3] واتە: ئایا نەیانزانیووە کە بێگومان هەر خوا تەوبەو پەشیمانی لە بەندەکانی وەردەگرێت. وە فەرموویەتی: ﴿قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُواْ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ﴾،[4] واتە: (ئەی موحەمەد (ﷺ)) بڵێ: ئەی بەندەکانم ئەی ئەوانەی کە خۆتان زۆر گوناهبار کردووە نائومێد مەبن لە میهرەبانیو بەزەیی خودا (واتە: بۆ ئەو کەسانەی کە تەوبە دەکەن).

---

[1] الدر المنثور (٢٨١/٦).

[2] النساء (١١٠).

[3] التوبة (١٠٤).

[4] الزمر (٥٣).

﴿وَٱلَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ ٱلزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا۟ بِٱللَّغْوِ مَرُّوا۟ كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا۟ عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَٰجِنَا وَذُرِّيَّٰتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَٱجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾﴾

وه هەندێکیتر لە سیفەتەکانی بەندە ڕاستەکانی ڕەحمان

ئەمەیش یەکێکی ترە لە سیفەتە چاکەکانی بەندەکانی ڕەحمان کە هەرگیز شایەتی درۆ نادەنو قسەی ناشیرینو خراپو دوور لە دینو پڕوپوچ بە دەمیاندا نایەت، عەمری کوڕی قەیس دەڵێ: ﴿لَا يَشْهَدُونَ ٱلزُّورَ﴾ واتە: لە شوێنێ قسەی ناشیرینو خراپی تێدا بکرێت دانانیشن، دیسان ئەوەشی وتووە: مەبەست بەو ئایەتەی دەفەرمووێت: ﴿وَٱلَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ ٱلزُّورَ﴾ ﴿ٱلزُّورَ﴾ واتە: درۆ هەڵبەستن بۆ خەڵکی بە ئارەزوو –بەعەمدی– وەك لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە لە ئەبو بەکرەوە دەڵێ: پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرموویەتی: (ئایا هەواڵتان بدەمێ دەربارەی گەورەترین تاوانی ناو تاوانە مەزنەکان؟) سێ جارئەمەی فەرموو، گوتمان: بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ)! فەرمووی: (بابزانن قسەی درۆ هەڵبەستنو شایەتیدانی درۆیە) بەردەوام دەیگوتەوە هەتا(لەدڵی خۆماندا) گوتمان: خۆزگە بێدەنگ دەبوو[1]. لە ئایەتەکەوە وا دەردەکەوێت کە مەبەست بە ﴿لَا يَشْهَدُونَ ٱلزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا۟ بِٱللَّغْوِ﴾ واتە: ئامادەی شایەتی درۆ نابن، خۆ ئەگەر جارێ ڕێ بکەوێ بەوێدا بڕۆن خۆیانی لێ لادەدەن و خۆیان دەپارێزن، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿مَرُّوا۟ كِرَامًا﴾ واتە: تێپەڕ دەکەن بە ڕێزەوە. دیسان خوای گەورە باسی سیفاتی عەبدە ڕاستەکانی ڕەحمان دەکاتو دەفەرمووێت: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا۟ عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا﴾، واتە: وە کەسانێکن کاتێك ئامۆژگاری بکرێن بە ئایەتەکانی پەروەردگاریان ناکەون بەسەریاندا بە کەڕیو کوێری. وە لە ئایەتێکی تردا خودای مەزن هەر باسی عەبدە ڕاستەکانی خودا دەکاتو دەفەرمووێت: ﴿إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُهُۥ زَادَتْهُمْ إِيمَٰنًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾،[2] واتە: خاوەن باوەڕان ئەوانەن هەر کە ناوی خوا برا دڵیان ترسی لێ دەنیشێتو کاتێك قورئانیان بەسەردا دەخوێنرێت بروایان زیاتر دەبێتو هەر خۆیان بە خوا دەسپێرن، بە پێچەوانەی خوانەناسەوە کە وەختێ گوێیان لە قورئان بوو

[1] فتح الباري (٣٠٩/٥)، مسلم (٩١/١).

[2] الانفال (٢).

هیچ کاریان لێ ناکاتو نایانگۆڕێت بەڵکو هەر لەسەر خراپیو لاسارىو خوانەناسىو گومرایى خۆیان بەردەوامن، وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَإِذَا مَآ أُنزِلَتۡ سُورَةٌ فَمِنۡهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمۡ زَادَتۡهُ هَٰذِهِۦٓ إِيمَٰنٗاۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فَزَادَتۡهُمۡ إِيمَٰنٗا وَهُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ ١٢٤ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ فَزَادَتۡهُمۡ رِجۡسًا إِلَىٰ رِجۡسِهِمۡ﴾،[1] واتە: وە کاتێك کە سورەتێك بنێردرێتەوە خوارەوە (لە قورئان)، (دووڕووەکان) هی وایان هەیە دەڵێ: کام لە ئێوە بەم (سورەتە) باوەڕی زیادی کرد؟ جا ئەوانەی کە باوەڕیان هێناوە ئەوە ئیمانیان زیاد دەکات (و بەهێزتر دەبێت) وە ئەوان مژدەبەخشنو خۆشحاڵن، بەڵام ئەوانەی لەنێو دڵیاندا نەخۆشی (ناپاکی) هەیە ئەوە ئەو سورەتە پیسی و ناپاکی تریان بۆ زیاد دەکات سەرەڕای پیسیو ناپاکی خۆیان. واتە: ئەوانەی کە ناو دڵیان نەخۆشە، زیاتر دەست دەدەنە خوانەناسی. لێرەدا خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿لَمۡ يَخِرُّواْ عَلَيۡهَا صُمّٗا وَعُمۡيَانٗا﴾ واتە: بە پێچەوانەی خوانەناسەوە کە کاتێ گوێیان لە قورئان بوو کاریان تێناکات، لەسەر بێدینی خۆیان بەردەوامن وەك ئەوەی کەڕو کوێرن هیچ نابیسنو نابینن، خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبۡ لَنَا مِنۡ أَزۡوَٰجِنَا وَذُرِّيَّٰتِنَا قُرَّةَ أَعۡيُنٖ وَٱجۡعَلۡنَا لِلۡمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾، واتە: ئەوانەی کە داوا دەکەن لە خوای گەورە کە لە پشتو ڕەچەڵکی ئەوانو هاوسەرەکانیان منداڵانێکی وا پەیدا بن کە گوێڕایەڵی فەرمانی ئەو بکەنو تەنها ئەو بپەرستنو شەریکی بۆ دانەنێن، ئیبنو عەباس دەڵێ: مەبەستیان ئەوەیە لەو کەسانە بن کە پەیڕەوی فەرمانەکانی خوا دەکەن، وە ببنە مایەی چاوڕۆشنی بۆیان لە دنیاو لە قیامەتدا،[2] ئیمامی ئەحمەد لە جوبەیری کوڕی نوفەیرەوە ڕیوایەتی کردووە دەڵێ: ڕۆژێ لە لای میقدادی کوڕی ئەسوەد دانیشتبووین، پیاوێك بە لایدا تێپەڕی و گوتی: خۆشبەختی بۆ ئەو دوو چاوەی کە پێغەمبەری خوای (ﷺ) بینی، حەزمان دەکرد ئەوەی تۆ چاوت پێی کەوتووەو بینیوتە ئێمەش چاومان پێی بکەوتایەو لەوێ بووینایە، میقداد تورە بوو، منیش سەرم سوڕما چونکە ئەو پیاوە غەیری قسەی چاك هیچی تری نەگوت، پاشان میقداد ڕووی کردە پیاوەکەو گوتی: چی وا دەکات لە پیاو کە ئاوات بخوازێت کە ئامادەی شتێك بێت کە خوا پیشانی نەداوە، لەکاتێکدا نازانێ ئەگەر ئامادە بووایە چۆن دەبوو لەو کاتەدا، سوێند بە خوا زۆر هۆز لە کاتی پێغەمبەر (ﷺ)دا هەبوونو بڕوایان پێ نەکردو شوێنی نەکەوتن. خوای گەورە بە دەمو چاودا ڕایکێشان بەناو جەهەنەمدا، بۆچی سوپاسی خوای گەورە ناکەن لە سکی دایکتان هێنانیە دنیاوە، غەیری خودا کەسی ترتان نەدەناسیو بڕواتان بەو

---

[1] التوبة (١٢٤-١٢٥).

[2] الطبري (٣١٨/١٩).

پەیامە بوو کە بۆتان هات لە لایەن پێغەمبەرەکەتانەوەو لەو بەڵایە ڕزگارتان بوو کە خەڵکی تر تووشیان هات؟ خوای گەورە پێغەمبەری (ﷺ) ڕەوانە کرد لە کاتێکدا کە هیچ پێغەمبەرێك تووشی ئەو نارەحەتیە نەبووە، لەو چەرخی نەفامیدا کە چاکترین ئاین لە لای ئەوانە عیبادەتی ئەو بتانە بووە کە پەرستوویانە، وەختێ پێغەمبەر (ﷺ) هات و قورئانی هێنا هەق و ناهەقی بەوقورئانە لێك جیاکردەوە، باوك و کوڕیشی لە یەکتری جیاکردەوە، پیاوی وا هەبوو باوك و کوڕ یان برای خوانەناسی هەبوو، خوای گەورە قفڵی دڵی ئەوی کردووەتەوەو شارەزای کردووە بڕوای هێناوە، دەیزانی ئەگەر پێش بڕوا هێنان بمردایە لەناو ئاگردا دەبوو، خۆ ئەگەر بیزانیایە خۆشەویستەکەی لەناو ئاگردایە نەدەبووە مایەی چاوڕۆشنی، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ﴾ ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی ڕاستن، بەڵام زانایانی تری فەرموودە نەیان هێناوە.[1] ﴿وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾ واتە: بمانکە بە پێشەوای خۆپارێزان، ئیبنو عەباس و حەسەن و سودی و قەتادەو ڕەبیعی کوڕی ئەنەس ئەڵێن: بمانکە بە پێشەوایەك کە خەڵکی شوێنمان بکەوێت لە چاکەدا.[2] ئەوانە شارەزاو ڕێ نیشاندەرن و بانگخوازن بۆ سەر چاکە پێیان خۆشە عیبادەتی خۆیان ببەستن بە عیبادەتی ماڵ و منداڵ و کەس و کاریانەوەو ئەو خێرو چاکەیانە سوودەکەی بگاتە کەسانی تریش، لەبەر ئەوەی زیاتر تووشی خێرو پاداشت بن، بۆیە لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە لە ئەبو هورەیرەوە –ڕەزای خوای لێ بێت– دەڵێ: پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرموویەتی: (وەختێ نەوەی ئادەم –منداڵی ئادەم– مرد کرداری دەوەستێت لە سێ شتدا نەبێت: منداڵێکی چاك کە دوعای بۆ بکات یان زانستێ سوودی لێ وەرگیرێت دوای خۆی یان خێرێکی بەردەوام و نەبڕاوە –صدقة جارية–[3].

﴿أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾﴾

پاداشتی عەبدە ڕاستەکانی ڕەحمان و هەڕەشە لە خەڵکی مەککە

وەختێ خوای گەورە باسی سیفاتی عەبدە خاوەنباوەڕەکانی کرد کە چەند سیفەتی جوان و شیرینیان هەیە لە قسەو هەڵسوکەوت و کردارو ڕەفتاریاندا پاشان ئەفەرموێ: ﴿أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ﴾ واتە: ئەوانەی ئەم خورەوشتە جوانانەیان هەیە لە ڕۆژی قیامەتدا وان لە ناو هۆدەکانی

---

[1] أحمد (٦/٢).

[2] الطبري (١٩/٣١٩).

[3] مسلم (٣/١٢٥٥).

بەهەشتدا ﴿ٱلۡغُرۡفَةَ﴾ واتە: بەهەشت، ئەبو جەعفەری باقرو سەعیدی کوڕی جوبەیرو زەححاك و سودی دەڵێن: بەهەشت ناوبراوە بە هۆدە (الغرفة) لەبەر بەرزیەکەی ﴿بِمَا صَبَرُواْ﴾ واتە: بەهۆی ئەو خۆڕاگریانەوە کە گەردنگیرن بەو فەرمانانەوە کە خوای گەورە داوای لێ کردن، ﴿وَيُلَقَّوۡنَ فِيهَا تَحِيَّةٗ وَسَلَٰمًا﴾ واتە: لە ناو بەهەشتدا بە سڵاو ڕێز لێگرتنەوە پێشوازیان لێ دەکرێتو قەدرێکی زۆریان لێ دەگیرێت، فریشتەکان لە هەموو دەرگاکانەوە دەچنە لایانو پێیان ئەڵێن: سڵاوتان لێ بێت بە هۆی ئەو خۆڕاگریەتانەوە، پیرۆزتان بێت ئەم شوێنە چاكو پڕ بەختەوەریە، ﴿خَٰلِدِينَ فِيهَا﴾ واتە: تا هەتایە تێیدا دەمێننەوەو لێی دەرناچنو ناگوێزرێنەوەو نامرنو لەناو ناچن، خۆشیان نایانەوێ بڕۆنە دەرەوە لێی. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأَمَّا ٱلَّذِينَ سُعِدُواْ فَفِي ٱلۡجَنَّةِ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلۡأَرۡضُ﴾،[1] واتە: بەڵام ئەوانەی کە بەختەوەر کراون ئەوە لە بەهەشت دان بە هەمیشەیی دەمێننەوە تیایدا تا ئاسمانو زەوی بمێنێت. وە لێرەدا خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿حَسُنَتۡ مُسۡتَقَرّٗا وَمُقَامٗا﴾ واتە: جێو شوێنێکی زۆر خۆشو پاكو دڵڕفێنە، پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿قُلۡ مَا يَعۡبَؤُاْ بِكُمۡ رَبِّي لَوۡلَا دُعَآؤُكُمۡ﴾ واتە: خودا هیچ باکی نییە لێتان و لێتان ناپرسێتەوە، ئەگەر نەیپەرستنو دوعاو نزاتان نەبێت، چونکە خەڵکی بۆ ئەوە دروست کردووە بیپەرستنو شەریکی بۆ بڕیار نەدەنو بەیانیانو ئێواران هەر باسی پەسەنیو پاکیو بێ عەیبی ئەو بکەن، ﴿فَقَدۡ كَذَّبۡتُمۡ﴾ واتە: بەبێگومان ئەی خوانەناسەکان ئێوە ئیسلام بەدرۆ ئەزانن، ﴿فَسَوۡفَ يَكُونُ لِزَامَۢا﴾ واتە: بەم زووانە بەهۆی ئەو بێ دینیەتانەوە تووشی سزاو تۆڵەی سەختو قڕبوون دەبن لە دنیاو لە قیامەتدا، لەو سزایانەی کە خوا تووشی خوانەناسانی قورەیشی کرد جەنگی بەدر بوو کە زۆرێك لە قورەیشیەکان کوژرانو دەست بەسەر کران، وەك عەبدوڵای کوڕی مەسعودو ئوبەیی کوڕی کەعبو موحەمەدی کوڕی کەعبی قورەزیو موجاهیدو زەححاكو قەتادەو سەدیو کەسانی تریش وتوویانەو ئێمەش وا مانایان لێك داوەتەوە.[2]

حەسەنی بەسری دەڵێ: ﴿فَسَوۡفَ يَكُونُ لِزَامَۢا﴾ واتە: توشی سزا دەبن لە ڕۆژی قیامەتدا بە

---

[1] هود (١٠٨).

[2] الطبري (٣٢٤/١٩)، وعبدالرزاق (٧٢/٣).

بەردەوامی.[1] هیچ جیاوازیەك لە نێوان ئەم دوو قسەیەدا نیە، کۆتایی تەفسیری سورەتی (الفرقان) سوپاس و ستایش بۆ خوای گەورە.

تەفسیری سورەتی (الشعراء) لە مەککە هاتووەتە خوارەوە

لە تەفسیری (مالك)دا کە ڕیوایەت کراوە لێیەوە ناوبراوە بە سورەتی جامیعە (الجامعة)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَٰخِعٌ نَّفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ إِن نَّشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةً فَظَلَّتْ أَعْنَٰقُهُمْ لَهَا خَٰضِعِينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ مُحْدَثٍ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهُ مُعْرِضِينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا۟ فَسَيَأْتِيهِمْ أَنۢبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلْأَرْضِ كَمْ أَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩﴾﴾

قورئان و گوێ پێنەدانی خوانەناس پێی و خودا مەیلی لێبوایە ملی پێ کەچ دەکردن و بڕوایان دەهێنا لە پێشەوە قسەمان لەسەر ئەم پیتانە -ط،س،م- کرد لە سورەتی (البقرة)، پێویست ناکات لێرەدا جارێکی تر باسی بکەینەوە، ﴿تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ﴾ واتە: ئەمە ئایەتەکانی قورئانە کە دیار و ڕونن، واتە: زۆر واتاکانی ئاشکراو ڕوونن و هەق و ناهەق و گومڕایی و لە شارەزایی جیادەکاتەوە. خوای گەورە دەفەرموێت بە پێغەمبەر(ﷺ): ﴿لَعَلَّكَ بَٰخِعٌ نَّفْسَكَ﴾ واتە: لەوانەیە خۆت لەناو بەری کە ئەوەندە هەوڵ ئەدەی و خەفەت دەخۆی و دلگران دەبیت، ﴿أَلَّا يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ﴾ واتە: لەبەر ئەوەی ئەوانە بڕوا ناهێنن، ئەمە خۆی دڵ دانەوەیەکی پێغەمبەری خوایە (ﷺ) بۆ ئەوەی زۆر ناڕەحەت نەبێت لەوەی کە ئەو خوانەناسانە بڕوا ناهێنن وەك لە چەند ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَٰتٍ﴾،[2] واتە: دەی بە خەفەت خواردن لەبەر (ئیمان نەهێنانی) ئەوان خۆت مەفەوتێنە. وە فەرموویەتی: ﴿فَلَعَلَّكَ بَٰخِعٌ نَّفْسَكَ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمْ إِن لَّمْ يُؤْمِنُوا۟ بِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَسَفًا﴾،[3] واتە: جا لەوانەیە خۆت لەناوبەری لەبەر کردەوەی ئەوان ئەگەر ئیمان نەهێنن بەم قورئانە لە داخ و خەفەتدا (بمریت). موجاهید و عیکریمە و قەتادە و عەتیە و زەحاك و حەسەن و کەسانی تریش گوتوویانە: ﴿لَعَلَّكَ

---

[1] الدر المنثور (٦/٢٨٧).

[2] الفاطر (٨).

[3] الكهف (٦).

بَٰخِعٞ نَّفۡسَكَ﴾ واتە: لەوانەیە خۆت بکوژی.[١] خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِن نَّشَأۡ نُنَزِّلۡ عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةٗ فَظَلَّتۡ أَعۡنَٰقُهُمۡ لَهَا خَٰضِعِينَ﴾ واتە: ئێمە ئەگەر مەیلمان لێ بێت بەڵگەیەك لە ئاسمانەوە دەنێرین وایان لێ دەکەین بە زۆر باوەڕی پێ بهێنن، بەڵام ئێمە وا ناکەین، چونکە ئێمە نامانەوێ کەس بە زۆر بڕوا بهێنێت، بۆ ئەوەی خەڵکی بە ئارەزووی خۆی بڕوا بێنێت، وەك لە ئایەتێکی تردا خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَوۡ شَآءَ رَبُّكَ لَأٓمَنَ مَن فِي ٱلۡأَرۡضِ كُلُّهُمۡ جَمِيعًاۚ أَفَأَنتَ تُكۡرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ﴾[٢]، واتە: وە ئەگەر پەروەردگارت بیویستایە ئەو(خەڵکەی) وا لە زەویدا هەموو تێکڕا بڕوایان دەهێنا دەی ئایا تۆ (ئەی موحەمەد (ﷺ)) زۆر لە خەڵکی دەکەیت هەتا ببنە بڕوادار. وە فەرموویەتی: ﴿وَلَوۡ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ ٱلنَّاسَ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗۖ وَلَا يَزَالُونَ مُخۡتَلِفِينَ﴾[٣]، واتە: گەر پەروەردگارت بیویستایە گشت خەڵکی دەکرد بە(پەیڕەوانی) یەك ئایین بەڵام ئەوان بەردەوام جیاواز دەبن. خوای گەورە بڕیاری خۆی بەجێ هێنا بە کارزانی خۆی وە گەورەترین نیشانەی خۆی پیشانی خەڵکی دا بە ڕەوانەکردنی پێغەمبەران‌و ناردنی کتێبەکان بۆیان، پاشان فەرموویەتی: ﴿وَمَا يَأۡتِيهِم مِّن ذِكۡرٖ مِّنَ ٱلرَّحۡمَٰنِ مُحۡدَثٍ إِلَّا كَانُواْ عَنۡهُ مُعۡرِضِينَ﴾ واتە: هەر کاتێك لە ئاسمانەوە کتێبێکیان بۆ بێت زۆربەی خەڵکی ڕووی لێ وەردەگێڕن، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أَكۡثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِينَ﴾[٤]، واتە: وە زۆربەی خەڵکی هەرچەند تۆ سوور بیت (لەسەر باوەڕهێنانیان) نابنە ئیماندار. وە فەرموویەتی: ﴿يَٰحَسۡرَةً عَلَى ٱلۡعِبَادِۚ مَا يَأۡتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ﴾[٥]، واتە: پەشیمانی و داخی سەخت بۆ ئەو بەندانەی (کە بێباوەڕن) هەر پێغەمبەرێکیان بۆ بهاتایە تەنها گاڵتەیان پێ دەکردو (هیچی تر). وە فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ أَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا تَتۡرَاۖ كُلَّ مَا جَآءَ أُمَّةٗ رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُ﴾[٦]، واتە: لە پاشان پێغەمبەرانی خۆمان یەك لە دوای یەك نارد هەر کاتێك ئومەتێك لە خۆیان پێغەمبەرێکیان بۆ بهاتایە باوەڕیان پێ نەدەهێنا. بۆیە لێرەدا خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَقَدۡ كَذَّبُواْ فَسَيَأۡتِيهِمۡ أَنۢبَٰٓؤُاْ مَا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ﴾ واتە: ئەوانە بڕوایان بەو

---

[١] الطبري (١٩/٣٣٠)، الدر المنثور (٦/٣٦٠).

[٢] یونس (٩٩).

[٣] هود (١١٨).

[٤] یوسف (١٠٣).

[٥] یس (٣٠).

[٦] المؤمنون (٤٤).

هەقە نەهێنا کە بۆیان هات، بەو زووانە هەواڵی ئەو باوەڕ نەکردنەیان‌و گاڵتەو لاقرتەیان پێدەگات‌و دەیزانن، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَسَيَعْلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَىَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ﴾[1]، واتە: وە ئەوانەی ستەمیان کردووە لەمەودوا دەزانن کە چۆن گەڕانەوەیەك دەگەڕێنەوە (بۆ لای خوا دوای مردن). پاشان خوای گەورە باسی مەزنی دەسەڵاتی خۆی دەکات کە چەندە خاوەن تواناو هێزو دەسەڵاتە، وە ئەوانەی چەندە نەترسانە دژایەتی پێغەمبەرەکەی دەکەن‌و بڕوا بە کتێبەکەی ناکەن، ئەو خوایەی کە زاڵە بەسەر هەموو شتێکداو زەوی دروست کردووەو لە هەموو جۆر دروستکراوەکانیدا نێرو مێی وەدی هێناوە لە کشتوکاڵ‌و بەرهەمەکان‌و گشت گیانەوەرەکاندا، سوفیانی سەوری لە پیاوێکەوە ئەگێڕێتەوە و ئەویش لە شەعبیەوە کەدەڵێ: خەڵکی لە ڕووەکی ناو زەمینەوە سەرچاوەی گرتووە و هەر کەسێکیش چووە ناو بەهەشت ئەوە بەڕێزە، ئەو کەسەش چووە ناو ئاگر سووك‌و ڕیسوایە[2]. ﴿أَوَلَمْ يَرَوْاْ إِلَى ٱلْأَرْضِ كَمْ أَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ﴾ واتە: ئایا سەیری زەوی ناکەن چەندمان ڕواندووە تیایدا لە هەموو جۆرێکی چاکی بە کەڵك. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ﴾ واتە: لەمەوە نیشانەی توانای خوا دەردەکەوێت بەسەر هەموو شتێکدا، کە زەمینی ڕاخستووەو ئاسمانی بەو بەرزیە ڕاگرتووەو کەچی زۆربەی خەڵکی هەر بڕوا ناهێنن، بەڵکو بە پێچەوانەوە حاشا دەکەن‌و شوێن پێغەمبەرەکانی‌و کتێبەکانی ناکەون کە بۆی ناردوون‌و دژایەتی فەرمانەکانی دەکەن‌و سنوورەکانی خودا دەبەزێنن، ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ﴾ واتە: هەر پەروەردگارتە دەسەڵات دەدات بە هەموو شتێك‌و بەرزی دەکاتەوەو هەر ئەویشە زاڵە‌و سەردەکەوێ بە سەریدا، واتە: هەموو دەسەڵاتێ هەر بۆ خودایە، ﴿ٱلرَّحِيمُ﴾ واتە: بەخشندە و دلۆڤانە بەرامبەر دروستکراوەکانی پەلە ناکات لەوانە کە لێی یاخی دەبن‌و بەڵکو مۆڵەتیان دەدات‌و تۆڵە لێسەندنیان دوا دەخات، پاشان زۆر بەتوندی جەربەزەیان دەدات، ئەبول عالیەو و قەتادەو ڕەبیعی کوڕی ئەنەس‌و ئیبنو ئیسحاق دەڵێن: ﴿ٱلْعَزِيزُ﴾ واتە: خاوەن دەسەڵات لە تۆڵە سەندن‌و زاڵ بەسەر ئەوانەی دژایەتی فەرمانەکانی دەکەن‌و غەیری ئەو دەپەرستن.[3] سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێ: ﴿ٱلرَّحِيمُ﴾ واتە: دلۆڤانە لەگەڵ ئەو کەسانەی دەگەڕێنەوە بۆ لای‌و تەوبە دەکەن.

---

[1] الشعراء (٢٢٧).

[2] الدر المنثور (٢٨٩/٦).

[3] الطبري (٢٣/٣٠٤/٣/٢٦٠/٥/٥١١).

﴿ وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱئْتِ ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ أَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ
﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدْرِى وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِى فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَىَّ ذَنۢبٌ فَأَخَافُ أَن يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ
كَلَّا ۖ فَٱذْهَبَا بِـَٔايَٰتِنَآ ۖ إِنَّا مَعَكُم مُّسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا
بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٧﴾ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ ٱلَّتِى فَعَلْتَ وَأَنتَ
مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٩﴾ قَالَ فَعَلْتُهَآ إِذًا وَأَنَا۠ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِى رَبِّى حُكْمًا وَجَعَلَنِى
مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَىَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٢٢﴾ ﴾

لە نێوان موساو فیرعەوندا

خوای گەورە باسی بەندەو پێغەمبەرو هەڵبژاردەی خۆی موسا (سەلامی خوای لێ بێت) دەكات كاتێك كە لە لای ڕاستی كێوی تورەوە بانگی كرد و قسەی لەگەڵدا كردو هەڵیبژاردو ڕای سپارد بڕوات بۆ لای فیرعەون‌و داروودەستەكەی، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱئْتِ ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ أَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدْرِى وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِى فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَىَّ ذَنۢبٌ فَأَخَافُ أَن يَقْتُلُونِ ﴾، واتە: ئەو كاتەی پەروەردگارت بانگی موسای كرد كە بڕۆ بۆ لای ئەو گەلە ستەمكارە، كە گەلەكەی فیرعەونە ئایائەوان ناترسن (بێ فەرمانی خوا دەكەن)، موسا وتی ئەی پەروەردگارم! بە ڕاستی من دەترسم بڕوام پێ نەكەن وە دڵم تەنگ ببێت وە دەترسم بە چاكی قسەم بۆ نەكرێ‌و زمانم بەر نەبێت، كەواتە خوایە جوبرەئیل بنێرە بۆ لای هاروون‌و بیكە بە پێغەمبەر بۆ ئەوەی یارمەتیم بدات، وە گەلی فیرعەون تۆڵەی تاوانێكیان لەسەرمە بۆیە دەترسم كە بمكوژن. ئەمانە چەند كۆسپ‌و تەگەرەیەك بوون لە ڕێی موسادا دەپاڕایەوە لە خوا لای ببات لە ڕێیداو بۆی ئاسان بكات. وەك خوای گەورە لە سورەتی (طه) فەرموویەتی: ﴿ قَالَ رَبِّ ٱشْرَحْ لِى صَدْرِى ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِىٓ أَمْرِى ﴿٢٦﴾ وَٱحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِى ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا۟ قَوْلِى ﴿٢٨﴾ وَٱجْعَل لِّى وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِى ﴿٢٩﴾ هَٰرُونَ أَخِى ﴿٣٠﴾ ٱشْدُدْ بِهِۦٓ أَزْرِى ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكْهُ فِىٓ أَمْرِى ﴿٣٢﴾ كَىْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَٰمُوسَىٰ ﴾[1]، ﴿ وَلَهُمْ عَلَىَّ ذَنۢبٌ فَأَخَافُ أَن يَقْتُلُونِ ﴾ موسا وتی: دەترسم بمكوژن چونكە من قیبتیەكم (القبطي) لەوان كوشتووە، هەر ئەوەش بووە هۆی ئەوەی لە میسر ڕای كردو دەرچوو، خوای گەورەش فەرموویەتی: ﴿ قَالَ كَلَّا ۖ فَٱذْهَبَا بِـَٔايَٰتِنَآ ۖ إِنَّا مَعَكُم مُّسْتَمِعُونَ ﴾ خوای

---

[1] طه (٢٥-٣٦).

گەورە فەرمووی بە موسا: نەخێر، لە هیچ شتێك لەوانە مەترسە کەواتە هەردووکتان بە موعجیزەکانمانەوە بڕۆن ئێمە لەگەڵتان ئەبیستین، وەك فەرموویەتی: ﴿فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا أَنتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ﴾،[1] واتە: ئەوسا بە هۆی ئایەتەکانی ئێمەوە دەستیان بە ئێوە ناگات تەنها ئێوە (موساو هارون) وە هەر کەس شوێنتان دەکەوێ سەرکەوتوودەبێت. ئەم ئایەتە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُم مُّسْتَمِعُونَ﴾ وەك ئەم ئایەتە وایە کە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَىٰ﴾،[2] واتە: من لەگەڵتانم دەتانپارێزمو ئەبیستم و چاوم لێتانەو پشتگیریتان لێ دەکەمو سەرتان دەخەم، ﴿فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، واتە: دەسا هەردووکتان بڕۆنە لای فیرعەونو هەردووکتان بڵێن بە ڕاستی ئێمە پێغەمبەری پەروەردگاری جیهانیانین. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ﴾،[3] واتە: هەریەکێ لە ئێمە ڕاسپێراوی پەروەردگاری تۆین، ﴿أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ موسا وتی: نەوەی ئیسرائیل ئازاد بکەو دەست بەسەریان مەکە، ئەوەندە جەربەزەیان مەدەو مەیان چەوسێنەوە، چونکە ئەوانە لە بەندە خاوەنباوەڕو پاکەکانی خودان کە تۆ سزای توندیان دەدەیو سوکایەتیان پێ دەکەی، کاتێك کە موسا ئەم قسانەی کرد، فیرعەون ئەم قسانەی موسای زۆر بە لاوە گران بوو، سەیرێکی موسای کردو بە چاوێکی بێ ڕێزەوە گوتی: ﴿قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا﴾ واتە: ئایا تۆ ئەو کەسە نیت کە بەخێومان کردی لە ماڵی خۆمانداو لەسەر جێی خۆمانو بە خۆراکی خۆمان گەورەمان کردیو لەو ماوەیەدا ئەو هەموو چاکەمان لەگەڵ کردی، ﴿وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ﴾ واتە: وە تۆ چەندساڵێك لە تەمەنت لەناو ئێمەدا نەمایتەوە. پاش ئەم هەموو پیاوەتیە، پاداشتی چاکەکانمان بەم شێوەیە دەدەیتەوە ﴿وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ﴾ واتە: وە ئەو کردەوە خراپەشت کرد کە کردت، کە پیاوێکیشت لێ کوشتین، چاکەکانی ئێمەت هیچ لەبەر چاو نیەو حاشای لێ دەکەی، بۆیە وتی: ﴿وَأَنتَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ واتە: تۆ لەو کەسانەی کە سوپاس گوزار نین –سپڵەن– ئەمە قسەی ئیبنو عەباسو عبدالرحمن ی کوڕی

[1] القصص (٣٥).

[2] طه (٤٦).

[3] طه (٤٧).

زەیدی کوڕی ئەسلەمە و ئیبنو جورەیریش هەر وای گوتووە.[١] ﴿قَالَ فَعَلْتُهَآ إِذًا﴾ واتە: وتی: ئەو وەختە من ئەوەم کرد ﴿وَأَنَا۠ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ﴾ واتە: گومڕا بووم هێشا نیگام بۆ نەهاتبوو، خوای گەورە ڕێزی لێ گرتم پەیامی خۆی پێدامو کردوومی بە پێغەمبەر ﴿فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِى رَبِّى حُكْمًا وَجَعَلَنِى مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾، واتە: ئینجا ڕام کردو هەڵهاتم لە ئێوە کاتێك ترسام لێتان ئەوسا پەروەردگارم حیکمەتی (پێغەمبەرایەتی) پێ بەخشیم منی خستە ڕیزی پێغەمبەرانەوە. واتە: یانی ئەو ژیانەم ڕۆیشتو ژیانێکی ترم دەست پێکردووە، خوای گەورە منی ڕاسپاردووە بۆ لای تۆ، ئەگەر فەرمانی خودا بەجێ بێنی ڕزگارت بووە، خۆ ئەگەر لە فەرمانی دەرچی لەناو دەچی، پاشان موسا فەرمووی: وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَىَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ﴾ واتە: لە باتی ئەو چاکەی کە تۆ لەگەڵ من کردووتەو منت بەخێو کردووە، ئەو هەموو خراپەیە لەگەڵ بەنی ئیسرائیل دەیکەیو کردوتن بە ڕەنجبەری خۆت هەرچی کاری گران هەیە بە ئەوانی دەکەی، واتە ئەوەی تۆ کردووتە لەگەڵ بەنی ئیسرائیل لە چاو ئەو چاکەی لەگەڵ منت کردووە، هەر باس ناکرێتو چاکەو پیاوەتی نیە.

﴿قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُۥٓ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ ٱلَّذِىٓ أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾﴾

خوای گەورە باسی بێدینی فیرعەونو یاخیبوونو لە ئەندازە دەرچوونو حاشاکردنی دەکات لە بوونی خودا وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ واتە: فیرعەون وتی: پەروەردگاری جیهانیان کێیە؟ چونکە ئەو دەیگوت بە گەلەکەی وەك خوا دەفەرمووێت: ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى﴾[٢]، واتە: وا نازانم جگە لە من خودایەکتان هەبێت، ﴿فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ﴾،[٣] واتە: گەلەکەی خەڵەتاندو سەری لێشێواندن ئەوانیش شوێنی کەوتنو بڕوایان بە وەدیهێنەری جیهان نەبوو حاشایان لێ دەکردو وایان دەزانی غەیری فیرعەون هیچ پەروەردگارێکی تریان نییە، کاتێك کە موسا فەرمووی بە فیرعەون: من ڕاسپێراوم لە لایەن پەروەردگاری جیهانەوە، فیرعەون وتی: ئەو کەسە کێیە کە تۆ بە پەروەردگاری جیهانی دەزانی جگە لە من؟ زانایانی پێشینەو

---

[١] الطبري (١٩/٣٤٠).

[٢] القصص (٣٨).

[٣] زخرف (٥٤).

پاشینەش (السلف والخلف) هەر وایان مانا کردووە، بەڵکو سودی دەڵێ: ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَالَ فَمَن رَّبُّكُمَا يَٰمُوسَىٰ (٤٩) قَالَ رَبُّنَا ٱلَّذِىٓ أَعْطَىٰ كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ﴾[1]، واتە: وتی: پەروەردگاری ئێوە کێیە؟، موسا وتی: پەروەردگاری ئێمە ئەو کەسەیە کە هەرچی وەدی هێناوە پێویستی خۆی بە تەواوی پێداوە، ئەو کەسانەی خۆیان بە ئەهلی مەنتیق دەزانن و کەسانی تریش، وا دەزانن ئەم پرسیارە باسی ماهیەتی خوا دەکات. ئەوان لەوەدا هەڵەن نەیانپێکاوە، چونکە فیرعەون هەر دانی بە بوونی خودادا نەناوە هەتا باسی چۆنیەتی ئەو خودایە بپرسێت، بەڵکو هەر حاشای لە بوونی خودا کردووە وەك دەردەکەوێت و دیارە، هەرچەندە زۆر نیشانە و بەڵگەی بۆ ڕوون کراوەتەوە و پیشانی دراوە، کاتێك فیرعەون پرسیاری لە موسا کرد کە پەروەردگاری جیهان کامەیە، موسا وتی: ﴿قَالَ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَآ﴾ وەدیهێنەری ئاسمانەکان و دەمینەوئەوەش لە نێوانیان دایە، خاوەن و هەڵسوڕێنەریەتی و شەریکی نیە، هەمووی خۆی دروستی کردووە بەو هەموو ئەستێرە وەستاوو گەڕۆك و پڕشنگدارانەوە کە پڕشەیان لێوە دێت، وە ئەو جیهانەی سەر زەوی کە پڕە لە دەریاو دەشت و بیابان و کێوو گیاندارو ڕووەك و هەموو جۆرە میوەیەك و کەش و هەواو ئەو هەموو گازانە کە تێیدایە، هەموو بە تێکرا کڕنووشی بۆ دەبەن و گوێڕایەڵی فەرمانی خودان و بەندەی ملکەچی ئەون ﴿إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ﴾ واتە: ئەگەر ئێوە دڵنیان. یانی ئەگەر ڕاست دەکەن و بڕوایەکی تەواوتان هەیە، ئا لەو کاتەدا فیرعەون سەیرێکی وەزیرو کاربەدەست و داروودەستەکانی کرد کە بە دەوریا بوون پێی گوتن: بە شێوەیەکی گاڵتەجاڕی و سوکایەتیکردن بە موساو بۆ بە درۆخستنەوەی ﴿قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُۥٓ أَلَا تَسْتَمِعُونَ﴾ واتە: وتی بەوانەی دەوروبەری دابوون ئایا گوێتان لێیە؟ یانی ئاخۆ ئەم قسەی موسا دەیکات بە لاتانەوە سەیر نیە، کە دەڵێ جگە لە من ئێوە خودایەکی ترتان هەیە؟ موسا پێی وتن: ﴿قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ﴾ وەدی هێنەری ئێوە و باب و باپیرانیشتانە کە لە پێش زەمانی فیرعەونەوە هاتوون و نەماون. ﴿قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ ٱلَّذِىٓ أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ﴾ واتە: فیرعەون گوتی بە گەلەکەی خۆی ئەو پێغەمبەرەی کە ڕەوانە کراوە بۆ لای ئێوە شێتە و عەقڵی نیە و درۆ دەکات کە ئێژێ جگە لە من پەروەردگاریەکی ترتان هەیە، موسا گوتی بەو کەسانەی کە دەوری فیرعەونیان دابوو، بە هەموو شێوەیەك هەوڵی دەداو فریوی ئەدان و گومانی لە دڵیاندا دروست کردبوو، ﴿قَالَ رَبُّ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ﴾ واتە: موسا وتی

---

[1] طه (٤٩–٥٠).

پەروەردگاری ڕۆژهەلاتەو ڕۆژئاوایەو ئەوەی لە نێوانیاندایە ئەگەر ئێوە بیربکەنەوەو ژیر بن. یانی: ئەو خودایەکە خۆرهەلاتی کردووە بە خۆرهەلاتو ئەستێرەکانی لێوە هەلدێتو خۆرئاوایشی کردووە بە خۆرئاوا کە ئەستێرەکانی تێدا ئاوا دەبێت، چ ئەستێرەی گەڕۆك یان وەستاو، لەگەلّ ئەو وردەکاری‌وڕێکخستنەی کە ڕایهێناوەو دیاری کردووە. ئەگەر ئەو کەسەی –واتە فیرعەون– وا دەزانێ کە پەروەردگارو خوای ئێوەیەو ڕاست دەکات، با پێچەوانەوە خۆرهەلات بکات بە خۆرئاواو، خۆرئاوایش بکات بە خۆرهەلات، وەك خوای خاوەن دەسەلات لە بارەی ئەو کەسەی کە مشتومڕی لەگەلّ ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) کردووە فەرموویەتی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ﴾[1]، واتە: ئایا ئاوڕێك نادەیتەوە بە لای ئەو (نەمرود)ەی کە دەمەقالێی کرد لەگەلّ ئیبراهیم (پێغەمبەردا (عليه السلام)) دەرهەق بە پەروەردگاری لەبەر ئەوەی خوا پادشایی دابویە کاتێ کە ئیبراهیم (لە وەلامی نەمروددا) وتی: پەروەردگاری من ئەو زاتەیە ژیان دەداو ژیان دەستێنێ (نەمرود) وتی: منیش ژیان دەدەمو ژیان دەستێنم (دوو زیندان کراوی هێنا یەکێکیانی ئازاد کردو ئەویانی کوشت) ئیبراهیم وتی: بێگومان خوا خۆر لە خۆرهەلاتەوە هەلّ دێنێ دە (ئەگەر دەتوانیت) تۆ لە ڕۆژئاواوە هەلّی بێنە ئەنجا دەمکوت بوو ئەو بێبڕوایە. بۆیە کاتێك کە فیرعەون تێکشکاو سەرنەکەوتو هیچ بەلگەیەکی بە دەستەوە نەما، پەنای بردە بەر دەسەلاتو هێزو توانای خۆی، وای دەزانی بەکارهێنانی هێز بەسوودترو چاکترین ڕێگایە بۆ ئەوەی موسا ناچار بکات واز بێنێ.

﴿قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلَٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾﴾

کاتێك موسا بەلگەی تەواوی هێنایەوە بۆ فیرعەون بۆی ڕوون کردەوە کە ئەو خودا نیە، خوای گەورە خاوەنی توانایەکی بێ هاوتایە، فیرعەون دەستی دایە بەکارهێنانی هێز بۆ ئەوەی موسا ناچار بکات چۆك دابداتو واز بێنێت، چونکە هاتە سەر ئەو بڕوایە جگە لە زۆر هیچ شتێکی تر سوودی نیە

[1] البقرة (٢٥٨).

لەگەڵ موسادا، خوای گەورە ئەفەرموێت: ﴿قَالَ لَئِنِ ٱتَّخَذۡتَ إِلَٰهًا غَيۡرِي لَأَجۡعَلَنَّكَ مِنَ ٱلۡمَسۡجُونِينَ﴾ واتە: ئەگەر غەیری من خودایەکی تر بپەرستن لە بەندیخانەت توند دەکەم، بۆیە موسا گوتی: ﴿قَالَ أَوَلَوۡ جِئۡتُكَ بِشَيۡءٖ مُّبِينٖ﴾ واتە: ئەگەر بەڵگەیەکی تەواوو ئاشکرام بۆ هێنای هەر وازم لێ ناهێنیو بەندم دەکەی، ﴿فَأَلۡقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعۡبَانٞ مُّبِينٞ﴾ واتە: کاتێك کە موسا گۆچانەکەی فڕێ دا بوو بە ئەژدیهایەك هەر بە ئاشکرا هەموو کەسێك دەیبینیو زۆر ترسناك بوو دەمێکی پانو چوارپەلێکی گەورەو هەیکەلێکی زلی هەبوو، ﴿وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِيَ بَيۡضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ﴾ واتە: دەستی لە باخەڵەکانی دەرهێنا بۆ ئەوانەی سەیریان دەکرد، دەستی وەك مانگ تریفەی دەهاتو دەدرەوشایەوە، فیرعەون گورجو بە پەلە دەستی دایە قسەی خراپو لاساریو بە درۆی دەخستەوەو وتی: بە دارودەستەکەی خۆی -کە دەوریان دابوو-: ﴿قَالَ لِلۡمَلَإِ حَوۡلَهُۥٓ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٞ﴾ واتە: فیرعەون وتی: بەو خەڵکەی لەو ناوەدا کۆبووبوونەوە بە ڕاستی ئەم موسایە جادوگەرێکی زۆر لێزانو بە توانایە، فیرعەون هەوڵی دەدا ئەو خەڵکە قەناعەت پێ بکات کە موسا جادوگەرە، ئەوەی دەیکاتو چاویان پێی دەکەوێت موعجیزە نیە، هەڵی دەنان کە دژایەتی بکەنو بڕوای پێ نەکەنو دەیگوت وەك خوا فەرموویەتی: ﴿يُرِيدُ أَن يُخۡرِجَكُم مِّنۡ أَرۡضِكُم بِسِحۡرِهِۦ فَمَاذَا تَأۡمُرُونَ﴾ فیرعەون تی: ئەوسا بزانن موسا دەیەوێ دڵی خەڵکی بۆ لای خۆی ڕاکێشێ بە هۆی ئەو جادوگەرەیەوە، هەتا دۆستو لایەنگرو پشتیوان بۆ خۆی زیاد بکاتو دەوڵەتی ئێوە لەناوبەرێتو داگیری بکات. سا بزانم ئێوە چی دەڵێنو چۆن مامەڵەی لەگەڵ بکەم؟ ﴿قَالُوٓاْ أَرۡجِهۡ وَأَخَاهُ وَٱبۡعَثۡ فِي ٱلۡمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ٣٦ يَأۡتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٖ﴾ واتە: موساو براکەی لێوە ڕاگرە هەتا گشت جادوگەری وڵاتەکەت بۆ کۆ دەکەنەوەو دەیهێننە لات، لەو جادوگەرانەی کە زۆر شارەزاو بە توانان، وەك چۆن موسا جادووی کرد ئەوانیش بیکەن، ئەو کاتە تۆ زاڵ دەبیو سەرکەوتن هەر بۆ تۆ دەبێت خەڵکیش پشتیوانی لە تۆ دەکەن، فیرعەون داواکەی قەبوڵ کردنو ئەم شتەش لە خواوە بوو کە ئەو داوایەیان لە فیرعەون کردو فیرعەونیش قبووڵی کرد، بۆ ئەوەی خەڵکێکی زۆر لە شوێنێکدا کۆ بکرێتەوە، هەتا گەورەییو تواناو دەسەلاتی خودا بە ئاشکرا دەرکەوێت بۆیان لە ڕۆژێکی وادا.

﴿فَجُمِعَ ٱلسَّحَرَةُ لِمِيقَٰتِ يَوۡمٖ مَّعۡلُومٖ ٣٨ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلۡ أَنتُم مُّجۡتَمِعُونَ ٣٩ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ ٱلسَّحَرَةَ إِن كَانُواْ هُمُ ٱلۡغَٰلِبِينَ ٤٠ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ قَالُواْ لِفِرۡعَوۡنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجۡرًا إِن كُنَّا نَحۡنُ ٱلۡغَٰلِبِينَ ٤١ قَالَ نَعَمۡ وَإِنَّكُمۡ إِذٗا لَّمِنَ ٱلۡمُقَرَّبِينَ ٤٢ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلۡقُواْ مَآ أَنتُم مُّلۡقُونَ ٤٣ فَأَلۡقَوۡاْ حِبَالَهُمۡ وَعِصِيَّهُمۡ وَقَالُواْ بِعِزَّةِ فِرۡعَوۡنَ إِنَّا لَنَحۡنُ

ٱلۡغَٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلۡقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلۡقَفُ مَا يَأۡفِكُونَ ﴿٤٥﴾ فَأُلۡقِيَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِرَبِّ
ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿٤٨﴾﴾

لەنێوان موساو (سەلامی خوای لێ بێت) جادووگەرەکاندا

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَجُمِعَ ٱلسَّحَرَةُ لِمِيقَٰتِ يَوۡمٖ مَّعۡلُومٖ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلۡ أَنتُم مُّجۡتَمِعُونَ﴾، واتە: ئینجا ئەو جادوگەرانە کۆکرانەوە لە کاتو ڕۆژی دیاری کراودا، وە بە خەڵکیش وترا ئێوەش کۆدەبنەوە؟ خوای گەورە باسی ئەو ڕووبەڕووبوونەوەیەی موساو قیبتیەکان دەکات کاتێك کە کۆبوونەوە لە ڕۆژێکدا بۆ ئەوەی بە چاوی خۆیان موسا ببینن کە تێکدەشکێتو جادووگەرەکانی فیرعەون سەردەکەون وەك خوای گەورە لە سورەتی ئەعرافو تاها و ئەم سورەتەدا باسی کردووە، چونکە فیرعەونو قیبتیەکان دەیانویست ڕووناکی خودا بە دەم بکوژێننەوەو خوایش ناهێڵێت نووری خۆی بکوژێتەوەو ئەو نوورو پەیامەی خۆی دەگەیەنێتو تەواوی دەکات با خوانەناسانیش زۆر پێیان ناخۆش بێتو لە خەمو خەفەتیشدا بمرن، ئەمەیش سونەتو باوی خودایە هەر کاتێك کوفرو ئیمان ڕووبەڕووی یەکتری وەستابن، باوەڕ سەرکەوتووە بەسەر کوفرو بێباوەڕیدا، ﴿بَلۡ نَقۡذِفُ بِٱلۡحَقِّ عَلَى ٱلۡبَٰطِلِ فَيَدۡمَغُهُۥ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٞۚ وَلَكُمُ ٱلۡوَيۡلُ مِمَّا تَصِفُونَ﴾[1]، واتە: (واز لەوە بێنە) بەڵکو حەق دەکێشین بەسەر بەتاڵو ناحەقدا بەوهۆیەوە (بەتاڵ) مێشکی دەپرژێو تێکدەشکێ ئینجا دەست بەجێ بەتاڵ دەفەوتێو لەناو دەچێت، هاوار (سزای بەتین) بۆ ئێوە لەبەر ئەوەی دەیڵێنو ڕەوای دەدەن بۆ خوا (لە هاوسەرو منداڵ). ﴿وَقُلۡ جَآءَ ٱلۡحَقُّ وَزَهَقَ ٱلۡبَٰطِلُۚ إِنَّ ٱلۡبَٰطِلَ كَانَ زَهُوقٗا﴾[2]، واتە: وە بڵێ ئایینی ڕاست هات وە ئایینی ناهەقو بەتاڵ نەماو ڕۆیشت بە ڕاستی بەتاڵ هەمیشە لەناوچووە. بۆیە کاتێك کە جادوگەرەکان هاتن، کە لە هەموو ناوچەکانی وڵاتەوە هێنرابوونو کۆکرابوونەوە، لەو زەمانەدا جادوگەری زۆر باو بوو جادوگەریی لێزانو زۆر بە توانا هەبوو کە لە ژمارە نەدەهاتن، هەر خوا دەزانێ بە ژمارەیان، خەڵکێکی زۆر هاتنو لەو ڕۆژەدا کۆبوونەوە، دەیانگوت ئەگەر ئەو جادوگەرانە سەرکەوتن ئێمەش شوێن ئەو جادوگەرانە دەکەوین وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ ٱلسَّحَرَةَ إِن كَانُواْ هُمُ ٱلۡغَٰلِبِينَ﴾، نەیان وت شوێنی هەق دەکەوین ئیتر کەیفی خۆیەتی جادوگەرەکان لەسەر هەقن یان موسا، سروشتی ژێردەستە هەر وایە زۆربەیان لەسەر ئایینی کاربەدەستن، ﴿فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ﴾ واتە:

---

[1] الانبياء (١٨).

[2] الاسراء (٨١).

کاتێك کە جادوگەرەکان هاتن بۆ مەجلیسی فیرعەون، کە شوێنێکی چاکیان بۆ ڕازاندبووەوە هەرچی دارودەستەو خزمەتکارو کاربەدەستو وەزیر هەبوو لە دەورووبەری کۆبوونەوە، لەشکرێکی زۆری وڵاتەکەیشی لێ بوو، جادوگەرەکان هەستانو لەبەردەم فیرعەوندا داوای پاداشتو نزیك بوونەوەی خۆیان کرد لە فیرعەون ئەگەر سەرکەوتنو بردیانەوە لە موسا ﴿قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ﴾ واتە: وتیان بە فیرعەون: ئایا بە ڕاستی پاداشتمان هەیە ئەگەر ئێمە زاڵو سەرکەوتوو بین. ﴿قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَّمِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾ فیرعەون وتی: بەڵێ پاداشتی چاکترتان دەدەمەوەو دەتانکەمە نزیکترین کەسو لە لای خۆم دەمێننەوەو لەگەڵ خۆم دادەنیشن، ئەوسا گەڕانەوە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی موسا (سەلامی خوای لێ بێت)، وە لە ئایەتی تردا خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ أَلْقُوا﴾[1] واتە: (ساحیرەکان) وتیان: ئەی موسا یا تۆ (جادووەکەت) فڕێدە یان ئێمە لەسەرەتاوە فڕێی دەدەین، (موسا) فەرمووی: نەخێر ئێوە (لە پێشەوە) فڕێی بدەن. لێرەدا بە کورتی هێناویەتی ﴿أَلْقُوا مَا أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ﴾، واتە: بیهاوێژن ئەوەی ئێوە هاوێژەریانن، ئەوانیش گوریسو حەبلو داردەستەکانیان فڕێداو وتیان: سوێند بەگەورەیی فیرعەون بە ڕاستی هەر ئێمە زاڵو سەرکەوتووین. ئەمە وەك ئەوە وایە کە هەرزەو نەزان کە خەڵکی بێئاوەز کاتێ شتێك دەکەن ئەڵێن: ئەم کارە دەکەین لە باتی فلانە شت کە پێمان بدرێت، خوای گەورە لە سورەتی (الاعراف)دا باسی دەکات کە ئەو جادوگەرانە لەبەر چاوی ئەو خەڵکە هەندێ جادوویان کرد ترسیان وەبەرهێنان، وەك فەرموویەتی: ﴿سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ﴾[2] واتە: چاوبەستیان لە خەڵك کردو ترسێکی گەورەیان خستە دڵیانەوە وە جادوویەکی گەورەیان نواند. وە لە سورەتی (طه)یشدا فەرموویەتی: ﴿فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ﴿٦٦﴾ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسَىٰ ﴿٦٧﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنتَ الْأَعْلَىٰ ﴿٦٨﴾ وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ﴾[3]، واتە: (ئەوانیش فڕێیاندا) جا لە ناکاودا گوریسو داردەستەکانیان وا هاتە پێش چاوی (موسا) بەهۆی جادووەکەیانەوە کە بە ڕاستی دەجوڵێنو دەڕۆن جا موسا لە دڵی خۆیدا کەمێ

---

[1] طه (٦٥).

[2] الاعراف (١١٦).

[3] طه (٦٦-٦٩).

ترسا، وتمان پێی: مەترسەو بێباك بە، بێگومان هەر تۆ سەركەوتوو دەبی، ئەوەی لە دەستی ڕاستتدایە (كە گۆچانەكەتە) فڕێی بدە هەرچی (جادوویەك) ئەوان كردوویانە قوتی دەدات و هەڵی دەلوشێ بێگومان ئەوەی ئەوانە كردوویانە تەنها فڕوفێڵی جادو بازانە و جادووبازیش سەركەوتوو نابێ لە هەر كوێوە هاتبێت (هەرچی بكات). وە لێرەیشدا فەرموویەتی: ﴿ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ﴾ واتە: موسا (سەلامی خوای لێ بێت) گۆچانەكەی خۆی فڕێ داو بە زوویی‌و لە پڕ هەموو جادووی جادوگەرانی هەڵوشی‌و هیچی نەهێشتنەوە، بۆیە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴾[1]، واتە: ئیتر ڕاستی دەركەوت‌و ڕوون بوویەوە ئەوانیش هەرچی (سیحر)یان كردبوو پوچەڵ بوویەوە هەر لەوێدا (فیرعەون‌و شوێنكەوتووانی) ژێرخران‌و دۆڕان‌و بە ڕیسوایی گەڕانەوە، وە جادوگەران هەموویان سوژدەیان برد (بۆ پەروەردگاریان)، (ساحیرەكان) وتیان: ئێمە بڕوامان هێنا بە پەروەردگاری جیهانیان، كە پەروەردگاری موساو هاروونە. ئەم كارەساتە ڕووداوێكی زۆر گرنگ‌و گەورە بوو، بەڵگەیەكی ئەوەندە گەورەو بەهێز بوو هیچ بڕوبیانوویەكی نەهێشتەوە نە بۆ فیرعەون‌و دارودەستەكەی‌و، نە بۆ جادوگەرەكان. چونكە ئەو جادوگەرانەی كە فیرعەون داوای یارمەتی‌و سەركەوتنی لێدەكردن بۆ زاڵ بوون بەسەر موسادا دۆڕاندیان، بەڵێ دۆڕاندیان‌و ملیان كەچكرد و بڕوایان هێنا بە موساو لەو كاتە چارەنووس سازەدا سوژدەیان برد بۆ پەروەردگاری جیهان، وەك خودای مەزن لێرەدا دەفەرمووێت: ﴿ فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴾ واتە: جادووكەرەكان هەموویان سوژدەیان برد بۆ خوا و وتیان: ئەوا باوەڕمان هێنا بە پەروەردگاری جیهانیان، ئەو خودایەی كە موساو هارونی ڕەوانە كرد بەو ڕاستیەو موعجیزەی خۆی پێدان، بەڵێ فیرعەون شكستی هێنا، شكستێكی وا كە لە جیهاندا هیچ كەس چاوی پێی نەكەوتبێت، ئەم فیرعەونە پیاوێكی زۆر پیس‌و خراپ بوو لەعنەتی خواو فریشتەكان‌و هەموو خەڵكی لێ بێت، وازی نەدەهێنا دایە ملهوڕی‌و لاساری‌و قسەی پڕوپوچ‌و هەڕەشەكردن‌و تۆڵەكردنەوە لەو جادوگەرانە كە بڕوایان هێنا بە خوا دەیگوت: ﴿إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ﴾[2]، واتە: بێگومان موسا گەورەتانە كە فێری جادووی كردوون. واتە: هەر موسا گەورەتانەو ئەو فێری

[1] الاعراف (١١٨-١٢٢).

[2] طه (٧١).

جادوی کردوون. وە لە ئایەتێکی تردا خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾.[١] واتە: بە ڕاستی ئەمە فێڵو پیلانێکە (ئێوەو موسا) نەخشەتان بۆ کێشاوە لەم شارەدا تا دانیشتوانەکەی لێ دەربکەن جا لە دواییدا دەزانن (چیتان لێ دەکەم).

﴿قَالَ آمَنتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا أَن كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾﴾

لە نێوان فیرعەون و جادوگەرەکاندا

فیرعەون هەڕەشەی لە جادوگەرەکان دەکرد بەڵام هیچ سوودێکی نەبوو، دەیگوت دەتانکوژم‌و دەست‌و قاچتان دەبڕم‌و هەڵتان دەواسم، ئەوان هەر گوێشیان بۆ نەگرت‌و باوەڕیان زیاتر پتەو دەبوو بە خوای گەورە، چونکە ئەوان چاك دەیانزانی لە خوانەناسی ڕزگاریان بووە، هەقیان بە تەواوی بۆ دەرکەوتووە بە هۆی ئەو شارەزاییەوە کە بوویان‌و گەلەگەیان لێی بێئاگا بوون، ئەیانزانی ئەوەی کە موسا هێناویەتی لە لایەن خوداوە لە توانای مرۆڤدا نیە، بەڵکو بە یارمەتی‌و پشتگیری خودای گەورە، بەو کارە هەڵدەستێ، خوای گەورە کردوویەتی بە بەڵگەو نیشانە لەسەر ڕاستی ئەو پەیامەی کە بۆی هاتووە لە لایەن پەروەردگاریەوە. بۆیە کاتێ فیرعەون پێی گوتن: ﴿قَالَ آمَنتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ﴾ واتە: پێش ئەوەی من ڕێگاتان بدەم، ئێوە بڕواتان بە موسا هێنا؟! دەبوو لە پێشدا بڕیارو فەرمانتان لە من وەربگرتایە، گەر ئیزنم بدانایە بتانکردایەو ئیزنیشم نەدانایە نەتان کردایە، چونکە من خاوەنی دەسەڵات‌و بڕیارم نەك ئێوە! ﴿إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ﴾ واتە: فیرعەون وتی: ڕوون‌و ئاشکرایە کە موسا گەورەتانەو ئەو فێری ئەو جادووەی کردوون، ئەمە قسەیەکی پڕوپوچ بوو بۆ فیرعەون هەموو کەسێك لەوانە دەیزانی کە درۆ دەکات‌و خۆی هەڵدەنێ، چونکە ئەو جادوگەرانە هەرگیز لەگەڵ موسادا یەکیان چاوپێ نەکەوتبوو ڕۆژێ بەر لەوە، کەواتە چۆن موسا گەورەکەیانەو فێری جادووی کردوون؟ هیچ پیاوێکی ژیرقسەی وا ناکات، پاشان فیرعەون هیچی بۆ نەمایەوە دەستی دایە هەڕەشەو گوڕەشە گوتی: ﴿فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ واتە: جا بێگومان لەمەودوا دەزانن چیتان لێ دەکەم. دەست‌و قاچتان بە ڕاست‌و چەپ دەبڕم‌و بە دارا هەڵتان دەبەسم، ئەوانیش گوتیان: ﴿قَالُوا لَا ضَيْرَ﴾ واتە: هەرچی دەکەیت بیکە ئێمە هیچ گوێمان لێی نیە ﴿إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ﴾ واتە: ئێمە هەرچیمان لێ

---

[١] الاعراف (١٢٣).

بەسەر بێت خودا ئاگای لێمانە بۆ لای ئەو دەگەڕێینەوەو چاکەی چاکەکاران بە فیڕۆ نادات و بەو زووانە پاداشتی تەواومان دەداتەوە لەسەر ئەو خراپەیەی تۆ دەیکەی بەرانبەرمان. بۆیە گوتویانە: ﴿إِنَّا نَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا﴾ واتە: ئێمە بە تەماین و ئومێد دەکەین خودا لەو تاوانانەمان دەبورێت کە کردوومانە و لەو جادووەش کە تۆ بە زۆر پێت کردین ﴿أَن كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ واتە: ئێمە لەپێش گەلەکەمان کە قیبتیەکانن هەوڵمان داو بڕوامان هێنا بە خودای مەزن، پاشان فیرعەون هەر هەموویانی کوشت.

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ (٥٢) فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (٥٣) إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ (٥٤) وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ (٥٥) وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ (٥٦) فَأَخْرَجْنَاهُم مِّن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (٥٧) وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (٥٨) كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (٥٩)﴾

دەرچوونی ڕۆڵەکانی ئیسرائیل - بەنی ئیسرائیل - لە میسر

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ﴾، واتە: وەحیمان نارد بۆ موسا کە بە شەو بەندە باوەڕدارەکانم ببەو میسر بەجێ بێڵن، بێگومان فیرعەون و کۆمەڵەکەی دواتان دەکەون. ماوەیەکی زۆر موسا (سەلامی خوای لێ بێت) لە وڵاتی میصردا مایەوە، زۆر بەڵگەو نیشانەی پیشانی فیرعەون و دارودەستەکەی دا، کەچی ئەوان زیاتر ملهوڕیان دەنواندو دژایەتی مووسایان دەکرد، غەیری جەربەزەو لەناوبردن هیچ شتێکی تر شایەنیان نەبوو، بۆیە خوای گەورە فەرمانی دا بە موسا کە بە شەو بەنی ئیسرائیلیەکان لە میسر وەدەرخاو ڕووەو ئەو شوێنە وەڕێکەون کە فەرمانیان پێکراوە، موسایش (سەلامی خوای لێ بێت) فەرمانی خودای بەجێهێناو دوای ئەوەی کە زێڕو زیوێکی زۆریان لە هۆزی فیرعەون خواست. وەك هەندێ لە زانایانی تەفسیر باسیان لێوە کردووە لە وەختێکدا کە مانگ هەڵهات لە شەودا وەڕێ کەوتن، موجاهید دەڵێ: لەو شەوەدا مانگ گیرا.[1] والله أعلم. لەو کاتەدا موسا هەواڵی گۆڕی یوسفی پرسی، پیرەژنێکی بەنی ئیسرائیلی شوێنەکەی پیشانی موسا داو تابلۆکەیشی لەگەڵ هەڵگرتن، گوتراویشە: موسا خۆی تابلۆکەی هەڵگرتووە (سەلامی خوای لێ بێت) یوسف (سەلامی خوای لێ بێت) وەسیەتی کردبوو کاتێك کە بەنی ئیسرائیلی یەکان لە میصر دەرچوون لەگەڵ خۆیان هەڵی بگرن و ببەن،[2] کاتێك فیرعەون و شوێنکەوتووانی بەیانی هەڵسان هیچ کەسێك لە یانەکەیاندا نەمابوو دەنگی لێوە بێت، فیرعەون زۆر تووڕە بوو، ئەوەندە تووڕە بوو لە بەنی

[1] الطبري (١٩/٣٥٤).

[2] الطبري (١٩/٣٥٤).

ئیسرائیلیەکان ئۆقرەی نەدەگرت، چونکە خوای گەورە بڕیاری دابوو کە لەناوی ببات، ﴿ فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴾ واتە: فیرعەون پیاوەکانی خۆی نارد، واتە: پیاوکوژو قەمچی وەشێنەکانی خۆی نارد بە شارەکاندا جاڕیان دا گوتیان: بەنی ئیسرائیلیەکان ژمارەیەکی کەمن ﴿ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴾ هەموو کاتێك کە هەواڵی خراپی ئەوانمان پێ دەگاتو تووڕەمان دەکەن، بەڵام ئێمە هەمیشە وریاینو ئاگامان لە خۆمانەو مۆڵەتیان نادەینو هەموویان دەکوژینو هەموو ماڵو سامانیان بە تاڵانی دەبەین بۆ خۆمان ﴿ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَٰذِرُونَ ﴾، واتە: وە بە ڕاستی ئەوانە ڕقی ئێمە هەڵ دەسێنن، بێگومان ئێمە کۆمەڵێکین بێدارینو ئاگادرین بە پیلانەکانیان. فیرعەون خۆی و لەشرەکەیشی پاداشتی خۆیان وەرگرت، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ فَأَخْرَجْنَٰهُم مِّن جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴾ واتە: لەو هەموو خۆشیەی کە تێیدا بوون: لە باغو باغاتو کانیاوی سازگارو گەنجینەی زۆرو شوێنی خۆش، دەرمان کردنو بەرەو جەهەنەم بەڕێ کەوتن، هەموو ئەو شتانەیان بەجێ هێشت لە دنیادا، ﴿ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَٰهَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾ واتە: ئا بەو جۆرە نەوەکانی یەعقوبمان لە جێگایان دانا. وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿ وَأَوْرَثْنَا ٱلْقَوْمَ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ يُسْتَضْعَفُونَ مَشَٰرِقَ ٱلْأَرْضِ وَمَغَٰرِبَهَا ٱلَّتِى بَٰرَكْنَا فِيهَا ﴾،[1] واتە: ئیتر (لە جێگای گەلی فیرعەون) ئەو گەلەمان نیشتەجێ کرد کە هەمیشە دەچەوسێنرانەوە لە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوای ئەو وڵاتەدا کە پیتو بەرەکەتمان تێخستبوو. وە فەرموویەتی: ﴿ وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴾.[2] واتە: وە ئێمە دەمانەوێ (بە چاکەی خۆمان) منەت بکەین بەسەر ئەوانەی کە لاوازو ژێردەست کرابوون لە وڵاتی (میصر)دا وە بیان کەینە پێشەواو بیان کەینە میرات بەر (ی کەلەپوری فیرعەونو شوێنکەوتوانی).

﴿ فَأَتْبَعُوهُم مُّشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَٰٓءَا ٱلْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَٰبُ مُوسَىٰٓ إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّآ ۖ إِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْبَحْرَ ۖ فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَٱلطَّوْدِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ ٱلْءَاخَرِينَ ﴿٦٤﴾ وَأَنجَيْنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْءَاخَرِينَ ﴿٦٦﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾ ﴾

---

[1] الاعراف (١٣٧).

[2] القصص (٥).

ڕاونانی نەوەی ئیسرائیل و خنکانی فیرعەون و هۆزەکەی

هەندێ لە زانایانی تەفسیر باسیان کردووە کە فیرعەون بە کۆمەڵێکی زۆر لە داروودەستەکەی کە بریتی بوون لە هەموو کاربەدەستانی ئەو کاتەی وڵاتی میصر کە ڕاوێژکاری فیرعەون بوون لە کاروباری وڵاتدا. لە سەرکردەو وەزیرو پیاوماقوڵان و لەشکرو سەر لەشکرەکانی ﴿فَأَتْبَعُوهُم مُّشْرِقِينَ﴾ واتە: شوێنیان کەوتن لە بەرەبەیاندا کاتێك خۆر گزنگ ئەداو لە کەل دێتە دەر، ﴿فَلَمَّا تَرَآءَا ٱلْجَمْعَانِ﴾ واتە: کاتێك کە هەردوو کۆمەڵەکە یەکتریان چاوپێکەوت، ئالەوکاتەدا هاوەڵەکانی موسا وتیان: ﴿قَالَ أَصْحَـٰبُ مُوسَىٰٓ إِنَّا لَمُدْرَكُونَ﴾ توش بووین و لە دەستیان دەرناچین، چونکە موساو نەوەی ئیسرائیل چوبوونە کەناری دەریاکە کە دەریای قولزوم (بحر القلزم)بوو، بەردەمیان دەریاکە بوو، فیرعەون و لەشکرەکەیشی بە دوایانەوە بوون پێیان گەیشتن بۆیە گوتیان: ﴿إِنَّا لَمُدْرَكُونَ﴾ واتە: ڕزگار بوونمان زۆر ئەستەمە، موساش وەڵامی دانەوە ﴿قَالَ كَلَّآ ۖ إِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ﴾ واتە: فەرمووی: شتی وانییە ئەوەی ئێوە لێی دەترسن تووشتان نایە، بەڕاستی خودای مەزن فەرمانی بە من داوە کە ئێوە بەرەو ئێرە بێنم، خودایش بەڵێنی خۆی دەباتە سەرو لێی پاشگەز نابێتەوە. هارون لەپێش خەڵکەکەوە بوو یوشەعی کوڕی نونیشی لەگەڵ بوو کە یەکێك بوو لە خاوەن باوەڕەکانی ئالی فیرعەون، موسایش (سەلامی خوای لێ بێت) لە دوای خەڵکەکەوە بوو، هەندێ لە زانایانی تەفسیر باسیان کردووە کە هەموو ئەو خەڵکە وەستان و نەیاندەزانی چی بکەن، یوشەعی کوڕی نون وتی: بە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) ئەی پێغەمبەری خوا پەروەردگارت فەرمانی پێ کردووی کە بەرەو ئێرە بێیت؟ گوتی: بەڵێ، فیرعەون و لەشکرەکەی هەر نزیك دەبوونەوە زۆر کەمیان مابوو پێیان بگەن، ﴿فَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْبَحْرَ﴾ واتە: نیگامانکرد بۆ موسا: کەبە دارەکەت بکێشە بەئەو دەریایەدا، ئا لەو کاتەدا خوای گەورە فەرمانی دا بە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) داردەستەکەی بکشێنێ بە دەریاکەدا، موساش عەساکەی کێشا بە دەریاکەدا، فەرمووی: بە ئیزنی خودا لەت ببە، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَٱلطَّوْدِ ٱلْعَظِيمِ﴾ واتە: دەریاکە قڵیشاو هەر لایەکی وەك کێوێکی گەورە بەرز بووەوە، ئیبنو مەسعودو ئیبنو عەباس و موحەمەدی کوڕی کەعب و زەححاك و قەتادەو کەسانی تریش گوتویانە: ﴿كَٱلطَّوْدِ ٱلْعَظِيمِ﴾ واتە: چیای گەورە.[1] عەتای خۆراسانی دەڵێ: ﴿كَٱلطَّوْدِ

---

[1] الطبري (١٩/٣٥٨).

ٱلۡعَظِيمِ ﴾ واتە: وەك ڕێگایەك لە نێوان دوو چیادا، ئیبنو عەباس دەڵێ: دەریاكە دوانزە ڕێگای لێ پەیدا بوو هەر هۆزێك ڕێگایەكی خۆی هەبوو،[1] سودی ئەمەیشی بۆ زیاد كردوو دەڵێ: ڕێگاكان دەلاقەیان تێدابوو لەو دەلاقانەوە سەیری یەكتریان دەكرد، ئاوەكە وەك دیوار بە دەوریاندا وەستابوو.[2] خوای گەورە بایەكی هەڵكرد دای بەناو بنی دەریاكەداو وشكی كردەوە وەك سەر زەمین! خوای گەورە لە ئایەتێكی تردا فەرموویەتی: ﴿فَٱضۡرِبۡ لَهُمۡ طَرِيقٗا فِي ٱلۡبَحۡرِ يَبَسٗا لَّا تَخَٰفُ دَرَكٗا وَلَا تَخۡشَىٰ﴾،[3] واتە: ڕێیەكی وشكیان بۆ بگرە بەرو هیچ نیگەرانیو ترسێكت نەبێت، خوای گەورە لێرەدا لەم بەسەرهاتەدا فەرموویەتی: ﴿وَأَزۡلَفۡنَا ثَمَّ ٱلۡأٓخَرِينَ﴾ واتە: ئا لێرەدا ئیبنو عەباسو عەتای خۆراسانیو قەتادەو سودی دەڵێن: واتە: فیرعەونو لەشكرەكەیمان هێنایە پاڵ دەریاكەو لێكمان نزیك كردنەوە.[4] ﴿وَأَنجَيۡنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجۡمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَغۡرَقۡنَا ٱلۡأٓخَرِينَ﴾ واتە: موساو نەوەی ئیسرائیلمان ڕزگار كرد، ئەوانەی شوێنی ئایینی موسا كەوتبوون، هیچ كەسێك لەوانە نەخنكا، فیرعەونو لەشكرەكەی هەموو خنكان تەنها یەك كەسیان لێ دەرنەچوو. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ﴾ واتە: لەو ڕووداوەدا كە باسمان كرد كە پڕ بوو لە شتی گرنگو سەرسوڕهێنەرو یارمەتیو پشتیوانی خاوەن باوەڕان، هەمووی نیشانەو بەڵگەی بەهێزن لە كارزانیو تواناو دەسەڵاتو دلۆڤانی خودای مەزن بەڵام زۆربەیان باوەڕیان نەهێنا.

﴿وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ إِبۡرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦ مَا تَعۡبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُواْ نَعۡبُدُ أَصۡنَامٗا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلۡ يَسۡمَعُونَكُمۡ إِذۡ تَدۡعُونَ ﴿٧٢﴾ أَوۡ يَنفَعُونَكُمۡ أَوۡ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُواْ بَلۡ وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا كَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ أَفَرَءَيۡتُم مَّا كُنتُمۡ تَعۡبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلۡأَقۡدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمۡ عَدُوّٞ لِّيٓ إِلَّا رَبَّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٧٧﴾﴾

ئامۆژگاری ئیبراهیم خەلیلی خودا بۆ هۆزەكەی، كە واز لە بتپەرستی بێنن

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ إِبۡرَٰهِيمَ﴾ ئەمە باسی بەندەو خەلیلو پێغەمبەری خودا ئیبراهیمە پێشەوای یەكتاپەرستان (سەلامی خوای لێ بێت) خوای گەورە فەرمانی داوە بە پێغەمبەرەكەی موحەمەد (ﷺ) كە بەسەرهاتی ئیبراهیم بگێڕێتەوە بۆ ئوممەتەكەی بۆ ئەوەی چاوی

---

[1] الدر المنثور (٦/٢٩٩).
[2] الطبري (١٩/٣٥٧).
[3] طه (٧٧).
[4] الطبري (١٩/٣٥٩).

لیّ بکەن لە دڵسۆزیو پشت بە خوا بەستندا و هەر بەندایەتی ئەو بکەنو شەریکی بۆ دانەنێنو دوور بنو نزیکی بتو بتپەرستان نەبنەوە، خوای گەورە هەر لە پێشەوە ئیبراهیمی شارەزا کردبوو، واتە: هەر لە منداڵیەوە وەك لاوێك کە خۆی ناسیووە بەربەرەکانی هۆزەکەی کردووە لەسەر بتپەرستیو داوای لیّ کردوون کە هیچ شتێك نەکەنە شەریکی خوداو نەی پەرستن لەگەڵیدا ﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا تَعْبُدُونَ﴾ واتە: گوتی بە بابو کەسو کاری خۆی ئەم بتانە چیە ئێوە خەریکن دەیانپەرستنو وازیان لیّ ناهێنن ﴿قَالُوا۟ نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَـٰكِفِينَ﴾ واتە: ئێمە بتانێك دەپەرستینو هاناشیان بۆ دەبەین بەردەوام هەر خەریك دەبینو هەرگیز وازیان لیّ ناهێنین؟ ﴿قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾ أَوْ يَنفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا۟ بَلْ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا كَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ﴾، واتە: ئیبراهیم وتی ئایا ئەوانە گوێیان لێتانە کاتیّ هاوار و نزایان لیّ دەکەن، ئایا ئەوان سوود یان زیانتان پیّ دەگەیەنن، وتیان نەخێر بەڵکو ئێمە باوباپیرانمان دیوە ئا بەو شێوەی ئێمەیان کردووە. یانی دان دەنێن بەوەدا کە بتەکانیان هیچ شتێك لەوانە ناتوانن بکەن، بەڵکو ئەوان شوێن بابو باپیرانیان کەوتوون، ئەوانە چیان کردووە ئەمانیش هەروا دەکەن، ڕیّو ڕچەی ئەوان دەگرنو لێی لانادەن، ﴿قَالَ أَفَرَءَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلْأَقْدَمُونَ﴾ واتە: وتی ئایا ئێوە دەزانن چی دەپەرستن، ئێوەو باوو باپیرە پێشوەکانتان. ئا لەو کاتەدا ئیبراهیم پێیان ئێژیّ: ﴿فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّىٓ إِلَّا رَبَّ ٱلْعَـٰلَمِينَ﴾ واتە: جا بەڕاستی هەموو ئەوانە دوژمنی منن جگە لە پەروەردگاری جیهانیان. یانی ئەگەر ئەم بتانە شتێکن کە کار لە کەس بکەنو تووشی زیانی بکەن، دەی با من تووشی زیانو گێروگرفت بکەن، چونکە من دوژمنی ئەو بتانەمو بە هیچیشیان نازانمو ڕێزیشیان لیّ ناگرم، ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە نوح پێغەمبەر (سەلامی خوای لیّ بێت) فەرمووی: ﴿فَأَجْمِعُوٓا۟ أَمْرَكُمْ وَشُرَكَآءَكُمْ﴾،[1] واتە: ئێوەش کارو بڕیاری خۆتان کۆکەنەوە لەگەڵ هاوبەشەکانتاندا. وە هود پێغەمبەریش (سەلامی خوای لیّ بێت) فەرموویەتی: ﴿مِن دُونِهِۦ فَكِيدُونِى جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّى تَوَكَّلْتُ عَلَى ٱللَّهِ رَبِّى وَرَبِّكُم مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَاخِذٌۢ بِنَاصِيَتِهَآ إِنَّ رَبِّى عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾،[2] واتە: جگە لە خوا جا هەمووتان پیلانم لیّ بگێڕن لە پاشان مۆڵەتیشم مەدەن (و لێم مەوەستن) بە ڕاستی من پشتم بە خوا بەستووە کە پەروەردگاری منو پەروەردگاری ئێوەیشە هیچ

---

[1] یونس (٧١).

[2] هود (٥٥–٥٦).

گیانلەبەرێك نیە مەگەر خوا دەسەلاتدارە بەسەریاندا بە ڕاستی پەروەردگارم لەسەر ڕێگەیەکی ڕاستە.
هەر بەم شێوەیەش ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) دوورە پەرێزی خۆی دەربڕی و تەبەرای کرد لەو بتانەو فەرمووی: ﴿ وَكَيْفَ أَخَافُ مَآ أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِٱللَّهِ ﴾[1] واتە: وە من چۆن دەترسم لەو بتانەی کەچی ئێوە کردووتانە بە هاوبەش بۆ خوا کە ئێوە ناترسن کە بێگومان بتانێکتان کردۆتە هاوبەش بۆخوا. خوای گەورەش دەربارەی ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) فەرموویەتی: ﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِىٓ إِبْرَٰهِيمَ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ إِذْ قَالُوا۟ لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءَٰٓؤُا۟ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةُ وَٱلْبَغْضَآءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥٓ ﴾[2] واتە: بە ڕاستی بۆ ئێوە هەیە سەرمەشقێکی جوانو چاك لە ئیبراهیمو ئەوانەی لەگەڵیدا بوون کە بە گەلەکەی خۆیانیان وت بە ڕاستی ئێمە بێزارو بەرین لە ئێوە وە لەو شتانەش کە دەیانپەرستن لە جیاتی خو، ئێمە باوەڕمان نیە بە (ئایینی) ئێوە، وە لە نێوان ئێمەو ئێوەدا دوژمنایەتیو کینە بۆ هەمیشە پەیدا بوو تا کاتێك کە بڕوا بە خوای تەنها دەهێنن. وە فەرموویەتی: ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦٓ إِنَّنِى بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِى فَطَرَنِى فَإِنَّهُۥ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةًۢ بَاقِيَةً فِى عَقِبِهِۦ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾[3] واتە: وە کاتێك ئیبراهیم بە باوکیو گەلەکەی وت بێگومان من بەریم لەوەی ئێوە دەیپەرستن، جگە لەو زاتەی کە دروستی کردووم چونکە هەر ئەویش ڕێنموونیم دەکات، ئەو (یەکتاپەرستیە)ی لە ناو نەوەکانیدا بەجێ هێشت تا بگەڕێنەوە (سەری). واتە: کارێکی وای کرد کە ئەم وتەی (لا اله الا الله) لە پاش خۆی بۆ نەوەکانی هەر بمێنێتەوە، بەڵکو بگەڕێنەوە.

﴿ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَٱلَّذِى يُمِيتُنِى ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِىٓ أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِى خَطِيٓـَٔتِى يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿٨٢﴾﴾

ئیبراهیم(سەلامی خوای لێبێت) باسی ڕێزلێنانی خودای مەزن و بەسۆزی دەکات بەرامبەرخۆی

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ﴾ واتە: من کەسێك ناپەرستم کە ئەم شتانە نەتوانێ بکات ﴿ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴾ خوای گەورە ئەو وەدیهێنەرەیە کە گشت شتێکی بڕیار داوەو تەواوی کردووە، مەیلی خۆیەتی کێ شارەزا دەکاتو کێش

[1] الانعام (٨١).
[2] الممتحنة (٤).
[3] زخرف (٢٦-٢٨).

گومڕا دەکات، هەموو شتێك بە پێی فەرمانی ئەو دەڕوات، ﴿ وَٱلَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ﴾ وە هەر ئەویش دروستی کردووم‌و بژێوی داوم کە ئەو هەموو هۆکارو شتانەی ڕام و موسەخەر کردووە لە ئاسمان‌و زەمیندا هەوری ناردووەو بارانی باراندووەو زەمینی پێ زیندوو کردووەتەوە، لە هەموو جۆرە بەروبووم‌و میوەجاتێکی تیا ڕوواندووە بۆ ئەوەی بەندەکانی پێی بژین، وە ئاوی پاك‌و سازگارو زوڵاڵی باراندووە بۆ ئەوەی هەموو خەڵك‌و گیانەوەرەکان لێی بخۆنەوەو سودی لێ وەرگرن ﴿وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴾ واتە: کاتێ نەخۆش کەوتم ئەو شیفام دەدات، نەخۆشکەوتنی ناوەتە سەر خۆی، هەرچەندە بڕیارو فەرمانی خودایەو خودا خۆی بەندەکانی نەخۆش دەخات، بەڵام ئەو شەرمی کردووە و نەخۆشیەکەی داوەتە سەرخۆی، وەك خوای گەورە فەرمانی داوە بە نوێژخوێن کاتێ کە نوێژ دەکات بێژێ: ﴿ ٱهْدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ۝٦ صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ ﴾بەهرەدان‌و نیشاندانی داوەتە لای خودای گەورەو توڕەیی (الغضب) فاعیلەکەی نەهێناوە وەك ئەدەبێك‌و لاڕێی‌و گومڕابوونیشی خستۆتە سەر عەبدەکانی، وەك جنۆکە وتویانە: ﴿وَأَنَّا لَا نَدْرِيٓ أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَن فِي ٱلْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴾،[1] واتە: وە بە ڕاستی نازانین ئایا خراپی ویستراوە بۆ ئەوانەی کە لەسەر زەوین یان پەروەردگاریان ڕێنموونی ویستووە بۆیان. هەر بەو شێوەیەش ئیبراهیم فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴾ واتە: هەر کاتێ کە تووشی نەخۆشی بووم، هیچ کەسێك ناتوانێ چاکم بکاتەوە خودا نەبێت، کە مەیلی لێ بێت هۆکارێك دەنێرێت ﴿ وَٱلَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴾ واتە: هەر ئەویش دەمرێنێ‌و زیندوویش دەکاتەوە هیچ کەسێك ناتوانێ ئەو نەبێت، دەیهێنێ‌و دەشباتەوە. ﴿ وَٱلَّذِيٓ أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِي خَطِيٓـَٔتِي يَوْمَ ٱلدِّينِ﴾ واتە: هیچ کەسێك توانای لێبوردەیی تاوانی نیە غەیری ئەو نەبێت لە دنیاو قیامەتدا. کێیە لە تاوان ببورێت جگە لە خودا؟ هەرچی مەیلی لێبێت دەیکات.

﴿ رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِٱلصَّٰلِحِينَ ۝٨٣ وَٱجْعَل لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي ٱلْآخِرِينَ ۝٨٤ وَٱجْعَلْنِي مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ ۝٨٥ وَٱغْفِرْ لِأَبِيٓ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ۝٨٦ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ۝٨٧ يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ۝٨٨ إِلَّا مَنْ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ۝٨٩ ﴾

[1] الجن (١٠).

پاڕانەوەی ئیبراهیمی خەلیل بۆ خۆی و باوکی

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾ ئەمە داوایەکی ئیبراهیمی خەلیل بوو لە خودای مەزن کە کارزانی پێ ببەخشێت، ئیبنو عەباس گوتی: یانی: زانیاری.[1] ﴿وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾ واتە: هەمیشە لەگەڵ پیاو چاکاندا بم لە دنیاو لە ڕۆژی قیامەتدا، وەك پێغەمبەر (ﷺ) لە کاتی گیانداندا فەرمووی: (ئەی خودایە بمگەیەنە بە ڕەفیقی ئەعلا) سێ جار ئەم وتەی فەرموو.[2] ﴿وَاجْعَل لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ﴾ واتە: وام لێ بکە لە پاش خۆم ناوم بە چاکە ببرێت و خەڵکی لە خێرو بێردا چاوم لێبکەن، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾،[3] واتە: وە باسکردن بە چاکەی ئیبراهیممان لەناو گەلانی داهاتوودا هێشتەوە، درودو سەلام لەسەر ئیبراهیم، ئا بەو شێوە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە. ﴿وَاجْعَلْنِي مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ﴾ واتە: بەهرەمەندم بکە بەوەی کە لە دنیادا بە چاکی ناوم ببرێت و لە ڕۆژی دوایشدا لەو کەسانە بم کە دەبنە خاوەنی بەهەشتی پڕ لە خۆشی و شادی. پاشان ئیبراهیمی خەلیل داوای لێبوردن بۆ باوکی دەکات وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ﴾ واتە: لە باوکم خۆش ببە کە ڕێگەی ون کردبوو، ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ﴾،[4] واتە: ئەی پەروەردگارمان لە من و باوکم و دایکم ببوورەو خۆش ببە. ئەمە ئەو داوایە بوو کە ئیبراهیم لێی پەشیمان بووەوە. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ ۚ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ﴾[5]، واتە: وە داوای لێخۆشبوونی ئیبراهیم بۆ باوکی تەنها لەبەر وادەو بەڵێنێك بوو کە بە باوکی دابوو (کە داوای لێبوردنی بۆ بکات) جا کاتێك بۆی ڕوون بوویەوە کە بێگومان باوکی دوژمنی خوایە، خۆی لێ بەری کرد بە ڕاستی ئیبراهیم زۆر لە خوا ترس و لەسەرخۆ بوو. خوای گەورە ڕێگەی بە ئیبراهیم نەدا کە داوای لێخۆش بوون بکات بۆ باوکی کاتێ کە دەرکەوت باوکی ئیبراهیم دوژمنی خوایە، ئیبراهیمیش پەشیمان

---

[1] البغوي (٣/٣٩٠).

[2] فتح الباري (٧/٧٤٣).

[3] الصافات (١٠٨–١١٠).

[4] ابراهيم (٤١).

[5] التوبة (١١٤).

بوویەوەو وازی هێنا لە پاڕانەوە بۆ باوکی، خوای گەورەش فەرموویەتی: ﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِيٓ إِبْرَٰهِيمَ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ إِذْ قَالُوا۟ لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءَٰٓؤُا۟ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةُ وَٱلْبَغْضَآءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥٓ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَآ أَمْلِكُ لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ﴾[1] واتە: بە ڕاستی بۆ ئێوە هەیە سەرمەشقێکی جوان و پاك لە ئیبراهیم و ئەوانەی لەگەڵیدا بوون کە بە گەلەکەی خۆیانیان وت بە ڕاستی ئێمە بێزارو بەرین لە ئێوە وە لەو شتانەش کە دەیانپەرستن لە جیاتی خوا، ئێمە باوەڕمان نیە بە (ئاینی) ئێوەو دوژمنایەتی و کینە پەیدابوو لە نێوان ئێمە و ئێوەدا بۆ هەمیشە تا کاتێك کە بڕوا بە خوای تەنها دەهێنن جگە لەو قسەیەی ئیبراهیم کە بە باوکی وت بێگومان داوای لێخۆشبوونت بۆ دەکەم وە من هیچم بە دەست نیە لە بەرامبەر خوادا بۆ تۆ. ﴿وَلَا تُخْزِنِى يَوْمَ يُبْعَثُونَ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا خەجاڵەتم مەکە کاتێ کە هەموو خەڵکی لە ئەوەڵەوە هەتا دواین کەس زیندوو دەکەیتەوە، بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەویش لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) فەرمووی: (ئیبراهیم باوکی خۆی لە ڕۆژی قیامەتدا چاو پێکەوت تۆزێ مەینەتی بەسەریا باریبوو، ڕەشایی و دوکەڵ چاوی داپۆشیبوو).[2] وە لە ڕیوایەتێکی تر هەر لە ئەبو هورەیرەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (ئیبراهیم دەگات بە باوکی و ئەڵێت: ئەی پەروەردگارم: خۆت بەڵێنت دامێ کە لە ڕۆژی زیندووبوونەوەدا ڕیسوام ناکەی، خوای گەورەش دەفەرمووێت: من بەهەشتم حەرام کردووە لەسەر خوانەناسان).[3] وە لەو فەرموودانەی کە باسی پێغەمبەران دەکات (سەلامی خوایان لێ بێت) ئەبو هورەیرە ڕیوایەتی کردووە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) فەرموویەتی: (ئیبراهیم لە ڕۆژی قیامەتدا گەیشت بە ئازەری باوکی کە تۆزو دوکەڵ دەم و چاوی داگرتبوو، ئیبراهیم پێی گوت: پێم نەگوتی لە فەرمانی من دەرمەچۆ، باوکی ئەڵێ: ئەمڕۆ بە قسەت دەکەم، ئیبراهیمیش فەرمووی: ئەی خودایە تۆ بەڵێنت پێدام کە ڕیسوام نەکەیت لە ڕۆژی زیندووبوونەوەدا، چ ڕیسواییەك لەوە ڕیسواترە کە باوکم دوورە لە بەزەیی تۆوە، خوای گەورەش دەفەرمووێت: من بەهەشتم حەرام کردووە لەسەر خوانەناسان، پاشان ئەوترێت: ئەی ئیبراهیم سەیری ژێرپات بکە، سەیری کرد

---

[1] الممتحنة (٤).

[2] فتح الباري (٨/٣٥٨).

[3] فتح الباري (٨/٣٥٧).

کەمتیارێکی خوێناوی چاو پێکەوت بە چوارپەلی هەڵگیرابوو فڕێ ئەدرایە ناو ئاگر).[1] ئەم فەرموودەیە نەسائیش ڕیوایەتی کردووە لە (السنن الكبرى) و لە بەشی تەفسیرەکەیدا،[2] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ﴾ واتە: ڕۆژێ کە ماڵو سامان ناگەنە فریای هیچ کەسێكو لەسزای خودا ڕزگاری ناکەن، با بەئەندازەی نێوان زەمین زێڕیشی هەبێت لە بارتەقایدا بیدات، ﴿وَلَا بَنُونَ﴾ واتە: با هەرچی لەسەر زەمیندا هەیە هەمووی بدات بە ماڵو منداڵ هیچ سوێکی پێ ناگەیەنێت لەو ڕۆژەدا تەنها باوەڕبوون بە خوداو پەرستنی نەبێت بە دڵی پاكو دوورکەوتنەوە لە بتپەرستیو لە ئەو کەسانەی بت پەرستن، ﴿إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ واتە: مەگین کەسێك بێتە خزمەتی خوا دڵی پاك بێت لە شیركو بتپەرستی. ئیبنو سیرین دەڵێ: دڵی پاك ئەوەیە: کە بزانێ خودا هەقەو ڕۆژی قیامەت دێتو گومانی تێدا نیەو ئەوەش لەناو گۆڕدایە خودا زیندووی دەکاتەوە،[3] سەعیدی کوڕی موسەییب دەڵێ: دڵی پاك ئەو دڵەیە کە ساغە،[4] بریتیە لە دڵی خاوەن باوەڕ، چونکە دڵی خوانەناس و دووڕوو نەخۆشە، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ﴾ ئەبو عوسمانی نەیسابوری دەڵێ: ئەو دڵەیە کە پاکەو دوورە لە بیدعە و دامەزراوە لەسەر پەیڕەوی کردنی سونەت.

﴿وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِن دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾ فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾﴾

---

[1] فتح الباري (٦/٤٤٥). مەبەست ئەوەیە وەك لە حەدیسی تردا هاتووە –باوکی ئیبراهیم مەسخدەکرێت و ئەکرێتە کەمتیارێکی نێر و ئەخرێتە جەهەننەم(النهاية في غريب الحديث و الأثر)– وەرگێڕ.

[2] النسائي في الكبرى (٦/٤٢٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] الطبري (١٩/٣٦٦).

[4] الطبري (٣/٣٩٠).

خۆپارێزان و گومڕایان له ڕۆژی قیامەتدا و کێشەی نێوان گومڕایان و داخ و خەفەت خواردنیان له نێوان خۆیاندا

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَأُزْلِفَتِ ٱلْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ واته: بەهەشت به جوانی و ڕازاوەیی نزیك خراوەتەوه له خواترسان، ئەو کەسانەی که هەوڵیان بۆ داوه و کاری زۆریان بۆ کردووه له دنیادا ﴿وَبُرِّزَتِ ٱلْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ﴾ واته: جەهەنەم دەهێنرێت و ئامادە دەکرێت بۆ گومڕایان. ملێك لێی دێته دەرەوه هەناسەیەك دەدات له ترسی ئەو هەناسەیه گیان دێته قوڕقوڕاگە، دەوترێت بەو خەڵکەی ناو ئاگر: ﴿وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ﴾ واته: کوان ئەو شتانەی ئێوه دەتانپەرستن غەیری خودا له بت یان هەرشتێکیتر، ئەمڕۆ هیچ قازانجێکتان پێ ناگەیەنن، ناشتوانن بەرگری له خۆیان بکەن، ئێوه و ئەوانیش ئەمڕۆ دەبنه سووتەمەنی جەهەنەم و له ناویدا دەمێننەوه و هەرگیز لێی دەرناچن، ﴿فَكُبْكِبُوا۟ فِيهَا هُمْ وَٱلْغَاوُۥنَ﴾ موجاهید دەڵێ: ئەوانیش گومڕاکانیش فڕێ دەدرێن بەسەر یەکدا لەناو جەهەنەمدا.[1] هەندێکی تر دەڵێن: ﴿فَكُبْكِبُوا۟ فِيهَا﴾ کافەکە -ك- دووبارەیه وەك (صَرْصَر) واتەك بەسەر یەکدا دەخرێنه ناو جەهەنەم له خۆیان و سەرۆکەکانیان ئەوانەی که بانگیان دەکردن بۆ بت پەرستی و هاوەڵ دانان بۆ خوا، ﴿وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ﴾ واته: سەربازانی شەیتانیش هەموو دەچنه ناو جەهەنەم هیچ کەسێکیان ڕزگاری نابێت. ﴿قَالُوا۟ وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَٱللَّهِ إِن كُنَّا لَفِى ضَلَـٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ﴾ واته: وەختێ له ناو جەهەنەمدا دەکەونه کێشه لەگەڵ یەکتر، سوێند دەخۆن و دەڵێن ئێمه به ئاشکرا گومڕا بووین که ئێوەمان لەگەڵ خودا وەك یەك دادەنا، ئەدی ئێمه له دنیادا شوێن ئێوه کەوتین، ئایا دەتوانن کەمێ لەم جەربەزەمان لەسەر لابەن؟ پاشان بیردەکەنەوه و سەرزەنشتی خۆیان دەکەن و دەڵێن: ﴿تَٱللَّهِ إِن كُنَّا لَفِى ضَلَـٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ﴾ واته: به ڕاستی ئێمه سەرلێشێواو بووین که وەك کار بۆ خودا بکەین کارمان بۆ ئێوه دەکردو ئێوەمان دەپەرست لەگەڵ خودای گەورەدا. ﴿وَمَآ أَضَلَّنَآ إِلَّا ٱلْمُجْرِمُونَ﴾ واته: هەرئەو تاوانبارانه ئێمەیان بانگ کردو له ڕێ لایان داین. ﴿فَمَا لَنَا مِن شَـٰفِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ﴾، واته: وه هیچ تکاکارێك بۆ ئێمه نیه، وه هیچ هاوڕێیەکی دڵسۆزمان نیه. وەك خوای گەورە له ئایەتێکی تردا فەرموویەتی

---

[1] الطبري (١٩/٣٦٧).

ئه‌وانه ئه‌ڵێن: ﴿فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُواْ لَنَآ أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ ٱلَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ﴾[١] واته: ئاخۆ تکاکارێك هه‌یه تکامان بۆ بکات یان بمانگێڕنه‌وه بۆ دنیا هه‌تا ئه‌و کاره‌ی که کردوومانه، نه‌یکه‌ینه‌وه‌و هه‌ر خه‌ریکی خواپه‌رستی ببین، وه لێره‌شدا ئه‌ڵێن وه‌ك خوای گه‌وره فه‌رموویه‌تی ئه‌ڵێن: ﴿فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ ئا له‌وێدا ئاواته‌خوازن که بگه‌ڕانایه‌وه بۆ ژیانی دونیاو هه‌تا په‌روه‌ردگاری خۆیان بپه‌رستایه‌و وه‌ك خۆیان ده‌ڵێن خوای گه‌وره چاکیان ده‌ناسێت‌و ده‌زانێ ئه‌گه‌ر بڕۆنه‌وه سه‌ر ژیانی دونیاش درۆ ده‌که‌ن ده‌ست ده‌که‌نه‌وه به خراپه‌و خوانه‌ناسی. خوای گه‌وره باسی کێشمه‌کێشی خه‌ڵکی ناو ئاگر ده‌کات له سوره‌تی (ص)دا پاشان ده‌فه‌رموێت: ﴿إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ ٱلنَّارِ﴾،[٢] واته: بێگومان ئه‌وه (که باسکرا) ئاژاوه‌و شه‌ڕه‌قسه‌ی دۆزه‌خیانه ڕاسته‌و (دێته‌دی). پاشان خوای گه‌وره لێره‌دا فه‌رموویه‌تی: ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ﴾ واته: ئه‌و به‌ڵگه‌ی که ئیبراهیم بۆی هێنانه‌وه‌و پێی سه‌لماندن که خوا شه‌ریکی نیه‌و تاك‌و ته‌نهایه نیشانه‌یه‌کی ڕوون‌و ئاشکرایه که غه‌یری خودا هیچ خودایه‌کی تر نیه هه‌ر ئه‌و خاوه‌نی ده‌سه‌ڵات‌و دڵۆڤانه به‌رامبه‌ر به‌نده‌کانی خۆی به‌ڵام زۆربه‌یان باوه‌ڕدار نه‌بوون. وه‌ك خۆی فه‌رموویه‌تی: ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ﴾ واته: به ڕاستی هه‌ر په‌روه‌ردگارتان زاڵ‌و میهره‌بانه.

﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾﴾

باسی نوح‌و (سه‌لامی خوای لێ بێت) هه‌ڵسانی به ئامۆژگاری هۆزه‌که‌ی‌و وه‌ڵامدانه‌وه‌یان بۆی

ئه‌مه هه‌واڵێکه خوای گه‌وره له نوح پێغه‌مبه‌ره‌وه ده‌یگێڕێته‌وه بۆمان که یه‌که‌م ڕه‌سول بووه که ڕه‌وانه کراوه بۆ سه‌ر خه‌ڵکی سه‌ر زه‌مین پاش ئه‌وه‌ی خه‌ڵك ده‌ستیان دایه بتپه‌رستی‌و هاوه‌ڵیان بۆ خودا داده‌نا، خوای گه‌وره ناردی‌و داوای لێ کردن که واز له‌و بتپه‌رستیه بێنن‌و ترساندنی له‌وه‌ی که ئه‌گه‌ر وازنه‌هێنن تووشی به‌ڵای گه‌وره ده‌بن، هۆزه‌که‌ی بڕوایان پێ نه‌کردو له‌سه‌ر بتپه‌رستی خۆیان به‌رده‌وام بوون، ئه‌و بتانه‌یان کردبووه شه‌ریکی خوداو له‌گه‌ڵ خودا ده‌یانپه‌رستن، خودای مه‌زن بڕوا نه‌کردنیان به نوح وا حیساب ده‌کات وه‌ك ئه‌وه‌ی بڕوایان به پێغه‌مبه‌ره‌کانی تریش نه‌بووبێت، بۆیه لێره‌دا فه‌رموویه‌تی: ﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ واته: گه‌لی نوح پێغه‌مبه‌رانیان به درۆزن دانا، ﴿إِذْ قَالَ

---

[١] الاعراف (٥٣).

[٢] ص (٦٤).

﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ﴾ واتە: نوح پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) فەرمووی بە هۆزەکەی: ئایا لەخوا ناترسن؟ کە غەیری ئەو دەپەرستن، ﴿إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾، واتە: بێگومان من پێغەمبەرێکی ئەمینم بۆ ئێوە، کەواتە لە خوا بترسن‌و گوێڕایەڵی من بکەن. یانی من پێغەمبەرێکم لە لایەن خوداوە ڕەوانە کراوم بۆ ئێوە ئەوەی خودا پێیدا ناردووم بە تەواوی پێتان دەگەیەنم‌و نە زیادی دەخەمە سەرو نە کەمیشی دەکەمەوە، بڕواتان پێم هەبێت کە ناپاکیتان دەرهەق ناکەم، ﴿وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾ واتە: داوای هیچ پاداشتێکتان لێ ناکەم بەرامبەر بە ئەم ئامۆژگاریەی کە دەتانکەم، بەڵکو داوای پاداشتی خۆم لە خوای گەورە دەکەم، پاداشتی خۆم هەڵدەگرم بۆ لای خودا. ئەو خوایەی کە ڕاستی‌و دروستی منی بۆ باس کردوون‌و ڕوونی کردووەتەوە بۆتان، کە جێی متمانەی ئەوم لە هێنانی ئەو پەیامەدا بۆ ئێوە، کەواتە لە خوا بترسن‌و گوێڕایەڵی من بکەن.

﴿قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١١٥﴾﴾

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ﴾ واتە: گوتیان: ئێمەبڕوات پێ ناکەین‌و شوێنت ناکەوین کە لەگەڵ ئەو هەژارو لات‌و لوتەدا وەك یەك سەیر بکرێین‌و حیسابمان بۆ بکرێت، چونکە ئەو کەسانە بڕوایان بە تۆ هێناوەو شوێنی تۆ کەوتوون، هەژارو نەدارو ڕووتەو پووتەن ﴿قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ واتە: فەرمووی: من چی بڵێم‌و دەسەڵاتم چیە کە ئەوانە شوێنی من کەوتوون؟ ئەوانە هەرچیە بوون‌و هەر کارێکیان کردبێت، پێویست ناکات‌و لەسەر من واجب نیە بگەڕێم بە شوێنیانداو بزانم چ کارە بوون، ئەوەی لەسەر منە کە بڕوام پێ دەکەن‌و بە ڕاستم دەزانن منیش وەریان بگرم، ئەوەشی من لێی تێ ناگەم‌و نایزانم لە بارەیانەوە دەگێڕمەوە بۆلای خوا خۆی، ﴿إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ﴾ واتە: پرسینەوەیان تەنها لەسەر پەروەردگارمە ئەگەر ئێوە هەست بکەن. ﴿وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ وەك ئەوەی کە داوایان لە نوح پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) کردبێت کە ئەو هەژارانە دەرکات و دووریان خاتەوە لە خۆی، لە پاشان ئەوان شوێنی دەکەون، نوحیش (سەلامی خوای لێ بێت) داواکەی قبوڵ نەکردن گوتی: ﴿وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ﴾، واتە: وە من دەرکەری باوەڕداران نیم. ﴿إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ واتە: من تەنها هەر ترسێنەرێکم‌و ڕوونکەرەوەم. هەر کەسێك بە گوێی کردم‌و شوێنم

کەوتو بڕوای پێ کردم ئەوە لە منەو منیش لە ئەوم، ئیتر ئەو کەسە پیاو ماقوڵو خاوەن دەسەڵاتە یان هەژارو نەدارو ڕووتەو پەتەیە، هیچ جیاوازیەکی نیە لە لای من.

﴿قَالُواْ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَٰنُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِى كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَٱفْتَحْ بَيْنِى وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِى وَمَن مَّعِىَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ ٱلْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾﴾

هەڕەشەکردنی هۆزەکەی لە نوح و نزای نوح لێیان و لەناوچوونیان

ماوەیەکی زۆر نوح (سەلامی خوای لێ بێت) لە ناویاندا مابووەوەو بە شەوو بە ڕۆژ بە نهێنیو بە ئاشکرا بانگی دەکردن بۆ سەر ڕێی ڕاست، هەتا ئەو هەوڵی بدایە لەگەڵیانو خۆی ماندوو بکردایە لەگەڵیان، ئەوان زیاتر بەردەوام دەبوون لە خوانەناسیو دژایەتی کردنی خۆیان بەرامبەر بە نوح (سەلامی خوای لێ بێت)، لە دواییدا هەڕەشەیان لێ کردو وتیان: ﴿لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَٰنُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمَرْجُومِينَ﴾ واتە: ئەگەر کۆڵ نەدەیو وازمان لێ نەهێنی بەرد بارانت دەکەین، ئا لەو کاتەدا نوح دوعای لێکردنو خوداش دوعاکەی قبوڵ کرد وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِى كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَٱفْتَحْ بَيْنِى وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِى وَمَن مَّعِىَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾، واتە: نوح وتی: ئەی پەروەردگارم بێگومان گەلەکەم بڕوایان پێ نەکردم، کەواتە لە نێوان منو ئەواندا حوکم بدە بە حوکمدانێکی یەکجارییو منو ئەو باوەڕدارانەی لەگەڵمدان ڕزگار بکە. وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَآ أَبْوَٰبَ ٱلسَّمَآءِ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا ٱلْأَرْضَ عُيُونًا فَٱلْتَقَى ٱلْمَآءُ عَلَىٰٓ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَٰهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَٰحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْرِى بِأَعْيُنِنَا جَزَآءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ﴾[1] واتە: جا (نوح) هاواری کردە پەروەردگاریو (وتی) بە ڕاستی من شکستم خواردووە(بێ دەسەڵاتم) دەی تۆ یارمەتیم بدە، ئێمەش هەموو دەرگای ئاسمانمان کردەوە بە ئاوی بارانی لێزمە، وە کانیاوی زۆرمان لە زەویدا هەڵقوڵاند جا ئاوی ئاسمانو زەوی بە یەك گەیشتن بەو ئەندازەی کە بڕیاری لەسەر درابوو، وە نوحمان (لەگەڵ شوێنکەوتووانی) هەڵگرت لەسەر کەشتیەك کە بە چەند پارچە تەختەو بزمار (دروست کرابوو). وە لێرەشدا خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَأَنجَيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ ٱلْبَاقِينَ﴾ واتە: نوح و ئەوانەی لەگەڵی بوون لە گەمیە پڕەکەدا ڕزگارمان کردو ئەوانەی کە مانەوەو نەهاتنە ناوی

---

[1] القمر (١٠-١٤).

خنكان ﴿ٱلۡمَشۡحُونِ﴾ واتە پڕ لە خواردن‌و پێویستی‌و لە هەر گیانەوەرێكیش جووتەیەكی تێدابوو هەموو ڕزگاریان بوو ئەوانەشی كە خوانەناس بوون‌و سەرپێچی فەرمانی خودایان كرد هەموو خنكان. ئەم دوو ئایەتەی دواوەوە لەبەر ئەوەی دووبارەن پێویست ناكات لەسەری بڕۆین ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ١٢١ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ﴾.

﴿كَذَّبَتۡ عَادٌ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ١٢٣ إِذۡ قَالَ لَهُمۡ أَخُوهُمۡ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ١٢٤ إِنِّي لَكُمۡ رَسُولٌ أَمِينٞ ١٢٥ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ١٢٦ وَمَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ١٢٧ أَتَبۡنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ ءَايَةٗ تَعۡبَثُونَ ١٢٨ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمۡ تَخۡلُدُونَ ١٢٩ وَإِذَا بَطَشۡتُم بَطَشۡتُمۡ جَبَّارِينَ ١٣٠ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ١٣١ وَٱتَّقُواْ ٱلَّذِيٓ أَمَدَّكُم بِمَا تَعۡلَمُونَ ١٣٢ أَمَدَّكُم بِأَنۡعَٰمٖ وَبَنِينَ ١٣٣ وَجَنَّٰتٖ وَعُيُونٍ ١٣٤ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ١٣٥﴾

ئامۆژگاری هود (سەلامی خوای لێ بێت) بۆ هۆزەكەی – هۆزی عاد –

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿كَذَّبَتۡ عَادٌ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ١٢٣ إِذۡ قَالَ لَهُمۡ أَخُوهُمۡ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ١٢٤ إِنِّي لَكُمۡ رَسُولٌ أَمِينٞ ١٢٥ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ١٢٦ وَمَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ واتە: گەلی عاد پێغەمبەرانیان بە درۆ دانا، كاتێ (هود)ی برایان پێی وتن: ئایا خۆتان ناپارێزن لە سزای خودا، بێگومان من پێغەمبەرێكی ئەمینم بۆ ئێوە، كەواتە لە خوا بترسن‌و گوێڕایەڵی من بكەن، وە من هیچ كرێیەك لە ئێوە داوا ناكەم لەسەر گەیاندنی ئەم بانگەوازە پاداشتی من تەنها لای پەروەردگاری جیهانیانە. ئەمە هەواڵێكە خوای گەورە لە بارەی عەبدو پێغەمبەری خۆیەوە هود (سەلامی خوای لێ بێت) بۆمان دەگێڕێتەوە كە بانگی هۆزەكەی خۆی كرد، هۆزی عاد كە لە ئەحقاف ژیانیان بەسەر دەبرد، الاحقاف: بریتیە لەو چیا لماویانەی كە لە نزیك ناوچەی حەزرەمەوتن لە تەنیشت وڵاتی یەمەندا. پاش سەردەمی نوح (سەلامی خوای لێ بێت) هاتوون، وەك خودای گەورە لە سورەتی (الاعراف)دا فەرموویەتی: ﴿وَٱذۡكُرُوٓاْ إِذۡ جَعَلَكُمۡ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعۡدِ قَوۡمِ نُوحٖ وَزَادَكُمۡ فِي ٱلۡخَلۡقِ بَصۜۡطَةٗ﴾،[1] واتە: بیر لەو كاتە بكەنەوە كە خودا لە پاش هۆزی نوح ئێوەی لەجێی ئەوان دامەزراند و بەژن‌و باڵایەكی چاكیشی پێدان، چونكە ئەوانە زۆر بەهێزو بەتوانا بوون‌و بەژن‌و باڵایەكی بەرزو شەستووریان هەبوو. خاوەنی سامانێكی زۆرو بژێویەكی چاك‌و باغ‌و باغات‌و جۆبارێكی زۆر بوون.

[1] الاعراف (٦٩).

کشتوکاڵو بەروبوومێکی باشیان هەبوو، لەگەڵ وەچەیەکی زۆردا، کەچی لەگەڵ ئەو هەموو خێروبێرە خودا ڕژاندبووی بەسەریاندا بتیان دەپەرستو دەیانکردە شەریکی خوا، خوای گەورەیش (هود)ی بۆ ناردن کە پیاوێك بوو لە خۆیان بە پێغەمبەرایەتی کە ترسیان وەبەر بێنێ لە سزای خوا و مزگێنیشیان بداتێ بە پاداشتی خوا، هودیش داوای لێکردن کە تەنها عەبدایەتی خودا بکەنو ئەیترساندن لە تووڕەبوونو جەریەزەی خودا، ئەگەر لە فەرمانی دەربچنو غەیری خودا بپەرستن و ئەوەی پێی گوتن: کە نوح بە هۆزەکەیی گوت، هەتا دەگاتە ئەم ئایەتەی کە خودای مەزن فەرموویەتی: ﴿أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ ءَايَةً تَعْبَثُونَ﴾ واتە: ئێوە لە هەموو شوێنێکی بەرزدا خانوویەکی گەورەو بڵند دروست دەکەن، بۆ ئەوەی گاڵتەو گەپی تێدا بکەن، بەبێ ئەوەی هیچ پێویستیەکتان پێی هەبێتو سوودێکی لێ وەرگرن، تەنها بۆ دەرخستنی هێزو توانایانە. بۆیە هود پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) ناڕەزایی خۆی دەربڕی بەرامبەر ئەو کارەیان، چونکە کات بەفیڕۆدانو خۆماندوو کردنو سەرقاڵیەك نەبێت، هیچێکی تر نەبوو، نە خێری دنیایان دەست دەکەوت نەخێری قیامەت، بۆیە پێی گوتن وەك خودای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ﴾ شوێنی قایم دروست دەکەن بەهیوای ئەوەی هەرنەمرن! موجاهید دەڵێ: ﴿مَصَانِعَ﴾ واتە: قەڵای قایمو کۆشکی زۆر بتەوو چاك. ﴿تَخْلُدُونَ﴾ واتە: بۆ ئەوەی تا هەتایە تیایدا بمێننەوەو لێی دەرنەچن، هەرگیز بۆتان ناچێتە سەر و لە دەستتان دەچێ، وەك چۆن لە دەستی ئەوانەی پێش ئێوە چوو. ﴿وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ﴾، واتە: وە هەر کاتێك دەست بوەشێنن ستەمکارانە دەست دەوەشێنن. یانی: بە کۆمەڵێکی زۆردارو بەهێزو ملهوڕ ناویان دەباتو پاشان پێیان دەڵێ: وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾ واتە: عەبدایەتی پەروەردگارتان بکەنو گوێڕایەڵی پێغەمبەرەکەشی بکەن. پاشان دێتە سەر ئەو بەهرانەی کە خودا پێی بەخشیونو فێری کردوون ﴿وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُم بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُم بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾، واتە: وە لە سزای ئەو خودایە خۆتان بپارێزن کە خۆتان دەزانن چی پێ بە خشیون، ئاژەڵو ماڵاتو منداڵو باخو کانیاوی زۆری پێداون. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ واتە: من لە سزای ئەو ڕۆژە گەورەیە دەترسم توشتان دێت، ئەگەر بڕوام پێ نەکەنو دژایەتیم بکەن، هود(سەلامی خوای لێبێت) بە هەموو شێوەیەك هەوڵیدا لەگەڵیان بە مزگێنی پێدان بە بەهەشتو نازونیعمەتەکانیو بە ترساندنیان لە ئاگری بە کڵپەی جەهەنەم. بەڵام هیچ کاری تێنەکردن.

﴿قَالُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ ٱلْوَٰعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا خُلُقُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾
فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَٰهُمْ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾﴾

وەلام دانەوەی هۆزی هودو سزادانیان

خوای گەورە باسی وەلام دانەوەی هود دەكات پاش ئەوەی پێغەمبەر هود (سەلامی خوای لێ بێت) ترسی وەبەر هێنان‌و ئاگاداری كردنەوەو بە تەواوی ڕاستی بۆ ڕوون كردنەوە ﴿قَالُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ ٱلْوَٰعِظِينَ﴾ واتە: وتیان: بە لامانەوە یەكسانە ئامۆژگاریمان بكەی یان نەیكەی، ئێمە پەشیمان نابینەوە لەوەی كە دەیكەین‌و پێوەی خەریكین ﴿وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِىٓ ءَالِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ﴾،[1] واتە: بۆیە ئێمەش واز لە پەرستراوەكانمان ناهێنین لەبەرقسەی تۆوە ئێمەباوەڕت پێ ناكەین. هەر وەهاش بوو، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾،[2] واتە: بە ڕاستی ئەوانەی كە بێبڕوا بوون بۆ ئەوان چوونیەكە بیانترسێنیت یان نەیانترسێنیت. وە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾[3]، واتە: بە ڕاستی ئەوانەی دەرچووەو چەسپاوە بۆیان بڕیاری پەروەردگارت بڕوا ناهێنن. وە گوتویانە وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنْ هَٰذَآ إِلَّا خُلُقُ ٱلْأَوَّلِينَ﴾ هەندێ ئەم ئایەتەیان خوێندووەتەوە: ﴿ ان هذا الا خَلْقُ الاولين﴾ (خێ)یەكە یان فەتحە داوەتێ‌و لامەكەیان ساكن كردووە. ئیبنو مەسعودو عەوفی بە عبدالله ی كوڕی عەباس‌و عەلقەمەو موجاهیدیشەوە دەڵێن: مەبەستیان ئەوە بووە، ئەوەی تۆ بۆت هێناوین ئەی هود هەموو قسەی پڕوپوچی پێشینانە.[4] وەك موشریكەكانی قوڕەیش بە پێغەمبەریان (ﷺ) گوت: ﴿وَقَالُوٓا۟ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ٱكْتَتَبَهَا فَهِىَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾،[5] واتە: وە (بێ بڕوایان) دەیان وت (ئەم قورئانە) بەسەرهات‌و داستانی پێشووەكانە (موحەمەد (ﷺ)) داوای كردووە بۆی بنووسنەوە ئینجا دەخوێندرێتەوە بەسەریدا بە

---

[1] هود (٥٣).

[2] البقرة (٦).

[3] یونس (٩٦).

[4] الطبري (١٩/٣٧٨).

[5] الفرقان (٥).

بەیانیان و ئێواراندا. وە فەرموویەتی: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ ٱفْتَرَىٰهُ وَأَعَانَهُۥ عَلَيْهِ قَوْمٌ ءَاخَرُونَ ۖ فَقَدْ جَآءُو ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾ وَقَالُوٓاْ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾[1] واتە: ئەوانەی کە بێبڕوا بوون دەیانگوت بێگومان ئەم (قورئانە) هیچ نیە جگە لە درۆیەکی گەورە کە موحەمەد (ﷺ) هەڵی بەستووە وە کەسانی تر بۆ ئەو (هەڵبەستە) یارمەتیان داوە، بە ڕاستی ئەوانە ستەم و بوختانێکی گەورەیان کردووە، وە (بێبڕوایان) دەیان وت (ئەم قورئانە) بەسەرهات و داستانی پێشووەکانە. وە فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُم مَّاذَآ أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوٓاْ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾[2] واتە: وە کاتێ بەوانە بوترێت ئایا پەروەردگارتان چی ناردۆتە خوارەوە دەڵێن حیکایەتی پڕوپوچی پێشوەکان. وە هەندێکی تر ئەم ئایەتەیان بەم شێوە خوێندۆتەوە: ﴿إِنْ هَٰذَآ إِلَّا خُلُقُ ٱلْأَوَّلِينَ﴾ بە زەمی (ضم) (خی)یەکە واتە: مەبەستیان ئەو ڕێڕەوەیە -دینە- باوەڕیان پێی هەیە کە لە باب وباپیرە پێشینەکانیانەوە بۆیان بەجێ ماوە ﴿وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾ یانی ئەڵێن: ئێمە شوێنکەوتووی ئەوانین و ڕێگای ئەوان دەگرینە بەرو وەك ئەوان دەژین و دەشمرین، نە زیندووبوونەوە هەیە و نە ڕۆژی قیامەت، بۆیە گوتویانە: ﴿فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَٰهُمْ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ﴾ واتە: هەر بڕوایان بە هود پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) نەکردو بەردەوام بوون لەسەر بێدینی و دژایەتیکردن و لاساری خۆیان، خودای گەورەش قڕی کردن و هۆی قڕکردنەکەیشی ئەوە بوو کە گەلێکی زۆر بێدین و ستەمکارو ملهوڕ بوون، وەك لە زۆر شوێندا لە قورئاندا باسیان هاتووە کە خودا بایەکی توندی بەردەوامی بۆ ناردن کە زۆر سارد، بەو بایە بوو هەمووی لەناوبردن، شایەنی ئەو بەڵایە بوون چونکە ئەوان زۆر ملهوڕو ستەمکار بوون، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ ٱلْعِمَادِ﴾[3]، واتە: ئایا نابینن کە پەروەردگاری تۆ چیکرد بە گەلی عاد(ی)، ئیرەم؟خاوەنی پایە (و دەسەڵات). ئەمە عادی یەکەم بوون وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأَنَّهُۥٓ أَهْلَكَ عَادًا ٱلْأُولَىٰ﴾[4] واتە: وە بێگومان هەر ئەو خوا گەلی عادی یەکەمی لەناو برد. کە لە بەنی ئیرەمی کوڕی سامی کوڕی نوح بوون، ﴿ذَاتِ ٱلْعِمَادِ﴾ واتە: نیشتەجێی خانووی دەواری بە چلە و هەسون کۆڵەکە دروست کرابوون ئەوەی وا دەزانێ ئیرەم شار بووە بە هەڵەدا چووەو

---

[1] الفرقان (٤-٥).

[2] النحل (٢٤).

[3] الفجر (٦-٧).

[4] النجم (٥٠).

لە چیرۆکە ئیسرائیلیەکانەوە وەری گرتووە، لە قسەی کەعبو وەهەبەوە گواستوویانەتەوە کە هیچ بنەمایەکی ڕاستی نیە بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ٱلَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي ٱلْبِلَٰدِ﴾،[1] واتە: وێنەی ئەم هۆزە وەدی نەهاتووە لە هێزو توندو تیژیو ملهوڕیدا لەو ولاتانەدا، خۆ ئەگەر مەبەست بەوە شارێك بوایە دەگوترا: لە وێنەی ئەو شارە دروست نەدەکرا، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَأَمَّا عَادٌ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ فِي ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَقَالُوا۟ مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ۖ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۖ وَكَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَجْحَدُونَ﴾[2]، واتە: ئەنجا (گەلی) عاد بە ناڕەوا خۆیان بە گەورە زانی لە زەویدا وە وتیان کێ لە ئێمە بەهێزترە؟ ئایا نەیانزانی بوو بێگومان ئەو خوایەی کە ئەوانی دروست کردووە ئەو لە ئەوان بەهێزترە وە ئەوان دانیان نەدەنا بە بەڵگەکانی ئێمەدا. وە فەرموویەتی: ﴿فَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا۟ بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۝٦ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا﴾،[3] واتە: وە (گەلی) عادیش لەناوبران بە بایەکی سەختی ساردی بە تینی بە گرمە، (خوا) زاڵی کرد بە سەریاندا حەوت شەوو هەشت ڕۆژ بەبێووچان (لەناوی بردن). واتە: ماوەی حەوت شەوو هەشت ڕۆژ بەردەوام ناردیە سەریان ﴿فَتَرَى ٱلْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ﴾ لەو کاتەدا لاشەیان لەو ناوەدا کەوتبوو دەتگوت کۆتەرەی دارخورمای ناو ڕزاون، سەریان پێوە نەمابوو، چونکە ئەو بایە کە دەهاتو دەیدا لە هەر پیاوێك لەوانە، هەڵی دەگرتو دەیکرد بە هەوادا و بەسەردا دەیکێشا بە زەویدا سەری پان دەبووەوەو دەماغی دەردەهێنا، وەك کۆتەرەی دارخورمای ڕزاوی لێ دەهات، ئەوانە خۆیان خزاندبووە ناو ئەشکەوتو کونە بەردەکانی ناو چیاکانو چاڵیشیان لەناو زەمیندا لێدابوو بەڵام بێ سوود بوو لە سزای خوا ڕزگاری نەکردن! ﴿إِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ إِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُ﴾،[4] واتە: بێگومان کاتی سزای خوا دێت دوا ناکەوێت. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَٰهُمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ۝١٣٩ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ﴾.

﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ ٱلْمُرْسَلِينَ ۝١٤١ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ۝١٤٢ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۝١٤٣ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ۝١٤٤ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۝١٤٥﴾

---

[1] الفجر (٨).

[2] فصلت (١٥).

[3] الحاقة (٦-٧).

[4] نوح (٤).

باسی سالّح پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) و هۆزەکەی - سەمود -

خوای گەورە باسی بەندەو پێغەمبەری خۆی سالّح دەکات (سەلامی خوای لێ بێت) کە ڕەوانەی کردووە بۆ سەر هۆزەکەی، هۆزی سەموود، کە عەرەب بوون لە شاری حیجر نیشتەجێ بوون، کە کەوتبووە نێوان شیوی قیرا و وڵاتی شامەوە، کە شوێنەکەیان زۆر دیارو بەناو بانگە، لە پێشەوە لە سورەتی (الاعراف)دا باسی ئەو فەموودانەمان کرد کە ڕیوایەت کراوە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە تێپەڕی بەوێدا کاتێ ویستی غەزای شام بکات، گەیشتە تەبووکو پاشان گەڕایەوە بۆ مەدینە، بۆ خۆئامادەکردن بۆ ئەو غەزایە.[1] ئەم هۆزی سەموودە دوای هۆزی عادو پێش ئیبراهیمی خەلیل هاتوون، پێغەمبەرەکەیان- سالّح - (سەلامی خوای لێبێت) بانگی کردن بۆ لای خوداو داوای لێکردن کە تەنها خودا بپەستنو شەریکی بۆ دانەنێن وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ بەڵام ئەوان بڕوایان نەهێناو دژایەتیان کرد، پێغەمبەر سالّحی براشیان (سەلامی خوای لێ بێت) پێی وتن: من هیچ پاداشتێکم لە ئێوە ناوێ، پاداشتی خۆم لە خودای مەزن داوا دەکەم، پاشان باسی ئەو بەهرانەی خوای بۆ کردوون کە پێی بەخشیون.

﴿أَتُتْرَكُونَ فِى مَا هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ﴿١٤٦﴾ فِى جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا فَٰرِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوٓا۟ أَمْرَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ ٱلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾﴾

وەبیرخستنەوەی ئەو ژیانەی کە تێیدان و بەهرەکانی خودا بەسەریانەوە

پێغەمبەر سالّح (سەلامی خوای لێ بێت) ئامۆژگاریان دەکاتو دەیانترسێنێت لە تووڕەبوونی خودا کە تووشی بەڵایان بکاتو ئەو هەموو بەهرەی خودایان وەبیر دێنێتەوە کە پێی بەخشیون لە هەموو خۆراکێکی چاكو پڕسوود، دڵنیاشی کردوون لە ترسو باغاتیشی پێداون لەگەڵ کانیاوی سازگارو شیریندا کە بە ناویاندا دەڕوات، هەموو جۆرە کشتوکاڵو بەرووبوومێك سەوز دەکات بۆیان، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَتُتْرَكُونَ فِى مَا هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ﴿١٤٦﴾ فِى جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ﴾، واتە: وادەزانن وازتان لێدەهێنرێت لە دنیادا بە هێمنی دەژین، لە ناو باخاتو کانیاوی زۆردا. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ﴾ واتە: وە لە ناو کشتوکاڵی زۆر و دارخورمای مێوە گەییودا. عەوفی دەڵێ: لە

[1] فتح الباري (٧/٧٣١).

ئیبنو عەباسەوە ﴿هَضِيمٌ﴾واتە: نەرمو پێگەیشتوو.[1] عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێ: لە ئیبنو عەباسەوە ﴿وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ﴾ واتە: خاوەن شکۆفەو نەرمو نۆڵ. ئیسماعیلی کوڕی ئەبو خالید دەڵێ: لە عەمری کوڕی ئەبو عەمرەوە کە چاوی بە هاوەڵانی پێغەمبەر کەوتووە (ﷺ) لە ئیبنو عەباسەوە لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا ﴿وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ﴾ دەڵێ: وەختێ کە تەڕو نەرمە، ئیبنو ئەبی حاتەمیش ڕیوایەتی کردووەو پاشان دەڵێ: لە ئەبوسالحیشەوە بەم شێوەیە ڕیوایەت کراوە. ﴿وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ﴾، واتە: وە لە چیاکاندا خانوو دەتاشن زۆر بە لێزانانە. ئیبنو عەباس و کەسانی تریش دەڵێن: ﴿فَارِهِينَ﴾ یانی: لێزانن –وەستان–[2]، وە هەر لە ڕیوایەتێکی تر لە ئیبنو عەباسەوە واتە: بە کەیفو خۆشیەوە. موجاهیدو کەسانی تریش هەمان ڕایان هەڵبژاردووە.[3] هیچ دژایەتیەك لە نێوان ئەم قسانەدا نیە، چونکە ئەوانە ئەو ماڵانەیان لە کێوەکان دەتاشن بۆ کەیفو خۆشی و هیچ پێویستیەکیان پێی نەبوو کە تێیدا دانیشنو بە کاری بێنن، بەڵکو هەروەك پیشەیەك حەزیان لێی دەکردو زۆر لێزانو وەستا بوون لەو بەرد تاشینەدا، وەك دیارو ئاشکرایە بۆکەسێك چاوی بە شوێنەوارەکانیان کەوتبێت. بۆیە وەك خودای مەزن دەفەرموێت پێی وتوون: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾ واتە: ڕوو بکەنە ئەو شتەی کە سودی بۆ دنیاو قیامەتتان هەیە، تەنها خودا بپەرستن کە دروستی کردوونو ڕۆزی داون هەمیشە خودا بناسنو بە پاکیو بێعەیبی ئەودا هەڵدەن بە بەیانیانو ئێواران ﴿وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ﴾، واتە: وە گوێڕایەڵی زیادەڕەوان مەکەن، ئەوانەی خراپەکاری دەکەن لە زەویدا وە کردەوەی چاك ناکەن. یانی: سەرۆكو کاربەدەستەکانیان، ئەوانەی کە بانگیان دەکەن بۆ خوانەناسیو شەریك دانان بۆ خوداو دژایەتی هەق.

﴿قَالُوا إِنَّمَا أَنتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بِآيَةٍ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هَٰذِهِ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾﴾

---

[1] الطبري (١٩/٣٨٠).

[2] الطبري (١٩/٣٨٢).

[3] الطبري (١٩/٣٨٣).

وەڵام دانەوەی هۆزی سەموودو داواکردنی نیشانە (معجزە) و دابەزینی سزا بۆیان

خوای گەورە باسی هۆزی سەموود دەکات کە وەڵامی پێغەمبەر ساڵح (سەلامی خوای لێ بێت) دەدەنەوە کاتێك کە بانگیان دەکات کە عیبادەتی پەروەردگاریان بکەن کەچی ئەڵێن: ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلۡمُسَحَّرِينَ ﴾ واتە: تۆ تەنها یەکێکی لە جادولێکراوان. موجاهیدو قەتادە دەڵێن: مەبەستیان ئەوەیە کە جادووی لێ کراوە.[1] پاشان دەڵێن: ﴿ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا ﴾ واتە: تۆ تەنها مرۆڤێکی وەك ئێمە. یانی چۆن نیگا دێت بۆ تۆ بۆ ئێمە نایەت؟ وەك لە ئایەتێکی تردا دەڵێن: ﴿ أَءُلۡقِيَ ٱلذِّكۡرُ عَلَيۡهِ مِنۢ بَيۡنِنَا بَلۡ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٞ ۝٢٥ سَيَعۡلَمُونَ غَدٗا مَّنِ ٱلۡكَذَّابُ ٱلۡأَشِرُ ﴾[2]، واتە: چۆن لەناو هەموو ئێمەدا فەرمانی خودا هەر بۆ ئەودێ؟ بەڵکو پیاوێکی درۆزنی خۆپەسەندە -سبەی دەزانن کێ درۆزنو خۆپەسەندە- ﴿ فَأۡتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ﴾، واتە: دەی ئایەتو موعجیزەیەکمان بۆ بێنە ئەگەر تۆلە ڕاستگۆیانی. پاشان ڕایان هاتە سەر ئەوە نیشانەیەکی لێ داوا بکەن بۆیان بەجێ بێنێ، بۆ ئەوەی بزانن ڕاستە لە لای خوداوە ڕەوانە کراوە، هەموو کۆبوونەوەو داوایان لێکرد کە هەر ئێستا وشترێکی ئاوس لەم بەردە دەربهێنێت، -ئیشارەتیان کردە لای بەردێك کە لە لایاندا بوو- وە گوتیان لەو شێوەیەو لەو جۆرە بێت، ئا لەو کاتەدا پێغەمبەر ساڵح (سەلامی خوای لێ بێت) پەیمانی لێ وەرگرتن، ئەگەر ئەوەی ئەوان داوایان کردووە بۆی بەجێ هێنان باوەڕی پێ بکەنو شوێنی بکەون، ئەوانیش پەیمانیان دایە، پێغەمبەر ساڵح (سەلامی خوای لێ بێت) هەڵساو نوێژی کردو پاشان پاڕایەوە لە خوای گەورە داواکەیان قەبوڵ بکات، خودایش ئەو بەردەی قلیشاند کە ئیشارەتیان بۆ کرد وشترێکی ئاوس بەو شێوەیەو بەو جۆرە کە داوایان کردبوو هاتە دەرەوە لێی. هەندێکیان بڕوایان هێناو زۆربەشیان بڕوایان نەهێنا، ساڵح پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) وەك خوای گەورە دەفەرموێت گوتی: ﴿ قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٞ لَّهَا شِرۡبٞ وَلَكُمۡ شِرۡبُ يَوۡمٖ مَّعۡلُومٖ ﴾ واتە: ئەمە وشترێکی مێینەیە، ڕۆژێك ئاوەکەی ئێوە بۆ ئەوەو ڕۆژێکیش بۆ خۆتانەو بۆتان نیە لە ڕۆژی ئەم وشترەدا بچنە سەر ئەو ئاوە ﴿ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٖ فَيَأۡخُذَكُمۡ عَذَابُ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴾ واتە: ترساندنیو هەڕەشەی لێکردن کە خوا توشی بەڵایان دەکات ئەگەر زیان بەو وشترە بگەیەنن. وشترەکە ماوەیەك لە نێوانیاندا مایەوەو گیاو گەڵا داری دەخواردو دەچووە سەر ئاوەکەو ئاوی دەخواردەوەو سوودیان لێوەردەگرتو شیرەکەیان دەخوارد، ماوەیەك بەم شێوەیە

---

[1] الطبري (١٩/٣٨٤، ٣٨٥).

[2] القمر (٢٥-٢٦).

تێپەڕیو نەگبەتیان هاتو دایان لەملی وشترەکەو کوشتیان وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا۟ نَـٰدِمِينَ ﴾، واتە: کەچی سەریان بڕی و یەکسەر پەشیمان بوونەوە. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، واتە: ئینجا سزای تۆڵە ئەوانی گرت بە ڕاستی لەمەدا نیشانەیەکی گەورە هەیە بەڵام زۆربەیان باوەڕدار نەبوون. ئەو زەمینەی کە لەسەری بوون لەرزەیەکی زۆر توندی کرد لەگەڵ دەنگێکی بەهێزو گەورەدا دڵی بچڕین‌و هەموویان لە شوێنی خۆیاندا کەوتن، بە شێوەیەك خودا لەناوی بردن کە هەرگیز بە خەیاڵیاندا نەدەهات ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴾، پەروەردگاری تۆ زۆر بەدەستەلات و بەخشندە و بەسۆزە.

﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٦٤﴾﴾

باسی (لوط) پێغەمبەرو (سەلامی خوای لێ بێت) بانگەوازەکەی

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّى
لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ﴾
خوای گەورە باسی بەندەو پێغەمبەری خۆی لوت دەکات (سەلامی خوای لێ بێت) کە ناوی لوتی کوڕی هارانی کوڕی ئازەرە، واتە: برازای ئیبراهیمی خەلیلە (سەلامی خوای لێ بێت) هەر لە زەمانی ئەمدا خوای گەورە لوتی نارد بۆ ناو هۆزێکی گەورە کە لە سەدوم نیشتەجێ بوون. کە بەهۆی ئەو بێناموسیانەیانەوە کەهەموکەس ئەیزانێت خودای مەزن قڕی کردن‌و شوێنەکەیانی کردە دەریایەکی پیسی بۆگەن کە زۆر بەناوبانگە لە وڵاتی غەور-الغور-دا کە ناوچەیەکە لە تەنیشت چیاکانی قودسی پیرۆز (البيت المقدس) کەوتووەتە نێوان ناوچەی کەرەك و شەوبەکەوە، لوط پێغەمبەر(سەلامی خوای لێبێت) بانگی کردن بۆ لای خوای گەورە داوای لێ کردن کە تەنها ئەو بپەرستن‌و شەریکی بۆ دانەنێن‌و گوێڕایەڵی پێغەمبەرەکانی بکەن کە ڕەوانەی کردوون بۆیان، فەرمانیشی پێ کردوون کە خۆیان بپارێزن لە گوناهو خراپەکاریو واز بێنن لەو بێناموسیەی کە هیچ گەلێ لەپێش ئەوان پێی هەڵنەساوەو توخنی نەکەوتووە. لە باتی ژن سواری پیاو دەبوون. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَتَأْتُونَ ٱلذُّكْرَانَ مِنَ ٱلْعَـٰلَمِينَ﴾ واتە: ئایا لەناو خەڵکی هەموو جیهانیاندا تەنیائێوە نێربازی دەکەن.

﴿أَتَأْتُونَ ٱلذُّكْرَانَ مِنَ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَٰجِكُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا۟ لَئِن
لَّمْ تَنتَهِ يَـٰلُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ إِنِّى لِعَمَلِكُم مِّنَ ٱلْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِى وَأَهْلِى مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾

فَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِى ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا ٱلْءَاخَرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا فَسَآءَ مَطَرُ
ٱلْمُنذَرِينَ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾﴾

ناڕەزایی دەربڕینی لووت لەسەر ئەو کارە خراپەی هۆزەکەی و، وەڵام دانەوەی ئەوان و سزادانیان

خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿أَتَأْتُونَ ٱلذُّكْرَانَ مِنَ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ واتە: ئایا لەناوهەموو خەڵکی گشت جیهانیاندا ئێوە نێربازی دەکەن. ﴿وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَٰجِكُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ﴾، واتە: وە واز دێنن لەوهاوسەرانەتان کە پەروەردگارتان بۆی دروست کردوون، نەخێر بەڵکو ئێوە کۆمەڵێکی دەرچوون لەسنووری ئارەزوو. کاتێك کە لوت پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) پێی گوتن کە واز بێنن لە داوێنپیسیو پەلاماری نێر نەدەن لە باتی مێینە، داوای لێ دەکردن کە بچنە لای ژنەکانیانو ئەوەی خودا بۆی حەڵاڵ کردوون بیکەن، بەڵام ئەوان وەڵامیان ئەوە بوو بۆ لووت (سەلامی خوای لێ بێت) وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَٰلُوطُ﴾ واتە: ئەگەر کۆڵنەدەی لەوەی کە باسی دەکەی و بۆت هێناوین ﴿لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُخْرَجِينَ﴾ واتە: لەناو خۆماندا دەرت دەکەین، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوٓا۟ ءَالَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ﴾[1]، واتە: ئینجا وەڵامی گەلەکەی هیچ نەبوو جگە لەوەی کە وتیان لوتو بنەماڵەکەی (شوێنکەوتووانی) لە شارەکەتان دەرکەن بە ڕاستی ئەوان کەسانێکن خۆیان پاك ڕادەگرن (لەم کردەوەی ئێمە). واتە: دەریان کەن چونکە ئەوانە حەز لە داوێن پاکی دەکەن، کاتێ کە لوت پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) بۆی دەرکەوت کە واز ناهێننو لەسەر گومڕایی خۆیان هەر بەردەوامن، ناڕەزایی خۆی دەربڕی لێیان ﴿قَالَ إِنِّى لِعَمَلِكُم مِّنَ ٱلْقَالِينَ﴾ واتە: گوتی: من زۆر قینم لەم کارەتانە، خۆشیم لێی نایەو پێی ڕازی نیم، هیچ پەیوەندیەکم نیە پێتانەوەو لێتان دوورم، پاشان دوعای لێکردن گوتی: ﴿رَبِّ نَجِّنِى وَأَهْلِى مِمَّا يَعْمَلُونَ﴾، واتە: ئەی پەروەردگارم خۆمو ماڵو خێزانم ڕزگار بکە لە تۆڵەی ئەو کردەوەی ئەوان دەیکەن. خوای گەورەیش فەرمووی: ﴿فَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِى ٱلْغَٰبِرِينَ﴾ واتە: هەموو ڕزگاریان بوو جگە لە ژنەکەی، کە ژنێکی زۆر خراپ بوو مایەوەو لەگەڵ ئەوانەی هۆزەکەی لەناو چوو، خودای گەورە لە چەند سورەتی تردا باسی کردووە، وەك لە سورەتی (الاعراف و هود و حجر)دا کە خوا فەرمانی دا بە لوت کە بە شەو خاوخێزانی لەوێ

[1] النمل (٥٦).

دەرچوون جگە لە ژنەکەی کە دەبێت لەناو ئەوانەدا بمێنێتەوە، وە کاتێ گوێیان لە دەنگی گەورە بوو لانەکەنەوەو نەڕوانن بە دوای خۆیاندا چونکە ئەوە بەلایە دێت بۆ ئەوانەی هۆزەکەی فەرمانی خودایان بەجێ هێناو خۆیان گرت و بەڕێی خۆیاندا ڕۆیشتن. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ (١٧٢) وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ﴾ خوای گەورە سزای سەختی نارد بۆیان و هەمووی لەناو بردن و پاشان بەردەبارانیشی کردن بە قوڕێ کەوەك بەردی ڕەقی لێ هاتبوو ئینجائای چ خراپ بووبارانی ترسێنراوان. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ (١٧٤) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾.

﴿ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ (١٧٦) إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ (١٧٧) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٧٨) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (١٧٩) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٨٠)﴾

شوعەیب پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) ئامۆژگاری خاوەن دارستانەکان دەکات

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ﴾ واتە: خاوەن باخاتە چڕوپڕەکانیش پێغەمبەرانیان بە درۆزن دانا. ئەمانە –واتە خاوەن دارستانەکان– خەڵکی مەدیەن بوون، پێغەمبەر شوعەیبیش (سەلامی خوای لێ بێت) لە کەسی خۆیان بووە، بۆیە لێرەدا نەگوتراوە: برایان شوعەیب چونکە هۆزەکەی دارستانیان دەپەرست. وە گوتراویشە: (أيكة)درەختێکە .لوول ئەخوات وەك جەنگەڵستان ئەچن بەناو یەکدا کەگەلی شوعەیب دەیان پەرست! هەر لەبەر ئەوەیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ﴾، نەیفەرموو (اذ قال لهم أخوهم شعيب) بەڵکو فەرموویەتی: ﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ﴾، واتە: کاتێك شوعەیب (سەلامی خوای لێ بێت) پێی وتن: ئایا خۆتان ناپارێزن و لە خوا ناترسن. یانی پەیوەندی خزمایەتی بڕیوە لە نێوانی شوعەیب و ئەواندا، بەهۆی ئەو بت پەرستیەی درابووە پاڵیان، هەرچەندە لە ڕەچەڵەکدا یەك بنەماڵە بوون، هەندێ کەس لەم قسەیە تێنەگەیشتووە، وایانزانیووە خاوەن دارستانەکان ﴿أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ﴾ واتە: جگەلە هۆزی شوعەیب.[1] کەسانی تریش جگە لە جوەیبر –جوَیبر– ئەڵێن: خاوەن دارستان و مەدیەن هەر یەکێکن.[2] ڕاستیەکەی ئەوەیە کە هەردوویان یەك هۆزن، لە هەر شوێنێکدا بە شتێ ناوبراون، بۆیە پێغەمبەر شوعەیب ئامۆژگاریان دەکات و فەرمانیان پێدەکات لە کێشانە و لە پێوانەدا دادپەروەر بن وەك لە

[1] الدر المنثور (٦/٣٨١).

[2] الطبري (١٩/٣٩٠).

بەسەرهاتی مەدیەندا بە تەواوی باس کراوە، ئەوە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە خاوەن دارستان و مەدیەن یەك شتە، شوعەیب پێیان ئەفەرموێ، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٧٩﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، من پەیامبەرێکی دەستپاکم بۆ ئێوە، لەخوا بترسن و گوێڕایەڵی بکەن، من هیچ کرێیەك لە ئێوەداوا ناکەم و کرێی من تەنیا لای پەروەرگاری جیهانیانە.

﴿أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٨٤﴾﴾

فەرمان دان بە دادپەروەری لە کێشانەو پێوانەدا

شوعەیب پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) پێی فەرموون: بە ڕێكو پێكی کێشانەو پێوانە بکەن، داوای لێکردن واز لە کەم فرۆشی (ترازووبازی) بێنن، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ﴾ واتە: وەختێ شتێکتان فرۆشت بە کەسێك بە تەواوی شتێکی بدەنێو لێی کەم مەکەن وە لە زیاندەران مەبن. وەك چۆن خۆتان دەیکڕن بەو شێوەیەش بیفرۆشن، با زیادو کەمی نەبێتو یەکسان بێ، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ﴾ (القسطاس) مانای تەرازووە، واتە: کێشانەتان با بەرامبەر و یەکسان بێ. ﴿وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾ واتە: شتی خەڵکی کەم مەکەن وە لەزەویدا مەبنە خەڵکانی گەندەڵ. ﴿وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾ ڕێگەش مەگرن لە خەڵکیو تالانی بکەن، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ﴾،[1] واتە: وە لەسەر هەموو ڕێگایەك مەگرن و هەڕەشە بکەنو بەرهەڵستی ڕێگەی خوا بکەن لە و کەسەی باوەڕی پێ ئەهێنێ. پاشان دەفەرموێت: ﴿وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأَوَّلِينَ﴾ شوعەیب پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) دەیانترسێنێت لە تۆڵەی خودا. ئەو خودایەی کە ئەوانیشو گەلە پێشوەکانیشی دروست کردووە. وەك موسا (سەلامی خوای لێ بێت) گوتی بە نەوەی ئیسرائیل ﴿رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ﴾،[2] واتە: پەروەردگاری ئێوەو پەروەردگاری باوكو باپیرە پێشوەکانتانە. ئیبنو عەباسو

[1] الاعراف (٨٦).
[2] الشعراء (٢٦).

موجاهیدو سودیو سوفیانی کوڕی عویەینەو عبدالرحمن ی کوڕی زەیدی ئەسلەم ئەڵێن: ﴿وَٱلْجِبِلَّةَ ٱلْأَوَّلِينَ﴾ واتە: کۆمەڵانی پێشوشی دروست کرد، پاشان ئیبنو زەید ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا﴾ واتە: سوێند بە خوا بێگومان (شەیتان) خەڵکێکی زۆری لە ئێوە گومڕا کرد[1].

﴿قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿١٨٦﴾ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّىٓ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾﴾

وەڵام دانەوەی هۆزی شوعەیبو بڕوا نەهێنانیان پێی و سزادانیان

خوای گەورە باسی هۆزی شوعەیب دەکات کە وەڵامەکەیان هەروەك وەڵامی هۆزی سەمود وابوو، چونکە خوانەناسان خاوەنی یەك سروشتو دڵن. بۆیە گوتیان: ﴿قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ﴾ واتە: بێگومان تۆ جادووت لێکراوە، وەك لە پێشەوە باسکرا، ﴿وَمَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ﴾ واتە: وە تۆ تەنها مرۆڤێکی وەك ئێمەو بە ڕاستی ئێمە وا گومانت پێ دەبەین لە درۆزنان بیت. یانی قسەی خۆتەو لە خۆتەوە هەڵی دەبەستیو خودا تۆی ڕەوانە نەکردووە بۆ ئێمە، ﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ﴾ لەتێك لە ئاسمان بخە بەسەرماندا، زەححاك دەڵێ: ﴿كِسَفًا﴾ واتە: سوچێکی ئاسمان بخە بەسەرماندا.[2] قەتادە دەڵێ: ﴿كِسَفًا﴾ واتە: چەند پارچەیەکی ئاسمان بەسەرماندا دابارێنە.[3] سودی دەڵێ: سزایەکمان لە ئاسمانەوە بۆ بنێرە، ئەم قسەی ئەمانە لە قسەی هۆزی قورەیش دەچێ، وەك خوای گەورە باسیان دەکاتو دەفەرموێت: ﴿وَقَالُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ ٱلْأَرْضِ يَنۢبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ ٱلْأَنْهَٰرَ خِلَٰلَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ ٱلسَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِىَ بِٱللَّهِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ قَبِيلًا﴾[4]، واتە: وتیان هەرگیز باوەڕت پێ ناهێنین هەتا لەم زەویەدا کانیاوێکمان بۆ هەڵنەقوڵێنی، یان باغێکت ببێ لە دار خورماو

---

[1] الطبري (١٩/٣٩٢).

[2] الطبري (١٩/٣٩٣).

[3] الطبري (٢٢/٤٨٥).

[4] الاسراء (٩٠-٩٢).

تریٚ‌و چەند ڕووبارێك هەڵقوڵێنێت لە نێوان درەختەكانیدا بە خوڕ بڕوات، یان ئاسمان بڕوخێنی بەسەرماندا بە پارچە پارچەكراوی هەر چۆن لافت لێداو یان خواو فریشتەكان بێنیٚ ڕووبەڕوو (بیان بینین). وە فەرموویەتی: ﴿وَإِذْ قَالُواْ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾[1]، واتە: (بیربكەرەوە) كاتێك (كە بێبڕواكان) دەیان وت: ئەی پەروەردگار ئەگەر ئەم قورئانە ڕاستەو لە لایەن تۆوە هاتووە دەی بەرد بەسەرماندا ببارێنە لە ئاسمانەوە یان سزایەكی سەختی پڕ ئازارمان بۆ بنێرە. ئەم خوانەناس‌و نەزانانەی هۆزی شوعەیبیش هەر وایان گوتووە، ﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ﴾ شوعەیبیش وەڵامی دانەوە وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَالَ رَبِّيٓ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ واتە: خودا ئاگای لە هەموو كاروبارێكتانەو ئەگەر شایەنی ئەوە بن سزاتان بدات، سزاتان دەدات‌و ناهەقیتان پیٚ ناكات، هەر بەو شێوەیە خودا تۆڵەی لێسەندن‌و بەو جۆرەی كە خۆیان داوایان دەكرد تووشی سزا بوون، بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ ئەم سزایە لەو جۆرە بوو كە خۆیان داوایان دەكرد، كە چەند پارچەیەك لە ئاسمانەوە بەسەریاندا ببارێت، خوای گەورەیش، ئەو بەڵایەی بەو جۆرە بۆناردن، حەوت ڕۆژ ڕەشەبایەكی گەرمی توند لێی هەڵكردن دەرفەتی نەدەدان‌و نەیدەهێشت چاو بكەنەوەو هەراسانی كردبوون، پاشان هەورێك هات‌و سێبەری كرد بەسەریانداو بە پەلە دەرچوون بۆ ئەوەی بچنە سێبەری لەبەر گەرماو فێنكیان بێتەوە كاتیٚ كە هەموو كۆبوونەوە لە ژێر هەورەكەدا، خوای گەورە چەخماخەیەكی ئاگرینی بۆ ناردن كە زۆر بریزكەدارو ڕووناك بوو، زەویش لە ژێریاندا لەرزی‌و دەنگێكی زۆر مەزنیش هات‌و گیانی هەموویانی كێشاو لەناوی دان، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ خوای گەورە لە سیٚ شوێندا باسی چۆنیەتی لەناوچوونی هۆزی شوعەیبی كردووە، هەر شوێنێك پڕبەپڕی ئەو باسەیە كە هاتووە لە سورەتی (الاعراف)دا باسی ئەوە دەكات كە زەمین لەرزەیەك لە شوێنی خۆیاندا لێی داون هەموو لەناوچوون، چونكە ئەوانە دەیانگوت بە شوعەیب: ﴿لَنُخْرِجَنَّكَ يَٰشُعَيْبُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا﴾[2]، واتە: ئەی شوعەیب بێگومان تۆو ئەوانەش كە بڕوایان هێناوە لەگەڵ تۆدا لە شارەكەمان دەرتان دەكەین یان دەبێت بگەڕێنەوە سەر ئاینی ئێمە. چونكە ئەمانە جێیان بە شوعەیب‌و ئەوانەی شوێنی كەوتبوون

---

[1] الانفال (٣٢).

[2] الاعراف (٨٨).

لێژ کردبوو، خودایش زەمینی لەژێریاندا هێنایە لەرزەو لێی تێك دان‌و لەناوی بردن. وە لە سورەتی (هود)یشدا فەرموویەتی: ﴿وَأَخَذَتِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ﴾[1]، واتە: وە ئەوانەی ستەمیان کردبوو ناڵەو شریخەکە (نەعرەتەکە)گرتنی. چونکەئەوانە گاڵتەیاندەهات بە قسەی شوعەیب دەیانگوت: ﴿أَصَلَوٰتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِىٓ أَمْوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُا۟ ۖ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلْحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ﴾[2]، واتە: ئایا نوێژەکەت فەرمانت پێ دەدات کە ئێمە واز بێنین لەوەی باوو باپیرانمان پەرستوویانە یان واز بێنین لەوەی بە ویستی خۆمان لە ماڵ‌و سامانماندا دەیکەین بە ڕاستی تۆ پیاوێکی بەحەوسەڵە و لێزان و هۆشمەندیت. ئەو گاڵتەجاڕیەی ئەوان، جێی خۆیەتی کە دەنگێکی توندو بەهێز خامۆشی بکات‌و سورتەی بچنێ. وە لێرەشدا گوتیان: ﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ﴾ واتە: ئەوەندە لاسارو بێدین و کەللەڕەق بوون، جێگای خۆیەتی، ئەوەی ئەوان بە دریان دەزانی‌و بڕوایان پێی نەبوو بەسەریاندا بێ‌و لەناویان ببات، ﴿فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە یەزیدی باهیلیەوە –یزید الباهلی– دەڵێ: پرسیارم کرد لە ئیبنو عەباس لەم ئایەتە ﴿فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ﴾، (واتە: بەو هۆیەوە سزای ڕۆژی سێبەر گرتنی). گوتی: خوای گەورە هەورە تریشقەو بایەکی توندی گەرمی بۆ ناردن خەریك بوو هەناسەی دەچنین دەچوونە ژووری ماڵەکانیان لەگەڵیان دەچووە ژوورو خەریك بوو گیانیان دەربێنێ، لە ماڵ ڕایان کردە دەرەوە، خوای گەورە هەورێکی بۆ ناردن بەری خۆری گرت‌و سێبەری بە سەریانەوە کرد، هەستیان بە خۆشی‌و فێنکی کرد، بانگی یەکتریان دەکرد هەتا هەموو لە ژێر ئەو هەورەدا کۆبوونەوە خوای گەورە ئاگرێکی بۆ ناردن، ئیبنو عەباس دەڵێ: ئەوە ئەو گڕە بایە بوو کە لە ڕۆژی هەوردا لێی هەڵکردن، ﴿إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ واتە: بە ڕاستی ئەو سزایە سزای ڕۆژێکی زۆر گەورە بوو.[3] پاشان دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ﴾.

---

[1] هود (٩٤).

[2] هود (٨٧).

[3] الطبري (١٩/٣٩٤).

﴿وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾﴾

ئەم قورئانە خوای گەورە ناردوویەتیە خوارەوە

خوای گەورە باسی کتێبی خۆی قورئان دەکات کە ڕەوانەی کردووە بۆ بەندەو پێغەمبەری خۆی موحەمەد(ﷺ)، ﴿وَإِنَّهُۥ﴾ واتە: ئەو قورئانە، کە لە سەرەتای ئەم سورەتەدا باسی هاتووە کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ مُحْدَثٍ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهُ مُعْرِضِينَ ﴾[1]، واتە: هەر قسەیەکی تازەیان لە لایەن خوداوە بۆ بێت ڕوویانی لێ وەردەگێڕن ﴿لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ واتە: خودا بۆی ناردووی‌و نیگای بۆ کردووی، ﴿نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴾ واتەك جوبرەئیل (سەلامی خوای لێ بێت) هێناویەتیە خوار. زۆرێك لە زانایانی پێشینە –السلف– وایان گوتووە: وەك ئیبنو عەباس‌و موحەمەدی کوڕی کەعب‌و قەتادەو عەتیەی عەوفی‌و سودی‌و زەححاك‌و زوهری‌و ئیبنو جورەیج[2]. ئەمە یەکێکە لەو شتانەی کە هیچ ناکۆکیەکی لەسەر نیە. زوهری دەڵێ: ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەیە کە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُلْ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُۥ نَزَّلَهُۥ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ﴾،[3] واتە: (ئەی موحەمەد (ﷺ)) بڵێ: هەر کەسێك دوژمنی جوبرەئیل بێت (ئەوە دوژمنی خوایە) چونکە ئەو بە فەرمانی خوا قورئانی هێناوەتە خوارەوە بۆ سەر دڵی تۆ. وە فەرموویەتی: ﴿عَلَىٰ قَلْبِكَ﴾ بۆ سەر دڵی تۆ ئەی موحەمەد (ﷺ) کە زیادو کەمی نیەو دوورە لە هەموو عەیبێك ﴿لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴾ تابیتە ئاگادارکەرەوە، واتە: بۆ ئەوەی ئەو کەسانەی بڕوایان نیەو دژایەتی ئیسلام دەکەن بترسێنێت لە تۆڵەو سزای خوای گەورە. مزگێنیش بدات بە خاوەن باوەڕان ئەوانەی کە شوێن کەوتووی ئەو پەیامە بوون، پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴾ واتە: ئەم قورئانەی کە بۆ تۆمان ناردووە بە زمانێکی عەرەبی ڕێکوپێك‌و ڕەوان، بۆ ئەوەش دیارو ئاشکراو ڕوونە تا بیانوو بڕبێ‌و چاکترین نیشانەش بێ لەسەر ڕاستی‌و بێگەردی ئەم پەیامە پیرۆزە.

---

[1] الشعراء (٥).

[2] الطبري (١٩/٣٩٦).

[3] البقرة (٩٧).

﴿وَإِنَّهُۥ لَفِى زُبُرِ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ ءَايَةً أَن يَعْلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُا۟ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَٰهُ عَلَىٰ بَعْضِ ٱلْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُۥ عَلَيْهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾﴾

قورئان له كتێبه پێشوەكاندا باسی هەبووه

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَإِنَّهُۥ لَفِى زُبُرِ ٱلْأَوَّلِينَ﴾ خوای گەورە دەفەرمووێت باسی ئەم قورئانەو ئیشارەت پێدانی لە كتێبەكانی پێشوودا هەیە، پێغەمبەرەكانی پێشوو مزگێنیان پێداوە هەر لە دێرزەمانەوە تا پێش هاتنی پێغەمبەر (ﷺ) وەك بەڵێنو پەیمانی لە پێغەمبەران وەرگرتووە لەو بارەیەوە، دواین پێغەمبەریان كە عیسای كوڕی مەریەمە، هەڵدەسیّ وتارێك دەدات لەناو شوێنكەوتووانیدا مزگێنی هاتنی پێغەمبەریان (ﷺ) پیّ دەگەیەنێت وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِذْ قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَمُبَشِّرًۢا بِرَسُولٍ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِى ٱسْمُهُۥٓ أَحْمَدُ﴾[1] واتە: (بیربكەرەوە) كاتێك كە عیسای كوڕی مەریەم وتی ئەی كوڕانی یەعقوب بێگومان من نێردراوی خوام بۆ لای ئێوە ئەو تەوراتەی كە لە پێش مندا هاتووە بە ڕاستی دادەنێم وە مژدەتان دەدەمیّ بە پێغەمبەرێك كە لە دوای من دێتو ناوی ئەحمەدە. ﴿زُبُرِ﴾ لێرەدا واتە: كتێبەكان، كە جەمعی زەبوورە -الزبور- كە كتێبی داودە (سەلامی خوای لیّ بێت) خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَكُلُّ شَىْءٍ فَعَلُوهُ فِى ٱلزُّبُرِ﴾[2] واتە: هەرچیان كردووە لە كتێبی فریشتەكاندا لەسەریان نووسراوە، پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ ءَايَةً أَن يَعْلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُا۟ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ﴾ واتە: ئایا ئەوە بەس نیە بۆ ئەوان كە زانایانی نەوەی ئیسرائیل شایەتی ڕاستی دەدەن لەسەر ئەوەی كە قورئان باسی هاتووە لەناو كتێبەكانی ئەواندا كە دەیخوێننەوە. مەبەست پێی: ئەو زانایانەی كە بە ئینسافو ڕاستگۆن دانی پێدا دەنێن كە باسی موحەمەد(ﷺ)و سیفەتەكانیو ئومەتەكەیو ڕەوانەكردنی لە كتێبەكانی ئەواندا هاتووە. وەك عبدالله ی كوڕی سەلامو سەلمانی فارسی و هاوشێوەی ئەوان كە پێغەمبەریان بینیوە، خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِىَّ ٱلْأُمِّىَّ ٱلَّذِى يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ﴾.[3] واتە: ئەوانەی شوێن پێغەمبەرو نێردراوی

[1] الصف (٦).

[2] القمر (٥٢).

[3] الاعراف (١٥٧).

نەخوێندەوار دەکەون (کە لە لایەن پەروەردگارەوە هاتووە) ئەو کەسەی کە (نامەدارەکان) بە نوسراوی لایانە لە تەورات و ئینجیلدا و دەیبینن.

قورەیشیەکان زۆر بێدین بوون

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَٰهُ عَلَىٰ بَعْضِ ٱلْأَعْجَمِينَ﴾ واتە: ئەگەر ئێمە ئەوەمان بناردایەتە خوارەوە بۆ کەسێکی عەجەمی، ﴿فَقَرَأَهُۥ عَلَيْهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ مُؤْمِنِينَ﴾ واتە: ئینجا بخوێنرایەتەوە بەسەریاندا باوەڕیان پێ نەدەهێنا. خوای گەورە زۆر باسی بێدینی و لاساری قورەیش دەکات بەرامبەر ئەم قورئانە کە بۆیان هاتووە، ئەوەندە دوور لە خوان ئەگەر ڕەوانە بکرایە بۆعەرەبی نەزانێك -عەجەمیەك- ئەوانەی لەعەرەبی تێناگەن هەر نزیکی نەدەکەوتنەوە و بڕوایان پێ نەدەهێنا، ئەوەتا ئەم قورئانە بەو هەموو ڕێك و پێکی و ڕەوانیەوە و بە زمانی خۆیانە کەچی بڕوای پێ ناهێنن، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّوا۟ فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوٓا۟ إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَٰرُنَا﴾[1] واتە: ئەگەر دەرگایەکیان لە ئاسمانەوە بۆ بکردنایەتەوە و پیایدا بڕۆشتنایەتە سەرەوە ئەوسا دەیانگوت: بێگومان ئێمە چاوبەستمان لێکراوە. وە فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ ٱلْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ﴾[2] واتە: وە بێگومان ئەگەر ئێمە فریشتەمان بۆ لای ئەو (بێباوەڕ)انە بناردایە و مردووەکان قسەیان لەگەڵ بکردنایە و هەموو شتێکمان بۆ کۆبکردنایەتەوە ڕووبەڕوویان دامان بنایە بڕوایان نەدەهێنا مەگەر خوا بیەوێت. وە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ﴾[3]. واتە: بە ڕاستی ئەوانەی بڕیاری پەروەردگارت بۆیان دەرچوو بڕوا ناهێنن، (بڕوا ناهێنن) هەرچەندە بۆیان بێت هەموو بەڵگە و نیشانەیەك، تا سزای سەختی ئازاردەر دەبینن (بە چاوی خۆیان).

﴿كَذَٰلِكَ سَلَكْنَٰهُ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا۟ هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنَٰهُمْ سِنِينَ

---

[1] الحجر (١٤-١٥).

[2] الانعام (١١١).

[3] يونس (٩٦-٩٧).

(٢٠٥) ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُوا۟ يُوعَدُونَ (٢٠٦) مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يُمَتَّعُونَ (٢٠٧) وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ (٢٠٨) ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَٰلِمِينَ (٢٠٩)﴾

خوانەناسان بڕوا ناهێنن هەتا سزای بە ژان بە چاوی خۆیان دەبینن

خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿كَذَٰلِكَ سَلَكْنَٰهُ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ﴾ واتە: هەر بەو شێوەیە بێباوەڕیو سەرپێچیو لاساریمان خستووەتە دڵی تاوانباران ﴿لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ﴾ بڕوا بە هەق ناهێنن ﴿حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ﴾ هەتا سزای بەژان بە چاوی خۆیان دەبینن، ئەو کاتە پەشیمان دەبنەوە بەڵام هیچ بڕوبیانوویەك لە ستەمکاران قبووڵ ناکرێتو سوودێکی نیە بۆ ئەوان، بەر لەعنەتی خودا دەکەونو خراپترین ڕێو شوێنیان هەیە، ﴿فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ واتە: لە پڕ سزاو جەزرەبەی خوایان بۆ دێت کە هەر ئاگایشیان لە خۆیان نیەو هەستی پێ ناکەن، ﴿فَيَقُولُوا۟ هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ﴾ واتە: کاتێك ئەو جەزرەبەیە بە چاوی خۆیان دەبینن، ئاواتەخوازن کە ماوەیەکی کەم مۆڵەت بدرێن هەتا -بە خەیاڵی خۆیان- گوێڕایەڵی فەرمانی خوا بکەنو دەست بدەنە خواناسی، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ ٱلْعَذَابُ فَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ رَبَّنَآ أَخِّرْنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ ٱلرُّسُلَ أَوَلَمْ تَكُونُوٓا۟ أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ﴾[1]، واتە: وە (ئەی موحەمەد(ﷺ)) خەڵکی ئاگادار بکەو بترسێنە لەو ڕۆژەی کە سزایان بۆ دێت ئینجا ئەوانەی کە ستەمیان کردووە دەڵێن ئەی پەروەردگارمان بۆ ماوەیەکی کەم دوامان بخە تا وەڵامی بانگەوازەکەت بدەینەوەو شوێنی پێغەمبەران بکەوین، ئەی ئەوە ئێوە نەبوون پێشتر سوێندتان خوارد کە هەرگیز لەناو ناچن. هەموو ناهەقیکارو بەدڕەوشتو خراپەکارێك کاتێ کە تووشی جەزرەبەی خۆی هات، زۆر پەشیمانە، ئەوە فیرعەونی ستەمکار کاتێ کە موسا پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) دوعای لێ دەکات، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُۥ زِينَةً وَأَمْوَٰلًا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِكَ رَبَّنَا ٱطْمِسْ عَلَىٰٓ أَمْوَٰلِهِمْ وَٱشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا۟ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ (٨٨) قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا﴾[2] واتە: ئەی پەروەردگارمان بە ڕاستی تۆ بەخشیوتە بە فیرعەونو کۆمەڵەکەی هۆکاری ڕازانەوەو جوانیوماڵو سامانی زۆر لە ژیانی دنیادا ئەی

---

[1] ابراهیم (٤٤).

[2] یونس (٨٨-٨٩).

پەروەردگارمان بۆ ئەوەی خەڵك گومڕا بکەن لە ڕێگای تۆ ئەی پەروەردگارمان لەناوی بەرەو مەیهێڵەماڵو سامانیان و دڵەکانیان ڕەقو ڕەش بکە چونکە بڕوا ناهێنن تائەوکاتەی سزای سەختی ئازاردەر دەبینن، (خوای گەورە) فەرمووی: بێگومان داوای هەردووکتان وەرگیرا. ئەم دوعایە – نزایە – زۆر کاری لە فیرعەون کرد، بڕوای نەهێنا هەتا بە چاوی خۆی ئازاری بەژانی چەشت. ﴿حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدۡرَكَهُ ٱلۡغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِيٓ ءَامَنَتۡ بِهِۦ بَنُوٓاْ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ءَآلۡـَٰٔنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ﴾[1]، واتە: هەتا ئەو کاتەی خەریك بوو (فیرعەون) بخنکێ ئەوسا وتی بڕوام هێنا کە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لە ئەو (خوایە) نەبێت کە نەوەی ئیسرائیل بڕوایان پێهێناوە وە منیش لە موسڵمانانم، ئێستا (باوەڕ دێنێت؟) کە بێگومان لەوەوپێش سەرپێچیت کردووە تۆ لە خراپەکارانو تێکدەران بوویت. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَلَمَّا رَأَوۡاْ بَأۡسَنَا قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَحۡدَهُۥ وَكَفَرۡنَا بِمَا كُنَّا بِهِۦ مُشۡرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمۡ يَكُ يَنفَعُهُمۡ إِيمَٰنُهُمۡ لَمَّا رَأَوۡاْ بَأۡسَنَا﴾[2] واتە: ئەنجا کاتێك سزای بەتینی ئێمەیان بینی وتیان: باوەڕمان بە خوای تاكو تەنها هێناوە بێباوەڕین بەو شتانەی کردبوومانە هاوبەشی خوا، جا باوەڕهێنانەکەیان هیچ سودی نەبوو بۆیان لە کاتێکدا سزای ئێمەیان دی. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَفَبِعَذَابِنَا يَسۡتَعۡجِلُونَ﴾ واتە: دەی ئایا ئەوان پەلەی سزای ئێمەیانە. ئەمە هەڕەشە لێکردنو ناڕەزایی دەربڕینە، چونکە ئەو خوانەناسانە گاڵتە دەکەن بە پێغەمبەرو (ﷺ) بڕوایان بە قسەی نیەو بە دووری دەزانن توشی بەلا ببن، بۆیە ئەڵێن: ﴿ٱئۡتِنَا بِعَذَابِ ٱللَّهِ﴾[3] واتە: سزای خوامان بۆ بێنە. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَفَرَءَيۡتَ إِن مَّتَّعۡنَٰهُمۡ سِنِينَ﴾ واتە: خۆ ئەگەر مۆڵەتیان بدەینو ماوەیەك دوایان بخەینو وازیان لێ بێنینو لێیان نەپرسینەوە، هەرچەندە ئەو ماوەیەش زۆر بێت، کاتێك کە خوا تووشی سزای کردن، ئایا ئەو خۆشیو بەهرانە چ سودێکی هەیە بۆیان، ﴿كَأَنَّهُمۡ يَوۡمَ يَرَوۡنَهَا لَمۡ يَلۡبَثُوٓاْ إِلَّا عَشِيَّةً أَوۡ ضُحَىٰهَا﴾[4] واتە: بێباوەڕەکان کە ئەو ڕۆژە دەبینن وا دەزانن کە نەماونەتەوە ئێوارەیەك یا چێشتەنگاوێکی نەبێ لە دونیادا. وە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی:

[1] یونس (٩٠–٩١).

[2] الغافر (٨٤–٨٥).

[3] العنکبوت (٢٩).

[4] النازعات (٤٦).

﴿يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَن يُعَمَّرَ﴾[1] واتە: (لەبەر ئەوە) هەر یەکێکیان ئاوات دەخوازێت کە هەزار ساڵ بژیایە وە ئەوتەمەنە(کەبەسەری دەبات) ڕزگاری ناکات لەسزا. ﴿ثُمَّ جَاءَهُم مَّا كَانُوا يُوعَدُونَ﴾ واتە: لەپاشان ئەوسزایە بێت بۆیان. ﴿وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ﴾،[2] واتە: وە سەروەتو سامانەکەی قازانجی پێ ناگەیەنێ کاتێك کە تیادەچێت. بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿مَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يُمَتَّعُونَ﴾ واتە: ئەوماڵو سامانو خۆشگوزەرانیەی کاتێ کەمرد هیچ سودێکی پێ ناگەیەنێت. لەم فەرموودە سەحیحەدا هاتووە دەفەرمووێت: (خوانەناس دەهێنرێت لەناو ئاگردا نوقم دەکرێت یەك جار، پاشان پێی دەبێژرێت: ئایا هەرگیز خێرت بینیووە؟ خوانەناسەکەش ئەڵێ: نەخێر سوێند بە خوا ئەی پەروەردگار. پیاوێکیش دێنن کە تووشی توندترین ناڕەحەتی -چەرمەسەری- بووە لە دنیادا دەخرێتە ناو بەهەشتەوە بە تێخستنێك پاشان پێی دەبێژرێت: ئایا هەرگیز ناڕەحەتیت دیوە؟ ئێژێ: نەخێر سوێند بە خودا ئەی پەروەردگار)، واتە: وەك ئەوەی کە هیچی بەسەر نەهاتبێت.[3] پاشان خودای گەورە باسی دادپەروەری خۆی دەکات بەرامبەر بەندەکانی کە هیچ گەلو ئومەتێکی لەناو نەبردووە مەگین ئاگاداری کردوونەتەوەو ترساندوونی بە ناردنی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) بۆیان، هەموو شتێکیان بۆ ڕوون کردوونەتەوەو بیانوویان بڕیون، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ﴾، واتە: هیچ شارێکمان لەناو نەبردووە دڵنیابە ترسێنەرێکی هەبووە. ﴿ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ واتە: بۆ ئەوەی بیربکەنەوە، ئێمە ستەمکار نەبووین لە سزادانیاندا. وەك خوای گەورە لە چەند ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾،[4] واتە: ئێمە هەرگیز سزای (بەندەکان) نادەین تا پێغەمبەر نەنێرین (بۆیان). وە فەرموویەتی: ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ﴾[5]. واتە: وە پەروەردگارت وێرانکەری هیچ شارێك نەبووە هەتا لە شارە گەورە کە(پایتەختەکە)یاندا پێغەمبەرێکی نەناردبێت کە

---

[1] البقرة (٩٦).

[2] الليل (١١).

[3] أحمد (٢٠٣/٣) فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] الاسراء (١٥).

[5] القصص (٥٩).

ئایەتەکانی ئێمەیان بەسەردا بخوێنێتەوە وە ئێمە وێرانکەری هیچ شارێك نەبووین مەگەر کاتێ خەڵکەکەی ستەمکار بووبن.

﴿وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ ٱلشَّيَـٰطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ ٱلسَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾﴾

جوبرەئیل قورئانی هێناوەتە خوارەوە، شەیاتین نەیهێناوە

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ ٱلشَّيَـٰطِينُ﴾ خوای گەورە باسی کتێبە پیرۆزەکەی دەکات کە هیچ شتێکی پڕوپوچی تێکەڵاو نابێت نە لە کاتی هاتنەخوارەوەیداو نە لە دوایشدا، وە هیچ کەسێکیش دەتوانێ دەستکاری بکاتو بیگۆڕێت، چونکە لە لایەن خوای کارزان و سوپاس و ستایشکراوەوە ڕەوانە کراوەو جوبرەئیل هێناویەتی کە جێی متمانەی خودایەو یارمەتی دەریەتی ﴿وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ ٱلشَّيَـٰطِينُ﴾ واتە: شەیاتینەکان قورئانیان نەهێناوە، هەرگیز ناشتوانن، لەبەر سێ هۆکار: یەکەمیان ئەوە کاری ئەوان نیەو لێشیان ناوەشێتەوە. چونکە سروشتیان وایە کە بەردەوام بە شوێن خراپەکاریو چەواشەو گومڕاکردنی بەندەکانی خودادا دەگەڕێن. ئەم کارەیش فەرمان بە چاکەو بەرگری کردنی لە خراپە تێدایەو پڕە لە ڕووناکیو شارەزاییو بەڵگەی مەزن، لە نێوان ئەوو شەیاتینەکاندا دژایەتیو جیاوازیەکی زۆر گەورە هەیە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا يَنۢبَغِى لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ﴾ واتە: ئەگەر لێشیان بهاتایە نەیان دەتوانی بیکەن، خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿لَوْ أَنزَلْنَا هَـٰذَا ٱلْقُرْءَانَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُۥ خَـٰشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ ٱللَّهِ﴾[1] واتە: ئەگەر ئەم قورئانەمان دابەزاندایە بۆ سەر کێوێ (وە تێگەیشتنمان بدایەتێ) بە ملکەچیو لەت لەت بوو لە ترسی خوا دەتبینی. پاشان خوای گەورە ڕوونی کردووەتەوەو فەرموویەتی: ئەگەر شایەنی ئەوەش بوونایە نەیاندەتوانی بەجێی بێننو خۆیان بگەیەننە ئەو شوێنە، چونکە ڕێیان پێ نەدراوە گوێ بگرن بۆ قورئان کاتێك کە دێتە خوارەوە بۆ پێغەمبەر(ﷺ)، لەبەر ئەوەی لەو کاتەدا ئاسمان پڕ دەبێت لە پاسەوانو ئەستێرە کشاوەکان، هیچێك لەو شەیاتینانە ناتوانن خۆیان دەرباز بکەنو تەنها پیتێك لە قورئان ببیستن، بۆ ئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) لێی تێك نەچێت، ئەمەیش لە دلۆڤانی خودای مەزنەو بۆ بەندەکانیو پاراستنی پەیامەکەیەتیو پشتگیری کتێبەکەیو پێغەمبەرەکەیی(ﷺ)تێدایە بۆیە فەرموویەتی: ﴿إِنَّهُمْ عَنِ ٱلسَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ﴾ واتە: بە ڕاستی شەیتانەکان لە گوێگرتن بەرگری کراون. وەك خوای گەورە باسی جنۆکە دەکاتو دەفەرمووێت: ﴿وَأَنَّا لَمَسْنَا ٱلسَّمَآءَ فَوَجَدْنَـٰهَا مُلِئَتْ حَرَسًا

---

[1] الحشر (٢١).

شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَن يَسْتَمِعِ ٱلْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَّصَدًا ﴿٩﴾ وَأَنَّا لَا نَدْرِىٓ أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَن فِى ٱلْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا﴾[1]. واتە: وە ئێمە دەگەڕاین بە شوێن دەنگو باسی ئاسماندا کەچی دیمان پڕ کراوە لە پاسەوانی بەهێزو تیری ئەستێرەکان، وە بێگومان ئێمە جاران دادەنیشتین لە چەند شوێنێك لە ئاسمان بۆ گوێگرتن بەڵام هەر کەسێك لەئێستا بەدواوە گوێ بگرێت تیرێکی ئەستێرە دەبینێ لە بۆسەی دایە، وە بە ڕاستی نازانین ئایا خراپی ویستراوە بۆئەوانەی کە لەسەر زەمین یان پەروەردگاریان ڕێنموونی ویستووە بۆیان.

﴿فَلَا تَدْعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَـٰهًا ءَاخَرَ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِى ٱلسَّـٰجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾﴾

فەرماندان بە ترساندنی خزمی نزیك

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَلَا تَدْعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَـٰهًا ءَاخَرَ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ خودای گەورە فەرمان دەکات کە هەر خۆی بپەرستن‌و شەریکی بۆ دانەنێن، هەڕەشەی کردووە لەوانەی کە غەیری ئەو دەپەرستن کە ئازار دەدرێن، پاشان فەرمان دەکات بە پێغەمبەرەکەی (ﷺ) کە خزمە نزیکەکانی خۆی بترسێنێت، ئەوانەی کە زۆر نزیکن لێیەوە، ئاگاداریان بکات کە تەنها بڕوایان بە خودا دەبێتە هۆی ڕزگاربوون‌و فەرمانیشی پێکردووە کە باڵی بەزەیی‌و نەرمونیانی ڕاخات بۆ خاوەنباوەڕان، ئەوانەی شوێنی دەکەون‌و بە دڵی پاك عیبادەتی خودا دەکەن. ئەو کەسانەش سەرپێچی فەرمانی خودا دەکەن وازیان لێ بێنێ و خۆی بەدوور بگرێت لێیان، ئیتر با ئەو کەسە هەرچیەك هەیەو چۆن کەسێکە. بۆیە فەرموویەتی: ﴿فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ﴾ واتە: ئینجا ئەگەر سەرپێچیان کردی بڵێ: من بەریم لەوەی ئێوە دەیکەن. ئەم ترساندنە تایبەتیەی خزمە نزیکەکانی هیچ دژایەتی‌و نکوڵیەکی نیە لەگەڵ ترساندنی مەردمی جیهاندا چونکە کەس‌و کارەکەی بەشێکە لەو خەڵکە وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمْ فَهُمْ غَـٰفِلُونَ﴾[2] واتە: بۆ ئەوەی گەلێ بترسێنێت (لە سزا) کە باوو باپیرانیان پێشتر نەترسێنراون بۆیە ئەوان بێ ئاگابوون. وە فەرموویەتی:

---

[1] الجن (٨–١٠).

[2] یس (٦).

﴿وَلِتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾[1]، واتە: هەروەها بۆئەوەی دانیشتوانی مەککەودەوروبەری ئاگادارکەیتەوەوبیانترسێنی. وە فەرموویەتی: ﴿وَأَنذِرْ بِهِ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوٓاْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ﴾[2] واتە: بەم قورئانە بترسێنە ئەوانەی دەترسن (لەوەی کە) ڕۆژێك دێت کۆبکرێنەوە لای پەروەردگاریان. وە فەرموویەتی: ﴿لِتُبَشِّرَ بِهِ ٱلْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِۦ قَوْمًا لُّدًّا﴾[3]، واتە: تا مژدەی پێ بدەیت بە پارێزکاران و لە خواترسان وە ئەو کەسانەی پێ بترسێنیت کە بە سەختی دژایەتیت دەکەن. وە فەرموویەتی: ﴿لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ﴾[4] واتە: بۆ ئەوەی ئێوەی پێ بترسێنم و هەر کەسێکی کەش کە ئەم قورئانەی پێدەگات. وەك لە ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ مِنَ ٱلْأَحْزَابِ فَٱلنَّارُ مَوْعِدُهُۥ﴾[5]، واتە: وە هەر کەس باوەڕی پێی نەبێت لەو کۆمەڵ و تاقمانە (ئەوانەی کۆبوونەوە لەسەر دژایەتی ئیسلام) ئەوە ئاگر جێگایەتی. لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە: (سوێند بە کەسەی گیانی منی بە دەستە هیچ کەسێك نیە لەم ئومەتە گوێ بۆ من نەگرێت جوولەکە بێت یان گاور –نصرانی– و باوەڕم پێ نەهێنێ مەگین چووەتە ناو ئاگر)،[6] لە بارەی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە فەرموودەی زۆر هاتووە هەندێکی باس دەکەین. لەو فەرموودانە: ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێ: کاتێك خوای گەورە ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە: ﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ﴾ پێغەمبەری خوا(ﷺ) هاتە کێوی سەفاو چووە سەری، پاشان بانگی کرد (یا صَبَاحاه) – وتەیەکە بۆ کارێکی زۆر گرنگ بەکاردەهێنرێت– خەڵکی لێی کۆبوونەوە، پیاوی وا هەبوو خۆی دەهات و پیاوی واش هەبوو کەسێکی خۆی دەنارد، پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: (ئەی نەوەی عەبدولموتەلیب ئەی نەوەی فیهر ئەی نەوەی لوئەی ئەگەر هەواڵتان بدەمێ کە کۆمەڵێك سوار لەودیوی ئەو چیاوە دەیانەوێ لە ناکاو بدەن بەسەرتاندا بڕواتان پێم هەیە؟) گوتیان: بەڵێ، فەرمووی: (بە ڕاستی من ترسێنەرم بۆ ئێوە دەی دەتانترسێنم لە سزای سەختی خودا)، ئەبو لەهەب وتی: خوا هەر ئەمرۆ لەناوت ببات – عەمرت نەمێنێ – شتی تر نەبوو بانگمان بکەی بۆی ئەمە نەبێت؟ خوای گەورە

---

[1] الانعام (٩٢).
[2] الانعام (٥١).
[3] مريم (٩٧).
[4] الانعام (١٩).
[5] هود (١٧).
[6] مسلم (١/١٣٤).

ئەم سورەتەی ناردە خوارەوە: ﴿تَبَّتْ يَدَآ أَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ﴾،[١] تا کۆتایی سورەتەکە. بوخاریو موسلیمو ترمزیو نەسائیش ڕیوایەتیان کردووە.[٢] دیسان ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لەعائیشەوە(ڕەزای خوای لێبێت) دەڵێ: کاتێك ئەم ئایەتە:﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ﴾ هاتە خوارەوە، پێغەمبەری خوا(ﷺ) هەڵساو فەرمووی: (ئەی فاتیمەی کچی موحەمەد، ئەی سەفیەی کچی عەبدول موتەلیب، ئەی نەوەی عەبدول موتەلیب، توانای هیچ شتێکم نیە بۆتان لە لای خودا، داوای ماڵی خۆمم لێ بکەن بە ئارەزووی خۆتان).[٣] واتە: هەر شتێکتان لە ماڵی خۆم بوێت پێتان دەدەم ٠ تەنها موسلیم ڕیوایەتی کردووە،[٤] جارێکی تریش ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە قوبەیسەی کوڕی موخاریقو زوهەیری کوڕی عەمرەوە دەڵێن: کاتێ ئەم ئایەتە ﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ﴾ هاتە خوارەوە، پێغەمبەری خوا(ﷺ) چووە سەر کۆمەڵە بەردێك، لەسەر چیایەك لە بان بەردێ کە لەسەری هەموو بەردەکانەوە بوو بانگی کرد: (ئەی نەوەی عەبدولمەناف، بەڕاستی من ترسێنەرێکم، نموونەی من لەگەڵ ئێوە وەك پیاوێك وایە، دوژمنی دیوە لە شوێنێکی بەرزەوە هاوار دەکات، دەترسێ ئەوانە پێش ئەو بکەونو کارەساتێ ڕوویدات، بۆیە بانگ دەکاتو هاوار دەکات -یا صباحاه-).[٥] موسلیمو نەسائیش ڕیوایەتیان کردووە.[٦] پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ﴾ واتە: لە هەموو کارو فەرمانێکتدا خۆت بە خودا بسپێرە، چونکە دۆستو پشتیوانو یارمەتی دەرو پارێزەرتەو قسەکانیشت سەردەخات ﴿ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ﴾ واتەك چاوی لێتەو گرنگیت پێدەدات، وەك خوای گەورە لە شوێنێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَٱصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا﴾،[٧] واتە: ئارام بگرە بۆ بڕیاری پەروەردگارت ئەوسا بێگومان تۆ لە ژێر چاودێری ئێمەدایت. ئیبنو عەباس دەڵێ: ﴿ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ﴾ ئەو خودایە کە تۆ دەبینێ کاتێك هەڵدەستی بۆ نوێژ[٨]. عیکریمە دەڵێ: تۆ دەبینێ لە

---

[١] احمد (٣٠٧/١) فەرموودەیەکی سەحیحە.

[٢] فتح الباري (٦٠٩/٨)، مسلم (١٩٣/١)، تحفة الأحوذي (٢٩٦/٩)، النسائي في الكبرى (٥٢٦/٦).

[٣] احمد (١٨٧/٦) فەرموودەیەکی سەحیحە.

[٤] مسلم (١٩٢/١).

[٥] احمد (٦٠/٥) فەرموودەیەکی سەحیحە.

[٦] مسلم (١٩٣/١)، النسائي في الكبرى (٤٢٣/٦).

[٧] طور (٤٨).

[٨] القرطبي (١٤٤/١٣).

کاتی هەڵسان و ڕکوع و سوجدە بردندا.[1] حەسەن دەڵێ: ﴿ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ﴾ واتە: کاتێ کە بە تەنها خۆت نوێژ دەکەی چاوی لێتە. زەحاک دەڵێ: ﴿ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ﴾ واتە: لەناو جێگای خەوتن و لە ناو خەڵکدا چاوی لێتە.[2] قەتادە دەڵێ: ﴿ٱلَّذِى يَرَىٰكَ﴾ واتە: چاوی لێتە لە هەڵسان و دانیشتن لە هەموو هەڵس و کەوتێکتدا.[3] قەتادە دەڵێ: ﴿ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِى ٱلسَّٰجِدِينَ﴾ واتە: لە کاتی نوێژدا بە تەنها چاوی لێتە و لەناو کۆمەڵیشدا.[4] عیکریمە و عەتای خۆراسانی و حەسەنی بەسریش هەر وایان گوتووە.[5] ﴿إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ﴾ واتە: قسەی بەندەکانی دەبیستێ و ئاگای لە هات و چۆیانە، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَمَا تَكُونُ فِى شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا۟ مِنْهُ مِن قُرْءَانٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ﴾.[6] واتە: وە (ئەی موحەممەد(ﷺ)) تۆ لە هەر مەبەست و کارێکدا بیت وە هەرچی لە قورئان بخوێنی و (ئێوە) هەر کردەوەیەك بکەن بێگومان ئێمە بەسەرتانەوە شایەتین و ئاگادارین کاتێك دەڕۆنە ناویەوە و پێوەی خەریکن.

﴿هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ ٱلسَّمْعَ وَأَكْثَرُهُمْ كَٰذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾ وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِى كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱنتَصَرُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا۟ ۗ وَسَيَعْلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَىَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾﴾

وەڵامدانەوەی درۆ و دەلەسەی موشریکەکان

خوای گەورە ڕووی قسەی دەکاتە ئەو موشریکانەی کە وا دەزانن ئەو قورئانەی کە هاتووە بۆ پێغەمبەر (ﷺ) ڕاست نیە و شتێکە هەر خۆی لە خۆیەوە دروستی کردووە و هەڵی بەستووە. یانی جنۆکە هاتووە بۆ لای و فێری کردووە. خوای گەورەیش پاکی و ڕاستی پێغەمبەر (ﷺ) ڕوون دەکاتەوە بۆیان و درۆ و فیشاڵی ئەوان بەتاڵ دەکاتەوە و ئاگاداریان دەکات کە ئەوە ئەو هێناویەتی هەقە و لە

[1] الطبري (١٩/٤١٢).

[2] الدر المنثور (٦/٣٣٠).

[3] عبدالرزاق (٣/٧٧).

[4] الدر المنثور (٦/٣٣١).

[5] الطبري (١٩/٤١٣).

[6] يونس (٦١).

لایەن خوداوە بۆی هاتووە. فەرمانی ئەوەو وەحی بۆ کردووە، فریشتەیەکی بەڕێزو ئەمین‌و مەزن بۆی هێناوە، لە وێنەی ئەو شەیاتینانە نیە، چونکە شەیاتین شایەنی ئەوە نین کە قورئانی پیرۆزتان پێدا ڕەوانە بکرێت‌و بۆشیان نیە. بەڵکو شایەنی ئەو فاڵچیە درۆزنانەن کە وەك خۆیانن. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿هَلۡ أُنَبِّئُكُمۡ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ﴾، واتە: هەواڵتان بدەمێ شەیتانەکان دادەبەزنە سەر کێ؟ دادەبەزنە سەر هەموو کەسێکی درۆزنی تاوانبار. ﴿أَفَّاكٍ﴾ یانی درۆزن، ﴿ أَثِيمٍ ﴾ بەدفەڕ لە کردار، ئەو کەسەیە کە شەیاتین دەچنە لایان لە فاڵچیەکان‌و ئەوانەشی ڕێڕەوی ئەو درۆزن‌و بەدخو لادەرانە دەگردنەبەر، چونکە شەیاتینەکان خۆیان درۆزن‌و لەڕێ لادەرن ﴿يُلۡقُونَ ٱلسَّمۡعَ وَأَكۡثَرُهُمۡ كَٰذِبُونَ﴾ واتە: گوێ دەگرن لە ئاسماندا زۆربەیان درۆزنن و وتەیەك دەبیستن لە شتە نادیارەکان‌و سەد درۆی پێوە دەلکێنن، پاشان دەیگەیەننە دۆستەکانیان لە مرۆڤ، ئەوانیش باسی دەکەن‌و خەڵکی بڕوا بە هەموو قسەکانیان دەکەن. بە هۆی ئەو تەنها قسە ڕاستەوە کە وەریان گرتووە لە ئاسمانەوە. فەرموودەی سەحیحیش لەو بارەیەوە هاتووە وەك ئەو فەرموودەی بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێ: خەڵکی لەبارەی فاڵچیەوە لە پێغەمبەر (ﷺ)یان پرسی ئەویش فەرمووی: (ئەوانە هیچ نین) واتە متمانە بە قسەیان ناکرێت. گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) شتی وا ئەڵێن ڕاست دەردەچێت. پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (ئەوقسەیە ڕاستە جنۆکە دەیدزێ و دەیدا بە گوێی دۆستەکەیدا وەك ئەو مامرەی -مریشك- گارەگار دەکات -مریشکی تر لە خۆی کۆدەکاتەوە- یان وەك چۆن ئاو دەکرێتە دەفری شوشەو دەنگی دێ، زیاترلە سەد درۆ لەگەڵ ئەو قسە ئاوێتە دەکەن)[1]. دیسان بوخاری لە ئەبوهورەیرەوە ڕیوایەتی کردووە دەڵێ: پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (وەختێ خودا فەرمانێکی دا لە ئاسماندا فریشتەکان باڵەکانیان لە یەك دەدەن‌و سەر دادەنەوێنن. مل کەچ دەکەن -بۆ فەرمایشتەکانی-، وەك ئەوە وایە کە زنجیرێکی ئاسن لە بەردێکی ساف بدەی -کاتێ کە ترسەکە لە دڵیان دەرچوو-، ئەڵێن: پەروەردگارتان چی فەرمووە؟ ئەوانیش ئەڵێن: حەقی فەرمووە، هەرخۆی بڵندو مەزنە، ئەوانەی قسە دەدزن گوێیان لێیە. ئەوانەی کە قسە دەبەن، ئا بەم شێوەیە بەسەر یەکترەوەن -سوفیان دەستی لە تەنیشت یەك داناو پەنجەکانی لە یەکتر ترازاند- ئەم قسەیەك ئەبیستێت دەیگەیەنێتە خواری خۆی، پاشان ئەوی تر دەیگەیەنێتە خواری خۆی، هەتا دەیگەیەننە سەر زمانی ئەو جادوگەرە یان ئەوفاڵچیە. لەوانەیە گڕێك پێی بگات پێش ئەوەی بیگەیەنێ، لەوانەشە قسەکە بگەیەنێ پێش ئەوەی گڕەکە پێی بگات، لەگەڵ

[1] فتح الباري (١٣/٥٤٥).

ئەو قسەیەدا سەد درۆ دەکات. دەوترێت ئایا ئەوەی پێ نەگوتین لە فلانە ڕۆژو فلانە ڕۆژدا، ئاوای نەگوت؟ خەڵکی بەهۆی ئەو قسەیەی کە لە ئاسمان گوێی لێ بووە بڕوای پێدەکەن. تەنها بوخاری ڕیوایەتی کردووە[1]. بوخاری لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ڕیوایەتی کردووە ئەویش لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە فەرموویەتی: (فریشتەکان لەناو هەوردا لە بارەی شتێکەوە قسە دەکەن لەسەر زەمین ڕوودەدات، شەیاتینەکان ئەو قسەیە دەبیسن، دەیدەن بە گوێی ئەو فاڵچیەدا، وەك چۆن ئاو دەکرێتە ناو دەفرەوە دەنگی دێ، سەد درۆی لەگەڵ هەڵدەبەسن[2].

وەڵام دانەوەی ئەوانەی کە ئەڵێن پێغەمبەر (ﷺ) شاعیرە

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ﴾ عەلی کوڕی ئەبو تەڵحە دەڵێ: لە ئیبنو عەباسەوە یانی: خوانەناسان (شاعیرەکان) تەنها گومڕایانی مرۆڤو جنۆکە شوێنیان دەکەون.[3] موجاهیدو عەبدوڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەمو کەسانی تریش هەر وایان گوتوە.[4] عیکریمە دەڵێ: دوو شاعیر قسەی ناشیرینیان بە یەکتری گوتووە -واتە هەجووی یەکتریان کردووە- کۆمەڵێ خەڵکی یارمەتی ئەمیان داوەو کۆمەڵێکی تر یارمەتی ئەویان داوە، خوای گەورەش ئەم ئایەتەی ناردووە: ﴿وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ﴾،[5] پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِى كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ﴾، واتە: ئایا نابینی کە ئەوانە بە هەموو دۆڵو شیوێکدا بە سەرلێشێواوی دەڕۆن. عەلی کوڕی ئەبو تەڵحە دەڵێ لە ئیبنو عەباسەوە لە هەموو قسەیەکی بێ هودە دەم دەکوتن -واتە هەرزە بێژی دەکەن-[6]، زەححاك دەڵێ: لە ئیبنو عەباسەوە لە هەموو هونەرێکدا قسە دەکەن.[7] موجاهیدو کەسانی تریش هەروادەڵێن[8]. ﴿وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ﴾ واتە: وە بە ڕاستی ئەوانە شتێك دەڵێن کە خۆیان نایکەن. عەوفی دەڵێ: لە ئیبنو عەباسەوە: دوو پیاو لە زەمانی پێغەمبەردا (ﷺ) یەکێکیان لە ئەنصاریەکان بوو ئەوی تریان لە هۆزێکی تر بوو، قسەیان بە یەکرتی دەگوت، هەجوی یەکتریان

---

[1] فتح الباري (٨/٣٩٨).

[2] البغوي (٣٢٨٨).

[3] الطبري (١٩/٤١٦).

[4] الطبري (١٩/٤١٩/٤٢٠).

[5] الدر المنثور (٦/٣٢٣).

[6] الطبري (١٩/٤١٧).

[7] الدر المنثور (٦/٣٢٤).

[8] الطبري (١٩/٤١٧).

دەکرد، هەر یەکێکیان کۆمەڵێك گومڕاو نەفامی هۆزەکەی لەگەڵ بوو، خوای گەورەیش فەرمووی: ﴿وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِى كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ﴾[1]، مەبەست بەم ئایەتانە ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا(ﷺ) ئەم قورئانەی بۆ ڕەوانە کراوە نە فاڵچیەو نە شاعیریشە، چونکە ژیان و هەڵسوکەوتی پێغەمبەر (ﷺ) زۆر جیاوازو نەگونجاوە لە ژیان و حاڵی فاڵچیو شاعیر لە گشت ڕوویەکەوە. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا عَلَّمْنَٰهُ ٱلشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥٓ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْءَانٌ مُّبِينٌ﴾[2]، واتە: ئێمە ئەو (موحەمەد(ﷺ)) مان فێری شیعر نەکردووەو شعر وتن شیاوی ئەو نیەو ئەوەی (موحەمەد (ﷺ)) دەیڵێ پەندو ئامۆژگاریو قورئانی ڕوونکەرەوەی (ڕاستی)یە. وە دەفەرموێت: ﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾[3]. واتە: وە ئەم (قورئانە) قسەی شاعیر نیە زۆر کەم بڕوا دەهێنن (بە قورئان)، وە قسەی فاڵچی نیە زۆر کەم بیردەکەنەوە، (ئەم قورئانە) نێردراوەتە خوارەوە لە پەروەردگاری جیهانیانەوە.

جیاکردنەوەی شاعیرانی ئیسلام

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾ موحەمەدی کوڕی ئیسحاق دەڵێ: لە یەزیدی کوڕی عبدالله ی کوڕی قوسەیتەوە لە ئەبو حەسەنەوە، سالمی بەڕاد مەولای تەمیمی داری، ئەڵێ: وەختێ ﴿وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ﴾ هاتە خوارەوە حەسسانی کوڕی سابت و عبدالله ی کوڕی ڕەواحەو کەعبی کوڕی مالیك هاتن بۆ لای پێغەمبەری خوا(ﷺ) دەگریان و دەیانووت: کاتێك خودا ئەم ئایەتەی ناردووەتە خوار زانیویەتی ئێمە شاعیرین، پێغەمبەر(ﷺ) ئەم ئایەتەی تری خوێندەوە: ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾ واتە: جگە لەوانەیان بڕوایان هێناوەو کردەوە چاکەکانیان کردووە. فەرمووی: (ئەوە ئێوەن) ﴿وَذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا﴾ واتە: وە یادو زیکری خوایان زۆر کردووە. فەرمووی: (ئەوە ئێوەن) ﴿وَٱنتَصَرُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا۟﴾، واتە: وە تۆڵەی خۆیانیان کردووەتەوە لە پاش ئەوەی ستەمیان لێ کراوە. فەرمووی: (ئەوە ئێوەن). ئیبنو ئەبی حاتەم و ئیبنو

[1] الطبري (١٩/٤١٦).

[2] يس (٦٩).

[3] الحاقة (٤١-٤٣).

جەریر ڕیوایەتیان کردووە، لە ڕیوایەتی ئیبنو ئیسحاقەوە.[1] بەڵام ئەم سورەتە لە مەککە هاتووە، چۆن دەبێت هۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتانەی (الشعراء) ئەنساریەکان بن؟ ئەمە جێی تێڕوانینە فەرموودەکەیش لە فەرموودەی مورسەلە (المرسل) پشتی پێ نابەسترێت، والله أعلم. بەڵام ئەم ئیستسنایە –جیاکردنەوەیە– شاعیرە ئەنساریەکانو شاعیرەکانی تریش دەگرێتەوە کە لە چەرخی نەفامیدا قسەیان بە ئیسلامو موسڵمانان گوتووە، پاشان پەشیمان بوونەتەوەو گەڕاونەتەوەو وازیان هێناوە لەو قسانەو ئاکاری چاکیان کردووەو زۆر یادی خودایان کردووە لە باتی ئەو قسە خراپانەی کە کردوویانە، چونکە چاکەکان خراپەکان لادەباتو دەیشواتەوە، پاشان دەستیانکرد بەپیاهەڵدانی ئیسلام و موسڵماناندا لە جێی ئەو قسانە کە بەرامبەر موسڵمانان کردبوویان، وەك عبدالله ی کوڕی زەبعەری (الزّبعری) کاتێ کە موسڵمان بوو وتی:

يا رسول المليك إنّ لِساني ... راتِق ما فتقتُ إذ أنا بور

إذ أجاري الشيطان في سن الا ... سيّ، ومن مال ميله مثبور

وە هەر بەو شێوەیە ئەبو سوفیانی کوڕی حاریسی کوڕی عبدالمطلب لەو کەسانە بوو کە زۆر دوژمنایەتی پێغەمبەری (ﷺ) دەکرد، کە ئامۆزایشی بوو، زۆر قسەی بەرامبەر پێغەمبەر دەکرد(ﷺ) بەڵام دوای ئەوەی کە موسڵمان بوو، هیچ کەسێك نەبوو خۆشەویستتر بێت لە لای لە پێغەمبەر (ﷺ) وەسفی پێغەمبەری دەکرد (ﷺ) دوای ئەوەی کە قسەی بەرامبەری کردبوو، بوە دۆستو پشتیوانی پاش ئەوەی کە دوژمنایەتی کردبوو. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَٱنتَصَرُواْ مِنۢ بَعۡدِ مَا ظُلِمُواْۗ﴾ ئیبنو عەباس دەڵێت: وەڵامی ئەو خوانەناسانەیان دەدایەوە کە قسەیان بە خاوەن باوەڕان گوتبوو.[2] موجاهیدو قەتادەو کەسانی تریش هەر وایان گوتووە.[3] وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی بە حەسان: (قسەیان پێ بێژە –عەیبەکانیان هەڵماڵە–) یان فەرموویەتی: (عەیبەکانیان هەڵماڵە جوبرەئیلت لەگەڵ بێت)،[4] ئیمامی ئەحمەد لەکەعبی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتی کردووە کە بە پێغەمبەر(ﷺ) وتووە بە ڕاستی ئەوەی کە خودا ناردوویەتی لەبارەی شاعیرەکانەوە ناردوویەتی، پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: (بێگومان خاوەن باوەڕ جیهاد دەکات –تێدەکۆشێت– بە شمشێرو بە زمانی، سوێندم بەو کەسەی گیانی منی بە دەستە ئەوەی

---

[1] الطبري (١٩/٤٢٠).

[2] الطبري (١٩/٤٢٠).

[3] الطبري (١٩/٤١٩، ٤٢٠).

[4] فتح الباري (٦/٣٥١).

ئەوانە -پێیان ئەڵێن- وەك تیرباران وایە).[١] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَسَيَعْلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَىَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ ﴾ واتە: وە ئەوانەی ستەمیان کردووە لەمەودوا دەزانن کە چۆن گەڕانەوەیەك دەگەڕێنەوە بۆ لای خوا دوای مردن. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە دەفەرموێت: ﴿ يَوْمَ لَا يَنفَعُ ٱلظَّـٰلِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ ﴾.[٢] واتە: ڕۆژێك پاکانەکردنی بێباوەڕان سوودیان پێ ناگەیەنێ. وە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرموویەتی: (دەتانترسێنم لە ناهەقی کردن، چونکە ناهەقی کردن تاریکستانە لە ڕۆژی قیامەتدا).[٣] قەتادە دەڵێ: لەم ئایەتەدا: ﴿وَسَيَعْلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَىَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ ﴾ لە ناهەقیکاران شاعیران یان غەیری ئەوان دەگرێتەوە.

تەفسیری سورەتی (النمل)

لە مەککەدا هاتووەتە خوارەوە

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿طسٓ ۚ تِلْكَ ءَايَـٰتُ ٱلْقُرْءَانِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ هُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْـَٔاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَـٰلَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ﴿٤﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمْ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ وَهُمْ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ هُمُ ٱلْأَخْسَرُونَ ﴿٥﴾ وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى ٱلْقُرْءَانَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾﴾

ئەم قورئانە ڕێنیشاندەرو مزگێنیدەرە بۆخاوەنباوەڕان ولەلایەن خودای مەزنەوە ڕەوانەکراوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿طسٓ﴾ لە سەرەتای سورەتی بەقەرەدا باسی ئەم پیتانەمان کرد، ﴿تِلْكَ ءَايَـٰتُ ٱلْقُرْءَانِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ﴾ ئەمانە نیشانەکانی قورئانن‌و کتێبێکی ڕوون‌و ئاشکران، ﴿هُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ واتە: بەهۆی ئەم قورئانەوە ڕێ نیشان دراوەو مژدەیش دراوە بەوانەی کە بڕوایان پێ هێناوەو شوێنی کەوتوون‌و بە ڕاستیان زانیووەو کاریان کردووە بەوەی تیایدا هاتووە، ﴿ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْـَٔاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾ واتە: ئەوانەی کە نوێژە فەرزەکان دەکەن‌و ئەو زەکاتەیش لەسەریان واجبە دەیدەن‌و بڕوای تەواویان بە ڕۆژی دوایی‌و زیندووبوونەوە هەیە پاش مردن‌و بە تەمای پاداشتی کردەوەکانیانن لە چاکەو خراپەو باوەڕیشیان بە بەهەشت‌و جەهەنەم هەیە،

---

[١] أحمد (٦/٣٨٧) فەرموودەیەکی سەحیحە.

[٢] الغافر (٥٢).

[٣] أحمد (٢/١٠٦) فەرموودەیەکی سەحیحە.

وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ هُدًى وَشِفَآءٌ ۖ وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرٌ﴾،[1] واتە: (ئەی موحەمەد (ﷺ)) بلّێ: قورئان بۆ کەسانێ باوەڕیان پێی هێناوە ڕێبەرو چارەسەری گومانە وە ئەوانەی باوەڕی پێ نایەنن لە گوێیاندا گرانیو کەڕی هەیە (لە بیستنی حەق).

وە فەرموویەتی: ﴿بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ ٱلْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِۦ قَوْمًا لُّدًّا﴾،[2] واتە: تا مژدەی پێ بدەین بە پارێزکارانو لە خوا ترسان وە ئەو کەسانەی پێ بترسێنی کە بە سەختی دژایەتی (خوا و پێغەمبەر و دین) دەکەن. بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ﴾ واتە: ئەوانەی کە بڕوایان بە ڕۆژی دوایی نیەو دەزانن ڕوودەدات، ﴿زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَٰلَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ﴾ واتە: ئەو ژیانو هەڵسوکەوتەیانمان لەبەر چاو شیرین کردوونو بۆیان ڕازاندوونەتەوەو مۆڵەتمان داون هەتا لە گومڕاییو سەرلێ شێواوی خۆیاندا بێنو بچن، ئەمەش پاداشتی ئەو بێباوەڕیەیانە لە ڕۆژی دواییدا، وەك خوای گەورە لە شوێنێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَنُقَلِّبُ أَفْـِٔدَتَهُمْ وَأَبْصَٰرَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا۟ بِهِۦٓ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾،[3] واتە: وە(کاتی هاتنی موعجیزەکان) دڵو چاویان وەردەگێڕینو لادەدەین (لە باوەڕهێنان) هەروەك لە سەرەتاوە بڕوایان بە قورئان نەهێنا. ﴿أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمْ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ﴾ واتە: ئەو کەسانە سزای سەخت دەدرێت لە دنیاو لەڕۆژی قیامەتدا، ﴿وَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ هُمُ ٱلْأَخْسَرُونَ﴾ واتە: جگە لەوانە لە ڕۆژی مەحشەردا خەڵکی تر توشی زیانی ماڵیو گیانی نابن –واتە: لە ڕۆژی دواییدا هەرئەوان ڕەنجەڕۆن– خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّكَ﴾ واتە: تۆئەی موحەمەد(ﷺ) فەتادە دەڵێ: ﴿لَتُلَقَّى﴾ واتە: وەردەگری ﴿ٱلْقُرْءَانَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ﴾ واتە: ئەم قورئانە لە لایەن کارزانێکی زۆر زاناوە، واتە: کارزانە لە ئەمرو نەهیدا زانیاری تەواوی هەیە لە هەموو شتێکدا گەورەو بچووكو دیارو نادیار، هەرچی ئەو فەرمووی هەر ئەوە ڕاستە، هەر بڕیاری ئەویش ڕێكو ڕاستو تەواوە. وەك لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ﴾.[4] واتە: وە فەرمانو وتەی پەروەردگارت تەواو بووەو بە ئەنجام گەیشت بە ڕاستیو دروستی کە هیچ کەس ناتوانێ بڕیارو وتەکانی بگۆڕێ.

---

[1] فصلت (٤٤).

[2] مريم (٩٧).

[3] الانعام (١١٠).

[4] الانعام (١١٥).

﴿إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِۦٓ إِنِّيٓ ءَانَسْتُ نَارًا سَـَٔاتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ ءَاتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾ فَلَمَّا جَآءَهَا
نُودِىَ أَنۢ بُورِكَ مَن فِى ٱلنَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَـٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿٨﴾ يَـٰمُوسَىٰٓ إِنَّهُۥٓ أَنَا ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَأَلْقِ
عَصَاكَ ۚ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ۚ يَـٰمُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّى لَا يَخَافُ لَدَىَّ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِلَّا مَن ظَلَمَ
ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوٓءٍ فَإِنِّى غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ ۖ فِى تِسْعِ ءَايَـٰتٍ إِلَىٰ
فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِۦٓ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَـٰسِقِينَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ ءَايَـٰتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا۟ هَـٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوا۟ بِهَا
وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ۚ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾﴾

بەسەرهاتی موسا (سەلامی خوای لیٚ بیٚت) وپاشەڕۆژی فیرعەون

خوای گەورە دەفەرموویٚت بە پیٚغەمبەرەکەی خۆی موحەمەد(ﷺ) و وەبیری دیٚنیٚتەوە کە موسا (سەلامی خوای لیٚ بیٚت) چی بەسەرهات کاتیٚ کە هەڵی بژاردو وتوویٚژی لەگەڵ کردو ئەو نیشانە مەزنانەشی خەڵات کرد کە زۆر گرنگو دوژمن بەزیٚن بوو، ناردی بۆ سەر فیرعەونو داروودەستەکەی، بەڵام فیرعەونو شویٚنکەوتووانی بڕوایان پیٚ نەکردو سەرپیٚچییان کرد، خۆیان بەزل دەزانیو شورەییان لیٚ دەهات کە شویٚنی بکەونو ملی بدەنیٚ، خوای گەورە دەفەرموویٚت: ﴿إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِۦٓ﴾ واتە: وەبیری خۆتی بیٚنەوە ئەی موحەمەد (ﷺ) وەختیٚ موسا بە خۆییو خیٚزانەکەیەوە بە شەو کەوتنەڕیٚو ڕیٚیان لیٚ تیٚك چوو، لە شەویٚکی تاریکی نوتەکا، موسا چاوی کەوت بە ئاگریٚك لە تەنیشت کیٚوی تور، واتە: ئاگریٚکی بینی شەوقی دەداو بڵیٚسەی دەهات گوتی بە خیٚزانی: ﴿إِنِّيٓ ءَانَسْتُ نَارًا سَـَٔاتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ﴾ واتە: ئاگریٚکم لیٚ دیارە دەچم بەرەو ئەو ئاگرە بەڵکو هەواڵیٚکتان بۆ بیٚنم ﴿أَوْ ءَاتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾ واتە: یان چلۆسکیٚکی لیٚ دیٚنم خۆتانی پیٚ گەرم بکەنەوە، ئەوەی موسا گوتی هەروا دەرچوو هەواڵیٚکی گرنگو ڕووناکیەکی زۆر مەزنی هیٚنا، بۆیە خوای گەورە دەفەرموویٚت: ﴿فَلَمَّا جَآءَهَا نُودِىَ أَنۢ بُورِكَ مَن فِى ٱلنَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾، واتە: ئینجا کاتیٚ موسا گەیشتە لای ئاگرەکە بانگی لیٚکرا: پیرۆز بووە ئەو کەسەی لەناو ئاگرەکەدایەو ئەوەش بە دەوری دایە. یانی کاتیٚك موسا هاتو نزیك بووەوە ڕووداویٚکی زۆر مەزنو گرنگی بینی، بینی ئاگریٚك لە درەختیٚکی سەوزەوە بەرز دەبیٚتەوە، هەتا بیٚت ئاگرەگە زیاتر پەرەدەسیٚنیٚت، درەختەکەش هەر زیاتر سەوزو جوان دەبیٚت، پاشان سەری بەرز کردەوە بینی ڕووناکیەکە خۆی گەیاندبووە ئاسمان، ئیبنو عەباسو کەسانی تریش ئەڵیٚن: ئەوە ئاگر نەبووە بەڵکو ڕووناکیەك بووە دەدرەوشایەوە، وە لە ڕیوایەتیٚکی تردا هەر لە ئیبنو عەباسەوە

دەڵێ: ڕووناکی پەروەردگاری جیهان بووە.[1] موسا (سەلامی خوای لێ بێت) تێڕاماو سەری سوڕما لەوەی کە چاوی پێی کەوت ﴿نُودِيَ أَنۢ بُورِكَ مَن فِي ٱلنَّارِ﴾ بانگ کرا ﴿بُورِكَ﴾ ئیبنو عەباس دەڵێ: پیرۆزە ئەوەی کە لەوێدایە.[2] ﴿وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ ئیبنو عەباس‌و عیکریمەو سەعیدی کوڕی جوبەیروحەسەن‌و قەتادە دەڵێن: واتە: لە فریشتەکانیش.[3] واتە: ئەو فریشتانەش کە لەو دەورەن هەر پیرۆزن ﴿وَسُبْحَـٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ﴾ واتە: پاك‌و بێعەیبی بۆ پەروەردگاری جیهان، کە هەرچی مەیلی لێ بێ دەیکات، هەرچی دروست کراوەکانی هەیە، هیچی لەو ناچێ‌و ناشتوانن پێیدا ڕابگەن، هەر خۆی بڵندو مەزنە، هیچ شتێکی لە وێنەی دروستکراوەکانی ناچێت، ئاسمانەکان‌و زەمینش پێیدا ڕاناگەن، بەڵکو خودایەکی تەنیای جێنیازو بێنیازە پاك‌و بێ عەیبەو هاووێنەی نیە لە بوونەوەردا. ﴿يَـٰمُوسَىٰٓ إِنَّهُۥٓ أَنَا ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ﴾ خوای گەورە موسای ئاگادار کرد کە ئەو کەسەی وتووێژی لەگەڵ دەکات پەروەردگاری خۆیەتی، ئەو خودایەی کە بە دەسەڵاتە، توانا دەدات بە هەموو شتێك‌و باڵادەست‌و زاڵیشە بەسەریدا، کارزانە لە کردارو گفتاریدا. پاشان دەفەرموێت: ﴿وَأَلْقِ عَصَاكَ﴾ خوای گەورە فەرمانی پێکرد کە عەساکەی لە دەستی فڕێدا پیشانی بدا وەك بەڵگەیەکی ڕوون کە هەر خودا خاوەنی دەسەڵاتی تەواوە بەسەر هەموو شتێکدا. کاتێك موسا گاچۆنەکەی فڕێدا بە دەستی خۆی، لە پڕ بووە مارێکی زۆر گەورەی ترسناك‌و توندو تیژ بەسەر زەویدا دەخشا، بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَلَمَّا رَءَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنٌّ﴾ واتە: ئینجا کاتێك بینی وەك تیرەمار دەجوڵێت، ﴿جَآنٌّ﴾ جۆرێکە لە مار، کە زۆر خێرایە و زۆریش دەجوڵێت، کاتێك موسا ئەوەی بە چاوی خۆی دی، ﴿وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ﴾ ڕای کردو لای نەکردەوە لە ترسا، ﴿يَـٰمُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّى لَا يَخَافُ لَدَىَّ ٱلْمُرْسَلُونَ﴾ واتە: ئەی موسا لەوە مەترسە کە دەیبینی بێگومان پێغەمبەران لای من ناترسن. من دەمەوێ هەڵتبژێرم‌و بتکەم بە پێغەمبەرێکی ڕێ نیشاندەر. وە دەفەرموێت: ﴿إِلَّا مَن ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوٓءٍ فَإِنِّى غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ واتە: بێجگە لە کەسێك کە ستەمی کردبێت پاشان خراپەیەکی گۆڕیبێت بە چاکە ئەوە بە ڕاستی من لێبوردەی بە بەزەیم، ئەم ئیستسنای مونقەتیعە (إستثناء منقطع) مزگێنیەکی مەزنی تێدایە بۆ مرۆڤ، ئەگەر کەسێك کارێکی خراپی کردبێت پاشان وازی لێبێنێت و پەشیمان بێتەوەو بگەڕێتەوە بۆ لای

[1] الطبري (١٩/٤٢٨).

[2] الطبري (١٩/٤٢٨).

[3] الطبري (١٩/٤٢٩)، والمحرر الوجيز (٤/٢٥٠)، الدر المنثور (٦/٣٤١).

خوای گەورەو تەوبە بکات، خوای گەورە تەوبەی لێ قبوڵ دەکات وەك فەرموویەتی: ﴿وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ثُمَّ ٱهْتَدَىٰ﴾[1]، واتە: وە بە ڕاستی من زۆر لێبوردووم لەو کەسەی تەوبەی کردبێتو باوەڕی هێنابێتو کردەوەی چاکی کردبێت پاشان بەردەوام بووبێت لەسەر ئەو ڕێبازە. وە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾[2]، واتە: وە هەر کەسێك کردەوەیەکی خراپ بکات یان ستەم لە خۆی بکات پاشان داوای لێخۆشبوون لە خوا بکات دەبینێت خوا لێبوردەی میهرەبانە. ئایەت لەم بارەیەوە ئێجگار زۆرە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ﴾ ئەمەیش بەڵگەیەکی ڕوونو نیشانەیەکی ترە لەسەر توانای مەزنی خوای خاوەن دەسەڵات کە مەیلی لە هەر شتێك بێت دەیکاتو ڕاستی ئەو کەسەی کە موعجیزەکەی بۆ وەدی دەهێنێت – چونکە خوای گەورە فەرمانی بە موسا کرد کە دەستی بخاتە ناو باخەڵی کراسەکەی، کاتێك دەستی دەخاتە باخەڵیو دەری دەهێنێت، سپی دەکاتەوەو پرشەی دێ وەك مانگ دەدرەوشێتەوە وەك هەورە بریسکە شەوق دەداتەوە. ﴿فِي تِسْعِ ءَايَٰتٍ﴾ واتە ئەمە دوو بەڵگەیە لە نۆ بەڵگەی کە کردوومە بە نیشانەو پێم داوی، ﴿إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِۦٓ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ﴾ بۆ فیرعەونو دارودەستەکەی، کە ئەوانە گەلێکی بێ گوێی نافەرمانن، ئەمە ئەو نۆ بەڵگەیە کە خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ﴾[3]، واتە: وە سوێند بە خوا بە ڕاستی بەخشیمان بە موسا نۆ موعجیزەی ڕوون ئاشکرا. کە لە پێشەوە باسی لێکرا لە شوێنی خۆیدا ﴿فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ ءَايَٰتُنَا مُبْصِرَةً﴾ واتە: کاتێك بەڵگە ڕوونو ئاشکراو دیارەکانی ئێمەیان بۆ هات، ﴿قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾ گوتیان ئەمە جادوویەکی ئاشکرایە مەبەستیان ئەوە بوو کە بە جادووەکانی خۆیان بەرامبەری بوەستن، بەڵام بەسەر خۆیاندا شکایەوە، سەرشۆڕ بوونو تێکشکان، ﴿وَجَحَدُوا۟ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ﴾ واتە: گومانیان نەبوو کە لە لایەن خوداوەیەو ڕاستە بەڵام ناهەقیو لوت بەرزیان ڕێگەی پێ نەدەدان دانی پێدا بنێن بۆیە حاشایان لێ دەکرد، ﴿ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾ واتە: سروشتی شەیتانی زاڵ بوو بەسەریاندا ستەمکار بوونو خۆیان بە زل دەزانیو شوێنی هەق نەدەکەوتن بۆیە خوای گەورە

---

[1] طه (٨٢).

[2] النساء (١١٠).

[3] الاسراء (١٠١).

دەفەرمووێت: ﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ﴾ واتە: ئەی موحەمەد(ﷺ) بڕوانەو سەیری پاشەڕۆژی ئەوان بکە چۆن خودا قڕی کردن‌و هەمووی خنکاندن لە بەرەبەیانێکدا، مەبەست لەم باسە ئەوەیە خوای گەورە دەفەرمووێت ئەی ئەو کەسانەی بڕوا ناهێنن بە موحەمەد(ﷺ) و حاشا دەکەن لەوەی کە بۆی هێناون لە لایەن خوداوە، بترسن ئەوەی کە بەڵایەکی لەوە خراپترتان بۆ بێت، چونکە موحەمەد (ﷺ) مەزنترو بەرێزترە لە موساو (سەلامی خوای لێ بێت) بەڵگەکانیشی بەهێزترە لە بەلگەکانی موسا (سەلامی خوای لێ بێت)، بە هۆی ئەو بەلگانەی کە خودا لە بارەیەوە داویەتی کە نیشانەی بوونی خۆیەتی‌و ڕەوشتەکانیەتی‌و ئەو مژدانەش کە پێغەمبەران لە پێشەوە داویانە لە بارەیەوەو وەرگرتنی پەیمان لەسەری بۆی لە لایەن پەروەردگاریەوە.

﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَـٰنَ عِلْمًا ۖ وَقَالَا ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمَـٰنُ
دَاوُۥدَ ۖ وَقَالَ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَىْءٍ ۖ إِنَّ هَـٰذَا لَهُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ
لِسُلَيْمَـٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ وَٱلطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوْا۟ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَـٰٓأَيُّهَا
ٱلنَّمْلُ ٱدْخُلُوا۟ مَسَـٰكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَـٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ
رَبِّ أَوْزِعْنِىٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَىَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَـٰلِحًا تَرْضَىٰهُ وَأَدْخِلْنِى بِرَحْمَتِكَ
فِى عِبَادِكَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿١٩﴾ ﴾

خوای گەورە باسی ئەو هەموو بەهرەیە دەکات کە ڕشتویەتی بەسەر بەندەو پێغەمبەری خۆیدا کە داودو سولەیمانی کوڕیەتی (سەلامی خوایان لێ بێت) ئەو بەهرە چاکو زانیاریە کەم وێنەو ڕەوشتە جوانانەی کە بەختەوەری دنیاو دوارۆژیشی وەدەست هێنابوو بۆیان، خاوەنی شکۆو دەسەڵاتی تەواو لە دنیاداو پێغەمبەریەتی‌و پەیامیش بۆ ئاین پەروەری‌و ڕەزامەندی خودا لە قیامەتدا بۆیە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَـٰنَ عِلْمًا ۖ وَقَالَا ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾، واتە: سوێند بە خوا زانستمان بە داودو سولەیمان بەخشی هەردووکیان وتیان: هەموو سوپاس‌و سەنایە بۆ ئەو خوایەی کە ڕێزی داوین بەسەر زۆر لە بەندە باوەڕدارەکانیدا. پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَوَرِثَ سُلَيْمَـٰنُ دَاوُۥدَ﴾ واتە: سولەیمان بووە میراتگری داودی باوکی لە دەسەڵات‌و پێغەمبەریشدا، مەبەست پێی میراتگری ماڵ‌و سامان نیە، خۆ ئەگەر وا بووایە ئەم میراتگریە تایبەت نەدەبوو بۆ سولەیمان لە نێوان هەموو کوڕەکانیدا، کە داود سەد خێزانی هەبوو، بەڵکو مەبەست بەو میراتگریە دەسەڵاتی دنیاو پێغەمبەریەتی بوو، چونکە پێغەمبەران ماڵیان بە میرات نابرێت وە پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرموویەتی: (ئێمە کۆمەڵی پێغەمبەران میراتمان لێ نابرێت ئەوەی بەجێی دەهێڵین

سەدەقەیە)،[1] ﴿وَقَالَ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيْءٍ﴾، واتە: سولەیمان وتی ئەی خەڵکینە فێری زمانی باڵندەکان کراوین وە لە هەموو شتێکمان پێدراوە. یانی سولەیمان باسی ئەو بەهرانە دەکات کە خودا پێی بەخشیوە، لەو هەموو دەسەڵاتو جێنشینە مەزنە، ئەوەبوو مرۆڤو جنۆکەو باڵندەکان ڕام کرابوون بۆیو بەرفەرمانی بوون، زمانی پەلەوەرو (مەل) و گیانەوەرەکان فێر کرابوو کە ئەمە شتێك بوو بە هیچ کەسێك نەدرابوو، ئەوەی کە ئێمە لێی بە ئاگا بینو خوای گەورە باسی کردبێت بۆ پێغەمبەرەکەی(ﷺ)، خوای پاكو بێعەیب سولەیمانی فێری ئەوە کردبوو لە زمانی باڵندەکانی ئاسمان بگات، وە فێری زمانی گشت گیانەوەری کردبوو بە جیاوازی هەموو جۆرەکانیەوە بۆیە وەك خوای گەورە دەفەرمووێت ڕایگەیاندووە کە: ﴿عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيْءٍ﴾ یانی لە ئەو شتانەی کە پێویست بێت بۆ کاری فەرمانڕەوایی ﴿إِنَّ هَـٰذَا لَهُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْمُبِينُ﴾ واتە: ئەمانە هەمووی ڕێزی خودایە بەسەر ئێمەوەو دیارو ئاشکرایە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمَـٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ وَٱلطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ واتە: سولەیمان لەشکرەکەی کۆکردەوە کە پێك هاتبوو لە جنۆکەو مرۆڤو باڵندە بە ڕیز وەستابوونو خۆی لە پێش خەڵکەکەوە بوو بە قەدرو ڕێزێکی زۆرەوە، خەڵکەکە لە پشتیەوە بە ڕیز دەچوونو جنۆکەش بە دوای ئەواندا بە هەمان شێوە باڵندەکانیش لە لای سەریەوە بوون، لە کاتی گەرمادا بە باڵەکانیان سێبەریان بۆ دەکرد، ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ بە ڕێز دەوەستانو کەس پێشی کەسی تر نەدەکەوتو هەر کەسەو شوێنی خۆی بۆ دیاری کرابوو، موجاهید دەڵێ: لەسەر هەموو ڕیزێك کەسێك دانرابوو سەرپەرشتی دەکرد، هەتا کەس پێشی کەس نەکەوێتو لە ڕیز لانەدەن، وەك چۆن فەرمانڕەوایانی ئەمڕۆ پێی هەڵدەسن[2]. ﴿حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوْا۟ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمْلِ﴾ واتە: وەختێ سولەیمان لەگەڵ لەشکرو سەربازەکانیدا لەبەردەم دۆڵی مێرووولەکاندا دەڕۆیشتو تێدەپەڕی ﴿قَالَتْ نَمْلَةٌ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّمْلُ ٱدْخُلُوا۟ مَسَـٰكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَـٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ واتە: مێرووولەیەك وتی: ئەی مێرووولەکان بڕۆنە ناوماڵەکانی خۆتان (کونەکانتان) با سولەیمانو لەشکرەکەی نەتاجلیقێنن (لە ژێر پێیاندا) لە کاتێکدا ئەوان هەست ناکەن. سولەیمان گوێی لە قسەکانی بوو (سەلامی خوای لێ بێت)، ﴿فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِىٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَىَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَـٰلِحًا تَرْضَىٰهُ﴾، ئینجا سولەیمان زەردەخەنەیەکی کرد لە قسەی ئەو مێرووولەو

---

[1] تحفة الأحوزي (٥/٢٣٤) فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] الطبري (١٩/٥٠٠، ٥٠١).

وتی: ئەی پەروەردگارم وام لێ بکە سوپاسی ئەو بەهرانەت بکەم کە پێت بەخشیوم لەوانە: فێربوونی زمانی باڵندەو گیانەوەران، وە ئەو بەهرانەی کەبە دایكو بابمت بەخشیوە و بە موسڵمانی وەدی هێناوەو بڕوایان پێ هێناوی ﴿وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ﴾ واتە: وابکەئاکارێك کەتۆپێت خۆشەولێی ڕازیت بەجێی بهێننم، ﴿وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾ واتەك وەختێ گیانم دەکێشی بمگەیەنی بە عەبدە چاکەکانت ئەوانەی کە دۆستی خۆتن.

﴿وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَالِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٢١﴾﴾

دیارنەبوونی پەپوسولەیمانە

موجاهیدو سەعیدی کوڕی جوبەیرو کەسانی تریش گوتوویانە: لە ئیبنو عەباسو غەیری ئەمیشەوە: پەپوسولەیمانە ئەندازیار بووە –مهندس– ئاوی پیشانی سولەیمان دەدا وەختێ لە چۆڵەوانیەکدا بووایە پێویستی بە ئاو بوایە، دەگەڕا بۆ ئاو بۆی لە ژێر زەمیندا، وەك چۆن کەسێك لەسەر زەمیندا شتێ دەبینێ، دەیزانی ئەو ئاوە چەندێ لەسەر زەمینەوە دوورە، شوێنەکەی پیشان دەداو دیاری ئەکرد، سولەیمانیش (سەلامی خوای لێ بێت) فەرمانی دەدا بە جنۆکەکان ئەو شوێنە هەڵکۆڵن هەتا ئەو ئاوە لە ناویدا دەردەکەوێت، ڕۆژێك سولەیمان لە چۆڵەوانیەکدا بوو، باڵندەکانی بەسەرکردەوە، پەپوسلێمانەی بەرچاو نەکەوت. ﴿وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَالِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ﴾ واتە: چاوی بە باڵندەکاندا گێڕا فەرمووی: چیە پەپوسلێمانە نابینم، ئایا خۆی شاردۆتەوە؟ ڕۆژێ عبدالله ی کوڕی عەباس لە بارەی پەپوسلێمانەوە ئەدوا، لەناو ئەو خەڵکەدا پیاوێکی خەواریجی –ناوی نافیعی کوڕی ئەزرەق بوو– زۆر ڕەخنەی لە ئیبنو عەباس دەگرت، وتی بە ئیبنو عەباس: بوەستە ئەمڕۆ سەرکەوتوو نەبووی – ژێرکەوتوو بووی – گوتی: بۆچی؟ گوتی: تۆ باسی پەپوسلێمانە دەکەی کە لە ژێر زەمیندا ئاو دەبینێ کەچی منداڵ دانەوێڵە دەکاتە ناو داوێکەوە و خۆڵی دەکات بەسەرداو پەپوسلێمانە دێت بۆ ئەوەی دانەوێڵەکە بخوات دەکەوێتە داوگەکەوە منداڵەکە دەیگرێت، ئیبنو عەباس گوتی: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە ئەم پیاوە دەڕواو ئەڵێ: ڕەخنەم گرت لە ئیبنوعەباس، منیش وەڵامم نەبووە بۆی وەڵامم نەدەدایەوە. پاشان پێی گوت: (ويحك إنه إذا نزل القدر عمي البصر و ذهب الحذر) واتە: ئەی هاوار بۆ تۆ، کاتێ کە بڕیاری خودا دابەزێ چاو کوێر دەکاتو خۆ لادانیش نامێنێ، نافیع گوتی: سوێند بە خوا هەرگیز جارێکی تر مشتو مڕت لەگەڵ ناکەم

له هیچ شتێكدا لەبارەی قورئانەوە.[1] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا﴾ واتە: سوێند بە خوا سزایەكی بە تینی دەدەم، ئەعمەش دەڵێ: له مینهالی كوڕی عەمرەوە ئەویش له سەعدەوە و ئەویش له ئیبنوعەباسەوە ئەگێڕێتەوە: سزادانەكە یانی: پەڕەكەی لێ دەكاتەوە[2]. عبدالله ی كوڕی شەداد دەڵێ: دەرهێنانی پەڕەكانیو لەبەرخۆر دانانی.[3] زۆرێك له زانایانی پێشینەش ئەڵێن: پەڕ لێكردنەوەو لەبەر خۆردانانی تا مێرووڵەی زۆر بچووكو گەورەكانیش بیخۆن، ﴿أَوْ لَأَاْذْبَحَنَّهُۥٓ﴾ یان دەیكوژم ﴿أَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ﴾ یان نیشانەیەكی دیارو ئاشكرام بۆ بێنێ، سوفیانی كوڕی عویەینەو عبدالله ی كوڕی شەداد، دەڵێن: كاتێك كە پەپوسلێمانە هاتەوە مەلەكان پێیان گوت: چی دوای خستی؟ سولەیمان خوێنی حەلاڵ كردووی، واتە: دەوكوژێت، پەپوسلێمانە گوتی: ئایا مەرجی دانەناوە، گوتیان: بەڵێ: گوتی: ﴿لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَاْذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ﴾ پەپوسلێمانە گوتی: كەواتە ڕزگارم بووە.

﴿ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾ إِنِّى وَجَدتُّ ٱمْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَىْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ أَلَّا يَسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى يُخْرِجُ ٱلْخَبْءَ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ۩ ﴿٢٦﴾ ﴾

پەپوسلێمانە لەبەر دەست سلێمانداو هەواڵ هێنانی له بارەی سەبەئەوە خوای گەورە باسی پەپوسلێمانە دەكاتو دەفەرمووێت: ﴿ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ﴾ واتە: ماوەیەكی كەم دواكەوتو ئامادە نەبوو كاتێك سلێمان سوپاكەی كۆكردەوە پەپوسلێمانەی بەرچاو نەكەوتو هەڕەشەی لێكرد، پاشان هاتو گوتی: بە سلێمان پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) ﴿فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ﴾ واتە: من ئاگاداری هەندێ شتم كە تۆو لەشكرەكەیشت لیی بێ خەبەر بوون، ﴿وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ﴾ واتە: من له سەبەئەوە هاتووم هەواڵێكی ڕاستو دروستو دڵنیام بۆ هێناوی، (سەبەء) واتە: حیمیریەكان ئەوانەی كە سەرۆكی یەمەن بوون، پاشان پەپوسلێمانە گوتی: ﴿إِنِّى وَجَدتُّ ٱمْرَأَةً

---

[1] القرطبي (١٣/١٧٧/١٧٨).
[2] الطبري (١٩/٤٤٣).
[3] الطبري (١٩/٤٤٣).

تَمۡلِكُهُمۡ﴾ من ژنێکم دی پاشایان بوو، حەسەنی بەسری دەڵێ: ئەو ژنە بەلقیسی کچی شەراحیلی پاشای سەبەئە[1]. ﴿وَأُوتِيَتۡ مِن كُلِّ شَيۡءٖ﴾ هەموو شتێکی پێدراوە، واتە: پێویستی بە هەر شتێك هەبێت بۆ دامەزراندنو بەڕێوەبردنی وڵاتەکەی هەیەتی، ﴿وَلَهَا عَرۡشٌ عَظِيمٞ﴾ واتە: ئەو تەختەی کە لەسەری دادەنیشێت زۆر گەورەیەو ڕازاوەیە بە زێڕو زیو هەموو جۆرە خشڵو مرواریەکی گران بەها، زانایانی مێژووناس ئەڵێن: ئەو تەختە لەناو کۆشکێکی زۆر گەورەو بەرزدا بوو، زۆر قایم دروست کرابوو، سێ سەدو شەست پەنجەرەی تێدا بوو لە خۆرهەڵاتەوە بەرامبەری ئەو پەنجەرانە سێ سەدو شەست پەنجەرەی لە خۆرئاواشەوە تێدا بوو، بە شێوەیەك ئەو کۆشکە دروست کرابوو کە خۆر هەموو ڕۆژێك لەو پەنجەرانەوە دەچووە ژوورەوە، لە پەنجەرەکانی بەرامبەرەوە خۆر ئاوا دەبوو لەناو کۆشکەوە دیار بوو، ئێواران و بەیانیان سوژدەیان بۆ دەبرد، بۆیە گوتی: وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَجَدتُّهَا وَقَوۡمَهَا يَسۡجُدُونَ لِلشَّمۡسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَصَدَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّبِيلِ﴾ واتە: دیم کە خۆیو گەلەکەی کڕنووش بۆ خۆر دەبەن لە جیاتی سوژدە بردن بۆ خوا، شەیتان کردارەکانی لەبەرچاو شیرین کردوون و لەڕێی ڕاست ترازاندوونی، ﴿فَهُمۡ لَا يَهۡتَدُونَ﴾ سەری لێ شێواندوون و سەردەرناکەن ﴿أَلَّا يَسۡجُدُواْ لِلَّهِ﴾ واتە: ئەو سوژدە بردنە بۆ خۆر وای لێکردوون کە سوژدە بۆ خوای گەورەو تەنیا نەبەن، شەیتان کردارەکانی لەبەرچاو شیرین کردووون و لە ڕێی ڕاست لای داون و ناچنە سەری، شارەزای ڕێی ڕاست نابن و نازانن کە دەبێت تەنها سوژدە بۆ خوا ببەن و وازبێنن لە پەرستنی ئەستێرەکان و هەر شتێکی تر. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمِنۡ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيۡلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُۚ لَا تَسۡجُدُواْ لِلشَّمۡسِ وَلَا لِلۡقَمَرِ وَٱسۡجُدُواْۤ لِلَّهِ ٱلَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمۡ إِيَّاهُ تَعۡبُدُونَ﴾[2]، واتە: لە نیشانەکانی (دەسەڵاتی) خوایە شەوو ڕۆژو خۆرو مانگ سوژدە مەبەن نەبۆ خۆرو نە بۆ مانگ بەڵکو سوژدە بەرن بۆ ئەو خوایەی ئەوانی بەدی هێناوە ئەگەر ئێوە تەنها ئەو دەپەرستن. ﴿ٱلَّذِي يُخۡرِجُ ٱلۡخَبۡءَ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾ ئەو خودایەی کەشاراوەکانی ناو ئاسمانەکان و زەوی ئەخاتەسەر. عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێ: لە ئیبنو عەباسەوە: ئاگاداری هەموو نهێنیەکانی ناو ئاسمانەکان و زەمینە[3]. عیکریمەو موجاهیدو سەعیدی کوڕی جوبەیرو قەتادەو کەسانی

---

[1] الدر المنثور (٦/٣٥١).

[2] فصلت (٣٧).

[3] الدر المنثور (٦/٣٥٢).

تریش هەر وایان گوتووە[1]. ﴿وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾ واتە: ئاگای لەو شتانەیە کە عەبدەکانی دەیشارنەوە یان بە ئاشکرا دەیکەن لە کردارو گفتاریاندا، وەك ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ ٱلْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِٱلَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِٱلنَّهَارِ ﴾[2]، واتە: یەکسانە (بۆ خوا) ئەوەتان بە نهێنی قسە بکات وە ئەوەتان بە ئاشکرا (قسە) بکاتو وە ئەوەی لە شەودا خۆی دەشارێتەوەو ئەوەی لە ڕۆژدا دەردەکەوێت. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ﴾ واتە: تەنها هەر هانا بۆ خودا دەبرێتو بانگ لەو دەکرێت غەیری ئەو هیچ کەس بۆ پەرستن نابێ و پەروەرێنی تەختی هەرە گەورەیەو لەناو دروستکراوەکانیدا لە هەموو مەزنترە، لەبەر ئەوەی پەپوسلێمانە بانگخواز بوو بۆ چاکەو پەرستنی خودا بە تەنهاو سوژدە بردن بۆی، ئەو دڵسۆزیەی نەیهێشت بکوژرێت، وەك ئیمامی ئەحمەدو ئەبو داودو ئیبنوماجەش ڕیوایەتیان کردووە لە ئەبوهورەیرەوە دەڵێ: پێغەمبەر(ﷺ) نەهی کردووە لە کوشتنی چوار شت لە گیانەوەران مێروولەو هەنگو پەپوسلێمانەوصورەد مەلێکی سەر زلی سنگ سپی پشت سەوزە، ئەم فەرموودەیە سەنەدەکەی ڕاستە[3].

﴿قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٢٧﴾ ٱذْهَب بِّكِتَٰبِى هَٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَٱنظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ إِنِّىٓ أُلْقِىَ إِلَىَّ كِتَٰبٌ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُۥ مِن سُلَيْمَٰنَ وَإِنَّهُۥ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَّا تَعْلُوا۟ عَلَىَّ وَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾ ﴾

نامەی سولەیمان بۆ بەلقیس

خوای گەورە باسی ئەوە دەکات کە سولەیمان چی گوت بە پەپوسلێمانە کاتێ کە هەواڵی خەڵکی سەبەء پاشاکەیانی بۆ هێنا، ﴿قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ﴾ واتە: ئێمە لێکۆڵینەوە دەکەین تا بزانین ڕاست بێژی لەم هەواڵەدا هێناوتە، ﴿ أَمْ كُنتَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴾ یان تۆش هەر لە درۆزنانی دەتەوێ بەو قسەیە خۆت ڕزگار بکەی لەو بەڵێنەی کە پێم داوی (واتە: لە کوشتن)، ﴿ٱذْهَب بِّكِتَٰبِى هَٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَٱنظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴾، واتە: ئەم نامەی منیان بۆ بەرەو فرێی دە بۆیان پاشان دوورکەوەرەوە لێیان ئینجا سەرنج بدە چ وەڵامێك دەگەڕێنەوە. چونکە سلێمان

---

[1] الطبري (٤٤٥/١٩)، عبدالرزاق (٨١/٣)، الدر المنثور (٣٥٢/٦)..

[2] الرعد (١٠).

[3] أحمد (٣٣٢/١)، أبو داود (٤١٨/٥)، ابن ماجه (١٠٧٤/٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

نامەیەکی نووسیبوو بۆ بەلقیس و گەلەکەی و نامەکەی دابوو بە پەپوسلێمانە، هەندێ ئەڵێن نامەکەی نابووە ژێر باڵی، هەندێکی تریش ئەڵێن بە دەنووکی هەڵی گرتبوو، بردی بۆ ئەو وڵاتەو چووە کۆشکی بەلقیس، ئەو شوێنەی کە بەلقیس خۆی بە تەنها لەوێ دەمایەوە. لە کلاو ڕۆژنەیەکەوە کە لەوێدا بوو بۆی خستە خوارەوەو نامەکە کەوتە بەردەستی. پاشان پەپوسلێمانە لە لایەکی ترەوە وەك ڕێزلێنانێك بۆ بەلقیس خۆی کەناردا و چاوەڕوانی دەکرد. بەلقیس زۆر سەری سوڕما لەو کارەساتەو ترسی لێ نیشت، پاشان نامەکەی هەڵگرت و کردیەوەو خوێندیەوە ئەمەی تێدا نووسرابوو: ﴿إِنَّهُۥ مِن سُلَيْمَٰنَ وَإِنَّهُۥ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَّا تَعْلُوا۟ عَلَىَّ وَأْتُونِى مُسْلِمِينَ﴾ ئەمە لەسولەیمانەوەیە و بەناوی خواوە بڕیار دەردەکات و پێویستە بە موسڵمانی بێنەلام بەلقیس دوای خوێندنەوەی نامەکە وەزیرو کاربەدەست و گەورە پیاوانی کۆکردەوە پێی گوتن: ﴿قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ إِنِّىٓ أُلْقِىَ إِلَىَّ كِتَٰبٌ كَرِيمٌ﴾ ئەی پیاو ماقوڵەکان! نامەیەکیان بۆ هاوێشتووم زۆر گرنگە – مەبەست لە گرنگی نامەکە ئەوە بوو کە زۆر بە لایەوە سەیر بوو کە مەلێك بۆی هێناوەو خستوویەتیە بەردەمی و بەڕێزێکەوە لە دوورەوە چاوەڕوان دەکات، ئەمە کارێکە هیچ پاشایەك لە دەستی نایە کارێکی وا بکات، پاشان نامەکەی بۆ خوێندنەوە: ﴿إِنَّهُۥ مِن سُلَيْمَٰنَ وَإِنَّهُۥ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَّا تَعْلُوا۟ عَلَىَّ وَأْتُونِى مُسْلِمِينَ﴾ واتە: ئەم نامەیە لە سلێمانەوەیەو بە ناوی خوای بەخشندەو دلۆڤانەوەیە، خۆتان بە زل مەگرن و بێن و خۆتاە بە دەستەوە بدەن – واتە: موسڵمان ببن – بۆیان دەرکەوت کە ئەو نامەیە لە پێغەمبەر سولەیمانەوە بۆیان هاتووەو ناتوانن بچن بە گژیدا و شەڕی لەگەڵ بکەن. نامەیەکی زۆر کورت و پڕ مانا بوو، بە جوانی و سوك و ئاسانی مەبەستەکەی بۆ باس کردبوون، ﴿أَلَّا تَعْلُوا۟ عَلَىَّ﴾ قەتادە دەڵێ: خۆتان بە گەورە تر مەگرن لەمن و﴿وَأْتُونِى مُسْلِمِينَ﴾[1] (عبدالرحمن)ی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەم دەڵێ: جوابم مەکەن و خۆتان بە زلتر مەزانن لە من﴿وَأْتُونِى مُسْلِمِينَ﴾ وەرن بۆ لام و موسڵمان ببن[2].

﴿قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَفْتُونِى فِىٓ أَمْرِى مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا۟ نَحْنُ أُو۟لُوا۟ قُوَّةٍ وَأُو۟لُوا۟ بَأْسٍ شَدِيدٍ وَٱلْأَمْرُ إِلَيْكِ فَٱنظُرِى مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ إِنَّ ٱلْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا۟ قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوٓا۟ أَعِزَّةَ أَهْلِهَآ أَذِلَّةً وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّى مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌۢ بِمَ يَرْجِعُ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾﴾

---

[1] الدر المنثور (٣٥٤/٦).

[2] الطبري (٤٥٣/١٩).

ڕاوێژکردنی بەلقیس لەگەڵ دارودەستەکەیدا

کاتێك بەلقیس نامەکەی خوێندەوەو پرس‌و ڕای کرد بە داروەستەکەی لەو بارەیەوە کە چی بکەن بۆیە گوتی: ﴿قَالَتۡ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَؤُاْ أَفۡتُونِي فِيٓ أَمۡرِي مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمۡرًا حَتَّىٰ تَشۡهَدُونِ﴾ واتە: بەلقیس وتی: ئەی سەرۆك‌و ئەشرافەکان! دەربارەی ئەم کارە ڕای خۆتانم پێ بڵێن هەتا ئێوە دانەنیشن‌و وتووێژ بکەین من هیچ شتێك ناکەم، ﴿قَالُواْ نَحۡنُ أُوْلُواْ قُوَّةٖ وَأُوْلُواْ بَأۡسٖ شَدِيدٖ﴾ واتە: منەتیان کرد بەسەر بەلقیسداو گوتیان ئێمە خاوەنی هێزێکی زۆرو زۆریش ئازاو بەجەرگین، کارەکەشیان دایە دەستی خۆی کەچی دەکات مەیلی خۆیەتی، ﴿وَٱلۡأَمۡرُ إِلَيۡكِ فَٱنظُرِي مَاذَا تَأۡمُرِينَ﴾ واتە: وە فەرمان‌و بڕیاریش بە دەستی تۆیە، ئێمە هیچ کێشەیەکمان نیەو بە لامانەوە ئاسانە، دەتەوێ بڕۆی‌و شەڕی لەگەڵ بکەی ئامادەین، ئارەزووی خۆشتە چی دەکەی گوێڕایەڵی فەرمانتین ئیبنو عەباس دەڵێ: بەلقیس گوتی: ﴿قَالَتۡ إِنَّ ٱلۡمُلُوكَ إِذَا دَخَلُواْ قَرۡيَةً أَفۡسَدُوهَا وَجَعَلُوٓاْ أَعِزَّةَ أَهۡلِهَآ أَذِلَّةٗ﴾ واتە: وتی: بە ڕاستی پاشایان هەر کاتێك بە زۆر چوونە شارێکەوە خراپ‌و وێرانی دەکەن وە دەسەڵاتدارەکانی ئەو شارە ڕیسواو سەرشۆڕ دەکەن. پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿وَكَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ﴾ واتە: وە هەر بەو جۆرە دەکەن،[1] پاشان بەلقیس ڕای هاتە سەر ئەوەی کە ڕێ بکەوێت و بە وتووێژو ئاشتی کێشەکە چارەسەر بکات. بۆیە گوتی: ﴿وَإِنِّي مُرۡسِلَةٌ إِلَيۡهِم بِهَدِيَّةٖ فَنَاظِرَةُۢ بِمَ يَرۡجِعُ ٱلۡمُرۡسَلُونَ﴾ واتە: دیاریەکی بۆ دەنێرم کە شایستەی ئەو بێت، تا بزانم وەڵامی چیەو دەیەوێ چی بکات، سا بەڵکو قبوڵی بکات‌و وازمان لێ بێنێ یان باجێکمان لەسەر دابنێت هەموو ساڵێك بۆی بەرین‌و دوانەکەوین، بۆ ئەوەی وازمان لێ بێنێت‌و شەڕمان لەگەڵ نەکات، قەتادە دەڵێ: چەند ئافرەتێکی ژیر بووە لە کاتی موسڵمانیداو لە کاتی موشریکیشدا. دەیزانی کە دیاری ناردن جێی تایبەتی خۆی هەیە لای هەندێ کەس، ئیبنو عەباس‌و کەسانی تریش گوتویانە: بەلقیس گوتی: بە گەلەکەی ئەگەر دیاریەکەی وەرگرت ئەوە پاشایەو شەڕی لەگەڵ بکەن، خۆ ئەگەر قبوڵیشی نەکرد ئەوە پێغەمبەرەو شوێنی کەون.[2]

﴿فَلَمَّا جَآءَ سُلَيۡمَٰنَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٖ فَمَآ ءَاتَىٰنِۦَ ٱللَّهُ خَيۡرٞ مِّمَّآ ءَاتَىٰكُمۚ بَلۡ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمۡ تَفۡرَحُونَ ﴿٣٦﴾ ٱرۡجِعۡ إِلَيۡهِمۡ فَلَنَأۡتِيَنَّهُم بِجُنُودٖ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا وَلَنُخۡرِجَنَّهُم مِّنۡهَآ أَذِلَّةٗ وَهُمۡ صَٰغِرُونَ ﴿٣٧﴾﴾

---

[1] الطبري (١٩/٤٥٥).

[2] الطبري (١٩/٤٥٥).

دیاریەکەو وەڵامی سولەیمان پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت)

زۆرێك لە زانا پێشینەکانی تەفسیرو کەسانی تریش باسیان کردووە کە بەلقیس دیاریەکی گەورەی لە زێڕو زیوو شتی گرانبەهای تری نارد بۆ سولەیمان. بەڵام ئەو هەر سەیری دیاریەکانیشی نەکردو هیچ گرنگیەکی پێنەداو پێی ناخۆش بوو، بۆیە ناڕەزایی دەربڕی لەسەر ناردنی ئەو دیاریانە وەك خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمَٰنَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ﴾ واتە: ئینجا کاتێك نێردراوەکە هاتە لای سولەیمان، (سولەیمان) گوتی: ئێوە گەرەکتانە بە ماڵ من ڕازی بکەنو لەسەر بتپەرستیو فەرمانڕەوایی خۆتان بمێننەوەو وازتان لێ بێنم؟ ﴿فَمَآ ءَاتَىٰنِۦَ ٱللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّآ ءَاتَىٰكُم﴾ واتە: ئەوەی کە خوا بە منی داوە لە دەسەڵاتو ماڵو لەشکر زۆر چاکترە لەوەی کە ئێوە هەتانە، ﴿بَلْ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ﴾ بەڵکو وا دیارە ئێوە زۆر دڵخۆشن بەو دیاریەی خۆتانو حەزتان لە دیاریە، بەڵام من ڕازی نابم لێتان یان دەبێ موسڵمان بن یان شمشێر –واتە جەنگ– بۆیە گوتی: وەك خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿ٱرْجِعْ إِلَيْهِمْ﴾ بە دیاریەکەوە بگەڕێنەوە لایان ﴿فَلَنَأْتِيَنَّهُم بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا﴾ واتە: بە لەشکرێکەوە بۆیان دەچین کە ئەوان ناتوانن بەرامبەری بوەستنو دژی شەڕ بکەن. ﴿وَلَنُخْرِجَنَّهُم مِّنْهَآ أَذِلَّةً﴾ واتە: لە وڵاتی خۆشیان دەریان دەنێین بە زەلیلی، ﴿وَهُمْ صَٰغِرُونَ﴾ واتە: سەرشۆڕو زەلیل دەبن، وەختێ نمایندەکەی بەلقیس بە دیاریەکەوە گەڕایەوە بۆ لای، قسەکانی سولەیمانی بۆ گێڕایەوەو قسەکانی بیست خۆشیو گەلەکەیشی خۆیان دا بە دەستەوەو ڕازی بوون، لەگەڵ لەشکرەکەیدا بەرەو سولەیمان کەوتەڕێو سەری دانەواندو بڕیاری دا موسڵمان بێتو شوێنی سولەیمان بکەوێ، کاتێك سولەیمان بەوەی زانی کە بەڕێوەنو دێن بۆ لای ئەو زۆر کەیفی پێهاتو دڵخۆشی کرد.

﴿قَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَيُّكُمْ يَأْتِينِى بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَن يَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّى عَلَيْهِ لَقَوِىٌّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ۚ فَلَمَّا رَءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُۥ قَالَ هَٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّى لِيَبْلُوَنِىٓ ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ ۖ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّى غَنِىٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾﴾

ئامادەکردنی تەختی بەلقیس لە چاوتروکانێکدا

موحەمەدی کوڕی ئیسحاق دەڵێ: لە یەزیدی کوڕی ڕومانەوە ئەگێڕنەوە کە وتوویەتی: کاتێك کە نمایندەکانی بەلقیس گەڕانەوە بۆ لایو قسەکانی سولەیمانیان بۆ باس کرد، گوتی: سوێند بە خوا خۆم زانیم ئەمە پاشا نیەو ناتوانین بەرامبەری بوەستینو هیچ وەختێکیش خۆمان بە زل نازانین بەسەریدا،

ناردوومە بۆ لای کە من دێم بۆ لات بە هەموو سەرکردەکانی هۆزەکەمەوە، تا بزانین فەرمانت چیەو چیمان پێ دەڵێی لە بارەی ئاینەکەتەوە، پاشان فەرمانی دا ئەو تەختەی کە لەسەری دادەنیشت کۆی بکەنەوە کە ئاڵتونی پڕ لە یاقوتو زەبەرجەدو مرواری تێدا بوو، خستیانە حەوت هۆدەوە کە بە دەم یەکەوە بوون دەرگاکانیان قفڵ کردنو پاشان بەو کەسەی ووت کە دایبنا لەسەر ماڵو کۆشکەکەی، ئاگاداری ئەم شتانەبێت کە لێرەیە بە تەختی پاشاکەیشەوە، هیچ کەسێك نەچێت بە دەوریداو پیشانی کەسی نەدەی تا دێمەوە لات، پاشان بەرەو سولەیمان کەوتەڕێ لەگەڵ دوانزە هەزار سەرۆك لە سەرۆکەکانی یەمەن هەریەکە لەوانە بە هەزارەها سەربازی لە ژێر دەستدا بوو، سولەیمانیش بەردەوام هەموو شەوو ڕۆژێك جنۆکەی دەنارد هەواڵی بەلقیسی بۆ بێنێو گەیشتووەتە کوێ، کاتێك کە نزیك بوونەوە، ئەوەی لای بوون لە مرۆو جنۆکە کە لەبەر دەستیدا بوون پێی گوتن وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿قَالَ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَيُّكُمْ يَأْتِينِى بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَن يَأْتُونِى مُسْلِمِينَ﴾ واتە: سولەیمان وتی ئەی دەستەی ئەشرافەکان کامتان تەختە پادشایەکەیم بۆ دێنن پێش ئەوەی بە ملکەچی بێن بۆ لام.[1] ﴿قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ﴾ موجاهید دەڵێ: زەبەلاحێك -گەورەو بەهێز- لە جنۆکە. ئەبو ساڵح دەڵێ: بە ئەندازەی کێوێك دەبوو[2]. ووتی: ﴿أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ﴾ ئیبنو عەباس دەڵێ: من پێش ئەوەی لە جێی خۆت هەڵسی بۆت دەهێنم.[3] سودیو کەسانی تریش دەڵێن: سولەیمان دادەنیشت وەك قازیەك بۆبەڕاگەیشتنی کاروباری خەڵکیو کاری فەرمانڕەوایی و نانخواردن لە بەیانیەوە هەتا خۆر ئاوا دەبووەوە. ﴿وَإِنِّى عَلَيْهِ لَقَوِىٌّ أَمِينٌ﴾ ئیبنو عەباس دەڵێ:واتە: گوتی: من زۆر بەهێزم بۆ هەڵگرتنی ئەو کۆشکەو دەست پاکێشمو خەیانەت ناکەم لەو خشڵو زیوەی کە تێیدایە، سولەیمان گوتی: دەمەوێ لەوە پەلەتر -زووتر- بێتو ئامادە بکرێت.[4] لێرەدا وادەردەکەوێت سولەیمان دەیەوێ بە ئامادەکردنی ئەو تەختەی بەلقیس، دەسەڵاتی خۆی نیشان بداو دەربخات، لەو دەسەڵاتەی کە خوا پێی بەخشیوەو لەو لەشکرەی کە بۆی ڕام هێناوە کە لە پێشا بە کەسی نەداوەو لەمەودواش بە کەسی تری نادات، بۆ ئەوەی بیکاتە بەڵگەیەك لەسەر بێغەمبەرێتی خۆی لای بەلقیسو هۆزەکەی. چونکە ئەو کارە موعجیزەیەکی زۆر مەزن بوو کە ئەو تەختەی بەلقیس وەك خۆی چۆن بووە لە وڵاتەکەیدا وا بیهێنێ. پێش ئەوەی بگەنەلای سولەیمان. چونکە بەلقیس دەرگای تەختەکەی گشت داخستبوو پاسەوانیشی

[1] الطبري (٩/٥٢٠).
[2] الدر المنثور (٦/٣٥٩).
[3] البغوي (٣/٤٢٠).
[4] البغوي (٣/٤٢٠).

بە دیارەوە دانابوو، کاتێك سولەیمان گوتی: دەمەوێ زووتر ئەو تەختە بێت، ﴿قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ﴾ واتە: ئەوەی زانستی لە کتێبی ئاسمان لابوو وتی. ئیبنو عەباس دەڵێ: ئەو کەسە ئاسەفی (آصَف)ی کاتبی سولەیمان بوو، هەر بەو شێوەیەش موحەمەدی کوڕی ئیسحاق ڕیوایەتی کردووە لە یەزیدی کوڕی ڕومانەوە کە ئەو کەسە ئاسەفی کوڕی برخیا بوو، ئاصەفی کوڕی بەرخیا پیاوێکی زۆر ڕاستگۆبووە، ئیسمی ئەعزەمی - ناوە هەرە مەزنەکانی خوای - زانیووە.[1] قەتادە دەڵێ: خاوەن باوەڕێك بووە لە مرۆڤ ناوی ئاسەف بووە. ﴿أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾ واتە: چاو بەرز کەرەوەو تەماشاکە بەو ئەندازەی چاوت بڕ دەکات، چاو داخە ئەو تەختە لەبەر دەمتدایە، پاشان ئاسەف هەڵساو دەست نوێژێکی هەڵگرتو لە خوای گەورە پاڕایەوە. موجاهید دەڵێ: ئاسەف گوتی: (یا ذالجلال والاکرام)،[2] ﴿فَلَمَّا رَءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُۥ﴾ واتە: کاتێك سولەیمان‌و ئەو خەڵکەی لە دەوری بوون بە چاوی خۆیان دیان تەختەکە لە لایانە ﴿قَالَ هَـٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّى﴾ واتە: ئەمەش یەکێکە لە بەهرەکانی خودا بەسەرمەوە، ﴿لِيَبْلُوَنِىٓ﴾ بۆ ئەوەی تاقیم بکاتەوە، ﴿ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ ۖ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ﴾ واتە: ئایا شوکری دەکەم یان پێ نەزان‌و سپڵە دەبم وە هەر کەسێك سوپاسی خوا بکات ئەوە بێگومان سوپاس بۆ خۆی دەکات، وەك ئەم ئایەتە کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿مَّنْ عَمِلَ صَـٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا﴾،[3] واتە: هەر کەسێك کاری چاکە بکات (قازانجەکەی) بۆ خۆیەتی هەر کەسیش کاری خراپە بکات (زیانەکەی) بۆ خۆیەتی. وە ئەم ئایەتەیش کە فەرموویەتی: ﴿وَمَنْ عَمِلَ صَـٰلِحًا فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ﴾،[4] واتە: هەر کەسیش کردەوەی چاکی کردبێت ئەوە شوێن بۆ خۆیان (لە بەهەشتدا) ئامادە دەکەن. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّى غَنِىٌّ كَرِيمٌ﴾ واتە: وە هەر کەسیش ناسوپاسی بکات خودا بێنیازە لە بەندەکانی‌و لە عیبادەت کردنیان بۆی. ﴿كَرِيمٌ﴾ واتە: چونکە خودا خۆی زۆر بەڕێزە با کەسیش عیبادەتی بۆ نەکات، ئەوەندە مەزنە پێویستی بە کەس نیە، موسا پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) گوتی: بە هۆزەکەی، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِن

[1] البغوي (٣/٤٢٠).
[2] الطبري (١٩/٤٦٦).
[3] فصلت (٤٦).
[4] روم (٤٤).

تَكْفُرُوٓاْ أَنتُمْ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴾،[١] واتە: ئەگەر ئێوە ناسوپاسی (بەهرەکانی) خوا بکەن‌و هەموو ئەو کەسانەش لە زەویدان ئەوە بە ڕاستی خوا بێ نیازی سوپاس کراوە. لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە: (خوای گەورە دەفەرمووێت: ئەی عەبدەکانم ئەگەر لە یەکەم کەستانەوە تا ئاخیر کەستان لە مرۆو جنۆکە هەموو لەسەر دڵی خوانەناسترین پیاوێك بن لە خۆتان، هیچ شتێك لە موڵکی من کەمی نەکردووە. ئەی عەبدەکانم بێگومان ئاکارەکانی خۆتان بۆ هەڵدەڕێژم –حیساب دەکەم– پاشان پاداشتتان دەدەمەوە پێی، هەرکەسێك چاکەی بینی لەکارنامەکەیدا با سوپاسی خوا بکات، هەر کەسیش چاکەی نەبوو باسەرزەنشتی خۆی نەبێت هی کەسی تر نەکات[٢].

﴿قَالَ نَكِّرُواْ لَهَا عَرْشَهَا نَنظُرْ أَتَهْتَدِىٓ أَمْ تَكُونُ مِنَ ٱلَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ (٤١) فَلَمَّا جَآءَتْ قِيلَ أَهَٰكَذَا عَرْشُكِ قَالَتْ كَأَنَّهُۥ هُوَ وَأُوتِينَا ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ (٤٢) وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَٰفِرِينَ (٤٣) قِيلَ لَهَا ٱدْخُلِى ٱلصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَن سَاقَيْهَا قَالَ إِنَّهُۥ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّن قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَٰنَ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ (٤٤)﴾

تاقی کردنەوەی بەلقیس

وەختێ کە تەختەکە هێنرایە لای سولەیمان، فەرمانی دا کە گۆڕانکاریەکی تێدا بکرێت بۆ ئەوەی زیرەکی‌و وریایی بەلقیس تاقی بکاتەوە، کاتێك کە چاوی بە تەختەکە دەکەوێ ئەڵێ ئەمە تەختەکەی منە یان هی من نیە، بۆیە وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَالَ نَكِّرُواْ لَهَا عَرْشَهَا نَنظُرْ أَتَهْتَدِىٓ أَمْ تَكُونُ مِنَ ٱلَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ﴾ واتە: سولەیمان وتی تەختەکەی بگۆڕن سەرنج دەین دەیناسێتەوە یان نایناسێتەوە. ئیبنو عەباس دەڵێ: هۆدەکانی گۆڕی‌و گەرماوو سەرئاوەکانی لێ جیاکردەوە.[٣] موجاهید دەڵێ: سولەیمان بڕیاری دا کە گۆڕانکاریەك بکات لە تەختەکەدا ئەوەی سوور بووە بیکات بە زەردو ئەوەی زەردە بیکات بە سوورو ئەوەی سەوزە بیکات بە سوور هەموو شێوازێکی بگۆڕن. عیکریمە دەڵێ: هەندێ شوێنی زیاد کردو هەندێ شوێنی کەم کردەوە. قەتادە دەڵێ: خوارەکەی خستە سەرەوەو پێشەوەی خستە دواوەو دواوەشی خستە پێشەوەو هۆدەکانیشی زیاو کەم کرد.[٤] ﴿فَلَمَّا

---

[١] ابراهيم (٨).

[٢] مسلم (١٩٩٤/٤).

[٣] الطبري (٤٦٩/١٩).

[٤] الطبري (٤٦٩/١٩).

جَآءَتْ قِيلَ أَهَٰكَذَا عَرْشُكِ﴾ واتە: ئینجا کاتێك بەلقیس هات پێی وترا تەختەکەی تۆ وەك ئەمە وابوو. یانی تەختەکەی نیشان درا گۆڕانکاری بەسەردا هێنرابوو هەندێکی لێ زیادو کەم کرابوو، بەلقیس زۆر وریاو لەسەرخۆو ئازاو بە جەرگو زیرەك بوو، خێرا نەیگوت ئەوە تەختەکەی منە چونکە تەختەکەی زۆر دوور بوو لەو شوێنەوەو نەشی گوت ئەو نیە کاتێ کە بینی زۆر شتی لە تەختەکەی ئەو دەچوو هەرچەندە هەندێ شتی گۆڕابوو بەڵکو گوتی: ﴿كَأَنَّهُۥ هُوَ﴾ واتە: زۆر لەو دەچێ وەك ئەو وایە، ئەمەیش وریایی‌و زیرەکی تەواوی بەلقیس دەردەخات. ﴿وَأُوتِينَا ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ﴾ واتە: (سولەیمان) وتی: پێش ئەم (بەلقیسە) زانستمان پێ درابوو وە ئێمە ملکەچ بووین. موجاهید دەڵێ: ئەم قسەیە، قسەی سولەیمانە.[1] ﴿وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَٰفِرِينَ﴾ ئەمەیش هەر قسەی سولەیمانە، تەواوکەری قسەکەی پێشەوەیەتی. ئەمە ڕای موجاهیدو سەعیدی کوڕی جوبەیرە (ڕەحمەتی خوایان لێ بێت) واتە: سولەیمان گوتی: ﴿وَأُوتِينَا ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ واتە: ئەوەی کە دەیپەرست جگە لە خودا لەمپەر بوو لە ڕێدا بۆ ئەوەی هەر تەنیا خودا بپەرستێ، ﴿مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَٰفِرِينَ﴾ ئەمە قسەی موجاهیدو سەعیدی کوڕی جوبەیرە. ئەمەش قسەیەکی چاکە. ئیبنوجەریریش هەر وای وتووە.[2] پاشان ئبنوجەریر دەڵێ: هەڵدەگرێت لەمەدا کەدەفەرمووێت:﴿وَصَدَّهَا﴾ زەمیرێك هەبێت بگەڕێتەوە بۆ سولەیمان یان بۆ خودای مەزن. لەو حاڵەدا ماناکەی وای لێدێ: ﴿مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ واتە: ڕێگای پێ نەدابێت عیبادەتی غەیری خودا بکات، ﴿إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَٰفِرِينَ﴾ واتە: بێگومان ئەو لە گەلی کافران بوو، منیش ئەڵێم: ئەم ڕایە پشتگیری قسەکەی موجاهید دەکات، چونکە بەلقیس دوای ئەوەی چووە ناو کۆشکەکە موسڵمانی خۆی ئاشکرا کرد، وەك لە دواوە باسەکەی دێت ﴿قِيلَ لَهَا ٱدْخُلِى ٱلصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَن سَاقَيْهَا﴾ پێی گوترا وەرە ناو کۆشکەکەوە کاتێك بینی وای دەزانی ئاوێکی زۆر ڕوونە بۆیە هەردوو لاقی هەڵکرد، چونکە سولەیمان فەرمانی دابوو بە شەیاتینەکان کۆشکێکی زۆر مەزنی بۆ دروست بکەن لە شوشەی ڕوون‌و ساف‌و ئاوێکی زۆرو زەبەندە بە ژێریدا بڕوان ئەوەی ئاگادار نەبێت وابزانێت هەر ئاوە، ئەوە بوو شوشە سافەکە کە لە نێوان ئاوەکەو ئەو کەسانە دابوو بەسەریدا دەڕۆیشتن.

---

[1] الطبري (١٩/٤٧١).

[2] الطبري (١٩/٤٧٢).

گوتی ئەمە کۆشکێکی لە شوشەی ساف دروست کراوە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قَالَ إِنَّهُۥ صَرۡحٞ مُّمَرَّدٞ﴾ واتە: (سولەیمان) پێی وت ئەوە (تۆ بە دەریای دەزانی) کۆشکێکە. ئەسڵی ﴿ٱلصَّرۡحَ﴾ لە زمانی عەرەبیدا واتا کۆشك یان هەموو خانوویەکی بەرز خوای گەورە لە باسی فیرعەوندا (لەعنەتی خوای لێ بێت) فەرموویەتی: فیرعەون وتی بەهامانی وەزیر ﴿ٱبۡنِ لِي صَرۡحٗا لَّعَلِّيٓ أَبۡلُغُ ٱلۡأَسۡبَٰبَ﴾،[1] بچۆ کۆشکێك بۆ من دروست بکە بەڵکو بگەم بەو ئاسۆیانە. ئەو کۆشکەی بەلقیس لە یەمەن بوو، خانوویەکی بەردی لە شوشەی ساف دروست کرابوو، زۆر قایم و مەحکەم بوو، ﴿مِّن قَوَارِيرَ﴾ لە شوشە، –مارد– قەڵایەك بوو لە دەومەتەلو جەندەل، مەبەست لەمەدا ئەوەیە کە سولەیمان (سەلامی خوای لێ بێت) کۆشکێکی گەورەی دروست کردبوو بۆ ئەم شاژنە و ڕازاندبوویەوە بە شوشەی ساف بۆ ئەوەی دەری بخات کە چەندە خاوەنی تواناو دەسەڵاتێکی مەزنە، کاتێك بەلقیس ئەو هەموو دەسەڵاتو شکۆیەی سولەیمانی چاو پێکەوتو بۆی ڕوون بووەوە و ملی کەچکرد بۆ فەرمانی خوداو زانی کە سولەیمان پێغەمبەرێکی بەرێزەو پاشایەکی مەزنە، خۆی دایە دەستی خوای گەورەو موسڵمان بوو، گوتی: ﴿قَالَتۡ رَبِّ إِنِّي ظَلَمۡتُ نَفۡسِي﴾ واتە: بەلقیس وتی: ئەی پەروەردگارم من ناهەقیم لە خۆم کرد کە خوانەناسو موشریك بووم لەگەڵ هۆزەکەم کە عیبادەتی خۆرمان دەکردو عیبادەتی خوامان نەدەکرد، ﴿وَأَسۡلَمۡتُ مَعَ سُلَيۡمَٰنَ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ واتە: شوێنی ئاینی سولەیمان کەوتین کە هەر خودا پەرستیتە بە تەنیا بێ شەریك بۆ دانان، ئەو خودایەی کە هەموو شتێکی دروست کردووەو خاوەنی گشت جیهانیانە.

﴿وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمۡ صَٰلِحًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ فَإِذَا هُمۡ فَرِيقَانِ يَخۡتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَٰقَوۡمِ لِمَ تَسۡتَعۡجِلُونَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبۡلَ ٱلۡحَسَنَةِۖ لَوۡلَا تَسۡتَغۡفِرُونَ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُواْ ٱطَّيَّرۡنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَۚ قَالَ طَٰٓئِرُكُمۡ عِندَ ٱللَّهِۖ بَلۡ أَنتُمۡ قَوۡمٞ تُفۡتَنُونَ ﴿٤٧﴾﴾

لە نێوان پێغەمبەر صالح (سەلامی خوای لێ بێت) و سەموودا

خوای گەورە باسی هۆزی سەموود دەکات کە چیان کرد لەگەڵ پێغەمبەر صالح (سەلامی خوای لێ بێت) کاتێك کە خوای گەورە ڕەوانەی کردە سەریانو بانگی کردن بۆ ئەوەی تەنها خوا بپەرستنو شەریکی بۆ دانەنێن ﴿وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمۡ صَٰلِحًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ فَإِذَا هُمۡ فَرِيقَانِ يَخۡتَصِمُونَ﴾ واتە: سوێند بە خوا ناردمان بۆ گەلی سەموود برایان صالح پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) (پێی

---

[1] الغافر (٣٦).

وتن) كە خوا بپەرستن کەچی ئەوان بوونە دوو کۆمەڵی دژیەك. موجاهید دەڵێ: بوونە دوو دەستەی دژ یەك: خاوەن باوەڕو خوانەناس.[1] وەك ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِمَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَٰلِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلَ بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا بِٱلَّذِىٓ ءَامَنتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ﴾[2]، واتە: دەسەڵاتدارە لووت بەرزەکانی گەلەکەی وتیان بەوانەی لاوازو ژێردەستە کرابوون، ئەوانەی بروایان هێنابوو لەناویاندا ئایا دەزانن کە صالح ڕەوانە کراوە لە لایەن پەروەردگاریەوە؟ وتیان: بێگومان ئێمە بڕوادارین بەوەی صالح پێی ڕەوانەکراوە ئەوانەی خۆیان بە زل دەزانی وتیان: بە ڕاستی ئێمە بێباوەڕین بەوەی کە ئێوە بڕواتان پێ هێناوە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قَالَ يَٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ﴾ واتە: بۆچی داوای دابەزینی سزا دەکەن‌و داوای بەزەیی‌و عەفووی خوا ناکەن بۆیە فەرموویەتی: ﴿لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ واتە: بۆچی داوای لێخۆشبوون ناکەن لە خوا تا ڕەحمتان پێ بکرێت. پاشان دەفەرموێت: ﴿قَالُوا۟ ٱطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ﴾ واتە: ئێمە خێروبێرمان لە تۆو دەم‌و چاوی تۆو ئەوانەش شوێنی تۆ کەوتوون نەدیوە، چونکە ئەوانە لە بەدبەختی خۆیان هیچ کاتێك یەکێکیان توشی نارەحەتیەك نەدەبوو، مەگین دەیگوت: ئەوە خەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ صالح‌و هاوەڵەکانی، موجاهید دەڵێ: ڕەشبین بوون پێیان.[3] ئەمە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە باسی هۆزی فیرعەون دەکات: ﴿فَإِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلْحَسَنَةُ قَالُوا۟ لَنَا هَٰذِهِۦ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا۟ بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ﴾،[4] واتە: جا کاتێك چاکەیان بۆ بهاتایە (لە سەروەت‌و بەروبووم) دەیانوت: ئەمە هەر هی ئێمەیە (شایستەی ئێمەیە) بەڵام کاتێك توشی بەڵاو خراپە بوونایە (دەیان وت) بەهۆی شوومی موساو شوێنکەوتووانیەوەیە. وە فەرموویەتی: ﴿وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا۟ هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا۟ هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ﴾،[5] واتە: وە ئەگەر (ناپاکان) خۆشی‌و چاکە هاتە ڕێیان دەڵێن ئەمە لە لای خواوەیە وە ئەگەر تووشی ناخۆشی خراپەیەك هاتن

---

[1] الطبري (١٩/٤٧٥).

[2] الاعراف (٧٥-٧٦).

[3] الدر المنثور (٦/٣٦٩).

[4] الاعراف (١٣١).

[5] النساء (٧٨).

دەڵێن: ئەمە لە لایەن تۆوەیە (ئەی موحەمەد (ﷺ)) بڵێ: هەمووی لە لایەن خواوەیە. هەمووی بە بڕیارو فەرمانی خوایە، خوای گەورە باسی خەڵکی ئەو شارە دەکات کاتێك کە پێغەمبەرانیان بۆ دەهات، گوتیان: ﴿قَالُوٓاْ إِنَّا تَطَيَّرۡنَا بِكُمۡۖ لَئِن لَّمۡ تَنتَهُواْ لَنَرۡجُمَنَّكُمۡ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٞ قَالُواْ طَـٰٓئِرُكُم مَّعَكُمۡ﴾[1] واتە: (خەڵکەکە) وتیان بێگومان ئێمە بەهۆی ئێوەوە دووچاری شوومی‌و بەدبەختی بووین سوێند بە خوا ئەگەر واز نەهێنن (لەو کارەتان) بەردبارانتان دەکەین و بە ڕاستی لە لایەن ئێمەوە دووچاری سزایەکی پڕئێش‌و ئازار دەبن، (پێغەمبەران) وتیان شوومی ئێوە بە خۆتانەوەیە. ئەمانیش دەڵێن: ﴿ٱطَّيَّرۡنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَۚ قَالَ طَـٰٓئِرُكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ﴾ واتە: پاشەڕۆژی ئێوە لە لای خوایەو پاداشتتان لەسەر ئەوە دەداتەوە، ﴿بَلۡ أَنتُمۡ قَوۡمٞ تُفۡتَنُونَ﴾ واتە: نەخێر بەڵکو ئێوە گەلێکن تاقی دەکرێنەوە. قەتادە دەڵێ: تاقی دەکرێنەوە بە گوێڕایەڵی‌و -خواپەرستی- بە گوناهکردن[2]. بەڵام وادەردەکەوێت مەبەست بە ﴿تُفۡتَنُونَ﴾ لەم ئایەتەدا واتە: مۆڵەت دەدرێن لەسەر ئەو گومڕاییەی کە ڕۆچوون تێیدا.

﴿وَكَانَ فِي ٱلۡمَدِينَةِ تِسۡعَةُ رَهۡطٖ يُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا يُصۡلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُواْ تَقَاسَمُواْ بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهۡلَهُۥ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدۡنَا مَهۡلِكَ أَهۡلِهِۦ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُواْ مَكۡرٗا وَمَكَرۡنَا مَكۡرٗا وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ مَكۡرِهِمۡ أَنَّا دَمَّرۡنَٰهُمۡ وَقَوۡمَهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلۡكَ بُيُوتُهُمۡ خَاوِيَةَۢ بِمَا ظَلَمُوٓاْۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنجَيۡنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾﴾

کەتنی کۆمەڵێك خراپەکاران‌و پاشەڕۆژی هۆزی سەموود

خوای گەورە باسی یاخیەکانی سەموودو سەرکردەکانیان دەکات کە بانگی هۆزەکەیان دەکرد بۆ بێ دینی‌و گومڕایی‌و بە درۆخستنەوەی پێغەمبەر ساڵح (سەلامی خوای لێ بێت) هەتا وایان لێهات وشترەکەیان کوشت‌و ویستیان ساڵحیش بکوژن. بە شەو بدەن بەسەریداو لەناوی بەرن‌و پاشان بڵێن بە خزمەنزیکەکانی ئەوان هیچ ئاگاداری کوشتنی پێغەمبەر ساڵح نین، ڕاستیش دەکەن، چاویان لێ نەبوو کوژراوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَكَانَ فِي ٱلۡمَدِينَةِ﴾ واتە: لەو شارەی ساڵح دا یانی شاری

[1] یس (١٨-١٩).

[2] الدر المنثور (٦/٣٦٩).

سەموود. ﴿تِسۡعَةُ رَهۡطٖ﴾ واتە: نۆ کەس هەبوون. ﴿يُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا يُصۡلِحُونَ﴾ واتە: لە زەویدا خراپەکاریان دەکرد بە هیچ جۆر چاکەیان نەدەکرد. یانی ئەوانەی کە خاوەن دەسەلأت بوون دەستیان گرتبوو بەسەر کاروباری سەموودا، عەونی دەڵێ: لە ئیبنو عەباسەوە: هەر ئەوانە بوون دایان لە ملی وشترەکەو کوشتیان.[1] واتە: ئەوانەی کە بە پرسو ڕای ئەوان ئەو کارە کرا لەعنەتیان لێ بێو خوا ڕوویان ڕەشکات. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَنَادَوۡاْ صَاحِبَهُمۡ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ﴾،[2] واتە: (گەلەکەی لەم کارە بێزار بوو) جا بانگی هاوڕێ خراپەکەیان کرد (قوداری کوڕی سالیف) ئەویش دەستی دایە شمشێر (وشترەکەی) سەربڕی. وە فەرموویەتی: ﴿إِذِ ٱنۢبَعَثَ أَشۡقَىٰهَا﴾،[3] واتە: کاتێك کە خراپترینیان هەستایەوە (بۆ سەربڕینی وشترەکە). عبدالرزاق دەڵێ: یەحیای کوڕی ڕەبیعەی سەنعانی هەواڵی پێ داین گوتی: بیستم لە عەتای کوڕی ئەبو ڕەباحەوە دەیگوت: ﴿وَكَانَ فِي ٱلۡمَدِينَةِ تِسۡعَةُ رَهۡطٖ يُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا يُصۡلِحُونَ﴾ ئەوانەی درهەمیان دەبڕیو لەتیان دەکرد -دەیان قرتاند-.[4] واتە: لێیان لادەبردو مامەڵەیان پێ دەکرد وەك عەرەبەکان چۆن مامەڵەیان پێ دکرد، ئیمامی مالیك دەڵێ لە یەحیای کوڕی سەعیدەوە ئەویش لە سەعیدی کوڕی موسەییەبەوە ئەگوازێتەوە کە فەرمویەتی: قرتاندنی ئەو زێڕ و زیو لە بەدفەڕی بڵاوکردنەوەیە لەناو زەویدا. مەبەست پێی لێرەدا ئەوانەیە کە سروشتیان بەدفەڕیە لەسەر زەمیندا بە هەر شێوەیەك توانایان هەبێت، وەك ئەو شتانەی کە ئەم زانا بەڕێزانە باسیان کردو چەندەها کاری بەدفەڕی تر، خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿قَالُواْ تَقَاسَمُواْ بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهۡلَهُۥ﴾ واتە: سوێندتان خوارد کە بە پەنهانی بە شەو بدەن بەسەر پێغەمبەر سالحداو (سەلامی خوای لێ بێت) بیکوژن، کەتنی خۆیان کرد -واتە هەوڵی خۆیاندا- بەڵام خوا کەتنەکەی بەسەر خۆیاندا شکاندەوە موجاهید دەڵێ: سوێندیان خواردو پەیمانیان دا بە یەکتری کە پێغەمبەر سالح لەناو بەرن، بەڵام دەستیان پێ نەگەیشت تا خۆیانو هۆزەکەیانی هەموو قڕکرد،[5] ﴿ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدۡنَا مَهۡلِكَ أَهۡلِهِۦ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ﴾ واتە: لە پاشان دەڵێین بە کەسو کاری سالح ئێمە ئاگامان لە کوشتنو تیاچوونی خێزانی ئەو نیەو بێگومان ڕاستیش دەکەین. عبدالرحمن ی کوڕی ئەبو

---

[1] الطبري (١٩/٤٧٧).

[2] القمر (٢٩).

[3] الشمس (١٢).

[4] عبدالرزاق (٣/٨٣).

[5] الطبري (١٩/٤٧٨).

حاتەم دەڵێ: کاتێ کە دایان لە ملی وشترەکەو کوشتیان پێغەمبەر ساڵح (سەلامی خوای لێ بێت) پێی گەوتن: ﴿تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ﴾[1] واتە: لە ماڵی خۆتاندا ڕابوێرن سێ ڕۆژ ئەوە بەڵێنی خودایەو درۆنیە، ئەوانیش گوتیان: ساڵح وادەزانێ لە ماوەی سێ ڕۆژدا لە کۆڵی دەبینەوەو لەناو دەچین، ئێمە کەمتر لە سێ ڕۆژ خۆیو ماڵو منداڵی لەناو دەبەینو ڕزگار دەبین لە دەستی، پێغەمبەر ساڵح (سەلامی خوای لێ بێت) مزگەوتێکی هەبوو لە حیجردا لە شیوێکدا لەوێ نوێژی دەکرد ئەوانیش چوون بۆ ئەشکەوتەکە بە شەو گوتیان ئەگەر هات بۆ نوێژ دەیکوژینو پاشان دەگەڕێینەوە، کاتێك ئەومان لەناودا دەچین ماڵو منداڵەکەیشی لەناو دەبەین، خوای گەورە بەردێکی بەرەو ڕوویان خستە خوارەوە بۆیان، ئەوانیش بە پەلە خۆیان کرد بە ئەشکەوتەکەداو بەردەکە بەردەمی ئەشکەوتەکەی لێ گرتن، هۆزەکەیان نەیان دەزانی ئەوان لە کوێنو ئەوانیش نەیان دەزانی هۆزەکەیان چیان بەسەر هاتووە. خوای گەورە سزای ئەمانی لێرەداو سزای ئەوانیشی لەشوێنی خۆیانداو پێغەمبەر ساڵحو ئەوەی لەگەڵی بوون ڕزگار کرد، پاشان ئەم ئایەتەی خوێند ﴿وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ واتە: ئەوان نەخشەو پیلانیان دانا بە پیلانێکی خراپ (بۆ کوشتنی صاڵح) ئێمەش نەخشەمان کێشا (بۆ لەناوبردنیان) بە نەخشەکێشان لە کاتێکدا ئەوان هەستیان نەدەکرد، ﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ واتە: ئینجا سەرنج بدە سەر ئەنجامی پیلانی ئەوان چی لێهات بێگومان ئێمە ئەوانو گەلەکەیانمان هەموو پێکەوە لەناو برد، ﴿فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ واتە: ئینجا ئەوە (جێ) خانووەکانیانە چۆڵو خاڵی یە لەبەر ئەوەی ستەمیان کرد بە ڕاستی لەو بەسەرهاتەدا پەندو بەڵگە هەیە بۆ کۆمەڵێك کەشت دەزانن. ﴿وَأَنجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ واتە: وە ئەو کەسانەمان ڕزگار کرد کە بڕوایان هێنا و لە خوا دەترسان.

﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن
دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِّن
قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا
عَلَيْهِم مَّطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾﴾

[1] هود (٦٥).

خوای گەورە باسی بەندەو پێغەمبەری خۆی لوت دەکات کە بانگی هۆزەکەی دەکردو دەیترساندن لە غەزەبی خودا لەسەر ئەو کارە خراپەی ـ نێربازیەی ـ دەیان کرد، کە هیچ کەسێك لە تۆرمەی ئادەم لە پێش ئەوانەوە نەیکردووە، لە ژنان وازیان هێنابوو پەلاماری پیاوانیان دەدا، ئەم ئاکارەیشیان بێ ناموسیەکی زۆر گەورە بوو، وەك خوای گەورە لەسەر زمانی لوت پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) فەرموویەتی: ﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَـٰحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ﴾ واتە: وە باسی لوت بکە کاتێ وتی بە گەلەکەی ئایا ئێوە ئەو کارە زۆر خراپو ناشیرینە دەکەن کە ئێوە دەبینن‌و دەزانن (چەند پیس‌و ناشیرینە). یانی بە بەرچاوی یەکترەوە کاری داوێن پیسی‌و نارەوا دەکەن. ﴿أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ واتە: ئێوە گەلێکی زۆر بێ عەقڵ‌و نەزانن کە ژنان واز لێ دێنن‌و پەلاماری پیاوان دەدەن، لە هیچ شتێك تێناگەن‌و نەفام‌و نەزانن‌و فەرمانی خوداش دەشکێنن، بێ ناموسیەك دەکەن تا ئێستا کەس نەیکردووە. وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿أَتَأْتُونَ ٱلذُّكْرَانَ مِنَ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَٰجِكُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ﴾،[1] واتە: ئایا لەناو (هەموو خەڵکی) جیهانیاندا ئێوە نێربازی دەکەن، وە واز دێنن لەو هاوسەرانەتان کە پەروەردگارتان بۆی دروست کردوون نەخێر بەڵکو ئێوە کۆمەڵێکن دەرچوو لە سنووری ئارەزوو. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوٓا۟ ءَالَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ﴾ واتە: گوتیان کەس‌و کاری لوت دەرکەن لە ئاواییەکەتان، چونکە ئەوان لەو کارە بێ ناموسیەی ئێوە زۆر نارەحەتن، حەزیان لە داوێن پاکیە لەم وڵاتەی ئێمەدا جێیان نابێتەوە، ویستیان کەس‌و کاری لوت پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) وەدەرنێن، خوای گەورەش قڕی کردن هەر خوانەناسێکی تریش وەك ئەوانە سەرپێچی فەرمانی خودا بکات وەك ئەوانی بەسەردێت، ﴿فَأَنجَيْنَـٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَـٰهَا مِنَ ٱلْغَـٰبِرِينَ﴾ واتە: خۆی‌و کەس‌و کاریمان ڕزگار کرد تەنها ژنەکەی نەبێت کە لەگەڵ هۆزەکەی لەناو چوون، چونکە ژنەکەی یارمەتیدەرو پشتگیری کەری ئەوانە بوو، خوای نەدەناسی‌و گوێڕایەڵی ئەوانە بوو، هۆزەکەی ئاگادارکرد کە بێن بۆ لای میوانەکانی پێغەمبەر لوت (سەلامی خوای لێ بێت) لەبەر ڕێزو خاتری پێغەمبەر لوت بووە (سەلامی خوای لێ بێت) توشی خراپە نەبووە نەوەك لەبەر خاتری خۆی، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ﴾ واتە: بارانێکی ئەمان باران، زۆر ترسناك‌و ڕەق‌و توند وەك بەرد خودای مەزن باراندی

---

[1] الشعراء (١٦٥ـ١٦٦).

بەسەر ئەو ناهەقیكارو دورر لە خودایانە بۆیە خودا فەرموویەتی: ﴿فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ﴾ واتە: جا چ خراپ بوو بارانی ترسێنراوان. چونکە خودای مەزن پێغەمبەری بۆ ناردن ئاگاداری کردنەوەو داوای لێکردن کە واز لە بێ نامووسی بێننو هەڕەشەی خودای پێ گەیاندن، بەلام ئەوانە هەر دژایەتی لوت پێغەمبەریان کرد (سەلامی خوای لێ بێت)و بڕوایان پێ نەکرد، دەیانویست شار بەدەری بکەن.

﴿قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَٰمٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَىٰٓ ۗ ءَآللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ أَمَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ أَن تُنۢبِتُوا۟ شَجَرَهَآ ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴿٦٠﴾﴾

فەرمان دان بە سوپاس کردنی خوداو درود ناردن بۆ پێغەمبەرەکانی (سەلامی خوای لێ بێت)

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَٰمٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَىٰٓ﴾ خوای گەورە فەرمان دەکات بە پێغەمبەرەکەی موحەمەد(ﷺ) کە بێژێت: سوپاس بۆ خودا لەسەر ئەو بەهرانەی کە داویەتی بە عەبدەکانی، ئەوەندە زۆرن لە ژمارە نایەنو باس ناکرێت، وە سوپاس بۆ ئەو خودایە کە هەرچی وەسفو ستایش بکرێت هەر کەمەو زۆر مەزنە خاوەنی ناوە پیرۆزەکانە، وە فەرمانیشی بە پێغەمبەر(ﷺ) کردووە کە درود ڕەوانە بکات بۆ هەموو پێغەمبەرە بەڕێزو هەڵبژێردراوەکانی (سەلامی خوایان لێ بێت) عەبدوڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەمو کەسانی تریش گوتیان: مەبەست بە عەبدە هەڵبژاردەکانی پێغەمبەرانە (سەلامی خوایان لێ بێت) وەك ئەم ئایەتە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿سُبْحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾[1] سەوری (الثوري)و سودی دەڵێن مەبەست پێی: هاوەڵەکانی پێغەمبەرە (ﷺ) ـڕەزای خودا لە هەموو ئەوانیش بێت– وە هەر بەم شێوەیە ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسیشەوە. هیچ دژایەتیەك لە نێوان ئەم دوو ڕایەدا نیە، چونکە ئەگەر هاوەڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) لە عەبدە هەڵبژاردەکانی بن، چاکترو باشتر پێغەمبەران بەری دەکەونو شایستەترن. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ءَآللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ ئەمە هەڕەشەیەکی توندە لەو کەسانەی کە شەریك بۆ خودا دادەنێنو وەك ئەو ۆدەبیەرستن. واتە: ئاخۆ خودا چاکترە یان ئەوەی دەیکەنە شەریکی؟

[1] الصافات (١٨٠ـ١٨٢).

چەند بەڵگەیەك لەسەر یەكتا پەرستی (التوحید) خودا

پاشان خوای گەورە ڕوونی دەكاتەوە كە هەر وەدی هێنەرو ڕۆزی دەرو كاربەدەستەو كەسێكی تر نیە غەیری خۆی، بۆیە دەفەرموێت: ﴿أَمَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ﴾ ئایا زاتێك كە ئاسمانەكان‌و زەوی دروست كردووە، واتە: ئەو ئاسمانانەی بەو شێوەیە لەو بەرزیەوە دروست كردووە كە پڕە لە ئەستێرەی ڕووناك‌و پڕشنگدار كە سوڕ دەخۆن لەو شوێنانەی كە بۆیان دیاری كراوە دێن‌و دەچن، زەمینیشی دروست كردوە بەو تەختەو بەرزی‌و نزمی‌و تۆكمەییە، لە كێوێكی زۆرو دەشتی فراوان‌و دۆڵی قوڵ‌و بیابان‌و چۆڵەوانی دوایی نەهاتوو پێكهاتووە، كە پڕە لە دارو درەخت‌و بەروبووم‌و دانەوێڵەو كشتوكاڵ. ئەو هەموو دەریاو گیاندارو جانەوەرەش هەریەكە لە جۆرێك‌و لە ڕەنگێك‌و لە شكڵێك. وە دەفەرموێت: ﴿وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً﴾ واتە: لە ئاسمانەوە بارانی باراندووە، بەهۆی ئەو بارانەوە ڕۆزی بەندەكانی داوە،، ﴿فَأَنۢبَتْنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ﴾ واتە: باخچەی زۆریشی تێدا ڕواندووە، ﴿ذَاتَ بَهْجَةٍ﴾ كە شێوازێكی جوان‌و دلگیریان هەیە، ﴿مَّا كَانَ لَكُمْ أَن تُنۢبِتُوا۟ شَجَرَهَآ﴾ واتە: كە ئێوە نەتاندەتوانی داودرەخت‌و بەروبوومی ئەو زەویە سەوز بكەن‌و كەڵكی لێ وەربگرن، بەڵكو خودای خاوەن دەسەڵات‌و وەدیهێنەرو بژێوی دەر هەر خۆی كردوویەتی غەیری ئەو كەس ناتوانێ بیكات، وەك بت‌و ئەو شتانەی كردووتانن بە هاوەڵی خوداو دەیان پەرستن، ئەو موشریكانە خۆشیان چاك دەزانن‌و دانی پێدا دەنێن. وەك خوای گەورەش لە چەند ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ﴾[1] واتە: وە ئەگەر پرسیاریان لێ بكەین كێ دروستی كردوون بێگومان دەڵێن خوا. وە دەفەرموێت: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن نَّزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ﴾[2] واتە: وە ئەگەر پرسیاریان لێ بكەین كێ لە ئاسمانەوە باران دەبارێنێ ئەنجا بەو بارانە زەوی مردووی زیندوو كردەوە بێگومان دەڵێن خوا. واتە: ئەوانە دانی پێدا دەنێن كە وەدیهێنەری هەموو ئەمانە هەموو تەنها خودا خۆیەتی‌و شەریكی نیە، كەچی لەگەڵ ئەوەیشدا شتی تر دەپەرستن‌و چاكیش دەزانن كە ئەوانە هیچیان بەدەست نیەو ناتوانن ژیان‌و ڕۆزی بە كەس بدەن. بەڵكو ئەو كەسەی كە شایەنی پەرستنە خودایە هەر ئەو وەدی هێنەرو ڕۆزی دەرە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ﴾ ئایا پەرستراوێكی تر لەگەڵ خودا هەیە؟ نەخێر كەسێكی تر

---

[1] زخرف (٨٧).

[2] العنكبوت (٦٣).

غەیری خودا بۆ پەرستن ناشێت، وەك بۆتان دەركەوت، وە هەموو خاوەن عەقڵێك دان بەو ڕاستیە دادەنێو گومانی نیە كە خوا وەدیهێنەرو ڕۆزی دەرە. پاشان دەفەرموویێت: ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ﴾ واتە: ئەوانەی شەریك بۆ خودا دادەنێن كۆمەڵێكی لە هەق لادەرن.

﴿أَمَّن جَعَلَ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنْهَٰرًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَٰسِىَ وَجَعَلَ بَيْنَ ٱلْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾﴾

خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿أَمَّن جَعَلَ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا﴾ واتە: ئەو خودایەی كە زەوی كردووە بە شوێنی حەسانەوە كە ناكشێو لەرزە ناكاتو بە خەڵكەكەیەوە ناجوڵێ، چونكە گەر وابووایە ژیان بەسەریەوە تاڵو ناخۆش دەبوو، بەڵكو بە دلۆڤانیو ڕێزی خۆی لە بەندەكانی وەك فەرشێكی ڕاخراوی لێ كردوە لەرزەلەرزر جموجۆڵ ناكات وەك خوای گەورە لە ئایەتێكی تردا دەفەرموویێت: ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً﴾[1]، واتە: خوا زاتێكە كە زەوی بۆ كردوونەتە نیشتەجێ (ئارامگا) وە ئاسمانیشی بۆ كردوون بە سەربان. ﴿وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنْهَٰرًا﴾ واتە: جۆرباری شیرینو زەلاڵی لەناو زەویدا هەڵقولاندووەو بە ناویدا دەڕوات هەندێكیان گەورەو هەندێكی تری بچووك بەرەو ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاواو باكوورو باشوور دەچن، بەپێی پێویستی عەبدەكانی لەو وڵاتو هەرێمانەدا ـ پەرشو بڵاوی كردوون لە هەموو بەشەكانی زەویدا ـ ڕێویان دەدات. ﴿وَجَعَلَ لَهَا رَوَٰسِىَ﴾ واتە: كێوی گەورەو بەرزی دروست كردووە وەك مێخ چووە بەناو زەمیندا تا بوەستێو جوڵەجۆڵ نەكاتو نەڕوات، ﴿وَجَعَلَ بَيْنَ ٱلْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا﴾ واتە: لە نێوان ئەو دوو دەریایەدا كە یەكێكیان شیرینەو ئەوی تریان تفتو تاڵە بەربەستی داناوە، كە ناهێڵێ تێكەڵاوی یەكتری ببن، هەتا بەهۆی یەكتریەوە، پیسو خراپ ببنو تامیان بگۆڕێت، ئەوەش لە كارزانی خودای مەزنە كە هەردوو دەریاكە وەك خۆیان بمێننەوەو سیفاتی خۆیان لە دەست نەدەن، چونكە ئەو دەریانەی كە ئاویان شیرینە ئاوی ئەو ڕووبارانەیە كە بە ناو زەویدا تێدەپەڕنو دەچن خەڵكی دەیخۆنەوەو شیرینەو بەكاری دێنن بۆ ئاودێرانی دارودرەختو كشتوكاڵو مەڕو ماڵاتو گیانلەبەرەكانی تریش لێی دەخۆنەوە. دەریا تفتو تاڵەكانیش ـ خوێیاویەكانیش ـ ئەو دەریایانەیە كە دەوری دونیای داوە لە هەموو لایەكەوە، خودای مەزن وای وەدی هێناوە كە ئاوەكەی تفتو تاڵ بێت، هەتا بەهۆی ئەو دەریا گەورانەوە كەشو هەوای سەر زەمین پیس نەبێت بە بۆنەكەی وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ هَٰذَا

[1] الغافر (٦٤).

﴿عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا﴾[1] واتە: ئەو (زاتە) زاتێکە دوور دەریا (ئاو)ی بەرەڵا کردو لە پاڵ یەکدا ئەمەیان شیرینو سازگارە (ئاوی ڕووبارو کانیاوە) ئەوی تریان زۆر سوێرو تاڵو تفتە (ئاوی دەریاکانە) وە لە نێوان ئەو دوو (ئاو)ەدا بەربەستێکی داناوەو بەرگریکەرێکی ئەستوور (تا ئەو دوو ئاوە تێکەڵ بەیەك نەبن. بۆیە لێرەدا خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَإِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ﴾؟ واتە: ئاخۆ هیچ خودایەکی تر لەگەڵ خودادا هەیە بتوانێ ئەمە بکات، یا بپەرسترێت؟ نەخێر، کەسێ ناتوانێو کەسیش شایەنی پەرستن نیە غەیری خودا. ئەم دوو قسەیە هەردوویان ڕاستنو لەیەك جیاناکرێتەوە. ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ واتە: زۆربەی خەڵکی نازانن بۆیەغەیری خودا دەپەرستن.

﴿أَمَّن يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ ۗ أَإِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ ۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾﴾

خوای گەورە ئاگادارمان دەکاتەوە کە هاوار هەر لەو دەکرێت لە کاتی تەنگانەداو پەنا هەر بە ئەو دەبرێت لە کاتی کارەساتو لێ قەوماندا، وەك فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ﴾،[2] واتە: وە کاتێ لە دەریادا تووشی بەڵاو زیان بێن هەموو ئەو (پەرستراوانە)ی هاواریان لێ دەکەن ون دەبن بێجگە لە خوا. وە فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ﴾،[3] واتە: پاشان کاتێ دووچاری زیانو ناڕەحەتیەك ببن ئەوە پەناو هاوار هەر بۆ لای ئەو دەبەن. هەر بەو شێوەیەش لێرەدا فەرموویەتی: ﴿أَمَّن يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ﴾ واتە: ئەو کەسە کێیە لێقەوماو پەنا بۆ کەس نابات غەیری ئەو، ئەو کەسە کێیە کە زەرەرو زیانو ئێشو ئازار لانابات غەیری ئەو، بێگومان هەر خوای گەورەیە. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە پیاوێکی بەلهوجەیمەوە (بَلْهُجَيم) دەڵێ: ئەی پێغەمبەری خودا، هاوار لە کێ دەکەی؟ فەرمووی: (تەنها لە خودا دەپاڕێمەوە، ئەو خودایەی کە تووشی ئازار ناڕەحەتی بووی کە لێی پاڕایتەوە، ئەو ئازارو ناڕەحەتیەی لەسەر لابردووی، ئەو خودایەی ئەگەر ڕێگات ون کرد لە زەویەکی چۆڵو بیاباندا، پاڕیتەوە وەڵامت دەداتەوە، ئەو خودایەی کە تووشی قاتو قڕی بوویت، لێی پاڕایتەوە ڕووەکت بۆ دەڕوێنێت) پیاوەکە گوتی: گوتم: ئامۆژگاریەکم بکە، فەرمووی: (قسە ـ جوێن ـ بە هیچ کەسێك مەڵێ، لە چاکەکردن مەوەستە ئەگەر

[1] الفرقان (٥٣).

[2] الاسراء (٦٧).

[3] النحل (٥٣).

زەردەخەنەیەکیش بێت کاتێ کە گەیشتی بە برایەکی موسڵمانت، یان: ئەگەر خاڵی کردنی سەڵتە ئاوەکەت بێت لە سەڵتی کەسێك کە پێویستی بە ئاوە، پۆشاکەکەت هەتا نیوەی لاقت شۆڕکەرەوە خۆ ئەگەر نەت توانی با تا پاژنەکانت شۆڕی کەیتەوە، نەکەی پۆشاکەکەت شۆڕکەیتەوە چونکە شۆڕکردنەوەی پۆشاك لە فیزو خۆبەزل زانینەوەیە، بێگومان خودا خۆشی نایە لە خۆبەزلزان.[1]

بەسەرهاتی موجاهیدێك ـ تێکۆشەرێك ـ لە ڕێی خوادا

ئیبنو عەساکیر باسی کردووە لە تەرجومەی (في الترجمة) فاتیمەی کچی حەسەنەوە دایکی ئەحمەدی عیجلیەوە (العجلية) دەڵێ: ڕۆژێك خوانەناسان موسڵمانانیان ڕاونا ـ شکاند ـ لە غەزایەکدا ولاغێکی ـئەسپ یان ماین ـ چاك کە خاوەنەکەی زۆر لێی ڕازی بوو، کە پیاوێکی دەوڵەمەندو چاك بوو، گوتی: بە ولاخەکەی چیت بەسەر هاتووە ـ لێ قەومانە ـ؟ هاوار بۆ تۆ! من تۆم بۆ ڕۆژێکی ئاوەها ئامادە کردووە. ولاخەکە خۆراکێکی · ئالیکێکی ـ کەمم پێ دەدا؟ پیاوەکە وتی: پەیمانت دەدەمێ لەم ڕۆژە بە دواوە ئالیکت پێ نادەم لە لای خۆمەوە نەبێت، ولاخەکە ڕۆیشتو ولاخەکەی ڕزگار کرد، ئەو پیاوە لە پاش ئەوە ئالیکی نەدەدا بە ولاخەکەی لە لای خۆیەوە نەبێت، دەنگو باسی ئەم پیاوە لەناو خەڵکدا بڵاوبووەوە، خەڵکی دەچوون بۆ لای هەتا گوێبیستی ئەو قسانەی بن، ئەو هەواڵە گەیشتە ڕۆمەکان، گوتیان: ولاتێ پیاوی ئاوای تێدابێت هەرگیز داگیر ناکرێت، ویستی بە فێڵێ لەناو ولاتەکەی خۆیدا بیگرێتو بە دیلی بیبات، پیاوێکی هەڵگەڕاوە لە دینی ـ المرتد ـ ناردە لای، کاتێك کە پیاوەکە چووە لای، خۆی وا نیشان دا کە موسڵمان بووەتەوە بڕیاری داوە کە چاکە بکات لەگەڵ موسڵمانانو گەلەکەی، هەتا وای کرد لە خۆی بووە جێی متمانەی پاشان ڕۆژێك دەرچوون لە کەناری دەریایەکدا دەگەڕان، پیاوە هەڵگەڕاوەکە ـ المرتد ـ لەگەڵ پیاوێکی تردا لە ڕێگای پاشای ڕۆمەوە ئاگادار کرابوو ڕێك کەوتبوون کە هاوکاری یەکتری بکەن، بە دیلی بیگرن، کاتێك کە دەوری پیاوەکەیان داو ویستیان بیگرن، چاوی بەرەو ئاسمان بەرز کردەوەو گوتی: ئەی خودایە ئەمانە خۆیان وا نیشان دا کە خاوەن باوەڕن فێڵیان لێ کردم، تۆ ئەدەمم بە گژیاندا مەیلی خۆتە چیان بەسەر دێنێ، گوتی: جانەوەرێك ـ دڕندەیەك ـ هاتو هەردوو پیاوەکەی گرت ـ برد ـ، پیاو چاکەکەیش بە سەلامەتی گەڕایەوە[2].

---

[1] أحمد (٥/٦٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] تأريخ دمشق المخطوط (٤٨٩/١٩).

باسی جێ نشینی لەم سەر زەمینە

خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَيَجۡعَلُكُمۡ خُلَفَآءَ ٱلۡأَرۡضِ﴾ واتە: دەتانکاتە جێنشین لەم سەر زەمینە گەل دوای گەلو دەستە دوای دەستە جێی پێشینەکانی خۆتان دەگرنەوە وەك فەرموویەتی: ﴿إِن يَشَأۡ يُذۡهِبۡكُمۡ وَيَسۡتَخۡلِفۡ مِنۢ بَعۡدِكُم مَّا يَشَآءُ كَمَآ أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوۡمٍ ءَاخَرِينَ﴾[1] واتە: ئەگەر بیەوێت لەناوتان دەباتو کێی بوێت دوای ئێوە دەیکاتە جێنشینی(ئێوە) وەك چۆن ئێوەی لە نەوەی کۆمەڵێکی تر بەدی هێنا. وە فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِي جَعَلَكُمۡ خَلَٰٓئِفَ ٱلۡأَرۡضِ وَرَفَعَ بَعۡضَكُمۡ فَوۡقَ بَعۡضٖ دَرَجَٰتٖ﴾[2] واتە: وە خوا ئەو زاتەیە کە ئێوەی کردووە بە جێنشینانی زەوی (کۆمەڵ لە دوای کۆمەڵ دێن) چەند پلە هەندێکتانی بەرزکردووەتەوە بەسەر هەندێکی ترتاندا. وە فەرموویەتی: ﴿وَإِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ خَلِيفَةٗ﴾[3] واتە: (بیریان بێنەوە) کاتێ پەروەردگاری تۆ بە فریشتەکانی وت بە ڕاستی من جێنشینێك دروست دەکەم لەسەر زەوی. واتە: کۆمەڵێ جێی کۆمەڵێکی تر دەگرێتەوە، ئەم ئایەتەش کە دەفەرموویت: ﴿وَيَجۡعَلُكُمۡ خُلَفَآءَ ٱلۡأَرۡضِ﴾ واتە: گەل دوای گەلو نەوە دوای نەوەو کۆمەڵ دوای کۆمەڵ، خۆ ئەگەر خودا مەیلی لێ بووایە هەمووی لەیەك کاتدا دروست دەکرد وەك چۆن ئادەمی دروست کرد (سەلامی خوای لێ بێت) نەی دەکردنە نەوەی یەکترو بە دوای یەکدا بێن، خۆ ئەگەر مەیلیشی لێ بووایە هەموویانی یەك لە دوای یەك وەدی دەهێناو گیانیشی نەدەکێشان بە یەکەوە نەبێت، واتە هەموویانی پێکەوە گیان دەکێشا، ئەو کاتە دنیایان لەسەر تەنگ دەبوو ڕۆزیان زۆر بە زەحمەت وەدەست دەهێناو ئازاری یەکتریان ئەداو یەکتریان تووشی زیان دەکرد، بەڵام خوای گەورە بە کلرزانیو بڕیارو دەسەڵاتی خۆی وای بڕیاردا کە لە یەك گیان دروستیان بکات پاشان بەو شێوەیە زۆریان بکاتو بڵاویان بکاتەوە بەسەر زەمیندا، کۆمەڵ کۆمەڵو تیرە تیرەو گەل گەل هەریەکەو لە شوێنێکدا بە دوای یەکدا، هەتا ئەو کاتەی کە ماوە تەواو دەبێتو هەموو گیانی دەکێشرێتو سەر زەمین چۆڵ دەبێت، وەك چۆن خوا خۆی بڕیاری داوەو ئەو کاتەی دیاری کردووە، پاشان ڕۆژی قیامەت دێت، هەموو کەسێك پاداشتی کرداری خۆی وەردەگرێت لەو کاتەدا، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَمَّن يُجِيبُ ٱلۡمُضۡطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكۡشِفُ ٱلسُّوٓءَ

[1] الانعام (١٣٣).

[2] الانعام (١٦٥).

[3] البقرة (٣٠).

﴿وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ ٱلْأَرْضِ ۗ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ﴾ واتە: ئاخۆ خودایەکی تر هەیە لەگەڵ خوادا ئەم دەسەڵاتەی هەبێت؟ یان وەك خوا بپەرسترێت؟ چاکیش زانراوە کە هەر خودا دەتوانێ ئەو کارە بکات کەسی لەگەڵ نیە شەریکی بێت، ﴿قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ﴾ واتە: ئەمانە کەم پەند وەردەگرن کاتێ کە ڕێنموونی دەکرێن بۆ سەر هەق و ڕێگای ڕاست.

﴿أَمَّن يَهْدِيكُمْ فِى ظُلُمَـٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَمَن يُرْسِلُ ٱلرِّيَـٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦٓ ۗ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ تَعَـٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾﴾

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَمَّن يَهْدِيكُمْ فِى ظُلُمَـٰتِ ٱلْبَرِّ﴾ واتە: یان ئەو کەسەی چاکترە کە لە تاریکی وشکایی و دەریا لەڕێ شارەزاتان دەکات بەهۆی ئەو هەموو نیشانانەوە کە لە ئاسمانەکان و زەمیندا دروستی کردووە وەك لە ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿وَعَلَـٰمَـٰتٍ ۚ وَبِٱلنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ﴾[1] واتە: هەروەها نیشانەی زۆری داناوە و بە ئەستێرەش خەڵکی ڕێ دەردەکەن (لە شەودا). وە فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلنُّجُومَ لِتَهْتَدُوا۟ بِهَا فِى ظُلُمَـٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ﴾[2] واتە: وە هەر خوایە کە ئەستێرەی داناوە بۆتان بۆ ئەوەی ڕێیان پێ دەرکەن لە تاریکیەکانی وشکانی و دەریادا. وە لێرەدا دەفەرمووێت: ﴿وَمَن يُرْسِلُ ٱلرِّيَـٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦٓ﴾ واتە: هەر ئەوە ئەو بایانە ڕەوانە دەکات کە هەورەکان بەڕێ دەکات کە بارانی پێوەیە و دەیبارێنێ بەسەر بەندەکانیدا کە وەختە لە بێ بارانی و کەم ئاویدا تووشی نارەحەتی و کەم دەرامەتی و برسیەتی و قات و قڕی و بێ هیوایی ببن، ﴿رَحْمَتِهِۦٓ ۗ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ تَعَـٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ واتە: هیچ پەرستراوێکی تر لەگەڵ خودا هەیە؟ خودا زۆر لەوە بڵندترە کە شەریکی بۆ دادەنێن.

﴿أَمَّن يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَمَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۗ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَـٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿٦٤﴾﴾

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَمَّن يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَمَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۗ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَـٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ﴾ واتە: ئەو خودایە بە دەسەڵات و توانای خۆی ئەم بوونەوەرەی وەدی هێناوە و هەر خۆشی لە پاشەڕۆژدا لە ناوی دەبات و تێکی دەدات وەك لە ئایەتیکی تردا

[1] النحل (١٦).
[2] الانعام (٩٧).

فەرموویەتی: ﴿إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ۝١٢ إِنَّهُۥ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ﴾،[1] واتە: بێگومان هەڵمەت بردنی پەروەرندەت زۆر توندەو ئەو هەر خۆی وەدی دەهێنێ‌و دوبارەشی دەکاتەوە، وە فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾،[2] واتە: ئەو (خوا) زاتێکە بەدی هێنانی دەست پێکردووە لە پاشان (دوای مردنی) دووبارە دروستی دەکاتەوە ئەم (دروست کردنەوەی دووەم) لای خوا ئاسانترە. وە دەفەرمووێت: ﴿وَمَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ واتە: کێ لە ئاسمان‌و زەمینەوە ڕۆزیتان دەدات، بەهۆی باران بارینەوە ڕووەکتان بۆ دەڕوێنێ‌و خێروبێری زەویتان دەداتێ، وەك لە چەند ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ۝١١ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ﴾،[3] واتە: سوێند بە ئاسمانی خاوەن باران، وە بە زەوی خاوەن درزو قلیش، وە فەرموویەتی: ﴿يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا﴾،[4] واتە: (خوا) دەزانێ چی دەچێتا بەناو زەویداو چی دەردەچێت‌و چیێ دێتە خوارەوە لە ئاسمان‌و چی سەردەکەوێت. خودای پاك‌و بێگەرد ئاوێکی پیرۆز لە ئاسمانەوە دەبارێنێ دەچێتە ناو زەمین‌و بە شێوەی کانی دێتە دەرەوەو دەڕوات بەناو زەمیندا، پاشان بەهۆی ئەو ئاوەوە کشتوکاڵ‌و بەروبووم‌و گوڵی جوان‌و ناسك‌و هەمەڕەنگ دەڕوێت، ﴿كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ﴾،[5] واتە: (ئەی مرۆڤەکان) بخۆن‌و ئاژەڵ‌و ماڵاتەکانیشتان بلەوەڕێنن بە ڕاستی لەوەدا (کە باسکرا) بەڵگەو نیشانەی زۆر هەیە بۆ ئەوانەی خاوەنی ژیرین. بۆیە فەرموویەتی: ﴿أَإِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ﴾ ئایا پەرستراوێکی تر لەگەڵ خودا دەپەرستن ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ﴾ واتە: بەڵگەکانتان بێنن نیشانی دەن ئەگەر وا دەزانن قسەکەتان ڕاستەو غەیری خودا کەسێکی تر هەیە هاواری لێ بکەن‌و بیپەرستن. وەك فەرموویەتی: ﴿بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ واتە: ئەگەر ئێوە ڕاست دەکەن. خودا خۆی ئاگادارە کە هیچ بەڵگەو نیشانەیەکیان بە دەستەوە نیە وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِندَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾[6] واتە:

---

[1] البروج (١٢ـ١٣).

[2] الروم (٢٧).

[3] الطارق (١١ـ١٢).

[4] سبأ (٢).

[5] طه (٥٤).

[6] المؤمنون (١١٧).

هەر کەس بپەرستێ پەرستراوێکی تر لەگەڵ خوادا کە هیچ بەڵگەیەکی نەبێت لەسەر ئەو (پەرستنە) ئەوە بە ڕاستی لێپرسینەوەی تەنها لای پەروەردگارێتی بێگومان کافران ڕزگار نابن.

﴿قُل لَّا يَعۡلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ٱلۡغَيۡبَ إِلَّا ٱللَّهُۚ وَمَا يَشۡعُرُونَ أَيَّانَ يُبۡعَثُونَ (٦٥) بَلِ ٱدَّٰرَكَ عِلۡمُهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِۚ بَلۡ هُمۡ فِي شَكّٖ مِّنۡهَاۖ بَلۡ هُم مِّنۡهَا عَمُونَ (٦٦)﴾

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قُل لَّا يَعۡلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ٱلۡغَيۡبَ﴾ واتە: بڵێ کەسانێ کە لە ئاسمانەکانو زەویدان غەیب نازانن. خوای گەورە فەرمان دەکات بە پێغەمبەرەکەی موحەمەد (ﷺ) کە بێژێ بە هەموو خەڵکیو فێریان بکات کە هەرچی لە ئاسمانەکانو زەمیندا هەیە، نازاننو ئاگاداری نهێنیەکان نین، غەیری خودا، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِلَّا ٱللَّهُ﴾ ئەم ڕستەیە ئیستیسنای مونقەتیعە (استثناء منقطع) خودا نەبێ هیچ کەسێك ئاگاداری نهێنیەکان نیە، هەر خۆی دەزانێو شەریکی نیە، وەك فەرموویەتی: ﴿وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلۡغَيۡبِ لَا يَعۡلَمُهَآ إِلَّا هُوَ﴾،[1] واتە: وەکیلی هەموو نهێنیەکان هەر لای خوایە کەسی نایانزانێت بێجگە ئەو (خوا). وە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلسَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ ٱلۡغَيۡثَ وَيَعۡلَمُ مَا فِي ٱلۡأَرۡحَامِۖ وَمَا تَدۡرِي نَفۡسٞ مَّاذَا تَكۡسِبُ غَدٗاۖ وَمَا تَدۡرِي نَفۡسُۢ بِأَيِّ أَرۡضٖ تَمُوتُۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرُۢ﴾[2] واتە: بە ڕاستی تەنها لای خوایە زانیاری (کاتی هاتنی) ڕۆژی دوایی وە هەر خوا باران دەبارێنێ تەنها خوا دەزانێ بەوەی لە منداڵدانی (دایکان) دایەو هیچ کەس نازانێ سبەینێ چی دەکات وە هیچ کەس نازانێ لە چ شوێنو زەویەکدا دەمرێت بە ڕاستی خوا زاناو ئاگادارە. ئایەت لەم بارەوە زۆرە، وە دەفەرموێت: ﴿وَمَا يَشۡعُرُونَ أَيَّانَ يُبۡعَثُونَ﴾ واتە: ئەوانەی لە ئاسمانەکانو زەمیندان نازانن کەی ڕۆژی قیامەت دێتو زیندوو دەکرێنەوە، وەك لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿ثَقُلَتۡ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ لَا تَأۡتِيكُمۡ إِلَّا بَغۡتَةٗ﴾[3] واتە: گرانە لەسەر ئەوانەی کە لە ئاسمانەکانو زەمیندان کە بزانن و ئاگادار بن کەی دێت، لە ناکاوێك ئەو ڕۆژە دێتو ڕوتان تێدەکات. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿بَلِ ٱدَّٰرَكَ عِلۡمُهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ﴾ واتە: زانیاریان هەر ئەوەندە بڕ دەکاتو ناتوانن کاتەکەی بزانن، هەندێکی تر لە زانایان لەم ئایەتەدا ﴿بَلِ ٱدَّٰرَكَ عِلۡمُهُمۡ﴾ واتە: زانیاریان یەکسانە لەو بارەیەوە، وەك لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا– (ﷺ)

[1] الانعام (٥٩).

[2] لقمان (٣٤).

[3] الاعراف (١٨٧).

فەرمووی بە جوبرەئیل کە پرسیاری لێ کرد لە بارەی ڕۆژی قیامەتەوە (ئەوەی پرسیاری لێ دەکرێت شارەزاترنیە لەوەی کەپرسیاردەکات).[1] واتە: وەك یەکێ لەبێ دەسەلاتیونەتوانیدا، پرسیارکەرو پرسیار لێکراو. ﴿بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْهَا﴾، ئەو زەمیرە (الضمير) دەگەڕێتەوە بۆ جنسەکە کە مەبەست پێی خوانەناسەکانە. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَعُرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَّقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّن نَّجْعَلَ لَكُم مَّوْعِدًا﴾[2] واتە: وە هەموو (ئادەمی) لەبەردەم پەروەردگارتدا ڕیز دەکرێن سوێند بە خوا بێگومان هاتنەوە بۆ لامان هەر بەو شێوەیەی کە یەکەم جار دروستمان کردن بەڵام ئێوە گومانتان وابوو کە ئێمە کاتێك دانانێین بۆ (لێپرسینەوە)تان. واتە خوانەناسان لە خۆتان، وە لێرەشدا هەر وای فەرموو، ﴿بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْهَا﴾ واتە: ئەوانە بە گومانو دوو دڵن لە بوونیو لە هاتنیو ڕوودانی، ﴿بَلْ هُم مِّنْهَا عَمُونَ﴾ واتە: زۆر بێ ئاگاو نەزانن لە کوێر خراپترن لە بارەی هاتنی ڕۆژی قیامەتەوە.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا وَآبَاؤُنَا أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِن قَبْلُ إِنْ
هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ
عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾﴾

موشریکەکان هاتنی ڕۆژی قیامەت بە درۆ دەزانن و وەڵام دانەوەیان

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا وَآبَاؤُنَا أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ﴾ خوای گەورە باسی ئەو موشریکانە دەکات کە بڕوایان نیە بە ڕۆژی قیامەتو زیندووبوونەوەو ئینکاری دەکەنو ئێژن: چۆن ئێمە کاتێ بووین بە خۆڵو ئێسکمان ڕزاو پوتورکاو ورد بوو جارێکی تر گیان دەکرێتەوە بە لاشەماندا. پاشان فەرموویەتی: ﴿لَقَدْ وُعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِن قَبْلُ﴾ واتە: ئەم بەڵێنە بە ئێمەو بابو باپیرانیشمان دراوە لە پێشەوە، هەر قسەیەو دەیبیستین، وا نازانین ڕاست بێتو ئێژن: ﴿إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ ئەمەی کە باس دەکرێت کە زیندوو دەکرێنەوە لە بەسەرهاتی پێشینەکان دەکات. ﴿إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ واتە: گەلەکان لە یەکتریان وەرگرتووە لەو کتێبانەی کە لە پێشینەکانیانەوە بە دەستیان گەیشتووە، هیچ بنەمایەکی ڕاستی نیە، خوای گەورە وەڵامیان

[1] مسلم (٣٦/١).

[2] الكهف (٤٨).

دەداتەوە کە چۆن ئەوانە وا بیردەکەنەوەو بڕوا بە زیندووبوونەوە ناکەن دەفەرموێت: ﴿قُلۡ﴾ بڵێ: ئەی موحەمەد (ﷺ) بەو خوانەناسانە: ﴿قُلۡ سِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُجۡرِمِينَ﴾ واتە: با بڕۆن بگەڕێن بەسەر زەمیندا بە چاوی خۆیان ببینن کە چۆن خودای مەزن تۆڵەی لەو خوانەناسانەی پێش ئەوان کردووەتەوەو تەفروتونای کردوون‌و لەناوی بردن‌و پێغەمبەران‌و شوێنکەوتووانی لە خاوەن باوەڕان لەنێوان ئەواندا ڕزگارو سەربەرز کرد، ئەوانە هەموو بەڵگەن لەسەر ڕاستی ئەو پەیامەی کە پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) هێناویانەو چاکی ئەو پەیامە. پاشان خوای گەورە دڵخۆشی پێغەمبەر (ﷺ) دەداتەوە دەفەرموێت: ﴿وَلَا تَحۡزَنۡ عَلَيۡهِمۡ﴾ واتە: بە باوەڕنەهێنانی ئەو موشریکانە دڵتەنگ مەبە، داخ‌و کەسەریان بۆ هەڵمەکێشە، ﴿وَلَا تَكُن فِي ضَيۡقٖ مِّمَّا يَمۡكُرُونَ﴾ واتە: لەو فێڵانەی ئەوان دەیکەن‌و دژی ئەو پەیامە دەوەستن کە تۆ بۆت هێناون دڵتەنگ مەبەو خەفەت مەخۆ، خودا پشتگیرو یلرمەتی دەری ئاینەکەتە، سەری دەخات بەسەر ئەوانەدا کە واز ناهێنن‌و دژایەتی دەکەن.

﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلۡوَعۡدُ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ٧١ قُلۡ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعۡضُ ٱلَّذِي تَسۡتَعۡجِلُونَ
٧٢ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضۡلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَشۡكُرُونَ ٧٣ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعۡلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمۡ وَمَا
يُعۡلِنُونَ ٧٤ وَمَا مِنۡ غَآئِبَةٖ فِي ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ إِلَّا فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٍ ٧٥﴾

خوای گەورە باسی موشریکەکان دەکات کە هاتنی ڕۆژی قیامەت بە درۆ دەزانن‌و بڕوایان وایە کە هەرگیز ڕوو نادات ئێژن ئەگەر ئەو قسەیە ڕاستە کەی دێتەدی وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلۡوَعۡدُ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ﴾ خوای گەورەیش وەڵامیان دەداتەوەو دەفەرموێت: ﴿قُلۡ﴾ ئەی موحەمەد (ﷺ) بێژە: ﴿عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعۡضُ ٱلَّذِي تَسۡتَعۡجِلُونَ﴾ واتە: لەوانەیە زۆر لێتانەوە نزیك بووبێتەوە هەندێ لەو سزایانەی کە داوای هاتنی دەکەن لابە پەلە. ئیبنو عەباس دەڵێ: لەوانەیە ئەوەی ئێوە پەلەی لێ دەکەن زۆر نزیك بووبێتەوە یان زۆر نزیك بێت لێتانەوە.[1] موجاهیدو زەحاك‌و عەتای خۆراسانی‌و قەتادەو سودیش هەر وایان وگوتووە.[2] وەك ئەم ئایەتە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَۖ قُلۡ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ قَرِيبٗا﴾،[3] واتە: وە دەڵێن ئەوە کەی دەبێت بڵێ

[1] الطبري (١٩/٤٩٢).
[2] الطبري (١٩/٤٩٢)، الدر المنثور (٦/٣٧٥).
[3] الاسراء (٥١).

لەوانەیە ئەو (ڕۆژە هاتنی) نزیك بێت، وە دەفەرموویت: ﴿ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِٱلْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةُۢ بِٱلْكَٰفِرِينَ ﴾[١]، واتە: بە پەلە لە تۆ داوای (هێنانی) سزا دەکەن کە بە ڕاستی دۆزەخ دەوری کافرانی داوە. بۆیە ئەو لامە ـ اللام ـ چووەتە سەر ﴿رَدِفَ لَكُم﴾ چونکە مانای (عَجِلَ لَكُم) زۆر نزیکە دەگەیەتێت، وەك لە موجاهیدەوە ڕیوایەت کراوە ﴿عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم﴾ واتە: لەوانەیە زۆر لێتانەوە نزیك بێت.[٢] پاشان خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ ﴾ واتە: خوای تۆ چاکەی زۆرە بەسەر خەڵکەوە ئەو هەموو بەهرە زۆرەی ڕژاندووە بەسەریاندا کەچی ئەوان هەر ناهەقی لە خۆیان دەکەن، ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ﴾ واتە: شوکرانەبژێری ئەو هەموو چاکەیە ناکەن ژمارەیەکی زۆر کەمیان نەبێت. ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ واتە: خودا چۆن ئاگاداری هەمووشتە ئاشکراکراوەکانیانە هەربەو شێوەیە ئاگاداری گشت شتە شاراوەکانیشیانە. وەك لە چەند ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿ سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ ٱلْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ﴾،[٣] واتە: یەکسانە (بۆ خوا) ئەوەتان بە نهێنی قسە بکات وە ئەوەتان بە ئاشکرا (قسە) بکات.وە فەرموویەتی: ﴿يَعْلَمُ ٱلسِّرَّ وَأَخْفَى﴾،[٤] واتە: ئەوە بە ڕاستی ئەو (خوا) نهێنیو لە نهێنی شاراوەتریش دەزانێ. وە دەفەرموویت: ﴿أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾،[٥] واتە: بێدار بن کاتێك ئەوانە خۆیان دادەپۆشن بە پۆشاکەکانیان (خوا) دەزانێ بەوەی دەیشارنەوەو ئەوەی ئاشکرای دەکەن. پاشان خوای گەورە باسی ئەوە دەکات کە ئاگاداری هەموو نهێنیەکانی ئاسمانەکانو زەمینەو لە دیارو نادیاریش، ئەوەی کە بەندەکانی ئاگاداری نینو نەیان بینیوە، دەفەرموویت: ﴿وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِى ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ﴾ ئیبنو عەباس دەڵێ: هیچ شتێك نیە لە ئاسمانەکانو زەمیندا،[٦] ﴿إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ﴾ واتە: هەموو لە کتێبێکی ڕوونکەرەوەدا نووسراوە، ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە

---

[١] العنكبوت (٥٤).

[٢] الطبري (١٩/٤٩٢).

[٣] الرعد (١٠).

[٤] طه (٧).

[٥] هود (٥).

[٦] الطبري (١٩/٤٩٤).

دەفەرمووێت: ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾[1]، واتە: ئایا نازانی بە ڕاستی خودا دەزانێ بە هەموو ئەو شتانەی لە ئاسمانو زەویدایە بێگومان ئەوەی باسکرا لە کتێبی (لوح المحفوظ) دایە بە ڕاستی ئەم (زانیاریەی باسکرا) بە لای خواوە ئاسانە.

﴿إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَإِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ
﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُم بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾
إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَا أَنتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَن ضَلَالَتِهِمْ إِن تُسْمِعُ
إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨١﴾﴾

قورئان باسی ناکۆکی نێوان بەنی ئیسرائیل دەکات کە خودا دادوەری دەکات لە نێوانیاندا

خوای گەورە باسی قورئانی پیرۆز دەکاتو دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ واتە: ئەم قورئانە لەگەڵ ئەوەشدا کە پڕە لە ڕێنماییو کتێبێکی ڕوونکەرەوەیەو هەقو ناهەق لە یەکی جیادەکاتەوە، باسی کێشەی نەوەی ئیسرائیلیش دەکات کە هەڵگری کتێبی تەوراتو ئینجیلن. ﴿أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ وەك هەرایان لەسەر عیسا کە زۆر ناکۆکن لەسەری‌و ڕای جیاوازیان هەیە، جولەکە درۆیان هەڵبەستووەو گاورەکان زیادەڕەویان کردووە لە ڕێزلێگرتنیدا، قورئان بە شێوەیەکی جوانو ڕاست باسی عیسا دەکات کە عەبدێك بووە لە عەبدەکانی خواو پێغەمبەرێکی بەڕێزی خوای گەورەیش بووە (سەلامی خوای لەسەر بێت) وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ﴾[2]، واتە: ئەوە (کە باسکرا) عیسای کوڕی مەریەمە کە وتەیەکی ڕاستە (دەربارەی عیسا) کە ئەوان (گاورو جوولەکەکان) تێیدا دوو دڵن. وە دەفەرمووێت: ﴿وَإِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ واتە: ڕێنیشاندەرە بۆ دڵی ئەوانەی کە بڕوایان پێی هەیەو ڕەحمەتیشە بۆیان لە گشت کاروبارێکیاندا، پاشان فەرموویەتی: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُم﴾ واتە: پەروەردەی تۆ دادوەریان دەکات لە ڕۆژی قیامەتدا، ﴿بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ﴾ واتە: بە بڕیاری خۆی هەر خۆی خاوەن دەسەڵاتەو لە تۆڵە سەندندا، تۆڵەی بە زەبرە ﴿الْعَلِيمُ﴾ زۆر چاك ئاگاری کردارو گفتاری بەندەکانیەتی.

---

[1] الحج (٧٠).

[2] مريم (٣٤).

فەرمان دان بە خۆسپاردن بە خودا لە گەیاندنی بانگەوازدا

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ﴾ واتە: تۆ خۆت بە خوا بسپێرە لە هەموو ئیش‌و کارێکتداو بانگەوازی پەروەرندەت بە خەڵکی بگەیەنە، ﴿إِنَّكَ عَلَى ٱلْحَقِّ ٱلْمُبِينِ﴾ واتە: بە ڕاستی لەسەر هەقی ئاشکرای، چونکە ئەو کەسەی دژایەتیت دەکات لەوانەن کە بەدبەخت‌و عاقیبەت شەڕن، خودا مۆری ناوە بەسەر دڵیاندا، باوەڕناهێنن ئەگەر هەرچی بەڵگەیە بۆیان بێت، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ﴾ واتە: تۆ ناتوانی بە مردووی گۆڕستان ببیسێنی، هەر بەو شێوەیە ئەوانەی کە خودانەناسن پەردە لەسەر دڵیانەو گوێشیان کەڕەو بێ دینی داگیری کردووە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَا تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا وَلَّوْا۟ مُدْبِرِينَ﴾ واتە: وە تۆ ناتوانی کوێران ڕزگار کەیت لە گومڕاییەکەیان تەنها ئەوانە وەڵامت دەدەنەوە کە خاوەنی بیستن‌و بینینێکی بە سوودو دڵو دەروونێکی وشیارن‌و گەردنکەچی خوداو ئەو پەیامە بن کە لەسەر زمانی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) بۆیان هاتووە.

﴿وَإِذَا وَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ ٱلنَّاسَ كَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾﴾

هاتنە دەرەوەی گیانەوەرێك لەناو زەمیندا (دابة الارض)

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا وَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ ٱلنَّاسَ كَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ﴾ واتە: هەر کاتێك بەڵێنی ئێمە هاتەجێ بۆ ئەو خەڵکە، لە ئاخر زەماندا، گیانەوەرێکیان لەم زەمینە بۆ دەردەهێنین قسەیان لەگەڵ دەکات‌و ئێژێ: خەڵکی باوەڕیان بە نیشانەکانی ئێمە نەکردو بە ڕاستیان نەدەزانی، ئەم گیانەوەرە ـ دەعبایە ـ لە کۆتایی دنیادا لە زەوی دێتە دەر کاتێك کە خەڵکی دەست دەدەنە بێ ناموسی‌و خراپەکاری‌و پشت دەکەنە فەرمانەکانی خوداو دەستکاری دەکەن‌و دەیگۆڕن، هەندێك ئێژن: لە مەککە لە زەمین دێتە دەر، هەندێکی تر ئێژن: لە مەککە نایەتە دەر لە شوێنی لە زەمین دێتە دەر، وەك لەمەودوا بە یارمەتی خوا بە درێژی باسی دەکەین. کە قسە لەگەڵ خەڵکی دەکات لەو بارەیەوە، وەك ئیبنو عەباس‌و حەسەن‌و قەتادە گوتوویانە، ڕیوایەتیش کراوە لە عەلیەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) کە لەگەڵیان قسە دەکات، واتە: وتووێژیان لەگەڵ دەکات.[1] لە بارەی ئەم گیانەوەرە (الدابة) قسەوباس زۆرە چەندێکی بتوانین بە یارمەتی خوا باسی دەکەین. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە حوزەیفەی کوڕی ئەسیدی غەفاریەوە دەڵێ: ئێمە باسی ڕۆژی قیامەتمان دەکرد پێغەمبەری خوا(ﷺ) لە ژوورێکەوە ـ

---

[1] الطبري (١٩/٥٠٠).

هۆدەیەکەوە ـ ئاگای لێمان بوو، فەرمووی: (قیامەت هەڵناسێت ـ نایەت ـ هەتا دە نیشانە دەبینن: هەڵاتنی خۆر لە خۆرئاواوە، دوکەڵ ـ الدخان ـ، گیانەوەرێکە ـ الدخان ـ، دەرچوونی یەئجوج و مەئجوج، هاتنی ـ دابەزینی ـ عیسای کوڕی مەریەم (سەلامی خوایان لێ بێت)، دەجال، وە سێ ڕۆچوونی زەمینیش: ڕۆچوونێك لە خۆرئاواوە، ڕۆچوونێك لە خۆرهەڵاتەوە، ڕۆچوونێکیش لە دوورگەی عەرەبەوە ـجزیرة العربـ، ئاگرێکیش لەناو یەمەندا (الیمن) سەر هەڵدەدا خەڵکی ڕاپێچ دەکات، یان: کۆیان دەکاتەوە، لەگەڵیانە بۆ هەر لایەك بڕۆن بە شەوو بە ڕۆژ لێیان جیانابێتەوە).[1] هەر بەم شێوەیە موسلیمو ئەهلی سونەنەکان لە حوزەیفەوە ڕیوایەتیان کردووەبە مەرفوعی (مرفوعاً) تیرمزی دەڵێ: فەرموودەیەکی چاكو ڕاستە.[2] موسلیمیش بە تەنها ڕیوایەتی کردووە لە حوزەیفەوە بە مەرفوعی.[3] والله أعلم، فەرموودەیەکی تر: موسلیمی کوڕی حەججاج ڕیوایەتی کردووە لەعەبدوڵای کوڕی عەمرەوە ـ عمرو ـ دەڵێ: فەرموودەیەکم لە پێغەمبەری خواوە(ﷺ) لەبەر کردووە هەرگیز لەبیرم ناچێتەوە، بیستم لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) فەرمووی: (یەکەم نیشانەیەك کە دەرکەوت، واتە: لە نیشانەکانی ڕۆژی قیامەت هەڵاتنی خۆرە لە خۆرئاواوە، وە دەرکەوتنی گیانەوەرەکەیە (الدابة) لە چێشتەنگادا (الضحی) کە دێتە ناو خەڵکی، هەر یەکێکیان پێش ئەویان هات، ئەوی تریشیان بە دوایدا دێت).[4] موسلیم ڕیوایەتی کردووە لە سەحیحەکەیدا لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ئەویش لە پێغەمبەری خواوە(ﷺ) فەرموویەتی: (لە شەش شت دەستپێشخەری بکەن و کاری چاکەی تێدا بکەن، هەڵاتنی خۆر لە خۆرئاواوە، دوکەڵەکە ـ الدخان ـ، دەجال، دەعباکە (الدابة) مردنی خۆتان، هاتنی ڕۆژی قیامەت) تەنها موسلیم خۆی ڕیوایەتی کردووە.[5] فەرموودەیەکی تر: ئەبو داودی تەیالیسی (الطيالسي) ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێ: پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: (گیانەوەرەکەی ناو زەمین (دابة الارض) دێتەدەر، گاچۆنەکەی (عصا) موساو ئەنگوستیلەکەی (خاتم) سولەیمانی لەگەڵ دایە (سەلامی خوایان لێ بێت) بە گاچۆنەکە دەدا لە لوتی خوانەناس (الكافر) وە ڕووی خاوەن باوەڕیش بە ئەنگوستیلەکە ـ بە خاتەمەکەـ دەردەکەوێت و دیاری دەدات، هەتا خەڵکی لەسەر سفرەی نان خواردن ـخوانـ کۆدەبنەوە، خاوەن باوەڕ لە خوانەناس

---

[1] أحمد (٦/٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] مسلم (٢٢٢٥/٤)، ابو داود (٤٩١/٤)، تحفة الأحوزي (٤١٣/٦)، النسائي في الكبرى (٤٥٦/٦)، ابن ماجه (١٣٤١/٢).

[3] مسلم (٢٢٢٧/٤).

[4] مسلم (٢٢٦٠/٤).

[5] مسلم (٢٢٦٧/٤).

جیادەکرێتەوەو دەناسرێت).[1] ئیبنو جورەیج دەڵێ: لە ئیبنو زوبەیرەوە (ابن زبیر) کە باسی (وەسفی) گیانەوەرەکەی کردووە گوتوویەتی: سەری وەك سەری گایەو (الثور) چاوی وەك چاوی بەرازەو گوێی وەك گوێی فیلەو شاخی وەك حەیوانی کێویەو ملی وەك ملی نەعامەیەو سنگی وەك سنگی شێرەورەنگی وەك رەنگی پڵنگەو کەلەکەی (خاصرة) وەك کەلەکەی پشیلەیەو کلکی (دوگی) وەك کلکی بەران (کبش) وایەو لاقەکانیشی وەك لاقی وشترە، نێوانی هەردوو جومگەیەکی (مُفصلین)دوانزە زیراعە، گۆچانەکەی موساو خاتەمەکەی سولەیمانی لەگەڵدا دەردەکەوێت، هیچ خاوەن باوەڕێ نامێنێ مەگین خاڵێکی سپی دەنرێت بە نێو چاوانیدا بە گاچۆنەکەی موسا، ئەو خاڵە دەگەڕێت هەتا نێوچاوانی سپی دەکاتەوە. وە هیچ کافرێکیش (خوانەناس) نامێنێ مەگین خاڵێکی رەش دەنرێت بەنێوچاوانیدا بە خاتەمەکەی سولەیمان، ئەو خاڵە دەگەڕێت هەتا هەموو نێوچاوانی رەش دەکات، هەتا خەڵکی کڕینو فرۆش (مامەڵە) دەکەن لەنێو بازاڕدا، کافر ئێژێ بە موسڵمان: ئەمە بە چەند ئەی موسڵمان، موسڵمانیش چێژێت بە کافر: ئەمە بە چەند ئەی کافر؟ هەتا وای لێ دێت خەڵکی ماڵێك لەسەر سفرەی نان خواردن دادەنیشن موسڵمانو کافری تیا جیادەکرێتەوە (دەناسرێت) پاشان دەعباکە (دابة) پێیان ئێژێ: فلانە کەس مژدە بێت تۆ خەڵکی بەهەشتیو ئەی فلانە کەس تۆ خەڵکی ئاگری، بۆیە خودای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا وَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ ٱلنَّاسَ كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ﴾،[2] واتە: هەر کاتێك بڕیارمان دەرچوو بۆیان، گیانەوەرێکیان لەم زەمینەدا بۆ دەهێنینە دەرەوە کە وتووێژیان لەگەڵ دەکاتو پێیان ئێژێ: خەڵکی لە ناخی دڵیانەوە بڕوایان بە نیشانەکانی ئێمە نەدەکرد.

﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُو قَالَ أَكَذَّبْتُم بِـَٔايَٰتِى وَلَمْ تُحِيطُوا۟ بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا۟ فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ ﴿٨٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا ٱلَّيْلَ لِيَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾﴾

کۆکردنەوەی ستەمکاران (زاڵمان) لە رۆژی قیامەتدا

خوای گەورە باسی رۆژی قیامەت دەکات، کاتێك کە ستەمکاران ئەوانەی کە بڕوایان نەبوو بە نیشانەکانی خوداو پێغەمبەرەکانی (سەلامی خوایان لێ بێت) کۆ دەکرێنەوە لەبەردەم خودای گەورەدا پرسیاریان لێ دەکرێت لەو کارانەی کە کردوویانە لە ژیانی دنیادا، بۆ ریسواکردنو داخ نان بە دڵیانداو

---

[1] مسند الطیاسي (٣٣٤) ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی لاوازە.

[2] البغوي (٣/٤٢٩).

سوکایەتی پێکردنیان، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا﴾ واتە: لە هەموو گرۆیەك (کۆمەڵێك) لەوانەی کە بێباوەڕ بوون کۆدەکەینەوە، ﴿مِّمَّن يُكَذِّبُ بِـَٔايَٰتِنَا﴾ لەوانەی باوەڕیان نەبوو بە نیشانەکانی ئێمە، وەك خوای گەورە لە ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿ٱحْشُرُوا۟ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَأَزْوَٰجَهُمْ﴾،[1] واتە: (خوا بە فریشتەکان دەفەرمووێت) ئەوانەی ستەمیان کرد کۆیان بکەنەوە لەگەڵ هاوڕێکانیان (هاووێنەکانیان). وە فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا ٱلنُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾،[2] واتە: وە ساتێك کە هەموو گیانێك جووت کرایەوە (لەگەڵ لاشەدا). ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ ئیبنو عەباس دەڵێ: ڕاپێچ دەکرێن.[3] عەبدولڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەم دەڵێ: بەڕێ دەکرێن.[4] ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُو﴾ واتە: هەر کاتێك دەگەنە بەر بارەگای خوداو دەوەستێنرێن‌و پرسیاریان لێ دەکرێت، ﴿قَالَ أَكَذَّبْتُم بِـَٔايَٰتِى وَلَمْ تُحِيطُوا۟ بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ واتە: دەفەرمووێت ئایا ئێوە ئایەتەکانی منتان بە درۆ دەزانی لە کاتێکدا هیچ زانیاریەکتان دەربارەیا نەبوو یان ئێوە چیتان دەکرد لە دنیادا. یانی پرسیاریان لێ دەکرێت لە بارەی بیروباوەڕو کردارەکانیانەوە، کاتێك کە لە کۆمەڵی بەختەوەران نەبوون‌و ئاکاری چاکیان نەبووەو نوێژیشیان نەکردووەو خاوەن بڕوایش نەبوون، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ ﴿٣١﴾ وَلَٰكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ﴾،[5] واتە: جا (کافر) نە بڕوای هێناو نە نوێژی کرد، بەڵکو ئاینی بە درۆ دەزانی‌و پشتی تێدەکرد. ئەو کاتە هیچ بڕوبیانوویەکیان بە دەستەوە نامێنێ، هەموو تاوانەکان لەسەریان کەڵەکە دەکات‌و کۆ دەبێتەوەو قسەیان نامێنێ، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ﴾،[6] واتە: ئەمڕۆ ڕۆژێکە (بێباوەڕان) ناتوانن قسەی تێدا بکەن، وە مۆڵەت نادرێن کە بڕوبیانوو بهێننەوە، وای بۆ بێباوەڕان لەو ڕۆژەدا. هەر بۆیە لێرەدا خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَوَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا۟ فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ﴾ واتە: وە بڕیاری

---

[1] الصافات (٢٢).

[2] التكوير (٧).

[3] الطبري (١٩/٥٠١).

[4] الطبري (١٩/٤٣٨).

[5] القيامة (٣١-٣٢).

[6] المرسلات (٣٥-٣٧).

(سزادانیان) بەسەرا دەسەپیّ بە هۆی ستەمکاریانەوە ئینجا ئەوان هیچ قسە ناکەن. یانی دەمکوت کراونو هیچ وەلاّمیّکیان پیّ نەبوو، چونکە ئەوانە لە ژیانی دنیادا ستەمکاربوونو ناهەقیشیان لە خۆیان کرد، گەڕێنرانەوە بۆ لای ئەو خودایەی کە ئاگای لە دیارو نادیارەکانەو هەرگیز هیچی لیّ ون نابیّت. پاشان خودای گەورە ئاگادارمان دەکاتەوە لەسەر تواناو دەسەلاّتو مەزنی خۆی کە پیّویستە هەموو کاتیّ فەرمانەکانی بەجیّ بهیّنریّتو بپەرستریّتوخەلّکی شویّنی ئەوپەیامە بکەویّ کە ڕەوانەی کردووە بۆ پیّغەمبەرەکانی، هەر ئەوە هەقەو لیّی لانەدەن وەك فەرموویەتی: ﴿أَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا ٱلَّيْلَ لِيَسْكُنُوا۟ فِيهِ﴾ واتە: ئایا ئەوانە نەیان دیووە کە شەومان وا لیّکردووە کە لە تاریکیەکەیدا پشوبدەنو دانیشنو دلّیان ئارام بگریّت لەو ماندووبوونو ناڕەحەتی ڕۆژە کە تووشیان بووەو بحەسیّنەوەو ماندوویيان دەربچیّت، ﴿وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا﴾ واتە: ڕۆژیشمان وا لیّکردووە کە ڕووناکەو پرشەی لیّوە دیّ بۆ ئەوەی کارو فەرمانی تیّدا بکەنو بژیّوی خۆیانی تیا پەیدا بکەنو هاتوچۆ بکەن بۆ بازرگانیو هەر شتیّکی تر لە پیّویستیەکانی ژیانیان، ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ واتە: لەمەشدا بەلّگە زۆرن بۆ ئەوانەی کە باوەڕ دیّنن.

﴿وَيَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَٰخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى
ٱلْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّ ٱلسَّحَابِ ۚ صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ ۚ إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَن جَآءَ
بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ ءَامِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِى ٱلنَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ
إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾﴾

کارەساتە گرانەکانی ڕۆژی قیامەتو پاداشتی چاکەو خراپە تیّیدا

خوای گەورە دەفەرموویّت: ﴿وَيَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ﴾ خوای گەورە باسی ناڕەحەتیو سامناکی ڕۆژی قیامەت دەکات، ئەو ڕۆژەی کە فو دەکریّت بە کەلّەشاخدا جا هەرچی کەس لە ئاسمانەکانو زەویدایە دەترسیّتو ڕادەچلّەکیّ (هەموو دەمرن)، وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە: (کەلّەشاخیّکە (قرن) فوی پیا دەکریّت) وە لە فەرموودەکەی سوڕا (الصّور) هاتووە: بە فەرمانی خودای مەزن ئیسرافیل فو دەکات بە کەلّەشاخدا، یەکەم جار کە فوی پیّدا دەکات، فوە ترسناکەکەیە دریّژی دەکاتەوە، ئەمەیش لە کۆتایی (ئاخری) تەمەنی دنیادایە، کاتیّ کە قیامەت هەلّدەسیّتو دیّت بەسەر خراپترین کەسدا لە زیندووەکان، هەر کەسیّك لە ئاسمانەکانو زەمیندایە ترسیان لیّ دەنیشیّت، ﴿إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ﴾ واتە: مەگین کەسیّك خودا مەیلی لیّ بیّت، کە

ئەوانەش شەهیدانن بێگومان ئەوانە زیندوون لە لای پەروەرندەیان بژێویان هەیە.[1] ئیمامی موسلیمی کوڕی حەججاج ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵای کوڕی عەمرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) کە پیاوێك هاتە لایءو گوتی: چیە ئەم فەرموودەیەی تۆ دەیڵێی کە قیامەت تا فلانە وەختءو فلانە وەخت هەڵدەستێ؟ عەبدوڵا گوتی: (سبحان الله!) یان گوتی (لا اله الاّ الله). یان قسەیەکی وای گوت، گوتی: نیازم وایە کە لەمەوبەدوا بۆ هیچ کەسێك فەرموودەی وا ڕیوایەت نەکەم. من هەر ئەوەندەم گوتووە کە ئەوەندەی پێ ناچێت ڕووداوێکی ـ ئەمرێکی ـ گەورە ئەبینن، کەعبەی پیرۆز دەسوتێ، ئەوەو ئەوە دەبێت، لە دوایدا گوتی: پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: (لەناو ئوممەتی مندا دەجال هەڵدەستێ چل ئەوەستێ، نازانم چل ڕۆژ یان چل مانگ یان چل ساڵ، لە پاشان خودا عیسای کوڕی مەریەم دەنێرێت (سەلامی خوای لێ بێت) کە وەك عورووەی کوڕی مەسعود وایە، شوێنی دەکەوێءو دەیکوژێت، لە پاشان حەوت ساڵ خەڵك دەمێننەوە، لە نێوان هیچ دوو کەسێکدا دوژمنایەتی نابێت، لە پاشان بایەکی فێنك دەنێرێت لە شامەوە لەسەر ڕووی زەمیندا هیچ کەسێك ناهێڵێتەوە لەوانەی کە زەڕەیە باوەڕ یان چاکە لە دڵیدا بێت، هەموویان گیان دەکێشێت، هەتا ئەگەر یەکێك لە ئێوە بچێتە ناوجەرگەی شاخێکەوە ئەو بایە دەچێتە ناو شاخەکە هەتا گیانی بکێشێت، عەبدوڵا دەڵێ: ئەوەم لە پێغەمبەری خواوە(ﷺ) بیست فەرمووی: (هەر خەڵکی خراپ دەمێننەوە بۆ خراپەکردن، وەك باڵدار وانە ئەوەندە سوك هەڵدەستنە سەر خراپەکردن، لە عەقڵی دڕندەدان نە چاك دەزانن کە بیکەنءو نە فەرمانی پێ دەکەن، نە خراپەش دەزانن کە لێی لادەنءو یەکێکی تر کردی نەیەڵن بیکات، شەیتان بۆ ئەو کەسانە دەچێتە شێوە مرۆڤەوە پێیان ئێژێت: ئێوە بە گوێم ناکەن؟ ئەوانیش ئێژن: فەرمانت بە چیە؟ فەرمانیان پێ دەکات بە بت پەرستن، ئەو خەڵکە لە بت پەرستندا ڕۆزیان زۆر دەبێتءو ژیانیان خۆش دەبێت. لە پاشان فو دەکرێت بە کەڵەشاخدا (الصور) هیچ کەسێك نیە کە بیبیستێت لایەکی ملی لار نەکاتەوەءو لایەکی بەرز نەکاتەوە ـبەلادانەبێـ دەڵێ: یەکەم کەس کە دەیبیستێ ئەو پیاوەیە کە حەوزی وشترەکان سواغ دەدات، گوتی: دەمرێتءو هەموو خەڵکیش دەمرن، لە دواییدا خوا بارانێك دەبارێنێت وەك پرووشەءو شەونم، یان وەك سێبەر ـنوعمان کەوتووەتە گومانەوە لە عەبدوڵا چی گوتووەـ بەو بارانە لاشەی خەڵکی دەڕوێتەوە، لە پاشان جارێکی تر فوو دەکرێت بە کەڵەشاخدا (الصور) هەموو ڕاست دەبنەوەءو تەماشا دەکەن. لە پاشان فەرمان دەدرێت، ئەی خەڵکینە بێن بۆ لای پەروەرندەی خۆتان، فەرمان دەدرێت ڕایان بگرنءو پرسیاریان لێ دەکرێت، لە دوایدا فەرمان دەکرێت ئەوەی دەچێتە ئاگرەوە جیایان بکەنەوە. دەوترێت: لە چەند چەند؟ دەبێژرێت: لە هەر هەزار کەس نۆ سەدو نەوەدو نۆ،

---

[1] الطبراني في الطوال (٣٦)، فەرموودەیەکی حەسەنی سەحیحە.

دەڵێ: ئەوە ئەو ڕۆژەیە کە منداڵ پیر دەکات، ئەوە ئەو ڕۆژەیە کە لێپرسینەوە قوڵی لێ هەڵدەکرێت – نارەحەتی دەست پێدەکان[1]– وە دەفەرمووێت: (پاشان فوو دەکرێت بە کەڵەشاخدا هیچ کەسێك نیە کە بیبیستێ مەگین لایەکی ملی لار دەکاتەوەو لایەکی بەرز دەکاتەوە)، (الليت) لا مل، واتە: لار دەکاتەوە بۆ ئەوەی لە ئاسمانەوە بیبیستێ، ئەمە خۆی ترساندنە (نفخة الفزع) پاشان (نفخة الصعق) واتە فووی مردن دێتو پاشانیش فووی هەڵستانەوە دێتو بۆ لای پەروەرندەی هەموو جیهان. کە هاتنە دەرەوەی هەموو خەڵکە لە گۆڕەکانیان. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ﴾ واتە: هەموو بە زەلیلی دێنە بەر بارەگای خودا ﴿أَتَوْهُ﴾ بە مەدیش خوێنراوەتەوەو بە غەیری مەدیش لەسەر فیعلەکە (الفعل) هەردوو یەك مانایان هەیە، ﴿دَاخِرِينَ﴾ واتە: بە زەلیلیو گوێڕایەڵی هیچ کەسێك لە فەرمانی خودای مەزن دوا ناکەوێت وەك فەرموویەتی: ﴿ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِۦ﴾[2] واتە: ئەو ڕۆژەی کە بنگتان دەکەن (لە گۆڕەکانتانەوە) جا ئێوەش دەست بەجێ دێن بە دەم بانگ کردنەکەوە بە سوپاسو سەناکردنەوە. وە فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ إِذَآ أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴾[3] واتە: پاشان کاتێ (لە ڕۆژی دواییدا) لە زەویەوە بانگتان دەکەن یەکسەر ئێوە (لە گۆڕەکانتان) دێنە دەرەوە. وە لە فەرموودەی کەڵەشاخدا (الصور) هاتووە.[4] لە کاتی فووی سێیەمی ئیسرافیلدا خوای گەورە فەرمان دەکات بە گیانەکان (الارواح) لە بۆشاییەکی (کونێکی) ناو کەڵەشاخەکەدا دادەنرێت پاشان ئیسرافیل فووی پیادەکات، دوای ڕوانەوەی (سەوزبوونەوەی) لاشەکان لەشوێنو گۆڕەکانیاندا، وەختێ فوو کرا بە کەڵەشاخدا گیانەکان دەفڕنو گیانی خاوەن بڕواکان پرشەیان لێوەدێ لە ڕووناکیداو گیانی خوانەناسانیش تاریکە، خوای گەورە دەفەرمووێت: بە گەورەیو دەسەڵاتی خۆم سوێند بێت، هەموو گیانەکان دەبێت بگەڕێنەوە بۆ لاشەکانیان، گیانەکان دەگەڕێنەوە بۆ لاشەکان دەڕواتو دەگەڕێت بەناو لاشەکاندا وەك چۆن ژەهری مار دەگەڕێ بەناو لەشی مارگەستەدا پاشان هەڵدەسنەوەو خۆڵ لە گۆڕەکانیان لادەدەن، واتە لە گۆڕەکانیان دێنە دەرەوە، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ﴾،[5] واتە: ئەو

---

[1] مسلم (٤/٢٢٥٨).

[2] الاسراء (٥٢).

[3] الروم (٢٥).

[4] الطبراني في الطوال (٣٦)، فەرموودەیەکی حەسەنی سەحیحە.

[5] المعارج (٤٣).

ڕۆژەی كە بە پەلە لە گۆڕەكانیان دێنە دەرەوە دەڵێی بۆ لای بتەكانیان ڕادەكەن. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَتَرَى ٱلْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّ ٱلسَّحَابِ﴾ واتە: كێوەكان وا دەبینی وەك ئەوەی كە ناجوڵێن‌و وەستاون كەچی وەك هەور دەڕۆن‌و لەجێی خۆیان نامێنن، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَوْمَ تَمُورُ ٱلسَّمَآءُ مَوْرًا ﴿٩﴾ وَتَسِيرُ ٱلْجِبَالُ سَيْرًا﴾،[1] واتە: ڕۆژێك كە ئاسمان زۆر توند دەكەوێتە جووڵەو هاتوچۆ، وە چیاكان (لە جێی خۆیان) دەجوڵێن‌و توند دەڕۆن. وە فەرموویەتی: ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّى نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَآ أَمْتًا﴾[2]، واتە: (ئەی موحەمەد (ﷺ)) برسیارت لێ دەكەن سەبارەت بە شاخەكان تۆش بڵێ پەروەردگار لە بێخیان دێنی‌و وردوخاشیان دەكات ئینجا با پرژو بڵاویان دەكاتەوە، ئینجا ڕێك‌و ساف بێ ئاوو گژوگیا دەیهێڵێتەوە، نابینی تێیدا هیچ جۆرە لاری‌و بەرزی‌و نزمیەك. وە فەرموویەتی: ﴿وَيَوْمَ نُسَيِّرُ ٱلْجِبَالَ وَتَرَى ٱلْأَرْضَ بَارِزَةً﴾،[3] واتە: وە (یادیان خەرەوە) ڕۆژێك كە شاخەكان دەخەینەڕێ‌و ڕووی زەوی بە تەختی‌و ڕوونی دەبینی. وە لێرەدا دەفەرمووێت: ﴿صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ﴾ واتە: دەستكردی خودایە كە هەموو شتێك بە دەسەڵات‌و توانای مەزنی خۆی وەدی دەهێنێ ﴿ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ﴾ واتە: هەموو دروست كراوەكانی زۆر بە چاكی سازداوەو لە جێگای خۆی وەدی هێناوە بەو شێوەیەی كە پێویستە بە كارزانی خۆی، ﴿إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ﴾ واتە: ئەو خودایە ئاگاداری عەبدەكانیەتی كە چی دەكەن لە چاكەو خراپە، بەو زووانە پاداشتی تەواویان دەداتەوە لەسەری. خودای گەورە باسی ژیانی بەختەوەران‌و بەدبەختانی كردووە لەو ڕۆژە فەرموویەتی: ﴿مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا﴾ قەتادە دەڵێ: هەر كەسێك چاكە بكات بە دڵپاكی.[4] وە خوای گەورە لە شوێنێكی تردا فەرموویەتی یەك بە دە پاداشتی دەداتەوە، ﴿وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ ءَامِنُونَ﴾ واتە: لە ئەو ڕۆژە ئەوانە بێ خەمن. وەك لە ئایەتێكی تردا فەرموویەتی: ﴿لَا يَحْزُنُهُمُ ٱلْفَزَعُ ٱلْأَكْبَرُ﴾،[5] واتە: غەمباریان ناكات

[1] الطور (٩ـ١٠).
[2] طه (١٠٥ـ١٠٧).
[3] الكهف (٤٧).
[4] الطبراني (١٩/٥٠٨).
[5] الانبياء (١٠٣).

ترسە هەرە گەورەکە (لە قیامەتدا). وە فەرموویەتی: ﴿أَفَمَن يُلْقَىٰ فِي النَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾،[1] واتە: دەی ئایا کەسێك دەخرێتە ناو ئاگرەوە چاکترە یا ئەو کەسەی لە ڕۆژی قیامەت دابێت ترس دێت. وە فەرموویەتی: ﴿وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ﴾،[2] واتە: ئەوان لە کۆشکە بەرزەکانی (بەهەشتدا) لە ئاسایش دان. وە لێرەدا دەفەرموێت: ﴿وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ﴾ واتە: کەسێك بچێتە بەر بارەگای خودا بە تاوانباریو چاکەی نەبێت یان کردارە خراپەکانی پارسەنگی هەبێت (قورستر بێت) بەسەر چاکەکانیدا بە ڕوودا دەخرێتە ناو ئاگری جەهەنەم، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ئایا زیاتر لە پاداشتی کارەکەیان سزا دەدرێن؟ وە زۆرینەی زانایانی سەلەف گوتویانە: ﴿وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ﴾ واتە: بە بت پەرستیەوە.

﴿إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾
وَأَنْ أَتْلُوَ الْقُرْآنَ ۖ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ
سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾﴾

فەرمان دان بە خوا پەرستیو بانگەوازکردن بە قورئان

خوای گەورە پێغەمبەرەکەی (ﷺ) ئاگادار دەکاتەوەو فەرمانی پێ دەکاتو دەفەرموێت: ﴿إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ﴾ واتە: فەرمانم پێ دراوە کە خوای ئەم شارە کە خودا خۆی ڕێزی لێناوە بپەرستم، هەموو شتێکیش هەر هی ئەوە. وەك فەرموویەتی: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِّن دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ﴾،[3] واتە: بڵێ ئەی خەڵکینە ئەگەر ئێوە لە گوماندان لە (ڕاستی) ئایینەکەم ئەوە من ناپەرستم ئەوانەی کە ئێوە دەیپەرستن بێجگە لە خوا بەڵکو ئەو خودایە دەپەرستم کە ئێوە دەمرێنێ. دانەپاڵی پەروەرندەی ئەلای ئەو شارە بۆ ڕێزلێنانو گرنگی پێدانی وەك خودای مەزن لە سوڕەتی قورەیشدا فەرموویەتی: ﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ﴾[4]، واتە: دەبا خاوەنی

---

[1] فصلت (٤٠).

[2] سبأ (٣٧).

[3] یونس (١٠٤).

[4] القريش (٣ـ٤).

ئەم خانە (کەعبە)یە بپەرستن ئەو زاتەی کە لە برسێتیدا (ڕزگاری کردنو) خواردەمەنی بۆ ناردنو لە ترسو بیم (پاراستنیو) دڵنیای کردن. وە دەفەرمووێت: ﴿ٱلَّذِى حَرَّمَهَا﴾ واتە: خوای گەورە ڕێزی لێناوە، بۆیە ڕێزی لێ دەگیرێت چونکە خودا فەرمانی داوەو بریاری ئەوە. وەك لە هەردووو صەحیحەکەدا هاتووە لە ئیبنو عەباسەوە دەڵێ: پێغەمبەری خوا(ﷺ) لە ڕۆژی ڕزگارکردنی مەککەدا فەرمووی: (ئەم شارە خودا ڕێزی لێ گرتووە لەو ڕۆژەوە کە ئاسمانەکانو زەمینی دروست کردووە، ئەو ڕێزەی هەر لێ دەگیرێت کە خودا لێی گرتووە هەتا ڕۆژی قیامەت، دارودرەختی نابڕێو نێیری ڕاو ناکرێتو دۆزراوەی هەڵناگیرێ مەگەر کەسێ کە جاڕی بۆ بدات ـپێناسەی بکات، گیاو گژەشی نابڕێ) هەتا کۆتایی فەرموودەکە.[1] وەك دیارو ڕوونە لە کتێبی ئەحکامدا (کتاب الاحکام) لە شوێنی خۆیدا کە لە کتێبە سەحیحو چاکەکانو موسنەدەکاندا لە چەند ڕێگاوە لە کەسانێکەوە کە زۆر جێگای بڕوان هاتووەو وەرگیراوە.[2] وە دەفەرمووێت: ﴿وَلَهُۥ كُلُّ شَىْءٍ﴾ لە بابی عەتفی عامە بۆ سەر عەتفی خاس. واتە: ئەو خودایەی کە پەروەرندەی ئەم شارەیەو پەروەرندەی هەموو شتێکەو خاوەنیەتی هیچ پەرستراوێك نیە غەیزی ئەو ﴿وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ﴾ واتە: فەرمانم پێدراوە کە منیش یەکێك بم لە موسڵمانان، واتە: لە یەکتاپەرستیو دڵسۆزیو گەردنکەچیو گوێڕایەڵی بۆ فەرمانەکانی خودا. وە دەفەرمووێت: ﴿وَأَنْ أَتْلُوَا۟ ٱلْقُرْءَانَ﴾ واتە: فەرمانم پێدراوە کە قورئان بە خەڵکی ڕابگەیەنم. وەك لە ئایەتی تردا دەفەرمووێت: ﴿ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ ٱلْءَايَٰتِ وَٱلذِّكْرِ ٱلْحَكِيمِ﴾،[3] واتە: ئەم بەسەرهاتانەی کە دەیان خوێنینەوە بەسەرتدا (ئەی موحەمەد (ﷺ)) لە ئایەتانو قورئانی پڕ حیکمەتن. وە دەفەرمووێت: ﴿نَتْلُوا۟ عَلَيْكَ مِن نَّبَإِ مُوسَىٰ وَفِرْعَوْنَ بِٱلْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾[4] واتە: دەخوێنینەوە بەسەرتدا (ئەی موحەمەد (ﷺ)) هەندێ لە هەواڵی موساو فیرعەون بە ڕاستیو دروستی بۆ ئەوانەی بڕوا دێنن. واتە: من مزگێنی دەرو ترسێنەرم. ﴿فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ﴾ واتە: من لەسەر ڕێگو ڕەوشتی ئەو پێغەمبەرانەم کە لە پێشی منەوە هاتوونو گەلەکانیان ئاگادارکردووەتەوەو ترساندوویانو ئەو ئەمانەتەی کە لەسەر شانیان بووە بە چاکی گەیاندوویانە زۆر بە دڵسۆزیەوە، حیسابی ئوممەتەکانیان لە لای خودایە. جا هەر کەس هیدایەتی

[1] فتح الباري (٤/٥٦).

[2] مسلم (٢/٩٨٦)، ابو داود (٢/٥١٨)، النسائي (٥/٢٠٣)، ابن ماجه (٢/١٠٣٨)، أحمد (١/٢٥٣).

[3] ال عمران (٥٨).

[4] القصص (٣).

وەرگرت تەنها بۆ خۆی هیدایەت وەردەگرێتو هەر کەسیش گومڕا بێت زیانی بۆ خۆیەتی، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾،[1] واتە: تۆ هەر ئەوەندەت لەسەرە ڕای بگەیەنی، خودا بینایە بە بەندەکانی. وە دەفەرموێت: ﴿إِنَّمَا أَنتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾،[2] واتە: بێگومان تۆ تەنها ترسێنەریو خوا بۆ هەموو شتێك سەرپەرشتی کارو چاودێرە. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا﴾ واتە: وە بڵێ هەموو سوپاس بۆ خوایە ئەو خوایەی بە زوویی ئایەتو نیشانەکانی نیشانی ئێوە دەدات ئێوەش دەیانناسن. وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ﴾،[3] واتە: لەمەودا بەڵگەکانی خۆمانیان نیشان دەدەین لە ئاسۆی دونیا وە لە خودی خۆیاندا هەتا بۆیان ڕوون بێتەوە بێگومان ئەم (قورئانە) ڕاستە. وە دەفەرموێت: ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ﴾ واتە: پەروەردەت بێ ئاگا نیە لەو کارانەی کە دەیکەن، بەڵکو شایەتە بەسەر هەموو شتێکەوە، لە ئیمامی ئەحمەدەوە ڕیوایەت کراوە (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) کە ئەم دوو دێڕە شیعرەی گوتووە: شیعری خۆیەتی یان شیعری کەسێکی ترە:

إذا ما خَلَوتَ الدّهرَ يَوماً فلا تَقُل خَلَوتَ ولكن قُل عَليَّ رَقيب

وَلا تَحْسَبَنَّ الله يغفل ســــاعةً ولا أن ما يغمني عليه يغيب

واتە: ڕۆژێك خۆت بە تەنها بوویتو کەست لەگەڵ نەبوو، نەڵێیت دەورم چۆڵە، بێژە: خودا چاودێرمەو وا وەبان سەرمەوە. وا نەزانی کە خودای مەزن ساتێ لێت بێ ئاگایە، واش نەزانی هەر شتێ خۆی دەشارێتەوە لە خودا ون دەبێت.

---

[1] ال عمران (٢٠).

[2] هود (١٢).

[3] فصلت (٥٣).

تەفسیری سورەتی (القصص)

لە مەککەدا هاتووەتەخوارەوە

ئیمامی ئەحمەدڕیوایەتی کردووە لە مەعدی یەکریبەوە(معدیکرب) دەڵێ: هاتین بۆلای عبدالله و داوامان لێ کرد کە ﴿طسٓمٓ﴾ المئتین واتە: (تا سین میم)ی دوو سەد بخوێنێتەوە بۆمان، گوتی: لای من نیە، بەڵام بڕۆن بۆ لای ئەو کەسەی کە لە پێغەمبەری خودای (ﷺ) وەرگرتووە، کە خەبیابی کوڕی ئەرەت (خبّاب بن الأرَت) گوتی: چوویت بۆ لای خەبباب خوێندیەوە بۆمان (ڕەزای خوای لێ بێت)[1].

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿طسٓمٓ ۝١ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ۝٢ نَتۡلُواْ عَلَيۡكَ مِن نَّبَإِ مُوسَىٰ وَفِرۡعَوۡنَ بِٱلۡحَقِّ لِقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ۝٣ إِنَّ فِرۡعَوۡنَ عَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَجَعَلَ أَهۡلَهَا شِيَعٗا يَسۡتَضۡعِفُ طَآئِفَةٗ مِّنۡهُمۡ يُذَبِّحُ أَبۡنَآءَهُمۡ وَيَسۡتَحۡيِۦ نِسَآءَهُمۡۚ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ۝٤ وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسۡتُضۡعِفُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَنَجۡعَلَهُمۡ أَئِمَّةٗ وَنَجۡعَلَهُمُ ٱلۡوَٰرِثِينَ ۝٥ وَنُمَكِّنَ لَهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَنُرِيَ فِرۡعَوۡنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا مِنۡهُم مَّا كَانُواْ يَحۡذَرُونَ ۝٦﴾

باسی موساو فیرعەون و خوای گەورە چی بەسەر گەلەکەیان هێناوە

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿طسٓمٓ﴾ لە پێشەوە باسی ئەم پیتانە کراوە پێویست ناکات لێرەدا دووبارەی بکەینەوە، ﴿تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ﴾ واتە: ئەمانە ئەو نیشانە ئاشکراو ڕوونانەن کە باسی ئەو ڕاستیانە دەکات ڕووی داوەو لەمەودواش ڕوودەدات، خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿نَتۡلُواْ عَلَيۡكَ مِن نَّبَإِ مُوسَىٰ وَفِرۡعَوۡنَ بِٱلۡحَقِّ﴾ واتە: باسی موساو فیرعەونت بۆ دەخوێنینەوە بەڕاستی، وەك لەئایەتێکیتردا دەفەرمووێت: ﴿نَحۡنُ نَقُصُّ عَلَيۡكَ أَحۡسَنَ ٱلۡقَصَصِ﴾[2] واتە: ئێمە باسی ئەو ڕووداوەت بۆ دەکەین وەك خۆی چۆن بووە، وەك ئەوەی خۆت لەوێ بوو‌بیت‌و چاوت پێی کەوتبێت، ﴿لِقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ﴾ واتە: بۆ ئەوانەی بڕوا دێنن، پاشان فەرموویەتی: ﴿إِنَّ فِرۡعَوۡنَ عَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ واتە: فیرعەون خاوەن دەسەڵات بوو لە زەویدا فیزی دەکردو زۆری دەنواندو لەخۆبایی بووبوو، ﴿وَجَعَلَ

[1] أحمد (٤١٩)، ئەم فەرموودەیە پیاوەکانی جێی متمانەن.

[2] یوسف (٣).

أَهْلَهَا شِيَعًا ﴾ واتە: خەڵکەکەی بەش بەش (دەستە دەستە) کردبوو، بەکاری دەهێنان بۆ کاروباری وڵاتەکەی بە ئارەزووی خۆی، ﴿شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً مِّنْهُمْ﴾ واتە: کۆمەڵێکیانی لاوازو ژێردەستە دەکرد، واتە: تۆرمەی ئیسرائیل، چونکە نەوەی ئیسرائیل چاکترین خەڵکی زەمانی خۆیان بوون لەو کاتەدا، ئەم فیرعەونە زۆردارە کە خاوەن دەسەڵاتێکی زۆر لاسار بوو، زاڵ بوو بەسەریانداو هەرچی کاری گران‌و خراپ بووایە بەوانی دەکرد، نەیدەهێشت بە شەوو بەڕۆژ پشوو بدەن‌و ماندوویان دەرچێت، خزمەتی خۆی‌و دەوروبەری خۆی پێدەکردن، ﴿يُذَبِّحُ أَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْيِۦ نِسَآءَهُمْ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا کوڕەکانی دەکوشتن‌و ژنەکانیشی دەهێشتنەوە بۆ سوکایەتی‌و زەلیل کردنیان‌و لە ترسی ئەوەش کە نەوەك ئەو منداڵە پەیدا بێت ببێتە هۆی لەناوچوونی خۆی‌و دەسەڵاتەکەی فیرعەون زۆر لەوە دەترسا، بە ڕاستی فیرعەون لە خراپەکاران بوو. بۆیە فەرمانی دا کوڕەکانی تۆرمەی ئیسرائیل بکوژێ‌و هەمووی لەناو بەرێ، بەڵام ترسان هیچ شتێك لە قەدەر لانادات، چونکە کاتێك کە بڕیاری خودا هات هەرگیز هیچ شتێك ناگێڕێتەوەو دوای ناخات. هەموو بڕیارێکی خودا کاتەکەدەی دیاری کراوە. بۆیە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴾ واتە: وە ئێمە دەمانەوێت (بە چاکەی خۆمان) منەت بنێین بەسەر ئەوانەی کە لاوازو ژێردەست کراو بوون لە وڵاتی میسردا، وە بیانکەینە پێشەواو بیانکەینە میرات بەرانـی کەلەپووری فیرعەون‌و شوێنکەوتووانی-، ﴿وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَحْذَرُونَ ﴾ واتە: وە دەسەڵاتداریان بکەین لەو زەویەدا وە نیشانی فیرعەون‌و هامان‌و لەشکری هەردووکیان بدەین لە (ئیسرائیلیەکانەوە) ئەوەی خۆیان لێ دەپاراست. خوای گەورە ئەوەی بڕیاری دابوو بەسەری هێنان، وەك لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَأَوْرَثْنَا ٱلْقَوْمَ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ يُسْتَضْعَفُونَ مَشَٰرِقَ ٱلْأَرْضِ وَمَغَٰرِبَهَا ٱلَّتِى بَٰرَكْنَا فِيهَا ۖ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ ٱلْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ بِمَا صَبَرُوا۟ ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُۥ وَمَا كَانُوا۟ يَعْرِشُونَ ﴾[1] واتە: ئیتر (لە جێگای گەلی فیرعەون) ئەو گەلەمان نیشتەجێ کرد کە هەمیشە دەچەوسێنرانەوە لە ڕۆژهەڵات‌و ڕۆژئاوای ئەو وڵاتەدا کە پیت‌و بەرەکەتمان تێ خستبوو بەڵێنی هەرەجوانی پەروەردگارت بە تەوا هاتەدی بۆ نەوەی ئیسرائیل بە هۆی ئارامگریانەوە (لەسەر

[1] الاعراف (١٣٧).

نارەحەتیەکان) وە ڕووخاندمانو تێکمان دا ئەو کۆشکو تەلارانەی فیرعەونو گەلەکەی دروستیان کردبوو هەروەها ئەو (مێوەو ڕەزو باخانەی) کە کەپریان بۆ کردبوو. وە خوای گەورە فەرموویەتی:

﴿كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾﴾[1] واتە: ئا بەو جۆرە (لەناومان بردن) نەوەکانی یەعقوب (جوولەکە)مان لە جێگایان دانا. فیرعەون بە هەموو هێزو توانایەکیەوە ویستی لە دەستی موسا ڕزگاری بێت، بەڵام ئەو هێزو توانایەی هیچ سوودێکی پێ نەگەیاندو نەیتوانی کە بڕیاری خوای خاوەن دەسەڵاتی مەزن قوتاری بکات، وە هەرگیز هیچ کەسێك ناتوانێ لە بڕیاری ئەو لابدات بەڵکو بڕیاری خودا بەجێ هاتووە، بڕیاریشی دابوو کە فیرعەون بە دەستی موسا لەناو دەچێ، ئەو منداڵەی کە فیرعەون لێی دەترساو بەهۆی ئەوەوە هەزاران کوڕی کوشت، خودا بڕیاری دا کە ئەی فیرعەون دەبێ لەماڵی تۆدا گەورە ببێو بە خواردنی خۆت بەخێوی بکەیو خۆتو لەشکرەکەیشت بە دەستی موسا لەناو بچێت. بۆ ئەوەی کە بزانی خوای ئاسمانەکانو زەمین هەر ئەو خاوەنی زەبرو دەسەڵاتە، هەرچی ویست دەیکاتو هەرچیشی نەویست نابێت.

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي ۖ إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾ فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ۗ إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ ۖ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾﴾

دایکی موسامان ئاگادار کرد (تێگەیاند) کە چۆن کارەکە ڕێك بخات

دەگێڕنەوە کاتێك فیرعەون ژمارەیەکی زۆری لە نێرینەی (الذكر) نەوەی ئیسرائیل کوشت، قیبتیەکان ترسان لەوەی کە نەوەی ئیسرائیل بنەبڕببنو هیچیان نەمێنێ، پاش ئەوان هەرچی کاری گرانو قورس هەیە هەمووی بکەوێتە سەرشانی ئەوان، گوتیان بە فیرعەون: لەوانەیە ئەگەر ئەم کارە هەروا درێژە بکێشێت کوڕیان هەموو بکوژێو پیاوە پیرەکانیشیان بمرن، لە ئاکامدا ژنەکان ناتوانن ئەو کارانە بکەن کە پیاوەکان دەیکەن، ئەو کاتە دەبێ ئێمە ئەو کارانە ڕاپەڕێنین، پاشان فیرعەون بڕیاری دا کە ساڵێك کوڕەکان بکوژنو ساڵێك وازیان لێ بێنن، هارون (سەلامی خوای لێ بێت) لەو ساڵەدا لە دایك بوو کە بڕیار بوو کوڕەکان نەکوژرێن، بەڵام موسا (سەلامی خوای لێ بێت) لەو ساڵەدا لە دایك بوو کە کوڕەکانیان تیا دەکوشت. فیرعەون پیاوی تایبەتی خۆی هەبوو کە ئەو کارەیان پێ سپێردرابوو، لەگەڵ مامانی ژنان (قوابل) کە دەگەڕان بەسەر ژناندا، هەر ژنێکی سك پڕیان ببینیایە ناویان تۆمار

---

[1] الشعراء (٥٩).

دەکرد، وەختی منداڵ بوونیان دەبوو مامانێکی قیبتی (قبط) چاودێری بووایە، خۆ ئەگەر ژنەکە کیژی ببووایە، وازیان لێ دەهێناو دەڕۆیشتن، ئەگەر کوڕیشی ببووایە، جەلادەکانی فیرعەون بە چەقۆکانیان سەریان دەبڕیو دەڕۆیشتن، خوا ڕوویان ڕەش کات. کاتێ دایکی موسا سکی پڕ بوو بە موساوە (سەلامی خوای لێ بێت) سك پڕیەکەی پێوە دیار نەبوو، لەبەر ئەوە مامانەکان هەستیان پێ نەدەکرد، بەڵام کاتێ کە کوڕی بوو زۆر ترساو دنیای لێ هاتەیەك زۆر لێی دەترسا. وە زۆریش خۆشی دەویست، موسا (سەلامی خوای لێ بێت) هەر کەسێك چاوی پێی بکەوتایە خۆشی دەویست، خۆش بەختیش ئەو کەسە بوو لە شەرعو لە سروشتدا کە موسای خۆش دەویست وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي﴾،[1] واتە: خۆشەویستی خۆم خستە سەر تۆ.

موسا (سەلامی خوای لێ بێت) لە ماڵی فیرعەوندا

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِى ٱلْيَمِّ وَلَا تَخَافِى وَلَا تَحْزَنِىٓ ۖ إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ واتە: بە دایکی موسامان ڕاگەیاند (خستمانە دڵی) کە شیر بدە بە موسا ئینجا هەر کاتێك ترست لێی هەبوو ئەو کاتە بیخەرە ڕووباری نیلەوە مەترسە (لێیو) خەفەتیش مەخۆ (بۆی) بەڕاستی ئێمە دەیگێڕینەوە بۆ لات وە دەیکەین بە یەکێك لە پێغەمبەران. کاتێ دایکی موسا ترسو خەمی لێ نیشت نیگای بۆ کراو وردوکردی دڵی خۆی کردو بڕیاری خۆی داو خستیە ناو دەریاوە، ماڵی باوکی موسا لە تەنیشتی ڕووباری نیلەوە بوو، تابوتێکی بۆ هێناو شوێنێکی بۆ چاك کردو وەك بێشکەو شیری ئەدایەو، هەر کاتێك کەسێك بهاتایە لێی بترسایە دەچوو دەیخستە تابووتەکەو لەناو نیلدا حەبلێکی (پەتێکی) دەبەست بە تابووتەکەوەو سەرێکی حەبلەکەی (گوریس) لە لای خۆی بوو، ڕۆژێك کەسێکی دی زۆر ترساو موسای خستە ناو تابوتەکەو هۆشی بەخۆیەوە نەبوو پەتەکە بگرێ، ئاوەکە هەڵی گرتو بە تەنیشت ماڵی فیرعەوندا بردی، کەنیزەکانی ماڵی فیرعەون تابووتەکەیان گرتەوەو بەبێ ئەوەی بزانن چی تێدایە، ترسان لەوەی ئەگەر بیکەنەوە سزا بدرێن لە لایەن ژنەکەی فیرعەونەوە، کاتێ کە ژنەکەی فیرعەون تابوتەکەی کردەوە (هەڵی پچڕی)و منداڵێکی تێدا بینی کە لە چاکترو جوانترو شیرینترین خەڵکی خودا بوو، خودای مەزن خۆشەویستی ئەو منداڵەی خستە دڵی ژنەکەی فیرعەونەوە کاتێ کە چاوی پێی کەوت، خوای گەورە بە مەیلی خۆی ڕێزی نا لە ژنەکەی فیرعەونو مێردەکەیشی بەدبەختو چارەڕەش بوو بەهۆی ئەو منداڵەوە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَٱلْتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا

---

[1] طه (٣٩).

وَحَزَنًا﴾ واتە: ئینجا داروودەستەی فیرعەون هەڵیانگرتەوە بۆ ئەوەی ببێت بە دوژمنو هۆی خەفەت بۆیان. موحەمەدی کوڕی ئیسحاقو کەسانی تریش گوتویانە: ئەو لامەی ﴿لِيَكُونَ﴾ لامی عاقیبەتە، لامی (التحليل) نیە، چونکە ئەوان مەبەستیان ئەوە نەبوو ببێتە مەینەتو دوژمن بۆیان، مانای ئایەتەکەیش وەك دیارە هەر ئەوە دەگەیەنێ کە گوتوویانە، بەڵام ئەگەر سەیری شێوازی ئایەتەکە بکرێت دەبینی لامەکە لامی تەعلیلە، بێگومان خودای مەزن وای لێکردوون کە دەری بێنن لەناو دەریاکەدا بۆ ئەوەی ببێتە دوژمنو مەینەتی بۆیان. هەر ئەوە بووە مایەی ئەوە کە هەرچی هەوڵو خۆماندوو کردنیان بوو بەتاڵ بووەوە لە ترسی ئەو منداڵە کە پەیدا دەبێت. بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا۟ خَٰطِـِٔينَ﴾ واتە: بە ڕاستی فیرعەونو هامانو لەشکرو سەربازەکانیان تاوانبارو هەڵە بوون. وا دیاربوو کاتێ فیرعەون کە چاوی پێی کەوت ویستی بیکوژێت لە ترسی ئەوەی نەك لە تۆرمەی ئیسرائیلیەکان بێ، ژنەکەی ئاسیای کچی موزاحم کەوتە وتوێژ لەگەڵیو هەواڵی دەدا ڕۆخشەویستی بکات لە لای فیرعەونتۆ نەیکوژێت، بۆیە گوتی: ﴿قُرَّتُ عَيْنٍ لِّى وَلَكَ﴾ واتە: ببێتە مایەی چاوڕۆشنی بۆ منو بۆ تۆش، فیرعەون گوتی: بۆ تۆ بەڵی، بەڵام بۆ من نەخێر، هەرواش دەرچوو، خوای گەورە بە هۆی موساوە ڕێی بە ئاسیا نیشان داو، فیرعەونیشی لەناودا، وەك لە پێشەوە لە سورەتی (طه) بەدرێژی ئەو بەسەرهاتە باسکراوە لە فەرموودەی فیتنەکاندا (الفتون) کە نەسائیو کەسانی تریش ڕیوایەتیان کردووە لە ئیبنو عەباسەوە ڕیوایەت کراوە بە مەرفوعی.[1] ﴿لَا تَقْتُلُوهُ﴾ واتە: مەیکوژن، ﴿عَسَىٰٓ أَن يَنفَعَنَآ﴾ ئاسیا گوتی: بەڵکو سودی بۆمان هەبێت، خودای گەورەیش لەبەر ئەوە ڕێی نیشان داو خستیە بەهەشت، ﴿أَوْ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدًا﴾ واتە: ویستی بیکاتە کوڕی خۆی، چونکە ئاسیا منداڵی لە فیرعەون نەبوو، وە دەفەرموێت: ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ واتە: ئاگایان لەوە نەبوو کە خوای گەورە مەیلی بە چیە لە هەڵگرتنی موسا لە ماڵی فیرعەونداو کە پڕە لە کارزانیو بەڵگەی مەزن لەسەر تواناو دەسەڵاتی خودا.

﴿وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَٰرِغًا ۖ إِن كَادَتْ لَتُبْدِى بِهِۦ لَوْلَآ أَن رَّبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِأُخْتِهِۦ قُصِّيهِ ۖ فَبَصُرَتْ بِهِۦ عَن جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١١﴾ ۞ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ

[1] الطبري (١٩/٥٢٩).

ٱلۡمَرَاضِعَ مِن قَبۡلُ فَقَالَتۡ هَلۡ أَدُلُّكُمۡ عَلَىٰٓ أَهۡلِ بَيۡتٖ يَكۡفُلُونَهُۥ لَكُمۡ وَهُمۡ لَهُۥ نَٰصِحُونَ ﴿١٢﴾ فَرَدَدۡنَٰهُ إِلَىٰٓ
أُمِّهِۦ كَيۡ تَقَرَّ عَيۡنُهَا وَلَا تَحۡزَنَ وَلِتَعۡلَمَ أَنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿١٣﴾﴾

زۆر نیگەرانی دایکی موساو گێڕانەوەی موسا بۆ لای دایکی

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَصۡبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَٰرِغًا﴾ واتە: جا دڵی دایکی موسا خاڵی بوو (لە هەموو شت جگە لە منداڵەکەی)، خوای گەورە باسی دڵی دایکی موسا دەکات کە هیچ هۆشی بە خۆیەوە نەمابوو کاتێك کە کوڕەکەی لە دەریادا ئاو بردی، واتە: هەموو خەمو خەفەتێکی هەر لە لای موسا بوو ئاگای لە هیچ شتێکی دنیا نەمابوو، ئەمە قسەی ئیبنو عەباسو موجاهیدو عیکریمەو سەعیدی کوڕی جوبەیرو ئیبنو عوبەیدەو زەحاكو حەسەنی بەسریو قەتادەو کەسانی تریشە.[1] ﴿إِن كَادَتۡ لَتُبۡدِي بِهِۦ﴾ واتە: لەوانە بوو ئەو ڕازە لە دڵی دایە ئاشکرای بکات، بڵێ: کوڕێکم بووەو باسی خەمو خەفەتو ناڕەحەتی خۆی بکات بۆ لەدەست دەرچوونی، بەڵام خوای گەورە دڵی پتەو کردو ئارامی پێدا، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿لَوۡلَآ أَن رَّبَطۡنَا عَلَىٰ قَلۡبِهَا لِتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ واتە: ئەگەر دڵیمانە نەبەستایەتەوەو یەهێزمان نەکردایە بۆ ئەوەی لە بڕواداران بێت. پاشان دەفەرموێت: ﴿وَقَالَتۡ لِأُخۡتِهِۦ قُصِّيهِ﴾ واتە: فەرمانی دا بە کچەکەی کە بە تەمەن گەورە بوو، لە قسە تێدەگەیی پێی گوت: ﴿قُصِّيهِ﴾ واتە: شوێنی کەوەو گوێ بگرەو بزانە چی بەسەر دێت لە دەوروبەری شاردا، کچەیەکەیش بە گوێی دایکی کردو ڕۆیشت ﴿فَبَصُرَتۡ بِهِۦ عَن جُنُبٖ﴾ وای کرد هەر لە دەرەوە چاوی لێی بوو، ئیبنو عەباس دەڵێ: لە لاوە سەیری دەکرد.[2] موجاهید دەڵێ: لە دوورەوە چاوی لێی بوو، قەتادە دەڵێ: بە شێوەیەك بۆی دەڕوانی وەك ئەوەی هیچ پەیوەندیەکی پێیەوە نیە.[3] بەو شێوەیە هەتا موسا (سەلامی خوای لێ بێت) لە ماڵی فیرعەوندا جێگیر بوو، ژنەکەی فیرعەون زۆر خۆشی دەویستو لە دەستی فیرعەون ڕزگاری کرد کە بیکوژێت، دایان بەو ژنانەی کە لە ماڵی فیرعەوندا بوون شیری بدەنێ، مەمکی هیچیانی نەگرت، بردیانە ناو بازاڕ بۆ ئەوەی ژنێکیان دەست کەوێ هەتا شیری بداتێ، کاتێك کە خوشکەکەی منداڵەکەی بینی بە دەستیانەوە خۆی نەکردو ئەوانیش پێیان نەزانی، خودای مەزنیش دەفەرموێت: ﴿وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ﴾ واتە: لە کاتێکدا ئەوان

---

[1] الطبري (١٩/٥٢٩).
[2] الطبري (١٩/٥٣٢).
[3] الطبري (١٩/٥٣٢).

(فیرعەون‌و کۆمەڵەکەی) هەستیان نەدەکرد، وە فەرموویەتی: ﴿وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِن قَبْلُ﴾ واتە: لە پێشدا وا بڕیارمان دا کە مەمکی هیچ دایەنێك نەمژێت، ئەوەش بۆ ڕێزلێنان‌و پاراستنی بوو لە لایەن خودای گەورەوەو گەڕانەوەی بۆ لای دایکی بۆ ئەوەی ئەو شیری بداتێ بەبێ هیچ ترسێك پاش ئەو هەموو خەم‌و مەینەتیە، وەختێ خوشکەکەی چاوی لێیان بوو کە سەرگەردان بوون نەیاندەزانی چۆن دایەنێکی بۆ بدۆزنەوە مەمکی بمژێت، ﴿فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ﴾ واتە: ئینجا خوشکەکەی موسا وتی پێیان ئایاماڵێکتان نیشان دەم کە ئەو منداڵە بۆ ئێوە بەخێو بکەن‌و شیری بدەنێ‌و دڵسۆز بن بۆی، ئیبنو عەباس دەڵێ: وەختێ خوشکەکەی موسا ئەمەی گوت: هەڵیان گرت‌و گومانیان هەبوو لە قسەکانی، پێیان گوت: تۆ چۆن دەزانی ئەو ماڵە بەخێوی دەکەن‌و زۆر باشیش پەروەردەی دەکەن‌و ئامۆژگاری چاکیشی دەکەن؟ پێی گوتن: ئامۆژگاری کردن‌و چاك بەخێوکردنی لەبەر خاتری ماڵی پاشاو خۆشی خستنە ناو دڵیان‌و وە بەتەمای سوود وەرگرتنیش لە بەخێوکردنەکەیدا بۆیە ئەمیان ناردووە. وەختێ ئەم قسەی پێ گوتن‌و ڕزگاری بوو لە سزادانیان، لەگەڵی چوون بۆ ماڵیان‌و بردیانە لای دایکی مەمکی دایەو مژی، زۆر کەیف خۆش بوون، مزگێنی درا بە ژنەکەی فیرعەون، ناردی بەشوێن دایکی موسادا (سەلامی خوای لێ بێت) زۆر ڕێزی لێگرت‌و یارمەتیەکی زۆر باشیشی دا، لە ڕاستیدا ئاسیا نەیدەزانی ئەوە دایکیەتی، هەر لەبەر ئەوە یارمەتی دا چونکە منداڵەکە تەنها مەمکی ئەوی مژی، پاشان داوای لێکرد لە ماڵی ئەوان بمێنێتەوەو شیری بداتێ، دایکی موسا قبوڵی نەکرد، گوتی: من مێردێك‌و چەند منداڵی ترم هەیە ناتوانم لە لای تۆ بمێنمەوە بەڵام ئەگەر پێت خۆشە لە ماڵی خۆم شیری دەدەمێ، ژنەکەی فیرعەون ڕازی بوو، یارمەتی باشی بۆ بڕیەوە لەگەڵ جلوبەرگ، بڕیاریشی دا کە زۆر لەگەڵی چاك بێت، دایکی موسا بە منداڵەکەیەوە گەڕایەوە ماڵ، بە ڕەزامەندی‌و دڵخۆشی زۆرەوە، خوای گەورە ترسەکەی نەهێشت‌و بێ خەمی کردو بەسەربەرزی‌و ڕێزێکی زۆرو بژێویەکی چاك هاتەوە ماڵی خۆی، نێوانی ئەو ترس‌و دەروەی کە خودا لە دایکی موسای کردەوە کەم بوو، لە شەوو ڕۆژێك کەمتر یان زیاتر بوو، والله أعلم، پاکی‌و پەسەندی بۆ ئەو خودایەی هەموو شتێك بە دەستی خۆیەتی، مەیلی لێ بوو دەبێ‌و مەیلی لێ نەبوو نابێ، ئەو خودایەی کە دوای هەموو تەنگانەیەك دەرو لەو کەسانە دەکاتەوە کە لێی دەترسن‌و پاش هەموو دانج‌و مەینەتیەك، دەرگای بەزەیی خۆی دەکاتەوە بۆ خاوەن باوەڕان، بۆیە فەرموویەتی: ﴿فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا﴾ واتە: گەڕاندمانەوە لای دایکی هەتا چاوی ڕوون بێتەوە پێی، ﴿وَلَا تَحْزَنَ﴾ واتە: خەفەتی بۆ نەخوات، ﴿وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ واتە: وە چاکیش بزانێ کە بەڵێنی خودا ڕاستە، کە بڕیاری دابوو بۆی بگەڕێنێتەوەو کردیشی بە پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ

بێت) بەو شێوەیە خوای گەورە بەڵێنەکەی هاتەجێ لەو ژنە پێغەمبەرێك لە پێغەمبەران هاتە دنیاوە، بە پەروەردەیەکی وا پەروەردەی کرد کە شایستەی بوو، پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ واتە: بڕیاری خوای گەورەو ئاکارو ئاکامە پەسندەکانی کە هەمیشە سوپاسو ستایش دەکرێت لە دنیاو لە قیامەتدا لەسەری، کە لەوانەیە زۆر لەسەر دڵەکان ناخۆشو گران بێت، بەڵام ئاکامەکەی چاكو پەسەندە لە حەقیقەتدا بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن، وەك خوای گەورە فەرموویەتی لەم ئایەتانەدا: ﴿وَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰٓ أَن تُحِبُّوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ﴾[1] واتە: وە دەگونجێ شتێکتان پێ ناخۆش بێتو باش بێت بۆتان وە دەگونجێت شتێکتان پێ خۆش بێتو خراپ بێ بۆتان.وە فەرموویەتی: ﴿كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾[2] واتە: چونکە لەوانەیە ئێوە حەز نەکەن لە شتێكو خودا لەودا دابنابێت چاکەیەکی زۆر.

﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَٱسْتَوَىٰٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾ وَدَخَلَ ٱلْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفْلَةٍ
مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِن شِيعَتِهِۦ وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِۦ ۖ فَٱسْتَغَٰثَهُ ٱلَّذِى مِن شِيعَتِهِۦ عَلَى ٱلَّذِى مِنْ
عَدُوِّهِۦ فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ ۖ قَالَ هَٰذَا مِنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۖ إِنَّهُۥ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى
فَٱغْفِرْ لِى فَغَفَرَ لَهُۥٓ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا
لِّلْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾﴾

موسا پیاوێکی لە قیبتیەکان (الأقباط) کوشت:

کاتێك کە خودای گەورە باسی سەرەتای کاری موسای کرد (سەلامی خوای لێ بێت) ﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَٱسْتَوَىٰٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴾ واتە: کاتێك کە تەمەنی موسا گەیشتە تافی لاوی‌و بووە پیاوێکی تەواو، زانستو کارزانی فێرکرد، موجاهید دەڵێ: یانی: پێغەمبەریەتی.[3] واتە: کردمانە پێغەمبەر ﴿وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ﴾ واتە: هەر بەو شێوەیە پاداشتی لە خواترسان دەدەینەوە. پاشان خوای گەورە باسی ئەو بڕیارەی (قەدەرەی) خۆی دەکات کە چۆن موسا (سەلامی خوای لێ بێت) بۆە پێغەمبەرو

---

[1] البقرة (٢١٦).
[2] النساء (١٩).
[3] الدر المنثور (٥/٢٣١).

چۆن پیاوە قیبتیەکەی کوشتو کە بووە هۆی ئەوەی لە وڵاتی میسر دەرچێتو بڕوات بۆ وڵاتی مەدیەن (مَدیَن) فەرموویەتی: ﴿وَدَخَلَ ٱلۡمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفۡلَةٖ مِّنۡ أَهۡلِهَا﴾ واتە: چووە ناو شارەکە بێ ئەوەی خەڵکەکەی پێی بزانن، ئیبنو جورەیج دەڵێ: لە عەتای خۆراسانیەوە ئەویش لە ئیبنو عەباسەوە: لە نێوا مەغریبو عیشادا چووە ناو شارەکە.[1] ئیبنو مونکەدەر (منكدر) دەڵێ لە عەتای کوڕی یەسارەوە (یسار) ئەمیش لە ئیبنو عەباسەوە دەڵێ: لە نیوەڕۆدا (نصف النهار) چووە ناو شار.[2] سەعیدی کوڕی جوبەیرو عیکریمەو سەدیو قەتادەیش هەر وایان گوتووە. ﴿فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيۡنِ يَقۡتَتِلَانِ﴾ واتە: دوو پیاوی بینی لە یەکتریان دەداو قاڵەقاڵیان بوو. ﴿هَٰذَا مِن شِيعَتِهِۦ﴾ ئەمەیان لە خۆیان بوو ﴿وَهَٰذَا مِنۡ عَدُوِّهِۦ﴾ واتە: ئەوی تریان لە قیبتیەکان بوو.[3] ئیبنو عەباسو قەتادەو سەدیو موحەمەدی کوڕی ئیسحاقیش هەر وایان گوتووە.[4] ئیسرائیلیەکە هاواری کردە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) کە یارمەتی بدات، موساش (سەلامی خوای لێ بێت) بە فرسەتی زانی لەو کاتەدا ناو شار چۆڵ بوو، پەلاماری قیبتیەکەی دا، ﴿فَٱسۡتَغَٰثَهُ ٱلَّذِي مِن شِيعَتِهِۦ عَلَى ٱلَّذِي مِنۡ عَدُوِّهِۦ﴾ واتە: ئەوەی هاوڕەگەزی خۆی بوو دژی پیاوە نەیارەکە هانای پێبرد. ﴿فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيۡهِ﴾ واتە: موسا مستێکی لێ داو کوشتی، موجاهید دەڵێ: ﴿فَوَكَزَهُۥ﴾ واتە: مستێکی لێ دا.[5] ﴿فَقَضَىٰ عَلَيۡهِ﴾ بەو گیانی دەرچوو (کوشتی). خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قَالَ هَٰذَا مِنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِۖ إِنَّهُۥ عَدُوّٞ مُّضِلّٞ مُّبِينٞ﴾ واتە: موسا گوتی: ئەمە کاری شەیتان بوو پێی کردم، کە دوژمنێکی ئاشکرای گومڕاکەرە. ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمۡتُ نَفۡسِي فَٱغۡفِرۡ لِي فَغَفَرَ لَهُۥٓۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ﴾ واتە: گوتی: ئەی پەروەردەی من، ئەمن ناهەقیم لە خۆم کرد، عەفوم بکە. ئیتر خودا فەتای بەخشی، کە ئەو لە خەتا دەبورێتو دلۆڤانە. ﴿قَالَ رَبِّ بِمَآ أَنۡعَمۡتَ عَلَيَّ﴾ واتە: گوتی: ئەی پەروەردەم لە بەرامبەر ئەو بەهرەو دەسەڵاتو توانایە کە تۆ داوتە بە من ﴿فَلَنۡ أَكُونَ ظَهِيرٗا﴾ واتە: هەرگیز نابمە یارمەتی دەری ﴿لِّلۡمُجۡرِمِينَ﴾ ئەو کەسانەی کە بڕوایان بە تۆ نیەو سەرپێچی فەرمانەکانی تۆ دەکەن.

---

[1] الطبري (١٩/٥٣٨).
[2] الطبري (١٩/٥٣٨).
[3] الطبري (١٩/٥٣٩).
[4] الطبري (١٩/٥٣٩_٥٤٠).
[5] الطبري (١٩/٥٤٠).

﴿فَأَصْبَحَ فِي ٱلْمَدِينَةِ خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا ٱلَّذِي ٱسْتَنصَرَهُۥ بِٱلْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُۥ ۚ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰٓ إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾
فَلَمَّآ أَنْ أَرَادَ أَن يَبْطِشَ بِٱلَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ أَتُرِيدُ أَن تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًۢا بِٱلْأَمْسِ ۖ إِن تُرِيدُ إِلَّآ
أَن تَكُونَ جَبَّارًا فِي ٱلْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾﴾

ئاشکرابوونی کوشتنی ئەو کەسەی کە موسا بە پەنهانی کوشتی:

خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿فَأَصْبَحَ فِي ٱلْمَدِينَةِ خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا ٱلَّذِي ٱسْتَنصَرَهُۥ بِٱلْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُۥ ۚ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰٓ إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ﴾ واتە: لەو شارەدا بە ترسەوە شەوی بەڕێکردو چاوەنۆڕ بوو. هەر ئەو کەسەی دوێنی هانای پێ بردبوو، دیسان هاواری بۆ هێنا. موسا گوتی: دیارە تۆ لە ڕێگە دەرچووی. خوای گەورە باسی موسا دەکات کاتێك کە قیبتیەکەی کوشت لەناو ئەو شارەدا بە ترسەوە مابووەوەو چاوەڕوانی دەکرد لەبەر ئەو کارەی کە لە دەستی ڕووی دابوو، ﴿يَتَرَقَّبُ﴾بەم لاولادا سەیری دەکردو لە کاتێکدا کە بە ڕێگادا دەچوو، ئەو کەسەی کە دوێنێ هاواری لێ کرد یارمەتی بدات دژی قیبتیەکە، لەگەڵ یەکێکی تردا شەڕیانە، کاتێ موسا بە لایاندا تێپەڕی هەمیسان داوای یارمەتی لێ کرد، موسا (سەلامی خوای لێ بێت) فەرمووی: ﴿إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ﴾ واتە: تۆ پیاوێکی شەڕانیو لەڕێ لادەری، پاشان موسا (سەلامی خوای لێ بێت) ویستی قیبتیەکەی لە کۆڵ بکاتەوە، ئیسرائیلیەکان وای دەزانی بۆ ئەو دەچێت، چونکە زۆر نەفامو داماوو زەلیل بوو، کاتێك گوێی لە قسەکانی موسا بوو کە پێی گوت: تۆ پیاوێکی شەڕانیو لەڕێ دەرچووی بۆ ئەوەی لە کۆڵی خۆی بکاتەوەو موسا (سەلامی خوای لێ بێت) وازی لێ بێنێت گوتی: وەك خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿فَلَمَّآ أَنْ أَرَادَ أَن يَبْطِشَ بِٱلَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا﴾ واتە: کاتێك بەرەو ئەو کەسە چوو کە دوژمنی هەردووکیان بوو گوتی: ﴿قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ أَتُرِيدُ أَن تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًۢا بِٱلْأَمْسِ﴾ ئیسرائیلیەکە گوتی: بە موسا دەتەوێ منیش بکوژی وەك چۆن دوێنێ یەکێکی ترت کوشت، ﴿إِن تُرِيدُ إِلَّآ أَن تَكُونَ جَبَّارًا فِي ٱلْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلْمُصْلِحِينَ﴾ واتە: تۆ هەر دەتەوێ زۆردارو ملهوڕ بیت لە زەویدا وە ناتەوێ لە پیاوچاکان بیت. چونکە هیچ کەسێك نەیدەزانیو ئاگاداری کوشتنی ئەو پیاوە نەبوو موساو ئەو ئیسرائیلیە نەبێت، کاتێ پیاوە قیبتیەکە گوێی لەو قسەیە بوو کە لە دەمی ئەو پیاوە دەرچوو، ڕۆیشت بۆ بەر دەرگایماڵی فیرعەونو قسەکەی بۆ فیرعەون گێڕایەوە، فیرعەون بەو ڕووداوەی زانی، زیاتر تووڕەی لە موسا هەڵساو بڕیاری دا کە موسا بکوژێت، ناردی بە شوێنیداو داوی کرد بگەڕێن بە دوایداو بۆی بێنن هەتا تۆڵەی لێ بسێنێت.

﴿وَجَآءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا ٱلْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَـٰمُوسَىٰٓ إِنَّ ٱلْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَٱخْرُجْ إِنِّى لَكَ مِنَ
ٱلنَّـٰصِحِينَ ﴿٢٠﴾﴾

خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿وَجَآءَ رَجُلٌ﴾ واتە: پیاوێك هات، ﴿مِّنْ أَقْصَا ٱلْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَـٰمُوسَىٰٓ﴾ واتە: لەوپەڕی شارەوە بە هەڵەداوان پێی گەیشت: خوای گەورە وەسفی دەكات بە پیاوێكی پیاوانە، چونكە ئەو پیاوە كاتێك زانی بە دوای موسادا دەگەڕێن، بە ڕێگەیەكی نزیكتردا خۆی گەیاندە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) لەو ڕێگاوە نەچوو ئەوان دەڕۆیشتن بە دوایدا، پێی گوت: ﴿إِنَّ ٱلْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ﴾ واتە: كاربەدەستان وتووێژ دەكەن لە بارەی تۆوە، ﴿لِيَقْتُلُوكَ فَٱخْرُجْ﴾ واتە: دەیانەوێ لەناوت بەرن هەڵسە برۆ لەم شارە، ﴿إِنِّى لَكَ مِنَ ٱلنَّـٰصِحِينَ﴾ واتە: من ئەمەت وەك ئامۆژگاریەك پێ دەڵێم.

﴿فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَىٰ رَبِّىٓ أَن
يَهْدِيَنِى سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ ٱلنَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِن
دُونِهِمُ ٱمْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِى حَتَّىٰ يُصْدِرَ ٱلرِّعَآءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقَىٰ
لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّىٰٓ إِلَى ٱلظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّى لِمَآ أَنزَلْتَ إِلَىَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾﴾

موسا لە وڵاتی مەدیەن و (مَدْيَن) ئاودانی مەڕەكانی دوو ژنەكە

وەختێ كە پیاوەكە هەواڵی دایە كە كاربەدەستان و دەستەزبەستەی فیرعەون خەریكی ڕاوێژن لە بارەی ئەوەوە، بە تەنها خۆی لە وڵاتی میسر دەرچوو، شتی وای بە خۆیەوە نەدیبوو لەسەر دڵی گران بوو، چونكە موسا لە خۆشگوزەرانی و دەستەڵات و ژیانێكی خۆشدا ژیانی بەسەر بردووە، ﴿فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ﴾ واتە: ئەویش لە شار دەرچوو بە ترسەوە سەیری ئەملاولای خۆی دەكرد، ﴿قَالَ رَبِّ نَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّـٰلِمِينَ﴾ واتە: ئەی پەروەرندەم ڕزگارم بكە لە دەست فیرعەون و دەستەو بەستەكەی، دەگێڕنەوە خوای گەورە فریشتەیەكی بەسەر ولاخێكەوە ـ چارەوێ ـ ئەسپ ـ ناردە لای موساو ڕێگاكەی نیشاندا، والله أعلم. خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ﴾ واتە: كە بەرەو مەدیەن ڕۆیشت ڕێگایەكی تەخت و ڕێكی گرتەبەر زۆر كەیف خۆش بوو پێی، ﴿قَالَ عَسَىٰ رَبِّىٓ أَن يَهْدِيَنِى سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ﴾ گوتی: بەڵكو پەروەرندەم ڕاستەڕێم نیشاندا، خوای گەورەش شارەزای كردە سەر ڕاستەڕێ لە دنیاداو لە قیامەتدا، خەڵكیشی شارەزا كرد بۆ سەر ڕێی ڕاست. ﴿ وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ

مَدۡيَنَ﴾ واتە: كاتێك گەیشتە مەدیەن كە ئاوێكی لێوە نزیك بوو، بیرێك بوو شوانەكان دەچوونە سەری ئاویان لێ هەڵدەگۆزی، ﴿مَدۡيَنَ وَجَدَ عَلَيۡهِ أُمَّةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ يَسۡقُونَ﴾ كۆمەڵێك لە خەڵكی بینی ئاویان هەڵدەگۆزی، ﴿وَوَجَدَ مِن دُونِهِمُ ٱمۡرَأَتَيۡنِ تَذُودَانِۖ﴾ واتە: وە لە نزیك ئەو خەڵكانەوە دوو ئافرەتی بینی كە پەزەكانی خۆیان لادەداو نەیان دەهێشت لەگەڵ پەزی شوانەكاندا تێكەڵاو ببن هەتا توشی گیروگرفت نەبن، وەختێ موسا (سەلامی خوای لێ بێت) چاوی پێیان كەوت دڵی بۆیان سوتاو بەزەیی هاتەوە پێیاندا، ﴿قَالَ مَا خَطۡبُكُمَاۖ﴾ واتە: چیتانە بۆچی ئێوەش وەك ئەو خەڵكە مەڕەكانتان ئاو نادەن؟. ﴿قَالَتَا لَا نَسۡقِي حَتَّىٰ يُصۡدِرَ ٱلرِّعَآءُۖ﴾ واتە: ئاومان دەست ناكەوێ هەتا ئەوانە پەزەكانیان ئاو نەدەن، ﴿وَأَبُونَا شَيۡخٞ كَبِيرٞ﴾ واتە: بابمان پیاوێكی بە ساڵاچووەو ئێمەش ئەمە حاڵمانە وەك دەبینی، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَسَقَىٰ لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّىٰٓ إِلَى ٱلظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَآ أَنزَلۡتَ إِلَيَّ مِنۡ خَيۡرٖ فَقِيرٞ﴾ واتە: ئەوسا ئاوی بۆ هەڵگۆزین، پاشان خۆی گەیاندە سێبەر، گوتی: ئەی پەروەردەی من! من شایەنی ئەم خێرەم كە بۆم دەنێری. ئیبنو عەباس گوتی: موسا كاتێك چوو بۆ مەدیەن خواردنی تەنیا پاقلەو گەڵای دار بوو، پێشی پەتی بوو چونكە كاتێ گەیشتە مەدیەن نەعلەكانیشی دڕاو لە پێی كەوت، ئەم پیاوە كە هەڵبژاردەی خودا بوو لە ناو خەڵكدا لە ژێر سێبەری درەختێكدا دانیشت ورگی بە پشتیەوە لكابوو لە برسانداو هەتا بە لەتە خورمایەكیش ڕازی بوو، وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَسَقَىٰ لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّىٰٓ إِلَى ٱلظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَآ أَنزَلۡتَ إِلَيَّ مِنۡ خَيۡرٖ فَقِيرٞ﴾ ئیبنو عەباسو ئیبنو مەسعودو سودی دەڵێن: ﴿إِلَى ٱلظِّلِّ﴾ واتە: دانیشت لەژێر درەختێكدا.[1] عەتای كوڕی سائیب دەڵێ: كاتێك كە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) گوتی: ﴿رَبِّ إِنِّي لِمَآ أَنزَلۡتَ إِلَيَّ مِنۡ خَيۡرٖ فَقِيرٞ﴾ ژنێكیان گوتی لە قسەكانی موسا بوو (سەلامی خوای لێ بێت)[2].

﴿فَجَآءَتۡهُ إِحۡدَىٰهُمَا تَمۡشِي عَلَى ٱسۡتِحۡيَآءٖ قَالَتۡ إِنَّ أَبِي يَدۡعُوكَ لِيَجۡزِيَكَ أَجۡرَ مَا سَقَيۡتَ لَنَاۚ فَلَمَّا جَآءَهُۥ وَقَصَّ عَلَيۡهِ ٱلۡقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفۡۖ نَجَوۡتَ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتۡ إِحۡدَىٰهُمَا يَٰٓأَبَتِ ٱسۡتَـٔۡجِرۡهُۖ إِنَّ خَيۡرَ مَنِ ٱسۡتَـٔۡجَرۡتَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡأَمِينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّيٓ أُرِيدُ أَنۡ أُنكِحَكَ إِحۡدَى ٱبۡنَتَيَّ هَٰتَيۡنِ عَلَىٰٓ أَن تَأۡجُرَنِي ثَمَٰنِيَ حِجَجٖۖ فَإِنۡ أَتۡمَمۡتَ عَشۡرٗا فَمِنۡ عِندِكَۖ وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أَشُقَّ عَلَيۡكَۚ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ

---

[1] الطبري (١٩/٥٥٦).

[2] الطبري (١٩/٥٥٧).

ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذَٰلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا ٱلْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَٰنَ عَلَيَّ وَٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾﴾

موسا لەبەردەم باوکی دوو ژنەکەدا (کچەکەدا)و مارەبڕینی یەکێکیان بە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) لەسەر کرێی شوانیەکەی

کاتێك دوو ژنەکە بە پەلە بە پەزەکانیانەوە گەڕانەوە لای بابیان، باوکیان سەری سوڕماو بە لایەوە سەیر بوو کە زوو گەڕانەوە بۆ لای. پرسیاری لێ کردن کە چۆن گەڕانەوە، ئەوانیش باسەکەیان بۆ گێڕایەوە کە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) چۆن مەڕەکانی بۆ ئاوداون، باوکیان یەکێکیانی نارد بە دوای موسادا (سەلامی خوای لێ بێت) تا بانگی بکەن بۆ لای، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَجَآءَتۡهُ إِحۡدَىٰهُمَا تَمۡشِي عَلَى ٱسۡتِحۡيَآءٖ﴾ واتە: یەکێکیان چوو بۆ لای موسا کە زۆر بە شەرمەوە دەچوو بەڕێداو خۆی داپۆشیبوو، وەك ڕیوایەت کراوە لە گەورەی موسڵمانان عومەری کوڕی خەتاب (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێ: بە لایەکی کراسەکەی خۆی داپۆشیبوو،[1] ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە ئەمیش لە عەمری (عمرو) کوڕی مەیمونەوە گوتی: عومەر (ڕەزای خوای لێ بێت) گوتی: ﴿تَمۡشِي عَلَى ٱسۡتِحۡيَآءٖ﴾ واتە: پۆشاکەکەی دابوو بە ڕووی خۆیدا لەو ژنانە نەبوو کە گرنگی نەدا بە خۆداپۆشینو هەمیشە دەرو ماڵ بکات.[2] ئەم فەرموودەیە سەنەدەکەی ڕاستە، جەوهەری دەڵێ: سەلفەج (السَّلْفَج) لە پیاواندا واتە: پیاوێکی کۆڵنەدەر، لە ژناندا واتە: ژنێك کە زۆر شەرم نەکاتو ڕوودار بێت (الجريئة) وە لە وشتریشدا توندوتیژ ﴿قَالَتۡ إِنَّ أَبِي يَدۡعُوكَ لِيَجۡزِيَكَ أَجۡرَ مَا سَقَيۡتَ لَنَا﴾ ئەم ڕستەیە ئەدەبی تێدایە، بە شێوەیەك بانگی نەکرد کە بڕوا نەکاتو گومانی هەبێت، بەڵکو پێی گوت: باوکم بانگت دەکات بۆ ئەوەی کرێی ئەو ئاو هەڵگۆزینەت بداتێ، واتە: پاداشتی ئەو ئاو دەرهێنانەت بداتەوەو شتێکت بداتێ، لە باتی ئاودانی پەزەکانمان ﴿فَلَمَّا جَآءَهُۥ وَقَصَّ عَلَيۡهِ ٱلۡقَصَصَ﴾ واتە: ئینجا کاتێك موسا هات بۆ لای باوکی کچەکە ئەو ڕووداوەی کە بەسەری هاتبوو بۆی گێڕایەوەو باسی دەرچوونی خۆی کرد کە لەبەر چی وڵاتەکەی بەجێ هێشتووە، ﴿قَالَ لَا تَخَفۡۖ نَجَوۡتَ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ پێی گوت: دڵخۆش‌و چاو ڕوون بە، لە وڵاتی ئەوان دەرچوویت ڕزگارت بووە، ئەوان هیچ دەسەڵاتێکیان بەسەر وڵاتی ئێمەدانیە، بۆیە گوتی: ﴿نَجَوۡتَ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ واتە: ڕزگارت بووە لەو گەلە ستەمکارە، ﴿قَالَتۡ إِحۡدَىٰهُمَا

[1] الطبري (١٩/٥٥٨).

[2] الطبري (١٩/٥٥٩).

﴿يَٰٓأَبَتِ ٱسۡتَـٔۡجِرۡهُۖ إِنَّ خَيۡرَ مَنِ ٱسۡتَـٔۡجَرۡتَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡأَمِينُ﴾ واتە: یەکێك لەو دوو کچە بە باوکی گوت ئەی باوە گیان بە کرێی بگرە (بۆ شوانی) چونکە بە ڕاستی چاکترین کەسە کە بە کرێی بگری بەهێزو ئەمینە (دەستو داوێن پاکە)، واتە: یەکێك لە کچەکانی ئەو پیاوە، هەندێ ئێژن: ئەو کچەی کە چوو بە شوێن موسادا گوتی: بە باوکی ﴿يَٰٓأَبَتِ ٱسۡتَـٔۡجِرۡهُۖ﴾ ئەم پیاوە بە کرێ بگرە بۆ شوانی پەزەکان. عومەرو ئیبنو عەباسو شورەیحی قازیو ئەبو مالیكو قەتادەو موحەمەدی کوڕی ئیسحاقو کەسانی تریش گوتوویانە: کاتێك کچەکە گوتی: ﴿إِنَّ خَيۡرَ مَنِ ٱسۡتَـٔۡجَرۡتَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡأَمِينُ﴾ باوکی پێی گوت: تۆ چۆن دەزانی؟ کچەکە گوتی بە باوکی: چونکە ئەم پیاوە ئەو بەردەی بەرز کردەوە کە بە دە پیاو نەبێت ئەو بەردە بەرز نابێتەوە. وە من کاتێك لەگەڵی بووم پێشی کەوتم، پێی گوتم: تۆ لە دوامەوە برۆ، هەر کاتێك ڕێگەکەم هەڵەکرد بە بەردێکی بچووك ئاگادارم بکە، بەو بەردەدا من دەزانم چۆن ڕێگەکە بگرمەبەرو برۆم،[1] لە عبدالله ی کوڕی مەسعودەوە گوتی: چاو ڕوونترین کەس، واتە (ئەو کەسانەی فرسەتیان هەبوو لە هەموو کەس زیاتر) سێ کەس بوون: ئەبوبەکر کاتێك عومەری دیاری کردووە بۆ جێ نشین، عەزیزی میسر کاتێك کە گوتی: بە ژنەکەی ﴿أَكۡرِمِي مَثۡوَىٰهُ﴾ ڕێز لە یوسف بگرە، وە ئەو کچەی لەگەڵ موسا هات بۆ لای باوکی کاتێك گوتی: ﴿يَٰٓأَبَتِ ٱسۡتَـٔۡجِرۡهُۖ إِنَّ خَيۡرَ مَنِ ٱسۡتَـٔۡجَرۡتَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡأَمِينُ﴾،[2] ﴿قَالَ إِنِّيٓ أُرِيدُ أَنۡ أُنكِحَكَ إِحۡدَى ٱبۡنَتَيَّ هَٰتَيۡنِ﴾ واتە: پیاوە باشە بە تەمەنەکە داوای لێکرد کە ببێتە شوانی مەڕەکانی ئەویش کیژێکی خۆی پێ دەدا لە جیاتی شوانیەکەیدا، ﴿عَلَىٰٓ أَن تَأۡجُرَنِي ثَمَٰنِيَ حِجَجٖۖ فَإِنۡ أَتۡمَمۡتَ عَشۡرٗا فَمِنۡ عِندِكَۖ﴾ واتە: بەو مەرجەی هەشت ساڵ مەڕەکانم بۆ بەخێوکەی (بلەوەڕێنی) خۆ ئەگەر بە ئارەزووی خۆت دە ساڵیشت تەواو کرد پیاوەتی خۆتەو، هەشت ساڵیش بەخێویان کەی کاری خۆت تەواو کردووە. ﴿وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أَشُقَّ عَلَيۡكَۚ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾ واتە: نامەوێ نارەحەتت بکەمو ئازارت بدەمو فێڵت لێ بکەم ئەگەر خوا بیەوێت بێگومان دەمبینی لە پیاوچاکان دەبم. خوای گەورە باسی موسا (سەلامی خوای لێ بێت) دەکات دەفەرمووێت: ﴿قَالَ ذَٰلِكَ بَيۡنِي وَبَيۡنَكَۖ أَيَّمَا ٱلۡأَجَلَيۡنِ قَضَيۡتُ فَلَا عُدۡوَٰنَ عَلَيَّۖ وَٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٞ﴾ واتە: موسا گوتی: بە خەزووری، باشە لەسەر ئەو بڕیارەی تۆ کە من دەبمە ڕەنجبەری ـ شوانی ـ تۆ بۆ ماوەی هەشت ساڵ، بەڵام ئەگەر دە ساڵیشم تەواو کرد بە ئارەزووی

---

[1] الطبري (١٩/٥٦٢/٥٦٤).

[2] إبن أبي شيبة (١٤/٥٧٤).

خۆمە، خۆ ئەگەر کەمترم کرد ئەک کاتە من پەیمانەکەم بەجێ نەهێناوەو ئەو مەرجەم جێبەجێ نەکردووە وە خوا لەسەر ئەوەی کە دەیڵێین شایەتو چاودێرە. بۆیە فەرموویەتی: ﴿أَيَّمَا ٱلۡأَجَلَيۡنِ قَضَيۡتُ فَلَا عُدۡوَٰنَ عَلَيَّۖ﴾ واتە: هەر کام لەو دوو ماوەیەم تەواو کرد، نابێت ناهەقیم پێ بکرێت. هەرچەندە تەواوکردنەکە چاکترە ڕێگای پێدراوە بە بەڵگەی تر وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَمَن تَعَجَّلَ فِي يَوۡمَيۡنِ فَلَآ إِثۡمَ عَلَيۡهِ وَمَن تَأَخَّرَ فَلَآ إِثۡمَ عَلَيۡهِ﴾[1] واتە: هەر کەس پەلە بکات لەو دوو ڕۆژەدا (شەیتان ڕەجم بکات) گوناهی ناگات وە هەر کەسیش دوا بکەوێت (سێ ڕۆژ ڕەجم بکات) گوناهی لەسەر نیە. پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: (ئەگەر مەیلت لێ بوو بیگرەو ئەگەر مەیلیشت لێ نەبوو بیشکێنە).[2] دیارە ڕۆژوو گرتنەکە چاکترو ڕاجحترە (بەهێزترە) بە بەڵگەی تر، بەڵگەش هەیە کە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) تەواوەکەیانی پەڕاند ـ بردە سەر ـ بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە دەڵێ: جولەکەیەکی خەڵکی حیرە پرسیاری لێ کردم: موسا (سەلامی خوای لێ بێت) کام ماوەیانی تەواو کرد؟ گوتم: نازانم هەتا نەچمە لای زانای عەرەبو پرسیاری لێ نەکەم، ڕۆیشتمە لای ئیبنو عەباسو (ڕەزای خوای لێ بێت) پرسیارم لی کرد، گوتی: چاکو زۆرەکەیانی تەواو کردووە ـ پەڕاندووە ـ بێگومان پێغەمبەری خوا کاتێك شتێك فەرموبێتی کردوویەتی. هەر بەم شێوەیە بوخاریش ڕیوایەتی کردووە.[3]

﴿فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى ٱلۡأَجَلَ وَسَارَ بِأَهۡلِهِۦٓ ءَانَسَ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ نَارٗاۖ قَالَ لِأَهۡلِهِ ٱمۡكُثُوٓاْ إِنِّيٓ ءَانَسۡتُ نَارٗا لَّعَلِّيٓ
ءَاتِيكُم مِّنۡهَا بِخَبَرٍ أَوۡ جَذۡوَةٖ مِّنَ ٱلنَّارِ لَعَلَّكُمۡ تَصۡطَلُونَ ٢٩ فَلَمَّآ أَتَىٰهَا نُودِيَ مِن شَٰطِيِٕ ٱلۡوَادِ
ٱلۡأَيۡمَنِ فِي ٱلۡبُقۡعَةِ ٱلۡمُبَٰرَكَةِ مِنَ ٱلشَّجَرَةِ أَن يَٰمُوسَىٰٓ إِنِّيٓ أَنَا ٱللَّهُ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٣٠ وَأَنۡ أَلۡقِ عَصَاكَۖ
فَلَمَّا رَءَاهَا تَهۡتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنّٞ وَلَّىٰ مُدۡبِرٗا وَلَمۡ يُعَقِّبۡۚ يَٰمُوسَىٰٓ أَقۡبِلۡ وَلَا تَخَفۡۖ إِنَّكَ مِنَ ٱلۡأٓمِنِينَ ٣١ ٱسۡلُكۡ
يَدَكَ فِي جَيۡبِكَ تَخۡرُجۡ بَيۡضَآءَ مِنۡ غَيۡرِ سُوٓءٖ وَٱضۡمُمۡ إِلَيۡكَ جَنَاحَكَ مِنَ ٱلرَّهۡبِۖ فَذَٰنِكَ بُرۡهَٰنَانِ مِن رَّبِّكَ
إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦٓۚ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمٗا فَٰسِقِينَ ٣٢﴾

---

[1] البقرة (٢٠٣).

[2] أحمد (٤٩٣/٣)، النسائي (١٨٥/٤)، فەرموودەیەکی صەحیحە.

[3] فتح الباري (٣٤٢/٥).

گەڕانەوەی موسا (سەلامی خوای لێ بێت) بۆ میسرو ڕێزلێنانی لە لایەن خواوە بە پەیامو موعجیزە لە ڕێدا

لە تەفسیری ئایەتی پێش ئەم ئایەتەوە باسکرا کە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) هەردوو ماوەکەی تەواو کرد بە شێوەیەکی زۆر چاك، لەم ئایەتەوە دەردەکەوێت کە خوای گەورە کاتێك فەرموویەتی: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى ٱلْأَجَلَ﴾ واتە: ئینجا کاتێك موسا ماوە شوانیەکەی تەواو کرد، یانی زۆرەکەیانی تەواو کرد، والله أعلم. ﴿وَسَارَ بِأَهْلِهِۦ﴾ خێزانی لەگەڵ خۆی برد. گێڕتویانە: موسا زۆر حەزی دەکرد بگەڕێتەوە بۆ وڵاتەکەیو کەسو کاری ببینێت، بڕیاری دا کە بە پەنهانی سەریان لێ بدا دەترسا لەوەی فیرعەونو گەلەکەی پێی بزانن، بۆیە بە شەوێکی زۆر تاریكو سارد بارانیش دەباری، لەگەڵ خێزانیو ئەو مەڕو ماڵاتەیش خەزووری پێی دابوو لە کرێی ئەو ماوەیەی کە شوانی بوو، کەوتەڕێو هەرچەندە هەوڵی دەدا بە چەرخەکەی ـ ئەو شتەی ئاگری دروست دەکرد ـ ئاگر بکاتەوە، بۆی نەدەکراو ئاگری نەدەکردەوە، زۆر بە لایەوە سەیر بوو ئا لەو کاتەدا ﴿ءَانَسَ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ نَارًا﴾ واتە: لە لای کێوی تورەوە (الطور) ئاگرێکی بینی لە دوورەوە دەگڕا ﴿قَالَ لِأَهْلِهِ ٱمْكُثُوٓا۟ إِنِّىٓ ءَانَسْتُ نَارًا﴾ واتە: ئێوە لێرە بمێنەوە ئاگرێکم بەدی کردووە، ئەچم بۆ لای ئەو ئاگرە ﴿لَّعَلِّىٓ ءَاتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ﴾ بەڵکو هەواڵێکتان بۆ بێنم، چونکە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) ڕێگاکەی ون کردبوو ﴿أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ ٱلنَّارِ﴾ واتە: یان چلۆسکێك لەو ئاگرەتان بۆ بێنم، ﴿لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾ واتە: هەتا خۆتان گەرم کەنەوە لەو سەرمایە، خودای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَلَمَّآ أَتَىٰهَا نُودِىَ مِن شَٰطِئِ ٱلْوَادِ ٱلْأَيْمَنِ﴾ واتە: کاتێك گەیشتە لای ئاگرەکە لای دەستی ڕاستی دۆڵەکەوە لەبەردەم کێوەکەوە لە ڕووی خۆرئاواوە، بانگ کرا. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ ٱلْغَرْبِىِّ إِذْ قَضَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَى ٱلْأَمْرَ﴾[1] واتە: تۆ (ئەی موحەمەد (ﷺ)) لە لای خۆرئاوای (شاخی طور) نەبوویت کاتێك کە فەرمانی پێغەمبەرایەتیمان دا بە موسا. ئەم ئایەتە ئەوە دەگەیەنێت کە موسا بەرەو ئاگرەکە چوو لە ڕووی قیبلەوە کێوی لای خۆرئاوا لە لای ڕاستیەوە بوو، ئاگرەکەی دی دەگڕا لەناو درەختە سەوزەکەدا، لە کێوەکەدا، لە نزیك دۆڵەکەوە، وەستاو نەیدەزانی چی بکات پەروەرندەی بانگی کرد ﴿مِن شَٰطِئِ ٱلْوَادِ ٱلْأَيْمَنِ فِى ٱلْبُقْعَةِ ٱلْمُبَٰرَكَةِ مِنَ ٱلشَّجَرَةِ﴾ واتە: لە لای دەستی ڕاستی دۆڵەکەوە لەو شوێنە پیرۆزەی نزیك

---

[1] القصص (٤٤).

درەختەکەوە، خوای گەورە فەرمووی: ﴿أَن يَـٰمُوسَىٰٓ إِنِّىٓ أَنَا ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَـٰلَمِينَ﴾ واتە: ئەی موسا ئەوەی بانگت دەکاتو قسەت لەگەڵ دەکات هەر ئەوە وەدی هێنەری جیهانەو هەرچی بۆی دەیکات هیچ پەرستراوو پەروەرندەیەك نیە غەیری ئەو، هەر ئەو پاكو پیرۆزەو زۆر بڵندو مەزنەو هاوتای نیەو هیچ کەسێکیش وەك خودا نیە، نە لە زاتیداو نە لە سیفاتیداو نە لە کردارو گفتاریدا، پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ﴾ واتە: ئەو گۆچانەی بە دەستەوەیە فڕێی بدە، وەك خوای گەورە باسی کردووە فەرموویەتی لە ئایەتی تر: ﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَـٰمُوسَىٰ ﴿١٧﴾ قَالَ هِىَ عَصَاىَ أَتَوَكَّؤُا۟ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِى وَلِىَ فِيهَا مَـَٔارِبُ أُخْرَىٰ﴾،[1] واتە: (خوا فەرمووی) ئەی موسا ئەوە چیە بە دەستی ڕاستەوە، گوتی: ئەوە گاچۆنەکەمە خۆم دەدەمە بەسەریداو گەڵای بۆ پەزەکانم پێ دەوەرێنمو چەند کاری تریشی پێ دەکەم، واتە: موسا هەر ئەوەی دەزانی لە بارەی گاچۆنەکەیەوە – واتە پێناسەی گاچۆنەکەی خۆی کرد–، ﴿قَالَ أَلْقِهَا يَـٰمُوسَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَلْقَىٰهَا فَإِذَا هِىَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ﴾،[2] واتە: فەرمووی گاچۆنەکەت فڕێ دە ـ فڕێی دا ـ کاتێك بینی وا مارێکەو هەڵ دەفڕێت، ئا لەوێدا زانیو بۆی دەرکەوت ئەو کەسەی قسەی لەگەڵ دەکاتو ئەی دوێنێ ئەو خودایەیە کە فەرمووی بە هەر شتێك ببە دەبێت وەك لە سورەتی (طه)دا باس کرا لە پێشەوە. لێرەشدا دەفەرمووێت: ﴿فَلَمَّا رَءَاهَا تَهْتَزُّ﴾ واتە: ئینجا کاتێك موسا بینی جوڵاو هەڵخلیسکا ﴿كَأَنَّهَا جَآنٌّ﴾ وەك مارێك کە چۆن بە توندی دەڕواتو چەندە گەورەو ئەستوورەو دەم فراوانەو کەڵبەو دانەکانی لە یەك دەداو بە لای هەر بەرێکدا دەڕوات، هەڵی دەلوشێت ـ قوتی دەدا ـ دەنگی لێوە دەهات وەك لە شیوێکەوە بەربێتەوە بکەوێتەخوار ئا لەو کاتەدا ﴿وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ﴾ واتە: ڕای کردو هیچ ئاوڕێکی نەدایەوە، چونکە سروشتی مرۆڤ وایە لەو شتانە دەترسێت، کاتێك خوای گەورە فەرمووی: ﴿يَـٰمُوسَىٰٓ أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ ۖ إِنَّكَ مِنَ ٱلْـَٔامِنِينَ﴾ واتە: ئەی موسا وەرەو مەترسە تۆ پارێزراوی، موسا هاتەوە شوێنی خۆیو وەستا، پاشان خوای گەورە فەرمووی: ﴿ٱسْلُكْ يَدَكَ فِى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ﴾ واتە: دەستت بخەرە باخەڵی کراسەکەت پاشان دەری بێنە، کاتێك کە دەری دێنی وەك مانگ دەدرەوشێتەوەو تریفەی دێ بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ﴾ واتە: نەخۆشی بەڵەکی نیە ـ برمی ـ وە دەفەرمووێت:

---

[1] طه (١٧–١٨).

[2] طه (١٩–٢٠).

﴿وَٱضۡمُمۡ إِلَيۡكَ جَنَاحَكَ مِنَ ٱلرَّهۡبِ﴾ واتە: بۆ ئەوەش ترست نەمێنێ دەستت بخەرە ژێر باڵت. موجاهید دەڵێ: وەختێ دڵت کەوتە لەرزە. قەتادە دەڵێ: وەختێ کە ترسای دەستت بخەرە ژێر باڵت.[1] واتە: موسا (سەلامی خوای لێ بێت) فەرمانی پێ کرابوو هەر کاتێك ترسا لە شتێك دەستی بکات بە باڵخەڵیدا، هەر کاتێك وای کرد ئەو ترسەی دەڕوات‌و نامێنێ، وە لەوانەیە هەر کەسێك کە ترسا لەو کاتەدا دەستی خستە سەر دڵی وەك چاولێکەرێك لەو، ئەو نارەحەتیەی لەسەر نامێنێ یان سووك دەبێت لەسەری بە یارمەتی خوای گەورە. ﴿فَذَٰنِكَ بُرۡهَٰنَانِ مِن رَّبِّكَ﴾ واتە: فڕێدانی عەساکەی کە وەك مارێك دەجوڵاو دەست خستنە بن باڵی‌و دەرهێنانی بە سپیەتی‌و بێ نەخۆشی هەردووکیان دوو بەڵگەی ڕوون‌و ئاشکران لەسەر توانای ئەو کەسەی ڕێی پێدراوە ئەو کارانە بکات هەر کاتێك بیەوێت‌و ڕاستی پێغەمبەریەتی ئەو کەسەی ئەو موعجیزانە لەسەر دەستی ڕوودەدات، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦٓ﴾ بۆ فیرعەون‌و کاربەدەستانی‌و ڕان‌و دارو دەستەکەی هۆزەکەی. ﴿إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمٗا فَٰسِقِينَ﴾ واتە: چونکە ئەوانە گەلێکی دەرچووبوون لە فەرمانەکانی خوداو دژایەتی خوداو ئاینەکەیان دەکرد.

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلۡتُ مِنۡهُمۡ نَفۡسٗا فَأَخَافُ أَن يَقۡتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَأَخِي هَٰرُونُ هُوَ أَفۡصَحُ مِنِّي لِسَانٗا فَأَرۡسِلۡهُ
مَعِيَ رِدۡءٗا يُصَدِّقُنِيٓۖ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجۡعَلُ لَكُمَا سُلۡطَٰنٗا فَلَا
يَصِلُونَ إِلَيۡكُمَاۚ بِـَٔايَٰتِنَآ أَنتُمَا وَمَنِ ٱتَّبَعَكُمَا ٱلۡغَٰلِبُونَ ﴿٣٥﴾﴾

داوای موسا کە هارونی برای بێتە پشتگیری، خودایش داواکەی قبوڵ کرد

کاتێك خوای گەورە فەرمانی پێکرد کە بەرەو لای فیرعەون بڕوات، ئەو فیرعەونەی کە موسا لە ترسی ئەو وڵاتی میسری بەجێهێشت‌و ڕای کرد لەوێ، ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلۡتُ مِنۡهُمۡ نَفۡسٗا﴾ واتە: موسا گوتی: ئەی خودایە من یەکێکم لەوانە کوشتووە، واتە: قیبتیەکم کوشتووە، ﴿فَأَخَافُ أَن يَقۡتُلُونِ﴾ واتە: دەترسم ئەگەر بمبینن بمکوژن، ﴿وَأَخِي هَٰرُونُ هُوَ أَفۡصَحُ مِنِّي لِسَانٗا﴾ گوتی: هارونی برام زمانی لە من ڕەوانترە، چونکە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) زمانی دەیگرت‌و باش قسەی بۆ نەدەکرا بەهۆی ئەو سکڵەی (جَمرَة) کە خستیە سەر زمانی کاتێك کە ڕێی پێدرا لە نێوان سکڵ‌و دارخورمادا یان شیردا کامیان هەڵدەبژێرێت، سکڵەکەی هەڵگرت‌و نایە سەر زمانی ئەوە بوو نەیدەتوانی بە ابشی قسە بکات‌و

[1] الطبري (١٩/٥٧٥).

زمانی دەیگرت، بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَٱحۡلُلۡ عُقۡدَةً مِّن لِّسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفۡقَهُواْ قَوۡلِي ﴿٢٨﴾ وَٱجۡعَل لِّي وَزِيرًا مِّنۡ أَهۡلِي ﴿٢٩﴾ هَٰرُونَ أَخِي ﴿٣٠﴾ ٱشۡدُدۡ بِهِۦٓ أَزۡرِي ﴿٣١﴾ وَأَشۡرِكۡهُ فِيٓ أَمۡرِي﴾[١] واتە: وە گرێی زمانیشم بەرەڵا بکە بۆ ئەوەی لە قسەکانم تێ بگەن، وە لە خزمو کەسی خۆم کەسێك بکەرە پشتیوانم، کە هاروونی برامە، پشتمی پێ قایم بکەو بەهێز بکە، بیکەرە هاوبەشم لە کارەکەمدا (گەیاندنی پەیامی خودا). ﴿وَأَخِي هَٰرُونُ هُوَ أَفۡصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرۡسِلۡهُ مَعِيَ رِدۡءًا يُصَدِّقُنِيٓ﴾ واتە: هارونی برام لە من زمانی ڕەوانترە لەگەڵم بینێرە یارمەتیم بداتو پشتگیریم لێ بکاتو بریکارو خاوکارم بێ لە ئیشەکەمدا، بڕوام پێ بکاتو ئەویشی بگەیەنێ بە خەڵکی، چونکە قسەی دوو کەس بەهێزترەو زیاتر کاردەکاتە سەر دڵی خەڵکی لە یەك کەس بۆیە گوتی: ﴿إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ﴾ واتە: دەترسم بڵێن: تۆ درۆزنی. موحەمەدی کوڕی ئیسحاق دەڵێ: ﴿رِدۡءًا يُصَدِّقُنِيٓ﴾ واتە: ئەو قسانەی من دەیکەم هارون بۆیان ڕوون بکاتەوە چونکە ئەوەی ئەوان لێم تێ ناگەن ئەو باش تێ دەگات.[٢] کاتێك موسا ئەو داوایەی لە خودا کرد، خوای گەورە فەرمووی: ﴿قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ﴾ واتە: بەم زووانە کارەکەت بەهێز دەکەینو براکەت دەکەینە پشتگیرت کە داوات کرد بیکەینە پێغەمبەرو هاوکارت بێت، وەك خوای گەورە لە ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿قَالَ قَدۡ أُوتِيتَ سُؤۡلَكَ يَٰمُوسَىٰ﴾[٣] واتە: ئەی موسا تۆ هەرچیت داوا کرد پێت درا، وە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَوَهَبۡنَا لَهُۥ مِن رَّحۡمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيًّا﴾[٤] واتە: وە لە بەزەیی‌و بەخشندەیی خۆمان بەخشیمان بەو (موسا) هارونی برای کە پێغەمبەر بوو. بۆیە هەندێ لە زانایانی پێشینە (السلف) گوتیان: هیچ کەسێك منەتی ئەوەندە گەورەی نیە بەسەر برای خۆیەوە، بە ئەندازەی منەتی موسا بەسەر هاروونەوە (سەلامی خوایان لێ بێت) چونکە ئەوەندە بۆی پاڕایەوە هەتا خوای گەورە کردی بە پێغەمبەر لەگەڵ موساداو ڕەوانەی کردنە سەر فیرعەونو دارو دەستەکەی. بۆیە خوای گەورە لە بارەی موساوە فەرموویەتی: ﴿وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهًا﴾[٥] واتە: (موسا) لای خوا ڕێزو پلەی هەبوو. واتە: موسا لای خودا جێی قەدرو ڕێزە. ﴿وَنَجۡعَلُ لَكُمَا سُلۡطَٰنًا﴾ واتە: بە بەڵگە بەهێزەکانی خۆمان

---

[١] طه (٢٧-٣٢).

[٢] الطبري (١٩/٥٧٧).

[٣] طه (٣٦).

[٤] مريم (٥٣).

[٥] الاحزاب (٦٩).

دەسەڵاتتان دەدەینێ، ﴿فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِـَٔايَٰتِنَآ﴾ واتە: ئەو كەسانە بەهۆی ئایەتەكانی ئێمەوە ڕێیان پێ نادرێت كە دەستیان پێتان بگاتو ئازارتان بدەن كاتێك كە ئێوە پەیامی خودایان پێ بگەیەنن، وەك خوای گەورە لە چەند ئایەتی تردا دەفەرموێت: ﴿۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ وَٱللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ﴾[1] واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) ڕایگەیەنە (بە خەڵك) ئەوەی هێنراوەتە خوارەوە بۆت لە لایەن پەروەردگارتەوە وە ئەگەر وا نەكەی ئەوە ڕاسپێریەكەی خوات ڕانەگەیاندووەو بەجێت نەهێناوە وە خوا تۆ دەپارێزێت لە خەڵكی (كە بتكوژن). وە دەفەرموێت: ﴿ٱلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَٰلَٰتِ ٱللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُۥ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا ٱللَّهَ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبًا﴾[2] واتە: كەسانێك كە پەیامەكانی خودا ڕادەگەیەنن وە لە (خودا) دەترسنو بێجگە لە خوا لە كەسی تر ناترسن خوا بەسە بە چاودێر. واتە: شوێنكەوتووی ئەوانن لەدنیاو لەڕۆژی دواییدا. وە دەفەرموێت: ﴿أَنتُمَا وَمَنِ ٱتَّبَعَكُمَا ٱلْغَٰلِبُونَ﴾ واتە: تەنها ئێوە (موساو هارون) وەهەر كەس شوێنتان دەكەوێ سەركەوتوون. وەك لە ئایەتی تریشدا خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِىٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ عَزِيزٌ﴾[3] واتە: خودا نووسیویەتی كە بێگومان منو پێغەمبەرانم سەردەكەوین بە ڕاستی خودا توانای باڵادەستە.وە فەرموویەتی: ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ ٱلْأَشْهَٰدُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنفَعُ ٱلظَّٰلِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ ۖ وَلَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ﴾[4] واتە: بە ڕاستی ئێمە پێغەمبەرانمانو ئەوانەی باوەڕیان هێناوە سەركەوتوو دەكەین لە ژیانی دنیادا وە لەو ڕۆژەی (قیامەت) كە شایەتەكان هەڵدەسنەوە، ڕۆژێك پاكانەكردنی بێ باوەڕیان سوودیان پێ ناگەیەنێت هەموویان نەفرەتیان لێكراوەو خراپترین جێگایان هەیە.

﴿فَلَمَّا جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِىٓ ءَابَآئِنَا ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّىٓ أَعْلَمُ بِمَن جَآءَ بِٱلْهُدَىٰ مِنْ عِندِهِۦ وَمَن تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِ ۖ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٣٧﴾﴾

---

[1] المائدة (٦٧).

[2] الاحزاب (٣٩).

[3] المجادلة (٢١).

[4] الغافر (٥١-٥٢).

موسا (سەلامی خوای لێ بێت) لەبەردەم فیرعەون و گەلەکەیدا

خوای گەورە باسی چوونی موساو هارونی برای دەکات (سەلامی خوایان لێ بێت) بۆ لای فیرعەون‌و دەستەو بەستەکەی‌و نیشاندانی ئەو هەموو موعجیزەو بەڵگە گەورانە کە خوای گەورە پێی داون، ڕاستی ئەوە دەسەلمێنن کە لە لایەن خوداوە ڕەوانە کراون کە فیرعەون‌و شوێنکەوتووەکانی ئاگادار بکەن کە تەنها خودا بپەرستن‌و گوێڕایەڵی فەرمانی ئەو بن، کاتێك فیرعەون‌و شوێنکەوتووەکانی ئەو ڕاستییەیان بۆ دەرکەوت‌و بە چاوی خۆیان بینیان‌و گومانیان نەما کە لە لایەن خوداوەیە، کەوتنە لاساری‌و ئەوەندە بێ دین بوون دەستیان دایە خراپەکاری‌و مل وڕی ستەمکاری، پێیان شوورەیی بوو شوێنی حەق بکەون، خۆیان زۆر بە زل دەزانی دەیان وت: وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَلَمَّا جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُواْ مَا هَٰذَآ إِلَّا سِحۡرٌ مُّفۡتَرًى﴾ واتە: کاتێك کە موسا موعجیزە ڕوونەکانی ئێمەی بۆ هێنان ئەوان وتیان: ئەمە تۆ هێناوتە موسا تەنها جادوویەکی دەست هەڵبەستە، ویستیان بە فێڵ‌و فڕ خەڵکی فریو بدەن، بە شوێن‌و پلەو پایە بیانخەڵەتێنن، بەڵام ئەوەیان بۆ نەچووە سەرو سەرکەوتوو نەبوون دەیان گوت: وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا سَمِعۡنَا بِهَٰذَا فِيٓ ءَابَآئِنَا ٱلۡأَوَّلِينَ﴾ واتە: مەبەستیان ئەوە بوو شتی وایان لە باب‌و باپیرانیان نەبیستووە کە بە تەنها خودا بپەرستن‌و شەریکی بۆ دانەنێن، کەسیشیان نەدیووە لە باب‌و باپیرانیان تەنها خودایان پەرستبێت‌و لەسەر ئەم دینە بووبن، هەر کەسیشمان بینیبێ هەر شەریکی بۆ خودا داناوەو لەگەڵی پەرستوویەتی موساش (سەلامی خوای لێ بێت) وەڵامی دانەوەو پێی گوتن: وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّيٓ أَعۡلَمُ بِمَن جَآءَ بِٱلۡهُدَىٰ مِنۡ عِندِهِۦ﴾ واتە: خودا لە هەموو کەس چاکتر دەزانێت کێ لە لای ئەوەوە ڕێنموونی هێناوە، واتە لە منیش‌و لە ئێوەش چاکتر دەزانێ وە بەم زووانە فەرمانی خۆی دەدا لە نێوان من‌و ئێوەداو لە یەکتری جیامان دەکاتەوە، بۆیە گوتی: وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَن تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِ﴾ واتە: کێ پاشەڕۆژێکی چاك‌و بەختەوەری دەبێت‌و سەرکەوتوو زاڵ دەبێت‌و پشتگیری دەکرێت. ﴿إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ﴾ واتە: بێگومان ستەمکاران ڕزگار نابن، واتە: ئەوانەی کە شەریك بۆ خودای مەزن دادەنێن.

﴿وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَأُ مَا عَلِمۡتُ لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرِي فَأَوۡقِدۡ لِي يَٰهَٰمَٰنُ عَلَى ٱلطِّينِ فَٱجۡعَل لِّي صَرۡحٗا لَّعَلِّيٓ أَطَّلِعُ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُۥ مِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿٣٨﴾ وَٱسۡتَكۡبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُۥ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ إِلَيۡنَا لَا يُرۡجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذۡنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذۡنَٰهُمۡ فِي ٱلۡيَمِّۖ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ

كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى ٱلنَّارِ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا
يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَأَتْبَعْنَٰهُمْ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا لَعْنَةً ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ هُم مِّنَ ٱلْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾﴾

خۆبەزلزانینی فیرعەون و پاشەڕۆژی

خوای گەورە باسی بێ دینیو سەرکەشیو درۆزنیو نەفس پیسی فیرعەون دەکات کە داوای خوایەتی کردووە لەعنەتی خوای لێ بێت. وەك خوای بالادەست فەرموویەتی: ﴿فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ﴾[1] واتە: داوای لە گەلەکەی کردووە کە بیکەنە خودای خۆیان ئەوانیش قەبوڵیان کردووە چونکە گەلێکی بێ عەقڵو دەبەنگ بوون، بۆیە فیرعەون پێی گوتوون وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى﴾ واتە: فیرعەون وتی: ئەی گەورەو ئەشرافەکان وا نازانم جگە لە خۆم هیچ پەرستراوێکی ترتان هەبێت. وە لە چەند ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿فَحَشَرَ فَنَادَىٰ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا۠ رَبُّكُمُ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾ فَأَخَذَهُ ٱللَّهُ نَكَالَ ٱلْءَاخِرَةِ وَٱلْأُولَىٰٓ ﴿٢٥﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰٓ﴾،[2] واتە: گەلەکەی خۆی کۆکردەوەو بە دەنگێکی بەرز هاواری کرد من خودای هەرە بەرزی ئێوەم، ئەوانیش گوێ بیستی بوونو شوێنی کەوتن، بۆیە خوای گەورە تۆڵەی لێ سەندو کردیە پەندی زەمانە بۆ خەڵکی تر لە دنیاو لە قیامەتدا. ئەوەندە لەخۆبایی بوو گوتی بە موساش (سەلامی خوای لێ بێت) کە ئەویش قبووڵی بکاتو بیکاتە خودای خۆی. پاشان فیرعەون گوتی: وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَأَوْقِدْ لِى يَٰهَٰمَٰنُ عَلَى ٱلطِّينِ فَٱجْعَل لِّى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَطَّلِعُ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ﴾ واتە: فەرمانی دا بە وەزیرەکەی کە ڕاوێژکارو سەرپەرشتی کەری ژێردەستەکانی بوو کە خشتی قوڕی بۆ سوور بکاتەوەو کۆشکێکی زۆر بەرزو گەورەی بۆ دروست بکات. هەتا لەوێوە سەیری خواکەی موسای پێبکات، وەك خوای گەورە لە ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٰهَٰمَٰنُ ٱبْنِ لِى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَبْلُغُ ٱلْأَسْبَٰبَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَٰبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ فَأَطَّلِعَ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ كَٰذِبًا ۚ وَكَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَصُدَّ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ۚ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِى تَبَابٍ﴾[3] واتە: فیرعەون وتی ئەی هامان کۆشکێکی بەرزم بۆ دروست بکە بەڵکو بگەمە ئەو ڕێگایانە، کە ڕێگاکانی (بەرزبوونەوەن بۆ) ئاسمانەکان بۆ ئەوەی (لەوێوە) سەیری خواکەی موسا بکەم وە بە ڕاستی من وا گومان دەبەم ئەو

---

[1] الزخرف (٥٤).

[2] النازعات (٢٣-٢٦).

[3] الغافر (٣٦-٣٧).

(موسا) درۆزنه ئا بەو جۆرە ڕازێنرایەوە بۆ فیرعەون کردەوەی خراپی وە (بە هۆیەوە) بەرگری کرا لە ڕێگای ڕاست وە هەر فێڵ‌و پلانێکی فیرعەون هەبوو بە فیڕۆچوو. فیرعەون ئەو کۆشکەی کە دروستی کرد لە دنیادا کۆشکێکی تری وا نەبوو، ویستی بەو شێوەیە دەری بخات بۆ ژێردەستەکانی کە هەر ئەو خودایانەو، موسا بە درۆ بخاتەوە کە دەڵێت خودایەکی تر هەیە غەیزی فیرعەون بۆیە گوتی: ﴿وَإِنِّي لَأَظُنُّهُۥ مِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ﴾ واتە: من بە درۆزنی دەزانم کە دەڵێت: بێجگە لە من خودایەکی تر هەیە، لەبەر ئەوە نەبوو کە موسا دەیگوت من پێغەمبەرم فیرعەون بڕوای پێ نەدەکرد، بەڵکو هەر دانی بە خودایەتی خوای گەورەدا نەدەنا کە وەدیهێنەرە، چونکە فیرعەون دەیگوت: ﴿وَمَا رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾[1] واتە: پەروەردگاری جیهانیان کێیە. وە دەیگوت: ﴿لَئِنِ ٱتَّخَذۡتَ إِلَٰهًا غَيۡرِي لَأَجۡعَلَنَّكَ مِنَ ٱلۡمَسۡجُونِينَ﴾[2] واتە: سوێند بێت ئەگەر پەرستراوێکی تر جگە لە من دابنێیت بێگومان دەتخەمە ڕیزی بەندکراوانەوەو زیندانیت دەکەم. وە دەیگوت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَأُ مَا عَلِمۡتُ لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرِي﴾ ئەمە قسەی ئیبنو جەریرە.[3] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱسۡتَكۡبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُۥ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ إِلَيۡنَا لَا يُرۡجَعُونَ﴾ واتە: فیرعەون‌و سەربازەکانی وایان دەزانی ناگەڕێنەوە بۆ لای ئێمە دەستیان دابووە تاوان‌و خراپەکاری‌و زۆرداری لەسەر زەمیندا، بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَصَبَّ عَلَيۡهِمۡ رَبُّكَ سَوۡطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لَبِٱلۡمِرۡصَادِ﴾[4] واتە: خوای گەورە بەر قەمچی ئازاری خۆی دەدان‌و بێگومان پەروەردگاری تۆ هەمیشە ئاگای لێیانەو چاودێرە بەسەریانەوە، بۆیە لێرەشدا فەرموویەتی: ﴿فَأَخَذۡنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذۡنَٰهُمۡ فِي ٱلۡيَمِّ﴾ واتە: جا تۆڵەمان لە ئەو (فیرعەون)و لەشکرو سەربازەکانی سەندو فڕێمان دانە ناو ئاوی نیلەوە ﴿فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ واتە: ئینجا سەرنج بدە (ئەی موحەمەد (ﷺ)) سەرەنجامی ستەمکاران چۆن بوو. وە فەرموویەتی: ﴿وَجَعَلۡنَٰهُمۡ أَئِمَّةً يَدۡعُونَ إِلَى ٱلنَّارِۖ وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ لَا يُنصَرُونَ﴾ واتە: ئەوانمان کردە پێشەوایانێك کە خەڵك بانگ دەکەن بۆ ئاگری دۆزەخ وە لە ڕۆژی دواییشدا یارمەتی نادرێن، واتە:

---

[1] الشعراء (٢٣).

[2] الشعراء (٢٩).

[3] الطبري (١٩/٥٨٠).

[4] الفجر (١٣-١٤).

سەرشۆڕی دنیاو قیامەتن. وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿أَهۡلَكۡنَٰهُمۡ فَلَا نَاصِرَ لَهُمۡ﴾[1] پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَأَتۡبَعۡنَٰهُمۡ فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنۡيَا لَعۡنَةً﴾ واتە: لەم دنیایەدا نەفرینمان نار بە دوایاندا، یانی خوای گەورە ڕێگەی داوە لەعنەت بکرێت لە فیرعەون‌و دارودەستەکەی لەسەر زبانی خاوەن باوەڕان ئەوانەی کە شوێنکەوتووی پێغەمبەرانن. وەك چۆن لەعنەتیان لێ کرا لە لایەن پێغەمبەران‌و شوێنکەوتوانیانەوە. ﴿وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ هُم مِّنَ ٱلۡمَقۡبُوحِينَ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتیشدا ئەوانە لە بێزراوو دوورخراوەکانن. قەتادە دەڵێ: ئەم ئایەتە وەك ئەم ئایەیە کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأُتۡبِعُواْ فِي هَٰذِهِۦ لَعۡنَةً وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ بِئۡسَ ٱلرِّفۡدُ ٱلۡمَرۡفُودُ﴾[2]، [3] واتە: وە لەم (دنیا)دا نەفرینیان بە شوێندا نێردراوە هەروەها لە ڕۆژی قیامەتیشدا ئایا چەند خراپە ئەو بەخشراوەی پێیان بەخشرا.

﴿وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَهۡلَكۡنَا ٱلۡقُرُونَ ٱلۡأُولَىٰ بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لَّعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُونَ ٤٣﴾

باسی بەهرەکانی خودا لەسەر موسا (سەلامی خوای لێ بێت)

خوای گەورە باسی ئەوبەهرانەدەکات کەدای بەموسا(سەلامی خوای لێ بێت) لە ڕەوانەکردنی تەورات بۆی پاشان لەناوبردنی دارو دەستەی فیرعەون، وەك فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَهۡلَكۡنَا ٱلۡقُرُونَ ٱلۡأُولَىٰ﴾ واتە: پاش ناردنی تەورات بۆ موسا (سەلامی خوای لێ بێت) خودا هیچ گەلێکی بە تەواوی بەرباد ـ قڕ ـ نەکردووە، بەڵکو فەرمانی داوە کە خاوەن باوەڕان بجەنگن دژی موشریك‌و دوژمنانی خودا، وەك دەفەرموێت: ﴿وَجَآءَ فِرۡعَوۡنُ وَمَن قَبۡلَهُۥ وَٱلۡمُؤۡتَفِكَٰتُ بِٱلۡخَاطِئَةِ ٩ فَعَصَوۡاْ رَسُولَ رَبِّهِمۡ فَأَخَذَهُمۡ أَخۡذَةٗ رَّابِيَةً﴾[4] واتە: (هەر بەو ڕەنگە) فیرعەون‌و گەلانی پێش ئەوو (دانیشتوانی دێهاتە) سەرەو ژێربووەکان هاتن بە گوناهو خراپەوە، بێ فەرمانی پێغەمبەری پەروەردگاریان کرد ئەوسا گرتنی بە گرتنێکی زۆر سەخت. وە دەفەرموێت: ﴿بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ﴾ واتە: ببێتە هۆی ئاوڕۆشنی‌و شارەزایی بەزەیی لە کوێری‌و سەر لێشێواوی، واتە:

[1] محمد (١٣).
[2] هود (٩٩).
[3] الطبري (١٩/٥٨٣).
[4] الحاقة (٩-١٠).

شارەزاکردنیان بۆ ئاکاری چاك. ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ واتە: بەڵکو هۆشیان بێتەوە سەر خۆیانو دەست کۆتا کەن لە تاوانو خراپەکاری بەهۆی ئەو کتێبەوە.

﴿وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ (٤٤) وَلَٰكِنَّا أَنشَأْنَا قُرُونًا
فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ۚ وَمَا كُنتَ ثَاوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ
(٤٥) وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَٰكِن رَّحْمَةً مِّن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن
قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (٤٦) وَلَوْلَا أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا
أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٤٧)﴾

ئاکاری لەسەر سەلماندنی پێغەمبەریەتی موحەمەد (ﷺ)

خوای گەورە ئاگادارمان دەکاتەوە لەسەر ڕاستی پێغەمبەریەتی موحەمەد (ﷺ)و پێمان دەسەلمێنێت کاتێك کە باسی شاراوەکانی ڕابردوومان بۆ دەکات، بە شێوەیەك کە ئەو کەسەی دەیبیستێ وا دەزانێ چاوی لێی بووەو لەو شوێنە بووە کە ئەو ڕووداوە تیایدا ڕوویداوە، ئەو پێغەمبەرەی (ﷺ) کە پیاوێکی نەخوێندەوار بوو لەناو گەلێکیشدا تەمەنی بەسەر بردووە کە خوێندەواری لەناویاندا نەبووە، لەو شتە نادیارو شاراوانە کە خوای گەورە باسی کردووە بۆ پێغەمبەر (ﷺ) باسی مەریەمو ئەو ڕووداوەی کردووە کە بەسەری هاتووە. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ﴾[1] واتە: تۆ لەوێ نەبووی ئەی موحەمەد (ﷺ) کاتێك کە قەڵەمیان فڕێدا کێ سەرپەرشتی مەریەم بێت، وە لەو کاتەشدا لەناو خۆیاندا کێشەیان بوو تۆ لەوێ نەبووی. بەڵام خوای گەورە تۆی ئاگادر کرد، هەروەها کاتێك کە باسی نوح پێغەمبەری (سەلامی خوای لێ بێت) بۆ دەکات لەگەڵ هۆزەکەیدا، کە چیان بەسەرهات، وە چۆن نوحو خاوەن باوەڕانی لە خنکان ڕزگارکردو گەلەکەی هەمووی نوقمی ئاوکردو خنکاندنی، پاشان دەفەرمووێت: ﴿تِلْكَ مِنْ أَنبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ ۖ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَا أَنتَ وَلَا قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَٰذَا ۖ فَاصْبِرْ ۖ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ﴾[2] واتە: ئەمانە لەو هەواڵە نادیارانەن کە تۆی لێ ئاگادار دەکەین نە تۆ زانیوتەو نە هۆزەکەشت لەمەوبەر، خۆڕاگر بە پاشەڕۆژ هەر بۆ لە خواترسانە. وە لە کاتی سوڕەتی هودا

---

[1] ال عمران (٤٤).

[2] هود (٤٩).

دەفەرموویت: ﴿ذَٰلِكَ مِنۡ أَنۢبَآءِ ٱلۡقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيۡكَ﴾[1] واتە: ئەمە هەندێ لە دەنگو باسی ئەو شارانەیە کە بۆتی دەگێڕینەوە. وە لێرەشدا دوای ئەوەی کە باسی بەسەرهاتی موسای کرد (سەلامی خوای لێ بێت) لە سەرەتاوە هەتا کۆتایی بەسەرهاتەکەو کە چۆن لە سەرەتاوە ئاگاداری کردو قسەی لەگەڵ کردو دەفەرموویت: ﴿وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ ٱلۡغَرۡبِيِّ إِذۡ قَضَيۡنَآ إِلَىٰ مُوسَى ٱلۡأَمۡرَ﴾ واتە: ئەی موحەمەد (ﷺ) تۆ لە لای خۆرئاوای کێوەکەوە نەبووی کە خودای مەزن قسەی لەگەڵ موسا کرد لە لای ئەو درەختەوە کە لە خۆرهەڵاتی کەناری ئەو دۆڵەوە بوو ﴿وَمَا كُنتَ مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ﴾ واتە: تۆ لەوێ ئامادە نەبووی. بەڵام خوای گەورە ئاگاداری کردی، لە ژیانی ئەو گەلانە کە چۆن لەناو چوون، پاشان خوای گەورە پێغەمبەرانی ئاگادارکردووەو پەیامی بە ئەو پێغەبەرانەدا (سەلامی خوایان لێ بێت) ڕەوانەکردووە بۆیان. خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَلَٰكِنَّآ أَنشَأۡنَا قُرُونٗا فَتَطَاوَلَ عَلَيۡهِمُ ٱلۡعُمُرُۚ وَمَا كُنتَ ثَاوِيٗا فِيٓ أَهۡلِ مَدۡيَنَ تَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتِنَا﴾ واتە: ئێمە خەڵکی زۆرمان وەدی هێناو زۆریش ژیان وە لەناو خەڵکی مەدیەنیش نەبووی کە نیشانەکانی ئێمەیان بۆ بخوێنیتەوە، ئاگاداری پێغەمبەر شوعەیبیش نەبووی (سەلامی خوای لێ بێت) لەناو گەلەکەیدا چی بەسەر هاتو چۆن مامەڵەیان لەگەڵ دەکرد. ﴿وَلَٰكِنَّا كُنَّا مُرۡسِلِينَ﴾ واتە: بەڵام ئێمە تۆمان ئاگادار کردو کردمانی بە پێغەمبەروڕەوانەمان کردی بۆ سەر خەڵکی. قەتادە دەڵێ: ﴿وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ ٱلطُّورِ إِذۡ نَادَيۡنَا﴾ واتە: تۆ لە نزیکی کێوی تور نەبووی کە موسامان بانگ کرد. ئەم والله أعلم هەر لەم ئایەتە دەچێت کە خودای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ ٱلۡغَرۡبِيِّ إِذۡ قَضَيۡنَآ إِلَىٰ مُوسَى ٱلۡأَمۡرَ﴾ پاشان لێرەدا بە شێوەیەکی تر باسی کردووە کە تایبەت ترە لەو ئایەتەی پێشوو کە بانگکردنە، وەك لەم ئایەتەی تریشدا باسی کردووەو فەرموویەتی: ﴿وَإِذۡ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ﴾[2] واتە: (باسی بکە) ئەو کاتەی پەروەردگارت بانگی موسای کرد. وە فەرموویەتی: ﴿إِذۡ نَادَىٰهُ رَبُّهُۥ بِٱلۡوَادِ ٱلۡمُقَدَّسِ طُوًى﴾[3] واتە: کاتێك پەروەردگاری بانگی کرد لە شیوی پیرۆزی طووا. وە فەرموویەتی: ﴿وَنَٰدَيۡنَٰهُ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ ٱلۡأَيۡمَنِ وَقَرَّبۡنَٰهُ نَجِيّٗا﴾[4] واتە: وە ئێمە ئەومان بانگ کرد لە لای ڕاستی کێوی طورەوە ئەو (موسا)مان نزیك کردەوە تا قسەی لەگەڵ بکەین.

---

[1] هود (١٠٠).

[2] الشعراء (١٠).

[3] النازعات (١٦).

[4] مريم (٥٢).

پاشان خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿وَلَٰكِن رَّحۡمَةً مِّن رَّبِّكَ﴾ واتە: ئەمەیش دلۆڤانیە لە لایەن پەروەرندەتەوە بۆ تۆ کە ئەو شتانەت نەدیووە، بەڵام خوای گەورە ئاگاداری کردوویتو هەواڵی پێداویت، بە بەزەیشەوە بۆ بەندەکانی کە تۆی بۆ ڕەوانەکردن. ﴿لِتُنذِرَ قَوۡمًا مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبۡلِكَ لَعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُونَ﴾ واتە: بۆ ئەوەی گەلێك بترسێنێت کە پێش تۆ کەسی وا نەبووە بیانترسێنێت بەڵکو بیر بکەنەوەو شارەزا ببن بەو پەیامەی کە تۆ بۆت هێناون لە لایەن خوداوە. ﴿وَلَوۡلَآ أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةُۢ بِمَا قَدَّمَتۡ أَيۡدِيهِمۡ فَيَقُولُواْ رَبَّنَا لَوۡلَآ أَرۡسَلۡتَ إِلَيۡنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ وَنَكُونَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ واتە: لەبەر ئەوە نەبوایە تووشی بەڵایەك ببن بە هۆی کرداری خۆتانەوەو پاشان بێژن: ئەی خودایە بۆچی پێغەمبەرێکت بۆ نەناردووین، بۆیە ئێمە تۆمان ئەی موحەمەد(ﷺ) ڕەوانەکرد بۆیان هەتا هیچ بیانوویەکیان نەمێنێ بەڵگە بێت بەسەریانەوە کاتێك کە سزای خوایان بۆ دابەزی بە هۆی ئەو خراپەکاریو دوور لە خواییانە، پاشان بیکەنە بیانوو، بڵێن هیچ کەسێك نەهاتووە بمانترسێنێ، نە پێغەمبەرو نە ترسێنەر، بۆ ئەوەی شوێن ئایەتەکانت بکەوتینایە، وە لە بڕواداران بووینایە. وەك خوای گەورە پاش ئەوەی باسی ناردنە خوارەوەی قورئانی کردووە فەرموویەتی: ﴿أَن تَقُولُوٓاْ إِنَّمَآ أُنزِلَ ٱلۡكِتَٰبُ عَلَىٰ طَآئِفَتَيۡنِ مِن قَبۡلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمۡ لَغَٰفِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوۡ تَقُولُواْ لَوۡ أَنَّآ أُنزِلَ عَلَيۡنَا ٱلۡكِتَٰبُ لَكُنَّآ أَهۡدَىٰ مِنۡهُمۡۚ فَقَدۡ جَآءَكُم بَيِّنَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ﴾[1] واتە: لەبەر ئەوەی نەڵێن بێگومان کتێب تەنها بۆ سەر دوو کۆمەڵی (گاورو جوولەکە) نێردراوەتە خوارەوە لە پێش ئێمەدا کە بەڕاستی ئێمە لە خوێندنەوەو لێکۆڵینەوەی کتێبەکانیان بێئاگابوون وە بۆ ئەوەی نەڵێن بەڕاستی ئەگەر کتێبی ئاسمانی بۆ ئێمە بهاتبایە ئەوە ئێمە لەوان ڕێنموون تر دەبووین ئەوە بێگومان بەڵگەو نیشانە (قورئان)ی ڕوونتان لە پەروەردگارتانەوە بۆ هاتووە کە ڕێنموونیو میهرەبانیەکی گەورەیە. وە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿رُّسُلٗا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةُۢ بَعۡدَ ٱلرُّسُلِ﴾[2] واتە: پێغەمبەران (مان ناردووە) کە مژدەدەرنو ترسێنەرن بۆ ئەوەی بۆ خەڵکی نەبێت بەڵگە بەسەر خوداوە دوای (ناردنی) پێغەمبەران. وە فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖ﴾[3] واتە: ئەی نامەدارەکان بێگومان

---

[1] الانعام (١٥٦_١٥٧).

[2] النساء (١٦٥).

[3] المائدة (١٩).

نێردراوەکەمان هات بۆ ناوتان (بەرنامەی خوا) ڕوون دەکاتەوە بۆتان پاش ماوەیەك لە ناردنی پێغەمبەران لەبەر ئەوەی نەڵێن: نەهات بۆ لامان هیچ مژدەدەرو ترسێنەرێك ئەوەتا بێگومان مژدەدەرو ترسێنەرتان بۆ هاتووە.ئایەت لەم بارەیەوە زۆرە. والله أعلم.

﴿ فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا۟ لَوْلَآ أُوتِىَ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ مُوسَىٰٓ ۚ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ مِن
قَبْلُ ۖ قَالُوا۟ سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا وَقَالُوٓا۟ إِنَّا بِكُلٍّ كَٰفِرُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ فَأْتُوا۟ بِكِتَٰبٍ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَآ أَتَّبِعْهُ
إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٩﴾ فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَكَ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَآءَهُمْ ۚ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ ٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ
بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٠﴾ ۞ وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ ٱلْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾ ﴾

لاساری خوانەناس و وەڵامدانەوەیان

خوای گەورە باسی ئەو گەلانە دەکات ئەو سزای بدانایە پێش ئەوەی بەڵگەی تەواویان بداتێ دەیان کردە بیانو دەیانگوت: ئێمە پێغەمبەرمان بۆ نەهاتووە، کەچی هەر ئەوانە کاتێك بەڵگەی ڕاستیان لە لایەن منەوە بۆ هات لەسەر زمانی موحەمەد (ﷺ) هەر لەسەر لاساری و ڕکی و بێ دینی خۆیان مانەوەو دەیانگوت: وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿ فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا۟ لَوْلَآ أُوتِىَ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ مُوسَىٰٓ ۚ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ﴾ واتە: ئینجا کاتێك ڕاستیان بۆ هات لە لایەن ئێمەوە وتیان بۆچی بەو (موحەمەد) (ﷺ) نەدراوە وێنەی ئەوەی بە موسا دراوە، ئایا ئەوان پێشتر بێ بڕوا نەبوون بەوەی درابوو بە موسا،مەبەستیان لەو موعجیزانەی موسا بوو وەك: عەساکەی دەستی و زریان و لافاو و کوللەو ئەسپێ و بۆق و خوێن و کەمی کشتوکاڵ و بەروبووم ـ کە تەنگی بە دوژمنانی خوای گەورە هەڵچنیبوو ـ ئەو موعجیزانەی تریش وەك لەتکردنی دەریاو سێبەرکردنی هەورو باراندنی و ناردنی گەزۆو شەلاقەو ڕیشۆڵە ـ المن السلوى ـ چەندین نیشانەی تری گەورەو بەڵگەی بەهێز کە خودای گەورە لەسەر دەستی موسادا (سەلامی خوای لێ بێت) وەدی هێنا. کە کردنیە بەڵگە لەسەر فیرعەون و دارو دەستەکەی و نەوەی ئیسرائیل، ئەمانەهەمووی کاری نەکردە سەر فیرعەون و شوێنکەوتووەکانی. بەڵکو هەر لەسەر خوانەناسی خۆیان بەردەوام بوون و بڕوایان بە موساو هاروونی برای نەکرد. پێیان دەگوتن: وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلْكِبْرِيَآءُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴾[1] واتە: وتیان ئایا هاتووی بۆ لامان بۆ ئەوەی

---

[1] یونس (٧٨).

لامان دەی لەوەی باووباپیرانمان لەسەری بوون تا بۆ هەردووكتان (موساو هارون) بێت گەورەیی (سەرۆكی) لە زەویدا وە ئێمە هەرگیز باوەڕتان پیٚ ناكەین. وە فەرموویەتی: ﴿فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْلَكِينَ﴾[1] واتە: لەبەر ئەوە باوەڕیان پیٚ نەهێنان ئەمانیش (وەك گەلانی تر) لەناوبران.

یاخی بووەكان باوەڕ ناهێنن بە موعجیزەكان

بۆیە خوای گەورە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿أَوَلَمْ يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ﴾ واتە: ئایا ئەو خەڵكە دەستیا نەدایە خوانەناسیو ئەوەی بە موسادا ناردمان لێی دوور دەكەوتنەوە. ﴿قَالُوا۟ سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا﴾ واتە: دەیان وت: (قورئانو تەورات) دوو سیحرو جادوون پشتگیری یەكتر دەكەن ﴿وَقَالُوٓا۟ إِنَّا بِكُلٍّ كَٰفِرُونَ﴾ واتە: وە دەیان گوت: بێگومان ئێمە بیٚ بڕواین بە هەموویان (قورئانو تەورات).

درۆ هەڵبەستن بە دەم موساو هارونەوە كە جادووگەرن

موجاهیدی كوڕی جەبر - جبر - دەڵیٚ: جوولەكەكان گوتیان بە قورەیشیەكان كە بێژن بە موحەمەد (ﷺ) بۆچی ئەوەی بۆ موسا هاتووە بۆ تۆ نەهاتووە، واتە: موسا ئەو هەموو موعجیزەی هەبووە تۆ بۆچی موعجیزەت نیە، خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿أَوَلَمْ يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۖ قَالُوا۟ سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا﴾. موجاهید دەڵیٚ: گوتیان ئەمانە جادووگەرن پشتی یەكتری دەگرنو یارمەتی یەكتر دەدەنو قسەی یەكتری لە زەوی نادەن.[2] سەعیدی كوڕی جوبەیرو ئەبو ڕەزین گوتوویانە: ﴿سِحْرَانِ﴾ مەبەستیان موساو هارونە.[3] ئەم قسەیە قسەیەكی چاكو بەهێزە، والله أعلم.

وەڵام دانەوەی بوختانەكەیان

بەڵام ئەوانەی خوێندوویانەتەوە بە: ﴿سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا﴾ عەلی كوڕی ئەبو تەڵحەو ع دەڵێن: لە ئیبنو عەباسەوە: مەبەستیان تەوراتو قورئان بووە.[4] پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُلْ فَأْتُوا۟ بِكِتَٰبٍ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَآ أَتَّبِعْهُ﴾ واتە: (ئەی موحەمەد (ﷺ)) بڵیٚ: دەی ئێوە كتێبێك لە لایەن خوداوە بێنن كە ئەو (كتێبە) ڕاستتر بێت لەو دووانە (قورئانو تەورات) من شوێنی دەكەوم. زۆرجار خوای گەورە هاوتاییو نزیكیەكی لە نێوان قورئانو تەوراتدا نیشان داوە. وەك فەرموویەتی:

---

[1] المؤمنون (٤٨).

[2] الطبري (١٩/٥٨٨).

[3] الطبري (١٩/٥٨٩).

[4] الطبري (١٩/٥٩٣).

﴿قُلْ مَنْ أَنزَلَ ٱلْكِتَـٰبَ ٱلَّذِى جَآءَ بِهِۦ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ ۖ تَجْعَلُونَهُۥ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۖ وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوٓا۟ أَنتُمْ وَلَآ ءَابَآؤُكُمْ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهَـٰذَا كِتَـٰبٌ أَنزَلْنَـٰهُ مُبَارَكٌ﴾[1] واتە: ؟؟؟؟؟ ئەم قورئانە ناردوومانەتە خوارەوە پیرۆزو فەڕدارە. وە لە کۆتایی ﴿ثُمَّ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَـٰبَ تَمَامًا عَلَى ٱلَّذِىٓ أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُم بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَـٰذَا كِتَـٰبٌ أَنزَلْنَـٰهُ مُبَارَكٌ فَٱتَّبِعُوهُ وَٱتَّقُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾[2] واتە: لە پاش ئەوە تەوراتمان بەخشی بە موسا بۆ تەواوکردنی چاکەو بەهرەمان بەرامبەر کەسێك کە بە چاکە پێی هەڵساوە وە ڕوونکەرەوەی هەموو شتێك بێت وە ڕێنیشاندەرو ڕێنموونیو میهرەبانی بێت بۆ ئەوەی باوەڕبهێنن بە گەیشتنیان بە حزووری پەروەردگاریان، وە ئەم قورئانە پیرۆزە بە فەڕەمان ناردۆتە خوارەوە کەواتە ئێوەش شوێنی بکەونو خۆتان بپارێزن (پارێزگار بن) تا ڕەحمتان پێ بکرێت. جنۆکەیش گوتوویانە: ﴿يَـٰقَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَـٰبًا أُنزِلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾[3] واتە: بە ڕاستی ئێمە گوێ بیستی کتێبێك بووین کە لە پاش موسا نێردراوەتە خوارەوە پەڕاوەکانی پێش خۆی بەڕاست دادەنێت. وەرەقەی کوڕی نەوفەل دەڵێ: ئەمە ئەو ناموسەیە ـ جبریل ـ کە تەوراتی هێنا بۆ موسا. زۆر دیارو ئاشکراشە بۆ کەسێك کە خاوەنی عەقڵو زانست بێت کە خودای گەورە هیچ کتێبێکی لە ئاسمانەوە ڕەوانە نەکردووە لەو کتێبانەی کە ڕەوانەی کردووە بۆ پێغەمبەرەکان (سەلامی خوایان لێ بێت) تەواوترو ڕەوانترو گەورەترو بەرێزتر لە قورئانی پیرۆز، کە ناردوویەتی بۆ موحەمەد (ﷺ) دوای قورئان بە ڕێزترینو گەورەترین کتێب تەوراتە کە ناردوویەتی بۆ موسای کوڕی عیمران (سەلامی خوای لێ بێت) ئەو کتێبەیە کە خوای گەورە لە بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّـٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَـٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ﴾[4] واتە: بێگومان ئێمە تەوراتمان ناردە خوارەوە کە ڕێنموونیو ڕووناکی تێدابوو ئەو پێغەمبەرانە حوکمیان پێ دەکرد کە موسڵمانو ملکەچ بوون بۆ ئەوانەی کە جوولەکە بوون هەروەها زانا خواناسەکانو زانا شەرع زانەکان (حوکمیان پێ دەکرد) بە هۆی ئەوەی فەرمانی پارێزگاری کتێبی

[1] الانعام (٩٢).

[2] الانعام (١٥٤ـ١٥٥).

[3] الاحقاف (٣٠).

[4] المائدة (٤٤).

خوا (تەورات)یان پێ کرابوو (لە لایەن پێغەمبەرەکانیانەوە) وە شایەتیش بوون لەسەری. ئینجیلیش هاتووەتە خوار بۆ تەواوکردنی تەوراتو حەلاڵکردنی هەندێك شت کە حەرام بوو لەسەر نەوەی ئیسرائیل، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِّنْ عِندِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعْهُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ واتە: ئەگەر ڕاست ئێژنو دەتانەوێ یارمەتی ڕاستی پێ بدەنو دژایەتی پڕوپووچی پێ بکەن، کتێبێ لە لایەن خوداوە بێنن لەوانە زیاتر ڕێگا نیشان بدات.

دڵدانەوەی پێغەمبەر (ﷺ) کە ڕەحمەتە بۆ هەموو جیهان

خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ﴾ واتە: ئەگەر ئەوەی تۆ پێیان ئێژی بە گوێیان نەکردیو شوێنی ڕاستی نەکەوتن. ﴿فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ﴾ واتە: بزانە ئەوانە شوێن ئارەزووی خۆیان کەوتوون، بەبێ هیچ بەڵگەو نیشانەیەك، ﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ اللَّهِ﴾ واتە: کێ لەو کەسە گومڕاترە کە شوێنی ئارەزووی خۆی دەکەوێت بەبێ هیچ بەڵگەیەك کە لە کتێبی خواوە وەرگیرابێت. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ واتە: بێگومان خودا گەلی ستەمکار شارەزا ناکات. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ﴾ واتە: بە بەردەوام ئەو قسانەمان پێ دەگەیاندن، موجاهید دەڵێ: بەردەوام بۆمان شی کردنەوە.[1] سودی دەڵێ: بۆمان ڕوون کردنەوە.[2] قەتادە دەڵێ: خوای گەورە دەفەرموێت: هەواڵی دانێ کە چی بەسەر گەلەکانی تر هێنا. کە ڕابوردن، چۆنی لێ کردن، ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾[3] واتە: بەڵکو پەندو ئامۆژگاری لێ وەرگرن، موجاهیدو کەسانی تریش دەڵێن: ﴿وَصَّلْنَا لَهُمُ﴾ واتە: قورەیشیش.[4] واتە: ئەو قسانەشمان بۆ هۆزی قورەیشیش ڕوون کردووەتەوە ــ والله أعلم ــ.

﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِن قَبْلِهِ هُم بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾﴾

---

[1] الطبري (١٩/٥٩٣).

[2] ابن ابي حاتم (٩/٢٩٨٧).

[3] الطبري (١٩/٥٩٣).

[4] الطبري (١٩/٥٩٤).

خاوەن باوەڕانی ئەهلی کتێب

خوای گەورە باسی زانا خواناسەکان دەکات لە ئەهلی کتێب کە بڕوایان بە قورئان هەیە، وەك دەفەرمووێت: ﴿ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَتْلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ أُو۟لَٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ﴾[1] واتە: ئەوانە کە نامەمان پێداون بە ڕاستی دەوری دەکەنەوە ئەوانە بڕوا دەهێنن بە ڕێنموونی خوا (کە ئیسلامە). وە دەفەرمووێت: ﴿وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَمَن يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَٰشِعِينَ لِلَّهِ﴾[2] واتە: بێگومان لەناو نامەدارەکاندا هەیە کەسانێك کە بڕوا دەهێنن بە خواو ئەو نامەی کە نێردراوەتە خوارەوە بۆ ئێوە وە بەو نامەی کە نێردراوەتە خوارەوە بۆیان ملکەچن بۆ خوا. وە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهِۦٓ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَٰنَ رَبِّنَآ إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا﴾[3] واتە: بەڕاستی ئەوانەی کە زانیاریان پێ برخشراوە لە پێش ئەم (قورئانە)دا کاتێك (قورئان) بخوێنرێتەوە بە سەریاندا بە چەسپانی دەکەون بە ڕوودا بە سوژدە بردن، وە دەڵێن پاك و بێگەردی بۆ پەروەردگارمان بە ڕاستی هەمیشە بەڵێنی پەروەردگارمان بەدی دێت. وە دەفەرمووێت: ﴿۞ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ ٱلنَّاسِ عَدَٰوَةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلْيَهُودَ وَٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ ۖ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّا نَصَٰرَىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذَا سَمِعُوا۟ مَآ أُنزِلَ إِلَى ٱلرَّسُولِ تَرَىٰٓ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا۟ مِنَ ٱلْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَآ ءَامَنَّا فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ﴾[4] واتە: وە سوێند بێت دەبینیت نزیکترینیان لە خۆشەویستی بۆ بڕواداران ئەوانەن کە دەیان وت بێگومان ئێمە گاورین ئەوەش لەبەر ئەوەیە بێگومان لە ناویاندا قەشەو کۆشەگیرانێك هەن کە بە ڕاستی ئەوان خۆیان بە زل و گەورە دانانێن، هەر کاتێك گوێیان لێ بووایە ئەو قورئانەی کە نێردراوەتەوە خوارەوە بۆ پێغەمبەر (ﷺ) دەبینی چاوەکانیان لە فرمێسك (پڕ دەبێت و) دەڕژێت لەبەر ئەو ڕاستیەی کە زانیویانە (و بۆیان دەرکەوتووە) دەڵێن ئەی پەروەردگارمان ئەوا ئێمە باوەڕمان هێنا دە تۆش لەگەڵ شایەت دەران بمان نووسە. سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێ ئەم ئایەتە لەسەر حەفتا قەشە ـ قسیس ـ هاتە خوارەوە کاتێك کە نەجاشی ناردنی

[1] البقرة (١٢١).

[2] ال عمران (١٩٩).

[3] الاسراء (١٠٧ـ١٠٨).

[4] المائدة (٨٢ـ٨٣).

بۆلای پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك گەیشتنە لای پێغەمبەر(ﷺ) ﴿يسٓ ① وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡحَكِيمِ﴾ی بۆ خوێندن هەتا کۆتایی سورەتەکە قەشەکان گریانو موسڵمان بوونو ئەم ئایەتانە لەسەر ئەوان هاتە خوارەوە کە دەفەرموێت:[1] ﴿ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ مِن قَبۡلِهِۦ هُم بِهِۦ يُؤۡمِنُونَ﴾ واتە: ئەو کەسانەی لە پێشدا کتێبی ئاسمانیان پێ دابوون ئەوانە بڕوا دێنن بە قورئان. وە پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡهِمۡ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِهِۦٓ إِنَّهُ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّنَآ إِنَّا كُنَّا مِن قَبۡلِهِۦ مُسۡلِمِينَ﴾ واتە: کاتێك بەسەریاندا بخوێنرێتەوە ئێژن: بڕوامان پێی هەبووە کە بێگومان ڕاستەو لە لایەن پەروەردگارمانەوە هاتووە، واتە: ئێمە پێش هاتنی ئەو قورئانە هەر موسڵمان بووینو خودامان بە تەنها ناسیووەو شەریکمان بۆ دانەناوەو گوێڕایەڵی فەرمانەکانی بووین، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡتَوۡنَ أَجۡرَهُم مَّرَّتَيۡنِ بِمَا صَبَرُواْ﴾ واتە: ئەو کەسانەی کە خاوەنی ئەم سیفەتانە بوون کە بڕوایان بووە بە کتێبی یەکەمو پاشانیش بڕوایان هێناوە بە کتێبی دووەمیش (دووجار پاداشت دەدرێنەوە، جارێك لەبەر ئەوەی بڕوایان بووە بە پێغەمبەری یەکەمو جاری دووەمیش کە بڕوایان هێناوە بەم پێغەمبەرە(ﷺ)) بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿بِمَا صَبَرُواْ﴾ واتە: بە هۆی خۆڕاگریانەوە لەسەر هەق چونکە ئەو خۆڕاگریە ئا بەو شێوەیە زۆر گرانە لەسەر نەفس. لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە لە عامیری شەعبیەوە ـ عامر الشعبي ـ لە ئەبو بوردەوە ئەویش لە ئەبو موسای ئەشعەریەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێ: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (سێ کەس دووجار پاداشتیان دەدرێتەوە: پیاوێك لە ئەهلی کتێب کە بڕوای بووە بە پێغەمبەرەکەیو پاشان بڕوای بە منیش هێناوە، وە عەبدێکی کۆیلە کە هەقی خوداو خاوەنەکەی دابێت، وە پیاوێك: کەنیزەیەکی کۆیلەی لابێتو بە چاکی پەروەردەی کردبێتو پاشان ئازادی کردبێتو دوای ئەوەش مارەی کردبێت).[2] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو ئومامەوە دەڵێ: من لەبەردەم وشترەکەی پێغەمبەر بووم (ﷺ) لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا قسەیە زۆر چاكو جوانی فەرموو، لەو قسانە فەرمووی: (هەر کەسێك لە ئەهلی کتێب موسڵمان بووبێت دووجار پاداشتی هەیە، ئەوەی بۆ ئێمە هەیە بۆ ئەویش هەیە، ئەوەش لەسەر ئێمەیە لەسەر ئەویشە، وە ئەو کەسەی موشریکەو موسڵمان بووە پاداشتی خۆی هەیە، ئەوەی بۆ ئێمە هەیە، بۆ ئەویش هەیەو ئەوەش لەسەر ئێمەیە لەسەر ئەویشە).[3] ﴿وَيَدۡرَءُونَ بِٱلۡحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ﴾ واتە: وەڵامی خراپە بە خراپە

---

[1] ابن ابي حاتم (٩/٢٩٨٨).

[2] فتح الباري (١/٢٢٩).

[3] أحمد (٥/٢٥٩)، ئەم فەرموودەیە جمهور بە لاوازیان داناوە.

نادەنەوە بەڵکو چاوپۆشی دەکەن لە خراپەو لێبوردەن ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ﴾ واتە: ئەو بژێوییەی کە خودا پێی داون لە ماڵی حەڵاڵ لە ڕێی خوادا دەیبەخشن بە خەڵکی هەژارو سەرفی دەکەن بۆ ماڵو منداڵو کەسو کاری خۆیان، وەك زەکاتو خێروبێری تر جگە لە ماڵی زەکات. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَإِذَا سَمِعُواْ ٱللَّغْوَ أَعْرَضُواْ عَنْهُ﴾ واتە: هەر کاتێك گوێیان لە قسەی خراپو بێ سوودی خەڵکی بووایە تێکەڵیان نەدەکردنو لێیان دوور دەکەوتنەوە، وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَإِذَا مَرُّواْ بِٱللَّغْوِ مَرُّواْ كِرَامًا﴾[1] واتە: کاتێك تێپەڕ بن بە لای شتی بێ سوود دا (ئەنجام دبرێت لە لایەن نەفامانەوە) تێپەڕ دەکەن بەڕێزەوە (بێ گوێدانە نەفامان). ﴿وَقَالُواْ لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي ٱلْجَٰهِلِينَ﴾ واتە: کاتێك کەسێکی نەفامو هەرزە قسەیەکی ناشیرینی پێ بگوتنایە، شایەنی ئەوە نەبووایە وەڵامیان نەدەدایەوەو گوێیان پێ نەدەداو بەو شێوەیەی ئەوان بە قسەی ناشیرین وەڵامیان نەدەدانەوە، وتەی شیرین نەبێت بە دەمیاندا نەدەهات، بۆیە خوای گەورە دەفەرمووێت: ئەو پیاو چاکانە گوتیان: ﴿لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي ٱلْجَٰهِلِينَ﴾ واتە: ئێمە نامانەوێ بە ڕێی نەفاماندا بڕۆینو خۆشیمان لێیان نایە.

﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَآءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُوٓاْ إِن نَّتَّبِعِ ٱلْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَآ أَوَلَمْ نُمَكِّن لَّهُمْ حَرَمًا ءَامِنًا يُجْبَىٰٓ إِلَيْهِ ثَمَرَٰتُ كُلِّ شَيْءٍ رِّزْقًا مِّن لَّدُنَّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾﴾

خودا مەیلی لە هەر کەسێك بێت شارەزای ڕێگەی دەکات

خوای گەورە دەفەرمووێت بە پێغەمبەر (ﷺ) ئەی موحەمەد: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ﴾ واتە: تۆ ناتوانی کەسێك شارەزا بکەی کە خۆشت دەوێت، بەڵکو تۆ هەر کەیاندنت لەسەرە خودا مەیلی خۆیەتی کێ شارەزا دەکات، هەر کارێك خودا بیکات پڕە لە نیشانەی گەورەو لە کارزانی وەك دەفەرمووێت: ﴿لَّيْسَ عَلَيْكَ هُدَىٰهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَآءُ﴾[2] واتە: لەسەر تۆ نیە (ئەی موحەمەد (ﷺ)) ڕێنموونیو موسڵمان کردنی خەڵکی بەڵکو خوا هەر کەسێکی بوێ هیدایەتی دەدات. وە دەفەرمووێت: ﴿وَمَآ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾[3] واتە: وە زۆربەی خەڵکی

---

[1] الفرقان (٧٢).

[2] البقرة (٢٧٢).

[3] يوسف (١٠٣).

هەرچەندە تۆسووربیت(لەسەر باوەڕهێنانیان) نابنە ئیماندار. ئەم ئایەتە لە هەموو ئایەتەکانی تر تایبەتترە، وەك دەفەرموویێت: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ ۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ واتە: بە ڕاستی (ئەی موحەممەد ـ ﷺ ـ) تۆ ناتوانی ئەو کەسەی خۆشی بوویێت ڕێنموونی بکەی بەڵام خوا هەر کەسی بوویێت هیدایەتی دەدات وە ئەو (خوایە) زاناترە بەوانەی ڕێنمونی وەردەگرن، وە لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە کە ئەم ئایەتە لەسەر ئەبو تالیبی مامی پێغەمبەر (ﷺ) هاتووەتە خوار کە هەمیشە بە دەوری پێغەمبەرەوە بووە (ﷺ) وە یارمەتی داوەو لە ڕێزی ئەوا بووەو زۆر پێغەمبەری خۆش ویستووە، خۆشەویستی سروشتی خۆی نەك لەبەر خاتری خوا، کاتێك مردنی نزیك بووەوە لە گیاندانا بوو، پێغەمبەری خوا(ﷺ) داوای لێ کرد بڕوا بێنی‌و موسڵمان ببێت، قەدەریش پێش کەوت کەوت‌و لە دەستی فڕاند ئەبو تالیب هەر لەسەر خوانەناسی خۆی بەردەوام بوو، ئیشی خوا پڕە لە حیکمەت. زەهەری ـ الزهري ـ دەڵێ: سەعیدی کوڕی موسەیب بۆی گێڕامەوە لە باوکیەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێ: کاتێك ئەبو تالیب خەریك بوو دەمرد ـ گیانی دەدا ـ پێغەمبەری خوا هاتە لای، لەو کاتەدا ئەبو جەهل‌و عەبدوڵای کوڕی ئەبو ئومەییەی موغیرە لە لای ئەبو تالیب بوون، پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: (ئەی مامە بڵێ ـ لا اله الا الله ـ وتەیەکە هەتا بە هۆی ئەو وتەیەوە بۆت بلاڵێمەوە) ئەبو جەهل‌و عەبدوڵای کوڕی ئومەیە گوتیان: ئەی ئەبو تالیب ئایا پشت لە ئاینی عەبدولموتەلیب ـ عبدالمطلب ـ دەکەی؟ بەردەوام پێغەمبەری خوا داوای لێ دەکردو ئەوانیش ئەو قسەیەی خۆیان بۆ دووبارە دەکردەوە. هەتا ئاخیر قسەی ئەبوتالیب ئەوەبوو گوتی: کە لەسەر ئاینی عەبدولموتەلیبەو نەی گوت: ـ لا اله الا الله ـ پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (سوێند بە خوا هەر داوای لێخۆشبوونت بۆ دەکەم هەتا لێم قەدەغە نەکرێت) خوای گەورە ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە: ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ﴾[1] واتە: ڕەواو شایستە نیە بۆ پێغەمبەرو باوەڕداران کە داوای لێبوردن بکەن بۆ هاوبەش پەیداکەران با خزمی نزیکیشیان بن. وە لەسەر ئەوب تالیبیش ئەم ئایەتەی ناردە خوار: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ﴾[2] بوخاری‌و موسلیمیش ڕیوایەتیان کردووە لە فەرموودەکەی ـ زوهەریەوە ـ.[3]

[1] التوبة (١١٣).

[2] الطبري (١٩/٥٩٩).

[3] فتح الباري (٨/٣٦٥)، مسلم (١/٥٤).

بیانو هێنانەوەی خەڵکی مەککەو وەڵامدانەوەیان

خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَقَالُوٓاْ إِن نَّتَّبِعِ ٱلۡهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفۡ مِنۡ أَرۡضِنَآ﴾ خوای گەورە باسی هەندێ لە بڕوبیانووی خوانەناسان دەکات کە دەیان گوت بە پێغەمبەر (ﷺ)، ﴿إِن نَّتَّبِعِ ٱلۡهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفۡ مِنۡ أَرۡضِنَآ﴾ واتە: دەترسن ئەگەر شوێنی تۆ بکەوین، دژایەتی ئەو عەرەبانەی دەوری خۆمان بکەین کە موشریکن تووشی ئازارمان بکەنو شەڕمان لەگەڵ بکەنو لە هەر لایەکەوە بڕۆین پەلامارمان بدەنو بمانکوژن، خوای گەورەش وەڵامیان دەداتەوەو دەفەرموویت: ﴿أَوَلَمۡ نُمَكِّن لَّهُمۡ حَرَمًا ءَامِنًا﴾ واتە: ئەوەی ئەوانە دەیکەنە بیانوو درۆیەکی ئاشکرایە، چونکە خوای گەورە لە وڵاتێکی ئارامو بێ ترسدا جێگیری کردوونو هەر لە دێرزەمانەوە ئەو شوێنە مەزنو پیرۆزو پارێزراو بووە، کەواتە چۆن ئەو شوێنە پیرۆزە کاتێك ئەوان موشریك بن دەبێتە شوێنێکی ئارامو بێ ترس کە موسڵمان بىنو باوەڕ بێننو شوێ،ی هەق بکەون، ئارامو بێ ترس نابێت؟ خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿يُجۡبَىٰٓ إِلَيۡهِ ثَمَرَٰتُ كُلِّ شَيۡءٖ﴾ واتە: بەروبوومی هەموو لایەکی بۆ دێت، لە تایفو زۆر شوێنی تریشەوە وە ئاڵو وێڵی بازرگانی کە پێیەوە خەریکن، ﴿رِّزۡقٗا مِّن لَّدُنَّا﴾ واتە: ئەو بژێویەش هەر لە لای ئێمەوەیە، ﴿وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ﴾ واتە: بەڵام زۆربەیان ئەوە نازانن بۆیە ئەو قسانە دەکەن.

﴿وَكَمۡ أَهۡلَكۡنَا مِن قَرۡيَةِۭ بَطِرَتۡ مَعِيشَتَهَاۖ فَتِلۡكَ مَسَٰكِنُهُمۡ لَمۡ تُسۡكَن مِّنۢ بَعۡدِهِمۡ إِلَّا قَلِيلٗاۖ وَكُنَّا نَحۡنُ ٱلۡوَٰرِثِينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهۡلِكَ ٱلۡقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبۡعَثَ فِيٓ أُمِّهَا رَسُولٗا يَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتِنَاۚ وَمَا كُنَّا مُهۡلِكِي ٱلۡقُرَىٰٓ إِلَّا وَأَهۡلُهَا ظَٰلِمُونَ ﴿٥٩﴾﴾

ئیشارەتدان بە قڕکردنی زۆر بەڵام هەتا بەڵگەی تەواویان پیشان نەدرابێت قڕ نەکراون

خوای گەورە خەڵکی مەککە ئاگادار دەکاتەوەو دەفەرموویت: ﴿وَكَمۡ أَهۡلَكۡنَا مِن قَرۡيَةِۭ بَطِرَتۡ مَعِيشَتَهَا﴾ واتە: چەند شاری قڕکرد کە خەڵکەکەی خەریکی ڕابواردن بوونو یاخی بووبوونو شوکری بەهرەکانی خودایان نەدەکرد کە پێی دابوون لەو هەموو ڕزقو ڕۆزیە، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا قَرۡيَةٗ كَانَتۡ ءَامِنَةٗ مُّطۡمَئِنَّةٗ يَأۡتِيهَا رِزۡقُهَا رَغَدٗا مِّن كُلِّ مَكَانٖ فَكَفَرَتۡ بِأَنۡعُمِ ٱللَّهِ فَأَذَٰقَهَا ٱللَّهُ لِبَاسَ ٱلۡجُوعِ وَٱلۡخَوۡفِ بِمَا كَانُواْ يَصۡنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدۡ جَآءَهُمۡ

رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴾[١] واتە: خوا نموونەی هێناوەتەوە بە (خەڵکی) شارێك کە هێمن‌و دڵنیا بوون ڕزق‌و ڕۆزی زۆری بۆ دەهات لە هەموو شوێنێکەوە کەچی بەرانبەر چاکەو بەهرەکانی خوا ناسوپاس‌و سپڵە بوون جا خوا بەو هۆیەوە کردی بەبەر (خەڵکەکە)یدا پۆشاکی برسێتی‌و ترس لەبەر ئەو کردەوانەی کە دەیانکرد، سوێند بە خوا بە ڕاستی پێغەمبەرێکیان لە خۆیان بۆ هات کەچی باوەڕیان پێ نەهێنا جا سزا گرتنی لە کاتێکدا ستەمکار بوون. بۆیە خوای باڵادەست دەفەرموێت: ﴿فَتِلْكَ مَسَٰكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَن مِّنۢ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا﴾ واتە: ئەوە شوێن‌و ماڵەکانیانە هەتا ئێستەش کەس تێیدا نیشتەجێ نەبووە کەمێك لە خەڵکی نەبێت، کاول بووە بەسەر یەکدا تەنها شوێنەوارەکانیان دیارەو ماوەتەوە، ﴿وَكُنَّا نَحْنُ ٱلْوَٰرِثِينَ﴾ واتە: بە چۆڵی ماوەتەوە بۆ خۆمان. پاشان خوای گەورە باسی عەدالەتی خۆی دەکات کە بەڵگەی تەواویان بۆ هاتووەو بڕوایان بە خوا نەهێناوەو دژایەتی پێغەمبەرەکانیان کردووە. بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ ٱلْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِىٓ أُمِّهَا﴾ واتە: پەروەردەی تۆ هیچ گەلێکی قڕ نەکردووە هەتا پێغەمبەری ڕەوانە نەکردبێتە ناویان. واتە ئەو شوێنە مەککە بووە، ﴿رَسُولًا يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا﴾ واتە: کە ئایەتەکانی ئێمەیان بەسەردا بخوێنێتەوە. ئەمە نیشانەی ئەوەیە کە ئەو پێغەمبەرە نەخوێندەوارە موحەمەدە(ﷺ) کە ڕەوانەکراوە لە (أم القرى) واتە مەککە پێغەمبەری هەموو شارو ناوچەکانە لە وڵاتی عەرەب‌و عەجەم، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلِتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾[٢] واتە: هەروەها بۆ ئەوەی دانیشتوانی مەککەو دەوروبەری ئاگادار کەیتەوەو بیان ترسێنی. وە فەرموویەتی: ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾[٣] واتە: ئەی پێغەمبەر(ﷺ) بڵێ: ئەی خەڵکینە بە ڕاستی من پێغەمبەری خوام بۆ ئێوە هەمووتان. وە فەرموویەتی: ﴿لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ﴾[٤] واتە: بۆ ئەوەی ئێوەی پێ بترسێنم‌و هەر کەسێکی کەش کە پێی دەگات. وە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ مِنَ ٱلْأَحْزَابِ فَٱلنَّارُ مَوْعِدُهُۥ﴾[٥] واتە: وە هەر کەس باوەڕی پێی نەبێت لەو کۆمەڵ‌و تاقمانە (ئەوانەی

---

[١] النحل (١١٢ـ١١٣).

[٢] الانعام (٩٢).

[٣] الاعراف (١٥٨).

[٤] الانعام (١٩).

[٥] هود (١٧).

کۆبوونەوە لەسەر دژایەتی ئیسلام) ئەوە ئاگر جێگایەتی. وە فەرموویەتی: ﴿وَإِن مِّن قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا﴾[1] واتە: وە (خەڵکی) هیچ شارو دێیەك نیە کە ئێمە لە ناویان ببەین پێش (هاتنی) ڕۆژی دوایی یان سزایان بدەین بە سزایەکی سەخت. وە فەرموویەتی: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾[2] واتە: ئێمە هەرگیز سزای (بەندەکان) نادەین هەتا پێغەمبەر نەنێرین (بۆیان). خوای گەورە پێغەمبەری (ﷺ) نارد بۆ هەموو خەڵکی لەم سەر زەمینەدا وە مەککەیش سەرچاوەی بنەڕەتی هەموو وڵاتی ئەم سەر زەمینەیە، هەموو دەبێت ڕوو بکاتە کەعبەی پیرۆز. لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە کە پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرموویەتی: (ڕەوانە کراوم بۆ سوورو ڕەشیش)[3] بۆیە بە هاتنی ئەو کۆتایی هاتووە بە پێغەمبەرایەتیو پەیامی پێغەمبەران. دوای پێغەمبەر (ﷺ) پێغەمبەری تر نایەتو بەڵکو پەیامەکەی هەر بەردەوام دەبێتو دەمێنێتەوە هەتا ئەوو ڕۆژ بمێنێ هەتا ڕۆژی قیامەت. وە پاشان دەفەرموێت: ﴿وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ﴾ واتە: وە ئێمە وێرانکەری هیچ شارێك نەبووین مەگەر کاتێك خەڵکەکەی ستەمکار بووبن.

﴿وَمَا أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا ۚ وَمَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَفَمَن وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَن مَّتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾﴾

ژیانی دونیا دەڕواتو خەڵکی دونیا وەك خەڵکی قیامەت نیە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَا أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا ۚ وَمَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ﴾ واتە: خوای گەورە باسی پوچیو بێ نرخی دونیا دەکات بەو هەموو جوانیو ڕازاوەیەوە کە هەمووی دەڕواتو تەواو دەبێت لە چاو ئەوەی کە خودای مەزن دایناوەو ئامادەی کردووە بۆ بەندە چاکەکانی لە ڕۆژی قیامەتدا لەو هەموو بەهرە گەورە تا هەتاییانە وەك فەرموویەتی: ﴿مَا عِندَكُمْ يَنفَدُ ۖ وَمَا عِندَ اللَّهِ بَاقٍ﴾[4] واتە: (چونکە) هەرچی لای ئێوەیە تەواو دەبێتو نامێنێت بەڵام ئەوەی لای خوایە هەر

---

[1] الاسراء (٥٨).

[2] الاسراء (١٥).

[3] مسلم (١/٣٧٠).

[4] النحل (٩٦).

دەمێنێت. وە فەرموویەتی: ﴿وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ﴾[1] واتە: وە ئەوەی کە لای خوایە چاکترە بۆ پیاوچاکان. وە فەرموویەتی: ﴿وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٌ﴾[2] واتە: لە کاتێکدا ژیانی دونیا هیچ نیە لە چاو ڕۆژی دواییدا بێجگە لە ڕابواردنێکی کەم نەبێت. وە فەرموویەتی: ﴿بَلْ تُؤْثِرُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ﴾[3] واتە: بەڵکو ئێوە ژیانی دنیا هەڵبژێرن، کەچی (ژیانی) دوارۆژ باشترو پایەدارترە. پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرموویەتی: (سوێند بە خوا ژیانی دونیا لە چاو ژیانی ڕۆژی دواییدا مەگین وەك ئەوە وایە یەکێك لە ئێوە پەنجەی خۆی نوقم بکات لە دەریایەکدا، با سەیری پەنجەی خۆی بکات چەندێ ئاوی هەڵگرتووە بۆی).[4] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ واتە: ئاخۆ ئەو کەسەی کە دونیا پێش قیامەت دەخات لەوەش تێناگات. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَفَمَن وَعَدْنَٰهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَٰقِيهِ كَمَن مَّتَّعْنَٰهُ مَتَٰعَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا﴾ واتە: ئاخۆ کەسێك کە خاوەن باوەڕ بووەو بڕوای بەو بەڵێنانەی خوای گەورە بووە کە پێی داوەو لەسەر ئاکارە چاکەکانی بە هیوای ئەو پاداشتە بووە کە وەری دەگرێتو هیچ گومانێکی نەبووە، وەك ئەو خوانەناسە وایە کە بڕوای بە ئامادەبوونی خۆی نەبووە لەبەر بارەگای خوداو گوێی نەداوە بەو بەڵێنو هەڕەشانەی خودا لە چەند ڕۆژێکی کەمدا کە تیایدا ژیاوە؟ ﴿ثُمَّ هُوَ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ مِنَ ٱلْمُحْضَرِينَ﴾ موجاهیدو قەتادە دەڵێن: واتە: پاشان لە ڕۆژی قیامەتدا لەو کەسانەیە کە جەزرەبە دەدرێن، پاشانایش گوتراوە: لەسەر حەمزەو عەلىو ئەبو جەهل هاتووەتە خوار.[5] هەردوو ڕیوایەتەکە لە موجاهیدەوەیە.[6] وا دەردەکەوێت کە ئایەتەکە گشتگیرە، وەك ئەو ئایەتە وایە کە باسی ئەو خاوەن باوەڕە دەکات وەختێ ئەو لە پلە بەرزەکاندایە کە سەیری هاوەڵەکەیشی دەکات لە خوارترین پلەی جەهەنەمدایە ئێژێ: ﴿وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّى لَكُنتُ مِنَ ٱلْمُحْضَرِينَ﴾[7] واتە: ئەگەر میهرەبانی پەروەردگارم فریام نەکەوتایە منیش لە ئامادەکراوان

---

[1] ال عمران (١٩٨).
[2] الرعد (٢٦).
[3] الاعلى (١٦_١٧).
[4] أحمد (٢٣٠/٤) فەرموودەیەکی سەحیحە.
[5] الطبري (١٩/٦٠٤_٦٠٥).
[6] الطبري (١٩/٦٠٤_٦٠٥).
[7] الصافات (٥٧).

(ی ناو دۆزەخ) دەبووم. وە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ﴾[1] واتە: سوێند بە خوا بێگومان جنۆکەکان دەیان زانی کە بە ڕاستی ئەوان ئامادە دەکرێن (لە ڕۆژی دواییدا).

﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ (٦٢) قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ (٦٣) وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ (٦٤) وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ (٦٥) فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ (٦٦) فَأَمَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَن يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ (٦٧)﴾

حاشاکردنی بتپەرستان و شەریکەکانیان لە یەکتری

خوای گەورە کاتێك کە خوانەناسە بتپەرستەکان بانگ دەکات لە ڕۆژی قیامەتدا بە هەڕەشەو سەرزەنشت کردنیانەوە دەفەرموێت: ﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ﴾ واتە: بانگیان دەکات‌و پێیان ئێژێت: لە کوێن ئەو خودایانەی ئێوە دەتانپەرستن لە ژیانی دونیادا لە بت‌و ئەو شتانەی کردبووتان بە شەریکی خودا، ئایا یارمەتیتان دەدەن‌و سەرتان دەخەن؟ ئەمەیش وەك ترساندن‌و هەڕەشە لێکردن. وەك خوای گەورە لە چەند ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ﴾[2] واتە: سوێند بێت ئێوە بە تەنهاو یەك یەك گەڕانەوە بۆ لامان هەروەکو یەکەمجار دروستمان کردن‌و ئەوەی پێمان دابوون بەجێتان هێشت لە دوای خۆتان وە نابینین لەگەڵتاندا ئەو تکاکارانەی کە لاتان وابوو هاوبەشی خوان لە تکاکردن بۆتان سوێند بە خوا بێگومان پچڕا پەیوەندی نێوانتان وە ئەوەی بە پشتیوانی خۆتان دادەنا ون بوو لێتان. وە دەفەرموێت: ﴿قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ﴾ واتە: ئەوانەی وەبەر بڕیاری ئێمە کەوتوون لە شەیتانەکان‌و خوانەناسان ئەوانەی بانگی خەڵکی دەکەن بۆ بێ دینی ئێژن: ﴿رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ﴾ واتە: شایەتی دەدەن کە ئەوان سەریان لێ شێواندن‌و لە ڕێگە لایان دان‌و شوێنیان کەوتن پاشان حاشایان کرد لێیان لە خزمەت خودای

[1] الصافات (١٥٨).

[2] الانعام (٩٤).

مەزندا گوتیان: ئەوانە ئێمەیان نەپەرستووە وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لِّيَكُونُواْ لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّاۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾[1] واتە: ئەوانە بێجگە لە خوا بڕیاریان داوە بۆ خۆیان چەند پەرستراوێك بۆ ئەوەی ئەو پەرستراوانە ببنە یارمەتی دەر (و تكاكار) بۆیان، نەخێر (وا نیە) بەڵكو پەرستراوەكان (لە قیامەتدا) ئینكاری پەرستنەكەی ئەوان دەكەنو دەبنە دژیانو بەرپەرچیان دەدەنەوە. وە فەرموویەتی: ﴿ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُۥٓ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ وَهُمْ عَن دُعَآئِهِمْ غَٰفِلُونَ ﴿٥﴾ وَإِذَا حُشِرَ ٱلنَّاسُ كَانُواْ لَهُمْ أَعْدَآءً وَكَانُواْ بِعِبَادَتِهِمْ كَٰفِرِينَ﴾[2] واتە: كێ گومڕاترە لەو كەسەی كە هاوار لە غەیری خودا بكات كە وەڵامی ناداتەوە تا ڕۆژی دواییو ئەو (هاوار لێكراو)انە لە هاواری ئەوان بێ ئاگان، كاتێكیش خەڵك كۆدەكرێنەوە (لە قیامەت) پەرستراوەكان دەبنە دوژمنیانو بە پەرستنەكەیان باوەڕ ناكەن. ئیبراهیمی خەلیل گوتی بە گەلەكەی وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّمَا ٱتَّخَذْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَاۖ ثُمَّ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا﴾[3] واتە: بێگومان ئەوەی ئێوە هەڵتان بژاردووە لە جیاتی خوا بتانێكن لەبەر خۆشەویستی نێواتناندا لە ژیانی دنیادا (دەیانپەرستن) لە پاشان لە ڕۆژی دواییدا هەندێكتان بێزاری دەردەبڕن لە هەندێكی ترتانو نەفرین لە یەكتری دەكەن. وە فەرموویەتی: ﴿إِذْ تَبَرَّأَ ٱلَّذِينَ ٱتُّبِعُواْ مِنَ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُواْ وَرَأَوُاْ ٱلْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ ٱلْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُواْ لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُواْ مِنَّاۗ كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ ٱللَّهُ أَعْمَٰلَهُمْ حَسَرَٰتٍ عَلَيْهِمْۖ وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنَ ٱلنَّارِ﴾[4] بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَقِيلَ ٱدْعُواْ شُرَكَآءَكُمْ﴾ واتە: پێیان دەڵێن: شەریكەكانتان بانگ بكەن بۆ ئەوەی ڕزگارتان بكەن لەو ژیانە ناخۆشەی تێیدان، وەك چۆن لە دنیادا بە هیوای ئەوان بوون یارمەتیتان بدەن، ﴿فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُواْ لَهُمْ وَرَأَوُاْ ٱلْعَذَابَ﴾ واتە: بانگیان دەكەن بەڵام هیچ وەڵامێكیان نادەنەوە، چاك دەزانن كە دەچنە ناو ئاگر هیچ چارەیەكیان نەماوە ﴿لَوْ أَنَّهُمْ كَانُواْ يَهْتَدُونَ﴾ واتە: كاتێك كە جەربەزەیان چەشت ئێژن خۆزگە لە شاترەزایان بوینایە. لە ژیانی

[1] مريم (٨١ـ٨٢).

[2] الاحقاف (٥ـ٦).

[3] العنكبوت (٢٥).

[4] البقرة (١٦٦ـ١٦٧).

دونیادا، ﴿ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا۟ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَءَا ٱلْمُجْرِمُونَ ٱلنَّارَ فَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُم مُّوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا۟ عَنْهَا مَصْرِفًا ﴾[1] واتە: ڕۆژێك دەبێت كە خوا دەفەرمووێت بانگی ئەو بتانە بكەن كە لاتان وابوو هاوبەشی منن (با یارمەتیتان بدەن) ئەوانیش بانگیان دەكەن بەڵام وەڵامیان نادەنەوە (و نایەن بە هاواریانەوە) وە ئێمە لە نێوانیاندا شیوێكی پڕ ئازارمان داناوە، وە تاوانباران ئاگری دۆزەخ دەبینن‌و هەموو دەزانن‌و دڵنیان كە دەچنە ناوی‌و تێی دەكەون‌و ڕێگەیەكیان دەست ناكەوێت بۆ گەڕانەوە لەو (ئاگرە).

هەڵوێستیان بەرامبەر پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) لە ڕۆژی قیامەتدا

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَآ أَجَبْتُمُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾ واتە: یبەكەم بانگێك كە دەكرێت پرسیاری یەكتاپەرستیتان لێ دەكرێت ئایا تەنها خوایان پەرستووە؟ ئەم پرسیارە پێغەمبەریەتی ئەو پێغەمبەرانە (سەلامی خوایان لێ بێت) دەسەلمێنێت. واتە: وەڵامی ئەو پێغەمبەرانەتان چۆن دایەوە كە ڕەوانە كران بۆتان؟ وە ئێوە چۆن بەرخوردتان لەگەڵ كردن؟ ئەمە وەك ئەو پرسیارانە وایە وەختێ پرسیار لەعەبدەكانی خودا دەكرێت لەناو گۆڕدا: كێ پەروەرندەت بوو؟ چ ئاینێك ئاینت بوو؟ خاوەن باوەڕ شایەتی دەداو ئێژێ: (أشهد أن لا إله الاّ الله وأن محمداً عبدُالله ورسوله). بەڵام خوانەناس ئێژێ: هاه، هاه، نازانم، بۆیە بۆیە لە ڕۆژی قیامەتدا هیچ وەڵامێكی نیەو وسكەی لێوە نایات‌و قسە ناكات. چونكەی ئەو كەسەی لە دنیادا كوێر بووبێت لە ڕۆژی قیامەتیشدا هەر كوێرەو سەرگەردانەو ڕێ دەرناكات. بۆیە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْأَنۢبَآءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُونَ ﴾ واتە: لەو ڕۆژەدا هاوەڵەكانی خۆشیان بیردەچێتەوەو هۆشی ئەوەیان نیە لە یەكتری بپرسن. موجاهید دەڵێ: هیچ شتێكیان لە یاد نەماوەو[2] یەكتری ناناسن تا پرسیار لە یەكتری بكەن. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ فَأَمَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَـٰلِحًا﴾ واتە: بەڵام ئەوانەی كە خاوەن باوەڕ بوون‌و ئاكاری چاكیان كردووە لە ژیانی دنیادا، ﴿صَـٰلِحًا فَعَسَىٰٓ أَن يَكُونَ مِنَ ٱلْمُفْلِحِينَ ﴾ واتە: ئەوە بێگومان لە ڕزگاربووان دەبێت لە ڕۆژی قیامەتدا. (عسى) لە لایەن خواوە بە مانای قەبوڵ كردنە. واتە: ئەمە بڕیاری خوایەو دێتەجێ‌و گومانی تێدا نیە، ڕێزو منەتێكە لە لایەن پەروەردگارەوە كە لە كۆمەڵی ڕزگاربووەكانن.

---

[1] الكهف (٥٢_٥٣).

[2] الطبري (٦٠٧/١٩).

﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ (٦٨) وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ (٦٩) وَهُوَ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ ٱلْحَمْدُ فِى ٱلْأُولَىٰ وَٱلْآخِرَةِ وَلَهُ ٱلْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٧٠)﴾

خوای گەورە باسی ئەوەمان بۆ دەكات كە هەر خۆی بە تەنها هەموو شتێك دروست دەكاتو هەڵی دەبژێرێت، هیچ كەس ناتوانێ بەرامبەری بوەستێتو دەست لە كاری خودا بدات وەك فەرموویەتی: ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ﴾ واتە: هەرچی مەیلی لێ بوو دەیكات هەرچیش مەیلی لێ نەبوو نابێت، هەموو شتێك بە دەستی خودایە لە خێرو لە شەڕو هەمووی دەگەڕێتەوە لای خۆی ﴿مَا كَانَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ﴾ ئەو ﴿مَا﴾یە بۆ نەفیە لە ڕاسترین قسەكاندا. واتە: هیچ كەسێك هەقی هەڵبژاردنی نیە خوا خۆی نەبێت، وەك لەم ئایەتەشدا دەفەرموێت: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ﴾[1] واتە: بۆ هیچ پیاوو ئافرەتانێكی باوەڕدار نیە كاتێك خواو پێغەمبەرەكەی بڕیاری هەر كارێكیان دا (بۆیان نیە) كە سەرپشك بن لە كارەكەیاندا. بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ واتە: خوا پاكەو بەرێزە لەوەی دەیكەنە شەریكی لەو بتو شتانەدا كە توانای دروست كردنی هی شتێكیان نیەو ناتوانن هەڵبژێرن، پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ واتە: ئاگاداری نهێنیەكانی ناو دڵە لەو شتانەی كە تێیدا دەرناكەوێ وەك چۆن ئاگاداری ئەو شتانەیە كە دەردەكەونو دیارو ئاشكران لە گشت دروستكراوەكانیدا. وەك لە ئایەتێكی تردا فەرموویەتی: ﴿سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ ٱلْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِٱلَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِٱلنَّهَارِ﴾[2] واتە: یەكسانە (بۆ خوا) ئەوەتا بە نهێنی قسە بكاتو ئەوەی كە لە شەودا خۆی دەشارێتەوە ئەوەی كە لە ڕۆژدا دەردەكەوێت. وە پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ واتە: هەر تەنها خودا شایەنی پەرستنەو غەیری ئەو پەرستراوێكی تر نیە، وەك چۆن هەر خودا پەروەرندەیەو مەیلی لە هەر شتێك بێت دروستی دەكاتو هەڵی دەبژێرێت، ﴿لَهُ ٱلْحَمْدُ فِى ٱلْأُولَىٰ وَٱلْآخِرَةِ﴾ واتە: هەموو سوپاس تەنها بۆ خودا لە دنیاو لە ڕۆژی دواییشدا، یانی هەرچی دەكات هەر لە عەدالەتو لە كارزانی خۆیەتی، ﴿وَلَهُ ٱلْحُكْمُ﴾ واتە:

---

[1] الاحزاب (٣٦).

[2] الرعد (١٠).

بڕیار هەر بڕیاری خودایە هیچ کەسێك بۆی نیە دەست لە کاری خودا بدات، هەر خودا خاوەنی دەسەلاتوو هێزو کارزانیو دلۆڤانیە. ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ واتە: هەموو بۆ لای ئەو دەگەڕێنەوە لە ڕۆژی قیامەتدا، هەر کەسەو پاداشتی کرداری خۆی وەردەگرێت، لە چاکەو لە خراپەو خودا هیچی لێ ون نابێت لە هەر کارێکدا دەیکەن.

﴿قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ مَنْ إِلَـٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِضِيَآءٍ ۖ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلنَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ مَنْ إِلَـٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِن رَّحْمَتِهِۦ جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾﴾

شەوو ڕۆژ لە بەهرەکانی خودان و نیشانەشن لەسەر تەنهایی خودا

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ﴾ واتە: (ئەی موحەمەد(ﷺ) پێیان) بلێ هەواڵم بدەنێ ئەگەر خوا شەوتان بۆ درێژ بکاتەوە (هەر شەو بێت) تا ڕۆژی قیامەت. خوای گەورە منەت دەکات بەسەر بەندەکانیدا لەسەر ئەوەی کە شەوو ڕۆژی بۆ ڕام هێناون خۆ ئەگەر شەوو ڕۆژ نەبێت ناتوانن ژیان بەسەر بەرن لەسەر زەمیندا، وە ئەگەر خوای گەورە شەوتان لێ درێژ بکاتەوە تا ڕۆژی قیامەت گوزەرانتان تێك دەچوو وە لە ژیان بێ هیوا دەبوون. بۆیە دەفەرموێت: ﴿مَنْ إِلَـٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِضِيَآءٍ﴾ واتە: چ پەرستراوێکی تربێجگە لەخوا ڕووناکی ڕۆژتان بۆدێنێت. یانی کێ شیاوی پەرستنە کەڕووناکیتان بداتێ، پێی ببینن‌و ژیانی تیابەرنە سەر ﴿أَفَلَا تَسْمَعُونَ﴾ واتە: ئایا نابیسن؟ پاشان خوای گەورە باسی ڕۆژ دەکات ئەگەر ئەوەندە درێژی بکردایەتەوە هەتا ڕۆژی قیامەت کێ دەتوانێ شەوتان بۆ بێنێ‌و هیچ کەس ناتوانێ شەویان بۆ بێنێت غەیری خودا کە تێیدا دانیشن‌و بحەسێنەوەو تووشی زیان نەبن‌و ناڕەحەتی‌و ماندوو بوونی ڕۆژیان نەمێنێت‌و ئارام بگرن، بۆیە دەفەرموێت: ﴿قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلنَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ مَنْ إِلَـٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ﴾ واتە: بلێ پێم بڵێن ئەگەر خوا ڕۆژ بکاتە هەمیشەیی بۆتان تا ڕۆژی قیامەت کێیە پەرستراوی تر بێجگە لە خودا کە شەوتان بۆ دێنێ ئارامی تیا بگرن، یانی بحەسێنەوە لە شەودا هەتا ئەو جموجۆڵ‌و ناڕەحەتیەتان نەمێنێت‌و برەوێتەوە، ﴿أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ واتە: ئایا نابینن؟ پاشان دەفەرموێت: ﴿وَمِن رَّحْمَتِهِۦ﴾ واتە: لە بەزەیی خودا بۆ ئێوە

﴿جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ﴾ کە ئەم شەوو ڕۆژەی بۆ داناون ﴿لِتَسۡكُنُواْ فِيهِ﴾ واتە: بۆ ئەوەی لە شەوەکەیدا ئارام بگرن‌و بحەسێنەوە ﴿وَلِتَبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِهِۦ﴾ وە لە ڕۆژەکەشیدا بگەڕێن بە دوای ڕزق‌و ڕۆزیداو پەیدای بکەن بە هۆی هاتوچۆو بازرگانی‌و کارو فەرمانی ترەوە، ئەمە لە بابی لەف‌و نەشرە ـ اللف والنشر ـ وەك لە کتێبی ڕەوانبێژیدا ـ البلاغە ـدا هاتووە ﴿وَلَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ﴾ واتە: بەڵکو شوکرانەی خوا بکەن بە عیبادەت کردن لە شەوو ڕۆژەکاندا، هەتا ئەوەی کە لە دەستتان چووە لە شەودا بە ڕۆژ بیکەنەوەو ئەوەشی بە ڕۆژ فریای نەکەوتوون لە شەودا بەجێی بێنن، وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِي جَعَلَ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ خِلۡفَةٗ لِّمَنۡ أَرَادَ أَن يَذَّكَّرَ أَوۡ أَرَادَ شُكُورٗا﴾[1] واتە: وە ئەو (خوایە) زاتێکە کە شەوو ڕۆژی لەجێی یەکتر داناوە (بە دوای یەکتردا دێن‌و شوێنی یەکتر دەگرنەوە) بۆ ئەو کەسەی بیەوێت بیر بکاتەوە (لە دروستکراوەکانی خوا) یان بیەوێت شوکرانەبژێری خوا بکات. ئایەت لەم بارەیەوە ئێجگار زۆرە.

﴿وَيَوۡمَ يُنَادِيهِمۡ فَيَقُولُ أَيۡنَ شُرَكَآءِيَ ٱلَّذِينَ كُنتُمۡ تَزۡعُمُونَ ٧٤ وَنَزَعۡنَا مِن كُلِّ أُمَّةٖ شَهِيدٗا فَقُلۡنَا هَاتُواْ بُرۡهَٰنَكُمۡ فَعَلِمُوٓاْ أَنَّ ٱلۡحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ ٧٥﴾

هەڕەشە لێکردن‌و سەرکوتانەوەی بتپەرستان

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَيَوۡمَ يُنَادِيهِمۡ فَيَقُولُ أَيۡنَ شُرَكَآءِيَ ٱلَّذِينَ كُنتُمۡ تَزۡعُمُونَ﴾ واتە: وە ڕۆژێك کە خودا بانگیان دەکات ئینجا پێیان دەفەرمووێت: لە کوێن هاوبەشەکانی من ئەوانەی کە ئێوە بە هاوبەشی منتان دادەنان، وە پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَنَزَعۡنَا مِن كُلِّ أُمَّةٖ شَهِيدٗا﴾ واتە: لەناو هەموو گەلێکدا یەکێك لە خۆیان دەکەینە شایەت. موجاهید دەڵێ: ﴿شَهِيدٗا﴾ واتە: پێغەمبەرێك.[2] ﴿شَهِيدٗا فَقُلۡنَا هَاتُواْ بُرۡهَٰنَكُمۡ﴾ واتە: دەڵێین هەڵگەی خۆتان بێنن لەسەر ڕاستی ئەو قسەی دەیکەن کە دەڵێن خودا شەریکی هەیە، ﴿فَعَلِمُوٓاْ أَنَّ ٱلۡحَقَّ لِلَّهِ﴾ واتە: بۆیان دەرکەوت کە غەیری خودا هیچ خودایەکی تر نیە، ئەو کاتە: قسە ناکەن‌و هیچ وەڵامێکیان بە دەستەوە نیە، ﴿وَضَلَّ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ﴾ واتە: هەرچی درۆیان هەڵبەستووە دەردەکەوێت‌و دەڕوات‌و سوودی لێ وەرناگرن.

---

[1] الفرقان (٦٢).

[2] الطبري (١٩/٦١٤).

﴿إِنَّ قَـٰرُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ وَءَاتَيْنَـٰهُ مِنَ ٱلْكُنُوزِ مَآ إِنَّ مَفَاتِحَهُۥ لَتَنُوٓأُ بِٱلْعُصْبَةِ أُو۟لِى ٱلْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُۥ قَوْمُهُۥ لَا تَفْرَحْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَٱبْتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلْـَٔاخِرَةَ ۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنْيَا ۖ وَأَحْسِن كَمَآ أَحْسَنَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ وَلَا تَبْغِ ٱلْفَسَادَ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾﴾

باسی قارون و ئامۆژگاری گەلەکەی بۆی

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ قَـٰرُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ﴾ واتە: بێگومان قارون لە گەلەکەی موسا بوو (جوولەکە بوو) بەڵام دەست درێژیو ستەمی لێ دەکردن، ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێ: قارون کوڕی مامی موسا بووە (سەلامی خوای لێ بێت).[1] ئیبراهیمی نەخەعیو عەبدوڵای کوڕی حارسی (الحارث) کوڕی نەوفەلو سەماکی کوڕی حەربو قەتادەو مالیکی کوڕی دینارو ئیبنو جورەیجو کەسانی تریش گوتوویانە: قارون کوڕی موسا بووە (سەلامی خوای لێ بێت).[2] ئیبنو جورەیج دەڵێ: قارون کوڕی یەسهەرە ـ یَصْهَر ـ کوڕی قاهیس –قاهث– وە موسا کوڕی عیمرانی کوڕی قاهیسە[3]. ﴿وَءَاتَيْنَـٰهُ مِنَ ٱلْكُنُوزِ﴾ واتە: ئەوەندە سامانمان دابوویە، ﴿مَآ إِنَّ مَفَاتِحَهُۥ لَتَنُوٓأُ بِٱلْعُصْبَةِ أُو۟لِى ٱلْقُوَّةِ﴾ واتە: کە بێگومان هەڵگرتنی کلیلەکانی ئەو گەنجو قاسانە بە زەحمەت هەڵدەگیرا بۆ کۆمەڵێکی بەهێز، ئەعمەش دەڵێ: لە خەیسەمەوە (خَيْثَمَة) کلیلی گەنجینەکانی قارون لە پێستە ـ جلود ـ بوو هەموو کلیلێکی وەك پەنجە وابوو، هەر کلیلێك هی گەنجینەیەك بوو، کاتێك کە باردەکرا دەخرایە سەر پشتی هێستری ـ بغل ـ قاچو ناو چاو سپی.[4] لەم بارەیەوە شتی تریش گوتراوە ـ والله أعلم ـ. ﴿إِذْ قَالَ لَهُۥ قَوْمُهُۥ لَا تَفْرَحْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْفَرِحِينَ﴾ واتە: پیاو چاکانی هۆزی قارون ئامۆژگاریان دەکردو پێیان دەگوت: لە خۆ مەگۆڕێ بە هۆی ئەو ماڵو سامانەوە کە پێت دراوەو خۆ بە زل مەزانە، وەك ئامۆژگاریو ڕێ نیشاندان، چونکە خوا پیاوی لە خۆڕازیو لە ڕێ ترازاوی خۆش ناوێت، ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێ: ﴿ٱلْفَرِحِينَ﴾ واتە: لەخۆباییان.[5] موجاهید دەڵێ: ئەوانەی کە خۆیان بە زل دەزاننو لە خۆباییینو سوپاسی خودا ناکەن لەسەر ئەو هەموو شتانەی کە

---

[1] ابن أبي حاتم (٩/٣٠٠٥).
[2] الطبري (١٩/٦١٦).
[3] الطبري (١٩/٦١٥).
[4] الطبري (١٩/٦١٧).
[5] الطبري (١٩/٦٢٢).

پێی داون.[1] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَٱبْتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ ۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنْيَا ۖ﴾ واتە: ئەو سامانە زۆر چاکەی کە خودا پێی بەخشیوی لەگەڵ ئەو هەموو بەهرەیەدا لە ڕەزامەندی خودا ببەخشەو بە هەموو شێوەیەك هەوڵ بدە خۆت لە خودا نزیك بخەرەوە بە خێروبێر کردن هەتا تووشی پاداشتی خوای گەورە ببیت لە دنیاو لە قیامەتدا، ﴿وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنْيَا﴾ واتە: بەشی خۆت لەم دنیایە لەبیر مەکە لەو شتانەی کە خودا بۆی حەڵاڵ کردووی وەك خواردنو خواردنەوەو جلوبەرگو ژن هێنان، وە چاکیش بزانە کە خودا هەقی هەیە بەسەرتەوەو هەقی خۆشو ماڵو منداڵیشی بەسەرەوەیە ئەوانەشی کە دێنو بەسەرت دەکەنەوە. هەقی هەموو خاوەن هەقێك بدەرەوە، ﴿وَأَحْسِن كَمَآ أَحْسَنَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ﴾ واتە: چاکە لەگەڵ خەڵکی بکە وەك چۆن خودا چاکەی لەگەڵ تۆ کردووە، ﴿وَلَا تَبْغِ ٱلْفَسَادَ فِى ٱلْأَرْضِ﴾ واتە: لە خۆت مەگۆڕێ وا بزانی کە هەر دنیاو خۆشی دونیا بۆ تۆیە، دەست مەدەرە کاری خراپو بەدفەڕی لەسەر زەمینداو ئازاری بەندەکانی خوا مەدە، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ﴾ واتە: خودا خۆشی نایە لە پیاوی خراپو بەدفەڕ.

﴿قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِىٓ ۚ أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِن قَبْلِهِۦ مِنَ ٱلْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا ۚ وَلَا يُسْـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾﴾

خوای گەورە باسی قارون دەکات کاتێك کە هۆزەکەی ئامۆژگاریان دەکردو دەیانویست ڕێی ڕاستی نیشان بدەن ﴿قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِىٓ﴾ واتە: گوتی: من هیچ پێویستیەکم بە ئامۆژگاری ئێوە نیە، خودا خۆی دەزانێ کە من شایەنی ئەم هەموو سامانەمو خۆشیشی دەوێت بۆیە پێی داوم، ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خودای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَإِذَا مَسَّ ٱلْإِنسَٰنَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَٰهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ ۚ﴾[2] واتە: ئینجا کاتێك ئادەمی زیانێکی لێ کەوت هاوارمان بۆ دێنێ لە پاشان هەر کاتێك بەهرەیەکمان پێدا دەڵێ: بە ڕاستی ئەم بەهرەیەم پێ دراوە بە هۆی لێزانی خۆمەوە. خوا خۆی دەزانێت کە من شایەنی ئەو چاکەیەم. وەك ئەم ئایەتەش کە دەفەرمووێت: ﴿وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِى﴾[3] واتە: وە ئەگەر پێمان بەخشی

---

[1] الطبري (١٩/٦٢٣).
[2] الزمر (٤٩).
[3] فصلت (٥٠).

میهرەبانیەك لە لایەن خۆمانەوە لە پاش زیانێك لێی کەوتووە دەڵێت: ئەمە هی خۆمە. واتە: ئێژن: ئەمە هەقی خۆمانە. عبدالرحمن ی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەم زۆر جوان تەفسیری ئەم ئایەتەی کردووە فەرموویەتی لەم ئایەتەدا: ﴿قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلۡمٍ عِندِيٓ﴾ واتە: ئەگەر خودا ڕازی نەبووایە لێم‌و ڕێزی لێم نەنایە ئەم سامانەی پێ نەدەبەخشیم. ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿أَوَلَمۡ يَعۡلَمۡ أَنَّ ٱللَّهَ قَدۡ أَهۡلَكَ مِن قَبۡلِهِۦ مِنَ ٱلۡقُرُونِ مَنۡ هُوَ أَشَدُّ مِنۡهُ قُوَّةً وَأَكۡثَرُ جَمۡعٗاۚ وَلَا يُسۡـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلۡمُجۡرِمُونَ﴾.[1] هەر بەو شێوەیە ئەوانەی کە زانیاریان کەمە، هەر کاتێك خودا ڕۆزی فراوان کردن لە خۆیان دەگۆڕێن‌و ئێژن: ئەگەر شایەنی ئەم ڕزق‌و ڕۆزیە نەبووینایە خودا پێی نەدەبەخشین. ئاخۆ ئەوانە نەیان زانیووە کە لە پێش ئەوان زۆر چینی قڕ کرد کە لە ئەوان زۆر بەهێزترو خاوەن دەسەلاتتر بوون.

﴿ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ فِي زِينَتِهِۦۖ قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا يَٰلَيۡتَ لَنَا مِثۡلَ مَآ أُوتِيَ قَٰرُونُ إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٖ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ وَيۡلَكُمۡ ثَوَابُ ٱللَّهِ خَيۡرٞ لِّمَنۡ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا وَلَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلصَّٰبِرُونَ ﴿٨٠﴾ ﴾

قارون چووە ناو هۆزەکەی بە فیزو کەش‌و فشەوەو هۆزەکەی لەناو خۆیاندا باسیان دەکرد

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ فِي زِينَتِهِۦۖ قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا يَٰلَيۡتَ لَنَا مِثۡلَ مَآ أُوتِيَ قَٰرُونُ إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٖ﴾ واتە: خوای گەورە باسی قارون دەکات کە ڕۆژێك هاتە ناو هۆزەکەی‌و خۆی ڕازاندبووەوە کەیفی دەکرد بەسەریاندا لەگەڵ داروودەستەکەیدا بە هەموو جۆرە جلوبەرگێکی جوان‌و گران بەهاوە، کاتێك ئەوانەی زۆر حەزیان لە ژیان‌و ڕابواردنی دنیا دەکرد گوتیان: وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ وَيۡلَكُمۡ ثَوَابُ ٱللَّهِ خَيۡرٞ لِّمَنۡ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا﴾ واتە: زاناو پیاو چاکەکانیان گوتیان: هاوار بۆ ئێوە پاداشتی خوای گەورە زۆر چاکترە بۆ بەندە خاوەن باوەڕە چاکەکانی لە ڕۆژی قیامەتدا کە دەیبینن قارون هەیەتی. وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە: (خوای گەورە دەفەرمووێت: ((ئامادەم کردووە بۆ بەندە چاکەکانم ئەوەی کە چاو نەیبینیوەو گوێ نەیبیستووەو بە خەیاڵی کەسیشدا نەهاتووە ئەگەر حەزیش دەکەن ئەم ئایەتە بخوێنن: ﴿ فَلَا تَعۡلَمُ نَفۡسٞ مَّآ أُخۡفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعۡيُنٖ جَزَآءَۢ بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ﴾[2] واتە: ئینجا کەس نازانێ

---

[1] الطبري (١٩/٦٢٦).

[2] السجدة (١٧).

چی شاراوەتەوە بۆیان لە (بەهەشتدا کە هۆی) گەشبوونی چاوانن ئەم پاداشتە (دەدرێنەوە) بە هۆی ئەو کردەوانەی کە کردوویانە)).[١] ﴿وَلَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلصَّٰبِرُونَ﴾ واتە: ئەمەش هەر بەشی خۆڕاگرانە. سودی دەڵێ: ئەو بەهەشتە هەر جێی خۆڕاگرانە. وەك ئەوەی قسەی ئەو زانا پیاوچاکانەی تەواو کردبێت.[٢] ئیبنو جەریر دەڵێ: ئەم وتەیە ـ خەڵاتە ـ تەنها بەشی خۆڕاگرانە ئەوانەی کە دڵخۆش نەبوون بە ژیانی دونیاو بە هیوای پاداشتی ڕۆژی قیامەتن، وەك ئەوەی ئەم قسەیە قسەی ئەوان بێت‌و تەواویان نەکردبێت خوای گەورە باسی هێناون‌و بۆی تەواو کردوون[٣].

﴿فَخَسَفْنَا بِهِۦ وَبِدَارِهِ ٱلْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُۥ مِن فِئَةٍ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُنتَصِرِينَ ﴿٨١﴾ وَأَصْبَحَ ٱلَّذِينَ تَمَنَّوْا۟ مَكَانَهُۥ بِٱلْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ ۖ لَوْلَآ أَن مَّنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا ۖ وَيْكَأَنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٢﴾﴾

ڕۆچوونی قارون‌و سامانەکەی بە ناخی زەمیندا

کاتێك خوای گەورە باسی قارونی کرد کە بە عەنعەنەو تەنتەنەوە ـ بە فیزەوە ـ هات بۆ ناو هۆزەکەی‌و خۆی فەرز کردبوو بەسەریاندا ئەوەندەی پێ نەچوو خوای گەورە بە خۆیی‌و ماڵ‌و منداڵ‌و سامانیەوە بە ناخی زەویدا بردنیە خوارەوە، وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە لە بوخاریەوە ئەویش لە سالمەوە کە باوکی بۆی گێڕاوەتەوە دەڵێ: پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: (کاتێك پیاوێك جلەکانی شۆڕکردبووەوە ـ واتە فیزی پێوە دەکرد ـ لەپڕ چوو بە ناخی زەویدا، هەتا ڕۆژی قیامەت ئەو کەسە ـ بە ناخی زەویدا دەچێت ـ هەر زرمەی دێت) پاشانیش ڕیوایەتی کردووە لە سالمەوە لە ئەبو هورەیرەوە ئەمیش لە پێغەمبەری خواوە هر بەو شێوەیە.[٤] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە سەعیدەوە دەڵێ: پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: (وەختێك کە پیاوێك لەپێش ئێوەوە بوو بە دوو بوردەی ـ پۆشاك ـ سەوزەوە هاتووتە دەرەوەو فیزی پێوە کردوون، خودا فەرمانی داوە بە زەمین بردوویەتی ـ گرتوویەتی ـ بە ناخی خۆیدا، زرمەی ـ دەنگی ـ لێوەدێ لەناو زەمیندا هەتا ڕۆژی قیامەت)[٥]. تەنها ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە سەنەدەکەی چاکە، خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَخَسَفْنَا بِهِۦ وَبِدَارِهِ ٱلْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُۥ مِن فِئَةٍ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُنتَصِرِينَ﴾ واتە:

---

[١] فتح الباري (٣٧٥/٨).

[٢] ابن أبي حاتم (٣٠١٦/١٩).

[٣] الطبري (١٢٩/١٩).

[٤] فتح الباري (٢٦٩/١٠).

[٥] أحمد (٤٠/٣)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

ئینجا ئەو (قارون)و کۆشکەکەیمان برد بە ناخی زەویدا هیچ دەستەیەکیشی نەبوو لە بەرامبەری - سزای - خودا یارمەتی بداتو لەو کەسانەش نەبوو بتوانێت خۆی ڕزگار بکات.

پەندو ئامۆژگاری هۆزەکەی بە ڕۆچوونی قارون بە ناخی زەمیندا

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَأَصْبَحَ ٱلَّذِينَ تَمَنَّوْاْ مَكَانَهُۥ بِٱلْأَمْسِ ﴾واتە: ئەوانەی دوێنێ قارونیان بینی بەو عەنعەنەو تەنتەنەوە - خۆڕازاندنەوە - وە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا يَـٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ أُوتِىَ قَـٰرُونُ إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾[1] واتە: ئەوانەی ژیانیان دەویست وتیان ئای خۆزگە ئەوەندەی بە قارون دراوە ئێمەش بمان بوایە بە ڕاستی ئەو (قارون) خاوەنی بەختێکی گەورەیە. کاتێك ڕۆژوو بە ناخی زەمیندا ئێژن: ﴿وَيْكَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ﴾ واتە: ماڵو سامان نیشانەی ڕەزامەندی خودا نیە بۆ خاوەنەکەی لە بەندەکانی خودا، چونکە خودای مەزن سامان دەبەخشێتو دەشی گرێتەوەو کەمی دەکاتەوەو زۆریشی دەکات، هەندێ بەرز دەکاتەوەو هەندێکیش دادەبەزێنێت، کارەکانی پڕە لە کارزانیو بەڵگەی تەواو، وەك لەم فەرمودە مەرفووعەدا - المرفوع - هاتووە لە ئیبنو مەسعودەوە: (بێگومان خودا ڕەوشتی ئێوەی دابەش کردووە وەك چۆن ڕۆزی دابەش کردوون، ماڵ دەبەخشێت بەوەی خۆشی دەوێتو بەوەش کە خۆشی ناوێت، وە باوەڕ نادات بە کەسێك مەگەر خۆشی بوێت)،[2] ﴿لَوْلَآ أَن مَّنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا﴾ واتە: ئەگەر خودا بە سۆزو بەزەیيو چاکی خۆی نەبووایە، ڕۆی دەکردین بە ناخی زەمیندا وەك چۆن قارونی بە ناخی زەمیندا برد. چونکە ئێمە حەزمان دەکرد وەك ئەو بین، ﴿وَيْكَأَنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلْكَـٰفِرُونَ﴾ واتە: ئای لەم بەسەرهاتە سەرسوڕهێنەرە، بێگومان ڕزگار نابن ئەوانەی شوکرانە بژێری چاکەی خوا نین (کافرن). مەبەستیان ئەوە بوو کە قارون خوانەناس بووە، خوانەناسیش لای خودا ڕزگاری نابێت نە لە دنیاو نە لە ڕۆژی قیامەتدا. زانایانی زمان ڕایان جیاوازە لێرەدا لەسەر وتەی ﴿وَيْكَأَنَّ﴾ واتە: (أَلَمْ تَرَ أَنَّ) ئەمە ڕای قەتادەیە، وە گوتراوە: (وَي كَأَنَّ) حەرفەکانی جیاکراونەتەوە، حەرفی - وَي - بۆ تەعەجوب یان تەنبیه بەکارهێنراوە، وە - كَأَنَّ - یش بە واتای (أظن وأحْسِبُ) بەکارهێنراوە.

﴿تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَٱلْعَـٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى ٱلَّذِينَ عَمِلُواْ ٱلسَّيِّـَٔاتِ إِلَّا مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾﴾

---

[1] القصص (٧٩).

[2] احمد (٣٨٧/١)، فەرموودەیەکی لاوازە.

خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ﴾ خوای گەورە دەفەرموویت: ئیمە ماڵی دواڕۆژمان داناوە، ئەو ماڵە پڕ بەهرە نەبڕاوەیە کە گۆڕانی بەسەردا نایەتو لەناو ناچێتو هەر دەمێنێتەوە بۆ ئەو بەندە خاوەن باوەڕانەی کە خۆیان بە کەم دەزانن‌و فیز ناکەن بەسەر بەندەکانی خواداو ئازاریان نادەن‌و بەدفەڕی لەگەڵیان ناکەن، وەك عیکریمە دەڵێ: (العُلُوا) واتە: زۆرداری ـ خۆرفەرزکردن ـ[1] ئیبنو جورەیج دەڵێ: ﴿لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي ٱلْأَرْضِ﴾ واتە: نایانەوێ خۆ بەزلترو زۆردارتر بزانن ﴿وَلَا فَسَادًا﴾ واتە: کاری خراپ کردن‌و بەدفەڕی.[2] ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە عەلیەوە دەڵێ: پیاو پێی خۆشە سەری نەعلەکانی ـ شراك ـ چاکتر بێت لە قەیتانی نەعلی خەڵکی، بەری ئەم ئایەتە دەکەوێت کە خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾.[3] ئەوە وەختێك بەری ئەم ئایەتە دەکەوێ کە فیزی پێوە بکاتو خۆی بە زیاتر بزانێت وە ئەمەش کارێکی خراپە، وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە فەرموویەتی: (نیگام ـ وحی ـ بۆ کراوە کە خۆتان بە کەم بزانن هەتا کەس بەسەر کەسی تردا خۆی بە دل نەزانێتو کەسیش دەست درێژی نەکاتە سەر کەسی تر).[4] بەڵام ئەگەر ئەوەی پێخۆش بوو تەنها لەبەر جوانیەکەی، ئەوە هیچی تیا نیەو خراپ نیە. وە لە فەرموودەدا هاتووە کە پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا من حەز دەکەم جلەکانم چاك بێتو نەعلەکانم چاك بێت، ئایا ئەوە لە فیزو زلیەوەیە؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (نەخێر خودا جوانەو جوانیشی پێ خۆشە).[5] خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا﴾ واتە: هەر کەسێك کارێکی چاکە بکات خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەتدا بە چەندجار لەسەر ئەو چاکەیە پاداشتی ئەو بەندەیەی خۆی دەداتەوە، ئەم ڕێزەش لە بەزەیی‌و فەزڵی خوای گەورەوەیە، پاشان دەفەرموویت: ﴿وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى ٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾ واتە: هەر کەسیش کاری خراپی کردبێت بە ئەندازەی کارە خراپەکەی سزا دەدرێت. وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی:

---

[1] الطبري (١٩/٦٣٧).
[2] الطبري (١٩/٦٣٧).
[3] الطبري (١٩/٦٣٨).
[4] مسلم (١٤/٢١٩٩).
[5] مسلم (١/٩٣).

﴿وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَكُبَّتۡ وُجُوهُهُمۡ فِي ٱلنَّارِ هَلۡ تُجۡزَوۡنَ إِلَّا مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ﴾[1] واتە: وە هەر كەس خراپەی كردبێت (لە ڕۆژدا) بەسەر ڕووو دەمو چاویاندا دەخرێتە ناو ئاگر (ی دۆزەخ) ئایا سزا دەدرێت جگە لەوەی دەتانكرد. ئەمەیش هەر لە ڕێزو فەزڵی خوداوەیە.

﴿إِنَّ ٱلَّذِي فَرَضَ عَلَيۡكَ ٱلۡقُرۡءَانَ لَرَآدُّكَ إِلَىٰ مَعَادٖۚ قُل رَّبِّيٓ أَعۡلَمُ مَن جَآءَ بِٱلۡهُدَىٰ وَمَنۡ هُوَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ٨٥
وَمَا كُنتَ تَرۡجُوٓاْ أَن يُلۡقَىٰٓ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبُ إِلَّا رَحۡمَةٗ مِّن رَّبِّكَۖ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرٗا لِّلۡكَٰفِرِينَ ٨٦ وَلَا
يَصُدُّنَّكَ عَنۡ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بَعۡدَ إِذۡ أُنزِلَتۡ إِلَيۡكَۖ وَٱدۡعُ إِلَىٰ رَبِّكَۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ٨٧ وَلَا تَدۡعُ مَعَ
ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَۘ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۚ كُلُّ شَيۡءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجۡهَهُۥۚ لَهُ ٱلۡحُكۡمُ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ٨٨﴾

فەرماندان بە بانگەوازو یەكتاپەرستی

خوای گەورە فەرمان دەكات بە پێغەمبەرەكەی (ﷺ) كە ئەو پەیامەی پێی دراوە ڕای بگەیەنێت و قورئان بخوێنێتەوە بۆ خەڵكی، چونكە خودا پرسیاری لێ دەكات لەسەر ئەو ئەركە گرانەی كە پێغەمبەریەتیە لە ڕۆژی قیامەتدا. وەك دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِي فَرَضَ عَلَيۡكَ ٱلۡقُرۡءَانَ لَرَآدُّكَ إِلَىٰ مَعَادٖ﴾ واتە: ئەو كەسەی ئەو ئەركەی خستووەتە سەر شانت كە بیگەیەنی پرسیارت لێ دەكات لە ڕۆژی قیامەتدا لەو بارەیەوە. وەك خوای گەورە لە ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿فَلَنَسۡـَٔلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرۡسِلَ إِلَيۡهِمۡ وَلَنَسۡـَٔلَنَّ ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾[2] واتە: سوێند بە خوا بە ڕاستی پرسیار دەكەین لەوانەی كە پێغەمبەرانیان بۆ نێردرا (كە چۆن پێشوازیان لێكردن) وە بێگومان پرسیاریش دەكەین لە پێغەمبەران (كە چۆن وەڵام درانەوە). وە دەفەرمووێت: ﴿يَوۡمَ يَجۡمَعُ ٱللَّهُ ٱلرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبۡتُمۡ﴾[3] واتە: لە ڕۆژێك (بترسن) خوا هەموو پێغەمبەران كۆدەكاتەوە ئەوسا پێیان دەفەرمووێت چ وەڵامێكتان درایەوە؟ وە دەفەرمووێت: ﴿وَجِاْيٓءَ بِٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلشُّهَدَآءِ﴾[4] واتە: وە پێغەمبەرانو شایەتەكان دەهێنرێن. بزخاری لە تەفسیردا لە سەحیحەكەیدا ڕیوایەتی كردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێ: ﴿لَرَآدُّكَ إِلَىٰ مَعَادٖ﴾ واتە: دەتباتەوە بۆ مەككە.[5] نەسائیش لە تەفسیرەكەیدا هەر وای گوتووە.[1] ئیبنو

---

[1] النمل (٩٠).

[2] الاعراف (٦).

[3] المائدة (١٠٩).

[4] الزمر (٦٩).

[5] فتح الباري (٣٦٩/٨).

جەریریش هەر وای گوتووە.[2] عەوفیش ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە: ﴿لَرَآدُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ﴾ واتە: دەتباتەوە بۆ مەککە وەك چۆن دەری کردی لە مەککە.[3] موخەمەدی کوڕی ئیسحاق دەڵێ: لە موجاهیدەوە: ﴿لَرَآدُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ﴾ واتە: بۆ شوێنی لە دایك بوونت لە مەککە.[4] وە ئیبنو عەباس جارێکی تر مانای ﴿لَرَآدُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ﴾ کردووە بە مردنو جارێکی تر بە ڕۆژی قیامەت کە دوای مردن دێت، وە جارێکی تریش بە بەهەشت کە شوێنی پاداشتدانەوەی ئەو ئەرکەیە کە گەیاندوویەتی بە مرۆڤو جنۆکە. چونکە پێغەمبەر (ﷺ) تەواوترینو بەڕێزترین خەڵکی خودا هەموویەتی. ﴿قُل رَّبِّيٓ أَعۡلَمُ مَن جَآءَ بِٱلۡهُدَىٰ وَمَنۡ هُوَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ﴾ واتە: بێژە: بەوانەی کە دژایەتیت دەکەنو بڕوات پێ ناکەن لەناو هۆزەکەتدا لەو موشریکانەو ئەو کەسانەش شوێن ئەوان کەوتوون لە دنیاو لە قیامەتدا دەست کێ دەکەوێت. پاشان خوای گەورە بەهرە مەزنەکانی خۆی وەبەر چاوی پێغەمبەرو (ﷺ) بەندەکانی دێنێتەوە کە بۆی ڕەوانەکردوون دەفەرمووێت: ﴿وَمَا كُنتَ تَرۡجُوٓاْ أَن يُلۡقَىٰٓ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبُ﴾ واتە: تۆ لە پێشەوە وات نەدەزانی کە نیگات بۆ دێت ﴿إِلَّا رَحۡمَةٗ مِّن رَّبِّكَ﴾ واتە: بەلام لە دلۆڤانی خواوەیە بۆ بەندەکانی کە پەیامی بە تۆدا ڕەوانەکردووە بۆیانو ئەو بەهرە مەزنەشی بە تۆ داوە. ﴿فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرٗا لِّلۡكَٰفِرِينَ﴾ واتە: سا تۆش پشتیوانی لە خوانەناسان مەکەو دوورکەوەرەوە لێیانو گوێیان پێ مەدەو دژایەتیان بکە. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنۡ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بَعۡدَ إِذۡ أُنزِلَتۡ إِلَيۡكَ﴾ واتە: هیچ دلگران مەبە کە ئەوانە دژایەتیت دەکەنو هەوڵ دەدەن خەڵکی لە تۆ دوور بخەنەوەو لە ڕێگا لایاندەن، گوێی مەدەرێو بێ خەم بە، خوای گەورە قسەی تۆ زاڵ دەکاتو پشتگیری ئایینەکەت دەکاتو ئەو پەیامەی خودا بۆی ناردووی سەری دەخات بەسەر هەموو ئاینەکانی تردا، بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَٱدۡعُ إِلَىٰ رَبِّكَ﴾ واتە: بانگی خەڵك بکە بۆ لای پەروەردگارت، یانی تەنها لە پەروەرندەی خۆت بپارێرەوە کە شەریکی نیەو ﴿وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ﴾ واتە: لەگەڵ بت پەرستان مەبە. پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَلَا تَدۡعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَۘ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ واتە: غەیری خودا

---

[1] النسائي في الكبرى (٦/٤٢٥).

[2] الطبري (١٩/٦٤١).

[3] الطبري (١٩/٦٤١).

[4] الطبري (١٩/٦٤١).

هیچ شتێك بۆ پەرستن ناشێت. تەنها هانا هەر بۆ ئەو دەبرێت، ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ واتە: هەر بووەو هەر دەمێنێتو هەر ئەو هەمیشە زیندووەو بەسەر هەموو شت ڕادەگات. هەموو خەڵکی دەمرێنیو خۆی نامرێت. وەك خوای گەورە لە ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۝٢٦ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾[1] واتە: هەرچی کەس لەسەر زەویدایە نامێنێتو تیادەچێت، وە هەر پەروەردگارت دەمێنێت کە خاوەن شکۆی ڕێزدارە. لە جیاتی (الذات) وتەی (الوجه) هێناوە وەك لەم ئایەتەیشدا فەرموویەتی: ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ واتە: غەیری ئەو هەموو شتێك لەناو دەچێت. لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە لە ڕێگای ئەبو سەلەمەوە لە ئەبو هورەیرەوە دەڵێ: پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرمووی: (ڕاسترین قسە، قسەی لەبیدی شاعیرە ـ الشاعر لبید ـ کە گوتوویەتی: سا بزانن هەموو شتێك لە غەیری خوا پڕوپوچە ـ باتیلە ـ)[2] ﴿لَهُ الْحُكْمُ﴾ واتە: خاوەنی فەرمانو دەسەڵاتەو هیچ کەسێك ناتوانێت دەست بخاتە کاری. ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ واتە: هەر بۆ لای ئەو دەبرێنەوە، لە ڕۆژی قیامەتدا پاداشتتان دەداتەوە لەسەر کردارەکان چاکە بە چاکەو خراپەیش بە سزادانو تۆڵە لێ سەندن.

تەفسیری سورەتی (العنكبوت)

لە مەککەدا هاتووەتە خوارەوە

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿الٓمٓ ۝١ أَحَسِبَ النَّاسُ أَن يُتْرَكُوٓا۟ أَن يَقُولُوٓا۟ ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ۝٢ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا۟ وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَٰذِبِينَ ۝٣ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ أَن يَسْبِقُونَا ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ۝٤﴾

تاقی کردنەوەی خاوەن باوەڕان هەتا دەرکەوێت کێ ڕاست دەکاتو کێ درۆ دەکات

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿الٓمٓ﴾ باسی ئەم پیتانە لە سورەتی بەقەرەدا کراوە، پێویست ناکات لێرەدا باسی بکەینەوە، ﴿أَحَسِبَ النَّاسُ أَن يُتْرَكُوٓا۟ أَن يَقُولُوٓا۟ ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ﴾ ئەمە ئیستیفهامی ئینکاریە، واتە: هەر دەبێت خوای گەورە بەندە خاوەن باوەڕەکانی خۆی تاقی بکاتەوە، هەر کەسەو

---

[1] الرحمن (٢٦ـ٢٧).

[2] فتح الباري (١٨٣/٧).

به پێتی ئەو باوەڕەی كە هەیەتی، وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە: (ئەو كەسانەی كە توندتر ـ زیاتر ـ تووشی تاقیكردنەوە دەبن پێغەمبەرانن (سەلامی خوایان لێ بێت) پاش ئەوان پیاو چاكانو پاشان چاكەكانو چاكەكانی تریش، هەر پیاوەێ بە پێی دینی خۆی تاقی دەكرێتەوە، خۆ ئەگەر لەسەر ئاینەكەی توندتر بوو زیاتر تاقی دەكرێتەوە ـ توشی بەلا دەبێت ـ)[1] ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە كە خودای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ﴾[2] واتە: ئایائێوەوا گومانتان دەبرد كە دەچنە بەهەشت لە كاتێكدا هێشتا خوا دەری نەخستووە ئەوانەی تێدەكۆشن لە ئێوەو هێشتا دەری نەخستووە خۆڕاگران. نموونەی ئەم ئایەتە لە سورەتی (البراءة)دا هاتووە. وە لە سورەتی (البقرة)دا خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُم مَّسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾[3] واتە: بۆیە خودای گەورەلێرەدا فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ﴾ واتە: ئێمە ئەوانەی پێش ئەمانیشمان تاقی كردەوە هەتا دەركەوێ كێ ڕاستی كردووەو كێش درۆی كردووە لەوانەی كە خۆیان بە خاوەن باوەڕ زانیوە، چونكە خودای مەزن ئاگاداری ئەوەیە كە بووەو ئەوەیش كە دەبێت، ئەوەیشی كە نەبووەو دەبێتو چۆن پەیدا دەبێت، ئەمە ڕای هەموو پێشەوایانی سونەو جەماعەیە لەسەری كۆن. ئیبنوعەباسو كەسانی تریش هەروا دەڵێن لەوێنەی ئەم ئایەتانە ﴿إِلَّا لِنَعْلَمَ﴾ واتە: مەگین بۆ ئەوەی كە ببینین. چونكە بینینی پەیوەندی بە شتێكەوە هەیە كە ببێتو دیار بێت. بەلام زانیاری گشتگیرترە لە بینین، پەیوەندی بە بوونو نەبوونیشەوە هەیە.

خراپەكاران لە سزای خوا ڕزگار نابن خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَن يَسْبِقُونَا ۚ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ واتە: با ئەو كەسانەی كە بڕوا ناهێنن وا دەزانن ڕزگاریان دەبێ لەو تاقیكردنەوەیە، بێگومان سزاو تۆڵەیە دێتە ڕێیان كە زۆر گرانو توندترە لە تاقیكردنەوەیە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَن يَسْبِقُونَا﴾ واتە: لە دەستمان دەرناچنو جەزرەبەی ئێمە دەچێژن. ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ واتە: خراپیان لێك داوەتەوەو بە هەڵەداچوون.

[1] الترمذي (٣٢٩٨) وأحمد (١٧٢/١)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

[2] ال عمران (١٤٢).

[3] البقرة (٢١٤).

﴿مَن كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ ٱللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ لَءَاتٍ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَن جَٰهَدَ فَإِنَّمَا يُجَٰهِدُ لِنَفْسِهِۦٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾﴾

خوای گەورە هیوای پیاوچاكان دێنێتەدی

خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿مَن كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ ٱللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ لَءَاتٍ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ﴾ واتە: هەر كەسێك بە هیوای گەیشتن بە خودایە لە ڕۆژی قیامەتداو ئاكاری چاكی كردووەو بە ئومێدی پاداشتی چاكە لە لای خودا، بەو زووانە خوای گەورە ئەو ئاواتەی بۆ وەدی دێنێ‌و پاداشتی تەواوی دەداتەوە بە زیادیشەوە گومانی تێدا نیە چونكە خودا لاڵانەوەی بەندەكانی دەبیستێ‌و چاوی لە هەموویانە. خودای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَمَن جَٰهَدَ فَإِنَّمَا يُجَٰهِدُ لِنَفْسِهِۦٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ واتە: وە هەر كەس جیهاد بكات‌و تێ بكۆشێت ئەوە تەنها بۆ خۆی تێ دەكۆشێت بە ڕاستی خوا لە هەموو جیهانیان بێ نیازە. وەك ئەم ئایەتە وایە كە دەفەرمووێت: ﴿مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ﴾[1] واتە: هەر كەسێك كارێكی چاكە بكات قازانجەكەی بۆ خۆی دەگەڕێتەوە، چونكە خوای گەورە بێ نیازە لە كرداری بەندەكانی، هەموو خەڵكی لەسەر دڵی یەك پیاوی لە خواترسترین كەسیان كۆببێتەوە لە موڵكی خوا هیچ زیاد ناكات. پاشان خوای گەورە لەگەڵ ئەوەی كە بێ نیازە لە هەموو خەڵكی، بە سۆزو بەزەیی خۆی پاداشتی ئەوانەی كە خاوەن باوەڕو ئاكار چاك بوون باشترین پاداشتیان دەداتەوە. لە تاوانیشیان دەبوورێت‌و لە كردارەكانی خۆیان چاكتر پاداشت وەردەگرن. كەمترین چاكە قەبوڵ دەكات‌و پاداشتی لەسەر دەداتەوە لە یەك بەدەوە تا یەك بە حەوت سەد، سزای خراپەش بە ئەندازەی خراپەكە دەبێت یان لێی دەبوورێت‌و چاوپۆشی لێ دەكرێت، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا﴾[2] واتە: بە ڕاستی خوا قورسایی گەردیلەیەك ستەم ناكات‌و ئەگەر چاكەیەك هەبێت هەبێت (خودا) چەندانەی دەكاتەوەو دەیبەخشێت لە لایەن خۆیەوە پاداشتێكی گەورە. پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾ واتە: ئەوانەی خاوەن باوەڕن‌و ئاكار چاكن، خراپەكانیان دەسڕینەوە، باشتر لەوەی كردوویانە پاداشتیان دەدەینەوە.

---

[1] فصلت (٤٦).

[2] النساء (٤٠).

﴿وَوَصَّيۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيۡهِ حُسۡنٗاۖ وَإِن جَٰهَدَاكَ لِتُشۡرِكَ بِي مَا لَيۡسَ لَكَ بِهِۦ عِلۡمٞ فَلَا تُطِعۡهُمَآۚ إِلَيَّ مَرۡجِعُكُمۡ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ٨ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُدۡخِلَنَّهُمۡ فِي ٱلصَّٰلِحِينَ ٩﴾

فەرماندان بە چاكەكردن لەگەڵ دايكو باوك

خوای گەورە فەرمان دەكات بە بەندەكانی كە چاكە لەگەڵ دايكو باوكيان بكەن پاش ئەوەی كە فەرمانيان پێ دەكات كە تەنها هەر خوا بپەرستن، چونكە بابو دايك هۆی بوونی مرۆڤنوپێويستە زۆر بە چاكی مامەڵەيان لەگەڵ بكرێت، يارمەتی باب بدرێت لە بژێويداو هيچ نكوڵيەكی لێ نەكرێتو بە سۆزيشەوە ڕيز لە دايك بگيرێت. بۆيە خوای گەورە لەم ئايەتانەدا فەرموويەتی: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنًاۚ إِمَّا يَبۡلُغَنَّ عِندَكَ ٱلۡكِبَرَ أَحَدُهُمَآ أَوۡ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَآ أُفّٖ وَلَا تَنۡهَرۡهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوۡلٗا كَرِيمٗا ٢٣ وَٱخۡفِضۡ لَهُمَا جَنَاحَ ٱلذُّلِّ مِنَ ٱلرَّحۡمَةِ وَقُل رَّبِّ ٱرۡحَمۡهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرٗا﴾[1] واتە: وە پەروەردگارت بڕياری داوە كە هيچ شتێك نەپەرستن بێجگە لە ئەو وە لەگەڵ دايكو باوكتان چاكە بكەن ئەگەر يەكێكيان (باوكتو دايك) يان هەردووكيان لای تۆ پيربوون قسەی ناخۆشيان پێ مەڵێ تەنانەت ئۆفيش وە تێيان مەخوڕەو پێياندا هەڵ مەشاخێ (بەڵكو) وتەی نەرمو شيرينيان (لەگەڵدا) بەكاربێنە، باڵی خۆبەكەم زانينيان بۆ ڕابخە لەبەر بەزەيیو ميهرەبانيت پێيان بڵێ ئەی پەروەردگارم ڕەحميان پێ بكە هەر چۆنێك ئەوان منيان پەروەردە كرد بە منداڵی. لەگەڵ ئەوەشدا كە خودا ڕاسپێری كردووەو فەرمانی داوە كە بە سۆزو بەزەيی بنو چاكەيان لەگەڵدا بكەن لەسەر ئەو هەموو چاكەيەی كە كردوويانە لەگەڵ منداڵی خۆياندا، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَوَصَّيۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيۡهِ حُسۡنٗاۖ وَإِن جَٰهَدَاكَ لِتُشۡرِكَ بِي مَا لَيۡسَ لَكَ بِهِۦ عِلۡمٞ فَلَا تُطِعۡهُمَآۚ إِلَيَّ مَرۡجِعُكُمۡ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ﴾ واتە: وە فەرمانمان داوە بە ئادەمی كە چاكە لەگەڵ دايكو باوكيدا بكات ئەگەر زۆر جەختيان كرد لەسەرت گوتيان دەبێت شوێنيان كەوی لەسەر ئاينی ئەوان بيت ئەگەر بت پەرست بوون بە قسەيان مەكە لەو داوايەياندا، چونكە هەموو دێنەوە بۆ لای من لە ڕۆژی قيامەتدا، لەسەر ئەوەی كە چاكەت كردووە لەگەڵيانو خۆ ڕاگر بوويت لەسەر ئاينەكەت پاداشتت دەدەمەوە، لە ڕيزی پياوچاكان داتدەنێم، لە باوكو دايكت دوورت دەخەمەوە، با تۆ نزيكترين كەس بيت بەوان لە دنيادا، چونكە هەموو كەسێك لەگەڵ ئەوانەدا كۆدەكرێنەوە ـ حەشر دەكرێت ـ لە ڕۆژی قيامەتدا كە خۆشی ويستووە، واتە: خۆشەويستی ئاينی. بۆيە خوای گەورە فەرموويەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ

---

[1] الاسراء (٢٣ـ٢٤).

لَنُدۡخِلَنَّهُمۡ فِي ٱلصَّٰلِحِينَ﴾ واتە: وە ئەو کەسانەی باوەڕیان هێناوەو کردەوەی چاکەیان کردووە بێگومان دەیانخەینە ڕیزی پیاو چاکانەوە. تیرمزی ڕیوایەتی کردووە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا لە سەعدەوە دەڵێ: چوار ئایەت لەسەر من هاتووەتە خوارەوە پاشان بەسەرهاتەکەی خۆی گێڕایەوەو گوتی: دایکم گوتی: –أم سعد– بە سەعد: ئایا خوا فەرمانی پێ نەکردووی بە چاکەکردن؟ واتە: بە چاکەکردن لەگەڵ داكو باب؟ سا سوێند بە خوا نە خواردنو نە خواردنەوە ناخۆمو ناخۆمەوە تا دەمرم یان دەبیتە دوژمنی ئەو ئاینە. گوتی: هەر کاتێك گەر بیانویستایە خواردنی بدەنێ دەمیان دەکردەوە –واتە دەمیان بە زۆر دەکردەوە– لەو کاتەدا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە: ﴿وَوَصَّيۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيۡهِ حُسۡنٗاۖ وَإِن جَٰهَدَاكَ لِتُشۡرِكَ بِي مَا لَيۡسَ لَكَ بِهِۦ عِلۡمٞ فَلَا تُطِعۡهُمَآ﴾[1] ئەم فەرموودەیەئیمامی ئەحمەدو موسلیمو ئەبو داودو نەسائیش ڕیوایەتیان کردووە.[2] تیرمزی دەڵێ: فەرموودەیەکی چاكو ڕاستە –حسن صحيح–.

﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ فَإِذَآ أُوذِيَ فِي ٱللَّهِ جَعَلَ فِتۡنَةَ ٱلنَّاسِ كَعَذَابِ ٱللَّهِۖ وَلَئِن جَآءَ نَصۡرٞ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمۡۚ أَوَلَيۡسَ ٱللَّهُ بِأَعۡلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ ٱلۡعَٰلَمِينَ (١٠) وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ (١١)﴾

سروشتو خوی دووڕووان و یاسای خودا لە تاقی کردنەوەدا

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ فَإِذَآ أُوذِيَ فِي ٱللَّهِ جَعَلَ فِتۡنَةَ ٱلنَّاسِ كَعَذَابِ ٱللَّهِ﴾ خوای گەورە باسی سیفاتی کۆمەڵێك لە خەڵکی دەکات کە دەم ئێژن: ئێمە خاوەن باوەڕین بەڵام باوەڕ لە دڵیاندا جێگیر نەبووەو درۆ دەکەن کە ئێژن خاوەن باوەڕین، چونکە کاتێك کە تووشی بەڵایەك یان گرفتێك هاتن، پەشیمان دەبنەوە وا گومان دەبەن بە هۆی ئەوەوە تووشی بەڵایەك بوون کە موسڵمان بوون. ئیبنو عەباس دەڵێ: تاقی کردنەوەکەی ئەوەیە لە ئاینەکەی پەشیمان دەبێتەوە ئەگەر لەبەر خوا سزا درا.[3] زانایانی تری پێشینەش (السلف) هەر وایان گوتووە. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَعۡبُدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ حَرۡفٖۖ فَإِنۡ أَصَابَهُۥ خَيۡرٌ ٱطۡمَأَنَّ بِهِۦۖ وَإِنۡ أَصَابَتۡهُ فِتۡنَةٌ ٱنقَلَبَ عَلَىٰ وَجۡهِهِۦ خَسِرَ ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةَۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡخُسۡرَانُ ٱلۡمُبِينُ﴾[4] واتە: لەناو

---

[1] تحفة الأحوزي (٩/٤٨).

[2] أحمد (١٨١)، مسلم (٤/١٨٧٧)، أبو داود (٣/١٧٧)، النسائي في الكبرى (٦/٣٤٨).

[3] الطبري (٢٠/١٣).

[4] الحج (١١).

خەڵكدا كەسی وا هەیە خوا دەپەرستێت لە قەراغدا (لە نێواندا) جا ئەگەر تووشی خێرو خۆشی بوو دڵخۆش دەبێت پێی (بەردەوام دەبێت لە خواپەرستی دا) وە ئەگەر تووشی تاقیكردنەوەو بەلا بوو بەرەودوا هەڵدەگەڕێتەوە، پاشگەز دەبێتەوە لە ئایین زەرەرمەندی دنیاو قیامەت بووە تەنها ئەوەیە زیانو خەسارەتمەندی ڕوونو ئاشكرا. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَئِن جَآءَ نَصۡرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمۡ﴾ واتە: ئەگەر یارمەتیەكی نزیكی خودا بێت بۆتان ئەی موحەمەد (ﷺ) ئێژن: ئێمەش لەگەڵتان بووینو برای دینی ئێوەین، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ٱلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمۡ فَإِن كَانَ لَكُمۡ فَتۡحٌ مِّنَ ٱللَّهِ قَالُوٓاْ أَلَمۡ نَكُن مَّعَكُمۡ وَإِن كَانَ لِلۡكَٰفِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوٓاْ أَلَمۡ نَسۡتَحۡوِذۡ عَلَيۡكُمۡ وَنَمۡنَعۡكُم مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾[1] واتە: (دووڕووەكان) ئەوانەی چاوەڕوانی (سەرەنجامی) ئێوە دەكەم جا ئەگەر بۆ ئێوە بوو سەركەوتن لە لای خواوە دەڵێن مەگەر ئێمە لەگەڵ ئێوە نەبووین؟ بەلام ئەگەر بێباوەڕان بەشێكیان (لە سەركەوتن) هەبوو دەڵێن ئایا ئێمە زاڵمان نەكردن بەسەر ئەواندا؟و ئێوەمان نەپاراست لە ئیمانداران؟ وە فەرموویەتی: ﴿فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأۡتِيَ بِٱلۡفَتۡحِ أَوۡ أَمۡرٍ مِّنۡ عِندِهِۦ فَيُصۡبِحُواْ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ نَٰدِمِينَ﴾[2] واتە: دەی نزیكە خوا سەركەوتنو زاڵكردنی تەواو بنێرێت (بۆ پێغەمبەر ﷺ) یان لە لایەن خۆیەوە كارێكی تر بكات بە هۆی ئەوەوە وایان لێ دێت لەوەی پەنهانیان كردبوو لە دەروونی خۆیاندا پەشیمان دەبنەوە. وە لێرەشدا خوای گەورە باسیان دەكاتو دەفەرمووێت: ﴿وَلَئِن جَآءَ نَصۡرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمۡ﴾ واتە: ئەگەر یارمەتیەكیش لە لایەن خوداوە بێت، ئێژن: ئێمە لەگەڵ ئێوە بووین، پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَوَلَيۡسَ ٱللَّهُ بِأَعۡلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ واتە: ئایا خودا ئاگادارتر نیە لەوەی كە لە دڵی ئەوانە دایەو شاردوویانەتەوە؟ هەرچەندە خۆیان وا دەردەخەن كە هاوڕان لەگەڵ ئێوە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ﴾ واتە: خوای بالادەست خەڵكی تاقی دەكاتەوە بە خۆشیو بە ناخۆشی بۆ ئەوەی خاوەن باوەڕان ئەوانەی كە گوێڕایەڵی فەرمانی خودا بوونو دووڕووەكانیش ئەوانەی كە بە گوێی هەواو ئارەزووی خۆیان كردووە لە یەكتری جیابكاتەوە. وەك لە ئایەتێكی تردا فەرموویەتی: ﴿وَلَنَبۡلُوَنَّكُمۡ

[1] النساء (١٤١).

[2] المائدة (٥٢).

حَتَّىٰ نَعْلَمَ ٱلْمُجَٰهِدِينَ مِنكُمْ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَنَبْلُوَا۟ أَخْبَارَكُمْ﴾[1] واتە: سوێند بە خوا تاقیتان دەكەینەوە تا دەری بخەین‌و دیاربێت موجاهیدان‌و خۆڕاگرتنتان‌و تا هەواڵتان چیە ئاشكرای بكەین. خوای گەورە باسی ڕووداوەكەی ئوحود (أحد) دەكات‌و ئەوەی كە ڕوویدا تێیدا لەو تاقیكردنەوەو كارەساتە گرانە كە بەسەر پێغەمبەرو (ﷺ) هاوەڵەكانیدا هات، دەفەرمووێت: ﴿مَّا كَانَ ٱللَّهُ لِيَذَرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ ٱلْخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ﴾[2] واتە: خوا واز لە بڕواداران ناهێنێت لەسەر ئەو بارەی كە ئێوەی لەسەرن (كە جیانەبوونەوەی موسڵمان دووڕووو كافرە).

﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّبِعُوا۟ سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَٰيَٰكُمْ وَمَا هُم بِحَٰمِلِينَ مِنْ خَطَٰيَٰهُم مِّن شَىْءٍ ۖ إِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ ۖ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ عَمَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾﴾

ئەترسی خوانەناسان لە هەڵگرتنی تاوانی خەڵكی تر بەو بەرجەی بگەڕێنەوە بۆ بێ دینی

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّبِعُوا۟ سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَٰيَٰكُمْ﴾ خوای گەورە باسی خوانەناسەكانی قوڕەیش دەكات كە دەیانگوت بە خاوەن باوەڕەكان ئەوانەی شوێن ڕێی ڕاست كەوتبوون، لە ئاینەكەتان پەشیمان ببنەوە بێنەوە سەر ئاینەكەی ئێمەو بە قسەی ئێمە بكەن. ﴿وَلْنَحْمِلْ خَطَٰيَٰكُمْ﴾ هەرچی تاوان‌و خراپەتان هەیە هەموو بە گەردنی ئێمە، وەك كەسێك بە كەسێكی تر ئێژێت: ئەو كارە بكە ئۆباڵی تاوانەكەت بە ئەستۆی من، خوای گەورەش بە درۆیان دەخاتەوەو دەفەرمووێت: ﴿وَمَا هُم بِحَٰمِلِينَ مِنْ خَطَٰيَٰهُم مِّن شَىْءٍ ۖ إِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ﴾ واتە: ئەوانە كە گوتوویانە تاوانەكانی ئەوانە دەخەنە ئەستۆی خۆیان، بێگومان كەس تاوانی كەسی تر هەڵناگرێت بە ڕاستی ئەوانە درۆزنن، چونكە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَىْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰٓ﴾[3] واتە: وە ئەگەر بارگرانێ (گوناهبارێك) بانگی كەسێ تر بكات بۆ هەڵگرتنی (بارە گوناهەكەی) هیچ لەو (بارە گوناهە) هەڵناگرێت هەرچەندە (داوالێكراوەكە) خزمیشی بێت. وە فەرموویەتی: ﴿وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾ يُبَصَّرُونَهُمْ﴾[4] واتە: وە هیچ كەسێك ناپرسێتەوە لە

---

[1] محمد (٣١).

[2] ال عمران (١٧٩).

[3] فاطر (١٨).

[4] المعارج (١٠-١١).

هیچ کەسێکی خۆشەویستی خۆی، کە نیشانی یەکتری دەدرێن. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ واتە: سوێند بە خوا بێباوەڕان باری گرانی (کوفرو تاوانی) خۆیان هەڵدەگرنو باری گرانی (خەڵکانی) تریش لەگەڵ باری گرانی خۆیاندا هەڵدەگرنو بەڕاستی لە ڕۆژی قیامەتدا پرسیاریان لێ دەکرێت لەو درۆو دەلەسانەی لە دنیادا هەڵیاندەبەست. خوای گەورە باسی ئەو خوانەناسو گومڕایانە دەکات کە بانگی خەڵکیان دەکرد بۆ بێ دینی، کە لە ڕۆژی قیامەتدا تاوانی خۆیانو تاوانی ئەو کەسانەش وا لە گەردنیاندا کە گومڕایان کردوون بەبێ ئەوەی تاوانی ئەوانیش هیچ کەم بێتەوە. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾[1] واتە: بۆ ئەوەی باری گوناهی خۆیان بە تەواوی هەڵبگرن لە ڕۆژی دوایدا لەگەڵ هەندێ لە باری گوناهی ئەوانەی کە ئەوان گومڕایان دەکردن بەبێ زانیاری بێدارین زۆر بەدە ئەوەی کە هەڵیدەگرن (و دەیگرنە ئەستۆ). لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە: (هەر کەسێك بانگەواز بکات بۆ سەر ڕێی ڕاست، بە ئەندازەی ئەوانەی کە شوێنی دەکەونو پاداشتی دەست دەکەوێ، بەبێ ئەوەی لە پاداشتی ئەوانە هیچ کەم بکرێتەوە، هەر کەسێك بانگەواز بکات بۆ گومڕایی بە ئەندازەی ئەوانەی تاوانەکە دەکەن سزا دەدرێت، بەبێ ئەوەی لە سزای ئەوانە هیچ کەم بکرێتەوە).[2] هەر لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە دەفەرمووێت: (هیچ کەسێك ناکوژێت بە ناهەقی مەگین یەکەم کوڕی ئادەم بەشی هەیە لە خوێنەکەیو تاوانەکەیدا، چونکە یەکەم کەس بوو یاسای کوشتنی داهێنا).[3] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ واتە: پرسیاریان لێ دەکرێت لەسەر ئەو بوختانو درۆیانە کە کردوویانە. ئیبنوئەبی حاتەم لێرەدا فەرموودەیەکی ڕیوایەت کردووە لە ئەبو ئومامەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێ: پێغەمبەری خوا(ﷺ) ئەو پەیامەی کە بۆی هاتبوو بە تەواوی گەیاندی، پاشان گوتی: خۆتان لادەن لە ناهەقی (الظلم) چونکە خوای گەورە سوێند دەخوات لە ڕۆژی قیامەتدا دەفەرمووێت: ((بە گەورەییو دەسەڵاتی خۆم سوێند بێت، چاوپۆشی لە ناهەقیو تاوان ناکەم، پاشان جاڕچیەك جاڕ دەداتو ئێژێ: فڵانی کوڕی فڵان لە کوێیە؟ دێتو بە ئەندازەی کێو چاکە شوێنی دەکەوێت، خەڵکی هەموو سەیری دەکەنو لێی زرد دەبنەوە هەتا لە خزمەت خودای مەزندا دەوەستێت، پاشان فەرمان دەدرێت بە

---

[1] النحل (٢٥).

[2] مسلم (٤/٢٠٦٠).

[3] فتح الباري (٦/٤١٩).

جارڕدەرەكە، جاڕدەداو ئێژێت: كێ هەقی هەیە لەسەر فلانی كوڕی فلان با بێت، ئەوانیش دێن و لە خزمەت خوای گەورەدا كۆدەبنەوەو دەوەستن، خوای گەورە دەفەرمووێت: بە كاری ئەم بەندەی مندا ڕابگەن و حەقی لێ بسێنن، ئەوانیش ئێژن: چۆن بەكاری ڕابگەین؟ خوای گەورە دەفەرمووێت: لە چاكەكانی هەلگرن بۆ ئەوانە، بەردەوام چاكەكانی هەڵدەگرن هەتا هیچ چاكەی نامێنێ، خاوەن هەقی تر نەماوە، خوای گەورە دەفەرمووێت: كاری ئەم عەبدەم تەواو بكەن و هەقی لێ بستێنن، ئەوانیش ئێژن: هیچ چاكەی نەماوە، دەفەرمووێت: لە خراپەكانی ئەوانە هەلگرن و بیخەنە سەری ئەو))، پاشان پێغەمبەر (ﷺ) بەم ئایەتە كۆتایی هێنا: ﴿وَلَيَحۡمِلُنَّ أَثۡقَالَهُمۡ وَأَثۡقَالٗا مَّعَ أَثۡقَالِهِمۡۖ وَلَيُسۡـَٔلُنَّ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عَمَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ﴾،[1] ئەم فەرموودەیە نموونەی زۆرە لە كتێبە سەحیحەكاندا لەم بارەیەوە: (پیاوی وا دێت چاكەكانی لە ڕۆژی قیامەتدا وەك كێوەكان وایە، ناهەقی بەوە كردووەو ماڵی ئەوەی بردووەو قسەی ناشیرینی ئەو گوتووە، فلان لە چاكەكانی دەبات و فلانیش لە چاكەكانی دەبات، خۆ ئەگەر چاكەی نەماو تەواو بوو لە خراپەكانی ئەوانە هەلدەكیرێت و دەخرێتە سەری)[2].

﴿وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ فَلَبِثَ فِيهِمۡ أَلۡفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمۡسِينَ عَامٗا فَأَخَذَهُمُ ٱلطُّوفَانُ وَهُمۡ ظَٰلِمُونَ ﴿١٤﴾ فَأَنجَيۡنَٰهُ وَأَصۡحَٰبَ ٱلسَّفِينَةِ وَجَعَلۡنَٰهَآ ءَايَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٥﴾﴾

باسی نوح پێغەمبەرو (سەلامی خوای لێ بێت) گەلەكەی

ئەم ئایەتە لێرەدا دڵدانەوەیە لە خوای گەورەوە بۆ بەندەو پێغەمبەری خۆی موحەمەد (ﷺ) كە باسی نوح پێغەمبەری (سەلامی خوای لێ بێت) بۆ دەكات كە ئەو ماوە زۆرە لەناو هۆزەكەیدا مایەوە بە شەوو بە ڕۆژ بانگی دەكردن بۆ لای خواو ڕێی ڕاست بە پەنهانی و بە ئاشكرا كەچی هەر دوور دەكەوتنەوەو ڕایان دەكرد لە هەق پشتیان تێ دەكردو باوەڕیان پێ نەدەكرد، خەڵكێكی زۆر كەم نەبێت بڕوایان پێ دەكرد، بۆیە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ فَلَبِثَ فِيهِمۡ أَلۡفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمۡسِينَ عَامٗا فَأَخَذَهُمُ ٱلطُّوفَانُ وَهُمۡ ظَٰلِمُونَ﴾ واتە: پاش ئەو هەموو ماوە زۆرە ئەو بانگەوازی نوحە (سەلامی خوای لێ بێت) هیچ كارێكی تێ نەكردن و ئامۆژگاریەكانی نوحیان وەرنەگرت، تۆش ئەی موحەمەد (ﷺ) دڵگران مەبەو خەم مخۆ بۆ هۆزەكەت كە بڕوات پێ ناكەن، چونكە خودا مەیلی لە هەر كەسێك بێت شارەزای دەكات و مەیلیشی لە هەر كەسێك بێت گومڕای دەكات، هەموو شتێك بە دەستی خوایەو هەموو كاروبارێك دێتەوە بۆ لای ەو. وەك فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتۡ

---

[1] الدر المنثور (٥/٢٧٢).

[2] مسلم (٤/١٩٩٧).

عَلَيۡهِمۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوۡ جَآءَتۡهُمۡ كُلُّ ءَايَةٍ﴾[1] واتـە: بەڕاسـتی ئەوانـەی دەرچـووەو چەسپاوە بۆیان بڕیاری پەروەردگارت بڕوا ناهێنن، (بڕوا ناهێنن) هەرچەندە بۆیان بێت هـەموو بەڵگـەو نیشانەیەك. ئیبنوعەباس دەڵێ: نوح (سەلامی خوای لێ بێت) ڕەوانە كرایە سەر هۆزەكەی تەمـەنی چڵ ساڵ بوو، نۆسەدو پەنجا ساڵ لەناویاندا مایەوە، دوای تۆفانو لافاوەكە شەست ساڵ مایەوە تا خەڵكی زۆربـوونو بڵاوبوونـەوە.[2] خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿فَأَنجَيۡنَٰهُ وَأَصۡحَٰبَ ٱلسَّفِينَةِ﴾ واتـە: ئەوانـەی بڕوایان بە نوح هێنـا (سـەلامی خـوای لێ بێـت) ڕزگارمـان كـردن. بە درێـژی لـە پێشەوە لـە سـوڕەتی (هـود)دا باسمـان كـردووە پێویـست ناكـات لێـرەدا جـارێكی تـر باسـی بكەینــەوە. خـوای گـەورە دەفەرمووێت: ﴿وَجَعَلۡنَٰهَآ ءَايَةً لِّلۡعَٰلَمِينَ﴾ واتە: ئەو كەمیـەمان وەك نیـشانەیەك هێـشتەوە یـان هـەر كەمیەكە خۆی مایەوە، وەك قەتادە ئێژێ: ئەو كەمیـە مایـەوە هـەتا سـەرەتای ئـاینی ئیـسلام لەسـەر جودی، یان شێوەی ئەو كەمیەی هێشتەوە هـەتا ببێتـە بیرەوەریـەك بـۆ ئـەو خەڵكـە كـە چـۆن خـوای گەورە ڕزگاری كردن لـەو لافـاوە.[3] وەك خـوای گەورەفەرموویـەتی: ﴿وَءَايَةٌ لَّهُمۡ أَنَّا حَمَلۡنَا ذُرِّيَّتَهُمۡ فِي ٱلۡفُلۡكِ ٱلۡمَشۡحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقۡنَا لَهُم مِّن مِّثۡلِهِۦ مَا يَرۡكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِن نَّشَأۡ نُغۡرِقۡهُمۡ فَلَا صَرِيخَ لَهُمۡ وَلَا هُمۡ يُنقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحۡمَةً مِّنَّا وَمَتَٰعًا إِلَىٰ حِينٖ﴾[4] واتـە: وە بەڵگەیـەكی ئاشـكای تـر بـۆ ئـەوان ئەمەیـە كـە بێگومـان ئێمـە نەوەكانی ئەوانمان لە كەشتی پڕكراو (لـە خۆیـانو كەلوپـەلیان)دا هـەڵگرتووە، وە بـە وێنـەی كەشـتی شتانێكی تریشمان بۆ دروست كردون كە سـواری بن، وە ئەگـەر بمانـەوێت نوقمیـان دەكـەین جا هـیچ كەس نایەت بە هاواریانەوەو ڕزگاریش ناكرێن (لە نوقمبوون)، مەگەر بەزەیی ئێمـە (ڕزگاریـان بكـات)و تا كاتی دیـاریكراو بیانـژێنێت. وە فەرموویـەتی: ﴿إِنَّا لَمَّا طَغَا ٱلۡمَآءُ حَمَلۡنَٰكُمۡ فِي ٱلۡجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجۡعَلَهَا لَكُمۡ تَذۡكِرَةً وَتَعِيَهَآ أُذُنٞ وَٰعِيَةٞ﴾[5] واتـە: بەڕاسـتی ئێمـە: كاتێـك كـەئاو(ی تۆفـان) سـەركەوت (باپیرەكـانی) ئێوەمـان هـەڵگرت لـە كەشـتیدا (ئـەی بێبـاوەڕانی مەككـە) تـا ئـەم كردەوەیـە بكەینـە بیرهێنـەرەوە بـۆ ئێـوەو گــوێگرێكی تێگەیــشتوو. وە لێرەشــدا فەرموویــەتی: ﴿فَأَنجَيۡنَٰهُ وَأَصۡحَٰبَ ٱلسَّفِينَةِ وَجَعَلۡنَٰهَآ ءَايَةً

---

[1] یونس (٩٦_٩٧).

[2] الدر المنثور (٥/٢٧٣).

[3] الطبري (٢٠/١٨).

[4] یس (٤١–٤٤).

[5] الحاقة (١١_١٢).

لِّلْعَٰلَمِينَ﴾ ئەمەش لەبابی تەدریجە (التدریج) لە شەخصەوە بۆ جنس (من الشخص الى الجنس) وەك ئەم ئایەتە كە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَجَعَلْنَٰهَا رُجُومًا لِّلشَّيَٰطِينِ﴾[1] واتە: سوێند بێت بێگومان ئاسمانی دنیامان ڕازاندۆتەوە بە چرای زۆر (ی ئەستێرە)و كێڕاومانن لە ڕەجمی شەیتانەكان. واتە: لە شێوەو بابەتی ئەوە ڕەجمی شەیتانیشی پێ دەكەینو ڕاوی دەنێین، بە ئەستێرە ڕازاوەكان ڕاویان نانێین، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن سُلَٰلَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَٰهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿١٣﴾﴾[2] واتە: سوێند بە خوا بەڕاستی مرۆڤمان دروست كرد لە خولاسەو پاڵفتەیەك لە قوڕ، لە پاشان ئەومان كردە نوتفەیەك لە ئارامگایەكی قایم (مندالدانی دایك)دا.

﴿وَإِبْرَٰهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَٱبْتَغُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ ٱلرِّزْقَ وَٱعْبُدُوهُ وَٱشْكُرُوا۟ لَهُۥٓ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن تُكَذِّبُوا۟ فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٨﴾﴾

ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) ئامۆژگاری گەلەكەی دەكات

خوای گەورە باسی بەندەو پێغەمبەرو خەلیلی خۆیو پێشەوای یەكتاپەرستان ئیبراهیم دەكات (سەلامی خوای لێ بێت) كە بانگی هۆزەكەی كرد كە تەنها خوابناسنو هەر ئەو بپەرستن شەریكی بۆ دانەنێنو بە پاكیو دڵسۆزیەوە لە خوا بترسنو داوای ڕۆزیش هەر لەو بكەن لە كەسی تری داوا مەكەن، چونكە هەر خودا شایانی سوپاس كردنە لەسەر ئەو بەهرانەی كە داویەتی بە بەندەكانی، كەسی تر ناتوانێ بیدا. ﴿إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ﴾ واتە: گوتی بە هۆزەكەی: خوا بپەرستنو لێی بترسنو خۆتانی لێ بپارێزن، ﴿ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ واتە: ئەگەر واتان كرد تووشی خێروبێر دەبن لە دنیاو لە قیامەتدا، وە شەڕو خراپەتان لە كۆڵ دەبێتەوە لە دنیاو لە قیامەتدا، ﴿إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَٱبْتَغُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ ٱلرِّزْقَ وَٱعْبُدُوهُ وَٱشْكُرُوا۟ لَهُۥٓ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ واتە: بە ڕاستی ئێوە لە جیاتی خوا بتانێك دەپەرستنو درۆیەكی گەورە هەڵدەبەستن بە ڕاستی ئەوانەی كە ئێوە دەیان پەرستن بێجگە لە

[1] الملك (٥).

[2] المؤمنون (١٢ــ١٣).

خوا ناتوانن ڕزق‌و ڕۆزی ئێوە بدەن کەواتە داوای ڕۆزی لە خوا بکەن‌و ئەو بپەرستن‌و هەر سوپاسی ئەویش بکەن تەنها بۆ لای ئەو دەگەڕێنرێنەوە (لە ڕۆژی قیامەتدا)، خوای گەورە لەم ئایەتەدا باسی ئەو بتانە دەکات کە دەیپەرستن توانای هیچ قازانج‌و زەرەرێکیان نیە بە خەڵکی بگەیەنن بەڵکو درۆیەکە خۆیان هەڵیان بەستووە، چەند ناوێکن کە ناوی خودایان لێ ناوە، کە ئەوانیش هەروەك ئەوان دروست کراون، عەوفی هەر بەم شێوەیە لە ئیبنوعەباسەوە ڕیوایەتی کردووە.[1] موجاهیدو سودیش هەر وایان گوتووە، والبیش (الوالبيّ) لە ئیبنو عەباسەوە ڕیوایەتی کردووە ـ وتصنعون إفكاً ـ واتە: دەیانتاشن‌و دەیانکەنە بتگەلێ.[2] کە ناتوانن بژێویتان بۆ دابین بکەن. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا﴾ ئەمەی کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَابْتَغُوا عِندَ اللَّهِ الرِّزْقَ﴾ بەهێزترو دیارترە لە حەسر (الحصر) وەك دەفەرموێت: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾[3] واتە: (خوایە) تەنها تۆ دەپەرستین‌و تەنها لە تۆ داوای یارمەتی دەکەین. وە دەفەرموێت: ﴿رَبِّ ابْنِ لِي عِندَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ﴾[4] واتە: پەروەردگارم بۆم دروست بکە لای خۆتماڵێك لە بەهەشتدا. بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَابْتَغُوا﴾ واتە: داوا بکەن ﴿عِندَ اللَّهِ الرِّزْقَ﴾ واتە: لە ڕۆزی خودا بخۆن‌و هەر ئەو بپەرستن‌و سوپاسیشی بکەن لەسەر ئەو بەهرانەی کە پێی بەخشیون، ﴿إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا هەموو دەگەڕێنەوە بۆ لای خوداو هەموو کەسێك پاداشتی کردەوەکانی وەردەگرێت. پاشان دەفەرموێت: ﴿وَإِن تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ﴾ واتە: ئەگەر ئێوە باوەڕ نەهێنن، ئەوە ئومەتانی پێش ئێوەش باوەڕیان بە پێغەمبەرەکانیان نەهێنا، هەواڵی دانێ کە چیان بەسەرهات لە جەربەزەو سزای سەخت لەسەر ئەو دژایەتیەی بەرانبەر پێغەمبەران کردیان، ﴿قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ واتە: ئەوەی لەسەر پێغەمبەرانە (سەلامی خوایان لێ بێت) گەیاندنی ئەو پەیامەیە کە خودا فەرمانی پێ کردوون بۆتان، خودا مەیلی خۆیەتی کێ گومڕا دەکات‌و کێش شارەزا دەکات، کەواتە خۆتان ماندوو بکەن‌و هەوڵ بدەن بۆ ئەوەی لە بەختەوەران بن، قەتادە دەڵێ: ﴿وَإِن تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ﴾ واتە: خوای گەورە سەرەخۆشی لە

---

[1] الطبري (٢٠/١٨).

[2] الطبري (٢٠/١٩).

[3] الفاتحة (٥).

[4] التحريم (١١).

پێغەمبەر (ﷺ) دەكات ئەم قسەی قەتادە وا دەگەیەنێت كە قسەی یەكەمجار بڕاوەو ئەم ڕستەیە وەك جومگەیەكی موعتەرزە (معترضة) هاتووەتە نێوان، قەتادە دەگاتە ئەوەی كە دەفەرمووێت: ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوۡمِهِۦٓ﴾ ئیبنو جەریریش بە هەمان دەق گوتوویەتی، بەڵام لە شێوازی ئایەتەكەوە وا دەردەكەوێت ئەم قسانە هەموو قسەی ئیبراهیمی خەلیلە (سەلامی خوای لێ بێت) دەیكاتە بەڵگە لەسەر هۆزەكەی بۆ سەلماندنی ڕۆژی قیامەت پێیان، پاش ئەم قسانە هەمووی: ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوۡمِهِۦٓ﴾ واتە: تەنها وەڵامی هۆزەكەی هەر ئەوە بوو كە بیكوژن یان بیسوتێنن ـ والله أعلم ـ.

﴿أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ كَيۡفَ يُبۡدِئُ ٱللَّهُ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥٓۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٞ ١٩ قُلۡ سِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ
فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ بَدَأَ ٱلۡخَلۡقَۚ ثُمَّ ٱللَّهُ يُنشِئُ ٱلنَّشۡأَةَ ٱلۡأٓخِرَةَۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ٢٠ يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ
وَيَرۡحَمُ مَن يَشَآءُۖ وَإِلَيۡهِ تُقۡلَبُونَ ٢١ وَمَآ أَنتُم بِمُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ
ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٖ ٢٢ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَلِقَآئِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ يَئِسُواْ مِن رَّحۡمَتِي وَأُوْلَٰٓئِكَ
لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ٢٣﴾

بەڵگەكانی ژیانەوە پاش مردن

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ كَيۡفَ يُبۡدِئُ ٱللَّهُ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥٓۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٞ﴾ واتە: ئایا ئەوانە سەرنجیان نەداوە كە چۆن خودا دروستكراوان بەدی دەهێنێت لە پاش نەمان دەیهێنێتەوە بێگومان ئەو زیندوكردنەوە بۆ خوا ئاسانە. خوای گەورە باسی ئیبراهیم خەلیل دەكات (سەلامی خوای لێ بێت) كە ڕێی ڕاست نیشانی هۆزەكەی دەداتو پێیان دەسەلمێنێت كە ڕۆژی قیامەت هەیەو دێت كە ئەوان وا دەزانن نیەو نایەت، بە چاوی خۆیان دەبینن كە ئەو خەڵكە نەبووەو خودا وەدی هێناونو چاوو گوێی پێداونو پێی دەبینن‌و دەبیستن، ئەو خودایەی كە لە نەبوون دروستی كردوون دەتوانێ جارێكی تریش بیانهێنێتەوە، ئەوە بە لای خوداوە زۆر سووكو ئاسانە، پاشان دەفەرمووێت: ﴿قُلۡ سِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ بَدَأَ ٱلۡخَلۡقَۚ ثُمَّ ٱللَّهُ يُنشِئُ ٱلنَّشۡأَةَ ٱلۡأٓخِرَةَۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ﴾ پاشان ڕێیان نیشان دەدات كە سەیری ئەم بوونەوەرە بكەنو ئەو هەموو بەڵگەیە ببینن لە دروستكردنی ئاسمانەكانو ئەو هەموو ئەستێرە ڕووناكو وەستاوو گەڕۆكو زەمینو ئەوەی كە تیایاندایە لە دەشتو كێوو دۆڵو چۆڵو بیابانو دارودرەختو ڕووبارو دەریاو بەرهەمی زۆر ئەمانە هەموو بەڵگەن لەسەر ئەوەی كە دروستكراونو لە خۆیانەوە نەهاتوون، نیشانەشن لەسەر بوونی

وەدیهێنەرێکی خاوەن دەسەڵاتو بە توانا کە مەیلی لە هەر شتێك ببێت فەرمووی ببە دەبێت، بۆیە فەرموویەتی: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ وەك ئەم ئایەتەش وایە کە دەفەرمووێت: ﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾[1] واتە: ئەو (خوا) زاتێکە بەدیهێنانی دەست پێکردووە لە پاشان (دوای مردنی) دووبارە دروستی دەکاتەوە ئەم (دروست کردنەوەی دووەم) لای خوا ئاسانترە. وە پاشان دەفەرمووێت: ﴿يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَن يَشَاءُ﴾ واتە: خوا سزای هەر کەسێك دەدات بیەوێ وە ڕەحمیش دەکات بە هەر کەسێك کە بیەوێت. خودا خۆی کاربەدەستەو هەرچی مەیلی لێ بێت دەیکات هیچ کەسێك ناتوانێ دەست وە کاریەوە بدات بێژێت ئەوە بۆ. بەڵام ئەو خەڵکە هەموو پرسینەوەی لێ دەکرێت، کارو فەرمان هی خۆیەتیو هەرچی بکات پڕە لە دادپەروەری چونکە خوا خاوەن دەسەڵاتێکی وایە کە بە ئەندازەی گەردیلەیەك (مثقال ذرة) ناهەقی لە بەندەکانی ناکات. وەك لە فەرموودەیەکدا هاتووە کە هەندێ زانایانی فەرموودە ڕیوایەتیان کردووە: (خوای گەورە ئەگەر بیەوێت سزای خەڵکی ئاسمانەکانو زەمینی خۆی بدات، سزای دەداتو ناهەقیشی پێ نەکردوون).[2] بۆیە دەفەرمووێت: ﴿وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ﴾ واتە: ڕۆژی قیامەت دەگەڕێنەوە بۆ لای خودا. پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾ واتە: هیچ کەسێك لەناو ئاسمانەکانو زەمیندا ناتوانێت لە دەستی خودا دەرچێت، بەڵکو زاڵە بەسەر بەندەکانیدا، هەموو کەسو هەموو شتێك هەر لە خودا دەترسێتو موحتاجی ئەوەو خودا لە هەموو کەسو هەموو شتێك بێ نیازە، ﴿وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ واتە: جگە لە خوا کەس نیە هانای پێ ببەنو یارمەتی دەرتان بێت، ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ﴾ واتە: ئەوانەی کە بە نیشانەکانی خوداو دیداری باوەڕیان نیە، ﴿أُولَٰئِكَ يَئِسُوا مِن رَّحْمَتِي﴾ واتە: بێ ئومێدن لە بەزەیی خواو بێ بەشن، ﴿وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ واتە: جەربەزەی بە ژانیان هەیە لە دنیاو لە ڕۆژی دواییدا.

﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

---

[1] الروم (٢٧).

[2] ابوداود (٧٥/٥)، ابن ماجه (٣٠/١)، فەرموودەیەکی باشە (جید).

يَكۡفُرُ بَعۡضُكُم بِبَعۡضٍ وَيَلۡعَنُ بَعۡضُكُم بَعۡضًا وَمَأۡوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٥﴾

وەڵامی هۆزی ئیبراهیم بۆ ئیبراهیم و فەرمانی خودا بۆ ئاگر

خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوۡمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُواْ ٱقۡتُلُوهُ أَوۡ حَرِّقُوهُ﴾ خوای گەورە باسی هۆزەکەی ئیبراهیم دەکات کە چەندە خوانەناس و لاسارو سەربزێون و دەیان ویست بەری هەق بە شتی پڕوپووچ بگرن. تەنها وەڵامیان هەر ئەوە بوو کە ئیبراهیم بکوژن یان بیسوتێنن، دوای ئەو هەموو ئامۆژگاریەی ئیبراهیم کە داوای لێ کردن ڕێی ڕاست بگرن و لێی و لێی لانەدەن، چونکە ئیبراهیم بەڵگەی زۆری بۆ دەهێنانەوە و پێی دەسەلماندن، کەچی ئەوان بە خۆیان و ماڵ و سامانیاندا دەنازی دەیان گوت، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَالُواْ ٱبۡنُواْ لَهُۥ بُنۡيَٰنًا فَأَلۡقُوهُ فِي ٱلۡجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُواْ بِهِۦ كَيۡدًا فَجَعَلۡنَٰهُمُ ٱلۡأَسۡفَلِينَ﴾[1] واتە: وتیان بینایەکی بەرزی بۆ دروست بکەن (پڕی بکەن لە ئاگر) و فڕێی بدەنە ناو ئاگرەکەوە، ویستیان (بیکوژن) بە پیلان بەڵام ئێمە ئەوانمان ژێرخست. بۆ ئەو مەبەستە خەڵکێکی زۆریان هێناو دارێکی ئێجگار زۆریان پێ کۆکردنەوە کە ماوەیەکی زۆری پێ خایاند، لە دەوری کۆبوونەوە و پاشان ئاگریان تێ بەردا کڵپەی ئاگرەکە بەرەو ئاسمان بەرزبووەوە، هەرگیز ئاگری وا گەورە نەکرابووەوە، پاشان پەلاماری ئیبراهیمیان داو دەست و پێیان بەست و خستیانە ناو مەنجەنیق و فڕێیان دایە ناو ئاگرەکە. خوای باڵادەستیش ئاگرەکەی ساردو سەلامەت کردەوە، بە ساغ و سەلامەتی ئیبراهیم لەناو ئاگرەکە هاتە دەرەوە دوای چەند ڕۆژێك، خوای گەورە ئیبراهیم و ئەوانەی وەك ئیبراهیمی کردە پێشەوای خەڵکی، چونکە گیانی خۆی بەخشی بە خوداو لاشەی خۆی خستە ناو ئاگرو کوڕەکەی خۆی کردە قوربانی و ماڵەکەی کردە شوێنی حەسانەوەی میوان لەبەر ڕەزامەندی خوای گەورە. بۆیە هەموو ئاینەکان ڕێزی لێ دەنێن و خۆشیان دەوێت، خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿فَأَنجَىٰهُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ واتە: خوا لە سوتانی ئاگر نەجاتی داو ئاگرەکەی ساردو سەلامەت کرد بۆی، ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ﴾ واتە: ئەمە بۆ ئەوانەی خاوەن باوەڕن بەڵگەی زۆری تێدایە.

ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) بێ دەسەڵاتی بتەکانی بۆ هۆزەکەی ڕوون کردەوە

خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَقَالَ إِنَّمَا ٱتَّخَذۡتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ أَوۡثَٰنٗا مَّوَدَّةَ بَيۡنِكُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا﴾ ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) لۆمەو سەرزەنشتی هۆزەکەی دەکات لەسەر ئەو بتپەرستی و کارە

---

[1] الصافات (٩٧ـ٩٨).

خراپەیان کە عیبادەت بۆ بتەکانیان دەکەن پێیان ئێژێ: ئێوە بۆیە هەموو کۆن لەسەر ئەو بت پەرستیە لەبەر خۆشەویستیو خاتری یەکتری لە ژیانی دنیاداو بۆ پاراستنی ئەو تێکەڵاویو برایەتیە کە نێوانتاندا هەیە ﴿ثُمَّ يَوۡمَ ٱلۡقِيَـٰمَةِ﴾ پاشان لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو خۆشەویستیو برایەتیە دەگۆڕێتو دەبێتە ڕقو کینە لە یەکتری ﴿يَكۡفُرُ بَعۡضُكُم بِبَعۡضٍ﴾ واتە: حاشا لە یەکتری دەکەنو ﴿بِبَعۡضٍ وَيَلۡعَنُ بَعۡضُكُم بَعۡضًا﴾ واتە: ئەوانەی شوێنکەوتوون نەفرین لەوانە دەکەن کە شوێنیان کەوتو ئەوانیش هەر نەفرین لە شوێنکەوتووانی خۆیان دەکەن. وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿كُلَّمَا دَخَلَتۡ أُمَّةٞ لَّعَنَتۡ أُخۡتَهَا﴾[1] واتە: هەر جارێك دەستەیەك دەچنە ناویەوە نەفرین لە هاوبیرانی دەکات. وە دەفەرموێت: ﴿ٱلۡأَخِلَّآءُ يَوۡمَئِذِۭ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلۡمُتَّقِينَ﴾[2] واتە: دۆستو خۆشەویستەکان لەو ڕۆژەدا دوژمنی یەکترن جگە لە پارێزگاران. وە لێرەشدا دەفەرموێت: ﴿ثُمَّ يَوۡمَ ٱلۡقِيَـٰمَةِ يَكۡفُرُ بَعۡضُكُم بِبَعۡضٍ وَيَلۡعَنُ بَعۡضُكُم بَعۡضًا وَمَأۡوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّـٰصِرِينَ﴾ واتە: پاشەڕۆژو ئاکامتان دوای وەستان لە ڕۆژی مەحشەردا (قیامەتدا) هەر ناو ئاگرەو هیچ کەسێك نیە بێت بە هاوارتانەوە یارمەتیان بدات هیچ کەسیش ناتوانێت ڕزگارتان بکات لە جەزرەبەی خودای گەورە. ئەمە ژیانو گوزەرانی خوانەناسانە لە قیامەتدا، بەڵام خاوەن باوەڕان بە پێچەوانەی خوانەناسانەوەیە.

﴿فَـَٔامَنَ لَهُۥ لُوطٞۘ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّيٓۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبۡنَا لَهُۥٓ إِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَجَعَلۡنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ ٱلنُّبُوَّةَ وَٱلۡكِتَٰبَ وَءَاتَيۡنَٰهُ أَجۡرَهُۥ فِي ٱلدُّنۡيَاۖ وَإِنَّهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٢٧﴾﴾

باوەڕهێنانی لووتو کۆچکردنی لەگەڵ ئیبراهیم (سەلامی خوایان لێ بێت)

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَـَٔامَنَ لَهُۥ لُوطٞۘ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّيٓ﴾ خوای گەورە باسی ئیبراهیم دەکات کە لوت بڕوای پێ هێنا (سەلامی خوایان لێ بێت) گوتراوە کە لوت برازای ئیبراهیم بووە، واتە: لوتی کوڕی هارانی کوڕی ئازەر، غەیری لوتو سارەی خێزانی ئیبراهیم نەبێت لە هۆزەکەی هیچ کەس بڕوای پێ نەهێنا، بەڵام گوتراوە: کەواتە چۆن تەوافوق (التوافق) دەخرێتە نێوان ئەم ئایەتەو ئەو فەرموودە سەحیحەی کە دەفەرموێت: کاتێك ئیبراهیم ڕۆیشت بەلای ئەو پاشا ستەمکارەدا، پرسیاری لێ کرد کە سارە چیتە؟ ئیبراهیم گوتی: خوشکمە، پاشان ئیبراهیم هات بۆ لای سارەو پێی گوت: من

---

[1] الاعراف (٣٨).

[2] الزخرف (٦٧).

گوتومە بەو پاشایە کە تۆ خوشکی منی بە درۆم نەخەیتەوە، چونکە لەسەر زەمیندا غەیری منو تۆ هیچ خاوەن باوەڕ نیە، تۆ خوشکی ئاینی منی، مەبەست لەم قسەیە ـ واللە أعلم ـ لەسەر زەمیندا جگە لە منو تۆ کە ژنو مێردی یەکترین تۆ خاوەن باوەڕ بێت. لوتیش کە بڕوای پێ هێناوەلە هۆزەکەی خۆیەتیو کۆچی کردووە لەگەڵی بۆ وڵاتی شام، پاشان ڕەوانە کراوە بۆ ئەهلی سەدومو (سدوم) ئەو ناوچەیەو لەوێ ماوەتەوە.[1] وەك لە پێشەوە باسی لوت کراوە لەمەودوایش باسی دەکەین.

﴿وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّيٓ﴾ واتە: وە (ئیبراهیم) وتی: بێگومان من کۆچ دەکەم بۆ لای پەروەردگارم (لە بابلەوە بۆ شام). دەگونجێت زەمیری ﴿وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّيٓ﴾ بگەڕێتەوە بۆ لوت (سەلامی خوای لێ بێت) چونکە لە نزیکترین باسکراوەکانە، لەوانەشە ئەو زەمیرە بگەڕێتەوە بۆ ئیبراهیم، ئیبنو ئیسحاقو زەحاك دەڵێن: مەبەست بەم ئایەتە: ﴿فَـَٔامَنَ لَهُۥ لُوطٌۘ﴾ واتە: لە هۆزەکەی. پاشان باسی ئیبراهیم دەکات کە کۆچ کردنی هەڵبژارد لەناو هۆزەکەیداو سەرکەوتنی بە دەست هێنا لەو کۆچکردنەدا، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ﴾ واتە: دەسەڵاتو سەرکەوتن هەر بۆ خواو پێغەمبەرەکەیو خاوەن باوەڕانە. ئەو خودایەی کە لە کردارو گوفتاردو فەرمانی شەرعیو قەدەریدا کارزانە. قەتادە دەڵێ: هەموویان کۆچیان کرد لە کوسیەوە (کوثي) لە ناوچەی کوفەوە (الکوفة) بۆ وڵاتی شام.

خوای گەورە ئیسحاقو یەعقوبی دا بە ئیبراهیمو لە ناوەکانیشیدا پێغەمبەری هەڵبژارد

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ﴾ ئەم ئایەتە وەك ئەم ئایەتە وایە کە دەفەرموێت: ﴿ فَلَمَّا ٱعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴾[2] واتە: کاتێك کە هۆزەکەی بەجێهێشتو ڕۆیشت خودا چاوی ڕۆشن کردەوە بە کوڕێکی پیاوچاکی پێغەمبەر، ئەویش خودا منداڵێکی پێ بەخشی کە پیاوچاكو پێغەمبەر بوو هەر لە ژیانی باپیریدا، واتە: کوڕو کوڕەزای بوونە پێغەمبەرو ئیبراهیم هەر لە ژیاندا بوو. هەر بۆیە خودای مەزن فەرموویەتی: ﴿ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ﴾[3] واتە: وە بەخشیمان بە ئیبراهیم ئیسحاقو (بە ئیسحاقیشی) یەعقوب بە زیاد (لە داواکەی ئیبراهیم کە داوای منداڵێکی کرد). واتە: زیادە بەشێ بێت. وەك خوای گەورە

---

[1] فتح الباري (٦/٤٤٧).

[2] مريم (٤٩).

[3] الانبياء (٧٢).

فەرموویەتی: ﴿فَبَشَّرْنَٰهَا بِإِسْحَٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسْحَٰقَ يَعْقُوبَ﴾[1] واتە: ئێمەش مژدەمان پێ دا بە ئیسحاق (مژدەمان پێدا) بە یەعقوب (کە کوڕی ئیسحاقە). ﴿وَجَعَلْنَا فِى ذُرِّيَّتِهِ ٱلنُّبُوَّةَ وَٱلْكِتَٰبَ﴾ ئەمەیش ڕێزو قەدرێکی گەورە بوو لەگەڵ ئەو ڕێزەی خوا لە ئیبراهیمی گرتو کردیە خەلیلی خۆی‌و پێشەوای خەڵکی‌و لە نەتەوەکەشیدا پێغەمبەری هەڵبژاردو کتێبی بۆ ناردن، هیچ پێغەمبەرێ نەبووە دوای ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) مەگین ئەو پێغەمبەرە لە نەوەی ئیبراهیم بووە. گشت پێغەمبەرەکانی نەوەی ئیسرائیل لە بنەماڵەی یەعقوبی کوڕی ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمە کە دوایین پێغەمبەری عیسای کوڕی مەریەمە (سەلامی خوایان لێ بێت). وە هەر لە بنەماڵەی ئیبراهیم خودای گەورە مژدەی بە پێغەمبەرێکی عەرەبی قورەیشی هاشمی دا، کە دوایین پێغەمبەرەو دوای ئەو پێغەمبەری تر نایەت هەتا ڕۆژی قیامەت‌و بە ڕێزترین مندالّی ئادەمە لە دنیاداو لە قیامەتدا، کە خوای گەورە هەڵی بژارد لەناو کورۆکی ڕەچەڵەکە عەرەبەکاندا لە بنەماڵەی ئیسماعیلی کوڕی ئیبراهیم (سەلامی خوایان لێ بێت) جگە لە پێغەمبەر (ﷺ) لە بنەماڵەی ئیسماعیلدا پێغەمبەر نەهاتووە (سەلامی خوایان لێ بێت) خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَءَاتَيْنَٰهُ أَجْرَهُۥ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾ واتە: وە لە دنیا پاداشتمان دایەوەو بە ڕاستی ئەو لە ڕۆژی دوایشدا لە پیاوچاکانە، خوای گەورە خۆشبەختی دنیاو قیامەتی بەست بە یەکەوە بۆی‌و پێی بەخشی، لە نیادا بژێوی چاکی هەبوو، لەگەڵ شوێنی فراوان‌و ئاوی سازگارو ژنی باش‌و خواناس‌و وەسفی جوان‌و باسی چاك. هەموو کەسێك خۆشی دەوێت‌و خۆی بە دۆستی ئەو دەزانێت، وەك ئیبنو عەباس‌و موجاهیدو قەتادەو کەسانی تریش گوتوویانە: لەگەڵ هەڵسانی بە خواناسی لە هەموو ڕوویەکەوە.[2] وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ ﴾[3] واتە: ئیبراهیم ئەرکی خۆی بە تەواوی بەجێ هێناو عیبادەتی پەروەردەی خۆی کرد، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَءَاتَيْنَٰهُ أَجْرَهُۥ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾ وەك لەم ئایەتانەی تردا فەرموویەتی: ﴿ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ۚ ٱجْتَبَىٰهُ وَهَدَىٰهُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَءَاتَيْنَٰهُ فِى ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ لَمِنَ

---

[1] هود (٧١).

[2] الطبري (٢٠/٢٧/٢٨).

[3] النجم (٣٧).

ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴾[1] واتە: بە ڕاستی ئیبراهیم ئومەتێك بوو فەرمانبەردار بۆ خوا لادەریوو لە هەموو ئاینێکی ناهەق‌و هەرگیز لە هاوبەش دانەران نەبووە، شوکرانە بژێوی (خوا) بووە لە بەرامبەر نازونیعمەتەکانیدا ئەویش هەڵی بژاردو ڕێگەی ڕاستی نیشاندا (کە ئیسلامە) وە ئێمە لە دنیادا بەهرەی چاکمان پێ بەخشی‌و بە ڕاستی ئەو لە ڕۆژی دوایشدا لە ڕیزی چاکاندایە.

﴿ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلْفَـٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَـٰلَمِينَ
﴿٢٨﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ ٱلسَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِى نَادِيكُمُ ٱلْمُنكَرَ ۖ فَمَا كَانَ جَوَابَ
قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱئْتِنَا بِعَذَابِ ٱللَّهِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى عَلَى ٱلْقَوْمِ
ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾ ﴾

ئامۆژگاری لوت (سەلامی خوای لێ بێت) بۆ هۆزەکەی ئەوەی لە نێوان‌و لوت‌و ئەواندا باسی لێکرا

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلْفَـٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴾ خوای گەورە باسی پێغەمبەری خۆی لوت دەکات (سەلامی خوای لێ بێت) نارەزایی دەردەبڕێت لەسەر ئەو کارە پیس‌و خراپ‌و بێ ناموسیەی کە پێی هەڵدەسان (سواری نێرینە دەبوون) کە هیچ کەسێك لە پێش ئەوانەوە بەو کارە ناشیرینە هەڵنەساوە، لەگەڵ ئەوەیشدا بڕوایان بە خودا نەبوو، پێغەمبەرەکەشیان بە درۆزن دەزانی‌و دژایەتیان دەکردو ڕێیان لە خەڵکی دەگرت‌و دەیان کوشت‌وماڵیان بە تاڵان دەبردن، لوت پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) پێی گوتن: وە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ ٱلسَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِى نَادِيكُمُ ٱلْمُنكَرَ ﴾ واتە: ئێوە خەریکی بێ ناموسی‌و نێربازین‌و ڕێگرو پیاو کوژن‌و ماڵی مەردم بە ناهەق تاڵان دەکەن‌و لە دیوەخانەکانتاندا زۆر کاری ناشیرین دەکەن‌و بە دەم جرت لێ دەدەن‌و پەلاماری یەکتری دەدەن، کەسێك نیە لە نێوانتاندا نارەزایی دەربڕێت بەرانبەر ئەو هەموو بێ ناموسیە، هەندێ ئێژن: سواری یەکتری دەبوون بەبەر چاوی خەڵکەوە. وەك موجاهید دەڵێ.[2] هەندێکی تر ئێژن: دەترین‌و بە یەکتری پێ دەکەنین، وەك قاسم‌و عائیشە گوتوویانە (ڕەزای خوای لێ بێت).[3] هەندێکی تر گوتوویانە وەك بەران‌و کەڵەشێر یەکتریان دەبردو دەهێناو شەڕە دەنوکیان بوو. هەرچی کاری خراپە

---

[1] النحل (١٢٠ـ١٢٢).

[2] الطبري (٢٠/٢٩)، البغوي (٣/٤٦٦).

[3] الطبري (٢٠/٣٠).

بوو دەیانکردو لەوەش خراپتر بوون ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُواْ ٱئْتِنَا بِعَذَابِ ٱللَّهِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ﴾ کەچی وەڵامی گەلەکەی تەنها ئەوە بوو کە وتیان سزای خوامان بۆ بێنە ئەگەر تۆ لە ڕاستگۆیانی. ئەم وەڵامەشیان هەر لە بێ دینیو لاساریو گاڵتەکردنەوە بوو، بۆیە لوت (سەلامی خوای لێ بێت) دوعای لێ کردنو داوای یارمەتی لە خوا کرد کە تۆڵەیان لێ بسێنێ. ﴿قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِي عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْمُفْسِدِينَ﴾ واتە: لوت گوتی: ئەی پەروەردەم یارمەتیم بدەو زاڵم بکە بەسەر ئەو گەلە خراپەکارەدا.

﴿وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرَٰهِيمَ بِٱلْبُشْرَىٰ قَالُوٓاْ إِنَّا مُهْلِكُوٓاْ أَهْلِ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ ۖ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُواْ
ظَٰلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا ۚ قَالُواْ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَن فِيهَا ۖ لَنُنَجِّيَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ
مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّآ أَن جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِىٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُواْ لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ ۖ
إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا ٱمْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا مُنزِلُونَ عَلَىٰٓ أَهْلِ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ
رِجْزًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ بِمَا كَانُواْ يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَد تَّرَكْنَا مِنْهَآ ءَايَةًۢ بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾﴾

ناردنی فریشتەکان بۆ لای ئیبراهیمو پاشانیش بۆ لای لوت (سەلامی خوای لێ بێت)

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرَٰهِيمَ بِٱلْبُشْرَىٰ قَالُوٓاْ إِنَّا مُهْلِكُوٓاْ أَهْلِ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ ۖ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُواْ ظَٰلِمِينَ﴾ واتە: کاتێك لوت (سەلامی خوای لێ بێت) داوای یارمەتی لە خوای گەورە کرد بۆ هۆزەکەی کە خەریکی کاری بەدفەڕی بوون، خودا فریشتەی نارد بۆ یارمەتی، فریشتەکان پێش ئەوەی بڕۆن بۆ لای لوت، سەریان دا لە ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) لە شێوەی کۆمەڵێك میواندا، ئیبراهیمیش ئەوەی پێویست بوو لە ڕێز لێگرتن بۆ میوان بەجێی هێنا بۆیان، کاتێك ئیبراهیم سەیری کردن گوێ بە خواردن نادەن. نەی دەناسین بۆیە ترسا لێیان فریشتەکان بە خۆشیەوە بە دەمیەوە چوونو مژدەی منداڵێکی چاكو خواناسیان دایە لە سارای خێزانی، سارەش لەوێدا بوو، زۆر بە لایەوە سەیر بوو، وەك لە پێشەوە لە سوڕەتی (هودو حجر)دا باسکرا. پاش ئەوەی کە مژدەیان دا بە ئیبراهیم پێیان گوت کە ئەوان هاتوون بۆ لەناودانو قڕکردنی هۆزی لوت. ئیبراهیمیش داوای لێ دەکردن، بەڵکو مۆڵەتیان بدەن، شایەد خوا مەزن ڕێیان نیشان دباتو پەشیمان ببنەوە، کاتێك کە گوتیان ئێمە هاتووین خەڵکی ئەو شارە قڕ بکەین ئیبراهیمیش گوتی: وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا ۚ قَالُواْ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَن فِيهَا ۖ لَنُنَجِّيَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ

كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴾ واتە: ئیبراهیم گوتی: لوت لەوێیە، فریشتەكان گوتیان: ئێمە چاكتر دەزانین كێی لێیە، خۆیی‌و ماڵ‌و منداڵی ڕزگار دەكەین جگە لە ژنەكەی كە ئەو لە بەجێ ماوانەو لەناو دەچێت چونكە ژنەكەی لوت وەك ئەوان خوانەناس بوو هاوكاری دەكردن لەسەر خوانەناسی. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَمَّآ أَن جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا۟ لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا ٱمْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴾ واتە: كاتێك نێردراوەكانمان هاتن بۆ لای لوت پێیان تێكچوو زۆر دڵتەنگ‌و ناڕەحەت بوو وتیان مەترسە خەم مەخۆ چونكە ئێمە بێگومان تۆو خێزانەكەت ڕزگار دەكەین جگە لە ژنەكەت كە ئەو لە تیاچوان دەبێت. واتە جگە لە ژنەكەت ڕزگار دەكرێن، چونكە ژنەكەت وەك ئەوان خوانەناس بووەو یارمەتی دەریشیان بووە لەو تاوان‌و خراپەكاریەدا كە پێی هەڵدەسان. فریشتەكان لە لای ئیبراهیم هەڵسان و چوونە لای لوت (سەلامی خوای لێ بێت) لە وێنەی كۆمەڵێك لاوی جوان‌و پێكەوتوودا، كاتێك كە لوت چاوی پێیان كەوت ﴿سِيٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا﴾ واتە: لوت ناڕەحەت بوو خەم‌و خەفەت دایگرت لەبەر ئەوە ئەوانە میوانی ئەو بوون، ترسا لەوەی ئەگەر میوانداریان نەكات هۆزەكەی تەماحیان تێ بكەن، چونكە ئەو لەو كاتەدا نەیدەزانی ئەوانە فریشتەن‌و بۆ قڕكردنی ئەو خراپەكارانە هاتوون. بۆیە فریشتەكان گوتیان: مەترسەو خەم مەخۆ ئێمە تۆو خێزانەكەت ڕزگار دەكەین جگە لە ژنەكەت لەناو ئەو تاوانبارانەدا دەمێنێتەوە. وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا مُنزِلُونَ عَلَىٰٓ أَهْلِ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴾ بۆیە خوای گەورە بەڵایەكی لە ئاسمانەوە بەسەردا داباراندن، بە هۆی ئەو لادان‌و خراپەكاریەوە، جوبرەئیل شارەكانی لەبن دەرهێنان لەسەر زەمین‌وپاشان بەرزی كردەوە بەرەو ئاسمان‌و بەسەریاندا هەڵی گێڕایەوەو لە دوایشدا خودای مەزن بەردەبارانی كردن‌و شوێنەكەشی كردنە دەریایەكی پیس‌و بۆگەن‌و لە هەموو كەس سزایان سەختترە لە ڕۆژی قیامەتداو هەموو ناهەقی كارێكیش پاشەڕۆژی هەر ئاوایە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَد تَّرَكْنَا مِنْهَآ ءَايَةًۢ بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ واتە: سوێند بە خوا بێگومان لەو شارە (وێرانكراوە)دا نیشانەو پەندێكی دیارمان بەجێ هێشت بۆ گەل‌و كۆمەڵێك كە ژیرن. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِٱلَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾[1] واتە: بە ڕاستی ئێوە (قورەیشیەكان) دەڕۆن بەسەر

[1] الصافات (١٣٧ـ١٣٨).

(شوێنەکان)یاندا بە بەیانیاندا (بە ڕۆژ)، وە بە شەودا ئایا ئیتر ژیر نابن. واتە: ئێوە بەیانیان‌و شەوان بە لایاندا دێن‌و دەچن چۆن لێی ورد نابنەوەو باش سەیری ناکەن.

﴿ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱرْجُوا۟ ٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٣٧﴾ ﴾

باسی شوعەیب‌و (سەلامی خوای لیٚ بیٚت) هۆزەکەی

خوای گەورە باسی پێغەمبەرو بەندەی خۆی شوعەیب دەکات (سەلامی خوای لێ بێت) کە هۆزەکەی ترساند لە خەڵکی مەدیەن، داوای لێکردن کە تەنها هەر خوا بپەرستن‌و شەریکی بۆ دانەنێن‌و لە تۆڵەو جەربەزەو تورەیی خودا بترسن لە ڕۆژی قیامەتدا وە خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱرْجُوا۟ ٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ﴾ واتە: بۆ خەڵکی مەیەنیش شوعەیبی برایانمان نارد وتی ئەی گەلەکەم خوا بپەرستن‌و بە هیواو ئومێدی ڕۆژی دوایی بن. ئیبنو جەریر دەڵێ: هەندێ گوتوویانە: ﴿وَٱرْجُوا۟ ٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەت بترسن.[1] ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ﴾[2] واتە: بۆ کەسێك بە هیوای (پاداشتی) ڕۆژی دوایی یە. ﴿وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾ شوعەیب پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) پێی دەگوتن کە بەدفەڕی‌و خراپەکاری لەناو زەویدا بڵاومەکەنەوەو دەستدرێژی مەکەنە سەر خەڵکی چونکە هۆزەکەی خەریکی تەرازووبازی‌و جەردەیی بوون ڕێیان لە خەڵکی دەگرت‌و ماڵ‌و سامانیان بە تالانی دەبردن لەگەڵ ئەوەیشدا بێدین بوون‌و بڕوایان بە شوعەیبیش نەدەکرد کە خوا بۆی ڕەوانە کردبوون. خوای گەورە بە زەمین لەرزەیەکی گەورەو دەنگێکی بەرز لەناوی بردن‌و دڵی دەرهێنان، ئەو سزایەش لە ڕۆژێکی هەوردا بوو کە گیانی هەموویانی لەو ڕۆژەدا کێشا. بە ڕاستی لەو ڕۆژەدا ئەو جەزرەبەیە زۆر گەورە بوو. ئەم بەسەرهاتە بە کورتی لە سورەتی (الاعراف)و (هود)و (الشعراء)دا لە پێشەوە باسکرا. خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ﴾ واتە: بڕوایان بە شوعەیب نەکرد بە زەمین لەرزە لەناوی دان

---

[1] الطبري (٢٠/٣٤).

[2] الاحزاب (٢١).

لەناو ماڵەكانی خۆیاندا. ﴿فَأَصۡبَحُواْ فِي دَارِهِمۡ جَٰثِمِينَ﴾قەتادە دەڵێ: مردن.[1] كەسانی تریش گوتوویانە: خزابوون بەسەر یەكتریدا.[2] واتە: مردبوون بەسەر یەكدا كەوتبوون.

﴿وَعَادٗا وَثَمُودَاْ وَقَد تَّبَيَّنَ لَكُم مِّن مَّسَٰكِنِهِمۡۖ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَصَدَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَكَانُواْ مُسۡتَبۡصِرِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَٰرُونَ وَفِرۡعَوۡنَ وَهَٰمَٰنَۖ وَلَقَدۡ جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا كَانُواْ سَٰبِقِينَ ﴿٣٩﴾ فَكُلًّا أَخَذۡنَا بِذَنۢبِهِۦۖ فَمِنۡهُم مَّنۡ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِ حَاصِبٗا وَمِنۡهُم مَّنۡ أَخَذَتۡهُ ٱلصَّيۡحَةُ وَمِنۡهُم مَّنۡ خَسَفۡنَا بِهِ ٱلۡأَرۡضَ وَمِنۡهُم مَّنۡ أَغۡرَقۡنَاۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴿٤٠﴾﴾

باسی لەناوچوون و قڕبوونی چەند گەلێك كە بڕوایان بە پێغەمبەرەكانیان نەكرد

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَعَادٗا وَثَمُودَاْ وَقَد تَّبَيَّنَ لَكُم مِّن مَّسَٰكِنِهِمۡۖ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَصَدَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَكَانُواْ مُسۡتَبۡصِرِينَ﴾ خوای گەورە باسی ئەو گەلانە دەكات كە بڕوایان بە پێغەمبەرەكانیان نەكرد چۆن قڕی كردن و تۆرمەشی نەهێشتن و هەر لەگەڵ و بە جەزرەبە و بەڵایەك لەناوی بردن، عاد كە هۆزی پێغەمبەر هود بوون (سەلامی خوای لێ بێت) كە لە ناوچەیەك دەژیان ئەحقافی پێ دەگوترا، كە لە حەزەرەمەوتەوە (حضرموت) نزیك بوو لە وڵاتی یەمەن. سەمودیش كە هۆزی پێغەمبەر صالح بوو (سەلامی خوای لێ بێت) لە ناوچەیەك بوون پێی دەگوترا حیجر (الحجر) كە لە وادیل قوراوە (وادي القرى) نزیك بوون، عەرەبەكان شوێنەكانیان چاك دەزانین زۆر هاتوچۆیان دەكرد بە لایدا، هەروەها شەیتان كردەوە خراپەكانی بۆ ڕازاندبوونەوە بەهۆی ئەوەوە بەرگری كردن لە ڕێگای ڕاست لە كاتێكدا ئەوان توانای بیركردنەوەیان هەبووو ژیر بوون، پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَقَٰرُونَ وَفِرۡعَوۡنَ وَهَٰمَٰنَۖ وَلَقَدۡ جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا كَانُواْ سَٰبِقِينَ﴾ واتە: هەروەها قارون و فیرعەون و هامانیشمان لەناو برد سوێند بە خوا موسا بە ڕاستی هات بۆ ناویان بە چەند موعجیزەیەكەوە بەڵام ئەوان خۆیان بە گەورە زانی لە زەویدا نەشیانتوانی لە دەستمان دەرچن. قارون كە خاوەنی ئەو ماڵ و سامان و گشت كلیلە قورس و گرانە بوو، فیرعەونیش كە پاشان میسر بوو لە زەمانی موسادا و هامانیش كە هەردووكیان قیبتی (القبط) بوون، كە بڕوایان بە خوداو پێغەمبەرەكەی نەبوو، خوای گەورە

---

[1] الطبري (٢٠/٣٤).
[2] الطبري (٢٠/٣٤).

دەفەرمووێت: ﴿فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنۢبِهِۦ﴾ واتە: هەر کەسەو سزاکەی بە پێی تاوان و خراپەکەی وەرگرتووە ﴿فَمِنْهُم مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا﴾ واتە: هەندێ وەك عاد کە دەیان گوت: کێ لە ئێمە بەهێزترو بە تواناترە؟ بایەکی زۆر توندو بەهێز لێی هەڵکردن، ئەوەندە توندو بەهێز بوو هەرچی بەردو زیخ و چەوی سەر زەمین بوو هەڵی دەگرت و دەیکرد بە سەرو چاویاندا، ئەو خەڵکەی هەڵدەگرت و دەیکرد بە ئاسماندا پاشان بەسەردا دەیدا بە زەویداو وردوخاشی دەکردو سەرەکەی لێ دەبووەوەو لاشەکەی بەسەر زەمیندا دەکەوت و پان دەبووەوە. وەك ڕیشکی خورمای لە بن هەڵکێشراوی کەوتووی لێ هاتبوو. ﴿وَمِنْهُم مَّنْ أَخَذَتْهُ ٱلصَّيْحَةُ﴾ واتە: وە هەندێکی تریان پیاهەڵشاخانێك و دەنگێکی گەورە لەناوی بردن. وەك سەمود کە داوای بەڵگەیان کرد لە پێغەمبەر صالح (سەلامی خوای لێ بێت) ئەویش ئەو بەڵگە ئاشکرای نیشان دان کە بەردێك دووڵەت بوو وشترێکی لێ هاتە دەرەوە لەسەر داوای خۆیان، کەچی هەر بڕوایان نەهێناو هەر بەردەوام بوون لەسەر خوانەناسی و خراپەکاری. هەڕەشەیان دەکرد لە سالح و شوێنکەوتووەکانی و دەیان گوت ئەگەر واز نەهێنن دەریان دەکەن و بەردەبارانیان دەکەن. دەنگێکی (مێڕەیەکی) توندیان بۆ هات و هەموو لە شوێنی خۆیاندا کپ بوونەوە. دەنگیان لێ بڕا، ﴿وَمِنْهُم مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ ٱلْأَرْضَ﴾ هەندێکیشیان چوون بە ناخی زەویدا. وەك قارون کە لە خۆی بایی بوو دەستی دایە لاساری و یاخی بوو سەرپێچی کرد لە فەرمانەکانی خودا، کەیف و فیزی دەکرد بەسەر خەڵکیدا، وای دەزانی کە ڕێزدارترە لە خەڵکی و منەتی بەسەر زەمیندا دەکرد، خوا خۆی و ماڵ و سامانی بە ناخی زەمیندا بردە خوارەوە. هەتا ڕۆژی قیامەت بەناو زەمیندا هەر بەرەوە خوار دەچێت. ﴿وَمِنْهُم مَّنْ أَغْرَقْنَا﴾ وە هەندێکیشیانمان لەئاودا نوقم کردن، وەك فیرعەون و هامانی وەزیری و لەشکرەکەی هەموو خنکان لە بەرەبەیانێکداو هیچیان لێ دەرنەچوو، ﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ﴾ خوای گەورە کە خنکاندنی ناهەقی لێ نەکردن. ﴿وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ واتە: چونکە خۆیان ناهەقیان لە خۆیان کرد خودایش بەهۆی ئەو بێ دینی و ستەمکاریانەوە جەزرەبەی دان و سزاکەیان بەرامبەر بوو لەگەڵ ئەو تاناناەی کە کردیان.

﴿مَثَلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْلِيَآءَ كَمَثَلِ ٱلْعَنكَبُوتِ ٱتَّخَذَتْ بَيْتًا ۖ وَإِنَّ أَوْهَنَ ٱلْبُيُوتِ لَبَيْتُ ٱلْعَنكَبُوتِ ۖ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مِن شَىْءٍ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾﴾

نموونەی خودایانی بت پەرستان وەك ماڵی كاكڵەمێشان (جاڵجاڵۆكە) وایە

خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿مَثَلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْلِيَآءَ كَمَثَلِ ٱلْعَنكَبُوتِ ٱتَّخَذَتْ بَيْتًاۖ وَإِنَّ أَوْهَنَ ٱلْبُيُوتِ لَبَيْتُ ٱلْعَنكَبُوتِۖ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ﴾ ئەمە نموونەیەكە خوای گەورە دەیهێنێتەوە بۆ موشریكەكان كە غەیری خودا شتی تریان كردووە بە دۆستی خۆیانو دەیانپەرستنو بە تەمای یارمەتی دانو ڕزقو ڕۆزین لێیانو لە كاتی تەنگانەدا هانایان بۆ دەبەن، ئەو كارەی ئەوانە وەك دەستگرتن بە ماڵی جاڵجاڵۆكەوە وایە كە چەند لاوازو بێهێزە، چونكە ئەو شتانەی ئەو موشریكانە دەستی پێوە دەگرن بە تەمای ئەوەن فریایان بكەون، هیچیان بە دەست نیە بەڵكو وەك ئەوە وایە كەسێك دەست بە خانووی تەنراوی جاڵجاڵۆكەوە بگرێت كە هیچ سودێكی لێ وەرناگیرێت، ئەگەر ئەوەیان بزانیایە جگە لە خودا كەسی تریان نەدەكردە دۆستی خۆیانو نەیان دەپەرست. ئەمە بە پێچەوانەی موسڵمانی خاوەن باوەڕە كە دڵی لەگەڵ خودای مەزنەو كاری چاكیش دەكات لە سنووری شەرعداو دەستی گرتووە بە ئیسلامەوە كە هەرگیز پسانی بەسەردا نایەت، واتە لەناو ناچێت. لەبەر تواناو خۆگری خۆی، خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مِن شَيْءٍۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ﴾ پاشان خوای گەورە هەڕەشە لەو بتپەرستانە دەكات كە غەیری ئەو دەپەرستن كە خودا خۆی دەزانێ خەریكی چینو چی دەكەنو ئاگای لەوەیە كە ئەوان دەیكەنە شەریكی خوداو دەیپەرستن. بەو زووانە خوای گەورە تۆڵەیان لێ دەسێنێت. لە دوایدا خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَٰلِمُونَ﴾ واتە: لێی تێناگاتو لێی ورد نابێتەوە ئەوانە نەبێت كە زۆر زاناو شارەزان لەو بارەیەوە. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی كردووە لە عەمری كوڕی موڕە (عمرو بن مُرّة) نەڕۆیشتوومو تێ نەپەڕیووم بە لای هیچ ئایەتێك لە ئایەتەكانی خودای گەورەدا لە قورئانداو لێی تێ نەگەیشتبمو ماناكەیم نەزانیبێت مەگین زۆر دڵگرانی كردووم، لەبەر ئەوە كە بیستوومە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَٰلِمُونَ﴾[1].

﴿خَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾ ٱتْلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَۖ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِۗ وَلَذِكْرُ ٱللَّهِ أَكْبَرُۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾﴾

---

[1] الدر المنثور (٦/٤٦٤)، ئەم فەرموودەیە لاوازە لەبەر بوونی ئەبو.

خوای گەورە دەفەرموویّت: ﴿خَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ﴾ خوای گەورە باسی دەسەلاتو توانای مەزنی خۆی دەکات کە ئاسمانەکانو زەمینی دروست کردووە بە ڕاستی، بەبێ هودە دروستی نەکردووە، بەڵکو بۆ ئەوەی تاقیتان بکاتەوە، ﴿أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا تَسْعَىٰ﴾[1] واتە: بۆ ئەوەی پاداشت بدرێتەوە هەموو کەسێك بە گوێرەی ئەو کردەوەی کە دەیکات. وە دەفەرموویّت: ﴿لِيَجْزِيَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟ وَيَجْزِيَ ٱلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ بِٱلْحُسْنَى﴾[2] واتە: تا سزای ئەوانە بدات کە خراپەیان کردووە بە پێی کردەوەکانیان وە پاداشتی ئەوانە بداتەوە کە چاکەیان کردووە بە چاکەتر (لەوەی کە کردوویانە).

وە دەفەرموویّت: ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ واتە: بەڵگەیەکی ڕوونو ئاشکرایە لەسەر تەنهایی خوداو کە هەر خودا وەدیهێنەرو کاربەدەستوخودایە. غەیری ئەو کەس هیچی بە دەست نیە.

فەرماندان بە بانگەوازو قورئان خوێندنو نوێژکردن

پاشان خوای گەورە فەرمان دەدات بە پێغەمبەرو (ﷺ) موسڵمانان کە قورئان بخوێننو خەڵکی بانگ بکەن بۆ سەر ئاینی خوداو فەرموویەتی: ﴿ٱتْلُ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ ۖ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ۗ وَلَذِكْرُ ٱللَّهِ أَكْبَرُ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ﴾ بێگومان نوێژکردن دوو کاریگەری هەیە، یەکەم: وازهێنانە لە کاری ناشیرینو ناڕەوا، واتە: بەردەوام بوون لەسەر نوێژەکان وا دەکات لە مرۆڤ کە واز لە کاری خراپو ناشیرین بێنێت. دووهەم: یادی خودایە، کە لە هەموو شتێك مەزنترو چاکترە، ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە دەڵێ: پیاوێك هات بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) گوتی: فلانەکەس شەونوێژ دەکات بەیانیش هەڵسا دزی دەکات، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (بێگومان ئەو شەونوێژە بەو زوانە وازی پێ دەهێنێ لەوەی کە تۆ دەیڵێی).[3] واتە: وازی پێ دەهێنێ لە دزی کردن. هەروەها نوێژکردن بریتیە لە یادی خواو پاڕانەوە لێی بە دڵێکی پاكو بەندایەتی بۆی، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَذِكْرُ ٱللَّهِ أَكْبَرُ﴾ واتە: یادی خوا مەزنترە لەوەی یەکەم ﴿وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ﴾ واتە: ئاگاداری هەموو کردارو گفتارێکتانە، ئەبول عالیە (ابو العالية) لەم ئایەتەدا: ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ﴾ دەڵێ: ئەم ئایەتە سێ شتی (وەسفی) تێدایە هەر نوێژێك هەندێك لەم شتانەی تێدا نەبوو بە نوێژ دانانرێت: دڵپاکیو ترسان لە

---

[1] طه (١٥).

[2] النجم (٣١).

[3] أحمد (٢/٤٤٧)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

خوداو یادی خوا، چونکە دڵپاکی (الاخلاص) فەرمانی پێ دەکات بە چاکەکردن‌و ترسانیش لە خودا لە کاری خراپ‌و ناشیرین دەیگێڕێتەوەو یادی خوداش، واتە: قورئان خوێندن: فەرمانی پێ دەکات بە چاکەو لە خراپ لای دەدات. کوڕی عەوفی ئەنساری (ابن عون الانصاری) دەڵێ: کاتێك کە تۆ لە نوێژ کردندا بووی تۆ لە ناو چاکە دای، ئەو نوێژە تۆی بەندکردووە لە کاری ناشیرین‌و ناڕەوا، ئەوەیشی کە تۆ پێوەی خەریکی یادی خودایەو لە هەموو شتێك مەزنترە.

﴿وَلَا تُجَٰدِلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡهُمۡۖ وَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَأُنزِلَ إِلَيۡكُمۡ وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمۡ وَٰحِدٞ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ ﴿٤٦﴾﴾

وتووێژکردن لەگەڵ ئەهلی کتێب

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَلَا تُجَٰدِلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ﴾ واتە: دەمەقاڵێ‌و موجادەلەمەکەن لەگەڵ خاوەن کتێبە ئاسمانیەکاندا بە جوانترین شێوەنەبێت، واتە: هەر کەسێك دەیەوێت ئەهلی کتێب بەرەو ئایین ڕابکێشێت‌و ڕێیان نیشاندا با زۆر بە نەرم‌و نیانی‌و لەسەرخۆ قسەیان لەگەڵ بکات بۆ ئەوەی سەرکەوتوو بێت لە کارەکەیدا، وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِ﴾[1] واتە:(خەڵکی) بانگ بکە بۆ ڕێگەی پەروەردگارت بە لێزانی‌و دانایی‌و ئامۆژگاری چاك‌و شیرین. وە فەرموویەتی بە موساو هارون(سەلامی خوایان لێ بێت) کاتێك کە ڕەوانەی کردن بۆ لای فیرعەون: ﴿فَقُولَا لَهُۥ قَوۡلٗا لَّيِّنٗا لَّعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ أَوۡ يَخۡشَىٰ﴾[2] واتە: جا قسەی لەگەڵ بکەن بە نەرم‌و نیانی بەڵکو بیر بکاتەوە یان بترسێت(لە سزای خوا). بۆیە فەرموویەتی: ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡهُمۡ﴾ واتە: بێجگە لەوانەیان کە ستەمیان کرد، واتە: ئەوانەنەبێت کە دژایەتی هەق دەکەن‌و کوێرن لە ئاستی ڕێی ڕاست‌و فیز دەکەن‌و لاسارن ئەو کاتە وتووێژ دەگۆڕێت بۆ هەڕەشەو شەڕیان لەگەڵ دەکرێت بۆ ئەوەی واز بێنن‌و بترسن‌و کۆڵ بدەن، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا بِٱلۡبَيِّنَٰتِ وَأَنزَلۡنَا مَعَهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡمِيزَانَ لِيَقُومَ ٱلنَّاسُ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَأَنزَلۡنَا ٱلۡحَدِيدَ فِيهِ بَأۡسٞ شَدِيدٞ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ مَن يَنصُرُهُۥ وَرُسُلَهُۥ بِٱلۡغَيۡبِۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٞ﴾[3] واتە: سوێند بە خوا بەڕاستی ئێمە پێغەمبەرانی خۆمانمان ناردووە بە بەڵگەو موعجیزەی ڕوونەوە وە کتێبی(ئاسمانی)و

---

[1] النحل(١٢٥).

[2] طه(٤٤).

[3] الحدید(٢٥).

تەرازووی دادمان لەگەڵدا ناردن بۆ ئەوەی خەڵکی بە دادگەری ڕەفتار بکەن(لەناو خۆیاندا) وە ئاسنمان دروست کرد کە ئەوەی هێزی بە تینی جەنگی هەیە تێیدایە و سودێکی زۆری هەیە بۆ خەڵکی وە تا خوا دەری دەخات چ کەسێك یارمەتی(ئایینی) خواو پێغەمبەرانی دەدات کە پەنهانیشە بێگومان خوا بەهێزو دەسەڵاتە. جابیر دەڵێت: فەرمانمان پێکراوە هەر کەسێك دژایەتی کتێبی خودا بکات بە شمشێر لێی بدەین، وە دەفەرموێت: ﴿وَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَأُنزِلَ إِلَيۡكُمۡ﴾ واتە: وە بڵێن باوەڕمان هێنا بەوەی نێردراوەتە خوارەوە بۆ ئێمەو نێردراوەتە خوارەوە بۆ ئێوە. واتە: کاتێك قسەیەکیان گێڕایەوە نەماندەزانی ڕاستە یان درۆیە، بە درۆیان ناخەینەوە چونکە لەوانەیە ڕاست بێت، بڕواشیان پێ ناکەین، نەکا ڕاست نەبێت، بەڵام بڕوامان هەیە بەوەی کە پێغەمبەرەکەیان بۆی هێناون بە مەرجێك کە دەستکاری نەکرابێتو نەگۆڕدرابێت، ﴿وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمۡ وَٰحِدٞ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ﴾ واتە: وە خوای ئێمەو خوای ئێوە یەکێکە وە ئێمە بۆ(ئەو خوا) گەردنکەچین. بوخاری(ڕەحمەتی خوای لێ بێت) ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ئەهلی کتێب خۆیانیان بە زمانی عیبری دەخوێندەوەو بە عەرەبی مانایان دەکرد بۆ موسڵمانەکان پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(بڕوا مەکەن بە ئەهلی کتێبو بە درۆشیان مەخەنەوە بەڵکو بڵێن بڕوامان هەیە بە خواو بەوەی بۆمان ڕەوانەکراوە بەوەیشی بۆ ئێوە ڕەوانەکراوە خوای ئێمەو ئێوە یەك خودایەو ئێمە گەردنکەچین بۆی)، ئەم فەرموودەیە تەنها بوخاری ڕیوایەتی کردووە[1]. هەروەها بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوەدەڵێت: چۆن شتێك لە ئەهلی کتێب دەپرسن کە ئەو کتێبەی بۆ ئێوە ڕەوانەکراوە بۆ پێغەمبەری خودا(ﷺ) تازەترە، دەیخوێنێتەوە بە چاکیو هیچی تێکەڵاو نەبووە، وە بۆتان باسکراوە کە ئەهلی کتێب دەستکاری کتێبی خودایان کردووەو گۆڕیویانەو بە دەستی خۆیان ئەو کتێبەیان نووسیوەو وتوویانە: ئەوە لە لایەن خوداوە هاتووە، بۆ ئەوەی دەستهاتێکی کەمی بۆ خۆیان تیا وەدەست بێنن، ئاخۆ ئەو زانیاریەی کە بۆتان هاتووە داواتان لێ ناکات کە واز بێنن لە پرسیارکردن لێیان؟ بە خودا هەرگیز پیاوێکمان نەدی لەوان کە پرسیار بکات لە ئێوە لە بارەی ئەوەی کە بۆ ئێوە هاتووەتە خوارەوە.[2] بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە حومەیدی کوڕی عەبدوڕڕەحمانەوە کە بیستوویەتی لە موعاویە کە قسەی بۆ کۆمەڵێك لە قورەیشیەکان دەکرد لە شاری مەدینەو باسی کەعبی ئەحباری کرد وتی: هەرچەندە ئەمە ڕاستگۆترین کەسە لەو کەسانەی کە قسە دەگێڕنەوەو لە

---

[1] فتح الباري(٨/٢٠).

[2] البخاري(٧٦٧٣).

بارەی ئەهلی کتێبەوە لەگەڵ ئەوەشدا هەر ئێمە قسەی نادروستی لێ دەبینین،[1] منیش دەڵێم: واتە درۆی لێ دەرئەکەوێت بەڵام ئەو بەئەنقەست درۆناکات، چونکە ئەو کە باسی شتێك بکات لەڕووی نووسراوێکەوە باسیدەکات و گومانی باش بەو نوسراوە لەکاتێکدا شتی هەڵبەستراوو درۆی تێدایە، لەبەر ئەوەی لە ناو ئەو گەلانەی ئەواندا کەسانێك نەبوون بە وردی ئەو دەقانە لەبەریکەن وەك ئەم ئوممەتە مەزنە. لەگەڵ ئەوەیشدا کەچەرخەکەش لە چەرخی پێغەمبەرەوە(ﷺ) نزیك بووە کەچی مەگەر خوای خۆی بزانێ چەندە فەرموودە هەڵبەستراوە لەناو ئەم ئومەتەدا بە دەم پێغەمبەرەوە(ﷺ)، یەکێکیش لە بەخششەکانی خوا ئەوەیە خەڵکانی زۆریشی فێری زانست کردووە هەر کەسە و بەئەندازەی خۆی، سوپاسو ستایش بۆ خوای مەزن.

﴿وَكَذَٰلِكَ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَۚ فَٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۖ وَمِنۡ هَٰٓؤُلَآءِ مَن يُؤۡمِنُ بِهِۦۚ وَمَا يَجۡحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلۡكَٰفِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنتَ تَتۡلُواْ مِن قَبۡلِهِۦ مِن كِتَٰبٖ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَۖ إِذٗا لَّٱرۡتَابَ ٱلۡمُبۡطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلۡ هُوَ ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٞ فِي صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَۚ وَمَا يَجۡحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٩﴾﴾

قورئان لە لایەن خواوە هاتووەتە خوارەوە بەڵگەش لەسەرئەمە

ئیبنو جەریر دەڵێت: خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ﴾ ئەی موحەممەد وەك چۆن کتێبمان ناردە خوارەوە بۆ پێغەمبەرەکانی پێش تۆ، هەر بە هەمان شێوە ئەم کتێبەشمان بۆ تۆ ناردە خوارەوە.[2] ئەمەی کە وتوویەتی زۆر باشەو بۆگونجاوی و پەیوەنێدی بوونی بەئایەتەکەوە زۆرە چاکە، ﴿فَٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۖ﴾ واتە: جا ئەو کەسانەی کە کتێبمان پێداون(هەندێکیان) باوەڕ بەو(قورئانە) دێنن. واتە: ئەوانەی کە ئێمە کتێبمان بۆ ناردون وەریانگرتووەو بڕوایان پێ کردووەو زانا هۆشمەندەکانیان وەك عەبدوڵڵای کوڕی سەلامو سەلمانی فارسیو هاوێنەیان بە چاکی خوێندوویانەتەوەو دەفەرمووێت: ﴿وَمِنۡ هَٰٓؤُلَآءِ مَن يُؤۡمِنُ بِهِۦۚ﴾ واتە: لەمانەش کەسانێك بڕوای پێ دێنێت. واتە: لە عەرەبەکانی قورەیش یان غەیری قورەیشی، ﴿يَجۡحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ واتە: تەنها بێباوەڕان داننانێن بە ئایەتەکانی ئێمەدا. یانی: هیچ کەسێك حاشای لێ ناکاتو بێباوەڕ نیە پێی مەگین یەکێك کە ڕاستی بە پڕوپوچ داپۆشێتو بە خەیاڵ بەری

[1] فتح الباري(١٣/٣٤٥).

[2] الطبري(٢٠/٥٠).

تیشکی خۆر بگرێت و هەیهو ئەوەشی بۆ بچێتەسەر پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَمَا كُنتَ تَتْلُوا۟ مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَٰبٍ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ﴾ واتە: وە تۆ پێش ئەم قورئانە هیچ کتێبێکت نەخوێندووەتەوەو بە دەستت نەتنوسیوە. واتە: تۆ ئەی موحەممەد(ﷺ) ماوەیەکی زۆر لەناو هۆزەکەتدا ژیایت، نەتدەزانی کتێب بخوێنیتەوەو شارەزای نوسینیش نەبووی بەڵکو هەموو کەسێك لە هۆزەکەتو غەیری هۆزەکەت دەزانێت کە تۆ پیاوێکی نەخوێندەوار بووی، نە دەزانی بخوێنیتەوەو نە دەزانی بنووسی، وە لە کتێبە پێشووەکاندا هەر بەو شێوەیە وەسف کراوە وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِىَّ ٱلْأُمِّىَّ ٱلَّذِى يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ﴾[1] واتە: ئەوانەی کە شوێن پێغەمبەرو(ﷺ) نێردراوی نەخوێندەوار دەکەون(کە لە لایەن پەروەردگارەوە هاتووە) ئەو کەسەی کە(نامەدارەکان) دەیبینن بە نووسراوی لایانە لە تەوراتو ئینجیلدا کە فەرمانیان پێدەکات بە چاکەو ڕێگریان لێ دەکات لە خراپە. هەر بەو شێوەیە پێغەمبەر(ﷺ) بەردەوام هەتا ڕۆژی قیامەت توانای نووسینی نەبووەو تەنها دێرێك یان پیتێکی بە دەستی نەنووسیووە، بەڵکو نووسەری هەبووە لە خزمەتیدا نیگایان(الوحی) نووسیوەتەوە نامەکانیشیان نووسیووە بۆ هەرێمەکان، وە دەفەرمووێت: ﴿إِذًا لَّٱرْتَابَ ٱلْمُبْطِلُونَ﴾ واتە: (ئەگەر وانەبوایە) ئەو کاتە ناڕاستەکان دەکەوتنە گومانەوە. واتە: خۆ ئەگەر وابوایە هەندێ نەفامو دڵ پیس گومانی وایان دەبرد. وە ئەڵێن: ئەمە لە کتێبەکانی پێشەوە فێربووە کە لە پێغەمبەرەکانی ترەوە بۆی ماوەتەوە، کە خۆیان چاك دەزانن نەخوێندەوار بووەو نازانێت بنووسێت کەچی ئەو قسەیەش دەکەن، ﴿وَقَالُوٓا۟ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ٱكْتَتَبَهَا فَهِىَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾[2] واتە: وە(بێباوەڕان) دەیانوت(ئەم قورئانە) بەسەرهاتو داستانی پێشووەکانە(موحەممەد(ﷺ)) داوای کردووە بۆی بنووسن ئینجا دەخوێنرێتەوە بەسەریدا بە بەیانیان و ئێواراندا. وە فەرموویەتی: ﴿قُلْ أَنزَلَهُ ٱلَّذِى يَعْلَمُ ٱلسِّرَّ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾[3] واتە:(ئەی موحەممەد(ﷺ)) بڵێ زاتێك ناردوویەتیە خوارەوە کە هەموو نهێنی ئاسمانەکانو زەوی دەزانێت بە ڕاستی ئەو(خوا) لێبوردەی میهرەبانە. لێرەدا دەفەرمووێت: ﴿بَلْ هُوَ

---

[1] الاعراف(١٥٧).

[2] الفرقان(٥).

[3] الفرقان(٦).

ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٞ فِي صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ ﴾ واتە: بەڵكو قورئان نیشانەكانی ئاشكران لە دڵو دەروونی كەسانێكدا كە زانستیان پێدراوە. واتە: ئەم قورئانە نیشانەكانی زۆر ئاشكرایەو بەڵگەیە لەسەر ڕاستی هاتنی لە باسكردنی ڕووداوەكانی پێش خۆیو فەرماندان بە چاكەو بەرگریكردن لە خراپە، زانایان دەیپارێزن خوای گەورە خوێندنەوەو لەبەركردنو ڕاڤەكردنو تەفسیرەكەی بۆ ئاسان كردوون وەك دەفەرمووێت: ﴿ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴾[1] واتە: بەدڵنیاییەوە ئێمە قورئانمان ئاسان كردووە بۆ ئامۆژگاری لێ وەرگرتن جا ئایا پەندوەرگرتنێك هەیە؟ پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئەفەرموێ: (هیچ پێغەمبەرێك نیە ئەوەندە موعجیزەی پێنەدرابێت كە بە ئەندازەی ئەوە خەڵكی بڕوای پێ بهێنن، بەڵام ئەوەی من پێم دراوە نیگایە خودا بۆی ناردووم داوام وایە كە من شوێنكەوتووەكانم لەوان زیاتر بێت).[2] وە لە فەرموودەكەی عەیازی كوڕی حیماردا لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە خوای مەزن دەفەرمووێت:(من تۆ تاقیدەكەمەوە و خەڵكیش بە تۆتاقیدەكەمەوە، كتێبێكم بۆ تۆ ناردووە كە ئاو نایشۆرێتەوە و بە خەوتوویىو بێدرایش دەیخوێنێتەوە)[3]. یانی: ئەگەر ئەو شوێنەی كە تیایدا نووسراوە ئاو شۆردی ناكاتە ئەو شوێنە، چونكە لە فەرموودەیەكی تردا هاتووە دەفەرمووێت:(ئەگەر قورئان لەناو چەرمیشدا بووبێت ئاگرەكە نایسووتێنێت)[4]. چونكە لە سنگەكاندا پارێزراوەو لەسەر زمانەكان ئاسان كراوە، دڵەكانی داگیركردوە و لەڕووی مانای و دەربڕینیشەوە هەر موعجیزەیە لەبەر ئەمەیە لە كتێبە پێشووەكاندا لە وەسفی ئەم ئوممەتەدا هاتووە كە ئەڵێ: (ئینجیلەكانیان لەناو سنگو دڵیاندایە)، خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَمَا يَجۡحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلظَّٰلِمُونَ ﴾ واتە: تەنها ستەمكاران داننانێن بە نیشانەكانی ئێمەدا. واتە: جگە لە ناهەقیكاران ئەوانەی بڕوای پێ ناكەنو بە كەم سەیری دەكەنو دژی دەوەستن هیچ كەس نیە بڕوای بە نیشانەكانی ئێمە نەبێت، یانی: ئەوانە نەبێت كە فیزیان زلەو ستەمكارن، دەزانن هەقەو خۆیانی لێ دەبوێرن. وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿إِنَّ

---

[1] القمر(١٧).

[2] فتح الباري(٨/٦١٩).

[3] مسلم(٤/٢١٩٧).

[4] أحمد(٤/١٥٥)، فەرموودەیەكی حەسەنە یان لە حەسەن دەچێت. ماناكەی -خوا زاناترە- وەك (إبن أثیر) لە (النهایة في غریب الحدیث)دا ئەفەرموێ ئەوەیە: (قورئان تێكەڵ بە خوێن و گۆشتی هەر كەسێك ببێت ئەوە لەقیامەتدا ئاگر نایسوتێنێت)، هەندێكیش ئەڵێن: ئەوە ڕوداوێك بووە وەك موعجیزە لە سەردەمی پێغەمبەردا ڕوویداوە و خەڵكی بینیویانە.(وەرگێڕ)

ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ﴾[1]

واتە: بە ڕاستی ئەوانەی بڕیاری پەروەردگارت دەرچووە بۆیان بڕوا ناهێنن،(بڕوا ناهێنن) هەرچەند بۆیان بێت هەموو بەڵگەو نیشانەیەك هەتا (بە چاوی خۆیان) سزای سەختی ئازاردەر دەبینن.

﴿وَقَالُواْ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَٰتٌ مِّن رَّبِّهِۦ قُلْ إِنَّمَا ٱلْأَيَٰتُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ كَفَىٰ بِٱللَّهِ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلْبَٰطِلِ وَكَفَرُواْ بِٱللَّهِ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٥٢﴾﴾

موشریکەکان داوای چەند نیشانەیەك دەکەن و وەڵامدانەوەیان

خوای مەزن باسی لاساریو داوای نابەجێی موشریکەکان دەکات کە دەیانەوێت وەك چۆن پێغەمبەر ساڵح(سەلامی خوای لێ بێت) وشترێکی بە نیشانە بۆ گەلەکەی هێنا پێغەمبەری خودایش موحەممەد(ﷺ) نیشانەیەکی وایان بۆ بێنێت، خودایش دەفەرمووێت: ﴿وَقَالُواْ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَٰتٌ مِّن رَّبِّهِۦ قُلْ إِنَّمَا ٱلْأَيَٰتُ عِندَ ٱللَّهِ﴾ واتە: وە وتیان ئەوە بۆ چەند موعجیزەو بەڵگەیەك دانابەزێنرێت بۆ سەری لە لایەن پەروەردگاریەوە، بڵێ: موعجیزەکان تەنها لە لایەن خواوەیە، واتە: ئەوان ئەڵێن بۆچی لە لایەن پەروەردگاریەوە چەند نیشانەیەکی تایبەتی بۆ نایەتەخوار؟ خوای مەزنیش دەفەرمووێت بە پێغەمبەر(ﷺ) پێیان بڵێ: ئەو بڕیارە بە دەستی خوایە چونکە خۆی ئاگادارە ئەگەر ئێوە ڕێی ڕاستتان بگرتایە هەرچیتان داوابکردایە بۆی جێبەجێ دەکردن، ئەویش زۆر سوكو ئاسانە لە لای خودا، بەڵام ئەو دەزانێت کە ئێوە مەبەستتان هەر لاساریو تاقیکردنەوەیە بۆیە داواکانتان وەرناگرێت، وەك لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَمَا مَنَعَنَآ أَن نُّرْسِلَ بِٱلْأَيَٰتِ إِلَّآ أَن كَذَّبَ بِهَا ٱلْأَوَّلُونَ وَءَاتَيْنَا ثَمُودَ ٱلنَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُواْ بِهَا﴾[2] واتە: وە هیچ شتێك بەرگری ئێمەی نەکردووە کە ئەو موعجیزانە بنێرین جگە لەوەی کە پێشینەکان بە درۆیان دەزانیو بەخشیمان بە(هۆزی) سەمود ئەو حوشترەی کە(موعجیزەیەکی) ئاشکرابوو کەچی(باوەڕیان نەهێناو) ستەمیان لێکرد. وە دەفەرمووێت: ﴿وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ واتە: بە ڕاستی من تەنها ترسێنەرێکی ئاشکرام. واتە: تەنها من ڕەوانەکراوم کە ئێوە ئاگادار بکەمەوە بتانترسێنم، ئەوەی لەسەر من بێ گەیاندنی پەیامی خودایە بە ئێوەو هیچی

---

[1] یونس(٩٦_٩٧).

[2] الاسراء(٥٩).

تـر ﴿مَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ وَلِيًّا مُّرْشِدًا﴾[١] واتـە: هـەر كەسـێك خـودا ڕێنموونی بكات تەنها ئەو كەسە ڕێنموونی كراوەو هەر كەسیش گومڕا بكات ئەوە هیچ پشتیوان‌و ڕێنیشاندەرێكت دەست ناكەوێت بۆی. وە فەرموویەتی: ﴿لَّيْسَ عَلَيْكَ هُدَىٰهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يَشَآءُ﴾[٢] واتە: لەسەر تۆ نیە(ئەی موحەممەد(ﷺ)) ڕێنموونی‌و موسڵمانكردنی خەڵكی بەڵكو خوا هەر كەسێكی بوێت هیدایەتی دەدات. پاشان خوای گەورە ڕوونی دەكاتەوە كە چەندە نەزان‌و بێناوەزن كە داوای نیشانەی لێ دەكەن، پێیان بسەلمێنێت ئەو پەیامەی بۆی هێناون ڕاستە، كە گەورەترین نیشانە ئەو قورئانەیە كە بۆی هێناون كە لاری‌و پڕوپوچی تێكەڵاو نابێت نە لەو كاتەداو نە لەوەبەدواش، گەورترین موعجیزەیە، ڕەوانبێژان هەموو بێ دەسەڵات‌و دەسەوسان وەستاون بەرامبەری ناتوانن (دە) سورەت وەك قورئان بێنن یان تەنها یەك سورەتیش وەك قورئان بێنن، پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ﴾ واتە: ئاخۆ ئەوەیان بەس نیە كە ئەم كتێبە مەزنەمان بۆ تۆ ناردووەتە خوارەوە دەخوێنرێتەوە بەسەریاندا كە هەواڵی پێشینەكانیانی تێدایەو باسی ئەو شتانەی كە لەمەودوا ڕوو دەدات كردووە، فەرمانی خودایشە لە نێوانیاندا، وە تۆش پیاوێكی نەخوێندەواری‌و نازانی بنووسی و بخوێنیتەوە تێكەڵاوی هیچ كەس لە ئەهلی كتێبت نەكردووە، هەرچی دەنگو باسی نوسراوە پێشووەكان هەیە بۆت هێناون‌و باسی ڕاستی‌و دروستی ئەو شتانەی كە تیایدا ناكۆك بوون ڕاستیكەت بۆ ڕوون كردوونەتەوەو هیچ گومانێكت تیا نەهێشتووەتەوە بۆیان، وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ ءَايَةً أَن يَعْلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُا۟ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ﴾[٣] واتە: ئایا ئەمە بەڵگەیەكی ڕوون نەبوو بۆیان(بۆ كافرانی قورەیش) كە زانایانی بەنی ئیسرائیل خۆیان ئەو(دەنگو باسی قورئان)ە دەزانن. وە فەرموویەتی: ﴿وَقَالُوا۟ لَوْلَا يَأْتِينَا بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّهِۦٓ ۚ أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةُ مَا فِى ٱلصُّحُفِ ٱلْأُولَىٰ﴾[٤] واتە:(بێباوەڕان) وتیان(ئەگەر ڕاستە پێغەمبەرە) دەی بۆ بۆمان ناهێنێت بەڵگەو موعجیزەیەك لە لایەن پەروەردگاریەوە ئایا ئەوان بەڵگەی ئاشكرایان بۆ نەهاتووە كە لە پەڕاوە پێشووەكاندا هەبوو(وەك تەورات‌و ئینجیل). ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی كردووە لە ئەبو هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی:(هیچ پێغەمبەرێك

---

[١] الكهف(١٧).

[٢] البقرة(٢٧٢).

[٣] الشعراء(١٩٧).

[٤] طه(١٣٣).

نەبووە پێغەمبەرەکان چەند موعجیزەیەکی پێنەدرابێت کەبەهۆیەوە خەڵکی بڕوایان پێ هێنابێت، بەڵام ئەوەی من پێمدراوە نیگایەکە لە لایەن خوداوە بۆم ڕەوانەکراوە، ئومێد ئەکەم لە ڕۆژی قیامەتدا من شوێنکەوتووانم لەوان زیاتر بێت).[1] بوخاریو موسلیمیش هێناویانە.[2] بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ واتە: لەم قورئانەدا بەزەییو دلۆڤانی خودا هەیە بۆ خاوەن باوەڕان کە ڕاستی بۆ ڕوون کردوونەتەوەو پڕوپوچی لێ دوورخستوونەتەوە، وە باسی ئەو ڕووداوو سزاو جەزرەبانەش کە تووشی ئەو خوانەناسو ستەمکارانە بووە دەکات بۆیان تا پەندو ئامۆژگاری لێ وەرگرن. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا﴾ واتە: بڵێ خوا بەسە بۆ شایەتیدان لە نێوان منو ئێوەدا. واتە: خودا چاکتر دەزانێت کە ئێوە چەند درۆو تۆمەت هەڵبەسنو ئاگاداری ئەوەشە کە من دەڵێم ئەو ناردوومی خۆ ئەگەر درۆم بە دەم خواوە بکردایە، تۆڵەی لێ دەسەندم، وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ﴾[3] واتە: ئەگەر(موحەممەد(ﷺ)) بە دەم ئێمەوە هەندێ وتەی هەڵببەستایە، بێگومان ئێمە بە دەستی خۆمان تۆڵەمان لێ دەسەند، لە پاشان ڕەگی دڵیمان دەبڕی، وە کەس لە ئێوە نەیدەتوانی بەرگری لێ بکات. بەڵکو من هەرچیم وتووە پێتان لە لایەن خوداوە ڕاستم کردووە، بۆیە یارمەتی داوم بەو موعجیزە ڕوونو ئاشکرانە، ﴿يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ واتە: ئەوەی لە ئاسمانەکانو زەویدایە دەیزانێت. واتە: هیچ شتێکی لێ ون نابێت، ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ واتە: وە کەسانێك کە باوەڕیان هێناوە بە بەتاڵو بێباوەڕبوون بە خوا تەنها ئەوانەن زەرەرمەندان. یانی: لە ڕۆژی قیامەتدا خودا تۆڵەیان لێ دەسەنێت لەسەر ئەو کردارانەی کە کردوویانە لە بڕوانەکردن بە هەقو شوێنکەوتنی پڕوپوچ، باوەڕیان نەدەهێنا بە پێغەمبەرەکانی خودا(سەلامی خوایان لێ بێت) لەگەڵ نیشاندانی ئەو هەموو بەڵگەیەدا لەسەر ڕاستی هاتنیان، کەچی بڕوایان دەکرد بەو ستەمکارو بتانە بەبێ ئەوەی هیچ بەڵگەیەکیان بە دەستەوە بێت، بێگومان خودا بەو زووانە تۆڵەیان لێ دەسێنێت لەسەر ئەو کردارانەیان، بە ڕاستی خودا لە کارزانو زانایە.

---

[1] احمد(٢/٣٢١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] فتح الباري(٨/٦١٩)، مسلم(١/١٣٤).

[3] الحاقة(٤٤_٤٧).

﴿وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾﴾

موشریكەكان داوا دەكەن كە زوو بەڵایان بۆ بێت

خـوای گـەورە باسـی نـەفامیو تێنەگەیشتوویی بتپەرستان دەكات كە چەندە پەلەیانە بەلایان بەسەربێتو خودا سزایان بدات وەك دەفەرمووێت: ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾[1] واتـە: (بیربكـەرەوە) كاتێـك(كـە بێباوەڕەكان) دەیانوت ئەی پەروەردگار ئەگەر ئەم قورئانە ڕاستەو لە لایەن تۆوە هـاتووە دەی بەرد بەسەرماندا ببارێنە لە ئاسمانەوە یان سزای سەختی پڕ ئازارمان بۆ بنێرە. وە لێرەشدا دەفەرمووێت: ﴿وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ﴾ واتە: بە پەلە داوای سزات لێ دەكەن ئەگەر ماوەی دیاریكراو نەبووایە بێگومان سزاكەیان بۆ دەهات. واتـە ئەگـەر خـودا بڕیاری سزای ئـەوانی دوا نەخستایە بۆ ڕۆژی قیامەت بەلاو ئازاری زۆر زوو بۆ دەناردن وەك چۆن خۆیان بە پەلە داوایان دەكرد، ﴿وَلَيَأْتِيَنَّهُم بَغْتَةً﴾ واتە: لە پڕێكدا تووشی سزا دەهاتن، ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ واتە: ئەوان هەر ئاگاشیان لەخۆ نەدەبوو، ﴿يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ واتـە: زۆر پەلەیانەو داوات لـێ دەكەن كە بەلایان بۆ بێت كە بە ڕاستی دۆزەخ دەوری كافرانی داوە. گومانی تێدا نیە ئـەو سزایەیان هەر تـووش دێت لێـی دەربـاز نـابن، پاشـان فەرموویـەتی: ﴿يَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ﴾ واتە: لە ڕۆژێكدا سزا دایان دەپۆشێت لەلای سەریانەوەو لە ژێر پێیانەوە. ئـەم ئایەتـە وەك ئـەو ئایەتـە وایـە كـە دەفـەرمووێت: ﴿لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ﴾[2] واتـە: ئەوانـەی لـە دۆزەخدا فەرشو ڕاخەریان(لە ئاگرە) وە لە لای سەورشیانەوە لێفەو داپۆشەریان(لـە ئـاگرە). وە لـە ئایەتێكی تردا دەفەرمووێت: ﴿لَهُم مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ﴾[3] واتـە: بـۆ ئـەوان هەیـە لـە لای سەریانەوە چەند تەبەقێك(وەك هەوری ڕەش) لە ئاگرو لە ژێریشیانەوە چەند تەبەقێك هەیە. وە لە

---

[1] الانفال(٣٢).

[2] الاعراف(٤١).

[3] الزمر(١٦).

ئایـەتێكی تـردا خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَن وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَن ظُهُورِهِمْ﴾[1] واتـە: ئەگـەر ئەوانـەی كـە كـافرن بیانزانیایـە(چ سـزایەكی سـەخت لەبەردەمیاندایە) كاتێك ناتوانن دووری بخەنەوە بڵێسەی ئاگر لە دەم‌و چاوو پشتیان. ئەو ئاگرە لە هـەموو لاوە دایاندەپۆشێت، ئەمەش ئەوپەڕی سزادانە لە ڕووی فیزیاییەوە، ﴿وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ واتە: وە(خوا) دەفـەرموێت: بچەژن تۆڵەی ئەو كردەوانەی كە لە دنیا دەتانكرد. واتە: هەڕەشەو ترساندن‌و سوكایەتی پێكردنە پێیان، جگە لە سزای بەدەنی سزای دەروونیش دەچێژن، وەك ئەم ئایەتەی كە خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾[2] واتە: ئەو ڕۆژەی كە لە ئاگری دۆزەخدا بەسەر ڕووخساریان ڕادەكێشرێن(پێیان دەڵێن) بچەژن ئازاری دۆزەخ، بێگومان ئێمە هەموو شتێكمان بە ئەندازە دروست كردووە. وە دەفـەرموێت: ﴿يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿١٣﴾ هَٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ أَفَسِحْرٌ هَٰذَا أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾[3]

واتە: ڕۆژێك پاڵیان پێوە دەنرێت بەرەو ئاگری دۆزەخ چۆن پاڵپێوەنانێك،(پێیان دەوترێت) ئەمە ئەو ئاگرەیە كە ئێوە بە درۆتان دەزانی، ئایا ئەم ئاگرە جادووە یان ئێوە نابینن، بچنە ناویەوە ئینجا ئارام بگرن یان نەیگرن یەكسانە بۆتان بێگومان هەر تۆڵەی ئەو كردەوانەی دەتانكرد لێتان دەسەنرێتەوە.

﴿يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُم مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٥٨﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَأَيِّن مِّن دَابَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾﴾

ئاماژە بۆ كۆچكردن‌و بەڵێندان بە بژێوی و پاداشتی چاك

ئەمە فـەرمانی خوایە بۆ بەندە خاوەن باوەڕەكانی كە كۆچ بكەن لەو وڵاتانەی كە ناتوانن خواپەرستی تێدا بكەن بۆ ئەو وڵاتانەی كە ڕێگریان لێ ناكەن‌و دەتوانن بە ئارەزووی خۆیان دینداری‌و

---

[1] الانبياء(٣٩).

[2] القمر(٤٨_٤٩).

[3] الطور(١٣_١٦).

خواپەرستی خۆیان بکەن تێیدا، بۆیە فەرموویەتی: ﴿يَٰعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ أَرۡضِي وَٰسِعَةٞ فَإِيَّٰيَ فَٱعۡبُدُونِ﴾ واتە: ئەی ئەو بەندانەم کە باوەڕتان هێناوە بێگومان زەوی من پان و فراوانە کەواتە هەر من بپەرستن. بۆیە کاتێك ئەو موسڵمانانەی تەنگیان پێ هەڵچنراو زۆریان پێگەیی لە مەککەدا کۆچیان کرد بۆ وڵاتی حەبەشە هەتا خۆیان و ئایینەکەیان بپارێزن، ڕێیان لە چاکترین شوێن کەوت، لە ژێرسایەی ئەصحەمەی نەجاشیدا کە پاشای حەبەشە بووە(ڕەحمەتی خوای لێ بێت) پێشوازی لێکردن و یارمەتی دان و پشتگیری لێکردن و بە ئازادی خواپەرستی خۆیان دەکرد لە وڵاتی حەبەشەدا. پاشان دوای ئەوە پێغەمبەری خودا(ﷺ) لەگەڵ ئەو هاوەڵانەی کە لە مەککە مابوونەوە کۆچیان کرد بۆ شاری مەدینەی پیرۆز(یثرب). پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿كُلُّ نَفۡسٖ ذَآئِقَةُ ٱلۡمَوۡتِۖ ثُمَّ إِلَيۡنَا تُرۡجَعُونَ﴾ واتە: لە هەر کوێیەك بن مەرگ یەختان دەگرێت، کەواتە هەمیشە لە خواپەرستیدا بن گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خودا بن، هەر ئەوە سودبەخشە بۆ ئێوە، چونکە مردن هەر دێت و ڕزگاربوون نیە لە دەستی، ئاکامەکەی هەر گەڕانەوەیە بۆ لای خودا، هەرکەسێك گوێبیستی فەرمانەکانی خودا بووبێت باشترین و چاکترین پاداشتی دەداتەوە، بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُبَوِّئَنَّهُم مِّنَ ٱلۡجَنَّةِ غُرَفٗا تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ﴾ واتە: وە کەسانێك کە باوەڕیان هێناوە و کردەوە چاکەکانیان کردووە سوێند بە خوا لە کۆشکە بەرزەکانی بەهەشتدا نیشتەجێیان دەکەین کە ڕووبارەکان بە ژێریدا دێن و دەچن. واتە دایاندەنێین لە شوێنی زۆر بەرزدا لە بەهەشتدا جۆبار بەبەریاندا دەڕوات هەریەکەو بە ڕەنگێك لە ئاوو بادەو شیرو هەنگوین بە ئارەزووی خۆیان بۆ هەر لایەك بیانەوێت دەیبەن و دەیگێڕن، ﴿خَٰلِدِينَ فِيهَا﴾ واتە: دەمێننەوە تێیداو هەرگیز لێی دەرناچن، ﴿نِعۡمَ أَجۡرُ ٱلۡعَٰمِلِينَ﴾ واتە: ئای چەند چاکە پاداشتی چاکەکاران. ﴿ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ﴾ واتە: ئەوانەی دانیان بەخۆیاندا گرت. واتە ئەوانەی خۆڕاگر بوون لەسەر ئاینەکەیان لەبەر ڕەزامەندی خوا کۆچیان کردو خۆیان نەدا بە دەست دوژمنەوەو خزم و کەس و کاریان بەجێهێشت لەبەر خاتری خواو بە تەمای پاداشتی ئەو بوون لە ڕۆژی قیامەت. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو مەعاویەی ئەشعەریەوە کە ئەبو مالیکی ئەشعەری بۆی باس کردووە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) بۆی گێڕاوەتەوە کە لەناو بەهەشتدا ژوورگەلێك هەیە لە دەرەوەی ناوەوەی دەبینرێت وە لە ناوەوەی دەرەوەی دەبینرێت، خوای مەزن ئامادەی کردووە بۆ ئەو کەسانەی خواردنیان بەخشیووەو قسە جوان بوو،

نوێژو ڕۆژوگربوون‌و شەو هەڵساون بۆ عیبادەت کردن کاتێك کە خەڵکی لەخەودابوون[١]. ﴿وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ واتە: تەنها پشتیان بە پەروەردگاریان ئەبەستن. لە هەموو کاتێکی ژیانیدا خۆیان بە خوا دەسپێرن بۆ کاری دونیاو دینیان، پاشان خوای مەزن ئاگاداریان دەکاتەوە کە بژێوی پەیوەندی نیە بە شوێنێکەوەو پارچە زەویەکەوە، بەڵکو خودا بژێوی هەموو خەڵکی داوەو دیاری کردووە بۆیان لە هەموو کاتێکداو لە هەر شوێنێك بن، بەڵکو بژێوی کۆچەریان کاتێك کۆچیان کرد فراوانترو چاکتر بوو، پاش ماوەیەك بوونە سەرۆکی وڵاتان لە زۆر شوێن‌و ناوچەدا. بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَكَأَيِّن مِّن دَابَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا﴾ واتە: ئەو گیانەوەرانە زۆرن کە ناتوانن ڕۆزی بۆ خۆیان هەڵگرن‌و پاشەکەوتی بکەن هەتا ڕۆژێکی تر سوودی لێ وەرگرن، ﴿اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ﴾ واتە: خوای گەورە زۆریان بۆ دابین دەکات‌و ڕۆزی دەنێرێت بە پێی پێویست بۆ هەموو دروستکراوەکانی لە بچووکترین زیندەوەرەوە لەسەر زەمیندا هەتا باڵندە لە ئاسماناو ماسی لە دەریادا هیچی بێ بەش ناکات. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا مِن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۚ كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ﴾[٢] واتە: هیچ گیانەوەرێك نیە لە زەویدا مەگەر لەسەر خوایە ڕزق‌و ڕۆزیەکەی‌و(خوا) دەزانێت شوێنی مانەوەی‌و شوێنی لێ دەرچوونی هەمووی نووسراوە لە کتێبی ڕوونکەرەوە(لوح المحفوظ)دایە. وە دەفەرمووێت: ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ واتە: وە هەر ئەوە بیسەری زانا. واتە ئەو خودایە بیسەری قسەی بەندەکانیە‌تی‌و ئاگاداری هەڵسوکەوتیانە.

﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن نَّزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾﴾

بەڵگەی یەکخواپەرستی

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ﴾ واتە: سوێند بە خوا ئەگەر پرسیار لەو بێباوەڕانە بکەیت کێ ئاسمانەکان‌و زەوی دروست کردووەو ڕایهێناوە؟ بێگومان دەڵێن خوا، دەی کەواتە چۆن لە پەرستنی لادراون. واتە خوای

---

[١] الطبراني(٣/٣٠١)، فەرموودەیەکی باشە(جید).

[٢] هود(٦).

مەزن دەفەرموویت کە هیچ پەرستراویك نیە تەنها ئەو نەبیت، چونکە ئەو موشریکانەی کە لەگەڵ خوادا شتی تر دەپەرستن، دانی پیدا دەنین کە خودا خۆی ئاسمانەکانو زەمینو خۆرو مانگی دروست کردووەو خۆرو مانگیشی رامکردووە، هەر ئەویش رۆزیدەرو وەدیهێنەری بەندەکانیەتی ماوەی ژیانیشی لە دنیادا بۆ دیاری کردوون هەر کەسەو بە شێوەیەك، یەکێك دەوڵەمەندو یەکێك هەژارو خۆی باش دەزانێت هەر کەسێك چی بۆ دەشێتو چاکە بۆی. وە دەفەرموویت: ﴿ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥٓ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾ واتە: خوا رۆزی فراوان دەکات بۆ هەر کەس لە بەندەکانی کە بیەوێت یان کەمی دەکات. واتە خودا مەیلی خۆیەتی دەزانێت کێ شایەنی دەوڵەمەندیەو کێش شایەنی هەژاریە، فەرموویەتی کە هەر خۆی وەدیهێنەری هەموو شتێکەو خۆشی کاروباریان بەرێوە دەبات، کەواتە بۆچی کەسی تری لەگەڵ دەپەرستن؟ وە بۆچی پشت بە غەیری ئەو دەبەستن؟ چۆن هەر خۆی وەیدیهێنەرە، دەی با لە پەرستنیشدا هەر ئەو بپەرستن. ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن نَّزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۚ قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ واتە: وە ئەگەر پرسیاریان لێ بکەیت کێ لە ئاسمانەوە باران دەبارێنێت ئەنجا بەو بارانە زەوی مردووی زیندووکردەوە بێگومان دەڵێن خوا(ئەی موحەممەد(ﷺ)) بڵێ هەموو سوپاس هەر بۆ خوایە بەڵام زۆربەیان ژیریان بەکار ناهێنن. زۆرجار خوای مەزن تەنهایی خۆی دەسەلمێنێت لە پەرستندا بەوەی کە دان دەنرێت بە تەنیاییدا لە وەدیهێناندا چونکە بتپەرستانو موشریکەکان دان دەنێن بەوەدا کە خودا وەدیهێنەری هەموو شتێکە وەك لە پارانەویاندا دەڵێن:(لبَّيكَ لا شريكَ لَكَ، إلاّ شَرِيكاً هو لك، تملكهُ وما مَلَك).

﴿وَمَا هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ لَهِىَ ٱلْحَيَوَانُ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا۟ فِى ٱلْفُلْكِ دَعَوُا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ فَلَمَّا نَجَّىٰهُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا۟ بِمَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا۟ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾﴾

خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿وَمَا هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ﴾ واتە: وە ژیانی ئەم دنیایە تەنها رابواردنێکی بێ هودەو یاری منداڵانە. خوای مەزن باسی بێنرخیو کەم ئەرزشی دنیا دەکات کە دەرواتو کۆتایی دێت، هەرچی تیایەتی کاڵتەو کەپەو نامێنێت، ﴿وَإِنَّ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ لَهِىَ ٱلْحَيَوَانُ﴾ واتە: ژیانی بەختەوەریو راستەقینە لەو دونیایە کە بەردەوامەو هەرگیز کۆتایی نایەتو تاهەتایە هەر دەمێنێتو لەناو ناچێت، دەفەرموویت: ﴿لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ﴾ واتە: ئەگەر بزانن و گرنگی بدەن بەوەی کە هەر دەمێنێت بەسەر ئەوەدا لەناو دەچێت، پاشان خوای گەورە باسی موشریکەکان دەکات

کاتێك کە تووشی ناڕەحەتیەك دێن‌و هیچ پەنایەکیان نامێنێت زۆر بە دڵپاکی لە خودا دەپاڕێنەوە تەنها هەر ئەو دەپەرستن‌و هاوەڵی بۆ دانانێن، خۆزگە هەموو کاتێك هەر وابوونایە، وە دەفەرموویت: ﴿ فَإِذَا رَكِبُوا۟ فِى ٱلْفُلْكِ دَعَوُا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ﴾ واتە: ئەنجا کاتێك ئەو بێباوەڕانە سواری کەشتی دەبن تەنها هاوار لە خوا دەکەن بە دڵسۆزی‌و گەردنکەچییەوە. ئەم ئایەتە وەك ئەوئایەتە وایە کە دەفەرموویت: ﴿وَإِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فِى ٱلْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّآ إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّىٰكُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ﴾[1] واتە: وە کاتێك لە دەریادا تووشی بەڵاو زیان بێن هەموو ئەو(پەرستراوانە)ی هاواریان لێ دەکەن ون دەبن بێجگە لە خوا کەچی کاتێك کە(خوا) ڕزگارتان دەکات‌و دەگەنە وشکانی ڕوو وەردەگێڕن. وە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿فَلَمَّا نَجَّىٰهُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴾ واتە: کەچی کاتێك خوا ڕزگاریان دەکات‌و دەگەنە وشکانی کتوپڕ ئەوان هاوبەش بۆ خوا دادەنێن. خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿لِيَكْفُرُوا۟ بِمَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا۟﴾ واتە: با دان نەنێن بەوەی ئێمە پێمان دان‌و با بەهرەو لەزەت ببەن لە ژیان. ئەو (لام)ە لە لای زۆرینەی زانایانی زمانی عەرەبی‌و زانایانی تەفسیرو عیلمی ئوسول پێی ئەڵێن لامی عاقیبەت چونکە خوانەناسان مەبەستیان ئەوە نیە، گومانیشی تێدا نیە بە لای ئەوانەوە ئەوشتە هەر وایە بەڵام لەلای خوداو بە پێی بڕیارو فەرمانی خودا شتەکە وا دەردەچێت، بۆیە ئەولامە ئەبێ لامی تەعلیل بێت وەك لە پێشەوە ئەوەمان ڕوون کردووەتەوە لەو ئایەتەدا کە دەفەرموویت: ﴿لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾[2] واتە: بۆ ئەوەی ببێت بە دوژمن‌و هۆی خەفەت بۆیان. وە پاشان دەفەرموویت: ﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾ واتە: جا لەمەولا دەزانن(ئەنجامی ئەو کردەوە خراپانەیان چی دەبێت).

﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا وَيُتَخَطَّفُ ٱلنَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ۚ أَفَبِٱلْبَٰطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ ٱللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِٱلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُۥٓ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَٱلَّذِينَ جَٰهَدُوا۟ فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَمَعَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾ ﴾

عیبرەت وەرگرتن و دانانان بەوەدا کە مەککە کراوە بە شوێنێکی هێمن

خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا وَيُتَخَطَّفُ ٱلنَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ﴾ واتە: ئایا نەیانزانیووەو سەرەنجیان نەداوە کە ئێمە مەککەمان کردووەتە جێگایەکی ڕێزگیراوی بێ ترس‌و بیم لە

---

[1] الاسراء(٦٧).

[2] القصص(٨).

کاتێکدا لە دەوروبەری ئەوان خەڵك دەفڕێنرێت. خوای گەورە منەت دەکات بەسەر قورەیشیەکاندا کە لە مەککەدا نیشتەجێی کردوون و کردوویەتی بە شوێنی هەموو خەڵکی چ دانیشتوو بێت یان کۆچەری، هەر کەسێك چووە ناوی پارێزراوە، ﴿وَمَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا﴾[1] واتە: وە هەر کەس چوویێتە ئەو شوێنە بێ ترس بووە(لە زیان و ئازاردان). بەڵام عەرەبەکانی تر بە دەوریدا یەکتر تالان دەکەن و دەکوژن وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لِإِيلَٰفِ قُرَيۡشٍ ① إِۦلَٰفِهِمۡ رِحۡلَةَ ٱلشِّتَآءِ وَٱلصَّيۡفِ ② فَلۡيَعۡبُدُواْ رَبَّ هَٰذَا ٱلۡبَيۡتِ ③ ٱلَّذِيٓ أَطۡعَمَهُم مِّن جُوعٖ وَءَامَنَهُم مِّنۡ خَوۡفِۭ﴾[2] واتە:(لەشکری ئەبرەهەی لەناو برد) لەبەر هۆگری قورەیش، هۆگریان بە هاتوچۆی زستان و هاوینانەوە(تا لێیان تێك نەچێت)، دەبا خاوەنی ئەو خانە(کەعبە)یە بپەرستن، ئەو زاتەی کە لە برسێتیدا(ڕزگاری کردن و) خواردەمەنی بۆ ناردن و لە ترس و بیم(پاراستنی) و دڵنیایی کردن. وە دەفەرمووێت: ﴿أَفَبِٱلۡبَٰطِلِ يُؤۡمِنُونَ وَبِنِعۡمَةِ ٱللَّهِ يَكۡفُرُونَ﴾ واتە: دەی ئایا باوەڕ بە بەتاڵ دێنن و دان نانێن بە بەهرە و چاکەکانی خودا. واتە شوکرانەبژێریەکەیان لەسەر ئەو بەهرە مەزنە ئەوەیە کە هاوەڵی بۆ قەرار دەدەن و لەگەڵیدا بت و شتی تر دەپەرستن، ﴿بَدَّلُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ كُفۡرٗا وَأَحَلُّواْ قَوۡمَهُمۡ دَارَ ٱلۡبَوَارِ﴾[3] واتە: لە جیاتی (سوپاسی) بەهرە و چاکەی خوا، بێباوەڕو سپڵەبوون و گەلەکەیان بەرەو هەڵدێر برد. بڕوا ناهێنن بە پێغەمبەری خودا(ﷺ) کە دەبوو هەر تەنها خودا بپەرسترایە بە دڵپاکی و هاوەڵیان بۆ دانەنایە، بڕوایان بە پێغەمبەرەکەی(ﷺ) بهێنایە و زۆر بە ڕێزو قەدرەوە سەیریان بکردایە، کەچی بڕوایان پێی نەکردو دژی وەستان و دەریان کرد لەناو خۆیاندا، بۆیە خوای گەورە ئەو بەهرانەی کە پێی دابوون لێی سەندنەوە و ئەوانەشیان کە لە بەردا بوون، کوژران و پاشان ئەو وڵاتە بوو بە جێی فەرمانڕەوایی خوداو پێغەمبەرەکەی و موسڵمانان، خوای مەزن مەککەی ڕزگار کرد بۆ پێغەمبەر(ﷺ) لووتی ئەوانی دا بە خۆڵەوە و سەرشۆڕی کردن. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوۡ كَذَّبَ بِٱلۡحَقِّ لَمَّا جَآءَهُۥٓ﴾ واتە: کێ لەو کەسە ستەمکارترە کە درۆ بە دەم خواوە هەڵدەبەستێ یا باوەڕ نەهێنێت بە ئایینی ڕاست کاتێك بۆی هات. واتە هیچ کەسێك سزای لەو کەسە توندتر نیە کە درۆ بە دەم خواوە هەڵبەستێ و بڵێ: نیگام بۆ هاتووە، بۆشی نەهاتبێت و کەسێك بڵێ منیش وێنەی ئەوەی خودا ناردوویەتی دەیهێنم. بەوشێوەیە هیچ کەسێك بە ئەندازەی ئەو کەسە سزای سەخت نیە کە هەقی بۆبێت و بڕوای پێ نەکات، چونکە

---

[1] ال عمران(٩٧).

[2] القریش(١ـ٤).

[3] ابراهیم(٢٨).

یەکەم درۆ هەڵبەسەو دووەمیش بڕوای پێی نیە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ﴾ واتە: ئایا بۆ بێدینان جێ لە جەهەنەم نەماوە؟. وە پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا﴾ واتە: کەسانێك کە لە پێناو ئێمەدا تێکۆشانیان کردووە. واتە پێغەمبەرو(ﷺ) هاوەڵەکانی و ئەوانەی شوێن پێغەمبەر(ﷺ) دەکەون هەتا ڕۆژی قیامەت ﴿لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾ واتە: ڕێگەی خۆمانی نیشان دەدەین لە دنیاو لە ڕۆژی دواییدا. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە عەباسی هەمدانیەوە ئەبو ئەحمەد(کە خەڵکی عەکایە) لەم ئایەتەدا: ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾ دەڵێت: ئەوانەی کاردەکەن بەوەی دەیزانن، خودا ڕێیان نیشان دەدات بۆ ئەوەی کە نایزانن. ئەحمەدی کوڕی ئەبولحەواری دەڵێت: ئەم قسەیەم بۆ ئەبو سولەیمانی دارانی گێڕایەوە زۆر بە لایەوە سەیر بوو، فەرمووی: کەسێك خودا شتێکی چاکی فێرکرد بۆی نیە کاری پێ بکات هەتا لە پێشینەکانی نەبیستێ، ئەگەر بیستبووی لە پێشینەکان کاری پێ بکاتو سوپاسی خودا بکات لەسەر ئەوەی کەئەوەی ڕیوایەتکراوە ڕێك کەوتووە لەگەڵ ئەوەی کە خودا خستوویەتیە دڵی ئەم، ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾ واتە: بێگومان خوا لەگەڵ چاکاندایە. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە شەعبیەوە دەڵێت: عیسای کوڕی مەریەم(سەلامی خوای لێ بێت) فەرموویەتی: چاکەکردن ئەوە نیە کە تۆ چاکە بکەی لەگەڵ کەسێك کە چاکەی لەگەڵ کردووی، بەڵکو چاکەکردن ئەوەیە کە تۆ چاکە بکەی لەگەڵ کەسێك کە خراپەی لەگەڵ کردووی، والله أعلم.

تەفسیری سورەتی(الروم)

لە مەککەدا هاتووەتە خوارەوە

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿الم ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُم مِّن بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي بِضْعِ
سِنِينَ ۗ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِن قَبْلُ وَمِن بَعْدُ ۚ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ اللَّهِ ۚ يَنصُرُ مَن
يَشَاءُ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾ وَعْدَ اللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ يَعْلَمُونَ
ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴿٧﴾﴾

ئەم ئایەتانە کاتێك هاتنەخوار سابوری پاشای فارس دەستی گرت بەسەر وڵاتی شامو دەوروبەری دوورگەی عەرەبیو هەندێ لە وڵاتی ڕۆمیشدا، لەبەر ئەوە هیرەقل پاشای ڕۆم بە ناچاری پاشەکشەی

کردو چووه قوستەنتینیه و ماوەیەکی زۆر لەوێ فارسەکان دەوریان گرت، پاشان هیرەقل دەسەڵاتی پەیدا کردووە.

ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە(ڕەزای خوایان لێ بێت) لەم ئایەتانەدا: ﴿الٓمٓ ۝١ غُلِبَتِ ٱلرُّومُ ۝٢ فِىٓ أَدْنَى ٱلْأَرْضِ﴾ دەڵێت: موشریکەکان حەزیان دەکرد فارسەکان سەرکەون بەسەر ڕۆمەکاندا چونکە ئەوانیش خاوەن بت بوون، موسڵمانەکانیش حەزیان دەکرد ڕۆمەکان سەرکەون بەسەر فارسەکاندا لەبەر ئەوەی کە ئەهلی کتێب بوون، ئەم قسەیە لە لای ئەبو بەکر باس کرا ئەبو بەکریش بۆ پێغەمبەری(ﷺ) باس کرد پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (بێگومان ئەوانە بەم نزیکانە سەردەکەونەوە) ئەبو بەکر ئەمەی بۆ موشکریکەکان گێڕایەوە، ئەوانیش وتیان: کەواتە ماوەیەك لە نێوان ئێمەو ئێوەدا دیاری بکە، ئەگەر ئێمە سەرکەوتین، فڵانە شتو فڵانە شتمان بدەنێ، خۆ ئەگەر ئێوەش سەرکەوتن ئێمە فڵانە شتو فڵانە شتتان دەدەینێ، پێنج ساڵی دانا بەڵام ڕۆمەکان سەرنەکەوتن، ئەبو بەکر ئەمەی بۆ پێغەمبەر(ﷺ) گێڕایەوە فەرمووی: (نەکرا کەمترلە، وا دەزانم فەرمووی: دە ساڵت دابنایە) سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێت:(البضع) لە دە کەمترە پاشان دوای ئەوە ڕۆمەکان سەرکەوتنەوە، ئەڵێ: ئەمە ئەوەیە کە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿الٓمٓ ۝١ غُلِبَتِ ٱلرُّومُ ۝٢ فِىٓ أَدْنَى ٱلْأَرْضِ وَهُم مِّنۢ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۝٣ فِى بِضْعِ سِنِينَ ۗ لِلَّهِ ٱلْأَمْرُ مِن قَبْلُ وَمِنۢ بَعْدُ ۚ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ ٱلْمُؤْمِنُونَ ۝٤ بِنَصْرِ ٱللَّهِ ۚ يَنصُرُ مَن يَشَآءُ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ﴾[1] هەر بەم شێوەیە تیرمیزیو نەسائی ڕیوایەتیان کردووە، تیرمیزی دەڵێت: چاكو غەریبە(حسن غريب).[2] فەرموودەیەکی تر: تیرمیزی ڕیوایەتی کردووە لە نەییاری کوڕی موکرەمی ئەسلەمی دەڵێت: کاتێك ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە: ﴿الٓمٓ ۝١ غُلِبَتِ ٱلرُّومُ ۝٢ فِىٓ أَدْنَى ٱلْأَرْضِ وَهُم مِّنۢ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۝٣ فِى بِضْعِ سِنِينَ﴾ فارسەکان ڕۆمەکانیان شکاندبوو، موسڵمانەکان حەزیان دەکرد کە ڕۆمەکان سەرکەون بەسەر فارسەکاندا، چونکە ئەمانو ڕۆمەکان ئەهلی کتێب بوون، بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ ٱلْمُؤْمِنُونَ ۝٤ بِنَصْرِ ٱللَّهِ ۚ يَنصُرُ مَن يَشَآءُ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ﴾ واتە: قورەیشیەکانیش حەزیاندەکرد فارسەکان سەرکەون، چونکە ئەوانو فارسەکان ئەهلی کتێب نەبوون، باوەڕیان بە زیندووبوونەوە نەبوو، کاتێك ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە،

---

[1] احمد(١/٢٧٦)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[2] تحفة الأحوزي(٩/١٥)، النسائي في الكبرى(٦/٤٢٦)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

ئەبو بەکر بەناو مەککەدا دەگەڕاو هاواری دەکرد، ﴿الٓمٓ ۝١ غُلِبَتِ ٱلرُّومُ ۝٢ فِيٓ أَدۡنَى ٱلۡأَرۡضِ وَهُم مِّنۢ بَعۡدِ غَلَبِهِمۡ سَيَغۡلِبُونَ ۝٣ فِي بِضۡعِ سِنِينَۗ﴾ هەندێ لە قورەیشیەکان وتیان بە ئـەبو بـەکر، دەی با هەردوو لامـان چاوەڕوان بین، هاوەڵەکـەی ئێـوە ئـەڵێ ڕۆمـەکان سـەردەکەون بەسـەر فارسـەکاندا لەماوەی کەمتر لە دە ساڵدا، دەی گرەوئەکەیت لەسەر ئەوە لەگـەڵمان؟ ئـەبو بـەکر وتـی: باشـە. ئـەو گرەوکردنە پێش حەرامکردنی بووە. ئەبو بەکرو موشریکەکان گرەویان کردو دایاننـا. وتیـان: بـە ئـەبو بـەکریان وت: چـەندێ دانـێین بـۆ ﴿بِضۡعِ سِنِينَ﴾ کەلـە سـێ سـاڵەوە یـەتا نـۆ سـاڵ. بـا کـاتێکی مامناوەندی لە نێوانماندا دابنێین‌و لە سەری ڕێککەوین؟ ئەڵێت: شەش ساڵیان دانا، دەڵێت شەش ساڵ تێپەڕی پێش ئەوەی ڕۆمـەکان سـەرکەون، موشـریکەکان ئـەوەی کـە ئـەبو بـەکر دایـنـابوو بۆگرەوەکـە هـەڵیان گرت‌و بردیـان، لـە سـاڵی حەوتەمدا ڕۆمـەکان سـەرکەوتن بەسـەر فارسـەکاندا. موسـڵمانەکان ڕەخنەیان لە ئەبو بەکر گرت لەسەر ئەو ماوەی کە دایبنابوو لەگەڵ موشریکەکان، دەڵێت: چونکە خوای مەزن فەرمووی: ﴿فِي بِضۡعِ سِنِينَ﴾ ڕوپەکە دەڵێت: خـەڵکێکی زۆر لـەو کاتـەدا موسـڵمان بـوو، هـەر بەم شێوەیە تریمزیش ڕیوایەتی کردووەو دەڵێت: ئەم فەرموودەیە چاك‌و ڕاستە(حسن صحیح).[1]

ڕۆمەکان کێن

خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿الٓمٓ ۝١ غُلِبَتِ ٱلرُّومُ﴾ واتـە: ڕۆم شـکێنران‌و ژێرکـەوتن. ﴿فِيٓ أَدۡنَى ٱلۡأَرۡضِ وَهُم مِّنۢ بَعۡدِ غَلَبِهِمۡ سَيَغۡلِبُونَ﴾ واتـە: لـە نـزمترین خاکیـان(لـە مەککـەوە یـان لـە وڵاتـی فارسەوە) وە ڕۆمەکان دوای تێکشکانیان لە داهـاتوودا سـەردەکەون(بەسـەر فارسـەکاندا)، ﴿فِي بِضۡعِ سِنِينَ﴾ واتە: لە ماوەی چەند ساڵێکدا(لـە نێـوان ٣ تـا ٩ سـاڵ). بـا هەنـدێك لەسـەر وشـەکانی ئـەم ئایەتـە بـدوێین. خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿الٓمٓ ۝١ غُلِبَتِ ٱلرُّومُ﴾ لـە پێشەوە لەسـەر ئـەم پیتـە پچڕپچڕانە قسەمان کرد لە پێشەکی سورەتی(البقـرة)، سـەبارەت بـەڕۆم بەڕەچـەڵەك دەچـنەوە سـەر بنەماڵـەی عەیـصی کـوڕی ئیـسحاقی کـوڕی ئیـبراهیم(سـەلامی خوایـان لـێ بێـت) کـە ئـامۆزای بـەنی ئیسرائیلن پێیشیان ئەوترێت: بـەنو ئەصـفەر. کـە لەسـەر ئـاینی یۆنانیـەکان بـوون، یۆنانیـەکانیش لـە بنەماڵەی یافیسی کوڕی (نوح)ن(سەلامی خوای لێ بێت) کە ئامۆزای تورکەکانن، کـە حـەوت ئەسـتێرە گەڕۆکەکانیان دەپەرست، پێیان دەوت: سەرسامەکان، بەرەو قوتبی باکوور نوێژیان دەکرد هەر ئەوانە بوون کە دیمەشقیان دروست کردو پەرستگای شارەکەشیان دروست کردو لە لای باکوریەوە میحرابیـان

[1] تحفة ألأحوزي(٩/٥٢)، فەرموودەیەکی حەسەنە

بۆ دانا، ڕۆمەکان لەسەر ئەو ئاینەی خۆیان بوون تا پاش هاتنی مەسیحیش(سەلامی خوای لێ بێت) کە ماوەی سێ سەد ساڵێك ئەبوو، هەرکەس لەناویاندا حوکمی شامو جەزیرەی بکردایە پێیان دەوت: قەیسەر، یەکەمین کەس کە چووە سەر ئاینی مەسیحی ناوی قوستەنتینی کوڕی قستس بوو کە دایکی ناوی مەریەمی هەیلانی شەدەقانیە کە لەسەر زەمینی حەڕاندا بوو، دایکی پێش ئەوە چووبووە سەر ئاینی مەسیحیو داوای لێکرد بچێتە سەر ئەو ئایینە، قوستەنتین فەیلەسوفێك بوو لەناویانداو ئەوەبوو شوێنی دایکی کەوت، ئەڵێن بە(توقیە)[1] شوێنی کەوتووە، گاورەکان بە هۆی ئەوەوە لە دەوری یەك کۆبوونەوەو لە چەرخی ئەودا لەگەڵ عەبدوڵای کوڕی ئەریوسدا(أریوس) کەوتنە کێشەوە زۆر ناکۆك بوون هەریەکە بۆ خۆی قسەی دەکردو کەس گوێی بۆ کەس نەدەگرت هەتا دوایی لەناو خۆیاندا لەسەر سێ سەدو هەژدە قەشە ڕێکەوتن ئاینێکیان بۆ قوستەنتین دانا کە ناویان لێنا سپاردەی گەورە کە لە ڕاستیدا بریتی بوو لە خەیانەتە پڕوپوچەکە، هاتن چەند یاسایەکیان دانا و ناویان نا یاساکان و دەستیاندایە حەڵاڵ کردنو حەرام کردنو چەندەها شتی تر کەپێویستییان پێیبوو، ئایینی مەسیحیان گۆڕی(سەلامی خوای لێ بێت) بە ئارەزووی خۆیان زیادو کەمیان کرد. پاشان نوێژیان بەرەو ڕۆژهەڵات دەکردو شەممەیان گۆڕی بە یەك شەممە، دەستیان دایە سەلیب پەرستنو بەرازیان حەڵاڵ کردو چەند جەژنێکیان داهێنا وەك جەژنی سەلیبو جەژنی قوداس و غەتاس زۆرێکی تر لە جەژنی یەك شەممەو نوێژی دووهەمی فوسح. پاشان پاپایان بۆ دانا کە گەورەیانە پاشان باتریاك و میتەران و ئوسقف و قسیس و شمسیس (البتاركة والمطارنة والاساقفة والقساقسة والشّمامسَة) پاشان ڕەهبانییەتیان داهێنا. پاشاش کلێسەو پەرستگای بۆدروستکردن و بناغەی ئەو شارەی بە ناوی خۆیەوە دانا کەقوستەنتینییە یە، وتراوە: لە چەرخی ئەودا دوانزە هەزار کلێسە دروستکراوە (بەیتو لەحم)ی دروستکرد بە سێ میحرابەوە. ئەمانە پێیان دەوتن پاشاییەکان مەبەست بەو کەسانە بوو کە لەسەر ئایینی پاشابوون. دوای ئەمانە یەعقوبیەکان پەیدابوون، شوێنکەوتووی یەعقوبی ئیسکاف بوون، پاشان نەستوریەکان پەیدابوون کە هاوەڵەکانی نەستورا بوون. کە ئەمانەش لە چەند دەستەو تاقمێکی زۆر پێکهاتبوون، وەك پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی:(ئەوانە بەش بەش بوون بە حەفتاو دوو بەش) مەبەست ئەوەیە ئەمانە بەردەوام بوون لەسەر نەصرانییەت. هەر کاتێك یەکێکیان بمردایە یەکێکی تریان دەبووە جێنشینی هەتا دوایین کەسیان کە هیرەقل بوو کە یەکێك بوو لە پیاوە هەرە ژیرەکانیانو زۆر لێبڕاوو خۆنەویست بوو لە نێوان پاشاکاندا، زۆر لەسەرخۆو ڕاپەسەند بوو، زۆر خاوەن دەسەڵاتو جێی ڕێز بوو، کیسرای پاشای فارس دژایەتی دەکرد کە دەسەڵاتی هەبوو بەسەر

---

[1] (توقية) یان (تقیية): یانی لەترساندا شوێنی دایکی کەوتووە تا دەستەڵاتەکەی لەدەست دەرنەچێت (وەرگێڕ).

عێراق‌و خۆراسان‌و ڕەیی و هەموو ناوچەکانی عەجەمدا، کە ناوی سابوری چەندشانە(ئەکتاف) بوو، کە وڵاتەکـەی زۆر فـراوانتر بـوو لـە وڵاتـی قەیسەر، دەسـتەڵاتی عەجـەم و گێلێتی فارسـی لەچـنگدابوو، هەمووشیان ئاگر پەرست بوون.

چۆن قەیسەر سەرکەوت بەسەر کیسرادا

لە پێشەوە عیکریمە باسی کرد کە کیسرا بریکارەکانی لەگەڵ سوپاکەیدا نارد بۆ قەیسەرو شـەڕی لەگەڵدا کـرد، واش مەشـهورە کـە کیـسرا خـۆی پـەلاماری قەیـسەری داوەو سـەرکەوتووە بەسـەریداو شکاندوویەتی‌و وڵاتەکەی داگیرکردووە. هیچی بە دەستەوە نەهێشتووە شاری قوستەنتەنیە نەبێت، کە ماوەیەکی زۆر دەوری داوەو تەنگی پێ هەڵچنیوە. گاورەکان قەیسەریان زیاد لـە ئەنـدازە ڕێـز لێنـاوە، کیسرا نەیتوانی دەست بگرێت بەسەر ئەو شارەدا، بۆیـشی نـەدەکرا چـونکە زۆر قـایم دەوری گیرابـوو، نیوەی ئەو شارە وشکایی‌و نیوەکەی تری لەسەر دەریا بوو، لە دەریاوە پێویستی‌و یارمەتیـەکانی پـێ دەگەیشت کاتێك کە ماوەکە درێژەی کێشا، قەیسەر بیری کردەوە کـە فێڵێـك بدۆزێتـەوە وای بـە چـاك زانی داوا بکات لە کیسرا واز بێنێت لە داگیرکردنی وڵاتەکەی هەرچی بووێت لـە مـاڵ‌و سـامان ئامادەیـە بیداتێ، کیسرا داواکەی قەبوڵ کردو داوای ماڵ‌و سامانێکی وای کرد کە لە توانای هیچ کەسێکدا نـەبوو لە دنیـادا. لـە ئـاڵتون‌و زیـوو قومـاش‌و کـەنیزەك‌و خزمـەتکارو چـەندەها شـتی تـر. قەیـسەر داواکـەی نەگێڕایەوەو واشی پێگەیاند کە هەموو ئەو شتانە ئامادە دەکات. زۆر چاك دەیزانـی کـە هەرچـی هەیـە کۆی بکاتەوە دەیەکی ئەوە ناکات کە کیسرا داوای کردووە بۆیە داوای لە کیسرا کرد کە ڕێی پـێ بـدات بڕوات بگەڕێ بە وڵاتەکەیدا هەتا ئەوەی کە داوای کردووە بـۆی کۆبکاتـەوە. کیـسرا ڕێـی پێـدا. کاتێـك قەیسەر ویستی لە شاری قوستەنتەنیە دەربچێت، خەڵکی وڵاتەکەی کۆکردەوەو پێی وتـن: مـن بڕیـارم داوە بە چەند سەربازێکەوە کە خۆم دیاریم کردووە لە سوپاکەمدا دەرچین بۆ کارێك، ئەگەر پـێش ئـەو ماوەیەی کە دیاری دەکەین گەڕامەوە، ئەوا من پاشای ئێوەم، خۆ ئەگەر نەگەڕامەوە پـێش ئـەو کاتـە، ئارەزووی خۆتانە، ئەگەر ویستتان لەسەر بـەڵێنی خۆتـان بمێـنن لەگەڵمدا، وە ئەگـەر ڕازیـش نـەبوون یەکێکی تر بکەنە پاشای خۆتان، وتیان: هەتا تۆ زینـدوو بـی هـەر تـۆ پاشـامانی، بـا دە سـاڵیش دیـار نەبی، کاتێك لـە قوسـتەنتەنیە دەرچـوو سـوپایەکی مامناوەنـدی لەگـەڵ کەلوپـەل‌و وڵاغێکـی سـواری زۆرەوە لەگەڵ خۆی برد، کیسرا خێوەتی بـە دەوری قوسـتەنتەنیەدا هەڵدابوو چـاوەڕوانی گەڕانـەوەی قەیسەری دەکرد، قەیسەر زۆر بە پەلەو بەبێ دواکەوتن ڕۆیشت‌و نەوەستا هەتا گەیشتە وڵاتـی فـارس، کوشتارێکی زۆری کردو هەرچی شەڕی لەگەڵ دەکرد هەمووی یەك لە دوای یەك کوشتن‌و هەتا گەیـشتە مەدائین(المدائن) کە پایتەختی وڵاتی کیسرا بـوو، هەرچـی تێـدا بـوو کوشـتی‌و هەرچـی مـاڵ‌و سـامانی هەبوو بردی‌و کەس‌و کارەکەشی بە دیل گـرتن، بـە ژن‌و مـاڵ‌و منداڵـەوە، سـەری کوڕەکەشـی تاشـی‌و

سواری کەرێکی خۆی کردو هەرچی شتی بە نرخ بوو لەگەڵی باری کردو زۆر بە سوکیو سەرشۆڕییەوە ڕەوانەی کرد، پاشان نامەیەکی نووسی بۆ کیسرا وتی: ئەمە ئەو شتانەیە کە تۆ داوات کردو هـا وەری گرە، کاتێك ئەم هەواڵ گەیشتە کیسرا ئەوەندە خەفەتی خوارد مەگەر هەر خوا بزانێت. زۆر تووڕە بـوو زۆر بە توندی دەوری شارەکەی گرت بە هەموو توانایەکیەوە هەوڵی دا کـە داگیری بکات. هەرچـەندی کرد نەیتوانی داگیری بکات. کاتێك کە بێ ئومێد بوو ڕۆیشت بۆئەوەی مەخازەی جەیحونی لێبگرێت کـە هیچ ڕێگایەك نـەبوو قەیسەر لێیـەوە بگەڕێتـەوە بۆ نـاو شـاری قوستـەنتەنیە لـەوێوە نـەبێت. کاتێـك قەیسەر بەوەی زانی، فێڵێکی وای بەکارهێنا کەس بەکاری نـەهێنابوو، سـەربازو کـەسو کـاری خۆیو ئەوەی لەگەڵی بوو ئامادەی کرد لەبەر دەرگای مەخازەدا خۆیو هەندێ لە سوپاکەی ڕۆیشتن فـەرمانی دا چەند بارێك لە کاو پشقەڵی وشترو پەین بار بکەنو لەگەڵ خۆی بـردی، نزیکـەی ڕۆژێـك لـەناو ئـاودا ڕۆیشتو پاشان فەرمانی دا ئەو بارانە بکەنە ناو ڕووبارەکـە، کاتێـك ئـەو پـەینو کایـە تێپـەڕی بـە لای کیسرادا خۆیو سەربازەکانی وایانزانی کە قەیسەر دەیەوێت ڕەت بێتو بڕوات لەو شوێنەوە، سوپاکەی کیسرا سواربوونو دوای کەوتن فارسەکان مەخازەیان چۆڵکرد، قەیسەر خۆی گەیاندە ئـەوێ فـەرمانی دا هەڵسن بڕۆن، بـە پەلـە ڕۆیشتنو لـە دەستی کیسراو سوپاکەی ڕزگاریـان بـوو، چـوونەوە نـاو قوستەنتەنیە. ئەو ڕۆژە بووە ڕۆژێکی زۆر گـەورە لـە لای گاورەکـان. کیسراو سوپاکەی سـەرگەردان مانەوەو نەیاندەزانی چی بکـەن، وڵاتـی قەیسەریان دەست نەکـەوتو وڵاتـی خۆشیان وێـران بـوو بـە دەست ڕۆمەکانەوە. هەرچی ماڵو سامانو خێزانو کەسو کاریان هەیە بە دیل گیراو ڕۆمەکان بردیـان.

ئەمە ڕووداوی سەرکەوتنەکەی ڕۆمەکان بوو بەسەر فارسەکاندا، ئەم ڕووداوە دوای نۆ ساڵ ڕوویدا پاش سـەرکەوتنی فارسـەکان بەسـەر ڕۆمەکانـدا، ئـەم ڕووداوە ڕووی دا وەختێـك کـە ڕۆمـەکان لـە نێـوان (ئەزەرعات)و (بوسرا)دا و ئەو سەرکەوتنەیان بەسەر فارسـەکاندا دەست کـەوت. وەك ئیبنـو عـەباسو عیکریمەو کەسانی تریش باسیان کردووە. کە لە ناوچەیەکی شـامدایە بـەرەو وڵاتـی حیجـاز. موجاهیـد دەڵێت: ئەوشەڕە لە وڵاتی جەزیرەدا بووە، چونکە نـزیکترین شـوێنە لـە وڵاتـی فارسـەوە، والله أعلم.

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿لِلَّهِ ٱلۡأَمۡرُ مِن قَبۡلُ وَمِنۢ بَعۡدُ﴾ واتە: هـەموو کارێـك کـاری خودایـە پـێش ئەو شکانەو دوای ئەو شکانەش (قبلُ) و (بعدُ) مـەبینن لەسـەر زەممـە چونکە ئیزافەکـەیان لابـراوەو ئیزافـەش لابـرێ مـەبنی ئـەبێت[1] ﴿وَيَوۡمَئِذٖ يَفۡرَحُ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٤ بِنَصۡرِ ٱللَّهِ﴾ واتـە: ئـەو ڕۆژە موسـڵمانان دڵخـۆش دەبـن بـە سـەرکەوتنی قەیسەرو هاوەڵـەکانی کە پاشـای ڕۆمـە بەسـەر کیسراو

[1] یانی لەبناغەدا ڕاستەکەیان (من قبل هذه الغلبة و بعد هذه الغلبة) یان (من قبل كل شيء و من بعد كل شيء) وەك قورتوبی ئەفەرموێت. (وەرگێڕ)

هاوەڵەکانیدا لە فارسەکان کە مەجوسن، هەندێ لە زانایان ئەڵێن: ئەو سەرکەوتنەی ڕۆمەکان بەسەر فارسەکاندا ڕێکەوتی هەمان ڕۆژ دەکات کە موسڵمانەکان سەرکەوتن بەسەر موشریکەکانی قورەیشدا لە ڕۆژی بەدردا وەك ئیبنو عەباسو سەوریو سودیو کەسانی تریش وتوویانە، وە لەو فەرموودەی کە ترمیزیو ئیبنو جەریرو ئەبی حاتەمو بەزار لە ئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتیان کردووە دەڵێت: کاتێك جەنگی بەدر ڕوویدا، ئەو ڕۆژەش ڕۆمەکان سەرکەوتن بەسەر فارسەکاندا، موسڵمانەکان بە لایانەوە سەیر بوو زۆر پێی دڵخۆش بوون، خوای مەزن ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە: ﴿وَيَوۡمَئِذٖ يَفۡرَحُ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٤ بِنَصۡرِ ٱللَّهِۚ يَنصُرُ مَن يَشَآءُۖ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ﴾[1] بە سەرخستنی خوا(بۆ ڕۆمەکان) خوا هەر کەسی بوێت سەری دەخاتو هەر ئەو زاڵی میهرەبانە. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە زوبەیری کەلابیەوە دەڵێت: سەرکەوتنی فارسەکانم بینیوە بەسەر ڕۆمەکاندا پاشان سەرکەوتنی ڕۆمەکانم بینیوە بەسەر فارسەکاندا، پاشانیش سەرکەوتنی موسڵمانەکانم بینیوە بەسەر فارسو ڕۆمەکاندا، هەموو ئەمانە لە ماوەی پانزەساڵدا. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ﴾ (عزیز) واتە: لە سەرکەوتنو تۆڵەسەندنی دوژمنەکانیدا ﴿ٱلرَّحِيمُ﴾ واتە: دلۆڤانیشە بۆ بەندە خاوەن باوەڕەکانی. پاشان دەفەرموێت: ﴿وَعۡدَ ٱللَّهِۖ لَا يُخۡلِفُ ٱللَّهُ وَعۡدَهُۥ﴾ واتە: ئەوە بەڵێنی خودایە(کە ڕۆمەکان سەربخات) خوایش پێچەوانەی بەڵێنی خۆی ناکات. یانی: ئەوەی کە هەواڵمان پێدای ئەی موحەممەد(ﷺ) کە ڕۆمەکان سەردەخەین بەسەر فارسەکاندا بەڵێنی خوایەو ڕاستو هەقە خودا لە بەڵێنی خۆی پەشیمان نابێتەوە دەبێت هەر بێتو ڕووبدات. چونکە سوننەتی خودا وایە ئەو دەستەیەی کە لە هەقەوە زیاتر نزیکترن سەردەخاتو پاشەڕۆژیش هەر بۆ ئەوانەیە، ﴿وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ﴾ واتە: زۆرینەی خەڵکی نازانن کە خودا خۆی کاربەدەستی ئەم بوونەوەرەیە، هەرچی مەیلی لێ بێت دەیکات بە پێی کارزانیو دادوەری خۆی. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَعۡلَمُونَ ظَٰهِرٗا مِّنَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَهُمۡ عَنِ ٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ غَٰفِلُونَ﴾ واتە: تەنها ڕواڵەتی ئەم ژیانی دنیا دەزانن بەڵام بێئاگان لە ڕۆژی دوایی. واتە زۆرێك لە خەڵکی تەنها ئاگاداری ژیانی دنیاو ئیشو کاری ماڵ پەیداکردن نەبێت هیچی تر نازانن و لێی بێئاگان، زۆر وریاو لێهاتوون بۆ خۆ ژیاندنو سامان کۆکردنەوە، بەڵام نازانن چی بەسوودە بۆ پاشەڕۆژیان لەو دنیادا وەك ئەو کەسەی خەڵەفابێتو ئاگای لە خۆی نەبێت نەتوانێت بیربکاتەوە. حەسەنی بەسری دەڵێت: سوێند بە خوا هی وایان هەیە ئەوەندە لە دنیادا

---

[1] تحفة الأحوذي(٩/٥٠)، الطبري(٢٠/٧٣)، فەرموودەیەکی لاوازە.

چووەتەخوارەوە پەنجایی بە نینۆکی هەڵدەگێڕێتەوە دەزانێت چەند قورسە، کەچی نازانێت بە چاکی نوێژ بکات. ئیبنو عەباس لەم ئایەتەدا: ﴿ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴾ ئەڵێ واتە: خوانەناسان دەزانن چۆن دنیا ئاوەدان بکەنەوە، بەڵام لە کاروباری ئاییندا زۆر بێئاگان[1].

﴿ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ مَّا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴿٨﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوأَىٰ أَن كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ ﴾

بەڵگەکانی یەکخواپەرستی (التوحيد)

خوای گەورە بەندەکانی ئاگادار دەکاتەوە کە بە خۆیاندا بچنەوەو بیر بکەنەوە لەو دروستکراوانە کە بە چاوی خۆیان دەیبینن کە هەموو بەڵگەن لەسەر بوونو تەنهایی ئەو کە هەر خودا شایەنی پەرستنەو هیچ کەسێك جگەلە ئەو شایەنی پەرستن نیەو هەرئەو پەروەرینی ئەوانیشو هەموو بوونەوەرە. ﴿ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِم ﴾ واتە: ئایا ئەوانە لە دەروونی خۆیاندا بیریان نەکردۆتەوە. ﴿ مَّا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾ واتە: کە خوا ئاسمانەکانو زەویو ئەوەی لە نێوانیاندایە دروستی کردووە مەگەر بە ڕاستیو بۆ ماوەیەکی دیاریکراوە. یانی با بە خۆیاندا بچنەوەو بیر بکەنەوە لە وەدیهاتنی ئەم ئاسمانو زەمینەو ئەوەی کە لە نێوانیاندایە لەو دروستکراوە فرەجۆرو ڕەنگەو ڕەگەزە کە بە گاڵتە دروست نەکراوە بەڵکو بە ڕاستی وەدی هێناونو ماوەشی بۆ دیاری کردوون هەتا ڕۆژی قیامەت دێت، هەموو لەناودەچنو نامێنن. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴾ واتە: بێگومان زۆرێك لە خەڵك باوەڕیان نیە بە خزمەت پەروەردگاریان بگەن(لە دواڕۆژدا). پاشان ئاگاداریان دەکاتەوە لەوەی کە ئەو پێغەمبەرانەی کە ڕەوانەی کردووە بۆیان لە لایەن ئەوەوە ئەو پەیامەیان پێدراوەو پشتگیری کردوون بە چەندەها موعجیزەو نیشانەی ڕوونو ئاشکرا کە بوونەتە هۆی قڕکردنو لەناوچوونی ئەوانەی کە بڕوایان پێ نەکردوونو نەجات بوونی ئەوانەی کە بڕوایان پێ هێناون. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي

---

[1] الطبري(٢٠/٧٦).

ٱلْأَرْضِ﴾ واتە: ئاخۆ نەگەڕاون بەسەر ئەم زەمینەدا هەتا سەیر بکەن‌و بیربکەنەوەو عەقڵیان بخەنە کارو گوێ بگرن لە دەنگوباسی پێشینەکانی خۆیان. بۆیە فەرموویەتی: ﴿فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً﴾ واتە: بۆ ئەوەی ببینن سەرەنجام ئەو(گەلانەی کافر بوون) لە پێش ئەمان چۆن بوون کە زۆر بەهێزتر بوون لە ئەمان(خەڵکی مەککە)، ﴿وَأَثَارُوا۟ ٱلْأَرْضَ وَعَمَرُوهَآ أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَـٰتِ ۖ فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ﴾ واتە:وە زەویان کێڵا(بۆ کشتوکاڵ)و ئاوەدانیان کردەوە زیاتر لەمان‌و پێغەمبەرانیان بۆ هات بە موعجیزە ڕوونەکانەوە بۆیە خوا ستەمی لێ نەکردن(کە لە ناوی بردون). یانی: ئەی ئەو کەسانەی کە موحەممەدتان بۆ ڕەوانە کراوە چاك بزانن کە گەلە پێشووەکانی پێش ئێوە لە ئێوە زیاتر بە تواناو بەهێزبوون‌و سامان‌و ماڵ‌و منداڵیان لە ئێوە زیاتر بوو. دەیەکی ئەوان ئێوە دەسەڵاتتان پێ نەدراوەو ناشتوانن وەك ئەوان سەر زەمین ئاوەدان بکەنەوەو سودی لێ ببینن‌و لێی بحسێنەوە. کەچی لەگەڵ ئەو هەموو دەسەڵاتەدا بوویان کاتێك کە پێغەمبەرانیان بۆ ڕەوانەکرا زۆر دڵخۆش بوون بەوەی کە پێیان درابوو، شوێن پێغەمبەرەکان نەکەوتن، خوای گەورە بە هۆی تاوانەکانیانەوە لەناو دان‌و هەمووی قڕ کردن کەسێك نەبوو لە سزای خودا ڕزگاریان بکات. سامان‌و ماڵ‌و منداڵ فریایان نەکەوت‌و لە سزای خودا ڕزگاری نەکردن و بە ئەندازەی گەردیلەیەك سودی پێ نەگەیاندن، خوای مەزن ناهەقی پێ نەکردوون کە تووشی ئەو بەڵایەی کردن‌و جەزرەبەی دان، ﴿وَلَـٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ واتە: خۆیان ئەو بەڵایان بەسەر خۆیان هێناو ناهەقییان بە خۆیان کرد، بڕوایان بە نیشانەکانی خودا نەکردو گاڵتەیان پێکرد، حاشایان لێ دەکرد دەستیان دابووە تاوانکاری. وە دەفەرموێت: ﴿ثُمَّ كَانَ عَـٰقِبَةَ ٱلَّذِينَ أَسَـٰٓـُٔوا۟ ٱلسُّوٓأَىٰٓ أَن كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ بِهَا يَسْتَهْزِءُونَ﴾ واتە: پاشان چارەنووسی ئەوانەی کە تاوان‌و خراپەیان کرد سەختترین سزایە لەبەر ئەوەی باوەڕیان نەهێنا بە ئایەتەکانی خواو هەمیشە گاڵتەیان پێ دەکرد. خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَنُقَلِّبُ أَفْـِٔدَتَهُمْ وَأَبْصَـٰرَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا۟ بِهِۦٓ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِى طُغْيَـٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾[1] واتە: وە(کاتی هاتنی موعجیزەکان) دڵ‌و چاویان وەردەگێڕین‌و لا دەدەین(لە باوەڕهێنان) هەروەك لە سەرەتاوە بڕوایان بە قورئان نەهێناوە لێیان دەگەڕێین لەسەرکەشی خۆیاندا هەر سەرگەردان بن. وە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿فَلَمَّا زَاغُوٓا۟ أَزَاغَ ٱللَّهُ

---

[1] الانعام(١١٠).

قُلُوبَهُمْ﴾[1] واتە: جا کاتێك لایاندا لە هەق خـواش دڵـی وەرگێـڕان. وە لـە ئایـەتێکی تـردا فەرموویـەتی: ﴿فَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ﴾[2] واتـە: ئینجـا ئەگـەر ئەوانـە ڕوویـان وەرگێـڕاو سەرپێچیان کرد ئەوە بزانەو دڵنیا بە خوا دەیەوێت بە هۆی هەندێ لـە تاوانەکانیانـەوە سـزایان بـداتو تووشـی زیانیـان بکـات. وە وتـراوە مانـای ئـەم ئایەتـە: ﴿ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوأَىٰ﴾ واتـە: ئاکامی خراپەکاری خۆیان بوو، چونکە باوەڕیان بە نیشانەکانی خوا نەکردو گاڵتەو گەپیان لێ دەهات، ئەمە بۆچوونی ئیبنو جـەریرە لـە ئیبنـو عـەباسو هـەر وا دەردەکـەوێت کـە دەفـەرموێت: ﴿وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ ﴾ والله أعلم.

﴿ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُن لَّهُم مِّن شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاءُ وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾﴾

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ﴾ واتـە: خـوا دروسـتکردنی ئـادەمی دەسـت پێدەکاتو لە پاش کردن دروستی دەکاتەوە. ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ واتە: پاشـانیش هـەر بۆ لای ئـەوتان دێنینەوە لە ڕۆژی قیامەتدا، هەموو کەسێك پاداستی کردەوەی خۆی وەردەگرێت. پاشـان خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴾ واتـە: ئـەو ڕۆژەی قیامـەت هەڵدەسـێت تاوانبـاران غەمبارو نائومێد دەبن. ئیبنو عەباس دەڵێت: تاوانبـاران بـێ ئومێد دەبن. موجاهید دەڵێت: تاوانبـاران ئابڕوویان دەچێت. وە لە ڕیوایەتێکدا هـاتووە(يُكْتَئِـبُ المُجرِمُـون) واتـە: تاوانبـاران دۆژدامـاون[3]. ﴿ وَلَمْ يَكُن لَّهُم مِّن شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاءُ﴾ واتـە: بێگومـان لـە پەرسـتراوەکانیاندا تکاکارانێـك نیـە بـۆ ئـەوان، ﴿وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ﴾ واتە: وە ئەوان بێباوەڕ دەبن بە پەرستراوەکانیان(کە کردوونیـان بە هاوبەشی خودا). واتە ئەو شتانەی ئەوان بـە هـاوەڵی خودایـان دەزانینو غـەیری خـوا دەیانپەرستنو سوژدەیان بۆ دەبردن، تکایان بۆ ناکەن، حاشایان لێ دەکەن، خەیانەتیان لێ کردوون لە کاتێکدا کە زۆر

---

[1] الصف(٥).

[2] المائدة(٤٩).

[3] الطبري(٢٠/٧٩).

پێویستیان بـە یارمـەتی ئەوانـە هەیـە. پاشـان خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوْمَئِذٖ يَتَفَرَّقُونَ ﴾ واتە: ئەو ڕۆژەی قیامەت هەڵدەسێت(خـەڵك) لـەو ڕۆژەدا جیادەبنـەوە لـە یـەکتر. قـەتادە دەڵێت: بەڵێ سوێند بە خوا ئەوە جیابوونەوەیە کە هـەرگیز دوای ئـەوە یـەکتر ناگرنـەوە.[١] واتـە: کاتێك ئەوەی بەرەو سەری سـەرەوە ڕۆیشتو ئەوەیشی بـەرەو خـواری خـوارەوە ڕۆیـشت، ئـەوە ئـیتر دوایـن بەیەکگەیـشتنە. بۆیـە خـوای مـەزن فەرموویـەتی: ﴿ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَهُمۡ فِي رَوۡضَةٖ يُحۡبَرُونَ ﴾[٢] واتە: ئینجا کەسانێك کە باوەڕیان هێناوەو کردەوە چاکەکانیان کردووە ئـەوان لـە بەهەشتدا دڵخۆش دەکرێن. موجاهیدو قـەتادە دەڵـێن: خۆشـی دەبەنـە سـەر.[٣] پاشـان خـوای مـەزن دەفەرمووێت: ﴿وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَلِقَآيِٕ ٱلۡأٓخِرَةِ فَأُوْلَٰٓئِكَ فِي ٱلۡعَذَابِ مُحۡضَرُونَ ﴾ واتـە: بـەڵام ئەوانەی بێباوەڕ بوون بە نیشانەکانی ئێمەو گەیشتن بە ڕۆژی دوایی ئا ئەوانە لە سزا(ی دۆزەخ)دا ئامـادە دەکرێن.

﴿ فَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ حِينَ تُمۡسُونَ وَحِينَ تُصۡبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ ٱلۡحَمۡدُ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَعَشِيّٗا وَحِينَ تُظۡهِرُونَ ﴿١٨﴾ يُخۡرِجُ ٱلۡحَيَّ مِنَ ٱلۡمَيِّتِ وَيُخۡرِجُ ٱلۡمَيِّتَ مِنَ ٱلۡحَيِّ وَيُحۡيِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَاۚ وَكَذَٰلِكَ تُخۡرَجُونَ ﴿١٩﴾ ﴾

فەرماندان بە پێنج نوێژەکە

خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ فَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ حِينَ تُمۡسُونَ وَحِينَ تُصۡبِحُونَ ﴾ واتـە: ئینجـا پـاكو بێگەردی خوا بڵێن کاتێك ئێوارەتان لێ دێتو کاتێك بـەیانیتان لـێ دێت. خـوای مـەزن لێـرەدا باسـی پاکیو بێ عەیبی خۆی دەکاتو بەندەکانیشی فێردەکات کە چۆن باسـی پـاکیو پەسـەنی ئـەو بدەنو سوپاسی بکەن لەو کاتانەی کە لـە دوای یـەکتری دێـنو نیشانەن لەسـەر توانـاو دەسـەڵاتی لـە کـاتی ئێواران کە تاریکی دادێتو لە کاتی بەیانیان کـە دنیـا ڕووناك دەبێت، پاشـان فەرموویـەتی سوپاسو ستایش جێـی خۆیـەتی بـۆ ئـەو پـاکیو پەسـەنیەی. ﴿ وَلَهُ ٱلۡحَمۡدُ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَعَشِيّٗا وَحِينَ تُظۡهِرُونَ ﴾ واتە: وە سوپاس هەر بۆ خوایە لە ئاسمانـەکانو زەویداو(پـاکیو بێگـەردی خـوا بڵـێن) لـە شەوداو کاتێك نیوەڕۆتان لێ دێت.(العشاء) واتـە: تـاریکی شـەو کـە دادێت.(الاظهـار) واتـە: ڕووناکی تەواو(نیوەڕۆ). پاکیو بێگەردی بۆ وەدیهێنـەری ئـەمیشو ئـەویش، کـە بەرەبـەیان دێنێتو شەویشی

---

[١] الطبري(٢٠/٨٠).

[٢] الطبري(٢٠/٨١).

[٣] الطبري(٢٠/٨٢).

کـردووه بـه هـۆی ئاسـودەیی، وەك فەرموویـەتی: ﴿وَٱلنَّهَارِ إِذَا جَلَّىٰهَا ۝٣ وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰهَا﴾[1] واتـە: وە سوێند بە ڕۆژ کاتێك کە خۆر دەردەخات، وە سوێند بە شەو کە خۆر دادەپۆشێت. وە فەرموویـەتی: ﴿وَٱلضُّحَىٰ ۝١ وَٱلَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ﴾[2] واتـە: سـوێند بـە چێـشتەنگاو، وە سـوێند بـە شـەو کاتێـك کـە ئـارام دەگرێت. وە فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ۝١ وَٱلنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ﴾[3] واتە: سوێد بـە شـەو کاتێـك کـە(زەوی) دادەپۆشێت، وە بە ڕۆژ کاتێك ڕووناك دەبێتەوە. ئایەت لەم بارەوە زۆرە. خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ ٱلْمَيِّتَ مِنَ ٱلْحَىِّ ﴾ واتـە:(خـوا) زینـدوو لـە مـردوو دەردێنێـتو مـردوو لـە زیندوو دەردێنێت. ئەوە ئەو شتانەیە کە ئێمە بـە چـاوی خۆمـان دەیبینـینو تێیدا دەژین کـە چـەندە خاوەن تواناو دەسەڵاتە لە دروستکردنی ئەم هەموو شتە لە یەکتری، ئەو ئایەتانەشی کە لەمەودوا دێن هەموو هەر لەم بارەیەوەیە، خوای مەزن باسی وەدیهێنانی ئـەو شـتانە دەکات لەگـەڵ دژەکانیانـدا بـۆ ئەوەی ببنە بەڵگە لەسەر دەسەڵاتی تەواوی خۆی. لەوانە دەرهێنانی ڕووەك لە دەنکەکەی(تۆوەکەی)و دەرهێنانی تۆو لە ڕووەك، وە هێلکە لە مریشكو مریشك لە هێلکە، مرۆڤ لە تنۆکە ئاوەو تنۆکـە ئـاو لـە مرۆڤ، خاوەن باوەڕ لە خوانەناسو خوانەناس لـە خـاوەن بـاوەڕ، وە دەفـەرمووێت: ﴿وَيُحْيِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ واتە: وە زەوی زیندوو دەکاتەوە لە پاش مردنو وشك بوونی. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتـە وایـە کـە دەفــەرمووێت: ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلْأَرْضُ ٱلْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَٰهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ۝٣٣ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ ٱلْعُيُونِ ﴾[4] واتە: وە نیشانەو بەڵگەیـەك بـۆ ئـەوان ئـەم زەویە مردووەیە کە زینـدوومان کـردەوەو دانەوێڵـەمان لـێ دەرهێنـاو لـێ ڕوانـد کـە لێـی دەخـۆن، وە لەو(زەویە)دا چەند باخ لە خورماو ترێمان بەدی هێناو چەند کانیاومان تیایدا هەڵقوڵانـدووە. وە خـوای مــەزن فەرموویــەتی: ﴿وَتَرَى ٱلْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنۢبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ ۝٥ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّهُۥ يُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝٦ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْعَثُ مَن فِى ٱلْقُبُورِ﴾[5] واتـە: وە زەوی دەبینـی(لـە زسـتاندا) خامۆشـەو وشـكو بـێ

---

[1] الشمس(٣ـ٤).

[2] الضحى(١ـ٢).

[3] الليل(١ـ٢).

[4] يس(٣٣ـ٣٤).

[5] الحج(٥ـ٧).

گیانه جا کاتێك بارانمان بەسەردا باراند زەوی(ڕووەکی لێ دەڕوێت) دەجولێت زەوی هەڵ دەداتو بەرز دەبێتو(زەوی) دەڕوێنێت لە هەموو جۆرە(گیاو گوڵێکی) جوان، ئەوەی(باس کرا) لەبەر ئەوەیە دڵنیا بن کە خوا حەقو ڕاستەو بێگومان مردووەکان زیندوو دەکاتەوەو بێگومان ئەو(خوایە) توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیە، وە بە ڕاستی قیامەت دێتو بەرپا دەبێت گومانی تێدا نیەو دڵنیاش بن خوا هەموو ئەو کەسانەی لەناو گۆڕەکاندان زیندووی دەکاتەوە. وە فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يُرۡسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشۡرَۢا بَيۡنَ يَدَىۡ رَحۡمَتِهِۦۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتۡ سَحَابٗا ثِقَالٗا سُقۡنَٰهُ لِبَلَدٖ مَّيِّتٖ فَأَنزَلۡنَا بِهِ ٱلۡمَآءَ فَأَخۡرَجۡنَا بِهِۦ مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِۚ كَذَٰلِكَ نُخۡرِجُ ٱلۡمَوۡتَىٰ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ﴾[1] واتە: وە ئەو(خوا) زاتێکە بایەکان دەنێرێت بە موژدەدەر پێش(بارانی) ڕەحمەتی پەروەردگار هەتا کاتێك هەوری قورس(ی باراناوی) هەڵدەگرێت دەینێرێت بۆ وڵاتێکی مردوو(وشکی بێ گیا) جا بەو(هەورە) باران دەبارێنین بە هۆی ئەوەوە هەموو جۆرە بەروبوومو میوەیەك(دەڕوێنینو) دەردەهێنین هەر بەو وێنەیە مردووەکان لە زەوی دەردەهێنینو زیندوویان دەکەینەوە تا ئێوە بیربکەنەوە. بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿وَكَذَٰلِكَ تُخۡرَجُونَ﴾ واتە: وە هەر بەو جۆرە ئێوەش دەردەهێنرێن(لە گۆڕەکانتان).

﴿ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنۡ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٖ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٞ تَنتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنۡ خَلَقَ لَكُم مِّنۡ أَنفُسِكُمۡ أَزۡوَٰجٗا لِّتَسۡكُنُوٓاْ إِلَيۡهَا وَجَعَلَ بَيۡنَكُم مَّوَدَّةٗ وَرَحۡمَةًۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾﴾

لە نیشانەکانی خودا

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنۡ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٖ ﴾ واتە: لە نیشانەکەنی ئەو(خودایە) کە ئێوەی لە خاك دروست کردووە. واتە لە نیشانەو دەسەڵاتی خوای مەزن ئەوەیە کە بابتانی ئادەم دروست کردووە لە خۆڵ، ﴿ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٞ تَنتَشِرُونَ﴾ واتە: لە پاش(ماوەیەك) کتوپڕ ئێوە ئادەمینو بڵاوبوونەتەوە لە زەویدا. لە بنەڕەتدا لە خۆڵ دروست کراون پاشان لە ئاوێکی بێ نرخو پاشانیش لە خوێنێکی بەستوو پاشان لە پارچە گۆشتو پاشان بوو بە ئێسکو(پێستە) پاشان خوای گەورە گۆشتی دا بەسەر ئێسکەکەدا پاشانیش گیانی کرد بەبەریداو پاشان چاوو گوێی دایە کە ببینێتو ببیستێتو پاشان لە سکی دایکی هاتە دنیاو زۆر لاوازو بێ هێز پاشان هەتا تەمەنی گەورە دەبوو بەهێزو توانا دەبوو هەتا وای لێهات دنیای ئاوەدان کردەوەو شارو دێهاتی دروست کرد لە وڵاتێکەوە دەچوو بۆ وڵاتێکی ترو سواری کەشتی دەبێت بە دەوری زەویدا دەگەڕێت، سامان

---

[1] الاعراف(٥٧).

کۆدەکاتـەوەو بـژێوی ژیـان بـە دەسـت دێنێـت، توانـای بیرکردنـەوەی هەیـەو زۆر لێـزانو وریایـەو ڕاوبۆچوونی خۆی هەیەو ئاگاداری باشی هەیە لە دنیاو قیامەتدا، هەر کەسـەو بـە پێـی توانـای خۆی. پاکیو پەسـەنی بۆ ئـەو خوایـەی کـە ئـەو توانـای داوە بـە مـرۆڤ کـە وای لێکـردووە هـەموو هونـەرێك بەکاربێنێت بۆ خۆژیاندنو کارو کاسپی. وە جیاوازی خستووەتە نێوانیان لە بیروبۆچوونو زانستداو لـە چـاکیو خراپیـداو لـە هـەژاریو دەوڵەمەندیـداو لـە بەختـەوەریو بێـچارەییدا. بۆیـە خـوای گـەورە فەرموویەتی: ﴿ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٌ تَنتَشِرُونَ ﴾ واتـە: ئیمـامی ئەحمـەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو موساوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویـەتی:(خـوا ئـادەمی دروست کرد لە مشتێك کە هەڵی گرت لە هەموو زەوی، مرۆڤ لەسـەر ئەنـدازەو شـێوەی زەمـین وەدی هـاتووە، سپیەو سوورەو ڕەشەو لە نێوان ئەو ڕەنگانەدایە، پیسەو پاکەو دڵخۆشو خـەمگینو لـەو نێوانـەدا).[1] ئەبو داودو تیرمزیش ڕیوایەتیان کردووە، تیرمـزی دەڵێـت: ئەمـە فەرموودەیـەکی چاكو ڕاسـتە(حسن صحيح).[2] پاشان خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَٰجًا ﴾ واتـە: وە لە نیشانەکانی(ئـەوە(خـوا) کـە بـۆی دروست کـردوون لـە ڕەگـەزی خۆتـان هاوسـەرانێك. واتـە لـە ڕەگەزی خۆتان مێینەی بۆ دروست کـردوون بـۆ ئـەوەی ببنـە هاوسـەرتان، ﴿لِّتَسْكُنُوٓا۟ إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾ واتە: بۆ ئەوەی ئارام بگـرن لـە لایانـدا وە خۆشەویستیو بـەزەیی خـستۆتە نێوانتان. واتە لێیان بحەسێنەوە وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ﴾[3] واتە:(خوا) ئەو زاتەیە کە ئێوەی دروست کـردووە لە یەك کەس(کـە ئادەمـە) هـەر لـە خـۆی هاوسـەری بـەدیهێنا تـا لـە لای بحەسـێتەوە(ئـارام بگرێـت). مەبەست لێرەدا حەوایە کە خوای مەزن دروستی کرد لـە کورتترین پـەراسووی لای چـەپی ئـادەم خـۆ ئەگەر خوای گەورە تۆرمەی ئادەمی هەموو بە نێرینـە دروست بکردایـەو مێینەشـی لـە ڕەگـەزێکی تـر دروسـت بکردایـە، واتـە: جنۆکـە یـان زینـدەوەرێکی تـر. ئـەم نزیکـیو خۆشەویستیە نـەدەبوو بـەڵکو دوورەپەرێزیو دژایەتی پەیدا دەبوو لە نێوانیاندا. ئەوە لە دڵۆڤانیی خودای مەزنە کە نـەوەی ئـادەم و هاوسەرەکانی لـە ڕەگـەزی خۆیـان بـۆ وەدی هێنـاونو بـەزەییو خۆشەویستی خـستووەتە نێوانیـانو سۆزیان بۆ یەکتری هەیە، چونکە پیاو کە ژن دەهێنێت لەبەر ئەوەیەکە خۆشی دەوێت یان حەز دەکات

---

[1] احمد(٤/٤٠١، ٤٠٦)، فەرموودەیەکی باشە(جید).

[2] أبو داود(٥/٧٦)، تحفة الأحوزي(٨/٢٩٠)، فەرموودەیەکی باشە.

[3] الاعراف(١٨٩).

منداڵی ببێت لێی‌و سۆزی بۆی هەیە. ژنیش پێویستی بە پیاو هەیە بۆ دابینکردنی بژێوی‌و بە یەکەوەژیان بە خۆشی‌و کامەرانی یان لەبەر زۆر شتی تر. ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ واتە: ئەمانە هەموو نیشانەن بۆ ئەو کەسانەی کە خاوەنی ئاوەزن.

﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالِمِينَ (٢٢) وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُم بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُم مِّن فَضْلِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ (٢٣) ﴾

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ ﴾ واتە: لە نیشانە مەزنەکانی خوای گەورە، ﴿خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾ واتە: دروست کردنی ئاسمانەکان‌و زەمینە بەو بەرزی‌و فراوانەی‌و جوانی‌و ئاسکی‌و ڕازاوەیی ئەستێرە گەڕۆك‌و وەستاوەکان‌و لەوانە زەمین بەو نزمی‌و فراوانیە کە پڕە لە کێوو کەژو دۆڵ‌و دەریاو دەشت‌و بیابان‌و زیندەوەرو ڕووەك‌و دارو درەخت. وە دەفەرموێت: ﴿وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ ﴾ واتە: جیاوازی زمان. یەکێك بە زمانی عەرەبی‌و یەکێك بە زمانی تەتەری و یەکێك بە کەرەجی، یەکێك بە ڕۆمی، یەکێکی تر بە فەرەنجی‌و ئەوی تر بە بەربەری و ئەوە کوردەو ئەوە تەکرورەو ئەوە حەبەشیەو ئەوە هیندیەو ئەوە عەجەمەو ئەوە سەقالیبەیە و ئەوە خەزەرەو ئەوە ئەرمەنە چەندەها زمانی تر کە خودا خۆی نەبێت کەس نازانێت، ﴿وَأَلْوَانِكُمْ ﴾ واتە: جیاوازی ڕەنگ‌و ڕوخسارتان، هەموو خەڵکی سەر زەمین لەو ڕۆژەوە خودا ئادەمی دروست کردووە هەتا ڕۆژی قیامەت ئەو جوانیەی پێ بەخشیون لە دەم‌و چاوو برۆو برژانگ‌و کولم‌و لووت‌و تەوێڵ‌و گوێ. هیچ کەسێك لەوی تر ناچێت. خۆ ئەگەر هەندێ لە جوان‌و ناشیرینیدا لە هەندێ شتدا لە یەکتری بچن بێگومان لە هەندێکی تردا هەر جیاوازیان هەیە. ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالِمِينَ ﴾ واتە: لەم نیشانانەدا بەڵگە زۆرە بۆ زانایان. ﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُم بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُم مِّن فَضْلِهِ ﴾ واتە: هەر لە نیشانەکانی خودایە کە لە شەوو ڕۆژدا دەخەون‌و هەوڵدانتان لە ڕۆژدا بۆ بەهرە وەرگرتن لە بەخشینی ڕۆزی خودا. کە ئەو خەوتنە دەبێتە هۆی حەسانەوەو ئارامی مێشك‌و لەش‌و نەهێشتنی ماندوویەتی‌و لابردنی خەم‌و خەفەت، گەڕان‌و هەوڵدانیشی کردووە بە هۆی وەدەستهێنانی بژێوی ژیان‌و هاتوچۆ لە ڕۆژدا کە ئەمە پێچەوانەی خەوتنە، ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴾ واتە: ئەمەیش لە نیشانەکانی خودایە بۆ ئەو کەسانەی کە دەبیستن‌و تێدەگەن.

﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ يُرِيكُمُ ٱلْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَيُحْىِۦ بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن تَقُومَ ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ بِأَمْرِهِۦ ۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ إِذَآ أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ ﴾

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ ﴾ واتە: لەو نیشانانەی کە بەڵگەیە لەسەر دەسەڵاتی مەزنی خودا، ﴿يُرِيكُمُ ٱلْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ واتە: بروسکەتان پیشان دەدات بۆ ترساندنو ئومێد کە جارێك دەترسن لەوەی بارانو هەورەتریشقەی زۆری لەگەڵدا بێت کە ڕووداوو کارەساتی لێ بکەوێتەوە، وە پێشتان خۆشەو بە ئومێدی ئەوەن کە بارانێکی باش ببارێتو کە بۆ پێویستیەکانی خۆتان بەکاری بهێنن. بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَيُنَزِّلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَيُحْىِۦ بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ﴾ واتە: باران دەبارێنێت لە ئاسمانەوە تا زەوی پێ زیندوو بکاتەوە پاش مردنی، کە نە گیاو ڕووەكو هیچ شتێکی تری تیا نەماوە بەڵام کاتێك کە باران باری، ﴿ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنۢبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ﴾[1] واتە: زەوی(ڕووەکی لێ دەڕوێتو) دەجوڵێت زەوی هەڵدەداتو بەرز دەبێتو(زەوی) دەڕوێنێت لە هەموو جۆرە(گیاو گوڵێکی) جوان. ئا ئەمانە هەمووی بەڵگەی ئاشکران لەسەر زیندووبوونەوە لە ڕۆژی قیامەتداو پەندو ئامۆژگارین بۆ کەسێك کە خاوەن ئاوەز بێت، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾ واتە: بە ڕاستی لەوەدا کە باسکرا چەند ڕابەرو نیشانە هەیە بۆ ئەوانەی ژیریان بەکاردێنن. ئەم ئایەتە کە دەفەرمووێت: ﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن تَقُومَ ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ بِأَمْرِهِۦ﴾ واتە: لە نیشانەکانی ئەوە کە ئاسمانو زەوی بە فەرمانی ئەو وەستاون. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە دەفەرمووێت: ﴿وَيُمْسِكُ ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِۦٓ﴾[2] واتە: وە ئاسمانی ڕاگیر کردووە تا نەکەوێت بەسەر زەویدا مەگەر بە فەرمانی ئەو. وە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُمْسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ أَن تَزُولَا﴾[3] واتە: بە ڕاستی خوا ئاسمانەکانو زەوی ڕاگیر دەکات بۆ ئەوەی لە ڕێڕەوی خۆیان لانەدەن. عومەری کوڕی خەتاب(ڕەزای خوای لێ بێت) نارەحەت بووایە دەیوت: نەخێر، سوێند بە کەسەی بە فەرمانی ئەو ڕاوەستاون(واتە: بە فەرمانی خودا ئاسمانو زەمین ڕام هاتوونو وەستاون).

---

[1] الحج(٥).

[2] الحج(٦٥).

[3] الفاطر(٤١).

وەختێك كە ڕۆژی قیامەت هات ئەم زەمینە دەبێتە زەمینێكی تر و ئاسمانەكانیش هەروەها، مردووەكانیش لە گۆڕەكانیان هاتنەدەر بە فەرمانی خودا بە زیندوویی‌و بانگ دەكرێن بۆ لای خوای گەورە. بۆیە فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنتُمْ تَخْرُجُونَ﴾ واتە: پاشان كاتێك لە ڕۆژی دواییدا لە زەویەوە بانگتان دەكەن یەكسەر ئێوە لە گۆڕەكانتان دێنە دەرەوە. واتە یەكجار بانگ دەكرێن بە پەلە دێنە دەرەوە. ئەم ئایەتەوەك ئەو ئایەتانە وایە كە دەفەرموێت: ﴿ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴾[1] واتە: ئەو ڕۆژەی كە بانگتان دەكەن(لە گۆڕەكانتانەوە) جا ئێوەش دەست بەجێ دێن بە دەم بانگكردنەكەوە بە سوپاس‌و سەناكردنەوەو وا دەزانن نەماونەتەوە(لە دنیادا) ماوەیەكی كەم نەبێت. وە فەرموویەتی: ﴿فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ﴾[2] واتە: بێگومان ئەو زیندووبوونەوەیە هەر یەك نەعرەتەیە، ئیتر كتوپڕ وان لە دەشتێكی سپی كاكی بە كاكیدا. وە فەرموویەتی: ﴿ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴾[3] واتە: تەنها شریخەو دەنگێكی گەورە دێت ئیتر كتوپڕ هەموویان(بە كۆمەڵی) لای ئێمە ئامادەكراون.

﴿ وَلَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ ﴾

دووبارە هێنانەوەی دروستكراوەكان لە(مەردم) ئاسانترە

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَلَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴾ واتە: هەرچی لە ئاسمانەكان‌و زەمیندایە خوا خاوەنیەتی‌و بەندەی ئەون، گوێڕایەڵ‌و ملكەچی ئەون پێیان خۆش بێت یان پێیان ناخۆش بێت. وە دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ واتە: ئەو(خوا) زاتێكە بەدیهێنانی دەست پێكردووە لە پاشان(دوای مردنی) دووبارە دروستی دەكاتەوە(ئەم دروست كردنەوەی دووەم) لای خوا ئاسانترە. ئیبنو ئەبی تەلحە(طلحة) دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە: ﴿أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ واتە: ئاسانترە لای.[4] موجاهید دەڵێت هێنانەوە ئاسانترە لە

---

[1] الاسراء(٥٢).

[2] النازعات(١٣ـ١٤).

[3] يس(٥٣).

[4] الطبري(٢٠/٩٢).

وەدیهێنان، یەکەم جاریش هەر ئاسانە.[1] عیکریمەو کەسانی تریش هەر وایان وتووە.[2] بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) کە پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی:(خودا فەرموویەتی بەندەکەم بڕوای پێ نەهێنام بۆ ئەو نەدەبوو وابێت، قسەی پێ وتم بۆ ئەو نەدەبوو وابێت، بڕوا پێ نەهێنانەکەی بە من ئەوەیە کە ئەڵێ: نامهێنێتەوە جارێکی تر وەك چۆن یەکەمجار دروستی کردووم، هەرگیز وەدیهێنانی یەکەمجار ئاسانتر نیە لە لام لە هێنانەوەی(واتە ئاسانو گران لای خوا نیە) بەڵام قسە پێ وتنەکەی پێم ئەوەیە کە ئەڵێ: خوا منداڵی بۆ خۆی داناوە، لەکاتێکدا من خودایەکی تاكو تەنهاو بێ نیازم کە کەسی لێ نەبووەو لە کەسیش نەبووە، هەرگیز کەسیش نەیتوانیوە هاوتای بێت) تەنها بوخاری هێناویەتی.[3] ﴿وَلَهُ ٱلۡمَثَلُ ٱلۡأَعۡلَىٰ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ﴾ واتە: وە هەر بۆ ئەوە سیفەتی هەرە بڵند لە ئاسمانەکانو زەویدا. عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە دەفەرموێت: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ﴾[4] قەتادەیش دەڵێت: نموونەی خودا، هیچ پەرستراوێك نیە غەیری خوداو هیچ پەروەردگارێکیش نیە غەیری ئەو.

﴿ضَرَبَ لَكُم مَّثَلٗا مِّنۡ أَنفُسِكُمۡۖ هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُم مِّن شُرَكَآءَ فِي مَا رَزَقۡنَٰكُمۡ فَأَنتُمۡ فِيهِ سَوَآءٞ تَخَافُونَهُمۡ كَخِيفَتِكُمۡ أَنفُسَكُمۡۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ ٱتَّبَعَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَهۡوَآءَهُم بِغَيۡرِ عِلۡمٖۖ فَمَن يَهۡدِي مَنۡ أَضَلَّ ٱللَّهُۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٩﴾﴾

نموونەیەك کە بەڵگەیە لەسەر تاك و تەنهایی خودا

ئەمە نموونەیەکە خوای مەزن دەیهێنێتەوە بۆ ئەوانەی کە هاوەڵی بۆ دادەنێن و کەسانی تر غەیری خودا لەگەڵ خوادا دەپەرستنو دەیکەنە شەریکی، زۆر چاکیش دەزانن کە ئەو شەریکانە لە بتو شتی تر عەبدو موڵکی خودان وەك لە پاڕانەوەکەیاندا ئەڵێن: (لبَّيكَ لا شريكَ لكَ، إلا شريكاً هُوَ لكَ، تملِكه وما ملك) خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿ضَرَبَ لَكُم مَّثَلٗا مِّنۡ أَنفُسِكُمۡۖ﴾ واتە: نموونەیەکی لە خۆتان بۆ هێناونەتەوە کە لێی تێدەگەنو بە چاوی خۆتان دەیبینن، ﴿هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُم مِّن شُرَكَآءَ فِي مَا رَزَقۡنَٰكُمۡ فَأَنتُمۡ فِيهِ سَوَآءٞ﴾ واتە: ئایا ئێوە ئەوانەی کە غوڵامتانن دەیکەنە هاوبەشی خۆتان لەو بژێویەی کە پێمان داون؟ وە ئایا وەك یەك دەبن؟ دیارە هیچ کەسێك لە ئێوە

---

[1] الطبري(٢٠/٩٢).

[2] الطبري(٢٠/٩٢).

[3] فتح الباري(٨/٦١١/٦١٢).

[4] الشورى(١١).

ڕازی نابێت کە غوڵامەکەی ببێتە هاوبەشی لە ماڵو سامانیدا. وەك یەك بەش ببەن. ﴿تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنفُسَكُمْ﴾ واتە: چۆن لە یەکتری دەترسن هەر بەو شێوەیە لەوانیش دەترسن کە لە ماڵەکانتان لەگەڵدا بەش بکەن. ئەبو میجلەز دەڵێت: تۆ ناترسی کە غوڵامەکەت ماڵەکەت لەگەڵ بەش بکات، وە بۆشی نیە وا بکات. هەر بەو شێوەیە خودایش هاوەڵی نیە.[1] واتە: هەموو کەسێك لە ئێوە پێی قەبوڵ ناکرێت کە غوڵامەکەی ماڵەکەی لەگەڵ بەش بکات، کەواتە چۆن ئێوە شەریك بۆ خوا دادەنێن لە دروستکراوەکانی خۆی؟ تەبەرانی ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە دەڵێت: ئەهلی شیرك دەپاڕانەوە دەیانوت:(لبَّيكَ لا شريكَ لَكَ، إلاّ شَريكاً هو لك، تملِكهُ وما مَلَك). واتە: ئەی خودایە هاتین بۆ لات، هاتین بۆ لات تۆ شەریکت نیە غەیری شەریکێك نەبێت کە تۆ خاوەنیتی خاوەنی ئەو شتانەشی کە ئەو هەیەتی. خوای گەورە ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە: ﴿هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنفُسَكُمْ﴾[2]، ئەمە ئاگادارکردنەوەیەك بوو لە لایەن خواوە بەو نموونەیەکە هێنایەوە تا تێیان بگەیەنێت، مادام ئەوان بەوە ڕازی نابن کەواتە خوا باشترو چاکتر لەوە ڕازی نابێت، ﴿كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ واتە: ئێمە نیشانەکان بە جوانیو پاکی شی دەکەینەوە بۆ ئەو کەسانەی کە خاوەن ئاوەزن. پاشان خوای مەزن باسی موشریکەکان دەکات کە بە نەفامیو نەزانی غەیری ئەو دەپەرستن بەبێ هیچ بەڵگەیەك بەڵکو هەر لە خۆیانەوە. دەفەرموێت: ﴿بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ واتە: بەڵکو ئەوانەی ستەمیان کرد واتە موشریکەکان، ﴿أَهْوَاءَهُم﴾ واتە: شوێن ئارەزووی خۆیان دەکەون لە پەرستنی ئەو بتو شتانەدا ﴿بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ واتە: بێ شارەزاییو نەزانانە. هیچ نازانن. ﴿فَمَن يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ﴾ واتە: ئینجا کێ ڕێنموونی کەسێك بکات کە خوا گومڕای کردبێت. واتە هیچ کەسێك ناتوانێت ڕێیان نیشان بدات وەختێك خوا ڕێگەیان لێ بگۆڕێتو سەریان لێ بشێوێنێت، ﴿وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ﴾ واتە: لە کاتێکدا بۆ ئەوان هیچ یارمەتیدەرێك نیە. واتە هیچ کەسێك ناتوانێت لە دەستی خودا ڕزگاریان بکاتو پەنایان بداتو بێت بە هاواریانەوە، چونکە هەرچی خوا ویستی دەبێتو هەرچیش ئەو نەیەوێت نابێت.

---

[1] الطبري(٢٠/٩٦).

[2] الطبراني(١٢/٢٠)، ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی لاوازە.

﴿ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى فَطَرَ ٱلنَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ ٱللَّهِ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ ۞ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَٱتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَلَا تَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾ مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾ ﴾

فەرماندان بە پابەندبوون بە یەکخوا پەرستیەوە

خوای مـەزن دەفـەرموویّت: ﴿ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى فَطَرَ ٱلنَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ ٱللَّهِ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ ﴾ واتە: کەواتە ڕووی خۆت ڕێك بکەرە ئایینی ئیسلام پـاكو ڕاسـت بـۆ خوا(شوێن ئایینی) داهێنراوی خوا بکەوە کە خەڵکی لەسەری دروست کردووە داهێنراوی خـوا بـە هـیچ جۆرێك گۆڕانی بۆنیە، یانی خوای مەزن داوا لە پێغەمبەر(ﷺ) دەکاتو دەفـەرموویّت کـە تـۆ هـەر ڕوو لەم دینە بکەو لەسەری بەردەوام بەو لێی لامەدە، ئەو ئاینەی کە خـودا بـۆی دانـاوی ئـاینێکی هەقـەو ئایینی ئیبراهیم پێغەمبەریش بووە(سەلامی خوای لـێ بێـت) کـە خـودا ڕێگـەی نیـشان داوی بـۆیو بـە چاکترین شێوە بۆی تەواو کردووی تۆش پابەند بە پێیەوە، ئەو ئاینەی لە سروشتدا خوا ئـەو خەڵکـەی لەسەر دروست کردووە، فەرمانی پێداوە کە هەر ئەو بناسنو غەیری ئەو هیچ کەسێك نیـە بپەرسـترێت، وەك لـە پێشەوە لـە ئایەتێکدا فەرموویـەتی: ﴿وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا۟ بَلَىٰ﴾[1] واتـە: وە کردنی بە شایەت بەسەر خۆیانەوە(پێی وتن) ئایـا مـن پـەروەردگاری ئێـوە نیم؟(لـە وەڵامـدا) وتیـان: بەڵێ. وە لەم فەرموودەیەدا هـاتووە:(مـن بەنـدەکانم وەدی هێنـا لەسـەر ڕێکڕاوەسـتان لەسـەر ئـایین، بەڵام شەیتان لە ئاینەکەیان لایدان).[2] وە بەم زووانە ئەو فەرموودانە دێنین کە خوای گەورە باسی ئەوە دەکات کە بەندەکانی لەسـەر ئیسلام دروست کردووە پاشـان هەندێ لـەو ئاینانـە گۆڕانی بەسـەردا هاتووەو شتی خراپی تێکەڵ کراوە وەك ئاینی جوولەکەو گاورو مەجوسیەکان خوا دەفـەرموویّت: ﴿لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ ٱللَّهِ﴾ هەندێ وتوویانە: واتە: خەڵکی خودا مەگۆڕنو لەسەر ئەوە سروشـتەی کـە دروسـتی کردوون لایان مەدەن. ئەم ڕستە خەبەرییە بە مانای فەرمانکردن هـاتووە. وەك ئـەم ئایەتـەی کـە خـوا دەفـەرموویّت: ﴿وَمَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا﴾[3] واتـە: هـەر کەسـێك چـووبێتە نـاویو پـەنای پـێ بردبێـت

[1] الاعراف(١٧٢).

[2] مسلم(٤/٢١٩٧).

[3] ال عمران(٩٧).

نەترساوە. ئەم تێگەیشتنە واتایەکی چاکو ڕاستە. هەندێکی تر وتوویانە: خـوای مـەزن بـە یەکسانیو وەك یەك هەموو بەندەکانی لەسەر ئیسلام وەدیهێناوە هیچ کەس لە دایك نابێت لەسـەر ئـەو سروشتە نەبێت، هیچ جیاوازیەك لە نیوان خەڵکیدا نیە لەو بارەیەوە. بۆیە ئیبنو عـەباسو ئیبراهیمـی نەخـەعیو سەعیدی کوڕی جوبەیرو موجاهیدو عیکریمەو قەتادەو ئیبنو زەید دەڵێن: ﴿لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ﴾ واتە: لە ئاینی خوادا[1]. بوخاری دەڵێت: ﴿لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ﴾ واتە: لە ئاینی خـوادا، ﴿خُلُقُ الْأَوَّلِينَ﴾[2] یـانی: ئایینی پێشینان. ئاینی پێشینەکانیش یانی ئیسلام. ڕیوایەت کراوە لە ئەبو هورەیرەوە کە دەڵێت: کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی:(هیچ لە دایکبوویەك نابێت لەسەر سروشت لـە دایك نـەبێت، بـەڵام دایكو بـابی دەیکەنـە جوولەکـە یـان گـاور یـان ئاگرپەرسـت(مەجوسـی) وەك چـۆن حـەیوان(چـوارپێ) بەچکەی دەبێت بە ڕێكو پێكیو تەواوی ئاخۆ هیچ گوێبڕاویەکی تێدا دەبینن؟) پاشـان دەفـەرمووێت: ﴿فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ موسـلیمیش ڕیوایـەتی کردووە.[3] ﴿ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ واتە: پابەندبوون بە شەریعەتەوەو سروشتی پاك بریتیە لـە ئـاینی هـەقو ڕاسـت، ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ بـەڵام زۆرینـەی خـەڵکی نـازاننو لێـی لادەدەن، وەك خوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾[4] واتـە: وە زۆرینەی خەڵکی هەرچەندە تۆ سووربیت(لەسەر باوەڕهێنانیان) نابنە ئیمانـدار. وە فەرموویـەتی: ﴿وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ﴾[5] واتـە: وە ئەگـەر تـۆ گوێڕایـەڵی زۆربـەی ئەوانـە بیت لەسەر زەویدان لە ڕێگەی خوا گومڕات دەکەن. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿مُنِيبِينَ إِلَيْهِ﴾ ئیبنـو زەیدو ئیبنو جورەیج دەڵێن: دەگەڕێنەوە بۆ لای.[6] ﴿وَاتَّقُوهُ﴾ واتە: لێـی بترسـن، ئاگاتـان لێـی بێـت، ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ واتە: نوێژ بکەن، نوێژ ئەو خودا پەرستیە گەورەیەکە خودا فەرزی کردووە، ﴿وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ واتە: لە هاوبەش بڕیاران مەبن. واتە لەو خواناسانە بن کە هەر تەنهاو بە

---

[1] الطبري(٢٠/٩٩).

[2] الشعراء(١٣٧).

[3] فتح الباري(٨/٣٧٢ و ١١/٥١٢)، ومسلم(٤/٢٠٤٧، ٢٠٤٨).

[4] يوسف(١٠٣).

[5] الانعام(١١٦).

[6] الطبري(٢٠/١٠٠).

دڵسۆزیو پاکی بەندایەتی خودا دەکەنو هیچ مەبەستێکی تریان نیە ئەو نەبێت، ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە زەیدی کوڕی ئەبو مەریەمەوە دەڵێت: عومەر(ڕەزای خوای لێ بێت) تێپەڕی بە لای مەعازی کوڕی جەبەلدا پێی وت پایەو ڕاگری ئەم ئومەتە کامەیە؟ مەعاز وتی: سێشتە کە مایەی ڕزگارین، دڵسۆزی کە بریتییە لەو سروشت پاکەی کەخوای گەورە مرۆڤی لەسەر دروست کردووە، نوێژ کە بریتییە لەدین، گوێڕایەڵی کە خۆلادانە لە گوناه. عومەر وتی: ڕاست دەکەی.[1] خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمْ وَكَانُواْ شِيَعًاۖ كُلُّ حِزْبِۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴾ واتە: تۆ لەو موشریکانە مەبە کە ئاینەکەیان بەش بەش کردو بوون بە چەند بەشەوە هەر کۆمەڵێك بەو(ئاینەی) خۆیان دڵخۆش بوون. واتە: دەستکاریان کردووەو گۆڕیویانە، بڕوایان بە هەندێکی هەیەو حاشا لە هەندێکی تری دەکەن. هەندێ خوێندوویانەتەوە(فارقوا دينهم) واتە: وازیان لێ هێناوەو پشتگوێیان خستووە. ئەوانەش: وەك جوولەکەو گاورو ئاگرپەرستو بتپەرستەکانو باقی ئاینە پڕوپوچەکان جگە لە موسڵمانان، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمْ وَكَانُواْ شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ﴾[2] واتە: بە ڕاستی ئەوانەی ئاینەکەیان بەش بەش کردو بوون بە چەند دەستەو تاقمێکەوە لە هیچ شتێکدا لە ئەوان ناچن، بێگومان کاری ئەوان تەنها بۆ لای خوا دەگەڕێتەوە. ئەهلی دینەکانی تر پێش ئێمە دەستەدەستە بوون لەناو خۆیاندا لەسەر ڕاوبۆچوونی جیاجیاو ئاینی پڕوپوچ هەریەکێك لەوانە خۆی بە ڕاست دەزانیو ئەم ئومەتەیش بوونە کۆمەڵ کۆمەڵ لەنێوان خۆیاندا، چەندەها ڕاوبۆچوونی جیاواز لە نێوانیاندا پەیدابوو هەمووی گومڕاییو سەرلێتێکچوونە تەنها یەکێکیان نەبێت، کە ئەهلی سونەتو جەماعەتە، ئەوانەی کە پابەند بوون بە قورئانو سونەتی پێغەمبەری خوداوە(ﷺ) ڕێبازی پێشینەکان کە هاوەڵەکانی پێغەمبەرو شوێنکەوتووەکانی ئەوانو(التابعين) پێشەوایانی موسڵمانان لە دێرزەمانەوە تا ئێستا دەگرێتەوە. وەك حاکم ڕیوایەتی کردووە لە(مستدرك)ە کەیدا کە پرسیار کراوە لە پێغەمبەری خودا(ﷺ) لەو دەستەیەی کە ڕزگاریان ئەبن فەرموویەتی: (ما أنا عليه وأصحابي) واتە: لەسەر ئەوەن کە منو هاوەڵەکانمی لەسەرە[3].

﴿وَإِذَا مَسَّ ٱلنَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْاْ رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَآ أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾
لِيَكْفُرُواْ بِمَآ ءَاتَيْنَٰهُمْۚ فَتَمَتَّعُواْ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُواْ بِهِۦ

---

[1] الطبري(٢٠/٩٨).

[2] الانعام(١٥٩).

[3] الحاكم(١/١٢٩)، فەرموودەیەکی حەسەنی سەحیحە.

يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُواْ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾
أَوَلَمْ يَرَوْاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾﴾

وەرگەڕانی مرۆڤ لە یەکخواپەرستیەوە بۆ بتپەرستیو لە دڵخۆشیەوە بۆ نائومێدی بە پێی هەل و مەرج

خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿وَإِذَا مَسَّ ٱلنَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْاْ رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَآ أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ﴾ خوای مەزن باس لە کەسانێك دەکات لە کاتی تەنگانەدا تەنها هاوار لە خـودا دەکەنو لێی دەپاڕێنەوەو هاوەڵی بۆ دانانێن، بەڵام کاتێك خودا بەهرەی زۆری پـێ بەخـشینو کەوتنـە خۆشـیو ترسـیان نـەبوو هـاوەڵی بـۆ دادەنـێنو شـتی تـر لەگـەڵی دەپەرسـتن. پاشـان دەفـەرمووێت: ﴿لِيَكْفُرُواْ بِمَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ ۚ فَتَمَتَّعُواْ﴾ واتە: با دان نەنێن بەو چاکانەدا جا بـا ڕابوێرنو بەهرەمەنـد بـن لـە ژیان، ئەو لامە لامی عاقیبەتە لای هەندێك لەزانایان، لای هەندێکی تر (لامی تەعلیله) بۆیە خوای گەورە خـۆی بڕیـار دەدات لـەو بارەیـەوە بۆیـان پاشـان هەڕەشـەیان لـێ دەکـاتو دەفـەرمووێت: ﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ واتە: ئینجا لەمەودوا دەزانن، هەندێك ئـەڵێن: سوێند بـە خـوا ئەگـەر پاسـەوانی کۆلانێـك هەڕەشەم لێ بکات لێی دەترسم، ئـاخۆ حـاڵ چـۆن دەبێـت ئـەوەی کـە لێـرەدا هەڕەشـە دەکـات ئـەو کەسەیە کە دەفەرمووێت بە شتێك ببە یەکسەردەبێت؟ پاشان خوای گەورە ناڕەزایی خۆی دەردەبڕێت دەربارەی ئەو موشریکانە کە ناکۆکیو غەیری خوا دەکەنە هـاوەڵی خـوداو لەگـەڵی دەیپەرسـتن بـەبێ ئەوەی هیچ بەڵگەیەکیان بە دەستەوە بێت، ﴿أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا﴾ واتە: ئایا ئێمە بەڵگەیەکمان بـۆ نـاردوون. ﴿فَهُوَ يَتَكَلَّمُ﴾ کـە قـسە ئـەکات، ﴿بِمَا كَانُواْ بِهِۦ يُشْرِكُونَ﴾ واتـە:دەربـارەی ئـەوەی ئـەوان کردوویانەتە هاوبەشی خوا. ئەم ڕستەیە ئیستیفهامی ئینکاریە، یانی: لەو بارەیـەوە هـیچ بەڵگـەیـەکیان بۆ نەهاتووە. پاشـان خـوای مـەزن فەرموویـەتی: ﴿وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُواْ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ﴾ واتە: وە کاتێك ڕەحمەتو چاکەیەك بـە خـەڵك بـدەین پێـی دڵخـۆش دەبنو ئەگـەر زیانێکیان تووش ببێت بەهۆی کردەوەی خراپیانەوە کتـوپڕ بـێ هیـوا دەبـن(لـە بـەزەیی خوا). خـوای گەورە باسی سروشتی مـەردم دەکـات وەك ئـەوەی کـە مرۆڤـە مەگـەر کەسێك کـە خـودا یارمەتی بداتو بیپارێزێت، چونکە مرۆڤ سروشتی وایـە ئەگـەر تووشـی خۆشـگوزەرانیو دەوڵەمەنـدی

بوو لە خۆی دەگۆڕێت وەك خوای گەورە دەفـەرمووێت: ﴿ذَهَبَ ٱلسَّيِّـَٔاتُ عَنِّيٓۚ إِنَّهُۥ لَفَرِحٞ فَخُورٌ﴾[1] واتـە: ئەڵێ: خراپەکانم لەسەر لاچوو زۆر بە کەیفەو خـۆی هەڵدەنێت بەسـەر خەڵکدا، بـەڵام کاتێك تووشـی لێقەمانێك بوو نائومێدو بێ هیوا دەبێـت لـەوەی جارێکی تـر تووشـی خۆشـیو خۆشگوزەرانی ببێـت، خوای مـەزن فەرموویـەتی: ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾[2] واتـە: مەگـەر ئەوانـەی کـە خـۆڕاگر بـوون لـە کاتێکـدا کـە تووشـی بـەڵا بـوونو ئاکـاری چـاکیان کـردووە لـە کـاتی دەوڵەمەنـدیو خۆشگوزەرانیدا، وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە پێغەمبەری خـودا(ﷺ) دەفـەرمووێت:(خـاوەن باوەڕ جێی سەرنجە، خودا تووشی هیچ شتێکی نەکردووە مەگین ئەو شتە چاكو خێر بووە بۆی، ئەگەر تووشی شادی بووبێت خۆڕاگر بووە هەر چاك بووە بۆی).[3] پاشـان خـوای مـەزن فەرموویـەتی: ﴿أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقۡدِرُ﴾ واتە: ئایا ئەوانە نەیانزانیوە خوا خۆی هەموو شتێك دەکاتو دەیبات بەڕێوە هەموو شتێك بـە پێـی کـارزانیو دادوەری ئـەوەو مـەیلی لـە هـەر کەسێك ببێت ڕۆزی فـراوان دەکـات مەیلیـشی لـە هـەر کەسـێك ببێـت هـەژارو کـەم ڕۆزی دەکـات، ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ﴾ واتە: بێگومان لەوەدا(باسکرا) چەندین بەڵگە هەیە بۆ ئەوانەی باوەڕ دێنن.

﴿ فَـَٔاتِ ذَا ٱلۡقُرۡبَىٰ حَقَّهُۥ وَٱلۡمِسۡكِينَ وَٱبۡنَ ٱلسَّبِيلِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجۡهَ ٱللَّهِۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ
(٣٨) وَمَآ ءَاتَيۡتُم مِّن رِّبٗا لِّيَرۡبُوَاْ فِيٓ أَمۡوَٰلِ ٱلنَّاسِ فَلَا يَرۡبُواْ عِندَ ٱللَّهِۖ وَمَآ ءَاتَيۡتُم مِّن زَكَوٰةٖ تُرِيدُونَ وَجۡهَ ٱللَّهِ
فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُضۡعِفُونَ (٣٩) ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ ثُمَّ رَزَقَكُمۡ ثُمَّ يُمِيتُكُمۡ ثُمَّ يُحۡيِيكُمۡۖ هَلۡ مِن شُرَكَآئِكُم
مَّن يَفۡعَلُ مِن ذَٰلِكُم مِّن شَيۡءٖۚ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشۡرِكُونَ (٤٠) ﴾

فەرماندان بە بەجێهێنانی پەیوەندی خزمایەتیو قەدەغەکردنی سوخۆری

خوای مەزن داوامان لێ دەکات کە هەقی خزمایەتی بدەینو دەفـەرمووێت: ﴿ فَـَٔاتِ ذَا ٱلۡقُرۡبَىٰ حَقَّهُۥ﴾ واتە: چاکەیان لەگەڵ بکەنو پەیوەندی خزمایەتی بەجێ بێنن، ﴿وَٱلۡمِسۡكِينَ﴾ واتە: ئـەو هـەژارەی کـە هیچی نیە لێی ببەخشێت یان هەیەتی بەڵام ئەوەندە نیە کە بـە تـەواوی بەشـی بکـات، ﴿وَٱبۡنَ ٱلسَّبِيلِ﴾ واتە: ئەو ڕێبوارەی کـە نـەدارەو پێویستی بـە یارمـەتی هەیـە لـە سـەفەرەکەیدا، ﴿ذَٰلِكَ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ

[1] هود(١٠).

[2] هود(١١).

[3] مسلم(٤/٢٢٩٥).

يُرِيدُونَ وَجْهَ ٱللَّهِ﴾ واتە: ئەوە زۆر چاكە بۆ ئەو كەسانەى بە تەمان خواى خۆيان ببينن لە ڕۆژى قيامەتدا كە گەورەترين ئارەزووە، ﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴾ واتە: هەر ئەوانەن ڕزگاربووان لە دنياو لە قيامەتدا، پاشان خواى مەزن دەفەرموويّت: ﴿ وَمَآ ءَاتَيْتُم مِّن رِّبًا لِّيَرْبُوَا۟ فِىٓ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ فَلَا يَرْبُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ﴾ واتە: كەسێك شتێك بدات بە يەكێك بيەوێت زياتر لەوەى كە پێى داوە لێى بسێنێت و لێى وەربگرێت ئەوە ئەو كەسە هيچ پاداشتێكى بۆ نيە لە لاى خودا. ئيبنو عەباس و موجاهيدو زەححاك و قەتادەو عيكريمەو موحەممەدى كوڕى كەعب و شەعبى بەو شێوەيە مانايان كردووە.[1] بۆيە خواى گەورە فەرموويەتى: ﴿وَمَآ ءَاتَيْتُم مِّن زَكَوٰةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ ٱللَّهِ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُضْعِفُونَ ﴾ واتە: وە هەر زەكات و خێرێك كە داوتانەو مەبەستتان تەنها ڕەزامەندى خوا بووە ئا ئەوانە(پاداشتيان) دوو چەندانە دەكەينەوە. واتە ئەوانە پاداشتى زۆريان دەدرێتەوە. وەك لە فەرموودەى سەحيحدا هاتووە كە پێغەمبەرى خودا(ﷺ) فەرموويەتى:(هيچ كەسێك نيە كە مالّى بەخشيبێت بە ئەندازەى دەنكە خورمايەك لە مالّى حەلالّ خواى بەخشندە لێى وەرنەگرتووبێت بە دەستى ڕاستى و زيادى نەكردبێت بۆ خاوەنەكەى، وەك چۆن يەكێك لە ئێوە ماين و ڕەشەولاّغەكانى بەچكەيان دەبێت و زياد دەكەن هەتا واى لىّ دێت دەنكە خورمايەك مەزنتر لە(كێوى) ئوحودى لىّ دێت)[2].

وەديهێنان و ڕۆزيى و مردن و ژيان بە دەستى خودايە

خواى مەزن دەفەرموويّت: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ﴾ واتە: خودا وەديهێنەرو ڕۆزى دەرە، بە ڕووت و قووتى مرۆڤ لە سكى دايكى دەردەهێنێت و زانيارى نيەو نابيسىّ و نابينێت و زۆر لاوازو بىّ توانايە پاشان هەموو ئەو شتانەى دەداتىّ لە دوايشدا جلوبەرگ و مالّ و سامانى دەداتىّ و فێرى كاروكاسپى دەبێت. ﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾ واتە: دواتر دەتانمرێنێت، پاش ئەم ژيانە. ﴿ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾ واتە: پاشان زيندووتان دەكاتەوە لە ڕۆژى قيامەتدا. ﴿هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم﴾ واتە: ئەوانەى كە غەيرى خوا دەتانپەرستن. ﴿مَّن يَفْعَلُ مِن ذَٰلِكُم مِّن شَىْءٍ﴾ هيچ كەسێك لەوانەى ئێوە دەيكەنە شەريكى خوا ناتوانن ڕۆزى بدەن و خەلّكى بمرێنن و زيندووى بكەنەوە. بەلّكو ئەو خودا مەزنە پاك و بىّ عەيبەو خۆى وەديهێنەرەو خەلّكى ڕۆزى دەدات و دەيمرێنێت، لە ڕۆژى قيامەتيشدا هەمووى زيندوو دەكاتەوە، بۆيە خواى مەزن لە دواى ئەوە دەفەرموويّت: ﴿سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾ واتە: خوا بىّ عەيبەو لەوە

[1] الطبري(٢٠/١٠٤/١٠٥).

[2] مسلم(٢/٧٠٢).

پایەبەرزترە کە بڵێن: شەریکی هەیە، یان کەسێك هەیە وەك ئەو بێت یان باوکی هەیە یان کوڕی هەیە. بەڵکو خودا تاكو تەنهایەو بێ نیازەو جێ نیازەو لە کەس نەبووەو کەسیشی لێ نەبووەو بێ هاوتایە.

﴿ ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِى ٱلنَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعْضَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلُ ۚ كَانَ أَكْثَرُهُم مُّشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾ ﴾

شوێنەواری تاوانکاری لە دنیادا

ییبنو عەباسو زەححاكو سودیو کەسانی تریش دەڵێن: مەبەست بە ﴿ٱلْبَرِّ﴾ چۆڵەوانیەو ﴿وَٱلْبَحْرِ﴾یش شارو لادێکانە.[1] وە لە ڕیوایەتێکی تردا لە ئیبنو عەباسەوە دەڵێت:(البحر) ئەو شارو لادێیانەیە لە کەناری ڕووبارەکاندان[2]. هەندێکی تر دەڵێن: مەبەست بە ﴿ٱلْبَرِّ﴾ یانی وشکاییو(البحر) واتە دەریا. زەیدی کوڕی ڕوفەیع دەڵێت: ﴿ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِى ٱلْبَرِّ﴾ واتە: بڕانی باران لە وشکایی، (بێ بارانی) یەك کە گرانی بە دوایدا بێت، وە مەبەست بە (فساد)ی دەریاش یانی: لەناوچوونی زیندەوەرەکانی، ئیبنو ئەبی حاتەم ئەمەی ڕیوایەت کردووە. پاشان دەڵێت: موحەممەدی کوڕی عەبدوڵلای کوڕی یەزیدی موقریئ بۆی گێڕاینەوە لە سوفیانەوە لە موحەممەدی کوڕی قەیسی ئەعرەجەوە ئەویش لە موجاهیدەوە: ﴿ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ﴾ یانی: خراپەکاری لەسەر زەوی بریتییە لە کوشتنی نەوەی ئادەم، خراپەکاری (دەریا)یش بریتییە لە گرتنی کەشتی و دەست بەسرا گرتنی. لەسەر قسەی یەکەم مانای ئەم ئایەتە: ﴿ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِى ٱلنَّاسِ﴾ واتە: کەمی بەروبوومو کشتوکاڵ هۆکارەکەی تاوانو گوناهە. ئەبول عالیە دەڵێت: هەر کەسێك سەرپێچی فەرمانی خودا بکات لەسەر زەمیندا ئەوە تاوانو خراپەکاری لەسەر زەمیندا بڵاوکردووەتەوە، چونکە بەرقەرار بوونی چاکسازی سەر زەمینو ئاسمان بە گوێڕایەڵی خودایەو دەرنەچوونە لە فەرمانەکانی. بۆیە لەو فەرموودەیەدا کە ئەبو داود ڕیوایەتی کردووە هاتووە:(سەندنی تۆڵەیەك بەدڵنیاییەوە لەسەر زەمیندا خۆشەویستترە لە لای خەڵکەکەی لەوەی کە چل (ڕۆژ) بارانیان بەسەردا بباریت).[3] هۆکەیشی ئەوەیە ئەگەر تۆڵە بسێنرێت لە تاوانبار خەڵکی یان زۆرینەی خەڵك وازدەهێنن لە خراپەکاریو ئەو شتانەی کە خودا قەدەغەی کردوون. خۆ ئەگەر وازهێنرا لە گوناهو تاوانکاری ئەو کاتە خێروبێر لە زەویو ئاسمانەوە دەست دەکەوێتو دادەبارێت، هەر بۆیە کاتێك

---

[1] الطبري(٢٠/١٠٨).

[2] الطبري(٢٠/١٠٨).

[3] النسائي(٨/٧٥)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

عیسای کوڕی مەریەم(سەلامی خوایان لێ بێت) دێتەخوار لە کۆتایی دنیادا فەرمانڕەوایی دەکات بە شەرعی پیرۆزی خودا لەو کاتەدا بەراز دەکوژێتو خاچ دەشکێنێتو سەرانە لادەبات نایهێڵێت، چونکە غەیری ئیسلام هیچ شتێکی تر لەکەس قەبوڵ ناکرێت، هەر کەسێك موسڵمان نەبێت لە ملی دەدرێت، کاتێك کە خودا دەجال و شوێنکەوتووەکانیو یأجوجو مأجوج لەناو دەبات، دەڵێت: بە زەوی: خێرو بەرەکەت بێنە دەرەوە، کۆمەڵێك خەڵکی زۆر لە یەك هەنار دەخۆن، توێکڵەکەی دەکەنە سێبەرو لە ژێری دادەنیشنو شیری شیردەرێك بەشی کۆمەڵێك خەڵك دەکات، ئەمانە هەموو بە هۆی بەرەکەتی بەجێهێنانی شەریعەتی پێغەمبەری خوداوەیە موحەممەد(ﷺ)، تا دادپەروەری زیاتر بێت خێروبێر زیاتر دەبێت، بۆیە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە:(کاتێك تاوانکارو لەڕێ لادەر ئەمرێت بەندەکانی خواو وڵاتو زیندەوەرو دارو درەخت دەحەسێنەوە).[1] ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو قەحزەمەوە کە دەڵێت: پیاوێك لە زەمانی زیاددا یان(کوڕی زیاددا) کیسێکی دۆزییەوە کە دانەوێڵە یانی: گەنمی تێدابوو لە وێنەی ناوکە خورما یان دەنکە خورما لەسەر کیسەکە نوسرابوو: ئەمە لە کاتێکدا سەوز بووەو ڕوواوە کە بە دادپەروەری فەرمانڕەوایی کراوە.[2] خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿لِيُذِيقَهُم بَعْضَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟﴾ واتە: تووشی بەلایان دەکەین، وەك هەژاریو مردنو لەناوچوونی بەروبووم بۆ ئەوەی تاقییان بکەینەوە لەتۆڵەی ئەو کردارانەی کە کردوویانە: ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ واتە: بەڵکو بگەڕێنەوە لە گوناه. وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَبَلَوْنَـٰهُم بِٱلْحَسَنَـٰتِ وَٱلسَّيِّـَٔاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾[3] واتە: وە تاقیمان کردنەوە بە چەندەها چاکەو خۆشیو بە چەندەها خراپەو ناخۆشی بە ئومێدی ئەوەی بگەڕێنەوە(بۆ لای خوا). پاشان فەرموویەتی: ﴿قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلُ﴾ واتە:(ئەی موحەممەد(ﷺ)) بڵێ بە زەویدا بگەڕێن ئینجا سەرنج بدە سەرەنجامی ئەوانەی لە پێش(ئێوەوە) بوون چۆن بوو. واتە سەیری پێشینەکانی خۆتان بکەن، ﴿كَانَ أَكْثَرُهُم مُّشْرِكِينَ﴾ واتە: زۆر لەوانە شەریکیان بۆ خوا دادەناو بڕوایان بە پێغەمبەران(سەلامی خوایان لێ بێت) نەدەکردو شوکرانەبژێر نەبوون لەسەر ئەو هەموو بەهرەیە، چیان بەسەرهات؟

[1] البخاري(٦٥١٢).

[2] أحمد(٢/٢٩٦).

[3] الاعراف(١٦٨).

﴿ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِن فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾ ﴾

فەرماندان بە ڕاوەستان لەسەر ڕاستەڕێ پێش هاتنی ڕۆژی قیامەت

خوای گەورە فەرمان دەدات بە بەندەکانی کە زۆر پەلە بکەن بۆ خواناسیو چاکەکردن و لەسەر ڕاستەڕێ لانەدەن، وەك دەفەرمووێت: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ﴾ واتە: کەواتە ڕووی خۆت بکەرە ئایینی ڕاست لە پێش ئەوە ڕۆژێك بێت لە لایەن خواوە کە گێڕانەوەی بۆنییە. واتە: ڕۆژی قیامەت هەرکەی مەیلی لێ بوو بێت دێت، کەس ناتوانێت ڕێی لێ بگرێت. ﴿يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ﴾ واتە: لەو ڕۆژەدا بڵاوە دەکەن دەستەیەك دەچن بۆ بەهەشتو دەستەیەکیش ڕەوانە دەکرێت بۆ جەهەنەم. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿مَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ﴾ واتە: هەر کەس بێباوەڕ بوویێت ئەوە(تۆڵەی) بێباوەڕیەکەی لەسەرە هەر کەسیش کردەوەی چاکی کردبێت ئەوە شوێن بۆ خۆیان(لە بەهەشتدا) ئامادە دەکەن. ﴿لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِن فَضْلِهِ﴾ واتە: بۆ ئەوەی کەسانێك کە باوەڕیان هێناوەو کردەوەی چاکیان کردووە پاداشتیان بداتەوە لە میهرەبانیو چاکەی خۆی. واتە: ئەوانەی خاوەن باوەڕ بوونو ئاکاری چاکیان کردووە خودا پاداشتی چاکیان دەداتەوە هەر چاکەیەك بە دە چاکەو هەتا زیاتر لە حەوت سەد ئەوەندەی چاکەکەیان، بۆ هەر کەسێك مەیلی لێ بێت. ﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾ واتە: خودا خوانەناسانی خۆش ناوێت لەگەڵ ئەوەیشدا بە دادوەری خۆی مامەڵەیان لەگەڵ دەکاتو ستەمیان لێ ناکات.

﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ أَن يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُم مِّن رَّحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَانتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ ﴾

یەکێك لە نیشانەکانی خودا (با)یە

خوای گەورە باسی بەهرەکانی خۆی دەکات لەسەر بەندەکانی کە بای بە مژدە بۆ ناردوون بە میهرەبانی خۆی بەزەیی هاتووەتەوە پیایاندا، بە هۆی (با)وە بارانیان بۆ دەبارێنێت. بۆیە فەرموویەتی: ﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ أَن يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُم مِّن رَّحْمَتِهِ ﴾ واتە: وە لە نیشانەکانی

ئەو(خوا) کە چەند بایەکی مژدەدەر(بە بارینی باران) دەنێرێت بۆ ئەوە هەندێ لە(بارانی) بەزەیی خۆیتان پێ بچەژێت. واتە: ئەو بارانەی کە ڕەوانەی دەکات، دەڕوات و دەبارێت بەسەر بەندەکانیدا لەو ولاتانەدا کە تیایدا دەژین، ﴿وَلِتَجْرِيَ ٱلْفُلْكُ بِأَمْرِهِۦ﴾ واتە: کەشتی دێتو دەچێت لە دەریادا بە هۆی باوە. ﴿وَلِتَبْتَغُواْ مِن فَضْلِهِۦ﴾ واتە: بۆ ئەوەی ڕۆزی خۆتان بە دەست بێنن لەناو دەریاکانداو لە هەرێمێکەوە بچن بۆ هەرێمێكو لە ولاتێکەوە بۆ ولاتێکی تر، ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ واتە: هەتا سوپاسی خودا بکەن لەسەر ئەو هەموو بەهرەیەی کە پێی بەخشیون چ دیارو چ نادیار کە لە ژمارە نایەن. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَٱنتَقَمْنَا مِنَ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُواْ ﴾ ئەم ئایەتە دڵ دانەوەیەکە لە خوای مەزنەوە بۆ بەندەو پێغەمبەری خۆی موحەممەد(ﷺ) کە هەر ئەو نیە زۆرێك لە هۆزەکەی بڕوای پێ ناهێنن، بەڵکو زۆرێکیش لە گەلە پێشووەکان بڕوایان نەهێناوە بە پێغەمبەرەکانیان کە بۆیان ڕەوانە کراوە، بەو هەموو بەڵگە ئاشکرانەوە کە پیشانیان داون، بەڵام خوای خاوەن دەسەڵات تۆڵەی بە زەبری داون بە هۆی ئەو دژایەتیو بڕوا نەهێنانەیان بە پێغەمبەرەکانیان، خاوەن باوەڕانیشی نەجات داوە بە هۆی ئەو پێغەمبەرانەوە(سەلامی خوایان لێ بێت)، ﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ واتە: خوای مەزن بەڵێنی خۆی داوە بە خاوەن باوەڕان کە یارمەتیان دەداتو ئەم سەرخستنەشی واجب کردووە لەسەر خۆی وەك ڕێزلێنانێك بۆیان. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایە وایە کە دەفەرمووێت: ﴿كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ ﴾[1] واتە: پەروەردگارتان بەزەییو میهرەبانی لەسەر خۆی پێویست کردووە.

﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُۥ فِى ٱلسَّمَآءِ كَيْفَ يَشَآءُ وَيَجْعَلُهُۥ كِسَفًا فَتَرَى ٱلْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَٰلِهِۦ ۖ فَإِذَآ أَصَابَ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِن كَانُواْ مِن قَبْلِ أَن يُنَزَّلَ عَلَيْهِم مِّن قَبْلِهِۦ لَمُبْلِسِينَ ﴿٤٩﴾ فَٱنظُرْ إِلَىٰٓ ءَاثَٰرِ رَحْمَتِ ٱللَّهِ كَيْفَ يُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّواْ مِنۢ بَعْدِهِۦ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾ ﴾

زیندووکردنەوەی زەوی بەڵگەیە لەسەر زیندووبوونەوە

خوای گەورە باسی هەور دەکات کە چۆن وەدی دەهێنێتو بارانی لێ دەبارێنێتو دێتە خوارەوە دەفەرمووێت: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا﴾ واتە: ئەو خوایەی کە با دەنێرێتو هەور

---

[1] الانعام(٥٤).

دەجولێنێت ئەو بارانە دەبارێنێت یان لە دەریاوە یان هەر چۆنێك خۆی مەیلی لێیەتی. ﴿فَيَبْسُطُهُۥ فِى ٱلسَّمَآءِ كَيْفَ يَشَآءُ﴾ واتە: پاشان ئەو هەورە بڵاودەکاتەوە لەناو ئاسماندا کەم کەم زیاد دەکاتو زۆر دەبێت بەری ئاسمان دەگرێتو بە چاوی خۆمان دەیبینین پاشان دەکشێت بەسەر زەمیندا، ئەم هەورە لە ڕووی دەریاوە دێت قورسەو پڕە لە ئاو وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ ٱلْمَآءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾[1] واتە: وە ئەو(خوا) زاتێکە بایەکان دەنێرێت بە مژدەدەر پێش(بارانی) ڕەحمەتی پەروەردگار هەتا کاتێك هەوری قورس(ی باراناوی) هەڵدەگرن دەینێرین بۆ وڵاتێکی مردوو(وشکی بێ گیا) جا بەو(هەورە) باران دەبارێنین بە هۆی ئەوەوە هەموو جۆرە بەروبومو میوەیەك(دەڕوێنینو) دەردەهێنین هەر بەو وێنەیە مردووەکان لە زەوی دەردەهێنین(زیندوویان دەکەینەوە) تا ئێوە بیربکەنەوە. بۆیە لێرەشدا فەرموویەتی: ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُۥ فِى ٱلسَّمَآءِ كَيْفَ يَشَآءُ وَيَجْعَلُهُۥ كِسَفًا﴾ موجاهیدو ئەبو عەمری کوڕی عەلاء دەڵێن: ﴿كِسَفًا﴾ واتە: پەلەپەلەی باراناوی، قەتادە دەڵێت: گەواڵ گەواڵ.[2] زەحاك دەڵێت: پەڵە هەوری لەسەر یەك، هەندێکی تر وتوویانە: هەورێك لەزۆری ئەو بارانەی هەڵیگرتووە ڕەش ئەنوێنێ، ئەیبینی زەوی داگیر کردووە و نزیك بوەتەوە لێی. ﴿فَتَرَى ٱلْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَٰلِهِۦ﴾ واتە: دەبینی لەو هەورانەوە دڵۆپەی باران دێتەخوارەوە. ﴿فَإِذَآ أَصَابَ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ واتە: بەو بارانە زۆر دڵخۆش دەبن لەبەر ئەوەی زۆر پێویستیان بە باران بووە کە بۆیان بباریت، پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلِ أَن يُنَزَّلَ عَلَيْهِم مِّن قَبْلِهِۦ لَمُبْلِسِينَ﴾ واتە: ئەو کەسانەی کە ئەم بارانەیان بۆ باری، پێش ئەو باران بارینە زۆر نائومێد بوون، کاتێك کە بارانەکە باری بۆیان لە حاڵێکی زۆر نائومێدی و زەبوونیدا بوون، بۆیە زۆر بە لایانەوە گرنگ بوو، یانی: زۆر پێویستیان بەو بارانە هەبوو، چونکە زۆر چاوەڕوان بوونو ماوەیەکی زۆری بەسەردا چووبوو بارانیان بۆ نەباریبوو، لە کاتی خۆی تێپەڕیبوو، هەر چاوەڕوانیان دەکرد. باران بارین هەر دوادەکەوت، ئەوانیش ماوەیەك تێپەڕیبوو هەر بە تەما بوون، پاشان دوای ئەم هەموو نائومێدیە لە پڕ بارانیان بۆ

---

[1] الاعراف(٥٧).

[2] الطبري(٢٠/١١٤).

باری. دوای ئەوەی گشت زەویەکانیان وشك هەڵگەڕاو گیانی تێدا نەما، کەم کەم کەوتە جووڵەو پاراو بووەوەو گژوگیاو ڕووەکەکان سەوز بوونەوەو پڕبوونەوە. بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ فَٱنظُرۡ إِلَىٰٓ ءَاثَٰرِ رَحۡمَتِ ٱللَّهِ ﴾ واتە: سەیری دلۆڤانی خودا بکە کە چۆن بارانی باراند، ﴿كَيۡفَ يُحۡيِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَآۚ ﴾ واتە: ئەو زەویە مردووەی زیندوو کردەوە، دوای ئەوە کە هیچ تەڕیەکی تێدا نەمابوو وشك هەڵگەڕابوو. ﴿إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰۖ ﴾ واتە: ئەو کەسەی توانای ئەوەی ببێت چاکتر دەتوانێت مردوو زیندوو بکاتەوە. وە دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴾ واتە: وە هەر ئەویش بە دەسەڵاتە بەسەر هەموو شتێکدا. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَئِنۡ أَرۡسَلۡنَا رِيحٗا فَرَأَوۡهُ مُصۡفَرّٗا لَّظَلُّواْ مِنۢ بَعۡدِهِۦ يَكۡفُرُونَ﴾ واتە ئەگەر بایەکی وشك بنێرێت بۆ سەر کشتوکاڵەکەیان کە ناشتویانەو سەوز بووەو لقی لێ داوەو خەریکە بەرهەم دەدات، زەردی بکات، هاواریان لێ بەرزدەبێتەوەو ناشوکری دەکەن و هیچ چاکەیەکیان لەبیر نامێنێت کە لەوەوپێش لەگەڵیاندا کراوە، وەك ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَفَرَءَيۡتُم مَّا تَحۡرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَأَنتُمۡ تَزۡرَعُونَهُۥٓ أَمۡ نَحۡنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوۡ نَشَآءُ لَجَعَلۡنَٰهُ حُطَٰمٗا فَظَلۡتُمۡ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغۡرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلۡ نَحۡنُ مَحۡرُومُونَ﴾[1] واتە: جا پێم بڵێن ئەو تۆوەی کە دەیچێنن، ئایا ئێوە دەیڕوێنن؟ یا ئێمە دەیڕوێنین؟، ئەگەر بمانویستایە ئەو(ڕوواوە)مان دەگێڕا بە پووش و کا ئەنجا دەستتان دەکرد بە قسەی بێ کەڵك،(دەتانوت) بە ڕاستی زەرەر لێ کەوتوو ئێمەین، بەڵکو ئێمە لە ڕزق بێ بەشین.

﴿فَإِنَّكَ لَا تُسۡمِعُ ٱلۡمَوۡتَىٰ وَلَا تُسۡمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا وَلَّوۡاْ مُدۡبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِ ٱلۡعُمۡيِ عَن ضَلَٰلَتِهِمۡۖ إِن تُسۡمِعُ إِلَّا مَن يُؤۡمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُم مُّسۡلِمُونَ ﴿٥٣﴾﴾

خوانەناسان مردوون، کەڕن و کوێرن

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿فَإِنَّكَ لَا تُسۡمِعُ ٱلۡمَوۡتَىٰ وَلَا تُسۡمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا وَلَّوۡاْ مُدۡبِرِينَ﴾ خوای مەزن دەفەرموێت چۆن تۆ ناتوانی کارێك بکەی ئەوانەی وان لەناو گۆڕدا گوێت بۆ بگرن وە هەر چەندە هاوار بکەی ئەوەی کەڕە قسەکانت نابیسێ لەگەڵ ئەوەیشدا پشتت تێدەکەن هەر بەو شێوەیەش تۆ ناتوانی ڕێنمایی کەسێك بکەیت بۆ سەر هەق و بیگێڕیتەوە لە گومڕایی کە دڵی داخرابێت و کوێر بێت لە ڕاستی هەق. بەڵکو ئەوە بە دەستی خودای گەورەیە. هەر ئەو دەتوانێ قسەی

[1] الواقعة(٦٣ـ٦٧).

زیندووەکان بگەیەنێت بە مردووەکان ئەگەر مەیلی لێ بێت، مـەیلی لـە هـەر کەسێك بێت ڕێـی نیشان دەداتو مەیلیشی لە هەر کەسێك بێت گومڕای دەکات. ئەمە بۆ غەیری خوای مەزن بۆ کەسی تـر نیـە، بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِ ٱلۡعُمۡيِ عَن ضَلَٰلَتِهِمۡۖ إِن تُسۡمِعُ إِلَّا مَن يُؤۡمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُم مُّسۡلِمُونَ﴾ واتـە: وە تۆ ڕێپیشاندەری نابینایان نیت لە گومڕاییان هەر ئەوانە گوێت بۆ دەگرن کە بڕوایان بە نیشانەکانی ئێمـە هەیـەو لـە قـسەت دەرناچـن وەڵامـت دەدەنـەوەو فەرمانـەکانت جێبـەجێ دەکـەن. ئەوانـە شوێنکەوتووی هەقن، ئەمە حاڵو ژیانی خاوەن باوەڕە، نموونەی یەکەمیش حـاڵو ژیـانی خوانەناسـە. وەك خوای گەورە فەرموویەتی لە ئایـەتێکی تـردا: ﴿إِنَّمَا يَسۡتَجِيبُ ٱلَّذِينَ يَسۡمَعُونَۘ وَٱلۡمَوۡتَىٰ يَبۡعَثُهُمُ ٱللَّهُ ثُمَّ إِلَيۡهِ يُرۡجَعُونَ﴾[1] واتــە: بــە ڕاســتی تــەنها ئەوانــە وەڵامــی تــۆ دەدەنــەوە کــە(بــە دڵ) دەبیــسن مردووەکانیش(ئەوانەی باوەڕ ناهێنن) خوا زیندوویان دەکاتەوە پاشان هەر بۆ لای خـۆی دەگەڕێنـەوە.

عائیشەی دایکی موسڵمانان(ڕەزای خوای لـێ بێـت) ئـەم ئایەتـەی: ﴿فَإِنَّكَ لَا تُسۡمِعُ ٱلۡمَوۡتَىٰ﴾ بـە بەڵگـە هێناوەتەوە لەسەر ئەوەی کە عەبدوڵای کوڕی عومەر ڕیوایەتی کردووە، وای زانـی کـە پێغەمبـەر(ﷺ) قسەی لەگەڵ کوژراوەکانی بەدردا کردووەو دوای سێ ڕۆژ لـە چاڵاوێکی بـەدردا، سەرزەنـشتو لۆمـەی دەکردن، هەتا عومەر وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئایا قسە لەگەڵ کۆمەڵێکدا دەکەی کە بۆنیان کردووە؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(سوێند بەو کەسەی گیانی منی بە دەست، ئەوەی من پێیـان ئـەڵێم ئێوە لـەوان چاکتر نابیـسن، بـەڵام وەڵام نادەنـەوە).[2] عائیـشە وا مانـای کـردووە کـە پێغەمبـەر(ﷺ) فەرموویەتی:(ئەوانە ئێستا چاك دەزانن ئەوەی کە من پێم وتـن هـەق بـووە).[3] قـەتادە دەڵێـت: خـوای گەورە ئەو بێباوەڕانەی زیندووی کردوونەتەوە بـۆ پێغەمبـەر(ﷺ)تـا ئـەو قـسانەی ئـەویان بیـستووەو گوێیان لێ بووە بۆ سەرزەنشتکردنیانو زیاتر ناڕەحەت بوونو ئازاردانیان[4].

﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن ضَعۡفٖ ثُمَّ جَعَلَ مِنۢ بَعۡدِ ضَعۡفٖ قُوَّةٗ ثُمَّ جَعَلَ مِنۢ بَعۡدِ قُوَّةٖ ضَعۡفٗا وَشَيۡبَةٗۚ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ وَهُوَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡقَدِيرُ ﴿٥٤﴾﴾

---

[1] الانعام(٣٦).

[2] فتح الباري(٣٥١/٧).

[3] فتح الباري(٣٥١/٧).

[4] فتح الباري(٣٥١/٧).

باسی ئەو گۆڕانكاریە جیاجیایانەی بەسەر مرۆڤدا دێت

خوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنۢ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً﴾ واتـە: خـوا زاتێكە ئێوەی دروست كردووە لە لاوازی(لاوازی نوتفەو بێچو منداڵی شیرەخۆر...) پاشـان دوای لاوازی بەهێزی كـردوون(بـوون بـە لاو) واتـە خـوای گـەورە مـەردم ئاگـادار دەكاتـەوە لـەو گۆڕانكاریانـەی كـە بەسـەریاندا دێـت لـە پلـە جیاجیاكـانی وەدیهێنانیانـدا، یـەك لـە دوای یـەك، لـە بنەڕەتـدا لـە خـۆڵ دروسـتكراوە پاشـان لـە تنۆكێـك ئـاو پاشـان لـە خـوێنی بەسـتوو و پاشـانیش لـە پارچـە گۆشـتێك، گۆشتەكەیشی دەبێت بـە ئێسك و لـە دوایدا ئێسكەكەشی بە گۆشت دادەپۆشێت و گیانی دەكرێت بەبەرداو پاشان لە سكی دایكی بـەبێ هێـزیو لاوازی دێتـە دەرەوە، پاشـان وردەوردە گـەورە دەبێت هەتا دەبێتە منداڵێكی بچووك، پاشان پێدەگاتو هەستو نیـازی بـەهێز دەبێت، دەبێتـە لاوێك بـەهێز دەبێت دوای لاوازی، پاشان كەم كەم بەرەو لاوازبوون دەچێتەوەو دەڕوات بە ساڵاو پیر دەبێت، گشت ئاواتو جوڵەو دەسەڵاتی كـەم دەبێتـەوە قـژو بـن جـاینی سپی دەبێت، هـەموو شـێوازێكی دەرەوەو ناوەوەی لەش دەگۆڕێت بۆیە خـوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿ثُمَّ جَعَلَ مِنۢ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ﴾ واتە: لە دوای بەهێزكردنتان لاوازیو پـیری بـۆ دانـان، واتـە بـە مـەیلی خـۆی هەرچـی بوێت دەبێـت هەرچـۆنی بوێـت لەگـەڵ بەندەكانیـدا دەیكـات. ﴿وَهُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْقَدِيرُ﴾ واتـە: زانـاو توانـا هەرخۆیەتی.

﴿وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يُقْسِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا۟ غَيْرَ سَاعَةٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَانُوا۟ يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ وَٱلْإِيمَٰنَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِى كِتَٰبِ ٱللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْبَعْثِ ۖ فَهَٰذَا يَوْمُ ٱلْبَعْثِ وَلَٰكِنَّكُمْ كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يَنفَعُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾﴾

تێنەگەیشتوویی و بێئاگایی خوانەناسان لە دنیاو قیامەتدا

خوای گەورە باسی نەفامیو نەزانی خوانەناسان دەكات لـە دونیـاو قیامەتـدا، لـە دنیـادا دەسـتیان داوەتە بتپەرستیو لە ڕۆژی قیامەتیشدا زۆر بێئاگـان، بۆیـە دەفـەرمووێت: ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يُقْسِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا۟ غَيْرَ سَاعَةٍ﴾ واتـە: وە ڕۆژی قیامـەت هەڵدەسـێت، (لـەو ڕۆژەدا) تاوانبـاران سـوێند دەخۆن كە ماوەیەكی زۆر كەم نەبێت نەژیاون لە دنیادا، مەبەستیان ئەوەیە كە هـیچ بەڵگەیـەكیان پـێ نەدراوە و بیانوویان هەیە كە كافرن! ئەوانە مۆڵەتیان پێ نادرێت كە بروبیانوو بهێننەوە، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿كَذَٰلِكَ كَانُوا۟ يُؤْفَكُونَ﴾ واتـە: بـەو شـێوەیە هـەر شـوێنی درۆ كـەوتوون. ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ

أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ وَٱلْإِيمَٰنَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِى كِتَٰبِ ٱللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْبَعْثِ ﴾ واتە: زانا خاوەن باوەڕەكان لە ڕۆژی دواییدا وەڵامیان دەدەنەوە، وەك لە دنیا بەڵگەی زۆریان بۆ هێناونەتـەوە، كاتێك كە ئـەوان سوێند دەخۆن تـەنها كـەمێك نـەبێت لـە دنیـادا نـەژیاون ئـەمانیش پێیـان دەڵـێن: ﴿لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِى كِتَٰبِ ٱللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْبَعْثِ ﴾ واتە: بەدڵنیاییەوە ئێوە وەك لە كتێبی كردارەكانتاندا خودا نووسیوویەتی مانـەوە و ژیان تـا ڕۆژی زیندووبوونەوە، ﴿فَهَٰذَا يَوْمُ ٱلْبَعْثِ﴾ واتە: جا ئەمە ئەو ڕۆژی زیندووبوونەوەیە، ﴿وَلَٰكِنَّكُمْ كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ واتە: بەڵام ئێوەنەتازانیووە. ﴿فَيَوْمَئِذٍ﴾ واتـە: لـە ڕۆژی قیامەتـدا، ﴿لَّا يَنفَعُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مَعْذِرَتُهُمْ ﴾ واتـە: بڕوبیانوویـان لـێ وەرناگیرێـت لەسـەر ئـەو كردارانـەی كە پێـی هەڵساونو كردوویانە، ﴿وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ﴾ واتە: وە ئەوانـە جارێكی تـر ناگەڕێنـەوە بـۆ دونیـا كە پەشیمان ببنەوەو داوای لێخۆشبوون بكەن. وەك خوای گەورە لە ئایـەتێكی تـردا فەرموویـەتی: ﴿وَإِن يَسْتَعْتِبُواْ فَمَا هُم مِّنَ ٱلْمُعْتَبِينَ ﴾[1] واتە: داوای لێبوردنیش بكەن هەرگیز لێیان قەبوڵ ناكرێت.

﴿ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِى هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَلَئِن جِئْتَهُم بِـَٔايَةٍ لَّيَقُولَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَٱصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ ۖ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ ٱلَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾ ﴾

هێنانەوەی نموونە لە قورئاندا بۆ خوانەناسانو پەند وەرنەگرتنیان لێی

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِى هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ﴾ واتـە: ئێمـە ڕاستیمان ڕوون كردەوە بۆ خەڵكی و ڕێنماییمان كردنو نموونەی زۆریشمان هێنایەوە بۆیان، بۆ ئەوەی ڕێی ڕاست بگرنەبەرو شوێنی بكەون، ﴿وَلَئِن جِئْتَهُم بِـَٔايَةٍ لَّيَقُولَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴾ واتە: هەر نیشانەیەكیان ببینیایە، بە مەیلی خۆیان بووایە یان بە مەیلی خۆیان نەبووایە، باوەڕیان پـێ نەدەهێنا وایاندەزانی جادوو و شتی پڕوپووچە، وەك لـە لـەتبوونی مـانگ و چـەند نموونـەی تـری وەك مانگدا دەیانوت. وەك خوای گەورە لە چەند ئایـەتێكی تـردت فەرموویـەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ﴾[2] واتــە: بــە ڕاســتی

---

[1] فصلت(٢٤).

[2] يونس(٩٦_٩٧).

ئەوانەی دەرچووەو چەسپاوە بۆیان بڕیاری پەروەردگارت، بڕوانایێنن هەرچەند بۆیان بێت هەموو بەڵگەو نیشانەیەك هەتا دەبینن(بە چاوی خۆیان) سزای سەختی ئازاردەر. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ واتە: ئا بەو جۆرە خوا مۆر دەنێت بەسەر دڵی کەسانێك کە بێئاگاو نەزانن. ﴿ فَٱصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ ﴾ واتە: تۆ خۆڕاگربە لەسەر ئەو دژایەتیو لاساری خوانەناسانە، خوای گەورە بەڵێنی خۆی بەجێ دێنێتو سەرت دەخات بەسەریانداو پاشەڕۆژیش هەر بۆ تۆو شوێنکەوتووەکانتە لە دونیاو لە قیامەتدا. ﴿وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ ٱلَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴾ واتە: با ئەوانەی بێباوەڕن لە ئاینی ڕاست لات نەدەنو بێزارت نەکەن. واتە ڕاوەستە لەسەر ئەو پەیامەی کە خودا بە تۆدا ناردوویەتی، چونکە هەر ئەوە هەقەو گومانی تێدا نیە، لێی لامەدە، غەیری ئەو پەیامە هیچ شتێکی تر بۆ ئەوە ناشێت کەس شوێنی کەوێ، چونکە ڕاستی هەمووی لەودا کۆبووەتەوە.

ئەو فەرموودەی کە ڕیوایەت کراوە لە بارەی ڕێزی سورەتی(الروم)و خێری خوێندنی لە نوێژی بەیانیدا

ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە پیاوێکەوە لە هاوەڵەکانی پێغەمبەرەوە(ﷺ) کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) نوێژی بەیانی بۆ کردن لە نوێژەکەدا سورەتی(الروم)ی خوێندو لێی تێکچوو، کاتێك کە لە نوێژەکە بوویەوە فەرمووی:(ئەوەی تووشی هەڵەی کردین لە قورئان خوێندنەکەماندا ئەوەبوو لە ڕاستیدا کۆمەڵێك لە ئێوە نوێژ دەکەن لەگەڵماندا بەڵام باش دەستنوێژ ناگرن. جا با چاك دەستنوێژ بگرن).[1] ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی چاکنو مەتنەکەیشی هەر چاکە، بە ڕاستی نهێنییەکی سەیرو هەواڵێکی گرنگیشی تێیدایە ئەویش ئەوەیە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) کەموکوڕیو ناتەواوی دەستنوێژی ئەو کەسانەی کە لە دواییەوە نوێژیان دەکرد کاری تێکردووە لە نوێژەکەیدا، ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی نوێژی ئەو کەسانەی کە لە دوای پێش نوێژەوە نوێژ دەکەن پەیوەستە بە نوێژی پێشنوێژەکەوە.

تەفسیری سورەتی(لقمان)

لە مەککە دا هاتووەتەخوارەوە

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿الٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٢﴾ هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ ﴿٣﴾ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾﴾

[1] احمد(٣/٤٧١).

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿الٓمٓ ﴿١﴾ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡحَكِيمِ ﴿٢﴾ هُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٣﴾
ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدٗى مِّن رَّبِّهِمۡۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلۡمُفۡلِحُونَ﴾ واتە: ئەم ئایەتانە لە ئایەتەکانی پڕ لە حیکمەتو داناییە، هۆی ڕێنموونیو بەزەیین بۆ چاکەکاران، ئەوانەی کە نوێژ بەجێ دێننو زەکات دەدەن هەروەها باوەڕی بتەویان بە ڕۆژی دوایی هەیە، ئەوانە لەسەر ڕێنموونین لە لایەن پەروەردگاریانەوە. لە پێشەوە لە سەرەتای سورەتی(البقرة)دا بە شێوەیەکی گشتی ئەوەی پەیوەندی بەم ئایەتانەوە هەیە باسکراوە، کە خودای مەزن ئەم ئایەتانەی کردووەتە شیفاو ڕێنیشاندەرو بەزەیی بۆ ئەو کەسانەی کە چاکەکارنو هۆکاری چاکە دەگرنەبەر لە شوێنکەوتنی ئایینو شەریعەتی خوداو نوێژە فەرزەکانیان ئەکەن لە کاتی خۆیداو سوننەتەکانیشی لەگەڵیدا بەجێ دەهێنن، ئەو زەکاتەیشی کە لەسەریان واجب بووە ئەیدەن بەو کەسانەی کە بۆیان شیاوە، پەیوەندی خزمایەتیشیان بە چاکی بەڕێوەدەبەن و نایپچڕن، بە تەمای پاداشتی ڕۆژی دوایین، وە هەر لەبەر ڕەزای خواو پاداشتی ئەو، ئەو کارانە بەجێ ئەهێنن و ڕیاکار نین و بە تەمای هیچ کەسێك نین کە پاداشتیان بداتەوەو سوپاسیان بکات هەر کەسێك بەو شێوەیەی کردبێت، ئەوە لەو کەسانەیە کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ﴾ واتە: لە دونیاو قیامەتدا هەر ئەوانە ڕزگارن.

﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشۡتَرِي لَهۡوَ ٱلۡحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٞ
مُّهِينٞ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتۡلَىٰ عَلَيۡهِ ءَايَٰتُنَا وَلَّىٰ مُسۡتَكۡبِرٗا كَأَن لَّمۡ يَسۡمَعۡهَا كَأَنَّ فِيٓ أُذُنَيۡهِ وَقۡرٗاۖ فَبَشِّرۡهُ بِعَذَابٍ
أَلِيمٍ ﴿٧﴾﴾

هەندێ کەسی بەدبەخت هەن خۆیان خەریك دەکەن بە قسەی بێتامەوەو ڕوویان وەردەگێڕن لە نیشانەکانی خودا

کاتێك خوای گەورە باسی ژیانی خۆشبەختانی کرد، ئەوانەی کە ڕێیان گرتەبەر بەهۆی کتێبی خواوە کە قورئانەو سوودمەندبوون بە گوێگرتن لێی وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ كِتَٰبٗا مُّتَشَٰبِهٗا مَّثَانِيَ تَقۡشَعِرُّ مِنۡهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُمۡ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمۡ وَقُلُوبُهُمۡ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ﴾[1] واتە: خوا جوانترین فەرمایشی ناردووەتە خوارەوە قورئانێکە (کە ئایەتەکانی) لەیەکچووی دووپاتکراوەن ئەو کەسانەی لە پەروەردگاریان دەترسن، پێستیان تەزووی پێدادێت(بە بیستنی

[1] الزمر(٢٣).

قورئان) پاشان پێستیان‌و دڵیان نەرم دەبێت بە یادی(قورئانی) خودا. پاشان دێتە سەرباسی ئەو کەسانەی کە بەدبەختن‌و خۆیان لادەدەن‌و گوێ ناگرن‌و بۆ قسەی خواو سودی لێ وەرناگرن، بەڵکو ڕوودەکەنە قسەی خراپ‌و بێتام‌و گۆرانی‌و تەپڵ‌و مۆسیقاو دەیکەنە گاڵتەجاری، وەك ئیبنو مەسعود لەم ئایەتانەدا: ﴿ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشْتَرِى لَهْوَ ٱلْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ﴾ دەڵێت: سوێند بە خوا مەبەست پێی گۆرانی وتنە.[1] قەتادە لەم ئایەتەدا: ﴿ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشْتَرِى لَهْوَ ٱلْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ﴾ بە خوا لەوانەیە ئەو کەسانە ماڵ نەبەخشن لەو ڕێگایەدا، بەڵام ئارەزوویان بۆ ئەو کارە خراپانە وایان لێدەکات کە قسەی پڕوپوچ هەڵبژێرن‌و قسەی ڕاست واز لێ بێنن‌و ئەوەی زیان بەخشە هەڵی بژێرن‌و ئەوەیشی بەسوودە وازی لێ بێنن.[2] وتراوە: مەبەست بەم ئایەتە: ﴿يَشْتَرِى لَهْوَ ٱلْحَدِيثِ﴾ واتە: کڕینی گۆرانی بێژان لە ئافرەتانی لاو. ئیبنو جەریر ڕای وایە ﴿لَهْوَ ٱلْحَدِيثِ﴾ هەموو قسەیەکە ببێتە لەمپەر لە ڕێی ئایەتەکانی خوداو شوێنکەوتنی ڕێبازەکەی.[3] ﴿لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ واتە: ئەو کارە لەبەر ئەوە بێت دژایەتی ئیسلام‌و موسڵمانانی پێ بکات، ﴿وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا﴾ موجاهید دەڵێت: ڕێگەی خودا بکاتە گاڵتەجاڕی‌و سوکایەتی پێ بکات.[4] ﴿أُولَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ واتە: هەرچۆنێك ئەوانە سوکایەتیان کرد بە ئایەتەکانی خوداو ڕێبازەکەی ئەوانیش لە ڕۆژی قیامەتدا سوکایەتیان پێ دەکرێت‌و لە سزای بەژاندان بەبەردەوامی. پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِىٓ أُذُنَيْهِ وَقْرًا ﴾ واتە: ئەو کەسەی کە ڕوودەکاتە گاڵتەو گەپ‌و گۆرانی‌و تەپڵ‌و مۆسیقا، کاتێك کە ئایەتەکانی قورئانی بەسەردا دەخوێنرێت پشتی تێ دەکات‌و پێی ناخۆشەو خۆی دەکاتە کەڕ وەکو هەر گوێی لێ نەبێت وایە، پێی ناخۆشەو حەز لە بیستنی ناکات چونکە سودی لێ وەرناگرێت‌و کاری پێی نیە، ﴿فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ واتە: مژدەی ئازارێکی ژاناوی بدە بەو کەسە لە ڕۆژی قیامەتدا وەك چۆن ئەو دڵتەنگ دەبوو بە بیستنی قورئان‌و ئایەتەکانی.

---

[1] الطبري(٢٠/١٢٧).

[2] الطبري(٢٠/١٢٧).

[3] الطبري(٢٠/١٣٠).

[4] الطبري(٢٠/١٣١).

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمۡ جَنَّٰتُ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَاۖ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٗاۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٩﴾﴾

باسی پاشەڕۆژی چاکی خاوەنباوەڕان

خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾ بێگومـان ئەوانـەی باوەڕیـان هێنـاوەو کـردەوە چـاکەکانیان ئـەنجام داوە. ئەمـە باسـی پاشـەڕۆژو ئاکـامی ئـەو کەسـە چـاکو بەختەوەرانەیە کە بڕوایان هێنا بە خواو پێغەمبـەرەکانی خـوا(سەلامی خوایـان لـێ بێـت) هەڵسان بـە پـەیڕەوی کـردنو بـەجێهێنانی بەرنامـەی خـودا، ﴿لَهُمۡ جَنَّٰتُ ٱلنَّعِيمِ﴾ واتـە: بەشـی ئـەوان باغـاتی پـڕ خێروبێرە کە تێیدا دەژینو ڕادەبوێرن، لە هیچ شتێك کـەمیان نیـە لـە خـواردنو خواردنـەوەو هۆکـاری سواریو خێزان و بینین و بیستنو زۆر شتی تر کە بە دڵی کەسدا نەهاتووە. بە هەمیشەیی لـەو باغانـەدا دەمێننەوەو لێی دەرناچنو بەجێی ناهێڵن، خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿خَٰلِدِينَ فِيهَاۖ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٗاۚ﴾ واتە: هەتاهەتایە دەمێننەوە تیایدا بەڵێنی خوایەو هەر دێتەدی، خوا لە بـەڵێنی خـۆی پەشیمان نابێتـەوە، چونکە خودا زۆر گەورەو بەخشندەیەو هەرچی بوێت دەیکاتو توانـای بەسـەر هـەموو شـتێکدا هەیـە، ﴿وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ﴾ واتە: هەر ئەو دەسەڵاتدارو زاڵە بەسەر هەموو شتێکدا، هەموو کەسێك سەری بـۆ ئـەوی دەکات. ﴿ٱلۡحَكِيمُ﴾ لە کردارو گفتاردا کارزانەو قورئانی کردووەتە ڕێنیشاندەر بۆ خاوەن بـاوەڕان، وەك لــەم ئایەتانــەدا فەرموویــەتی: ﴿قُلۡ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ هُدٗى وَشِفَآءٞۚ وَٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ فِيٓ ءَاذَانِهِمۡ وَقۡرٞ وَهُوَ عَلَيۡهِمۡ عَمًى﴾[1] واتە:(ئەی موحەممەد(ﷺ)) بڵێ: قورئان بۆ کەسانێك باوەڕیان پـێ هێناوە ڕێبەرو چارەسەری گومانەو ئەوانەی باوەڕی پـێ نـاهێنن لە گوێیانـدا گرانـیو کـەڕی هەیـە(لە بیستنی حەق) هەروەها لە ئاست ئـەو قورئانـەدا کوێرن. وە فەرموویـەتی: ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ ٱلۡقُرۡءَانِ مَا هُوَ شِفَآءٞ وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا خَسَارٗا ﴾[2] واتـە: وە لـەم قورئانـەدا دەنێرینـە خـوارەوە ئەوەی کە هۆی شیفاو میهرەبانیە بۆ بڕواداران بـەڵام(هـاتنی ئـەم قورئانـە) بـۆ ستەمکاران هـیچ زیـاد ناکات بۆیان خەسارەتمەندی نەبێت.

[1] فصلت(٤٤).

[2] الاسراء(٨٢).

﴿ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ۖ وَأَلْقَىٰ فِى ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِىَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ ۚ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هَٰذَا خَلْقُ ٱللَّهِ فَأَرُونِى مَاذَا خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿١١﴾ ﴾

بەڵگەکانی یەکخوا پەرستی

خوای گەورە بەم شێوەیە تواناو دەسەڵاتی خۆی دەردەخات کە چۆن ئاسمانەکانو زەمینو ئەوەی تێیاندایەو لە نێوانیاندایە دروستکردووە، فەرموویەتی: ﴿ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ﴾ حەسەنو قەتادە دەڵێن: نە ئەستونی دیارو نە ئەستونی نادیاری تێدا نیە.[1] ﴿وَأَلْقَىٰ فِى ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِىَ ﴾ واتە: کێوەکانی خستە سەر زەمینو قورسی کرد بۆ ئەوەی جووڵە بە ئێوە نەکات لەسەر دەریاو ئاوەکان. بۆیە فەرموویەتی: ﴿أَن تَمِيدَ بِكُمْ ﴾ واتە: بۆ ئەوەی لەرزە بە ئێوە نەکات. ﴿وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ ﴾ واتە: لە هەموو جۆرە گیانەوەرێکی تێدا بڵاوکردووەتەوە کە هیچ کەسێك ژمارەو شێوەو ڕەنگیان نازانێت غەیری ئەو کەسەی کە دروستی کردووە، بۆیە خوای پاکو بێ عەیب کاتێك فەرموویەتی دروستکەرە، ئاگاداریشی کردووین کە هەر خۆیشی ڕۆزی دەرەو دەفەرموێت: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴾ واتە: لە ئاسمانەوە بارانمان باراندووە بە هۆی ئەو بارانەوە لە زەویدا جوتەی هەموو جۆرە ڕووەکێکی ڕوواندووە، شەعبی دەڵێت: مەردمیش هەر لە سەوزبووی زەویە، هەر کەسێك چووە بەهەشت ئەو دیارە بەڕێزبووە، هەر کەسیش چووە ناو ئاگر ئەو دیارە سپڵە بووە. پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ هَٰذَا خَلْقُ ٱللَّهِ ﴾ واتە: ئەوەی خودا باسیکرد لەوەدیهێنانی ئاسمانەکانو زەمین و لەوەی کە لە نێوانیاندایە خودا دروستی کردوون، بە بڕیاری ئەو بووە، هیچ کەسێك شەریکی نەبووە لە دروستکردنیدا بۆیە دەفەرموێت: ﴿فَأَرُونِى مَاذَا خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ﴾ واتە: نیشانم بدەن غەیری خودا لەو شتانەی دەیانپەرستنو هانایان بۆ دەبەن چیان کردووەو چیان دروست کردووە، ﴿بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴾ واتە: بتپەرستانو ئەوانەی کە هاوەڵیان داناوە بۆ خوداو لەگەڵیدا پەرستوویانە، ﴿فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴾ واتە: لە گومڕاییدانو کوێرو نەفامن، ﴿مُّبِينٍ ﴾ واتە: دیارو ئاشکرایەو ئاشارێتەوە.

---

[1] الطبري(٢٠/١٣٢).

﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ أَنِ ٱشْكُرْ لِلَّهِ ۚ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾﴾

باسی لوقمان

زانایانی پێشینه دوو ڕای جیاوازیان هەیە لەسەر لوقمان، ئاخۆ پێغەمبەر بووە یان بەندەیەکی ساڵحو چاك بووەو پێغەمبەر نەبووە؟ زۆربەیان لەسەر ڕای دووەمن کە پێغەمبەر نەبووە، سوفیانی سەوری دەڵێت: لە ئەشعەسەوە لە عیکریمەوە، لە ئیبنو عەباسەوە دەڵێت: لوقمان بەندەیەکی حەبەشی دارتاش بووە.[1] وە عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر دەڵێت: وتم بە جابیری کوڕی عەبدولا چی دەزانو بە چی گەیشتوون لە بارەی لوقمانەوە؟ وتی: پیاوێکی کورتەباڵای لوت کول بووە خەڵکی نوبەیە کە ناوچەیەکی فراوانە لە سودان،[2] یەحیای کوڕی سەعیدی ئەنساری دەڵێت: سەعیدی کوڕی موسەیب دەڵێت: لوقمان خەڵکی سودانی میسرە، پێلوی چاوم قایم بووە خوای گەورە کارزانی داوەتێ، پێغەمبەرێتی نەداوەتێ[3]. ئەوزاعی دەڵێت: عەبدوڕەحمانی کوڕی حەرمەلە بۆی گێڕامەوە وتی: پیاوێکی ڕەش هات بۆ لای سەعیدی کوڕی موسەیب پرسیاری لێ بکات، سەعیدی کوڕی موسەیب پێی وت: غەم مەخۆ لەبەر ئەوەی کە ڕەشی، چونکە لە چاکترین خەڵك سێ کەس بوون لە ڕەشەکان، بیلالو مەهجەعی ڕەنجبەری عومەری کوڕی خەتابو لوقمانی حەکیم کە ڕەش بووەو خەڵکی نوبەیە ناوچەیەکی فراوانە لە سودان و پێلوی چاویشی گەورە بووە[4]. ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە خالیدی کوڕی ڕەبحیەوە دەڵێت: لوقمان عەبدێکی حەبەشی دارتاش بوو، خاوەنەکەی پێی وت: ئەم مەڕەمان بۆ سەربڕە، سەری بڕی، جا پێی ووت: چاکترین پارچە گۆشتی لێدەربهێنە بۆمان، لوقمانیش دڵو زمانەکەی دەرهێنا، پاشان ماوەیەکی بەسەردا ڕۆیشت، پاشان ئەڵێ: خاوەنەکەی وتی: ئەم مەڕەمان بۆ سەربڕە، ئەویش سەری بڕی، وتی: پیسترینو خراپترین پارچە گۆشتی لێدەربهێنە، لوقمان زمان و دڵەکەی دەرهێنا، خاوەنەکەی پێی وت: فەرمانم پێ کردی کە چاکترین پارچە گۆشتی لێدەربهێنە، زمانو دڵەکەت لێدەرهێنا، وە فەرمانم پێکردلا کە پیسترین پارچە گۆشتی لێدەربهێنە، زمانو دڵەکەتت لێدەرهێنا، لوقمان وتی: چونکە هیچ شتێك نیە لەوانە چاکتر بێت ئەگەر چاك بن، وە هیچ شتێك لەوانە پیستر نیە ئەگەر خراپ بن.[5] شوعبە دەڵێت لە حەکەمەوە لە موجاهیدەوە: لوقمان

---

[1] الطبري(٢٠/١٣٥).

[2] انب أبي حاتم، الدر المنثور(٥/٣١٠).

[3] الطبري(٢٠/١٣٥).

[4] الطبري(٢٠/١٣٥).

[5] الطبري(٢٠/١٣٥).

عەبدێکی چاکو سالح بووە، پێغەمبەر نەبووە.[١] ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَنَ ٱلْحِكْمَةَ﴾ واتە: کارزانیو تێگەیشتنو زانیاریو ڕەوانبێژیمان دا بە لوقمان، ﴿أَنِ ٱشْكُرْ لِلَّهِ﴾ واتە: پێمان وت: کە سوپاسی خوای مەزن بکات لەسەر ئەو شتانەی کە بە تایبەتی بە ئەومان داوە لەناو هاوڕەگەزو خەڵکی زەمانی خۆیدا، پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ﴾ واتە: هەر کەسێك سوپاسی خوا بکات سودەکەی هەر بۆ خۆی دەگەڕێتەوە وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ﴾[٢] واتە: هەر کەسیش کردەوەی چاکی کردبێت شوێن بۆ خۆیان(لە بەهەشتدا) ئامادە دەکەن. وە دەفەرموێت: ﴿وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ﴾ واتە: هەر کەسیش بیشارێتەوەو پێی نەزانێت بێگومان خودا بێنیازەو شایانی سوپاسە. وە هیچ زیانێك بە خودا ناگات ئەگەر هەموو خەڵکی سەر زەمین حاشا بکەنو پێی نەزانن، پێویستی بە کەسی نیە، هیچ پەرستراوێك نیە جگەلە ئەو عیبادەتی غەیری ئەو ناکەین.

﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَنُ لِٱبْنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَٰلُهُۥ فِى عَامَيْنِ أَنِ ٱشْكُرْ لِى وَلِوَٰلِدَيْكَ إِلَىَّ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَإِن جَٰهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى ٱلدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَٱتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَىَّ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾﴾

ئامۆژگاریو وەسیێتی لوقمان بۆ کوڕەکەی

خوای گەورە باسی لوقمان دەکات کاتێك کە ئامۆژگاری کوڕەکەی خۆی دەکرد(ناوی لوقمانی کوڕی عەنقای کوڕی سەدونە کوڕەکەی ناوی ساران بووە)، لەو ڕیوایەتەدا کەسوهەیلی گێڕاویەتیەوە. خوای گەورە وەسفێکی زۆر جوانی کردووە، فەرموویەتی لەسەر کارزانی ڕامان هێناوە، ئەوەتا ئامۆژگاری ڕۆڵەکەی دەکات کە خۆشەویستترین کەسە لە لایو فرەبەسۆزە بۆی، زۆری پێخۆشە کە چاکترین شتێك خودا پێی داوە بەشی ڕۆڵەکەیشی لێ بدات، بۆیە ئەکەمجار ئامۆژگاری دەکات کە لە دنیا هەر خودا بپەرستێتو شەریکی بۆ دانەنێت لە هیچ شتێکدا، خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿قَالَ لُقْمَنُ لِٱبْنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ واتە: شەریك بۆ خوادانان

---

[١] الطبري(٢٠/١٣٤).

[٢] الروم(٤٤).

گەورەترین ناهەقیە، بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵاوە(ڕەزای خوای لێ بێت) کاتێک ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە: ﴿ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمْ يَلْبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ﴾[1] واتە: ئەوانەی کە بڕوایان هێناوەو بڕواکەیان تێکەڵ بە ستەم(هاوەڵ دانان) نەکردووە. زۆر گران بوو لەسەر هاوەڵەکانی پێغەمبەری خودا(ﷺ) دەڵێن: ئاخۆ کێ لە ئێمە ناهەقی نەکردووە؟ پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(ئەوە بەو شێوەیە نیە کە ئێوە باسی دەکەن، ئایا گوێ ناگرن بۆ ئامۆژگاریەکەی لوقمان کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ موسلیمیش ڕیوایەتی کردووە.[2] پاشان لە ئامۆژگاریەکەیدا چاکەکردنی لەگەڵ بابو دایکدا لە پاڵ شەریك دانەنان بۆ خوا داهێناوە وەك خودا دەفەرموێت: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا﴾[3] واتە: پەروەردگارت بڕیاری داوە کە هیچ شتێك نەپەرستن بێجگە لە ئەو وە لەگەڵ دایكو باوکتان چاکە بکەن. وە لە زۆر شوێندا لە قورئاندا باسی دایكو باوك هاتووە لە پاڵ شەریك دانەنان بۆ خودا، لێرەدا خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ﴾ واتە: وە فەرمانمان داوە (بە چاکی هەڵسوکەوت کردن لەگەڵ) دایكو باوکیدا، دایکی هەڵی دەگرێت بە دووگیانی (پێی لاواز دەبێت) لاوازی لە دوای لاوازی. موجاهید دەڵێت: ناڕەحەتیو گرانی منداڵ بوون[4]. قەتادە دەڵێت: ناڕەحەتی لە دوای ناڕەحەتی.[5] عەتای خۆراسانی دەڵێت: بێهێزی لە دوای بێهێزی، ﴿وَفِصَٰلُهُۥ فِى عَامَيْنِ﴾ واتە: پەروەردەکردنو شیرپێدانی لە ماوەی دوو ساڵدا، وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَٱلْوَٰلِدَٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ ۖ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ﴾[6] واتە: دایکان شیر دەدەن بە منداڵەکانیان دوو ساڵی تەواو(ئەمە) بۆ کەسێکە کە بیەوێت شیری تەواو بدات. ئا لێرەدا ئیبنو عەباسو هەندێ لە پێشەوایانی ئیسلام وەریان گرتووە، ئەڵێن: کەمترین ماوەی سکپڕی شەش مانگە چونکە خودای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَحَمْلُهُۥ وَفِصَٰلُهُۥ ثَلَٰثُونَ شَهْرًا﴾[7] واتە: ماوەی دووگیان بوون(ی دایك)

---

[1] الانعام(٨٢).

[2] فتح الباري(٨/٣٧٢).

[3] الاسراء(٢٣).

[4] الطبري(٢٠/١٣٧).

[5] الطبري(٢٠/١٣٧).

[6] البقرة(٢٣٣).

[7] الاحقاف(١٥).

پێیەوەو لە شیرین بڕینەوەی سی مانگە. بۆیە خوای گەورە باسی پەروەردەی منداڵو مەینەتیو گرانیو شەونخونیو ماندووبوونی دایك دەكات، تا ڕۆڵەكەی ئەو چاكانەی لە یاد بێت كە لەگەڵی كردوویەتی، وەك لە شوێنێكی تردا لە قورئاندا خودا فەرموویەتی: ﴿وَقُل رَّبِّ ٱرْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِى صَغِيرًا﴾[1] واتە: بڵێ ئەی پەروەردگارم ڕەحمیان پێ بكە هەرچۆنێك ئەوان منیان پەروەردەكرد بە منالی. بۆیە فەرموویەتی: ﴿أَنِ ٱشْكُرْ لِى وَلِوَٰلِدَيْكَ إِلَىَّ ٱلْمَصِيرُ﴾ واتە:سوپاسی من بكەو سوپاسی دایكو باوكیشت بكە، لە ئاكامدا هەر دێنەوە بۆ لای من، بەو زووانە پاداشتت دەدەینەوە بە چاكتر. وە دەفەرمووێت: ﴿وَإِن جَٰهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۖ وَصَاحِبْهُمَا فِى ٱلدُّنْيَا مَعْرُوفًا﴾ واتە: ئەگەر زۆر هەوڵیان دا كە شوێن ئایینی ئەوان بكەوی، شوێن ئایینی ئەوان مەكەوەو لێیان قەبوڵ مەكە. بەڵام هەر بە چاكە ڕەفتاریان لەگەڵ بكەو باش بە بۆیان لە دونیادا. ﴿وَٱتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَىَّ﴾ واتە: شوێن ئەوانە بكەوە كە بەرەو من هاتوون لە خاوەن باوەڕان، ﴿ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ واتە: لە دوارۆژدا گەڕانەوەتان تەنها بۆ لای منە. پاشان ئاگادارتان دەكەم لەوەی كردووتانە. تەبەرانی ڕیوایەتی كردووە لە (كتاب العشرة)دا كە سەعیدی كوڕی مالك دەڵێت: ئەم ئایەتە لەسەر من هاتە خوارەوە، ﴿جَٰهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا﴾ دەڵێت: من پیاوێكی زۆر گوێڕایەڵو چاك بووم لەگەڵ دایكم كاتێك كە موسڵمان بووم، دایكم وتی: ئەی سەعد ئەمە چیە دەتبینم تازە دەستت داوەتێ، ئەگەر واز نەهێنیتو دەست هەڵنەگری لەو دینە نە خواردن دەخۆم نە ئاو دەخۆمەوە، هەتا دەمرم بۆئەوەی خەڵكی قسەت پێ بڵێن و لۆمەت بكەن لەسەر من، بڵێن: ئەی بكوژی دایكی خۆی، منیش پێم وت: دایكە وا مەكە، چونكە من واز لەم دینە ناهێنم بۆ هیچ شتێك، شەوو ڕۆژێك مایەوە خواردنی نەخوارد، بەیانی هەڵسا زۆر ناڕەحەت بوو، شەوو ڕۆژێكی تریش هەر خواردنی نەخوارد، كە بەیانی لێهات زۆر ناڕەحەت بوو، كاتێك ئەوەم پێوە بینی، وتم: ئەی دایكە ! سوێند بە خوا چاك بزانە ئەگەر سەد گیانت پێ بێت یەكە یەكە هەمووی دەرچێت واز لەو ئاینەم ناهێنم بۆ هیچ شتێك، ئارەزووی خۆتە، خواردن دەخۆی یان خواردن ناخۆی، ئەڵێ: دوای ئەوە دەستیكرد بەخواردن[2].

---

[1] الاسراء(٢٤).

[2] ذكره ابن الأثير فس أسد الغابة

﴿ يَـٰبُنَىَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُن فِى صَخْرَةٍ أَوْ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ أَوْ فِى ٱلْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا ٱللَّهُ ۚ إِنَّ
ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَـٰبُنَىَّ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ وَأْمُرْ بِٱلْمَعْرُوفِ وَٱنْهَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَٱصْبِرْ عَلَىٰ مَآ أَصَابَكَ ۖ إِنَّ ذَٰلِكَ
مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾
وَٱقْصِدْ فِى مَشْيِكَ وَٱغْضُضْ مِن صَوْتِكَ ۚ إِنَّ أَنكَرَ ٱلْأَصْوَٰتِ لَصَوْتُ ٱلْحَمِيرِ ﴿١٩﴾ ﴾

ئەمە چەند ئامۆژگاریەكی زۆر بەسوودە كە خوای مەزن لەسەر زمانی لوقمان باسی دەكات بۆ ئەوەی خەڵكی چاوی لێ بكەن‌و شوێنی بكەون‌و پێی هەڵسن، دەفەرموویت: ﴿ يَـٰبُنَىَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ ﴾ واتە: ئەی كوڕە شیرینەكەم! تاوان با بەئەندازەی تۆوی خەرتەلەیەكیش بێت، یانی: ئەو ناهەقیە یان ئەو تاوانە بە ئەندازەی دەنكە خەرتەلەیەك بێت، ﴿يَأْتِ بِهَا ٱللَّهُ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا خودا دەیهێنێت‌و ئامادەی دەكات كاتێك كە تەرازووی عەدالەت دادەنرێت، هەموو كەسێك پاداشتی خۆی وەردەگرێت، چاكە بە چاكەو خراپەیش بە تۆڵە لێسەندن، هەندێ لایان وایە كە ئەو زەمیرە لە ﴿إِنَّهَآ﴾ زەمیری شەئنە بۆیە بە لایانەوە دروستە، ﴿مِثْقَالَ﴾ مەرفوع بێت لەباتی ئەوەی منصوب بێت، بەڵام ڕای یەكەم چاكترە كە مەنصوبە، وەك لە ئایەتێكی تردا خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَنَضَعُ ٱلْمَوَٰزِينَ ٱلْقِسْطَ لِيَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ﴾[1] واتە: وە ئێمە تەرازووەكانی دادپەروەری دادەنێین(كە كردەوەی پێ دەكێشرێت) لە ڕۆژی قیامەتدا ئینجا هیچ كەس كەمترین ستەمی لێ ناكرێت. وە فەرموویەتی: ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ﴿٧﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُۥ﴾[2] واتە: ئینجا هەر كەسێك بە ئەندازەی هەرە وردیلەیەك چاكەی كردبێت دەیبینێتەوە، وە هەر كەسێك بە ئەندازەی هەرە وردیلەیەك خراپەی كردبێت دەیبینێتەوە. ﴿فَتَكُن فِى صَخْرَةٍ أَوْ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ أَوْ فِى ٱلْأَرْضِ﴾ واتە: ئیتر با ئەو دەنكە خەرتەلەیە لەناو بەردێكی ڕەقدا بێت‌و شارابێتەوەو قایم كرابێت، یان چووبێت بەناو ئاسمانەكان‌و زەمیناو دیار نەبێت، خودا دەیهێنێتەوە، چونكە خودا هیچی لێ بزرنابێت لەناو ئاسمانەكان‌و زەمیندا با لە ئەندازەی گەردیلەیەك بچوكتریش بێت، بۆیە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴾ واتە: زانیاری خودا ئەوەندە وردە هیچی لێ ون نابێت با ئەو شتە هەرچەندە وردو زۆر كەمیش بێت، ﴿خَبِيرٌ ﴾ واتە: ئاگای لە تەپەی پێی مێرووڵەیە لە

[1] الانبياء(٤٧).

[2] الزلزلة(٧ـ٨).

شەوی تاریکی نوتەکدا. پاشان فەرموویەتی: ﴿ يَـٰبُنَىَّ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ واتە: کوڕی خۆم! نوێژ بکە لە کاتی خۆیدا بەو پێیەی کە لەسەرت فەرزکراوە، ﴿وَأْمُرْ بِٱلْمَعْرُوفِ وَٱنْهَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ﴾ واتە: فەرمان بدە بە چاکەکردن‌و ڕێ بگرە لە خراپە بە پێی توانا‌و دەسەڵاتی خۆت، ﴿وَٱصْبِرْ عَلَىٰ مَآ أَصَابَكَ﴾ دیارە فەرمانکردن بە چاکە‌و ڕێگرتن لە خراپە دەبێتە هۆی ئەوەی کە تووشی ئازار بێت لە لایەن خەڵکەوە، بۆیە داوای لێکردووە کە خۆڕاگر بێت، وە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ﴾ واتە: ئەمە لەو کارە گرنگانەیە کە خودا دەیەوێت‌و پێی خۆشە. وە دەفەرمووێت: ﴿ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ ﴾ واتە: ڕووت وەرمەگێڕە لە خەڵکی کاتێك قسەت لەگەڵ کردن یان قسەیان بۆ کردی، خۆت بە زل بزانی‌و فیز بکەی بەسەریانداو بە چاوی سووك سەیریان بکەی. بەڵکو زۆر نەرم‌و ڕووخۆش بە لەگەڵیاندا وەك لە فەرموودەیەکدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی:(ئەگەر گەیشتی بە برایەکی موسڵمانت با ڕووت خۆش بێت لەگەڵی، نەکەی پۆشاك‌و کراسەکەت بەردەیتەوە‌و درێژ بکەیتەوە چونکە ئەوە کاری ئەو کەسانەیە کە خۆیان بە زل دەزانن کەسێکیش خۆی بە زل بزانێت خودا خۆشی ناوێت).[1]

﴿وَلَا تَمْشِ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَحًا﴾ واتە: بە فیزو لووت بەرزی‌و لارو لەنجەوە بەڕێدا مەڕۆ، چونکە خودا لێت توورە دەبێت، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾ واتە: خودا ئەوانەی خۆش ناوێت بە لارو لەنجە دەچن بە ڕێداو لە خۆیان ڕازین‌و خەڵکی بە چاوی سوك سەیر دەکەن. وەك لە ئایەتێکی تردا خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَلَا تَمْشِ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ ٱلْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ ٱلْجِبَالَ طُولًا ﴾[2] واتە: وە مەڕۆ بە زەویدا بە کەشخە‌و شانازیەوە(چونکە) بە ڕاستی تۆ نە دەتوانی زەوی کون بکەیت وە نە دەگەیتە شاخەکان لە درێژیدا. لە شوێنی خۆیدا لە پێشەوە لەو بارەیەوە دواین.

فەرماندان بە لەسەرخۆ ڕۆیشتن لە کاتی ڕۆیشتن بە ڕێگادا

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَٱقْصِدْ فِى مَشْيِكَ ﴾ واتە: برۆ بە ڕێدا بە ڕۆیشتنێکی مامناوەندی نە زۆر بە هێواشی وتە بە پەلەپەلیش، واتە بە لەسەرخۆیی‌و شێنەیی لەنێوان ئەو دووەدا، ﴿وَٱغْضُضْ مِن صَوْتِكَ﴾ واتە: زۆر درێژە مەدە بە قسەکردن‌و دەنگت بەرز مەکەرەوە لە ڕادەی خۆی کە سوودی

[1] ابو داود(٣٤٥/٤)، لە پێشەوە پلەی دیاری کراوە.

[2] الاسراء(٣٧).

نەبێت، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ أَنكَرَ ٱلۡأَصۡوَٰتِ لَصَوۡتُ ٱلۡحَمِيرِ﴾ موجاهیدو کەسانی تریش ئەڵێن: ناخۆشترین دەنگ دەنگی کەرە. واتە: ئەو کەسەی کە دەنگی بەرز دەکاتەوە، دەنگەکەی لە دەنگی کەر دەچێت، لەگەڵ ئەوەیشدا خودایش خۆشی لێی نایە، ئەم نموونە هێنانەوەیە بە دەنگی کەر، ئەوە دەگەیەنێت کە دەنگ بەرزکردنەوە حەرامەو زۆر بە خراپ باس کراوە، بۆیە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی:(نموونەی خراپ هێنانەوە لای ئێمە نیە، ئەو کەسەی کە پەشیمان دەبێتەوە لەو بەخشینەی کە دەیبەخشێت وەك سەگ وایە کە دەرشێتەوە پاشان دەگەرێتەوە سەر رشانەوەکەی).[1] واتە رشانەوەکەی خۆی دەخواتەوە.

ئامۆژگاریەکی لوقمان

ئەمانە چەندئامۆژگاریەکی زۆر بەسوودن، لە بارەی لوقمانەوە قورئانی پیرۆز باسی کردوون، زۆر پەندو ئامۆژگاری لە لوقمانەوە ریوایەت کراوە ئێمە لێرەدا چەند نموونەیەکی لێ باسدەکەین. ئیمامی ئەحمەد ریوایەتی کردووە لە ئیبنو عومەرەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) هەواڵی دایێ فەرمووی:(لوقمانی حەکیم وتوویەتی: کاتێك خودا شتێکی پێ سپێردرابێت پاراستوویەتی).[2] ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە ئەبو موسای ئەشعەریەوە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (لوقمان ئامۆژگاری رۆڵەکەی دەکرد، دەیووت: کورەکەم نەکەی لوت بەرزانە بێیت و بچیت چونکە ئەوکارە لە شەودا جێی ترسەو لە رۆژدا جێی لۆمەو تیروتوانجە).[3] ریوایەت کراوە لە سەری کوری یەحیاوە دەڵێت: لوقمان وتی بە کورەکەی، رۆڵەکەم! کارزانیو حیکمەت هەژارانی بردووەتە شوێنی پاشایان[4]. دیسان لە عەونی کوری عەبدوڵاوە ریوایەت کراوە لوقمان بەکورکەی ووت: کوری شیرینم! ئەگەر چویتە هەر کۆرو کومەڵێك ئەوە تیرەکەی ئیسلامیان تێبگرە، یانی سەلامیان لێبکە، پاشان لە تەنیشتیان دانیشە، هیچ قسە مەکە تا دەیانبینی ئەوان چۆن قسە دەکەن، ئەگەر دەستیان کرد بە یادی خوا تۆش تیرەکەی خۆت بە دوایاندا بهاوێژە، خۆ ئەگەر بە شتێکی ترەوە خەریك بوون لایان لاچۆو برۆ بۆ لای کەسانێکی تر[5].

---

[1] تحفة الأحوزي(٥٢٢/٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] احمد(٨٧/٢)، ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی حەسەنە.

[3] الحاكم(٤١١/٢)، فەرموودەیەکی مورسەلە.

[4] الدر المنثور(٣١٦/٥).

[5] الزهد لابن مبارك(٣٣٢).

﴿أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾﴾

وەبیرهێنانەوەی بەهرەو نیعمەتەکان

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ﴾ واتە: ئایا نەتانزانیوە کە بە ڕاستی خوا ڕامی هێناوە بۆتان ئەوەی لە ئاسمانەکانو ئەوەی لە زەویدایە وە نیعمەتەکانی بە فراوانی ڕشتووە بەسەرتاندا چ دیارو ئاشکراو چ پەنهانو نادیارو هەندێ لە ئادەمی موجادەلەو دەمەقاڵێ دەکات لە بارەی خواوە بەبێ هیچ زانیاریەك یا ڕێنموونیەك یان کتێبێکی ڕوونکەرەوە. خوای گەورە بەندەکانی ئاگادار دەکاتەوە لەسەر ئەو هەموو بەهرانەی کە پێی بەخشیون لە دنیاو قیامەتدا، ئەوەتا دەیبینن کە ئەوەی لە ئاسمانەکانو زەمیندایە هەمووی بۆ ڕام هێناونو موسەخەرکردوون وەك ئەستێرەکان کە شەوی تاریکی بۆ ڕۆشن کردوونەتەوە، ڕۆژیش بەو ڕووناکیەو بەفرو بارانو تەرزەیان بۆ دەبارێنێتو ئاسمانی بەبێ هەسون وەستاندووە بەسەریانەوەو سەر زەمینیشی کردووە بە جێی حەوانەوەیانو ئاوو ڕووبارو دارودرەختو میوەو بەروبوومی زۆری تیا دروست کردووە بۆیان، خێروبێری زۆر دیارو نادیاری ڕێژاوە بەسەریاندا لە ناردنی پێغەمبەرانو(سەلامی خوایان لێ بێت) ڕەوانەکردنی کتێبو لابردنی گومانو دەردی دەروونی لە دڵیاندا، کەچی لەگەڵ ئەم هەموو بەڵگانەدا هەر باوەڕ ناهێننو لاساری دەکەن هەیانە دەمەدەمێ دەکات لە بارەی خوداوەو شەریکی بۆ دادەنێت و بڕوا بە پێغەمبەرانو ئەو کتێبانەی کە بۆیان هێناون ناکات، ئەو کەسانە بەبێ زانیاری هەر قسە دەکەنو هیچ بەڵگەیەکی ڕاستیشیان بە دەستەوە نیە، وە هیچ کتێبێکیش کە جێی بڕوا بێت لایان نیە، بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ﴾ پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ﴾ واتە: ئەگەر بوترێت بەوانەی کە کێشە دەکەن لەسەر تەنهایی خودا، ﴿اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ یانی: شوێن ئەوە بکەون کە ڕەوانە کراوە بۆ پێغەمبەرەکەی کە بەرنامەو شەریعەتێکی پاکە، ﴿قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾ واتە: هیچ بەڵگەیەکیان بە دەستەوە نییە ئەوەنەبێت کە دەڵێن: نەخێر ئێمە شوێن ڕێی باووباپیرانمان دەکەوین،

خوای گەورەیش دەفەرمووێت: ﴿أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾[1] واتە: ئاخۆ ئێوە چۆن تێدەگەن ئەی ئەو کەسانەی کە کارو کردەوەی باووباپیرانتان کردووەتە بەڵگە کە ئەوان زۆر نەزان و گومڕابوون و ئێوەش بە شوێن کردارەکانی ئەواندا دەڕۆن و بەجێی دێنن، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَوَلَوْ كَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ﴾ واتە: هەرچەندە شەیتان بانگیان دەکات بۆ سزای ئەو ئاگرە بە کڵپەیە.

﴿وَمَن يُسْلِمْ وَجْهَهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُۥٓ ۚ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾﴾

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَمَن يُسْلِمْ وَجْهَهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾ هەرکەسێك ڕووی خۆی بکاتە خوا، باسی ئەو کەسە دەکات کە بە دڵێکی پاك و خاوێن ڕوودەکاتە خوداو ئاکاری چاك دەکات و شوێنی بەرنامەو شەریعەتی ئەو دەکەوێت بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ واتە: بە کرداریش ئەوەی خودا فەرمانی پێکردووە دەیکات و ئەوەیشی ڕێگەی نەداوە وازی لێ دێنێت، ﴿فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ﴾ واتە: ئەوە ئەو کەسەیە پەیمانێکی پتەوی لە خوا وەرگرتووە کە سزای نادات، ﴿وَإِلَى ٱللَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ﴾ واتە: دیارە ئاکامی هەموو شتێکیش بۆ لای خودا دەگەڕێتەوە. وە پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُۥٓ ۚ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوٓا۟﴾ واتە: هەر کەسێك خوانەناسە با خوانەناسیەکەی دڵی تۆ غەمگین نەکات ئەی موحەممەد(ﷺ) چونکە بڕیاری خودا لە بارەیانەوە دێتەجێ و دێنەوە لای ئێمەو ئاگاداریان دەکەین لەو کارانەی کە کردوویانەو پاداشتیان دەدەینەوە. واتە: تۆڵەیان لێ دەسێنین. ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾ واتە: خودا هیچی لێ بزر نابێت و ئاگای لە دڵانە، پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا﴾ واتە: ماوەیەکی کەمیان دەدەینێ ڕابوێرن لە دنیادا، ﴿ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ﴾ واتە: پاشان ناچاریان دەکەین، ﴿إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ﴾ واتە: ئازارێکی زۆر ئابڕوبەرو دژوارو گرانیان دەدەین. وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَٰعٌ فِى ٱلدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا

---

[1] المائدة(١٠٤).

مَرۡجِعُهُمۡ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ ٱلۡعَذَابَ ٱلشَّدِيدَ بِمَا كَانُواْ يَكۡفُرُونَ ﴾[1] واتە: بە ڕاستی ئەوانەی کە درۆ هەڵدەبەستن بە ناوی خواوە(هەرگیز) ڕزگار نابن،(چونکە) بەهرەو ڕابواردنێکی کەم لە دنیادا(بەسەر دەبەن) پاشان بۆ لای ئێمەیە گەڕانەوەیان ئینجا پێیان دەچێژرێت سزای زۆر توند بە هۆی ئەوەی کە بڕوایان نەهێنا(تا مردن).

﴿وَلَئِن سَأَلۡتَهُم مَّنۡ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُۚ قُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَنِيُّ ٱلۡحَمِيدُ ﴿٢٦﴾﴾

دانپیانانی موشریکەکان بەوەی کە هەر خودا وەدیهێنەرە

خوای گەورە باسی ئەو موشریکانە دەکات کە دان دەنێن بەوەدا کە خودا وەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەمینەو تەنهایەو هاوەڵی نیە، کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا لە پەرستندا شەریکی بۆ دادەنێن، چاکیش دەزانن کە ئەو شەریکانە خودا دروستکەرو خاوەنیانە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَئِن سَأَلۡتَهُم مَّنۡ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُۚ قُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ﴾ واتە: ئەگەر پرسیاریان لێ بکەی کێ ئاسمانەکان و زەمینی دروست کردووە بەدڵنیاییەوە ئەڵێن: خودا، (ئەی موحەممەد(ﷺ)) بڵێ: سوپاس بۆ خوا(کە دان بەو ڕاستیەدا دەنێن). واتە: ئەو دان پیانانەی خۆتان دەبێتە بەڵگە لەسەرتان هیچ بڕوبیانوویەکتان نامێنێت، ﴿بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ﴾ واتە: بەڵام زۆربەیان نازانن. پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ﴾ واتە: هەرچی لە ئاسمانەکان و زەمیندایە هەموو خودا خاوەنیەتی و ئەو دروستی کردوون، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَنِيُّ ٱلۡحَمِيدُ﴾ واتە: خودا بێ نیازە لە هەموو شتێك و پێویستی بە کەس نیە هەموو نیازیان بەو هەیەو موحتاجی ئەون، شایانی سوپاسە بۆ ئەو هەموو شتەی کە دروستی کردووە لە ئاسمانەکان و زەمینداو دایناوە، وە هەمیشەش هەر ئەو سوپاس کراوەو دەکرێت لە هەموو کارەکاندا.

﴿وَلَوۡ أَنَّمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ مِن شَجَرَةٍ أَقۡلَٰمٞ وَٱلۡبَحۡرُ يَمُدُّهُۥ مِنۢ بَعۡدِهِۦ سَبۡعَةُ أَبۡحُرٖ مَّا نَفِدَتۡ كَلِمَٰتُ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ﴿٢٧﴾ مَّا خَلۡقُكُمۡ وَلَا بَعۡثُكُمۡ إِلَّا كَنَفۡسٖ وَٰحِدَةٍۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعُۢ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾﴾

قسەکانی خودا لە ژمارە نایەت و تەواو نابێت

خوای گەورە باسی مەزنی و بڵندی دەسەڵاتی خۆی و ناوە جوانەکان و سیفەتە بەرزەکانی و قسەکانی دەکات کە هەرگیز دوایی نایەن و هیچ کەسیش ناتوانێت لێی ئاگادار بێت و بزانێت چۆنەو

[1] یونس(٦٩ـ٧٠).

بێژمێرێت وەك مەزنترین کەس‌و دواین پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی:(من ناتوانم سوپاسی تۆ تەواو بکەم وەك چۆن خۆت وەسفی خۆت کردووە).[1] خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ وَلَوْ أَنَّمَا فِي ٱلْأَرْضِ مِن شَجَرَةٍ أَقْلَـٰمٌ وَٱلْبَحْرُ يَمُدُّهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمَـٰتُ ٱللَّهِ ﴾ واتە: هەموو دارو درەختەکان ببنە پێنووس‌و دەریاکانیش ببنە مورەکەب دەریاکانیش ببنە حەوت دەریا، قسەکانی خوای پێ بنووسرێت کە هەمووی نیشانەی گەورەیی‌و دەسەڵاتی خودان‌و باسی سیفاتە جوانەکانی ئەو بکات پێنووسەکان هەموو دوایی دێن‌و دەشکێن‌و دەریاکان دوایی دێن هێشتا قسەکانی خوا دوایی نایەت. با دەریای تریش وەك ئەوانە لە مورەکەب بە دوایاندا بێت. کە خوای گەورە باسی حەوت دەریا دەکات مەبەست پێی زۆری دەریاکانە، نەك حەوت دەریا، یان وا دەزانرێت کە حەوت دەریا هەیە دەوری دنیای داوە، وەك لە هەندێ ڕیوایەت و ئیسرائیلیەکاندا هاتووە کە بڕوای پێ ناکرێت‌و بە درۆیش ناخرێنەوە، بەڵکو وەك ئەوەی کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قُل لَّوْ كَانَ ٱلْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَـٰتِ رَبِّى لَنَفِدَ ٱلْبَحْرُ قَبْلَ أَن تَنفَدَ كَلِمَـٰتُ رَبِّى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِۦ مَدَدًا ﴾[2] واتە:(ئەی موحەممەد(ﷺ)) بڵێ ئەگەر(ئاوی) دەریاکان ببوایە بە مورەکەب بۆ(نووسینی) زانیاری پەروەردگارم بێگومان(ئاوی) دەریاکان تەواو دەبوون پێش ئەوەی زانیاری‌و عیلمی پەروەردگارم تەواو ببێت ئەگەر چەند ئەوەندەی دەریاکانیش بێنین(بیکەین بە مورەکەب عیلمی خوا تەواو نابێت). مەبەست بە(مِثْلِهِ) وەك وێنەی ئەو نیە، بەڵکو مەبەست پێی وەك ئەوو پاشان وەك ئەو پاشانیش وەك ئەو هەتا هەتایە چونکە قسەو نیشانەکانی خودا لە ژمارە نایەت، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ واتە: خودا خاوەن دەسەڵاتە بەسەر هەموو شتێکدا، زاڵ‌و بە توانایە بەسەریداو تێکی دەشکێنێت، کەس ناتوانێت لەمپەر بێت بۆ هەر شتێك ئەو مەیلی لێ بێت‌و ناتوانێت دەست لە کارو فەرمانی خودا بدات‌و کارزانە لە وەدیهێنان‌و فەرمان‌و گفتارو بەرنامەو شەریعەتیدا وە لە هەموو بڕیارەکانیدا. وە دەفەرموێت: ﴿ مَّا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَٰحِدَةٍ ﴾ واتە: دروستکردنی هەموو خەڵکی‌و زیندووکردنەوەیان لە ڕۆژی قیامەتدا بۆ دەسەڵاتی خوای مەزن وەك یەك کەس وایە، هەموو شتێك لای خودا ئاسانە، ﴿إِنَّمَآ أَمْرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيْـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴾[3] واتە: بە ڕاستی کاری ئەو(خوا)یە ئەمەیە هەر کاتێك بیەوێت شتێك بەدی بێنێت پێی دەڵێت: ببە

---

[1] مسلم(٣٥٢/١).

[2] الكهف(١٠٩).

[3] يس(٨٢).

دەست بەجێ(ئـەو شـتـە) دەبێـت. وە دەفـەرموێت: ﴿وَمَآ أَمْرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٌ كَلَمْحٍۭ بِٱلْبَصَرِ﴾[1] واتـە: وە فەرمانی ئێمە تەنها یەك جارە وەك چاوتروكانێك(وایە لە خێراییدا)، واتە تەنها یەك جار فـەرمان دەدات ئیتر ئەو شتە دەبێت، پێویست بە جەختكردن و دووبارەكردنەوە ناكات. ﴿فَإِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَٰحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُم بِٱلسَّاهِرَةِ﴾[2] واتـە: واتـە: بێگومـان ئـەو زیندووبوونەوەیـە هەریـەك نەعرەتەیـە، ئـیتر كتـوپڕ وان لـە دەشـتێكی سـپی كـاكی بـە كاكیـدا. ﴿إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ﴾ واتـە: وەك چـۆن قـسەكانیان دەبیـستێ كردارەكانیشیان دەبینێت هەر بەو شێوەیە توانای هەیـە بەسـەر هـەموو كەسێكدا وەك چـۆن توانـای هەیـە بەسـەر یـەك نەفـەردا. بۆیـە خـوای مـەزن فەرموویـەتی: ﴿ مَّا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَٰحِدَةٍ ﴾.

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِىٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ ٱلْبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾﴾

باسی توانایی و گەورەیی خودا

خوای گەورە باسی ئەوە دەكات كە لە شەو دەخاتە سەر ڕۆژو لـە ڕۆژیش دەخاتـە سـەر شـەو. ﴿ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ﴾ واتە: لـە شـەو دەگرێتـەوە دەیخاتـە سـەر ڕۆژ، ڕۆژ درێـژ دەبێتەوەو شەو كەم دەكات لە هاویندا، پاشان وردەوردە ڕۆژ كـەم دەكـاتو شـەو درێـژ دەبێتـەوە لـە زستاندا، ﴿وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِىٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ واتە: خۆرو مانگی ڕام هێناوە هەر یەكە بۆ ماوەیەكی دیاری كراو، هەندێ ئـەڵێن هـەتا ڕۆژی قیامـەت. هـەردوو ماناكـە ڕاسـتە، بەڵگـە لەسـەر ڕای یەكەم ئەو فەرمودەیە كە ئەبو زەڕ(ڕەزای خوای لێ بێت) ڕیوایەتی كردووە، لە هەردوو سـەحیحەكەدا هـاتووە كـە پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) فەرموویـەتی:(ئـەی ئـەبو زەڕ ئایا دەزانـی ئـەم خـۆرە بـۆ كـوێ دەچێت؟) وتم: خوداو پێغەمبەری خودا(ﷺ) دەزانن، فەرمووی:(ئەم خـۆرە دەچێـت لـە ژێـر عەرشـدا سوژدە دەبات، پاشان مۆڵەت لە پەروەردگاری وەردەگرێت، نزیكە پێـی بوترێـت: بگـەڕێرەوە بـۆ ئـەو شوێنەی كە لێوەی هاتووی).[3] ﴿وَأَنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ واتە: وە بە ڕاستی خوا بـەوەی دەیكـەن

---

[1] النازعات(١٣ـ١٤).

[2] القمر(٥٠).

[3] البخاري(٤٨٠٣)، مسلم(١٥٩).

خەبەرداره. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە كە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾[1] واتە: ئایا نازانی بە ڕاستی خوا دەزانێت بە هەموو ئەو شتانەی لە ئاسمانو زەویدایە. واتە خوای مەزن وەدیهێنەرەو ئاگای لە هەموو شتێكە، وەك ئەم ئایەتە كە دەفەرمووێت: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ﴾[2] واتە: خوا زاتێكە كە حەوت ئاسمانی دروست كردووەو بە وێنەی ئەوان زەویشی دروست كردووە. وە فەرموویەتی: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الْبَاطِلُ﴾ واتە: بۆیە خوای گەورە نیشانەكانی دەردەخات بۆ ئێوە هەتا بیكەنە بەڵگە كە هەر ئەو ڕاستەو هانا هەر بۆ ئەو دەبرێت بە تەنها، غەیری خودا كەس هیچی بە دەست نیە، خودا پێویستی بە كەس نیەو هەموو شتێك موحتاجی ئەوە، چونكە هەرچی لە ئاسمانانو زەمیندایە هەمووی خودا خاوەنێتیو ئەو دروستی كردوون و عەبدی ئەون، هیچێك لەوانە توانای جوڵانی بچوكترین شتی نیە بە فەرمانی ئەو نەبێت، خۆ ئەگەر هەموو خەڵكی سەر زەمین كۆببنەوە كە مێشێك یان مێشولەیەك دروست بكەن ناتوانن‌و لێیان نایەت، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾ واتە: ئەوەندە پایە بەرزە كە هیچ كەس لەوا پایەبەرزتر نیەو لە هەموو شتێكیش مەزنترە، هەموو شتێك ملكەچو بێ ئەرزشە بەرامبەر خودا.

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُم مِّنْ آيَاتِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾﴾

خوای گەورە باسی ئەوە دەكات كە هەر خۆی دەریای ڕام هێناوە هەتا كەشتیەكان تێدا بێن‌و بچن، بە سۆزو دلۆڤانی خۆی، چونكە ئەگەر خودا ئەو توانایەی نەدایە بە ئاو نەیدەتوانی ئەو كەشتیانە هەڵگرێت‌و تێیدا بێن‌و بڕۆن، بۆیە فەرموویەتی: ﴿لِيُرِيَكُم مِّنْ آيَاتِهِ﴾ واتە: بۆ ئەوەی نیشانەكانی دەسەڵاتی خۆیتان پیشان بدات، ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ واتە: ئەمانە هەموو بەڵگەن بۆ ئەو كەسانەی كە لە كاتی لێقەومان‌و تووشبوونی ئازاردا خۆڕاگرن‌و كە كاتێكیش لە خۆشیدان سوپاسی خودای لەسەر دەكەن. پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ﴾ واتە:

---

[1] الحج(٧٠).

[2] الطلاق(١٢).

کاتێك كە ئاو وەك كێو یان هەور دەدات بەسەریاندا، ﴿دَعَوُاْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ واتە: لەناخی دڵەوە لە خودا دەپاڕێنەوە، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فِي ٱلۡبَحۡرِ ضَلَّ مَن تَدۡعُونَ إِلَّآ إِيَّاهُ﴾[1] واتە: وە کاتێك لە دەریادا تووشی بەڵاو زیان بێن هەموو ئەو(پەرستراوانە)ی هاواریان لێ دەکەن ون دەبن بێجگە لە خوا. وە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿ فَإِذَا رَكِبُواْ فِي ٱلۡفُلۡكِ دَعَوُاْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ﴾[2] واتە: ئەنجا کاتێك ئەو(بێباوەڕانە) سواری کەشتی دەبن(و ترسان لە نوقم بوون بۆدروست ئەبێت) تەنها هاوار لە خوا دەکەن بە دڵسۆزیو گەردنکەچیەوە. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَلَمَّا نَجَّىٰهُمۡ إِلَى ٱلۡبَرِّ فَمِنۡهُم مُّقۡتَصِدٞ﴾ واتە: کاتێك كە ڕزگاریان ئەکات و ئەیانگەیەنێتە وشکانی هەندێکیان کافر دەبن. موجاهید دەڵێت: ﴿مُّقۡتَصِدٞ﴾ یانی: خوانەناس. وەك ئەوەی كە ﴿مُّقۡتَصِدٞ﴾ی مانا کردووە بەو کەسەی كە حاشا دەکاتو بێباوەڕ بووە،[3] وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَلَمَّا نَجَّىٰهُمۡ إِلَى ٱلۡبَرِّ إِذَا هُمۡ يُشۡرِكُونَ ﴾[4] واتە: کەچی کاتێك خوا ڕزگاریان دەکاتو دەگەنە وشکانی کتوپڕ ئەوان هاوبەش بۆ خوا دادەنێن. پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ يَجۡحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا كُلُّ خَتَّارٖ كَفُورٖ﴾ واتە: کەس نکوڵی لە نیشانەکانی ئێمە ناکات جگە لە پەیمانشکێنانی ناشوکر. ﴿خَتَّارٖ﴾ واتە: فێڵبازو فریودەر، ئەمە قسەی موجاهیدو حەسەنو قەتادەو مالیکە، لە زەیدی کوڕی ئەسلەمەوە وەرگیراوە.[5] ئەو کەسەیە كە هەر پەیمانێکی دا پەیمانەکە دەشکێنێ، واتە: زۆر فێڵبازو فریودەرە. ﴿كَفُورٖ﴾ واتە: حاشا لەو بەهرانە دەکاتو شوکرانەبژێر نیەو لە بیری خۆی دەباتەوەو باسی ناکات.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمۡ وَٱخۡشَوۡاْ يَوۡمٗا لَّا يَجۡزِي وَالِدٌ عَن وَلَدِهِۦ وَلَا مَوۡلُودٌ هُوَ جَازٍ عَن وَالِدِهِۦ شَيۡـًٔاۚ إِنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلۡغَرُورُ ﴿٣٣﴾ ﴾

---

[1] الاسراء(٦٧).
[2] العنكبوت(٦٥).
[3] الطبري(٢٠/١٥٧).
[4] العنكبوت(٦٥).
[5] الطبري(٢٠/١٥٧).

فەرماندان بە لە خوا ترسان و ترس و لەرز لە ڕۆژی قیامەت

خوای مەزن دەفەرموویێت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمْ وَٱخْشَوْاْ يَوْمًا ﴾ واتە: ئەی ئادەمی خۆ بپارێزن لە(تۆڵەی) پەروەردگارتان لەو ڕۆژەش بترسن، ﴿لَّا يَجْزِى وَالِدٌ عَن وَلَدِهِۦ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَن وَالِدِهِۦ شَيْـًٔا إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ﴾ واتە: هیچ باوکێك تاوانی ڕۆڵەکەی هەڵناگرێت و هیچ ڕۆڵەیەکیش شتێك لە تاوانی باوکی هەڵناگرێت بێگومان بەڵێنی خوا هەق و ڕاستە. خوای مەزن ترس وەبەر خەڵکی دێنێت بە هاتنی ڕۆژی قیامەت، بۆیە فەرمانیان پێدەکات کە بیپەرستن و ترسی ئەویان لە دڵدا بێت و لە ڕۆژی قیامەتیش بترسن بۆیە لێرەدا دەفەرموویێت: ﴿لَّا يَجْزِى وَالِدٌ عَن وَلَدِهِۦ﴾ واتە: ئەگەر باوك بیەوێت گیانی لە باتی کوڕەکەی بدات لێی قەبوڵ ناکرێت، هەروەها ڕۆڵەکەیش بیەوێت گیانی خۆی لە پێناوی باوکیدا ببەخشێن لێی قەبوڵ ناکرێت، پاشان خوای گەورە جارێکی تر ئامۆژگاریان دەکات و دەفەرموویێت: ﴿فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا﴾ واتە: نابێت ژیانی دنیاو حەسانەوە تیایدا واتان لێ بکات کە دوارۆژتان لەبیربچێتەوە، ﴿وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ﴾ واتە: با شەیتان فریوتان نەدات لەبەر بەخشندەیی و دلۆڤانی خودا، ئەمە قسەی ئیبنو عەباس و موجاهیدو زەحاك و قەتادەیە.[1] چونکە شەیتان بەڵێن دەدات بە فەرزندەکانی ئادەم و ئاوات و شتی زۆر دەخاتە دڵیانەوە، بەڵام هیچ نیە هەر فریودانە، بەڵکو بە پێچەوانەوەیە وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا﴾[2] واتە:(شەیتان) بەڵێنیان پێ دەدات و ئاوات و ئومێدیان دەخاتە بەر دڵنیا بن شەیتان هیچ بەڵێنێکتان پێ نادات جگە لە خەڵەتاندن نەبێت، وەهەبی کوڕی مونەبیە دەڵێت: عوزەیر(سەلامی خوای لێ بێت) دەڵێت: کاتێك بەڵای گەلەکەم بینی زۆر غەمگین بووم و دڵم ناڕەحەت بوو و خەوم نەما، لە پەروەردگارم پاڕامەوە و نوێژم کردو ڕۆژوم گرت، ئا لەو کاتەدا کە من دەپاڕامەوە و دەگریام، کاتێکم زانی فریشتەیەك هاتە لام، پێم وت: ئایا گیانی ڕاستگۆیان تکا دەکەن بۆ ناهەقیکاران یان ڕۆڵەکان تکا دەکەن بۆ باوکەکانیان؟ وتی: لە ڕۆژی قیامەتدا فەرمانی هەڵاوێران و جیاکردنەوە دەست پێدەکات و دەسەڵات و گەورەیی دیارە، مۆڵەتی تێدا نیە هیچ کەس قسە بکات بە ئیزنی خودا نەبێت، باوك لە جیاتی کوڕیدا ناگیرێت و کوڕیش لە جێی باوك گیر ناخوات، نە برایش لە جێی برا گیر دەدرێت و نە بەندەیش لە جێی خاوەنەکەی دەگیرێت، هەر کەسە غەمی خۆیەتی و کەس

---

[1] الطبري(٢٠/١٥٩).

[2] النساء(١٢٠).

نایە بە هاواریەوە، کەسیش بۆکەس غەمگین نیە،کەسیش بەزەیی پێیدا نایەتەوە، هەموو کەسێك تەنها بۆ خۆی بە سۆزە، کەس لە بری کەس گیرۆدە نابێت، نەفسی نەفسیە، هەر کەسەو سەرقاڵی کاری خۆیەتی و هەرکەسەو بۆ داماوی خۆی دەگری، کۆڵی خۆی هەلگرتووە کەس کۆڵی بۆ هەڵناگرێتو یارمەتی نادات، ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە.

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلسَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ ٱلۡغَيۡثَ وَيَعۡلَمُ مَا فِي ٱلۡأَرۡحَامِۖ وَمَا تَدۡرِي نَفۡسٞ مَّاذَا تَكۡسِبُ غَدٗاۖ وَمَا تَدۡرِي نَفۡسُۢ بِأَيِّ أَرۡضٖ تَمُوتُۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرُۢ (٣٤) ﴾

زانا بە نادیارەکان هەر خودایە

ئەمە کلیلی نادیارەکانە، خودا خۆی نەبێت کەس لێی ئاگادار نیەو کەسیش نایزانێت کەسێك نەبێت خودا خۆی ئاگاداری بکات، زانینی هاتنی ڕۆژی قیامەت پێغەمبەرانو فریشتە نزیکەکانیش لێی ئاگادار نین، ﴿لَا يُجَلِّيهَا لِوَقۡتِهَآ إِلَّا هُوَ﴾[١] واتە: هیچ کەس(ناتوانێت) کاتەکەی ئاشکرا بکات جگە لە(پەروەردگار). هەروەها باران بارین هیچ کەس نایزانێت خوا نەبێت، بەڵام کاتێك فەرمانی دا بە بارینی ئەو فریشتانەی ئەو کارەیان پێ سپێردراوە دەیزانن، وە هەر کەسێکی تریش خۆی مەیلی لێ بێت ئاگاداری دەکات. وە هیچ کەسێکیش ئاگای لەوە نیە لە ڕەحمدایە کە خودا دەیەوێت وەدی بهێنێت غەیری خودا خۆی، بەڵام کاتێك فەرمانی دا کە نێر بێت یان مێ، بەختەوەر بێت یان بەدبەخت، ئەو فریشتانەی ئەو کارەیان پێ سپێردراوە ئاگادار دەبنو هەر کەسێك خودا خۆی مەیلی لێ بێت لە دروستکراوەکانی ئاگاداری دەکات. هەروەها کەسیش نازانێت کاری سبەی ڕۆژی چیە لە دنیاداو دواڕۆژیشیدا. ﴿وَمَا تَدۡرِي نَفۡسُۢ بِأَيِّ أَرۡضٖ تَمُوتُ﴾ ئایا لە وڵاتی خۆیدا دەمرێت یان لە وڵاتێکی تر کەس ئاگاداری لەو بارەیەوە نیە، ئەم ئایەتە لەو ئایەتە دەچێت کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلۡغَيۡبِ لَا يَعۡلَمُهَآ إِلَّا هُوَ﴾[٢] واتە: وە کلیلی هەموو نهێنیەکان هەر لای خوایە کەس نایانزانێت بێجگە ئەو(خوا). فەرموودە زۆر هاتووە ناوی ئەم پێنجەی هێناوە بە کلیلەکانی نهێنی ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو بورەیدەوە دەڵێت: بیستم لە پێغەمبەری خوداوە(ﷺ) فەرمووی:(پێنج شت هەن خوای گەورە نەبێت کەس نایزانێت ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلسَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ ٱلۡغَيۡثَ وَيَعۡلَمُ مَا فِي ٱلۡأَرۡحَامِۖ وَمَا تَدۡرِي نَفۡسٞ

[١] الاعراف(١٨٧).

[٢] الانعام(٥٩).

مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا ۖ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴾[1]. ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی ڕاستە. فەرموودەی ئیبنو عومەر، ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عومەرەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (کلیلەکانی نهێنی پێنجن، هیچ کەسێك نایانزانێت خودا نەبێت ﴿ إِنَّ اللَّهَ عِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ ۖ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا ۖ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴾[2]. بە تەنها بوخاری خۆی هێناویەتی لە کتێبی (ئیستیسقا)دا لە سەحیحەکەیدا ڕیوایەتی کردووە.[3] وە لە تەفسیرەکەیشدا بە شێوەیەکی تر دیسان ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵای کوڕی عومەرەوە دەڵێت: پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(کلیلەکانی نهێنی پێنجن پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿ إِنَّ اللَّهَ عِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ ﴾) تا کۆتایی ئایەتەکە هەر بوخاری هێناویەتی.[4] فەرموودەی ئەبو هورەیرە، بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا لە ئەبو هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت پێغەمبەری خودا(ﷺ) ڕۆژێك لەناو خەڵکدا بوو، پیاوێك هات و ڕۆیشتە لای و وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) باوەڕ چیە؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(باوەڕ ئەوەیە بڕوا بکەی بە خواو بە فریشتەکان و بە کتێبەکانی خوداو بە خزمەت گەیشتنی خوداو پێغەمبەرانی و بە زیندووبوونەوەی ڕۆژی دوایی) پیاوەکە وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئیسلام چیە؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(ئیسلام ئەوەیە کە عیبادەتی خوا بکەی و شەریکی بۆ دانەنێیت و نوێژی فەرز بکەی و زەکاتی فەرز بدەیت و ڕۆژوی ڕەمەزان بگریت)، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئیحسان چیە؟ پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(ئیحسان ئەوەیە کە عیبادەتی خودا وا بکەی وەك ئەوەی کە دەیبینی، خۆ ئەگەر تۆ ئەو نەبینی بێگومان خودا تۆ دەبینێت) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) کەی قیامەت هەڵدەسێت و دێت؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(پرسیارلێکراو لەوکەسەی کەپرسیاردەکات زاناتر نیە، بەڵام هەواڵت دەدەمێ لە بارەی نیشانەکانی قیامەتەوە: کاتێك کەنیزەك سەرۆکی خۆی لێ بوو، ئەوە لە نیشانەکانی ڕۆژی قیامەتە، وە کاتێك کە پێخاوس و ڕووت و قووت بوون بە گەورەی خەڵك ئەوە لە نیشانەکانی قیامەتە، لەناو پێنج شتدا لە غەیری خوا کەس نایانزانێت: ﴿ إِنَّ اللَّهَ عِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ ﴾، پاشان پیاوەکە ڕۆیشت.

---

[1] احمد(٥/٣٥٣)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] احمد(٢/٢٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] فتح الباري(٢/٦٠٩).

[4] فتح الباري(٨/٣٧٣).

پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (پیاوەکەم بۆ بگێڕنەوە)، چوون بیگێڕنەوە کەسیان نەدی. پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(ئەوە جوبرەئیل بوو هات بۆ ئەوەی ئاینەکەتان فێر بکات).[1] بوخاری دیسان ڕیوایەتی کردووە لە کتێبی ئیماندا، موسلیمیش لە چەند ڕێگاوە ڕیوایەتی کردووە.[2] کە لە ئەوەڵی شەرحی بوخاریدا قسەمان لێ کردو باسی ئەو فەرموودەی گەورەی موسڵمانانمان کرد عومەری کوڕی خەتاب لەو بارەیەوە بە درێژی ڕیوایەتی کردووە، کە موسلیم هێناویەتی. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ﴾ قەتادە دەڵێت: چەند شتێکە خوا تایبەتی کردووە بە خۆیەوە، فریشتە نزیکەکانیشی لێی ئاگادار نەکردووە لەگەڵ پێغەمبەرەکانیشدا (سەلامی خوایان لێ بێت)، ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ بە دڵنیاییەوە خوا زاناو ئاگادارە واتە: هیچ کەسێك لە خەڵك نازانێت کەی قیامەت دێت لە چ ساڵێدا یان چ مانگێکدا یان لە چ شەوو ڕۆژێکدا، ﴿وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ﴾ واتە: هیچ کەس نازانێت کەی باران دەبارێت شەو یان ڕۆژ، ﴿وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ﴾ واتە: کەسیش نازانێت چی لە ڕەحمدایە ئایا نێرە یان مێ، سورە یان ڕەشە، ئەمە چ شتێکە ﴿وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا﴾ واتە: هیچ کەسێك نازانێت سبەی ڕۆژ چ کارێك دەکات چاکە دەکات یان خراپە، ئەی نەوەی ئادەم تۆ نازانی کەی دەمری لەوانەیە سبەی توشی لێقەومانێك ببێت، ﴿وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ﴾ یانی: هیچ کەسێك لەخەڵکی نازانێت سبەی لەکوێی ئەم زەویەدا ڕادەکشێ، سبەی بمریو گیانت دەرچێت یان لەوانەیە لە وشکانیدا، لەناو کێودا، یان لەناو دەشتدا.[3] لە فەرموودەیەکدا هاتووە:(خوای گەورە کاتێك بیەوێت گیانی عەبدێکی بکێشێت لەسەر زەمینێکدا پێویستیەکی بۆ وەدی دەهێنێت لەو شوێنەدا).[4] حافیز ئەبول قاسمی تەبەرانی(الحافظ أبو القاسم الطبراني) ڕیوایەتی کردووە لە موعجەمە گەورەکەیدا(المعجم الكبير) لە موسنەدی ئوسامەی کوڕی زەیددا دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(خودا مردنی عەبدێکی بڕیار نەداوە لەسەر زەمینێکدا مەگین پێویستیەکی بۆ وەدی هێناوە لەو سەر زەمینەدا).[5]

---

[1] فتح الباري(٨/٣٧٣).

[2] فتح الباري(١/١٤٠)، مسلم(١/٣٩).

[3] الطبري(٢٠/١٦٠).

[4] الحاكم(١/٤٢).

[5] الطبراني(١/١٧٨)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

سورەتی(السجدة)

لە مەککەدا هاتووەتە خوارەوە

ڕێزی سورەتی(الف، لام، میم)ی سەجدە

بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە کتێبی(الجمعة)دا لە ئەبو هورەیرەوە دەڵێت: پێغەمبەر(ﷺ) لە بەیانی ڕۆژی هەینیدا، ﴿الٓمٓ ۝١ تَنزِيلُ﴾ سەجدەو ﴿هَلۡ أَتَىٰ عَلَى ٱلۡإِنسَٰنِ﴾ دەخوێند،[1] موسلیمیش ڕیوایەتی کردووە.[2] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە جابیرەوە دەڵێت: پێغەمبەر(ﷺ) نەدەخەوت تا ﴿الٓمٓ ۝١ تَنزِيلُ﴾ی سەجدەو ﴿تَبَٰرَكَ ٱلَّذِي بِيَدِهِ ٱلۡمُلۡكُ﴾ی دەخوێند.[3] تەنها ئیمامی ئەحمەد خۆی هێناویەتی.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿الٓمٓ ۝١ تَنزِيلُ ٱلۡكِتَٰبِ لَا رَيۡبَ فِيهِ مِن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٢ أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰهُۚ بَلۡ هُوَ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوۡمٗا مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٖ مِّن قَبۡلِكَ لَعَلَّهُمۡ يَهۡتَدُونَ ۝٣﴾

قورئان کتێبی خودایەو هیچ گومانێکی تێدا نیە

لە پێشەوە قسە کرا لەسەر ئەم پیتانە لە سورەتی(البقرة)دا پێویست ناکات لێرەدا دووبارەی بکەینەوە، ﴿تَنزِيلُ ٱلۡكِتَٰبِ لَا رَيۡبَ فِيهِ﴾ واتە: ئەم کتێبە ڕەوانە کراوە هیچ گومانێکی تێدا نیە، ﴿مِن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ واتە: لە لایەن ڕاهێنەری جیهانەوە نێردراوە. پاشان خوای مەزن باسی موشریکەکان دەکات و دەفەرموێت: ﴿أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰهُ﴾ واتە: بەڵکو دەڵێن: هەڵی بەستووە، واتە: خۆی ئەمەی دروست کردووەو قسەی خۆیەتی، ﴿بَلۡ هُوَ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوۡمٗا مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٖ مِّن قَبۡلِكَ لَعَلَّهُمۡ يَهۡتَدُونَ﴾ واتە: بەڵکو ئەم قورئانە ڕاستەو لە لایەن پەروەردگارتەوە ڕەوانەکراوە، تا بە هۆی ئەم قورئانەوە ترس وەبەر گەلێ بێنێت، کە لە پێش تۆ کەس نەی ترساندوون، بەڵکو ڕێی ڕاست بگرنەبەر.

---

[1] فتح الباري(٢/٤٣٨).

[2] مسلم(٢/٥٩٩).

[3] أحمد(٢/٣٤٠)، فەرموودەیەکی لاوازە.

﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ مَا لَكُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِىٍّ
وَلَا شَفِيعٍ ۚ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ إِلَى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥٓ أَلْفَ سَنَةٍ
مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾ ذَٰلِكَ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٦﴾ ﴾

هەر خودا وەدیهێنەرو بەڕێوەبەری بوونەوەرە

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ واتە: خوای گەورە باسی ئەوە دەکات کە ئەو وەدیهێنەری هەموو شتێکەو ئاسمانەکانو زەمینو ئەوەی لە نێوانیاندایە لە شەش ڕۆژدا دروستی کردووە، پاشان لەسەر تەخت دامەزراوە، لە پێشەوە لەو بارەیەوە دواوین. ﴿مَا لَكُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِىٍّ وَلَا شَفِيعٍ ﴾ واتە: بەڵکو هەر ئەو خاوەن دەسەڵاتەو هەموو شتێك موڵکی ئەوەو ئەو دروستی کردووەو ئەو بەڕێوەی دەباتو توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیە، هیچ دۆستو گەورەیەك نیە عەبدەکانی پشتی پێ ببەستنو تکایان بۆ بکات، خۆی نەبێتو بە ئیزنی ئەو نەبێت. ﴿أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴾ واتە: ئەی ئەو کەسانەی غەیری خوا دەپەرستنو پشت بە غەیری خوا دەبەستن، خودا زۆر پاكو بێ عەیبە دوورە لەوەی کە هاوەڵو هاوێنەی هەبێت، شەریکی نیەو تەنهایە هیچ پەرستراوێك نیە ئەو نەبێتو غەیری ئەو پەروەردگارێکی تر نیە. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ إِلَى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ ﴾ واتە: فەرمانی خۆی دادەبەزێنێت لە ئاسمانە هەرەبەرزەکانەوە بۆ نزمترین شوێنی حەوت تەبەقەی زەمین وەك فەرموویەتی: ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ وَمِنَ ٱلْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ ٱلْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ ﴾[1] واتە: خوا زاتێکە کە حەوت ئاسمانی دروست کردووەو بە وێنەی ئەوان زەویشی دروست کردووە فەرمانی خوا لە نێوانیاندا دادەبەزێت. کردارەکان بەرز دەکرێتەوە بۆ ئەو بارەگایە لە سەرو ئاسمانی دنیاوە، ماوەی نێوانی ئەو شوێنەو سەر زەمین پێنج سەد ساڵە، بارستایی(سمك) ئەو ئاسمانە پێنج سەد ساڵە، موجاهیدو قەتادەو زەحاك دەڵێن: دابەزینی ئەو فریشتەیە بۆ ماوەی ئەو پێنج سەد ساڵەو بەرزبوونەوەی کە ماوەی پێنج سەد ساڵە، لە چاوتروکانێکدا دەیبڕێت، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥٓ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴾ واتە: لە ڕۆژێکدا(قیامەتدا) کە ئەندازەکەی هەزار ساڵە لەو ساڵانەی ئێوە دەیژمێرن. پاشان دەفەرمووێت: ﴿ ذَٰلِكَ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴾ واتە: ئەو(خوا)

[1] الطلاق(١٢).

زانایه بـه هـەموو نهێنـیو ئاشکرایەك بـه دەسـەڵاتو میهرەبانـه. واتـه هـەر خودایـه کاروبـاری هـەموو شتەکان بەڕێوه دەباتو شایەته بەسـەر کردەوەی عەبدەکانیـەوه هەرچیان کـردووه گـەورەو بچووك دیارو نادیار بەرزدەکرێتەوه بۆ لای ئـەو، خـاوەن دەسـەڵاتێکی وایـه کـه ملـی دانەوانـدووه بـه هـەموو کەسێكو زاڵ بووه بەسەریداو ملی پێ شۆڕکردووه. خاوەنی سـۆزو بەزەییـه بـۆ بـاوەڕداران، لـه کـاتی دەسەڵاتیدا هەر به بەزەییەو له کاتی دلۆڤانیشدا هەر خاوەن دەسەڵاته، ئـاخۆ ئەوەیـه کـەمالو پـاكو بێ عەیبی دەسەڵات لەگەڵ بەزەییدا، بەزەیی لەگەڵ دەسەڵاتدا، خاوەنی بەزەییەو بێ کەمو کوڕییه.

﴿ ٱلَّذِىٓ أَحۡسَنَ كُلَّ شَىۡءٍ خَلَقَهُۥۖ وَبَدَأَ خَلۡقَ ٱلۡإِنسَٰنِ مِن طِينٖ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسۡلَهُۥ مِن سُلَٰلَةٖ مِّن مَّآءٖ مَّهِينٖ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوَّىٰهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِۦۖ وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡأَبۡصَٰرَ وَٱلۡأَفۡـِٔدَةَۚ قَلِيلٗا مَّا تَشۡكُرُونَ ﴿٩﴾ ﴾

گۆڕانکاریەکانی خودا له وەدیهێنانی مرۆڤدا

خوای گەورە باسی ئەوە دەکات کە هەر خۆی هـەموو شـتەکانی بـه ڕێکوپێکیو تـەواوی دروسـتی کردووه هیچ کەموکوڕیەکیان تێدا نیه، مالیك دەڵێت: له زەیـدی کـوڕی ئەسـلەمەوە: ﴿ ٱلَّذِىٓ أَحۡسَنَ كُلَّ شَىۡءٍ خَلَقَهُۥ ﴾ واته: به ڕێکوپێکی هەموو شتێکی دروست کردووه مرۆڤیشی له هەوەڵـەوەو لـه دوایشدا هەر به ڕێکوپێکی دروسـتی کـردووه، پـاش ئـەوەی خـوای گـەورە باسـی دروسـتبوونی ئاسمانـەکانو زەمینی کردووه، که دێتـه سـەر باسـی وەدیهێنـانی مـرۆڤ فەرموویـەتی: ﴿وَبَدَأَ خَلۡقَ ٱلۡإِنسَٰنِ مِن طِينٖ﴾ واته: ئادەمیشی له سەرەتادا له قوڕ دروست کردووه، ﴿ ثُمَّ جَعَلَ نَسۡلَهُۥ مِن سُلَٰلَةٖ مِّن مَّآءٖ مَّهِينٖ ﴾ واتـه: زاوزێ دەکەن بەهۆی ئەو تنۆکە ئاوە کەم بایەخەوە کە دەردەچێت لـه پـشتی پیـاوو سـنگی ژنـەوە، ﴿ ثُمَّ سَوَّىٰهُ ﴾ واته: پاشان ئادەمی دروست کرد زۆر به جـوانیو ڕێـكو پێکـی، ﴿وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِۦۖ وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡأَبۡصَٰرَ وَٱلۡأَفۡـِٔدَةَ﴾ واته: له گیانی تایبەتی خۆی کرد به بەریداو گوێچکەو چاوو دڵیـشی پێـدا، ﴿قَلِيلٗا مَّا تَشۡكُرُونَ ﴾ واتـه: هەنـدێکی کـەمتان سوپاسـی خـودا دەکـەن لەسـەر ئـەو توانایەی که خوای گەورە پێی داون، بەختەوەر ئـەو کەسـەیه کـه لـه خواپەرسـتیو ڕەزامەنـدی ئـەودا بەکاریان دێنێت.

﴿ وَقَالُوٓاْ أَءِذَا ضَلَلۡنَا فِى ٱلۡأَرۡضِ أَءِنَّا لَفِى خَلۡقٖ جَدِيدِۭۚ بَلۡ هُم بِلِقَآءِ رَبِّهِمۡ كَٰفِرُونَ ﴿١٠﴾ ۞ قُلۡ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلۡمَوۡتِ ٱلَّذِى وُكِّلَ بِكُمۡ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمۡ تُرۡجَعُونَ ﴿١١﴾ ﴾

وەڵامی ئەو کەسانەی کە زیندووبوونەوە بە دوور دەزانن

خوای گەورە باسی موشریکەکان دەکات کە چەندە بە دووری دەزانن زیندوو بکرێنەوە کاتێك ئەڵێن وەك خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَقَالُوٓاْ أَءِذَا ضَلَلۡنَا فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ واتە: کاتێك لاشەمان پارچە پارچە بوو پڕاو تواوە لە ناو زەویداو نەماو ڕۆیشت، ﴿أَءِنَّا لَفِي خَلۡقٖ جَدِيدِۭ﴾ پاش ئەوە جارێکی تر زیندوودەبینەوەو وەك خۆمان لێ دێتەوە، ئەوەیان بە لاوە زۆر دوورو مەحاڵە، بەڵێ ئەوە بە لای لاوازیو بێهێزی ئەوانەوە دوورە بەڵام بە لای تواناو دەسەڵاتی خوداوە کە یەکەم جار وەدی هێناون لە نەبوونەوە کە مەیلی لە هەر شتێك ببێت دەفەرمووێت ببە، دەبێت، بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿بَلۡ هُم بِلِقَآءِ رَبِّهِمۡ كَٰفِرُونَ﴾ واتە: بەڵکو ئەوانە بڕوایان بە ڕووبەڕووبوونەوە نیە لەگەڵ خودا، پاشان فەرموویەتی: ﴿قُلۡ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلۡمَوۡتِ ٱلَّذِي وُكِّلَ بِكُمۡ﴾ واتە:(ئەی موحەممەد(ﷺ)) بڵێ فریشتەی گیان کێشان کە گیان کێشانی ئێوەی پێ سپێردراوە دەتانمرێنێت. لەم ئایەتەوە وا دەردەکەوێت کە فریشتەی گیان کێشان فریشتەیەکی دیاریکراوە لەناو فریشتەکاندا، وەك چۆن دەردەکەوێت لە فەرموودەکەی بەرائدا کە لە پێشەوە باسکرا لە سورەتی(ابراهیم)دا، وەك لە هەندێ قسەی پێشینەکاندا هاتووە بە عیزرائیل ناوبانگی دەرکردووەو فریشتەی تریشی لەگەڵە، وەك قەتادەو کەسانی تریش وتوویانە.[1] وە هەر بەو شێوەیە لە فەرموودەدا هاتووە کە ئەو کۆمەڵەی لەگەڵیەتی گیانەکان لەهەموو بەشەکانی لەشدا دەردەهێنن گیانەکان دەگەنە قوڕقوڕاگە فریشتەی گیان کێشان لەوێدا وەری دەگرێتو دەیبات، موجاهید دەڵێت: زەمینی بۆ کراوەتەوە لەبەر دەستیدایە وەك تەشتێك(تاسەیەك) هەر کاتێك ئارەزوو بکات دەستی دەیگاتێ.[2] ﴿ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمۡ تُرۡجَعُونَ﴾ واتە: پاشان دەبرێنەوە بۆ لای خوا کاتێك کە زیندوو دەکرێنەوەو هەڵدەستن لەناو گۆڕەکانتاندا بۆ پاداشتدانەوە.

﴿وَلَوۡ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلۡمُجۡرِمُونَ نَاكِسُواْ رُءُوسِهِمۡ عِندَ رَبِّهِمۡ رَبَّنَآ أَبۡصَرۡنَا وَسَمِعۡنَا فَٱرۡجِعۡنَا نَعۡمَلۡ صَٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَوۡ شِئۡنَا لَأٓتَيۡنَا كُلَّ نَفۡسٍ هُدَىٰهَا وَلَٰكِنۡ حَقَّ ٱلۡقَوۡلُ مِنِّي لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجۡمَعِينَ ﴿١٣﴾ فَذُوقُواْ بِمَا نَسِيتُمۡ لِقَآءَ يَوۡمِكُمۡ هَٰذَآ إِنَّا نَسِينَٰكُمۡۖ وَذُوقُواْ عَذَابَ ٱلۡخُلۡدِ بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿١٤﴾﴾

---

[1] الطبري(٢٠/١٧٥).

[2] الطبري(٢٠/١٧٥).

باسی خراپی گوزەرانی موشریکەکان لە ڕۆژی قیامەتدا

خوای گەورە باسی حاڵو گوزەرانی خراپی بتپەرستان دەکات کاتێك بە چاوی خۆیان زیندووبوونەوە دەبینن و لە خزمەتی خودای مەزندا دەوەستن، سەر شۆڕو خەجاڵەتن سەر بەرزناکەنەوە لە شەرماندا وەك خودا دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا۟ رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا﴾ ئەڵێن: ئێستا ئێمە گوێت بۆ دەگرین و فەرمانەکانت بەجێ دێنین، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا﴾[1] واتە: ئای کە چەندە بیسەرو بینەرن ڕۆژێك کە دێنەوە بۆ لامان(لە قیامەتدا). بەم شێوەیە دەچنەوە بە خۆیانداو لۆمەی خۆیان دەکەن کاتێك کە چوونە ناو ئاگر ئەڵێن: ﴿لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِىٓ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ﴾[2] واتە: ئەگەر قسەی(پێغەمبەران)مان ببیستایە یان تێبگەیشتینایە ئەمڕۆ لە هاوڕێیانی دۆزەخ نەدەبووین. هەر بەو شێوەیە ئەو کەسانەی کە بتپەرستن ئەڵێن: ﴿رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَٱرْجِعْنَا﴾ واتە: ئەی خودایە بە چاو بینیمان و بە گوێ بیستمان بمانگێڕەوە بۆ ژیانی دنیا، ﴿نَعْمَلْ صَٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ﴾ واتە: کاری چاك دەکەین چونکە چاك زانیومانەو بۆمان دەرکەوتووە کە بەڵێنی تۆ ڕاستەو هاتن بۆ لات ڕاستە، خوای گەورە خۆی چاکیان دەناسێت و ئاگای لێیانە، ئەگەر بیانگەڕێنێتەوە بۆ ژیانی دنیا دیسان دەچنەوە سەر هەمان و کارو وەك خۆیان لێدێتەوەو دەست دەکەنەوە بە خوانەناسی و بڕوا بە نیشانەکانی خودا ناکەن و دژایەتی پێغەمبەرەکانی دەکەن، وەك خوای گەورە فەرموویەتی لە ئایەتێکی تردا: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُوا۟ يَٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا﴾[3] واتە: وە ئەگەر بیانبینیت کاتێك لەسەر قەراغی دۆزەخ وەستێنراون کە دەڵێن: خۆزگە دەگەڕێنراینەوە بۆ دنیاو بەڵگەکانی پەروەردگارمان بە درۆ نەدەزانی. وە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَـَٔاتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَىٰهَا﴾ واتە: ئەگەر بمانویستایە ڕێنموونیمان بە هەموو کەسێك دەدا. وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَـَٔامَنَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا﴾[4] واتە: وە ئەگەر پەروەردگارت بیویستایە ئەوە ئەو(خەڵکەی) وا لە زەویدا هەموو تێکڕا بڕوایان دەهێنا. ﴿وَلَٰكِنْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ مِنِّى

---

[1] مریم(٣٨).

[2] الملك(١٠).

[3] الانعام(٢٧).

[4] یونس(٩٩).

﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ واتە: لە هەردوو دەستەکە ئاگر دەوری داون و هیچ پەناو شوێنێك نیە ڕووی تێ بکەن و بۆی بچن، پەنا دەگرین بە خواو ناوە جوانەکان و مەزنەکانی لەو ئاگرە، وە دەفەرمووێت: ﴿فَذُوقُواْ بِمَا نَسِيتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَآ﴾ واتە: دەڵێت بە خەڵکی ناو ئاگر بە شێوەی سەرزەنشت و تانەو تەشەرلێدان دەی ئەو سزایە بچێژن بە هۆی ئەو بێباوەڕی و بەدوور زانین و لەبیرکردنی ئەو ڕۆژە وەك ئەوەی کە هەرگیز ڕوونادات. ﴿إِنَّا نَسِينَٰكُمْ﴾ واتە: ئێمەش ئێوە لەبیر خۆمان دەبەینەوە، خوای گەورە هیچی لەبیر ناچێت و لێی ون نابێت بەڵکو ئەمە لە شێوەی کردارو مامەڵەی بەرامبەرە وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ٱلْيَوْمَ نَنسَىٰكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا﴾[1] واتە: ئەمڕۆ لە بیرتان دەکەین هەرچۆنێك ئێوە ئەم ڕۆژەتان لەبیر چووبوو. وە دەفەرمووێت: ﴿وَذُوقُواْ عَذَابَ ٱلْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ واتە: تا هەتایە سزا بچێژن بە هۆی ئەو بێباوەڕی و خوانەناسیەتانەوە وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿لَّا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا (٢٤) إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا (٢٥) جَزَآءً وِفَاقًا (٢٦) إِنَّهُمْ كَانُواْ لَا يَرْجُونَ حِسَابًا (٢٧) وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا كِذَّابًا (٢٨) وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ كِتَٰبًا (٢٩) فَذُوقُواْ فَلَن نَّزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾[2] واتە: تێیدا ناچەژن نە ساردی و فێنکی و نە خواردنەوە، مەگەر ئاوی لە کوڵ و کێم و زووخاو، پاداشت دەدرێنەوە بە پێی کردەوەکانیان، چونکە بێگومان ئەوان بە تەمای لێپرسینەوە نەبوون، وە ئایەتەکانی ئێمەیان بە درۆ دەزانی چۆن بە درۆ زانینێك، لە کاتێکدا هەموو شتێکمان ژماردووە(لەسەریان) بە نووسین، ئینجا بچەژن(سزای خۆتان) هیچتان بۆ زیاد ناکەین سزا نەبێت.

﴿إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُواْ بِهَا خَرُّواْ سُجَّدًا وَسَبَّحُواْ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۩ (١٥) تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ (١٦) فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ (١٧)﴾

ژیان و گوزەرانی خاوەن باوەڕو پاداشتیان

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا﴾ واتە: ئەی کەسانەی بڕوایان بە نیشانەکانی ئێمە هەیەو بە ڕاستی دەزانن، ﴿ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُواْ بِهَا خَرُّواْ سُجَّدًا﴾ واتە: کاتێك کە گوێی بۆ دەگرن بە

[1] الجاثية(٣٤).

[2] النبأ(٢٤ـ٣٠).

کردارو گفتار پێی هەڵدەسن‌و شوێنی دەکەون، ﴿وَسَبَّحُواْ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ واتە: سوپاسی خودا دەکەن‌و باسی پاك‌و بێ عەیبی ئەو دەکەن‌و خۆیان بە زل نازانن‌و گوێڕایەڵن، بە پێچەوانەی ئەو خۆ بە زلزان‌و لادەرو خوانەناسانە، وە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾[1] واتە: بە ڕاستی ئەوانەی خۆ بە گەورە دەزانن کە بمپەرستن لەمەوپاش بە سەرشۆڕی دەچنە دۆزەخەوە. پاشان فەرموویەتی: ﴿تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ مەبەست پێی شەونوێژکردن‌و وازهێنانە لە خەوتن‌و پاڵکەوتن لەناو جێگەی گەرم و نەرمدا، موجاهیدو حەسەن لەم ئایەتەدا: ﴿تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ دەڵێن: مەبەست پێی شەونوێژکردنە.[2] زەحجاك دەڵێت: واتە: نوێژی عیشا بە جەماعەت‌و نوێژی بەیانی بە جەماعەت. ﴿يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ واتە: بە ترس و بە ئومێدەوە لە خوا دەپاڕێنەوەو لە سزای دەترسن‌و بە تەمای پاداشتی زۆریشن، ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ واتە: لەو سامانەی کە پێمان بەخشیون ئەوەی فەرزە لەسەریان دەیدەن‌و خێروبێری زۆرتریشی لێ دەکەن، پێشەنگ‌و مەزن‌و جێی شانازی هەموان لە بەخشندەییدا لە دنیاو لە دواڕۆژ پێغەمبەری خودایە(ﷺ)، ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە مەعازی کوڕی جەبەلەوە دەڵێت: لە خزمەت پێغەمبەردا بووم(ﷺ) لە سەفەرێکدا ڕۆژێك لێیەوە نزیك بووم هەموو بەڕێوە بووین وتم: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئاگادارم بکە لە کارێك کە بمخاتە بەهەشت‌و لە ئاگر دوورم بخاتەوە فەرمووی:(بە ڕاستی تۆ پرسیارت لە شتێکی زۆر مەزن کردووە، بەڵام ئاسانە بۆ کەسێك کە خوا بۆی ئاسان بکات، عیبادەتی خوا بکەو هاوەڵی لە هیچ شتێکدا بۆ دامەنێ، نوێژ بکەو زەکات بدەو ڕۆژو بگرەو حەج بکە، پاشان فەرمووی: ئایا دەروازەکانی چاکەت پیشان بدەم؟ ڕۆژو قەڵغانە، خێرکردن تاوان دەکوژێنێتەوە، وە نوێژی پیاوێك لە شەودا، پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ تا ئەم ئایەتەی کە دەفەرموێت: ﴿جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ پاشان فەرمووی: ئایا خەبەرت بدەمێ بە سەرو ئەستون و لوتکەی بەرزی ئەم کارە؟) وتم: بەڵێ ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(سەری ئەم کارە ئیسلامە ئەستونەکەی نوێژە لوتکەی بەرزیشی جیهادکردنە لە ڕێی خودا، پاشان فەرمووی: ئایا هەواڵت بدەمێ بەسەری ئەمانە هەمووی؟) وتم: بەڵێ ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ)، جا پێغەمبەر(ﷺ) زمانی خۆی گرت و

---

[1] الغافر(٦٠).

[2] الطبري(٢٠/١٨٠).

پاشان فەرمووی: (ئەمەی خۆت بگرەو بپارێزە). وتم: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئایا سزا دەدرێین بەوەی کە بە زمان دەیلێین؟ فەرمووی: (دایکی خۆت رۆڵەڕۆت بۆ بکا! ئەی مەعاز، ئایا خەڵکی لەناو ئاگردا لەسەر دەمو چاویان ڕادەکێشرێت هەموو بەرهەمی زمانیان نیە؟)[1] تیرمزیو نەسائیو ئیبنو ماجەیش ریوایەتیان کردووە، تیرمزی دەڵێت: چاکو ڕاستە(حسن صحیح).[2] خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾ واتە: هیچ کەسێك نازانێت مەزنی ئەو شتەی کە خودا بۆی شاردوونەتەوە لەو بەهەشتو بەهرە زۆرە نەبراوەو هەتاهەتاییانەو تامو چێژێکی وەها زۆر کەس نەیدیوەو نەیبیستووەو بە دڵیشیدا نەهاتووە، لەبەر ئەوەی ئەوانە کردەوەکانی خۆیان دەشاردنەوە خوایش ئەم بەهەشتو هەموو بەهرەی پێداون لە بەرامبەر ئەو کارانەیاندا، چونکە پاداشت لە شێوەی کردارە، حەسەنی بەسری دەڵێت: کۆمەڵێك کردارەکانیان شاردەوە، خودایش شتێکی بۆ ئەوان شاردەوە چاو نەیدیوەو بە دڵی کەسیشدا نەهاتووە ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە. بوخاری دەڵێت خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾ پاشان ریوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) ئەویش لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) فەرمووی:(خوای مەزن فەرموویەتی: ئامادەم کردووە بۆ بەندە چاکەکانم شتێك کە چاو نەیبینیوەو گوێ نەیبیستووەو بە دڵی کەسیشدا نەهاتووە). ئەبو هورەیرە دەڵێت: ئەگەر حەز دەکەن ئەم ئایەتە بخوێنن: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾.[3] موسلیمو تیرمزیش ریوایەتیان کردووە، تیرمزی دەڵێت: فەرموودەیەکی دروستو ڕاستە.[4] وە لە ریوایەتێکی تردا لە بوخاریەوە هاتووە:(بە دڵی کەسیشدا نەهاتووە دانراوە(پاشەکەوت کراوە) غەیری ئەوەی ئێوە لێی ئاگادارن).[5] وە لە ئەبو هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(هەر کەسێك دەچێتە بەهەشت کەیف خۆشەو ڕادەبوێرێتو نائومێد نیەو بێتاقەت نابێت، جلوبەرگی خراپ نابێتو نارزێت گەنجێتیشی لەناو ناچێتو ناڕواتو هەر دەمێنێت، لەناو بەهەشتدا شتی وا هەیە چاو نەیبینیووەو گوێ نەیبیستووەو بە دڵی

---

[1] احمد(٥/٢٣١)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[2] تحفة الأحوزي(٧/٣٦٢)، النسائي في الكبرى(٦/٤٣٨)، ابن ماجه(٢/١٣١٤)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[3] فتح الباري(٨/٣٧٥).

[4] مسلم(٤/٢١٧٤)، تحفة الأحوزي(٩/٥٦).

[5] فتح الباري(٨/٣٧٥).

کەسیشدا نەهاتووە)، موسلیم ڕیوایەتی کردووە.[1] ﴿جَزَآءَۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾ واتە: ئەم پاداشتە(دەدرێنەوە) بە هۆی ئەو کردەوانەی کە کردوویانە.

﴿أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا ۚ لَّا يَسْتَوُۥنَ ﴿١٨﴾ أَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَلَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلْمَأْوَىٰ نُزُلًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فَسَقُوا۟ فَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۖ كُلَّمَآ أَرَادُوٓا۟ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَآ أُعِيدُوا۟ فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَدْنَىٰ دُونَ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَآ ۚ إِنَّا مِنَ ٱلْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾﴾

خاوەنباوەڕو لەڕێ دەرچوو وەك یەك نین

خوای گەورە باسی عەدالەت و ڕێزی خۆی دەکات کە ئەوانەی بڕوایان بووە بە نیشانەکانی و شوێنی پێغەمبەرەکانی کەوتوون و ئەوانەی کە لایان داوە و فەرمانەکانی ئەویان بەجێ نەهێناوە و بڕوایان بە پێغەمبەرەکانی نەهێناوە وەك یەك نین لە لای خودا لە ڕۆژی قیامەتدا بەڵکو هەریەکە بە پێی کرداری خۆی لێی دەپرسێت، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجْتَرَحُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن نَّجْعَلَهُمْ كَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَوَآءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾[2] واتە: ئایا ئەوانەی کە کارەخراپەکانیان کردووە وا گومان دەبەن ئێمە ئەوانە وەکو کەسانێك دادەنێین کە بڕوایان هێناوە و کارە چاکەکانیان کردووە وەکو یەك بێت، چ ژیانیان و چ مردنیان، ئای چەند خراپ دادوەری دەکەن. وە دەفەرمووێت: ﴿أَمْ نَجْعَلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَٱلْمُفْسِدِينَ فِى ٱلْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ ٱلْمُتَّقِينَ كَٱلْفُجَّارِ﴾[3] واتە: ئایا ئەوانەی باوەڕیان هێناوە و کردەوەی چاکیان کردووە لەگەڵ خراپەکاران لە زەویدا وەك یەکیان دادەنێین(لە دواڕۆژدا، نەخێر وا نیە) یان پارێزکاران وەك بەدکاران لێ دەکەین. وە لە ئایەتێکی تریشدا فەرموویەتی: ﴿لَا يَسْتَوِىٓ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ وَأَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ﴾[4] واتە: دۆزەخیان و بەهەشتیان وەك یەك نین. بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ

---

[1] الطبري(٢٠/١٨٦)، مسلم(٤/٢١٨١).

[2] الجاثية(٢١).

[3] ص(٢٨).

[4] الحشر(٢٠).

فَاسِقًاۚ لَّا يَسۡتَوُۥنَ ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا خاوەن باوەڕو لە ڕێ لادەر وەك یەك نین، عەتای کوڕی یەسارو سودی‌و کەسانی تریش دەڵێن: ئەم ئایەتە هاتووەتەخوار لەسەر عەلی کوڕی ئەبو تالیب‌و عوقبەی کوڕی ئەبو موعیت[1]. بۆیە خوای مەزن حوکمەکەی جیاکردوونەتەوەو فەرموویەتی: ﴿ أَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾ واتە: جا ئەوانەی باوەڕیان هێناوەو کردەوە چاکەکانیان کردووە واتە بە دڵ بڕوایان بە نیشانەکانی خودا هێناو بەو پێیەش ئاکاریان چاك بووە، ﴿فَلَهُمۡ جَنَّٰتُ ٱلۡمَأۡوَىٰ ﴾ واتە: شوێنی چاك‌و باغاتی جوان‌و کۆشکی بەرزیان پێدەدرێت، ﴿نُزُلَۢا﴾ واتە: میوانداری‌و ڕێزلێنانێکە بۆیان، ﴿بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴾ یانی: لە پاداشتی ئەو کردەوانەی کە کردوویانە، ﴿ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فَسَقُواْ فَمَأۡوَىٰهُمُ ٱلنَّارُۖ كُلَّمَآ أَرَادُوٓاْ أَن يَخۡرُجُواْ مِنۡهَآ أُعِيدُواْ فِيهَا﴾ واتە: ئەوانەی کە دەرچوون لە فەرمانی خودا شوێنیان ناو ئاگرە، هەر کاتێك بیانەوێت لێی دەرچن، دەیانخەنەوە ناو ئاگر. وەك ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ كُلَّمَآ أَرَادُوٓاْ أَن يَخۡرُجُواْ مِنۡهَا مِنۡ غَمٍّ أُعِيدُواْ فِيهَا ﴾[2] واتە: هەر کاتێك بیانەوێت کە بێنە دەرەوە لەو(دۆزەخ)ە لەبەر زۆر گەرمی دەگەڕێنرێتەوە بۆ ناوی. فوزەیلی کوڕی عەیاز دەڵێت: سوێند بە خوا دەستیان بەستراوەو شەتەك دراوەو قاچیان زنجیر کراوەو بڵێسەی ئاگر بەرزیان دەکاتەوەو فریشتەکان بەرەو خواریان دەکەنەوە بۆ ناو ئاگرەکە. ﴿وَقِيلَ لَهُمۡ ذُوقُواْ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّذِي كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴾ واتە: پێیان دەوترێت بچەژن سزای ئەو ئاگرەی کە ئێوە باوەڕتان پێ نەدەکرد. واتە ئەوەیان پێ ئەڵێن بۆ زیاتر سوکایەتی پێکردن‌و دڵ گران کردنیان، خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ ٱلۡعَذَابِ ٱلۡأَدۡنَىٰ دُونَ ٱلۡعَذَابِ ٱلۡأَكۡبَرِ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ﴾ واتە: وە بەڕاستی ئێمە سزای دنیایان پێ دەچێژین جگە لە سزای هەرە گەورە(ی دۆزەخ) تا بگەڕێنەوە بۆ لای خودا. ئیبنو عەباس دەڵێت: واتە: سزاو ئازاری دنیایان دەدات وەك نەخۆشی‌و بەلا بۆ خۆیان‌و ماڵ‌و منداڵ‌و سامانیان بەڵکو بە هۆی ئەو تاقی کردنانەوە کە تووشی بەندەکانی خۆی دەکات پەشیمان ببنەوەو تەوبە بکەن.[3] وە هەر بەو شێوەیە ڕیوایەت کراوە لە ئوبەیی کوڕی کەعب‌و ئەبولعالیە و حەسەن‌و ئیبراهیمی نەخەعی‌و زەحاك‌و عەلقەمەو عەتیە و موجاهید و قەتادەو عەبدولکەریمی

---

[1] الطبري(٢٠/١٨٨).

[2] الحج(٢٢).

[3] الطبري(٢٠/١٨٩).

جەزەری‌و خوسەیف[1]، خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَآ﴾ واتە: هیچ کەسێك، لەو کەسە ناهەقتر نیە کە خودای مەزن نیشانەکانی خۆی وەبیربێنێتەوەو بۆی ڕوون‌و ئاشکرا بکات لە دواییدا وازی لێ بهێنێت‌و پشتی تێ بکات‌و لە بیری خۆی بباتەوە وەك ئەوەی کە هەر نەیبیستووە، قەتادە دەڵێت: نەکەن پشت هەڵکەن لە نیشانەکانی خودا چونکە لە خۆبایی بوونێکی لە ئەندازە بە دەرەو کوێری‌و موزمەعیلیەکی تەواوەو لە گەورەترینی گوناهە، بۆیە خوای مەزن هەڕەشە لەو کەسانە دەکات کەوا دەکەن وەك دەفەرمووێت: ﴿إِنَّا مِنَ ٱلْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ﴾ واتە: بەم زووانە تۆڵەی توندو گران لەو تاوانبارانە دەکەینەوە.

﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَلَا تَكُن فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآئِهِۦ ۖ وَجَعَلْنَٰهُ هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا۟ ۖ وَكَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾ ﴾

کتێبی موساو ڕابەرایەتی نەوەی ئیسرائیل

خوای گەورە باسی بەندەو پێغەمبەری خۆی موسا دەکات(سەلامی خوای لێ بێت) کە کتێبێکی پێداوە کە تەوراتە دەفەرمووێت: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَلَا تَكُن فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآئِهِۦ﴾ واتە: سوێند بە خوا بە ڕاستی ئێمە تەوراتمان دا بە موسا ئینجا گومانت نەبێت(ئەی موحەممەد ـ ﷺ ـ) لە گەیشتنت بە موسا(یان گەیشتنی تەورات بە موسا). قەتادە دەڵێت: مەبەست پێی شەوی ئیسرایە[2]. پاشان ڕیوایەت کراوە لە ئەبول عالیەی ڕیاحیەوە دەڵێت: ئامۆزای پێغەمبەرەکەتان واتە: ئیبنو عەباس دەڵێت پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(موسای کوڕی عیمرانم پیشان درا لەو شەوەدا کە شەوڕەویم پێکرا، پیاوێکی گەنم ڕەنگ بوو و بالا بەرزو قژلوول بوو، لە پیاوانی شەنوئە(شَنوءَة) دەچوو، وە عیسام بینی پیاوێکی نە بالا بەرزو نە کورتەبالا بوو ڕەنگی سوورو سپی بوو، موی سەری خاو بوو، وە فریشتەیەکم بینی لێپرسراوی ئاگر بوو دەجالیشم بینی)، لەو نیشانانەی کە خودا پیشانی دا. ﴿فَلَا تَكُن فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآئِهِۦ﴾ بێگومان بینی موسای بوو، هەروەها ئەو شەوەی کە شەوڕەوی پێکرا جارێکیتر موستی بینی[3]. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَجَعَلْنَٰهُ﴾ واتە: ئەو کتێبەی کە

---

[1] الطبري(٢٠/١٨٩).

[2] الطبري(٢٠/١٩٣).

[3] الطبري(٢٠/١٩٤).

بۆمان نارد. ﴿هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ﴾ واتە: کردمانە ڕێنموونی کەری نەوەی ئیسرائیل. وەك خوای گەورە لە سورەتی(الاسراء) فەرموویەتی: ﴿وَءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلْنَٰهُ هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا۟ مِن دُونِى وَكِيلًا﴾[1] واتە: وە تەوراتیشمان بەخشی بە موساو ئەو(تەوراتە)مان کردە هۆی ڕێنموونی بۆ نەوەی ئیسرائیل(پێمان وتن) کە بێجگە لە من کەس مەکەنە پشتیوانی خۆتان. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يُوقِنُونَ﴾ واتە: لەبەر ئەوەی خۆڕاگر بوون لەسەر ئەو فەرمانانەی خودا دەیدات بەسەریانداو وازیان لەو شتانە هێنا کە خودا قەدەغەی کردبوو، وە بڕوایان بە پێغەمبەرەکانی کردو شوێنی ئەو کتێبە کەوتن کە بۆی هێنابوون، لە نێوان ئەواندا هەبوو ڕێی ڕاستیان نیشانی خەڵکی دەدا بە فەرمانی خوداو بانگیان دەکردن بۆ چاکەو داوایان دەکرد لە خەڵکی کە چاکە بکەنو واز لە خراپە بێنن، دوای ئەوەی کاتێك دەستیان دایە گۆڕینو لابردنی هەندێکیو دانانی شتی تر لە جێی بە ئارەزووی خۆیان، ئەو پلەوپایەیان لێ سەنرایەوەو دڵیان ڕەق بوو فەرموودەی خودایان گۆڕی لە شوێنی خۆی نەیانهێشت، کرداری چاکو بیروباوەڕی ڕاستیان نەما، بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا۟﴾ قەتادەو سوفیان دەڵێن: یانی: کاتێك خۆیان گرت لەسەر دنیاو دنیا نەیخەڵەتاندن، حەسەنی کوڕی ساڵحیش هەر وای وتووە. سوفیان دەڵێت: ئەو کەسانە ئا بەو شێوەیە بوون، ڕەوا نیە بۆ پیاوێك کە خۆی بە پێشەوا بزانێتو خەڵکی شوێنی بکەونو بڕوای پێ بکەن، خۆی لە دنیا لانەداتو نەپارێزێت، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ وَءَاتَيْنَٰهُم بَيِّنَٰتٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ﴾[2] واتە: سوێند بە خوا بێگومان بە نەوەی ئیسرائیلمان بەخشی پەیامو حوکمڕانیو پێغەمبەرایەتیو ڕۆزیمان دان لە شتە حەڵاڵو پاکەکان ڕێزمان دان بەسەر جیهانیاندا، وە بەڵگە ڕوونەکانمان پێدان لە بارەی شەریعەتەوە.

وە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ واتە: بێگومان پەروەردگارت بڕیار دەدات لە نێوان بەندەکانیدا لە ڕۆژی قیامەتدا لەوەی ئەوان تیایدا جیاواز بوون. واتە لە بیروڕاو کرداردا.

---

[1] الاسراء(٢).

[2] الجاثية(١٦ـ١٧).

﴿ أَوَلَمۡ يَهۡدِ لَهُمۡ كَمۡ أَهۡلَكۡنَا مِن قَبۡلِهِم مِّنَ ٱلۡقُرُونِ يَمۡشُونَ فِي مَسَٰكِنِهِمۡۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٍۚ أَفَلَا
يَسۡمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ أَنَّا نَسُوقُ ٱلۡمَآءَ إِلَى ٱلۡأَرۡضِ ٱلۡجُرُزِ فَنُخۡرِجُ بِهِۦ زَرۡعٗا تَأۡكُلُ مِنۡهُ أَنۡعَٰمُهُمۡ
وَأَنفُسُهُمۡۚ أَفَلَا يُبۡصِرُونَ ﴿٢٧﴾ ﴾

پەندو ئامۆژگاری وەرگرتن لە پێشینەکان

خوای گەورە دەفەرموویت ئایا ئەو کەسانەی باوەڕ بە پێغەمبەرەکان ناکەن پەندو ئامۆژگاری وەرناگرن لەو گەلانەی کە قڕکران و لەناوچوون لە پێش خۆیان کە دژایەتی پێغەمبەرەکانیان کردو شوێنی ئەو پەیامانە نەکەوتن کە بۆیان هێنان، لە کوێن و چیان بەسەرهات؟ وەك خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿هَلۡ تُحِسُّ مِنۡهُم مِّنۡ أَحَدٍ أَوۡ تَسۡمَعُ لَهُمۡ رِكۡزَۢا ﴾[1] واتە: ئایا هەست دەکەیت بە هیچ کەسێك لەوانە مابێت؟ یان هیچ وەرکەو سرتەیەکیان دەبیستی. بۆیە خوای خاوەن دەسەلات فەرموویەتی: ﴿ أَوَلَمۡ يَهۡدِ لَهُمۡ كَمۡ أَهۡلَكۡنَا مِن قَبۡلِهِم مِّنَ ٱلۡقُرُونِ يَمۡشُونَ فِي مَسَٰكِنِهِمۡ﴾ واتە: ئەو بێباوەڕانەی کە دەگەڕێن بەناو ماڵەکانی بێباوەڕەکانی پێش خۆیاندا، هیچ کەسێك لەوانە لەو شوێنەدا نابینن کە تیایدا ژیاون و ئاوەدانیان کردووەتەوە پێش خۆیان هەموو ڕۆیشتن و تیاچوون. وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا دەفەرموویت: ﴿كَأَن لَّمۡ يَغۡنَوۡاْ فِيهَا ﴾[2] واتە:(تیاچوون) وەك ئەوە هەر لەو ماڵانەدا نەبووبن(و تیایدا نەژیابن). وە لە ئایەتێکی تردا دەفەرموویت: ﴿فَتِلۡكَ بُيُوتُهُمۡ خَاوِيَةَۢ بِمَا ظَلَمُوٓاْ﴾[3] واتە: ئینجا ئەوە(جێی) خانووەکانیانە چۆڵ و خاڵیە لەبەر ئەوەی ستەمیان کرد. وە لە ئایەتێکی تریشدا دەفەرموویت: ﴿ فَكَأَيِّن مِّن قَرۡيَةٍ أَهۡلَكۡنَٰهَا وَهِيَ ظَالِمَةٞ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئۡرٖ مُّعَطَّلَةٖ وَقَصۡرٖ مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾ أَفَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَتَكُونَ لَهُمۡ قُلُوبٞ يَعۡقِلُونَ بِهَآ أَوۡ ءَاذَانٞ يَسۡمَعُونَ بِهَاۖ فَإِنَّهَا لَا تَعۡمَى ٱلۡأَبۡصَٰرُ وَلَٰكِن تَعۡمَى ٱلۡقُلُوبُ ٱلَّتِي فِي ٱلصُّدُورِ ﴾[4] واتە: ئینجا چەندەها شارو دێمان وێران کرد کە(خەڵکەکەی) ستەمکار بوون ئەو(شارانە دیواری خانووەکانی) کەوتبوون بەسەر سەربانەکانیاندا وە چەندەها بیر بێ خاوەن بوون و (لەکارکەوتبوون)و چەندەها کۆشکی بەرزو بڵند(بێ خاوەن بوون)، دەی ئایا ئەوانە بە زەویدا نەگەڕاون تا دڵیان هەبێت بیری پێ بکەنەوە(لەو

[1] مریم(٩٨).
[2] الاعراف(٩٢).
[3] النمل(٥٢).
[4] الحج(٤٥ـ٤٦).

وێران بوونە) یان گوێیان هەبێت گوێی پێ بگرن(بۆ ڕاستی)، لە ڕاستیدا چاوەکان کوێر نابن بەڵکو ئەو دڵانە کوێر دەبن کە لە سینەکاندان. بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ﴾ واتە: لەناوچوون‌و قڕبوونی ئەو گەلانە کە بڕوایان نەکرد بە پێغەمبەرەکانیان‌و ئەوانەی کە بڕوایان هێناو ڕزگاریان بوو هەموو پەندو ئامۆژگارین، ﴿أَفَلَا يَسْمَعُونَ﴾ مەگەر ئێوە دەنگو باسی ئەوانەی ڕۆیشتن‌و چیان بەسەرهات نابیستن.

ژیانەوەی زەمین بە ئاو بەڵگەیە لەسەر زیندووبوونەوە

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ﴾ خوای گەورە باسی سۆزو بەزەیی‌و چاکەی خۆی دەکات بۆ بەندەکانی کە ئاویان بۆ دەنێرێت لە ئاسمانەوە یان لە چەم‌و ئەمدیودیوی چیاکانەوە دێتە خوارەوە بۆ سەر ئەو زەویانەی کە پێویستیان بە ئاو هەیە لەو کاتانەدا بۆیە فەرموویەتی: ﴿إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ﴾ واتە: ئەو زەویانەی کە گیاوگژو ڕووەکی تێدا نیەو وشکە. وەك لە ئایەتێکی تردا دەفەرمووێت: ﴿ وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴾[1] واتە زەویەکی وشك‌و برنگ کە هیچی تێدا ناڕوێت، بۆیە خوای گەورەو بە دەسەڵات فەرموویەتی: ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴾ واتە: ئایا نابینن‌و نازانن کە ئێمە ئاو دەنێرین بۆ زەوی وشکی بێ ڕووەك ئینجا بە هۆی ئەو ئاوەوە کشتوکاڵ‌و گژوگیا دەڕوێنین کە ئاژەڵیان لێی دەلەوەڕێت‌و خۆشیان لێی دەخۆن دەی ئایا ئەوانە نابینن. وەك ئەم ئایەتەی کە خودا لە سورەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا﴾[2] واتە: دەبا مرۆڤ سەیری خواردنەکەی خۆی بکات، بە ڕاستی ئێمە لە هەورەوە بارانمان داڕژاند چۆن داڕژاندنێك. بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴾ واتە: مەگەر نابینن.

﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانتَظِرْ إِنَّهُم مُّنتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾﴾

پەلەکردنی خوانەناسان بۆ سزادانیان‌و وەڵامدانەوەیان

خوای گەورە باسی پەلەکردنی خوانەناسان دەکات بۆ دابەزینی سزا بۆیان، کە داوا دەکەن زوو تۆڵەیان لێ بسەنرێت، ئەگەر قسەکانی ڕاستە ، چونکە ئەو خوانەناسانە بڕوایان بە قسەکانی نیەو بە

---

[1] الكهف(٨).

[2] عبس(٢٤_٢٥).

دووری دەزانن بۆیە ئەڵێن وەك خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ﴾ واتە: دەڵێن: (ئەی موحەممەد(ﷺ)) کەی سەردەکەوی بەسەرماندا، وەك دەڵێن: ڕۆژێك دێت کە سەردەخرێیت بەسەرمانداو تۆڵەمان لێ دەسەنرێت لەبەر تۆ، ئەو ڕۆژە کەی دێت؟ ئەگەر ئێوە ڕاستگۆن. ئێمە تۆو هاوەڵەکانت دەبینین خۆتان دەشارنەوەو دەترسن‌و هیچ دەسەڵاتێکتان نیە، خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿قُلْ يَوْمَ ٱلْفَتْحِ﴾ واتە: بڵێ: کاتێك سزاو تورەیی خودا دابەزی بەسەرتاندا لە دنیاو قیامەتدا، ﴿لَا يَنفَعُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِيمَٰنُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ واتە: باوەڕیان سوود ناگەیەنێت بەوانەی بێباوەڕبوون لە دنیادا. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَرِحُوا۟ بِمَا عِندَهُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ﴾[1] واتە: جا کاتێك پێغەمبەرەکانیان بە بەڵگە ڕوونەکانەوە هاتنە لایان دڵخۆش بوون بەو زانینەی هەیانبوو ئەو(سزای) گاڵتەیان پێ دەکرد چواردەوری دان. وە هەر کەسێك وا دەزانێت کە مەبەست بەم سەرکەوتنە، فەتحی مەککەیە ئەوە نەیپێکاوەو هەڵەیەکی گەورەی کردووە، چونکە ڕۆژی فەتحی مەککە پێغەمبەری خودا(ﷺ) موسڵمان بوونی ئازادکراوەکانی قەبوڵ کرد کە نزیکەی دوو هەزار کەس دەبوون، خۆ ئەگەر مەبەست فەتحی مەککە بوایە، پێغەمبەر(ﷺ) موسڵمانبوونی ئەوانەی قەبوڵ نەدەکرد لەبەر ئەم ئایەتە کە خوا دەفەرموویت: ﴿قُلْ يَوْمَ ٱلْفَتْحِ لَا يَنفَعُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِيمَٰنُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ بەڵکو مەبەست بەو فەتح‌و سەرکەوتنە دەرکردنی بڕیاری خودایەو ڕۆژی جیاکردنەوەیە، وەك خودا فەرموویەتی: ﴿فَٱفْتَحْ بَيْنِى وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا﴾[2] واتە: کەواتە لە نێوان من‌و ئەواندا حوکم بدە بە حوکمدانێکی یەکجاری. وە دەفەرموویت: ﴿قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ﴾[3] واتە: بڵێ پەروەردگارمان ئێمەو ئێوە کۆدەکاتەوە لە پاشان بڕیار دەدات لە نێوانماندا بە هەق‌و ڕاستی. وە فەرموویەتی: ﴿وَٱسْتَفْتَحُوا۟ وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ﴾[4] واتە: وە(پێغەمبەران) داوای سەرکەوتن‌و زاڵ بوونیان کرد(لە خوا) هەموو ملهوڕو یاخیەکان بێ هیوا بوون. وە فەرموویەتی: ﴿وَكَانُوا۟ مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ

---

[1] الغافر(٨٣).

[2] الشعراء(١١٨).

[3] السبأ(٢٦).

[4] ابراهیم(١٥).

﴿كَفَرُواْ﴾[١] واتە: وە ئەوان(جوولەكەكان) لەوەوپێش داوای زاڵبوونیان دەكرد لە خوا بەسەر ئەوانەی كە بێباوەڕ بوون. وە فەرموویەتی: ﴿إِن تَسْتَفْتِحُواْ فَقَدْ جَآءَكُمُ ٱلْفَتْحُ﴾[٢] واتە: ئەگەر ئێوە(كافرن) داوای یارمەتیو سەركەوتن دەكەن ئەوە بە ڕاستی سەركەوتنتان بۆ هات(گاڵتەیان پێ دەكات). پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَٱنتَظِرْ إِنَّهُم مُّنتَظِرُونَ﴾ واتە: واز لەو موشریكانە بێنە، ئەوەی لە لای پەروەردگارتەوە بۆت هاتووە بیگەیەنە، وەك خوای گەورە لە ئایەتێكی تردا فەرموویەتی: ﴿ٱتَّبِعْ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾[٣] واتە: شوێنی ئەوە بكەوە كە لە لایەن پەروەردگارتەوە سروشت كراوە بۆت هیچ شایستەی پەرستن نیە بێجگە لەو(خوا). سا تۆ چاوەڕوان بە بێگومان خودا ئەو بەڵێنەی كە پێی داوی بەم زووانە بۆت جێبەجێ دەكاتو سەرت دەخات بەسەر ئەوانەی كە نەیارن لەگەڵتو دژایەتیت دەكەن چونكە خودا نكۆڵی ناكات لە بەڵێنیدا، ﴿إِنَّهُم مُّنتَظِرُونَ﴾ واتە: تۆ چاوەڕوانی دەكەیو ئەوانیش چاوەڕوانی دەكەن هەتا ئێوە شتێكتان بەسەر بێت، ﴿أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ ٱلْمَنُونِ﴾[٤] واتە: بەڵكو دەڵێن(موحەممەد(ﷺ)) شاعیرە چاوەڕوانی مردنی دەكەین. تۆ ئەی موحەممەد(ﷺ) بەم زووانە ئاكامی ئەو خۆگریەت دەبینی بە هۆی بەجێهێنانی ئەو پەیامەی كە گەیاندت، خودا یاریدەدەرو پشتیوانتە، ئەوانیش تۆڵەو هەقی ئەو چاوەڕوانی خۆیانە وەردەگرن كە بە تەما بوون تۆو هاوەڵەكانت لەناو بچنو نەمێنن، تووشی سزاو تۆڵەی خودا دەبن، خودامان بەسەو چاكترین فریادڕەسە.

---

[١] البقرة(٨٩).

[٢] الانفال(١٩).

[٣] الانعام(١٠٦).

[٤] الطور(٣٠).

تەفسیری سورەتی (الاحزاب)

لە مەدینەدا هاتووەتە خوارەوە

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ ٱتَّقِ ٱللَّهَ وَلَا تُطِعِ ٱلۡكَٰفِرِينَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١﴾ وَٱتَّبِعۡ مَا يُوحَىٰٓ
إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٣﴾﴾

فەرماندان بە نەبەزی بەرامبەر خوانەناسو دووڕووانو شوێنکەوتنی فەرمانەکانی خوداو خۆسپاردن پێی

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ ٱتَّقِ ٱللَّهَ﴾ واتە: ئەی پێغەمبەر(ﷺ) لە خوا بترسە. ئەمە ئاگادارکردنەوەیەکە لە سەرەوە بۆ خوارەوە، گومانی تێدا نیە کاتێك خودای گەورە فەرمان دەدات بە بەندەو پێغەمبەر خۆی کە لە خودا بترسێت کەواتە ئەو فەرمانە زیاترو چاکتر ڕوودەکاتە موسڵمانانو شوێنکەوتووانی. تەلقی کوڕی حەبیب دەڵێت: لە خواترسان(التقوى) واتە: خواناسی بکەی بەپێی ڕووناکیەك لە لایەن خوداوەو بە ئومێدی پاداشتی ئەو، وە وازبێنی لە تاوانکردن بەپێی ڕووناکیەك لە لایەن خواوەو لە ترسی سزای ئەو، ﴿وَلَا تُطِعِ ٱلۡكَٰفِرِينَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ﴾ واتە: گوێ مەگرەو ڕاوێژ مەکە بە خوانەناسانو دووڕووان، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ واتە: هەر خودا شایەنی ئەوەیە کە فەرمانی بەجێ بێنیو بیپەرستی، چونکە خودا ئاگاداری هەموو کارەکانەو کارزانە لە کردارو گفتاریدا، بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَٱتَّبِعۡ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ﴾ واتە:شوێن ئەوە بکەوە کە فەرمانت پێکراوە لە قورئانو سوننەت. ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرًا﴾ واتە: خودا هیچی لێ ون نابێتو ئاگاداری هەموو شتە. ﴿وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِ﴾ واتە: خۆت بە خودا بسپێرە لە هەموو کارێكو لە گشت کاتێکتدا. ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا﴾ واتە: خودا بەسە بۆ کەسێك خودا بکاتە وەکیلی خۆیو بگەڕێتەوە بۆلای.

﴿مَّا جَعَلَ ٱللَّهُ لِرَجُلٖ مِّن قَلۡبَيۡنِ فِي جَوۡفِهِۦۚ وَمَا جَعَلَ أَزۡوَٰجَكُمُ ٱلَّٰٓـِٔي تُظَٰهِرُونَ مِنۡهُنَّ أُمَّهَٰتِكُمۡۚ وَمَا جَعَلَ
أَدۡعِيَآءَكُمۡ أَبۡنَآءَكُمۡۚ ذَٰلِكُمۡ قَوۡلُكُم بِأَفۡوَٰهِكُمۡۖ وَٱللَّهُ يَقُولُ ٱلۡحَقَّ وَهُوَ يَهۡدِي ٱلسَّبِيلَ ﴿٤﴾ ٱدۡعُوهُمۡ لِأٓبَآئِهِمۡ
هُوَ أَقۡسَطُ عِندَ ٱللَّهِۚ فَإِن لَّمۡ تَعۡلَمُوٓاْ ءَابَآءَهُمۡ فَإِخۡوَٰنُكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمۡۚ وَلَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٞ فِيمَآ
أَخۡطَأۡتُم بِهِۦ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتۡ قُلُوبُكُمۡۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمًا ﴿٥﴾﴾

پوچەڵکردنەوەی کوڕی خەڵکی بە کوڕی خۆکردن

خوای گەورە ئەیەوێت لە پێش مەبەستە نادیارەکەوە، بەشتێکی ماددی دیار ئەومەبەستە بسەلمێنێ، ئەویش ئەوەیە: چۆن خودا بۆ هیچ کەسێك لە سینەیدا دوو دڵی دادەناوە، هەروەها تەنها هەربەوەی پیاوێك بە ژنەکەی بڵێ: تۆ وەك دایکم وای، نابێتە دایکی، بەو شێوەیە کوڕی خەڵکیش نابێتە کوڕی کەسی تر و وەك کوڕی خۆی بانگی بکات! وەك دەفەرمووێت: ﴿ مَّا جَعَلَ ٱللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِى جَوْفِهِۦ ۚ وَمَا جَعَلَ أَزْوَٰجَكُمُ ٱلَّٰٓـِٔى تُظَٰهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَٰتِكُمْ ﴾ واتە: خودا داینەناوە بۆ هیچ پیاوێك دوو دڵ لەناو سنگیدا وە خوا ئەو هاوسەرانەتانی نەکردووەتە دایکتان کە(ظهار)یان لەگەڵ دەکەن. وەك لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿مَّا هُنَّ أُمَّهَٰتِهِمْ ۖ إِنْ أُمَّهَٰتُهُمْ إِلَّا ٱلَّٰٓـِٔى وَلَدْنَهُمْ ﴾[1] واتە: ئەوانە دایکی ئێوە نین دایکی ئێوە هەر ئەو ژنانەن کە ئەوانیان لێ بووە. وە دەفەرمووێت: ﴿وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَآءَكُمْ أَبْنَآءَكُمْ ﴾ واتە: وە خوا بە کوڕکراوەکانتانی نەکردووە بە کوڕتان. وەك خوای گەورە هەر لەم سورەتەدا لە ئایەتی چلدا فەرموویەتی: ﴿ مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴾ وە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُم بِأَفْوَٰهِكُمْ ﴾ واتە: هەر لە خۆتانەوە بە قسە کردووتانن بە کوڕی خۆتان، لە ڕاستیدا ئەوانە کوڕی ئێوە نین، چونکە لە پشتی پیاوێکی تر وەدی هاتوون، ناگونجێت کوڕێك دوو بابی هەبێت، وەك چۆن نابێت پیاوێك دوو دڵی هەبێت، ﴿وَٱللَّهُ يَقُولُ ٱلْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى ٱلسَّبِيلَ ﴾ واتە: خودا ڕاست ئەڵێ. ﴿وَهُوَ يَهْدِى ٱلسَّبِيلَ ﴾ قەتادە دەڵێت: وە هەر خۆی ڕاستەڕێ نیشان دەدات. ئیمامی ئەحمەد دەڵێت: حەسەن بۆی گێڕاینەوە، زوبەیر بۆی گێڕاینەوە لە قابوسەوە واتە: کوڕی ئەبو زەبیان دەڵێت: باوکی بۆی گێڕاوەتەوە وتوویەتی: وتم بە ئیبنو عەبباس ئەم ئایەتە چۆن دەبینی کە دەفەرمووێت: ﴿ مَّا جَعَلَ ٱللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِى جَوْفِهِۦ ﴾ مەبەست چیە بەوە؟ وتی: ڕۆژێك پێغەمبەری خودا(ﷺ) هەڵسا نوێژ بکات شتێك هات بە دڵیدا دووڕووەکان ئەوانەی کە نوێژیان لەگەڵ دەکرد وتیان: ئاخۆ سەیر ناکەن کە دوو دڵی هەیە دڵێکی لەگەڵ ئێوەیەو دڵێکیشی لەگەڵ ئەوانە، خوای گەورە ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە: ﴿ مَّا جَعَلَ ٱللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِى جَوْفِهِۦ ﴾[2].هەر بەم شێوەیە تیرمزی ڕیوایەتی کردووە.

---

[1] المجادلة(٢).

[2] أحمد(١/٢٦٧)، نەسائی وتوویەتی فەرموودەیەکی بەهێز نیە.

پاشان دەڵێت: ئەمە فەرموودەیەکی چاکە.[1] هەر بەم شێوەیە ئیبنو جەریرو ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتیان کردووە لە فەرموودەکەی زوهەیرەوە[2].

کوڕی خەڵکی هەر بەناوی باوکی ڕاستی خۆیەوە بانگ دەکرێت

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ ٱدۡعُوهُمۡ لِأٓبَآئِهِمۡ هُوَ أَقۡسَطُ عِندَ ٱللَّهِ ﴾ واتە:(ئەو بە کوڕ کراوانە) بە ناوی باوکیان بانگیان بکەن ئەوە ڕاستترە بە لای خواوە. ئەمە بڕیارێکە بۆ بەتاڵکردنەوەی ئەو دیاردەی کە لە سەرەتای هاتنی ئیسلامدا باوبوو کوڕی خەڵکی دەکرا بە کوڕی خۆ، خوای گەورە فەرمانی دا کە هەموو کەسێك بە ناوی باوکی ڕاستی خۆیەوە بانگ بکرێت، بێگومان ئەمە کارێکی چاكو ڕاستو دادپەروەرانەیە، بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵای کوڕی عومەرەوە دەڵێت: زەیدی کوڕی حارسە مەولای پێغەمبەری خودا بوو(ﷺ) بانگمان نەدەکرد بە زەیدی کوڕی موحەمەد نەبێت، هەتا قورئان هاتە خوارەوە فەرمووی: ﴿ ٱدۡعُوهُمۡ لِأٓبَآئِهِمۡ هُوَ أَقۡسَطُ عِندَ ٱللَّهِ ﴾.[3] موسلیمو تیرمیزیش هێناویانە.[4] چونکە هەڵسوکەوتیان لەگەڵدا دەکردن لەناو ماڵو منداڵدا وەك کوڕی خۆیان هیچ جیاوازیەکیان نەبوو بە تەنها لەگەڵ خێزانەکانیاندا دەمانەوە، لەبەر ئەوە سەهلەی کچی سوهەیل ژنی ئەبو حوزەیفە دەڵێت: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئێمە سالممان بە کوڕی خۆمان بانگ کردووە، ئەوەتا قورئان لەو بارەیەوە هاتووەتە خوارەوە، کاتێك کە سالم دێتە لای من وا دەبینم حوزەیفە شتێك کەوتبووە دڵی لەو بارەیەوە. پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(شیری بدەریێ حەرام دەبێت لێی).[5] بۆیە کاتێك ئەم بڕیارە نەسخ بووەوە خوای گەورە ڕێی والا کرد پێغەمبەری خودا(ﷺ) زەینەبی کچی جەحشی خواست(مارەکرد) کە زەیدی کوڕی حارسە تەلاقی دابوو، کە بە زەیدی کوڕی موحەممەدیان(ﷺ) بانگ دەکرد. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لِكَيۡ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ حَرَجٞ فِيٓ أَزۡوَٰجِ أَدۡعِيَآئِهِمۡ إِذَا قَضَوۡاْ مِنۡهُنَّ وَطَرٗا﴾[6] واتە: بۆ ئەوە هیچ نارەحەتی(و تاوانێك) نەبێت لەسەر ئیمانداران لە(مارەکردنی) ژنانی بەکوڕکراوەکانیاندا کاتێك پێویستیان پێیان نەماو تەلاقیان دان. وە

---

[1] تحفة الأحوزي(٩/٥٨)، نەسائی وتوویەتی فەرموودەیەکی بەهێز نیە.

[2] الطبري(٢٠/٢٠٤).

[3] فتح الباري(٨/٣٧٧).

[4] مسلم(٤/١٨٨٤)، تحفة الأحوزي(٩/٧٢)، النسائي(٦/٤٢٩).

[5] مسلم(٢/١٠٧٦).

[6] الاحزاب(٣٧).

خوای گەورە لـە ئایـەتی تەحریمدا فەرموویـەتی: ﴿وَحَلَـٰٓئِلُ أَبۡنَآئِكُمُ ٱلَّذِينَ مِنۡ أَصۡلَـٰبِكُمۡ﴾[1] واتـە: وە(حەرامـە بۆتـان) هاوسـەرانی کوڕەکانتـان(بـووك) ئەوانـەی کـە لـە پـشتی خۆتـانن. بـۆ جیاکردنەوەی کوڕی ڕاستی لە کوڕی خەڵکی بـەخۆکردن، واتـە: ژنـانی کـوڕی خۆتـان، کـە بـە ڕاستی کوڕتانن، بۆتان ناشێن و لێتان حەرامن، بەڵام کوڕی شیری وەك کوڕی خۆ وایە، لە شەریعەتدا بـە پێـی ئەم فەرموودەی کە لە هەردوو سەحیحەکەدا هـاتووە کـە پێغەمبـەر(ﷺ) فەرموویـەتی:(حـەرام کـراوە بەهۆی شیرپێدانەوە ئەوەی کە حەرام دەکرێت بە نەسەب).[2] واتە: ئەوەی بە نەسەب حەرام دەبێت بـە شـیرپێدانیش حـەرام دەبێـت، بـەڵام بـانگکردنی کەسـێك بـە کوڕەکـەم(یـان ڕۆڵـە) بـۆ ڕێزلێنـانو خۆشەویستی ئەوە ئەم ئایەتـە نایگرێتـەوە، بـە پێـی ئـەو فـەرموودەی کـە ئیمـامی ئەحمـەدو خـاوەن سونەنەکان ڕیوایەتیان کردووە، تیرمیزی نەبێت. لە ئیبنو عەبباسەوە(ڕەزای خـوای لـێ بێـت) دەڵێـت: کۆمەڵێك لاوی نەوەی عەبدولموتەلیب ڕۆیشتینە لای پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) سـواری وڵاخ بـووین، بـۆ شـەیتان ڕەجـم کـردن بـەردمان کۆکردبوویـەوە، پێغەمبـەر(ﷺ) (بـۆ خۆشـی) ئەیکێـشا بەڕانمانـدا و ئەیفـەرموو: (ڕۆڵـە بچکۆلەکانم! بـەردەکان فـڕێ مـەدەن هـەتا خـۆر دەردەکـەوێتو هەڵدێت).[3] ئـەبو عوبەیدەو کەسـانی تـریش دەڵـێن:(أُبينيّ) بچووك کـراوەی(بنيّ)، ئەمـە بەڵگەیـەکی ئاشـکرایە، ئـەم ڕووداوەش لە حەجی ماڵئاواییدا بـوو لـە سـاڵی دەی کۆچیدا، خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ ٱدۡعُوهُمۡ لِأٓبَآئِهِمۡ﴾ ئەم ئایەتە لە بارەی زەیدی کوڕی حارسەوە هاتووەتە خوارەوە(ڕەزای خوای لێ بێـت) کـە لە غەزای موئتەدا شەهیدکرا لە ساڵی هەشتەمی کۆچیدا. دیسان لە سەحیحی موسلیمدا ڕیوایەت کراوە لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(ئەی کوڕم ـبنيـ).[4] ئـەبو داودو تیرمیـزیش ڕیوایـەتیان کـردووە.[5] خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿فَإِن لَّمۡ تَعۡلَمُوٓاْ ءَابَآءَهُمۡ فَإِخۡوَٰنُكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمۡ﴾ واتە: ئینجا ئەگـەر باوکیـان نەناسـن ئەوانـە بـرای ئـایینی و دۆستو خۆشەویستانن. خوای گەورە فەرمانی دا بە گەڕانەوەی ئەوانـەی کـە بـە نـاوی کـوڕی خـەڵکی بـانگ دەکـران بـۆ لای بـاوکی خۆیـانو بـە نـاوی بـاوکی خۆیـان بـانگ بکـرێن، خـۆ ئەگـەر بابیـشیان نەدەناسرا، برای موسڵمانانو دۆستی ئێوەنو لە جێی باوكو کەسو کاریانن، لەبـەر ئـەوە پێغەمبـەری

[1] النساء(٢٣).

[2] فتح الباري(٢/٣٩٢)، مسلم(٢/١٠٦٩).

[3] أحمد(١/٣٣٤)، ابو داود(٢/٤٨٠)، النسائي(٥/٢٧١)، ابن ماجه(٢/١٠٠٧)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[4] مسلم(٣/١٦٩٣).

[5] أبو داود(٥/٢٤٧)، تحفة الأحوذي(٨/١٢٠)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

خودا(ﷺ) لە مەککە دەرچوو بۆ عومرەی قەزا کچەکەی حەمزە شوێنیان کەوت(ڕەزای خوای لێ بێت) هاواری کرد مامە، مامە. عەلی(ڕەزای خوای لێ بێت) هەڵی گرتو وتی بە فاتیمە: ئەوەتا ئەوە کچی مامتە، فاتیمە هەڵی گرت. عەلیو زەیدو جەعفەر بووە کێشەیان لەسەری کە کامیان بەخێوی بکاتو لای بێت، هەر کەسەو باسی خۆی دەکردو بەڵگەی دەهێنایەوە، عەلی(ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: من خاوەن هەقترم پێی، ئەو کچی مامەمە. زەید وتی: کچی برامە. جەعفەری کوڕی ئەبو تالیب وتی: کچی مامەمەو پوریشی خێزانمە. واتە: ژنەکەی کە ئەسمای کچی عەمیس بوو. پێغەمبەری خودا(ﷺ) بڕیاری دا بدرێت بە پورەکەی، پاشان فەرمووی:(پوری لە جێی دایکە)! فەرمووی بە عەلی:(تۆ لە منیو منیش لە تۆم) فەرمووی بە جەعفەر(ڕەزای خوای لێ بێت):(ڕەوشتو شێوەت لە من دەچێت) فەرمووی بە زەیدیش:(تۆ براو دۆستمانی).[1] لەم فەرموودەیەوە بڕیار و حوکمی شتی زۆرمان دێتە دەست چاکترینیان ئەوە بوو کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) بڕیاری دا بە هەقو ڕاستی هەموو ئەوانەی کە کێشەیان هەبوو ڕازی کردن، ئەوە بوو فەرمووی بە زەید(ڕەزای خوای لێ بێت):(تۆ براو دۆستمانی) وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَإِخْوَٰنُكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمْ﴾ پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَآ أَخْطَأْتُم بِهِۦ﴾ واتە: کاتێك ئێوە بە هەڵە هەندێکتان کوڕی مەردمتان کردبێت بە کوڕی ڕاستی خۆتان بە ئەنقەس نەبووبێتو واتان بە چاك زانیبێت خوای گەورە گوناهتان لەسەر نانووسێت لەسەر ئەو هەڵەیە وەك لە ئایەتێکدا ڕێ نیشانی بەندەکانی دەداتو فەرمانیان پێ دەکات کە بڵێن: ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا﴾[2] واتە: ئەی پەروەردگارمان لێمان مەگرە ئەگەر کردەوەیەکی پێویستمان لەبیرچوو یان بە هەڵە گوناهێکمان کرد. لە سەحیحی موسلیمیشدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (خوای مەزن فەرموویەتی: بێگومان منیش وامکردووە)[3]. وە لە سەحیحی بوخاریشدا هاتووە لە عەمری کوڕی عاسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(ئەگەر دادوەرو کاربەدەست ئیجتیهادی کردو پێکای دوو پاداشتی هەیە، وە ئەگەر ئیجتیهادی کردو هەڵەی کرد پاداشتێکی هەیە).[4] وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە:(بێگومان خوای مەزن چاوپۆشی کردووە لە ئومەتەکەم لە هەڵەو لەبیرچوونو لە شتێك کە بە

---

[1] فتح الباري(٧/٥٧٠).

[2] البقرة(٢٨٦).

[3] مسلم(١/١١٦).

[4] فتح الباري(١٣/٣٣٠).

ئەو پێیان بکرێت).[1] وە خوای گەورە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَآ أَخْطَأْتُم بِهِۦ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾ واتە: بەڵکو کاتێك تاوانە لەسەر ئەو کەسە کە بە ئەنقەس ئەو تاوانە بکات وە خوا لێبوردەی میهرەبانە. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لَّا يُؤَاخِذُكُمُ ٱللَّهُ بِٱللَّغْوِ فِىٓ أَيْمَٰنِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾[2] واتە: خوا سوێندی بێ هودە(لە دەم دەرچوون)تان لێ ناگرێت بەڵام سوێندێکتان لێ دەگرێت کە بە دڵ بتانەوێت(ئەو شتە بکەن یان نەیکەن). ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنوعەباسەوە ئەویش لە ئیبنو عومەرەوە(ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: خوای مەزن موحەمەدی(ﷺ) بە ڕاستی ناردو کتێبیشی لەگەڵدا ڕەوانەکرد، لەو ئایەتانەی کە بۆی هات، ئایەتی بەردەباران بوو(ڕەجم)، پێغەمبەری خوا(ﷺ) ڕەجمی کرد ئێمەش دوای ئەو ڕەجممان کرد. پاشان وتی: وە ئێمە دەمانخوێندەوە:(ولا تَرغَبوا عن آبائكم فإنه كفر بِكم) یان(إنَّ كفراً بكم أن ترغبوا عن آبائكم) واتە: بێگومان سپڵەیی و لاساریە و لادانە لە ڕێی پێشینەکان(باب و باپیر) چونکە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی:(زۆر وەسفم مەکەن و بەرزم مەکەنەوە وەك چۆن عیسای کوڕی مەریەم وەسف کرا(سەلامی خوای لێ بێت) بەڵکو من عەبدی خوام. بڵێن: عەبدی خواو پێغەمبەری خودایە -ﷺ-) موعەمەر دەڵێت: پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی:(وەك گاورەکان(مەسیحیەکان) کوڕی مەریەمیان وەسف کرد).[3] وە لە فەرموودەیەکی تردا ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە:(سێ شت لەناو خەڵکیدا خوانەناسی و کوفرە: تانەو تەشەر لە بنەچەی خەڵکی، بە دەنگی بەرز گریان و هاوارکردن بۆ مردوو، داواکردنی باران لە ئەستێرەکان)[4].

﴿ٱلنَّبِىُّ أَوْلَىٰ بِٱلْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ ۖ وَأَزْوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمْ ۗ وَأُو۟لُوا۟ ٱلْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِى كِتَٰبِ ٱللَّهِ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ إِلَّآ أَن تَفْعَلُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَوْلِيَآئِكُم مَّعْرُوفًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِى ٱلْكِتَٰبِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾﴾

پێغەمبەر(ﷺ) بۆ موسڵمانان لە خۆیان فەرزترەو ژنەکانیشی دایکی موسڵمانەکانن

خوای مەزن خۆی ئاگاداری پێغەمبەر بووە(ﷺ) کە چەندە بە سۆز بووە بۆ ئومەتەکەی و چەندە خەریکی ئامۆژگاریان بووە. بۆیە خوای گەورە فەرزتری کردووە لە لایان تەنانەت لە گیانی خۆشیان و

---

[1] تحفة الأحوزي(٦٥٩/١)، فەرموودەیەکی بەهێز نیە.

[2] البقرة(٢٢٥).

[3] أحمد(٤٧/١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] مسلم(٩٣٤)، أحمد(٣٤٢/٥).

فەرمانی پێغەمبەری(ﷺ) پێش فەرمانی ئەوان خستووەو نابێت لە قسەی دەرچن وەك دەفەرموێت:

﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾[1] واتە: نەخێر (وانیە کە خۆیان بە باوەڕدار نیشان دەدەن) سوێند بە پەروەردگارت بڕوادار نین تا تۆ نەکەنە دادوەر لە هەر ئاژاوەو دووبەرەکیەکی نێوانیاندا لە پاشان هەست نەکەن لە دەرونیاندا بە هیچ بێزاریەك لەو بڕیارەی تۆ داوتەو ملکەچ نەکەن بە ملکەچیەکی تەواو. وە لە فەرموودەیەکی سەحیحدا هاتووە:(سوێند بەو کەسەی گیانی منی بە دەستە باوەڕی تەواو نابێت هیچ کەسێك لە ئێوە تا من خۆشەویستتر نەبم لە لای لە گیانیو لە ماڵو منداڵیو لە هەموو خەڵکیش)[2]. وە لە فەرموودەیەکی سەحیحی تریشدا هاتووە کە عومەری کوڕی خەتاب(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) سوێندبە خوا، تۆ لام خۆشەویستتری لە هەموو شتێك لە گیانی خۆم نەبێت، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(نابێت ئەی عومەر دەبێت لە گیانی خۆشت خۆشەویستتر بم لە لات)، عومەر وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) سوێند بە خوا تۆ خۆشەویستتری لە لام لە هەموو شتێكو لە گیانی خۆیشم، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (ئێستا ئەی عومەر)[3]. بۆیە خوای گەورە لەم ئایەتەدا فەرموویەتی: ﴿ٱلنَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِٱلْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ﴾ . بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە تەفسیری ئەم ئایەتە پیرۆزەدا لە ئەبو هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) ئەویش لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) فەرموویەتی:(هیچ خاوەن باوەڕێك نیە من لە لای لە خەڵکی لەپێشتر نەبم لە دنیاو لە قیامەتدا)، ئەگەر حەز دەکەن ئەم ئایەتە بخوێنن: ﴿ٱلنَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِٱلْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ﴾ (واتە: پێغەمبەر(ﷺ) لە خودی باوەڕداران لە خۆیان لە پێشترە). جا هەر موسڵمانێك سامانێکی بەجێ هێشت با کەسو کارەکەی هەر کەسێك هەن سامانەکەی بەرن، خۆ ئەگەر قەرزار بوو یان خێزانو منداڵی لێ بەجێ مابوو با بیهێنێت بۆ لای من، خۆم خاوەنیم)، تەنها بوخاری خۆی ڕیوایەتی کردووە. لە باسی قەرزو قوڵەشدا هەر باسی کردووە.[4] ﴿وَأَزْوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمْ﴾ واتە: ژنەکانیشی دایکی موسڵمانانن لە ڕێزو گەورەییدا و لە بەرز سەیر کردن و (بۆنەشیان)یاندا، بەڵام دروست نیە بە تەنها لەگەڵیان دانیشن، ئەم بۆنەشیانو حەرام بوونە ناچێت بۆ کچو خوشکەکانیان بەکۆ ڕای هەموو زانایان، ﴿وَأُولُوا ٱلْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي

---

[1] النساء(٦٥).

[2] فتح الباري(١/٧٥).

[3] فتح الباري(١١/٥٣٢).

[4] فتح الباري(٨/٣٧٦ و ٥/٧٥).

كِتَٰبِ ٱللَّهِ﴾ واتـە: خـزمو كەسوكار بۆ مـيرات لـە يـەكتری بـردن شـياوترن لـە لای خـودا، ﴿مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ ﴾ واتە: لە خاوەن باوەڕو كۆچەريەكان، ئەم ئايەتە ئەو مـيرات بردنـەی كە لـە نێوان موسڵمانە كۆچـەریو ئەنـساريەكاندا هـەبوو، هەڵوەشاندەوەكە بـە هـۆی هاوپـەيمانیو برايـەتی ئيسلاميەوە كە لـە نێوانيانـدا هـەبوو، وەك ئيبنـو عـەباسو كەسانی تـريش وتوويانـە: كۆچـەريەكان ميراتيان لە ئەنساريەكان دەبرد، لە غەيری خزمو كەسو كارەكانی ترشيان بە هۆی ئەو برايەتيەوە كە پێغەمبەری خودا(ﷺ) خستبوويە نێوانيان.[1] هەر بەو شێوەيە سەعيدی كوڕی جوبەيرو كەسانی تـريش وتوويانە لە پێشينەكانو پاشينەكانيشی. خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿إِلَّآ أَن تَفْعَلُوٓاْ إِلَىٰٓ أَوْلِيَآئِكُم مَّعْرُوفًا﴾ واتە: ميراتی لە يەكتری بردن نـەما، بـەڵكو يارمـەتی دانو خێـرو چـاكە كـردن لەگـەڵ يـەكو پەيوەنـدیو ئامۆژگـاری يـەكتری كـردن هـەر دەمێنێـتو شـتێكی چـاكە. ﴿كَانَ ذَٰلِكَ فِى ٱلْكِتَٰبِ مَسْطُورًا ﴾ واتە: ئەمەيش لەو كتێبەدا نووسراوە، واتە: ئەم بڕيارە لە لای خـودا نووسـراوە كە خزمو كەسو كار لە پێشترن لە ميراتی لە يـەكتر بـەن، بڕيارێكـە دراوەو گـۆڕينی بەسـەردا نايـەتو لانابرێت، ئەمە قسەی موجاهيدو زۆر كەسی تريشە، هەرچەندە خوای مەزن لە ماوەيەكدا ڕێگـای دابـوو لەبەر كارزانی خۆیو خۆشی زانيويەتی كە نەسخی دەكاتەوە، هەر ئەو بڕيارە كە داويـەتی لـە ئەزەلـدا دەبیٚو بەجیٚ دەهێنرێت، والله أعلم.

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِيثَٰقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾ لِّيَسْـَٔلَ ٱلصَّٰدِقِينَ عَن صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾﴾

بەڵێنو پەيمان وەرگرتن لە پێغەمبەران(سەلامی خوايان لیٚ بێت)

خوای گەورە باسی پێنج پێغەمبەرە نەبەزەكە(ألوالعزم)و پێغەمبەرەكانی تريش دەكات كە بـەڵێنو پـەيمانی لیٚ وەرگرتوون ئايين لەسەر زەميندا جـێگير بكـەنو ئـەو پـەيامـەی كە پێـی داون بيگەيـەننو بڵاوی بكەنەوەو يارمەتیو كۆمەكی يەكتری بكەنو يەك دەنگ بن، وەك لە ئايەتێكی تردا فەرموويـەتی:

﴿وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم مِّن كِتَٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥ ۚ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِى ۖ قَالُوٓاْ أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَٱشْهَدُواْ وَأَنَا۠ مَعَكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴾[2] واتە:(بهێنەرەوە يادیان) كاتێك كە خوا پەيمانی وەرگرت لە پێغەمبەران هەرچيم دانـیٚ لـە

---

[1] البخاري(٢٢٩٢/٤٥٨٠/٦٧٤٧).

[2] ال عمران(٨١).

نامەو حیکمەت(شەریعەت) لە پاشان پێغەمبەرێکتان بۆ هات بە بڕواهێنەر بەو نامەی کە لە لاتانە دەبێت بڕوای پێ بهێنن‌و یارمەتی بدەن خوا فەرمووی: ئایا دانتان نا بەم پەیمانەدا؟ وە لەسەر ئەوە پەیمانی منتان وەرگرت پێغەمبەران وتیان: بەڵێ دانمان پێدا ناو پەیمانمان بەست خوا فەرمووی کەواتە ئێوە بە شاهێد بن‌و منیش لەگەڵ ئێوە یەکێکم لە شاهیدان. ئەم بەڵێن‌و پەیمانەی لێ وەرگرتن دوای ئەوەی کە ڕەوانەی کردوون‌و بە تایبەتی باسی ئەو پێنج پێغەمبەرە نەبەزو لێبڕاوەی کردووە، ئەمەیش لە بابی عەتفی خاسە بۆ سەر عەتفی عام، وە لەم ئایەتەیشدا هەر باسی هێناون دەفەرمووێت: ﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ وَمَا وَصَّيۡنَا بِهِۦٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓۖ أَنۡ أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُواْ فِيهِۚ﴾[1] واتە: ئەو ئاینەی بۆ داناون کە فەرمانی داوە بە نوح‌و ئەوەش نیگامان کردووە بۆ تۆو ئەوەش کە فەرمانمان داوە بە ئیبراهیم‌و موساو عیسا کە لەسەر ئەو ئایینە بن بە ڕێك‌و ڕاستی‌و جیاوازی تێدا مەکەن. خوای گەورە باسی پێغەمبەرە نەبەزو لێبڕاوەکانی کردووەو ئەو پێغەمبەرانەشی لە نێوانیاندا هاتووەو باسی دوایین پێغەمبەریشی کردووە، کە هەموویان بەڵێن‌و پەیمانیان لێ وەرگیراوە کە ئایینی خودا بڵاوبکەنەوەو نکوڵی لێ نەکەن، وەك خوای گەورە لەم ئایەتەدا دەفەرمووێت: ﴿وَإِذۡ أَخَذۡنَا مِنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِيثَٰقَهُمۡ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٖ وَإِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۖ﴾ واتە:(ئەی موحەممەد(ﷺ) بیریان بخەرەوە) کاتێك کە پەیمانمان وەرگرت لە پێغەمبەران هەروەها تۆو نوح‌و ئیبراهیم‌و موساو عیسای کوڕی مەریەم. لەم ئایەتەدا لە پێغەمبەرەوە موحەممەد(ﷺ) دەستی پێکردووە لەبەر گەورەیی‌و ڕێزی پاشان پێغەمبەرەکانی تریشی(سەلامی خوایان لێ بێت) بە ڕیز هێناوە بە دوای یەکدا لە زەمانی خۆیاندا، ﴿وَأَخَذۡنَا مِنۡهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظٗا﴾ واتە: وە لە هەموویان پەیمانی پتەوو بەهێزمان وەرگرت ئیبنو عەباس دەڵێت:(المیثاق الغلیظ) واتە: پەیمان.[2] خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿لِّيَسۡـَٔلَ ٱلصَّٰدِقِينَ عَن صِدۡقِهِمۡۚ﴾ موجاهید دەڵێت: هەتا پرسیار بکات لەوانەی کە گەیاندوویانەو پشتگیریان کردووە لە پێغەمبەران.[3] ﴿وَأَعَدَّ لِلۡكَٰفِرِينَ﴾ واتە: ئامادەکراوە بۆ ئەو خوانەناسانەی لە ئومەتی ئەو پێغەمبەرانە ﴿عَذَابًا أَلِيمٗا﴾ سزایەکی زۆر بە ژان، ئێمە شایەتی دەدەین کە پێغەمبەران(سەلامی خوایان لێ بێت) پەیامەکانی پەروەردگاری خۆیان گەیاندووەو گەلەکەمانیان ئامۆژگاری کردووەو ڕاستیان بۆ ڕۆشن کردوونەتەوە بە شێوەیەکی زۆر

---

[1] الشوری(١٣).

[2] الطبري(٢٠/٢١٣).

[3] الطبري(٢٠/٢١٤).

ئاشکرا کە هیچ گومانێکیان تێدا نەهێشتووەتەوە. هەرچەندە هەندێ نەزانو لاسارو تاوانبارو گومڕا بڕوایان نەهێناوە پێیان. ئەوەی پێغەمبەران پێی هاتوون هەر ئەوە ڕاستە، ئەوانەی دژایەتیان دەکەن خراپەکارو گومڕان. وەك ئەهلی بەهەشت ئەڵێن: ﴿لَقَدۡ جَآءَتۡ رُسُلُ رَبِّنَا بِٱلۡحَقِّ﴾[1].

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ جَآءَتۡكُمۡ جُنُودٞ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ رِيحٗا وَجُنُودٗا لَّمۡ تَرَوۡهَاۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾ إِذۡ جَآءُوكُم مِّن فَوۡقِكُمۡ وَمِنۡ أَسۡفَلَ مِنكُمۡ وَإِذۡ زَاغَتِ ٱلۡأَبۡصَٰرُ وَبَلَغَتِ ٱلۡقُلُوبُ ٱلۡحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِٱللَّهِ ٱلظُّنُونَا۠ ﴿١٠﴾﴾

باسی شەڕی ئەحزاب

خوای گەورە باسی چاکەو بەهرەو ڕێزی خۆی دەکات لەگەڵ عەبدە خاوەن باوەڕەکانی کە چۆن لایدانو پاراستنی ئەو ساڵەی کە هاودەستەکان هەموو کۆبوونەوەو هاتبوون بدەن بەسەر مەدینەداو پێغەمبەرو موسڵمانان لەناو بەرن، ئەو ساڵە پێی ئەڵێن ساڵی خەندەق لە شەوالی ساڵی پێنجەمی کۆچیدا بوو کەئەمە ڕایەکی ڕاستو مەشهورە. موسای کوڕی عوقبەو چەند کەسێکی تریش ئەڵێن: لە ساڵی چوارەمی کۆچیدا بووە.[2] هۆی هاتنی ئەو هاوپەیمانانە هەندێ لە پیاو ماقوڵانی جولەکەی بەنو نەزیر کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) لە مەدینە دەری کردبوون بۆ خەیبەر لەوانە سەلامی کوڕی ئەبو حەقیقو سەلامی کوڕی موشکیم و کەنانەی کوڕی ڕەبیع، چوون بۆ مەککەو لەگەڵ پیاوماقوڵانی قورەیش کۆبوونەوەو هەڵیاننان بۆ ئەوەی شەڕ لەگەڵ پێغەمبەر بکەن(ﷺ) بەڵێنیشیان دانێ کە بە گیانوماڵیان هاوکاریان بکەن، قورەیشیەکان داواکەیان قەبوڵ کردن، پاشان ڕۆیشتن بۆ لای تیرەی غەتەفان ئەوانیش داواکەیان قەبوڵ کردن، پاشانیش قورەیش خۆی کۆکردەوە لەگەڵ ئەو تیرانەی کە لەگەڵی هاتن بە سەرۆکایەتی ئەبو سوفیان سەخری کوڕی حەرب، غەتەفانیش بە سەرۆکایەتی عویەینەی کوڕی حیسنی کوڕی بەدر بوو، ژمارەی هەموویان نزیکەی دە هەزار کەس دەبوو، کاتێك پێغەمبەری خودا(ﷺ) بیستی بەرەو مەدینە دێن، فەرمانی دا بە موسڵمانان کە چاڵ(خەندەق) بە دەوری مەدینەدا هەڵکەنن لە لای خۆرهەڵاتەوە، ئەم خەندەقەیش لەسەر ڕای سەلمانی فارسی بوو(ڕەزای خوای لێ بێت) موسڵمانەکان ئیشیان تێدا کردو زۆر خۆیان ماندوو کرد، پێغەمبەری خودا(ﷺ) خۆی خۆڵی دەگواستەوەو چاڵی هەڵدەکەند، لەو چاڵ هەڵکەندنەی پێغەمبەردا(ﷺ) بەڵگەو نیشانەی زۆر ڕوون دەرکەوتن و ئاشکرا بوون، موشریکەکان هاتن لە باکووری مەدینەوە چادریان هەڵدا لە نزیکی ئوحود، هەندێکی تریان لە بەرزاییەکانی مەدینە باریان خست و دابەزین وەك

---

[1] الاعراف(٤٣).

[2] فتح الباري(٧/٤٥٣).

خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿ إِذْ جَآءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ ﴾ پێغەمبـەریش(ﷺ) لەگـەڵ موسڵمانەکاندا کە نزیکەی سێ هەزار کـەس دەبـوون چـوون بۆیـان‌و خۆیـان ئامـادە کـرد، هەنـدێکیش ئەڵێن حەوت سەد کەس بوون، پاڵیان دا بـە کێـوی سـەلحەوە ڕوویـان کـردە دوژمـن، ئـەو خەندەقـەی هەڵیان کەندبوو ئاوی تێدا نـەبوو هـەتا سـوارو پیادەی دوژمـن نـەتوانن دەسـتیان بگاتـە موسـڵمانان، منداڵ‌و ژنانی موسڵمانان لەناو ماڵەکاندا خۆیان قایم کرد، بەنو قورەیزە کـە گرۆیـەکی جوولەکـە بـوون قەڵایەکیان هەبوو لە باشووری ڕۆژهەڵاتی مەدینەدا، کە پـەیمانیان لەگـەڵ پێغەمبـەردا(ﷺ) بەسـتبوو، هاوکاری یەکتری بکەن، کە نزیکەی هەشت سـەد جـەنگاوەر دەبـوون حویـەی کـوڕی ئەختـەبی نـەزری چووە لایان وازی لێ نەهێنان تا پەشیمانی کردنەوە لە پەیمانەکە، هاودەستەکان هەموو کۆبوونەوە لـە دژی پێغەمبـەر(ﷺ) کارەسـاتێکی زۆر گـەورەو گـران بـوو تـەنگی بـە پێغەمبـەر(ﷺ)و موسـڵمانان هەڵچنی، موسـڵمانان دڵیـان کەوتـە لـەرزە، وەك خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ هُنَالِكَ ٱبْتُلِيَ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا۟ زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴾[1] واتە: لەوێدا ئیمانـداران تـاقی کرانـەوەو ڕاوەشـێنران بـە ڕاوەشاندنێکی تونـد. کۆمەڵی هاودەستەکان(الاحزاب) بـۆ مـاوەی نزیکـی مانگێك دەوری پێغەمبـەر(ﷺ)و هاوەڵەکانیـان دا، بەڵام دەستیان نەگەیشت پێیان‌و جـەنگ ڕووی نـەدا، عـەمری کـوڕی عەبـدی عـامری وددی نـەبێت کە یەکێك بوو لە جەنگاوەرە بەناوبانگەکانی ئەو سەردەمی نەفامیە، سواری وڵاخەکەی بـوو لەگـەڵ چـەند سوارێکدا خەندەقەکەی شکاندو لە لایەکەوە خۆی گەیاندە ناو موسـڵمانەکان، پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) بـانگی موسـڵمانەکانی کـرد کـە پـەلاماریان بـدەن، فـەرمانی دا بـە عـەلی بـەرەو ڕووی ڕۆیـشت مـاوەی کاتژمێرێك شەڕیان کـرد لـە پاشـان عـەلی(ڕەزای خـوای لـێ بێـت) عـەمری کوشـت، ئـەو ڕووداوە بـووە نیشانەی سەرکەوتن، پاشان خوای گەورە بە دەسەڵات بایەکی زۆر توندی لێ هەڵکردن هەرچـی چـادرو ئەو شتانەی پێیان بوو هەمووی تێکدا بەیەکداو ئاگرەکانی کوژاندنەوەو هەراسانی کردن، وایـان لێهـات بە پەلەو بە سەرشۆڕی خۆیان پێچایەوەو گەڕانـەوە، وەك خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴾ واتـە: ئـەی ئـەو کەسـانەی باوەڕتـان هێنـاوە بـیر لـە چاکەو بـەهرەی خـوا بکەنـەوە بەسەرتانەوە کاتێك لەشکرێکی زۆرتان بۆ هات(لە جەنگی خەندەقدا) ئینجا ئێمە بایەکی بـەهێزمان بـۆ ناردن‌و لەشکری(فریشتەیش) کە ئێوە نەتانبینین‌و خوا بەوەی ئێوە دەیکەن بینایە. موجاهید دەڵێت: ﴿رِيحًا﴾ واتـە: بـای ڕۆژهـەڵات ئـەم فەرموودەیـەیش پـشتگیری دەکـات کـە پێغەمبـەری خـودا(ﷺ)

---

[1] الاحزاب(١١).

فەرموویەتی:(یارمەتی درام بە بای ڕۆژهەلات عادیش قڕکرا بە بای ڕۆژئاوا)[1]. ﴿وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا﴾ واتە: ئەو فریشتانەی کە ترس و لەرزیان خستە ناو دڵیانەوە، وایان لێهات هەموو سەرۆك هۆزێك دەیوت ئەی هۆزی فلانە کەس بکەن پێم، لە دەوری کۆدەبوونەوەو پێی دەوتن: فریای خۆتان بکەون، فریای خۆتان بکەون، بە هۆی ئەو ترس و لەرزەوە کە خوای گەورە خستبوویە دڵیان. موسلیم ڕیوایەتی کردووە لە سەحیحەکەیدا لە ئیبراهیمی تەمیمیەوە ئەویش لە باوکیەوە دەڵێت: لە لای حوزەیفەی یەمانی بووین(ڕەزای خوای لێ بێت) پیاوێك پێی وت: ئەگەر لە خزمەتی پێغەمبەری خودا(ﷺ) بوومایە لە خزمەتیدا جەنگم دەکردو دوژمنم تارو مار دەکرد حوزەیفە پێی وت: تۆ ئاوات دەکرد؟ ئەگەر ئێمەت دەبینی لەگەڵ پێغەمبەری خودا(ﷺ) لە شەوی هاودەستەکاندا کە شەوێك بوو زۆر بایەکی توندی ناڕەحەتی هەبوو، پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(چ پیاوێك هەواڵی ئەو کۆمەڵەم بۆ دێنێت لە ڕۆژی قیامەتدا لەگەڵم بێ)، هیچ کەس لە ئێمە وەڵامی نەدایەوە، پاشان دووبارەی کردەوە، پاشان سێهەم جاریش هەمان قسەی فەرموو، دوایی فەرمووی:(حوزەیفە هەڵسە! هەواڵێکی ئەو کۆمەڵەمان بۆ بێنە) هیچ چارەیەکم نەما کە هەڵنەسم کاتێك کە بە ناوی خۆم بانگی کردم. فەرمووی:(هەواڵی ئەو کۆمەڵەم بۆ بێنە، نەکەی بیانشلەژێنی لێم، وتی: ڕۆیشتم وەك بەناو گەرماودا بڕۆم وابوو، تا گەیشتمە ناویان، لەو کاتەدا ئەبو سوفیان پشتی کردبوو یەئاگرەکە تیرێکم لە کەوانەکەمدا داناو ویستم لێی بدەم پاشان قسەکەی پێغەمبەری خودام(ﷺ) وەبیرهاتەوە کە فەرمووی:(نەیانشلەژێنی لێم) ئەگەر تیرەکەم تێگرتایە لێم دەدا. دەڵێت: گەڕامەوە وەك ئەوەی بەناو گەرماودا دەگەڕێم، هاتمەوە بۆ لای پێغەمبەری خودا(ﷺ) پاشان کە گەڕامەوە سەرمام بوو، هەواڵەکەم دا بە پێغەمبەری خودا(ﷺ) عەبایەکی زیادی لابوو نوێژی لەسەر دەکرد بەو عەبایەم داپۆشیم تا بەیانی خەوتم، کاتێك بەیانی بوویەوە پێغەمبەری خودا(ﷺ)فەرمووی:(هەڵسە ئەی خەوالو).[2] پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِذْ جَآءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ﴾ واتە: هاودەستەکان لە سەرەوە بۆتان هاتن، ﴿وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ﴾واتە:وە لە خوارتانەوە، لە پێشەوە حوزەیفە باسی کرد مەبەست بە خوارەوە بەنو قورەیزەیە، ﴿وَإِذْ زَاغَتِ ٱلْأَبْصَـٰرُ وَبَلَغَتِ ٱلْقُلُوبُ ٱلْحَنَاجِرَ﴾ واتە: دڵتان کەوتە لەرزەو گیان گەیشتە قوڕقوڕاگە ئەوەندە ترسان، ﴿وَتَظُنُّونَ بِٱللَّهِ ٱلظُّنُونَا۠﴾ واتە: وە گومانی جۆربەجۆرتان بە خوا دەبرد. ئیبنو جەریر دەڵێت: هەندێ کەس کە لەگەڵ پێغەمبەردا بوون(ﷺ)

---

[1] فتح الباري(٢/٦٠٤).

[2] مسلم(٣/١٤١٤).

خەیالاتی زۆریان دەکردو وایان دەزانی موسڵمانان لەناو دەچن، خودایش ئەو کارەساتەیان بەسەر دێنێت، موحەممەدی کوڕی ئیسحاق لەم ئایەتەدا: ﴿وَإِذْ زَاغَتِ ٱلْأَبْصَٰرُ وَبَلَغَتِ ٱلْقُلُوبُ ٱلْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِٱللَّهِ ٱلظُّنُونَا۠﴾ دەڵێت: خاوەن باوەڕان هەموو خەیاڵێکیان دەکرد، دووڕوویش وەدەرکەوت هەتا موعتەبی کوڕی قوشەیر برای بەنی عەمری کوڕی عەوف وتی: موحەممەد(ﷺ) بەڵێنی پێ دەداین کە گەنجینەکانی کیسراو قەیسەر دەخۆین، کەچی ئێستا هیچ کەسێك لە ئێمە ناتوانێت بچێت بۆ سەرئاو[1].

حەسەن لەم ئایەتەدا: ﴿وَتَظُنُّونَ بِٱللَّهِ ٱلظُّنُونَا۠﴾ دەڵێت: خەیالی زۆر دەکرا، دووڕووەکان وا خەیالیان دەکرد کە پێغەمبەر(ﷺ)و هاوەڵەکانی قڕ دەبنو هیچیان نامێنێت، خاوەن باوەڕانیش بڕوایان وابوو کە بەڵێنی خودا ڕاستە، ئاینەکەی سەردەخات بەسەر هەموو ئاینەکانی تردا، با موشریکەکانیش پێیان ناخۆش بێت.[2] ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو سەعیدەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) ڕۆژی خەندەق وتمان: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئاخۆ شتێك هەیە کە ئێمە بیڵێین، ئەوەتا گیان گەیشتووەتە قورقوڕاگەمان؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: بەڵێ، بڵێن:(اللهم استر عوراتنا وآمن روعاتنا) واتە: ئەی خوایە عەیبەکانمان داپۆشەو ترس و لەرزیشمان مەهێڵە. دەڵێت: خودا بای دا بە ڕووی دوژمنەکانداو بە با شکستی پێهێنان، هەر بەم شێوەیە ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو عامری عەقەدیەوە.

﴿هُنَالِكَ ٱبْتُلِيَ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا۟ زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾ وَإِذْ يَقُولُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ يَٰٓأَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَٱرْجِعُوا۟ ۚ وَيَسْتَـْٔذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ ٱلنَّبِىَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِىَ بِعَوْرَةٍ ۖ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾﴾

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿هُنَالِكَ ٱبْتُلِيَ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا۟ زِلْزَالًا شَدِيدًا﴾ واتە: لەو شوێنەدا ئەزموونی خاوەن باوەڕان هاتە گۆڕێو بە لەرزینێکی زۆر بەهێز، دڵی هەمووان کەوتە لەرزە، خوای گەورە باسی ئەو کارەساتە دەکات کە هاودەستەکان لە دەوری مەدینە دابەزین، موسڵمانەکان زۆر لە ژیانێکی نارەحەتو تەنگانەدا بوونو دەوریان گیرابوو، پێغەمبەریشیان(ﷺ) لەگەڵدا بوو، لە تاقیکردنەوەیەکی زۆر گراندا بوون، دڵی هەموو کەوتە لەرزە، کاتێکی زۆر ترسناك بوو هەر کەسەو جۆرێ بیری دەکردەوە، خوای گەورە لە بارەی دووڕووەکانەوە فەرموویەتی: ﴿وَإِذْ يَقُولُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ

---

[1] ابن هشام(١/٥٢٢).

[2] الطبري(٢٠/١٢١).

﴿وَٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ إِلَّا غُرُورًا﴾ واتە: کاتێك دووڕووەکانو ئەوانەی نەخۆشی لە دڵیاندا هەبوو وتیان خواو پێغەمبەرەکەی بێجگە لە تەفرەدان هیچ بەڵێنێکیان پێ نەداین. دووڕووەکان دووڕوویيەکەيان دەرکەوت، ئەوانەش کە دڵيان خۆشو گومان لە دڵ بوون خەياڵی زۆر دەهات بە دڵیانداو دڵەچرکەيان بوو لەبەر کزیو لاوازی باوەڕيانو گرانی ئەو بەڵاو تەنگانەی کە تووشی هاتوون، هەندێکی تریشيان دەيانوت وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِذْ قَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ يَٰٓأَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَٱرْجِعُوا۟﴾ واتە: وە کاتێك دەستەيەك لەو ناپاکانە وتيان ئەی دانیشتوانی مەدینە ئێرە جێی مانەوەتان نیە دەی بگەڕێنەوە. ﴿يَثْرِبَ﴾ واتە: مەدینە. وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە پێغەمبەر(ﷺ) فەرموويەتی:(شوێنی کۆچ کردنەکەتانم پێشان درا زەويەك بوو لە نێوان دوو کێودا، وای بۆ دەچووم هەجەرە کەچی يەسريب(يثرب) بوو)[1]. لە وتەيەکی تردا هاتووە ئەفەرموێ: کەچی مەدینە بوو. دەڵێن: ناونانی بە يەسريب بە هۆی پياوێکەوە بووە کە لەوێ دابەزيووە لە عەماليقەکان بووە ناوی يەسريبی کوڕی عەبيلی کوڕی مەهلائيلی کوڕی عەوزی کوڕی عيملاقی کوڕی لاوزی کوڕی ئيرەمی کوڕی سامی کوڕی نوح بووە، ئەمە قسەی سوهەيلييە، وە دەڵێت: ڕيوايەت کراوە لە هەندێکيانەوە ئەڵێن: لە تەوراتدا يانزە ناوی هەبووە: مەدينەو تابەو تيبەو ميسکينەو جابيرەو مەجبورەو مەحبوبەو قاسمو عەزراو مەرحومە، خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿لَا مُقَامَ لَكُمْ﴾ واتە: ئەی خەڵکی مەدینە ئێرە جێی ئێوە نيە کە بەرامبەر کۆمەڵی ئەحزاب بوەستن لە لای پێغەمبەر(ﷺ)، ﴿فَٱرْجِعُوا۟﴾ واتە: بگەڕێنەوە ناو ماڵو منداڵی خۆتان، ﴿وَيَسْتَـْٔذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ ٱلنَّبِىَّ﴾ واتە: وە کۆمەڵێکی تر لەوان مۆڵەتی گەڕانەوە لە پێغەمبەر(ﷺ) دەخوازن. عەوفی دەڵێت: لە ئيبنو عەباسەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) ئەوانە لە هۆزی بەنی حارسە بوون داوای ئيزنيان لە پێغەمبەر(ﷺ) دەکرد، ﴿يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ﴾ واتە: دەيانوت: ترسمان هەيە لە ماڵەکانمان بۆ دزو پياو خەراپ.[2] زۆر کەسی تريش هەر وايان وتووە. ئيبنو ئيسحاق دەڵێت: ئەوەی ئەو قسەی کردووە ئەوسی کوڕی قەيزی بووە[3] واتە: بيانوويان دەهێنايەوە بۆ ئەوەی بگەڕێنەوە بۆ ناو ماڵەکانيان، دەيانوت: کەس نيە ماڵەکانمان بپارێزێت، دەترسين دوژمن بدات بەسەرياندا. خوای گەورەيش دەفەرموێت: ﴿وَمَا هِىَ بِعَوْرَةٍ﴾ ماڵەکانيان ڕووت

---

[1] فتح الباري(١٢/٤٣٩).

[2] الطبري(٢٠/٢٢٦).

[3] الطبري(٢٠/٢٢٥).

نین، واتە: ئەوەی ئەوان دەیڵێن وا نیە لە ترسی ماڵو منداڵ نیە، ﴿إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا﴾ واتە: بەڵكو ئەوانە هەر دەیانەوێت ڕابكەن لە ترسی ئەوەی نەوەك بدەن بەسەریاندا.

﴿وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِم مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا (١٤) وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ ۚ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا (١٥) قُل لَّن يَنفَعَكُمُ الْفِرَارُ إِن فَرَرْتُم مِّنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذًا لَّا تُمَتَّعُونَ إِلَّا قَلِيلًا (١٦) قُلْ مَن ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُم مِّنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ۚ وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (١٧)﴾

خوای مەزن باسی ئەوانە دەكاتو دەفەرمووێت: ﴿وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِم مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا﴾ واتە: ئەوانە ئەگەر دوژمن دەوری ماڵەكانیان بدایە لە هەموو لایەكەوە، لەو كاتەدا ئەگەر پێیان بوتنایە واز لە ئاینەكەتان بێنن بە زوویی پەشیمان دەبوونەوە، بە لایانەوە گرنگ نەبوو دەست بەرداری باوەڕەكەیان دەبوونو نەیاندەپاراست لە ترساندا، قەتادەو عەبدوڕەحمانی كوڕی زەیدو ئیبنو جەریریش هەر وایان ماناكردووە.[1] ئەمە ئەوپەڕی باسی خراپەی ئەوانەیە، پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ﴾ پاشان خوای گەورە باسیان دەكات كە لە پێش ئەمە پەیمانیان دا بە خودا كە پشت هەڵناكەنو ڕاناكەن لە دوژمن، ﴿وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا﴾ واتە: وە پەیمانێك درا بە خوا خاوەنەكەی لێپرسراو دەبێت. واتە خوای گەورە هەر پرسیاریان لێ دەكات لەسەر ئەو پەیمانەی كە دابوویانو شكاندیان، ڕاكردن هیچ دادێكیان نادات‌و مردنیان دوا ناخاتو تەمەنیان درێژ ناكات، بەڵكو لەوانەیە خودا زووتر تۆڵەیان لێ بسێنێت، وەك دەفەرمووێت: ﴿قُل لَّن يَنفَعَكُمُ الْفِرَارُ إِن فَرَرْتُم مِّنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذًا لَّا تُمَتَّعُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ واتە: ڕاكردن لە مردن یان كوشتن، هیچ دادێكی ئێوە نادات، ئەوساكەش هەر كەمێكی تر لە دنیادا ڕای دەبوێرن، وەك خوای مەزن لە ئایەتێكی تردا فەرموویەتی: ﴿قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ﴾[2] واتە: بڵێ خۆشی و لەزەتی دنیا زۆر كەمەو ڕۆژی دوایی باشترە بۆ كەسێك لە خوا بترسێت. پاشان دەفەرمووێت: ﴿قُلْ مَن ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُم مِّنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ۚ وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ واتە: بڵێ كێیە ئەو كەسەی ئێوە لە خوا دەپارێزێت ئەگەر

---

[1] الطبري(٢٠/٢٢٧).

[2] النساء(٧٧).

خوازیان‌و خراپە یان بەزەیی‌و ڕەحمەتی بۆ ئێوە بوێت، بێجگە لە خوا هیچ پشتیوان‌و یارمەتی دەرێك بۆ ئەوان نیە. واتە ئەوانیش‌و غەیری ئەوانیش هیچ کەسێك ناتوانێت پەنایان بدات‌و بێت بە هاواریانەوە خودا نەبێت.

﴿قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾ أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾﴾

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ﴾ واتە: بێگومان خوا دەزانێت بەو کەسانەتان کە ساردکەرەوەو گەڕێنەرەوەی(موسڵمانانن لە جیهاد) کە بە برادەرەکانیان دەڵێن. خوای گەورە باسی ئەو کەسانە دەکات کە دەبوونە گری‌و لەمپەرو بانگی هاوەڵ‌و براکانی خۆیان دەکرد کە جەنگ نەکەن‌و واز بێنن‌و بگەڕێنەوە، دەیانوت: ﴿هَلُمَّ إِلَيْنَا﴾ وەرنە لای ئێمەو دانیشن، ﴿وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ واتە: زۆر کەمیان لەم شەڕەدا ئامادە دەبن، خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ﴾ سودی دەڵێت: لە کاتی دەستکەوتدا زۆر چاوچنۆکن، ﴿فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ﴾ واتە: لە ترس‌و دڵەلەرزەدایەو خەریکە گیانی دەردەچێت، ئەمە کارو پیشەی ترسنۆکانە لە جەنگدا، ﴿فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ﴾ واتە: کاتێکیش کە ئاشتی بێت‌و شەڕ نەبێت زمان درێژ دەکەن، دەست دەکەن بە قسەی لوس‌و گرمەو گاڵەیان دێت‌و بە تەمای پلەی بەرزو شوێنی چاکن، خۆیان بە ئازاو دلێر دەدەنە قەڵەم بەڵام ئەوانە درۆزن‌و فریودەرن‌و ڕاست ناکەن، ئیبنو عەباس(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ﴿سَلَقُوكُم﴾ واتە: پێشوازیتان لێ دەکەن.[1] قەتادە دەڵێت: لە کاتی دەستکەوت‌و تالانیدا زۆر چاوچنۆك‌و پیسکەن‌و داوای زۆر دەکەن‌و ئەڵێن بەشمان بدە! خۆ ئێمەیش لەگەڵتان بووین، بەڵام لە کاتی شەڕو تەنگانەدا ترسنۆکترین‌و بێدەسەلاتترین کەسن لەسەر هەق.[2] ﴿أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ﴾ واتە: کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا بەخشندە نین‌و زۆر چاو برسین، هیوای خێریان لێ ناکرێت چونکە ترسنۆك‌و پیسکەن بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ وَكَانَ

---

[1] الطبري(٢٠/٢٣٢).

[2] الطبري(٢٠/٢٣٢).

ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ ﴾ واتە: ئا ئەوانە باوەڕیان نەهێنابوو هەموو کارەکانیان لای خودا بە فیڕۆچووەو ئەمەش لای خودا زۆر سووکو ئاسانە.

﴿ يَحْسَبُونَ ٱلْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا۟ ۖ وَإِن يَأْتِ ٱلْأَحْزَابُ يَوَدُّوا۟ لَوْ أَنَّهُم بَادُونَ فِى ٱلْأَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ أَنۢبَآئِكُمْ ۖ وَلَوْ كَانُوا۟ فِيكُم مَّا قَٰتَلُوٓا۟ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾ ﴾

ئەمەش یەکێکی ترە لە ڕەوشتە ناشیرینو بەدەکانیان، ئەوەندە ترسنۆکو لێ نەهاتوون، ﴿ يَحْسَبُونَ ٱلْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا۟ ﴾ وا دەزانن دوژمنە هاودەستەکان نەڕۆیشتوونو زۆر لێیانەوە نزیکنو جارێکی تر دێنەوە سەریان، ﴿ وَإِن يَأْتِ ٱلْأَحْزَابُ يَوَدُّوا۟ لَوْ أَنَّهُم بَادُونَ فِى ٱلْأَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ أَنۢبَآئِكُمْ ﴾ واتە: پێیان خۆشە کاتێك کە هاودەستەکان هاتن لەوێ نەبوونایە لەگەڵتان لە مەدینە، بەڵکو لەناو عەرەبە چۆڵ نشینەکاندا بوونایە، لە دوورەوە هەواڵی ئێوەیان بپرسیایە، نەك لەگەڵ ئێوەدا لەگەڵ دوژمن بەرامبەر بوەستانایە، ﴿ وَلَوْ كَانُوا۟ فِيكُم مَّا قَٰتَلُوٓا۟ إِلَّا قَلِيلًا ﴾ واتە: خۆ ئەگەر لە نێوان ئێوەشدا بوونایە، کەمێکیان نەبێت لەو شەڕەدا بەشداریان نەدەکرد، چونکە زۆر ترسنۆکو کەم وورەو باوەڕ لاوازن، خوای پاكو بێ عەیب چاك ئاگای لێیانەو دەیانناسێت.

﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْـَٔاخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَءَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْأَحْزَابَ قَالُوا۟ هَٰذَا مَا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَصَدَقَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ ۚ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّآ إِيمَٰنًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾ ﴾

فەرماندان بە گوێڕایەڵی پێغەمبەر(ﷺ)

ئەم ئایەتە پیرۆزە بنەمایەکی مەزنە بۆ ئەوەی کە خاوەن باوەڕان پێغەمبەری خودا(ﷺ) بکەنە سەرمەشقی خۆیان، لە کردارو گفتارو هەموو هەڵسوکەتێکیدا، لە ژیانیدا، بۆیە خوای گەورە فەرمان دەدات بەو خەڵکە کە پێغەمبەر(ﷺ) لەو ڕۆژەدا (ڕۆژی ئەحزاب) بکەنە سەرمەشقی خۆیان، لە خۆڕاگریو نەبەزینو ئازایەتیو وەستان بەرامبەر دوژمنو چاوەڕوانی دەرووییەك لە لای خودای گەورەوە کە لێیان بکاتەوە، سەلات و سەلامی خوای لەسەر بێت تا ڕۆژی قیامەت، بۆیە خوای خاوەن دەسەلاتو بە توانا باسی ئەو کەسانە دەکات کە جێ بە خۆیان ناگرنو دڵەتەپەیانەوخەریکن زراویان ئەتۆقێ لەو ڕۆژی هاودەستانەدا وەك دەفەرموێت: ﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ﴾ بەبێگومان پێشەوایەتی یەکی چاکتان لە پێغەمبەرەوە بۆ دامەزراوە، واتە: خۆزگە چاوتان لە

پێغەمبەری خودا(ﷺ) بکردایەو بتانکردایەتە سەرمەشقی خۆتان لە چاکەدا. بۆیە دەفەرموێت: ﴿لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ بۆ هەر کەسێك بە هیوای ڕۆژی دواییەو یادی خودا دەکات.

هەڵوێستی خاوەن باوەڕان بەرامبەر هاودەستەکان

پاشان خوای گەورە باسی ئەو عەبدە خاوەن باوەڕانەی دەکات کە بڕوایان بە بەڵێنی خودا هەیەو بە ڕاستی دەزانن، وە بە هیوای پاشەڕۆژێکی چاکن لە دنیاو لە قیامەتداو دەفەرموێت: ﴿وَلَمَّا رَءَا الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَٰذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ﴾ واتە: وە کاتێك ئیمانداران ئەو کۆمەڵانەیان دی وتیان ئەمە ئەو بەڵێنەیە خواو پێغەمبەرەکەی بە ئێوەیان دابوو. ئیبنو عەباس و قەتادە ئەڵێن: مەبەستیان ئەو ئایەتەیە کە لە سورەتی(البقرة) هاتووە کە دەفەرموێت: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُم مَّسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾[1] واتە: ئایا واتان زانیوە دەچنە بەهەشت کەچی هێشتا نەهاتووەتە ڕێتان ئەوەی تووشی ئەوانە بوون کە لە پێش ئێوەدا تێپەڕین(کە لە ڕێی خوادا) دووچاری سەختی و زەرەرو زیان بوون و زۆر بە توندی تەکان دران بە ڕەنگێك کە پێغەمبەرو ئەوانەی کە بڕوایان هێنابوو لەگەڵیدا دەیانوت: سەرکەوتنی خوا کەی دێت؟ ئاگادار بن و بە ڕاستی سەرکەوتنی خوا نزیکە.[2] واتە: ئەمە ئەو بەڵێنە بوو کە خودای مەزن و پێغەمبەرەکەی(ﷺ) پێیان داین کە بەڵامان بەسەر دێنێت و تاقیمان دەکاتەوە لە پاش ئەو بەڵاو تاقی کردنەوەیە بە ماوەیەکی کەم یارمەتیمان دەدات و سەرمان دەخات، بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ﴾ واتە: خواو پێغەمبەرەکەی ڕاستیان فەرمووە. وە دەفەرموێت: ﴿وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴾ ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر زیادبوونی باوەڕو بەهێزبوونی بە پێی چۆنیەتی ئەو خەڵکەو ئەو حاڵەتەی تێیدا دەژین، وەك زۆرینەی پێشەوایانی ئیسلام ئەڵێن: کە باوەڕ زیادو کەم دەکات وەك چۆن لە سەرەتای شەرحی بوخاریدا وتمان، سوپاس و ستایش بۆ خوای مەزن. وە مانای ئەم ئایەتەی کە خوای خاوەن دەسەڵات دەفەرموێت: ﴿وَمَا زَادَهُمْ﴾ واتە: ئەو ناڕەحەتی و تەنگانەو ژیانە سەختە هەر زیاتر بڕوایان بەهێزتر

---

[1] البقرة(٢١٤).

[2] الطبري(٢٠/٢٣٦).

دەکات، گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خوداو پێغەمبەرەکەی دەبن(ﷺ) هەروەها دەفـەرمووێت: ﴿إِلَّآ إِيمَٰنًا وَتَسْلِيمًا﴾ واتە: تەنها ئیمانو ملکەچیان پێی زیادی کرد.

﴿مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟ مَا عَٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُۥ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا۟ تَبْدِيلًا (٢٣) لِّيَجْزِىَ ٱللَّهُ ٱلصَّٰدِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ إِن شَآءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا (٢٤)﴾

وەسفی خاوەنباوەڕان لەسەر هەڵوێستیان و دواخستنی سزای دووڕووەکان

کاتێك خـوای گەورە باسـی دووڕووەکانی کرد کە ئەو پەیمانەی دابوویـان بە خـودا شکاندیانو پاشەکشەیان لێی کرد، کە دێتە سەر باسی خاوەنباوەڕانو وەسفیان دەکات کە لەسەر پەیمانی خۆیان بەردەوام بـوون، دەفـەرمووێت: ﴿مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟ مَا عَٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُۥ﴾ واتە: لە ناو باوەڕداراندا پیاوانێك هەن ڕاستیان کرد لەو پەیمانەی کە دابوویان بە خوا ئینجا هەندێکیان نەزرو بەڵێنی خۆیـان بـەجێ هێنـاو(شـەهیدبوون). هەنـدێ ئـەڵێن: تەمـەنی خـۆت بردەسـەر. بوخـاری دەڵێت: پەیمانی خۆی بردە سەر و ئەمەش هـەر بـەو مانایەشـەوە دەگەڕێتـەوە[1]. ﴿وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا۟ تَبْدِيلًا﴾ واتە: هەندێکیشیان چاوەڕوان بـوونو پـەیمانو بـەڵێنی خۆیـان نـەگۆڕیو لێیـان لانـەدا، بوخـاری ڕیوایـەتی کـردووە لـە زەیـدی کـوڕی سـابتەوە(ثابـت) دەڵێـت: کاتێـك قورئانمـان نووسـیەوە ئایەتێکم لێ ون بوو لە سورەتی(الاحزاب)دا، لە خزمەت پێغەمبەردا بووم(ﷺ) گوێم لێ بوو دەیخوێند، بەڵام لای کەسی تر نەمدەبینی لە لای خوزەیمەی کوڕی سابتی ئەنساری نەبێت (ڕەزای خوای لێ بێت) ئەو پیاوەی کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) شایەتی ئەوی بە شایەتی دوو پیـاو دادەنـا، ﴿مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟ مَا عَٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ عَلَيْهِ﴾[2] تـەنها بوخـاری خـۆی هێناویـەتی موسـلیمی لەگـەڵ نیـە، ئیمـامی ئەحمەدیش لە موسنەدەکەیدا هێناویەتی تیرمیزیو نەسائیش هێناویانە، تیرمزی دەڵێت: حەدیسێکی چاكو ڕاستە(حسن صحيح).[3] دیسان بوخاری ڕیوایـەتی کـردووە لـە ئەنەسـی کـوڕی مالیکـەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: وا دەبینین کە ئـەم ئایەتـە لەسـەر ئەنەسـی کـوڕی نـەزر هاتووەتـە خـوارەوە،

---

[1] فتح الباري(٨/٣٧٧).

[2] فتح الباري(٨/٣٧٧).

[3] أحمد(١٨٨)، تحفة الأحوزي(٨/٥٢٠)، النسائي في الكبرى(٦/٤٣٠٠)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

﴿مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟ مَا عَـٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ عَلَيْهِ﴾[1] تەنها بوخاری هێناویەتی، وە لە ڕێگای ترەوە نموونەی زۆرە. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسەوە دەڵێت: وتی مامم ئەنەسی کوڕی نەزر (ڕەزای خوای لێ بێت) ئامادەی جەنگی بەدر نەبوو لەگەڵ پێغەمبەری خودا(ﷺ) بەوە ناوبراوە، چونکە زۆر بە لایانەوە گران بوو کە ئامادە نەبوو، دەڵێت: یەکەمجار پێغەمبەری خودا(ﷺ) تووشی جەنگ بوو من لە خزمەتیدا ئامادە نەبووم، ئەگەر خودا لەمەودوا بۆم ڕێك بخات لە جەنگێکی تر لە خزمەت پێغەمبەردا بم(ﷺ) مەگەر خودا خۆی بزانێت چی دەکەم. دەڵێت: هەر کەسێك ئەم قسەی بکردایە غەیری ئەو دەترسا، لە جەنگی ئوحوددا ئامادە بوو، لەگەڵ سەعدی کوڕی مەعاز بەیەك گەیشتن(ڕەزای خوای لێ بێت) ئەنەس پێی وت: ئەی باوکی عەمر بۆ کوێ؟ سەرم سوڕدەمێنێت لە بۆنی بەهەشت، من بۆنی بەهەشت دەکەم لەبەردەم ئوحوددا دەڵێت: دەستیکردووە شەڕ کردن هەتا شەهیدکرا(ڕەزای خوای لێ بێت) هەشتاو ئەوەندە برین بە لاشەیەوە بوو لە برینی شمشێرو تیر، خوشکی ئەنەس(پورم ڕەبیع کچی نەزر) دەڵێت: براکەی خۆم نەدەناسیەوە بەسەر پەنجەکانیدا نەبێت، دەڵێت: ئەوەبوو ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە: ﴿مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟ مَا عَـٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُۥ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا۟ تَبْدِيلًا﴾ دەڵێت: ئەو خەڵکە وایان دەزانی ئەم ئایەتە لەسەر ئەوو هاوەڵەکانی هاتووەتەخوارەوە(ڕەزای خوایان لێ بێت).[2] موسلیمو تیرمیزیو نەسائی ڕیوایەتیان کردووە.[3] ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە موسای کوڕی تەلحەوە دەڵێت: مەعاویەی کوڕی ئەبو سوفیان هەڵساو وتی: من بیستوومە لە پێغەمبەری خوداوە(ﷺ)دەیفەرموو:(تەلحە یەکێك بوو لەو کەسانەی کە گیانی خۆی بەخشیووە). بۆیە موجاهید لەم ئایەتەدا: ﴿فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُۥ﴾ دەڵێت: واتە: پەیمانی خۆی بەجێ هێنا، ﴿وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ﴾ دەڵێت: هەر ڕۆژێك جەنگ بێت هەیانە بەڵێنی خۆی بەجێ دێنێتو بەرەو ڕووی دوژمن دەوەستێت.[4] وە هەشیانە چاوەڕوانە گیانی خۆی ببەخشێت لە ڕێی خوادا، وە هەشیانە هەر لەسەر پەیمانی خۆیەتی هیچ گۆڕانێکی بەسەر نەهاتووە.[5] قەتادەو ئیبنو زەیدیش هەر وایان وتووە. هەندێك بەردەوامن لەسەر ئەو بەڵێنەی کە بە خودایان داوەو

---

[1] فتح الباري(٨/٣٧٧).

[2] أحمد(٣/١٩٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] مسلم(٣/١٥١٢)، تحفة الأحوزي(٩/٦٠).

[4] الطبري(٢٠/٢٣٨).

[5] الطبري(٢٠/٢٣٩).

پاشگەز نەبوونەتەوە وەك ئەو دووڕووانەی كە دەیاوت: ماڵەكانمان كەس نیە بیپارێزێت، ﴿ وَإِذْ قَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ يَٰٓأَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَٱرْجِعُوا۟ ۚ وَيَسْتَـْٔذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ ٱلنَّبِىَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِىَ بِعَوْرَةٍ ۖ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴾ واتـە: خانووەكانمـان بـێ پـارێزەرو ڕوونو كەلێناویـە لـە كیاتێكـدا واش نەبوو(كە دەیانوت)، ئەوان تەنها مەبەستیان هـەڵهاتن بوو، ﴿ وَلَقَدْ كَانُوا۟ عَٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ ٱلْأَدْبَٰرَ ﴾ واتە: بێگومان ئەوانە لە پێش ئەم(ڕووداوە) پەیمانیان بە خودا دابوو كـە(لـە غـەزادا) پـشت هەڵناكـەنو ڕاناكـەن.[1] پاشـان خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ لِّيَجْزِىَ ٱللَّهُ ٱلصَّٰدِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ إِن شَآءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ﴾ واتە: بۆیە خوای گەورە بەندەكانی تاقی دەكاتەوە بە ترسو دڵە لەرزەو تەنگانە هەتا خراپ لە چاك جیابكاتـەوە بـە جوانی دەركـەوێت چـاك كامەیـەو خـراپ كامەیـە، چونكە خوای گەورە خۆی ئاگای لە هەموو شتێك هەیە پـێش ئـەوەی ڕووبداتو بێتـەجێ، بـەڵام خـودا سزای كەس نادات هەتا ئەو كارە نەكاتو بەجێی نەهێنێت بۆ ئەوەی بە چاكی بزانن كە خـوا ئاگـاداری هـەموو شـتێكە كـە دەیكـەن. وەك فەرموویـەتی: ﴿ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ ٱلْمُجَٰهِدِينَ مِنكُمْ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَنَبْلُوَا۟ أَخْبَارَكُمْ ﴾[2] واتـە: سـوێند بـە خـوا تاقیتـان دەكەینـەوە تـا دەری بخـەینو دیـار بێـت موجاهیـدانو خۆڕاگرانتان كامانەن و تا هەواڵتان چییە ئاشكرای بكەن. ئەم ئاگاداربوونـە بـە شت دوای ڕوودانیـەتی هەرچەند خودا ئاگاداری ئەو شتە بووە پێش ڕوودانی، وە هەر بەو شێوەیە خوای گەورە فەرموویـەتی: ﴿ مَّا كَانَ ٱللَّهُ لِيَذَرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ ٱلْخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى ٱلْغَيْبِ ﴾[3] واتە: خودا هـیچ كاتێـك بـاوەڕدارانی لـە بارودۆخێكدا(وا ئێـوەی تێداهـەن) نەهێشتووەتەوە مەگەر لەبەر ئەوەی ناپاكان لە پاكان هـەڵاوێرێت، خـودا ئێـوە لـە نادیـار ئاگـادار ناكـات. بۆیـە لێرەدا خـوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿ لِّيَجْزِىَ ٱللَّهُ ٱلصَّٰدِقِينَ بِصِدْقِهِمْ ﴾ واتـە: تـا بـە هـۆی ئـەو خۆگریانـەوە لەسەر ئەو پەیمانەی كە بە خودایان داو پێی هەڵسانو پاراستیان خودا پاداشتیان بداتەوە، ﴿ وَيُعَذِّبَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ ﴾ وە ئەو دووڕووانە كە بەڵێنیان دا بە خوداو شكاندیان دژی فەرمانـەكانی خـودا وەسـتان بـە هـۆی ئـەو كردارانەیانـەوە تووشـی سزاو تۆڵـەی خـودا دەبـن ئەگـەر بیـەوێت،بـەڵام ئەوانـە لـە ژێـر

[1] الاحزاب(١٣و ١٥).

[2] محمد(٣١).

[3] ال عمران(١٧٩).

دەسەڵاتی ئەودان و لێی دەرناچن لە دنیادا، خودا مەیلی لێ بێت لەسەر ئەو خراپەکاریە هەر دەچن هەتا دەمردن و ئەو کاتە سزایان دەدات، وە ئەگەر مەیلیشی لێ بێت ﴿أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾ لێیان خۆش دەبێت و ڕێیان نیشان دەدات هەتا لە دووڕووییەوە بەرەو خواناسی بێن و ئاکاری چاك بکەن پاش ئەو لادان و سەرپێچی کردنە چونکە بەزەیی و سۆزی خودای مەزن بە عەبدەکانی زۆر زیاترە لە توڕەبوونی بۆیە فەرمویەتی: ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾ واتە: بێگومان خوا لێبوردەی میهرەبانە.

﴿وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا ۚ وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٢٥﴾﴾

خوا ئەو هاودەستە خوانەناسانەی گەڕاندەوە بەسەرشۆڕی و ڕەنجەساری

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا ۚ وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ﴾ واتە: وە خوا کافرەکانی گەڕاندەوە بە ڕق و مەراقەوە بۆ وڵاتی خۆیان هیچ خێرو ئاواتێکیان دەست نەکەوت خوا ئیماندارانی لە جەنگ پاراست. خوای گەورە باسی هاودەستەکان دەکات کە وەدەرینان لە مەدینە بە هۆی ئەو بایەی کە بۆی ناردن لەگەڵ سەربازەکانی خۆیدا، خۆ ئەگەر خودای مەزن پێغەمبەرەکەی ڕەوانە نەکردایە بە سۆزو بەزەییەوە بۆ هەموو جیهانیان، ئەم بایە زۆر بەهێزتر دەبوو لەو گڕە بایەی کە ناردی بۆ سەر هۆزی عاد، بەڵام خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ ﴾[1] واتە: وە بە ڕاستی خوا سزایان نادات لە کاتێکدا تۆ(ئەی موحەممەد(ﷺ)) لەناویاندا بیت. بۆیە بایەکی بۆ ناردن پەرش و بڵاوی کردن وەك چۆن لەسەر ئارەزوو کۆبووبوونەوە، هەر هۆزە لە لایەکەوە هاتبوون و هەریەکە و هۆکارێك پاڵی پێوەنابوو هاتبوو، خودایش بەو شێوەیە تاروماری کردن و بە سەرشۆڕی و داماوی و زەلیلی و داخ و خەفەتێکی زۆرەوە پاشەکشەی پێکردن لە دنیادا تووشی شکستی کردن و سەرکەوتنیان بە دەست نەهێنا و هیچ تاڵانیەکیشیان دەست نەکەوت، وە بە کۆڵێك گوناهەوە بەرەو قیامەتیش ڕۆیشتن بە هۆی دوژمنایەتی کردنی پێغەمبەر(ﷺ) و هەواڵدانیان بۆ کوشتنی پێغەمبەر(ﷺ) و لەناودانی سوپاو لەشکرەکەی، چونکە هەر کەسێك نیازی شتێکی ببێت و بە کرداریش پێی هەڵسێت، وەك ئەو کارەی کردبێت وایە، خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ﴾ واتە: خودا لەگەڵ خاوەن باوەڕاندایە، ئەویان بەسە، پێویستیان نەبوو کە بەرەو ڕوویان بڕۆن و جەنگیان لەگەڵ بکەن، بۆ ئەوەی وەدەریان نێن لە وڵاتەکەیاندا، بەڵکو تەنها خودا خۆی بەس بوو یارمەتی عەبدەکەی خۆی داو سەربازەکانی کردە خاوەن دەسەڵات، هەر بۆیە پێغەمبەری خودا(ﷺ) دەیفەرموو:(هیچ پەرستراوێك نیە تەنها خوا نەبێت، بەڵێنی خۆی بەجێ هێناو

[1] الانفال(٣٣).

عەبدەکەی یارمەتی داو سەربازەکانی دەسەڵاتدار کردو هەر خۆیشی هاودەستەکانی شکست پێهێنا، هیچ شتێك دوای خودا نیە).[1] واتە: هەر خۆی دەمێنێت. وە لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە لە عەبدولای کوڕی ئەبو ئەوفاوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) دوعای کرد لە هاودەستەکان و فەرمووی:(ئەی خودایە! تۆ کتێبت دەنێری‌و لێپرسینەوەت کتوپڕە، شکست بە هاودەستەکان بێنە، ئەی خودایە تارومباریان بکەو دڵیان بخەرە لەرزە).[2] وە ئەم ئایەتە کە دەفەرموێت: ﴿وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ﴾ هێمایە بۆ نەمانی شەڕ لە نێوان موسڵمانەکان‌و قورەیشدا، هەر وایش بوو موشریکەکان نەهاتنە سەر موسڵمانەکان بەڵکو موسڵمانەکان چوونە سەر ئەوان لە ناوچەکانیاندا، وەك ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە سولەیمانی کوڕی سوردەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) لە ڕۆژی هاودەستەکاندا فەرمووی:(ئێستا ئێمە دەدەین بەسەر ئەواندا، ئەوان ئیتر نادەن بەسەر ئێمەدا).[3] بوخاریش لە سەحیحەکەیدا هەر بەم شێوەیە ڕیوایەتی کردووە.[4] ﴿وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا﴾ واتە: خودا خاوەن توانا‌و بەدەسەڵاتە، بەسەرشۆڕی گەڕاندنیەوەو هیچیان دەست نەکەوت، ئیسلام‌و موسڵمانانی کردە خاوەنی دەسەڵات، بەڵێنی خۆی بەجێ هێناو بەندەو پێغەمبەری خۆی(ﷺ) یاریدەدا، سوپاس‌و ستایش هەر بۆ خودایە.

﴿ وَأَنزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِن صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا (٢٦) وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَئُوهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا (٢٧) ﴾

باسی غەزای بەنو قورەیزە

لە پێشەوە باس کرا کە بەنی قورەیزە کاتێك کە هاودەستەکان هاتن‌و دەوری مەدینەیان دا، ئەو پەیمانەی کە لە نێوان ئەوان‌و پێغەمبەردا(ﷺ) بەسترابوو هەڵیان وەشاندەوەو شکاندیان، ئەوەش بە هۆی هاتنی حویەی کوڕی ئەختەبەوە بوو کە چووە ناو قەڵاکەیان وازی نەهێنا لە سەرۆکی بەنی قورەیزە تا ئەو پەیمانەی هەڵوەشاندەوە، لەو قسانەی کە پێی دەوت: ئەی هاوار بۆ تۆ سەربەرزی هەتاهەتاییم بۆ هێناوی، قورەیش‌و هەموو هۆزەکانی دەوروبەری‌و غەتەفان ئەوانەی لەگەڵێنی هەموو هێناوە بۆت دەمێننەوە هەتا موحەممەدو(ﷺ) هاوەڵەکانی بنەبڕ دەکەن، کەعب پێی وت: سا بە خوا

---

[1] فتح الباري(٧/٤٦٩)، مسلم(٣/٢٠٨٩).
[2] فتح الباري(٧/٤٦٩)، مسلم(٣/١٣٦٣).
[3] أحمد(٤/١٦٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.
[4] فتح الباري(٧/٤٦٧).

تۆ سەرشۆڕی هەتاهەتاییت بۆ من هێناوە، هاوار بۆ تۆ ئەی حوییەی تۆ زۆر بەوقومی خۆتمان لێ لادەو واز بێنە، کەچی ئەو هەر وازی نەهێنا هەتا خەڵەتاندی‌و بە گوێی کرد، بەو مەرجەی ئەگەر هاودەستەکان ڕۆیشتن‌و کشانەوە ئەو لەناو قەڵاکەدا لەگەڵیان دەبێت‌و بەجێیان ناهێڵێت، کاتێك بەنی قورەیزە پەیمانەکەیان شکاندو هەواڵەکە گەیشتە پێغەمبەر(ﷺ)و هاوەڵەکانی زۆر دڵگران بوون موسڵمانانیش زۆر بە لایانەوە ناخۆش بوو، کاتێك کە خودای مەزن یارمەتی پێغەمبەر(ﷺ) داو سەری خست دوژمن شکاو بەسەرشۆڕیی‌و ڕەنجەساری یەوە خودای گەورە گەڕاندنیەوە، پاشان پێغەمبەری خودا(ﷺ) بەسەرکەوتوویی‌و سەربەرزی گەڕایەوە ناو مەدینە، خەڵکی چەکەکانیان داناو پێغەمبەری خودایش(ﷺ) خۆی دەشۆردو تەپو تۆزی ئەو ماوەیەی کە لە بەرامبەر دوژمن بوو لە خۆی دەسڕی‌و لای دەبرد لە ماڵی ئوموسەلەمە(ڕەزای خوای لێ بێت) لەو کاتەدا جوبرەئیل(سەلامی خوای لێ بێت) خۆی نیشانی پێغەمبەر دا(ﷺ) مێزەرەیەکی ئاوریشمی بەسەرەوە بوو سواری ئێسترێك بوو کە پارچە هەوریشمێکی جوانی لەسەر پشت بوو، فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئایا چەکت داناوە؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(بەڵێ)، جوبرەئیل فەرمووی: بەڵام فریشتەکان هێشتا چەکیان دانەناوە، وە ئێستا من گەڕاومەتەوە بۆ ئەو گەلە، پاشان فەرمووی: خوای مەزن فەرمانت پێ دەکات کە هەڵسی‌و بچی بۆ بەنو قورەیزە وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە جوبرەئیل پێی فەرموو: لە شەڕکەرێك لای داوی‌و ڕزگاری کردووی چەکتان داناوە؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(بەڵێ) جوبرەئیل فەرمووی: هێشتا ئێمە چەکمان دانەناوە. هەڵسە بڕۆ بۆ سەر ئەوانە. پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(بۆ کوێ؟) جوبرەئیل فەرمووی: بۆ بەنی قورەیزە خودای گەورە فەرمانی پێکردووم کە بیانخەمە لەرزە، کتوپڕ پێغەمبەری خودا(ﷺ) هەڵساو فەرمانی دا بەو خەڵکە ڕووەو بەنی قورەیزە بەڕێکەون، چەند میلێك لە مەدینەوە دوور بوو، دوای نوێژی نیوەڕۆ بوو، فەرمووی:(هیچ کەسێك لە ئێوە نوێژی عەسر نەکات لە لای بەنی قورەیزە نەبێت)، خەڵکی کەوتنەڕێ‌و کاتی نوێژی عەسر هات لە ڕێدا، هەندێکیان لە ڕێگادا نوێژیان کردو وتیان مەبەستی پێغەمبەر(ﷺ) ئەوەبوو کە ئێمە پەلە بکەین لە ڕۆیشتن‌و دوانەکەوین لە ڕێدا، هەندێکی تریان وتیان: نوێژی عەسر ناکەین هەتا نەگەینە بەنی قورەیزە. پێغەمبەر(ﷺ) ناڕەزایی دەرنەبڕی لە هیچێك لەو دوو کۆمەڵە، پێغەمبەری خودا(ﷺ) بە دوایاندا کەوتەڕێ، ئیبنو ئوم مەکتومی لەسەر مەدینە داناو ئاڵاکەیشی دایە دەست عەلی کوڕی ئەبو تالیب(ڕەزای خوای لێ بێت) پاشان پێغەمبەری خودا(ﷺ) بەرەو ڕوویان بوویەوە.دەوری دان بۆ ماوەی بیست‌و پێنج(٢٥) ڕۆژ، کاتێك ماوەکە درێژەی کێشا ڕازی بوون بە بڕیاری سەعدی کوڕی مەعاز سەرۆکی هۆزی ئەوس چونکە لە کاتی نەفامیدا هاوپەیمانی ئەوان بوون، وایان دەزانی بە چاکی مامەڵەیان لەگەڵ دەکات لەو بارەیەوە. وەك چۆن عەبدوڵای کوڕی سەلول لەگەڵ بەنی قەینوقاعی دۆستی کردی، کاتێك داوای ئازادکردنی

کردن لە پێغەمبەری خودا(ﷺ) وایان دەزانی کە سەعدی کوڕی مەعازیش هەمان مامەڵەیان لەگەڵ دەکات وەك چۆن عەبدولای کوڕی ئوبەی لەگەڵ ئەوانە کردی، نەیاندەزانی کە سەعد(ڕەزای خوای لێ بێت) تیرێك دابووی لە باڵی لە ڕۆژی خەندەقدا، پێغەمبەری خودا(ﷺ) دەمارێکی باڵی داخکرد وە لە قوبەی مزگەوتدا داینا بۆ ئەوەی زوو زوو سەری لێ بدات، سەعد(ڕەزای خوای لێ بێت) ئەو دوعایەی کردو وتی: ئەی خودایە ئەگەر شەڕ لەگەڵ قورەیش ماوە، منیشی بۆ بهێڵەرەوە، وە ئەگەر شەڕیشت لە نێوان ئێمەو ئەواندا هەڵگرتووە، ئەوا ئەو برینەم بەردەرەوەو بتەقێنەرەوەو نەم مرێنی هەتا چاوم ڕۆشن دەکەیتەوە لەناو بردنی بەنی قورەیزە. خوای مەزن دوعاکەی قەبوڵ کرد، وای کرد کە ڕازیبن بە بڕیاری سەعد بە ئارەزووی خۆیان و خۆیان داوایان کرد، ئا لەو کاتەدا پێغەمبەری خودا(ﷺ) ناردی بە شوێنیدا لە مەدینە بۆ ئەوەی بڕیاریان بۆ بدات، کاتێك کە سەعد بەسواری کەرێك کە بۆیان ئامادە کردبوو گەیشتە ئەوێ، ئەوسیەکان لێی دەپاڕانەوە دەیانوت: ئەی سەعد ئەوانە دۆستی تۆ بوون چاکەیان لەگەڵ بکە. دەیانویست دڵی نەرم بکەن و بەزەیی بێتەوە پێیاندا، بەڵام سەعد بێدەنگ بوو وەڵامی نەدانەوە، کاتێك کە زۆریان پێهێنا سەعد(ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: کاتی ئەوەیە کە سەعد لە لۆمەی لۆمەکاران نەترسێت لە بەرامبەر ڕەزای خوادا، بۆیان دەرکەوت کە سەعد لەناویان دەبات و دەیانکوژێت کاتێك کە سەعد لەو چادرەی کە پێغەمبەری خودای(ﷺ) تێدا بوو نزیك کەوتەوە، پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(هەڵسن لەبەر گەورەکەتان)، موسڵمانان لەبەری هەڵسان، زۆر بە ڕێزو ئیحتیرامەوە لە شوێنی فەرمانداریەکەیدا دایانبەزاند بۆ ئەوەی بە چاکی بڕیارەکەی بەجێ بێنێت بۆیان، کاتێك کە دانیشت، پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی پێی:(ئەوانە(ئیشارەتی بۆ کردن) بە بڕیاری تۆ ڕازین، هەر چۆن مەیلت لێیە بڕیاریان بۆ بدە). سەعد وتی: بڕیاری من جێبەجێ دەکرێت لەسەریان؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (بەڵێ)، وتی: بەسەر ئەمانەیشدا کە لەم چادرەدان؟ فەرمووی: (بەڵێ)، وتی: بەسەر ئەمانەیشدا کە ئا لێرەدان؟ ئیشارەتی کرد بۆ ئەو لایەی کە پێغەمبەری(ﷺ) تێدابوو، بەڵام ڕووی نەکردە پێغەمبەر(ﷺ) وەك ڕێزو ئیحتیرامێك بۆی. پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(بەڵێ)، وتی: من بڕیار دەدەم کە شەڕکەرەکانیان بکوژرێن و ژن و منداڵیان بکرێتە دیل و سامانەکانیشیان بکرێتە غەنیمەت، پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (بێگومان تۆ بە بڕیاری خوای مەزن کە لە سەرووی حەوت ئاسمانەوەیە بڕیارت داوە) وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە:(بێگومان بە بڕیاری خوا گەورە تۆ بڕیارت داوە) پاشان پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمانی دا کە خەندەق هەڵکەنن، خەندەقیان لە زەوی هەڵکەندو بە دەست بەستراوی لە ملیان درا، ئەوانەی لە ملیان درا لە نێوان

حەوت سەد هەتا هەشت سەد کەسێك دەبوون. ئەوانەی کە موویان دەرنەکردبوو لەگەڵ ژنەکاندا کرانە دیلو سامانیشیان بووە غەنیمەت.[1] ئەمە هەمووی بە درێژی هاتووە بە بەڵگەوە فەرموودەکانیشی لەگەڵ باس کراوە. لە پەڕاوی ژیانی پێغەمبەردا(ﷺ) بە جیا نووسیومانە. سوپاسو ستایش بۆ خوای مەزن. بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَأَنزَلَ ٱلَّذِينَ ظَٰهَرُوهُم﴾ واتە: ئەوانەی هاوکاری هاودەستەکانیان کردو یارمەتیان دان بۆ شەڕکردن لەگەڵ پێغەمبەری خودا(ﷺ)، خودا هێنانیە خوارەوە، ﴿مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ﴾ واتە: بەنی قورەیزە کەلە ئەهلی کتێبن و جوولەکەن. کە بابو باپیرانیان لە کۆنەوە چووبوونە حیجاز بۆ ئەوەی شوێنی ئەو پێغەمبەرە نەخوێندەوارە بکەون کە لە تەوراتو ئینجیلدا ناوی نوسراوە. ﴿فَلَمَّا جَآءَهُم مَّا عَرَفُواْ كَفَرُواْ بِهِۦ﴾[2] واتە: کەچی کاتێك ئەو(پێغەمبەر)ەی دەیانناسی بۆیان هات بێباوەڕ بوون پێی. واتە: کاتێك قورئان هاتو بەوەی پێی ئاگادارکرابوون بڕوایان پێ نەکرد لەعنەتی خوایان لێ بێت. ﴿مِن صَيَاصِيهِمْ﴾ واتە: لە قەلاکانیاندا. موجاهیدو عیکریمەو عەتاو سودیو زۆرێك لە پێشووەکانیش هەر وایان وتووە[3]. ﴿وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ﴾ واتە: ترسو لەرزی خستە دڵیانەوە، چونکە ئەوەندە هاوکاری موشریکەکانیان کرد لە شەڕ دژی پێغەمبەر(ﷺ)، دیارە ئەوەی ئاگادارە وەك ئەوە نیە کە ئاگای لێ نیە. موسڵمانەکانیان دەترساندو دەیانویست بیانکوژن بۆ ئەوەی لە دنیادا خۆیان خاوەن دەسەلات بن، کەچی بە پێچەوانەوە بەسەر خۆیاندا شکایەوە موشریکەکان رایان کردو ئەمان سەرشۆڕ بوونو دۆڕان، کاتێك ویستیان ببنە خاوەن دەسەلات بوونە ژێردەستەو دەیانویست موسڵمانەکان ڕیشەکێش بکەن کەچی خۆیان لەناو چوون، با بەدبەختیو سزاو ئازاری ڕۆژی قیامەتیش بوەستێت، ویستیان قازانج بکەن بەلام دۆڕاندیان بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا﴾ واتە: کۆمەڵێکیان دەکوژنو کۆمەڵێکیان بە دیل دەگرن. ئەوانەی کوژران شەڕکەر بوون، دیلەکانیش منداڵو ژنەکان بوون. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەتیەی قورەزیەوە دەڵێت: پیشانی پێغەمبەر(ﷺ) درام، گومانیان هەبوو کە منداڵ بم، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی دا بە سەرمدا کە سەیرم بکەن بزانن ئایا موم لێهاتووە یان نەهاتووە، سەیریان کردم بۆیان دەرکەوت کە موم لێ نەهاتووە، وازیان لێ هێنامو

[1] الطبري(٢٠/٢٤٧).

[2] البقرة(٨٩).

[3] الطبري(٢٠/٢٤٩).

خستمیانە ناو دیلەکانەوە.[1] زانایانی تری فەرموودەیش هەر بەو شێوەیە ڕیوایەتیان کردووە. تیرمیزی دەڵێت: فەرموودەیەکی چاکو ڕاستە(حسن صحیح).[2] نەسائیش دیسان ڕیوایەتی کردووە لە عەتیەوە بەو شێوەیەی کە هاتووە.[3] پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَـٰرَهُمْ وَأَمْوَٰلَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَـُٔوهَا﴾ دوای تیاچوونی ئەوان خوا زەوی‌و خانوو سامانی ئەوانی دا بە ئێوە، ئەو ئەرزەشی کە پێتان تێی نەنابوو. هەندێ ئەڵێن: خەیبەرە. هەندێکی تر ئەڵێن: وڵاتی فارسە، هەندێکی تریش ئەڵێن: وڵاتی ڕۆمە. ئیبنو جەریر دەڵێت: دەبێت مەبەست پێی گشتیان بێت، ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرًا﴾[4] واتە: وە خوا بەسەر هەموو شتێکدا بە توانایە.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ ٱلْـَٔاخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَـٰتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾﴾

سەرپشککردنی ژنەکانی پێغەمبەر (ﷺ)

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾ واتە: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) بە خێزانەکانت بڵێ ئەگەر ئێوە ژیانی دنیاو ڕازاوەیی ئەوتان دەوێت دەی هەمووتان وەرن موتعەتان پێ بدەم (موتعە پارەو شتومەکێکە دەدرێتەئافرەتی تەڵاق دراو) و تەڵاقتان بدەم بە تەڵاقدانێکی جوان‌و بێزیان. ئەمە فەرمانێکە لە لایەن خودای گەورەوە بۆ پێغەمبەرەکەی(ﷺ) تاژنەکانی سەرپشتك بکات یان لێی جیاببنەوەو بڕۆن بۆ لای کەسێکی تر کە لە دنیادا خۆشگوزەرانیان بکات‌و بیانکاتە خاوەن خشڵ‌و زێڕ، یان خۆڕاگر بن لەسەر ئەو ژیان‌و حاڵە گران‌و تەنگەڵانەی ئەو، خۆ ئەگەر خۆڕاگر بن خودای مەزن پاداشتی زۆر گەورەی بۆ داناون. ژنەکانی پێغەمبەر (ﷺ) ئەو ژیانەی لای پێغەمبەریان هەڵبژارد، خوای گەورەیش دوای ئەوە بەختەوەری دنیاو قیامەتی پێ بەخشین. بوخاری ڕیوایەتی کردووەلەعائیشەی خێزانی پێغەمبەرەوە(ﷺ) کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) هاتەلای کاتێك کە خوای

---

[1] أحمد(٣٨٣/٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] ابو داود(٥٦١/٤)، تحفة الأحوزي(٢٠٧/٥)، النسائي في الكبرى(١٨٥/٥)، ابن ماجه(٨٤٩/٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] النسائي في الكبرى(١٨٥/٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] الطبري(٢٥٠/٢٠).

مەزن فەرمانی پێدا تاخێزانەکانی سەرپشك بکات، ئەڵێ: پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە منەوە دەستی پێکرد، فەرمووی: (من شتێکت بۆ باس دەکەم پێویست ناکات هیچ پەلەیەکی لێ بکەیت، تا پرس بە بابو دایکت دەکەی)، پێغەمبەر (ﷺ) دەیزانی کە بابو دایکم فەرمانم پێناکەن بە جیابوونەوە لێی، عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پاشان پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (بە ڕاستی خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ﴾ هەتا کۆتایی هەردوو ئایەتەکە. منیش پێم وت: لەسەر کامە پرس بکەم بە دایكو بابم، کە من خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ)و دوارۆژم دەوێت؟[1] وە هەر بەو شێوەیە بوخاری ئەم فەرمودەی تری ڕیوایەت کردووە لە عائیشەوە(ڕەزای خوای لێ بێت)کە ئەمەیشی لێ زیاد کردووە، (عائیشە دەڵێت: لە پاشان ژنەکانی تری پێغەمبەر (ﷺ) هەر وەکو منیان کرد)[2]، ئیمامی ئەحمەدیش ڕیوایەتی کردووە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) سەرپشکی کردین، ئێمەش ئەومان هەڵبژارد، وە هیچ شتێکی دانەنا لەسەرمان. واتە: بە تەلاقدانی حیساب نەکرد.[3] بوخاریو موسلیمیش لە فەرموودەیەکی ئەعمەشەوە (الاعمش)[4]ئەم فەرمودەیان هێناوە. وە دیسان ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە جابیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ئەبو بەکر (ڕەزای خوای لێ بێت) هاتو داوای ئیزنی کرد بچێتە لای پێغەمبەری خودا(ﷺ) خەڵکی لەبەر دەرگاکەیدا دانیشتبوون، پێغەمبەریش (ﷺ) دانیشتبوو، ڕێگای پێ نەدرا، پاشان عومەریش (ڕەزای خوای لێ بێت) هاتو داوای ئیزنی کرد ڕێی پێ نەدرا، پاشان پێغەمبەر(ﷺ) ئیزنی ئەبو بەکرو عومەری دا (ڕەزای خوایان لێ بێت) بچنە ژوورەوە. پێغەمبەر (ﷺ) دانیشتبوو ژنەکانی بە دەوریدا بوون، پێغەمبەر (ﷺ) قسەی نەدەکرد، عومەر(ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: ئێستا قسەیەك دەکەم لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) بەڵکو پێبکەنێت، عومەر (ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) ئەگەر چاوت لەکچەکەی زەید دەبینی(ژنەکەی عومەر) ئەبوو داوای بژێوی لێدەکردم کە کەمێك لەمەوپێش منیش چۆن کێشام بە ملیدا. پێغەمبەر (ﷺ) پێکەنیو پووکی موبارەکی دەرکەوتو فەرمووی: (ئەمانیش بە دەوری مندان داوای بژێویم لێ دەکەن)، ئەبو بەکر (ڕەزای خوای لێ بێت) هەڵسا بۆ عائیشە لێی بداو، عومەریش (ڕەزای خوای لێ بێت) هەڵسا بۆ حەفسە، هەردوویان وتیان: داوای شتێك لە پێغەمبەر (ﷺ) دەکەن کە نیەتی؟! پێغەمبەر (ﷺ) نەیهێشت لێیان بدەن، ژنەکانی وتیان: سوێند بە خوا لەمەودواو پاش ئەم مەجلیسە داوای شتێك ناکەین کە پێغەمبەر (ﷺ) لە لای

---

[1] فتح الباري (٣٧٩/٨).

[2] فتح الباري (٣٨٠/٨).

[3] احمد (٤٥/٦)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] فتح الباري (٢٨٠/٩)، مسلم (١١٠٤/٢).

نەبێت.(جابر) دەڵێت: خوای مەزن ئەم ئایەتەی نارده خوارەوەو سەرپشکی کردن. پێغەمبەر (ﷺ) لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەستی پێکردو فەرمووی: (من شتێکت بۆ باس دەکەم پێم خۆش نیە پەلەی تێدا بکەیت، تا پرس بە باب‌و دایکت نەکەی)، عائیشە وتی: ئەو شتە چیە؟ دەڵێت: ئەم ئایەتەی بۆ خوێندەوە: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ﴾ هەتا کۆتایی هەردوو ئایەتەکە. عائیشە وتی: لە بارەی تۆوە پرسیار لە دایك‌و باوکم بکەم؟ من خواو پێغەمبەرەکەی هەڵدەبژێرم‌و داوات لێ دەکەم لای هیچ ژنێك لە خێزانەکانت باسی ئەمەمەکە، پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (خوای مەزن منی بە توندو تیژی ڕەوانە نەکردوە بەڵکو منی بە مامۆستاو ئاسانکەر ڕەوانەکردووە، بەڵکو هەر ژنێکیان پرسیارم لێ بکات لەوەی هەڵت بژاردووە حەتمەن هەواڵی دەدەمێ)[1]، تەنها موسلیم ڕیوایەتی کردووەو بوخاری لەگەڵ نیە. هەر نەسائی‌و موسلیم ڕیوایەتیان کردووە[2]. پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَإِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلۡمُحۡسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجۡرًا عَظِيمًا﴾ واتە: ئەگەریش خواو پێغەمبەرو ماڵی دواڕۆژتان دەوێت خودا بۆ کارچاکەکانتان پاداشتی گەورەی داناوە. عیکریمە دەڵێت: لەو کاتەدا پێغەمبەری خودا(ﷺ) نۆ ژنی هەبوو، پێنجیان لە قورەیشیەکان بوون: عائیشەو حەفسەو ئوموحەبیبەو سەودەو ئوموسەلەمە (ڕەزای خوایان لێ بێت). وە سەفیەی کچی حویەی نەزەریەو وە مەیمونەی کچی حارسی هیلالیەو زەینەبی کچی جەحشی ئەسەدیەو جویەیریەی حارسی موستەلەقیە ڕەزای خوای لێ بێت‌وخوا لە هەموویان خۆش بێت)[3].

﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ مَن يَأۡتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖ يُضَٰعَفۡ لَهَا ٱلۡعَذَابُ ضِعۡفَيۡنِۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ
يَسِيرٗا ﴿٣٠﴾ ۞ وَمَن يَقۡنُتۡ مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتَعۡمَلۡ صَٰلِحٗا نُّؤۡتِهَآ أَجۡرَهَا مَرَّتَيۡنِ وَأَعۡتَدۡنَا لَهَا رِزۡقٗا
كَرِيمٗا ﴿٣١﴾﴾

هاوسەرانی (ژنانی) پێغەمبەر (ﷺ) وەك ژنانی تر نین

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ مَن يَأۡتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖ يُضَٰعَفۡ لَهَا ٱلۡعَذَابُ ضِعۡفَيۡنِۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٗا﴾ واتە: ئەی هاوسەرانی پێغەمبەر (ﷺ)! هەر کەسێك لە ئێوە خراپەیەکی ئاشکرای لێ ڕوویدات، دوو سەرە سزای دەدرێت، ئەمەش لای خودا ئاسانە. خوای گەورە ئامۆژگاری هاوسەرەکانی پێغەمبەر (ﷺ) دەکات ئەوانەی کە خوداو پێغەمبەر (ﷺ)و دواڕۆژیان

[1] أحمد (٣/٣٢٨)، فەرموودەیەکی سەحیحە.
[2] مسلم (٢/١١٠٤)، النسائي (٥/٣٨٣).
[3] الطبري (٢٠/٢٥٢).

هەڵبژاردووە لە خزمەت پێغەمبەری خودا (ﷺ) ماونەتەوە، جێگای خۆیەتی کە ئاگاداریان دەکاتو بە تایبەتی جیایان دەکاتەوە لە ژنانی ترو فەرموویەتی کە هەرکێ لە ئێوە خراپەیەکی ئاشکرای لێ دەرکەوێت زیاتر سزا دەدرێت، ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ﴿بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖ﴾ واتە: لوتبەرزی و خراپەکاری.[1] بە هەر مانایەك بێت ئەمەمەرجێکەو ئەو مەرجەیش، پێویست نیە بێتەدی. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدۡ أُوحِيَ إِلَيۡكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكَ لَئِنۡ أَشۡرَكۡتَ لَيَحۡبَطَنَّ عَمَلُكَ﴾[2] واتە: سوێند بە خوا نیگا کراوە بۆ تۆ وە بۆ پێغەمبەرانی پێش تۆش ئەگەر هاوبەش بۆ خوا دابنێی بە ڕاستی کردەوەت هەڵدەوەشێتەوە. وە فەرموویەتی: ﴿وَلَوۡ أَشۡرَكُواْ لَحَبِطَ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ﴾[3] واتە: ئەگەر هاوبەشیان ڕەوا بدایە بۆ خوا بێگومان ئەو چاکانەی کردبوویان هەمووی بێ پاداشت دەردەچوو. وە فەرموویەتی: ﴿قُلۡ إِن كَانَ لِلرَّحۡمَٰنِ وَلَدٞ فَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلۡعَٰبِدِينَ﴾[4] واتە: بلێ ئەگەر پەروەردگار کوڕی ببوایە ئەوە من یەکەمین کەس بووم دەمپەرست. وە فەرموویەتی: ﴿لَّوۡ أَرَادَ ٱللَّهُ أَن يَتَّخِذَ وَلَدٗا لَّٱصۡطَفَىٰ مِمَّا يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ سُبۡحَٰنَهُۥۖ هُوَ ٱللَّهُ ٱلۡوَٰحِدُ ٱلۡقَهَّارُ﴾[5] واتە: ئەگەر خوا بیویستایە منداڵێك بۆ خۆی بڕیار بدات ئەوە لەناو دروست کراوەکانیدا کامەی بویستایە هەڵی دەبژارد پاکو بێگەردە، هەر ئەوە خوای تەنیای زاڵو بەدەسەڵات. کاتێك کە ئەو هاوسەرانەی پێغەمبەر (ﷺ) ئەوەندە شوێنو پلەیان بەرزە،جێگەی خۆیەتی ئەگەر تاوانێکیان لێوەدەرکەوت سزاکەیان توندتر بێت لەبەر ئەو پلەوپایە بەرزەیان. لەبەر ئەوە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿مَن يَأۡتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖ يُضَٰعَفۡ لَهَا ٱلۡعَذَابُ ضِعۡفَيۡنِ﴾ مالیك دەڵێت: لە زەیدی کوڕی ئەسلەمەوە. ﴿يُضَٰعَفۡ لَهَا ٱلۡعَذَابُ ضِعۡفَيۡنِ﴾ واتە: لە دنیاولە ڕۆژی قیامەتیشدا. ئیبنو ئەبی نەجیج ئەڵێ: لە موجاهیدەوە واتە: دوو ئەوەندەی ئەو سزایە سزا دەدرێت. ﴿ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٗا﴾یانی: هەر کەسێك لە ئێوە گوێڕایەڵی خوداو پێغەمبەری خودا بێتو (ﷺ) بەڵێنی خۆی بباتە سەر. ﴿نُّؤۡتِهَآ أَجۡرَهَا مَرَّتَيۡنِ وَأَعۡتَدۡنَا لَهَا رِزۡقٗا كَرِيمٗا﴾ واتە: بە زیادەوە بژێوی بۆ ئامادە دەکرێت لە بەهەشتدا چونکە ئەوانە دەچنە ئەو

---

[1] البغوي (٣/٥٢٧).

[2] الزمر (٦٥).

[3] الانعام (٨٨).

[4] الزخرف (٨١).

[5] الزمر (٤).

شوێنانەی کە پێغەمبەری (ﷺ) تێدایە لە شوێنە هەرە بەرزەکان لە بەهەشتدا. لە سەرووی شوێنەکانی هەموو خەڵکەوە لەو شوێنەی کە پێی دەوترێت (الوسیلة) کە نزیکترین شوێنی بەهەشتە لە(عەرشەوە).

﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ لَسۡتُنَّ كَأَحَدٖ مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِنِ ٱتَّقَيۡتُنَّ فَلَا تَخۡضَعۡنَ بِٱلۡقَوۡلِ فَيَطۡمَعَ ٱلَّذِي فِي قَلۡبِهِۦ مَرَضٞ وَقُلۡنَ قَوۡلٗا مَّعۡرُوفٗا ﴿٣٢﴾ وَقَرۡنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجۡنَ تَبَرُّجَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ ٱلۡأُولَىٰۖ وَأَقِمۡنَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتِينَ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِعۡنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُذۡهِبَ عَنكُمُ ٱلرِّجۡسَ أَهۡلَ ٱلۡبَيۡتِ وَيُطَهِّرَكُمۡ تَطۡهِيرٗا ﴿٣٣﴾ وَٱذۡكُرۡنَ مَا يُتۡلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنۡ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱلۡحِكۡمَةِۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾﴾

فەرماندان بە چەند ڕەوشتێك كە دایكی موسڵمانان دەبێت پێشەنگ بن تێیدا

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ لَسۡتُنَّ كَأَحَدٖ مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِنِ ٱتَّقَيۡتُنَّ فَلَا تَخۡضَعۡنَ بِٱلۡقَوۡلِ فَيَطۡمَعَ ٱلَّذِي فِي قَلۡبِهِۦ مَرَضٞ وَقُلۡنَ قَوۡلٗا مَّعۡرُوفٗا﴾ واتە: ئەی هاوسەرانی پێغەمبەر(ﷺ) ئێوە وەك ژنانی تر نین، ئەگەر خۆتان دەپارێزن، بەناسكی قسە مەكەن نەوەك كەسێك غەرەزێكی لە دڵدا بێت، ئارەزووی خۆش بكات، هەرچۆن پەسەندە بیەیڤن‌و قسە بكەن. ئەمە چەند ڕەوشتێكە خوای گەورە فەرمان دەكات بە هاوسەرەكانی پێغەمبەری خودا (ﷺ) ڕەچاوی بكەن، بێگومان ژنانی تری موسڵمانانیش لەسەریانە شوێنی ئەو ڕەوشتانەی ئەوان بكەون، خوای مەزن ڕووی قسەی كردووەتە هاوسەرەكانی پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: بە هاوسەرەكانی پێغەمبەر (ﷺ) ئەگەر دەیانەوێت با خۆ بپارێزن بەو شێوەیەی كە خودا فەرمانی پێكردوون، چونكە ئەوان وەك ژنانی تر نین، ژنانی تر لە ڕێزو پلەدا بەوان ناگەن. وەك فەرموویەتی: ﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ لَسۡتُنَّ كَأَحَدٖ مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِنِ ٱتَّقَيۡتُنَّ﴾ پاشان فەرموویەتی: ﴿فَلَا تَخۡضَعۡنَ بِٱلۡقَوۡلِ﴾ سودی‌و كەسانی تریش دەڵێن: مەبەست پێی قسە ناسك كردنەوەیە لەگەڵ پیاودا لە كاتی دوانددا، لەبەر ئەوەیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَيَطۡمَعَ ٱلَّذِي فِي قَلۡبِهِۦ مَرَضٞ﴾ واتە: نەكا كەسێك كە دڵی نەخۆشە، بكەوێتە خولیای شتێك ، ﴿وَقُلۡنَ قَوۡلٗا مَّعۡرُوفٗا﴾ ئیبنو زەید دەڵێت:بەقسەیەكی چاك و بە پەسەندو پرخێر لەگەڵیاندا بدوێن[1]. واتە نابێت ژنان لەگەڵ كەسێكدا بێگانە بێت (مەحرەم نەبێت) بە ناسكی قسە بكات، وەك ئەوەی كە لەگەڵ هاوسەرەكەی قسە دەكات. پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَقَرۡنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجۡنَ تَبَرُّجَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ ٱلۡأُولَىٰۖ وَأَقِمۡنَ

[1] الطبري (٢٠/٢٥٨).

ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتِينَ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِعْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ ٱلرِّجْسَ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴾ واتە: وە لە ماڵەکانی خۆتاندا بمێننەوەو زینەتو جوانی خۆتان دەرمەخەن لەناو خەڵکی نامەحرەمدا وەکو خۆدەرخستنی ئافرەتانی سەردەمی نەفامی یەکەم (پێش ئیسلام)، نوێژ بکەنو زەکات بدەنو گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرەکەی بکەن بە ڕاستی خوا دەیەوێت ئەی ئالو بەیتی پێغەمبەر (ﷺ) هەر جۆرە پیسیو گوناهێك لە ئێوە دووربخاتەوەو پاكو خاوێنتان بكاتەوە بە تەواوی. ﴿وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ﴾ واتە: لە ماڵ بمێننەوە مەیەنە دەرەوە بۆ کارێکی پێویست نەبێت، لە پێویستیە شەرعیەکان وەك نوێژ کردن لەناو مزگەوت بەو مەرجانەی بۆی دانراوە، وەك پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (مەبنە ڕێگری ژنە خواناسەکان لە ماڵەکانی خوادا، با ئەوانیش بڕۆن بەبێ بۆن لەخۆدان).[1] وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە: (ماڵەکانیان چاکترە بۆیان)[2]. ﴿وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ٱلْأُولَىٰ﴾ موجاهید دەڵێت ژنان دەچوونە دەرەوە لەناو پیاواندا دەگەڕان، ئەوە خۆدەرخستنی سەردەمی نەفامی بوو.[3] قەتادە دەڵێت: ﴿وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ٱلْأُولَىٰ﴾ واتە: کاتێ نەزانی پێشوو کە دەردەچوون لە ماڵەکانیان، بە شێوەیەك دەچوون بە ڕێدا سەرنجی ڕادەکێشا، خوای مەزن ئەوەی قەدەغە کرد.[4] موقاتیلی کوڕی حەییان دەڵێت: ﴿وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ٱلْأُولَىٰ﴾، (التبرج) واتە: ئافرەت سەرپۆشی دەدا بەسەریدا نەیدەبەست.[5] گوارەو ملوانکەو ملی هەموو دەردەخستو دەبینرا ئەم خشڵو زێڕو مل دەرخستنە تەبەڕوج بوو، پاشان فەرمانەکە هەموو ژنە خاوەن باوەڕەکانی گرتەوە کە خۆیان بەو شێوەیە نیشان نەدەن. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَأَقِمْنَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتِينَ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِعْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ﴾ یەکەم جار داوای لێکردن واز لە خراپە بێنن پاشان فەرمانی پێکردن کە چاکە بکەن وەك نوێژکردن کە پەرستنی خودای مەزنە بە تەنها کە شەریکی نیە، زەکات دات کە ئەویش چاکەکردنە لەگەڵ خەڵکی، ﴿وَأَطِعْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ﴾ ئەمەیش لە بابی عەتفی عامە لەسەر عەتفی خاس.

---

[1] ابو داود (١/٣٨١).

[2] ابو داود (١/٣٨٢).

[3] الدر المنثور (٦/٦٠٢).

[4] الطبري (٢٠/٢٥٩).

[5] الدر المنثور (٦/٦٠٢).

هاوسەرانی پێغەمبەر(ﷺ) ئالوبەیتن

خـــوای مـــەزن دەفـــەرمووێت: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ ئەم ئایەتە لێرەدا بەڵگەیە لەسەر ئەوەی هاوسەرەکانی پێغەمبەر (ﷺ)چوونەتە ناو ئەو ماڵە، چونکە ئەوان بوونە هۆی هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتە، هۆی هاتنەخوارەوەکە لەناودەقەکەداو هەموو زانایانیش یەك ڕان لەسەرئەمە، جا یان خۆیان بە تەنهائالوبەیتن یان لەگەڵ غەیری خۆیاندا، بە پێی ڕاسترین قسە. ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە عیکریمەوە کە لە ناو بازاڕدا هاواری دەکرد، ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ دەیوت: ئەم ئایەتە تایبەت لەسەر هاوسەرەکانی پێغەمبەر (ﷺ) هاتووەتەخوارەوە[1]. هەر بەو شێوەیە ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) لەم ئایەتەدا: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ دەڵێت: بە تایبەتی لەسەر هاوسەرەکانی پێغەمبەر (ﷺ) هاتووەتە خوارەوە، عیکریمە دەڵێت: کێ حەز دەکات (موباهەلە)ی لەگەڵ دەکەم کە ئەم ئایەتە لە بارەی هاوسەرەکانی پێغەمبەر (ﷺ) هاتووەتەخوارەوە.[2] لە ڕاستیدا ئەمان بوونە هۆی هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتە نەك کەسانی تر (بەڵام کەسانی تریش دەگرێتەوە، لەبەر ئەوە ئایەتەکە گشتگیرە جێگای کەسانی تریشی تێدا دەبێتەوە) . ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە سەفیەی کچی شەیبەوە دەڵێت: عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: پێغەمبەری خودا (ﷺ) سەر لە بەیانیەك لە ماڵ دەرچوو پارچە قوماشێکی دابوو بە خۆیدا لە مووی ڕەش دروستکرابوو، حەسەن هات (ڕەزای خوای لێ بێت) لەگەڵ خۆی هێنایە ژوورەوە، پاشان حوسەین هات (ڕەزای خوای لێ بێت) لەگەڵ خۆی هێنایە ژوورەوە، پاشان فاتیمە هات (ڕەزای خوای لێ بێت) لەگەڵ خۆی هێنایە ژوورەوە، پاشان عەلی هات (ڕەزای خوای لێ بێت) لەگەڵ خۆی هێنایە ژوورەوە، پاشان فەرمووی: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ موسلیم ڕیوایەتی کردووە.[3] دیسان موسلیم ڕوایەتی کردووە لە زەیدی کوڕی حەییانەوە دەڵێت: منو حوصەینی کوڕی سەبرەو عومەری کوڕی موسلیم ڕۆیشتین بۆ لای زەیدی کوڕی ئەرقەم (ڕەزای خوای لێ بێت) لە لای دانیشتین حوسەین پێی وت: ئەی زەید تۆ تووشی خێری زۆر هاتوویت، پێغەمبەری خودات (ﷺ) چاوپێکەوتووەو فەرموودەکانیت گوێ لێ بووەو

---

[1] الطبري (٢٠/٢٦٧).

[2] أخرجه ابن ابي حاتم وابن عساكر، الدر المنثور (٥/٣٧٦).

[3] الطبري (٢٠/٢٦١)، مسلم (٢٠٨١).

غەزات کردووە لەگەڵی‌و نوێژیشت لە دواوە کردووە، بە ڕاستی ئەی زەیدتۆ تووشی خێری زۆر بوویت، ئەی زەید! شتێکمان بۆ بگێڕەوە لەوەی کە بیستووتە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ)،زەید وتی: ئەی برازای خۆم: بە خوا تەمەنم گەورە بووەو ماوەیەکی بەسەردا ڕۆیشتووەو زەمانەکەم دوورکەوتووەتەوەو هەندێ لەو فەرموودانەی پێغەمبەری خودام (ﷺ) کە بیستبووم لە بیرم نەماوە، ئەوەی بۆم گێڕانەوە وەری بگرن، ئەوەشی باسم نەکرد زۆرم لێ مەکەن بیگێڕمەوە، پاشان وتی: پێغەمبەری خودا (ﷺ) ڕۆژێك هەڵساو خوتبەیەکی دا بۆمان لە لای ئاوێکدا پێیان دەوت خوم (خُمٌّ) لە نێوان مەککەو مەدینەدا، سوپاس‌و ستایشی خوای کردو ئامۆژگاری کردو یادی خوای وەبیرهێنایەوە، پاشان فەرمووی: (أما بعد، ئەوسا ئەی خەڵکینە من مرۆڤم لەوانەیە ڕەوانەکراوی خوا بێتە لام‌و وەڵامی بدەمەوە وە من دوو شتی سەنگینتان بۆ بەجێ دەهێڵم: یەکەمیان کتێبی خوای گەورەیە کە ڕێ نیشاندان‌و ڕووناکی تێدایە، کار بە کتێبی خوا بکەن‌و دەستی پێوە بگرن)، زۆر جەختی کردەوە لەسەر (قورئان)و شوێنکەوتنی، پاشان فەرمووی: (ئەهلوبەیتی) من، خواتان وەبیردێنمەوە لە خەڵکی ماڵەکەم، خواتان وەبیر دێنمەوە لە خەڵکی ماڵەکەم) سێ جار، واتە: ئاگاداری ئەهل‌و بەیتی من بن خواتان لە بیربێت بەرامبەریان، حوصەین پێی وت: ئاخۆ کێ ئەهل‌و بەیتی ئەون ئەی زەید؟ ئایا هاوسەرەکانی ئەهل‌و بەیتی ئەو نین؟ وتی: هاوسەرەکانی لە ئەهل‌و بەیتی ئەون. بەڵام ئەهل‌و بەیتی ئەو، ئەو کەسانەن کە زەکاتیان لێ حەرامە، وتی: سا ئەوانە کێن؟ وتی: ئەوانە ئالی عەلی‌و ئالی عەقیل‌و ئالی جەعفەرو ئالی عەباسە (ڕەزای خوایان لێ بێت) وتی: ئایا هەموو ئەوانە زەکاتیان لێ قەدەغەیە دوای خۆی؟ وتی: بەڵێ.[1] ئەمە تەفسیرێکە لە زەیدی کوڕی ئەرقەمەوەونەیداوەتەپاڵ پێغەمبەر(ﷺ).

فەرماندان بە کارکردن بە پێی(قورئان)و (سوننەت)

پاشان ئەوەی کە گومان هەڵنەگرە بۆ ئەو کەسەی کە بە وردی سەرنجی قورئان بدات بۆی دەردەکەوێت کە هاوسەرەکانی پێغەمبەر (ﷺ) ئەم ئایەتە دەیانگرێتەوەو مەبەستی ئەوانە، کە خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ ٱلرِّجْسَ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ دەقی ئایەتە لەگەڵ ئەوانیەتی، بۆیە خوای گەورە دوای ئەمانە هەموو فەرموویەتی: ﴿وَٱذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِى بُيُوتِكُنَّ مِنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱلْحِكْمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ واتە: کار بەوە بکەن کە خوای گەورە ڕەوانەی کردووە بۆ پێغەمبەرەکەی (ﷺ) لە ماڵەکەی خۆتاندا لە قورئان‌و فەرموودەکانی پێغەمبەر (ﷺ)، ئەمە قسەی قەتادەو زۆر کەسی تریشە.[2] وە یادی ئەو بەهرەیە بکەن‌و کە تایبەتە بە

---

[1] مسلم (٤/١٨٧٣).

[2] الطبري (٢٠/٢٦٨).

ئێوەوە لە نێوانی خەڵکیدا، کە فەرمانی (وحی) خودا لە ماڵی ئێوەدا دێتە خوارەوە لە ماڵی کەسی تردا ئەوە نیە، وە عائیشەی سیدیقەی کچی سیدیق (ڕەزای خوایان لێ بێت) لە پێشترە بۆ ئەو بەهرەیەو شایستەترەو تایبەتترە بۆ ئەم ڕەحمەتە فراوانە. چونکە لەناو جێگەی هیچ هاوسەرێکی پێغەمبەردا (ﷺ)وەحی نەهاتووەتە خوارەوە لە جێگەی ئەودا نەبێت. وەك پێغەمبەری خودا (ﷺ) خۆی فەرموویەتی، هەندێ لە زانایان دەڵێن: بێجگە لە عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) پێغەمبەری خودا (ﷺ) کچی نەخواستووەو هیچ پیاوێك لەگەڵی نەخەوتووە لە جێگەیدا پێغەمبەر (ﷺ) نەبێت، جێگای خۆیەتی ئەو پلەو پایەی پێ بدرێتو تەنها ئەو خاوەنی ئەو پایە بەرزە بێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا کە هاوسەرەکانی پێغەمبەر (ﷺ) لە ئەهلو بەیتی ئەون،کەواتە خزمەکانی پێغەمبەریش(ﷺ) شایستەترن بەو ناوە، ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو جەمیلەوە دەڵێت: حەسەنی کوڕی عەلی (ڕەزای خوایان لێ بێت)بوبەخەلیفە کاتێك عەلی شەهید کرا (ڕەزای خوای لێ بێت). دەڵێت:جاکاتێك حەسەن نوێژی دەکرد، پیاوێك پەلاماری داو خەنجەرێکی لێدا، حوصەین دەڵێت: هەواڵی پێگەیشت ئەو کەسەی کە برینداری کردووە پیاوێکی بنەماڵەی بەنی ئەسەدە، لەو کاتەشداکەلێیدرا حەسەن (ڕەزای خوای لێ بێت) لە سوژدەدا بوو. دەڵێن: خەنجەرەکە لە کوڵۆکی دابوو، مانگێك بە هۆی ئەو برینەوە نەخۆش کەوتو پاشان چاك بووەوە. دوای ئەوە لەسەر دوانگە دانیشتو وتی: ئەی خەڵکی عێراق! لە خوا بترسن بەرامبەر بە ئێمە، ئێمە سەرۆكو میوانی ئێوەین، وە ئێمە ئەو ئەهلو بەیتەین کە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ حوصەین ئەڵێت:بەردەوام ئەم ئایەتەی ئەوتەوەتا هیچ کەسێك نەما لەو مزگەوتەدا بانگو سەلا لێنەداو نەگری. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ واتە: خودا سۆزی بۆتان هەیە کە ئەو پایە بەرزەی پێداونو خۆی دەزانێت کە ئێوە شایستەی ئەو ڕێزو تایبەتمەندیەن. ئیبنو جەریر (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەڵێت: یادی ئەو بەهرانەی خودای مەزن بکەنەوە کە پێی داون، لە ماڵێکدا داینراون کە قورئانو فەرموودەکانی پێغەمبەری (ﷺ) تێدا دەخوێنرێتەوە. سوپاسو ستایشی خوای لەسەر بکەن. ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ واتە: خودا ڕێزی لێناون لە ماڵێکدا داینراون کە قورئانو فەرموودەی پێغەمبەری (ﷺ) تێدا دەخوێنرێتەوە. ئاگاشی لێتانە کاتێك کە هەڵی بژاردوون ببنە هاوسەری پێغەمبەرەکەی (ﷺ).[1] قەتادە لەم ئایەتەدا: ﴿وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ﴾ دەڵێت: خوای مەزن بەوە منەت

---

[1] الطبري (٢٠/٢٦٨).

دەكات بەسەریاندا، ئیبنو جەریر ڕیوایەتی كردووە.[1] عەتیەی عەوفی لەم ئایەتەدا: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ دەڵێت: خوا هیچی لێ ون نابێت‌و شوێنەكەشی دەزانێت، ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی كردووە. پاشان دەڵێت: هەر بەو شێوەیە ڕیوایەت كراوە لە ڕەبیعی كوڕی ئەنەسەوە لە قەتادەوە.

﴿إِنَّ ٱلْمُسْلِمِينَ وَٱلْمُسْلِمَٰتِ وَٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْقَٰنِتِينَ وَٱلْقَٰنِتَٰتِ وَٱلصَّٰدِقِينَ وَٱلصَّٰدِقَٰتِ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَٱلصَّٰبِرَٰتِ وَٱلْخَٰشِعِينَ وَٱلْخَٰشِعَٰتِ وَٱلْمُتَصَدِّقِينَ وَٱلْمُتَصَدِّقَٰتِ وَٱلصَّٰٓئِمِينَ وَٱلصَّٰٓئِمَٰتِ وَٱلْحَٰفِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَٱلْحَٰفِظَٰتِ وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾﴾

باسی هۆكاری هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتە

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلْمُسْلِمِينَ وَٱلْمُسْلِمَٰتِ وَٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْقَٰنِتِينَ وَٱلْقَٰنِتَٰتِ وَٱلصَّٰدِقِينَ وَٱلصَّٰدِقَٰتِ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَٱلصَّٰبِرَٰتِ وَٱلْخَٰشِعِينَ وَٱلْخَٰشِعَٰتِ وَٱلْمُتَصَدِّقِينَ وَٱلْمُتَصَدِّقَٰتِ وَٱلصَّٰٓئِمِينَ وَٱلصَّٰٓئِمَٰتِ وَٱلْحَٰفِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَٱلْحَٰفِظَٰتِ وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ واتە: بە ڕاستی پیاوە موسڵمانەكان‌و ئافرەتە موسڵمانەكان‌و پیاوە باوەڕدارەكان‌و ئافرەتە باوەڕدارەكان‌و پیاوانی هەمیشە گوێڕایەڵ‌و ئافرەتانی هەمیشە گوێڕایەڵ‌و پیاوە ڕاستگۆكان‌و ئافرەتە ڕاستگۆكان‌و پیاوان‌و ئافرەتانی خۆڕاگرو بە ئارام‌و پیاوانی لەخواترس‌و ژنانی لەخواترس‌و پیاوان‌و ئافرەتانی بەخشندەو پیاوان‌و ئافرەتانی ڕۆژوەوان‌و پیاوان‌و ئافرەتانی داوێن پاك پیاوانێك كە زۆر یادی خوا دەكەن‌و ئافرەتانێك كە زۆر یادی خوا دەكەن خوا ئامادەی كردووە بۆ هەموویان لێخۆشبوون‌و پاداشتی گەورە. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی كردووە لە ئومو سەلەمەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) هاوسەری پێغەمبەر (ﷺ) دەڵێت: وتم بە پێغەمبەر (ﷺ) چیمانە و بۆچی باسی ئێمە لەقورئاندا ناكرێت وەك پیاوان باس دەكرێت؟جائەڵێ: ڕۆژێك تێنەپەڕی بەسەریدا گوێم لێبوو پێغەمبەر(ﷺ) لە سەرمینبەرەكەی هاواری ئەكرد لەوكاتەدا من قژم دادەهێنا، قژم پێچایەوەو پاشان ڕۆیشتم بۆ ژوورەكەم، ژوورەكەی ماڵی خۆم، گوێم خستە سەر چڵی چیخەكەو لەو كاتەدا پێغەمبەر (ﷺ) لە مینبەرەكەدا دەیفەرموو: (ئەی خەڵكینە! خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلْمُسْلِمِينَ وَٱلْمُسْلِمَٰتِ وَٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ﴾ هەتا كۆتایی ئایەتەكە).[2] هەر

[1] الطبري (٢٠/٢٦٨).

[2] أحمد (٦/٣٠٥)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

بەو شێوەیە نەسائیو ئیبنو جەریریش ڕیوایەتیان کردووە.[1] ئەم ئایەتەی کە خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱلْمُسْلِمِينَ وَٱلْمُسْلِمَٰتِ وَٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ﴾ بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە باوەڕ بوون جیایە لە ئیسلام بوون، چونکە باوەڕ تایبەتی ترە لە ئیسلام وەك لەم ئایەتەدا خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿قَالَتِ ٱلْأَعْرَابُ ءَامَنَّا قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا۟ وَلَٰكِن قُولُوٓا۟ أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ ٱلْإِيمَٰنُ فِى قُلُوبِكُمْ﴾[2] واتـــە: عەرەبـــە دەشتەکیەکان وتیـان باوەڕمـان هێنـاوە ئـەی موحەممـەد (ﷺ) بڵـێ باوەڕتـان نـەهێناوە بـەڵکو بڵێن موسڵمان بووین چونکە هێشتا باوەڕ نەچووەتە ناو دڵەکانتانەوە. وە لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە: (داوێنپـیس داوێـن پیـسیناکات، لـە کـاتی داوێنپیـسیەکەدا خـاوەنی بـاوەڕ بێـت)[3]. باوەڕەکـەی لێ دەردەچێتو جیادەبێتەوە لەو کاتەدا، ئەو کەسە لەسەر ئەو کارەی کافر نابێتو نابێتە خوانـەناس بـە ئیجماعی موسڵمانان. ئەم فەرموودەیەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە باوەڕبوون تایبەتترە لـە موسڵمان بوون وەك لە سەرەتای شەرحی بوخاریدا وتمان. ﴿وَٱلْقَٰنِتِينَ وَٱلْقَٰنِتَٰتِ﴾، (القنـوت) واتـە: بەرفـەرمان بوونو گوێڕایەڵی بە دڵێکی ئارامەوە. وەك خوای گەورە لە چەند ئایەتدا فەرموویـەتی: ﴿أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْـَٔاخِرَةَ وَيَرْجُوا۟ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ﴾[4] واتە: هاوبەش دانـەران چاکترن یـان کەسێك ملکەچو پەرستکارە بۆ خوا لە کاتەکانی شەودا بە سوژدە بـردنو ڕاوەسـتان لـە شـەودا کـە لـە سزای دواڕۆژ دەترسـێتو بـە هیـوای بـەزەیی پەروەردگاریـەتی. وە فەرموویـەتی: ﴿وَلَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَّهُۥ قَٰنِتُونَ﴾[5] واتە: ئەوەی لە ئاسمانەکانو زەویدایە تەنها هـی خوایـە هـەموویان هـەر بۆ ئـەو ملکەچـن. وە فەرموویـەتی: ﴿يَٰمَرْيَمُ ٱقْنُتِى لِرَبِّكِ وَٱسْجُدِى وَٱرْكَعِى مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ﴾[6] واتـە: ئـەی مەریەم فەرمانبەری پەروەردگارت بکەو سوژدەو کڕنوش بـەرە لەگـەڵ ئەوانـەی کـە سـوژدەو کڕنـوش دەبەن. وە فەرموویەتی: ﴿وَقُومُوا۟ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ﴾[7] واتە: لە نوێژدا بوەستن بۆ خوا بە گەردنکەچـی و بـێ قسەکردن. دوای پلەی ئیسلام پلەیەکی تر دێت کە بەندەی خوا بۆی دەچێتو بەرز دەبێتەوە بـۆی کە

[1] النسائي في الكبرى (٦/٤٣١)، الطبري (٢٠/٢٧٠)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] الحجرات (١٤).

[3] فتح الباري (١٠/٣٣)، مسلم (١/٧٧).

[4] الزمر (٩).

[5] الروم (٢٦).

[6] ال عمران (٤٣).

[7] البقرة (٢٣٨).

ئەویش باوەڕە، پاشان بە هۆی ئەو باوەڕەوە ئارامی دڵ پەیدا دەبێت، ﴿وَٱلصَّـٰدِقِينَ وَٱلصَّـٰدِقَـٰتِ﴾ بێگومان ڕاستگۆیی بۆ خۆی ڕەوشتێکی بەرزو جێی ڕێزە، بۆیە هەندێ لە هاوەڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) هەرگیز درۆیان لێ نەبیستراوە نە لە کاتی نەزانیداو نە لە کاتی ئیسلامەتیشدا، ڕاستگۆیی نیشانەی باوەڕە، وەك چۆن درۆزنی نیشانەی دووڕوویییە، هەر کەسێك ڕاستگۆ بووبێت سەرفراز بووە، وەك پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (ڕاستگۆ بن، بێگومان ڕاستگۆیی ڕێ نیشان دەدات بۆ چاکە، بە ڕاستی چاکەیش ڕێ نیشان دەدات بۆ بەهەشت، درۆ مەکەن، بێگومان درۆکردن ڕێ نیشان دەدات بۆ لە دین لادانو خراپەکاری خراپەکاریش ڕێ نیشان دەدات بۆ ناو ئاگر، بەردەوام پیاو قسەی ڕاست دەکاتو دەگەڕێت بە دوای قسەی ڕاستدا هەتا لای خودا بە ڕاستگۆ دەنووسرێت ، وە بەردەوام پیاو درۆ دەکاتو دەگەڕێت بە دوای درۆکردندا هەتا لای خودا بە درۆزن دەنووسرێت)[1]. فەرموودە لەم بارەیەوە ئێجگار زۆرە. ﴿وَٱلصَّـٰبِرِينَ وَٱلصَّـٰبِرَٰتِ﴾ ئەمە ڕەوشتی خەڵکی دامەزراوە کە بریتییە لە خۆڕاگری بەرامبەر لێقەوماوان،وئاگاداربوون لەوەی کەخوا هەرچی بڕیاردابێت بێگومان ڕوو دەدات وپێویستەئەمیش خۆی لەبەرانبەردا ڕابگرێ ونەپسێ، خۆڕاگریش لە سەرەتای نارەحەتی بەسەرهاتەکەدایە، واتە: زۆر گرانیەکەی لە سەرەتاوەیە، پاشان لە دواییدا بەرەو ئاسانی دەڕواتو ئەم ڕەوشتە نیشانەی ڕاستیو نەبەزینە، ﴿وَٱلْخَـٰشِعِينَ وَٱلْخَـٰشِعَـٰتِ﴾، (الخشوع) واتە: ئارامیو لەسەرخۆییو دەربڕینی خۆشەویستیو ڕێزو خۆ بە کەمزانینە، پاڵپێوەنەرەکەشی ترسان لە خواو لە چاودێری خودایە، وەك لەم فەرموودەیەدا هاتووە: (عەبدایەتی خوا بکە وەك ئەوەی کە دەیبینی، خۆ ئەگەر تۆ ئەو نابینی ئەو تۆ دەبینێت)[2]، ﴿وَٱلْمُتَصَدِّقِينَ وَٱلْمُتَصَدِّقَـٰتِ﴾ سەدەقەو خێرکردن بریتییە لە چاکەکردن بەو کەسانەی هەژارو نەدارنو هیچ کاسپیەکیان نیەو توانای کارکردنیشیان نیە، لە زیادەی ماڵی خۆیان دەبەخشن لەبەر ڕەزامەندی خواو چاکەکردن لەگەڵ بەندەکانیدا. لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە: (حەوت کەس هەن خودا دەیانخاتە ژێر سێبەری عەرشی خۆی لەو ڕۆژەداکە هیچ سێبەرێك نیە جگە لە سێبەری ئەو، باسی یەکێك لەو کەسانەی کردووە: کە پیاوێکە چاکەی کردووە بە شێوەیەك ئەو چاکەی کردووە، شاردوویەتیەوە تا لای چەپی نەزانێت لای ڕاستی چی دەبەخشێت).[3] وە لە فەرموودەیەکی تریشدا هاتووە: (خێرکرنو سەدەقە گوناه دەکوژێنێتەوە وەك

[1] مسلم (٢٠١٣/٤).
[2] فتح الباري (١٤٠/١).
[3] فتح الباري (١٦٨/٢)، مسلم (٧١٥/٢).

چۆن ئاو ئاگر دەکوژێنێتـەوە).[1] فـەرمووده دەربارەی ماڵبەخشین ئێجگار زۆرە، باسی تایبـەتی لـەو بـارەوە هەیـە. ﴿وَٱلصَّـٰٓئِمِينَ وَٱلصَّـٰٓئِمَـٰتِ﴾ لـەو فەرموودەیـەی کـە ئیبنـو جامـە ڕیوایـەتی کـردووە هـاتووە: (ڕۆژوو زەکـاتی لاشـەیە).[2] واتـە: پـاكو خـاوێنو بێگـەردی دەکاتـەوە لـە هـەموو شتێك کـە سروشتی پاكو شەرع لای پەسەند نیە. وەك سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێت: کەسێك مـانگی ڕەمـەزانو سـێ ڕۆژی لـە هـەموو مانگێـك گـرت، ئـەم فـەرموودەی خـوای گـەورە دەیگرێتـەوە. ﴿وَٱلصَّـٰٓئِمِينَ وَٱلصَّـٰٓئِمَـٰتِ﴾.[3] لەبەر ئەوەی کە ڕۆژوو مەزنترین یارمەتیدەرە بۆ شکاندنی ئـارەزوو وەك پێغەمبـەری خودا (ﷺ) فەرموویـەتی: (ئـەی کۆمـەڵی لاوان هـەر کەسێك لـە ئێـوە توانـای ژنهێنـانی هەیـە، بـا ژن بێنێت، چونکە چاکترین پارێزەرە بۆ چاوو باشترین ڕێگرە بۆ شەرمگە و هەر کەسیش توانای نـەبوو بـا ڕۆژو بگرێت، چونکە بەڕۆژو بوون دەیخەسێنێتو ئارەزووی نامێڵێت).[4] جێی خۆیەتی دوای ئەوە خـوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَٱلْحَـٰفِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَٱلْحَـٰفِظَـٰتِ﴾ واتـە: پیـاو ژنێـك کـە شـەرمی خۆیـان پاراستووە لە حەرامو گوناهو تاوانو لە حەڵاڵدا نەبێت بە کاریـان نـەهێناوەو نزیکـی نەکەوتوونـەتـەوە. وەك خــوای مــەزن فەرموویــەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَـٰفِظُونَ ۝٥ إِلَّا عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝٦ فَمَنِ ٱبْتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْعَادُونَ﴾[5] واتــە: وە ئەوانــەی کــە پارێزەری داوێنیانن مەگەر بۆ خێزانی خۆیان یان بۆ کەنیزەکێك کە بووبن بە خاوەنیان ئـەوە بەڕاستی ئەوانە سەرزەنشت ناکرێن ئەنجا هەر کەسێك نیازی جگە لەو دوو جۆرە ئافرەتە بکاتو ئارەزووی خۆی تێر بکات، ئەوسا ئەوانە دەستدرێژیکەرن. پاشان خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ﴾ ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کـردووە لـە ئـەبو سـەعیدی خودریـەوە (خُـدری) (ڕەزای خـوای لێ بێـت) دەڵێـت: پێغەمبـەری خـودا (ﷺ) فەرموویـەتی: (کاتێـك پیـاو ژنەکـەی خـۆی هەڵساندو لە شەوداو دوو ڕکات نوێژیان کرد لەو شەوەدا بۆیان دەنووسرێت کە لەو کەسانەن زۆر یـادی خوا دەکەن)، ئەبو داودو نەسائیو ئیبنو ماجە لە فەرموودەکـەی ئـەبو سـەعیدەوە ئـەبو هـورەیرەیش

---

[1] تحفة الأحوزي (٣/٢٣٧).

[2] ابن ماجه (١/٥٥٥)، سەنەدەکانی لاوازە.

[3] روى ابن ابي حاتم، والدر المنثور (٥/٣٨٠).

[4] فتح الباري (٩/١٤).

[5] المؤمنون (٥-٧).

(ڕەزای خـوای لێ بێـت) بـەو شـێوەیە لـە پێغەمبـەرەوە (ﷺ) ڕیوایـەتی کـردووە.[1] ئیمـامی ئەحمـەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) بەناو ڕێـی مەککەدا دەڕۆیشت، کە گەیشتە جومدان فەرمووی: (ئەمە جومدانە، بڕۆن، بە ڕاستی تاقانـەکان پـێش کەوتن)، وتیان: تاقانـەکان کێن؟ پێغەمبـەر (ﷺ) فـەرمووی: (ئـەو ژن‌و پیاوانـەی کـە زۆر یادی خـوا دەکەن)، پاشان فـەرمووی: (ئـەی خودایـە لەوانـەی کـە سـەریان تاشیوە خۆش ببـە)، وتیـان: ئـەی ئەوانەی قژیان کـورت کردووەتـەوە؟ فـەرمووی: (ئەوانەشـی کـە کورتیـان کردووەتـەوە) بـەم شێوەیە ئیمامی ئەحمەد تەنها خۆی ڕیوایەتی کردووە[2]. ئەم فەرموودەیـە موسلیمیش ڕیوایـەتی کـردووە بـەبێ ئەو زیادەیەی کۆتاییەکەی[3]. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُم مَّغۡفِرَةً وَأَجۡرًا عَظِيمًا﴾ هەواڵە لە هەموو ئەوانەی کە باس کران. واتە: بێگومـان خـوای مـەزن لێخۆشـبوون‌و پاداشـتێکی گـەورەی بـۆ داناون ئەویش بەهەشتە.

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤۡمِنٖ وَلَا مُؤۡمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمۡرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلۡخِيَرَةُ مِنۡ أَمۡرِهِمۡۗ وَمَن يَعۡصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ ضَلَّ ضَلَٰلٗا مُّبِينٗا ۝٣٦﴾

هۆی هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتە

خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤۡمِنٖ وَلَا مُؤۡمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمۡرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلۡخِيَرَةُ مِنۡ أَمۡرِهِمۡۗ وَمَن يَعۡصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ ضَلَّ ضَلَٰلٗا مُّبِينٗا﴾ واتە: ئەگەر خواو پێغەمبەرەکەی فـەرمانیان بـە هەر کاتێك دا، هیچ پیاوێك‌و هیچ ژنێك کە خاوەن باوەڕ بن ناتوانن پەسەندی نەکـەن، هـەر کەسـێکیش لە فەرمانی خواو پێغەمبەری دەربچێت، ڕێگەی زۆر هەڵە کردووە، ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو بەرزەی ئەسلەمیەوە دەڵێت: جولـەیبیب پیاوێـك بـوو دەچـووە لای ژنـان‌و بـە لایانـدا تێدەپـەڕی قسەی خۆشی لەگەڵدا دەکردن، منیش وتم بە هاوسەرەکەم: با جولەیبیب نەیەتە لاتان ئەگەر بێتەلاتان ئاواوئاوا دەکەم. ئەو ژنەئەڵێت: ئەنسارییەکان هەر کاتێك یەکێکیان بێـوەژنێکی ببوایـە هـەتا پرسـی بـە پێغەمبەر (ﷺ) نەکردایە ئایا پێویستیت پێی هەیە یان نا نەیـدەدا بـە شـوو. پێغەمبـەری خـودا (ﷺ) فەرمووی بە پیاوێکی ئەنساری: (کـچەکەتم پـێ بـدە بـە شـو)، پیاوەکـە وتـی: بـەڵێ بەسەرچـاو ئـەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) مایەی شانازیەبۆم. پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (من بۆ خۆمم نـاوێ)، وتـی:ئـەی

---

[1] ابو داود (٧٤/٢)، النسائي في الکبرى (٤٣٣/٦)، ابن ماجه (٤٢٣/١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] أحمد (٤١١/٢)، موسلیم ڕیوایەتی کردووە جگە لە کۆتاییەکەی.

[3] مسلم (٩٤٦/٢).

بۆ کێیە ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ)؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (بۆ جولەیبیب)، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) قسە لەگەڵ دایکی دەکەم،چوویەوە بۆلای دایکی کچەکە، پیاوەکە وتی: پێغەمبەری خودا(ﷺ) داوای کچەکەت دەکات؟ ژنەکە وتی: باشە بەسەرچاو، وتی: بۆ خۆی داوای ناکات، بەڵکو داوای دەکات بۆ جولەیبیب، ژنەکە وتی: کچی ئێمەو جولەیبیب؟! سا بە خوا لێی مارە ناکەمو نایدەمێ، کاتێك پیاوەکە ویستی هەڵسێتو بچێت بۆ لای پێغەمبەری خودا (ﷺ) هەواڵەکەی بداتێ، کە ژنەکەی چی دەڵێت، کچەکەی وتی: کێ داوای من دەکات لە ئێوە؟ دایکی شتەکەی پێ وت. کچەکە وتی: ئایا ئێوە فەرمانی پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەگێڕنەوە؟ بمدەنە دەست پێغەمبەر(ﷺ) دڵنیابن ئەو هەرگیز زایەم ناکاتو نامفەوتێنێت، باوکی ڕۆیشت بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) وتی: چی لێ دەکەی مەیلی خۆتە، پێغەمبەر(ﷺ) کچەکەی مارە بڕی لە جولەیبیب جانەڵێ: پێغەمبەری خودا (ﷺ) چوو بۆ غەزایەك، کاتێك خوای مەزن سامانێکی باشی خستە دەستی لەو غەزایەدا فەرمووی بە هاوەڵەکانی (ڕەزای خوایان لێ بێت): (ئاخۆ کەسێك هەیە دیار نەبێت لە نێوانتاندا؟) وتیان: فڵانەکەسو فڵانە کەسمان دیار نیە، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (سەیر بکەنو بڕوانن ئایا کەسێك هەیە دیار نەبێتو ون بووبێت؟) وتیان: نەخێر. پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (بەڵام من جولەیبیبم لە دەست چووەو ون کردووە)، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (لەناو کوژراوەکاندا بۆی بگەڕێن)، گەڕان بۆی لە لای حەوت کەسدا دیتیانەوە ئەو کوشتبوونی پاشان ئەوانیش ئەویان شەهید کردبوو، وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) ئەوەتا لە لای حەوت کەسدایە کە ئەو کوشتوونی پاشان کوشتوویانە. پێغەمبەری خودا (ﷺ) هەڵساو چووە لایو فەرمووی: (حەوت کەسی کوشتو پاشان کوشتیان، ئەو لە منەو منیش لە ئەوم) دووجار هەتا سێ جار ئەمەی فەرموو. پاشان لەسەر باسکەکانی خۆی دایناو گۆڕیان بۆ هەڵکەند باڵی پێغەمبەر (ﷺ) نەبێت هیچ لە ژێریدا نەبوو پاشان خستیە ناو گۆڕەکەی، باسی ئەوە نەکراوە کە شورابێت، سابت (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: هیچ ژنێك نەبووە لەناو ئەنساریەکاندا بە ئەندازەی ئەو خێروبێرکەر بووبێتو ماڵ بەخش بێت)، ئیسحاقی کوڕی عەبدوڵای کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت بە سابت ئایا دەزانی پێغەمبەری خودا (ﷺ)چ دوعایەکی بۆ کرد؟ دەڵێت: فەرمووی: (ئەی خودا خێروبێر بڕژێنە بەسەریداو لە ژیانیدا ناڕەحەتیو کەم بژێوی نەبینێت). هەر وایش بوو، لەناو ئەنساریەکاندا ژنێك نەبوو بە ئەندازەی ئەو خێروبێرکەر بێت. ئیمامی ئەحمەدیش هەر بەو شێوەیە بە درێژی هێناویەتی.[1] موسلیمو نەسائیش لە (فضائل)دا ڕووداوی کوشتنەکەیان ریوایەت کردووە.[2] حافیز ئەبوعەمەر کوڕی عەبدولبەڕ لە کتێبی (الاستيعاب) باسی ئەوەی کردووە، کە کاتێك

---

[1] أحمد (٤/٤٢٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] مسلم (٢/٢٤)، النسائي في الكبرى (٨٢٤٦).

ئەم کیژە لەژوورەکەی خۆیدا وتی: ئایا فەرمانی پێغەمبەری خودا (ﷺ) ڕەد دەکەنەوە؟ ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ﴾.[1]

تاوس (طاوس) دەڵێت: پرسیار کرا لە ئیبنو عەباس دەربارەی دوو ڕەکاتی دوای عەسرئەویش، نەهی لێکردو ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ﴾.[2] ئەم ئایەتە گشتگیرە لە هەموو کارو فەرمانێکدا، لەبەر ئەوەی هەر کاتێك خوداو پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمانێکیان دا بە شتێك، هیچ کەسێك بۆی نیە لێی دەربچێتو لابدات، هیچ کەسێك بۆی نیە لێرەدا بە ئارەزوو هیچ بڵێتو هیچ بکات. وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴾[3] واتە: نەخێر وانیە کە خۆیان بە باوەڕدار نیشان دەدەن سوێند بە پەروەردگارت بڕوادار نین تا تۆ نەکەنە دادوەر لە هەر ئاژاوەو دووبەرەکیەکی نێوانیاندا لە پاشان هەست نەکەن لە دەروونیاندا بە هیچ بێزاریەك لەو بڕیارەی تۆ داوتەو مل کەچ نەکەن بە ملکەچیەکی تەواو. بۆیە زۆر بە توندی خوای مەزن هەڕەشە لەو کەسانە دەکات کە لاریان لەوە هەیەو فەرموویەتی: ﴿فَلْيَحْذَرِ ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِۦٓ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾[4] واتە: جا با بترسن ئەوانەی کە پێچەوانەی فەرمانی پێغەمبەر (ﷺ) دەکەن کە لە دونیادا بەڵاو تاقی کردنەوەیەکیان بێتەڕێ یان سزایەکی سەختیان تووش ببێت لە دوارۆژدا.

﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِىٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ وَتُخْفِى فِى نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَىٰهُ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَٰكَهَا لِكَىْ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِىٓ أَزْوَٰجِ أَدْعِيَآئِهِمْ إِذَا قَضَوْا۟ مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا (٣٧)﴾

تەڵاقو ماوەی پاش تەڵاقدات بۆ هەڵوەشاندنەوەی یاسای بەکوڕکردن

---

[1] الاستعاب (١/٢٥٩).

[2] عبدالرزاق (٢/٤٣٣).

[3] النساء (٦٥).

[4] النور (٦٣).

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِىٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ وَتُخْفِى فِى نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَىٰهُ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَٰكَهَا لِكَىْ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِىٓ أَزْوَٰجِ أَدْعِيَآئِهِمْ إِذَا قَضَوْا۟ مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا﴾ واتە: بیربکەرەوە کاتێك دەتوت بە کەسێك(زەیدی کوڕی حاریسە) کە خوا بەهرەی بەسەردا ڕشتبوو تۆیش چاکەت لەگەڵدا کردبوو (بە ئازادکردنیو پەروەردەکردنی) خێزانت (زەینەب) لای خۆت ڕاگرەو بیهێڵەوەو لە خوا بترسە لە دڵی خۆتدا شتێك دەشاریتەوە کە خوا ئاشکرای دەکاتو لە قسەی خەڵك دەترسی لە کاتێکدا خوا شیاوترە کە لێی بترسی ئینجا کاتێك زەید پێویستی بەو (زەینەب) نەماو تەڵاقی دا ئێمە ئەو (زەینەبە)مان لێ مارەکردی بۆ ئەوە هیچ ناڕەحەتیو تاوانێك نەبێت لەسەر ئیمانداران لە مارەکردنی ژنانی بە کوڕکراوەکانیاندا کاتێك پێویستیان پێیان نەماو تەڵاقیان دانو فەرمانی خوا بە مارەکردنی زەینەب بۆت دراوەو بڕاوەیە. خوای گەورە باسی پێغەمبەرەکەی (ﷺ) دەکات، کاتێك کە وتی بە زەیدی کوڕی حارسەی خزمەتکاری (ڕەزای خوای لێ بێت) ئەو زەیدەی کە خوا چاکەی لەگەڵدا کردبوو بووبووە موسڵمانو شوێنی پێغەمبەر (ﷺ) کەوتبوو، ﴿أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ﴾ پێغەمبەریش چاکەی لەگەڵ کردبوو ئازادی کرد لە بەندایەتیو بووە پیاوێکی مەزنو بە ڕێزو خۆشەویستی پێغەمبەر (ﷺ) پێی دەوترا خۆشەویستو بە کوڕەکەشی دەوترا ئوسامەی خۆشەویستی کوڕی خۆشەویست، عائیشە ئەڵێت(ڕەزای خوای لێ بێت) : پێغەمبەر(ﷺ) لەهەرمەفرەزەیەکدا زەیدی تێدا بناردایە ئەیکردە فەرماندەی مەفرەزەکە، ئەگەر پاش پێغەمبەر بمایە دەیکردە جێنشین، ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە.[1] پێغەمبەری خودا (ﷺ) کچی پوری خۆی لێ مارە کرد کە زەینەبی کچی جەحشی ئەسەدی بوو (ڕەزای خوای لێ بێت) کە دایکی ناوی ئومەیەی کچی عەبدولموتەلیب بوو، دە دینارو شەست درهەمی کردە مارەیی لەگەڵ سەرپۆشو پۆشاکێكو درعێکداو پەنجا مشت لە خواردەمەنیو دە مشت لە خورما. ئەمە قسەی موقاتیلی کوڕی حەییانە، نزیکەی ساڵێك یان زیاتر لەگەڵ زەید مایەوە پاشان نێوانیان تێك چوو، زەید هات بۆ لای پێغەمبەری خودا (ﷺ) ناڕەزایی لە بارەیەوە دەربڕیو پێغەمبەری خودایش (ﷺ) پێی فەرموو: (دەست لە ژنی خۆت بەرمەدەو لە خوا بترسە)، خوای مەزنیش فەرمووی: ﴿وَتُخْفِى فِى نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَىٰهُ﴾ ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت)

---

[1] احمد (٦/٢٢٧/٢٨١)، سەنەدەکانی لاوازە.

دەڵێت: ئەگەر پێغەمبەر (ﷺ) شتێکی بشاردایەتەوە لەو قورئانەی کە بۆی هاتە خوارەوە ئەم ئایەتەی دەشاردەوە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَاهُ﴾.[1] وە دەفەرمووێت: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا﴾ واتە: کاتێك زەید کاری هاوسەری لەگەڵ زەینەب تەواو کردو تەڵاقی دا، تۆمان کردە هاوسەری زەینەب، (الوطر) واتە: پێویستی، کاری هاوسەری، واتە: کاتێك وازی لێ هێناو تەڵاقی دا زەینەبمان کردە هاوسەری تۆ، ئەو کەسەی بووە وەلی مارەبڕنی زەینەب بۆ پێغەمبەر (ﷺ) خودا خۆی بوو(جل جلاله)، بەو مانایە خودا فەرمانی کرد بە پێغەمبەر (ﷺ)کەبچێتەلای زەینەب بەبێ (ولی) و بەبێ (گرێبەست) و (مارەی)و (شایەت) لەمرۆڤەکان! لە ئەنەسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: کاتێك ماوەی پاش تەڵاقدانی زەینەب (ڕەزای خوای لێ بێت) تەواو بوو، پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی بە زەیدی کوڕی حاریسە: (برۆ قسەی لەگەڵ بکە بۆم) زەید ڕۆیشت بۆ لای زەینەب خەریکی هەویر شێلان بوو، زەید وتی: کاتێك چاوم پێی کەوت زۆر لام گەورە بوو نەمتوانی سەیری بکەمو پێی بڵێم کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) باسی کردوویت، بۆیە پشتم هەڵکردو بەرەودوا گەڕامەوەو وتم: ئەی زەینەب! مژدەت لێ بێت پێغەمبەری خودا (ﷺ) ناردوومیو باسی تۆ دەکات، زەینەب وتی: من هیچ شتێك ناکەم هەتا ڕاوێژ (ئیستیخارە) لەگەڵ خودای خۆم نەکەم، هەڵساو ڕۆیشت بۆ مزگەوتەکەی خۆییو قورئان هاتەخوارەوە، پێغەمبەری خودا (ﷺ) هاتو چووە لاییو ئیزنی وەرنەگرت. ئەگەر چاوت لێمان دەبوو کاتێك چوومە خزمەت پێغەمبەری خودا (ﷺ) نانو گۆشتیان داینیو خواردمان لەو شاییەدا ئەخوارد! خەڵکەکە ڕۆیشتنە دەرەوەو چەند پیاوێك مانەوەو دەمەتەقێیان ئەکرد دوای خواردنەکە لە ماڵدا، پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە ماڵ چووە دەرەوەو منیش شوێنی کەوتم، ئەنەس دەڵێت: دەگەڕا بەسەر ماڵی خێزانەکانیداو سڵاوی لێ دەکردن، ئەوانیش دەیانوت: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) تۆ خێزانەکەت لە لا چۆن بوو؟! نازانم لە بیرم نیە من هەواڵم دایە یان هەواڵیان پێدا کە: ئەو خەڵکە ڕۆیشتوون، پێغەمبەر (ﷺ) بەرەو ماڵ چوو هەتا ڕۆشتە ژوورەوە، منیش ڕۆیشتم لەگەڵی بچمە ژوورەوە، پەردەی لە نێوان منو ئەودا دادایەوەو ئەوەبوو ئایەتی حیجاب هاتەخوارەوەو ئامۆژگاری ئەو خەڵکە کرا بەو شێوەیەی کە پێویست بوو،کەئەفەرمویٚ: ﴿لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ﴾[2]: هەتا کۆتایی ئایەتەکە. واتە: مەچنە ژوورەوە بۆ ماڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) مەگەر ڕێگەتان پێ بدرێت. موسلیمو

---

[1] الطبري (٢/٢٧٤).

[2] الاحزاب (٥٣).

نەسائیش ڕیوایەتیان کردووە.[1] بوخاری (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ڕیوایەتی کردووە دەڵێت: زەینەبی کچی جەحش (ڕەزای خوای لێ بێت) شانازی دەکرد بەسەر هاوسەرەکانی تری پێغەمبەردا (ﷺ) دەیوت: ئێوە کەس‌و کارتان داونی بە شو، بەڵام من خودای مەزن لە سەروی حەوت ئاسمانەوە داومی بە شو.[2] لە پێشەوە لە سورەتی (النور) باسمان کرد لە موحەمەدی کوڕی عەبدوڵای کوڕی جەحشەوە دەڵێت: زەینەب‌و عائیشە شانازیان بەسەر یەکتردا دەکرد، زەینەب (ڕەزای خوای لێ بێت) دەیوت: من ئەو کەسەم کە لە ئاسمانەوە فەرمانی مارەبڕینم هاتە خوارەوە. عائیشەیش (ڕەزای خوای لێ بێت) دەیوت: منیش ئەو کەسەم کە لە ئاسمانەوە باسی پاکی من هاتە خوارەوە. زەینەب (ڕەزای خوای لێ بێت) دانی نا بەوەدا بۆی.[3] پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِىٓ أَزْوَٰجِ أَدْعِيَآئِهِمْ إِذَا قَضَوْا۟ مِنْهُنَّ وَطَرًا﴾ واتە: بۆیە پێمان خۆش بوو زەینەب بکەیتە هاوسەری خۆت‌و مارەی بکەی ئەو کارەمان کرد بۆ ئەوەی هیچ کەسێك لە خاوەن باوەڕان بە لایانەوە گران نەبێت‌و لۆمە نەکرێن کاتێك کە ئەو کەسانەی ئەوان کردوویانە بە کوڕی خۆیان ئەگەر ژنەکانیان تەڵاق دا، بیانکەنە هاوسەری خۆیان. چونکە پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە پێش پێغەمبەرێتیدا زەیدی کوڕی حارسەی کردبوو بە کوڕی خۆی‌و پێیان دەوت زەیدی کوڕی موحەممەد (ﷺ) کاتێك خوای مەزن ئەو کارەی هەڵوەشاندەوە بەم ئایەتەی کە دەفەرموێت: ﴿وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَآءَكُمْ أَبْنَآءَكُمْ﴾ هەتا دەگاتە ئەوەی کە دەفەرموێت: ﴿ ٱدْعُوهُمْ لِءَابَآئِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِندَ ٱللَّهِ﴾[4] پاشان خوای مەزن زیاتر جەختی کردەوە لەسەر پێغەمبەر (ﷺ) کە زینەب (ڕەزای خوای لێ بێت) بخوازێت‌و مارە بکات کاتێك کە زەیدی کوڕی حارسە تەڵاقی دا، بۆیە خوای مەزن لە ئایەتی (ژنە حەرامکراوەکاندا) فەرموویەتی: ﴿وَحَلَٰٓئِلُ أَبْنَآئِكُمُ ٱلَّذِينَ مِنْ أَصْلَٰبِكُمْ﴾[5] واتە: وە حەرامە بۆتان هاوسەری کوڕەکانتان ئەوانەی کە لە پشتی خۆتانن. بۆ ئەوەی کوڕی نەسەبی جیابکاتەوە لە وانەی بە کوڕی خۆکراون، چونکە ئەوە زۆر لەناویاندا باوبوو. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا﴾ واتە: ئەمەی کە ڕوویداو هاتە پێش لە لای خودا شتێکی بڕاوە بووە دەبوو هەر ببووایە و خودا خۆی زانیویەتی کە زەینەب لە ئاکامدا دەبێتە هاوسەری پێغەمبەر (ﷺ).

---

[1] أحمد (٣/١٩٥)، مسلم (١٤٢٨)، النسائي (٦/٧٩).

[2] فتح الباري (١٣/٤١٥).

[3] الطبري (١٩/١١٨).

[4] الاحزاب (٤ـ٥).

[5] النساء (٢٣).

﴿ مَّا كَانَ عَلَى ٱلنَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ ٱللَّهُ لَهُۥ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِي ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ﴿٣٨﴾ ﴾

خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ مَّا كَانَ عَلَى ٱلنَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ ٱللَّهُ لَهُۥ ﴾ واتـە: كاتێـك كـە خـودا حەلاڵی كردووەو فەرمانی داوە بە پێغەمبەر (ﷺ) كـە زەینـەب بخوازێـت پـاش ئـەوەی زەیـدی كـوڕی حارسە (ڕەزای خوای لێ بێت) كە پێغەمبەر (ﷺ) كردبووی بە كوڕی خۆی، تـەلاقی دا، ﴿سُنَّةَ ٱللَّهِ فِي ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ﴾ واتە: ئەمە بڕیاری خوای مەزن بووە، بۆ پێغەمبـەرەكانی تـریش پـێش پێغەمبـەر (ﷺ) هەر كارێك خـودا فـەرمانی پێداون تـاوانێكی تێدا نـەبووە كاتێك كە بـەجێیان هێنـاوە، ئەمـە وەلامدانەوەیەكە بۆ ئەو دووڕووانەی كە گومانیـان وابـوو كـە ئەمـە كەموكوڕییـە بـۆ پێغەمبـەری خـودا (ﷺ) كە ژنی زەیدی كوڕی حارسەی خزمەتكاری خۆی خواستووە، كە لە پێشدا كردبـووی بـە كـوڕی خـۆی، ﴿وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ﴾ واتـە: خـودا فـەرمانی بـە هـەر شـتێك دا دەبێـت بكرێـت گـۆڕانی بەسەردا نایەت، مەیلی هەر شتێكی بوو دەبێت، مەیلیشی لە هەر شتێك نەبێت ڕوونادات.

﴿ ٱلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَٰلَٰتِ ٱللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُۥ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا ٱللَّهَ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾ مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾ ﴾

وەسفی ئەو كەسانەی فەرمانی خودا دەگەیەنن

خوای گەورە وەسفی ئەو كەسانە دەكات كە فەرمانی خودا دەگەیـەنن بـە عەبـدەكانی خـوداو ئـەو ئەمانەتەی لەسەر شانیانە جێبـەجێی دەكـەن، دەفـەرمووێت: ﴿ ٱلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَٰلَٰتِ ٱللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُۥ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا ٱللَّهَ ﴾ واتە: كەسانێك كە پەیامەكانی خودا ڕادەگەیەننو لە خوا دەترسنو بێجگە لە خوا لـە كەسـی تـر ناترسن، ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبًا ﴾ واتـە: خـودا بەسـەر بـۆ یارمەتیدەرو پشتیوان، وە بەڕێزترین مرۆڤ بۆ ئەم پلەوپایە بەرزەو بۆ هەموو كارێك پێغەمبەری خودایـە (ﷺ) چـونكە هەڵسا بـە گەیاندنو بڵاوكردنەوەی ئەم پەیامە پیرۆزە بۆ گەلانی ڕۆژئاواو ڕۆژهەلاتو بۆ هـەموو نـەوەكانی ئـادەم لە هەر كوێیەك بن، وە خودای گەورە بڕیاری خۆیەتیو بەرنامەو ئاینەكـەی سەرخست بەسـەر هـەموو ئاینو بەرنامەكانی تردا، چونكە پێغەمبەرە پێشووەكان تـەنها بـۆ سـەر گەلـەكانیان ڕەوانـە كرابوون بـەلام پێغەمبـەری خـودا (ﷺ) ڕەوانـەكرا بـۆ هـەموو خـەڵكی بـە عـەرەبو عەجەمـەوە، ﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا

ٱلنَّاسُ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُمۡ جَمِيعًا ﴾[1] واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) بڵێ: ئەی خەڵکینە بە ڕاستی من پێغەمبەری خودام بۆ ئێوە هەمووتان. پاشان ئومەتەکەی بوونەتە میراتبەری ئەو پلەوپایەیە دوای خۆی، هاوەڵەکانی بە چاکی هەڵسان بە گەیاندنی و بەو شێوەیەی کە فەرمانی پێدابوون گەیاندیان لە گشت ڕوویەکەوە لە گفت و گۆو هەڵسوکەوت و لە شەوو ڕۆژیداو لە سەفەرداو لە پەنهانی و ئاشکرایدا. خوای مەزن لێیان ڕازی بێت و پاداشتیان بداتەوە دوای ئەوانیش هەموو پاشینەکان ئەو پەیامەیان لە پێشینەکانی خۆیان وەرگرتووە هەتا ئەم زەمانەی ئێمە، داوامان وایە لە خوای گەورە، ئێمەش بکات بە یەکێك لەوانەی کە دەبنە میراتبەری پێشینەکان.

پێغەمبەر (ﷺ) باوکی هیچ کەسێك لە پیاوانی ئێوە نیە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمۡ ﴾ واتە: موحەممەد (ﷺ) باوکی هیچ کەسێك لە پیاوانی ئێوە نیە، خوای مەزن قەدەغەی کردووە دوای ئەمە بوترێت ئەوە زەیدی کوڕی موحەممەدە (ﷺ) واتە: باوکیشی نەبووە هەرچەندە لە پێش پێغەمبەریەتیدا کردبووی بە کوڕی خۆی، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) هیچ کوڕێکی بۆ نەماوە هەتا گەورە ببێت و بچێتە تەمەنی بلوغەوە، قاسم و تەیب و تاهیری هەبووە لە خەدیجە (ڕەزای خوای لێ بێت) بە منداڵی مردوون، وە ئیبراهیمیش کە لە ماریەی قیبتی بووە ئەمیش شیری دەخوارد مرد. وە لە خەدیجە چوار کچی هەبووە: زەینەب و ڕقیە و ئومو کەلسوم و فاتیمە (خوا لە هەموویان ڕازی بێت) سیانیان هەر لە ژیانی پێغەمبەری خودا(ﷺ) خۆیدا مردوون، فاتیمە (ڕەزای خوای لێ بێت) مایەوە بە هۆی لە دنیادەرچوونی پێغەمبەرەوە(ﷺ) تووشی نەخۆشی بوو،پاش شەش مانگ ئەویش مرد.

پێغەمبەر (ﷺ) کۆتایی پێغەمبەرانە (سەلامی خوایان لێ بێت)

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمًا﴾ واتە: بەڵکو ئەو نێردراوی خواو کۆتاهەمینی پێغەمبەرانە و خوا بە هەموو شتێك زانایە. وەك ئەم ئایەتەیش وەك ئەو ئایەتەوایە کە دەفەرموێت: ﴿ٱللَّهُ أَعۡلَمُ حَيۡثُ يَجۡعَلُ رِسَالَتَهُۥ ﴾[2] واتە: خوا چاك دەزانێت پەیام و فرستادەی خۆی لە کوێ دادەنێت، ئەم ئایەتە دەقێکە لەسەر ئەوەی کە پێغەمبەری تر دوای ئەو نایەت، کاتێك کە پێغەمبەری تر دوای ئەو نایەت، دیارە ڕەسولیش هەر نایەت، چونکە پلەی ڕەسول لە پلەی نەبی تایبەتترە، چونکە هەموو ڕەسولێك نەبیە بەڵام هەموو نەبیەك ڕەسول نیە، لەم بارەیەوە فەرموودەی موتەواتیر زۆرە کە کۆمەڵێك لە هاوەڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) ڕیوایەتیان کردووە

---

[1] الاعراف (١٥٨).

[2] الانعام (١٢٤).

(ڕەزای خوایان لێ بێت). ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئوبەیی کوڕی کەعبەوە ئەویش لە باوکیەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (نموونەی من لە ناو پێغەمبەراندا (سەلامی خوایان لێ بێت) وەك نموونەی پیاوێك وایە کە خانوویەکی دروست کردووە تەواو چاکی کردووە تەنها جێگای یەك خشتی هێشتووەتەوە، خەڵکی بە دەوری خانووەکەدا دەگەڕێن زۆر بە لایانەوەسەیرە دەڵێن: ئەگەر شوێنی ئەم خشتەش تەواو بووایە چاکتر دەبوو، من لەناو ئەو پێغەمبەرانەدا شوێنی ئەو خشتەم.[1] تیرمیزی ڕیوایەتی کردووە دەڵێت: فەرموودەیەکی(حسن صحیح)ە.[2] فەرموودەیەکی تر: ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: پەیام وپێغەمبەرایەتی بڕاوەتەوەو نەماوە نە سپاردە لەمەودوا دێتو نە پێغەمبەر). دەڵێت: خەڵکی ئەوەیان زۆر بە لاوە قورس بوو، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (بەڵام مژدەکان دەمێننو بەردەوام دەبن). وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) مژدەکان کامەیە؟ فەرمووی: (خەو بینینی پیاوی موسڵمان، کە بەشێکە لە بەشەکانی پێغەمبەرایەتی).[3] هەر بەم شێوەیە تیرمیزی ڕیوایەتی کردووە دەڵێت: فەرموودەیەکی (حسن غریب)ە.[4] فەرموودەیەکی تر: ئەبو داودی تەیالیسی ڕیوایەتی کردووە لە جابیری کوڕی عەبدوڵاوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (نموونەی منو نموونەی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) وەك نموونەی پیاوێك وایە خانوویەکی دروست کردووەو تەواو چاکی کردووەو ڕێکوپێکی کردووە تەنها شوێنی یەك خشت نەبێت، من شوێنی ئەو خشتەم، هەر کەسێك چووەتە ناوی کە سەیری کردووە وتوویەتی: چەندە چاكو جوانە تەنها شوێنی ئەم خشتە نەبێت، بە من کۆتایی ئەو پێغەمبەرانە هاتووە -سەلامی خوایان لێ بێت-).[5] بوخاریو موسلیمو تیرمیزی ڕیوایەتیان کردووە، تیرمیزی دەڵێت: ڕاستو غەریبە بەم شێوەیە (صحیح غریب).[6] فەرموودەیەکی تر: ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو سەعیدی خودریەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (نموونەی منو نموونەی پێغەمبەران(سەلامی خوایان لێ بێت) وەك نموونەی پیاوێك وایە

---

[1] أحمد (١٣٦/٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] تحفة الأحوذي (٨١/١٠)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] أحمد (٢٦٣/٣)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] تحفة الأحوذي (٥٥١/٦).

[5] مسند الطيالسي (٢٤٧)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[6] فتح الباري (٦٤٥/٦)، مسلم (١٧٩١/٤)، تحفة الأحوذي (١٥٨/٨).

خانوویەكی دروست كردبێت تەنها یەك خشتی نەبێت، من هاتمو ئەم خشتەم تەواوكرد).[١] تەنها موسلیم خۆی هێناویەتی.[٢] فەرموودەیەكی تر: ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی كردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (بە ڕاستی نموونەی منو نموونەی ئەو پێغەمبەرانەی پێش من، وەك نموونەی پیاوێك وایە چەند خانوویەك تەواو بكات، چاكو جوانی بكات تەنها شوێنی یەك خشتی نەبێت لە سوچێك لە سوچەكانیدا خەڵكی بە دەوریدا دەگەڕێنو سەرنجیان ڕادەكێشێتو دەڵێن: خۆزگە خشتێكت ئالێرەدا دادەناو خانووەكەت تەواو دەبوو، پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (من ئەو خشتەم).[٣] بوخاریو موسلیم ڕیوایەتیان كردووە.[٤] فەرموودەیەكی تر: ئیمامی موسلیم ڕیوایەتی كردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) كە پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (ڕێزم لێگیراوە بەسەر پێغەمبەراندا بە شەش شت: جەوامعی كەلیمەم پێدراوەو یارمەتی درامو سەرخرام بە ترسو (واتە: لە دڵی دوژمندا)،دەستكەوتی شەڕم بۆ حەڵاڵەو، زەمینم بۆ كراوە بە مزگەوتو پاككەرەوەو، ڕەوانەكراوم بۆ گشت خەڵكیو پێغەمبەرێتیش بە من كۆتایی هاتووە).[٥] تیرمیزیو ئیبنو ماجەیش ڕیوایەتیان كردووە، تیرمیزی دەڵێت: (حسن صحیح).[٦] فەرموودەیەكی تر: ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی كردووە لە ئەبو سەعیدی خودریەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (نموونەی منو نموونەی پێغەمبەرانی پێش من وەك نموونەی پیاوێك وایە خانوویەكی دروست كردبێت تەنها جێگای یەك خشت نەبێت، من هاتمو ئەو خشتەم تەواو كرد).[٧] موسلیمیش ڕیوایەتی كردووە.[٨] فەرموودەیەكی تر: لە جوبەیری كوڕی موتعیمەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: بیستم لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) دەیفەرموو: (بە ڕاستی من چەند ناوێكم هەیە من موحەمەدم، من ئەحمەدم، من سڕێنەرەوەم، ئەوەی كە خودا خوانەناسیم پێ دەسڕێتەوەو لەناو دەباتو من دواین كەسم، ئەوەی كە دوای ئەو پێغەمبەر نیە).[٩] بوخاریو

---

[١] أحمد (٩/٣)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

[٢] مسلم (١٧٩١/٤).

[٣] أحمد (٣١٢/٢)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

[٤] البخاري (٣٥٣٥)، مسلم (١٧٩٠/٤).

[٥] مسلم (٣٧١).

[٦] تحفة الأحوذي (١٦٠/٥)، ابن ماجە (١٨٨/١)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

[٧] أحمد (٩/٣)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

[٨] مسلم (١٧٩١/٤).

[٩] أحمد (٨٠/٤)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

موسلیم ڕیوایەتیان کردووە لە هەردوو سەحیحەکەدا.[1] فەرموودەی تر لەم بارەیەوە زۆرە. خوای گەورە لە قورئانداو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) لە فەرموودەی موتەواتیردا باسیان کردووە کە دوای ئەو (ﷺ) پێغەمبەری تر نایەت بۆ ئەوەی باش بزانن کە هەر کەسێك دوای پێغەمبەر (ﷺ) وتی من پێغەمبەرم درۆ دەکاتو دەجالەو گومڕایەو سەر لە خەڵکی دەشێوێنێت، با ئەو کەس شتی سەرنج ڕاکێشیش بکاتو هەموو جۆرە جادوویەك بکاتو فاڵ بۆ خەڵکی بگرێتەوە، چونکە ئەم جۆرە کارانە لە لای خەڵکی خاوەن باوەڕو ئاوەز گومڕاییو سەر لێ شێوان زیاتر هیچی تر نیە، وەك ئەو خراپانەی کە ئەسوەدی عەنسی لە یەمەنو، موسەیلەمەی درۆزن لە یەمامە کردیان لە قسەی پڕوپوچو کرداری ناپەسەند، کە هەموو خاوەن هۆشو دڵێکی وریا دەیانزانی کە زۆر درۆزنو گومڕان، (لەعنەتی خوایان لێ بێت)، هەر بەو شێوەیە کەسێك لافی ئەوە لێ بدات کە ڕەوانەکراوی خودایەو هەتا ڕۆژی قیامەتو ئەو ڕۆژەی دەجال دێت، درۆزنەو درۆ بە دەمی خوداوە هەڵدەبەستێت، با شتی واش بکات جێی سەرنج ڕاکێشانی خەڵکیش بێت، زانایانی ئیسلامو خاوەن باوەڕانیش شایەتی دەدەن کە ئەو شتانە هەموو جادوو فالکرتنەوەو درۆیەو دوورە لە ڕاستیەوە، ئەمەیش سۆزو بەزەیی خودای مەزنە بە عەبدەکانی کە ئەو درۆزنانە چاك دەناسن کە فەرمان بە چاکەو بەرگری لە خراپە ناکەن مەگین لەبەر مەبەستێکی تایبەتی خۆیان و چاوەشە کردنی خەڵکی نەبێت، بەو فێڵو جادووگەریەیان. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ﴾[2] واتە: هەواڵتان بدەمێ شەیتانەکان دادەبەزنە سەر کێ؟ دادەبەزنە سەر هەموو کەسێکی زۆر درۆزنی زۆر تاوانبار. ئەمە بە پێچەوانەی ژیانی پێغەمبەرانەوەیە (سەلامی خوایان لێ بێت) کە لە پۆپەی چاکەخوازیو ڕاستگۆییو ڕێ نیشاندانی خەڵکیو خۆڕاگریو دادپەروەریدا بوون لە کردارو گفتاردا لەوەی کە دەیانگەیاند بە عەبدەکانی خودا لە فەرمان دان بە چاکەو بەرگری کردن لە خراپە، لەگەڵ ئەو هەموو موعجیزەدا کە خوای گەورە لە ژێر دەستیاندا دەیهێنایەدی کە زۆر ئاشکرا بوو (سەلامی خوای گەورەیان لێ بێت هەموو کاتێكو هەتا هەتایە).

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ ۚ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾﴾

---

[1] فتح الباري (٨/٥٠٩)، مسلم (٤/١٧٢٨).

[2] الشعراء (٢٢١ـ٢٢٢).

گەورەیی یادی خودا زۆرکردن

خوای گەورە فەرمان دەکات بە خاوەن باوەڕان کە زۆر یادی خوا بکەن، ئەو خودایـەی ئـەو هـەموو بەهرەیەی پێ بەخشیون لەگەڵ ئەو هەموو چاکەیەدا، چونکە بـە هـۆی ئـەو یـادە زۆرەوە کـە دەیکـەن پاداشت دەدرێنەوەو بەرەو ئاکامێکی چاك دەڕۆن. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایـەتی کـردووە لـە عەبدوڵای کوڕی بوسرەوە دەڵێت: دوو عەرەبی دەوارنشین هاتن بۆ لای پێغەمبەری خودا (ﷺ) یـەکێکیان وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا (ﷺ) کـام کەسـە زۆر چـاکە؟ پێغەمبـەر (ﷺ) فـەرمووی: (ئـەو کەسـەی کـە تەمەنی درێژبووەو ئاکاری چاکی کردووە)، ئـەوی تریـان وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا (ﷺ) کـارو فەرمانەکانی ئیسلام زۆر بووە لەسەرمان، کارێکم پێ بفەرموو کە پێیـەوە خـەریك بم، پێغەمبـەر (ﷺ) فەرمووی: (با هەمیشە زمانت تەڕ بێت بە یادی خودای مەزنـەوە).[1] تیرمیـزیو ئیبنـو ماجـەیش بەشـی دووەمی فەرموودەکەیان ڕیوایەت کردووە، تیرمیزی دەڵێت: فەرموودەیـەکی(حسن غریـب)ە.[2] ئیمـامی ئەحمەد ڕیوایەتی کـردووە لـە عەبـدوڵای کـوڕی عـەمرەوە(ڕەزای خـوای لێ بێـت) دەڵێـت: پێغەمبـەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (هیچ گەلێك نیە لە شوێنێك دانیشێتو یادی خوای مەزنی تێدا نـەکات مـەگین لـە ڕۆژی قیامەتدا بە داخو خەفەتەوە دەیانبینی).[3] خوای مەزن دەفـەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾ واتە: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە زۆر یـادی خـودا بکـەن. عـەلی کـوڕی ئـەبو تەلحـە دەڵێت لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) لەتەفسیری ئـەم ئایەتـەدا: ﴿ٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾ دەڵێت: خوای مەزن هیچ فەرزێکی لەسەر عەبدەکانی دانەناوە مـەگین سـنوورێکی بـۆ دیـاری کـردووە، پاشان چاوپۆشی کردووە لەو کەسەی کە ڕێگرێکی بۆ پەیدا بووبێت، غەیری یادی خودا، چونکە خـوای گەورە سنوورێکی بۆ یادی خودا دانەناوە کە کۆتایی بهێنرێت، وە چاوپۆشیشی نـەکردووە لـە کەسێك مەگـەر هـەر توانـاو دەسـەڵاتی نـەمابێت، پاشـان دەڵێـت: ﴿فَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ﴾[4] واتـە: ئەوسا یـادی خـودا بکـەن بـە پێوەو بـە دانیشتنەوەو لەسـەر تەنیشتانو بـە پاڵکەوتنەوە. بـە شـەوو بـە ڕۆژ لـە وشـکانیو دەریـادا، لـە سـەفەرو لـە ماڵـەوەدا لـە کـاتی هـەژاریو دەوڵەمەندیدا، وە لە نەخۆشیو ساغیداو لە پەنهانیو ئاشکرایشداو لـە هـەموو کـاتێکی ژیانـدا. پاشـان

---

[1] أحمد (١٩٠/٤)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[2] تحفة الأحوذي (٦٣١/٦)، ابن ماجه (١٢٤٦/٢)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[3] أحمد (٨٠/٤)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[4] النساء (١٠٣).

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴾ واتە: هەر کاتێك ئێوە بەیانیان و ئێواران باسی پاکی و بێعەیبی خوا بکەن، خوداو فریشتەکانیش سەڵەوات دەدەن لەسەر ئێوە.[1] ئایەت و فەرموودەو قسەی زانایان لەم بارەیەوە ئێجگار زۆرە کە جەخت دەکەنەوە لەسەر یادی خوای گەورە، زانایان چەندین کتێبیان داناوە لە بارەی یادی خوداوە (الاذکار) لە شەوو ڕۆژدا وەك نەسائی و موعەمەری و کەسانی تریش. چاکترین کتێبێك لەم بارەیەوە دانرابێت کتێبی(الاذکار)ی ئیمامی نەوەویە (ڕەحمەتی خوای لێ بێت). وە دەفەرمووێت: ﴿ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴾ واتە: لە بەیانیان و ئێواراندا، ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتەیە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴾[2] واتە: ئەنجا پاك و بێگەردی خوا بڵێن کاتێك ئێوارەتان لێ دێت و کاتێك بەیانیتان لێ دێت و سوپاس هەر بۆ خودایە لە ئاسمانەکان و زەویداو (پاکی بێگەردی خوا بڵێن) لە شەوداو کاتێك نیوەڕۆتان لێ دێت. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴾ واتە: ئەو زاتێکە بەزەیی خۆی دەڕژێنێت بەسەرتانداو فریشتەکانی داوای لێبوردنتان بۆ دەکەن بەو هۆیەوە خوا لە تاریکیەکانەوە دەرتان دێنێت بەرەو ڕووناکی (ئیمان و ئیسلام) وە خوا بە بەزەییە بۆ ئیمانداران. ئەمە بۆ ئەوەیە مەردم بە پەرۆشەوە یادی خوا بکەن. واتە: خودای مەزن درود دەنێرێت بۆتان سا ئێوەش یادی ئەو بکەن وەك ئەم ئایەتە کە دەفەرمووێت: ﴿ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴾[3] واتە: وەك ڕەوانەمان کرد لەناوتاندا پێغەمبەرێك لە خۆتان کە ئایەتەکانی ئێمەتان بەسەردا بخوێنێتەوەو پاکتان بکاتەوەو فێرتان بکات قورئان و دانایی (فەرموودەی خۆی) وە فێرتان بکات ئەو شتانەی کە نەتاندەزانی، کەواتە یادم بکەن تا منیش لەبیرتان نەکەم و سوپاسم بکەن پێ نەزان و ناسوپاسمیم مەکەن. پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (خوای مەزن دەفەرمووێت هەر کەسێك لە دڵی خۆیدا یادی من بکات منیش لای خۆم یادی دەکەم، هەر کەسیش لەناو کۆمەڵێکدا یادم بکات منیش لەناو کۆمەڵێکی چاکتر لە ئەو یادی دەکەم)، سڵاواتی خوا لەسەر

---

[1] الطبري (٢٠/٢٨٠).

[2] الروم (١٧ـ١٨).

[3] البقرة (١٥١ـ١٥٢).

بەندەکەی، واتە: وەسفکردنی لە لای فریشتەکان، بوخاری لە ئەبولعالیەوە گێڕاویەتیەوە.[1] ئەبو جەعفەری ڕازیش ڕیوایەتی کردووە لە ڕەبیعی کوڕی ئەنەسەوە. کەسانی تریش وتوویانە: (الصلاة) لە لایەن خواوە واتە: بەزەیی خودا، وتراوە: کە هیچ جیاوازیەك لە نێوان ئەم دوو قسەیەدا نیە. والله أعلم. بەڵام درود لە لایەن فریشتەوە واتە: دوعاو داوای لێخۆشبوون بۆ کردن وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيُؤۡمِنُونَ بِهِۦ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَا وَسِعۡتَ كُلَّ شَيۡءٖ رَّحۡمَةٗ وَعِلۡمٗا فَٱغۡفِرۡ لِلَّذِينَ تَابُواْ وَٱتَّبَعُواْ سَبِيلَكَ وَقِهِمۡ عَذَابَ ٱلۡجَحِيمِ ٧ رَبَّنَا وَأَدۡخِلۡهُمۡ جَنَّٰتِ عَدۡنٍ ٱلَّتِي وَعَدتَّهُمۡ وَمَن صَلَحَ مِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَأَزۡوَٰجِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ٨ وَقِهِمُ ٱلسَّيِّـَٔاتِ﴾[2] واتە: ئەو فریشتانەی هەڵگری عەرشنو ئەوانەش بە دەوری دان بە ستایشی پەروەردگاریان تەسبیحات دەکەنو باوەڕیان بەو هەیەو داوای لێبوردن دەکەن بۆ ئەوانەی ئیماندارن، دەڵێن: ئەی پەروەردگارمان میهرەبانیوزانیاریت هەموو شتێکی گرتووەتەوە دەی خۆش ببە لەوانەی تۆبەیان کردووەو شوێنی ڕێگای تۆ کەوتوونو بیانپارێزە لە سزای دۆزەخ، ئەی پەروەردگارمان بیشیانخەرە بەهەشتانێکی هەمیشەیی کە بەڵێنت پێ دابوون ئەو کەسانەش چاکەکار بوون لە باوباپیرانو هاوسەرانو ڕۆڵەکانیان بە ڕاستی هەر تۆ زاڵی کاردروستی، وە بیانپارێزە لە تۆڵەی تاوانەکان. وە دەفەرموێت: ﴿لِيُخۡرِجَكُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ﴾ واتە: بە هۆی بەزەیی خۆیەوە بۆتانو پاڕانەوەی فریشتەکان، لە تاریکیو نەزانیو گومڕایی دەرتان دێنێتو بەرەو ڕووناکیو ڕێی ڕاستو باوەڕ پتەوی دەتانبات، ﴿وَكَانَ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ رَحِيمٗا﴾ واتە: خودا بۆ خاوەن باوەڕان دلۆڤانە لە دنیاو لە قیامەتدا، لە دنیادا ڕێی هەقی نیشان داون کە خەڵکی تر لێی ئاگادار نین، ڕێگایشی بۆ ڕوون کردوونەتەوە کە خەڵکی تر ونیان کردووەو لایان داوە لێی، وەك بانگخوازانی بێ دینیو ئەو کەسانەی کە بە ئارەزووی خۆیان ڕێگا بۆ شوێنکەوتوانیان دادەنێن لە ستەمکارو خراپەکاران، لە ڕۆژی قیامەتیشدا خاوەنی بەزەییە بۆ خاوەنباوەڕان ولە ڕۆژە ترسناکە مەزنەکە بێ خەمیان دەکات، فەرمانیش دەکات بە فریشتەکان کە مژدەی بەهەشتو سەرکەوتنو ڕزگاربوونیان لە ئاگر بدەنێ ئەمەیش هەمووی لەبەر خۆشەویستیو دلۆڤانی خودایە بۆ بەندە خاوەن باوەڕەکانی. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) بە لای چەند هاوەڵێکیدا تێپەڕی(ڕەزای خوایان لێ بێت) منداڵێك لەناو ڕێگەکەدا بوو، کاتێك دایکی ئەو خەڵکەی

---

[1] البخاري/ تفسير الأحزاب/ باب (١٠).

[2] الغافر (٧ـ٩).

بینی لەوەی کە کوڕەکەی بکەنە ژێر پێوە بە پەلە هاتو دەیوت: کوڕەکەم، کوڕەکەم، ڕێیان بۆ کردەوە کوڕەکەی هەلگرت، خەلکەکە وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) ئەم ژنە چی دەکات ئەگەر کوڕەکەی فڕێ بدرێتە ناو ئاگر، ئەنەس دەلێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) هێواشی کردنەوەو بێدەنگی کردن، فەرمووی: (نەخێر بە خوا، خودایش خۆشەویستی خۆی ناخاتە ناو ئاگر).[1] سەنەدەکانی لەسەر مەرجی هەردوو سەحیحەکەیە، هیچ کەسێك لە زانایانی شەش کتێبەکە ئەم فەرموودەیان نەهێناوە. بەلام لە سەحیحی ئیمامی بوخاریدا هاتووە لە گەورەی موسلمانانەوە عومەری کوڕی خەتاب (ڕەزای خوای لێ بێت) دەلێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) ژنێکی بینی لە ژنە دیلەکان مندالێکی هەلگرتو نای بە سنگیەوەو شیری دایە، پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (ئاخۆ دەبینن ئەم ژنە مندالی فڕێ بداتە ناو ئاگرو دەتوانێت شتی وا بکات؟) وتیان: نەخێر. پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (سا سوێند بە خوا، خودا بە بەزەیی ترە بۆ عەبدەکانی لەم ژنە بۆ مندالەکەی)[2]. پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿تَحِيَّتُهُمۡ يَوۡمَ يَلۡقَوۡنَهُۥ سَلَٰمٞ﴾ وا دیارە مەبەست پێی(والله أعلم)، بەخێرهاتنیان لێ دەکرێت لە لایەن خودای مەزنەوە واتە: ئەو ڕۆژەیە کە خوای گەورە سەلامیان لێ دەکات. وەك خوای خاوەن دەسەلات لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ﴾[3] واتە: سەلامیان لێ دەکرێت بە وتە لە لایەن پەروەردگاری میهرەبانەوە. قەتادە دەلێت: مەبەست بەو سەلامە ئەوەیە، لە ناو خۆیاندا خاوەن باوەڕان سەلام لە یەکتری دەکەن، ئەو ڕۆژەی کە دێنە بەر بارەگای خودای مەزن لە ڕۆژی قیامەتدا.[4] وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿دَعۡوَىٰهُمۡ فِيهَا سُبۡحَٰنَكَ ٱللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمۡ فِيهَا سَلَٰمٞۚ وَءَاخِرُ دَعۡوَىٰهُمۡ أَنِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾[5] واتە: دوعایان تێیدا ئەوەیە کە دەلێن پاکو بێگەردی بۆ تۆ ئەی پەروەردگارمان سلاوکردن لێیان لەو بەهەشتەدا بە وشەی سەلامەو دواهەمین دوعایان ئەوەیە کە دەلێن بێگومان سوپاسو ستایش هەر بۆ خودایە کە پەروەردگاری هەموو جیهانە.

پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَعَدَّ لَهُمۡ أَجۡرٗا كَرِيمٗا﴾ واتە: پاداشتێکی زۆر چاکیان بۆ دانراوە لە بەهەشتدا لەو هەموو خواردنو خواردنەوەو جلوبەرگی جوانو شوێنی خۆشو ژن خواستنو ڕابواردن کە هەرگیز چاو نەیبینیونو گوێ نەیبیستوونو بە دلی کەسدا نەهاتووە.

---

[1] أحمد (۱۰٤/۳)، ئەو پیاوانەی ئەم فەرموودەیان هێناوە جێی متمانەن.

[2] فتح الباري (٤٤٠/۱۰).

[3] يس (٥٨).

[4] الطبري (۲۸۰/۲۰).

[5] يونس (۱۰).

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ شَٰهِدٗا وَمُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا إِلَى ٱللَّهِ بِإِذۡنِهِۦ وَسِرَاجٗا مُّنِيرٗا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ فَضۡلٗا كَبِيرٗا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ ٱلۡكَٰفِرِينَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ وَدَعۡ أَذَىٰهُمۡ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلٗا ﴿٤٨﴾ ﴾

ڕەوشتەکانی (سیفەتەکانی) پێغەمبەری خوا (ﷺ)

خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ شَٰهِدٗا وَمُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ﴾ واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) بێگومان ئێمە تۆمان ناردووە بۆ خەڵکی بە شایەتو مژدەدەرو ترسێنەر. ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەتای کوڕی یەسارەوە دەڵێت: گەیشتم بە عەبدوڵای کوڕی عەمری کوڕی عاس (ڕەزای خوای لێ بێت) پێم وت:باسی پێغەمبەری خودام (ﷺ) بۆ بکە کە لە تەوراتدا وەسفەکانی هاتووە. وتی: بەڵێ، بە خودا! هەندێ ڕەوشتو سیفەت لە تەوراتدا هاتووە کە لە قورئانیشدا هاتووە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) ئێمە تۆمان ناردووە کە شایەتو مزگێنی دەرو ترسێنەرو پارێزەری نەخوێندەوارەکان بیت، تۆ عەبدو ڕەوانەکراوی منی، ناوم نای موتەوەکیل و تۆش توندو تیژو دڵ ڕەق نیت، وە لە بازاڕەکاندا دەنگت نایەتو بە خراپە وەڵام نادەیتەوە بەڵکو دڵ فراوانو لێبوردەو چاوپۆشی لە خەڵك دەکەیت، وە خوا نایمرێنێت (گیانی ناکێشێت) هەتا گەلە لارو وێرەکەی پێ ڕاست دەکاتەوە و دەڵێن: (لا إلـه الاّ الله)، چاوی کوێری پێ دەکاتەوەو گوێی کەڕی پێ والا دەکاتو دڵی داخراوی پێ دەکاتەوە).[1] بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە باسی کڕینو فرۆشتنو تەفسیردا (فی البیوع والتفسیر).[2] وەهەبی کوڕی مونەبیە دەڵێت: خوای مەزن وەحی نارد بۆ لای پێغەمبەرێك لە پێغەمبەرەکانی نەوەی ئیسرائیل پێیان دەوت: شەعیاء، هەڵسە بڕۆ بۆ ناو هۆزەکەت، من زمانی تۆم پاراوکردووە بە نیگاو وەحی، نەخوێندەوارێك دەنێرم لە نەخوێندەوارەکان، کە ڕەوانەی دەکەم توندو تیژ نیە، دڵ ڕەق نیە، لەناو بازاڕەکاندا دەنگی نایەت، ئەگەر لە تەنیشت چرایەکەوە بڕوات نایکوژێنێتەوە ئەوەندە لەسەرخۆیە، وە ئەگەر بەسەر قامیشدا بڕوات لە ژێر پێیدا دەنگی نایەت، چاوی کوێرو گوێی کەڕو دڵی داخراوی پێ دەکەمەوە، هەموو کارێکی جوانی بۆ ئاسانو ڕێك دەخەم، هەرچی ڕەوشتی بەرز هەیە پێی دەبەخشم، ئارامیو لەسەرخۆیی دەکەمە پۆشاکیوچاکەکردن ئەکەمەدروشمی لە خواترسان ئەکەمەویردی دڵەکەی، لە گوفتاریدا کارزانە، ڕاستیو بە ئەمەکی سروشتیەتی، لێبوردەیی فەرمان بە چاکە ڕەوشتیەتیو هەق بەرنامەیەتیو دادپەروەری پێشەوایەتی، و ئیسلام ئاینیەتیو ناوی ئەحمەدە، دەیکەمە ڕێ نیشاندەری خەڵکی پاش گومڕایی، بە هۆی ئەوەوە خەڵکی فێری زانیاری دەکەم پاش

---

[1] أحمد (۱۷٤/۲)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] فتح الباري (٤۰۲/٤، ٤٤٩/۸).

نەزانی، بەرزی دەکەمەوە بە ئەو پاش بێ هێزیو بێدەسەڵاتی خۆم دەناسێنم بە هۆی ئەوەوە پاش نەناسراویم، شت زۆری دەکەم بە ئەو پاش کەمی، دەوڵەمەندی ئەڕژم بەهۆی ئەوەوە پاش هەژاری، کۆی دەکەمەوە بە ئەو پاش جیابوونەوەو لێك ترازان، بە ئەوتەبایی لەنێوان گەلە پەرتەوازەکانو دڵە جیاوازەکانو ئارەزووە پەرشو بڵاوەکاندا دروست دەکەم، کۆمەڵێك خەڵکی زۆر ڕزگار دەکەم لە تیاچوون بەهۆی ئەوەوە، ئومەتەکەی دەکەمە چاکترین ئوممەت کە هاتبێت بۆ خەڵکی فەرمان دەکەن بە چاکەو بەرگری دەکەن لە خراپە، یەکتاپەرستنو خاوەن باوەڕنو دڵسۆزنو باوەڕیان هەیە بەو پەیامەی پێغەمبەرەکانم پێی هاتوون، فێری تەسبیحاتو (الله أكبر و لا إلـه الاّ الله) و سوپاسو یەکخواپەرستیان ئەکەم لە مزگەوتەکانیاندا، وە لە شوێنی دانیشتنو خەوتنو دەرەوەو ماڵیاندا، نوێژم بۆ دەکەن بە هەڵسانو دانیشتن، شەڕ دەکەن لە ڕێی خوادا ڕیز دوای ڕیز وەهەڵمەت دوای هەڵمەت، هەزاران کەسیان لە ماڵی خۆیان دەردەچن لەبەر ڕەزامەندی من، دەمو چاوو دەستو قاچیان پاك دەکەنەوەو (دەیشۆرن)، بۆخزمەتکردن قوڵی لێهەڵدەماڵن[1]، قوربانیان خوێنی خۆیانە، ئینجیلەکانیان لەناو سنگیاندایە، (واتە: قورئانو فەرموودەیان لەبەرە)، بە شەو راهیب وخواناسنو بە ڕۆژیش شێری مەیدانن، و لەناو ماڵو منداڵی ئەو پێغەمبەرەدا (سابتین) و ڕاستگۆیانو شەهیدانو پیاوچاکان وەدی دەهێنم، ئومەتەکەی دوای خۆی ڕێ نیشاندەر دەبن بۆ سەر هەقو بەوهەقەش هەڵدەستن، هەر کەسێك یارمەتیان بدات دەیکەمە خاوەن دەسەڵاتو پشتگیری ئەو کەسەش دەکەم کە بانگەشەیان بۆ دەکەن، ئەو کەسەشی دژایەتیان بکات یان بیەوێت شتێك لە دەستیاندایە لێیان بسێنێت یان دەستدرێژی بکاتە سەریان بازنەی نەگبەتی بەدەوریاندا ئەکێشم. وایان لێ دەکەم ببنە جێنشینی پێغەمبەرەکەیانو بانگخواز هەربۆ لای پەروەردگاریان بکەن، فەرمان دەکەن بە چاکەو بەرگری دەکەن لە خراپە، نوێژ دەکەنو زەکات دەدەنو ئەو بەڵێنەی کە دەیدەن بەجێی دێنن، کۆتایی ئەو چاکەیە بەوان دێنم کە لە سەرەتاوە دەستم پێکرد بە یەکەم کەسیان، ئەمە ڕێزی خۆمە ئەیدەم بە هەر کەسێك مەیلم لێ بێت، وە من خاوەن ڕێزی مەزنم.[2] ﴿شَـٰهِدًا﴾ واتە: شایەتی بدە کە خودا تەنهایەو هیچ پەرستراوێك نیە غەیری ئەو، وە لە ڕۆژی قیامەتیشدا شایەتی کرداری خەڵکیە، وەك خوای مەزن دەفەرموێت لە ئایەتێکی تردا: ﴿وَجِئۡنَا بِكَ عَلَىٰ هَـٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا﴾[3] واتە: تۆیشمان هێنا ئەی موحەممەد (ﷺ) بە

---

[1] دەقەعەرەبیەکەی ئەڵێ (یشدون الثیاب فی الانصاف)، هەڵیش دەگرێ بەواتای (ناوقەدیان بە پەڕۆ ئەبەستن) بدات ،بەڵام ئەومانایەمان بەنزیکترزانی وەك لەهەندێ کتێبی (لوغە)دا باس کراوە(وەرگێڕ).

[2] فتح الباري (٤/٤٢).

[3] النساء (٤١).

شایەت بەسەر ئاوانەوە. وە دەفەرمووێت: ﴿لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾[1] واتە: تا ببنە چاودێر بەسەر مەردمەوە، وە پێغەمبەریش (ﷺ) چاودێر بێت بەسەر ئێوەوە. وە فەرموویەتی: ﴿وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾ واتە: مزگێنی دەرە بە خاوەن باوەڕان بە پاداشتی زۆر چاك‌و ترسێنەریشە بۆ خوانەناسان بە سزای سەخت، وە دەفەرمووێت: ﴿وَدَاعِيًا إِلَى ٱللَّهِ بِإِذْنِهِۦ﴾ واتە: بانگی خەڵکی دەکەی بۆ خواپەرستی وەك خوا چۆن فەرمانی پێکردوویی، ﴿وَسِرَاجًا مُّنِيرًا﴾ واتە: وە فەرمانی پێداوی بەوەی کە پێی هاتووی بیگەیەنی کە ئەوەندە ئاشکرایە وەك ڕووناکی خۆر وایە هیچ کەسێك دژی ناوەستێت مەگەر زۆر لاسار بێت، پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا﴾ واتە: وە مژدە بدە بە ئیمانداران کە بێگومان بۆ ئەوان هەیە بەهرەو بەخششێکی گەورە لە لایەن خواوە. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَلَا تُطِعِ ٱلْكَٰفِرِينَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَدَعْ أَذَىٰهُمْ﴾ واتە: بە گوێی خوانەناسان‌و دووڕووان مەکە هەرچی دەڵێن، ﴿وَدَعْ أَذَىٰهُمْ﴾ واتە: چاوپۆشیان لێ بکەو گوێیان مەدەرێ، بیاندەرە دەستی خودا، ئەویان بەسە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا﴾ واتە: وە پشت هەر بە خوا ببەستەو خوا بەسە کە پشتیوان بێت.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۖ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾﴾

بەشی ئەوژنەی پێش ئەوەی بچنە لایان تەڵاق ئەدرێن و(عدة)شیان چۆنە.

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۖ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾ واتە: ئەی ئەوانەی کە باوەڕتان هێناوە کاتێك ئافرەتانی ئیماندارتان مارە کرد، پاشان لە پێش ئەوەی بچنە لایان تەڵاقتان دان ئەوە لەسەریان نیە بۆ ئێوە هیچ عیددەیەك هەڵژمێرن کەواتە موتعەیان (پۆشاك‌و نوێن بۆ دڵخۆشیان) بدەنێ‌و تەڵاقیان بدەن بە تەڵاقدانێکی جوان‌و پیاوانە. ئەم ئایەتە پیرۆزە بڕیاری زۆری تێدایە، لەو بڕیارانە: ناوهێنانی مارەیی لەسەر پەیمان و گرێبەستی هاوسەرگیری هیچ ئایەتێك لە قورئاندا نیە ئەوەندەی ئەم ئایەتە بە ڕوونی باسی کردبێت، وە هەروەها بەڵگە لەسەر دروستی

[1] البقرة (١٤٣).

تەلاقدانی ژن پێش چوونە لای، خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَـٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ﴾ ئەم ئایەتە گشتگیرە چونکە جیاوازی نیە لە نێوان ژنی خاوەن باوەڕو ژنی ئەهلی کتێبدا لەو بارەیەوە بە ڕای هەموو زانایان، زۆرێك لە زانایان وەك ئیبنو عەباس و سەعیدی کوڕی موسەیب و حەسەنی بەسری و عەلی کوڕی حوسەینی زەینل عابیدین و کۆمەڵێك لە زانایانی پێشین (ڕەزای خوایان لێ بێت) ئەم ئایەتەیان کردووەتە بەڵگە لەسەر ئەوەی کە تەلاق ناکەوێت ئەگەر لە پێشەوە مارەکردن نەبووبێت، چونکە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَـٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ﴾ بە دوای مارەبڕیندا تەلاقدانی هێناوە، ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە لە پێش مارەبڕیندا تەلاق ناکەوێت و نابێت.[1] واتە: ئەگەر کەسێك ژنی نەهێنابێت، وتەی تەلاق بێت بە دەمیدا پێش ئەوەی ژن بێنێ تەلاقی ناکەوێت. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: ئەگەرکەسێك بڵێت: هەموو ژنێك کە مارەی دەکەم تەلاقی کەوتبێت، ئەو تەلاقە هیچ نیە، واتە ناکەوێت، بۆیە خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَـٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ﴾.[2] ئیبنو عەباس دیسان فەرموویەتی: بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَـٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ﴾ ئایا نابینی کە تەلاق پاش مارەکردنە، فەرموودەیەك لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە ئەویش لە بابیەوە بابیشی لە باپیریەوە پێی گەیشتووە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (تەلاق بۆ ئەوەی ئادەم نیە لە شتێکدا خاوەنی نەبێت) ئیمامی ئەحمەدو ئەبو داودو تیرمیزی و ئیبنو ماجە ڕیوایەتیان کردووە، تیرمیزی دەڵێت: ئەمە فەرموودەیەکی چاکەو چاکترین شتە ڕیوایەت کرابێت لەم بارەیەوە.[3] هەر بەم شێوەیە ئیبنو ماجە ڕیوایەتی کردووە لە عەلی و میسوەری کوڕی مەخرەمەوە(ڕەزای خوایان لێ بێت) لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) کە فەرموویەتی: (لە پێش مارە بڕیندا تەلاق نیە).[4] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا﴾ واتە: نابێت تا ماوەیەکی دیاریکراو گیریان بدەن، ئەمە بڕیارێکە کۆی دەنگی لەسەرە لە نێوان زانایاندا، کاتێك ژنێك تەلاق درا پێش چوونە لای ماوەی بۆ دیاری ناکرێت، دەڕوات و لەهەر کاتێکدا بیەوێت شوو دەکات، هیچ کەسێك جیاناکرێتەوە لەوە مەگەر کەسێك مێردەکەی بمرێت، ئەو کاتە چوار مانگو دە

---

[1] الطبري (٢٠/٢٨٣).

[2] الدر المنثور (٥/٣٩٢).

[3] أحمد (٢/٢٠٧)، ابو داود (٢/٦٤٠)، تحفة الأحوزي (٤/٣٥٥)، ابن ماجه (١/٦٦٠)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[4] ابن ماجه (١/٦٦٠)، فەرموودەیەکی حەسەنی سەحیحە

ڕۆژ دەمێنێتەوە بە ڕای هەموو زانایان ئەگەر مێردەکەی نەچووبێتە لایشی. وە دەفەرموێت: ﴿فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾ بەشیپێدان(المتعة) لێرەدا گشتگیرترە لە نیوەی مارەیی ناوبراو یان بەشی تایبەتی ئەگەر دیاری نەکرابوو بۆی. خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ﴾[1] واتە: وە ئەگەر ژنانتان تەڵاق دا پێش ئەوەی بچنە لایان و مارەییتان بۆ دانابوون ئەوە نیوەی مارەییەکەتان دەکەوێت. وە فەرموویەتی: ﴿لَّا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ﴾[2] واتە: گوناهتان لەسەر نیە ئەگەر ژنانێك تەڵاق بدەن کە هێشتا نەچووینە لایان یان مارەییتان بۆ دانەنابن و بەهرەمەندیان بکەن (شتێکیان لە ماڵی خۆتان بدەنێ) دەوڵەمەند بە پێی خۆی و هەژار بە پێی خۆی بەهرەو یارمەتی دانێك کە باوو نەریت بێت ئەمە پێویستە لەسەر چاکەکاران. وە لە سەحیحی بوخاریدا هاتووە لە سەهلی کوڕی سەعدو ئەبو ئوسەیدەوە دەڵێن: پێغەمبەری خودا (ﷺ) ئومەیمەی کچی شەراحیلی مارە کرد بردیانە لای دەستی بۆ ڕاکێشا، وەك ئەوەی ئومەیمە پێی ناخۆش بێت، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی دا بە ئوسەید بە ڕێی بکات و بیگێڕێتەوە دوو پارچە پۆشاکی کەتانی سپی بداتێ.[3] عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت)فەرموویەتی: ئەگەر ناوی مارەیی هێنرابێت ئەوە ئەو ژنە جگە لە نیوەی مارەیی زیاتری بۆ نیە، وە ئەگەر ناوی مارەیشی لێ نەبرابێت، ئەوا بەشی ئەدات بە پێی بوون و نەبوونی خۆی، ئەمەیە ئازادکردن بەجوانی[4].

﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَن يَسْتَنكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۗ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴾

---

[1] البقرة (٢٣٧).

[2] البقرة (٢٣٦).

[3] فتح الباري (٩/٢٦٩).

[4] الطبري (٢٠/٢٨٣).

باسی ئەو ژنانەی کە حەڵاڵ بوون بۆ پێغەمبەر (ﷺ) مارەیان بکات

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَحۡلَلۡنَا لَكَ أَزۡوَٰجَكَ ٱلَّٰتِيٓ ءَاتَيۡتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتۡ يَمِينُكَ مِمَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَيۡكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّٰتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَٰلَٰتِكَ ٱلَّٰتِي هَاجَرۡنَ مَعَكَ وَٱمۡرَأَةٗ مُّؤۡمِنَةً إِن وَهَبَتۡ نَفۡسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنۡ أَرَادَ ٱلنَّبِيُّ أَن يَسۡتَنكِحَهَا خَالِصَةٗ لَّكَ مِن دُونِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۗ قَدۡ عَلِمۡنَا مَا فَرَضۡنَا عَلَيۡهِمۡ فِيٓ أَزۡوَٰجِهِمۡ وَمَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُهُمۡ لِكَيۡلَا يَكُونَ عَلَيۡكَ حَرَجٞۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴾واتە: ئەی پێغەمبەر(ﷺ) بێگومان ئێمە حەڵاڵمانکرد بۆ تۆ ئەو هاوسەرانەت کە مارەییت پێداون هەروەها ئەو کەنیزەکانەی خوا دەست تۆی خست بەهۆی زاڵ بوونت بەسەر کافراندا و بۆمان حەڵاڵ کردوویت کچانی مامت‌و کچانی پورت‌و (خوشکی باوکت) و کچانی خاڵت‌و کچانی پورت (خوشکی دایکت) ئەوانەی کە کۆچیان کرد لەگەڵت هەروەها ئافرەتێکی ئیماندار ئەگەر خۆی ببەخشێت بە پێغەمبەر (ﷺ) بەبێ مارەیی (ئەگەر پێغەمبەر (ﷺ)) ویستی مارەی بکات (ئەمەیان) تەنها بۆ تۆ دروستە بە جیا لە ئیماندارانی تر بە ڕاستی ئێمە دەزانین چیمان پێویست کردووە لەسەر ئیمانداران دەربارەی هاوسەرەکانیان‌و کەنیزەکەکانیان لەبەر ئەوەی هیچ لە لات زەحمەت‌و گران نەبێت کە شتانێکت بە جیا لە موسڵمانان بۆ دروستە، وە خوا لێبوردەی میهرەبانە. خوای گەورە ڕووی قسەی دەکاتە پێغەمبەرەکەی‌و دەفەرموێت: کە ئەو ژنانەی بۆ ڕەوا بینیوە‌و حەڵاڵ کردووە لە هاوسەرەکانی کە مارەیی پێداون، مەبەست لێرەدا هەق پێدانە وەك موجاهیدو کەسانی تریش وتوویانە.[1] مارەیی هاوسەرەکانی پێغەمبەر (ﷺ) دوانزە ئەوقیەو نەشێك بووە نەشیش نیوەی ئەوقیەیەکە، هەمووی دەکاتە پێنج سەد درهەم، ئومو حەبیبەی کچی ئەبو سوفیان نەبێت کە نەجاشی(ڕەحمەتی خوای لێ بێت) لەجیاتی پێغەمبەر(ﷺ) مارەیەکی دابوو پێ ی کە چوارسەد دینار بوو، وە سەفیەی کچی حویەی کە پێغەمبەر (ﷺ) لە دیلەکانی خەیبەردا هەڵی بژارد، پاشان ئازادی کرد مارەییەکەی کردە بارتەقای ئازادکردنی، وە جوەیریەی کچی حارسی موستەلقیەش ئەو بڕیارەی نووسرابوو کە بیدات بە سابتی کوڕی قەیسی کوڕی شەمماس پێغەمبەر (ﷺ) بۆی داو مارەی کرد(ڕەزای خوا لە هەموویان). خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَا مَلَكَتۡ يَمِينُكَ مِمَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَيۡكَ ﴾ واتە: ئەوانەشمان بۆ ڕەوا بینیوی کە لە دەستکەوتدا دەستت کەوتوون، سەفیەو جوەیریەی لە دەستکەوتدا بەریکەوت، ئازادی کردن‌و مارەی کردن لە خۆی، وە هەروەها بووە خاوەنی ڕەیحانەی کچی شەمعونی نەزریە و مارییەی قیبتی دایکی ئیبراهیمی کوڕی پێغەمبەر (ﷺ) کە لە

---

[1] الطبري (٢٠/٢٨٣).

ئافرەتەدڵخۆشکراوەکان بوون (ڕەزای خوایان لێ بێت)، خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّٰتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَٰلَٰتِكَ ٱلَّٰتِي هَاجَرۡنَ مَعَكَ﴾ ئەمەیش دادپەروەریەکی زۆر بەڕێو بەجێیە نە زیادەڕەویەو نە کەموکوڕیشی تێدایە، چونکە گاورەکان ژنی خزمیان مارە نەدەکرد هەتا حەوت پشت نەکەوتایەتە نێوانیانو زیاتریش دوور نەکەوتایەتەوە، جولەکەیش کچی براو کچی خوشکیان مارە دەکرد، ئەم ئایینە پاكو تەواوە پیرۆزە هات ئەو کەمتەرخەمیەی گاورەکانی ڕووخاندو کچی مامو کچی خوشکی مامو کچی خاڵو کچی خوشکی خاڵی حەلاڵ کرد، وە ئەوزیادەڕەویەش جوولەکە دەیانکرد، قەدەغەی کرد کە کچی خوشكو کچی برایان مارە دەکرد، کە کارێکی زۆر ناشیرینو بێزراو بوو، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّٰتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَٰلَٰتِكَ﴾ وتەی نێرینەی بە تاك هێناوە لەبەر ڕێزی بەڵام مێینەی بە کۆ هێناوە لەبەر کەمو کوڕیان، وەك ئەم ئایەتە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿عَنِ ٱلۡيَمِينِ وَٱلشَّمَآئِلِ﴾[1] واتە: بە لای ڕاستو چەپیاندا. وە دەفەرمووێت: ﴿يُخۡرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ﴾[2] واتە: دەریان دەهێنن لە تاریکستانی بێباوەڕی بۆ ڕووناکی باوەڕو ڕێنموونی. وە دەفەرمووێت: ﴿وَجَعَلَ ٱلظُّلُمَٰتِ وَٱلنُّورَ﴾[3] واتە: وە تاریکیەکانو ڕووناکی داناوە. وێنەی ئەم ئایەتانە لە قورئاندا زۆرە. وە دەفەرمووێت: ﴿ٱلَّٰتِي هَاجَرۡنَ مَعَكَ﴾ زەححاك خوێندوویەتیەوە: (واللاتی هاجرن معك).[4] خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَٱمۡرَأَةً مُّؤۡمِنَةً إِن وَهَبَتۡ نَفۡسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنۡ أَرَادَ ٱلنَّبِيُّ أَن يَسۡتَنكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ﴾ واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) بۆت ڕەوایە ژنی خاوەن باوەڕ کە خۆی ببەخشێت پێت مارەی بکەی بەبێ مارەیی ئەگەر مەیلت لێ بێت، ئەم ئایەتە دوو مەرجی تێدایە یەکەم خۆبەخشین لە لایەن ئافرەتەکەوە دووەم ڕەزامەندی پێغەمبەر (ﷺ) وەك ئەم ئایەتەی کە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) دەفەرمووێت: ﴿يَٰقَوۡمِ إِن كُنتُمۡ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ فَعَلَيۡهِ تَوَكَّلُوٓاْ إِن كُنتُم مُّسۡلِمِينَ﴾[5] واتە: ئەی گەلەکەم ئەگەر ئێوە بڕواتان بە خوا هێناوە ئەوە تەنها پشت بە خوا ببەستن ئەگەر ئێوە فەرمانبەرو ملکەچن. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە سەهلی کوڕی سەعدی ساعیدیەوە کە

---

[1] النحل (٤٨).

[2] البقرة (٢٥٧).

[3] الانعام (١).

[4] الطبري (٢٠/٢٨٥).

[5] يونس (٨٤).

پێغەمبەری خودا (ﷺ) ژنێك هاتە لای و وتی: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) من خۆمم بەخشی بە تۆ، ماوەیەکی زۆر چاوەڕوانی کرد، پاشان پیاوێك هەڵساو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) مارەی بکە لە من ئەگەر خۆت پێویستیت پێی نیە، پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (ئایا شتێکت هەیە لەسەری مارەی ببڕی؟) پیاوەکە وتی: ئەم پۆشاکەم نەبێت لە بەرمدایە هیچی ترم نیە، پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (ئەگەر ئەو پۆشاکەی بدەیتێ خۆت بەبێ پۆشاك دەمێنی شتێك پەیدا بکە) پیاوەکە وتی: هیچ شك نابەم، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (بگەڕێ با ئەنگوستیلەیەکی ئاسنیش بێت بیکەرە مارەیی بۆی؟) گەڕا هیچی دەست نەکەوت، فەرمووی پێی: (ئایا هیچێك لە قورئانت پێیەو لەبەرتە؟) وتی: بەڵێ فلان سورەت و فلان سورەتم لەبەرە (ئەو سورەتانەی کە لەبەری بوو ناوی بردن)، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو: (لێم مارە بڕیت بەو قورئانەی لەگەڵتە).[1] بوخاری و موسلیم هێناویانە لە فەرموودەکەی مالیکەوە.[2] ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە باوکیەوە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ئەو کەسەی کە خۆی بەخشی بە پێغەمبەر (ﷺ) خەولەی کچی حەکیم بوو.[3] بوخاریش ڕیوایەتی کردووە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: زۆر (غیرە)م دەردەبڕی لەو ژنانەی کە خۆیان دەبەخشی بە پێغەمبەر (ﷺ) و دەموت: ئایا ژن خۆی دەبەخشێت؟ کە ئەم ئایەتە هاتە خـوارەوە: ﴿تُرۡجِي مَن تَشَآءُ مِنۡهُنَّ وَتُـٔۡوِيٓ إِلَيۡكَ مَن تَشَآءُۖ وَمَنِ ٱبۡتَغَيۡتَ مِمَّنۡ عَزَلۡتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكَ﴾ وتم: وا دەبینم پەروەردگاری تۆحەزەکانت خێرا بۆ بەدیئەهێنێ.[4] ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت هیچ ژنێك لە لای پێغەمبەر (ﷺ) نەماوەتەوە کە خۆی بەخشیبێت پێی. ئیبنو جەریریش ڕیوایەتی کردووە.[5] واتە: هیچ ژنێك لەوانەی کە خۆی بەخشیوە، پێغەمبەر (ﷺ) قەبوڵی نەکردووە لێی، هەرچەندە بۆ ئەو ڕەوا بووەو حەڵاڵ تایبەت بووە بە ئەوەوەو خۆی سەرپشك بووە واتە مەیلی خۆی بوو قەبوڵی بکات یان قەبوڵی نەکات. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنۡ أَرَادَ ٱلنَّبِيُّ أَن يَسۡتَنكِحَهَا﴾ واتە: ئەگەر مەیلی لێ بوو. وە دەفەرمووێت: ﴿خَالِصَةٗ لَّكَ مِن دُونِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۗ﴾ عیکریمە دەڵێت: ئەوەی خۆی دەبەخشێت بۆ تۆ نەبێت بۆ کەسی تر نابێت،

---

[1] أحمد (٥/٣٣٦)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] فتح الباري (٩/٩٧)، مسلم (٢/١٠٤٠).

[3] البيهقي (٧/٥٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] فتح الباري (٨/٣٨٥).

[5] الطبري (٢٠/٢٨٨).

وە ئەگەر ژنێك خۆی ببەخشێت بۆی حەلاڵ نیە هەتا شتێکی نەداتێ.[1] موجاهیدو شەعبیو کەسانی تریش جگە لەوانە هەر وای وتووە.[2] واتە: کاتێك ژنێك بە ئارەزووی خۆی، خۆی بەخشی بە پیاوێك هەر کاتێك ئەو پیاوە چووە لای مارەیی هاوێنەی خۆی دەبێت بداتێ، وەك پێغەمبەری خودا (ﷺ) بڕیاری دا بۆبوروعی کچی واشیق کەوەکیلی دانا بۆخۆی مارەیی هاوێنەی خۆی پێبدرێت، کاتێك کە مێردەکەی مردبوو، مردن یان چوونەلا وەك یەکن بۆ بڕیاردانی مارەییو مارەیی هاوێنە، بۆ ژنێك کە خۆی ببەخشێت بە جگەلەپێغەمبەر (ﷺ)، بەلام بۆ هەر ژنێك خۆی ببەخشێت بەپێغەمبەر(ﷺ) مارەیی بۆدانانرێ با بچێتە لاشی، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) بۆی هەیە ئەو ژنە مارە بکات بەبێ مارەییو خاوەن (ولي)و شایەت، وەك لە بەسەرهاتی زەینەبی کچی جەحشدا (ڕەزای خوای لێ بێت) پێی هەڵسا، بۆیە قەتادە لەم ئایەتەدا: ﴿خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ دەڵێت: هیچ ژنێك بۆی نیە خۆی ببەخشێت بە پیاوێك بەبێ خاوەن(ولي)و مارەیی، جگە لە پێغەمبەر(ﷺ)[3]. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِىٓ أَزْوَٰجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ﴾ ئوبەیی کوڕی کەعبو موجاهیدو ئیبنو جەریر دەڵێن لەم ئایەتەدا: یانی ئەوانەی کە ڕێیان نەدراوە لە چوار ژنی ئازاد زیاتربخوازن.[4] وە هەرچەندێك لە کەنیزەکانیان مارە دەکەن ئارەزووی خۆیانە، بە مەرجی بوونی مارەییو شایەتو خاوەن (الولي) بەلام ڕێی تۆمان داوەو هیچ شتێکمان لەسەر تۆ دانەناوە، ﴿لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾.

﴿تُرْجِى مَن تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِىٓ إِلَيْكَ مَن تَشَآءُ وَمَنِ ٱبْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَآ ءَاتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِى قُلُوبِكُمْ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿٥١﴾﴾

[1] الدر المنثور (٦/٦٣١).

[2] الطبري (٢٠/٢٨٦/٢٨٧).

[3] الطبري (٢٠/٢٨٦).

[4] الطبري (٢٠/٢٩٠).

سەرپشك كردنی پێغەمبەر(ﷺ) لە قەبولكردنی ئەو ژنانەی كە خۆیان بەخشی پێی یان قەبوڵ نەكردنیان

خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿تُرۡجِي مَن تَشَآءُ مِنۡهُنَّ وَتُـٔۡوِيٓ إِلَيۡكَ مَن تَشَآءُۖ وَمَنِ ٱبۡتَغَيۡتَ مِمَّنۡ عَزَلۡتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكَۚ ذَٰلِكَ أَدۡنَىٰٓ أَن تَقَرَّ أَعۡيُنُهُنَّ وَلَا يَحۡزَنَّ وَيَرۡضَيۡنَ بِمَآ ءَاتَيۡتَهُنَّ كُلُّهُنَّۚ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمۡۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمٗا﴾ واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) سەرەی هەر كێ لە خێزانەكانت ویست دوای بخەو هەركێ لەئەوانت ویست پێشی بخەو بیهێنە بۆ لای خۆتو هەر كامت بوێ بێتە لات لەوانەی وازت لێ هێناون هیچ گوناهێكت لەسەر نیە، ئەو سەرپشك كردنە نزیكترە كە چاوو دڵیانی پێ گەش بێتەوەو خەفەت نەخۆنو هەموویان ڕازی بن بەوەی كە پێت داونو خوا دەزانێت بەوەی كە لە دڵتاندایەو خواو خوا زانای لەسەرخۆیە. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی كردووە لە عائیشەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) كە لۆمەو توانجی لەو ژنانە دەدا كە خۆیان دەبەخشی بە پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەیوت: ئایا ئافرەت شەرم ناكات خۆی دەبەخشێت بەبێ مارەیی؟ خوای گەورەش ئەم ئایەتەی ڕەوانەكرد: ﴿تُرۡجِي مَن تَشَآءُ مِنۡهُنَّ وَتُـٔۡوِيٓ إِلَيۡكَ مَن تَشَآءُ﴾ عائیـشەش عـەرزی پێغەمبـەریكرد(ﷺ): مـن وا دەبیـنم كـە پەروەردگارت پەلەت بۆ دەكات لە بەجێهێنانی ئارەزووەكانتدا.[1] لە پێشەوە باسمان كرد كە بوخاریش ڕیوایەتی كردووە.[2] ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە دەفـەرموێت: ﴿تُرۡجِي﴾ كـە دوادەخـەی ﴿مَن تَشَآءُ مِنۡهُنَّ﴾ لەوانەی كە مەیلت لێیە لە خۆبەخشەكان، ﴿وَتُـٔۡوِيٓ إِلَيۡكَ مَن تَشَآءُ﴾ مەیلی خۆتە كامیان قـەبوڵ دەكەیو كامیان قەبوڵ ناكەی. ئەوانەیشی كە قەبوڵیان ناكەی دەتوانی جارێكی تر بانگیان بكەیتـەوە، بۆیـە خـوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿وَمَنِ ٱبۡتَغَيۡتَ مِمَّنۡ عَزَلۡتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكَ﴾ هەندێكی تـر وتوویانـە مەبەستی بەمە كە فەرموویەتی: ﴿تُرۡجِي مَن تَشَآءُ مِنۡهُنَّ﴾ واتە: لە هاوسەرەكانت، هیچ گوناهێكت نایەتـە سەر هەندێكیان واز لێ بێنیتو هەندێكیان پێش بخەی هەندێكیان دوا بخەی یان بچیتە لای هەندێكیانو نەچیتە لای هەندێكیان كەیفی خۆتە. هەر بەم شێوەیە ڕیوایـەت كراوە لـە ئیبنـو عـەباسو موجاهیـدو حەسەنو قەتادەو ئـەبو ڕەزینو عەبـدوڕەحمانی كـوڕی زەیـدی كـوڕی ئەسلەمو كەسـانی تریـشەوە. لەگەڵ ئەمەیشدا پێغەمبەر (ﷺ) هەر مانەوەی لە نێوانیاندا دابەش دەكرد ، بۆیـە هەنـدێ لـە زانایـانی فیقهی شافیعیو كەسانی تریش ڕایان وایە كـە ئـەو دابەشـكردنی كاتـە لەسـەر پێغەمبـەر (ﷺ) واجب

---

[1] أحمد (٦/١٥٨)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

[2] فتح الباري (٨/٣٨٥).

نەبووە، ئەم ئایەتە پیرۆزەیان کردووەتە بەڵگە. بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) لەسەرەی هەر ژنێکدا لە ئێمە داوای ئیزنی دەکرد پاش هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتە: ﴿تُرْجِي مَن تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَن تَشَاءُ ۖ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ﴾ دەڵێت: وتم بە عائیشە: تۆ چیت بەپێغەمبەر(ﷺ) دەوت؟ ووتی: منیش دەموت: ئەگەر ئەوە بەدەستی منە ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) من نامەوێت ڕێزی کەس بدەم بەسەر تۆدا.[1] ئەم فەرموودەیە لە عائیشەوە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە مەبەست پێی واجب نەبوونی ئەو سەرەیە، بەڵام فەرموودەی یەکەم ئەوە دەگەیەنێت کە ئەم ئایەتە هاتووەتە خوارەوە بۆ ئەوانەی کە خۆیان بەخشیوە، ئا لێرەدا ئیبنو جەریر وای بۆ دەچێت کە ئەم ئایەتە گشتگیرە بۆ ئەو ژنانەی کە خۆیان بەخشیوەو ئەوانەشی کە هاوسەری پێغەمبەر بوون (ﷺ) کە مەیلی خۆیەتی سەرەیان بۆ دابنێ یان سەرەیان بۆ دانەنێت.[2] ئا ئەوەی کە حەسەن هەڵی بژاردووە زۆر چاکو باشو بەهێزە. نزیکیەك لە نێوان فەرموودەکاندا دروست دەکات. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ﴾ واتە: کاتێك زانیان کە خوای مەزن هیچ گوناهت لەسەر نانوسێت، ئەگەر مەیلت لێ بوو سەرەیان بۆ دادەنێیتو مەیلیشت لێ نەبوو سەرەیان بۆ دانانێیت، کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا هەر سەرەیان بۆ دادەنێیت بە ئارەزووی خۆت نەك لەسەرت واجب بێت، کەیف خۆش دەبن بەوە غەم ناخۆنو پێیان خۆشە. ئەو کارە جوانەی تۆ وایان لێ دەکات کە مەمنونت بن بۆ ئەو بەش کردنە لە نێوانیاندا بە یەکسانیو بێ جیاوازیو بەو دادپەروەریەی تۆ بەرامبەریان. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ﴾ واتە: خودا دەزانێت ئێوە چیتان بە دڵدا دێت کە مەیلتان بۆ لای هەندێك هەیەو بۆ لای هەندێ نیە کە ناتوانرێت لابرێت، وەك ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عائیشەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) سەرەی دادەنا لە نێوان ژنەکانیداو جیاوازی نەدەکردن، پاشان دەیفەرموو: (ئەی خودایە ئەمە کاری منە کە دەسەڵاتم بەسەریدا هەیە، سەرزەنشتو لۆمەم نەکەی لەوەی کە تۆ دەسەڵاتت بەسەریدا هەیەو من دەسەڵاتم نیە بەسەریدا).[3] چوار لە زانایانی فەرموودە ئەم فەرموودەیان ڕیوایەت کردووە، ئەبو داود لە کۆتایی دا ئەمەی لێ زیادکردووە: (سەرزەنشتم نەکەی لەوەی کە تۆ دەسەڵاتت بەسەریدا هەیەو من دەسەڵاتم نیە

---

[1] فتح الباري (٨/٣٨٥).

[2] الطبري (٢٠/٣٠٤).

[3] أحمد (٦/١٤٤)، فەرموودەیەکی بەهێز نیە.

بەسەریدا) مەبەست پێی دڵە.[1] سەنەدەكانی ڕاستە، پیاوەكانیشی جێی باوەڕن، بۆیە خوای مەزن بەدوای ئەوەدا فەرموویەتی: ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا﴾ واتە: خوا دەزانێت ئێوە چیتان لە دڵدایە لە پەنهانیەكان، ﴿حَلِيمًا﴾ واتە: خودا لەسەرخۆیەو دەبورێت.

﴿لَّا يَحِلُّ لَكَ ٱلنِّسَآءُ مِنۢ بَعۡدُ وَلَآ أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنۡ أَزۡوَٰجٖ وَلَوۡ أَعۡجَبَكَ حُسۡنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتۡ يَمِينُكَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ رَّقِيبٗا ﴿٥٢﴾﴾

پاداشتدانەوەی هاوسەرەكانی پێغەمبەر(ﷺ)لەسەرهەڵبژاردنیان بۆ پێغەمبەر(ﷺ)

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿لَّا يَحِلُّ لَكَ ٱلنِّسَآءُ مِنۢ بَعۡدُ وَلَآ أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنۡ أَزۡوَٰجٖ وَلَوۡ أَعۡجَبَكَ حُسۡنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتۡ يَمِينُكَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ رَّقِيبٗا﴾ واتە: دوای ئەمانە كە هاوسەرتن هیچ ئافرەتێكت بۆ حەڵاڵ نیەو ناشتوانی بیانگۆڕی بە هاوسەرانی تر مەگەر وەك كەنیزەك ببیتە خاوەنیو خوا بەسەر هەموو شتێكدا چاودێرە. زۆرێك لە زانایان باسیان كردووە وەك ئیبنو عەباسو موجاهیدو زەحاكو قەتادەو ئیبنو زەیدو ئیبنو جەریرو كەسانی تریش[2]. كە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە بۆ پاداشتدانەوەو ڕەزادەربڕین لە هاوسەرەكانی پێغەمبەر (ﷺ) لەسەر ئەو كارە چاكەیان كە خوداو پێغەمبەری خودا (ﷺ)و ڕۆژی دواییان هەڵبژارد وەك لە ئایەتەكەی پێشودا باس كرا، كاتێك ئەوان كە پێغەمبەریان (ﷺ) هەڵبژارد پاداشتەكەیان ئەوە بوو، خوای مەزن فەرمانی دا كە ژنانی تر بۆ پێغەمبەر (ﷺ) ناشێتو بۆشی نیە ئەو ژنانە تەڵاق بداتو ژنانی تر لە جێیان بێنێت، با زۆر جوانو دڵگیریش بن مەگەر ئەوانەی لەدەسكەوت بەری دەكەوێت، بەڵام بۆ ئەوانە هیچی لەسەر نیە، پاشان خوای گەورە ئەوەشی لەسەر لابردو حوكمی ئەو ئایەتەی نەسخ كردەوەو ڕێی پێدا ژن بێنێت، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ژنی نەهێنا، بۆ ئەوەی ئەو منەتەی بەسەر هاوسەرەكانیەوە هەر بمێنێت. ئیمامی ئەحمەد ریوایەتی كردووە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) كۆچی دوایی نەكرد هەتا خوای مەزن ژنی بۆ ڕەوا بینیو حەڵاڵی كرد كە بێنێتی.[3] تیرمیزیو نەسائیش ریوایەتیان كردووە لە سونەنەكەیاندا.[4] هەندێكی تر لە زانایان وتوویانە: مەبەست بە مانای ئەم ئایەتە: ﴿لَّا يَحِلُّ لَكَ ٱلنِّسَآءُ مِنۢ بَعۡدُ﴾ ئەوەیە كە پاش ئەوەی كە باسو وەسفی ئەو ژنانەمان كرد كە بۆمان

---

[1] ابوداود(٢/٦٠١)، تحفة ألأحوزي (٤/٢٩٤)، النسائي (٧/٦٣)، ابن ماجه (١/٦٣٣)، فەرموودەیەكی بەهێزنیە.

[2] الطبري (٢٠/٢٩٧/٢٩٩).

[3] أحمد (٦/٤١)، فەرموودەیەكی مەوقوفە.

[4] تحفة ألأحوزي (٩/٧٨)، النسائي (٦/٥٦)، فەرموودەیەكی مەوقوفە.

حەلاڵ کردی لە ژنەکانت ئەوانەی کە مارەییت پێداونو ئەوانەشی کە بە دەستکەوت بەرت کەوتوونو کچی مامو کچی خوشکی مامو کچی خاڵو کچی خوشکی خاڵو ئەوانەشی کە خۆیان بەخشی پێت، جگە لەمانە ژنی ترت بۆ حەلاڵ نیە. ئەم بۆچوونە ڕیوایەت کراوە لە ئوبەیی کوڕی کەعبو موجاهیدو کەسانی تریشەوە. تیرمیزی ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) نەهی کردووە لەو جۆرە ژنانە، ئەو ژنە خاوەنباوەڕانە نەبێت کە کۆچیان کردووە، وەك فەرموویەتی: ﴿لَّا يَحِلُّ لَكَ ٱلنِّسَآءُ مِنۢ بَعۡدُ وَلَآ أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنۡ أَزۡوَٰجٖ وَلَوۡ أَعۡجَبَكَ حُسۡنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتۡ يَمِينُكَ﴾ خوا ژنە خاوەن باوەڕەکانی حەلاڵ کردووە لەگەڵ ئەوانەی کە خۆیان بەخشیوە بە پێغەمبەر (ﷺ) هەموو ئەو ژنانەی کە لەسەر ئایینەکانی ترن حەرامی کردووە جگە لە ئایینی ئیسلام. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلۡإِيمَٰنِ فَقَدۡ حَبِطَ عَمَلُهُۥ﴾[1] واتە: وە ئەوانەی بێباوەڕ بن بە ئیمانو شەریعەت ئەوە بێگومان کردەوەکانی هەڵدەوەشێتەوە.[2] ئیبنو جەریر (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) ئەم ڕایەی هەڵبژاردووە کە دەڵێت ئەم ئایەتە گشتگیرە بۆ ئەو کۆمەڵە ژنانەی کە باس کرانو ئەو ژنانەی کە هاوسەری پێغەمبەر بوون (ﷺ) کە نۆ ژن بوون. ئەم قسەیەش قسەیەکی چاکەو لەوانەیە ڕای زۆرێك لە زانایانی پێشینەش بێت چونکە زۆرێك لە زانایان ئەم ڕیوایەتەو ئەو ڕیوایەتەشیان لێوەکراوەو هیچ دژایەتیەك نیە لەنێوانیاندا (والله أعلم) خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَآ أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنۡ أَزۡوَٰجٖ وَلَوۡ أَعۡجَبَكَ حُسۡنُهُنَّ﴾ خوای مەزن ڕێی نەداوە بە پێغەمبەر (ﷺ) ئەگەر یەکێك لەو ژنانەی تەلاق دا ژنێکی تر لە جێی بهێنێت، ئەو ژنانە نەبێت کەئەبنە(مەڵی یەمین)ی.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدۡخُلُواْ بُيُوتَ ٱلنَّبِيِّ إِلَّآ أَن يُؤۡذَنَ لَكُمۡ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيۡرَ نَٰظِرِينَ إِنَىٰهُ وَلَٰكِنۡ إِذَا دُعِيتُمۡ فَٱدۡخُلُواْ فَإِذَا طَعِمۡتُمۡ فَٱنتَشِرُواْ وَلَا مُسۡتَـٔۡنِسِينَ لِحَدِيثٍۚ إِنَّ ذَٰلِكُمۡ كَانَ يُؤۡذِي ٱلنَّبِيَّ فَيَسۡتَحۡيِۦ مِنكُمۡۖ وَٱللَّهُ لَا يَسۡتَحۡيِۦ مِنَ ٱلۡحَقِّۚ وَإِذَا سَأَلۡتُمُوهُنَّ مَتَٰعٗا فَسۡـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٖۚ ذَٰلِكُمۡ أَطۡهَرُ لِقُلُوبِكُمۡ وَقُلُوبِهِنَّۚ وَمَا كَانَ لَكُمۡ أَن تُؤۡذُواْ رَسُولَ ٱللَّهِ وَلَآ أَن تَنكِحُوٓاْ أَزۡوَٰجَهُۥ مِنۢ بَعۡدِهِۦٓ أَبَدًاۚ إِنَّ ذَٰلِكُمۡ كَانَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمًا ٥٣ إِن تُبۡدُواْ شَيۡـًٔا أَوۡ تُخۡفُوهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٗا ٥٤﴾

---

[1] المائدة (٥).

[2] تحفة الأحوزي (٩/٧٧)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

ئاداب و شێوازی چوونە ناو ماڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) و فەرمان دان بە پەردە گیرانەوە

خـوای مـەزن دەفـەرموویت: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتَ ٱلنَّبِىِّ إِلَّآ أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَـٰظِرِينَ إِنَىٰهُ وَلَـٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَٱدْخُلُوا۟ فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَٱنتَشِرُوا۟ وَلَا مُسْتَـْٔنِسِينَ لِحَدِيثٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِى ٱلنَّبِىَّ فَيَسْتَحْىِۦ مِنكُمْ ۖ وَٱللَّهُ لَا يَسْتَحْىِۦ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَـٰعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ ۚ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ ۚ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَن تُؤْذُوا۟ رَسُولَ ٱللَّهِ وَلَآ أَن تَنكِحُوٓا۟ أَزْوَٰجَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦٓ أَبَدًا ۚ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمًا﴾ واتە: ئەی ئەوانەی باوەڕتـان هێنـاوە مەچنە ژوورەوە بۆ ماڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) مەگەر ڕێگەتان پێ بدرێت بۆ نان خواردنێك بێ ئەوەی چاوەڕوانی پێگەیشتنی بکەن بەڵام ئەگەر بانگ کران بۆ نان خواردن ئەوسا بڕۆنە ژوورەوە ئینجا ئەگەر خواردنەکەتان خوارد بڵاوەی لێ بکەن و مەمێننەوە بۆ قسەکردن چونکە ئەو مانەوەتان ئازاری پێغەمبەر (ﷺ) دەدات ئەویش شەرم دەکات لێتان کە بێ دەنگە بەڵام خوا لە وتنی هەق شەرم ناکات وە هەر کاتێك داوای شتێکی ناو ماڵتان کرد لە (هاوسەرەکانی پێغەمبەر (ﷺ)) ئەوە لە پشتی پەردەوە لێیان داوا بکەن، ئەو شێوە داواکردنەتان خاوێنترە بۆ دڵی ئێوە و ئەوانیش بە هیچ شێوەیەك بۆ ئێوە دروست نیە ئازاری دڵی پێغەمبەری خودا(ﷺ) بدەن وە هەرگیز نابێت خێزانەکانی پاش خۆی مارە بکەن بە ڕاستی ئەو (ئازاردانی دڵ و مارەکردنە)تان بە لای خواوە گوناهێکی زۆر گەورەیە. ئەم ئایەتی پەردە گیرانەوەیە کە بڕیارو ئادابی شەرعی تێدایە، ئەو ئایەتەیە کە هاتنە خوارەوەکەی هاوئاهەنگ بوو لەگەڵ قسەی عومەری کوڕی خەتابداو (ڕەزای خوای لێ بێت) وەك لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە کە عومەر وتی: موافیق و هاوڕا بووم لەگەڵ پەروەردگارمدا لە سێ شتدا: وتم ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) ئەگەر جێی ئیبراهیمت بکردایەتە نوێژگە، خوای مەزن ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە: ﴿وَٱتَّخِذُوا۟ مِن مَّقَامِ إِبْرَٰهِـۧمَ مُصَلًّى﴾[1] واتە: (پێمان وتن) شوێنی ئیبراهیم بکەنە جێگای نوێژ. وە وتم: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) خێزانەکانت پیاوچاك و پیاوخراپ دەچنە لایان ئەگەر پەردەیەکت بۆ دانانایە، خوای مەزن ئایەتی پەردە گیرانەوەی (حیجاب) ناردە خوارەوە. وە وتم: بە هاوسەرەکانی پێغەمبەر (ﷺ)کە بەرامبەری وەستان: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُۥٓ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبْدِلَهُۥٓ أَزْوَٰجًا خَيْرًا مِّنكُنَّ﴾[2] واتـە: دڵنیا بن ئەگەر ئێوە تەڵاق بدات پەروەردگاری لە جیاتی ئێوە ژنانێکی باشتر لە ئێوەی دەداتێ. هەر بە

---

[1] البقرة (١٢٥).

[2] التحريم (٥).

هەمان شێوە قورئان هاتە خوارەوە.[1] وە لە ڕیوایەتی موسلیمدا کە باسی دیلەکانی بەدری کردووە ئەمەیش ڕووداوی چوارەمە.[2] وە بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە دەڵێت: عومەری کوڕی خەتاب وتی: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) چاکو خراپ دێتە لات، ئەگەر فەرمانت بدایە بە دایکانی موسڵمانان بە پەردە گیرانەوە! خوای مەزن ئایەتی حیجابی ڕەوانە کرد.[3] دیسان بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: کاتێك کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) زەینەبی کچی جەحشی هێنا بانگی خەڵکی کرد نانیان خوارد، پاشان دانیشتن قسەیان دەکرد، کاتێك کە پێغەمبەر (ﷺ) خۆی ئامادە کرد هەڵسێت ئەوان هەڵنەسان، کاتێك ئەوەی بینی هەڵساو ئەوەی هەڵسا هەڵساو سێ کەس هەڵنەسان، پێغەمبەر (ﷺ) هات بچێتە ژوورەوە، خەڵکەکە هەر دانیشتبوون، پاشان خەڵکەکە هەڵسانو ڕۆیشتن. منیش هاتمو هەواڵم دا بە پێغەمبەر (ﷺ) کە خەڵکەکە ڕۆیشتن هاتو چووە ژوورەوە. منیش ڕۆیشتم بچمە ژوورەوە پەردەی لە نێوان منو خۆیدا گێڕایەوەو خوای مەزن ئەم ئایەتەی ڕەوانە کرد: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتَ ٱلنَّبِىِّ﴾ تا کۆتایی ئایەتەکە.[4] وە لە شوێنێکی تریشدا ڕیوایەتی کردووە.[5] موسلیمو نەسائیش ڕیوایەتیان کردووە.[6] پاشانیش بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) (زەینەبی گواستەوە) چووە لای زەینەبی کچی جەحش نانو گۆشتی دا بە خەڵك، منیان نارد خەڵکی بانگ بکەم بۆ سەر نان خواردن، کۆمەڵێك دەهاتنو نانیان دەخواردو دەچوونە دەرەوە، کۆمەڵێکی تر پاشان دەهاتنو نانیان دەخواردو دەچوونە دەرەوە، ئەوەندەم بانگ کرد هەتا کەسێك نەما کە بانگی بکەم، وتم: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) کەسێك نەماوە بانگی بکەم، فەرمووی: خواردنەکەتان هەڵگرن سێ کۆمەڵ مابوونەوە لە ماڵدا قسەیاندەکرد، پێغەمبەر(ﷺ) چووە دەرەوە ڕۆیشت بۆ ژوورەکەی عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) فەرمووی: (السلام عليكم -أهل البيت- ورحمة الله وبركاته) عائیشە وتی: وعليك السلام ورحمة الله، ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) ئەهلەکەت بە لاوە چۆن بوو؟ خودا لێت پیرۆز بکات (بارك الله لك)، پاشان هەموو خێزانەکانی بەسەر کردەوە چی دەوت بە عائیشە بەوانیشی وت، ئەوانیش عائیشە چی بە پێغەمبەر (ﷺ) وت ئەوانیش هەر وایان وت. پاشان

---

[1] فتح الباري (٦٠١/١)، مسلم (١٨٦٥/٤).

[2] مسلم (١٨٦٥/٤).

[3] فتح الباري (٣٨٧/٨).

[4] فتح الباري (٣٨٧/٨).

[5] فتح الباري (٢٤/١١).

[6] مسلم (١٠٥٠/٢)، النسائي في الكبرى (٤٣٥/٦).

پێغەمبەر (ﷺ) گەڕایەوە، ئەو سێ کۆمەڵە هەر قسەیان دەکرد، پێغەمبەر (ﷺ) زۆر بە شەرم بوو، چووە دەرەوەو بەرەو ژوورەکەی عائیشە ڕۆیشت. نازانمو لە یادم نیە من هەواڵم دایە یان هەواڵیان دایە کە ئەو خەڵکە چوونە دەرەوە، گەڕایەوە هەتا پێیەکی خستە سەر کەمەی دەرگاکە بچێتە ژوورەوەو پێکەی تری لە دەرەوە بوو پەردەی داناو شۆڕیکردەوە لە نێوان منو خۆیداو ئایەتی پەردەگێڕانەوە هاتەخوارەوە.[1] تەنها بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە نێوان خاوەنی شەش کتێبەکە جگە لە نەسائی کە ئەویش باسی کردووە.[2] خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿لَا تَدۡخُلُواْ بُيُوتَ ٱلنَّبِيِّ﴾ قەدەغەی کرد لەسەر خاوەنباوەڕان کە بچنە ماڵی پێغەمبەر (ﷺ) بە ئیزنی خۆی نەبێت. وەك ئەو سەردەمەی زەمانی نەفامیو لە سەرەتای هاتنی ئیسلامدا دەچوونە ماڵی یەکتری، خوای مەزن توندی کرد لەسەر ئەم ئومەتەو فەرمانی پێکردن بە پەردە گێڕانەوە. ئەمەش لەبەر ڕێزگرتن بۆ ئەم ئوممەتە. هەر لەبەر ئەمەیە پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (دەتانترسێنم لە چونتان بۆ ناو ژنان).[3] پاشان مەرجی داناوە لەو بارەیەوە دەفەرموویێت: ﴿إِلَّآ أَن يُؤۡذَنَ لَكُمۡ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيۡرَ نَٰظِرِينَ إِنَىٰهُ﴾ موجاهیدو قەتادەو کەسانی تریش وتوویانە: چاوەڕوانی نەکەن هەتا دەکوڵێتو پێدەگات.[4] واتە: نەوەستن بە دیار خواردنەکەوە هەتا پێدەگاتو کاتێك ئامادەکرا خۆتان بکەن بە ژووردا، چونکە ئەمە کارێکی خراپەو خودا پێی ناخۆشە. ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە حەرامە چوون بۆ سەر دەعوەتێك کە بانگ نەکرابێت، خەتیبی بەغدادی لەو بارەیەوە کتێبێکی داناوە باسی خراپی ئەو کەسانەی کردووە بەبێ ئەوەی بانگ بکرێن بۆ سەر دەعوەتێك لە خۆیانەوە دەچن بۆ ئەو دەعوەتە. بە درێژی هەندێ ڕووداوی لەو بارەوە گێڕاوەتەوەو باسی کردووە لە کتێبەکەیدا. پاشان خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿وَلَٰكِنۡ إِذَا دُعِيتُمۡ فَٱدۡخُلُواْ فَإِذَا طَعِمۡتُمۡ فَٱنتَشِرُواْ﴾ وە لە سەحیحی موسلیمدا لە ئیبنو عومەرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (کاتێك یەکێکتان برایەکی بانگی کرد بۆ نان خواردن بۆ شایی یان هەر شتێك با قەبوڵی بکات).[5] بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَا مُسۡتَـٔۡنِسِينَ لِحَدِيثٍ﴾ واتە: وەك ئەوەی کە ڕوویدا لەو سێ کەسەو درێژەیان دا بە قسەکردن، خۆیان لەبیرچووەوە هەتا

---

[1] فتح الباري (٨/٣٨٨).

[2] النسائي في الكبرى (٦/٧٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] مسلم (٤/١٧١١).

[4] الطبري (٢٠/٣٠٦).

[5] مسلم (٢/١٠٥٣).

پێغەمبەریان (ﷺ) ناڕەحەت کرد، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِى ٱلنَّبِىَّ فَيَسْتَحْىِۦ مِنكُمْ﴾ وتراوە: مەبەست پێی، چوونتانە بۆ ماڵی پێغەمبەر (ﷺ) بەبێ ئەوەی ئیزنی لێ بخوازن، کە پێی ناخۆش بووەو دڵگرانی کردووە بەڵام حەزی نەکردووە ڕێگریان لێ بکات لەبەر زۆر بە شەرمی خۆی تا خوای گەورە قورئانی ناردە خوارەوەو قەدەغەی کرد لێیان، بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱللَّهُ لَا يَسْتَحْىِۦ مِنَ ٱلْحَقِّ﴾ واتە: خودا لە قسەی ڕاست وتن شەرم ناکاتو سەرزەنشتی کردنو وازی پێ هێنان. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَٰعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ﴾ واتە: وەك چۆن قەدەغەم کرد لێتان کە بەبێ ئیزن نەچنە ماڵی پێغەمبەر (ﷺ) هەر بە هەمان شێوە هەرگیز سەیری هاوسەرەکانی مەکەن، با یەکێك لە ئێوە کارێکی زۆر گرنگیشی هەبێت، بیەوێت لێیان وەرگرێت، لە پشت پەردەوە نەبێت داوایان لێ نەکات.

قەدەغەکردنی ئازاردانی پێغەمبەر (ﷺ) و باسی ڕێزی تایبەتی هاوسەرەکانی لە لای موسڵمانان

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَا كَانَ لَكُمْ أَن تُؤْذُوا۟ رَسُولَ ٱللَّهِ وَلَآ أَن تَنكِحُوٓا۟ أَزْوَٰجَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦٓ أَبَدًا ۚ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمًا﴾ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەبباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) لەم ئایەتەدا: ﴿وَمَا كَانَ لَكُمْ أَن تُؤْذُوا۟ رَسُولَ ٱللَّهِ﴾ دەڵێت: کاتێك ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە پیاوێك نیازی وابوو دوای پێغەمبەر (ﷺ) هەندێ لە خێزانەکانی مارە بکات. پیاوێك وتی بە ئەبو سوفیان: ئایا ئەوە عائیشە بوو؟ پیاوەکە وتی: وایان باس کردووە.[1] موقاتیلی کوڕی حەییانو عەبدوڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەمیش هەر وایان وتووە.[2] هەر بەو سەنەدەوە باس کراوە لە سودیەوە کە حەرامەو نابێت بیر لە شتی وا بکەنەوە. بۆیە هەموو زانایان بە گشتی کۆن لەسەر ئەوە کە دوای مردنی پێغەمبەر (ﷺ) حەرامەو کەس بۆی نیە دوای خۆی هاوسەرەکانی مارە بکات. چونکە ئەوانە لە دنیا قیامەتدا هاوسەری پێغەمبەرنو (ﷺ) دایکی موسڵمانانن وەك لە پێشەوە باسمان کرد. خوای گەورە ئەو نیازەی زۆر بە لاوە گەورەو گران بوو، بۆیە بە توندی هەڕەشەی کردووە لەسەری. پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِن تُبْدُوا۟ شَيْـًٔا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا﴾ واتە: ئەگەر هەر شتێك ئاشکرا بکەنو بیڵێن یان بیشارنەوە لە دڵتاندا ئەوە بە ڕاستی خوا

---

[1] الدر المنثور (٦/٦٤٣).

[2] الطبري (٢٠/٣١٦).

زانایە بە هەموو شتێك. وەك لە ئایەتێكی تردا فەرموویەتی: ﴿يَعْلَمُ خَآئِنَةَ ٱلْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِى ٱلصُّدُورُ﴾[1] واتە: خوا دەزانێت بە ناپاكی چاوانو هەرچی دڵان دەیشارنەوە.

﴿لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِىٓ ءَابَآئِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ أَخَوَٰتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُنَّ ۗ وَٱتَّقِينَ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾﴾

ئەو كەسانەی كەواجیب نیە ژن ڕوپۆشی بۆ بكات لە كەسو كار

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِىٓ ءَابَآئِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ أَخَوَٰتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُنَّ ۗ وَٱتَّقِينَ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا﴾ واتە: (هاوسەرانی پێغەمبەر(ﷺ)) هیچ گوناهێكیان لەسەر نیە ئەگەر بێ حیجاب بن لای باوكیانو كوڕانیانو برایانو برازاكانیانو خوشكەزاكانیانو لای ئافرەتانی هاودینیانو لای غولامو كەنیزانی خۆیانو لە خوا بترسن بە ڕاستی خوا چاودێرو ئاگادارە بەسەر هەموو شتێكدا. كاتێك خودای مەزن فەرمانی بە ڕوپۆشین كرد لە بێگانە پاشان ڕوونی كردووەتەوە كە ئەم كەسو كارانە پێویست نیە ڕوپۆشیان بۆ بپۆشن وەك لە سورەتی (النور)دا جیای كردوونەتەوە لەم ئایەتەدا كە خوا دەفەرموێت: ﴿وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا ۖ وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ ۖ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ ءَابَآئِهِنَّ أَوْ ءَابَآءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَآئِهِنَّ أَوْ أَبْنَآءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَٰنِهِنَّ أَوْ بَنِىٓ إِخْوَٰنِهِنَّ أَوْ بَنِىٓ أَخَوَٰتِهِنَّ أَوْ نِسَآئِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُنَّ أَوِ ٱلتَّٰبِعِينَ غَيْرِ أُو۟لِى ٱلْإِرْبَةِ مِنَ ٱلرِّجَالِ أَوِ ٱلطِّفْلِ ٱلَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا۟ عَلَىٰ عَوْرَٰتِ ٱلنِّسَآءِ﴾[2] واتە: وە جوانی خۆیان دەرنەخەن زیاد لەوەی كە دەردەكەوێت بۆ مێردەكانیان نەبێت یان باوكیان یان باوكی مێردەكانیان یان كوڕەكانیان یان كوڕی مێردەكانیان یان براكانیان یان كوڕی براكانیان یان كوڕی خوشكەكانیان یان ئافرەتانی ئیماندار یان كەنیزەكەكانیان یان ئەو شوێنەكەوتەو پیاوانەی كە بێ نیازن لە ئافرەت (وەك خزمەتكارو پیرو نەخۆش كە ئارەزووی ژنو مێردایەتیان نیە)، یان ئەو منداڵە كوڕانەی كە ئاگایان لە لەش (عەورەت)ی ئافرەتان نەبێتو باڵغ نەبووبن. ئەم ئایەتەی سورەتی (النور) زیاتری باس كردووە لەم ئایەتەی سورەتی (الاحزاب) لە پێشەوە مانامان كردو لەسەری ڕۆیشتین پێویست ناكات لێرەدا دووبارەی بكەینەوە. ئیبنو جەریر ڕیوایەتی كردووە لە شەعبیو عیكریمەوە لەم ئایەتەدا: ﴿لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِىٓ

---

[1] الغافر (١٩).

[2] النور (٣١).

﴿ءَابَآئِهِنَّ﴾ هەندێ لە پێشینەکان وتوویانە: لەبەرچی مامو خاڵ باس نەکراوە؟ شەعبیو عیکریمە دەڵێن: چونکە خاڵو مام وەسفیان دەکەن بۆ کوڕەکانیان، بۆیە(شەعبی وعەکریمە) لایان مەکروهە کەژن پۆشاك لەسەر خۆی لابەرێت لە لای مامو خاڵدا.[1] وە دەفەرمووێت: ﴿وَلَا نِسَآئِهِنَّ﴾ مەبەست پێی ڕوودانەپۆشینە لە لای ژنانی موسڵمان، ﴿وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُهُنَّ﴾ مەبەست پێی کەنیزەکە، سەعیدی کوڕی موسەیب دەڵێت: تەنها مەبەست پێی کەنیزەکە، ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَٱتَّقِينَ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا﴾ واتە: لە کاتی تەنهاییو ئاشکرادا لە خوا بترسن چونکە خودا شایەتە لەسەر هەموو شتێك، هیچی لێ ون نابێت، چاودێرەو ئاگای لێیانە.

﴿إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَـٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِىِّ ۚ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ صَلُّوا۟ عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾﴾

فەرمان دان بە سلاوات دان لەسەر پێغەمبەر (ﷺ)

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَـٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِىِّ ۚ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ صَلُّوا۟ عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا﴾ واتە: بەڕاستی خواو فریشتەکانی سەلاوات دەدەن لەسەر پێغەمبەر (ﷺ) ئەی ئەوانەی کە باوەڕتان هێناوە ئێوەش سەلاتو سەلامی زۆری لەسەر بدەن. بوخاری دەڵێت: ئەبولعالیە دەڵێت: (صلاة الله) واتە پەسەنیدانی خودا بۆ پێغەمبەر (ﷺ) لە لای فریشتەکان. پەسەنی فریشتەکانی واتە: دوعابۆ کردن، ئیبنو عەباس دەڵێت: ﴿يُصَلُّونَ﴾ واتە: داوای بەرەکەتی بۆ دەکەن.[2] بوخاریش هەر بەم شێوەیە ڕیوایەتی کردووە لێیان. تیرمیزی دەڵێت: ڕیوایەت کراوە لە سوفیانی سەوریو هەندێ لە زانایانی تریشەوە وتوویانە: پەسەنی خوا، واتە: بەزەیی خودا، پەسەنی فریشتەیش واتە: داوای لێبوردن بۆ کردن.[3] فەرموودەی موتەواتر لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) ڕیوایەت کراوە کە فەرمانی داوە بە موسڵمانان سڵاواتی لەسەر بدەنو چۆنیەتی سڵاواتەکەشی فێرکردوونو ئێمەیش هەرچەندە خوا بۆمان ئاسان بکات بە یارمەتی خوا بۆتان باس دەکەین. بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا لە کەعبی کوڕی عوجرەوە (عُجْرَة) دەڵێت: وترا: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە بارەی سەلام کردنەوە ئاگاداری بووین، ئەی سەلاوات دان چۆنە؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (بڵێن: اللهمّ، صَلِّ على محمد وعلى آل محمدٍ كما صليت على آل إبراهيم، إنَّكَ حميدٌ مجيدٌ،

---

[1] الطبري (٢٠/٣١٨).

[2] فتح الباري (٨/٣٩٢).

[3] تحفة الأحوذي (٢/٦١٠).

اللهمّ، بارِك على محمد وعلى آل محمد كما باركتَ على آل إبراهيم، إنَّكَ حميدٌ مجيدٌ).[1] وە ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو لەیلاوە دەڵێت: کەعبی کوڕی عوجرە پێی گەیشت و وتی: ئایا دیاریەکت پێشکەش بکەم؟ پێغەمبەری خودا (ﷺ) هاتە دەرەوە بۆ لامان وتمان: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) زانیمان چۆن سەلامت لێ بکەین، ئەی چۆن سەڵاواتت لەسەر بدەین؟ فەرمووی: (بڵێن: اللهمّ، صَلِّ على محمّدٍ وعلى آل محمدٍ كما صليت على آل إبراهيم، إنَّكَ حميدٌ مجيدٌ، اللهمّ، بارِك على محمد وعلى آل محمد كما باركتَ على آل إبراهيم، إنَّكَ حميدٌ مجيدٌ).[2] ئەم فەرموودەیە زانایانی فەرموودە لە کتێبەکانیاندا هێناویانە بە چەند ڕێگای جۆراوجۆر. فەرموودەیەکی تر: بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو سەعیدی خودەریەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: وتمان ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) ئەمە شێوەی سەلام کردنە لێت، ئەی چۆن سڵاوات بدەین لەسەرت؟ فەرمووی: (بڵێن: اللهمّ، صَلِّ على محمد عَبدِكَ ورَسولِك، كما صلَّيت على آل إبراهيم، وبارِك على محمد وعلى آل محمد كما باركتَ على آل إبراهيم) ئەبو ساڵح دەڵێت لە لەیسەوە: (اللهمّ صَلِّ على محمد وعلى آل محمدٍ كما باركتَ على آل إبراهيم). ئیبراهیم بۆی گێڕاینەوە لە حەمزەوە، ئیبنو ئەبی حازم و دەراوەردی بۆیان گێڕاینەوە لە زەیدەوە (واتە ئیبنولهادی) دەڵێت: (كما صليت على إبراهيم، وبارِك على محمد وعلى آل محمد كما باركتَ على إبراهيم آل إبراهيم).[3] نەسائی و ئیبنو ماجەیش هێناویانە.[4] فەرموودەیەکی تر: ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو حومەیدی ساعیدیەوە کە وتوویانە: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) چۆن سڵاواتت لەسەر بدەین؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (بڵێن: ئەی خودایە بەزەیی خۆت بڕێژە بەسەر موحەممەد (ﷺ) و هاوسەرەکانی و نەوەکانیدا، وەك چۆن بەزەیی خۆت ڕێژاوە بەسەر ئیبراهیمدا، وە خێروبەرەکەت بڕێژە بەسەر موحەممە (ﷺ) و هاوسەرەکانی و نەوەکانی وەك چۆن خێروبەرەکەتی خۆت ڕێژاوە بەسەر ئالی ئیبراهیمدا، تۆ زۆر سوپاسکراوو بەڕێزی).[5] زانایانی فەرموودە هەموو هێناویانە جگە لە تیرمیزی.[6] فەرموودەیەکی تر: موسلیم ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو مەسعودی ئەنساریەوە، دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) هات بۆ لامان، ئێمە لە لای سەعدی کوڕی عوبادەدا دانیشتبووین، بەشیری کوڕی سەعد پێی وت: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ)، خودا فەرمانی پێکردووین

---

[1] فتح الباري (٣٩٢/٨).

[2] أحمد (٢٤١/٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] فتح الباري (٣٩٢/٨).

[4] النسائي (٤٩/٣)، ابن ماجه (٢٩٢/١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[5] أحمد (٤٢٤/٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[6] فتح الباري (١٥٧/١١)، مسلم (٣٠٦/١)، أبو داود (٦٠٠/١)، النسائي (٤٩/٣)، ابن ماجه (٢٩٣/١).

کە سڵاواتت لەسەر لێ بدەین، چۆن سڵاواتت لەسەر بدەین؟ وتی: پێغەمبەر (ﷺ) بێدەنگ بوو هەتا ئاواتەخواز بووین کە ئەو پرسیارەی نەکردایە، پاشان پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (بڵێن: اللهمّ، صَلِّ على محمد وعلى آل محمدٍ كما صليت على آل إبراهيم، وبارِك على محمد وعلى آل محمد كما باركتَ على آل إبراهيم، في العالمين، إنَّكَ حميدٌ مجيدٌ، والسلام كما قد عُلِّمتُم).[1] واتە: سەلام کردنیش وەك ئەوەیە کە ئەیزانن ئەبو داودو تیرمیزیو نەسائیو ئیبنو جەریر ڕیوایەتیان کردووە. تیرمیزی دەڵێت: فەرموودەیەکی (حسن صحيح)ە[2].

سڵاوات دان لەسەر پێغەمبەر (ﷺ) پێش پاڕانەوە

ئیمامی ئەحمەدو ئەبو داودو نەسائیو ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حیببان ڕیوایەتیان کردووە لە فەزالەی کوڕی عوبەیدەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) گوێی لێ بوو پیاوێك دەپاڕایەوە لە نوێژەکەیدا سوپاسی خودای نەکردو سڵاواتیشی لەسەر پێغەمبەر نەدا (ﷺ)، پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (ئەوە پەلەی کرد)، پاشان بانگی کردو پێی فەرموو: یان بە غەیری ئەوی فەرموو: (ئەگەر یەکێك لە ئێوە نوێژی کرد بابە سوپاسو ستایشی خوا دەست پێ بکات، پاشان سڵاوات لەسەر پێغەمبەر (ﷺ) بدات، پاشان دوای ئەوە چۆن حەز دەکات بپاڕێتەوەو دوعا بکات)[3].

ڕێزی سەڵاوات دان لەسەر پێغەمبەر (ﷺ)

دیسان تیرمیزی ڕیوایەتی کردووە لە ئوبەیی کوڕی کەعبەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) کاتێك سێیەکی شەو دەڕۆیشت هەڵدەساو ئەیفەرموو: (ئەی خەڵکینە! یادی خوا بکەن، یادی خوا بکەن، زەمین لەرزینەکە هاتو لەرزینەکەی تریشی بەدوادا دێت، مردن هات هاوڕێ لەگەڵ ئەوەی کە تیایەتی، مردن هات هاوڕێ لەگەڵ ئەوەی کە تیایەتی). ئوبەی دەڵێت: وتم: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) من زۆر دوعائەکەم، ئایا چەندێك لەو دوعانەدابنێم بۆ سڵاواتدان لەسەرت:فەرمووی: (چەند مەیلت لێیەتی)، وتم: چواریەك باشە؟ فەرمووی: (چەندە مەیلت لێیەتی، ئەگەر زیاترت کرد، ئەوە باشترە بۆت)، وتم: نیوە باشە؟ فەرمووی: (چەندە مەیلت لێیەتی، ئەگەر زیاترت کرد، ئەوە چاکترە بۆت)، وتم: دوو سێ یەك؟ فەرمووی: (چەندێ مەیلت لێیەتی، ئەگەر زیاترت کرد ئەوە باشترە بۆت) وتم: هەموو دوعاکانم سڵاوات بێت لەسەر تۆ. فەرمووی: (کەواتە غەمباریت لێ دوور ئەخرێتەوەو گوناهەکانیشت بۆ

---

[1] مسلم (١/٣-٥).

[2] أبو داود (١/٦٠٠)، تحفة الأحوذي (٩/٨٤)، النسائي في الكبرى (٦/٤٣٦)، الطبري (٢٠/٣٢١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] أحمد (٦/١٨)، أبو داود (٢/١٦٢)، تحفة الأحوذي (٩/٤٥٠)، النسائي (٣/٤٤)، ابن خزيمة (١/٣٥١)، ابن حبان (٣/٣٠٨)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

ئەسڕێتەوە)، پاشان تیرمیزی دەڵێت: ئەمە فەرموودەیەکی چاکە (حدیث حسن).[1] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو تەلحەوە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) ڕۆژێك هاتو خۆشی لە نێوچاوانیدا بەدی دەکرا. وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) ئێمە خۆشی لەنێو چاوانتدا بەدی دەکەین، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (ئەوە فریشتە هاتە لام وتی: ئەی موحەممەد ئایا ڕازیت دەکات کە پەروەردگاری مەزنت دەفەرمووێت بەڕاستی هیچ کەسێك نیە سەلاوات بدات لەسەرت لە ئومەتەکەت مەگین من (دە) سەلاواتم داوە لەسەری، وە هیچ کەسێك نیە لە ئومەتەکەت سەلامت لێ بکات مەگین من دە سەلامم لێ کردووە، وتم: بەڵێ).[2] نەسائیش ڕیوایەتی کردووە.[3] ڕێگایەکی تر: ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو تەلحەی ئەنسارییەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) ڕۆژێك بەیانی کردەوە دڵی خۆش بوو مزگێنی لەنێو چاوانیدا بەدی دەکرا. وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) ئەمڕۆ بەیانیت کردووەتەوە دڵخۆش‌و مزگێنی لەنێو چاوانتدا بەدی دەکرێت، فەرمووی: (بەڵێ نێردراوێك هات بۆ لام لە لایەن پەروەردگاری مەزنەوە وتی: کەسێك لە ئومەتەکەت یەك سەلاواتی دابێت لەسەرت، خوا بە ئەو سەلاواتە (دە) چاکەی بۆ نووسیوەو (دە) خراپەی لەسەر سڕیوەتەوەو (دە) پلەی بۆ بەرزکردووەتەوەو وەك خۆشی وەڵامی داوەتەوە).[4] ئەم فەرموودەیەش سەنەدەکانی چاکە. بەڵام زانایانی تری فەرموودە نەیانهێناوە. فەرموودەیەکی تر: موسلیم‌و ئەبو داودو تیرمیزی‌و نەسائی ڕیوایەتیان کردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (هەر کەسێك یەك سەلاوات بدات لەسەر من خوای گەورە دە سەلاوات دەدات لەسەری)، تیرمیزی دەڵێت: ئەمە فەرموودەیەکی چاکی ڕاستەو هەر لەم بارەیەوە لە عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف‌و عامری کوڕی ڕەبیعەو عەممارو ئەبو تەلحەو ئەنەس‌و ئوبەیی کوڕی کەعبەوە ڕیوایەت کراوە.[5] فەرموودەیەکی تر: ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە حوسەینی کوڕی عەلیەوە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (ڕژدو بەخیل ئەو کەسەیە کە باسی منی لە لا کرا پاشان سەلاواتم

---

[1] تحفة الأحوذي (١٥٢/٧)، فەرموودەیەکی حەسەنە،ئیبن تەیمیە ئەفەرمویّ:مەبەست بە(صلاتی) بریتیەلە(دعائی)چونکەئوبەی دوعایەکی تایبەتی هەبووە بۆخۆیی کردووەو ڕۆژێکیان ئەوپرسیارە ئەکات ..سەیری(جلاوالانهام)ی ئیبنولقەیمی قەتابی بکە(ص٧٩).(وەرگێڕ).

[2] أحمد (٣٠/٤)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[3] النسائي (٤٤/٣)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[4] أحمد (٢٩/٤)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[5] مسلم (٣٠٦/١)، أبو داود (١٨٤/٢)، تحفة الأحوذي (٦/٢-٨)، النسائي (٥٠/٣).

لەسەر نەدات)، ئەبو سەعید دەڵێت: فەرموویەتی: (سڵاواتم لەسەر نەدا).[1] تیرمیزی ڕیوایەتی کردووە پاشان دەڵێت: ئەمە فەرموودەیەکی چاکی غەریبی ڕاستە.[2] فەرموودەیەکی تر: تیرمیزی ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (داماوو لوتی خۆڵاوی بووە پیاوێك کە یادی منی لە لا بکرێتو سەلاواتم لەسەر نەدات، زەلیلەو لوتی خۆڵاوی بووە پیاوێك مانگی ڕەمەزانی بەسەردا تێپەڕێتو بڕوات، زەلیلو لوتی بە خۆڵ چووە کەسێك کە باوكو دایکی بە ساڵا چووبنو نەیانخستبێتە بەهەشت). پاشان وتی: فەرموودەیەکی حەسەنی سەحیحە[3].

کاتەکانی سڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر (ﷺ)

فەرمان دراوە بە سەلاوات دان لەسەر پێغەمبەر (ﷺ) لە زۆر کاتو شوێندا، لەو کاتانە: دوای بانگدان بۆ نوێژ وەك ئەم فەرموودەی کە ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵای کوڕی عەمری کوڕی عاسەوە دەڵێت: کە بیستوویەتی لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) دەیفەرموو: (کاتێك گوێتان لە بانگ بێژێکەوە بوو، ئەوەی ئەو دەیڵێ ئێوەش بیڵێن، پاشان سڵاواتم لەسەر بدەن، وە هەر کەسێك سڵاواتم لەسەر بدات خوای گەورە بەو سڵاواتە دە سڵاواتی لەسەر دەدات، پاشان داوای وەسیلەم بۆ بکەن لە خوا، چونکە وەسیلە شوێنێکە لەناو بەهەشتدا، بۆ هیچ کەس نیە بۆ بەندەیەك نەبێت لە بەندەکانی خوا، داوام وایە کە ئەو کەسە من بم، هەر کەسێك داوای وەسیلەم بۆ بکات لالانەوەی منی بۆ خۆی دابین و حەلاڵ کردووە.[4] موسلیمو ئەبو داودو تیرمیزیو نەسائی ڕیوایەتیان کردووە.[5] وە هەر لەو شوێنانەی سڵاواتیان تێدا دەدرێت: چوونە ناو مزگەوتو هاتنە دەرەوە لێی، وەك لەم فەرموودەیەدا هاتووە کە ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە فاتیمەی کچی پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) کاتێك کە دەڕۆیشتە ناو مزگەوت سڵاواتی دەدا لەسەر موحەممەدو (ﷺ) سڵاویشی لێ دەکرد، پاشان فەرمووی: (ئەی خودایە لە گوناهەکانم بوورەو دەرگاکانی بەزەیی خۆتم لێ بکەرەوە، کاتێکیش دەچووە دەرەوە لە مزگەوت سڵاواتی دەدا لەسەر موحەممەدو (ﷺ) سڵاویشی لێ دەکرد) پاشان فەرمووی: (ئەی خودایە لە گوناهەکانم بوورەو دەرگاکانی ڕێزی خۆتم لێ بکەرەوە).[6] وە لەو شوێنانەی تر کە سڵاواتی تێدا دەدرێت، لە کاتی نوێژی

---

[1] أحمد (۲۰۱/۱)، فەرموودەیەکی باشە (جيد).

[2] تحفة الأحوذي (۵۳۱/۹)، فەرموودەیەکی باشە (جيد).

[3] تحفة الأحوذي (۵۳۰/۹)، فەرموودەیەکی حەسەنی غەریبە.

[4] أحمد (۱٦۸/۲)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[5] مسلم (۲۸۸/۱)، أبو داود (۳۵۹/۱)، تحفة الأحوذي (۸۳/۱)، النسائي (۲۵/۲).

[6] أحمد (۲۸۲/٦)، ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی سەحیحەو پیاوەکانی جێی متمانەن.

مردوودایە کە لە (الله أكبر)ی یەکەمدا سورەتی فاتیحە دەخوێنرێتو لە (الله أكبر)ی دووەمدا سڵاوات دەدرێت لەسەر پێغەمبەر (ﷺ)و لە (الله أكبر)ی سێهەمدا دوعا دەکرێت بۆ مردووەکە، وە لە (الله أكبر)ی چوارەمدا دەوترێت:ئەی خودایە لە پاداشت بێ بەشمان نەکەی‌و دوای ئەو تووشی فیتنەمان نەکەی. شافیعی (ڕەحمەتی خوای لێ بێت)ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو ئومامەی کوڕی سەهلی کوڕی حونەیفەوە کە پیاوێك لە هاوەڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) بۆی باس کردووەو هەواڵی داوەتێ کە سونەتە کاتێك نوێژ دەکرێت لەسەر مردوو پێشنوێژ (الله أكبر) بکات، پاشان فاتیحە بخوێنێت بە پەنهانی لە دڵی خۆیدا، پاشان سڵاوات دەدات لەسەر پێغەمبەر (ﷺ) وە بە تایبەتی دوعا دەکات بۆ مردووەکە، وە لە (الله أكبر)ەکاندا هیچ شتێکی تر لەوانە ناخوێنێت، پاشان بە پەنهانی لە دڵی خۆیدا سەلام دەداتەوە.[1] نەسائیش ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو ئومامە خۆیەوە کە دەڵێت: لە سونەتەکانی پێغەمبەرەکە.. پاشان باسی ئەم فەرمودەیەی کردووە.[2] ئەم فەرموودەیە لە هاوەڵەکانەوە حوکمی مەرفوعی هەیە، وە هەر لەو شوێنانەی کە سڵاواتی تێدا دەدرێت، کۆتایی دوعاو پاڕانەوە بە سڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر (ﷺ) تیرمیزی ڕیوایەتی کردووە لە عومەری کوڕی خەتتابەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت دوعا ڕاگیراوەو وەستاوە لە نێوان ئاسمانو زەمیندا هیچی لێ بەرزنابێتەوە هەتاسڵاوات نەدەی لەسەر پێغەمبەرەکەت(ﷺ)[3]. مەعازی کوڕی حارس ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو قوڕڕەوە لە سەعیدی کوڕی موسەیەبەوە لە عومەرەوە بە مەرفوعی.[4] ئەوەی زیاتر جەختی لەسەر کردەوە دوعای قونوتە کە ئیمامی ئەحمەدو زانایانی فەرموودەو ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حیببانو حاکیم ڕیوایەتیان کردووە لە حەسەنی کوڕی عەلیەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) چەند وتەیەکی فێرکردم لە قونوتدا دەیڵێم: (خودایە ڕێم نیشان بدە لەگەڵ ئەوانەی کە ڕێت نیشان داون، لەش ساغ و تەندروستم بکە لەگەڵ ئەوانەی لەش ساغت کردوون، پشتم هەڵگە لەوانەی تۆ لێیان ڕەنجاوی، بیدە بە منیش لەوەی کە بەخشیوتە، لام بدە لەو شەڕانەی کە بڕیارت لەسەر داوە (واتە: لەسەر تاوانباران هەر تۆ خاوەن بڕیاری، بڕیارت بەسەردا نادرێت، بێگومان هەر کەسێك تۆ پەنای بی زەبوون نابێت، هەر کەسێك تۆ دژایەتیت کردبێت خاوەنی دەسەڵات نابێت، پاکیو بێ عەیبیو مەزنی هەر بۆ تۆیە ئەی پەروەردگارمان)، نەسائی لە کتێبەکەیدا ئەمەی زیادکردووە لە کۆتایی دوعاکەدا(سڵاواتی خوا لەسەر

---

[1] مسند الشافعي (٢٠٠)، ئەم فەرموودەیە حاکم بە سەحیحی داناوەو زەهەبیش هاوڕایەتی.

[2] النسائي (٧٥/٤)، ئەم فەرموودەیە حاکم بە سەحیحی داناوەو زەهەبیش هاوڕایەتی.

[3] تحفة الأحوذي (٦٠٠/٢)، فەرموودەیەکی مەوقوفە.

[4] تفريغ الكشاف لابن حجر (١٣٧)،. فەرموودەیەکی مەوقوفە

موحەممەدبێت (ﷺ))[1]. وە هەر لەو کاتانەی کە موستەحەبەو زۆر باشە دوعای تێدا بکرێتو زۆر سڵاواتی تێدا بدرێت ڕۆژی هەینیو شەوی هەینیە، ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەوسی سەقەفیەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (لە بەرێزترین ڕۆژەکانتان ڕۆژی هەینییە لە هەینیدا ئادەم دروست کرا، وە لە هەینیدا گیانی کێشرا، وە لە هەینیدا فوو دەکرێت بە کەڵەشاخداو لە هەینیشدا نوکەگەورەکەش ڕوودەدات لەو ڕۆژەدا زۆر سڵاواتم لەسەر بدەن چونکە سڵاواتەکانتانم پیشان دەدرێو پێم دەگات)، وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) چۆن سڵاواتەکانت پیشان دەدرێت کە تۆ ڕزاوی. واتە: پوکاویتەوەو نەماوی پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (خوا حەرامی کردووەو قەدەغەی کردووە لەسەر زەوی کە لاشەی پێغەمبەران بخواتو لەناوی بەرێت).[2] ئەبو داودو نەسائیو ئینو ماجە ڕیوایەتیان کردووە، ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حیببانو دارە قوتنی و نەوەوی لە کتێبی(الاذکار)دا بە فەرموودەیەکی ڕاستیان داناوە[3].

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمۡ عَذَابٗا مُّهِينٗا ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتِ بِغَيۡرِ مَا ٱكۡتَسَبُواْ فَقَدِ ٱحۡتَمَلُواْ بُهۡتَٰنٗا وَإِثۡمٗا مُّبِينٗا ﴿٥٨﴾ ﴾

ئەوانەی ئازاری خوداو پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەدان لە دنیاو لە قیامەتیشدا لەعنەتیان لێکراوەو بێبەش کراون لە بەزەیی خودا

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمۡ عَذَابٗا مُّهِينٗا﴾ واتە: بە ڕاستی کەسانێك کە ئازاری خوداو پێغەمبەرەکەی دەدەن خوا نەفرینی لێ کردوون لە دنیاو لە قیامەتداو سزای ڕیسواکەری بۆ ئامادەکردوون. خوای گەورە هەڕەشە دەکاتو بەڵێنی داوەو دەفەرمووێت ئەو کەسانەی کە ئازاری دەدەن، واتە: دژایەتی فەرمانەکانی دەکەنو خەریکی خراپەکارین بە بەردەوامیو ئازاری پێغەمبەرەکەی (ﷺ) دەدەنو توانجی لێ دەدەنو بە کەم سەیری دەکەن (پەنا بە خوا لەو قسانەیان) کە سزای سەختو گرانیان دەدات. عیکریمە لەم ئایەتەدا: ﴿ٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ﴾ دەڵێت: لەسەر وێنەگران هاتووەتەخوارەوە.[4] وە لە هەردوو سەحیحەکەدا

---

[1] أحمد (١/١٩٩)، أبو داود (٢/١٣٣)، تحفة الأحوذي (٢/٥٦٢)، النسائي (٣/٢٤٨)، ابن ماجه (١/٣٧٢)، ابن خزيمة (٢/١٥١)، ابن حبان (٢/١٤٨)، الحاكم (٣/١٧٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] أحمد (٤/٨)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] أبو داود (١/٦٣٥)، النسائي (٣/٩١)، ابن ماجه (١/٥٢٤)، ابن خزيمة (٣/١١٨)، ابن حبان (٢/١٣٢)، النووي (٩٧)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] الطبري (٢٠/٣٢٢).

هاتووە لە ئەبو هورەیرەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (خوای مەزن دەفەرموێت: ئەوەی ئادەم ئازارم دەدات قسە دەڵێت بە ڕۆژگار کە من ڕۆژگارم، من شەوو ڕۆژ هەڵدەسوڕێنم).[1] ماناکەی ئەوەیە لە کاتی نەفامیدا دەیانوت: ڕووی زەمانە ڕەش بێت ئاواوئاوای بەسەر هێناین، کردارەکانی خودا دەدەنە پاڵ ڕۆژگارو قسەی پێ دەڵێن. بێگومان ئەوەی کە ڕوودەدات خوای گەورە دەیکات و نەهی کردووە لەو قسانە کە دەوترێت بە ڕۆژگار. عەوفی دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) لەم ئایەتەدا: ﴿ٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمۡ عَذَابٗا مُّهِينٗا﴾ هاتووەتە خوارەوە لەسەر ئەو کەسانەی کە لۆمەی پێغەمبەریان (ﷺ) دەکرد لەوەی کە سەفیەی کچی حویەیی کوڕی ئەختەبی مارە کردووە.[2] لەم ئایەتەدا وا دیارە گشتگیرە هەموو کەسێك دەگرێتەوە کە ئازاری پێغەمبەر (ﷺ) بدات بە هەر شێوەیەك، هەر کەسێك ئازاری ئەو بدات، ئازاری خودای گەورەی داوە، وەك چۆن کەسێك گوێڕایەڵی فەرمانەکانی پێغەمبەر (ﷺ) بکات، گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خوای کردووە.

هەڕەشە لەو کەسانەی کە بوختانو تۆمەت هەڵدەبەستن بۆ خاوەنباوەڕان

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتِ بِغَيۡرِ مَا ٱكۡتَسَبُواْ﴾ واتە:وە کەسانێك ئازاری پیاوانو ئافرەتانی ئیماندار دەدەن بێ ئەوەی هیچ تاوانێکیان کردبێت، ﴿فَقَدِ ٱحۡتَمَلُواْ بُهۡتَٰنٗا وَإِثۡمٗا مُّبِينٗا﴾ واتە: ئەوە بە ڕاستی ئەوانە بوختانو تاوانێکی ئاشکرایان گرتووەتە ئەستۆ. خوای گەورە دەفەرموێت لەم ئایەتەدا: شتی وایان پێ دەڵێن کە ئەوان زۆر دوور بوون لێیەوەو خاوەنباوەڕان نەیانکردووەو هەرگیز پێی هەڵنەساون، ئەمە لەو جۆرە بوختانە زۆر گەورانەیە کە خاوەنباوەڕ چ ژن یان پیاو نەیانکردووە، قسەیان بۆ هەڵدەبەستن بۆ ئەوەی لەناو خەڵکیدا عەیبدارو ناشیرینیان بکەن، ئەو کەسانەی کە بەر ئەم هەڕەشەیە دەکەون بە زۆری ئەو کەسانەن کە بڕوایان بە خوداو بە پێغەمبەرەکەی نیە، پاشان ئەو ڕافیزانەی بە بە سووکی سەیری هاوەڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) دەکەن، تیرو توانجیان لێ دەدەن کە ئەوان زۆر دوورن لەو بوختانانەوە کە ئەو ڕافیزانە بۆیان هەڵدەبەستن، خوای مەزن باسو وەسفی چاکیان دەکاتو لە کۆچەریو ئەنساریەکان ڕازی بووە، کەچی ئەو نەفامو دەبەنگانە قسەیان پێ دەڵێنو بە خراپ باسیان دەکەن، هیچ شتێك لەوانەی کە ئەوان دەیڵێن، هاوەڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) هەرگیز نەیانکردووە، سروشتێکی خراپو جیاوازیان هەیە، ئەوەی جێی وەسفە ئەوان بە خراپ باسی دەکەنو ئەوەشی خراپە ئەوان بە چاکی

[1] فتح الباري (٨/٤٣٧)، مسلم (٤/١٧٦٢).
[2] الطبري (٢٠/٣٢٣).

دەزانن‌و وەسفی دەکەن. ئەبو داود ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە کە وتراوە: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ)غەیبەت کردن کامەیە؟ فەرمووی: (باس کردنی برایەکتە بە شتێك کە پێی ناخۆشە)، وترا: ئەی ئەوەی کە دەیڵێین بینیت تێیدا هەبوو؟ فەرمووی: (ئەگەر ئەوەی تۆ دەیڵێی تێیدا هەبوو ئەوە غەیبەتت کردووە، خۆ ئەگەر ئەوەی تۆ دەیڵێی تێیدا نەبوو، ئەوە بوختیانت بۆ هەڵبەستووە)[1]. هەر بەم شێوەیە تیرمیزی ڕیوایەتی کردووەو پاشان دەڵێت: فەرموودەیەکی چاك‌و ڕاستە[2].

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّۚ ذَٰلِكَ أَدۡنَىٰٓ أَن يُعۡرَفۡنَ فَلَا يُؤۡذَيۡنَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿٥٩﴾ ۞ لَّئِن لَّمۡ يَنتَهِ ٱلۡمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ وَٱلۡمُرۡجِفُونَ فِي ٱلۡمَدِينَةِ لَنُغۡرِيَنَّكَ بِهِمۡ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿٦٠﴾ مَّلۡعُونِينَۖ أَيۡنَمَا ثُقِفُوٓاْ أُخِذُواْ وَقُتِّلُواْ تَقۡتِيلٗا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِي ٱلَّذِينَ خَلَوۡاْ مِن قَبۡلُۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ ٱللَّهِ تَبۡدِيلٗا ﴿٦٢﴾﴾

فەرمان دان بە خۆدا پۆشین

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّۚ ذَٰلِكَ أَدۡنَىٰٓ أَن يُعۡرَفۡنَ فَلَا يُؤۡذَيۡنَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا﴾ واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) بڵێ بە هاوسەرانت‌و بە کچانت‌و بە ئافرەتانی بڕواداران با عاباکانیان بدەن بەسەر خۆیاندا (خۆیان‌و جوانیانی پێ دابپۆشن) ئەوە نزیکترە بناسرێن (بە داوێنپاك) تا بە هۆیەوە ئازار نەدرێن‌و خوا لێخۆشبووی میهرەبانە. خوای گەورە فەرمان دەدات بە پێغەمبەرەکەی (ﷺ) کە فەرمان بکات بە ژنانی خاوەن باوەڕ بە تایبەتی هاوسەرەکانی‌و کچەکانی لەبەر ڕێزو حورمەتیان بە پۆشاکەکانیان خۆیان داپۆشن بۆ ئەوەی جیا بکرێنەوە لە ژنانی کاتی نەفامی‌و کەنیزەکەکان، (جلباب) پۆشاکێکە لەسەر سەرپۆشەوە، ئەمە قسەی ئیبنو مەسعودو عوبەیدەو قەتادەو حەسەنی بەسری‌و سەعیدی کوڕی جوبەیرو ئیبراهیمی نەخەعی‌و عەتای خۆراسانی‌و کەسانی تریشە لە جێی پۆشاکی (عابای) ئەمڕۆیە. جەوهەری دەڵێت: (الجلباب) واتە: داپۆشەر، عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) خوای گەورە فەرمانی داوە بە ژنانی خاوەن باوەڕان کاتێك لە ماڵ دەرچوون بۆ پێویستیەك با دەم‌و چاویان داپۆشن لەسەر سەریانەوە بە پۆشاکێك کە تەنها چاوێکیان دەربخەن.[3] واتە: بە چاوێکیان بڕوانن، موحەممەدی کوڕی سیرین دەڵێت: پرسیارم کرد لە عوبەیدەی سەلمانی لە بارەی ئەم ئایەتەوە

---

[1] ابو داود (١٩٢/٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] تحفة الأحوذي (٦٣/٦)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] الطبري (٣٢٤/٢٠).

کە خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ﴾ دەڵێت: سەرو دەم و چاوی دادەپۆشێت تەنها چاوی چەپی دەردەخات.[1] وە دەفەرموویت: ﴿ذَٰلِكَ أَدۡنَىٰٓ أَن يُعۡرَفۡنَ فَلَا يُؤۡذَيۡنَ﴾ واتە: ئەمە باشترە بۆ ئەوان ئەگەر وایان کرد باش دەناسرێن و دەزانرێت کەنیزەك نین و لە ژنانی کاتی نەفامی جیادەکرێنەوە، پاشان خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا﴾ واتە: خودا لە تاوان خۆش دەبێت و دلۆڤانە لەوەی کە کردوویانە لە کاتی نەفامیداو هیچ شارەزاییەکیان نەبووە لەو بارەیەوە.

ئاگاداری و هەڕەشەکردن لە دوو ڕووە خراپەکارەکان

پاشان خوای گەورە هەڕەشە لە دووڕووەکان دەکات ئەوانەی کە خۆیان بە موسڵمان دەردەخەن و لە دڵدا خوانەناسن دەفەرموویت: ﴿لَّئِن لَّمۡ يَنتَهِ ٱلۡمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ﴾ واتە: بە ڕاستی ئەگەر کۆتایی نەهێنن دووڕووان و کەسانێك لە دڵیاندا نەخۆشی هەیە، عیکریمەو کەسانی تریش دەڵێن: مەبەست بە ﴿وَٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ﴾ لێرەدا داوێنپیسەکانە.[2] ﴿وَٱلۡمُرۡجِفُونَ فِي ٱلۡمَدِينَةِ﴾ پڕوپاگەندەچیەکان لە مەدینەدا، واتە: ئەو کەسانەی کە دەڵێن ئەوا دوژمن هات، ئەوەجەنگ هەڵگیرسا! ئەوقسانە، درۆن و لە خۆیانەوە هەڵی دەبەستن، ئەگەر واز نەهێنن لەو قسانەو نەگەڕێتەوە بۆ سەر هەق، ﴿لَنُغۡرِيَنَّكَ بِهِمۡ﴾ واتە: ئێمە تۆ هان دەدەین بە جەنگ کردن لە دژیان، عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: لە ئاکامدا تۆ زاڵ دەکەین بەسەریاندا،[3] قەتادە دەڵێت: لە ئاکامدا تۆ زۆریان پێ بێنی و لەناویان ببەی.[4] سودی دەڵێت: بە تۆ دەرسیان دادەدەین، ﴿ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ﴾ واتە: پاشان لەو شارەدا ناتوانن ببنە هاوسێت، ﴿إِلَّا قَلِيلٗا﴾ واتە: ماوەیەکی کەم نەبێت. خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿مَّلۡعُونِينَۖ أَيۡنَمَا ثُقِفُوٓاْ أُخِذُواْ وَقُتِّلُواْ تَقۡتِيلٗا﴾ واتە: ئەوانە نەفرین لێکراون لە هەرکوێ بەردەست کەوتن بە دیل دەگیرێن و هەر بە کوشتن دەکوژرێت. پاشان خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿سُنَّةَ ٱللَّهِ فِي ٱلَّذِينَ خَلَوۡاْ مِن قَبۡلُ﴾ واتە: شێوەی کاری خودا بۆ دووڕووەکان کاتێك کە یاخی بوون و دەستیان دابێتە خوانەناسی و

---

[1] الطبري (٢٠/٣٢٥).
[2] الطبري (٢٠/٣٢٦).
[3] الطبري (٢٠/٣٢٨).
[4] الطبري (٢٠/٣٢٨).

پەشیمان نەبووبنەوە، خاوەن باوەڕانی زاڵ کردووە بەسەریانداو تەفروتونایان کردوون و لەناویان داون، ﴿وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا﴾ واتە: شێوازی کاروباری خودا گۆڕانی بەسەردا نایەت و هەر بەردەوامە.

﴿يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾﴾

کەس نازانێت ڕۆژی قیامەت کەی دێت خودای مەزن نەبێت

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ﴾ واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) خەڵك پرسیارت لێ دەکەن دەربارەی بەرپابوونی ڕۆژی قیامەت بڵێ زانینی ئەو ڕۆژە تەنها لای خودایە، وەك خودای گەورە فەرموویەتی لە سورەتی (الاعراف)دا کە سورەتێکە لە مەککە هاتووەتە خوارەوە، بەڵام ئەم سورەتە لە مەدینە هاتە خوارەوە. بەردەوام پێغەمبەر (ﷺ) هەر بەم شێوەیە وەڵامی داوەتەوە کە هەر خودا دەزانێت کەی ڕۆژی قیامەت دێت، بەڵام خوای گەورە هەواڵی داوەتێ کە نزیکەو لەوانەیە بەم زووانە بێت، خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ﴾[1] واتە: وە ڕۆژی دوایی نزیك بوویەوەو مانگ لەت بوو، وە فەرموویەتی: ﴿اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ﴾[2] واتە: لێپرسینەوەی خەڵکی نزیك بووەتەوە بەڵام ئەوان لە بێ ئاگایی و غەفڵەتدا پشت تێکەرو ڕوو وەرگێڕن لە ئایینی خوا، وە فەرموویەتی: ﴿أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ﴾[3] واتە: ئەوا فەرمانی خوا بە سزادانیان هات بۆیە پەلە مەکەن لە هاتنی.

نەفرینکردن لە خوانەناسان و مانەوەیان لەناو ئاگردا تاهەتایە و هاوارو داخ و خەفەتباریان لە دۆزەخدا

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ﴾ واتە: بە ڕاستی خودا نەفرینی لە بێباوەڕان کردووە، ﴿وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا خودا ئاگری بە کڵپەی بۆ ئامادە کردوون، پاشان

---

[1] القمر (١).

[2] الانبياء (١).

[3] النحل (١).

دەفەرموویت: ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ﴾ واتە: تێیدا دەمێننەوە بە بەردەوامی تاهەتایە، هەرگیز لێی نایەنە دەرەوەو کۆتایش بە ژیانیان نایەت لەناویدا، ﴿لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ واتە: هیچ کەسیش نایەت بە هاواریانەوە یارمەتیان بداتو ڕزگاریان بکات لەو ئازارو ناڕەحەتیەی کە تێیدا دەژین، پاشان دەفەرموویت: ﴿ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي ٱلنَّارِ يَقُولُونَ يَٰلَيْتَنَآ أَطَعْنَا ٱللَّهَ وَأَطَعْنَا ٱلرَّسُولَا۠ ﴾ واتە: کاتێك بەسەر دەمو چاویاندا بەناو ئاگردا ڕادەکێشرێنو ئەم دیو ئەودیویان پێدەکرێت، ئا بەو حاڵەوە ئەڵێن: خۆزگە لە دنیادا گوێڕایەڵی خوداو بەرفەرمانی پێغەمبەرەکەی (ﷺ) بوینایە. وەك خودای گەورە باسی ژیانیان دەکات کاتێك لە گۆڕەپانی قیامەتدا ئامادە دەکرێنو دەوەستێنرێن دەفەرموویت:

﴿ وَيَوْمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَٰلَيْتَنِى ٱتَّخَذْتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَٰوَيْلَتَىٰ لَيْتَنِى لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَّقَدْ أَضَلَّنِى عَنِ ٱلذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَآءَنِى ۗ وَكَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ لِلْإِنسَٰنِ خَذُولًا ﴾[1] واتە: وە ڕۆژێکە کە ستەمکار قەپ دەکات بە هەردوو دەستی خۆیداو دەڵێت کاشکای لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ) ڕێگای ڕاستم بگرتایەتە بەر، ئای تیاچوون بۆمن، خۆزگە فلان کەسم نەکردایە بە هاوەڵو خۆشەویستی خۆم، بە ڕاستی ئەو کەسەی کردم بە هاوەڵ منی لە قورئان وێڵ کرد دوای ئەوەی قورئانم پێ گەیشت باوەڕم پێ نەهێنا وە شەیتان هەمیشە پشت تێکەرو پشت بەردەرە بۆ ئادەمیزاد.ئەم ئایەتەوەك ئەوئایەتەیەکەدەفەرموویت: ﴿ رُّبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ كَانُوا۟ مُسْلِمِينَ ﴾[2] واتە: ئەوانەی کە بێباوەڕ بوون زۆر جار ئاوات دەخوازن کاشکای موسڵمان بوونایە. هەر بەم شێوەیە لەم ئایەتەدا خوای گەورە باسی کردوون کە خۆزگەیان دەخواست کە لە فەرمانی خوداو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) دەرنەچوونایە لە ژیانی دنیادا. پاشان دەفەرموویت: ﴿ وَقَالُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ﴾ واتە: وە دەڵێن: ئەی پەروەردگارمان بە ڕاستی ئێمە بە گوێی سەرانو گەورەکانمان کرد ئیتر لە ڕێگای ڕاست گومڕایان کردین. (تاوس) دەڵێت: ﴿سَادَتَنَا﴾ واتە: پیاوماقولان. ﴿وَكُبَرَآءَنَا﴾ واتە: زانایان، واتە: شوێنی پیاوماقولانو زانایانی خۆمان کەوتینو سەریان لێمان شێواند. پاشان دەفەرموویت: ﴿ رَبَّنَآ ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ وَٱلْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴾ واتە: ئەی پەروەردگارمان ! دوو بەرامبەر سزایان بدەو بەر نەفرینی گەورەی خۆتیان بخە. تەبەرانی ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو ڕافیعەوەلە باسی ئەوانەی کە لەگەڵ عەلیدا (ڕەزای خوای لێ بێت) بوون لەشەڕەکانیدا کەیەکێکیان حەجاجی کوڕی عەمری کوڕی

---

[1] الفرقان (٢٧ــ٢٩).

[2] الحجر (٢).

غەزییەیە، لەوکاتەی ڕووبەڕوو ئەبوونەوە دەیوت: ئەی کۆمەڵی ئەنساریەکان! دەتانەوێت کاتێك کە چوونە بەر بارەگای خوای گەورە بڵێن: ﴿رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعۡنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَآ ءَاتِهِمۡ ضِعۡفَيۡنِ مِنَ ٱلۡعَذَابِ وَٱلۡعَنۡهُمۡ لَعۡنٗا كَبِيرٗا﴾[1].

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوۡاْ مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُواْۚ وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهٗا ﴿٦٩﴾﴾

جوولەکەکان بوختانیان (درۆیان) بۆ مووسا هەڵدەبەست

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوۡاْ مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُواْۚ وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهٗا﴾ واتە: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە وەك ئەو کەسانە مەبن کە موسایان ئازاردا جا خوا موسای پاك کردەوە لەوەی دەیانوت موسای لای خوا ڕێزو پلەی هەبوو. بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە(أحاديث الأنبياء)دا، لە ئەبو هورەیرەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (موسا(سەلامی خوای لێ بێت) پیاوێکی زۆر بە شەرم بوو هەمیشە خۆی دادەپۆشیو هیچ شوێنێك لە لەشی نەدەبینراو دەرنەدەکەوت لەبەر زۆر بە شەرمی خۆی، هەندێ لە جوولەکەکان ئازاریان دەداو دەیانوت: ئەم پیاوە بۆیە ئەوەندە خۆی دادەپۆشێت چونکە پێستی عەیبدارەو ناشیرینە: یان بەڵەکی بە پێستیەوەیە یان قۆڕە یان دەردو نەخۆشیەکی تریەتی، خوای مەزنیش ویستی بۆ خەڵکەکەی دەرخات کە موسا هیچ ناتەواویەکی نیەو دوورە لەوەی کە ئەوان دەیڵێن: ڕۆژێك موسا خۆی بە تەنها بوو، پۆشاکەکانی لە خۆی کردەوەو لەسەر بەردێك دانیان، پاشان دەستی کرد بە خۆشۆردن، کاتێك خۆی شۆرد ڕۆیشت بۆ لای جلەکانی بۆ ئەوەی هەڵی بگرێتو لەبەری بکات بەردەکە جلەکانی بردو ڕفاندی موسا گاچۆنەکەی هەڵگرتو کەوتە شوێن بەردەکەو دەیوت: ئەی بەردەکە جلەکانم، ئەی بەردەکە جلەکانم تا گەیشتە کۆمەڵێك لە جوولەکەکان، چاویان پێکەوت بە ڕووتی کە جوانترین کەسێك بوو کە خودا دروستی کردبوو، خودا پاکانەی بۆ کرد لەوەی کە هەڵیانبەستبوو، بەردەکە ڕاست بووەوەو موسا جلەکانی لێ وەرگرتەوەو بە گاچۆنەکەی کێشای بە بەردەکەدا، بە هۆی ئەو لێدانەی موساوە لە سێ یان چوار یان پێنج شوێن بەردەکە پێیەوە دیار بوو، بۆیە خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوۡاْ مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُواْۚ وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهٗا﴾[2]. ئەم فەرموودەیە بوخاری هێناویەتی موسلیمی لەگەڵ نیە. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵای کوڕی مەسعودەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) ڕۆژێك دەستکەوتێکی دابەش دەکرد، پیاوێکی

---

[1] المعجم الكبير للطبراني (٣/٢٢٣).

[2] فتح الباري (٦/٥٠٢).

ئەنساری وتی: ئەم دابەش کردنە لەبەر خاتری خودا نیە، وتی: پێم وت: ئەی بەندەی خوا ئەوەی کە وتت دەیگەیەنم بە پێغەمبەری خودا (ﷺ)، ئەوەی کە وتی بۆ پێغەمبەرم (ﷺ) گێڕایەوە، پێغەمبەر (ﷺ) ڕووی سوور هەڵگەڕاو پاشان فەرمووی: (ڕەحمەتی خوا لە موسا) زیاتر لەمە ئازار دراو ئارامی گرت)، بوخاریو موسلیمیش ڕیوایەتیان کردووە لە سەحیحەکەیاندا.[1] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهًا﴾ واتە: موساله لای خودا زۆر بەڕێزو قەدرە، حەسەنی بەسری دەڵێت: دوعای لای خودا گیرا بووەو قەبوڵ بووە.[2] هەندێ لە زانایان وتوویانە: لەبەر ئەو ڕێزە مەزنەی تکای کرد بۆ هارونی برای کە خودا لەگەڵی ڕەوانەی بکات، خوای گەورە دوعاکەی قەبوڵ کردو فەرمووی: ﴿وَوَهَبْنَا لَهُۥ مِن رَّحْمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾﴾[3] واتە: وە لە بەزەییو بەخشندەیی خۆمان بەخشیمان بە(موسا) هارونی برای وەك پێغەمبەرێك.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾.

خوای مەزن فەرمان دەکات بە خاوەن باوەڕان کە لە خوا بترسنو ڕاستگۆ بن

خوای گەورە فەرمان دەکات بە خاوەن باوەڕان کە لێی بترسنو عیبادەتێکی چاكو پاکی بکەن وەك ئەوەی کە دەیبینن دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا﴾ واتە: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە لە خوا بترسنو پارێزگار بنو قسەی ڕاستو دروست بکەن، ئەگەر وایان کرد خودا بەڵێنی داوە پێیان پاداشتی چاکیان دەداتەوەو کار ئاسانیان بۆ دەکات بۆ کاری چاك کردنو لە تاوانە پێشووەکانیشیان خۆش دەبێت، ئەو شتانەشی کە لێیان ڕوو دەدات لەمەودوا یارمەتیان دەدات کە پەشیمان ببنەوەو وازی لێ بێنن. وە دەفەرموێت: ﴿يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ واتە: کردەوەکانتان چاك دەکاتو لە تاوانەکانتان خۆش دەبێتو هەر کەس گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) بکات ئەوە بە ڕاستی سەرکەوتنێکی گەورەی بە دەست هێناوە.

---

[1] أحمد (١/٣٨٠)، البخاري (٣٤٠٥)، مسلم (١٠٦٢).

[2] البغوي (٣/٥٤٥).

[3] مريم (٥٣).

﴿ إِنَّا عَرَضْنَا ٱلْأَمَانَةَ عَلَى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِّيُعَذِّبَ ٱللَّهُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتِ وَٱلْمُشْرِكِينَ وَٱلْمُشْرِكَٰتِ وَيَتُوبَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٣﴾ ﴾

خـوای گـەورە دەفـەرموویّت: ﴿ إِنَّا عَرَضْنَا ٱلْأَمَانَةَ عَلَى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴾ واتـە: بێگومـان ئێمـە سـپاردەمان نیـشانی ئاسمانەکانو زەویو چیاکاندا هەڵگرتنی ئەمانەتی دینداریمان پێشنیار کرد بۆیان بەڵام هیچیان ڕازی نەبوون کە هەڵی بگرنو ترسان لەو ئەمانەتە کەچی ئادەمی ئەو سپاردەکەی هـەڵگرت بە ڕاستی ئەو زۆر ستەمکارو نەزانە. عەوفی دەڵێت لـە ئیبنـو عەباسـەوە مەبەست بە ئەمانـەت واتـە: بـەجێهێنانی فەرمانـەکانی خـوداو وازهێنـان لـە قەدەغـەکراوەکان، ئـەم ئەمانەتـە دەخرایـە بـەردەم ئاسمانـەکانو زەمینو گشت کێوەکان لە پێش ئادەم(سەلامی خوای لێ بێت) نەیاندەتوانی هەڵی بگرن، فـەرمووی بـە ئادەم: من ئەم ئەمانەتەم خستە بـەردەم ئاسمانـەکانو زەمـینو هـەموو کێوەکـانو نـەیانتوانی وەری بگرن ئایا تۆ وەری دەگری بەوەیشەوە کە لە ناویەتی؟ ئـادەم وتـی: ئـەی پـەروەردگارم چـی تێدایـە؟ فەرمووی: ئەگەر چاکەت کرد پاداشتەکەی وەردەگری خۆ ئەگەر خراپەیشت کرد تۆڵەت لێ دەسێنرێت، ئادەم وەری گرتو خستیە ئەستۆی خۆی، بۆیـە خـوای گـەورە دەفـەرموویّت: ﴿وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴾.[1] عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت لە ئیبنو عەباسەوە: ئەمانەت واتە: فـەرزەکان، خـوای مەزن خستیە بەر دەست ئاسمانەکانو زەمینو هەموو کێوەکان ئەگەر جێبەجێیان کرد خوا پاداشتیان دەداتەوە، خۆ ئەگەر فەوتاندیشیانو لەناویان دا سزایان دەدات، بە لایانەوە گران بوو، لێی ترسان نەك وەك سەرپێچی کردن، بەڵکو لەبەر زۆر گەورەیی دینی خوا، نەوەك نەتوانن پێی هەڵسن، پاشان خرایە بـەردەم ئـادەم قـەبوڵی کـردو چـووە ژێـری بـەو هـەموو فەرمانـەی کـە تیایـەتی وەك خـوای گـەورە دەفـەرموویّت: ﴿وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴾ واتـە: لەبـەر نـەزانیو بێئـەزموونی دەربـارەی فـەرمانی خـودا.[2] موجاهیـدو سـەعیدی کوڕی جوبـەیرو زەحـاكو حەسـەنی بەسریو کەسانی تـریش وتوویانـە: مەبەسـت بـە ئەمانـەت فەرزەکانـە[3]. هەنـدێکی تـر لـە زانایـان وتوویانـە: ئەمانـەت واتـە: گوێڕایەڵی، ئەعمەش دەڵێت: لە ئەبو زوحاوە لە مەسروقەوە دەڵێت: ئوبەی کوڕی کەعب وتی: بەشێك

[1] الطبري (٢٠/٣٣٨).

[2] الطبري (٢٠/٣٣٧).

[3] الطبري (٢٠/٣٣٧).

لە ئەمانەت ئەوەیە کە ژن شەرمگەی بپارێزێت[1]. قەتادە دەڵێت: ئەمانەت بریتیە لە ئایینو فەرزەکانو سنوورەکانی خوا[2]. مالك دەڵێت لە زەیدی کوڕی ئەسلەمەوە: ئەمانەت سێ شتە: نوێژ، ڕۆژوو خۆشۆردن لە لەش پیسی، هەموو ئەم قسانە دژایەتی نیە لە نێوانیاندا بەڵکو هەموویان ڕێکنو هەمووی دەگەڕێتەوە بۆ بەجێهێنان و قەبوڵکردنی فەرمانو وازهێنانە لە قەدەغەکراوەکان بە مەرجی خۆی، چونکە ئەگەر هەڵسا بەو فەرمانانە پاداشتی دەدرێتەوە، ئەگەر وازیشی لێ هێنا سزا دەدرێت، مرۆڤ قەبوڵی ئەم ئەمانەتەی کرد لەبەر لاوازی و نەزانی وغەدری لە خۆی کرد، کەسێك نەبێت کە خودا یاریدەدەری بێت و هەر خواش یارمەتی دەرەو جێی پەنایە. وە لەو فەرموودانەی پەیوەندی بە ئەمانەتەوە هەیە، ئەم فەرموودەیە کە ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە حوزەیفەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) دوو فەرموودەی بۆ باس کردین، فەرموودەیەکیانم بینیو چاوەڕوانی دووهەمیشیان دەکەم، بۆی گێڕاینەوە کە ئەمانەت لە قوڵایی دڵی مرۆڤدایە، پاشان قورئان هاتو زانیاریان لە قورئان پەیدا کردو لە فەرموودەش ئاگادار بوون، پاشان باسی بەرزبوونەوەو نەمانی ئەمانەتی بۆ کردینو فەرمووی: (مرۆڤ جاری وادەیە دەنوێ ئەمانەت لە دڵی لادەبرێت، جێ شوێنی ئەمانەتەکە خاڵ خاڵ دەبێت، لە پاشان جارێکی تر دەنوێ ئەمانەت لە دڵی دەردەهێنرێت، شوێنی ئەمانەتەکە وەك بلۆقی لێ دێت. وەك چۆن پشکۆیەك لە ئاگر بەسەر پێتدا بتلێتەوەو بلۆق بکات، دەیبینی شوێنی ئاگرەکە بەرز بووەتەوەو هیچی تێدا نیە). دەڵێت: پاشان پێغەمبەر (ﷺ) بەردێکی بچووکی هەڵگرتو بەسەر پێی موبارەکیدا خلی کردەوەو وتی: ئەوکاتانە خەڵکی وای لێ دێت مامەڵە لەگەڵ یەکتری دەکەن و ئەمانەت لەناویاندا نامێنێت بە شێوەیەکی وەها کە ئەڵێن: لە فلانە هۆزدا پیاوێکی ئەمین هەیە، تا وای لێ دێت ئەڵێن بە پیاوێك: ئەوپیاوە چەندە ژیرە، چەندە پیاوی چاکە، چەندە ئازایە! کەچی بە ئەندازەی دەنکە خەرتەلەیەك باوەڕ لە دڵیدا نیە! حوزەیفە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: من زەمانێکم بەسەردا هات گوێم لێ نەبوو لەگەڵ کامتان مامەڵە بکەم، ئەگەر موسڵمان بووایە دینەکەی ئەوی دەگێڕایەوە کە ناپاکیم بەرانبەر بکات، خۆ ئەگەر گاورو جوولەکەیش بووایە، بەرپرسیاری ئەو کارە نەیدەهێشت خیانەتم لێ بکات، بەڵام ئەمڕۆ وام لێهاتووە لەگەڵ فلانو فلاندا نەبێت، لەگەڵ کەس مامەڵە ناکەم.[3] لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە لە فەرموودەکەی ئەعمەشەوە بەو شێوەیە.[4] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵای کوڕی عەمرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) کە

---

[1] الطبري (٢٠/٣٣٨).

[2] الطبري (٢٠/٣٣٩).

[3] أحمد (٥/٣٨٣)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] فتح الباري (١١/٣٤١)، مسلم (١/١٢٦).

پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (ئەگەر چوار شتت تێدا بێت، لەوەی کە لە دنیا لە دەستت چووە بێخەمبە، پاراستنی ئەمانەتو ڕاستگۆییو ڕەوشت جوانیو حەلاڵ خۆری)[1].

سەرئەنجامی لە ئەستۆگرتنی ئەمانەت

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿لِّيُعَذِّبَ ٱللَّهُ ٱلْمُنَـٰفِقِينَ وَٱلْمُنَـٰفِقَـٰتِ﴾ واتە: بۆیە ئەوەی ئادەم ئەم ئەمانەتەی خستە ئەستۆی خۆی تا خودا سزای ئەو کەسانە بدات لە دووڕووان، واتە: ئەوانەی کە خۆیان بە خاوەن باوەڕ دەردەخەن لە ترسی موسڵمانان کەچی لە دڵدا شوێنکەوتووی خوانەناسانن، ﴿وَٱلْمُشْرِكِينَ وَٱلْمُشْرِكَـٰتِ﴾ واتە: ئەو کەسانەن کە بە ئاشکراو لە دڵیشدا شەریکیان بۆ خوا داناوەو دژایەتی پێغەمبەرەکەی (ﷺ) دەکەن، ﴿وَيَتُوبَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَـٰتِ﴾ واتە: بۆ ئەوەی ڕەحم بکات بەو خاوەن باوەڕانەی کە بڕوایان هێناوە بە خوداو بە فریشتەکانو کتێبەکانو پێغەمبەرەکانی (سەلامی خوایان لێ بێت) وە هەڵدەستن بە جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی خودا، ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًۢا﴾ واتە: خودا لە تاوان خۆش دەبێتو دلۆڤانە.

تەفسیری سورەتی (سبأ)

لە مەککەدا هاتووەتە خوارەوە

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَهُ ٱلْحَمْدُ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ وَهُوَ ٱلرَّحِيمُ ٱلْغَفُورُ ﴿٢﴾﴾

سوپاسو پەسەنی هەر بۆ خوایەو پەنهانیەکانیش هەر ئەو دەیزانێت

خوای گەورە باسی مەزنیو پەسەنی خۆی دەکات، وە هەر خۆی جێی پەسەنیو ستایشە لەم دنیاو لەو دنیاش، لەبەر ئەوەی کە هەر خۆی خاوەن چاکەیەو گەورەیە بەسەر هەموو خەڵکی دنیاو قیامەتدا، وە خاوەنی گشت شتێکەو کاربەدەستیانە وەك لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ ٱللَّهُ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ لَهُ ٱلْحَمْدُ فِى ٱلْأُولَىٰ وَٱلْـَٔاخِرَةِ ۖ وَلَهُ ٱلْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾[2] واتە: وە ئەو خوایە کە هیچ پەرستراوێکی تر نیە جگە لەو، هەموو سوپاس تەنها بۆ خوایە لە دنیاو لە ڕۆژی دوایشدا وە بڕیارو حوکم هەر بۆ ئەوەو هەمووتان بۆ لای ئەو دەگەڕێنرێنەوە. بۆیە لێرەشدا فەرموویەتی: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ

---

[1] أحمد (٢/١٧٧)، فەرموودەیەکی لاوازە سەنەدەکانی حەسەنە.

[2] القصص (٧٠).

ٱلَّذِى لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ﴾ واتە: هەموو حەمدو سوپاس بۆ خوا کە هەرچی لە ئاسمانەکانو زەویدایە تەنها هی ئەوە، هەموو شتێك ئـەو خاوەنیـەتیو عەبدی ئـەوەو لـە ژێـر دەسـەڵاتی ئەودایـەو ملکەچی فەرمانی ئەون، وەك لە ئایەتێکی تردا دەفەرمووێت: ﴿وَإِنَّ لَنَا لَلْءَاخِرَةَ وَٱلْأُولَىٰ﴾[1] واتە: وە هـەردوو جیهان هی ئێمەیە. پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَلَهُ ٱلْحَمْدُ فِى ٱلْءَاخِرَةِ﴾ واتە: هەر ئـەو پەرستراوە تاهەتایـەو ستایش دەکرێـت بـە بـەردەوامی، ﴿وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ﴾ واتـە: وە هـەر خۆشـی کارزانـە لـە کـردارو گفتـارو بەرنامـەو بڕیاریـدا، ﴿ٱلْخَبِيرُ﴾ واتـە: هـیچ شـتێکی لێ ون نابێـتو ناشـارێتەوە. مالیـك لـە زوهەریـەوە دەڵێت:ئاگادارە بەسەر دروستکراوەکانیداو کارزانە لە فەرمانەکانیدا. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ واتە: ئاگاداری بارینی دەنکە دەنکەی دڵۆپەی بارانـە کە دێتـە خوارەوە، دەچێتە ناو زەویو ئەو دانەوێڵانەشی کە لەناو زەویدانو دێنـە دەرەوەو ژمارەیـان چـەندەو لە چ جۆرێکن. ﴿وَمَا يَنزِلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ﴾ واتە: وە چی دێتـە خـوارەوە لـە ئاسمـان. ﴿وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا﴾ واتە: لەوەشی کە بەرز دەبێتەوە لە ئاکارە چاکەکانو هەر شـتێکی تـر. ﴿وَهُوَ ٱلرَّحِيمُ ٱلْغَفُورُ﴾ واتـە: دلۆڤانە بەرامبەر بەندەکانی، پەلـە ناکات لـە یاخیو تاوانبارەکـان لـە تۆڵەسـەندن لێیـان، لـە تـاوانو خەتای ئەو کەسانەش دەبورێت کە پەشیمان دەبنەوەو تۆبە دەکەنو کارەکانیان بە خودا دەسپێرن.

﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَا تَأْتِينَا ٱلسَّاعَةُ ۖ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّى لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ ۖ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِى
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَآ أَصْغَرُ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرُ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٣﴾ لِّيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ وَٱلَّذِينَ سَعَوْ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ
أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ﴿٥﴾ وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلْحَقَّ
وَيَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ﴿٦﴾ ﴾

بێگومان ڕۆژی قیامەت دێت بۆ ئەوەی هەموو کەسێك بە پێی کرداری خۆی پاداشت بدرێتەوە

ئەم ئایەتە یەکێکە لەو سێ ئایەتەی کە چوارەمیان نیەو تێیدا خـوای مـەزن فـەرمان دەکـات بـە پێغەمبەر (ﷺ) کە سوێند بخوات بەپـەروەردگاری گـەورەی لەسـەر ئـەوەی کـە ڕۆژی قیامـەت دێـتو ڕوودەدات، کاتێك کە هەنـدێ لـە بێدینـەکان بڕوایـان پـێ نـەدەکردو بـە دووریـان دەزانـی، یـەکێك لـەو ئایەتانـە لـە سـورەتی (یـونس)دایـە (سـەلامی خـوای لێ بێـت) کـە خـوای گـەورە دەفـەرمووێت:

[1] اللیل (١٣).

﴿وَيَسْتَنۢبِـُٔونَكَ أَحَقٌّ هُوَ ۖ قُلْ إِى وَرَبِّىٓ إِنَّهُۥ لَحَقٌّ ۖ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ﴾[١] واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) لێت دەپرسن ئایا ئەو سزایە ڕاستە وبەدی دێت؟ پێیان بڵێ: بەڵێ سوێند بە پەروەردگارم بێگومان ئەوە ڕاستەو ئێوە ناتوانن خۆتانی لێ قوتار بکەن. وە ئایەتی دووەم لە سورەتی (التغابن)دایە کە دەفەرموویت: ﴿زَعَمَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَن لَّن يُبْعَثُوا۟ ۚ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّى لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۚ وَذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ﴾[٢] واتە: بێباوەڕان وایاندەزانی کە لە ڕۆژی دواییدا زیندوناکرێنەوە ئەی موحەممەد (ﷺ) پێیان بڵێ بەڕێ وەڵڵا سوێند بە پەروەردگارم بێگومان زیندوودەکرێنەوە دڵنیا بن پاشان هەواڵتان پێ دەدرێت بەوەی کە کردووتانەو ئەمە بۆ خوا ئاسانە. ئایەتی سێهەمیش ئەمەیە کە دەفەرموویت: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَا تَأْتِينَا ٱلسَّاعَةُ ۖ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّى لَتَأْتِيَنَّكُمْ ﴾ واتە: بێباوەڕان وتیان: ڕۆژی دواییمان بەسەردا نایەت، ئەی موحەممەد (ﷺ) بڵێ (وانیە) سوێند بە پەروەردگارم ئەو قیامەتەتان بۆ دێت. پاشان خوا باسی دەسەڵاتی خۆی کردووە کە بەڵگەیە لەسەر هاتنو ڕوودانی ڕۆژی قیامەتو فەرموویەتی: ﴿عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ ۖ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَآ أَصْغَرُ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرُ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴾ واتە: خوا زانای هەموو پەنهانەکانە لە خوا ون نابێت قورسایی گەردیلەیەك لە ئاسمانەکانو زەویداو بچووکترو گەورەتر لەوە نیە لە کتێبێکی ئاشکراو ڕووندا نەبێت. موجاهیدو قەتادە دەڵێن: ﴿لَا يَعْزُبُ عَنْهُ﴾ واتە: هیچی لێ ون نابێت.[٣] هەموو شتێك لە ژێر چاودێری خوای مەزندایەو ئاگای لێیەتیو هیچی لێ ون نابێت، ئەو ئێسکانەی کە وردو خاش دەبنو دەڕزێنو دەپوکێنەوەو بڵاودەبنەوە بەناو زەویدا خوای گەورە دەزانێت بۆ کوێ ڕۆیشتووەو بە چ لایەکدا چووە پاشان وەدی دەهێنێتەوە وەك چۆن وەدی هێناوەو ئاگاداری هەموو شتێکە. پاشان باس لە کارزانی خۆی دەکات لە وەدیهێنانەوەی هەموو ئەندامەکانی لەشی مرۆڤ و ڕۆژی قیامەتو دەفەرموویت: ﴿ لِّيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴾ واتە: بۆ ئەوەی پاداشتی ئەوانەی باوەڕیان هێناوەو کردەوەی چاکیان کردووە بداتەوە بۆ ئەوانەهەیە پاداشتو لێبوردنو ڕۆزیەکی چاك. پاشان دەفەرموویت: ﴿ وَٱلَّذِينَ سَعَوْ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ ﴾ واتە:ئەو کەسانەی هەوڵ دەدەن بۆ ڕێگرتن لە ڕێی خودای گەورەو باوەڕ ناهێنن بە پێغەمبەرەکانی (سەلامی خوایان لێ بێت) وا دەزانن دەرباز دەبن

---

[١] یونس (٥٣).
[٢] التغابن (٧).
[٣] الطبري (٢٠/٣٥٠).

له سزای خودا، ﴿أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ مِّن رِّجۡزٍ أَلِيمٌ﴾ ئەوانەسزایەکی پیسی بەژانیان پێ ئـەدرێت، یـانی تا ئەوانەی کە بەختەوەرن لـە خاوەنبـاوەڕان بەهرەمەنـد بـبنو ئەوانەشی بەدبـەختن لـە خوانەناسـان جەزرەبەی بـە ژان بچێژن. وەك خـوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿لَا يَسۡتَوِيٓ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۚ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ هُمُ ٱلۡفَآئِزُونَ﴾[1] واتـە: دۆزەخیـەکانو بەهەشـتیەکان وەك یـەك نـین، بەهەشـتیەکان ڕزگارو سـەرکەوتوون. وە فەرموویـەتی: ﴿أَمۡ نَجۡعَلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَٱلۡمُفۡسِدِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِ أَمۡ نَجۡعَلُ ٱلۡمُتَّقِينَ كَٱلۡفُجَّارِ﴾[2] واتە: ئایا ئەوانەی باوەڕیان هێناوەو کردەوە چاکەکانیان کردووە لەگەڵ خراپەکاران لە زەویدا وەك یەکیان دادەنێین (لە دواڕۆژدا، نەخێر وا نیە) یان پارێزگـاران وەك بـەدکاران لێ دەکـەین. پاشـان دەفـەرموێت: ﴿وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلۡحَقَّ﴾ ئەمەش کارزانیەکی ترە دەچێتە سـەر ئـەوەی پـێش خۆی، کاتێك کـە خـاوەن بـاوەڕان ئەوانـەی کـە باوەڕیان هێنا بە پێغەمبـەرانو (سـەلامی خوایـان لێ بێت) بـە چـاوی خۆیـان ڕۆژی قیامـەتیان بینـیو ئاکارچاکانو پیاوخراپان پاداشتی کردەوەی خۆیان وەرگرت کە لە دنیـادا لـە کتێبـی خـودا لەسـەریان نووسرابوو، ئاڵەوکاتەیشدا دووبارە ئەڵێن: ﴿لَقَدۡ جَآءَتۡ رُسُلُ رَبِّنَا بِٱلۡحَقِّ﴾[3] واتە: سوێند بـە خـوا بێگومـان نێردراوەکـانی پـەروەردگارمان ڕاسـتییان هێنـا. جـارێکی تـریش پێیـان ئـەڵێن: ﴿هَٰذَا مَا وَعَدَ ٱلرَّحۡمَٰنُ وَصَدَقَ ٱلۡمُرۡسَلُونَ﴾[4] واتـە: ئەمـە ئـەو بەڵێنەیـە خـوای میهرەبـان پێـی دایـنو پێغەمبـەرەکانی ڕاستیان کـرد، ﴿لَقَدۡ لَبِثۡتُمۡ فِي كِتَٰبِ ٱللَّهِ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡبَعۡثِۖ فَهَٰذَا يَوۡمُ ٱلۡبَعۡثِ﴾[5] واتـە: سـوێند بـە خـوا بـە ڕاستی ئێوە لە بەرزەخدا بە پێی بڕیار و نووسراوی خوا تا ڕۆژی زیندووبوونەوە ماونەتەوە ئێنجا ئەمـە ڕۆژی زیندووبوونەوەیە. وە لێرەیشدا خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلۡحَقَّ وَيَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ﴾ واتە: ئەوانەی زانیاریان پێدراوە دەزانـن ئەوەی لە پەروەردگارتەوە هاتووە تەنها ئەوە ڕاستەو ڕێنموونی خەڵك دەکـات بـۆ ڕێگـای خـوای زاڵـی ستایشکراو، ﴿ٱلۡحَمِيدِ﴾ سوپاسو ستایش کراوە لە هەموو گفتارو کردارو بەرنامـەو بڕیارێکدا، وە لـە

[1] الحشر (٢٠).
[2] ص (٢٨).
[3] الاعراف (٤٣).
[4] يس (٥٢).
[5] الروم (٥٦).

هەموو شتێکدا، ﴿ٱلۡعَزِيزِ﴾ واتە: ئەوەندە خاوەن دەسەلاتە، هیچ شتێك نابێتە ڕێگرو کۆسپ لە ڕێیداو بەڵکو ئەو زاڵ بووە بەسەر هەموو شتێکداو تێکی شکاندووە.

﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ هَلۡ نَدُلُّكُمۡ عَلَىٰ رَجُلٖ يُنَبِّئُكُمۡ إِذَا مُزِّقۡتُمۡ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمۡ لَفِي خَلۡقٖ جَدِيدٍ ﴿٧﴾ أَفۡتَرَىٰ عَلَى
ٱللَّهِ كَذِبًا أَم بِهِۦ جِنَّةُۢۗ بَلِ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ فِي ٱلۡعَذَابِ وَٱلضَّلَٰلِ ٱلۡبَعِيدِ ﴿٨﴾ أَفَلَمۡ يَرَوۡاْ إِلَىٰ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ
وَمَا خَلۡفَهُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِۚ إِن نَّشَأۡ نَخۡسِفۡ بِهِمُ ٱلۡأَرۡضَ أَوۡ نُسۡقِطۡ عَلَيۡهِمۡ كِسَفٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِۚ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّكُلِّ عَبۡدٖ مُّنِيبٖ ﴿٩﴾ ﴾

بڕوانەکردنی خوانەناسان بە زیندووبوونەوە پاش مردن و وەڵام دانەوەیان

خوای مەزن باسی خوانەناسان وبێدینان دەکات کە هاتنی ڕۆژی قیامەت بە دوور دەزانن و گاڵتە بە پێغەمبەر (ﷺ) دەکەن کە باسی ڕۆژی قیامەتیان بۆ دەکات و دەفەرموێت: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ هَلۡ نَدُلُّكُمۡ عَلَىٰ رَجُلٖ يُنَبِّئُكُمۡ إِذَا مُزِّقۡتُمۡ كُلَّ مُمَزَّقٍ﴾ واتە: وە ئەوانەی بێباوەڕ بوون دەیانوت: ئایا پیاوێکتان نیشان بدەین کە هەواڵتان پێ دەدات کاتێك مردن و بە تەواوی ڕزین و پارەپارە بوون ﴿إِنَّكُمۡ لَفِي خَلۡقٖ جَدِيدٍ﴾ واتە: بە ڕاستی ئێوە دروست دەکرێنەوە بە دروست کردنێکی تازە. ئەم هەواڵە لە دوو حاڵەت بەدەر نیە: یان درۆی بە ئەنقەسی بە دەم خواوە هەڵبەسیوە، یان بە ئەنقەس نەبووەو لێی شێواوە وەك خەڵەفاوو شێت. بۆیە وتوویانە: ﴿أَفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَم بِهِۦ جِنَّةُۢۗ﴾ واتە: ئایا ئەو پێغەمبەر (ﷺ) بە دەم خواوە درۆ دەکات یا شێتە، خوای گەورەیش وەڵامیان دەداتەوە دەفەرموێت: ﴿بَلِ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ فِي ٱلۡعَذَابِ وَٱلضَّلَٰلِ ٱلۡبَعِيدِ﴾ واتە: بەو شێوەیە نیە ئەوانە وا دەزانن و بۆی چوون بەڵکو موحەممەد (ﷺ) زۆر چاك و ڕاستگۆیەو لەسەر هەقە، ئەوانن درۆزن و نەفام. ﴿فِي ٱلۡعَذَابِ﴾ واتە: ئەو خوانەناسیەیان بووەتە هۆی ئەوەی تووشی سزای خودای گەورە ببن و ﴿وَٱلضَّلَٰلِ ٱلۡبَعِيدِ﴾ واتە: زۆر دوورکەونەوە لە هەق لە دنیادا. پاشان خوای مەزن ئاگاداریان دەکاتەوە لە توانا و دەسەڵاتی خۆی لە وەدیهێنانی ئاسمانەکان و زەوی و دەفەرموێت: ﴿ أَفَلَمۡ يَرَوۡاْ إِلَىٰ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾ واتە: ئەگەر سەیری بەرودوای خۆیان بکەن بۆ هەر شوێنێك بڕۆن و بڕوانن ئاسمان وا بەسەریانەوەو زەمینیش لە ژێریانەوەیە، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا

دەفــــەرمووێت: ﴿وَٱلسَّمَآءَ بَنَيْنَٰهَا بِأَيْيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ۝٤٧ وَٱلْأَرْضَ فَرَشْنَٰهَا فَنِعْمَ ٱلْمَٰهِدُونَ﴾[1] واتـــە: وە ئاسمانمان بە دەستی خۆمان دروست کردووەو فراوانکەری ئاسمانین، وە زەویمـان ڕاخستووە جا چ ڕاخـەرێکی چـاکین، ﴿إِن نَّشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ ٱلْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ﴾ واتـە: مـەیلمان لێی بێ بـەناو زەمینـدا نوقمیـان دەکـەینو زەوی قوتیـان بـدات یـان پارچـەیەك لـە ئاسمـان دەخـەینـە خوارەوە بەسەریاندا بە هۆی ئەو ناهەقیانەوە کە دەیکەن، تواناشمان هەیە بەسەریاندا بەڵام ئەو سزاو تۆڵەیان بۆ دوا دەخەین چونکە زۆر خۆگرو لێبوردەین. پاشـان فەرموویـەتی: ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ﴾ واتە: بە ڕاستی لـەوەدا بەڵگەو پەنـد هەیـە بـۆ هـەر بەندەیـەکی ڕوو لـە خـوا. موعەمـەر دەڵێت لە قەتادەوە ﴿مُّنِيبٍ﴾ واتە: کە پەشیمان بێتەوە.[2] سـوفیانیش دەڵێت لـە قـەتادەوە ﴿مُّنِيبٍ﴾ واتە: بەرەو لای خودا بگەڕێتەوە.[3] واتـە: کـە وردبوونـەوە لـە دروسـتبوونی ئاسمانـەکانو زەمـین هـەموو بەڵگەن بە گشت کەسێك کە خاوەن هۆشو دڵ کراوە بێتو ئاوەز بکات بگەڕێتەوە بۆ لای خـوای گـەورە، لەسەر تواناو دەسەڵاتی خوای مەزن بۆ زیندووکردنەوەی ئێسكو پروسکە ڕزیوەکان لەناو زەویداو هـاتنی ڕۆژی قیامەت. چونکە خودایەك توانای ئەوەی هەبێت ئەم ئاسمانە بەو بەرزیو فراوانیەو ئەم زەمینە بـەو هەموو بەرزیو نزمیو پانی دووروو درێژیەیدا دروست بکات، چاکتر دەتوانێت مردوو زیندوو بکاتـەوەو ئـەو ئێسکە ڕزیوانـە وەك خـۆی لێ بکاتـەوە. وەك خـوای گـەورە فـەرموویـەتی: ﴿أَوَلَيْسَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم بَلَىٰ﴾[4] واتـە: ئایـا زاتێـك کـە ئاسمانـەکانو زەمینـی بـەدی هێنـاوە ناتوانێت وێنەیان دروست بکات؟ بەڵێ دەتوانێت. وە فەرموویـەتی: ﴿لَخَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾[5] واتـە: بـە ڕاسـتی بـەدیهێنانی ئاسمانـەکانو زەوی گەورەترە لە بەدیهێنانی خەڵکی بەڵام زۆرینەی خەڵك ئەمە نازانن.

﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ مِنَّا فَضْلًا يَٰجِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُۥ وَٱلطَّيْرَ وَأَلَنَّا لَهُ ٱلْحَدِيدَ ۝١٠ أَنِ ٱعْمَلْ سَٰبِغَٰتٍ وَقَدِّرْ فِي ٱلسَّرْدِ وَٱعْمَلُوا۟ صَٰلِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝١١﴾

---

[1] الذاريات (٣٧ـ٤٨).

[2] عبدالرزاق (١٢٦/٣).

[3] الطبري (٣٥٦/٢٠).

[4] يس (٨١).

[5] الغافر (٥٧).

باسی ڕێزگرتنی خودای مەزن لە داود پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت)

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ مِنَّا فَضْلًا يَـٰجِبَالُ أَوِّبِى مَعَهُۥ﴾ واتە: سوێند بە خوا بە ڕاستی لە لایەن خۆمانەوە بەهرەیەکی گەورەمان بە داود بەخشیبوو ئەی چیاکانو باڵندەکان لەگەڵ داود زیکرو تەسبیح بڵێنەوە. خوای گەورە باسی عەبدو پێغەمبەری خۆی داود دەکات کە چەندە ڕێزی لێناوە، کردووشیەتی بە فەرمانڕەواو خاوەن دەسەڵاتو لەشکرێکی زۆریشی پێداوە بە هەموو پێویستیەکی جەنگەوە، وە دەنگێکی گەورەو فرەخۆشی پێ بەخشی کە هەر کاتێك تەسبیحاتی بکردایە کێوەکانیش لەگەڵی تەسبیحاتیان دەکرد، باڵندەکان لە ئاسماندا کاتێك هاتوچۆیان دەکرد کە گوێیان لێ دەبوو دەوەستانو لەگەڵ داود پێغەمبەر (ﷺ) بە دەنگەکانی خۆیان ئەوانیش دەیانگوتەوە لەگەڵیدا. لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) گوێی لە دەنگی ئەبو موسای ئەشعەری بوو (ڕەزای خوای لێ بێت) لە شەودا قورئانی بە دەنگی بەرز دەخوێند وەستاو گوێی لێ گرتو پاشان پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (ئەمە نەغمەیەکی پێدراوە لە نەغمەکانی ئالی داود).[1]
ئەبو عوسمانی نەهدی دەڵێت: گوێم نەبووە لە دەنگی هیچ سەرنج و (دوو دەوری خڕە دەدرێت بەیەکدا) عودو کەمانچەیەك خۆشتر بێت لە دەنگی ئەبو موسای ئەشعەری (ڕەزای خوای لێ بێت).[2]
﴿أَوِّبِى﴾ واتە: پەسەنیو پاکی خوا بدە، ئەمە قسەی ئیبنو عەباسو موجاهیدو کەسانی تریشە.[3] (التأويب) لە زمانەوانیدا، واتە: وتنەوە، خودا فەرمانی کرد بە کێوەکانو باڵندەکان لەگەڵ داوددا تەسبیحاتەکان بڵێنەوە بە دەنگی خۆیان. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَلَنَّا لَهُ ٱلْحَدِيدَ﴾ واتە: وە ئاسنمان بۆ نەرم کردبوو، قەتادەو حەسەنی بەسریو کەسانی تریش وتوویانە: پێغەمبەر داود(سەلامی خوای لێ بێت) پێویستی بەوە نەبوو کە ئاسن بخاتە ناو ئاگرو بە چەکوش لێی بدات بەڵکو وەك دەزوو لوولی ئەدا![4] بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ أَنِ ٱعْمَلْ سَـٰبِغَـٰتٍ ﴾ واتە: پۆشاکی ئاسن(زرێپۆش) دروست بکە، ئەمە ڕێنموونیەکە لەخواوە بۆداود پێغەمبەر سەلامی خوای لێ بێ تافێری بکات چۆن زرێپۆش دروست بکات موجاهید ئەڵێت: قەتادە دەڵێت: ئەوە یەکەمجار بووە کە خەڵکی دروستی بکات، چونکە لەپێش ئەودا تەنیاقەڵغان هەبوو.[5] ﴿وَقَدِّرْ فِى ٱلسَّرْدِ﴾ واتە: بزمار مەکوتە

---

[1] مسلم (١/٥٤٦).
[2] فضائل الترعان لأبي عبيد (٧٩).
[3] الطبري (٢٠/٣٥٧).
[4] الطبري (٢٠/٣٥٩).
[5] الطبري (٢٠/٣٥٩).

بەزرێپۆشەکەدا تاماتوچۆ بکات، ئەوەندەش قایم دروستی مەکە نەجوڵێتو بشکێت بەڵکو بە ئەندازەی خۆی.[1] عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ﴿ٱلسَّرۡدِ﴾ واتە: بازنەی ئاسن، هەندێکی تر لە زانایان وتوویانە: بازنەی بزماراوی (بە بزمار داکوتراو) شیعری ئەم شاعیرەیان کردووەتە بەڵگە:

وعليهما مَسرودتان قَضاهما داودُ، أو صَنَعَ السَّوابغ تُبَع

﴿وَٱعۡمَلُواْ صَٰلِحًاۖ﴾ واتە: کاری چاك بکەن لە باتی ئەو بەهرانەی کە خودا پێی داون، ﴿إِنِّي بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ﴾ واتە: من خۆم کارەکانی ئێوە دەبینمو چاودێرم بەسەرتانەوە ئاگاداری کردارو گفتارتانمو هیچم لێ ون نابێت.

﴿ وَلِسُلَيۡمَٰنَ ٱلرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهۡرٞ وَرَوَاحُهَا شَهۡرٞۖ وَأَسَلۡنَا لَهُۥ عَيۡنَ ٱلۡقِطۡرِۖ وَمِنَ ٱلۡجِنِّ مَن يَعۡمَلُ بَيۡنَ يَدَيۡهِ بِإِذۡنِ رَبِّهِۦۖ وَمَن يَزِغۡ مِنۡهُمۡ عَنۡ أَمۡرِنَا نُذِقۡهُ مِنۡ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ﴿١٢﴾ يَعۡمَلُونَ لَهُۥ مَا يَشَآءُ مِن مَّحَٰرِيبَ وَتَمَٰثِيلَ وَجِفَانٖ كَٱلۡجَوَابِ وَقُدُورٖ رَّاسِيَٰتٍۚ ٱعۡمَلُوٓاْ ءَالَ دَاوُۥدَ شُكۡرٗاۚ وَقَلِيلٞ مِّنۡ عِبَادِيَ ٱلشَّكُورُ ﴿١٣﴾ ﴾

ڕێزگرتنی خودای مەزن لە سولەیمان پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت)

کاتێك خوای گەورە باسی ئەو هەموو بەهرەیەی کرد کە دابووی بە داود دێتە سەر باسی کوڕەکەی سولەیمان(سەلامی خوایان لێ بێت) کە بای بۆ ڕام هێنا کە بەڕەکەی هەڵدەگرت، تەنها سەرلەبەیانی سێ ڕۆژەڕێو سەرلە ئێوارەش سێ ڕۆژەڕێگەی دەبڕی. حەسەنی بەسری دەڵێت: سەر لە بەیانی دەچووە سەر بەڕەکەی لە دیمەشقەوە دەچوو بۆ ئیستەخر لەوێ نانی بەیانی دەخوارد، پاشان لە ئیستەخرەوە دەچوو بۆ کابولو لەوێ دەمایەوە.[2] نێوانی دیمەشقو ئیستەخر بە ئەندازەی ڕۆیشتنی مانگێك ڕێگە بوو بە پەلەو نێوانی ئیستەخرو کابولیش هەروەها. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَلِسُلَيۡمَٰنَ ٱلرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهۡرٞ وَرَوَاحُهَا شَهۡرٞۖ وَأَسَلۡنَا لَهُۥ عَيۡنَ ٱلۡقِطۡرِۖ﴾ واتە: وە بۆ سولەیمان (با) مان ڕام هێنا بەیانیان تا نیوەڕۆ ڕێگای مانگێنی دەبڕیو نیوەڕوان تا ئێوارانیش مانگێك ڕێگەی دەبڕیو مسمان بۆ تواندەوە وەك کانیاو دەڕۆیی، ئیبنو عەباسو موجاهیدو عیکریمەو عەتای خۆراسانیو قەتادەو سودیو مالیك دەڵێن: لە زەیدی کوڕی ئەسلەمو عەبدوڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەمو کەسانی تریشەوە ﴿ٱلۡقِطۡرِ﴾ واتە: مس.[3] قەتادە دەڵێت: ئەو مسە لە یەمەن بووە.[1] هەر شتێك مەردم دروستی

---

[1] الطبري (٣٦١/٢٠).

[2] الطبري (٣٦٢/٢٠).

[3] الطبري (٣٦٤/٣٦٣/٢٠).

دەكات، خوای گەورە بۆ سولەیمانی دەرهێنا (سەلامی خوای لێ بێت)، وە دەفەرموویت: ﴿وَمِنَ ٱلۡجِنِّ مَن يَعۡمَلُ بَيۡنَ يَدَيۡهِ بِإِذۡنِ رَبِّهِۦ﴾ واتە: جنۆكەشمان بۆ رام هێنا كە لەبەر دەستیدا كاریان دەكرد بە فەرمانی خودای مەزن، سولەیمان بە ئارەزووی خۆی كۆشكو هەر شتێكی تری بویستایە پەریەكان بۆیان دروستی دەكرد. ﴿وَمَن يَزِغۡ مِنۡهُمۡ عَنۡ أَمۡرِنَا﴾ واتە: هەر كەسێك لەوانە خۆی لادایەو لە فەرمانی ئێمە دەرچوونایە، ﴿نُذِقۡهُ مِنۡ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ﴾ واتە: ئازاری توندی ئاگرمان پێ دەچەشت. پاشان خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿يَعۡمَلُونَ لَهُۥ مَا يَشَآءُ مِن مَّحَٰرِيبَ وَتَمَٰثِيلَ﴾ واتە: سولەیمان هەرچی بویستایە بۆیان دروست دەكرد لە پەرستگاو پەیكەر. ﴿مَّحَٰرِيبَ﴾ واتە: كۆشكو تەلاری چاك، كە باشترین شوێنی كۆشكە لە پێشەوە، ئیبنو زەید دەڵێت: شوێنی حەوانەوەو ئیسراحەت.[2] ﴿وَتَمَٰثِيلَ﴾ عەتیەی عەوفیو زەححاكو سودی دەڵێن: وێنەی پەیكەریی.[3] ﴿وَجِفَانٖ كَٱلۡجَوَابِ وَقُدُورٖ رَّاسِيَٰتٍ﴾(جواب) جەمعی جابیەیە، واتە: حەوزێك كە ئاوی تێدا بێت، چەندین قاپی نان خواردن وەك حەوزی گەورەو چەند قازانو مەنجەڵی دامەزراو (نەجوڵاو لەبەر گەورەییان)، ﴿ٱعۡمَلُوٓاْ ءَالَ دَاوُۥدَ شُكۡرٗا﴾ واتە: ئەیماڵو كەسو كاری داود شوكری خودا بكەن لەسەر ئەو بەهرانەی كە خودا پێی داون لە دنیاو لە قیامەتدا. وشەی (شكر) چاوگە (مصدر) یان (مفعول لە) لە هەردوو شێوەكەدا بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە شوكر بە كردارو بە گفتارو بە دڵیش دەبێت وەك ئەم شاعیرە وتوویەتی:

أفادَتْكُمَ النُعماء منّي ثلاثة يدي، ولساني، والضّميرَ المُعجباَ

ئەبو عەبدوڕەحمانی سوللەمی دەڵێت: نوێژ كردن شوكرە، ڕۆژو گرتن شوكرە، هەموو چاكەیەك كە دەیكەی شوكرە، وە مەزنترین شوكریش سوپاسو پەسەنی خودایە. ئیبنو جەریر ڕیوایەتی كردووە.[4] وە لە هەردوو سەحیحەكەدا هاتووە لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) فەرموویەتی: (خۆشەویسترین نوێژ لەلای خودا نوێژی داودە،[5] چونكە داود نیوەشەو دەخەوت پاشان سێ یەكی هەڵدەساو شەش یەكیش دەخەوتەوە. وە خۆشەویسترین ڕۆژوش ڕۆژوی داود بو لەلای خودا، لەبەر ئەوە ڕۆژێك بەڕۆژو دەبو

---

[1] الطبري (٢٠/٣٦٣).

[2] الطبري (٢٠/٣٦٥).

[3] الطبري (٢٠/٣٦٦).

[4] الطبري (٢٠/٣٦٧).

[5] الطبري (٢٠/٣٦٩).

ڕۆژێکیش بە ڕۆژوو نەدەبوو، وەکاتێ ڕووبەڕووی دوژمن ببوایەتەوە ڕای نەدەکرد)[1]، ئیبنوئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردوە لە فوزەیلەوە لەم ئایەتەدا ﴿ٱعۡمَلُوٓاْ ءَالَ دَاوُۥدَ شُكۡرٗا﴾ دەڵێت: داود پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێ) گوتویەتی: ئەی پەروەردگارم چۆن سوپاست بکەم، کە سوپاس کردن بەهرەیەکە لە خۆتەوە؟ خودای مەزنیش فەرموویەتی: ئا ئێستا سوپاسی منت کردوە کاتێ کەزانیوتە بەهرەهەرلەمنەوەیە[2]، ﴿وَقَلِيلٞ مِّنۡ عِبَادِيَ ٱلشَّكُورُ﴾ بەڵام کەمێ لە بەندەکانم (بۆخوا) سوپاس گوزارن ئەمەش هەواڵدانێکە لەو واقیعەی خەڵکی تێدا ئەژی .

﴿ فَلَمَّا قَضَيۡنَا عَلَيۡهِ ٱلۡمَوۡتَ مَا دَلَّهُمۡ عَلَىٰ مَوۡتِهِۦٓ إِلَّا دَآبَّةُ ٱلۡأَرۡضِ تَأۡكُلُ مِنسَأَتَهُۥۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ ٱلۡجِنُّ أَن لَّوۡ كَانُواْ يَعۡلَمُونَ ٱلۡغَيۡبَ مَا لَبِثُواْ فِي ٱلۡعَذَابِ ٱلۡمُهِينِ ﴿١٤﴾ ﴾

مردنی سولەیمان (سەلامی خوای لێ بێت)

خوای گەورە لەم ئایەتەدا باسی چۆنیەتی مردنی سولەیمان دەکات (سەلامی خوای لێ بێت) کە چۆن مردنەکەی لەو جنۆکانە شاردەوە کە لە کاری گراندا بەکاری دەهێنان‌و نەیاندەتوانی لە فەرمانی دەربچن، چونکە سولەیمان ماوەیەکی زۆر بوو خۆی دابوو بەسەر گاچۆنەکەیدا وەك ئیبنو عەباس‌و موجاهیدو حەسەن‌و قەتادەو زۆرێکی تریش لە زانایان وتوویانە.[3] ماوەیەکی زۆر، واتە: نزیکی ساڵێك بەسەر عاساکەیەوە مایەوە، کاتێك کە مۆریانە دای لە عەساکەی‌و خواردی، ڕزاو کەوتە سەر زەوی، زانیان کە ماوەیەکی زۆرە مردووە، جنۆکەو مەردوم بۆیان دەرکەوت کە جنۆکە ئاگای لە شتی نادیار نیە، وەك خۆیان دەیانوت‌و خەڵکیشیان وا تێدەگەیان. بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ فَلَمَّا قَضَيۡنَا عَلَيۡهِ ٱلۡمَوۡتَ مَا دَلَّهُمۡ عَلَىٰ مَوۡتِهِۦٓ إِلَّا دَآبَّةُ ٱلۡأَرۡضِ تَأۡكُلُ مِنسَأَتَهُۥۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ ٱلۡجِنُّ أَن لَّوۡ كَانُواْ يَعۡلَمُونَ ٱلۡغَيۡبَ مَا لَبِثُواْ فِي ٱلۡعَذَابِ ٱلۡمُهِينِ ﴾ واتە: ئینجا کاتێك سولەیمانمان مراند هیچ شتێك مردنی ئەوی نیشان نەدان بێجگە لە خۆرەو مۆریانەی زەوی کە داردەستەکەی (سولەیمان)یان دەخوارد(کە سولەیمان خۆی دابوو بەسەریدا)، ئینجا کاتێك (سولەیمان) کەوت بۆ پەریەکان ڕوون بوویەوە کە ئەگەر غەیبیان بزانیبایە لەو سزا ڕیسواکەرە نەدەمانەوە.

---

[1] فتح الباري (٦/٥٢٥)، مسلم (٢/٨١٦).

[2] الدر المنثور (٦/٦٨٠).

[3] الطبري (٢٠/٣٧٠).

﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ ءَايَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُم بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾﴾

پێ نەزانینی خەڵکی سەبەء بە بەهرەکانی خوداو سزادانیان

خوای مەزن دەفـەرمووێت: ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ ءَايَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ﴾ واتە: سوێند بـە خـوا بـە ڕاستی بۆ خـەڵکی سـەبەء لـەو شـوێنی ژیانیانـدا نیـشانەیەك لەسـەر دەسـەڵاتی خـودا هـەبوو دوو باخـات لای ڕاسـتو لای چـەپی شوێنەکەیەوە هەبوو پێیان دەوترا لە ڕۆزی پەروەردگارتان بخۆنو سوپاسی ئەو بکـەن وڵاتێکی پـاكو خۆشو پەروەردگارێکی لێبوردەیان هەیە. سەبەء وڵاتێکە کەوتووەتـە باشووری خۆرئاوای دوورگـەی عەرەبیـەوە (واتـە: یەمـەن)، سـەبەء ناوێکـە بـۆ سـەرکردەکانو پاشـاکانی خـەڵکی ئـەو هەرێمـە (توببەعیـەکان)یـش هەریەمـەنی بـوون، بـەلقیس کـە هاوسـەری سـولەیمان بـوو یـەکێك بـووە لـەو سەرکردانەی سەبەء. ئەو خەڵکەزۆر لە خۆشیو خۆشگوزەرانی بوون لـەو وڵاتـەدا، کشتوکاڵو باغو باغاتێکی زۆریان هەبوو، بژێویان زۆر چاك بوو، خوای مەزن پێغەمبەرانی بۆ ناردن فەرمانیان پێ کـردن کە لە ڕۆزی خودا بخۆنو شوکرانەبژێر بن و بە تەنها خودا بپەرستنو عیبادەتی بۆ بکەن، بـەو شـێوەیە هەتا ماوەیەکی زۆر مانەوە بە ویستی خودا، پاشان سەرپێچیان کرد لەوەی کە فەرمانیان پـێ کرابوو، خودایش سزای دان بە لافاوو زریان لەو هەرێمی سەبەئەدا بڵاوەی پێکردن هەریەکی بـە لایەکـدا بـردنو پەرتەوازە بوون، وەك لە دواوە بە درێژی بەم زووانە باسی دەکـەین (بەیارمـەتی خـوای مـەزن). ئیبنـو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە فەروەی کوڕی موسەیکی غەتەفیەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پیاوێـك وتی: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) باسی سەبەئم بۆ بکـە کامەیـە؟ ئایا نـاوی زەویەکەیـە یان ژنێکـە؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (نە زەویەو نە ژنە، بەڵکو پیاوێك بـووە دە کـوڕی هـەبووە، شـەش کوڕیـان ڕووەو یەمەن ڕۆیشتنو چوار کوڕیشیان بەرەو شام ڕۆیـشتن، ئەوانـەی کـە بـەرەو شـام چـوون لـەخمو جوزامو عامیلەو غەسسان بوون، ئەوانەی بەرەو مەیەن چوون کەندەو ئەشعەریەکانو ئەزدو مـەزجیحو حیمیـەرو ئـەنمار بـووە). پیاوێـك وتـی: ئـەنمار کامانـەن؟ پێغەمبـەر (ﷺ) فـەرمووی: (ئەوانـەن کـە خەسحەمو بەجیلەش لەوانن).[1] تیرمیزیش ڕیوایەتی کردووە، پاشـان دەڵێت: ئـەم فەرموودەیـە چاكو

---

[1] الطبري (٢٠/٣٧٥).

غەریبە (حسن غریب).[1] زانایانی ڕەچەڵەك ناس لەوانە موحەممەدی کوڕی ئیسحاق دەڵێت: ناوی سەبەء عەبدوشەمسی کوڕی یەشجوبی کوڕی یەعروبی کوڕی قەحتانە بۆیە ناوی نراوە بە سەبەء چونکە یەکەم کەس بووە لەناو عەرەبدا کە(سەبایا) دیلی گرتووە پێیان وتووە رائیش لەبەر ئەوە کە یەکەم کەس بووە لەناو عەرەبەکاندا تالانی کردووەو دابەشی کردووە بەسەر هۆزەکەیدا،بۆیە پێیوتراوە: (رائش)، عەرەبەکان سامانیان بە (ریشاً ورياشاً) ناو هێناوە. زانایان ڕایان جیاوازە لەسەر قەحتانیەکان، سێ ڕایان هەیە، ڕای یەکەم: کە لە ڕەچەڵەکی ئیرەمی کوڕی سامی کوڕی نوحە، وە ناکۆکیشن لەسەر چۆنیەتی پەیوەندی ڕەچەڵەکی قەحتان بە ئیرەمی کوڕی سامی کوڕی نوحەوە بەسەر سێ(ڕا) دا. ڕای دووەم: لە ڕەچەڵەکی عابیرن کە هود پێغەمبەرە (سەلامی خوای لێ بێت) دیسان ڕایان جیاوازە لەسەر چۆنیەتی پەیوەندی قەحتان بە هودەوە بەسەر سێ(ڕا) دا. ڕای سێهەم: لە ڕەچەڵەکی ئیسماعیلی کوڕی ئیبراهیمی خەلیلن (سەلامی خوای لێ بێت) وەدیسان ڕایان جیاوازە لەسەر چۆنیەتی پەیوەندی قەحتان بە ئیسماعیلەوە بەسەر سێ (ڕا) دا. ئەبو عومەری کوڕی عەبدولبەڕی نەمری(ڕەحمەتی خوای لێ بێت) باسی کردووە لە کتێبەکەیدا بە ناوی (الأنباه على ذِكرِ أصولِ القبائل الرواة). مانای ئەم فەرموودەی پێغەمبەریش (ﷺ)کە ئەفەرموێ: (كان رجلاً منَ العرب) واتە: عەرەبی عاریبەن ئەوانەی لە پێش ئیبراهیمی خەلیلەوە(سەلامی خوای لێ بێت) لە ڕەچەڵەکی سامی کوڕی نوح بوون . وە لەسەر ڕای سێهەمیش دەگەڕێنەوە سەر ڕەچەڵەکی ئیبراهیمی خەلیل (سەلامی خوای لێ بێت) بەڵام ئەم ڕایە مەشهور نیە لای زانایان (والله أعلم) بەڵام لە سەحیحی بوخاریدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) بە لای کۆمەڵێك لە ئەسلەمیەکاندا تێپەڕی ڕمبازیان دەکرد، فەرمووی: (تیر بگرن نەوەی ئیسماعیل چونکە باوکیشتان هەر تیر وەشێن بووە)[2]. (ئەسلەم) یش هۆزێکی ئەنساری موسڵمان بوون (ئەنساریەکان بەئەوس‌و خەزرەجیشەوە لە غەسانیەکان بوون کەلە عەرەبەکانی یەمەنن لە وڵاتی سەبەء) کاتێك کە بڵاوبوونەوە بە وڵاتاندا هاتنە مەدینە لە دوای لافاوەکەی سەبەء کە خوای مەزن بۆی ناردن ئەمان هاتنە مەدینەوجێگیر بوون و، هەندێکیشیان چوونە شام، بۆیە پێیان دەوتن غەسسان بە هۆی ئاوێکەوە بوو کە دابەزین لەسەری. هەندێکیش ئەڵێن:ئەو ئاوە لە یەمەن بووە، هەندێکی تریش ئەڵێن: نزیك بووە لە موشەلەلەوە وەك حەسانی کوڕی سابت دەڵێت:

إمَّا سألتَ فإنَّا مَعْشَرُ نُجُبُ   الأزدُ نِسبَتُنا، والماءُ غَسَّانُ

---

[1] تحفة الأحوذي (٨٨/٩٠)، فەرموودەیەکی حەسەنی غەریبە.

[2] فتح الباري (٦٢١/٦).

وە مانای ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر (ﷺ): (وَلَدَ له عشرة من العَرَب) واتە: لە ڕەچەڵەکی ئـەم دە کوڕە کە سەرچاوەی هۆزەکانی عەرەب دەگەڕێنەوە بۆیان، نەك هەر لە پشتی ئەوانن بـەڵکو لـە نێوان ئەو هۆزانەی ئەواندا چەند پشتێك (بابێ، باپیرێ) لـە نێوانیانـدا هـەبووە وەك لـە کتێبـی ڕەگەزەکانـدا دیارەو دەسنیشان کراوە. وە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (فتيامن منهم ستة، وتشاءم منهم أربعة) واتە: دوای ئەوەی کە خوای گەورە لافاوەکەی (سيل العرم) بۆ نـاردن، هەنـدێکیان لـە وڵاتـی خۆیانـدا مانەوە، هەندێکی تریان بڵاوەی کرد بە وڵاتانی تردا.

بەنداوی مەئرەب ولافاوەکەی (عەریم)

بـە هـۆی ئـەو بەنـداوەوە کـە دروسـتیان کردبـوو هەرچـی ئـاوی نێـوان ئـەو دوو کێـوە هـەبوو کۆدەبوویەوەو هەرچی ئـاوی بـاران‌و لافـاوی دۆڵـەکانی هـەبوو دەهاتـە نـاوی، لەبـەر ئـەوە یـەکێك لـە پاشـاکانی سـەبەء هەڵـسا بـە دروسـتکردنی بەنـداوێکی زۆر مـەزن‌و قـایم هـەتا وای لێ هـات ئاوەکـەی ئەوەنده سەرکەوت دەگەیشتە هەموو زەوییـەکانی دەورویـەری ئـەو دوو کێـوە بـە ئاسـانی هـەموو ئـەو زەویانەیان چاند بە درختی بەردار پڕبوو لـە هـەموو جۆرە میوەیـەکی چاك‌و بەسـوود وەك زۆرێـك لـە زانایانی پێشینە باسیان کردووە، لەوانـە قـەتادە دەڵێـت: ژنـان دەڕۆیـشتن بـە ژێـر ئـەو درەختانـەدا زەمبیلەیان لەسەر سەریان دادەنا، بەبێ ئەوەی دەست بـدەن بـە درەختێکـەوەو میـوەی لێ بکەنـەوە میوەکان دەبارینە خوارو دەکەوتنە ناو زەمبیلەکەوە بەسەریانەوەو پڕ دەبوو، ئەوەندە میوەکان گەیو بوون‌و پێگەیشتبوون.[1] ئەم بەنداوەش لە مەئرەبدا بوو، شارێك بـوو کـە سـێ وچـان لـە سـەنعاوە دوور بوو، ناسرابوو بە بەنداوی مەئرەب، هەندێکی تر وتوویانە: ئەو وڵاتـەی ئـەوان مێش‌و مێشوولەو کێچ‌و ئەسپێی نەبووە، چونکە ئاوو هەوایەکی سازگارو زۆر خۆشـی هـەبوو، هـەموو لـەش سـاغ‌و تەندروسـت بوون‌و خودایش یارمەتی دەدان، چونکە خواناس‌و یەکتاپەرست بوون وەك خوای گەورە دەفـەرمووێت: ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ ءَايَةٌ﴾ پاشـان تەفـسیری دەکـات‌و دەفــەرمووێت: ﴿جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ﴾ واتە: لە هەردوو لای کێوەکان دوو ڕیز بـاغ کـە شـارەکە لـە نێوانیانـدا بـوو، ﴿كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ﴾ واتە: پەروەردگار لێتان دەبوورێت هەتا ئێوە بەردەوام بن لەسـەر خواناسـی‌و یەکتاپەرستی. پاشـان خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ﴾ واتــە: ئینجـا ڕوویـان وەرگێڕابەو هۆیەوە لافاوی وێرانکارمان بۆ ناردن دووباخـاتی چـاکی بەروبوومـداری ئـەوانمان گـۆڕی بـە

---

[1] الطبري (٢٠/٣٧٦).

دوو باخاتی خراپی خاوەن بەرێکی تفتو تاڵو دار گەزو کەمێك لە داری نەبگ(سیدر)، ﴿ فَأَعۡرَضُواْ ﴾ واتە: نافەرمانی خودایان کرد لە عیبادەتو یەکتاپەرستیداو شوکری ئەو هەموو بەهرەیان نەکرد کە خودا پێی بەخشیبوون، دەستیان دایە خۆر پەرستی وەك پەپوسلیمانەکە وتی بە سولەیمان: ﴿وَجِئۡتُكَ مِن سَبَإِۭ بِنَبَإٖ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾ إِنِّي وَجَدتُّ ٱمۡرَأَةٗ تَمۡلِكُهُمۡ وَأُوتِيَتۡ مِن كُلِّ شَيۡءٖ وَلَهَا عَرۡشٌ عَظِيمٞ ﴿٢٣﴾ وَجَدتُّهَا وَقَوۡمَهَا يَسۡجُدُونَ لِلشَّمۡسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَصَدَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّبِيلِ فَهُمۡ لَا يَهۡتَدُونَ ﴾[1] واتە: لە وڵاتی سەبەئەوە هەواڵێکی ڕاستەقینەم بۆ هێناوی، بە ڕاستی من دیم ئافرەتێك پادشای ئەوانە (بە ناوی بەلقیس) کە هەموو شتێکی پێدراوەو تەختێکی پادشایەتی زۆر گەورەی هەیە، خۆی وگەلەکەیم دی لە جیاتی خوا سوژدە بۆ ڕۆژ دەبەنو شەیتان کردەوە خراپە کانیانی بۆ ڕازاندبوونەوە بەو هۆیەوە بەرگری کردوون لە ڕێگەی ڕاست بۆیە ئەوان ڕێگەی ڕاست نادۆزنەوە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ سَيۡلَ ٱلۡعَرِمِ﴾ مەبەست بە: ﴿ٱلۡعَرِمِ﴾ ناوە. واتە ئیزافەی ناوە بۆ ئاوەڵناوەکەی خۆی (من باب الإضافة الاسم الى صفته)یە وەك (مسجد الجامع) یان (سعیدکرز) ئەم قسە سوهەیلی ئەیگێڕێتەوە. وە زۆر کەسی تر وتوویانە لەوانە ئیبنو عەباسو وەهەبی کوڕی مونەبیە و قەتادەو زەحاك، کاتێك کە خودا ویستی سزایان بدات بە ڕەوانەکردنی لافاو بۆیان، جۆرە گیانەوەرێکی نارد بۆ بەنداوەکە پێیان دەوت جرجە کوێرە بەنداوەکەی کون کون کرد.[2] وەهەبی کوڕی مونەبیە دەڵێت: لە ناو کتێبەکانیاندا بینراوە هۆی ڕووخانو کاول بوونی بەنداوەکەیان جرج بووە ماوەیەکی زۆر پشیلەیان دانابوو لەسەر بەنداوەکە بۆ لەناوبردنی جرجەکان کە بڕیاری خودا هات جرجەکان زاڵ بوون بەسەر پشیلەکانو چوونە ناو بەنداوەکەوەو کونیان تێکردو هەرەسی کردو ڕوخا بەسەریاندا.[3] قەتادەو کەسانی تریش دەڵێ (جرز) یانی: مشکە کوێرە، چوونە ژێری بەنداوەکەو کون کونیان کردو لە کاتی وەرزی باراندا لافاو هەڵی کردو هات بەنداوەکەی هەرەس پێ هێناو ڕووخاندی، ئاوەکە بەو دۆڵو شیوەدا هاتە خوارەوەو بەری هەرچی دەکەوت وێرانی دەکرد لە کۆشكو تەلارو دارو درەختو هەر شتێکی تر.[4] ئاوەکە نەماو وشکی کردو درەختەکان لە تینواندا وشك بوون کە دوو ڕیزە باغ بوون بە لای ڕاستو لای چەپی ئەو شارەدا هەمووی فەوتاو لەناو چوو، لە جێی ئەو درەختە

[1] النمل (٢٢_٢٤).

[2] الطبري (٢٠/٣٧٨/٣٨٠).

[3] الطبري (٢٠/٣٨١).

[4] الطبري (٢٠/٣٨١).

جوان‌و پڕ بەرهەمانە درەختی بێ بەرو دڕکاوی سەوز بوو، وەك خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿وَبَدَّلْنَٰهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَىْ أُكُلٍ خَمْطٍ﴾ ئیبنو عەباس‌و موجاهیدو عیکریمەو عەتای خۆراسانی‌و حەسەن‌و قەتادەو سودی دەڵێن: ﴿خَمْطٍ﴾ دار سیواك‌و وشتر خۆرە (گیایەکی دڕکاویە)[1]. ﴿وَأَثْلٍ﴾ عەوفی دەڵێت لە ئیبنو عەباسەوە: واتە: درەختی تەرفا هەندێکیش وتوویانە: درەختێکە لە(تەرفا) دەچێت، وە هەندێکی تریش وتوویانـە: درەختـی مۆزە. وە دەفـەرموێت: ﴿وَشَىْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ﴾ واتـە: لـە جێی ئەو هەموو درەختە جوان‌و پڕ بەهرانە درەختی دار سیواك‌و نەبەگمان بۆ هێشتنەوە ﴿وَشَىْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ﴾یانی: بە هۆی ئەو سەرپێچیانەوە کە کردیان وایان بەسەرهات لە جێـی ئـەو بـاغ‌و باغاتـە جوان‌و پڕ بەرهەم‌و خاوەن سێبەرە زۆرەدا، ئـەو هـەموو ئاوە کە بـە دەوریانـدا دەڕۆیـشت درەختـی دڕکاوی وەك دار سیواك‌و نەبەگو دار گەزو وشترخۆری دڕکاوی کەم بەرهەممان بۆ هێشتنەوە، تووشـی ئەو سزا گرانە بوون بەهۆی ئەو بێ دینی‌و دژایەتی کردنی هەق‌و بەردەوام بوون لەسەر ڕێگـەی خـراپ‌و پڕوپوچ. بۆیە خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ذَٰلِكَ جَزَيْنَٰهُم بِمَا كَفَرُوا۟ وَهَلْ نُجَٰزِىٓ إِلَّا ٱلْكَفُورَ﴾ واتە: ئەوانە سپڵەی پێ نەزان بوون بە هۆی ئەو سپڵەییانەوە سزامان دان. موجاهید دەڵێت: کەسێك سپڵە نـەبێت خودا سزای نادات.[2] حەسەنی بەسری دەڵێت: خوای گەورە ڕاستی فـەرمووە هـیچ کەسێك بـەو وێنەیـە سزا نادات مەگین سپڵە و نەزان نەبێت.

﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ ٱلْقُرَى ٱلَّتِى بَٰرَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَٰهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا ٱلسَّيْرَ ۖ سِيرُوا۟ فِيهَا لَيَالِىَ وَأَيَّامًا ءَامِنِينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا۟ رَبَّنَا بَٰعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فَجَعَلْنَٰهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَٰهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾﴾

بازرگانی سەبەء و هاتوچۆیان

خـوای گـەورە باسـی ئـەو هـەموو خۆشـگوزەرانی‌و ژیانـە خۆشـەیان دەکـات کـە چـەند دڵخـۆش‌و بەهرەمەند بوون، هەرێمێکی زۆر فراوان‌و باغ‌و باغات‌و سـەیرانگاو دێهـاتی نزیـك‌و لـە تەنیـشت یـەکترو قەرەباڵغ‌و پڕ دارو درەختی بەرهەمدارو کشتوکاڵێکی زۆر کە پێویستیان بەوە نەبوو کـە خـواردن‌و ئـاو لەگەڵ خۆیان هەڵگرن. بەڵکو لە هەر شـوێنێك دابـەزیبن خـواردن‌و ئـاوو میـوە هـەبووەو لـە دێیەکـەوە چوونەتە دێیەکی ترو ڕێزیان لێ گیراوە. ئـەوەی پێویستیان بـووە لـەو گوندانـەدا هـەڵیان گرتـووە بـۆ

---

[1] الطبري (٢٠/٣٨٢/٣٨٣).

[2] البغوي (٣/٥٥٥).

ڕێگەیان. بۆیە خوای گەورە دەفەرموویّت: ﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا﴾ واتە: وە لە نێوان ئەوانو ئەو شارانەی پیتو بەرەکەتمان تێ خستبوون لە شام سازاندبوومان، موجاهیدو حەسەنو سەعیدی کوڕی جوبەیرو مالیك لە زەیدی کوڕی ئەسلەمو قەتادەو زەححاكو سودیو ئیبنو زەیدو کەسانی تریش دەڵێن: واتە: گوندەکانی شام، مەبەستیان ئەوەیە کە خەڵکی سەبەء دەچوونو سەفەریان دەکرد لە یەمەنەوە بۆ شام بەناو ئەو گوندانەدا کە نزیك لە پاڵ یەکتر بوون.[1] عەوفی دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە مەبەست بە ئەو گوندانە کە بەرەکەتی خۆمان تێخستووە: قودسی پیرۆزە.[2] ﴿قُرًى ظَاهِرَةً﴾ واتە: چەند دێیەکی ئاشکراو دیارن لە هەندێکیاندا ئیسراحەت دەکەنو لە هەندێکیاندا دەمێننەوە هیچ کاروانچیەك لێی تێك ناچێت، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ﴾ واتە: ماوەکەمان دیاری کردووە، کاروانچی دەزانێت چی پێویستە لەگەڵ خۆی هەڵ گرێت، ﴿سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا آمِنِينَ﴾ واتە: ترسیان نیە بە شەوو بە ڕۆژ لەو گوندانەدا دێنو دەچن. پاشان خوای مەزن دەفەرموویّت: ﴿فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ﴾ واتە: وتیان: ئەی خوایە سەفەرەکەمان زیاتر بۆ دوور بخەرەوە! کە ناهەقییان لە خۆیان کرد، هەندێ ئەم ئایەتەیان خوێندووەتەوە بەم شێوەیە: (بَعِّد بين أسفارنا) چونکە ئەمانە ئەم بەهرەیان بە کەم دەزانی وەك ئیبنو عەباسو موجاهیدو حەسەنو کەسانی تریش وتوویانە. حەزیان لە ڕێگای دووروودرێژو چۆڵیو بیابان دەکرد بۆ ئەوەی توێشووی زۆر لەگەڵ خۆیان هەلگرنو ماوەیەکی زۆر بە چۆڵەوانیو ترسدا ڕێگە ببڕنو بڕۆن. ﴿فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ﴾ واتە: وامان لێ کردن بوونە جێی قسەی خەڵکی وپەندی زەمانە. بە هۆی ئەو ناشوکریەیانەوە چۆن خوای گەورە لەو هەموو نازو نیعمەتەدا کە تێیدا بوون لە هیچ شتێك کەمیان نەبوو هەرچیان ئارەزوو بکردایە دەستیان دەکەوت، بەڵای بەسەردا هێنانو پەرشو بڵاوی کردنو کردنیە پووشی بنی درك هەر کەسەو بە لایەکدا چوو بە وڵاتاندا، بۆیە عەرەبەکان: کاتێك کە هۆزێك لێی قەوما، پێی ئەڵێن: (تفرقوا أيدي سبا، وأيادي سبا، تفرق شَذَرَ مَذَر) واتە: پەرشو بڵاوبوون وەك هێزەکانی سەبەء، تەفروتونا بوون. خوای مەزن دەفەرموویّت: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ واتە: بە ڕاستی لەو بەسەرهاتەدا چەند نیشانە هەیە بۆ کەسی زۆر خۆگری شوکرانەبژێر، ئەو ڕووداوەو ئەو سزاو ئەو نەمانی هەموو نیعمەتە کە

---

[1] الطبري (٢٠/٣٨٦/٣٨٧).

[2] الطبري (٢٠/٣٨٦).

بەسەر ئەواندا هات گشتی بە هۆی ئەو خوانەناسیو سپڵەییو تاوانەیانەوە بوو کە پێی هەڵسان، پەندو ئامۆژگاریشە بۆ هەموو عەبدێکی خۆڕاگرو سوپاسگوزار لەسەر ئەو بەهرانەی کە خودا پێی داون.

ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە سەعدی کوڕی ئەبی وەقاسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (سەرم سوڕماوە لە بڕیاری قەزای خوا بۆ خاوەنباوەڕ، ئەگەر تووشی چاکەیەك بووبێت سوپاسو ستایشی پەروەردگاری کردووە، وە ئەگەر تووشی بەڵایەکیش بووبێت سوپاسی خودای کردووەو ئارامی گرتووە، خاوەن باوەڕ پاداشتی دەدرێتەوە لەسەر هەموو شتێك هەتا لەسەر تیکەیەك کە هەڵی دەگرێتو دەیکات بە دەم ژنەیکەیەوە).[1] نەسائیش ڕیوایەتی کردووە لە (اليوم والليلة)دا.[2] نموونەی ئەم فەرموودەیە لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە لە فەرموودەی ئەبو هورەیرەدا (ڕەزای خوای لێ بێت): (جێی تێڕوانینە فەرمانو کاری خاوەن باوەڕ، خودا هیچ بڕیارێکی بۆ نادات چاکەو خێری ئەوی تێدایە نەبێت، ئەگەر تووشی خۆشی بووبێت سوپاسی خودای کردووە کە زۆر چاك بووە بۆی وە ئەگەر تووشی ئازارێکیش بووبێت خۆی ڕاگرتووە، کە زۆر چاك بووە بۆی، وە ئەمە بۆ هیچ کەسێك نیە بۆ خاوەن باوەڕ نەبێت).[3] لە قەتادەوە: ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ دەڵێت: موتەڕیف دەڵێت: عەبدێکی زۆر چاکە بەندەی خۆڕاگری سوپاسگوزار ئەگەر شتێکی پێدرا سوپاسی خوا ئەکات و ئەگەر تووشی بەڵایەکیش بوو خۆی ئەگرێت[4].

﴿ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُۥ فَٱتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُۥ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِٱلْءَاخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِى شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾ ﴾

گومانی شەیتان بە ڕاست دەرچوو لەسەر خوانەناسان

پاش ئەوەی کە خوای مەزن باسی بەسەرهاتی گەلی سەبەئی کرد کە شوێن هەواو ئارەزووی خۆیانو شەیتان کەوتنو چیان بەسەر هات، لێرەشدا هەر دێتەوە سەر باسی ئەوانو ئەوانەشی کە وەك ئەوان شوێنی شەیتان کەوتوونو دژایەتی ڕێی ڕاستو دروست دەکەن دەفەرمووێت: ﴿ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُۥ﴾ ئیبنو عەباسو (ڕەزای خوای لێ بێت) کەسانی تریش وتوویانە.[5] ئەم ئایەتە

---

[1] أحمد (١٧٣)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] النسائي في الكبرى (٦/٢٦٣)، فەرموودەیەکی سەحیحە

[3] فتح الباري (١٠/١٠٧).

[4] مسلم (٤/١٩٩٢).

[5] الطبري (٢٠/٣٩٢).

وەك ئەو ئايەتە وايە كە باسی شەيتان دەكات كاتێك سوژدە نابات بۆ ئادەم (سەلامی خوای لێ بێت) ئەڵێ: وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا﴾[1] واتە: (ئیبلیس) وتی: پێم بڵێ و هەواڵم بدەرێ لە بارەی ئەمەوە كە رێزی ئەوت داوە بەسەر مندا؟! سوێند بە خوا ئەگەر دوام بخەیت تا رۆژی دوایی و نەمرم، بە ڕاستی زاڵ دەبم بەسەر نەوەكانیدا بە گومراكردنیان تەنیاكەمێك لەوان نەبێت(كە بەندە تايبەتيەكانی خوان)، وە دەفەرمووێت: ﴿ثُمَّ لَءَاتِيَنَّهُم مِّنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَٰنِهِمْ وَعَن شَمَآئِلِهِمْ ۖ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ﴾[2] واتە: ئینجا سوێند بێت بێگومان بۆیان دەچم لە پێشیانەوەو لە دوایانەوەو لای ڕاستیانو لای چەپیانەوە ئەوسا نابیی زۆربەیان سوپاسگوزار بن. ئایەت لەم بارەیەوە زۆرن. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَمَا كَانَ لَهُۥ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَٰنٍ﴾ واتە: وە شەیتان هیچ دەسەڵاتی بەسەر ئیمانداراندا نەبوو، ئیبنو عەباس دەڵێت: واتە: لە بەلگەیەك. ﴿إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِٱلْءَاخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِى شَكٍّ﴾ واتە: بەڵكو توانای لەسەریان بۆ ئەوە بوو كە كرداری ئەوانە دەركەوێت كە بڕوایان هەیە بە لێپرسینەوەو پاداشت لە رۆژی قیامەتدا، هەتا بە چاكی عەبدایەتی پەروەردگار یان بكەن لە دنیادا، كێش دوو دڵەو گومانی هەیە لە رۆژی قیامەت. ﴿وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ حَفِيظٌ﴾ واتە: وە پەروەردگارت (ئەی موحەممەد(ﷺ)) چاودێرە بەسەر هەموو شتێكوە . واتە: لەگەڵ چاودێریەكەیشیدا ئەوەی گومرای كردووە گومرای كردووە لە شوێنكەوتووانی شەیتان، وە بە چاودێری خۆیشی ئەوانەشی پاراستووە لە خاوەن باوەڕان لە شوێنكەوتووانی پێغەمبەران.

﴿قُلِ ٱدْعُوا۟ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ ۖ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِن شِرْكٍ وَمَا لَهُۥ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُۥ ۚ حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ قَالُوا۟ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ ۖ قَالُوا۟ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾﴾

ناتەواوی خودایانی بتپەرستان

خوای گەورە ڕوونی كردووەتەوە كە هیچ پەرستراوێك نیە غەیری ئەو نەبێت كە تاكو بێ هاوتایە، هاووێنەو شەریكی نیە، بەڵكو هەر خۆیەتی هەر كارێكی بوێت دەیكاتو كەس ناتوانێت دەست وە كاری وەربداتو بەرامبەری بوەستێت، وەك دەفەرمووێت: ﴿قُلِ ٱدْعُوا۟ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن

---

[1] الاسراء (٦٢).

[2] الاعراف (١٧).

دُونِ ٱللَّهِ﴾ واتەئەوانە بانگ بکەن کەجگە لەخوان، یانی: لەو خودایانەی کە غەیری خودا پەرستوویانە، ﴿لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلْأَرْضِ﴾ واتە: تواناو دەسەلاتی میروولە وردیلەیەکیان نیە وەدی بهێنن نە لە ئاسمانو نە لە زەویدا، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ﴾[1] واتە: وە ئەوانەی ئێوە هاواریان لێ دەکەن بێجگە لە خودا خاوەنی توێکلە سپیەکی ناوکی خورمایش نین. وە دەفەرمووێت: ﴿وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِن شِرْكٍ﴾ واتە: توانای هیچ شتێکیان نیە نە بە تەنها خۆیانو نە هاوکاری یەکتریش، ﴿وَمَا لَهُۥ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ﴾ واتە: خودا پێویستی بە یارمەتی دانی ئەوانەی کە ئێوە دەیانپەرستن نەبووە لە هیچ کارێکدا، بەڵکو هەموو دروستکراوەکان پێویستیان بە ئەوەو عەبدی ئەون. پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُۥ﴾ واتە: لەبەر گەورەیی و خاوەن دەسەلاتیو بێ هاوتایی هیچ کەس زات ناکات تکای هیچ شتێکی لێ بکات بە ئیزنی خۆی نەبێت، وەك لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿مَن ذَا ٱلَّذِى يَشْفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ﴾[2] واتە: کێیە ئەو کەسەی بتوانێت لەو ڕۆژەدا تکای لە لا بکات مەگەر بە ڕێپێدانی خۆی، وە دەفەرمووێت: ﴿وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا إِلَّا مِنۢ بَعْدِ أَن يَأْذَنَ ٱللَّهُ لِمَن يَشَآءُ وَيَرْضَىٰٓ﴾[3] واتە: وە چەندەها فریشتە کە لە ئاسمانەکاندا هەن تکاو شەفاعەتیان هیچ سوودی نیە مەگەر دوای ئەوەی کە خوا مۆڵەت بدات بۆ کەسێك کە خۆی بیەوێتو ڕازی بێت. وە دەفەرمووێت: ﴿وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ٱرْتَضَىٰ وَهُم مِّنْ خَشْيَتِهِۦ مُشْفِقُونَ﴾[4] واتە: وە فریشتەکان تکا ناکەن تەنها بۆ ئەو کەسە نەبێت خوا ڕازی بێت تکای بۆ بکرێت، وە ئەوان لە ترس و هەیبەتی خوا زۆر دەترسن. بۆیە لە چەندرێگاوە هاتووە لە هەردوو سەحیحەکەدا لە پێغەمبەری خوداوە(ﷺ) کە ئەو بەڕێزترینی نەوەی ئادەمەو مەزنترین تکاکاریشە لە لای خوای گەورە کاتێك کە مەقامی مەحمودی پێ دەدرێت کە تکا بکات بۆ هەموو خەڵکیو خوای مەزن دێت بە کارەکاندا دەکاتو دادگایی بەندەکانی دەکات. پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (سوژدە دەبەم بۆ خوای مەزن، هەرچەندێ خوا مەیلی لێ بێت بمهێڵێتەوە، دەمهێڵێتەوەو فێری سوپاسو ستایشێکم دەکات

[1] الفاطر (١٣).

[2] البقرة (٢٥٥).

[3] النجم (٢٦).

[4] الانبياء (٢٨).

ئێستە ناتوانم بیلێم پاشان دەوترێت: ئەی موحەممەد (ﷺ) سەر بەرز بکەرەوە، بلێ گوێت لێ دەگیرێت، داوا بکەیت پێت دەدرێت، تکا بکە، تکات لێ وەردەگیرێت)[1]، هەتا کۆتایی فەرموودەکە، ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمۡ قَالُواْ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمۡۖ قَالُواْ ٱلۡحَقَّۖ﴾ واتە: هەتا کاتێك ترس و بیم لە دڵی تکاکاران لادەبرێت بە هۆی ڕێگەپێدانی شەفاعەت، بە یەکتر دەڵێن: پەروەردگارتان چی بڕیارێکی فەرموو دەڵێن: وتە ڕاستەکەی فەرموو کە ڕێگەدانە بە تکاکردن، ئەمەیش شوێن و مەقامێکی بەرزە لە مەزنیدا، کە خوای گەورە کاتێك قسەی کردووە و فەرمانی داوە، خەڵکی ئاسمانەکان گوێیان لێ بووە، ترس و لەرزیان لێ هاتووە و وەك ئەوەی لە هۆش خۆیان بچن، ئەمە قسەی ئیبنو مەسعود و مەسروق و کەسانی تریشە.[2] ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمۡ﴾ واتە: کاتێك کە ترس لە دڵیان دادەمرکێت، ئیبنو عەباس و ئیبنو عومەر (ڕەزای خوایان لێ بێت) ئەبو عەبدوڕحمانی سولەمی و شەعبی و ئیبراهیمی نەخەعی و زەحاك و حەسەن و قەتادە دەڵێن لەم ئایەتەدا: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمۡ قَالُواْ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمۡۖ قَالُواْ ٱلۡحَقَّۖ﴾ واتە: کاتێك کە ترس لە دڵیاندا نەما، پرسیاریان لە یەکتری کرد ئایا پەروەردگاری ئێوە چی وت؟ فریشتەکانی هەڵگری عەرش هەواڵیان دا بە خواری خۆیان، ئەوانیش هەواڵیان دا بە خوارتری خۆیان هەتا هەواڵەکە گەیشتە خەڵکی ئاسمانەکانی دنیا. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَالُواْ ٱلۡحَقَّۖ﴾ واتە: هەواڵیان دا بەوەی خوای مەزن فەرموویەتی بەبێ کەم و زیاد. ﴿وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡكَبِيرُ﴾ واتە: هەر خودایە هەرە پایەبەرزی مەزن. بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە تەفسیری ئەم ئایەتە پیرۆزەدا لە سەحیحەکەیدا لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (کاتێك خودا لە ئاسمانەکاندا بڕیارێکی دا بە فەرمانێك لە فەرمانەکانی فریشتەکان باڵەکانیان دەدەن لە یەك لە ترساندا، ئەو وتانەی خودا وەك دەنگی ئاسن وایە لە بەردێکی ڕەق بدات، کاتێك کە ترسەکە لە دڵیان دەرچوو، بە یەکتری دەڵێن: پەروەردگاری ئێوە چی وت؟ ئەڵێن بە یەکتری: ڕاستە و هەر ئەویشە هەرە پایەبەرزی مەزن، ئەوانەش کە قسە دەدزن و دەیبیسن وئابەم شێوەیە کەڵەکەئەکەن لەسەریەکتری، سوفیان باسی کرد دەستی بەلا گرت و پەنجەکانی لەسەر یەك بە بڵاوی داناو وتی: بەم شێوەیە بەسەر یەکەوەن، یەکێکیان قسەیەك دەبیستێ دەیدات بە خوارەوەی خۆی، ئەوەی تریش وەری دەگرێت و دەیدات بە خواری خۆی، هەتا دەیگەیەنێتە سەر زمانی جادوگەر یان فاڵچیەك، لەوانەیە بروسکێکی ئاگر لێی بدات و نەتوانێت بیگەیەنێت، وە لەوانەشە بیگەیەنێت پێش

---

[1] فتح الباري (٢٤٨/٨)، مسلم (١٨٥/١).

[2] الطبري (٣٩٦/٢٠).

ئەوەی بروسکەکە لێی بدات، لەگەڵ ئەو قسەیەدا سەد درۆی پێوە دەلکێنێتو زیادی دەکات، پاشان دەوترێت: ئاخۆ فلانە ڕۆژو فلانە ڕۆژ وای نەوت؟ بڕوای پێ دەکرێت بەو قسەیە کە بیسرا لە ئاسمانەوە) تەنها بوخاری ڕیوایەتی کردووە موسلیمی لەگەڵ نیە.[1] ئەبو داودو تیرمیزیو ئیبنو ماجەیش ڕیوایەتیان کردووە[2].

﴿قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قُلِ اللَّهُ ۖ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٢٤) قُل لَّا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ (٢٥) قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ (٢٦) قُلْ أَرُونِيَ الَّذِينَ أَلْحَقْتُم بِهِ شُرَكَاءَ ۖ كَلَّا ۚ بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (٢٧)﴾

هیچ کەسێك شەریکی خودا نیە لە هیچ فەرمانێکدا

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قُلِ اللَّهُ ۖ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ واتە: بڵێ کێ ڕۆزیتان دەدات لە ئاسمانەکانو زەویدا بڵێ خوا ڕۆزیمان دەدات بێگومان ئێمە یان ئێوە لەسەر ڕێنموونین یان لە گومراییەکی ئاشکرا داین، خوای گەورە باسی بێ هاوتایی خۆی دەکات لە دروستکردنو ڕۆزی دانداو لە پەرستنو هاوارلێکردنو داواکاریشدا، وەك چۆن موشریکەکان دانی پێدا دەنێن کە هیچ کەسێك ڕۆزیان لە ئاسمانەکانو زەمیندا نادات، واتە: کەس بارانیان بۆ نابارێنێتو کشتوکاڵیان بۆ ناڕوێنێت تەنها خوا نەبێت. بە هەمان شێوەش دەبێت بزانن کە پەرستراویش هەر خوایەو هیچ کەسێکی تر نیە بپەرسترێت جگە لە ئەو. وە دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ ئەمە لە (بابی لەفو نەشرە) لە ڕەوانبێژیدا واتە: یەکێك لەم دوو دەستەیە لەسەر بەتاڵیو ئەوی تریان لەسەر هەقە، چونکە ناگونجێت ئێمەو ئێوە هەردوو لەسەر هەق بین یان هەردوو لەسەر بەتاڵی بین، بەڵکو یەکێکمان لەسەر ڕێی ڕاستەو ئەوی ترمان لەسەر ڕێی بەتاڵیو گومراییە، وە ئێمە سەلماندوومانەو بەڵگەمان هێناوەتەوە لەسەر یەکخواپەرستی، ئەوە نیشانەیە لەسەر بەتاڵی پوچەڵ کردنەوەی ئەوەی کە ئێوەی لەسەرن کە هاوەڵتان بۆ خودای گەورە داناوە. بۆیە خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ قەتادە دەڵێت: هاوەڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) بێگومان ئەمەیان بە موشریکەکان وتووە: کە سوێند بە خودا هەردوو لامان لەسەر یەك ڕێگا نین، تەنها یەك دەستەمان لەسەر ڕێیەو

[1] فتح الباري (٣٩٨/٨).

[2] ابو داود (٢٨٨/٤)، تحفة الأحوذي (٩٠/٩)، ابن ماجه (٦٩/١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

شارەزایە.[1] عیکریمەو زیادی کوڕی ئەبو مەریەم دەڵێن: واتە: ئێمە لەسەر ڕێین‌و شارەزاین‌و ئێوە بە ئاشکرا لەسەر بەتاڵ‌و پڕوپوچن[2]. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿قُل لَّا تُسْـَٔلُونَ عَمَّآ أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ واتە: بڵێ پرسیارتان لێ ناکرێت لەسەر تاوانێك کە ئێمە کردوومانە ئێمەش پرسیارمان لێ ناکرێت لەوەی کە ئێوە دەیکەن. واتە دوورەپەرێزبوون لە خوانەناسان، واتە: هەرگیز ئێمە پەیوەندیمان بە ئێوەوە نیەو ئێوەش هیچ پەیوەندیتان بە ئێمەوە نیە، بەڵکو ئێمە بانگی ئێوە دەکەین بۆ لای خودای گەورە کە تەنها ئەو بناسن‌و عیبادەتی ئەو بکەن، ئەگەر بە گوێتان کردین ئەوا ئێوە لە ئێمەن‌و ئێمەش لە ئێوەین. خۆ ئەگەر بە گوێتان نەکردین‌و بڕواتان نەهێنا، ئەوا ئێمە حاشاتان لێ دەکەین‌و ئێوەش هیچ پەیوەندیەکتان بە ئێمەوە نیە، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّى عَمَلِى وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنتُم بَرِيٓـُٔونَ مِمَّآ أَعْمَلُ وَأَنَا۠ بَرِىٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ﴾[3] واتە: ئەگەر بڕوایان پێ نەهێنای ئەوە پێیان بڵێ (پاداشتی) کردەوەی خۆم بۆ خۆم‌و (پاداشتی) کردەوەی خۆتان بۆ خۆتان ئێوە بەرین‌و بەرپرسیار نین لەوەی من دەیکەم منیش بەرپرسیار نیم لەوەی ئێوە دەیکەن. وە فەرموویەتی: ﴿قُلْ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿١﴾ لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَآ أَنتُمْ عَـٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ ﴿٤﴾ وَلَآ أَنتُمْ عَـٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِىَ دِينِ﴾[4] واتە بڵێ: ئەی بێباوەڕان، وە ئەو بتانە ناپەرستم کە ئێوە دەیپەرستن، وە ئێوەش ئەو خوایە ناپەرستن کە من دەیپەرستم، وە من ئەو خواپەرستیە ناکەم کە ئێوە دەیکەن، وە ئێوەش ئەو خواپەرستیە ناکەن کە من دەیکەم، ئایینی خۆتان بۆ خۆتان‌و ئایینی خۆم بۆ خۆم. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا هەموو خەڵکی لە یەك شوێندا بەبێ جیاوازی کۆدەکاتەوەو بە کاری هەمواندا دەگات هەر چۆنێك پێویست بکات. واتە: فەرمانڕەوایی دەکات لە نێوانماندا بە دادپەروەری خۆی تا هەر کەسە پاداشتی خۆی وەرگرێت چاکە بە چاکەو خراپەکاریش بە تۆڵەسەندن لێی، وە بەم زووانە دەزانن کە لەو ڕۆژەدا کێ سەرکەوتووەو خاوەن دەسەڵات‌و خۆشبەختی هەتاهەتایە، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ

---

[1] الطبري (٢٠/٤٠١).

[2] الطبري (٢٠/٤٠١).

[3] يونس (٤١).

[4] الكافرون (١ـ٦).

يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَهُمْ فِى رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَلِقَآئِ ٱلْءَاخِرَةِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴾[1] واتە: ئەو ڕۆژەی قیامەت هەڵدەستێت خەڵك لەو ڕۆژەدا جیادەبنەوە لە یەكتر، ئینجا كەسانێك كە باوەڕیان هێناوەو كردەوە چاكەكانیان كردووە ئەوان لە بەهەشتدا دڵخۆش دەكرێن، بەڵام ئەوانەی بێباوەڕ بوون بە نیشانەكانی ئێمەو گەیشتن بە ڕۆژی دوایی ئا ئەوانە لەناو سزای دۆزەخدا ئامادە دەكرێن. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَهُوَ ٱلْفَتَّاحُ ٱلْعَلِيمُ ﴾ واتە: هەر ئەو زاناو كاربەدەستو دادپەروەرەو ئاگاداری ڕاستی هەموو كارەكانە. وە پاشان دەفەرمووێت: ﴿ قُلْ أَرُونِىَ ٱلَّذِينَ أَلْحَقْتُم بِهِۦ شُرَكَآءَ ﴾ واتە: ئەم كەسانەم نیشان بدەن كە ئێوە بە خوداتان دەزانیو كردبووتان بە شەریكی خوداو لە جێی خودا دەتانپەرستن، ﴿كَلَّا ﴾ واتە: هەرگیز خودا هاوەڵو شەریكو هاوتای نەبووە، بۆیە فەرموویەتی: ﴿بَلْ هُوَ ٱللَّهُ﴾ واتە: بەڵكو خودایەكی تاكو تەنهایەو شەریكی نیە، ﴿ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾ واتە: خاوەنی دەسەڵاتێكی وایە هەموو شتێكی شكست پێ هێناوەو زاڵ بووە بەسەریداو لە كارزانیشە لە كردارو گفتارو بەرنامەو بڕیاریدا، پاكو بێگەردە لەو شتانەی كە خوانەناسان دەیدەنە پاڵیو زۆر مەزنە.

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾ قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَـْٔخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾ ﴾

پێغەمبەر (ﷺ) ڕەوانەكراوە بۆ هەموو خەڵكی بە گشتی

خوای گەورە دڵخۆشی پێغەمبەر (ﷺ) دەداتەوەو دەفەرمووێت: ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ﴾ واتە: ئێمە تۆمان ڕەوانەكردووە بۆ هەموو خەڵكی لەوانەی كە موكەلەفنو خاوەنی عەقڵن، وەك ئەم ئایەتانە كە خودا دەفەرمووێت: ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ﴾[2] واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) بڵێ: ئەی خەڵكینە بە ڕاستی من پێغەمبەری خودام بۆ ئێوە هەمووتان. وە دەفەرمووێت: ﴿تَبَارَكَ ٱلَّذِى نَزَّلَ ٱلْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِۦ لِيَكُونَ لِلْعَٰلَمِينَ نَذِيرًا﴾[3] واتە: گەورەو پیرۆزە ئەو

---

[1] الروم (١٤-١٦).

[2] الاعراف (١٥٨).

[3] الفرقان (١).

زاتەی کە فورقان (قورئان)ی بۆ سەر بەندەی خۆی ناردووەتە خوارەوە تا ترسێنەر بێت بۆ هەموو جیهانیان. ﴿بَشِيرًا وَنَذِيرًا ﴾ واتە: مژدە بدە بەوانەی کە گوێڕایەڵیت دەکەن بە بەهەشت، ئەوانەش بترسێنە کە سەرپێچیت دەکەن بە ئاگری جەهەنەم. ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ واتە: بەڵام زۆربەی ئادەمی نازانن. وەك ئەم ئایەتانە وایە کە خودا دەفەرموێت: ﴿ وَمَآ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴾[1] واتە: وە زۆربەی خەڵکی هەرچەند تۆ سووربیت لەسەر باوەڕهێنانیان نابنە ئیماندار. وە دەفەرموێت: ﴿ وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ﴾[2] واتە: وە ئەگەر تۆ گوێڕایەڵی زۆربەی ئەوانە بیت لەسەر زەویدان لە ڕێگەی خودا گومڕات دەکەن. موحەممەدی کوڕی کەعب لەم ئایەتەدا: ﴿ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ﴾ دەڵێت: واتە: بۆ هەموو خەڵکی بە گشتی. قەتادە لەم ئایەتەدا دەڵێت: خوای مەزن موحەممەدی (ﷺ) ڕەوانەکرد بۆ عەرەبو عەجەم، بەڕێزترینی مەردم لە لای خودا خواناسترین کەسیانە[3]. وە لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە لە جابیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێن: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (پێنج شتم پێدراوە کە بە هیچ کەسێك لە پێغەمبەرەکانی پێشم نەدراوە: یارمەتی دراوم بە ترس بە ئەندازەی ڕۆیشتنی مانگێك بە ڕێدا، وە سەر زەمینم بۆ کراوە بە مزگەوتو پاکو خاوێنە، هەر کەسێك لە ئوممەتەکەم کاتی نوێژی هات با نوێژ بکات، دەستکەوتی شەڕیشم بۆ حەڵاڵ کراوە بۆ هیچ کەسێکی تری پێش من حەڵاڵ نەکراوە، شەفاعەتیشم پێدراوە، پێغەمبەران کاتێك کە ڕەوانەکراون تەنها بۆ گەلەکەی خۆیان بووە، من ڕەوانە کراوم بۆ هەموو خەڵکی بە گشتی)،[4] وە هەر لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (ڕەوانەکراوم بۆ ڕەشو سپی)، موجاهید دەڵێت: واتە: جنۆکەو مرۆڤ.[5] کەسانی تریش جگە لە موجاهید دەڵێن: واتە: بۆ عەرەبو عەجەم. ئەم مانایانە هەمووی ڕاستە.

پرسیارکردنی خوانەناسان لە کاتی هاتنی قیامەتو وەڵام دانەوەیان

پاشان خوای گەورە باسی ئەو خوانەناسانە دەکات کە ڕۆژی قیامەت بە دوور دەزانن و بڕوای پێ ناکەن، دەفەرموێت: ﴿ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴾ واتە: وە دەڵێن ئەم

---

[1] یوسف (١٠٣).

[2] الانعام (١١٦).

[3] الطبري (٢٠/٤٠٥).

[4] فتح الباري (١/٥١٩)، مسلم (١/٣٧٠).

[5] أحمد (٥/١٤٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

بەڵێنی ڕۆژی دواییە کەی دێت ئەگەر ئێوە ڕاستگۆن. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە دەفەرموێت: ﴿ يَسْتَعْجِلُ بِهَا ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا ٱلْحَقُّ ﴾[1] واتـە: ئەوانەی باوەڕیان پێی نیە پەلەی هـاتنی دەکەن بـەڵام ئەوانـەی باوەڕیـان پێـی هەیـە دەترسن لێـیو دەزانن ڕۆژی دوایی ڕاستە. پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَـْٔخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ﴾ واتە: کاتو شوێنیان بۆ دیاری کراوە هیچ کەمو زیادی نیەو ئامادە کراوە وەختێك هات نە دوا دەخرێنو نە زووش دەبرێن. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ إِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُ﴾[2] واتە: بێگومان کاتی سزای خوا کە هـات دواناکەوێت. وە دەفەرموێت: ﴿ وَمَا نُؤَخِّرُهُۥٓ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِىٌّ وَسَعِيدٌ ﴾[3] واتـە: وە ئێمـە دوای ناخەین مەگەر بۆ کاتێك دیارو بەرچاو، ئەو ڕۆژە کە دێت هیچ کەس قسە ناکات مەگەر بە مۆڵەتی خوا ئەوسا لەناویاندا هەیە بێ بەختو نەگبەتو هەیە بەختەوەو ئاسوودە.

﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَلَا بِٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ ٱلْقَوْلَ يَقُولُ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لَوْلَآ أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوٓا۟ أَنَحْنُ صَدَدْنَٰكُمْ عَنِ ٱلْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَآءَكُم ۖ بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ بَلْ مَكْرُ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَآ أَن نَّكْفُرَ بِٱللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ وَجَعَلْنَا ٱلْأَغْلَٰلَ فِىٓ أَعْنَاقِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾﴾

ڕێکەوتنی خوانەناسان لە دنیادا لەسەر دژایەتی هەقو مشتو مڕیان لەگەڵ یەکتری لە ڕۆژی قیامەتدا

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَلَا بِٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ﴾ واتـە: خـوای گـەورە باسـی لاساریو سەرکەشـیو ڕکـیو بەردەوامبوونی خوانەناسان دەکات کـە بـڕوا نـاهێنن بـە قورئـانی پـیرۆز چ مـشتو مڕێکیانـە لـە ڕۆژی

---

[1] الشورى (١٨).

[2] نوح (٤).

[3] هود (١٠٤ـ١٠٥).

قیامەتداو خوای گەورەش هەرەشەیان لێ دەکات و باسی ئەو حاڵەیان بۆ دەکات کە دەوەستێنرێن لەبەر دەمیدا کە چەندە سەرشۆڕو داماون لـە کـاتی گفتوگۆیانـدا لەگـەڵ یـەکتری، ﴿يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا﴾ واتە: قسەو تاوان ئاراستەی یـەکتری دەکـەن ئەوانـەی کـە بێ دەسەڵاتن ئەڵێن: ﴿لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا﴾ واتە: بەوانەی کە خاوەن دەسەڵات بوون لە دنیـادا لـە ئاغـاو کاربەدەستەکانیان، ﴿لَوْلَا أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ﴾ واتە: ئەگەر ئێوە نەبوونایەتـە ڕێگرمـان ئێمـە شـوێنی پێغەمبەران دەکەوتین‌و بڕوامان دەهێنا بەوەی کە بۆی دەهێنایـن، پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُم ۖ بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ﴾ واتـە: کاربەدەستەکانیان ئەڵێن: ئایا ئێمە بووینە ڕێگرتان کە بـە ڕێـی ڕاسـتدا بـڕۆن، نـەخێر نـەبووین بـەڵکو ئێمە تەنها هەر ئێوەمان بـانگ کـرد، ئێـوەش بـەبێ بەڵگـە شـوێن ئێمـە کـەوتن، دژایـەتی ئـەو هـەموو بەڵگانەتان کرد کە پێغەمبەران هێنایان لەبەر ئارەزوویەکی دنیایی خۆتان شـوێن ئێمـە دەکـەوتن بۆیـە پێیان ئەڵێن: ﴿بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ﴾ واتە: ئێوە خۆتان تاوانبارن. پاشان بێ دەسەڵاتان ئەڵێن بە خـاوەن دەسـەڵاتان وەك خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ واتە: بە شەوو بە ڕۆژ هەر خەریکی فریودانی ئێمە بوون‌و تەماحتان دەخستە بەر دەممان‌و دەتانوت: ئێمە لەسەر ڕێی ڕاستین، کەچـی ئـەو هـەموو بەڵێنانـە گشت درۆ بـوون بـە قـسەی پڕوپـوچ دەرچوون. قەتادەو ئیبنو زەید لەم ئایەتەدا: ﴿بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ دەڵێن: واتـە: بـە شـەوو بـە ڕۆژ هـەر وازتـان لێ نـەدەهێنایـن فێڵتـان لێ دەکـردین،[1] مالیـك لـە زەیـدی کـوڕی ئەسـلەمەوە هـەر بـەو شێوەیە ریوایەتی کردووە.[2] ﴿إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَن نَّكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَندَادًا﴾ واتە: فەرمانتان پـێ دەکـردین کە خوا نەناسین‌و چەندین هاوەڵی بۆ دابنێین، بـە فێـڵ‌و تەڵەکـەی خۆتـان بـۆ ئـەوەی لـە ڕێگـە لامـان بدەن. ﴿وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ﴾ واتە: خـاوەن دەسـەڵات‌و بـێ دەسـەڵات هـەموو پەشـیمان بوون لە دڵدا لەوەی کردوویانـە، ﴿وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ واتـە: کاتێـك کـە زنجیـر لـە ملیان کراو ڕاکێشران بۆ سزادان، ﴿هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ واتە: هـەر کەسـە بـە پێـی خـۆی، خاوەن دەسەڵات‌و بێ دەسەڵات، پاداشتی خۆی وەردەگرێت لەسەر ئەو کارانەی کـە کردوویانـە، ﴿قَالَ

[1] الطبري (٢٠/٤٠٨).

[2] الطبري (٢٠/٤٠٨).

لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَٰكِن لَّا تَعْلَمُونَ ﴾[1] واتە: (پەروەردگار) دەفەرموویت بۆ هەر کامتان سزا دوو بەرامبەرە بەلام ئێوە نازانن و بێ ئاگان. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێن: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (جەهەنەم کاتێك خەڵکی جەهەنەمی بۆ ڕەوانە دەکرێت گڕەکەی دەچێت بە پیریانەوە، پاشان دایاندەپۆشێت بە داپۆشینێك کە هەرچی گۆشتیان هەیە دەکەوێتە خوارەوە بەسەر ڕەگی پاژنەیاندا)[2].

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا۟ نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُم بِٱلَّتِى تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰٓ إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا۟ وَهُمْ فِى ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ وَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٣٩﴾ ﴾

باوەڕنەهێنانی خۆشگوزەرانان بە پێغەمبەران و لە خۆبایی بوونیان بە هۆی زۆری ماڵ و منداڵەوە

خوای گەورە دڵخۆشی پێغەمبەرەکەی (ﷺ) دەداتەوەو فەرمانی پێ دەکات کە چاو لە پێغەمبەرە پێشووەکانی خۆی بکات، هەواڵی دەداتێ کە هیچ پێغەمبەرێك لە پێش ئەو ڕەوانە نەکراوە بۆ هیچ دێیەك مەگین ژیانخۆشەکان بڕوایان پێ نەهێناوە، بەڵکو خەڵکە هەژارو بێدەسەڵاتەکانی شوێنی کەوتوون، وەك گەلەکەی نوح (سەلامی خوای لێ بێت) دەیانوت: ﴿أَنُؤْمِنُ لَكَ وَٱتَّبَعَكَ ٱلْأَرْذَلُونَ ﴾[3] واتە: وتیان ئایا چۆن باوەڕ بە تۆ بێنین لە کاتێکدا ئەوانەی شوێنت کەوتوون داماوترین کەسن، یان دەیانوت: ﴿وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِىَ ٱلرَّأْىِ ﴾[4] واتە: وە نابینین تۆ هیچ کەسێك شوێنت کەوتبێت جگە لەوانەی کە هەژارو داماوەکانمانن بێ ئاوەزو ساویلکەن، وە گەورە پیاوانی گەلی پێغەمبەر سالحیش (سەلامی خوای لێ بێت) دەیانوت بە بێ دەسەڵاتەکان: ﴿لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِمَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَٰلِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلَ بِهِۦ

---

[1] الاعراف (٣٨).

[2] الحلية (٣٦٣/٤)، فەرموودەیەکی زۆر لاوازە.

[3] الشعراء (١١١).

[4] هود (٢٧).

مُؤۡمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُوٓاْ إِنَّا بِٱلَّذِيٓ ءَامَنتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴾[١] واتە: بەوانەی لاوازو ژێردەستە کرابوون ئەوانەی بڕوایان هێنابوو لە ناویاندا ئایا دەزانن کە ساڵح ڕەوانە کراوە لە لایەن پەروەردگاریەوە وتیان بێگومان ئێمە بڕوادارین بەوەی کە ساڵح پێی ڕەوانە کراوە، ئەوانەی خۆیان بە زل دەزانی وتیان بە ڕاستی ئێمە بێباوەڕین بەوەی کە ئێوە باوەڕتان پێ هێناوە. وە دەفەرمووێت: ﴿وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعۡضَهُم بِبَعۡضٖ لِّيَقُولُوٓاْ أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡهِم مِّنۢ بَيۡنِنَآۗ أَلَيۡسَ ٱللَّهُ بِأَعۡلَمَ بِٱلشَّٰكِرِينَ ﴾[٢] واتە: وە بەو جۆرە هەندێکیانمان بە هەندێکی تریان تاقی کردەوە بۆ ئەوەی بڵێن ئایا ئەوانە خوا ڕێزو بەهرەی پێ بەخشیون لەناو ئێمەدا؟ ئایا خودا لە هەموو کەس زاناتر نیە بەوانەی شوکرانەبژێرین؟ وە دەفەرمووێت: ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلۡنَا فِي كُلِّ قَرۡيَةٍ أَكَٰبِرَ مُجۡرِمِيهَا لِيَمۡكُرُواْ ﴾[٣] واتە: بەو شێوەیە لە هەموو شارێکدا گەورەترین تاوانبارانمان کرد بە دەسەڵاتدار بۆ ئەوەی پیلانو فێڵ بکەن لەو شارانەدا، وە دەفەرمووێت: ﴿ وَإِذَآ أَرَدۡنَآ أَن نُّهۡلِكَ قَرۡيَةً أَمَرۡنَا مُتۡرَفِيهَا فَفَسَقُواْ فِيهَا فَحَقَّ عَلَيۡهَا ٱلۡقَوۡلُ فَدَمَّرۡنَٰهَا تَدۡمِيرٗا ﴾[٤] واتە: وە کاتێك بمانەوێت دانیشتوانی شارو وڵاتانێك لەناو ببەین فەرمان دەدەین بە دەوڵەمەندە خراپەکارو زۆردارەکانی تاگوێڕایەڵیو کردەوەی چاك بکەن، کەچی ئەوان یاخی دەبنو لە فەرمان دەردەچن جا بڕیاری سزادان پێویست دەبێت بۆ دانیشتوانی ئەو شارانە، ئیتر ئەو شارانە وێران دەکەین بە وێرانکردنێکی تەواو. وە خوای گەورەیش لێرەدا دەفەرمووێت: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا فِي قَرۡيَةٖ مِّن نَّذِيرٍ ﴾ واتە: هیچ پێغەمبەرو فرستادەیەکمان ڕەوانە نەکردووەتە سەر هیچ ئاوەدانیەك، ﴿إِلَّا قَالَ مُتۡرَفُوهَآ ﴾ واتە: خاوەن بەهرەو دەسەڵاتو ساماندارو کاربەدەستانی ئەوشارە، قەتادە دەڵێت: زۆردارو خاوەن دەسەڵاتو سەرۆکە خراپەکانیان.[٥] وتوویانە: ﴿إِنَّا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴾ واتە: ئەو شتانەی ئێوە پێی ڕەوانە کراون باوەڕمان پێیان نیە. دیسان خوای مەزن باسی ئەو خوانەناسانە دەکات کە لەوپەڕی خۆشیدا ژیاون فەرموویەتی: ﴿وَقَالُواْ نَحۡنُ أَكۡثَرُ أَمۡوَٰلٗا وَأَوۡلَٰدٗا وَمَا نَحۡنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴾ واتە: وە وتیان ئێمە سامانو منداڵمان زۆرترە وە ئێمە قەت سزا نادرێین.

---

[١] الاعراف (٧٥ـ٧٦).

[٢] الانعام (٥٣).

[٣] الانعام (١٢٣).

[٤] الاسراء (١٦).

[٥] الطبري (٢٠/٤٠٩).

بتپەرستەکان زۆر شانازیان دەکرد بە زۆری سامانو منداڵەوە وایان دەزانی کە ئەوە نیشانەی خۆشەویستی خودایە بۆیان، چونکەبڕوایان وابووکە خودا ئەومالّو منداڵەکە پێی داون لەدونیادا بۆ ئەوە پێی نەداون لە ڕۆژی قیامەتدا سزایان بدات پێیان، چەندە ئەم بۆچوونەیان لە ڕاستیەوە دوورە، بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِۦ مِن مَّالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ بَل لَّا يَشْعُرُونَ ﴾[1] واتە: ئایا ئەوانە وا دەزانن ئەوەی پێیان دەبەخشین لە سامانو منداڵان بە هۆی شیاویانەوە، چەسپانیمان کردووە بۆیان لە خێرو خۆشەویستیەکاندا بەڵام هەستیپێناکەن. وە دەفەرمووێت: ﴿فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴾[2] واتە: جا سەرنجت ڕانەکێشێتو سەرسامت نەکات، زۆری ماڵو دارایيو منداڵیان، بێگومان خوا دەیەوێت سزایان بدات بە هۆی ئەو ماڵو منداڵەوە لەم ژیانی دنیایەدا وە بە سەختی گیانیان دەربچێت لە کاتێکدا کە ئەوان بێباوەڕن. وە دەفەرمووێت: ﴿ ذَرْنِى وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُۥ مَالًا مَّمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهَّدتُّ لَهُۥ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿١٥﴾ كَلَّآ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ لِءَايَٰتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾ سَأُرْهِقُهُۥ صَعُودًا ﴾[3] واتە: واز لە منو ئەو کەسە بێنە کە دروستم کردووە بە تەنها، وە دارایی زۆرو زەوەندم پێداوە، وە کوڕانی ئامادەو بەردەست، وە هۆی ژیانم بۆ ڕاخستووە بە چۆن ڕەخساندنێك، دوای ئەمانەش هێشتا بە تەمایە زیاتری بدەمێ، نەخێر، بە ڕاستی ئەو دەربارەی ئایەتەکانی ئێمە بێباوەڕێکی کەللە ڕەقە، بەم زووانە سزای سەختی پێ دەچەژم. پاشان خوای گەورە باسی خاوەنی دوو باغەکە دەکات کە سامانو منداڵو بەروبوومێکی زۆری پێ بەخشی کە هەر لە دنیادا خودا تۆڵەی لێ سەندو لەناوی دا بۆی پێش سزای ڕۆژی قیامەتی، بۆیە خوای مەزن لێرەدا فەرموویەتی: ﴿قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ﴾ واتە: بڵێ: پەروەردگاری من بە مەیلی خۆیەتی ڕۆزی دەدات بەوەی خۆشی دەوێتو بەوەشی خۆشی لێی نایەت، مەیلی لە هەر کەسێك ببێت هەژاری دەکاتو مەیلیشی لە هەر کەسێك ببێت دەوڵەمەندی دەکات، ئەو کارەی پڕە لە کارزانی، هەر خۆی دەزانێت چۆن بە کارەکانیدا دەکات، ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ واتە: بەڵام زۆرینەی ئەو خەڵکە ئەمە نازانن. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُم بِٱلَّتِى تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰٓ ﴾ واتە: ماڵو منداڵ

---

[1] المؤمنون (٥٥_٥٦).

[2] التوبة (٥٥).

[3] المدثر (١١_١٧).

پێدان پێیان نیشانەی خۆشەویستی ئێمەو گرنگیدان نیە بە ئێوە. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (خودای مەزن سەیری وێنەو سامانتان ناکات، بەڵکو سەیری دڵەکانتان و کردارەکانتان دەکات).[1] موسلیم و ئیبنو ماجەیش ڕیوایەتیان کردووە.[2] بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَـٰلِحًا﴾ واتە:ئەوەی لە ئێمە نزیکتان دەکاتەوە باوەڕو ئاکاری چاکتانە. ﴿فَأُولَـٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا۟﴾ واتە: لە جێی ئاکارە چاکەکانیان پاداشت دەدرێنەوە چەندبارە، یەك بە دە تا یەك بە حەوت سەد، ﴿وَهُمْ فِى ٱلْغُرُفَـٰتِ ءَامِنُونَ﴾ واتە: لە شوێنە بەرزو بلندەکان دەحەسێنەوە بە ئارامی و هیچ ترس و زیان و ئازارو ناڕەحەتیەك نابینن، ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە عەلیەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (لەناو بەهەشتدا چەند هۆدەو ژوورێك هەیە لە ناوەوەی دەرەوەی دەبینرێت و لە دەرەوەی ناوەوەی دەبینرێت)، عەرەبێکی کۆچەری وتی: ئەوە بۆ کێیە؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (بۆ کەسێکە گوفتار شیرین و خۆراك بەخش و بەردەوام بوو بێت لەسەر ڕۆژوگرتن و شەونوێژی کردبێت کاتێك کە خەڵکی خەوتوون)[3]. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَٱلَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِىٓ ءَايَـٰتِنَا مُعَـٰجِزِينَ﴾ واتە: هەوڵ دەدەن ببنە ڕێگر لە ڕێی خوداو شوێنکەوتنی پێغەمبەران و بڕواهێنان بە نیشانەکانی خودا، ﴿أُولَـٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ﴾ واتە: وە ئەوانە هەموو پاداشتی کردارەکانیان وەردەگرن و هەر کەسە بە پێی کرداری خۆی لەناو ئاگردا دەتلێتەوە. پاشان دەفەرمووێت: ﴿قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥ﴾ واتە: بڵێ: پەروەردگاری من بژێوی بەندەکانی دەدات بە فراوانی بۆ کەسێك مەیلی لێ بێت و کەمی دەکاتەوە بۆ کەسێك کە خۆی مەیلی لێ بێت، ئەوەیش لە کارزانی خۆیەتی و کەسی تر نازانێت و لێی تێناگات، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ٱنظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَلَلْـَٔاخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَـٰتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا﴾[4] واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) سەرنج بدە چۆن لە دنیادا باوی هەندێکیانمان داوە بەسەر هەندێکیاندا و بێگومان پلەکان لە ڕۆژی دواییدا گەورەترە هەروەها باودانەکانیش گەورەترە. وەك لە دنیادا جیاوازن لە ڕۆزیدا یەکێك فەقیرەو یەکێك دەوڵەمەندەو سامانێکی زۆری بەسەردا ڕژاوە، هەر بەو شێوەیە لە ڕۆژی

---

[1] أحمد (٥٣٩/٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] مسلم (١٩٨٧/٤)، ابن ماجە (١٣٨٨/٢).

[3] ابن أبي شيبة (٤٣٧/٨)، ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی لاوازە.

[4] الاسراء (٢١).

دوایشدا هەندێ لە هۆدەی زۆر چاكو بەرزداو هەندێكی تریش وان لە چاڵی زۆر قوڵی بێ بندا، وە چاكترینو بەختەوەرترین كەس لە دنیادا ئەو كەسەیە كە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (ڕزگار بووە كەسێك كە موسڵمان بوبێتو بەشی خۆی بژێویو ڕۆزی درابێتو خودا قەناعەتی دابێتێ بەوەی كە پێی داوە)، موسلیم ڕیوایەتی كردووە.[1] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ وَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ﴾ واتە: هەرچەندە ببەخشن لەو شتانەی كە خودا پێی داون فەرمانی داوەو ڕێگای داون لە بەخشینیدا، هەر لە دنیادا پاداشتتان دەداتەوە لەسەریو لە ڕۆژی دوایشدا پاداشتی چاكترتان دەداتەوەو خوا چاكترینی ڕۆزی دەرانە، وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە: (خوای مەزن دەفەرموێت ببەخشە منیش پێت دەبەخشم).[2] وە لە فەرموودەیەكی تری سەحیحدا هاتووە دوو فریشتە هەموو بەیانیەك كە ڕۆژ دەكەنەوە یەكێكیان ئەڵێ: ئەی خودایە ئەوەی دەستی دەگرێتەوەو دەگوشێت لەناوی بدەی بۆی،ئەوی تریان ئەڵێ: ئەی خوایە ببەخشە بەوەی كە ماڵ دەبەخشێت لە باتی ئەوەی كە بەخشیویەتی[3] . پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (ماڵ ببەخشە بە زۆری، مەترسە لە خاوەنی(العرش) كەمی بكاتەوە)[4].

﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَـٰٓئِكَةِ أَهَـٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا۟ سُبْحَـٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ بَلْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَٱلْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّتِى كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾﴾

بێزاری دەربڕینی فریشتەكان لە پەرستنیان لە ڕۆژی قیامەتدا

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَـٰٓئِكَةِ﴾ واتە: خوای گەورە باسی ئەوە دەكات كە لە ڕۆژی قیامەتدا موشریكەكان دەهێنێت لەناو ئەو هەموو خەڵكەداو پرسیار لەو فریشتانە دەكات كە موشریكەكان كردبوویانن بە هاوەڵی خوداو وێنەیان كێشابوون لە شێوەی فریشتەكانو وایان دەزانی كە لە خودا نزیكیان دەخەنەوە، خوای گەورەیش دەفەرموێت بە فریشتەكان: ﴿أَهَـٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ﴾ واتە: ئاخۆ ئەمانە ئێوەیان پەرستووە؟ ئایا ئێوە فەرمانتان پێداون كە

[1] مسلم (۲/۷۳۰).
[2] مسلم (۱/٦۹۱).
[3] مسلم (۱/۷۰۰).
[4] الطبراني (۱۰/۱۹۱)، ئەم فەرموودەیە سەنەدەكانی لاوازە.

بتانپەرستن؟ وەك لە سورەتی (الفرقان)دا خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ءَأَنتُمۡ أَضۡلَلۡتُمۡ عِبَادِي هَٰٓؤُلَآءِ أَمۡ هُمۡ ضَلُّواْ ٱلسَّبِيلَ ﴾[1] واتە: ئینجا خوا (بە پەرستراوەکان) دەڵێت ئایا ئێوە ئەو بەندانەی منتان گومڕا کرد یان خۆیان ڕێگای ڕاستیان ونکردو گومڕابوون. وەك فەرموویەتی بە عیسا(سەلامی خوای لێ بێت): ﴿ءَأَنتَ قُلۡتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيۡنِ مِن دُونِ ٱللَّهِۖ قَالَ سُبۡحَٰنَكَ مَا يَكُونُ لِيٓ أَنۡ أَقُولَ مَا لَيۡسَ لِي بِحَقٍّ ﴾[2] واتە: ئایا تۆ وتووتە بە خەڵکی کە منو دایکم بە دوو پەرستراو دابنێن لە جیاتی خوا؟ عیسا(سەلامی خوای لێ بێت) ئەڵێ: پاكو بێگەردی بۆ تۆ ئەی خودایە نابێتو ناگونجێت بۆ من شتێك بڵێم کە بە هیچ شێوەیەك مافی من نیە. هەر بەو شێوەیەش فریشتەکان ئەڵێن: ﴿سُبۡحَٰنَكَ ﴾ واتە: پاکیو بێ عەیبی هەر بۆ تۆیە ئەی خودایە، هەرگیز تۆ هاوەڵت نەبووە، وەك خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ﴾ واتە: پاكو بێ عەیبی هەر بۆ تۆیە ئەی خودایە، تۆ گەورەمانیو ئێمە عەبدی تۆینو بێزارین لەوانە، ﴿بَلۡ كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ٱلۡجِنَّ ﴾ واتە: مەبەستیان شەیتانەکانە چونکە ئەو جنۆکانە پەرستنی ئەو بتانەیان لەبەر چاو شیرین کردبوونو گومڕایان کردن، ﴿أَكۡثَرُهُم بِهِم مُّؤۡمِنُونَ ﴾ واتە: زۆریان باوەڕیان بەو جنۆکانە هێنابوو، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿ إِن يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثٗا وَإِن يَدۡعُونَ إِلَّا شَيۡطَٰنٗا مَّرِيدٗا ﴾[3] واتە: جگە لە خوا نزاو هاوار ناکەن تەنها لە چەند (بتێکی ناولێنراوی) مێینە نەبێت وە نایپەرستن جگە لە شەیتانی یاخیو سەرکەش نەبێت. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ فَٱلۡيَوۡمَ لَا يَمۡلِكُ بَعۡضُكُمۡ لِبَعۡضٖ نَّفۡعٗا وَلَا ضَرّٗا ﴾ واتە: ئەوانەی کە ئێوە بە تەما بوون سودتان پێ بگەیەنن (لەو بتو هاوەڵانەی کە کردبووتان بە شەریکی خودا) لە ڕۆژی قیامەتدا، دەتانپەرستنو بە فریاڕەستن دانابوو لەم ڕۆژەدا کە ڕۆژی سەختیو ناڕەحەتیە فریاتان بکەوێت، توانای هیچ سوودو زیانێکیان نیە، ﴿وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُواْ ﴾ واتە: ئەڵێن بە موشریکەکان، ﴿ذُوقُواْ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴾ واتە: بچێژن سزای ئاگر کە بڕواتان پێی نەدەکردو بە درۆتان دەزانی بۆ زیاتر ئازاردانیانو سوکایەتی پێ کردنیان لەناو جەهەنەمدا.

---

[1] الفرقان (١٧).

[2] المائدة (١١٦).

[3] النساء (١١٧).

﴿ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُكُمْ وَقَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ ءَاتَيْنَٰهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا ۖ وَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا۟ مِعْشَارَ مَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ فَكَذَّبُوا۟ رُسُلِى ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾ ﴾

قسەی خوانەناسان بەرامبەر پێغەمبەران و وەڵام دانەوەیان

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ ﴾ واتە: کاتێك بخوێنرێتەوە بەسەریاندا نیشانە روونەکانی ئێمە، خوای مەزن باسی خوانەناسانی قورەیش دەکات کە حەقی خۆیانە تووشی سزا بېن لە لایەن خوداوە جەزرەبەی توندو بە ژانیان بدات چونکە کاتێك بەڵگەی ئاشکرایان بۆ دەخوێنرایەوە لە لایەن پێغەمبەرەوە (ﷺ) زۆر بە رەوان‌و بە ئاسانی کە گوێیان لێ دەگرت دەیانوت: ﴿قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُكُمْ﴾ واتە: ئەم پیاوە دەیەوێت ببێتە رێگرتان لەوەی کە باب‌و باپیرانتان پەرستوویانە، مەبەستیان ئەوە بوو کە هەر ئایینی باب‌و باپیرانیان راستە، ئەوەی کە پێغەمبەر (ﷺ) بۆی هێناون راست نیەو پرووپوچە! (لەعنەتی خوا لە خۆیان‌و باب‌و باپیرانیان). ﴿وَقَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى ﴾ واتە: دەیانوت: ئەمە درۆیەو هەڵبەستراوە، مەبەستیان قورئان بوو، ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴾ واتە: ئەوانەی کە خودایان نەدەناسی کاتێك ئەم حەقەیان بۆ هات وتیان ئەمە جادوویەکی ئاشکرایە، پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَمَآ ءَاتَيْنَٰهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا ۖ وَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴾ واتە: خوای گەورە هیچ کتێبێکی لە پێش قورئانەوە بۆ عەرەبەکان نەناردووە، وە لە پێش پێغەمبەریش (ﷺ) هیچ پێغەمبەرێکی بۆ رەوانە نەکردوون، کە زۆر حەزیان دەکرد پێغەمبەریان بۆ رەوانە بکرایە، دەیانوت ئەگەر پێغەمبەرمان بۆ بهاتایەو ترسی وەبەر بهێنایانایە، ئێمە لە خەڵکی چاکتر رێی راستمان دەگرت، کاتێك خوای گەورە ئەو رێزە مەزنەی لێ گرتن‌و قورئانی بۆ ناردن‌و پێغەمبەری بۆ رەوانە کردن، بروایان پێ نەکرد دژایەتیان کردو بە روویدا وەستان‌و دەستیان دایە لاساری، پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ وَكَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ﴾ واتە: گەلە پێشووەکانی پێش ئەوانە وەك ئەمانە بێباوەڕ بوون، ﴿وَمَا بَلَغُوا۟ مِعْشَارَ مَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ ﴾ واتە: کە ئەمان دەیەکی ئەوانەی پێشوویان پێ نەدراوە، لە

دنیادا، ئیبنو عەباس دەڵێت: لە هێزو توانا لـە دنیـادا.[1] قـەتادەو سـودیو ئیبنـو زەیدیش هـەر وایـان وتووە.[2] وەك خوای گەورە فەرموویـەتی: ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّٰهُمْ فِيمَآ إِن مَّكَّنَّٰكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَٰرًا وَأَفْـِٔدَةً فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُهُمْ وَلَآ أَفْـِٔدَتُهُم مِّن شَىْءٍ إِذْ كَانُوا۟ يَجْحَدُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴾[3] واتە: سوێند بە خوا ئـەوەی بـەوان(گـەلی عـاد)مـان دابـوو (لـە سـامانو دەسەلات) بە ئێوەمان نەدابوو وە گوێو چاوو دڵمان پێدابوون بەڵام هیچ سوودو کەڵکی پێ نەگەیاندن نە گوێو نە چاوو نەدڵیان، چونکە ئەوان باوەڕیان بە نیشانەکانی خوا نەبوو وە دەوری دان ئەو سزای گاڵتەیان پێ دەکرد. وە دەفـەرموێت: ﴿ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً ﴾[4] واتـە: دەی ئایـا بـە زەویـدا نەگـەڕاون تـا ببیـنن سـەرەنجامی کەسانێك كە بەر لەوان بوون چۆن بووە کە لەمان زۆرتـرو بـەهێزتریش بـوون. واتـە: ئـەو هـەموو هێـزو تواناپانە سزاو جەزرەبەی لێ نەگێڕانەوەو لێی لانـەدان، بـەڵکو خـوای گـەورە قـڕی کـردنو هـەموویانی لەناو برد بە هۆی باوەڕنـەهێنانیان بـە پێغەمبـەرەکانی، بۆیـە فەرموویـەتی: ﴿فَكَذَّبُوا۟ رُسُلِى ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴾ واتە: چۆن تۆڵەم لێ سەندنو سوكو ڕیسوام کردنو پێغەمبەرانم زاڵ کرد بەسەریاندا.

﴿قُلْ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍ ۖ أَن تَقُومُوا۟ لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ ۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾﴾

شێوازی بڕیاردان دەربارەی ئەوەی دابویانە پاڵی پێغەمبەر (ﷺ) گوایەکەسیکی شێتە.

خودای گەورە ئەفەرموێت: ئەی موحەمەد (ﷺ) بڵێ بـەو خوانەناسانـەی کـە وادەزانـن تـۆ شـێتی ﴿إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍ ﴾ واتـە: فـەرمانتان پێدەکـەم بەیـەك شت لەبـەر خـودا ﴿أَن تَقُومُوا۟ لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ﴾ واتە: هەڵسن یەکەیەکەو دوو دوو پاشان بیربکەنـەوە بەبێ دەمارگیریو هەوەسبازیو پرسیار لە یەکتری بکەن ئاخۆ موحەمەد(ﷺ) شێتەو جنۆکە دەسـتی لێ وەشاندوە؟! باش یەکتری ئاگاداربکەن ﴿ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ ﴾ واتە: پاشانیش بچنەوە بە خۆتانداو لـە خەڵکی تریش بپرسن ئەگەر گومانتان هەیە لەوەی کە موحەمەد (ﷺ) شێت بووە، بۆیە خودای گـەورە

---

[1] الطبري (٢٠/٤١٦).

[2] الطبري (٢٠/٤١٦-٤١٧).

[3] الاحقاف (٢٦).

[4] الغافر (٨٢).

فەرمویـــەتی: ﴿أَن تَقُومُوا۟ لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ﴾ ئەمـــە تـــەو تەفسیرەیە کە موجاهیدو موحەمەدی کوڕی کەعبو سودیو قەتادەو کەسانی تریش باسیان کردوە.[1]

وە ئەم ئایەتەش هەر ئەم مەبەستە دەگەیەنێ ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ﴾ واتە ئەو (پێغەمبەر (ﷺ)) تەنیا ترسێنەرە بۆ ئێوە لە پێش هاتنی سزای سەختی قیامەت، بوخاری ئەم فەرمودەیەی لە ئیبنوعەباسەوە ڕیوایەت کردوە(ڕەزای خوای لێبێ) کە دەڵێت: پێغەمبەر(ﷺ) ڕۆژێك چووە سەر سەفا پاشان فەرمووی: (یاصباحاه) قورەیش کۆبونەوەلەلای پێغەمبەرو (ﷺ) گوتیان: چیتە؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: چۆنە بەلاتانەوە ئەگەر هەواڵتان بدەمێ دوژمن لە بەیانیاندا یان لە ئێوارەاندا دەدات بەسەرتاندا ئاخۆ ئێوە بەڕاستم دەزانن؟ گوتیان: بەڵێ، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (من ترس وەبەر هێنەرێکم بۆ ئێوە لە پێش دابەزینی ئەو سزا مەزنە) واتە: ئەگەر بڕوام پێ نەکەن بەم زوانە خودا ئازارێکی توندتان ئەدات ئەبو لەهەب گوتی: عەمرت نەمینێ ئابۆ ئەمەت کۆکردوینەتەوە، خوای گەورە ئەم سورەتەی ناردە خوارەوە ﴿تَبَّتْ يَدَآ أَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَٱمْرَأَتُهُۥ حَمَّالَةَ ٱلْحَطَبِ ﴿٤﴾ فِى جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍۭ﴾[2] واتـە: لەناوچێت هەردوو دەستی ئەبو لەهەبو لەناویش چوو، سودی پێ نەگەیاند داراییەکەیو ئەوەی کە کردی لە دوژمنایەتی پێغەمبەردا (ﷺ)، بێگومان لەمەولا دەچێتە ناو ئاگری بڵێسەدار، لەگەڵ ژنەکەیدا، کە هەڵگری دارو چاوگەیە بۆ نانەوەی ئاژاوە، هەمیشە گوریسێکی بادراو لە پەلی خورمای ئاگرین وا لە گەردنیدا. لە پێشەوە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا ﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ﴾[3] باس کرا[4]. واتە: خزمو کەسە زۆر نزیکەکانت بترسێنە.

﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَقْذِفُ بِٱلْحَقِّ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ ٱلْبَٰطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِن ضَلَلْتُ فَإِنَّمَآ أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِى ۖ وَإِنِ ٱهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِىٓ إِلَىَّ رَبِّىٓ ۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾﴾

---

[1] الطبري (٢٠/٤١٨).

[2] المسد (١ـ٥).

[3] الشعراء (٢١٤).

[4] فتح الباري (٨/٤٠٠).

هیچ پاداشتێکم ناوێ لەسەر ئاگادارکردنەوەتان

خوای گەورە فەرمان دەکات بە پێغەمبەرەکەی (ﷺ) کە بڵێ بە موشریکەکان: ﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ﴾ واتە: بڵێ: من هیچ خێرو پاداشتێك لە ئێوە داوا ناکەم لەسەر بەجێهێنانو گەیاندنی ئەم پەیامەی خوای گەورە، بەڵکو ئامۆژگاریو داوام ئەوەیە لە ئێوە کە عەبدایەتی خودا بکەن، ﴿إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ﴾ واتە: بەڵکو پاداشتی خۆم لە خوای گەورە داوا دەکەمو لە لای ئەوە، ﴿وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ واتە: خودا ئاگاداری هەموو شتەو ئاگاشی لە منەو خۆی ئەم پەیامەی پێم داوە کە بە ئێوەی ڕابگەیەنمو دەزانێ ئێوەش چی دەکەن. وە پاشان ئەفەرموێت: ﴿ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴾ واتە: بڵێ بەڕاستی پەروەردگارم بەتوندی هەق دەدات بەسەر بەتاڵدا خوا زانایە بە نهێنیو ئاشکراکان. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾[1] واتە: بەفەرمانی خۆی سروش دەنێرێ بۆ هەر کەس لە بەندەکان کە بیبەوێ. واتە فریشتە دەنێرێ بۆ هەر کەسێ لە بەندەکانی لە ناو خەڵکی سەرزەمیندا، خودا خۆی زۆر چاك ئاگاداری هەموو نهێنیەکانەو هیچ شتێکی لە ئاسمانەکانو زەمیندا لێ ون نابی. وە پاشان ئەفەرموێت: ﴿قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ﴾ واتە: بڵێ: ڕاستیو پەیامی مەزنی خودا هاتو پروپوچ ڕۆشت ناگەڕێتەوە. وەك ئەم ئایەتەی کە خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾[2] واتە: (واز لەوە بێنە) بەڵکو حەق ئەکێشن بەسەر بەتاڵو ناحەقداو بەهۆیەوە مێشکی دەپرژێو تێکدەشکێ ئینجا دەست بەجێ بەتاڵ دەفەوتێو لەناو دەچێت. هەر بۆیە کاتێ کە پێغەمبەری خودا ناو کەعبەی پیرۆز لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا، ئەو بتانەی بینی بە چواردەوریدا بوون، بەسەری کەوانەکەی بە بتێکیانیدا کێشاو ئەم ئایەتانەی خوێند ﴿ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴾[3] واتە: وەبڵێ ئاینی ڕاست هاتو ئاینی ناحەقو بەتاڵ نەماو ڕۆشت بەڕاستی بەتاڵ هەمیشە لەناو چوە، ﴿قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ﴾ بوخاریو موسلیم ڕیوایەتیان کردوە،

---

[1] الغافر (١٥).

[2] الانبياء (١٨).

[3] الاسراء (٨١).

نەسائیش خۆی بە تەنیا ڕیوایەتی کردوە، لەسەر ئەم ئایەتە[1]. پاشان خودای مەزن ئەفەرموێت: ﴿ قُلْ إِن ضَلَلْتُ فَإِنَّمَآ أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِى ۖ وَإِنِ ٱهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِىٓ إِلَىَّ رَبِّىٓ ﴾ واتە: بەڵێ ئەگەر من گومڕا بم ئەوە زیانەکەی تەنیا بۆ خۆمە وە ئەگەر ڕێنمون بم ئەوە بەهۆی ئەو قورئانە وەیە کە پەروەردگارم بۆی ناردوم. واتە: خێروبێر هەموو لەلای خودایەو ئەو پەیامە ڕاستو ڕەوانو ئاشکرایە کە ئەو ناردویەتی، چونکە پڕە لە شارەزاییو شتی زۆر ڕوونو ئاشکراو هەر کەسیش گومڕا بووە خۆی سەری لە خۆی شێواندوە، وەك عەبدوڵای کوڕی مەسعود(ڕەزای خوای لێ بێ) کاتێ پرسیاریان لێ کرد لە بارەی ئەهلی تەفویزەوە گوتی: من بە بۆچوونی خۆم قسەی تێدا دەکەم، ئەگەر پێکام ئەوە بە یارمەتی خودایە، خۆ ئەگەریش هەڵەم کرد، لە خۆمو لە شەیتانەوەیە، خوداو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) لێی دوورنو قسەی خۆمە[2]. ﴿إِنَّهُۥ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴾ واتە: خودا قسەی بەندەکانی دەبیسێو نزیکە لێیانەوە، دەچێ بەهاواری ئەوکەسانەوە لێی دەپاڕێنەوە نەسائی ئا لێرەدا فەرموودەکەی ئەبو مووسا دەهێنێ کە لە هەردوو سەحیحەکەدا ڕیوایەت کراوە کە پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی: (ئێوە هاوار) لە کەسێ ناکەن کە نەبیسێ یان ئاگای لێتان نەبێ بەڵکوبانگی کەسێ دەکەن کە دەبیسێو نزیکەو دێت بەدەم هاوارەوە[3].

﴿ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ فَزِعُوا۟ فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا۟ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِهِۦ وَأَنَّىٰ لَهُمُ ٱلتَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۖ وَيَقْذِفُونَ بِٱلْغَيْبِ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ فِى شَكٍّ مُّرِيبٍۭ ﴿٥٤﴾ ﴾

خودای مەزن ئەفەرموێت: ﴿ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ فَزِعُوا۟ فَلَا فَوْتَ ﴾ واتە: خودای گەورە ئەفەرموێت: ئەی موحەمەد ئەگەر ئەو خوانەناسانەت دەدی لە ڕۆژی قیامەتدا کە هیچ دەرەتانێکیان نەماوەو نازانن ڕوو لەکوێ بکەن لە ترساندا ﴿وَأُخِذُوا۟ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴾ واتە: هەر لە یەکەم جارەوە کە گریانو بەندکران ناتوانن بۆ هیچ کوێ بڕۆن، حەسەنی بەسری گوتی، کاتێ لە گۆڕەکانیان هاتنە دەرەوە[4]. پاشان خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَقَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِهِۦ ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا ئەڵێن بڕوامان هێنا بە خواو فریشتەکانیو بە کتێبەکانیو بە پێغەمبەرەکانی خودا، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ

---

[1] فتح الباري (٨/٢٥٢)، مسلم (٣/١٤٠٩)، تحفة الأحوذي (٨/٥٧٣)، النسائي في الكبرى (٦/٤٨٣).

[2] ابو داود (٣/٥٨٩).

[3] النسائي في الكبرى (٦/٤٣٨)، فتح الباري (٩/١٥٧)، مسلم (٤/٢٠٧٦).

[4] الطبري (٢٠/٤٢٣).

ٱلْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا۟ رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَٱرْجِعْنَا نَعْمَلْ صَـٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ﴾[١]
واتە ئەگەر دەبینی کاتێ تاوانباران لە حزوری پەروەردگاریاندا لە خەجاڵتیدا سەریان داخستوە، دەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە ئەوەی بەڵێنت پێ دابوین دیمانو بیستمان دەی بمانگێڕوە بۆ دنیا تاکردەوەی چاك بکەین بەڕاستی ئێمە دڵنیاین لەقیامەت بۆیە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأَنَّىٰ لَهُمُ ٱلتَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ﴾ چۆن ئێستا دەبنە خاوەن باوەڕ کە زۆر دورکەوتوونەتەوە لەو شوێنەی کە دەبوو باوەڕی تێدا بێنن، کە دەرچوون لە دنیاو بەرەو ڕۆژی دوایی ڕۆشتوون کە شوێنی پاداشتی وەرگرتنە، کە شوێنی تاقی کردنەوە لە دونیادابو، خۆ ئەگەر لەژیانی دنیادا بڕوایان بهێنایە، ئێستا لە ڕۆژی قیامەت سودیان لێ وەردەگرت، بەڵام تازە لە دەستیان چوە باوەڕهێنانیان هیچ سودێکی نیە بۆیان، وەك چۆن کەسێ بە هیوای شتێ نیە لە شوێنێکی زۆر دورەوە بگاتە دەستی. موجاهید گوتی: ﴿وَأَنَّىٰ لَهُمُ ٱلتَّنَاوُشُ﴾ کەی تازە ئەوشتە وەدەست دێنن[٢]. زوهری گوتی: ﴿ٱلتَّنَاوُشُ﴾ بەهیوای باوەڕهێنان کاتێ کە ئەوان وان لە قیامەتداو دەستیان لە دنیا بڕاوە. حەسەنی بەسری گوتی: داوای شتێکیان کردوە لە شوێنێکدا کە بەدەست نایەت، کەی تازە فریایی ئەو باوەڕهێنانە دەکەون لەو دوورەوە. پاشان خودای مەزن ئەفەرموێت: ﴿وَقَدْ كَفَرُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ﴾ واتە: چۆن تازە باوەڕ بەدەست دێنن لە ڕۆژی قیامەتدا، کە لە دنیادا بڕوایان نەهێناوە بەو پەیامە هەقەو پێغەمبەرەکانیان بەدرۆ خستۆتەوە. ﴿وَيَقْذِفُونَ بِٱلْغَيْبِ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ﴾ واتە: وە بە نەزانی قسەیان لە پەنهنیەکان دەکرد لە شوێنێکی دورەوە(کە دنیایە)، مالك دەڵێت: لە زەیدی کوڕی ئەسلەمەوە، واتە: هەر بە گومان. منیش ئەڵێم: وەك خودای گەورە فەرمویەتی: ﴿رَجْمًۢا بِٱلْغَيْبِ﴾[٣] واتە: لە نەدیوخەیاڵاتی دەکەن. جارێ ئەڵێن: شاعیرە، جارێ ئەڵێن فاڵچیە، جارێ ئەڵێن جادوگەرەو جارێکی تریش ئەڵێن شێتە، ئا لەم قسە پڕوپوچانە، بڕواناهێنن بەزیندوبونەوەی ڕۆژی مەحشەرو قیامەت. وەئەڵێن: ﴿إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ﴾[٤] واتە: بەلامانەوە خەیاڵێکی خاوە دڵمان پێی ئاو ناخواتەوە. قەتادەو موجاهید دەڵێن: لە نەدیو بەخەیاڵی خۆیان ئەڵێن نە زیندووبونەوە هەیەو نەبەهەشتو نە ئاگر[٥]. پاشان

---

[١] السجدة (١٢).

[٢] الدر المنثور (٦/٧١٤).

[٣] الكهف (٢٢).

[٤] الجاثية (٣٢).

[٥] الطبري (٢٠/٤٢٩).

ئەفـەرموێت: ﴿ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ﴾ واتـە: ئـەوان دوور دەخرێنـەوە لـەوەی کـە بـەهیوابن، حەسەنی بەسریو زەحاکو کەسانی تریش ئەڵێن، یانی: لە باوەڕهێنانیان.[1] سودی دەڵێت، یانی: لە تەوبەکردن.[2] ئیبنو جەریریش هەر وای گوتوە، موجاهید گوتی: ﴿ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ﴾ واتـە: لەم دنیایەدا دووردەخرێنەوە لە ماڵو کەسو کارو ئەو شتانەی کە زۆر لایان خۆشەویستە.[3] وە هەر بەم شێوەیە ڕیوایەت کراوە لە ئیبنوعومەرو ئیبنو عـەباسو ڕەبیعـی کـوڕی ئەنـەس(ڕەزای خوایان لێ بـێ) ئەمە قسەی بوخاریو کەسانی تریشە، لە ڕاستیدا هیچ دژایەتیەك لە نێوان ئەم دوو قسەدا نیە، واتـەبێ بەش دەبن لە دنیادا لەوەی کە ئارەزووی دەکەن، وەهەروەها لە ئەوەیشی کە لـەڕۆژی دواییدا دەیـان ویست وەدەستی بێنن، ﴿ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ ﴾ ئەوەی بەسەری پێشوەکانیان هات لە پێشەوە، لە گەلەکانی تر کە بڕوایان بە پێغەمەرەکانیان نەهێنا، کاتێ کە سزای خـودا دابەزیـە سـەریان، خۆزگـە دەخوازن کە خاوەنباوەڕبوونایە بەڵام لێیان قەبوڵ ناکرێ، خوای گەورە ئەفەرموێت: ﴿ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِۦ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَـٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِۦ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴾[4] واتە: ئینجا کـاتێ سزای بـەتینی ئێمـەیان بینـی وتیان: باوەڕمان بەخوای تاكو تەنیا هێناوە بێباوەڕین بـەو شـتانەی کردومانـە هاوبەشـی خـودا، جا باوەڕهێنانەکەیان هیچ سودی نەبو بۆیان لە کاتێکدا سزای ئێمەیان دی باوو سوننەتی خـوا هـەر وابـوە پێـشتر لـە بەنـدەکانی دا وە لەوێـدا بێبـاوەڕان زەرەرمەنـدبون. وەئەفـەرموێت: ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴾ واتە: ئەوان لەدونیادا هـەر لـەگومانو دوو دڵیـدا ژیاون، لەبـەر ئـەوە بـڕوا هێنانیـان لێ قـەبوڵ ناکرێ کاتێ کـە تووشـی سـزا دەبـن. قەتادەئـەڵێ: نەکـەن بـەگومانو دوو دڵبن، چونکە هـەر کەسـێ بەگومانەوە بمرێ هەر بەوشێوەیە زیندوو دەکرێتەوە، هەرکەسیش لەسەر بڕواپتەوی بمرێ لەسـەر ئـەو بڕوا پتەوییە زیندودەکرێتەوە.

---

[1] الطبري (٢٠/٤٣٠).

[2] الدر المنثور (٦/٧١٥).

[3] الطبري (٢٠/٤٣١).

[4] الغافر (٨٥).

تەفسیری سورەتی (فاطر)

لە مەککەدا هاتووەتەخوارەوە

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا أُو۟لِىٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۚ يَزِيدُ فِى ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾﴾

باسی دەسەڵات و توانای خودا

خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾ واتە: هەموو ستایش بۆ خوایەکە بەدی هێنەری ئاسمانەکان و زەوییە، ئیبنو عەباس(ڕەزای خوای لێ بێ) دەڵێت: من نەمئەزانی ﴿فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾مانای چیە هەتا دوو عەرەبی کۆچەری هاتنە لام لەسەر بیرێك کێشەیان هەبوو، یەکێکیان گوتی بەهاوەڵەکەی (أنا فطرتُها) واتە: من یەکەم جار دەستم پێ کردوە[1]، ئیبنو عەباس دیسان دەڵێت: ﴿فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾ واتە: داهێنەرەکانی ئاسمانەکان و زەمین.[2] زەحاك دەڵێت: هەموو شتێ لە قورئاندا هەیە ﴿فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾ واتە: خودا دروستکەری ئاسمانەکان و زەمینە.[3] وە ئەفەرموێ: ﴿جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا﴾ واتە: فریشتەکانی کردۆتە ڕاسپاردە لە نێوان خۆی و پێغەمبەرەکانیدا (سەلامی خوایان لێ بێ). ﴿أُو۟لِىٓ أَجْنِحَةٍ﴾ واتە: خاوەن باڵن، بەو باڵانە دەفڕن بۆ ئەو شوێنانەی کە فەرمانیان پێ دەکرێت بە پەلە ﴿مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ﴾ واتە: فریشتەی وایان هەیە دوو باڵە، هەیانە سێ باڵە و هەیانە چوار باڵە و هەشیانە باڵی زیاترە. وەك لە فەرموودەدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) جوبرەئیلی بینیوە(سەلامی خوای لێ بێ) لە شەوی ئیسرادا کە شەش سەد باڵی هەبووە، لە نێوان هەردوو باڵیدا وەك نێوانی ڕۆژ هەڵات و ڕۆژ ئاوا بوە.[4] بۆیە خودای گەورە فەرمویەتی: ﴿يَزِيدُ فِى ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ واتە: هەرچی چۆنێ مەیلی لێ بێ لێی زیاد دەکات خودا

[1] الدر المنثور (٣/٧).

[2] الدر المنثور (٣/٧).

[3] الدر المنثور (٣/٧).

[4] فتح الباري (٣٦١).

توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیە، سودی دەڵێت: خودا باڵەکانی فریشتە زیادەکاتو بەمەیلی خۆی دروستی دەکات[١].

﴿ مَّا يَفْتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢﴾ ﴾

کەس ناتوانێ دەروی خێری خودا بگرێ

خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿ مَّا يَفْتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾ واتە: خوا هەر بەهرەو چاکەیەك بۆ خەڵك بەرەڵا بکاتو بیکاتەوە ئیتر بەرگریکەرێکی بۆ نیە وە خوا لەهەر یەك بگرێتەوە ئیتر لە پاش گرتنەوەی خوا بەرەڵاکەرو نێرەری بۆ نیە وەخوا زاڵی کاردروستە. خوای گەورە باسی ئەوە دەکات کە هەر شتێ مەیلی لێ بێ دەبێو هەرشتێکیش مەیلی لێ نەبێ نابێت، ئەوەی دەی بەخشێ کەس ناتوانێ ببێتە ڕێگری، وە هیچ کەسیش ناتوانێ ببەخشێ یان نەبەخشێو بیگێڕێتەوە بە مەیلی ئەونەبێ. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردوە لە وەڕادی کاتبی موغەیرەی کوڕی شوعبەوە دەڵێت: مەعاویە نامەیەکی نووسی بۆ شوعبە، ئەوەی لە پێغەمبەری خودات (ﷺ) بیستووە بۆم بنووسە، گوتی: موغەیرە منی بانگ کردو بۆم نووسی، موغەیرە گوتی: گوێم لێ بوو لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) کاتێ کە لە نوێژ لێ دەبووەوە ئەی فەرموو: (لا إله إلا الله، وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو على كل شيء قدير، اللهم لا مانع لما أعطيت ولا معطي لما منعت، ولا ينفع ذا الجد منك الجد) واتە: (هیچ پەرستراوێك نیە جگەلەخودا خۆی نەبێ، شەریکیشی نیە، هەر خۆی خاوەنی دەسەڵاتەو سوپاسی هەر بۆ ئەوە، هەر ئەو توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیە، ئەی خودایە، ئەوەی تۆ دەی بەخشی ڕێگری نیە، ئەوەیشی تۆ دەیگێڕیتەوە، کەس توانای بەخشینی نیە، هیچ کەسێ بەکرداری خۆی سودمەند نیە، بەهرەمەندی هەر بەفەزڵی تۆیە) موغیرە دەڵێت: گوێم لێ بو نەهی دەکرد لە قسەهێنانو بردن پرسیار زۆرکردنو ماڵ بەفیڕۆدانو کچ زیندە بەچاڵ کردنو ئازاردانی دایکانو خواردن نەدان بەخەڵکیو ئەنجام نەدانی ئەرکی سەر شانو وەرگرتنی شتی بەناحەق[٢] بوخاریو موسلیمیش ڕیوایەتیان کردوە لە چەند ڕێگاوە،[٣] وە لە سەحیحی موسلیمدا هاتوە لە ئەبو سەعدی خودریەوە (ڕەزای خوای لێ بێ) دەڵێت: کاتێ کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) سەری بەرز دەکردەوە لە ڕکوعدا ئەی فەرموو: (سمع الله لمن حمده اللهم ربّنا ولك الحمد، ملءُ السموات والارض، وملء ما شئت من شيء بعد، اللهم أهل الثناء والمجد، أحق ما قال العبد وكلنا

---

[١] الدر المنثور (٧/٤).

[٢] أحمد (٢٥٠/٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[٣] فتح الباري (٣٧٨/٢)، (١٣٧/١١، ٥٢١)، ومسلم (٤١٤/١/٤١٥).

لك عبد، اللهم لا مانع لما أعطيت ولا معطي لما منعت، ولا ينفع ذا الجد منك الجد).[1] ئەم ئایەتە وەك ئەوئایەتە وایە کە خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾[2] واتە: وە ئەگەر خودا دوچاری بەڵاو زیانێکت بکات ئەوە جگە ئەوکەس نیە بتوانێ لایبات وە ئەگەر خێرو خۆشیەکت پێ بگەیەنێت ئەوە خوا دەسەڵاتدارە بەسەر هەمووشتێکدا. لە وێنەی ئەم ئایەتە زۆرە لەقورئاندا.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَٰلِقٍ غَيْرُ ٱللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾ ﴾

بەڵگەی یەکخوا پەرستی

خودای گەورە بەندەکانی ئاگادار دەکاتەوەو ڕێیان نیشان ئەدات کە چۆن بەتەنیا هەر ئەو بپەرستن‌و غەیری ئەو نەپەرستن، وەك چۆن خودا خۆی وەدی هێناون‌و بژێوی داون بەتەنیا، بەو شێوەیەش دەبێ بیپەرستن‌و شەریکی بۆ دانەنێن‌و بت پەرستی نەکەن‌و ئەو چاکانەی خودای مەزنیان لە بیر نەچێت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَٰلِقٍ غَيْرُ ٱللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴾ واتە: ئەی خەڵکینە بیربکەنەوە لە بەهرەی خوا بەسەرتانەوە ئایا بێجگە لە خوا دروستکەرێکی تر هەیە کە ڕۆزیتان بدات لە ئاسمان‌و زەویدا هیچ پەرسراوێك نیە بێجگە لە خوا، دەی چۆن وا ڕو وەردەگێڕن.

﴿وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ ۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُوا۟ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُوا۟ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٦﴾ ﴾

دڵدانەوەی پێغەمبەر(ﷺ) بەوەی کە پێغەمبەرانی پێشوش زۆربەی خەڵکی بڕوایان پێ نەهێناون‌و وەبیرهێنانەوەی ڕۆژی قیامەت

خودای مەزن ئەفەرموێت: ﴿وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ﴾ واتە: ئەگەر باوەڕیان پێ نەهێنایت دڵگران مەبە چونکە بەڕاستی پێغەمبەرانی پێش تۆش باوەڕیان پێ نەهێنرا. خودای گەورە ئەفەرموێت: خۆ ئەگەر ئەوانەی کە موشریکن ئەی موحەمەد (ﷺ) بڕوا بە تۆ ناکەن‌و دژایەتیت دەکەن

[1] مسلم (١/٣٤٧).

[2] الانعام (١٧).

لەسەر ئەو پەیامەی بۆت هێناون کە داوایان لێ دەکات تەنیا هەر خوا بپەرستن، پێغەمبەرە پێشینەکان، چاکترین نمونەن بۆت، هەروەك تۆ پەیامی ئاشکراو ڕونیان هێنا بۆ گەلەکانیان‌و داوایان لێ کردن کەتەنیا هەر خودا بپەرستن، بڕوایان پێ نەهێناون‌و دژایەتیان کردن ﴿وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ﴾ واتە: هەموو کارێ هەر بۆلای خودا دەگەڕێتەوەو بەم زوانە پاداشتی تەواویان دەداتەوە، پاشان خودای مەزن ئەفەرموێت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ ﴾ واتە: ئەی خەڵکینە بەڵێنی خودا ڕاستە ڕۆژی قیامەت دێت‌و هیچ گومانێکی تێدا نیە ﴿فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴾ واتە: دنیا لەچاو ئەو شتانەی خودا بۆ دۆستەکان‌و ئەوانەی کە شوێنکەوتووی پێغەمبەرانن زۆر بێ نرخە، پاداشتی قیامەت زۆر مەزنە نەکەن لە دەستی خۆتانی بدەن بەو ژیانە کەمە ﴿وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴾ ئیبنو عەباس ئەڵێ (الغرور): واتە: شەیتان.[1] یانی: شەیتان هەڵتان نەخەڵەتێنێ‌و لاتان نەدا لە شوێن کەوتنی پێغەمبەران‌و پەیامەکانی خودا، چونکە شەیتان زۆر فریودەرو درۆزنە ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە لە سورەتی(لقمان)دا کە خوا ئەفەرموێت: ﴿فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴾[2] پاشان خودای مەزن ئەفەرموێت: ﴿ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ﴾ واتە: شەیتان دوژمنتانەو هەوڵ ئەدات سەرکەوێت بەسەرتاندا ئێوەش توندتر دوژمنایەتی بکەن وبچن بەگژیداو بڕوا بەو درۆو فریودانەی مەکەن ﴿إِنَّمَا يَدْعُوا۟ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُوا۟ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴾ واتە: دەیەوێ هەڵتان خەڵەتێنێ‌و گومڕاتان بکات‌و لەگەڵ خۆی بەرەو ناو ئاگر بتانبات، چونکە شەیتان دوژمنێکی هەرە گەورەو ئاشکرامانە. داواکارین لە خودای خاوەن دەسەڵات کە لە دوژمنانی شەیتان حسابمان بکات‌و بمانکاتە شوێن کەوتوانی قورئانی پیرۆزو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) چونکە خودای مەزن مەیلی هەرشتێکی هەبێ دەیکات‌و وە هەر ئەویشە پاڕانەوە قبوڵ دەکات. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ ٱلْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِۦٓ ۗ أَفَتَتَّخِذُونَهُۥ وَذُرِّيَّتَهُۥٓ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِى وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّۢ ۚ بِئْسَ لِلظَّٰلِمِينَ بَدَلًا ﴾[3] واتە: کاتێ بەفریشتەکانمان ووت سوژدە بەرن بۆ ئادەم ئەوانیش سوژدەیان برد جگە لە ئیبلیس نەبێت کە لە پێڕی پەرییەکان بوو بۆیە لە فەرمانی پەروەردگار دەرچوو دەی ئایە ئێوە ئەوو نەوەی دەیکەن بە

[1] الطبري (٢٠/٤٣٨).

[2] لقمان (٣٣).

[3] الكهف (٥٠).

دۆستو پشتیوانی خۆتان لە جیاتی من لە کاتێکدا کە ئەوان دوژمنی ئێوەن ئای چ گۆڕینەوەیەکی خراپە بۆ ستەمکاران.

﴿ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ۝٧ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ
عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًا ۖ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۖ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَٰتٍ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا
يَصْنَعُونَ ۝٨ ﴾

پاداشتی خوانەناس و باوەڕدارلە ڕۆژی قیامەتدا

خودای گەورە لە پێشەوە باسی شوێن کەوتوانی کرد کە پاشەڕۆژیان هەر ئاگری بەکڵپەیەو پاشانیش ئەفەرموێت: ﴿ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴾ واتە: ئەوانەی خوانەناسن سزای توندیان ئەدرێت، چونکە گوێڕایەڵی شەیتان بونو لە خوا یاخی بون، ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴾ واتە: ئەوانەش کە خاوەن باوەڕنو ئاکاری چاکیان کردوەو بڕوایان بەخودای مەزنو پێغەمبەرەکانی هەبوە، هەر تاوانێکیان بووە عەفو دەکرێنو پاداشتی گەورە وەردەگرن لەسەر ئەو کردارە چاکانەیان. پاشان خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًا ﴾ واتە: خوانەناسو بەدکاران کاری خراپ دەکەن بەخەیاڵی خۆیان وادەزانن چاك هەڵساونو لە بەر چاویان جوان کراوە، واتە: ئەوانەی ئا بەو شێوەیە بیر دەکەنەوە، ئاخۆ هیچ پەیوەندیەکی بەتۆوە هەیە؟ نەخێر هیچ پەیوەندیەکی بەتۆوە نیە، ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ﴾ واتە: بەمەیلی خودا خۆیەتی، هەرچی بڕیاردا هەر ئەوەیە، ﴿فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَٰتٍ ﴾ واتە: خۆت توشی خەفەتو نارەحەتی مەکەو خەمیان مەخۆ، چونکە خودا کارزانە لە بڕیارەکانیدا، هەرکەسێ گومڕا دەکا دەیکاو هەرکەسیش شارەزا دەکات دەیکات، ئەو کارانەی خودا دەیکات پڕە لە حیکمەتو زانیاری تەواوی پێی هەیە. بۆیە فەرمویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴾ واتە: بەڕاستی خودا بەوەی کە ئەوان دەیکەن ئاگادارە.

﴿ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَـٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَـٰهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ كَذَٰلِكَ ٱلنُّشُورُ ۝٩ مَن كَانَ
يُرِيدُ ٱلْعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا ۚ إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّـٰلِحُ يَرْفَعُهُۥ ۚ وَٱلَّذِينَ يَمْكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ لَهُمْ
عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُو۟لَـٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ۝١٠ وَٱللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَٰجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ

مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ۚ وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِى كِتَـٰبٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾ ﴾

بەڵگە لە سەر ژیان پاش مردن

خـوداى مـەزن ئەفـەرموێت: ﴿ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَـٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَـٰهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ كَذَٰلِكَ ٱلنُّشُورُ﴾ خوا زاتێکە بارانی ناردوە بۆ ئەوەی هەورەکان بگەڕێنێ ئینجا ئەو هەورانە دەنێرێت بۆ سەر وڵاتێکی مردو و بارانی لێ دەبارێ و زەوی پێ زیندو دەکەینەوە لە پاش ووشك بون‌و مردنی، زیندوکردنەوەی مرۆڤی مردویش هەربەو شێوەیەیە. زۆر جار خودای گەورە بەڵگە بۆ زیندوبونەوەو هاتنی ڕۆژی قیامەت دەهێنێتەوە، بەزیندوکردنەوەی پاش مردنی، وەك لە سەرەتای سورەتی (الحج)دا عەبدەکانی ئاگادار دەکاتەوە کە بیر لە زیندوبوونەوەی ئەو زەمینە بکەنەوە، تا پەندو ئامۆژگاری وەرگرن لەوەوە بۆ زیندووبوونەوەی ڕۆژی قیامەت، وەك دەبینن زەمین بەچاوی خۆیان کە زەوی مردوەو وشك هەڵگەڕاوەو هیچ گژوگیایەکی تێدا نیە، کاتێ کە هەور دێت‌و ئاوی هەڵگرتوەو دەیڕێژێ بەسەریاندا ﴿وَتَرَى ٱلْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنۢبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ﴾[1] واتە: ئەم زەمینە دەبینی (بێ هەست‌و نەستە) کاتێ بارانمان لێ باراند، بەخۆ دادێ‌و گەشە دەکات‌و بەرز دەبێتەوەو، ڕووەك لە خۆیدا دەڕوێنێ، هەر بەوشێوەیە لاشەکان کاتێ کە خودا مەیلی لێ بوو زیندوی دەکاتەوە، خودای گەورە بارانێك دەبارێنێ لە ژێر عەرشەوە هەموو زەمین دەگرێتەوە، هەموو لاشەکان دەڕوێنەوەلە گۆڕەکانیانەوە دێنەدەرەوە، وەك چۆن ڕووەك دەڕوێنەوە لە ناو زەمیندا، بۆیە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە: (هەموو لەشی ئادەمیزاد دەڕزێ عەجەبوزەنب (عجب الذنب) نەبێت کەمرۆڤ لەوە دروست کراوەو لەوەش پێك دەهێنرێتەوە)[2]، بۆیە حودای گەورە فەرمویەتی: ﴿كَذَٰلِكَ ٱلنُّشُورُ﴾ واتە: ژیاندنی ڕۆژی قیامەتیش هەروایە. لە فەرمودەکەی ئەبو ڕەزینیشدا هاتوە، گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) خودا چۆن مردو زیندوو دەکاتەوە؟ نیشانەی ئەوە چۆنە لە دروستکراوەکانیدا؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (ئەی ئەبورەزین ئایا تێ نەپەڕیوی بە شیوی هۆزەکەتدا کە وشك هەڵگەڕابێ، پاشان تێ پەڕی پێیدا سەوز هەڵگەڕابێ گوتم: بەڵێ، فەرمووی: (ئابەوشێوەیە خودا مردوو زیندودەکاتەوە)[3].

[1] الحج (٥).

[2] مسلم (٤/٢٢٧).

[3] أحمد (٤/١٢)، لە پێشەوە لە سورەتی (الحج)دا پلەی ئەم فەرمودەیە دیاری کراوە.

قەدرو ڕێز لە گوێڕایەڵی خودای مەزندایە لە د نیاو قیامەتدا

خوای گەورە ئەفەرموێت: ﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا﴾ واتە: هەر کەسێ پێی خۆشە بە قەدرو ڕێزبێ لە دنیاو لە قیامەتدا با هەمیشە پابەند بێت بە گوێڕایەڵی خودای گەورە، چونکە ئەوەی ئارەزووی دەکات دەستی دەکەوێ لە دنیاو لە ڕۆژی دوایدا، هەموو شتێ هەر بەدەستی خودایە هیچ شتێ بەبێ ئیزنی ئەو نەبێ نابێ، وەك فەرموویەتی:﴿ ٱلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ ٱلْعِزَّةَ فَإِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾[1] واتە ئەوانەی کە بێباوەڕان بەدۆستو خۆشەویستی خۆیان دادەنێن بێجگە لە ئیمانداران ئایا بەتەمان سەربەرزییان لای ئەوان دەست کەوێت؟ (بۆ چونێکی هەڵەیە) چونکە بەڕاستی سەر بەرزیو باڵادەستی هەر بۆ خوایە. وەفەرمویەتی: ﴿ وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴾[2] واتە: با غەمبارت نەکات وتەی ئەوان، چونکە بەڕاستی هێزو دەسەڵات هەمووی بۆ خوایە. وە فەرمویەتی: ﴿وَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِۦ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَٰكِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾[3] واتە: ڕێزو گەورەیی تەنها بۆ خواو پێغەمبەری خواو بڕواداران بەڵام دووڕووان نازانن. موجاهیدئەڵێ: ﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعِزَّةَ﴾ هەر کەسێ دەیەوێ ڕێزو قەدری دەست کەوێ بەبتپەرستی دەستی ناکەوێ ﴿فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا﴾[4] قەتادەش ئەڵێ: ﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا﴾ واتە: کەسێ دەیەوێت بەقەدرو ڕێزبێت با هەر شانازی بەپەرستنی خودای مەزنەوە بکات[5].

ئاکاری چاك بەرەو خودا بەرز دەبێتەوە

خودای گەورە ئەفەرمووێت: ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ ﴾ واتە: یادی خواو قورئان خوێندنو دوعاکردن بۆ لای خودا بەرز دەبێتەوە، ئەمە قسەی زۆرێك لە زایانانی سەلەفە ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردوە لە موخاریقی کوڕی سولەیمەوەئەڵێ: عەبدوڵای کوڕی مەسعود(ڕەزای خوای لێ بێ) پێی گوتین: ئەگەر قسەیەکتان بۆ بکەین، بۆ ڕاستی قسەکەمان بەڵگەیەك ئەهێنینەوە بۆتان لە قورئاندا، کاتێ عەبدی خاوەنباوەڕ ئەڵێت: (سبحان الله وبحمده، والحمدلله، ولا إله إلاالله، والله أكبر، تبارك الله)

---

[1] النساء (١٣٩).

[2] يونس (٦٥).

[3] المنافقون (٨).

[4] الطبري (٢٠/٤٤٣).

[5] الطبري (٢٠/٤٤٤).

فریشتەیەك هەڵیان دەگریو دەیخاتە ژێر باڵی پاشان بەرەو ئاسمان بەرزی دەکاتەوە، تێ ناپەڕێ بەلای هیچ کۆمەڵە فریشتەیەکدا مەگین داوای لێ خۆشبوون دەکەن بۆ ئەو کەسەی کە وتویەتی، هەتا دەیانباتە خزمەت خودای مەزن. پاشان عەبدوڵلا (ڕەزای خوای لێ بێ) ئەم ئایەتەی خوێند ﴿إِلَيۡهِ يَصۡعَدُ ٱلۡكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلۡعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرۡفَعُهُۥ﴾[1] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردوە لە نوعمانی کوڕی بەشیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێ) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (ئەو کەسانەی یادی خوداو گەورەیی خوداو، سبحان الله والحمدلله ولا إله إلاالله والله أكبر دەکەن، ئەو پاڕانەوەیانە بەدەوری تەختدا عەرشدا دەسوڕێنەوە دەنگێکیان لێوە دێت وەك دەنگی هەنگ وایە، یادی خاوەنەکەیان دەکەن، ئاخۆ کەسێ لە ئێوە پێی خۆش نیە کە بەبەردەوامی لەلای خودا شتێکی هەبێ، یادی بکات)[2]، ئیبنو ماجەش ڕیوایەتی کردوە[3]. وەئەفەرموێت: ﴿وَٱلۡعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرۡفَعُهُۥ﴾ واتە: وە کردەوەی چاك بەرزی دەکاتەوە، عەلی کوڕی ئەبوتەڵحەئەڵێ: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێ): (الكلم الطيب)یانی قسەی چاكو بەسود بریتیەلە یادی خوای مەزن، بەرزئەکرێتەوە بۆلای خوا، ئاکاری چاکیش بەجێ هێنانی فەرزەکانە، هەر کەسێ یادی خودای مەزنی کردبێ لە فەرزەکاندا ئاکارە چاکەکانی ئەو یادە هەڵدەگرێت و بەرزی دەکاتەوە بۆ لای خودای گەورە، بەڵام کەسێ یادی خودای کردبێو فەرزەکانی بەجێ نەهێنابێ، زیکرەکەی ئەدرێتەوەبەسەرکردارەکەیدا، هەرشایستەشە بەئەوە.[4] خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿وَٱلَّذِينَ يَمۡكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ﴾ واتە: ئەو کەسانەی فێڵ بۆ خراپە دەکەن. موجاهیدو سەعیدی کوڕی جوبەیرو شەهری کوڕی حەوشەب دەڵێن: ئەوکەسانەن کە ڕیابازی دەکەن بە کردەوەکانیان[5] واتە: فێڵ لە خەڵکی دەکەن خۆیان وا پیشان ئەدەن کە خەریکی خوداپەرستین، ئەو کەسانە خودای گەورە زۆر ڕقی لێیانە چونکە ڕیابازی دەکەن بەکردەوەکانیان بۆیە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۖ وَمَكۡرُ أُوْلَٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ﴾ واتە: فێڵەکانیان بەدرۆ دەرئەچێت هەر بەو زووانە لەلای خواناسانو لە خوانزیکان ئاشکرا دەبێت. چونکە هیچ کەسێ نیە کەشتێ پەنهان بکاتو دەری نەخات مەگین خودا لە دەمو چاوو قسە کردنیدا ئاشکرای دەکات، وە هیچ کەسێ نیە کە شتێ بشارێتەوە مەگین خودا پۆشاکەکەی دەکات بەبەریدا ئەگەر چاك بو بەچاکیو

---

[1] الطبري (٢٠/٤٤٤).

[2] أحمد (٤/٢٦٨)، ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی سەحیحەو پیاوەکانی جێی متمانەن.

[3] ابن ماجه (٢/١٢٥٢)، سەنەدەکانی سەحیحەو پیاوەکانی جێی متمانەن.

[4] الطبري (٢٠/٤٤٥).

[5] الطبري (٢٠/٤٤٧).

ئەگەریش خراپ بوو بەخراپی، چونکە ڕیاباز کارەکەی ڕەواجی نابێ مەگەر لای کەسێ نەبێ کە گێژو حۆل بێ، بەڵام خاوەنباوەڕو لە خوداوەنزیک کاری ئەوانە هیچ نرخێکی نیە لایان، بەڵکو زوو دەردەکەون لەلایان‌و خودای ئاگادار لە شاراوەکانیش هیچی لێ وون نابێت.

خودا وەدی هێنەرەو ئاگاداری شاراوەو نەدیارەکانە

خودای مەزن ئەفەرموێت: ﴿ وَٱللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ﴾ واتە: خودای گەورە لە سەرەتاوە ئادەمی بابتانی لە گڵ وەدی هێناوە، پاشان نەوەکانی لە ئاوێکی بێزراو دروست کردوە، ﴿ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَٰجًا ﴾ واتە: پاشانیش کردنیە جوتەی نێرو مێ، ئەوەیش ڕێزو لوتفی بوو لەلایەن خودای مەزنەوە سەبارەت بە عەبدەکانی کەهەر لە خۆیان جوتەی لێ پێک هێنان هەتا لەگەڵی بحەسێنەوە.

وەفەرمویەتی: ﴿ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ﴾ واتە: خودا دەزانێ چی لە ناو سکی مێینە دایەو وەبە ئاگاداری ئەویش نەبێت هیچ مێینەیەکیش منداڵی نابێت، هیچ شتێ لە لای خودا شاراوە نیەو ئاگاداریەتی، بەڵکو ﴿ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴾[1] واتە: وە هەر گەڵایەک بکەوێتە خوارەوە خوا پێی دەزانێ‌و هەر دانەوێڵەیەک لە تاریکیەکانی زەویدا بێت‌و هەر تەڕو وشکێك هەبێت هەر هەموویان لە کتێبێکی ئاشکرادان، وە لە پێشەوە قسە کرا لەسەر ئەم ئایەتەی خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿ ٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ ٱلْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَىْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلْكَبِيرُ ٱلْمُتَعَالِ ﴾[2] واتە خوا دەزانێ هەموو مێینەیەك لە سكیدا چی هەڵگرتوە (كوڕ یان كچ) وە هەروەها دەزانێ منداڵدانەكان چی لێ كەم دەبێتەوەو چی زیاد دەكات وە هەموو شتێ لای ئەو ئەندازەی دیاریكراوی هەیە، خوا زانایە بە هەموو دیارو نادیارێك گەورەو بەرزە، پاشان خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿ وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ ﴾ واتە: ئەوەی كە هەندێ كەس خودا تەمەنی درێژی پێ دەبەخشێ، خۆی دەزانێ‌و لە دەفتەری یەكەمدایە ﴿ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ ﴾ ئەم زەمیرە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جنسە (ناگەڕێتەوە بۆئەو ناوبراوە بەتەنیا)، چونكە تەمەن درێژی لە دەفتەرەكەداو لەزانیاری خودا دیاری كراوە، ولە تەمەنی كەم نابێتەوە. وە لە ڕێگای عەوفیەوە

---

[1] الانعام (٥٩).

[2] الرعد (٨ـ٩).

ڕیوایەت کراوەلە ئیبنو عەباسەوە(ڕەزای خوای لێ بێ) لەم ئایەتەدا ﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِى كِتَـٰبٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ﴾ ئەڵێ: هیچ کەسێ نیە کە بڕیاری تەمەن درێژی بۆ بدرێت ونەو تەمەنە نەباتە سەرو تەواوی نەکات کە بۆی دیاری کراوە، بەڵکو تەمەنی دەگاتە ئەو کاتەی کە لەو دەفتەرەدا نوسراوەو دیاری کراوە لێی زیاد ناکرێ، وە بۆ هیچ کەسێکیش نیە کە بڕیاری تەمەن کورتی بۆ بدرێت ولەسنوری خۆی زیاتر بژیو تەمەن بەسەر بەرێ، بەڵکو دەگاتە ئەو تەمەنەی کە بۆی دیاری کراوە، وەك ئەم ئایەتەی کە خودای گەورە ئەفەرموێت: ﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِى كِتَـٰبٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ﴾ ئیبنو عەباس ئەڵێت: هەموو ئەوانە لە دەفتەرێك دایە لەلای خودا خۆی.[1] زەحەاکیش هەروای وتوە. هەندێکی تر لە زانایان وتویانە: ﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ﴾ یانی: ئەوەی کە دەنوسرێ ﴿وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ﴾ کەم کەم تەمەنی دەڕوات بەرەو تەواو بون، هەمووی لای خودا زانراوە، ساڵ دوای ساڵو مانگ دوای مانگو هەفتە دوای هەفتەو ڕۆژ دوای ڕۆژو سەعات دوای سەعات، لە لای خودا لە دەفتەرەکەیدا نوسراوە، ئیبنو جەریر لە ئەبو مالیکەو وەری گرتووە.[2] سودیو عەتای خۆراسانیش هەروا ئەڵێن. نەسائی ڕیوایەتی کردووە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: بیستم لە پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەیفەرموو: (کەسێك ئەگەر پێی خۆشە کە بژێوی فراوان بێتو تەمەنیشی درێژ بێت با سەر لە خزمو کەسو کاری بدات)[3]. بوخاریو موسلیمو ئەبو داودیش ڕیوایەتیان کردووە[4]. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ﴾ واتە: ئەمە بۆ خودا زۆر ئاسانەو ئاگادارە لەمانە هەموویو دەزانێت چیان بەسەر دێت، چونکە زانیاری خودا هەموو شتێك دەگرێتەوەو هیچی لێ ون نابێت.

﴿وَمَا يَسْتَوِى ٱلْبَحْرَانِ هَـٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُۥ وَهَـٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۖ وَتَرَى ٱلْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾﴾

---

[1] الطبري (٢٠/٤٤٧).

[2] لطبري (٢٠/٤٤٧).

[3] النسائي في الكبرى (٦/٤٣٨)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] فتح الباري (٤/٥٥٣)، مسلم (٤/١٩٨٢)، ابو داود (٢/٣٢١).

لە بەهرەو نیشانەکانی خوای گەورە

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَمَا يَسْتَوِي ٱلْبَحْرَانِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُۥ﴾ واتە: ئەو دوو جۆرە دەریایە وەك یەك نین، ئەمەیان سازگارو شیرینەو خواردنەوەی ئاسانەو خۆشە. خوای گەورە ئاگادارمان دەکاتەوە لەسەر تواناو دەسەلاتی مەزنی خۆی لە وەدیهێنانی زۆر شت، وەك دوو دەریا، یەکێکیان شیرینو تینو شکێنە، کە بریتیە لەو رووبارە زۆرانەی بەناو خەڵکدا دەڕوات لە گەورەو لە بچووك، بە پێی پێویستی خەڵکی، لە وڵاتو هەرێمو شارو دێهاتو دەشتو بیابانەکاندا کە ئاوێکی پاكو شیرینو بەسوودە بۆ کەسێك کە بیخواتەوە، ﴿وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ﴾ واتە: ئەمەی تریشیان تاڵو تفتو سوێرو لینجەو وەستاوە کەشتیەگەورەکان تێیدا دێنو دەچن، بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ﴾ واتە: تاڵەو پڕ لە خوێیە. پاشان فەرموویەتی: ﴿وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا﴾ واتە: لەناو هەموویاندا گۆشتی تەڕو ناسکی ماسی دەخۆن، ﴿وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا﴾ واتە: خشڵی لێ دەردەهێننو دەیدەن لە خۆتانو خۆتانی پێ دەڕازێننەوە، وەك خوای گەورە لەم ئایەتەدا فەرموویەتی: ﴿يَخْرُجُ مِنْهُمَا ٱللُّؤْلُؤُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾[1] واتە: لەو دوو دەریایە مرواریو مەرجان دەردەهێنن، جا بە کام نیعمەتانی پەروەردگارتان باوەڕ ناکەن، پاشان فەرموویەتی: ﴿وَتَرَى ٱلْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ﴾ واتە: کەشتیەکان دەبینی دەریاکات لەت دەکات کە پێشەکەی لە سنگی باڵندە دەچێت. موجاهید دەڵێت: گەمیەکان هەوا لەت دەکەن، بێگومان گەمیەی گەورە نەبێت هەوا نابڕێتو لەتی ناکات. ﴿لِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ﴾ واتە: هەتا ئێوە لەو بەهرانەی خودا داویەتیَ بژێوی بۆ خۆتان دابین بکەن، لە هاتوچۆکردنتان بۆ بازرگانی لە کیشوەرێکەوە بۆ کیشوەرێكو لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێكو لە هەرێمێکەوە بۆ هەرێمێکی تر. ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ واتە: بۆ ئەوەی سوپاسی خوای گەورە بکەن لەسەر ئەو دروستکراوە مەزنەی کە ڕامی هێناوە بۆتان کە دەریایە، بە ئارەزووی خۆتان بەکاری دێنن هەرچۆنێك بتانەوێت، وە بۆ هەر شوێنێك بتانەوێت دەچن، هیچ شتێك نابێتە ڕێگر لە ڕێتاندا، بەڵکو بە تواناو دەسەلاتی خۆی، خوای مەزن ئەوەی لە ئاسمانەکانو زەمیندایە بۆی ڕام هێناون بە فەزڵو بەزەیی خۆی.

﴿يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِن تَدْعُوهُمْ

---

[1] الرحمن (٢٢_٢٣).

لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۚ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

پەرستراوی موشریکەکان توانای وەدیهێنانی توێکڵی تەنکی دەوری دەنکە خورما یەکیان نیە

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ ﴾ واتە: خوا شەو دەکات بەناو ڕۆژداو ڕۆژ دەکات بەناو شەودا، دیسان خوای گەورە بە تواناو دەسەڵاتی خۆی شەوو ڕۆژی ڕام هێناوە، شەو بە تاریکیەکەیی‌و ڕۆژ بە ڕووناکیەکەی، جارێك لە درێژی شەو کەم دەکاتەوەو دەیخاتە سەر ڕۆژ جارێکیش لە درێژی ڕۆژ کەم دەکاتەوەو دەیخاتە سەر شەوو بەرامبەریان دەکات، هەروەها بە پێچەوانەشەوە وەك لە هاوین‌و زستاندا لە یەکتری کەم دەکەنەوە، ﴿وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ﴾ واتە: خۆرو مانگی ڕام هێناوە. خۆرو مانگ‌و ئەستێرە وەستاوەکان‌و ئەستێرە گەڕۆکەکان‌و ئەستێرەکانی تریش لە ئاسماندا بریسکەیان دێت‌و دنیا ڕووناك دەکەنەوە گشت بە پێی ئەو ئەندازەیەی کە بۆیان دیاری کراوە دێن‌و دەچن لەسەر بەرنامەیەکی زۆر وردو پتەو، بە فەرمانی خوای زاناو خاوەن دەسەڵات. ﴿كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ واتە: هەموو دێن‌و دەچن هەتا ڕۆژی قیامەت. ﴿ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ ﴾ واتە: ئەوەی ئەم کارە دەکات پەروەردگارێکی زۆر مەزنە کە هیچ کەسێك شایانی پەرستن نیە تەنها ئەو شایانی پەرستنە پادشایەتی تەنها بۆ ئەوە. ﴿وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ﴾ واتە: ئەوەی ئێوە هاواری لێ دەکەن لەو بت‌و ئەو شتانەی کە دەیپەرستن وا دەزانن کە لە شێوەی فریشتە نزیکەکانن ﴿مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ﴾ واتە: توانای توێکڵی تەنکی دەنکە خورمایەکیان نیە. ئیبنو عەباس‌و (ڕەزای خوای لێ بێت) موجاهیدو عیکریمەو عەتاو عەتیەو عەوفی‌و حەسەن‌و قەتادەو کەسانی تریش وتوویانە: (القطمیر) ئەو توێکڵە تەنکەیە کە بەدەوری ناوکی خورماوەیە.[1] واتە: هیچیان بە دەست نیە لەناو ئەم ئاسمان‌و زەمینەدا تەنانەت بە ئەندازەی توێکڵی تەنکی دەنکە خورمایەکیش. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ﴾ واتە: ئەوانەی کە پەرستوویانن ئەگەر هاواریان لێ بکەن هاوارەکەتان نابیستن، چونکە ئەوان بێ گیان‌و دارو بەردن، ﴿وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ﴾ واتە: خۆ ئەگەریش ببیستن توانای جێبەجێ کردنی داواکانتانیان نیە، ﴿وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ﴾ واتە: وە لە ڕۆژی قیامەتدا لا لە ئێوە ناکەنەوە

---

[1] الطبري (٢٠/٤٥٣).

هەر ناشتانناسن، وەك خوای گەورە دەفەرموویّت: ﴿ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُۥٓ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَٰمَةِ وَهُمْ عَن دُعَآئِهِمْ غَٰفِلُونَ ۝ وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَآءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَٰفِرِينَ ﴾[1] واتە: كێ گومڕاترە لەو كەسەی هاوار لە غەیری خوا بكات كە وەڵامی ناداتەوە تا ڕۆژی دوایی‌و ئەو (هاوارلێكراو)انە لە هاواری ئەوان بێ ئاگان. وە دەفەرموویّت: ﴿وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ ءَالِهَةً لِّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ۝ كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴾[2] واتە: ئەوان بێجگە لە خوا بڕیاریان داوە بۆ خۆیان چەند پەرستراوێك بۆ ئەوەی ئەو پەرستراوانە ببنە یارمەتیدەر و تكاكار بۆیان، نەخێر وا نیە بەڵكو پەرستراوەكان لە قیامەتدا ئینكاری پەرستنەكەی ئەوان دەكەن‌و دەبنە دژیان‌و بەرپەرچیان دەدەنەوە. ﴿وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ﴾ واتە: هیچ كەسێك وەك خوای مەزن ناتوانێت لە پاشەڕۆژی كارەكان ئاگادارت بكات، بزانێت چارەنووست بە چی دەگات. قەتادە دەڵێت: واتە: خوای مەزن خۆی باسی ئەو ڕووداوانەی كردووە هەر ڕوو دەدات‌و گومانی تێدا نیە[3].

﴿يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ أَنتُمُ الْفُقَرَآءُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ ۝١٥ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ۝١٦ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ۝١٧ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَىْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰٓ ۗ إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ ۚ وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِۦ ۚ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ۝١٨﴾

هەموو خەڵكی بە تەمای بەزەیی خودان‌و هەژارن‌و هەر كەسە توێشووی خۆی بە كۆڵی خۆیەوەیە لە ڕۆژی قیامەتدا

خوای گەورە باسی بێنیازی خۆی دەكات لە گشت دروستكراوەكانی، بەڵكو هەموو دروستكراوەكانی بێ دەسەڵات‌و هەژارو ملكەچن‌و سەر نەوی دەكەن لە خزمەتیدا وە دەفەرموویّت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ أَنتُمُ الْفُقَرَآءُ إِلَى اللَّهِ﴾ واتە: ئەی خەڵكینە هەموو پێویستتان بە خوا هەیە لە هەڵسان‌و دانیشتندا، ﴿وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ﴾ واتە: هەر خودایە كە بێنیازە‌و خاوەنی هەموو شتێكە‌و تەنهایە‌و هاوەڵی نیە‌و زۆر مەزنە‌و پەسەنی هەر بۆ ئەوە لەوەی كە دەیكات‌و دەفەرموویّت‌و بڕیار دەدات‌و دەیكاتە بەرنامە. وە دەفەرموویّت: ﴿إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ واتە: ئەگەر خوا مەیلی لێ

---

[1] الاحقاف (٥ـ٦).

[2] مريم (٨١ـ٨٢).

[3] الطبري (٢٠/٤٥٤).

بێت هەمووتان لەناو دەبات‌و خەڵکێکی تر دێنێت‌و لە جێی ئێوە دایدەنێت، ﴿وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ﴾ واتە: ئەمەش لای خوا گران نیەو زۆر ئاسانە هیچ لەمپەرێك نیە لـە پێیدا، ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا هیچ کەس گوناهی کەس هەڵناگرێت، ﴿وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا﴾ واتە: ئەگەر کەسێکی بارگران هاوار بکات کە بێن بە هاواریەوە هیچ کەسێك یارمەتی نادات کە تۆزێك لەو بارەی بۆ هەڵگرێت، ﴿لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰٓ﴾ واتە: با زۆر خزمی نزیکیشی بێت وەك باب‌و دایك‌و منداڵی خۆشی، هەموو سەرگەرمی خۆیەتی‌و نایپەرژێتە سەر کەس. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ واتە: بەڵکو ئەوانەی لـە خواترسن‌و خـاوەنی دڵێکی ڕووناك‌و چاکن پەندو ئامۆژگاری وەردەگرن لەو پەیامەی کە بـۆت هێنـاون‌و فەرمانـەکانی خـودا بەجێ دێنن‌و نوێژەکانیان بە ڕێکی بەجێ دێنن، ﴿وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِۦ﴾ واتە: هەر کەسێك ئاکاری چاك بکات سوودەکەی بۆ خـۆی دەگەڕێتـەوە، ﴿وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ﴾ واتـە: هـەموو بـۆ لای خـوا دەگەڕێتەوەو دەچێتەوە بەردەستی ئەو، لێپرسینەوەشی زۆر بە پەلەیەو دوای ناخات، هەموو کەسێك بە پێی کرداری خۆی مامەڵەی لەگەڵ دەکات، ئەگەر کارەکانی چاك بوو بە چـاکە پاداشتی دەداتـەوە، خۆ ئەگەر کارەکانیشی خراپ بوو تۆڵەی لێ دەسێنێت لەسەر ئەو کارە خراپانەی.

﴿وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ ﴿١٩﴾ وَلَا ٱلظُّلُمَٰتُ وَلَا ٱلنُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا ٱلظِّلُّ وَلَا ٱلْحَرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَحْيَآءُ وَلَا ٱلْأَمْوَٰتُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَآءُ ۖ وَمَآ أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِى ٱلْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَبِٱلزُّبُرِ وَبِٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾﴾

خواناس‌و خوانەناس وەك یەك نین

خوای مەزن دەفـەرموێت: ﴿وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ ﴿١٩﴾ وَلَا ٱلظُّلُمَٰتُ وَلَا ٱلنُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا ٱلظِّلُّ وَلَا ٱلْحَرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَحْيَآءُ وَلَا ٱلْأَمْوَٰتُ﴾ واتە: وەك چۆن ئەم شـتانە وەك یـەك نـین‌و زۆر دوورن لـە یەکەوە وەك چاو ساغ‌و نابینـا کـە جیاوازیـەکی ئێجگـار زۆر لـە نێوانیاندایـە، وە تـاریکی‌و ڕووناکی‌و سێبەرو بەر هەتاو، هەر بەو شێوەیەش گیانلەبەرو بێگیان وەك یەك نین. ئەمە نموونەیەکە خوای مەزن دەیهێنێتەوە بۆ خاوەنباوەڕ کە ئەوان زیندوون‌و خوانەناسان وەك مردوو بێگیـان وان، وەك لـە ئایـەتی تـــردا فەرموویـــەتی: ﴿أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَٰهُ وَجَعَلْنَا لَهُۥ نُورًا يَمْشِى بِهِۦ فِى ٱلنَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِى

ٱلظُّلُمَٰتِ لَيۡسَ بِخَارِجٖ مِّنۡهَا ﴾[1] واتە: ئایا کەسێك کە مردو (بێباوەڕ) بێت‌و ئێمە زیندوومان کردەوەو ڕووناکیەکمان بۆ فەراهەم هێنا (کە قورئانە) بە هۆی ئەوەوە لەناو خەڵکیدا دەگەڕێت‌و دەڕوات ئایا وەك ئەوە وایە کە لە ناو تاریکستانێکدا بێت کە بە هیچ جۆرێك دەرچوونی نیە لێی. وە فەرموویەتی: ﴿مَثَلُ ٱلۡفَرِيقَيۡنِ كَٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡأَصَمِّ وَٱلۡبَصِيرِ وَٱلسَّمِيعِۚ هَلۡ يَسۡتَوِيَانِ مَثَلًا ﴾[2] واتە: وێنەی ئەو دوو دەستەیە وەك کوێرو کەڕو بیسەرو بینا وان ئایا ئەو دوو دەستەیە یەکسانن. خاوەنباوەڕ دڵی ڕۆشنەو دەبیسێ لەناو ڕووناکیدا دەڕوات بەسەر ڕێی ڕاستدا لە دنیاو لە ڕۆژی دوایشدا دەچێتە ئەو شوێنەی کە بۆی دیاری کراوە لەناو بەهەشتدا کە سێبەری پڕو کانیاوی زۆری شیرین‌و بە تامی تێدایە. بەڵام خوانەناس کوێرو کەڕەو لەناو تاریکیدا دێت‌و دەچێت هەرگیز لێی دەرناچێت لە گومڕایی‌و سەر لێشێواوی خۆیدا نازانێت چی دەکات، هەتا کاتێك دەزانێت بە هیلاکدا دەچێت‌و بەرەو ئاگری جەهەنەم دەڕوات‌و دەسوتێت‌و سزا دەدرێت لەناو تاریکایی ئاگردا سوڕ دەخوات زۆر بێ ڕێزەو ئاوەکوڵی دەرخوارد دەدرێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُسۡمِعُ مَن يَشَآءُ﴾ واتە: خودا مەیلی لە هەر کەسێك بێت ڕێی ڕاستی نیشان دەدات‌و شوێنی پەیامەکەی دەکەوێت‌و قەبوڵی دەکات، ﴿وَمَآ أَنتَ بِمُسۡمِعٖ مَّن فِي ٱلۡقُبُورِ﴾ واتە: وەك چۆن تۆ ناتوانی ئەوانەی کە خوانەناس بوون‌و مردوون بانگیان بکەی‌و کەڵك وەرگرن هەر بە هەمان شێوە ئەم موشریکانەش کە بەدبەختن تۆ ناتوانی سودیان پێ بگەیەنی‌و ڕێیان نیشان بدەی، پاشان خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿ إِنۡ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴾ واتە: تۆ تەنها هەر ترساندن‌و ئاگادارکردنەوەت لەسەرە، خودا مەیلی هەر کەسی بێت ڕێی نیشان دەدات‌و مەیلی لە هەر کەسێکیش بێت گومڕای دەکات. پاشان دەفەرموێت: ﴿ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا ﴾ واتە: ئێمە تۆمان ڕەوانەکردووە بە ڕاستی کە مژدە بدەی بە خاوەن باوەڕان‌و ترسێنەر بیت بۆ خوانەناسان، ﴿وَإِن مِّنۡ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٞ ﴾ واتە: هیچ گەلێك لە پێشەوە نەهاتووە لە تۆرمەی ئادەم خودا ترسێنەری بۆ نەناردبن هیچ بیانوویەکی بۆ نەهێشتوونەتەوە وەك دەفەرموێت: ﴿إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٞۖ وَلِكُلِّ قَوۡمٍ هَادٍ﴾[3] واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) تۆ هەر ترسێنەری و بۆ هەموو گەلێك ڕێنیشاندەرێك هەیە. وە دەفەرموێت: ﴿ وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَۖ فَمِنۡهُم مَّنۡ هَدَى ٱللَّهُ وَمِنۡهُم مَّنۡ

---

[1] الانعام (١٢٢).

[2] هود (٢٤).

[3] الرعد (٧).

حَقَّتْ عَلَيْهِ ٱلضَّلَٰلَةُ﴾[1] واتە: سوێند بە خوا لەناو هەموو گەلو ئوممەتێکدا پێغەمبەرێکمان ناردووە بەمەی تەنها خوا بپەرستنو دوور بکەونەوە لە هەر پەرستراوێکی تر، جا خوا هەندێکی لەو ئوممەتانە ڕێنموونی کردو هەندێکیشیان گومڕایی یەخەی گرتن. ئایەت لەم بارەیەوە ئێجگار زۆرە. پاشان خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ﴾ واتە: ئەگەر ئەمانە باوەڕ بە تۆ ناکەن گەلە پێشووەکانیش پێغەمبەرەکانی خۆیان بە درۆزن دەزانی کاتێک بە نیشانەی گەورەوە هاتنە لایان، ﴿وَبِٱلزُّبُرِ﴾ واتە: کتێبی بچووک، ﴿وَبِٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ﴾ واتە: وە بە کتێبی زۆر ڕوونو ئاشکراوە، وە پاشان دەفەرموێت: ﴿ثُمَّ أَخَذْتُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟﴾ واتە: لەگەڵ ئەو هەموو نیشانەیەدا کە پێغەمبەرەکانیان بۆیان ڕوون کردنەوە، بڕوایان پێ نەکردن، ئێمەش سزایەکی زۆر گرانو بە ژانمان دان، ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾ واتە: تۆ بە چاوی خۆت دیت کە چۆن سزایەکی گەورەو توندم دان.

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ۚ وَمِنَ ٱلْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلْأَنْعَٰمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَ ۗ إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾﴾

باسی توانای بێپایانو تەواوی خوای گەورە

خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا﴾ واتە: خوای گەورە لە توانای بێپایانی خۆی ئاگادارمان دەکات لە وەدیهێنانی ئەو هەموو شتە جۆراوجۆرو جیاوازە لە یەك شتدا، ئەویش ئاوە کە لە ئاسمانەوە دەیبارێنێت کە چەندەها میوەی جیاواز کە -ڕەنگیان وەك یەك نیە- دەڕوێنێت لە زەردو سەوزو سورو سپیو چەندەها ڕەنگی تر لە میوە، وەك بە چاو دەبینرێت لە هەموو ڕەنگو تامو بۆنێك، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿وَفِى ٱلْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَٰوِرَٰتٌ وَجَنَّٰتٌ مِّنْ أَعْنَٰبٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَآءٍ وَٰحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾[2] واتە: وە لە زەویدا چەند پارچەی لە پاڵ یەکتریدا هەن هەروەها باخاتی تریو ڕەزو کشتوکاڵو باخاتی دارخورمای دوو قەدی یەك بنج و یەك قەد هەموویان بەیەك ئاو ئاو دەدرێن کەچی باوی هەندێکیمان داوە بەسەر

[1] النحل (٣٦).

[2] الرعد (٤).

هەندێکی تریاندا لە خواردندا بە ڕاستی لەوانەدا چەند نیشانەی ڕوون هەیە بۆ ئەوانەی تێدەگەن‌و بیردەکەنەوە. خودای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَمِنَ ٱلْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ﴾ واتە: هەر بەو شێوەیە کێوەکانیشی دروست کردووە لە ڕەنگیان جیاوازە وەك بە چاو دەبینرێن دیسان، کە ڕەنگیان سپیەو سوورەو هەشیانە ڕەشێکی تۆخە، لە هەندێ کێودا چەند ڕێگایەك هەیە:ـ (الجُدَد) جەمعی (جُدَّة) ئیبنو عەبباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: (الجُدَد) واتە: چەند ڕێگا، ئەبو مالیك‌و حەسەن‌و قەتادەو سودیش هەر وایان وتووە. ڕێگای وایان هەیە ڕەشە وەك قەلەڕەش. عیکریمە دەڵێت: واتە کێوی درێژی ڕەش، ئەبو مالیك وعەتای خۆراسانی‌و قەتادەیش هەر وایان وتووە.[1] ئیبنو جەریر دەڵێت: کاتێك کە عەرەبەکان شتێکی زۆر ڕەشیان وەسف کردبێت وتوویانە: (أسود غربيب) واتە: ڕەشێکی قەترانیە. پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلْأَنْعَٰمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَ﴾ واتە: هەر بەو شێوەیە گیانلەبەران لە مرۆڤو جانەوەرو مەڕو مالاتیش هەمەجۆرو هەمەڕەنگن. (الدّواب) واتە: هەرچی بە زەویدا بڕوات بە قاچ، لە بابی عەتفی خاسە لەسەر عەتفی عام هەندێ لە مەردم زۆر ڕەشن وەك بەربەرو تۆتمیەکان کەچی سەقالیبەکان و ڕۆمیەکان زۆر سپین، عەرەبیش لە نێوان سپی‌و ڕەشدایەو هیندیش لە عەرەب بۆرترن، بۆیە خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَٱخْتِلَٰفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَٰنِكُمْ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّلْعَٰلِمِينَ﴾[2] واتە: وە جیاوازی زمان‌و ڕەنگتان بە ڕاستی لەوەدا (باسکرا) بەڵگەی زۆر هەیە بۆ زانایان. هەر بەو شێوەیە جانەوەرو مەڕو مالاتیش هەمەڕەنگن بەڵکو لە یەك ڕەگەزدا لە گیانەوەر، چەند ڕەنگی جیاواز هەیە، پاکی‌و بێ گەردی بۆ ئەو خودایەی کە دروست کراوەکانی لە ڕێکترین شێوەدا وەدی هێناوە. بۆیە خوای مەزن پاش ئەمانە فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟﴾ واتە: ئەوانەی کە زۆر زانان بە ڕاستی لە خوا دەترسن‌و باش دەیناسن، واتە: ئەوانەی زۆر شارەزاترن لە گەورەیی‌و تواناو دەسەڵات‌و زانیاری ئەو خودایە کە هەرچی سیفەتی تێرو تەواوە تیایەتی‌و بە ناوە پیرۆزەکانی وەسف کراوە، زۆرترو زیاتر لێی دەترسن. عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) لەم ئایەتەدا: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟﴾ دەڵێت: ئەوانەی کە دەزانن خودا توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیە.[3] وە هەر لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: زاناو شارەزا

---

[1] لطبري (٢٠/٤٦١).

[2] الروم (٢٢).

[3] لطبري (٢٠/٤٦٢).

لە عەبدەکانی خودا ئەوانەن کە هەرگیز شەریکیان بۆ خودا دانەناوەو حەلاڵی خودایان بە حەلاڵ زانیووەو حەرامی خودایان بە حەرام زانیوەو ئامۆژگاریەکانی ئەویان لە گوێ گرتووەو پاراستوویانەو باوەڕی تەواویان بووە کە دەچنەوە لای خوداو پرسیاریان لێ دەکرێت لەسەر کردارەکانیان، سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێت: ترسان لە خودا ئەو ترسەیە کە دەبێتە ڕێگر لە نێوان تۆو نافەرمانیو بێ گوێیی خودادا. حەسەنی بەسری دەڵێت: زانا ئەو کەسەیە کە لە خوای دلۆڤانی خۆی دەترسێت بەپەنهانیو هەر شتێك خودا پێی خۆش بێت ئەویش پێی خۆشە، وە خۆی دەپارێزێت لەوەی کە خودا پێی ناخۆشە، پاشان حەسەن ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُاْ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾ سوفیانی سەوری دەڵێت لە ئەبو حەیانی تەمیمیەوە لە پیاوێکەوە کە دەڵێت: وتراوە زانایان سێ جۆرن: زانا بە خواو، زانا بە فەرمانی خوا، زانا بە خوا بەڵام زانانیە بە فەرمانی خوا ، وە زانا بە فەرمانی خوا بەڵام زانانیە بە خوا ، زانا بە خوداو فەرمانی خودا ئەوەیە کە لە خودا دەترسێتو ئاگاداری سنورو فەرزەکانیەتی، ئەوەی زانایە بە خواو زانا نیە بە فەرمانی خودا، ئەو کەسەیە کە لە خودا دەترسێت بەڵام شارەزای سنووروو فەرزەکانی نیە. ئەوەی زانایە بە فەرمانەکانی خوداو زانا نیە بە خودا، ئەو کەسەیە کە سنووروو فەرزەکانی خودا دەزانێت بەڵام لە خوای مەزن ناترسێت.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ إِنَّهُۥ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾ ﴾

تەنها موسڵمان بازرگانی ڕۆژی دواییە

خوای مەزن باسی عەبدە خاوەن باوەڕەکانی دەکاتو دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾ واتە: ئەوانەی کە کتێبی خودا دەخوێننەوەو باوەڕیان پێی هەیەو کار بەو فەرمانانە دەکەن کە پێیان ڕادەگەیەنرێت، وەك نوێژو ئەوەی کە خودا پێی داون لە ڕێی خودا دەیبەخشن لە ماڵی حەلاڵ لە جێی خۆیدا بە شەوو بە ڕۆژ بە نهێنیو ئاشکرا، ﴿يَرْجُونَ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴾ واتە: بە هیوای پاداشتێکن لە لای خودا کە هەرگیز زەرەر ناکات بەرهەمەکەی وەدەست دێنن، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ﴾ واتە: پاداشتی چاکەیان دەداتەوە بە چەندجار زیاتر لەوەی خۆیان کە هەر بە خەیاڵیشیاندا نەهاتووە، ﴿إِنَّهُۥ غَفُورٌ﴾ واتە: لە خەتاکان دەبوورێت، ﴿شَكُورٌ﴾ واتە: بە کردەوەی کەمیشیان دەزانێتو پاداشتیان لەسەری دەداتەوە.

﴿وَالَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ هُوَ ٱلۡحَقُّ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرُۢ بَصِيرٞ ﴿٣١﴾﴾

ئەم قورئانە ڕاستەو كتێبی خودایە

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ واتە: ئەوەی كە بۆ تۆمان ناردووە ئەی موحەممەد(ﷺ) لەم كتێبەدا كە قورئانە، ﴿هُوَ ٱلۡحَقُّ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ﴾ واتە: ڕاستەو كتێبە پێشووەكانیش بە ڕاست دەزانێتو بڕوای پێیانە، ئەو كتێبانەش شایەتیان داوە كە ئەم قورئانە لە لایەن پەروەردگاری جیهانەوە ڕەوانەكراوە، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرُۢ بَصِيرٞ﴾ واتە: خودا خۆی ئاگادارەو چاودێرە بەسەر عەبدەكانیەوە دەزانێت كێ شایەنی ئەوەیە كە ڕێزدارتر بێت بەسەر ئەوی تردا لە مەردم. هەر لەبەر ئەوەیە كە ڕێزی پێغەمبەرانی داوە بەسەری هەموو خەڵكدا، وە ڕێزی هەندێ لە پێغەمبەری داوە بەسەر هەندێكی تریدا، پلەی زیاتر بەرز كردوونەتەوە، وە پلەی پێغەمبەری موحەممەد (ﷺ) زیاتر بەرزكردووەتەوە بەسەر هەموو پێغەمبەراندا(درودو سەلامی خوا لەسەر هەموویان).

﴿ثُمَّ أَوۡرَثۡنَا ٱلۡكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَيۡنَا مِنۡ عِبَادِنَاۖ فَمِنۡهُمۡ ظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ وَمِنۡهُم مُّقۡتَصِدٞ وَمِنۡهُمۡ سَابِقُۢ بِٱلۡخَيۡرَٰتِ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡكَبِيرُ ﴿٣٢﴾﴾

میراتگرانی قورئان سێ بەشن

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ثُمَّ أَوۡرَثۡنَا ٱلۡكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَيۡنَا مِنۡ عِبَادِنَا﴾ واتە: لە پاشان ئەم قورئانەمان بەخشی بە كەسانێك كە لەناو بەندەكانماندا هەڵمانبژاردن، پاشان كردوونی بە سێ بەشەوەو فەرموویەتی: ﴿فَمِنۡهُمۡ ظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ﴾ واتە: هەندێكیاە غەدریان لە خۆیان كردووە لە واجیباتەكاندا بە چاكی بەجێیان نەهێناوەو هەندێ تاوانو كاری دوور لە خوایان كردووە، ﴿وَمِنۡهُم مُّقۡتَصِدٞ﴾ واتە: هەندێكی تریان واجیباتەكان بەجێ دێننو كاری حەرامو ناڕەوا ناكەن، وە هەندێ لە كارە چاكەكان واز لێ دێنێتو كاری مەكروهیش دەكات، ﴿وَمِنۡهُمۡ سَابِقُۢ بِٱلۡخَيۡرَٰتِ بِإِذۡنِ ٱللَّهِ﴾ واتە: هەندێكیشیان پێشبڕكێ دەكەن لە كاری خێرو واجیبەكان بەجێ دێننو كاری چاكیش زۆر دەكەنو كاری حەرامو مەكروهیش ناكەن واز لە هەندێ شتی مەباحیش (حەلاڵیش) دێنن. ﴿ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡكَبِيرُ﴾ واتە: ئەم (قورئان پێدانە) لە خۆیدا بەهرەیەكی گەورەیە. عەلی كوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت لە ئیبنو عەباسەوە لەم ئایەتەدا: ﴿ثُمَّ أَوۡرَثۡنَا ٱلۡكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَيۡنَا مِنۡ عِبَادِنَا﴾ دەڵێت:

ئەوانە ئوممەتی موحەممەدن (ﷺ) کردوونی بە میراتگری هەموو ئەو کتێبانەی کە ناردوویەتی، دەبووریت لەوانەی کە غەدریان لە خۆ کردووە، مامناوەندیەکانیش پرسیاری کەم‌و ئاسانیان لێ دەکرێت، ئەوانەشی پێشبڕکێیان کردووە بۆ چاکەکردن دەچنە بەهەشت بێ لێپرسینەوە.[1] ئەبو قاسمی تەبەرانی ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە ئەویش لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) کە ڕۆژێک فەرموویەتی: (شەفاعەتی من بۆ ئەوانەیە کە گوناهی گەورەیان کردووە لە ئومەتەکەم). ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت ئەوەی پێشبڕکێی کردبێت لە چاکەکردندا بەبێ لێپرسینەوە دەچێتە بەهەشت، مامناوەنجیش بە ڕەحمی خوا دەچێتە بەهەشت، ستەم لە خۆ کەریش هاوەڵانی ئەعرافن و بە شەفاعەتی پێغەمبەر (ﷺ) دەچنە بەهەشت.[2] وە ڕیوایەت کراوە لە زۆرێک لە زانایانی پێشینەوە ئەوەی کە ستەمی لە خۆی کردووە لە خەڵکی ئەم ئوممەتە لەو کەسانەن کە هەڵبژاردەن با هەندێ کەم‌و کوڕی‌و لارو وێریشیان هەبێت. هەندێکی تر لە زانایان وتوویانە: ئەوەی کە غەدری لەخۆی کردووە خەڵکیَ ئەم ئوممەتە نیە لە هەڵبژاردەکانیش نیە، کە میراتبەری ئەم قورئانەن، بەڵام ڕاست وایە کە ئەمانەش لە خەڵکی ئەم ئوممەتەن.

ڕێزو قەدری زانایان

زانایان دڵخۆشترین کەسن بەم بەهرەیەو شایستەترین کەسن بەم ڕەحمەتە چونکە ئەمانە وەک ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە قەیسی کوڕی کەسیرەوە دەڵێت: پیاوێك لە خەڵکی مەدینە هات بۆ لای ئەبو دەرداء (ڕەزای خوای لێ بێت) ئەبو دەرداء پێی وت: چی تۆی گەیاندووەتە ئێرە ئەی برای خۆم؟ پیاوەکە وتی: فەرموودەیەك منی گەیاندووە کە تۆ وتووتەو باست کردووە لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) ئەبو دەرداء وتی: بۆ بازرگانی نەهاتووی؟ وتی: نەخێر، وتی: بۆ پێویستیەك نەهاتووی؟ وتی: نەخێر. ئەبو دەرداء وتی: ئایا تەنها بە دوای ئەم فەرموودەیەدا هاتووی؟ وتی: بەڵێ، ئەبو دەرداء (ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: مـن بیستوومە لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) دەیفەرموو: (هەر کەسێك ڕێگایەك بگرێتە بەرو بە دوای زانیاریەکدا بگەڕێت، خوای مەزن بە هۆی ئەوەوە ڕێگای بەهەشتی بۆ ئاسان دەکات و فریشتەکان باڵەکانیان دادەنێن بۆ ڕازی کردنی زانستخواز، وە بێگومان ئەوانەی لەناو ئاسمان‌و زەمیندان داوای لێبوردن دەکەن لە خودا بۆکەسی زانا، تا ماسیەکانیش لەناو ئاودا، وە ڕێزو قەدری زانا بەسەر خواپەرستدا وەك ڕێزی مانگ وایە بەسەر ئەستێرەکانی ترەوە. بە ڕاستی زانایان میراتبەری پێغەمبەرانن (سەلامی خوایان لێ بێت) پێغەمبەرانیش دینارو درهەمیان بە

[1] لطبري (٢٠/٤٦٥).

[2] الطبراني (١١/١٨٩).

میرات بەجیّ نەهێشتووە، بەڵکو زانیاریان بەجێهێشتووە. هەر کەسێك دەستی کەوتبێت بەشێکی تەواوی وەرگرتووە).[1] ئەبو داودو تیرمیزیو ئیبنو ماجەیش هێناویانە[2].

﴿ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا يُحَلَّوۡنَ فِيهَا مِنۡ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٖ وَلُؤۡلُؤٗاۖ وَلِبَاسُهُمۡ فِيهَا حَرِيرٞ ﴿٣٣﴾ وَقَالُواْ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِيٓ أَذۡهَبَ عَنَّا ٱلۡحَزَنَۖ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٞ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِيٓ أَحَلَّنَا دَارَ ٱلۡمُقَامَةِ مِن فَضۡلِهِۦ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٞ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٞ ﴿٣٥﴾ ﴾

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا ﴾ واتە: ئەوانە دەچنە ناو بەهەشتانی جێی مانەوە، خودای گەورە باسی ئەو هەڵبژاردنە دەکات لەو عەبدانەی کە بوونە میراتبەری ئەو کتێبەی کە لە لایەن پەروەردگاری جیهانەوە هاتە خوار کە حاڵیان چۆنە لە ڕۆژی قیامەتدا کە شوێنیان باغاتێکە هەرگیز لەناو ناچێتو تێك ناچێت، واتە: بەهەشتێکی تاهەتایە دەچنە ناوی لەو ڕۆژەداو دەگەنە بەر بارەگای خودای مەزن، ﴿يُحَلَّوۡنَ فِيهَا مِنۡ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٖ وَلُؤۡلُؤٗا﴾ واتە: خۆیان دەڕازێننەوە بە بازنی زێڕو مرواری لەوێدا. وەك لە فەرموودەی سەحیحدا ڕیوایەت کراوە لە ئەبو هورەیرەوە ئەویش لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) کە فەرموویەتی: (دەستبەندی خاوەنباوەڕ دەڕوات تا ئەو شوێنەی دەستنوێژ پێی گەیشتووە).[3] ﴿وَلِبَاسُهُمۡ فِيهَا حَرِيرٞ﴾ واتە: پۆشاکیشیان لەناو بەهەشتدا ئاوریشمە، بۆیە لە دنیادا لێیان قەدەغە بووە، لە ڕۆژی دواییدا خودای گەورە بۆیان حەڵاڵ دەکات. وە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (هەر کەسێك ئاوریشم لە دنیادا بپۆشێت لە ڕۆژی قیامەتدا نایپۆشێتو لەبەری ناکات).[4] وە فەرموویەتی: (ئەو ئاوریشمە لە دنیادا بۆ ئەوانەو لە ڕۆژی دواییدا بۆ ئێوەیە).[5] پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَقَالُواْ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِيٓ أَذۡهَبَ عَنَّا ٱلۡحَزَنَۖ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٞ شَكُورٌ ﴾ واتە: دەڵێن: سوپاس بۆ ئەو خوایەی کە خەمو خەفەتی لە دڵمان دەرکردو لەو ناڕەحەتیو ترسو گیرو گرفتانەی دنیاو قیامەت ڕزگاری کردین بە ڕاستی پەروەردگارمان لێبوردەی شایانی سوپاسە. ئیبنو عەباسو کەسانی تریش وتوویانە: لە زۆر خەتایان دەبوورێتو بە چاکەکانیشیان دەزانرێت هەرچەندە کەمیش بێت ڕێزیان لێ دەگیرێت. پاشان خوای

[1] أحمد (١٩٦/٥)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[2] أبو داود (١٥٧/٤)، تحفة الأحوذي (٤٥٠/٧)، ابن ماجه (٨١/١)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[3] مسلم (٢١٩/١).

[4] فتح الباري (٢٩٦/١٠).

[5] فتح الباري (٢٩٦/١٠).

مەزن دەفەرموویّت: ﴿ ٱلَّذِيٓ أَحَلَّنَا دَارَ ٱلۡمُقَامَةِ مِن فَضۡلِهِۦ ﴾ واتە: ئەو خودایەی کە ئەم شوێنەو ئەم پلەیەی پێ بەخشین بە فەزڵو کەرەمو بەزەیی خۆی بووە، کە کردارەکانمان بەرامبەر ئەم ڕێزە نەبووە. وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (هیچ کەسێك لە ئێوە کردارەکانی نایخاتە بەهەشت)، وتیان: نە تۆیش ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ)؟ فەرمووی: (نە منیش تەنها بە فەزڵو کەرەمی ئەو نەبێت).[1] ﴿لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٞ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٞ ﴾ واتە: تووشی ماندووبوونو نارەحەتی نابین. (النَّصَب واللُّغُوب) هەردوو وشەکە بۆ ماندووبوون بەکاردەهێنرێت، وەك ئەوەی کە ڕەنجو ماندووبوون ناچەژنو لاشەو گیانیان نارەحەت نابێت، والله أعلم. چونکە لە دنیادا خۆیان ڕاهێنابوو لەسەر عیبادەت، بە چوونە ناو بەهەشت هەموو تەکلیفێکیان لەسەر نامێنێتو لە ئیسراحەتێکی بەردەوامو تاهەتاییدا ژیان بەسەر دەبەن، وەك خوای مەزن لە ئایەتێکدا فەرموویەتی: ﴿كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ هَنِيٓـَٔۢا بِمَآ أَسۡلَفۡتُمۡ فِي ٱلۡأَيَّامِ ٱلۡخَالِيَةِ﴾[2] واتە: (پێیان دەوترێت) بخۆنو بخۆنەوە، نۆشتان بێت بە هۆی ئەو چاکانەوە کە لە ڕۆژانی ڕابردوودا کردووتانە.

﴿ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمۡ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقۡضَىٰ عَلَيۡهِمۡ فَيَمُوتُواْ وَلَا يُخَفَّفُ عَنۡهُم مِّنۡ عَذَابِهَاۚ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي كُلَّ كَفُورٖ ٣٦ وَهُمۡ يَصۡطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَآ أَخۡرِجۡنَا نَعۡمَلۡ صَٰلِحًا غَيۡرَ ٱلَّذِي كُنَّا نَعۡمَلُۚ أَوَلَمۡ نُعَمِّرۡكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُۖ فَذُوقُواْ فَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ٣٧ ﴾

پاداشتی خوانەناسو ژیانیان لەناو جەهەنەمدا

خوای مەزن باسی ژیانی بەختەوەرانی کرد، دێتە سەر باسی بەدبەختان کە چیان بەسەر دێت لەناو جەهەنەمدا، دەفەرموویّت: ﴿ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمۡ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقۡضَىٰ عَلَيۡهِمۡ فَيَمُوتُواْ ﴾ واتە: ئەوانەی خوانەناسن دەچنە ناو ئاگری جەهەنەمو هەر دەمێننەوە تێیداو نامرن، وەك خوای گەورە دەفەرموویّت: ﴿لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحۡيَىٰ﴾[3] واتە: نە دەمرێت تیایدا تا ڕزگاری بێت وە نە دەژی تیایدا بە ئاسایی، وە لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (ئەوانە کە ئەهلی ناو ئاگرنو خەڵکی ئەوێن، نە دەمرنو نە زیندووشن).[4] وەك خوای گەورە دەفەرموویّت: ﴿وَنَادَوۡاْ يَٰمَٰلِكُ

[1] فتح الباري (١٠/١٣٢).

[2] الحاقة (٢٤).

[3] الاعلى (١٣).

[4] مسلم (١/١٧٢).

لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ ﴾[1] واتـە: وە هـاوار دەكـەن ئـەی مالیك (سەرپەرشتیاری دۆزەخ) بـا پەروەردگارت بمانمرێنێت تا ڕزگار ببین، ئـەویش دەڵێت: بێگومـان ئێـوە دەمێننـەوە. ئەمانـە ئـا لـەو ژیانەدا بەردەوام دەمێننـەوە حـەز دەكـەن بمرن بۆ ئـەوەی ئیسراحەت بكـەن بـەڵام نـامرن، خـوای گەورەش دەفـەرموێت: ﴿لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا۟ وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُم مِّنْ عَذَابِهَا ﴾ واتـە: بڕیـاری مـردن نادرێت بەسەریاندا تا بمرن هەروەها هەندێ لە سزای (دۆزەخ)یان لێ سوك ناكرێت، وەك خوای مەزن لە چەند ئایەتی تردا فەرموویـەتی: ﴿إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴾[2] واتە: بە ڕاستی تاوانباران لە سزای دۆزەخدا بە هەمیشەیی دەمێننەوە، سزایان لەسـەر سوك ناكرێـتو ئـەوان لـەناو ئـەو سزایەدا نائومێدن. وە دەفـەرموێت: ﴿كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَٰهُمْ سَعِيرًا ﴾[3] واتـە: هـەر جارێـك دۆزەخ بڵێـسەی بنیـشێتەوەو دامركێتـەوە بڵێـسەی ئاگرەكـەیان بـۆ زیـاد دەكـەین. وە دەفـەرموێت: ﴿فَذُوقُوا۟ فَلَن نَّزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴾[4] واتـە: ئینجا بـچەژن سـزای خۆتـان هیچتان بۆ زیاد ناكەین سزا نـەبێت. پاشـان فەرموویـەتی: ﴿كَذَٰلِكَ نَجْزِى كُلَّ كَفُورٍ ﴾ واتـە: ئەمـە پاداشتی هـەر كەسێكە كە بڕوای بە پەروەرندەی نەهێناوەو ئـەم جەهەنەمـەی بـە درۆ زانیـوە. پاشـان خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا ﴾ واتە: دەگرینو هاوار دەكـەنو لـە خـوا دەپاڕێنـەوە بـە دەنگی بـەرز ئـەڵێن: ﴿رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا غَيْرَ ٱلَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ ﴾ واتـە: ئـەی خودایـە لـەناو ئـاگر دەرمان بێنەو بمانگێڕەوە بۆ ناو دنیا، ئەم جارە وەك جاری پێشوو ناكەین، كاری چاك دەكەین، خوای گەورە خۆی چاك دەزانێت ئەگەر جارێكی تریش بگەڕێنەوە سەر دنیا دەچنەوە سەر كارە خراپەكەی خۆیان، چونكە ئەمانە درۆزنن، بۆیە خوای گەورە وەڵامیان ناداتەوە، وەك لەم ئایەتەدا باسیان دەكات كـە ئـەڵێن: ﴿فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّهُۥٓ إِذَا دُعِىَ ٱللَّهُ وَحْدَهُۥ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ بِهِۦ تُؤْمِنُوا۟ ﴾[5] واتە: ئایا ڕێگایەك هەیە لێرە دەرباز بین، خـوای گـەورەش دەفـەرموێت: ئەمـەتان بۆیـە بەسـەر دێـت، چـونكە هـەر كاتێـك مـەردم تـەنها خودایـان بپەرسـتایە، ئێـوە حاشـاتان دەكـردو

---

[1] الزخرف (٧٧).

[2] الزخرف (٧٤_٧٥).

[3] الاسراء (٩٧).

[4] النبأ (٣٠).

[5] الغافر (١١_١٢).

دووردەکەوتنەوە، بەڵام کاتێك شەریکیان بۆ دادەنا ئێوە بڕواتان دەهێنا، بۆیە لێرەدا خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ﴾ واتە: ئایا تەمەنێکی درێژمان نەدا بە ئێوە لە دنیادا ئەگەر ئارەزووتان لێ بووایە بەرەو ڕاستی بێن‌و سوود لەو ژیانە وەرگرن بەڕادەیەك لەو ماوە درێژەدا سودتان لێ وەربگرتایەو ئایا ترسێنەرتان بۆ نەهات، ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ئەویش لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە فەرموویەتی: (بێگومان خوای گەورە مۆڵەتی بەندەی خۆی داوە کە گیانی کردووە بە بەریدا هەتا ئەو کاتەی کە تەمەنی گەیشتووە بە شەست یان حەفتا ساڵ، خودا ئەوەی کردووە بە مۆڵەت بۆی، خودا ئەوەی کردووە بە مۆڵەت بۆی)[1]. هەر بەم شێوەیە بوخاریش ڕیوایەتی کردووە لە کتێبی (الرقائق) لە سەحیحەکەیدا لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (خودا هیچ بڕوبیانوویەکی نەهێشتووەتەوە بۆ کەسێك کەتەمەنی پێدابێت، تا گەیشتووەتە شەست ساڵ).[2] ئیبنو جەریریش ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (هەر کەسێك خودا تەمەنی درێژ بکات شەست ساڵ ئەوە خودا بیانووی بۆ نەهێشتووەتەوە لەو ژیانەیدا کە بەسەری بردووە).[3] ئیمامی ئەحمەدو نەسائیش ڕیوایەتیان کردووە لە (الرقاق)دا.[4] کاتێك کە خوای گەورە ئەم تەمەنەی کردووە بە مۆڵەت بۆ عەبدەکانی‌و هیچ بڕوبیانوویەکی بۆ نەهێشتوونەتەوە، ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە تەمەنی زۆربەی ئەم ئوممەتە لەو نێوانەدایە، وەك ئەم فەرموودەیە لەم بارەیەوە هاتووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: (تەمەنی مرۆڤی ئوممەتی من لە نێوانی شەست‌و حەفتا ساڵ دایە، کەمیان لەو تەمەنە تێدەپەڕێت). هەر بەم شێوەیە تیرمیزی‌و ئیبنو ماجەش ڕیوایەتیان کردووە لە کتێبی (الزهد)دا.[5] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ﴾ واتە: ترسێنەریشتان هاتە لا. ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەباس‌و (ڕەزای خوای لێ بێت) عیکریمەو ئەبو جەعفەری باقرو قەتادەو سوفیانی کوڕی عویەینەوە، دەڵێن: مەبەست بە﴿وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ﴾ مووی سپیە[6]! سودی‌و

---

[1] أحمد (٢/٢٧٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] فتح الباري (١١/٢٤٣).

[3] لطبري (٢٠/٤٧٨).

[4] أحمد (٢/٤١٧)، تحفة ألإشاف (٩/٤٧٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[5] الترمذي (٣٥٥٠)، ابن ماجه (٤٢٣٦)، فەرموودەیەکی حەسەنە.

[6] البغوي (٣/٥٧٣).

عەبدوڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەم دەڵێن: مەبەست پێی پێغەمبەری خودایە (ﷺ)، ئیبنو زەید ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ ٱلنُّذُرِ ٱلْأُولَىٰٓ﴾[1] واتە: ئەم پێغەمبەرە ترسێنەرێکە لە ترسێنەرەکانی پێشوو.[2] ئەمە شەیبان ڕیوایەتی کردووە لە قەتادەوە کە دەڵێت: خوای گەورە تەمەن‌و پێغەمبەرانی کردووەتە بەڵگە بەسەریانەوە،[3] ئەمە ڕای ئیبنو جەریریشە، کە ئەمەیان ڕۆشنترە، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَنَادَوْا۟ يَـٰمَـٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ۖ قَالَ إِنَّكُم مَّـٰكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْنَـٰكُم بِٱلْحَقِّ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَـٰرِهُونَ﴾[4] واتە: وە هاوار دەکەن ئەی مالیك با پەروەردگارت بمانمرێنێت، ئەویش دەڵێت بێگومان ئێوە دەمێننەوە، سوێند بە خوا بە ڕاستی ئایینی هەقمان بۆ هێناون بەڵام زۆربەیان ڕاستیان پێ ناخۆشە. وە خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾[5] واتە: ئێمە هەرگیز سزای (بەندەکانمان) نادەین هەتا پێغەمبەر نەنێرین بۆیان. وە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿كُلَّمَآ أُلْقِىَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَآ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا۟ بَلَىٰ قَدْ جَآءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ ٱللَّهُ مِن شَىْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِى ضَلَـٰلٍ كَبِيرٍ﴾[6] واتە: هەرچەند دەستەیەك فڕێ بدرێنە ناویەوە دەرگاوانەکانی دۆزەخ پرسیاریان لێ دەکەن ئایا پێغەمبەرێکی ترسێنەرتان بۆ نەهاتووە لە دنیادا، وتیان: بەڵێ بۆمان هاتووە بەڵام بە درۆمان زانی‌و دەمانوت پێی خوا هیچی نەناردووەتە خوارەوە ئێوە بەس لە گومڕاییەکی گەورەدان. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَذُوقُوا۟ فَمَا لِلظَّـٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ﴾ واتە: بچێژن ئەو سزای ئاگرە لە پاداشتی ئەوەی کە دژایەتی پێغەمبەرانتان دەکرد لە هەموو کردارێکدا لە ماوەی ژیانتاندا، هیچ کەسێك نیە بێت بە هاوارتانەوە لەو سزا سەخت‌و زنجیرکراوی‌و بەدبەختیە ڕزگارتان بکات.

[1] النجم (٥٦).
[2] لطبري (٢٠/٤٧٨).
[3] الدر المنثور (٧/٣٢).
[4] الزخرف (٧٧ـ٧٨).
[5] الاسراء (١٥).
[6] الملك (٨ـ٩).

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ عَـٰلِمُ غَيْبِ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٣٨﴾ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَـٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَـٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَـٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ ﴾

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ عَـٰلِمُ غَيْبِ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾ واتە: خودا ئاگای لە هەموو نهێنیەکانی ئاسمانو زەمین هەیەو ﴿إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾ واتە: دەزانێت چی لەناو دڵاندایەو هیچی لێ ون نابێت لەوەی کە تیایدا شاراوەتەوە. وە پاشان دەفەرمووێت: ﴿هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَـٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ﴾ واتە: ئەو خودایەی کە ئێوەی لە جێی پێشینەکان لەسەر زەمیندا داناوە، گەل دوای گەلو نەوە دوای نەوەی کردووە بە جێنشین بەر لە خۆی، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ ٱلْأَرْضِ﴾[1] واتە: وە دەتانکاتە جێنشینی گەلانی تری سەر زەوی. وە دەفەرمووێت: ﴿فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ﴾ واتە: هەر کەسێك ناشوکرە، ناشوکریەکەی دەگەڕێتەوە بۆ خۆی، بۆ کەسی تر ناگەڕێتەوە، ﴿وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَـٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا﴾ واتە: هەتا بەردەوام بن لەسەر ئەو خوانەناسیە خودا زیاتر لێیان تووڕە دەبێت، ﴿وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَـٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا﴾ واتە: وە هەتا بەردەوام بن لەسەر خوانەناسی زیاتر زیان لە خۆیانو کەسو کاریان دەدەن لە ڕۆژی قیامەتدا بە پێچەوانەی خاوەن باوەڕەوە، کە هەتا تەمەنیان درێژ بێتو ئاکاری چاك دەکەن شوێنو پلەیان بەرز دەبێتەوە لەناو بەهەشتداو لە لای خودا خۆشەویست دەبنو پیرۆزباییان لێ دەکات.

﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ أَمْ ءَاتَيْنَـٰهُمْ كِتَـٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ إِن يَعِدُ ٱلظَّـٰلِمُونَ بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ ۞ إِنَّ ٱللَّهَ يُمْسِكُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ أَن تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَآ إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾ ﴾

خوای گەورە دەفەرمووێت بە پێغەمبەر (ﷺ) کە بڵێ بە موشریکەکان: ﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ أَمْ ءَاتَيْنَـٰهُمْ كِتَـٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ إِن يَعِدُ ٱلظَّـٰلِمُونَ بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴾ واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) بڵێ: هەواڵم بدەنێ ئەو هاوبەشانەی لە جیاتی خودا دەتانپەرستنو هاوارتان لێ دەکردن نیشانم بدەن لە زەویدا چیان دروست

[1] النمل (٦٢).

کردووه؟ یان لە بەدیهێنانی ئاسمانەکاندا بەشداری یان کردووە؟ یان کتێبێکمان پێداون جا بەڵگەیان لەو کتێبەدا هەیە کە بتەکان هاوبەشی خودان، نەخێر وانیە، بەڵکو ستەمکاران هیچ بەڵێنێك بە یەکتری نادەن جگە لە فریودانو هەڵخەڵەتاندن، پاشان خوای گەورە باسی مەزنی دەسەڵاتی خۆی دەکات کە بە هۆی ئەو تواناو دەسەڵاتەیەوە ئاسمانەکانو زەمین ڕاوەستاوەو بەو شێوەیە دروستی کردوون کە پێکەوە بنو نەکەون وە دەفەرمووێت: ﴿ٱللَّهَ يُمۡسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ أَن تَزُولَاۚ﴾ واتە: خوا ئاسمانەکانو زەمینی ڕاگرتووە کە نەلەرزن لە شوێنی خۆیاندا، وەك لە ئایەتی تردا فەرموویەتی: ﴿وَيُمۡسِكُ ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦٓۚ﴾[1] واتە: وە ئاسمانی ڕاگیر کردووە تا نەکەوێت بەسەر زەویدا مەگەر بە فەرمانی ئەو، وە فەرموویەتی: ﴿وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن تَقُومَ ٱلسَّمَآءُ وَٱلۡأَرۡضُ بِأَمۡرِهِۦۚ﴾[2] واتە: لە نیشانەکانی ئەوە کە ئاسمانو زەوی بە فەرمانی ئەو وەستاون. وە پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَلَئِن زَالَتَآ إِنۡ أَمۡسَكَهُمَا مِنۡ أَحَدٖ مِّنۢ بَعۡدِهِۦٓۚ﴾ واتە: ئەگەر کەوتن کەسێکی تر نیە غەیری خودا ڕایان بگرێت، ﴿إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورٗا﴾ واتە: لەگەڵ ئەوەیشدا خوای گەورە زۆر بە لەسەرخۆیی کارەکانی دەکاتو خەتا پۆشیشە، واتە: بەندەکانی دەبینێت کە بڕوای پێ ناکەنو لە فەرمانی دەردەچن، پەلەیان لێ ناکاتو دوایان دەخاتو بە شێنەیی لەگەڵیان دەجوڵێتەوەو چاوپۆشیان لێ دەکاتو لە گوناهیان دەبوورێت، بۆیە فەرموویەتی: ﴿إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورٗا﴾.

﴿ وَأَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡ لَئِن جَآءَهُمۡ نَذِيرٞ لَّيَكُونُنَّ أَهۡدَىٰ مِنۡ إِحۡدَى ٱلۡأُمَمِۖ فَلَمَّا جَآءَهُمۡ نَذِيرٞ مَّا زَادَهُمۡ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ ٱسۡتِكۡبَارٗا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَكۡرَ ٱلسَّيِّيِٕۚ وَلَا يَحِيقُ ٱلۡمَكۡرُ ٱلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهۡلِهِۦۚ فَهَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ ٱلۡأَوَّلِينَۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَبۡدِيلٗاۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَحۡوِيلًا ﴿٤٣﴾﴾

خوای گەورە باسی قورەیشو عەرەبەکان دەکات کە بە توندی سوێندیان دەخوارد پێش هاتنی پێغەمبەر (ﷺ) بۆیان، وەك دەفەرمووێت: ﴿ وَأَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡ لَئِن جَآءَهُمۡ نَذِيرٞ لَّيَكُونُنَّ أَهۡدَىٰ مِنۡ إِحۡدَى ٱلۡأُمَمِ﴾ واتە: بتپەرستان بە سوێندی هەرە گەورەیان دەخوارد بە خوا (دەیانوت) ئەگەر پێغەمبەرێکی ترسێنەریان بۆ بێت بە ڕاستی ئەوان لە هەر یەك لە ئوممەتانی تر ڕێنموونتر دەبن. زەحاكو کەسانی تریش ئەڵێن: ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿أَن

---

[1] الحج (٦٥).

[2] الروم (٢٥).

تَقُولُوٓاْ إِنَّمَآ أُنزِلَ ٱلۡكِتَٰبُ عَلَىٰ طَآئِفَتَيۡنِ مِن قَبۡلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمۡ لَغَٰفِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوۡ تَقُولُواْ لَوۡ أَنَّآ أُنزِلَ عَلَيۡنَا ٱلۡكِتَٰبُ لَكُنَّآ أَهۡدَىٰ مِنۡهُمۡۚ فَقَدۡ جَآءَكُم بَيِّنَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞۚ فَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَصَدَفَ عَنۡهَا﴾[1] واتە: لەبەر ئەوەی نەڵێن بێگومان کتێب بۆ سەر دوو کۆمەڵی گاورو جوولەکە نێردراوەتە خوارەوە لە پێش ئێمەدا کە بە ڕاستی ئێمە لە خوێندنەوەو لێکۆڵینەوەی کتێبەکانیان بێ ئاگا بووین، وە بۆ ئەوەش نەڵێن بە ڕاستی ئەگەر کتێبی ئاسمانی بۆ ئێمە بهاتایە ئەوە ئێمە لەوان ڕێنموونی تر دەبووین ئەوە بێگومان بەڵگەو نیشانە (قورئان)ی ڕوونتان لە پەروەردگارتانەوە بۆ هاتووە کە ڕێنموونیو میهرەبانیەکی گەورەیە کەواتە کێ ستەمکارترە لەو کەسەی بێباوەڕ بێت بە ئایەتەکانی خوداو بە درۆی بزانێتو ڕووی لێ وەربگێڕێت. وەك ئەم ئایەتانەش کە خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَإِن كَانُواْ لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوۡ أَنَّ عِندَنَا ذِكۡرٗا مِّنَ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلۡمُخۡلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُواْ بِهِۦۖ فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ﴾[2] واتە: بێگومان هەرچەندە بتپەرستان دەیانوت بە ڕاستی ئەگەر کتێبێکی ئاسمانی وەك کتێبی پێشینەکانمان هەبووایە، بە ڕاستی ئێمە لە بەندە پاكو خاوێنەکان دەبووین، ئینجا کە کتێبێکیان بۆ هات باوەڕیان پێ نەهێناو بە زوویی دەزانن (سەرەنجامی بێباوەڕیەکەیان چۆن دەبێت). پاشان دەفەرمووێت: ﴿فَلَمَّا جَآءَهُمۡ نَذِيرٞ﴾ واتە: کاتێك ترسێنەریان بۆ هات کە (پێغەمبەر (ﷺ)یان بۆ هات) لەگەڵ خۆی قورئانی پیرۆزی بۆ هێنان کە هەموو شتێکی تێدا ڕوون کرابووەوە، ﴿مَّا زَادَهُمۡ إِلَّا نُفُورًا﴾ واتە: زیاتر لە خودا دوورکەوتنەوەو دەستیان دایە خوانەناسی! پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ٱسۡتِكۡبَارٗا فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ واتە: خۆیان لەوە بە زلتر دەزانی شوێنی نیشانەکانی خودا بکەون لەسەر زەویدا، ﴿وَمَكۡرَ ٱلسَّيِّيِٕ﴾ واتە: وە فێڵیان دەکرد لە خەڵکی بۆ ئەوەی لە ڕێگەی خودا لایان بدەنو بیانترازێنن، ﴿وَلَا يَحِيقُ ٱلۡمَكۡرُ ٱلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهۡلِهِۦ﴾ واتە: ئەو فروفێڵە خراپەیان هەر بۆ خۆیان دەگەڕێتەوە، زیانی بۆ کەسی تر نیە، ﴿فَهَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ ٱلۡأَوَّلِينَ﴾ واتە: ئایا چاوەڕوانی سزای خودا دەکەن کە بڕوا ناهێنن بە پێغەمبەرەکەیو فەرمانەکانی پشتگوێ دەخەن وەك پێشینەکان، ﴿فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَبۡدِيلٗا﴾ واتە: هیچ گۆڕانکاریەكو دەستکاریەك بەسەر بڕیارەکانی خودای مەزندا نایەت، بەڵکو جێبەجێ دەکرێت بەسەر هەموو خوانەناسو

---

[1] الانعام (١٥٦_١٥٧).

[2] الصافات (١٦٧_١٧٠).

خراپەکاریکدا، ﴿وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَحْوِيلًا﴾ واتە: خوا مەیلی لە هەر کەسێك بێت لەناوی دا، هیچ کەسێك ناتوانێت ببێتە ڕێگری، ﴿وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥ﴾[1] واتە: وە کاتێك خوا بیەوێت هۆزێك تووشی بەلا بن هیچ بەرگرێکی بۆ نیە.

﴿ أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَكَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعْجِزَهُۥ مِن شَىْءٍ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُوا۟ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ وَلَـٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرًۢا ﴿٤٥﴾ ﴾

سەرەنجامی خراپەکاری ئەوانەی کە بڕوایان بە پێغەمبەران نەکرد لە یاد مەکەن

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَكَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعْجِزَهُۥ مِن شَىْءٍ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ ﴾ واتە: بلێ بەو خوانەناسانەی کە قورئانت بۆ هێناون، بڕۆن و بگەڕێن بەسەر زەمیندا بڕوانن و بزانن پێشینەکان ئەوانەی کە لە ئێوە بەهێزتر بوون چارەنووسیان بە چی گەیشت، چۆن خودا قڕی کردن، هەموو خوانەناسێك هەر وای بەسەر دێت، ماڵەکانیان چۆڵ بوو، هەرچیان بە دەست هێنابوو لە سامان و ماڵ و منداڵ و توانا و دەسەلات، هیچی فریایان نەکەوت و لە سزای خودا ڕزگاری نەکردن، کاتێك کە خودای مەزن فەرمانی قڕکردنی دان، چونکە هیچ شتێك ناتوانێت ببێتە ڕێگر لەبەر فەرمانی خودا، کاتێك کە بڕیاری دابێ ببێت لە ئاسمانەکان و زەمیندا، ﴿إِنَّهُۥ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴾ واتە: ئاگاداری هەموو بوونەوەرە و توانای هەیە بەسەریدا.

(حیکمەت) لە دواخستنی تۆڵە

پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُوا۟ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ ﴾ واتە: ئەگەرخوا بەهۆی گوناهەکانیانەوە بیگرتنایە و تۆڵەی لێ بسەندنایە هەموو خەڵکی سەر زەمین لەناو دەچوون و هیچ شتێکیشیان بۆ نەدەمایەوە لە ڕۆزی و مەڕو ماڵات. سەعیدی کوڕی جوبەیرو سودی لەم ئایەتەدا: ﴿مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ ﴾ دەڵێن: کاتێك کە بارانیان لە ئاسمانەوە بۆ نەباریایە گشت مەڕوماڵاتیان لەناو دەچوو، ﴿وَلَـٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾

---

[1] الرعد (١١).

واتە: بەڵام خوای مەزن مۆڵەتیان دەدات هەتا ڕۆژی قیامەت لەو کاتەدا موحاسەبەیان دەکات، هەر کەسەو پاداشتی کرداری خۆی وەردەگرێت، ئەوەی خواناس بووە پاداشتی چاکەی وەردەگرێتو ئەوەشی خوانەناسو خراپەکار بووە تۆڵەی لێ دەسێنرێت، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرًۢا﴾ واتە: هەر کاتێك ئەو ماوەیە بەسەرچوو خودا خۆی دەزانێت بەندەکانی چیان کردووە.

تەفسیری سورەتی (یس)

لە مەککەدا هاتووەتە خوارەوە

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿يسٓ ﴿١﴾ وَٱلْقُرْءَانِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّكَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾ تَنزِيلَ ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٥﴾
لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمْ فَهُمْ غَٰفِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَىٰٓ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾﴾

پێغەمبەر(ﷺ) ڕەوانەکراوە کە خەڵکی بترسێنێتو ئاگاداریان بکاتەوە

﴿يسٓ﴾ باسی ئەم پیتانە لە سەرەتای سورەتی (البقرة)دا کرا، ﴿وَٱلْقُرْءَانِ ٱلْحَكِيمِ﴾ سوێند بە قورئان کە سەر لەبەر کارزانیە. ﴿وَٱلْقُرْءَانِ ٱلْحَكِيمِ﴾ واتە سوێند بەو قورئانە کە پڕە لە کارزانیو پڕوپوچی هەرگیز تێکەڵاو نابێت نە لەم کاتەداو نە لەمەوداش ﴿إِنَّكَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ واتە: تۆ یەك لە پێغەمبەرانی، واتە: تۆ ئەی موحەمەد (ﷺ) یەکێکی لە پێغەمبەران، ﴿عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ واتە: کەوتوویتە سەر ڕاستە ڕێگە، یانی لەسەر بەرنامەو ئاینو ڕێبازێکی ڕێكو ڕاستی، ﴿تَنزِيلَ ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ﴾ ئەم قورئانە هەرە خاوەن دەسەڵاتی دلۆڤان ناردوویەتە خوار، واتە: ئەو ڕێگەو ئاینو بەرنامەی کە تۆ پێی هاتووی لە لایەن خودای خاوەن دەسەڵاتو دلۆڤان بۆ بەندە خاوەن باوەڕەکانی هاتووەتە خوارەوە. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِى لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلْأُمُورُ﴾[1] واتە: وە بە ڕاستی تۆ (خەڵك) ڕێنموونی دەکەیت بۆ ڕێگای ڕاست، ڕێگەی ئەو خودایەی کە هەرچی لە ئاسمانەکانو هەرچی لە زەویدایە هی ئەوە، بێداربن! هەموو کارەکان هەر بۆ لای خوا دەگەڕێتەوە. وە دەفەرموێت: ﴿لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أُنذِرَ

[1] الشورى (٥٢_٥٣).

ءَابَآؤُهُمْ فَهُمْ غَٰفِلُونَ ﴾ تا به هۆی ئەوەوە ترس وەبەر گەلێك بێنێت كە باب و باپیرانی پێشوویان كەس لە خوا نەیترساندوون و بێ ئاگا بوون. واتە: بۆ ئەوەی گەلێك بترسێن كە لە پێشەوە باب و باپیرانی ئەوانە هیچ كەسێك نەیترساندون و بێ ئاگا بوون، مەبەست پێی لێرە عەرەبەكانە. چونكە پێش پێغەمبەر(ﷺ) كەسێك نەهاتووە ئاگاداریان بكاتەوە. وە باسی عەرەبەكان دەكات مانای وا نیە جگە لەوان ناگرێتەوە. هەروەها باسی هەندێ كەس دەكات مانای وا نیە گشتگیر نیە بەڵكو بۆ هەموو خەڵكییە لە پێشەوە باسی ئەو ئایەت و فەرموودە موتەواترانەمان كردووە كە باسی هاتنی پێغەمبەر(ﷺ) دەكات بۆ خەڵكی بەبێ جیاوازی وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ﴾[1] واتە: (ئەی موحەممەد(ﷺ)) بڵێ خەڵكینە بە ڕاستی من پێغەمبەری خودام بۆ ئێوە هەمووتان. وە دەفەرموێت: ﴿ لَقَدْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَىٰٓ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ بەڵێنی خوا زۆرینەیان دەگرێتەوە سا ئەوان بڕوا ناهێنن. واتە: بەڵێن و جەزرەبەی خودا زۆرینەیان دەگرێتەوە كە بڕوا ناهێنن. ئیبنو جەریر دەڵێت: خودا جەزرەبەی خۆی بۆ داناون. وە لە دایكی كتێبەكان (أم الكتاب)دا بڕاوەتەوە كە ئەوانە باوەڕ ناهێنن ﴿فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ واتە: باوەڕ ناهێنن بە خوداو بە پێغەمبەرەكانی (سەلامی خوایان لێ بێت)[2].

﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِىٓ أَعْنَٰقِهِمْ أَغْلَٰلًا فَهِىَ إِلَى ٱلْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكْرَ وَخَشِىَ ٱلرَّحْمَٰنَ بِٱلْغَيْبِ ۖ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا۟ وَءَاثَٰرَهُمْ ۚ وَكُلَّ شَىْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ فِىٓ إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾﴾

ژیانی ئەو كەسانەی كە بە بەدبەخت نووسراون

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِىٓ أَعْنَٰقِهِمْ أَغْلَٰلًا فَهِىَ إِلَى ٱلْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ﴾ واتە: ئێمە ملیان دەخەینە ناو زنجیرەوە تا چەناگە شەتەكیان دەدەین، كە ناتوانن بۆ هیچ لایەك سەر بجوڵێنن. خوای گەورە دەفەرموێت: ئێمە ئەوانەی كە بڕیاری چارەڕەشیان لەسەر دراوەو بەدبەختن وێنەیان بۆ گەیشتن بۆ سەر ڕاستەڕێ وەك ئەو كەسانەیە كە زنجیر لە ملی كراوەو هەردوو دەستی لە گەردنی ئالاوە لە ژێر چەناكەیدا، سەری بەرز كردووەتەوە بە هیچ لایەكدا ناجوڵێتەوە. بۆیە خوای

---

[1] الاعراف (١٥٨).

[2] الطبري (٢٠/٤٩٢).

مـەزن فەرموویـەتی: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِيٓ أَعْنَٰقِهِمْ أَغْلَٰلًا فَهِيَ إِلَى ٱلْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ﴾، (المقمـح) واتـە: سەری بەرز کردووەتەوە. وەك ئومو زەرع دەڵێت: لە قسەکانیدا (واشرب فأتقمّح).[1] واتـە: دەخۆمـەوەو تینویەتیم دەشکێتو سەرم بەرز دەکەمەوە تینویەتیم ئەشکێنێت و تێراو ئەبم. وە هەر باسی زنجیری ملی کردووە باسی زنجیری دەستی نەکردووە هەرچەندە هەدوویان مەبەست بووە. عەوفی دەڵێت لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) لەتەفسیری ئـەم ئایەتـەدا: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِيٓ أَعْنَٰقِهِمْ أَغْلَٰلًا فَهِيَ إِلَى ٱلْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ﴾ دەڵێت: ئەم ئایەتە وەك ئـەو ئایەتـە وایە کە خـوا دەفـەرموێت: ﴿ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ ﴾[2] واتە: وە دەستت مەکە کۆت بە گەردنتدا. واتە: دەستیان بەستراوە بە ملیانەوە ناتوانن بۆ هیچ چاکەیەك بیکەنەوە.[3] موجاهید دەڵێت: ﴿فَهُم مُّقْمَحُونَ﴾ واتە: سـەریان بـەرز کردووەتەوەو دەستیان لەسەر دەمیان داناوە.[4] دەستیان لە هەموو چاکەیەك بەستراوە. خـوای گـەورە دەفـــەرمووێت: ﴿ وَجَعَلْنَا مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴾ واتـــە: لەمپەرێکمان لە پێشیانەوە داناوەو لەمپـەرێك لـە پـشتیانەوە، تارمایشمان هاویشتە سـەر گلێنـەیان بۆهیچ نـابینن. ﴿ وَجَعَلْنَا مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا﴾ واتـە: ڕێگرێکمـان لەبـەردەم دانـان لـە ڕاسـتی لایانـدا ﴿وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا﴾ واتە: بەر بەستێکیش لە پشتیشیانەوە، ئیتر هەر ئەمبەر و ئەوبەریانـە[5]. قـەتادە دەڵێت: لە ناو گومڕایی و سەرلێشێواویدا ئەمبـەر و ئەوبەریانـە[6]. ﴿فَأَغْشَيْنَٰهُمْ﴾ چاومان کوێر کردن ڕاستییان نەدەبینی ﴿فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾ واتە: سود لە چاکە وەرناگرنو شوێنی ناکەون. ئیبنـو جـەریر دەڵێـت: ڕیوایـەت کـراوەو لـە ئیبنـو عەباسـەوە (ڕەزای خـوای لێ بێـت) ئـەم ئایەتـەی دەخوێنـد: ﴿فَأَغْشَيْنَٰهُمْ﴾ بە بە عەینی موهمەلە (واتەعەینی بـێ خاڵ) کـە لـە (العشا)وە هـاتووە کە بریتیـە لـە نەخۆشیەك لە چاودا.[7] عەبدوڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەم دەڵێت: خوای گەورە ئەم دیوارەی

---

[1] البخاري (٥١٨٩)، مسلم (٢٤٤٨).

[2] الاسراء (٢٩).

[3] الطبري (٢٠/٤٩٤).

[4] الطبري (٢٠/٤٩٤).

[5] الطبري (٢٠/٤٩٥).

[6] الطبري (٢٠/٤٩٥).

[7] الطبري (٢٠/٤٩٦).

لە نێوان ئەوان و ئیسلام و باوەڕدا داناوە و ناتوانن زیان بەئیسلام بگەیەنن، پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ﴾[1] واتە: بە ڕاستی ئەوانەی دەرچووەو چەسپاوە بۆیان بڕیاری پەروەردگارت بڕوا ناهێنن، هەرچەند هەموو بەڵگەو نیشانەیەکیشیان بێت هەتا (بە چاوی خۆیان) سزای سەختی ئازاردەر ئەبینن. پاشان دەڵێت: هەر کەسێك خودا ڕێی نەدات توانای نیە زەرەر لەئیسلام بدات[2]، عیکریمە ووتی: ئەبو جەهل دەڵێت: ئەگەر موحەمەدم بینی وا دەکەم و وا دەکەم. ئەوەبوو ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە: ﴿ وَجَعَلْنَا مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴾ دەڵێت: پێیان دەوت ئەوە موحەممەدە. دەیوت: لە کوێیە؟ لە کوێیە؟ نەیدەبینی! ئیبنو جەریر ئەمەی ڕیوایەت کردووە.[3]

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ بۆ ئەوانە چ ترسیان وەبەر بهێنی، چ نەهێنی، وەك یەکە، هەر نابن بە خاوەن باوەڕ. واتە: خوا عاقیبەت شەڕی کردوون و ترساندن و ئاگادارکردنەوە کاریان تێناکات و لە سەرەتای سورەتی (البقرة)دا نمونەی ئەم ئایەتانە هاتووە. وەك خوای مەزن لەم ئایەتانەشدا فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ﴾[4]، واتە: بە ڕاستی ئەوانەی دەرچووەو چەسپاوە بۆیان بڕیاری پەروەردگارت بڕوا ناهێنن، هەرچەند هەموو بەڵگەو نیشانەیەکیش بۆیان بێت هەتا (بە چاوی خۆیان) سزای سەختی ئازاردەر دەبینن. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكْرَ وَخَشِىَ ٱلرَّحْمَٰنَ بِٱلْغَيْبِ ۖ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴾ واتە: ترس وەبەرهێنانەکەت هەر بۆ کەسێك باوی هەیە. پەیڕەوکەری ئەم قورئانەیە و لە نەدیتە ترسی خودای لە دڵدایە. سا تۆ مزگێنی پێبدە کەچاو پۆشی لێدەکرێت و پاداشتی باشیشی هەیە. ﴿ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكْرَ ﴾ واتە: ئاگادارکردنەوەکەت تەنها خاوەن باوەڕان کەڵکی لێ وەردەگرن، ئەوانەی کە شوێن ئەم قورئانە پیرۆزە کەوتوون، ﴿وَخَشِىَ ٱلرَّحْمَٰنَ بِٱلْغَيْبِ﴾ واتە: لە پەنهانیدا ترسی خودای لە دڵدایە لە کاتێکدا کە کەس نایبینێت غەیری خودای گەورە کە ئاگای لێیەتی و هەرچی دەکات ئەو دەیزانێت، ﴿فَبَشِّرْهُ

---

[1] یونس (۹٦ـ۹۷).

[2] الطبري (۲۰/٤۹٥).

[3] الطبري (۲۰/٤۹٥).

[4] یونس (۹٦ـ۹۷).

بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴾ واتە: مژدەی بدەرێ کە لە گوناهەکانی دەبوورێتو پاداشتی زۆر فراوانو چاكو باشی دەدرێتەوە. وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴾[1] واتە: ئەوانەی لە پەنهانیدا لە خوای خۆیان دەترسن لێخۆشبوونو پاداشتی گەورەیان بۆ هەیە. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴾ واتە: ئێمە خۆمان مردووان زیندوو دەکەینەوەو هەر کارێکی بە زیندوویی کردوویانەو شوێنەواریان، گشت دەنووسین هەموو شتمان لە کتێبێکی پێشەنگدا هەژمارکردووە. ﴿ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَىٰ ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا ئێمە خۆمان مردووان زیندوو دەکەینەوە. لەم ئایەتەوە دەردەکەوێت کە خودای گەورە مەیلی لێ بێت دڵی هەندێ لە خوانەناسان زیندوو دەکاتەوە ئەوانەی کە دڵیان مردووەو گومڕابوون. ڕێیان نیشان دەدات بۆ سەر ڕاستی دوای ئەو گومڕاییە. وەك خوای مەزن دوای باسی ڕەقبوونی دڵەکان فەرموویەتی: ﴿اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾[2]، واتە: بێگومان بزانن کە خودا زەوی زیندوو دەکاتەوە دوای مردنی بێگومان نیشانەو بەڵگەکانمان بۆ ڕوون کردوونەتەوە تا بیر بکەنەوە. وە دەفەرموێت: ﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ﴾ واتە: هەرچیان کردووەو شوێنەوارەکانیشیان ئەوەی دوای خۆیان بەجێیان هێشتووە هەموو دەنووسینو پاداشتیان دەدەینەوە لەسەری ئەگەر چاك بوو بە چاکەو ئەگەر خراپیش بوو بە خراپە وەك پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت: (هەر کەسێك کارێکی چاكو جوان بکات لە ئیسلامدا پاداشتەکەی وەردەگرێتو پاداشتی ئەو کەسەش وەردەگرێت کە بەو کارە جوانەی ئەو هەڵدەسێت دوای خۆی بەبێ ئەوەی هیچ لە پاداشتی ئەو کەسانە کەم ببێتەوە. وە هەر کەسیش کارێکی خراپو ناشیرین بکات لە ئیسلامدا تاوانەکەی دەکەوێتە سەر شانیو تاوانی ئەو کەسانەش هەڵدەگرێت لە دوای خۆی دەیکەنو پێی هەڵدەسن بەبێ ئەوەی لە تاوانی ئەو کەسانە کەم ببێتەوە). موسلیم ڕیوایەتی کردووە لە جەریری کوڕی عبدالله ی بەجەلیەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) کە چیرۆکی ئەو مۆزەرڕێیانەش باس ئەکات ئەو جلوبەرگی خوری تەختەتیان لەبەردابوو[3]، ئیبنو ئەبی حاتەمیش ئەم فەرموودەیەی ڕیوایەت کردووە بەدرێژی لە جەریری کوڕی عەبدوڵاوە (ڕەزای خوای لێ بێت) پاشان

---

[1] الملك (١٢).

[2] الحديد (١٧).

[3] مسلم (٢/٧٠٤).

ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ﴾، موسلیمیش ڕیوایەتی کردووە لە ڕێگایەکی ترەوە.[1] وەهەروەها ئەو فەرموودەیەی کە لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (کاتێك ئادەم مرد کردەوەی دەبڕێتەوە مەگین لە سێ شتدا نەبێت: لەزانیاریەکەوە کە سوودی لێ وەربگیرێت، یان لە منداڵێکی چاکەوە کە بۆی بپاڕێتەوەو دوعای بۆبکات، یان لە خێروبێرێکی بەردەوامەوە کە لە دوای خۆی جێی دەهێڵێ)[2]. سوفیانی سەوری دەڵێت: لە ئەبو سەعیدەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: بیستم لە موجاهید لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا: ﴿إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ﴾ دەیوت: ئەو شوێنەوارانەی کە لە کاتی گومڕاییدا کردوویانەو بەجێیان هێشتووە بۆیان ئەنووسین. ئیبنو ئەبی نوجەییح و کەسانی تریش وتوویانە لە موجاهیدەوە ﴿مَا قَدَّمُوا﴾ کردەکانیان کە کردوویانە ﴿وَآثَارَهُمْ﴾ ئەو هەنگاوانەی بە قاچیان ناویانە.[3] حەسەنو قەتادەیش هەر وایان وتووە، ﴿وَآثَارَهُمْ﴾ واتە: هەنگاوەکانیان.[4] قەتادە دەڵێت: ئەی نەوەی ئادەم ئەگەر خودای گەورە شتێکی تۆی لە بیر نەمایە. ئەوەی ڕەشەبا کوێری دەکردەوەو دەیسڕیەوە لە بیری دەکرد لەو شوێنەوارانە.[5] بەڵام خوای گەورە هەمووی ژمارە کردووە لەسەر نەوەی ئادەم لەو شوێنەوارو ئەوانەش کە لە سەرپێچیو تاواندا بە کاری هێناوە. هەر کەسێك پێی خۆشەو حەز دەکات با شوێنەوار لە ڕەزامەندی خودادا بەجێ بهێڵێ. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە جابری کوڕی عەبدوڵاوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: زەوی دەوری مزگەوت چەند شوێنی چۆڵ بوو، بەنی (سەلیمە) ویستیان بگوێزنەوەو بچنە پاڵ مزگەوت، ئەو هەواڵە گەیشتە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی پێیان: (بیستوومە کە ئێوە دەتانەوێت بچنە نزیك مزگەوت؟) وتیان: بەڵێ ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) وامان نیاز بووە. پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (ئەی بەنی سەلیمە لەماڵەکانی خۆتان بمێننەوە با شوێنەوارەکانتان بنووسرێت. لەماڵەکانی خۆتان بمێننەوە با شوێنەوارەکانتان بۆ بنووسرێت).[6] هەر بەو شێوەیە

[1] مسلم (٢/٧٠٦).
[2] مسلم (٣/١٢٥٥).
[3] الطبري (٢٠/٤٩٧).
[4] الطبري (٢٠/٤٩٩).
[5] الطبري (٢٠/٤٩٩).
[6] أحمد (٣/٣٣٢).

موسلیمیش ڕیوایەتی کردووە لە جابیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت)[1] دیسان ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵای کوڕی عەمرەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: پیاوێك لەم مەدینە مرد پێغەمبەر(ﷺ)نوێژی لەسەر کردو فەرمووی: (خۆزگە لە شوێنێکدا بمردایە کە تیایدا لە دایك نەبووە)! پیاوێك لەو خەڵکە وتی: لەبەرچی ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ)؟، پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (وەختێك پیاو لە شوێنێ کە تێیدا لە دایك نەبووە بمرێت. ئەو ماوەیەی کە لێی لەدایك بووە هەتا ئەو شوێنەوارەی کە تێیدا ئەمرێت، هەمووی بۆحیساب دەکرێت لە بەهەشتدا).[2] نەسائیو ئیبنو ماجەش ڕیوایەتیان کردووە.[3] ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە سابتەوە دەڵێت: لەگەڵ ئەنەس (ڕەزای خوای لێ بێت) ڕۆیشتین، وەختێك نوێژمان تەواو کرد ئەنەس وتی: لەگەڵ زەیدی کوڕی سابت دەچووم بە ڕێدا، بە پەلە دەڕۆیشتم. وتی: ئەی ئەنەس: ئایا ئاگاداری کە شوێنەوار دەنوسرێت؟).[4] ئەم قسەیەو قسەی پێشوو هیچ جیاوازیەك نیە لە نێوانیاندا. بەڵکو بێدارکردنەوەیەکی زیاترو چاکترە. چونکە کاتێك ئەو کەسە شوێنەوارەکانی دەنووسرێت. کەواتە ئەو کارانەی کە دەیکات لە چاکەو خراپە چاکترو باشتر دەنووسرێت، والله أعلم. هەروەها خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ فِيٓ إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴾ واتە: هەرچی بوونەوەر هەیە هەموومان لە کتێبێکی ڕوونکەرەوەدا ژماردووەو نووسیوە لە (لوح المحفوظ)دا ، ﴿إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴾ لێرەدا مەبەست پێی (أم الكتاب)ە ئەمە قسەی موجاهیدو قەتادەو عەبدوڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەمە.[5] وە هەر بەو شێوەیە خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ يَوْمَ نَدْعُواْ كُلَّ أُنَاسِۭ بِإِمَٰمِهِمْ ﴾[6] واتە: لەو ڕۆژەدا هەموو خەڵك بانگ دەکەین لەگەڵ نامەی کردەوەیان کە دەبێتە شایەت لەسەر کردارەکانیان لە چاکەو خراپە. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ وَجِاْيٓءَ بِٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلشُّهَدَآءِ ﴾[7] واتە: وە نامەی کردەوە لەبەر دەمیاندا دادەنرێتو پێغەمبەرەکانو شایەتەکان دەهێنرێن. وە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ فَتَرَى ٱلْمُجْرِمِينَ

---

[1] مسلم (٤٦٢/١).

[2] احمد (١٧٧/٢)، فەرموودەیەکی بەهێز نیە.

[3] النسائي (٧/٤)، ابن ماجه (٥١٥/١)، فەرموودەیەکی بەهێز نیە.

[4] الطبري (٤٩٨/٢٠).

[5] الطبري (٤٩٩/٢٠).

[6] الاسراء (٧١).

[7] الزمر (٦٩).

مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَٰوَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا ٱلْكِتَٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّآ أَحْصَىٰهَا ۚ وَوَجَدُوا۟ مَا عَمِلُوا۟ حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴾[1] واته: نامه‌ی کرده‌وه‌کان دابه‌ش ده‌کرێت (ده‌درێته ده‌ستی ڕاستی چاکان‌و ده‌ستی چه‌پی تاوانباران) ئینجا تاوانباران ده‌بینی زۆر ده‌ترسن له‌و (هه‌موو تاوان‌و خراپه‌)ی که‌ تێیدایه‌و ده‌ڵێن: ئای هاوار بۆئێمه‌ ئه‌م نامه‌و ده‌فته‌ره‌ چیه‌؟ هیچ کرده‌وه‌یه‌کی بچووك‌و گه‌وره‌ی به‌جێ نه‌هێشتووه‌و تۆماری نه‌کردبێت، هه‌ر کرده‌وه‌یه‌کیان کردبێت(تیایدا) ئاماده‌یه‌و په‌روه‌ردگارت سته‌م له‌ که‌س ناکات.

﴿وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَٰبَ ٱلْقَرْيَةِ إِذْ جَآءَهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓا۟ إِنَّآ إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا۟ مَآ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحْمَٰنُ مِن شَىْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا۟ رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّآ إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَآ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٧﴾﴾

به‌سه‌رهاتی خه‌ڵكی نـاو ئاواییه‌كـه‌ له‌گـه‌ڵ پێغه‌مبه‌ره‌كانیانـدا كـه‌وا ده‌گه‌یـه‌نێت درۆزنـه‌كان هه‌موویان تیاچوون

خوای مه‌زن ده‌فه‌رمووێت: ﴿وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَٰبَ ٱلْقَرْيَةِ إِذْ جَآءَهَا ٱلْمُرْسَلُونَ﴾ واته: به‌سه‌رهاتی خه‌ڵكی ناو ئاواییه‌كه‌یان بۆ نمونه‌ بۆ بگێڕه‌وه‌ كه‌ پێغه‌مبه‌ر(ﷺ) چوونه‌ لایان. ﴿وَٱضْرِبْ لَهُم﴾ واته: ئه‌ی موحه‌مه‌د (ﷺ) به‌سه‌رهاتی خه‌ڵكی ئه‌و ئاواییه‌ بگێڕه‌وه‌ بۆ هۆزه‌كه‌ی خۆت كه‌ باوه‌ڕت پێ ناكه‌ن، ﴿مَّثَلًا أَصْحَٰبَ ٱلْقَرْيَةِ إِذْ جَآءَهَا ٱلْمُرْسَلُونَ﴾ كه‌ پێغه‌مبه‌ران (سه‌لامی خوایان لێ بێت) ده‌ڕۆیشتنه‌ لایان. ئیبنو ئیسحاق ده‌ڵێت: پێی گه‌یشتووه‌ له‌ ئیبنو عه‌باس‌و كه‌عبی ئه‌حبارو وه‌هه‌بی كوڕی مونه‌بیهه‌وه‌ كه‌ ئه‌و ئاواییه‌ شاری ئه‌نتاكیه‌ بووه‌ پادشایه‌كی تێدا بووه‌ ناوی ئه‌نتخسی كوڕی ئه‌نتخسی كوڕی ئه‌نتیخس بووه‌ كه‌ پادشایه‌كی بتپه‌رست بووه‌. خوای گه‌وره‌ سێ پێغه‌مبه‌ری (سه‌لامی خوایان لێ بێت) بۆ ناردن كه‌ ناویان سادق‌و سه‌دوق‌و شه‌لوم بووه‌. باوه‌ڕی پێ نه‌كردوون.[2] هه‌روه‌ها ڕیوایه‌ت كراوه‌ له‌ بوره‌یده‌ی كوڕی خوسه‌یب و عیكریمه‌و قه‌تاده‌و زوهه‌ریشه‌وه‌ كه‌ ئه‌و ئاواییه‌ ئه‌نتاكیه‌ بووه‌.[3] هه‌ندێ له‌ زانایان گومانیان بۆدروست بووه‌ كه‌ ئه‌و ئاواییه‌ ئه‌نتاكیه‌ بووبێت إن شاء الله ئێمه‌ش پاش باسكردنی به‌سه‌رهاته‌كه‌ باسی ده‌كه‌ین. خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمووێت: ﴿إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا

---

[1] الكهف (٤٩).

[2] الطبري (٢٠/٥٠٠).

[3] الطبري (٢٠/٥٠٠).

فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓاْ إِنَّآ إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴾ واتە: ئەو دەمەی کە دوو کەسمان بۆ بەڕێ کردن. کەسیان بڕوایان پێ نەکردن. پێغەمبەری سێهەمیشمان ناردە لایان. یارمەتی ئەو دووانە بدات. وتیان: ئێمە بێگومان، بۆ لای ئێوە ناردراوین. ﴿إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱثْنَيْنِ ﴾ کاتێك کە دوو پێغەمبەرمان بۆ ناردن باوەڕیان پێ نەکردن، ﴿فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ ﴾ بۆ پشتگیریو یارمەتی دانی ئەو پێغەمبەرانە (سەلامی خوایان لێ بێت) پێغەمبەری سێهەمیشمان بۆ ڕەوانە کردن. ئیبنو جورەیج دەڵێت: لە وەهبی کوڕی سولەیمانەوە، لە شوعەیبی جوبەئیەوە وتوویەتی: ناوی ئەو دوو پێغەمبەری پێشوو شەمعونو یوحەنا بووە سێهەمیش ناوی بۆڵس بووە. ئاواییەکەیش ئەنتاکیە بووە. ﴿فَقَالُوٓاْ إِنَّآ إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴾ وتیان بە خەڵکی ئەو ئاواییە بەدڵنیاییەوە ئێمە لە لایەن خوای گەورەوە ڕەوانە کراوین بۆ لای ئێوە. ئەو خودایەی کە ئێوەی دروست کردووەو فەرمانی پێداون کە تەنها ئەو بپەرستنو هاوەڵی بۆ دانەنێن. ئەبولعالیە دەڵێت: قەتادەی کوڕی دیعامە لای وابوو کە ئەوانە سێ نوێنەری عیسای کوڕی مەریەم بوون (سەلامی خوایان لێ بێت) نێردران بۆ لای خەڵکی ئەنتاکیە، ﴿ قَالُواْ مَآ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحْمَٰنُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴾ وتیان: ئێوە هەر مرۆڤێکن وەك خۆمان. خودا هیچی نەناردووەتە خوارەوە، ئێوە کارتان درۆکردنە، ﴿ قَالُواْ مَآ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ﴾ واتە: ئێوە هەروەك ئێمە ئادەمین، چۆن کتێب هاتووە بۆ ئێوەو بۆ ئێمەش نەهاتووە کە ئێوە مرۆڤنو ئێمەش هەر مرۆڤین. بۆچی نیگاش بۆ ئێمە نایەت وەکو ئێوە. خۆ ئەگەر ئێوە پێغەمبەر بوونایە، دەبوو فریشتە بوونایە. لە وێنەی ئەم قسانە زۆرە لەناو ئەو گەلانەی کە باوەڕیان بە پێغەمبەرەکانیان نەهێناوە وەك خوای گەورە بۆمان باس دەکاتو دەفەرمووێت: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُۥ كَانَت تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَقَالُوٓاْ أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا ﴾[1] واتە:ئەو (سزایە) بێگومان بە هۆی ئەوەوە بوو کە پێغەمبەرانیان بۆ هات بە بەڵگەی ئاشکراوە کەچی دەیانوت چۆن دەبێت ئادەمییەك لە خۆمان ڕێنموونیمان بکات. بە لایانەوە جێگای سەرسوڕمان بووەو باوەڕیان پێ نەکردووە. ﴿قَالُوٓاْ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴾[2] واتە: وتیان ئێوەش هەر ئادەمیەکی وەك ئێمەن دەتانەوێت بەرگری ئێمە بکەنو لامان بدەن لە (پەرستنی) ئەوەی کە باووباپیرانمان دەیانپەرست دەی نیشانەو بەڵگەیەکی ڕوونمان بۆ بێنن. وە خوای گەورە قسەی ئەوانە دەگێڕێتەوەو دەفەرمووێت:

---

[1] التغابن (٦).

[2] ابراهیم (١٠).

﴿وَلَئِنْ أَطَعْتُم بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ﴾[1] واتە: سوێند بە خوا ئەگەر ئێوە گوێڕایەڵی بەشەرێکی وەك خۆتان بکەن بێگومان ئێوە ڕەنجەسار دەبن. وە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَن قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَّسُولًا﴾[2] واتە: هیچ شتێك بەرگری خەڵکی نەکرد لەوەی کە باوەڕ بێنن کاتێك کە ڕێنموونی ئایینی حەقیان بۆ هات بێجگە لەوەی دەیانوت: چۆن خوا ئادەمیەك بە پێغەمبەر دەنێرێت. بۆیە ئەمانە لێرەدا وتوویانە وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَالُوا مَا أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا أَنزَلَ الرَّحْمَٰنُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ﴾ وتیان: پەروەردگاری ئێمە خۆی دەزانێت کە بۆ لای ئێوە ڕاسپێردراوین. یانی: هەرسێ پێغەمبەرەکە وەڵامیان دانەوەو وتیان: خوای خۆی دەزانێت کە ئێمە ڕاسپێراوی ئەوین بۆ لای ئێوە. خۆ ئەگەر درۆیەك بە ناوی ئەوەوە بکەین. خودا خۆی سزامان دەداتو تۆڵەمان لێ دەسێنێت. بەڵام خوای گەورە یارمەتیمان دەداتو سەرمان دەخات بەسەر ئێوەداو بەم زووانە دەزانن کە پاشەڕۆژ بۆ کێ دەبێتو کێش شەرمەزار دەبێت. وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا ۖ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾[3] واتە: بڵێ (پێیان) خوا بەسە بۆ شایەتی دان لە نێوان منو ئێوەدا ئەوەی لە ئاسمانەکانو زەویدایە دەیزانێتو کەسانێك کە باوەڕیان هێناوە بە بەتاڵو بێباوەڕ بوون بە خوا تەنها ئەوانەن زەرەرمەندان. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ واتە: ئێمە هەر ئەوەمان لەسەرە، پەیامی ئەو بە ئاشکرا بە ئێوە بڵێین، نە هیچی تر. دەڵێن: ئەوەی لەسەر ئێمە بێت گەیاندنی پەیامی خودایە کە بە ئێوە بگەیەنین. خۆ ئەگەر شوێنی کەوتنو بە گوێتان کرد لە دنیاو قیامەتدا بەختەوەر دەبن. ئەگەر شوێنیشی نەکەوتن بەم زووانە دەزاننو ئاکامەکەی وەردەگرن. والله أعلم.

﴿قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۖ لَئِن لَّمْ تَنتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا طَائِرُكُم مَّعَكُمْ ۚ أَئِن ذُكِّرْتُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾﴾

[1] المؤمنون (٣٤).

[2] الاسراء (٩٤).

[3] العنكبوت (٥٢).

خـوای گـەورە دەفـەرموویت: ﴿قَالُوٓاْ إِنَّا تَطَيَّرۡنَا بِكُمۡۖ لَئِن لَّمۡ تَنتَهُواْ لَنَرۡجُمَنَّكُمۡ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ واتە: وتیان: پیٚو قەدەمی ئێوە بۆ ئێمە شوومە، دەست هەڵنەگرن، بەردەبارانتان دەکەینو سەخت جەزرەبەتان دەدەین. وەختێك پێغەمبەرەکان وتیان: ئێمە هەر گەیاندنی ئەو پەیامەمان لەسەرە کە پێتان بگەیەنین. خەڵکی ئاواییەکە وتیان ﴿إِنَّا تَطَيَّرۡنَا بِكُمۡ﴾ ئێمە هیچ خێروبێرێك بە ناوچاوانی ئێوەوە نابینین کە سودی ببێت بۆ ژیانمان. وە ئەگەر تووشی خراپەیەکیش بووین بەهۆی ئێوەوە بەسەرمان دێت.[1] موجاهید دەڵێت: ئەیانووت: هیچ کەسێکی وەك ئێوە نەچووەتە ئاواییەك مەگین خەڵکەکەی تووشی سزاو ئازار هاتوون، ﴿لَئِن لَّمۡ تَنتَهُواْ لَنَرۡجُمَنَّكُمۡ﴾ ئەگەر واز نەهێنن بەردەبارانتان دەکەین، قەتادە وتوویەتی.[2] ﴿وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ جەزرەبەی سەختتان دەدەین. خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿قَالُواْ طَٰٓئِرُكُم مَّعَكُمۡۚ أَئِن ذُكِّرۡتُمۚ بَلۡ أَنتُمۡ قَوۡمٞ مُّسۡرِفُونَ﴾ واتە: وتیان: شومیتان لە خۆتانە، ئاخۆ ئەگەر ئامۆژگاری بکرێن (ئاوا دەکەن)؟ بەڵکو ئێوە کۆمەڵێکن لە ئەندازەی خۆتان دەرچوون، ﴿قَالُواْ طَٰٓئِرُكُم مَّعَكُمۡ﴾ پێغەمبەرەکانیان (سەلامی خوایان لێ بێت) پێیان وتن: شومی پیٚو قەدەم شومی لە خۆتانەوەیە. وەك خوای گەورە لە بارەی هۆزی فیرعەونەوە فەرموویەتی: ﴿فَإِذَا جَآءَتۡهُمُ ٱلۡحَسَنَةُ قَالُواْ لَنَا هَٰذِهِۦۖ وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةٞ يَطَّيَّرُواْ بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓۗ أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمۡ عِندَ ٱللَّهِ﴾[3] واتە: جا کاتێك چاکەیان بۆ بهاتایە (لە سەروەتو بەروبووم) دەیانوت: ئەمە شایستەی ئێمەیە بەڵام کاتێك تووشی بەڵاو خراپە بوونایە (دەیانوت) بە هۆی شومی موساو شوێنکەوتووانیەوەیە ! بێداربن! بێگومان ئەو (ناخۆشیانە)ی بە لایانەوە شومو خراپە لە لایەن خواوەیە (نەك موساو ئیمانداران). چارەنووستان لای خودایە، هۆزی پێغەمبەر سالح (سەلامی خوای لێ بێت) وتیان وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ٱطَّيَّرۡنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَۚ قَالَ طَٰٓئِرُكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ﴾[4] واتە: ئێمە تووشی شومیو نەگبەتی بووین بە هۆی تۆو ئەوانەی لەگەڵ تۆدان، (صالح) فەرمووی: هۆی ئەو نەگبەتیەی ئێوە لە لای خودایە (کە بێباوەڕیتانە). لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَإِن تُصِبۡهُمۡ حَسَنَةٞ يَقُولُواْ هَٰذِهِۦ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِۖ وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةٞ يَقُولُواْ هَٰذِهِۦ مِنۡ عِندِكَۚ قُلۡ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِۖ فَمَالِ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلۡقَوۡمِ لَا

---

[1] الطبري (٢٠/٥٠٢).

[2] الطبري (٢٠/٥٠٢).

[3] الاعراف (١٣١).

[4] النمل (٤٧).

يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾[1] واتە: وە ئەگەر (ناپاکان) خۆشیو چاکە هاتە ڕێیان دەڵێن ئەمە لە لایەن خواوەیەو ئەگەر تووشی ناخۆشیو خراپەیەك هاتن دەڵێن ئەمە لە لایەن تۆوەیە، (ئەی موحەممەد (ﷺ)) بڵێ: هەمووی لە لایەن خواوەیە ئەوە ئەو خەڵکە چیانە وەکو لە هیچ قسەیەك تێ نەگەن وایە.

وە لێرەدا دەفەرموویێت: ﴿أَئِن ذُكِّرْتُم بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ﴾ واتە: لەبەر ئەوەی کە ئێمە ئامۆژگاریمان کردنو داوامان لێکردن کە بە تەنها خودا بپەرستن شتی تری لەگەڵ مەپەرستن کەچی ئێوە ئا بەو شێوەیە وەڵاممان دەدەنەوە هەڕەشەمان لێ دەکەنو دەمانترسێنن. قەتادە دەڵێت: واتە: ئەگەر ئامۆژگاریمان بکردنایە کە فەرمانی خودا بەجێ بێنن. ئێوە بە شوم سەیری ئێمەتان دەکرد بەڵکو ئێوە گەلێکی لە ئەندازەی خۆتان دەرچوون[2].

﴿وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا مَن لَّا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ أَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِ آلِهَةً إِن يُرِدْنِ الرَّحْمَٰنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّي إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّي آمَنتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ ﴿٢٥﴾﴾

خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ﴾ واتە: پیاوێك لەوسەری شارەوە بە غار دەهات. وتی: کەسەکانم! بکەونە شوێن ئەو کەسانە ڕاسپێردراون. ئیبنو ئیسحاق وەك لە ئیبنو عەباسو کەعبی ئەحبارو وەهەبی کوڕی مونەببیهەوە پێی گەیشتووە دەڵێت: خەڵکی ئەو ئاوایییە ویستیان ئەو کەسانە بکوژن کە نێردرابوون بۆ لایان، پیاوێك لە سەری شارەوە بە ڕاکردن هات بۆ لایان، بۆ ئەوەی یارمەتیان بدات نەهێڵێت هۆزەکەی ئازاریان بدەن. وتراوە: ئەو کەسە حەبیب (حبيب) بووە خەریکی دروستکردنی تۆڕی ماسی بووە، کابرایەکی نەخۆش بووە، گولی زۆر بەخێرایی لەشی داگرتووە، زۆر بەخشندە بووە، نیوەی ئەو پارەیەی دەستی دەکەوت لە ڕێی خوادا ئەیبەخشیو پیاوێکی زۆر ڕاستو پاك بووە.[3] شەبیبی کوڕی بیشر دەڵێت: لە عیکریمەوە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) ناوی هاوەڵەکەی (یس) حەبیبی نەجاڕ بووە کە هۆزەکەی کوشتیان. ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ﴾ وتی: خەڵکینە شوێنی ئەوانە بکەون ڕاسپێردراون بۆ

[1] النساء (٧٨).

[2] الطبري (٢٠/٥٠٤).

[3] الطبري (٢٠/٥٠٤).

لاتان. داوای کردووە لە هۆزەکەی کە شوێنی ئەو پێغەمبەرانە بکەون کە هاتوون بۆ لایان، ﴿ ٱتَّبِعُواْ مَن لَّا يَسۡـَٔلُكُمۡ أَجۡرٗا وَهُم مُّهۡتَدُونَ ﴾ واتە: پەیڕەوی ئەمانە بکەن کە بۆ خۆیان شارەزای ڕێگەی خوداو هیچ پاداشتیان لێتان ناوێت! واتە: شوێنی ئەوانە بکەون کە هیچ پاداشتێکیان لە ئێوە ناوێت لەسەر بڵاوکردنەوەی ئەو پەیامەی کە بۆیان هێناون و شارەزای ئەو ڕێگەیەن کە ئێوەی بۆ بانگ دەکەن کە بریتیە لە ناسینی خودای گەورە بە تەنهاو هاوەڵ دانەنانە بۆی. ﴿وَمَا لِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴾ واتە: من بۆ دەبێت ئەو کەسەی دروستی کردووم نەیپەرستم، هەموومان هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە! ﴿وَمَا لِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي فَطَرَنِي ﴾ واتە: من بۆچی بە تاک و تەنها ئەو خودایەی منی وەدی هێناوەو شەریکی نیە نەپەرستم ﴿وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴾ وە لە ڕۆژی قیامەتدا هەر بۆ لای ئەو دەڕۆنەوە پاداشتی کردەوەکانتان دەداتەوە، ئەگەر چاك بوو بە چاکە ئەگەر خراپیش بوو بە سـزادان. ﴿ ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِن يُرِدۡنِ ٱلرَّحۡمَٰنُ بِضُرّٖ لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا وَلَا يُنقِذُونِ ﴾ واتە: چۆن من دەچم (غەیری خودا) ئەو شتانە دەپەرستم هەر کاتێك خودا بیەوێت بەڵایەکم بەسەر بێت، تکای ئەوان هیچ بەهرەیەکم بۆ نادات و ناتوانن ڕزگارم بکەن. ﴿ ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً ﴾ ئەمە ئیستیفهامێکی ئینکاریە. سەرزەنشت و ناڕەزایی دەربڕینە واتە هەرگیز کاری وەها ناکەم، ﴿إِن يُرِدۡنِ ٱلرَّحۡمَٰنُ بِضُرّٖ لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا وَلَا يُنقِذُونِ ﴾ واتە: ئەو شتانەی ئێوە دەیانپەرستن بێجگە لە خودا هیچ دەسەڵاتێکیان نیەو خۆ ئەگەر خودا بەڵایەکم بەسەر بێنێت خۆی نەبێت کەس ناتوانێت لەسەرم لابەرێت و تکام بۆ بکات و ڕزگارم بکات. ﴿فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ﴾[1] واتە: غەیری خودا کەس لەسەرم لاینابات. ﴿ إِنِّيٓ إِذٗا لَّفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ﴾ واتە: ئەگەر وابێت، ئەوساکە من بە ئاشکرا گومڕا بووم. واتە: ئەگەر غەیری خودا کەسێکی تر بپەرستم من بە ئاشکرا سەرم لێ شێواوە، ﴿ إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴾ واتە: من بە پەروەردگاری ئێوە بڕوام هێناوە سا ئێوەش گوێم بۆبگرن. ئیبنو ئیسحاق وەك پێی گەیشتووە لە ئیبنو عەباس و کەعب و وەهەبەوە دەڵێت: بە هۆزەکەی ووت: ﴿ إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴾ من بڕوام هێنا بە پەروەردگاری ئێوە دە گوێ بگرن لە قسەکانم.[2] وە هەڵیش دەگرێت ئەو قسانەی لەگەڵ پێغەمبەرەکاندا کردبێت (سەلامی خوایان لێ بێت)

---

[1] الانعام (١٧).

[2] الطبري (٢٠/٥٠٧).

کە پێی وتوون: ﴿ إِنِّیٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ ﴾ من باوەڕ هێنا بەو خوایەی کە ئێوەی ڕەوانە کردووە ﴿فَٱسۡمَعُونِ ﴾ واتە: ئێوە شایەتیم بۆ بدەن لای خودا. ئیبنو جەریر ئەمەی گێڕاوەتەوەو دەڵێت: کەسانی تریش وتوویانە: ئەو پیاوە بەو شێوەیە قسەی لەگەڵ پێغەمبەرەکان کردووەو پێیان دەڵێت: گوێتان لە قسەکانم بێت بۆ ئەوەی شایەتیم بۆ بدەن لە لای پەروەردگارم کە من بڕوام بە پەروەردگاری ئێوە هێناوەو شوێنی ئێوە کەوتووم. ئەم قسەیە کە ئیبنو جەریر گێڕاویەتیەوە لەو کەسانەوە ماناکەی ڕوونو ئاشکراترە والله أعلم. ئیبنو ئیسحاق لەوەی کە پێی گەیشتووە لە ئیبنو عەباسو کەعبو وەهەبەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت)دەڵێت: کاتێك پیاوەکە ئەو قسانەی کرد هەموو بە یەکەوە پەلاماریان دایەو کوشتیان. هیچ کەسێکی نەبوو بەرگری لێ بکات.[1] قەتادە دەڵێت: هەموو خەڵکەکە بەردەبارانیان دەکرد ئەویش دەیوت: خوایە ڕێ نیشانی هۆزەکەم بدە چونکە ئەوانە نازانن و تێناگەن. بەردەوام لێیان دەداو ئەویش هەر ئەو دوعایەی بۆ دەکردن هەتا کوشتیان خوا لێی ڕازی بێت[2]!

﴿قِيلَ ٱدۡخُلِ ٱلۡجَنَّةَۖ قَالَ يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ ٢٦ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ ٢٧ ۞ وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ مِنۢ بَعۡدِهِۦ مِن جُندٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ ٢٨ إِن كَانَتۡ إِلَّا صَيۡحَةٗ وَٰحِدَةٗ فَإِذَا هُمۡ خَٰمِدُونَ ٢٩﴾

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ قِيلَ ٱدۡخُلِ ٱلۡجَنَّةَۖ قَالَ يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ ﴾ واتە: وترا: وەرە بەهەشتەوە، وتی: بریا هۆزەکەیشم بیانزانیایە. موحەمەدی کوڕی ئیسحاق گێڕاویەتەوە لە هەندێ لە هاوەڵەکانیەوە ئەوانیش لە ئیبنو مەسعودەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ئەوەندەیان لێداو خستیانە ژێر لەقە هەتا ڕیخۆڵەکانی لە دوایەوە هاتنە دەرەوە. خوای گەورە فەرمووی: ﴿ٱدۡخُلِ ٱلۡجَنَّةَ﴾ بڕۆرە بەهەشتەوە. چووە بەهەشتەوەو لەوێ ژیانی هەتاهەتایی دەست پێکردو خوای گەورە ئێشو ئازارو دلگرانیو نەخۆشیەکەی دنیای نەهێشت.[3] موجاهید دەڵێت: وترا بە حەبیبی نەجار: وەرە بەهەشتەوە. یانی کاتێك کە شەهیدکرا خوای مەزن خستیە بەهەشتەوە. وەختێك ئەو پاداشتەی بینی وتی: خۆزگە هۆزەکەم ئەمەیان بزانیایە، ﴿قَالَ يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ ﴾.[4] قەتادە دەڵێت: خاوەن

---

[1] الطبري (٢٠/٥٠٨).

[2] الطبري (٢٠/٥٠٨).

[3] الطبري (٢٠/٥٠١).

[4] الطبري (٢٠/٥٠٩).

باوەڕ هەمیشە دڵسۆزی و ئامۆژگاری لـێ چـاوەڕوان ئـەكرێت، هـەرگیز نـابینی خـەیانـەتكار بێت. بۆیـە كاتێك بەچاوی خۆی ئەوهەمووە ڕێزەی بینی كە خـودا پێـی بەخـشیوە ﴿قَالَ يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ ٢٦ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ﴾ واتـە: وتـی: بریـا هۆزەكـەم بیانزانیبـا، كـە ئـەو كەسـەی منـی پـەروەردە كـرد، لـێم خـۆش بـووەو خـستوومیەتیە ڕێـزی بـەڕێزان. ئـاواتی دەخواست كـە هۆزەكـەی ئەمەیان بزانیبا كە خودا چۆن ئاوا ڕێزی لێنـاوە و لـە بەهەشـتدا دایـنـاوە[1]. ئیبنـو عـەباس دەڵێت: لـە ژیانیدا ئامۆژگاری هۆزەكەی كردو پێی وتن: ﴿يَٰقَوۡمِ ٱتَّبِعُواْ ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾ وە پـاش مـردنیش وتـی: ﴿يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ ٢٦ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ﴾ ئیبنـــو ئـــەبی حاتـــەم ڕیوایـــەتی كردووە. سوفیانی سەوری دەڵێت: لە عاسمی ئەحوەلەوە لە ئەبو میجلـەزەوە كـەمانای: ﴿بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ﴾ ئەوەیـە: بـە هـۆی بڕوابـوونم بـە خـواو بـە ڕاسـت زانینـیو شـوێنكەوتنی پێغەمبەرەكانیەوە(سەلامی خوایان لێ بێت)ئەم ڕێزەم دەست كـەوتووە، وە مەبەستیـشی ئـەوەبوو كـە ئەگەر هۆزەكەی ئاگاداری ئەو هەموو پاداشتە بوونایە كە خوای گەورە پێـی بەخـشیووە لـە بەهەشـتدا بەبێ كۆتایی، هانی دەدانو داوای لێ دەكردن كە شوێنی ئەو پێغەمبەرانە بكـەون. بـە ڕەحمـەت بێـتو خوا لێی ڕازی بێت، زۆر هـەوڵی دەدا كـە هۆزەكـەی شـوێنی ڕێـی ڕاسـت بكـەون. ئیبنـو ئـەبی حاتـەم ڕیوایەتی كردووە لە (عبدالملك)ەوە واتە: عومەیر كە وتوویەتی: عوروەی كوڕی مەسعودی سەقەفی بـە پێغەمبەر(ﷺ)ی ووت: ڕەوانـەم بكـەو بمنێـرە بـۆ نـاو هۆزەكـەم تـا بانگیـان بكـەم بـۆ سـەر ئیسلام. پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (من دەترسم بتكوژن) وتـی: ئەگـەر چـاویان پـێم بكـەوێت خـەوتووم خەبەرم ناكەنەوە. پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: بچۆ، ئەویش ڕۆیشت. بە لای لاتو عوزادا تێپـەڕی وتی: مەرجە بەیانی كارێكتان بەسـەر بێـنم دڵگران بـن. سـەقیفیەكان تووڕەبـون. عـوروە پێـی وتـن: خـەڵكی سەقیف نە لات لاتەو نە عوزایش عوزایە موسڵمان ببن. هەتا پارێزراو و ڕزگار بن. ئـەی خـەڵكی ئەحلاف نە عوزا عوزایەو نە لاتیش لاتە. موسڵمان ببن هەتا پارێزراو و ڕزگار بن. ئەم قسەی سێ جار وت: پیاوێـك بـەردێكی گرتـە چـاوی و دای بەگلێنەكەیدا وكوشـتی، ئـەم هەواڵـە گەیـشتە پێغەمبـەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (نموونەی ئەم پیاوە وەك هاوەڵەكەی یاسینە كە وتی: ﴿قَالَ يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ ٢٦ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ﴾.[2] خــوای گــەورە دەفــەرموێت: ﴿وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ مِنۢ

---

[1] الطبري (٢٠/٥٠٩).

[2] الحاكم (٣/٦١٥)، فەرموودەیەكی حەسەنە.

بَعۡدِهِۦ مِن جُندٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ﴾ واتە: دوای ئەو ئێمە هیچ لەشکرمان (لە ئاسماندا) نەناردە سەر هۆزەکەی ئەو، (بەر لەمەش) هەر نەماندەنارد. خوای گەورە باسی تۆڵە سەندنی خۆی دەکات لە هۆزی حەبیبی نەججارِ دوای ئەوەی کە کوشتیان خوای مەزن لێیان تورە بوو لەبەر ئەوەی کە باوەڕیان بە پێغەمبەرەکان (سەلامی خوایان لێ بێت) نەکردو ئەو دۆستەی خودایان کوشت. پاشان دەفەرموێت: بۆ لەناودان و قڕکردنی ئەوانە پێویست بە لەشکری فریشتە نەبووە بۆیان دابەزێت بەڵکو کارەکە زۆر لەوە ئاسانتربوو. ئیبنو ئیسحاق ڕیوایەتی کردووە لە هەندێ لە هاوەڵەکانیەوە لە ئیبنو مەسعودەوە کە لەمانای ئەم ئایەتەدا: ﴿وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ مِنۢ بَعۡدِهِۦ مِن جُندٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ﴾ دەڵێت: واتە: فریشتەی زۆرمان نەنارد بۆیان. کارەکە زۆر لەوە ئاسانتر بوو بە نیسبەت ئێمەوە، ﴿إِن كَانَتۡ إِلَّا صَيۡحَةٗ وَٰحِدَةٗ فَإِذَا هُمۡ خَٰمِدُونَ﴾ هەر تەنها نەعرەتەیەك بوو. کە لەناکاو کش دامرکان. دەڵێت پاشان خوای گەورە ئەو پاشا زۆردارەی لەناو بردو خەڵکی ئەنتاکیەشی قڕ تێخستو لەسەر زەمیندا تۆرمەی نەهێشتن و هیچ کەسیان نەما.[1] وتراوە: ﴿وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ﴾ واتە: ئێمە فریشتەکانمان نەناردووە بۆ سەر ئەو گەلانەی کەئەمانەوێ لەناویان ببەین بەڵکو سزایەکیان بۆ دەنێرێت کە قڕیان بکات. موجاهیدو قەتادە دەڵێن: مانای ئەم ئایەتە: ﴿وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ مِنۢ بَعۡدِهِۦ مِن جُندٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ﴾ واتە: پەیامێکی ترمان بۆ ڕەوانە نەکردوون دوای ئەو.[2] قەتادە دەڵێت: نەخێر، سوێند بە خوا، خوای گەورە دوای کوشتنی ئەو ئیتر سەرزەنشتی هۆزەکەی نەکرد، ﴿إِن كَانَتۡ إِلَّا صَيۡحَةٗ وَٰحِدَةٗ فَإِذَا هُمۡ خَٰمِدُونَ﴾.[3] بەڵکو هەر تەنها یەك دەنگی بەهێز بوو هەموو لەناکاو دامرکانەوە. ئیبنو جەریر دەڵێت: ڕای یەکەم ڕاستترە چونکە پەیام (رسالة) پێی ناوترێت لەشکر (جند).[4] زانایانی تەفسیر دەڵێن: خوای مەزن جبرائیلی نارد (سەلامی خوای لێ بێت) بەر دەرگای ئاواییەکەیانی (شارەکەیانی) لێ گرتن و بە نەعرەتەیەك هەمووی دامرکاندنەوە و گشتیان لەناوچوون و گیانلەبەرێکیان لێ دەرنەچوو. زۆر لە زانایانی پێشینە وەك لە پێشەوە باسکراوە دەڵێن: ئەو ئاواییە ئەنتاکیە بووە. ئەو سێ ڕاسپێراوە لە لایەن مەسیح عیسای کوڕی مەریەمەوە نێردراون (سەلامی خوایان لێ بێت) وەك

---

[1] الطبري (٢٠/٥١٠).

[2] الطبري (٢٠/٥١٠/٥١١).

[3] الطبري (٢٠/٥١٠).

[4] الطبري (٢٠/٥١١).

قەتادەو چەند کەسی تریش وتوویانە. وە ئەم قسەیە لە هیچ کەس لە زانایانی پاشینەی تەفسیر باس نەکراوە بێجگە لە ئەوبەلاّم لە چەند ڕوویەکەوە تێبینی لەسەر ئەم قسەیەهەیە:

یەکەم: دیارە بەسەرهاتەکە نیشانەیە لەسەر ئەوە کە ئەو کەسانە پێغەمبەری خودا بوون (سەلامی خوایان لێ بێت) نەك لە لایەن عیسای کوڕی مەریەمەوە (سەلامی خوایان لێ بێت) ڕاسپێراون. وەك خوای گەورە فەرمووییەتی: ﴿إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓاْ إِنَّآ إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُواْ مَآ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحْمَٰنُ مِن شَىْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُواْ رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّآ إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ﴾ خۆ ئەگەر ئەوانە لە یارە حەوارییەکان بوونایە بە شێوەیەك دەدوان کە دەرکەوتایە لە لایەن عیسای کوڕی مەریەمەوە ڕاسپێراون والله أعلم. وە ئەگەر ڕاسپێراوی ئەو بوونایە خەڵکەکە پێیان نەدەوتن: ﴿مَآ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾.

دووهەم: خەڵکی ئەنتاکیە بڕوایان بە ڕاسپێراوەکانی مەسیح هێنا کە چوون بۆ لایان. وە ئەنتاکیە یەکەم شار بوو باوەڕیان بە عیسای کوڕی مەریەم کرد (سەلامی خوایان لێ بێت) لەبەر ئەوەیە کە لە لای گاورەکان یەکێکە لەو چوار شارەی کە (بە تریاکەکانی) تێدا بووە. ئەو شارانەش بریتیە لە قودس کە شاری مەسیح خۆیەتی‌و ئەنتاکیە کە هەموو خەڵکەکەی بڕوایان هێنا بە مەسیح کەس نەما تێیدا بڕوای پێ نەهێنێت. ئەسکەندەریەش چونکە لەم شارەدا. زاراوەو پلە ئاینیەکانیا دائەنا. وەك بەتریاك و مەتران و ئوسقوف و قەسیس(کەشیش) و شایس و ڕاهیب و.... هەروەها شاری ڕومیەش لەبەر ئەوەی شاری پاشا قوستەنتین بووە کە پشتگیری ئاینەکەی کردن‌و یارمەتیدان. کاتێك قوستەنتینیەیان دروستکرد و بەتریاکیان لە ڕومیەوە گواستەوە ئەوێ، ئەمە چەند کەسێ باسیان کردووە لەوانەی کە مێژووی ئەوانی باس کردووە. وەك سەعیدی کوڕی بتریق‌و کەسانی تریش لە ئەهلی کتێب‌و لە موسڵمانیش، وە ئەگەر وابێت کە خەڵکی ئەنتاکیە یەکەم شارە بڕوای هێناوە. خۆ ئەم ئاواییەی کە خوای گەورە باسی کردووە بڕوایان نەهێنا بە پێغەمبەرەکانی‌و بە فەرمانی خوای گەورە بە نەعرەتەیەك بەرباد بوون‌و دامرکانەوە و لەناوچوون والله أعلم.

سێهەم: بەسەرهاتی ئەنتاکیە لەگەڵ حەوارییەکان و هاوەڵەکانی مەسیح دوای هاتنە خوارەوەی تەورات بووە. ئەبو سەعیدی خودری‌و کەسانی تریش لە پێشینان وتوویانە: پاش هاتنە خوارەوەی تەورات خوای مەزن هیچ گەلێکی لە گەلەکان لەناو نەبردووە بە ناردنی سزا بۆیان. بەڵکو فەرمانی داوە بە خاوەن باوەڕان کە بجەنگن‌و شەڕ بکەن دژی بتپەرستان‌و خوانەناسان وەك خوای گەورە لەم

ئایەتـەدا فەرموویـەتی: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَهْلَكْنَا ٱلْقُرُونَ ٱلْأُولَىٰ﴾[1] واتـە: سوێد بە خوا بێگومان تەوراتمان بەخشی بە موسا لە پاش ئەوەی خەڵکی چەرخە پێشووەکانمان لەناو برد. بەم ئایەتە بۆمان دەردەکەوێت کە ئەو ئاواییەی کە قورئان باسی کردووە ئاواییەکی ترەو ئەنتاکیە نیە. وەك هەندێ لە زانایانی پێشین دەڵێن. یان ئەو ئەنتاکیە کە ناوی هاتووە لەو بەسەرهاتەدا. شارێکی ترەو ئەم ئەنتاکیە بەناوبانگو ناسراوە نیە. چونکە ئەو ئەنتاکیە بەناوبانگە هەرگیز نەبیسراوە کە قڕبووبن نە لە کاتی نەسرانیەکانداو نە لە پێش ئەوانیش والله سبحانه وتعالى أعلم.

﴿يَٰحَسْرَةً عَلَى ٱلْعِبَادِ ۚ مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾﴾

هاوارو حەیف بۆ بێباوەڕان

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَٰحَسْرَةً عَلَى ٱلْعِبَادِ ۚ مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ﴾ واتە: مەخابن بۆ ئەو عەبدانە، هەر پێغەمبەرێکیان بۆ هات، هەر گاڵتەو گەپیان پێ کردوون. عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە کە خوای گەورە دەڵێت: ﴿يَٰحَسْرَةً عَلَى ٱلْعِبَادِ﴾ واتە: هاوارو مەخابن بۆ ئەو بەندانە.[2] قەتادە دەڵێت: ﴿يَٰحَسْرَةً عَلَى ٱلْعِبَادِ﴾ واتە: هاوار بۆ ئەو بەندانە کە چیان بە خۆیان کردو چەندە فەرمانی خودایان پشتگوێ خستووەو دوور کەوتوونەتەوە لە خودا. وە لە هەندێ لە خوێندنەوەکاندا بە(يا حسرة العباد على أنفسها) ئەخوێنرێتەوە[3]. واتە: هاوار دەکەنو پەشیمان دەردەبڕنو هەناسە بۆخۆیان هەڵدەکێشن لە ڕۆژی قیامەتدا. وەختێك ئەو جەزرەبەیە دەبینن‌و دەچەژن. کە چۆن بڕوایان نەکرد بەو پێغەمبەرانەی خودا (سەلامی خوایان لێ بێت) گوێبیستی فەرمانی خودا نەبوون لە ژیانی دنیادا دژایەتیان کردن‌و بە ڕاستیان نەدەزانین ﴿مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ﴾ واتە: بڕوایان پێ نەدەکردو گاڵتەیان دەکردو لاریان بوو لەو ڕاستیەی کە پێی هاتووەو بۆی ڕەوانە کراوە لە لایەن خوای مەزنەوە.

---

[1] القصص (٤٣).

[2] الطبري (٢٠/٥١٢).

[3] الطبري (٢٠/٥١٢).

وەڵامدانەوەی ئەوانەی کە باوەڕیان وایە دوای مردن جارێکی تر دەگەڕێنەوە بۆ سەر دنیا (الرد علی عقیدة التناسخ)

پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴾ واتە: چۆن ئەمانە نەیاندیووە کە چەندین چینمان لە مرۆڤ (لە پێش ئەمان) قڕکردووەو تازە نایەنەوە لایان؟. واتە: ئاخۆ پەندو ئامۆژگاریان وەرنەگرت لەوانەی پێش خۆیان کە بڕوایان بە پێغەمبەرەکانیان نەکردو قڕمان کردن کە چۆن جارێکی تر نەگەڕانەوە بۆ سەر دنیا. وە پرسەکەش بەو شێوەیەش نیە کە زۆرێك لە نەفامو لە دین لادەرەکانیان گومان دەبەنو دەڵێن: ﴿إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا﴾[1] واتە: ژیان نیە تەنها ژیانی ئەم دنیایەمان نەبێت، دەمرینو دەژیینەوە. ئەم بیرو ڕایە بیر و ڕای ئەو کەسانەیە کە بڕوایان بە سوڕانەوەی بەردەوام هەیە لە دنیادا کە دەهریەکانیان پێی ئەوترێت، ئەوان باوەڕیان وایە (بە نەزانی) پاش مردن جارێکیتر دەگەڕێنەوە بۆ ژیانی دنیا، وەك چۆن یەکەم جار تێیدا ژیاون. خوای گەورەیش وەڵامی ئەو قسە پڕوپوچەیان دەداتەوەو دەفەرمووێت: ﴿ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴾، خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ﴾ بێگومان هەموو یەکیشیان، هەر دەهێنینەوە لای خۆمان. واتە: هەموو گەلە پێشووەکان و ئەوەیش لەمەودوا دێت بەم زووانە هەموو لە ڕۆژی قیامەتدا ئامادە دەکرێن بۆ لێپرسینەوە لە خزمەت خوای گەورەداو پاداشتیان دەداتەوە بە پێی کردەوەکانیان، چاکە بە چاکەو خراپەیش بە تۆڵەو جەزرەبەدان. وەك ئەم ئایەتە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ﴾[2] واتە: بێگومان هەموو (ئەوانەی جیاوازن) پەروەردگارت (پاداشتی) کردەوەکانیان بە تەواوی پێ دەدات.

﴿ وَآيَةٌ لَّهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِن ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾﴾

---

[1] المؤمنون (٣٧).

[2] هود (١١١).

سەلماندنی وەدیهێنەر بۆ بوونەوەرو ژیانیش لە پاش مردن

خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلْأَرْضُ ٱلْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَٰهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴾ واتە: هەر لە زەوی ڕامێنن، نیشانەی بۆ ئـەوان تێدایە، کـە بـە مردوویـی ئێمـە زینـدوومان کـردەوەو دەنکمان لێ بەرهەم هێنا، کە خۆراکە بۆ ئەمان.﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ﴾ واتە: هەر لە زەویدا نیشانە هەیە لەسـەر بوونی وەدیهێنەر کە خودایەو لەسـەر توانـای بـێ پایـانیو زیندووکردنـەوەی مـردوو ﴿ٱلْأَرْضُ ٱلْمَيْتَةُ ﴾ واتە: وەختێك كە زەوی مردووەو گیانی تێدا نیەو هیچ ڕووەکیشی تێـدا نـەڕواوە.. لـەو کاتـەدا خـوای مەزن بارانی بەسەردا دەبارێنێتو زەوی دەجولێنێتو نەرم دەبێتەوەو هەموو جۆرە ڕووەکێکی جوانو درەوشاوەی تیا دەڕوێت. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَحْيَيْنَٰهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ ٱلْعُيُونِ ﴾ هەر لە زەویش چەندین خورمـاو ڕەزی زۆرمان وەدی هێناو چەند کانیاومان لێ هەڵقولاند. واتە: هەر لەو زەمینـە بـاغی دارخورمـاو ڕەزو ڕووباری زۆرمان وەدی هێنا بۆ ئەو شوێنانەی کە پێویستیان پێیەتی بۆ ئـەوەی بەرهەمـەکانی بخۆن. وەختێك خوای گەورە منەتی خۆی دەکات بەسەر خەڵکدا کـە کشتوکاڵی بۆ وەدی هێنـاون بـە دوایـدا باسی میوەو جۆرەو شێوەکانیشی کـردووە. وە دەفـەرموێت: ﴿ لِيَأْكُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴾ واتە: تاکو لە میوەی خوداو لە دەسڕەنجی خۆیـان بخـۆن، ئـاخۆ هێشتا شـوکرانە ناکەن. واتە: هەتا لەو بەرهەمەی کە خودا پێی داون بخۆن، ئەمەش هەموو سـۆزو بـەزەیی خودایـە بـۆ بەندەکانی. نەك بە هەوڵو تێکۆشانو ماندووبوونی خۆیان دەستیان دەوتبێـت. ئیبنـو عـەباس (ڕەزای خوای لێ بێت)و قەتادە دەڵێن بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴾ واتـە: ئایـا هێـشتا سوپاسی خوا ناکەن لەسەر ئەو هەموو بەهرەیەی کە خودا پێی داونو لە ژمارە نایـەت؟ ئیبنـو جـەریر ئەم ڕایەی هەڵبژاردووە (قەناعەتی بووە بە ڕاکەی خۆی)و لە هیچ کەسیش نەبیستراوە کە (مـا) مانـای تریش هەڵدەگرێت بەگریمان نەبێت، لەم فەرموودەی خـوای گـەورەدا: ﴿وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ﴾ بـە مانـای (الذي) هاتووە. بەم شێوەیە واتە: هەتا لە میوەی خـوداو بەرهـەمی دەسـتی خۆیـان بخـۆن واتـە: کـە ناشتوویانەو دایانناوە، دەڵێت: لە خوێندنەوەی ئیبنو مەسعودیشدا بـە هـەمان شـێوە هـاتووە (ڕەزای خـوای لێ بێـت): ﴿ لِيَأْكُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴾. پاشـان خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴾ واتە: هەر خودا پاكو بێ عەیبە کە جوتەی لە هەموو شتێك وەدی هێنا، چ لەوانـەی لـەم سـەر زەمینـە

دەڕوێن و چ لە خۆیان و چ لەوانەش کە نایزانن. واتە: پاکی و بێ عەیبی بۆ ئەو خوایەی کە جوتەی لە هەموو شتێك دروست کردووە لە کشتوکاڵ و میوە و گژوگیادا ﴿وَمِنْ أَنفُسِهِمْ﴾ لە خۆشیان نێرو مێی دروست کردووە ﴿وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ وە لە وەدیهێنراوەکانی تریشدا کە ئەوان نایزانن. وەك خوای مەزن فەرموویەتی لە ئایەتێکی تردا: ﴿وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾[1] واتە: وە لە هەموو شتێك جووت (نێرو مێ)مان دروست کردووە بۆ ئەوەی بیربکەنەوەو پەندی لێ وەر بگرن.

﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ ٱلنَّهَارَ فَإِذَا هُم مُّظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَٱلْقَمَرَ قَدَّرْنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلْعُرْجُونِ ٱلْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا ٱلشَّمْسُ يَنۢبَغِى لَهَآ أَن تُدْرِكَ ٱلْقَمَرَ وَلَا ٱلَّيْلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِ ۚ وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ ﴾

هەندێك لە دەسەلات و نیشانە گەورەکانی خودای گەورە، شەو و ڕۆژو خۆرو مانگە

خوای گەورە دەفەرمووێت لە نیشانەکانی دەسەلات و توانای خودا، دروستکردنی شەو و ڕۆژە، شەو بە تاریکی و ڕۆژیش بە ڕووناکیەکەی. بە شێوەیەك وەدی هێناون کە بە دوای یەکدا بێن و شەو دێت و ڕۆژ دەڕوات و ڕۆژ دێت و شەو دەڕوات. وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ يَطْلُبُهُۥ حَثِيثًا﴾[2] واتە: ڕۆژ بە شەو دادەپۆشێت و ڕۆژیش بە پەلە دەکەوێتە شوێنی شەو. بۆیە خوای مەزن لێرەدا دەفەرمووێت: ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ ٱلنَّهَارَ فَإِذَا هُم مُّظْلِمُونَ ﴾ بۆ ئەوانە، شەویش یەك لە نیشانانە، ئێمە ڕۆژی لێ دادەڕنین و لە ناکاو تاریکانیان بەسەردادێت. ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ ٱلنَّهَارَ﴾ واتە: لە نیشانەکانی ئێمە بۆیان، کە شەو ڕۆژی لێ دەکەینەوەو دەڕوات و لەناکاو تاریکایی دایاندەپۆشێت، بۆیە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَإِذَا هُم مُّظْلِمُونَ﴾، وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە: وەختێك کە شەو ئالێرەوە هات ڕۆژیش پشتی هەلکرد لێرەوە و خۆریش نیشت، ڕۆژوەوان ڕۆژو دەشکێنێت. وەك لە ئایەتەکەوە بەڕوونی دەردەکەوێت.[3] پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَٱلشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴾ خۆریش بەرەو بنەی خۆی لە گەڕانەوەدایە، کە لە خاوەن دەسەلاتی زاناوەیە، ئەو فەرمانەی پێداوە. ﴿ وَٱلشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ

[1] الذاريات (٤٩).

[2] الاعراف (٥٤).

[3] فتح الباري (٤/٢٣١).

لَهَا﴾ دوو بۆچوون هەیە: بۆچوونی یەکەم: (ئارامگای مەکانی) مەبەست پێی شوێن‌و جێگەی ڕۆژە کە تێیدا ئارام دەگرێت. کە لە ژێر عەرشدایە کە زەمینیش دەکەوێتە ئەوێ لەو لایەوە. خۆر بۆ هەر شوێنێك بڕوات هەر لە ژێر عەرشدایەو لێی دەرناچێت‌و هەموو دروستکراوەکانی تریش هەموو لە ژێر عەرشدان کەئاسمانی سەر هەموو بونەوەرانە. عەرش بازنەیی نییە وەك زۆرێك لەزانایانی گەردوونناسی بڕوایان وایە، بەڵکو عەرش گومەزەیەکە و قاچی هەیە و فریشتە هەڵیدەگرن و لەسەروو بونەوەرو مرۆڤەکانەوەیە،ڕۆژ کەئەچێتە ناوەڕاستی ئەو گومەزەیەوە لەکاتی نیوەڕۆدا نزیکترین شوێنیتی لەعەرشەوە، کە ئەشسوڕێتەوەو ئەگاتە خولگەی چوارەم و بەرانبەر ئەوەستێت لەگەڵ ئەم شوێنەدا کە بریتییە لەنیوەی شەو ئەو شوێنە دوورترین شوێنیەتی لەعەرشەوە، ئالەو کاتەدا خۆر سوژدە بۆ خوا دەبات و مۆڵەتی هەڵاتن وەردەگرێتەوە وەك چۆن فەرموودەی زۆر لەو بارەیەوە هاتووە. بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو زەڕەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: من لەگەڵ پێغەمبەردا بووم (ﷺ) لەناو مزگەوتدا لە کاتی ڕۆژئاوابووندا. پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (ئەی ئەبو زەڕ ئایا دەزانی ڕۆژ لە کوێ ئاوا دەبێت؟) وتم: خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) دەزانن. فەرمووی: (ئەو دەڕوات هەتا لە ژێر عەرشدا سوژدە دەبات، ئەوەتا خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ﴾).[1] دیسان لە ئەبو زەڕەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ڕیوایەت کراوە کە دەڵێت: پرسیارم کرد لە پێغەمبەری خودا(ﷺ) لەم فەرموودەی خوای گەورەیە: ﴿وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَا﴾ فەرمووی (ﷺ): (شوێنی ئارامگرتنی خۆر لە ژێر عەرشدایە)[2].

بۆچوونی دووەم: مەبەست بە شوێن‌و ئارامگای خۆر خاڵی کۆتایی یەتی کەلە ڕۆشتندا پێی دەگات، کە بریتییە لە ڕۆژی قیامەت، دوای ئەوە ئیتر گەڕانی نامێنێت‌و لە جوولە دەکەوێت و دەپێچرێتەوە، ئەم دنیایەش کۆتایی پێ دێت و ئەگاتە خاڵی کۆتایی. ئەمە شوێن‌و جێ کاتیەکەیە یانی(ئارامگای زەمانی)، قەتادە دەڵێت: ﴿لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَا﴾ واتە: بەرەو ئارامگای زەمانی خۆی کە تەمەنی کۆتایی پێدێت و زیاتر ناڕوات[3]! لەوەوە وتراویشە: مەبەست پێی بەردەوام دەگەڕێت لە شوێنی هەڵاتنیەوە لە کاتی هاویندا هەتا ئەو کاتەی بۆی دیاری کراوە و زیاتر ناڕوات. پاشان دەگەڕێت لەو شوێنەی لە کاتی زستاندا کە لێی هەڵدێت هەتا ئەو کاتەی بۆی دیاری کراوە وزیاتر ناڕوات. ئەمە لە عبدالله ی کوڕی

---

[1] فتح الباري (٨/٤٠٢).

[2] فتح الباري (٨/٤٠٢).

[3] الطبري (٢٠/٥١٧).

عەمرەوە ڕیوایەت کراوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) ئیبنو مەسعودو ئیبنو عەباس ئەم ئایەتەیان بەم شێوەیە خوێندووەتەوە: ﴿وَ الشَّمْسُ تَجْرِي مُسْتَقَرَّهَا﴾ واتە: ناوەستێ‌و لە جوڵە ناکەوێت بەڵکو بەردەوام دەگەڕێت بە شەوو بە ڕۆژ و پەکی ناکەوێت‌و ناوەستێت. وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ﴾[1] واتە: وە هەروەها ڕامی هێناوە بۆتان ڕۆژو مانگ بە هەمیشەیی. واتە: وەستان‌و وچانیان نیە هەتا ڕۆژی قیامەت. ﴿ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ﴾ واتە: ئەمە بڕیاری خوای خاوەن دەسەڵاتە کەس ناتوانێت لێی لابدات‌و ببێتە لەمپەر لە ڕێیدا ﴿ٱلْعَلِيمِ﴾ ئاگاداری هەموو جموجوڵ‌و وەستانێکەو بڕیاری داوەو کاتەکەیشی بۆ دیاری کردووە بەشێوەیەك هیچ گۆڕانکاریەکی بەسەردا نایەت‌و پێچەوانە نابێتەوە. وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَالِقُ ٱلْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ ٱلَّيْلَ سَكَنًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ﴾[2] واتە: (خوا) بەدیهێنەری شەبەق‌و ڕووناکی ڕۆژبوونەوەیەو شەوی کردووە بە کات‌و هۆی ئارامگرتن‌و خۆرو مانگی کردووەتە هۆی حیساب دیاری کردن‌و زانینی کات ئەوەش ئەندازەگرتنی خوای بە دەسەڵاتی زانایە. هەر بەم شێوەیە ئایەتی (١٢) حامیمی (حم) سوژدە کۆتایی هاتووە ﴿ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ﴾ پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ وَٱلْقَمَرَ قَدَّرْنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلْعُرْجُونِ ٱلْقَدِيمِ ﴾ مانگیش ئێمە بۆمان دانا بە چەند قۆناغدا تێپەڕێت، تا وای لێ دێت وەك پەلی وشکەڵی دارخورما، دێتە بەرچاو. ﴿ وَٱلْقَمَرَ قَدَّرْنَٰهُ مَنَازِلَ﴾ مانگیشمان وا دانا کە بە چەند قۆناغدا دەڕوات بە شێوەیەکی وا تا مانگەکانی پێ دیاری بکرێت. وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْأَهِلَّةِ قُلْ هِىَ مَوَٰقِيتُ لِلنَّاسِ وَٱلْحَجِّ ﴾[3] واتە: پرسیارت لێ دەکەن دەربارەی نوێبوونەوەی مانگە نوێیەکان بڵێ ئەمانە نیشانەی کاتەکانن بۆ خەڵکی‌و بۆ حەج. وە دەفەرمووێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ ٱلشَّمْسَ ضِيَآءً وَٱلْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُۥ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا۟ عَدَدَ ٱلسِّنِينَ وَٱلْحِسَابَ ﴾[4] واتە: خوا زاتێکە وەهایە خۆری گێڕاوە بە تیشك، مانگیشی گێڕاوە بە ڕووناکی بۆ (گەڕانی) مانگ چەند قۆناغێکی دیاری کردووە بۆ ئەوەی ژمارەی ساڵەکان‌و حیسابی (مانگ‌و ڕۆژی

---

[1] ابراهيم (٣٣).

[2] الانعام (٩٦).

[3] البقرة (١٨٩).

[4] يونس (٥).

پـێ بـزانن). وە دەفـەرمووێت: ﴿وَجَعَلْنَا ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ءَايَتَيْنِ فَمَحَوْنَآ ءَايَةَ ٱلَّيْلِ وَجَعَلْنَآ ءَايَةَ ٱلنَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُواْ فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُواْ عَدَدَ ٱلسِّنِينَ وَٱلْحِسَابَ وَكُلَّ شَىْءٍ فَصَّلْنَٰهُ تَفْصِيلًا﴾[1] واتـە: شـەوو ڕۆژمان کرد بە دوو نیشانە ئینجا نیشانەی شەومان تاریك کرد (یان سڕیەوە)و بەڵگەو نیشانەی ڕۆژمان ڕووناك کرد بۆ ئەوەی بە شوێن ڕۆزی پەروەردگارتاندا بگەڕێنو بۆ ئەوەی ژمارەی ساڵەکانو حیسابی (مانگو شەوو ڕۆژەکان) بزانن وە ئێمە هەموو شتێکمان بە ڕوونو ڕەوانی باس کردووە (بۆتان). خوای گەورە ڕۆژی وا وەدی هێناوە کە ڕووناکیەکی تایبەتی خۆی هەیەو مانگیشی وا وەدی هێناوە کە ڕووناکیەکی تایبەتی خۆی هەیە. جیاوازی لە نێوان ڕۆشتنی ڕۆژ جۆرێکەو هی مانگ جۆرێکی تر. ڕۆژ هەموو ڕۆژێك هەڵدێتو ئاوا دەبێت بە هەمان ڕووناکی. بەڵام لە هاوینو زستاندا شوێنی هەڵاتنەکەی دەگۆڕێت. بەو هۆیەوە ڕۆژ درێژ دەبێتو شەو کورت دەبێتەوەو پاشانیش شەو درێژ دەبێتو ڕۆژ کورت دەبێتەوە. بەو شێوەیە خۆر فەرمانەکەی لە ڕۆژدایەو ئەستێرەیەکە لە ڕۆژدا هەڵدێت. بەڵام مانگ خوای مەزن بۆی داناوە بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕێت. لەئەوەڵی هەموو مانگێکەوە هەڵدێتو دەردەکەوێت زۆر بە بچووکیو کەم ڕووناکی. پاشان ڕووناکیەکەی زیاد دەکاتو لە شەوی دووهەمدا قۆناغەکەشی بەرزتر دەبێت، پاشان هەتا بەرز بێتەوە ڕووناکیەکەی زیاد دەکات. هەرچەندە ڕۆشناییەکەی لە خۆرەوە وەردەگرێت. هەتا ڕۆشنایەکەی پڕو تەواو دەبێت لە شەوی چواردەهەمدا. پاشان دەست دەکاتەوە بە کەم بوونەوە لە کۆتایی مانگدا هەتا وەك پەلی کۆنی وشکەڵاتی دارخورمای لێ دێت. ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ﴿كَٱلْعُرْجُونِ ٱلْقَدِيمِ﴾ واتە: چڵی هێشوە دارخورما کاتێك وشك دەبێتو دەچەمێتەوە.[2] عەرەبەکان هەموو سێ شەوێکیان لە مانگدا بە جۆرێك ناوبردووە لە بارەی مانگەوە سێی یەکەمیان ناوبردووە بە غورەر (غُرَر) سێی دوای ئەویان ناوبردووە بە نوفەل (نُفَل) سێی دوای ئەمیشیان ناوبردووە بە توسەع (تُسَع) چونکە کۆتاییەکەی نۆ یە. دوای ئەمیش بە عوشەر (عُشَر) چونکە لە دەوە دەست پێدەکات. وە سێی دوای ئەمە پێی دەڵێن سپی (البیض) چونکە ڕووناکی مانگ تیایاندا بە تەواوی دەردەکەوێت. وە دوای ئەمانە پێی دەڵێن دورەع (دُرَع) جەمعی دەرعانە چونکە ئەوەڵەکەی تاریکە لەبەر ئەوەی مانگ درەنگ هەڵدێت. وەك عەرەب دەڵێت (الشاة الدَّرعاء) واتە: ئەو مەڕانەی کە سەریان ڕەشە. دوای ئەمانە سیانەکەی تر پێی دەڵێن زولەم (ظُلَم) دوای ئەمانەش پێی دەڵێن حەنادیس سیانی تریش ناویان دەنادیە دواین سێی مانگ پێی دەڵێت حەحاق چونکە مانگ زۆر بە کزیو لاوازی دەبینرێت تیایدا پاشان نامێنێت. ئەبو عوبەید ڕەزای

---

[1] الاسراء (١٢).

[2] الطبري (٢٠/٥١٨).

خوای لێبێت، نکوڵی لە (تُسع، عُشر)ئەکات وەك لە کتێبی (غریب المنصف)دا وتوویەتی. خوای گەورە دەفـــــەرموێت: ﴿لَا ٱلشَّمۡسُ يَنۢبَغِي لَهَآ أَن تُدۡرِكَ ٱلۡقَمَرَ وَلَا ٱلَّيۡلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِۚ وَكُلّٞ فِي فَلَكٖ يَسۡبَحُونَ﴾ واتە: نە خۆر توانای هێندەی هەیە بگات بە مانگ، نە شەویش پێش ڕۆژ دەکەوێت و سەر لەبەریش لە ئاسمانێك مەلە دەکەن. موجاهید دەڵێت: هەر یەکێك لە مانگ و خۆر سنووری خۆی هەیەو نە زیاد دەڕۆن و نە کەم. هەر کاتێك دەسەڵاتی ئەم هات. ئەوی تریان دەڕوات و کاتێك دەسەڵاتی ئەم نەما دەسەڵاتی ئەوی تر دێت.[1] عیکریمە لەم ئایەتەدا کە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لَا ٱلشَّمۡسُ يَنۢبَغِي لَهَآ أَن تُدۡرِكَ ٱلۡقَمَرَ﴾ ئەڵێت واتە: هەر یەکێك لە خۆرو مانگ سنوورێك بۆ دەستەڵاتی هەیە. خۆر بۆی نیە لە شەودا هەڵبێت. وە دەفەرموێت: ﴿وَلَا ٱلَّيۡلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِ﴾ واتە: هەروەها شەو بۆی نیە دووجار بە شەوی بمێنێت هەتا ڕۆژ بە دوایدا نەیەت. دەسەڵاتی خۆر لە ڕۆژدایەو دەسەڵاتی مانگیش لە شەودایە. زەححاك دەڵێت: شەو ناچێت ئا لێرەوە هەتا ڕۆژ نەیەت ئا لێرەوە دەستی ڕاکێشا بۆ ڕۆژهەڵات.[2] موجاهید دەڵێت: ﴿وَلَا ٱلَّيۡلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِ﴾ دەگەڕێن بە دوا یەکداو یەکتری دادەڕنن.[3] مانای ئەمە وا دەگەیەنێت کە وەستان لە نێوان شەوو ڕۆژدا نیە بەڵکو هەریەکەیان بە دوای ئەوی تردا دێت. بەبێ وەستان و دواکەوتن. چونکە هەردووکیان ڕام هێنراون کە بە دوای یەکتریدا بگەڕێن بە بەردەوامی و بێ وچان. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَكُلّٞ فِي فَلَكٖ يَسۡبَحُونَ﴾ واتە: شەوو ڕۆژ، مانگ و خۆر هەموو بە دوای یەکدا دەسوڕێنەوەو دەگەڕێن و لە ئاسمانێك مەلە دەکەن. ئەمە قسەی ئیبنو عەباس و عیکریمەو زەححاك و حەسەن و قەتادەو عەتای خۆراسانیە[4]. ئیبنو عەباس و (ڕەزای خوای لێ بێت) زۆرێك لە زانایانی سەلەف وتوویانە: لە بازنەیەکدان وەك بازنەی تەشی دەسوڕێنەوە.

﴿وَءَايَةٞ لَّهُمۡ أَنَّا حَمَلۡنَا ذُرِّيَّتَهُمۡ فِي ٱلۡفُلۡكِ ٱلۡمَشۡحُونِ (٤١) وَخَلَقۡنَا لَهُم مِّن مِّثۡلِهِۦ مَا يَرۡكَبُونَ (٤٢) وَإِن نَّشَأۡ نُغۡرِقۡهُمۡ فَلَا صَرِيخَ لَهُمۡ وَلَا هُمۡ يُنقَذُونَ (٤٣) إِلَّا رَحۡمَةٗ مِّنَّا وَمَتَٰعًا إِلَىٰ حِينٖ (٤٤)﴾

---

[1] الطبري (٢٠/٥٢٠).

[2] الطبري (٢٠/٥٢٠).

[3] الطبري (٢٠/٥١٩).

[4] الطبري (٢٠/٥٢٠).

یەکێك لە نیشانەکانی دەستەڵاتی خودا هەڵگرتنی مرۆڤە لە کەشتی جە نجاڵدا

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَءَايَةٌ لَّهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ﴾ ئەمە بۆئەوان نیشانەیە، هاوڕەگەزانی ئەوانمان لە کەشتی پڕکراودا هەڵگرتووە. یانی یەکێکی تر لە نیشانەکانی توانا و دەسەڵاتی خوای گەورە ڕامهێنانی دەریایە کە گەمیەکانی ناوی هەڵدەگرێت. لەوانە کە یەکەم گەمی گەمیەکەی نوح پێغەمبەرە (سەلامی خوای لێ بێت) کە خودا لەو گەمیەدا خۆی و ئەوانەش کە لەگەڵی بوون ڕزگاری کردن لە خاوەنباوەڕان کە هیچ کەس لەسەر زەمیندا نەما لە نەوەی ئادەم جگەلەئەوان، بۆیەخوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَءَايَةٌ لَّهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ واتە: یەکێك لە نیشانەکانی ئێمە هەڵگرتنی هاوڕەگەزانی (باب و باپیرانی) ئەوان بوو ﴿فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ﴾ واتە: کەشتی پڕ لە شتومەك و زیندەوەران کە خودای بەدەستەڵات فەرمانی دا کە لە هەموو توخمێك جوتەیەك هەڵگرن تێیدا. ئیبنو عەباس دەڵێت: ﴿ٱلْمَشْحُونِ﴾ واتە: بارقورس و گران.[1] سەعیدی کوڕی جوبەیرو شەعبی و قەتادەو سودیش هەر وایان وتووە.[2] زەححاك و قەتادەو ئیبنو زەید دەڵێن: واتە: کەشتیەکەی نوح (سەلامی خوای لێ بێت).[3] وە دەفەرموێت: ﴿وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ مَا يَرْكَبُونَ﴾ وێنەی ئەویشمان داهێنا. کە دەتوانن سواری ببن. عەوفی دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) مەبەست پێی وشترە. چونکە وشتر کەشتی وشکانیە باری پێ هەڵدەگرن و سواری دەبن.[4] ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: ئایا تێدەگەن مەبەست لەوە چییە کە خوا ئەفەرموێ: ﴿وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ مَا يَرْكَبُونَ﴾، وتمان: نەخێر. وتی: ئەو گەمییانەن کە وەك گەمیەکەی نوح دروست کران پاش گەمیەکەی ئەو.[5] هەر بەو شێوەیە ئەبو مالك و زەححاك و قەتادەو ئەبو سالح و سودیش وتوویانە: مەبەست بەم فەرموودەی خودا: ﴿وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ مَا يَرْكَبُونَ﴾ واتە: کەشتیەکان[6]. پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ﴾ واتە: ئەگەر حەزکەین نوقمی بن ئاویان دەکەین و ئەوساکە هیچ فریادڕەسێکیان نابێت و ڕزگار ناکرێن. ﴿وَإِن

---

[1] الطبري (٢٠/٥٢٠/٥٢٢).

[2] الطبري (٢٠/٥٢٠/٥٢٢).

[3] الطبري (٢٠/٥٢٠/٥٢٢/٥٢٣).

[4] الطبري (٢٠/٥٢٤).

[5] الطبري (٢٠/٥٢٣).

[6] الطبري (٢٠/٥٢٢/٥٢٤).

نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ ﴾ واته: ئەگەر حەز بکەین ئەوانەی کە لەناو گەمیەکەدان نوقمیـان دەکـەین، ﴿فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ﴾ واتە: کەس بە هاواریانەوە نایەت لەو کاتەدا کە نوقم دەبن. ﴿وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ﴾ واتە: ڕزگار ناکرێن لـەوەی کە توشیان بـووە. ﴿إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ﴾ مـەگین بـەزەیی ئێمـەیان بـەفریا بێتو تـا ماوەیـەك بەرخوردار بن. ﴿إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا﴾ واته: بەڵکو بە سۆزو بەزەیی ئێمە دەتـانگێڕین بـەناو زەوی‌و دەریادا تـا ماوەیـەکی دیـاریکراو دەتانهێڵینـەوە. بۆیـە خـوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ﴾ واتـە: تـا ماوەیەکی دیاریکراو لە لای خودای گەورە.

﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾ ﴾

باسی گومڕایی بتپەرستان

خـــوای مـــەزن دەفـــەرموێت: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾ هـــەر کاتێکیش پێیان بوترێت: لەوی کە ڕووبەڕووتانەو لەوەش لە پشتەسەرتانە، خـۆ بپـارێزن، بەشکو بـەر بەزەیی خودا بکەون، (کەچی ئەوان خۆ دەبوێرن). خوای مەزن باسـی بتپەرستان دەکات کە چەندە ڕۆچوون لە خراپـەکاری‌و گومڕاییدا، وە گـوێ بـەو تـاوان‌و گوناهانـەی خۆیـان نـادەن کـە کردوویانـەو ئـەوەیش کـە تووشیان دێت لـە ڕۆژی قیامەتـداو دەفـەرموێت: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ﴾ واتە: هەر کاتێك پێیان بوترێت خۆتان بپارێزن لە گوناهو لە سـزای ڕۆژی قیامـەت. موجاهید دەڵێت: مەبەست: گوناهە. کەسـانی تـریش وتوویانـە: واتـە: بـە چاکەکردن خۆتـان بپـارێزن. ﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ بەڵکو بە هۆی خۆپارێزیتانەوە بەر بەزەیی خودا بکەون لە جەزرەبەی ڕزگارتـان بێـت. دەقـی فەرموودەکە وا دەگەیەنێت کە نەك هەر گوێ نادەنە فـەرمانی خـودا بـەڵکو پشتیـشی تێدەکـەن‌و دژی دەوەســتن بۆیـــە خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ واتە: هەر نیشانەیەکیان بۆ بێت لە لای پەروەرێنیانەوە ئیلا دەبێت ڕووی تێ نەکـەن. واتـە: هەر بەڵگەیـەکیان بـۆ بێـت لـە لایـەن خـوداوە لەسـەر تـاك‌و تـەنهایی خـوداو بـە ڕاسـتی ڕەوانـەکردنی پێغەمبـەران (سـەلامی خوایـان لێ بێـت) ﴿إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ واتـە: تـێ ڕانـامێنن‌و پێـشوازی لێ

ناکەن‌و بەهرەی لێ وەرناگرن. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴾ واتە: کاتێکیش پێیان بوترێت: لەو بژێوەی خوا پێی داون خێرێ بکەن. خوانەناسان بە خاوەن باوەڕان دەڵێن: ئاخۆ ئێمە خۆراك بە کەسێك ببەخشین ئەگەر خودا مەیلی لێ بووایە بژێوی بۆ دابین دەکرد؟ ئێوە هەر لە گومڕایی دان. ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ﴾ وەختێك فەرمانیان پێ بکرێت کە لەو سامانەی خودا پێی داون خێرو بێر بکەن‌و لە ڕێی خودا بیدەن بە هەژاران‌و لێقەوماوانی موسڵمانان ﴿قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ خوانەناسان دەڵێن بەو خاوەن باوەڕانەی کە فەرمانیان پێ دەکەن خۆراك ببەخشن بەو کەسانەی کە خاوەن باوەڕن. وەلامیان دەدەنەوە دەڵێن: ﴿أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ﴾ واتە: ئەوانەی کە ئێوە پێمان دەڵێن خێریان پێ بکەن. خودا مەیلی لێ بووایە دەوڵەمەندی دەکردن‌و لە خۆراکی خۆی تێری دەکردن. ئێمەیش هاوڕاین بۆ ئەوەی کە خودا مەیلی لێیەتی. واتە: کەسێك خودا بژێوی نەدا بۆچی ئێمە بژێوی بدەین ﴿إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ ئێوە مەگین سەرتان لێ شێواوە کە بە ئێمە دەڵێن خێر بکەن بە هەژاران.

﴿ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ (٤٨) مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ (٤٩) فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ (٥٠) ﴾

خوانەناسان زیندووبوونەوە بە دوور دەزانن

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ واتە: دەشڵێن ئەگەر قسە ڕاستن ئەو بەڵێنە کەی بەجێ دێت؟ خوای گەورە باسی خوانەناسان دەکات کە باوەڕیان بە ڕۆژی قیامەت نیەو بە دووری دەزانن کە بێت‌و دەفەرمووێت: ﴿ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ﴾ دەڵێن: ئەو بەڵێنە کەی دێتەدی؟ خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا دەفەرمووێت: ﴿ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا ﴾[1] واتە: ئەوانەی باوەڕیان بەو ڕۆژە نیە کە دێت، پەلە لە هاتنی دەکەن. خوای مەزنیش دەفەرمووێت: ﴿مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ﴾ واتە: ئەوانە هەر چاوەڕوانی یەك نەعرەتەن کە لە کاتێکدا خەریکی هەراو کێشەی خۆیانن دەیانگرێت. واتە: ئەوانە هەر بە تەمای یەك نەعرەتەن واللە أعلم. ئەمەیش فووە گەورە ترسناکەکەیە، کە فو دەکرێت بە کەڵەشاخدا خەڵکی لە بازاڕدان‌و خەریکی

[1] الشوری (١٨).

کاسپی خۆیانن‌و لە هەراو کێشەن وەك ڕۆژەکانی ڕابوردو. ئا لەو کاتەدا خوای مەزن فەرمان دەدا بە ئیسرافیل کە فوو دەکات بە کەڵەشاخداو درێژەی پێدەدات هەتا کەس نامێنێت لەسەر زەمینداو لە ئاسمانەوە پێی دەگات‌و دەیبیستی‌و دەکێشێت بە لا ملیدا. پاشان ئەو خەڵکە هەموو بەڕێ دەکرێت بۆ کۆبوونەوەی ڕۆژی قیامەت کە ئاگر دەوری داون لە هەموو لایەکەوە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَآ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴾ واتە: ناتوانن وەسیەتیش بکەن، ڕێشیان نابێت بچنەوە ناو کەس‌و کاریان. واتە: ناتوانن وەسیەت بکەن بەودی کە بە دەستیان هێناوەو هەیانە. کارەکە زۆر لەوە گرنگترە. ﴿وَلَآ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴾ ناشتوانن بگەڕێنەوە ناو کەس‌و کاریان. فەرموودەو قسەی زانایان زۆرە لەم بارەیەوە کە باسمان کردووە لە شوێنی تردا. پاشان دوای ئەمە فووی بێهۆش بوونە (نفخة الصعق) هەرچی گیانلەبەرە هەمووی دەمرێت غەیری خوای گەورە. پاشان دوای ئەمەش فووی زیندووبوونەوە دەست پێدەکات.

﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ ٱلْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَا مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۜ هَٰذَا مَا
وَعَدَ ٱلرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ
﴿٥٣﴾ فَٱلْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾﴾

فوو (نفخة)ی زیندووبوونەوە

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ ٱلْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ﴾ واتە: فوش بە کەڵەشاخدا دەکرێت لە ناکاو گشت لە گۆڕەکانەوە دێنە دەرو بەرەو پەروەردگاری خۆیان بە پەلە دەڕۆن. ئەمە فووی دووهەمە بە کەڵەشاخدا دەکرێت کە بریتیە لە فووی زیندووبوونەوەو هەموو لە گۆڕ هەڵدەسن‌و دێنە دەرەوە. بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ ٱلْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ﴾، (النسلان) واتە: ڕۆیشتنی بە پەلە. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴾[1] واتە: ئەو ڕۆژەی کە بە پەلە لە گۆڕەکانیان دێنە دەرەوە دەڵێی بۆ لای بتەکانیان ڕا دەکەن. ﴿قَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَا مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۜ هَٰذَا مَا وَعَدَ ٱلرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴾ واتە: دەڵێن ئەی هاوار بەماڵمان! کێ لەناو پێخەفەکەمان (گۆڕەکەمان) ڕای پەڕاندین؟ ئەمە هەر ئەو بەڵێنەیە خودا دای‌و پێغەمبەرەکان ڕاستیان وت. ﴿قَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَا مَنۢ بَعَثَنَا مِن

[1] المعارج (٤٣).

مَّرۡقَدِنَا﴾ واتە: مەبەست بە (مرقد) ئەو گۆڕانەیە کە لە دنیادا بڕوایان وابوو کە جارێکی تر تێیدا زیندوو ناکرێنەوە. وەختێك کۆکرانەوەو ئەوەی کە بڕوایان پێ نەبوو بە چاوی خۆیان دیان ﴿قَالُواْ يَٰوَيۡلَنَا مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرۡقَدِنَا﴾ ئەمە مانای ئەوە ناگەیەنێت جەزرەبە نەدراون لە گۆڕدا. چونکە ناو گۆڕ لە چاو ئەو سزایەی لە دواوە دێت وەك ناو پێخەف وایە. ئوبەیی کوڕی کەعب دەڵێت: موجاهیدو حەسەنو قەتادە دەڵێن: پێش زیندووبوونەوە جارێك دەخەون.[1] قەتادە دەڵێت لە نێوان دوو فووەکەدا دەخەون بۆیە دەڵێن کێ لەناو گۆڕەکەمان ڕای پەڕاندین.[2] وەختێك ئەمەیان وت، خاوەنباوەڕان وەڵامیان دەدەنەوە ﴿هَٰذَا مَا وَعَدَ ٱلرَّحۡمَٰنُ وَصَدَقَ ٱلۡمُرۡسَلُونَ﴾ ئەمە قسەی زۆرێك لە زانایانی سەلەفە. حەسەن دەڵێت: فریشتەکان وەڵامیان دەدەنەوە. هیچ دژایەتیەك لەنێوان ئەم دوو قسەدا نییەو هەردووکیان دەبێت. خوای مەزنیش خۆی دەزانێت. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِن كَانَتۡ إِلَّا صَيۡحَةٗ وَٰحِدَةٗ فَإِذَا هُمۡ جَمِيعٞ لَّدَيۡنَا مُحۡضَرُونَ﴾ تەنها هەر یەك نەعرەتەیەو لە ناکاو هەموو لای ئێمە کۆدەکرێنەوە. وەك خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿فَإِنَّمَا هِيَ زَجۡرَةٞ وَٰحِدَةٞ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُم بِٱلسَّاهِرَةِ﴾[3] واتە: بێگومان ئەو زیندووبوونەوەیە هەر یەك نەعرەتەیە، ئیتر کوتوپڕ وان لە دەشتێکی سپی کاکی بە کاکیدا. وە دەفەرمووێت: ﴿وَمَآ أَمۡرُ ٱلسَّاعَةِ إِلَّا كَلَمۡحِ ٱلۡبَصَرِ أَوۡ هُوَ أَقۡرَبُ﴾[4] واتە: وە هاتنی ڕۆژی دوایش (بە لای خواوە) هەروەکو چاو تروکانێك وایە یان نزیکتر لەوەش. وە دەفەرمووێت: ﴿يَوۡمَ يَدۡعُوكُمۡ فَتَسۡتَجِيبُونَ بِحَمۡدِهِۦ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثۡتُمۡ إِلَّا قَلِيلٗا﴾[5] واتە: ئەو ڕۆژەی کە بانگتان دەکەن (لە گۆڕەکانتانەوە) جا ئێوەش دەستبەجێ دێن بە دەم بانگکردنەکەوە بە سوپاسو سەناکردنەوەو وا دەزانن (لە دنیادا)ماوەیەکی کەم نەبێت نەماونەتەوە. واتە: تەنها جارێکی فەرمانیان پێ دەکرێت هەموو ئامادە دەبن. ﴿فَٱلۡيَوۡمَ لَا تُظۡلَمُ نَفۡسٞ شَيۡـٔٗا وَلَا تُجۡزَوۡنَ إِلَّا مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ﴾ واتە: ئەو ڕۆژە ناهەقی لە کەس ناکرێتو هەر بەرامبەر بەو کردەوەی کردووتانە سزا دەدرێن. ﴿فَٱلۡيَوۡمَ لَا تُظۡلَمُ

---

[1] الطبري (٢٠/٥٣٣).

[2] الطبري (٢٠/٥٣٢).

[3] النازعات (١٣ـ١٤).

[4] النحل (٧٧).

[5] الاسراء (٥٢).

نَفۡسٞ شَيۡـٔٗا﴾ واتــە: ئـەمڕۆ هـیچ کـەس ناهـەقی لێ ناکرێـت، ﴿وَلَا تُجۡزَوۡنَ إِلَّا مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ﴾ واتە: تەنها بەرامبەر ئەو کردەوانەی کردووتانە سزا دەدرێن.

﴿إِنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ ٱلۡيَوۡمَ فِي شُغُلٖ فَٰكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمۡ وَأَزۡوَٰجُهُمۡ فِي ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمۡ فِيهَا فَٰكِهَةٞ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ ﴿٥٨﴾﴾

باسی خۆشگوزەرانی خەڵکی بەهەشت

خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿إِنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ ٱلۡيَوۡمَ فِي شُغُلٖ فَٰكِهُونَ﴾ واتـە: ئەوانـەی ئـەهلی بەهەشتن، ئەو ڕۆژە سەریان گەرمەو لە خۆشیدان. خوای گەورە باسی ئەهلی بەهەشت دەکات کە لە ڕۆژی قیامەتدا لە ساحەی مەحشەردا دەڕۆن‌و دەچنە ناو ئەو نازو نیعمەتە لەناو باغـەکانی بەهەشتداو سەریان قاڵە هەموو شتێکیان لە یاد دەچێت بە هۆی ئەو هەموو خۆشی‌و بەختەوەریەوە کە تێیدان کە هـەرگیز نابڕێتـەوەو هەتاهەتاییـە سـەرفرازن. حەسـەنی بەسـری‌و ئیسماعیلی کـوڕی خالیـد دەڵـێن: سەرقاڵن‌و ئاگایان لە ئەهلی جەهەنەم نیـە کـە چ جەزرەبەیـەك دەچێژن. موجاهیـد دەڵێـت: ﴿فِي شُغُلٖ فَٰكِهُونَ﴾ واتە: سەرسامن لەو خۆشیەی کە تێیدان.[1] قەتادەیش هەر وای وتووە. ئیبنو عەباس دەڵێت ﴿فَٰكِهُونَ﴾ واتــە: دڵخۆشـن. وە دەفـەرمووێت: ﴿هُمۡ وَأَزۡوَٰجُهُمۡ فِي ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ﴾ واتـە: خۆیان لەگەڵ ژنەکانیان لەبەر سێبەر، لەسەر تـەخت، پـاڵ کـەوتوون. ﴿هُمۡ وَأَزۡوَٰجُهُمۡ﴾ واتـە: خۆیـان‌و خێزانـەکانیان ﴿فِي ظِلَٰلٍ﴾ واتـە: لـە ژێـر سـێبەری درەختەکانـدا.[2] ﴿عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ﴾ ئیبنـو عەعەباس‌و موجاهیـدو عیکریمـەو موحەممـەدی کـوڕی کـەعب‌و حەسـەن‌و قـەتادەو سـودی‌و خەسیف دەڵـێن: ﴿عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ﴾ واتـە: لەسـەر تـەختی ژێـر پـەردە(ی ئامـادەکراو بـۆ بـووك)دا پـاڵ کەوتوون.[3] وە دەفەرمووێت: ﴿لَهُمۡ فِيهَا فَٰكِهَةٞ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ﴾ واتە: لە بەهەشتدا هەر میوەیەك‌و هـەر شتێك داوای بکەن، ئامادەیە. ﴿لَهُمۡ فِيهَا فَٰكِهَةٞ﴾ واتە: هەموو جۆرە میوەیەکی تێدایە بۆیـان. ﴿وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ﴾ واتــە: هەرچـی ئـارەزوو بکـەن ئامادەیـە بۆیـان دەسـتیان دەکـەوێت. خـوای گـەورە دەفەرمووێت: ﴿سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ﴾ واتە: پەروەردگاری دلۆڤـانیش هـەرخوی سـەلام و ئاشـتییە

[1] الطبري (٢٠/٥٣٥).

[2] الطبري (٢٠/٥٣٨).

[3] الطبري (٢٠/٥٣٩/٥٤٠).

بۆیان. ئیبنو جورەیج دەڵێت: ئیبنو عەباس (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: لەم ئایەتەدا: ﴿ سَلَٰمٌ قَوۡلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ ﴾ خودایش سەلامیان لێ دەکات. چونکە خوای گەورە خۆی ئاشتی و سەلامە بۆ ئەهلی بەهەشت. ئەمەی کە ئیبنو عەباس وتی. وەك ئەم ئایەتە وا کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿تَحِيَّتُهُمۡ يَوۡمَ يَلۡقَوۡنَهُۥ سَلَٰمٌۚ﴾[1] واتە. ڕۆژێکباوەڕداران دەگەنەوە خوا بەخێرهاتنیان بە وشەی سەلامە.

﴿ وَٱمۡتَٰزُواْ ٱلۡيَوۡمَ أَيُّهَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ ﴿٥٩﴾ ۞ أَلَمۡ أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ ٱعۡبُدُونِيۚ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسۡتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدۡ أَضَلَّ مِنكُمۡ جِبِلًّا كَثِيرًاۖ أَفَلَمۡ تَكُونُواْ تَعۡقِلُونَ ﴿٦٢﴾ ﴾

شوێنی خوانەناسان لە مەحشەردا و هەڕەشەو سەرزەنشت کردنیان

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَٱمۡتَٰزُواْ ٱلۡيَوۡمَ أَيُّهَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ ﴾ واتە: ئەی ئەوانەی تاوانبارن، ئێوەش ئەمڕۆ دەبێت خۆتان جیابکەنەوە. خوای گەورە باسی بەسەرهاتو پاشەڕۆژی خوانەناسانمان بۆ دەکات لە ڕۆژی قیامەتدا کە چیان بەسەردێنێتو چۆن جیایان دەکاتەوە لە خاوەنباوەڕان وەك دەفەرموێت: ﴿ وَيَوۡمَ نَحۡشُرُهُمۡ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشۡرَكُواْ مَكَانَكُمۡ أَنتُمۡ وَشُرَكَآؤُكُمۡۚ فَزَيَّلۡنَا بَيۡنَهُمۡ ﴾[2] واتە:لەو ڕۆژەدا کە هەموان کۆدەکەینەوە پاشان بەو کەسانە دەڵێین کە شەریکیان بۆ خوا دادەنا ئێوە لەگەڵ شەریکەکانتاندا ڕاوەستن ئەوسا لێکیان جیادەکەینەوە، وە دەفەرموێت: ﴿ وَيَوۡمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوۡمَئِذٖ يَتَفَرَّقُونَ ﴾[3] واتە: ڕۆژێ کە قیامەت هاتە ڕوو، ئەو ڕۆژە بەش بەش دەبنەوە، وە دەفەرموێت: ﴿يَوۡمَئِذٖ يَصَّدَّعُونَ ﴾[4] واتە: لەو ڕۆژەدا بڵاوە دەکەن. واتە: جیادەبنەوەو دەبن بە دوو بەشەوە. وە دەفەرموێت: ﴿ٱحۡشُرُواْ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ وَأَزۡوَٰجَهُمۡ وَمَا كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَٱهۡدُوهُمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡجَحِيمِ ﴾[5] واتە: ئەوانە لێك کۆبکەنەوە کە ناهەقی پیشە بوونو هاوجووتی ئەوانو ئەوانەش کە دەیانپەرست (غەیری خودا). ئەوسا ڕێگەی جەهەنەمیان پێ نیشان دەن، پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَلَمۡ

---

[1] الاحزاب (٤٤).

[2] یونس (٢٨).

[3] الروم (١٤).

[4] الروم (٤٣).

[5] الصافات (٢٢-٢٣).

أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوّٞ مُّبِينٞ﴾ واتە: ئاخر ئەی تۆرمەی ئادەم، من لە پێشدا پەیمانم لەگەڵ نەبەستن کە شەیتان نەپەرستن؟ ئەو ئاشکرا دوژمنتانە. لێرەدا خوای گەورە لۆمەو سەرزەنشتی خوانەناسان دەکات لە نەوەی ئادەم کە شوێن شەیتان کەوتن‌و گوێبیستی بوون کە شەیتان بە ئاشکرا دوژمنیانە کەچی ئەوان تەرە بوون‌وبە فەرمانی ئەو خودایەیان نەکرد کە دروستی کردوون‌و بژێوی داون. بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَأَنِ ٱعۡبُدُونِيۚ هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ﴾ واتە: هەر تەنها خۆم بپەرستن، کە ڕێگەی ڕاست هەر ئەمەیە. واتە: لە ژیانی دنیادا فەرمانم پێ کردن کە گوێبیستی شەیتان مەبن. فەرمانم پێدان کە عیبادەتی من بکەن کە ڕێی ڕاست هەر ئەمەیە کەچی ئێوە ڕێیەکی ترتان گرتەبەرو شوێنی شەیتان کەوتن‌و بە قسەی ئەوتان کرد. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَلَقَدۡ أَضَلَّ مِنكُمۡ جِبِلّٗا كَثِيرًاۖ أَفَلَمۡ تَكُونُواْ تَعۡقِلُونَ﴾ واتە: کۆمەڵێکی زۆری لە ئێوە لە ڕێ لادا، ئاخۆ هێشتا هەر تێناگەن. ﴿ وَلَقَدۡ أَضَلَّ مِنكُمۡ جِبِلّٗا كَثِيرًا﴾ واتە: خەڵکێکی زۆری لە ئێوە گومڕا کردو لە ڕێ لادا. ئەمە قسەی موجاهیدو قەتادەو سودی‌و سوفیانی کوڕی عویەینە وە دەفەرموێت: ﴿أَفَلَمۡ تَكُونُواْ تَعۡقِلُونَ﴾ واتە: هێشتا هەر تێناگەن شوێنی شەیتان دەکەون‌و گوێبیستی خودای گەورە نابن کە فەرمانتان پێدەکات کە تەنها عیبادەتی ئەو بکەن کە شەریکی نیە.

﴿ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ ٱصۡلَوۡهَا ٱلۡيَوۡمَ بِمَا كُنتُمۡ تَكۡفُرُونَ ﴿٦٤﴾ ٱلۡيَوۡمَ نَخۡتِمُ عَلَىٰٓ
أَفۡوَٰهِهِمۡ وَتُكَلِّمُنَآ أَيۡدِيهِمۡ وَتَشۡهَدُ أَرۡجُلُهُم بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ لَطَمَسۡنَا عَلَىٰٓ أَعۡيُنِهِمۡ
فَٱسۡتَبَقُواْ ٱلصِّرَٰطَ فَأَنَّىٰ يُبۡصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ لَمَسَخۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمۡ فَمَا ٱسۡتَطَٰعُواْ
مُضِيّٗا وَلَا يَرۡجِعُونَ ﴿٦٧﴾﴾

ڕۆژی قیامەت دەوترێت بەو خوانەناسانەی تۆرمەی ئادەم کاتێك کە جەهەنەم خۆی دەردەخات بۆیان دەیبینن بۆ ترساندن‌و سەرزەنشتکردنیان ﴿ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ﴾ واتە: ئەمە ئەو جەهەنەمەیە، کەوا بەڵێنتان پێدەدرا. واتە: ئەمە ئەو جەهەنەمەیە کە پێغەمبەران (سەلامی خوای لێ بێت) ئێوەیان لێ دەترساندو ئاگادار دەکردەوە. کەچی ئێوە بڕواتان پێ نەدەکردن، ﴿ ٱصۡلَوۡهَا ٱلۡيَوۡمَ بِمَا كُنتُمۡ تَكۡفُرُونَ ﴾ واتە: بە هۆی پێ نەزانینەکەتان، ئەمڕۆ دەبێت بچنە ناوی. وەك خوای مەزن لە چەند ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿ يَوۡمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿١٣﴾ هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِي كُنتُم بِهَا

تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ أَفَسِحْرٌ هَٰذَآ أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴾[1] واتە: ڕۆژێك پاڵیان پێوە دەنرێت بەرەو ئاگری دۆزەخ چۆن پاڵ پێوەنانێك، (پێیان دەوترێت) ئەمە ئەو ئاگرەیە كە ئێوە بە درۆتان دەزانی، ئایا ئەم ئاگرە جادووە یان ئێوە نابینن.

مۆر بەسەر دەمی تاوانباراندا ئەنرێت لە ڕۆژی قیامەتدا

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ ٱلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰٓ أَفْوَٰهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَآ أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴾ واتە: ئەمڕۆ مۆر دەخەینە سەردەمیان و دەستیان لەگەڵمان (قسە دەكەن) پاكانیشیان دەبنە شایەت كە كردەوەكانیان چی بووە. ئەمە ژیان و گوزەرانی بێ دینان و دووڕووانە لە ڕۆژی قیامەتدا كاتێك كە دان نانێن بەو تاوانانەی كە لە دنیا كردوویانە و سوێند دەخۆن كە شتی وایان نەكردووە. ئا لەو كاتەدا خودا مۆر دەنێت بەسەر دەمیانداو ئەندامەكانی لەشیان قسە دەكەن و ئەوەی كردوویانە ئاشكرای دەكەن. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی كردووە لە ئەنەسی كوڕی مالیكەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: لە خزمەت پێغەمبەردا بووین (ﷺ) پێكەنی هەتا دانی موبارەكی دەركەوت فەرمووی: ئەزانن بەچی پێكەنیم؟ ووتمان: خوا و پێغەمبەر ئەزانن، فەرمووی: بەموناقەشەی عەبدێك لەگەڵ پەروەردگاری خۆیدا لە ڕۆژی قیامەتدا پێكەنیم، عەبدەكە دەڵێت: ئەی پەروەردگارم! ئایا پەیمانت نەداوە ناهەقیم پێنەكرێت؟ دەفەرمووێت: با !. دەڵێت: كەس قەبوڵ ناكەم شایەتیم لێ بدات مەگین شایەتێك لە نەفسی خۆم. خودایش دەفەرمووێت: ئەمڕۆ نفسی خۆت بەسە كە حیسابت لەسەر بكات (واتە: تاوانەكانت بژمێری) هەروەها فریشتە خاوەن ڕێزەكانیش كە كردەوەكانیان بۆ نوسیویت وشایەتن لەسەرت. جا مۆر دەخرێتە سەر دەمی و دەوترێت بە ئەندامەكانی لەش (قسە بكەن) و ئەوانیش كردارەكانی باس دەكەن. پاشان ماوە دەدرێت لە نێوان ئەوو ئەندامەكانی لەشیدا تا پێكەوە قسەبكەن. دەڵێت: دەك دوور بن لە بەزەیی خوداوە و لەناو بچن خۆ من لەبەر ئێوە هەوڵ دەدەم و تێدەكۆشم)، موسلیم و نەسائیش ڕیوایەتیان كردووە.[2] ئیبنو جەریر ڕیوایەتی كردووە لە ئەبو موسای ئەشعەریەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: لە ڕۆژی قیامەتدا خاوەن باوەڕ بانگ دەكرێت بۆ لێپرسینەوە، پەروەردگاری ئەو كردارانەی لە نێوان ئەوو بەندەكەیدایە نیشانی دەدرێت و دانی پێدا دەنێت دەڵێت: بەڵێ ئەی پەروەردگارم. كردوومە، كردوومە، كردوومە. دەڵێت: خوا لە تاوانەكانی دەبوورێت و بۆی دادەپۆشێت. هیچ دروستكراوێك لەسەر زەمیندا هیچێك لەو تاوانانە نابینێت. چاكەكانی دەخرێتە ڕوو پێی خۆشە خەڵكی هەموو چاكەكانی ببینن. خوانەناس و دووڕوویش بانگ

---

[1] الطور (١٣ـ١٥).

[2] مسلم (٤/٢٢٨٠)، النسائي في الكبرى (٦/٥٠٨).

دەكرێن بۆ لێپرسینەوە. پەروەردگاری كردەوەكانی دەخاتە بەر دەستی، ئینكاری دەكات و دەڵێت: ئەی پەروەردگارم سوێند بە گەورەیی تۆ ئەوەی ئەم فریشتەیە نووسیویەتی لەسەرم نەمكردووە! فریشتەكەیش پێی دەڵێت: تۆ ئەوەت لە فڵانە ڕۆژو فڵانە شوێندا نەكرد؟ ئەویش دەڵێت: نەخێر سوێند بە گەورەیی تۆ ئەی پەروەردگارم من ئەو كارەم نەكردووە. خۆ ئەگەر ئەو كارەی كردبێت مۆر دەخرێتە سەر دەمی. ئەبو موسای ئەشعەری (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: من وادەزانم و وای دادەنێم كە یەكەم شتێك لە مرۆڤدا قسە دەكات ڕانی لای ڕاستە پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿ ٱلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰٓ أَفْوَٰهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَآ أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴾.[1] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰٓ أَعْيُنِهِمْ فَٱسْتَبَقُوا۟ ٱلصِّرَٰطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ﴾ واتە: ئەگەر حەز بكەین، چاوەكانیشیان كوێر دەكەین بەرەو ڕێگا پێشبڕكێ دەكەن سا كوا سۆمای دیتنیان هەیە. عەلی كوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) لە مانای ئەم ئایەتەدا. ئەگەر حەز بكەین لە ڕێ لایان دەدەین. ئاخۆ چۆن ڕێگا دەردەكەن؟ جارێكیان وتوویەتی: كوێریان دەكەین.[2] حەسەنی بەسری دەڵێت: ئەگەر خودا مەیلی لێ بێت سۆمای دیتنیان ناهێڵێت و كوێریان دەكات و هەر دێن و دەچن. موجاهیدو ئەبو سالح و قەتادەو سودی دەڵێن: ﴿ فَٱسْتَبَقُوا۟ ٱلصِّرَٰطَ ﴾ واتە: ڕێگا. ئیبنو زەید دەڵێت: ﴿ ٱلصِّرَٰطَ ﴾ لێرەدا واتە: ڕاستی، ﴿ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ﴾ واتە: چۆن دەبینن كاتێك كە چاوەكانیان كوێر دەكەین. عەوفی دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) واتە: ڕاستی نابینن.[3] خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴾ واتە: ئەگەر حەزیشمان كردبووایە هەر لە جێگەكەی خۆیاندا دەمانكردنە شتێكی تر ئەوساكە نەیانتوانیبا بێنە پێش و بەرەو دواش نەگەڕێنەوە. ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ ﴾ عەوفی دەڵێت لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت): ئەگەر مەیلمان لێ بووایە قڕمان دەكردن لە شوێنی خۆیاندا.[4] سودی دەڵێت: واتە: شێوەمان دەگۆڕین. ئەبو سالح دەڵێت: دەمانكردن بە بەرد. حەسەنی بەسری و قەتادە دەڵێن: واتە: لەسەر پێكانیان دامان دەنیشاندن.[5] بۆیە

---

[1] الطبري (٢٠/٥٤٤).

[2] الطبري (٢٠/٥٤٥).

[3] الطبري (٢٠/٥٤٧).

[4] الطبري (٢٠/٥٤٧).

[5] الطبري (٢٠/٥٤٧).

خـوای مـەزن فـەرموویـەتی: ﴿فَمَا ٱسۡتَطَٰعُواْ مُضِيّٗا﴾ واتـە: نەیانـدەتوانی بـڕۆن بـۆ پێـشەوەو ﴿وَلَا يَرۡجِعُونَ﴾ نەشیاندەتوانی بەرەو دواش بگەڕێنەوە بەڵکو هەر بەو شێوەیە دەمانەوەو نەدەڕۆیشتن بۆ پێشەوە نە بۆ دواوە.

﴿ وَمَن نُّعَمِّرۡهُ نُنَكِّسۡهُ فِي ٱلۡخَلۡقِۚ أَفَلَا يَعۡقِلُونَ ٦٨ وَمَا عَلَّمۡنَٰهُ ٱلشِّعۡرَ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُۥٓۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ وَقُرۡءَانٞ مُّبِينٞ ٦٩ لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيّٗا وَيَحِقَّ ٱلۡقَوۡلُ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ٧٠ ﴾

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَمَن نُّعَمِّرۡهُ نُنَكِّسۡهُ فِي ٱلۡخَلۡقِۚ أَفَلَا يَعۡقِلُونَ ﴾ واتە: هـەر کەسـێکیش تەمەنی زۆر بدەینێ، شێوەو بچمیشی دەگۆڕین. بۆچی نایانەوێت تێبگەن. خوای گەورە باسـی ئـەوەی ئادەم دەکات هەتا تەمەنی درێژ بێتو بەرەو ژوور بڕوات، زیـاتر بـەرەو کـزیو لاوازی دەچـێت، توانـای نامێنێتو جموجوڵی کەم دەبێتەوە. وەك خوای گەورە فەرموویـەتی: ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن ضَعۡفٖ ثُمَّ جَعَلَ مِنۢ بَعۡدِ ضَعۡفٖ قُوَّةٗ ثُمَّ جَعَلَ مِنۢ بَعۡدِ قُوَّةٖ ضَعۡفٗا وَشَيۡبَةٗۚ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ وَهُوَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡقَدِيرُ﴾[1] واتـە: خوا زاتێکە ئێوەی دروست کردووە لە لاوازی (لاوازی نوتفەو بێچوو منـداڵی شیرەخۆر..) پاشـان دوای لاوازی بەهێزی کردوون (بوون بە لاو) لە دوای بەهێزکردننتان لاوازیو پیری بۆ دانـان خـوا هەرچی بـوێ دروستی دەکاتو هەر ئەوە زانای بـە دەسـەلات. ﴿وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرۡذَلِ ٱلۡعُمُرِ لِكَيۡلَا يَعۡلَمَ مِنۢ بَعۡدِ عِلۡمٖ شَيۡـٔٗا﴾[2] واتـە: وە هەنـدێکتان دەگەیەنرێنـە ئەوپـەڕی پـیری، بـێ کـەڵکترینی تەمـەن بـۆ ئەوەی نەزانێتو لە بیری نەمێنێت هەرچی کە دەیزانێت. مەبەست لـەم ئایەتـە (والله أعلم) باسـی ئـەم دنیایە کە شوێنی مانەوەو بەردەوامی ژیان نیەو دەڕواتو نامێنێت و دەبێت هەر بەجێ بهێڵرێتو ژیـان کۆتایی بێت تێیدا، بۆیە خـوای مـەزن فەرموویـەتی: ﴿أَفَلَا يَعۡقِلُونَ﴾ واتـە: بۆچی بـیر ناکەنـەوە چـاك وردنابنەوە کە چۆن وەدی هاتوونو پاشان بوون بە لاو دوایش چۆن ئا بەو شێوەیە کە دەیبیـنن پـیرو کزو لاواز بوون. هەتا تێبگەنو باش بـزانن کە بـۆ جێگایـەکی تـر دروسـت کـراون کـە هـەرگیز کۆتـایی نایەتو لێی دەرناچنو هەر دەمێننەوە تێیدا. ئەو جێگایەش ژیانەکەی ترە کە هەرگیز دوایی نایەت.

خوای گەورە پێغەمبەری (ﷺ) فێری شیعر نەکردووە

خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿وَمَا عَلَّمۡنَٰهُ ٱلشِّعۡرَ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُۥٓۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ وَقُرۡءَانٞ مُّبِينٞ﴾ واتـە: ئێمە ئەومان فێری شیعر نەکردووەو هیچ پێویستیشی پێی نیە، ئەمە تەنها بـۆ یاد لـە خـوا کردنـەوەو

[1] الروم (٥٤).

[2] الحج (٥).

قورئانێکـە شـێوەی ژیـان نیـشان دەدات. ﴿وَمَا عَلَّمۡنَٰهُ ٱلشِّعۡرَ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُۥٓ﴾ خـوای مـەزن باسـی پێغەمبـەر دەکـات (ﷺ) کـە فێـری شـیعر وتنـی نـەکردووەو ﴿وَمَا يَنۢبَغِي لَهُۥٓ﴾ واتـە: سروشـتی پێغەمبەر(ﷺ) وابووە کە حەزی لە شیعر نەبووەو خۆشی لێی نەهاتووەو نەیزانیووە شیعر بڵێتو بۆی نەهاتووە، بۆیە دەگێڕنەوە لە پێغەمبەر(ﷺ) توانای شیعر لەبەرکردنی نەبووە لەسەر وەزنێکی تـەواو بەڵکو شیعری کەسێکیشی بووتایە تەواوی نەدەکرد. تێکی دەداو دەیگۆڕی. هەر بەو شێوەیە بەیهەقی لە (الدلائل)دا ڕیوایەتی کردووە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویـەتی بـە عەباسـی کـوڕی مورداسـی سولەمی(ڕەزای خوای لێ بێت) تۆ ئەمەت وتووە: (أنجعل نهبي ونَهْبَ العُبَيد بين الاقرع وعُيينـة) عـەباس وتی: بەڵکو ئەوە (عُيينة والاقـرع). پێغەمبـەر(ﷺ) فـەرمووی: (هـەمووی وەك یـەکن) واتـە: لـە مانـادا یەکن.[1] والله أعلم. چونکە خودای مەزن فێری قورئـانی کـردووە ئـەو قورئانـەی ﴿ لَّا يَأۡتِيهِ ٱلۡبَٰطِلُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَلَا مِنۡ خَلۡفِهِۦۖ تَنزِيلٞ مِّنۡ حَكِيمٍ حَمِيدٖ﴾[2] واتە: بە تاڵ ڕووی تێناکات نە لە ئێستاو لە نە دواڕۆژدا (نـە بـە لێ کـەمکردنو نـە بـە لێ زیـادکردن) چـونکە نێردراوەتـە خـوارەوە لـە لایـەن (خـوای) کاردروسـتی ستایشکراوەوە. ئەو قورئانە شیعر نیە وەك گرۆیەك لە خوانەناسە نەفامەکانی قورەیش وایان دەزانـی. نە جادووەو نە قسەی فالگرەوەیەو نە دروستکراویشە وەك هەندێ سەرلێشێواوو نـەزان دەیڵـێن بـەڵکو تایبەتمەندی خۆی وای لێ کـردووە کـە حـەزی لـە شـیعر وتـن نـەبووەو ڕێگاشـی پـێ نـەدراوەو فێـری نەبووە. ﴿إِنۡ هُوَ﴾ واتـە: ئـەوەی کـە فێرمـان کـردووە ﴿إِلَّا ذِكۡرٞ وَقُرۡءَانٞ مُّبِينٞ﴾ واتـە: ئاشـکراو ڕوونو دیارە بۆ کەسێك کە بیری لێ بکاتەوەو وردبێتەوە بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيّٗا وَيَحِقَّ ٱلۡقَوۡلُ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾ واتـە: تـا ئەوانـەی بـە دڵ زینـدوون لـە خودایـان بترسـێنو قـسەی خـودا دەربـارەی خودانەناسـان بـەجێ بکـات. ﴿لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيّٗا﴾ واتـە: بـۆ ئـەوەی ئـەم قورئانـە ڕوونو ئاشکرایە ئەوانەی دڵ زیندوون بیانترسێنێت. وەك لـە ئایـەتێکی تـردا فەرموویـەتی: ﴿لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ﴾[3] واتـە: بۆ ئەوەی ئێوەی پێ بترسێنمو هـەر کەسـێکی کـەش کە پێـی دەگـات. وە فەرموویـەتی: ﴿وَمَن يَكۡفُرۡ بِهِۦ مِنَ ٱلۡأَحۡزَابِ فَٱلنَّارُ مَوۡعِدُهُۥ﴾[4] واتە: وە هەر کـەس بـاوەڕی پێـی نـەبێت لـەو کۆمـەڵو

[1] دلائل النبوة (۱۸۱/٥)، فەرموودەیەکی مورسەلە.

[2] فصلت (٤٢).

[3] الانعام (۱۹).

[4] هود (۱۷).

تاقمانە (ئەوانەی کۆبوونەوە لەسەر دژایەتی ئیسلام) ئەوە ئاگر جێگایەتی. کەسێك لەم ترساندنو ئاگادارکردنەوەیە سوود وەردەگرێت کە دڵی زیندوو بێت چاوی دڵی ڕووناك بووبێتەوە. وەك قەتادە دەڵێت: دڵو چاو زیندوو.[1] زەححاك دەڵێت: واتە: ژیر بێت.[2] ﴿وَيَحِقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ﴾ واتە: ئەم قورئانە ڕەحمەتە بۆ خاوەن باوەڕانو بەڵگەو نیشانەشە بەسەر خوانەناسانەوە....

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَآ أَنْعَٰمًا فَهُمْ لَهَا مَٰلِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ وَمَشَارِبُ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾﴾

مەڕومالآت نیشانەو بەهرەشە (لەسەر دەسەلآتی خودا)

خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَآ أَنْعَٰمًا فَهُمْ لَهَا مَٰلِكُونَ﴾ واتە: ئاخۆ هێشتا نەیاندیوە ئێمە بە دەستی خۆمـان مـەڕومالآتمان بۆ بەرهـەم هێنـان ئـەوان بوونەتـە خاوەنیان؟ خوای مـەزن باسی ئـەو هـەموو بەهرەیە دەکات کە داویـەتی بـە بەنـدەکانی لـەو هـەموو مەڕومالآتـەی کـە ژێربـاری کـردووە بۆیـان، ﴿فَهُمْ لَهَا مَٰلِكُونَ﴾ واتـە: کـە ئـەوان بوونەتـە خـاوەنی. قـەتادە دەڵێت: توانایـان هەیـە بەسـەریانداو بـە کاریـان دێـنن‌و بوونەتـە خزمـەتکارو ژێردەستەیان‌و سەرپێچیان ناکەن، خۆ ئەگەر منداڵێك بێت بۆ لای وشترێك بەسەر چۆکدا دەیخات، خۆ ئەگەر مەیلیشی لێ بێت هەڵی دەسێنێت‌و لێی دەخوڕێت ئەو وشترەی لەبەر دەستدایەو بۆ کوێ بیانەوێت دەیانبات. وە دەفەرمووێت: ﴿وَذَلَّلْنَٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾ واتە: وا بۆشمان دەستەمۆ کردوون، کە دەتوانن سـواریان بـبن‌و لێیـان بخـۆن. واتـە: بـە شـێوەیەك دەسـتەمۆیان کـردوون. هەیانـە کـە لـە سـەفەری درێژخایەندا سواریان دەبن‌و باریشیان لێ دەنێن بۆ هـەموو شـوێن‌و ولآتێـك ﴿وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾ واتـە: هـەر کـاتێکیش ئـارەزوو بکـەن لـە ملیـان دەدەن یـان سـەریان دەبـڕن. ﴿وَلَهُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ وَمَشَارِبُ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾ واتە: هەر لەوانیش گەلێك جۆرە بەهرە دەبەن، زۆر شتی خواردنەوەشیان لێ وەردەگرن. هێشتا هەر شوکرانە ناکەن. ﴿وَلَهُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ﴾ واتـە: هـەر لـەو مەڕومالآتانـە سـوود لـە خـوری‌و مـووی توکەکەی وەردەگرن بۆ پێویستی ناو ماڵو زۆر شتی تر هـەتا ماوەیـەك ﴿وَمَشَارِبُ﴾ واتـە: سـوود لـە شیرەکەیان‌و هەتا لـە میـزی وشـترەکانیش وەردەگـرن بـۆ خواردنـەوەو چارەسـەری نەخۆشی، ﴿أَفَلَا

[1] الطبري (٢٠/٥٥٠).

[2] الطبري (٢٠/٥٥٠).

يَشْكُرُونَ ﴾ واتە: هێشتا هەر سوپاسی خوا ناكەن‌و بە تاك‌و تەنهای نازانن كە ئەو دروستكەر‌و ڕامهێنەری‌و دەستەمۆكەری هەموو ئەمانەیە‌و شەریكی بۆ دادەنێن؟

﴿ وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ ﴾

خودایانی بتپەرستان ناتوانن بە هانای بتپەرستانەوە بێن

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴾ واتە: غەیری خودا شتگەلێكی تریان پەرست، بەڵكو بە هانایانەوە بێن. خوای گەورە ڕەدی ئەو بتپەرستانە دەداتەوە كە غەیری خودا شتی تر دەپەرستن‌و دەیكەنە شەریكی خودا. بە تەمای ئەوەن كە بە هانایانەوە بێن‌و بژێویان بدەن‌و نزیكیان بخەنەوە لە خوداوە، خوای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴾ واتە: ناشتوانن بە هانایانەوە بێن، بەڵام ئەمان لە خزمەتیاندان، بۆ پێشمەرگەیی ئامادەن. واتە: ئەو كەسانە ناتوانن بێن بە هاواری ئەوانەوە كە دەیانپەرستن. وە زۆر لەوە لاوازترو بێ دەسەڵات‌و زەبوونترن. بەڵكو ئەوانە ناتوانن بە هانای خۆشیانەوە بێن. ئیتر چۆن دەتوانن زیان بە كەس بگەیەنن یان سودمەندی بكەن. چونكە ئەوانە بێ گیانن نە دەبیسن‌و نە ئاوەزیشیان هەیە. وە دەفەرموێت: ﴿وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴾ واتە: لە ڕۆژی لێپرسینەوەدا لە لایاندا ئامادەن.[1] واتە: هەموو ئەو كەسانە كە ئەو بتانەیان پەرستووە دەهێنرێن و كۆدەكرێنەوە‌و ئامادە دەكرێت لە لای بتەكاندا. چونكە ئەوە دەبێتە هۆی زیاتر دڵ گران بوون‌و بەڵگەی تەواو لەسەریان. قەتادە دەڵێت: ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ﴾ واتە: ئەوانەی كە دەیانپەرستن، ناتوانن بە هانایانەوە بێن. ﴿وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴾ بتپەرستان زۆر تووڕە‌و دڵگران دەبن كە لە دنیا ئەوانەیان پەرستووە كەچی ناتوانن چاكەیەكیان لەگەڵ بكەن‌و خراپەیەكیان لێ لادەن. چونكە ئەوانە بتن‌و بێ هەست‌و ئاوەزن. حەسەنی بەسریش هەر وای وتووە. قسەیەكی جوانە، ئیبنو جەریریش هەمان ڕای هەڵبژاردووە (ڕەحمەتی خوای لێ بێت).

[1] الطبري (٢٠/٥٥٠).

دڵدانەوەی پێغەمبەر(ﷺ)

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴾ وتاریـان دڵتـەنگت نەکات، هەر شتێك بشارنەوەو هەر شتێك بیدرکێنن ئێمە لێیان ئاگادارین. خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ﴾ واتە: دلگران مەبە کە بڕوات پــێ ناکـەنو خـودا ناناسن. ﴿إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴾ واتە: هەرچی دەکەن ئێمە ئاگامان لێیانە بەم زووانە هـەقیان لێ دەسـتێنینو بـەرخوردیان لەگەڵ دەکەین لەسەر ئەو ناوو ناتۆرانەی کە ئەبنخستە شوێن تـۆ لـەو ڕۆژەدا کە هەرچـی لـە دنیـادا کردوویانە لێمان برز نابێتو گەورەو بچووك بە ئەرزش یان بـێ ئـەرزش بـەڵکو هـەموو ئـەو کردارانـەی کردوویانە نیشانیان دەدرێت. زوو کردوویانە یان درەنگ.

﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ (٧٧) وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ۖ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ (٧٨) قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ (٧٩) الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ (٨٠)﴾

نکوڵی کردنی زیندووبوونەوە پاش مردنو وەڵامدانەوەیان

خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴾ واتـە: مرۆڤ چۆن هێندە نازانێت، کـە ئێمـە لـە تنۆکێکمـان ئافرانـدووە، کەچـی ئێستا دوژمنێکی ئاشکرایە. موجاهیدو عیکریمەو عوروەی کوڕی زوبەیرو سودیو قەتادە دەڵێن: ئوبـەی کـوڕی خەلـەف (لەعنـەتی خوای لێ بێت) هـات بـۆ لای پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) ئێـسکێکی ڕزیـو بـە دەستیەوە بـوو بـە دەسـتی دەیوڵیو وردی دەکرد فڕێی دەداو بڵاودەبووەوە بـە دەم هـەواوە دەکەوتـە سـەر زەوی دەیـوت: ئـەی موحەممەد ئایا وا دەزانی خودا ئەم ئێسکە ڕزیوە زیندوو دەکاتەوە؟ پێغەمبەر(ﷺ) فـەرمووی: (بـەڵێ خوای گەورە دەتمرێنێتو پاشان زیندووت دەکاتەوەو پاشان دەتخاتە ناو ئاگر). پاشان ئەم ئایەتانەی کۆتایی سورەتی (یس) هاتووەتە خوارەوە کە دەفـەرمووێت: ﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ﴾ هەتا کۆتایی ئایەتەکان.[1] ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کـردووە لـە ئیبنـو عەباسـەوە (ڕەزای خوایـان لێ بێت) دەڵێت: عاسی کوڕی وائل لە بەتحا ئێسکێکی هەڵگرتو بە دەست وردی کردو ولیی، پاشان وتـی بە پێغەمبـەری خـودا(ﷺ): ئایا خـودا ئـەم ئێسکە زینـدوو دەکاتـەوە پـاش ئـەوەی وای لێ دێـت کـە دەیبینم؟ پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) فـەرمووی: (بـەڵێ خـودا دەتمرێنێـتو پاشـان زینـدووت دەکاتـەوەو

[1] الطبري (٢٠/٥٥٤).

پاشانیش دەتخاتە ناو جەهەنەم). جا ئەڵێ: پاشان ئەم ئایەتانەی کۆتایی (یس) هاتە خوارەوە، ئیبنو جەریریش ئەمەی ڕیوایەت کردووە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە.[1] ئەم ئایەتانە لەسەر ئوبەیی کوڕی سەلول یان عاصی کوڕی وائل هاتبێتە خوارەوە گشتگیرەو وەك یەکە. هەموو کەسێك دەگرێتەوە کە باوەڕی بە زیندووبوونەوە نیە. ئەلیفو لامەکە (الف واللام) بۆ جنسە لەم ئایەتەدا کە دەفەرمووێت: ﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ﴾ واتە: ئایا ئەوانەی کە باوەڕیان بە زیندووبوونەوە نیە. ئایا دروست بوونیان بەڵگە نیە لەسەر زیندووبوونەوەیان باوەڕی پێ ناکەن. کە خوای مەزن لە تنۆکێك ئاوی بێزلێکراو بێ ئەرزش وەدی هێناون. وەك خوای گەورە لە چەند ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿أَلَمْ نَخْلُقكُّم مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ﴾[2] واتە: ئایا ئێوەمان دروست نەکردووە لە ئاوێکی بێ نرخ؟، ئینجا خستمانە جێگایەکی پتەوەوە، تا ماوەیەکی دیاری کراو. وە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ﴾[3] واتە: بە ڕاستی ئێمە ئادەمیزادمان دروست کرد لە دڵۆپێك ئاوی تێکەڵ لەگەڵ توخم تا تاقی بکەینەوە. واتە: لە تنۆکێکی ئاوێتە کە تاقی دەکەینەوە. ئەو خودایەی کە مرۆڤی دروست کردووە لە تنۆکە ئاوێکی لاواز، ئایا ناتوانێت جارێکی تر دروستی بکاتەوە پاش مردن. وەك ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە موسنەدەکەیدا لە بوسری کوڕی جەحاشەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) ڕۆژێك تفی کردە ناو لەپیەوە پەنجەی پیا دەنا. پاشان پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (خوای مەزن فەرموویەتی ئەی نەوەی ئادەم چۆن لە دەستم قوتار دەبیو دەردەچی کە من تۆم وەدی هێناوە لە وێنەی ئەمە هەتا کاتێك ڕێکوپێکم کردی بە جلوبەرگەوە گەڕایت. وە چارەنووسیشت هەر لەناو زەمینەو لەناو دەچی، هەر کۆت کردووەتەوەو خێرت لێ نەکردووە، تا گیانت گەیشتە شادەمارت وتت: خێروبێر دەکەم. ئاخۆ ئێستە کاتی خێرکردنە؟).[4] ئیبنو ماجەش ڕیوایەتی کردووە.[5] بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ۖ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ﴾ واتە: ئەو نموونەیەکی بۆ ئێمە هێنایەوەو ئافراندنی خۆی لەبیر کرد، دەڵێت ئێسك لە پاش پوان، کێ زیندوو دەکاتەوە؟ واتە: ئەو خودا خاوەن دەسەڵاتە مەزنەی کە ئاسمانەکانو زەمینی وەدی هێناوە، بە دووری دەزانن کە ئەو

---

[1] الطبري (٢٠/٥٥٤).

[2] المرسلات (٢٠ـ٢٢).

[3] الانسان (٢).

[4] احمد (٢١٠/٤)، ئەلبانی دەڵێت ئەم فەرموودەیە سەحیحە.

[5] ابن ماجە (٩٠٣/٢)، ئەلبانی دەڵێت ئەم فەرموودەیە سەحیحە.

ئێسکە پواوە (ڕزاوە) زیندوو بکاتەوە جارێکی تر. بە تەواوی خۆی لەبیر کردووە کە خودا لە نەبوون هێناویەتی‌و خودا خۆی چاکتر ئاگاداری ئەوانەیە کە باوەڕ ناکەن‌و ئینکاری دەکەن‌و بە دووری دەزانن. بۆیە دەفەرمووێت: ﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ واتە: بڵێ: کەسێك یەکەمجار دروستی کردوون، ئەو زیندوویان دەکاتەوە، بۆ هەموو دروستکردنێك خۆی زانایە. واتە: ئاگاداری ئەو ئێسکانەیە لە هەموو ناوچەکانی سەر زەمینداو لە هەر شوێنێکدا بێت. بۆ کوێ چووەو بە کوێدا پەرش‌و بڵاوبووەتەوە. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ڕیبعیەوە دەڵێت: عوقبەی کوڕی عەمر وتی بە حوزەیفە (ڕەزای خوایان لێ بێت): ئاخۆ شتێکمان بۆباس ناکەی لەوەی کە لە پێغەمبەری خودات (ﷺ) بیستووە؟ وتی: گوێبیستی پێغەمبەر(ﷺ) بووم دەیفەرموو: (پیاوێك مردن یەخەی گرت، کاتێك بێ هیوا بوو لە ژیان وەسیەتی کرد بۆ کەس‌و کاری‌و وتی: کاتێك مردم دارێکی زۆرو وشکم لەسەر کۆبکەنەوە. پاشان ئاگری تێ بەردەن هەتا گۆشتەکەم دەخوات‌و ئێسکەکەم بە تەواوی دەسوتێت، جا هەڵیگرن‌و بیهاڕن، پاشان فڕێی بدەنە ناو دەریا. ئەوانیش وایانکرد. خوای گەورە لای خۆی کۆی کردەوەو پاشان پێی فەرموو: بۆچی ئەوەت کرد؟ وتی: لە ترسی تۆ؟ لەبەر ئەوە خوای گەورەش لێی خۆش بوو)! عوقبەی کوڕی عەمر دەڵێت: منیش گوێم لە پێغەمبەر بووە (ﷺ) ئەمەی فەرموو (ئەو کابرایە گۆڕی خەڵکی هەڵئەدایەوە)[1]! وە لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە بە چەند دەستە واژەیتر. یەکێك لەو دەستە واژانە ئەوەیە کابرا فەرمان بە کوڕەکانی دەکات کە بیسوتێنن‌و پاشان بیهاڕن‌و وردی بکەن پاشان نیوەی بوەشێنن بە وشکانیدا نیوەکەی تری بکەنە دەریا لە ڕۆژێکی ڕەشەبادا، ئەوانیش وایان کرد خوای مەزن فەرمانی دا بە دەریا، هەرچی تیابوو کۆی کردەوە، فەرمانیشیدا بە وشکانی هەرچی تیابوو کۆی کردەوە، پاشان فەرمووی پێی: پەیدا ببە، بووە پیاوێك وەستا بە پێوە، خوای گەورە پێی فەرموو: چی وای لە تۆ کرد، کە ئەوەت بەسەر خۆت هێنا؟ وتی: ترساندن لە تۆ خۆت چاکتر دەزانی. لە ناوی نەداو نەیمراند هەتا لێی خۆش بوو.[2] خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ﴾ ئەو کەسێکە لە داری سەوز ئاگری بۆ پەیدا کردوون، ئێوەش هەر لەوە ئاگر دەکەنەوە. واتە: ئەو خودایەی کە ئەم دارەی لە ئەوەڵەوە لە ئاو دروست کردووە هەتا سەوزو جوان بووەو بەرهەمی پێگەیووە، پاشان وای لێکردووە کە بووە بە دارێکی وشك‌و ئاگری پێ هەڵگیرساوە. هەر بە هەمان شێوە هەرچی مەیلی لێ بێت دەیکات.توانای هەیە بەسەر هەموو شتێکداو هیچ شتێك ڕێی لێ ناگرێت. قەتادە دەڵێت: ئەو

---

[1] احمد (٥/٣٩٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] فتح الباري (٦/٥٩٤)، مسلم (٤/٢١١٠).

کەسەی ئەم ئاگرەی لەم دارە دەرهێنا. تواناشی هەیە کە زیندووی بکاتەوە. وتراوە: مەبەست پێی داری مەرخ و عەفارە کە لەناو زەوی حیجازدا دەڕوێت. کە هەر کەسێك بیەوێت ئاگر بکاتەوە و چەرخی پێ نەبێت دوو شوڵی سەوزی لێ دەکاتەوە و دەیاندات لەیەك، ئاگریان لێ پەیدا دەبێت. هەر وەك چەرخ وایە. ئەمە ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) لە پەندی پێشینیاندا هاتووە: ئەڵێ: (لکل شجر نار و استمجد المرخ و العفار)، واتە: هەموو دارێك ئاگری هەیە بەڵام مەرخ و عەففار ناوبانگیان دەرکردووە. داناکان وتوویانە: لە هەموو دارێکدا ئاگر هەیە تەنیا دارستان نەبێت.

﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم ۚ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ (٨١) إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَن يَقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ (٨٢) فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٨٣)﴾

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم ۚ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ﴾ واتە: ئاخۆ کەسێك توانای هەبێت ئەم ئاسمانان و زەمینەی داهێنابێت، توانای نیە وێنەیان دروست بکاتەوە؟ بەڵێ لە وزەیدا هەیە و وەدیهێنی فرە زانا هەر خۆیەتی. خوای گەورە باسی توانای خۆی دەکات و ئاگادارمان دەکات کە چەندە خاوەن دەسەڵاتە، ئەم حەوت ئاسمانەی دروست کردووە کە پڕە لە ئەستێرەی گەڕۆك و وەستاو لەگەڵ حەوت زەمین کە پێك هاتووە لە کەژو کێو و خۆڵ و لم و دەریا و بیابانی چۆڵ و چەندین شتی تریش کە ئەمانە هەمووی ڕێنیشاندەرو بەڵگەن لەسەر زیندووبوونەوەی لاشەکان. وەك خوای گەورە لەم ئایەتەدا دەفەرموێت: ﴿لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾[1] واتە: بە ڕاستی بەدیهێنانی ئاسمانەکان و زەوی گەورەترە لە بەدیهێنانی خەڵکی. وە لێرەشدا دەفەرموێت: ﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم﴾ واتە: دەتوانێت وێنەیان دروست بکاتەوە وەك چۆن لە هەوەڵ جارەوە دروستی کردوون. ئیبنو جەریر دەڵێت: ئەم ئایەتە وەك ئەم ئایەتانە وایە کە دەفەرموێت: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ ۚ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾[2] واتە: ئایا ئەوانەیان زانیوە بە ڕاستی ئەو خودایەی ئاسمانەکان و زەوی دروست کردووە و لە دروستکردنیدا ناتەوان و دەستەپاچە نەبووە بە توانایە مردوانیش زیندوو بکاتەوە بەڵێ بێگومان خوا

---

[1] الغافر (٥٧).

[2] الاحقاف (٣٣).

بەسەر هەموو شتێكدا بە توانایە. وە لێرەشدا دەفـەرمووێت: ﴿إِنَّمَآ أَمۡرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيۡـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ﴾ واتـە: هـەر كاتێك هـەر شـتێكی بوێت پەیدا ببێت، بـە فـەرمان پێـی دەڵـێ: ببـە هـەر دەستبەجێ پەیدا دەبێت. واتە: هەر كاتێك خوای گـەورە فـەرمان بـدات بـە شـتێك یـەك جـار فـەرمانی پێدەكات و پێویست بە دووبارەكردنەوە ناكات دەستبەجێ پەیدا دەبێت.

إذا ما أرادَ الله أمراً فإنَّما يقول له (كُن) قولةً فيكونُ

ئیمامی ئەحمـەد ڕیوایـەتی كـردووە لـە ئـەبو زەڕەوە (ڕەزای خـوای لێ بێـت) دەڵێـت: پێغەمبـەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (خوای گەورە دەفەرمووێت: ئەی بەندەكانم! هەمووتان تاوانكارن مەگین كەسێك خۆم بیپارێزم‌و لایدەم داوای لێبوردنم لێ بكەن لێتـان خـۆش دەبم، هـەمووتان هـەژارن مـەگین كەسێك خـۆم دەوڵەمەنـدی بكـەم. مـن بەخـشندەی بـە دەسـتەڵاتی پەیـدا كـەرم، هـەر شـتێكم ویـستنەیكەم، بەقسەیەك شت ئەبەخشم و بەقسەیەكیش سزا ئەنێرم، كەشتێكم ویست هەرئەوەندە پێـی دەڵـێم ببـە، دەستبەجێ پەیدا دەبێت.[1] پاشان خوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿فَسُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيۡءٖ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ﴾ پاكیو بێ عەیبی بۆ كەسێك كە هەموو شت لە ژێر فـەرمانی ئەودایـەو هـەر بـۆ لای ئـەو دەگەڕێنرێنەوە. واتـە: پـاكیو بـێ عـەیبی هـەر بـۆ خـودای گـەورە كـە هـەموو شـت لـە ژێـر فـەرمان‌و دەسەڵاتی ئەودایە لە ئاسمانەكان‌و زەمینداو هەموو فەرمانێك دەگەڕێتەوە بۆ لای ئەو، دروست كـردن‌و بڕیاردان بە دەستی ئەوەو بەندەكانی لە ڕۆژی قیامەتدا دێنەوە لای. هەر كەسـەو بـە كـردەوەی خـۆی مامەڵـەی لەگـەڵ دەكـات. خودایـەكی عادیـل‌و خـاوەن بـەهرەو بەخـشندەیە. ﴿فَسُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيۡءٖ﴾ ئـەم ئایەتـە وەك ئـەو ئایەتـە وایـە: ﴿تَبَٰرَكَ ٱلَّذِي بِيَدِهِ ٱلۡمُلۡكُ﴾[2] واتـە: گەورەیـە ئـەو زاتەی كە هەرچی دەسەڵات‌و پاشایی هەیە بە دەستی ئەوە. وتـەی (الملك)و (الملكوت) یـەك مانایـان هەیە وەك (رَحۡمَة)، (رَحَمُوت)، (رَهۡبَة)، (رَهَبوت)، (جَبۡـر)، (جَبَـروت). هەنـدێ كـەس دەڵـێن ﴿ٱلۡمُلۡكُ﴾ مەبەست پێی عالەمی جەستەیەو (ملكوت)یش عالەمی ئەرواحە، ڕای یەكەم ڕاسـتە و كۆمـەڵی زانایـانی تەفسیرو كەسانی تریش ڕایان لەسەریەتی. ئیمامی ئەحمـەد ڕیوایـەتی كـردووە لـە حوزەیفـەی كـوڕی یەمانـەوە(ڕەزای خـوای لێ بێـت) دەڵێـت: شـەوێك لەگـەڵ پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) هەڵـسام حەوتـە درێژەكەی خوێند (مەبەست حەوت سورەتی ئەوەڵی قورئانە) لە حەوت ڕكاتـدا، كاتێـك پێغەمبـەر(ﷺ) سـەری بـەرزكردەوە لـە ركوعـدا فـەرمووی: (سمع الله لمن حمده)، پاشـان فـەرمووی: (الحمد لله ذي

---

[1] أحمد (١٥٤/٥)، لە تەفسیری سورەتی (الانفال)دا پلەكەی دیاری كراوە.

[2] أحمد (٣٩٦/٥).

الملكوت والجبروت والكبرياء والعظمة) ڕكوعەكانی وەك وەستانەكانی وابوو، سوژدەكانیشی وەك ڕەكوعەكانی وابوو، پاشان لێ بوویەوە وەخت بوو هەردوو پام بشكێت.[1] ئەبو داودیش ڕیوایەتی كردووە لە عەوفی كوڕی مالكی ئەشجەعیەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: شەوێك لەگەڵ پێغەمبەری خوادا هەڵسام (واتە بۆ شەونوێژ) هەڵسا سورەتی (البقرة)ی خوێند تێنەدەپەڕی بە لای ئایەتێكی بەزەییدا (آية الرّحمة) مەگین ئەوەستاو داوای بەزەیی دەكرد. وە تێنەدەپەڕی بە لای ئایەتێكی عەزابدا مەگین پەنای دەگرت بە خوا، ئەڵێ: پاشان ڕەكوعی دەبرد بە ئەندازەی وەستانەكەی لە ڕەعوعەكەیدا دەیفەرموو: (سبحان ذي الجبروت والملكوت والكبرياء والعظمة) پاشان سوژدەیشی دەبرد بە ئەندازەی وەستانەكەی دەمایەوە، پاشان لە سوژدەكەیدا هەروەكو ئەوەی دەوت. پاشان هەڵساو (ال عمران)ی خوێند، پاشان سورەت سورەت دەیخوێند.[2] تیرمیزی ڕیوایەتی كردووە لە كتێبی (الشمائل)دا نەسائیش ڕیوایەتی كردووە[3].

تەفسیری سورەتی (الصافات)

لە مەككەدا هاتووەتە خوارەوە

ڕێزی سورەتی (الصافات)

نەسائی ڕیوایەتی كردووە لە عەبدوڵلای كوڕی عومەرەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا فەرمانی پێ دەكردین بە ئاسانكاریو پێشنوێژی بۆ دەكردین بە (الصافّات) واتە: خوێندنی سورەتی (الصافّات).[4] تەنها نەسائی ڕیوایەتی كردووە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾ إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴿٥﴾﴾

شایەتیدانی فریشتەكان بە تەنهایی خودا

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَالصَّافَّاتِ صَفًّا﴾ واتە: سوێند بەوانەی بۆ ڕیزبەستن لە لای یەكتر ڕادەوەستن. لە عەبدوڵلای كوڕی مەسعودەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ﴿وَالصَّافَّاتِ صَفًّا﴾ واتە:

---

[1] الملك (١).

[2] ابو داود (١/٥٤٤)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

[3] شمائل للترمذي (١٦٤)، النسائي (٢/٢٢٣)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

[4] النسائي (٢/٩٥)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

فریشتەکان. ئەوانەی بە ڕیز ڕادەوەستن لە تەنیشت یەکتری. ﴿فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا﴾ واتە: سوێند بەوانەی لە ناڕەوا پێش دەگرن. واتە: فریشتەکان. ﴿فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا﴾ واتە: سوێند بەوانەی قورئان دەخوێنن. واتە: فریشتەکان.[1] قەتادە دەڵێت: فریشتەکان چەندین ڕیزن لە ئاسماندا.[2] موسلیم ڕیوایەتی کردووە لە حوزەیفەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (ڕێزمان لەسەر خەڵکی بە سێ شتە: ڕیزەکانمان وەك ڕیزی فریشتەکانەو زەمین هەمووی کراوە بە مزگەوت بۆمان‌و خۆڵەکەشی پاککەرەوەیە بۆمان وەختێك ئاومان دەست نەکەوێت).[3] دیسان موسلیم ڕیوایەتی کردووە. ئەبو داودو نەسائی‌و ئیبنو ماجەش ڕیوایەتیان کردووە لە جابیری کوڕی سەمورەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: ئایا ڕیز نابەستن وەك ئەو فریشتانەی ڕێز دەبەستن لە لای پەروەردگاریان؟ وتمان: فریشتەکان چۆن ڕیز دەبەستن لە لای پەروەردگاریان؟) پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (ڕیزەکانی پێشەوە تەواو دەکەن‌و پاڵ ئەدەن بە یەکەوە لە ڕیزدا).[4] سودی‌و کەسانی تریش دەڵێن: مانای ئەم ئایەتە ﴿فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا﴾ واتە: ئەو فریشتانەی کە هەور دەردەکەن ﴿فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا﴾ سودی دەڵێت: ئەو فریشتانەی کتێبەکان‌و قورئان دەهێنن لە لایەن خوداوە بۆئادەمیزاد.

پەرستراوی ڕاست هەر خودایە

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِنَّ إِلَٰهَكُمۡ لَوَٰحِدٞ﴾ واتە: خوای ئێوە هەر یەکە. ﴿رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا وَرَبُّ ٱلۡمَشَٰرِقِ﴾ واتە: پەروەردگاری ئاسمانەکان‌و زەمینەو هەرچی لەناویاندا هەیەو پەروەرێنی ڕۆژهەڵاتانیشە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ إِلَٰهَكُمۡ لَوَٰحِدٞ ۝٤ رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾ یانی: سوێند بەوانە خوای ئێوە هەر یەکێکە. کە پەروەرێنی ئاسمانەکان‌و زەمینە. ﴿وَمَا بَيۡنَهُمَا﴾ واتە: ئەوانەش لە نێوانیاندا هەیە ﴿وَرَبُّ ٱلۡمَشَٰرِقِ﴾ واتە: هەر ئەوە خاوەنی دەسەڵات‌و کاربەدەست‌و وەدیهێنەرو ڕامهێنەری هەموو ئەستێرەکان بە ئەستێرەی گەڕۆك‌و وەستاوەوە کە لە ڕۆژهەڵاتەوە دەردەکەون‌و لە ڕۆژئاواوە ئاوا دەبن. لێرەدا بە باسی ڕۆژهەڵات وازی لە باسی ڕۆژئاوا هێناوە. چونکە

---

[1] الطبري (٢١/٧).

[2] القرطبي (١٥/٦١/٦٢).

[3] مسلم (١/٣٧١).

[4] مسلم (١/٢٢٣)، ابو داود (١/٤٣١)، النسائي (٢/٩٢)، ابو داود (١/٣١٧).

بەڵگە نەویستە بە هاتنی ڕۆژهەڵات ڕۆژئاوا بە دوایدا دێت. وەك لە چەند شوێنی تردا لە قورئاندا خوای گەورە بە دوای یەكدا هێناونی‌و دەفەرموێت: ﴿فَلَآ أُقۡسِمُ بِرَبِّ ٱلۡمَشَٰرِقِ وَٱلۡمَغَٰرِبِ إِنَّا لَقَٰدِرُونَ﴾[1] واتە: جا سوێند بە پەروەردگاری ڕۆژهەڵاتەكان‌و ڕۆژئاواكان بێگومان ئێمە بە دەسەڵاتین. وە دەفەرموێت: ﴿رَبُّ ٱلۡمَشۡرِقَيۡنِ وَرَبُّ ٱلۡمَغۡرِبَيۡنِ﴾[2] واتە: هەردوو شوێنی ڕۆژهەڵات‌و ڕۆژئاوای ڕاهێناوە كەزستان‌و هاوینە بۆ خۆرومانگ.

﴿إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡيَا بِزِينَةٍ ٱلۡكَوَاكِبِ ﴿٦﴾ وَحِفۡظٗا مِّن كُلِّ شَيۡطَٰنٖ مَّارِدٖ ﴿٧﴾ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلۡمَلَإِ ٱلۡأَعۡلَىٰ وَيُقۡذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٖ ﴿٨﴾ دُحُورٗاۖ وَلَهُمۡ عَذَابٞ وَاصِبٌ ﴿٩﴾ إِلَّا مَنۡ خَطِفَ ٱلۡخَطۡفَةَ فَأَتۡبَعَهُۥ شِهَابٞ ثَاقِبٞ ﴿١٠﴾﴾

ڕازاندنەوەی ئاسمان‌و پاراستنی لە لایەن خواوە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡيَا بِزِينَةٍ ٱلۡكَوَاكِبِ﴾ واتە: ئێمە ئاسمانی نزیكمان بە ئەستێران ڕازاندەوە. خوای مەزن باسی ئەوەمان بۆ دەكات كە خۆی ئاسمانی دنیای ڕازاندووەتەوە بۆ ئەو خەڵكەی سەر زەمین بە ئەستێرە بۆ ئەوەی سەیر بكەن‌و لێی ورد ببنەوە ﴿بِزِينَةٍ ٱلۡكَوَاكِبِ﴾ بە ئیزافەو بەدەلیش (بالإضافة والبدل) خوێنراوەتەوە هەردووكیان یەك مانایان هەیە. ئەستێرە گەڕۆك‌و وەستاوەكان ئاسمان ڕووناك دەكەنەوە بۆ خەڵكی سەر زەمین وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدۡ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡيَا بِمَصَٰبِيحَ وَجَعَلۡنَٰهَا رُجُومٗا لِّلشَّيَٰطِينِۖ وَأَعۡتَدۡنَا لَهُمۡ عَذَابَ ٱلسَّعِيرِ﴾[3] واتە: سوێد بێت بێگومان ئاسمانی دنیامان ڕازاندووەتەوە بە چرای زۆر (ی ئەستێرە) وە گێڕاومانن بە ڕەجمی شەیتانەكان‌و ئامادەمان كردووە بۆ ئەوان (لە قیامەتدا) سزای ئاگری هەڵگیرساو. وە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدۡ جَعَلۡنَا فِي ٱلسَّمَآءِ بُرُوجٗا وَزَيَّنَّٰهَا لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظۡنَٰهَا مِن كُلِّ شَيۡطَٰنٖ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ ٱسۡتَرَقَ ٱلسَّمۡعَ فَأَتۡبَعَهُۥ شِهَابٞ مُّبِينٞ﴾[4] واتە: سوێند بە خوا بێگومان ئێمە دروستمان كردووە چەند بورجێك لە ئاسماندا ئەو (ئاسمانە)مان ڕازاندووەتەوە بۆ سەرنجدەران، وە ەو (ئاسمانە)مان پاراستووە لە هەموو شەیتانێكی دەركراو لە بەزەیی خوا، مەگەر ئەوانەی كە بە دزیەوە گوێ دەگرن یەكسەر گڕو ئاگرێكی دیار دوای

---

[1] المعارج (٤٠).

[2] الرحمن (١٧).

[3] الملك (٥).

[4] الحجر (١٦ـ١٨).

دەکەوێتو ڕاوی دەنێت. لێرەشدا خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَحِفۡظٗا مِّن كُلِّ شَيۡطَٰنٖ مَّارِدٖ﴾ واتە: لە هەموو شەیتانێکی نافەرمانیش پاراستمان. ﴿ وَحِفۡظٗا مِّن كُلِّ شَيۡطَٰنٖ مَّارِدٖ﴾ واتە: پاراستوومانە لە هەموو شەیتانێکی بێ گوێی نافەرمان کە بە پەنهانی گوێ لە قسە دەگرێت گڕێکی ڕووناکو تیژ ڕاوی دەنێتو دەیسوتێنێت. بۆیە خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلۡمَلَإِ ٱلۡأَعۡلَىٰ وَيُقۡذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٖ﴾ (ئیتر) لە بالانشینان گوێ نەگرن لەوانەی سەرەوە (بالانشینان) لە ئاسمانەکانن کە قسە دەکەن لەبارەی ئەو شتانەی کە خودا فەرمانیان پێ دەکات بۆ گەیاندنو بەجێهێنانی وەك لە پێشەوە باسکران لەو فەرمودانەدا کە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا هێنامانن کەدەفەرمووێت: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمۡ قَالُواْ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمۡۖ قَالُواْ ٱلۡحَقَّۖ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡكَبِيرُ﴾[1] واتە: هەتا کاتێك ترسو بیم لە دڵی (تکاکاران) لادەبرێت (بە هۆی ڕێگە پێدانی شەفاعەت) (بە یەکتر) دەڵێن: پەروەردگارتان چی بڕیارێکی فەرموو دەڵێن: وتە ڕاستەکەی فەرموو (کە ڕێگەدانە بە تکاکردن) وە تەنها (خوا) بەرزو بڵندو گەورەیە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَيُقۡذَفُونَ﴾ واتە: ڕاودەنرێن ﴿مِن كُلِّ جَانِبٖ﴾ واتە: لە هەر لایەکەوە بیانەوێت بە پەنهانی گوێ لە قسە بگرن لە ئاسماندا. ﴿ دُحُورٗاۖ وَلَهُمۡ عَذَابٞ وَاصِبٌ﴾ هەتا دووریان بخەنەوەو هەمیشەش ئازارییان هەیە. ﴿ دُحُورٗا﴾ واتە: لێیان دەدرێتو کرۆ دەکرێن ڕێیان لێ دەگیرێتو دوور دەخرێنەوە بۆ ئەوەی نەگەنە ئەو شوێنەی کە بە پەنهانی گوێی تیادەگرن ﴿وَلَهُمۡ عَذَابٞ وَاصِبٌ﴾ واتە: لە ڕۆژی دوایشدا سزای بەردەوامو نەبڕاوەیان هەیە وەك خوای بالادەست دەفەرمووێت: ﴿وَأَعۡتَدۡنَا لَهُمۡ عَذَابَ ٱلسَّعِيرِ﴾[2] واتە: ئامادەمان کردووە بۆ ئەوان (لە قیامەتدا) سزای ئاگری هەڵگیرساو. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ إِلَّا مَنۡ خَطِفَ ٱلۡخَطۡفَةَ فَأَتۡبَعَهُۥ شِهَابٞ ثَاقِبٞ﴾ واتە: مەگین ئەوەی (هەر لە پڕ) شتێك برفێنێت ئەویش بڵێسەی گڕێك شوێنی دەکەوێت. ﴿ إِلَّا مَنۡ خَطِفَ ٱلۡخَطۡفَةَ﴾ واتە: مەگەر ئەوەی لە پڕ شتێك برفێنێت لە شەیتانەکان بیدا بەوەی خواری خۆی ئەویش بیدا بە خواتری خۆی ئیتر لەوانەیە پێش ئەوەی ئەو شەیتانە بیدا بە خواری خۆی گڕێك شوێنی کەوێتو بیسوتێنێت. یان پێش ئەوەی گڕەکە پێی بگات بە قەدەری خوا بیگەیەنێت بە یەکێکی ترو ئەویش بیدا بەو فالچییەك وەك لە فەرموودەیەکی تردا لە پێشەوە باسمان کرد. بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی:

---

[1] سبأ (٢٣).

[2] الملك (٥).

﴿ إِلَّا مَنْ خَطِفَ ٱلْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴾ واتـە: بلێسەیەکی ڕووناك دوای دەکەوێت. ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: شەیتانەکان لە ئاسماندا چەند شوێنێکیان هەبووە گوێبیستی نیگا بوون‌و ئەستێرەکان نەگەڕاون بە گڕی ئاگر دوایان کەون لێیان بدرێت، وەختێك گوێیان لە نیگا بووە دابەزیون بۆ سەر زەمین هەر قسەیەك نۆ قسەیان لێ زیاد کردووە کاتێك پێغەمبەری خودا(ﷺ) ڕەوانە کرا. ئەگەر شەیتانەکان بیانویستایە لە شوێنەکانی خۆیانەوە گوێ بگرن بلێسەی گڕێك شوێنیان دەکەوت‌و هەتا نەیسوتاندایە لە کۆڵی نەدەبووەوە. بۆیە چوونە لای شەیتان (لەعنەتی خوای لێ بێت) بۆیان باس کرد ئەویش وتی: حەتمەن شتێك ڕوویداوە، سەربازەکانی نارد، کاتێکیان زانی پێغەمبەری خودا(ﷺ) بە پێوە نوێژ دەکات لە نێوان دووچیاکەی (نەخلە)دا و وەکیع ئەڵێ: واتە: ناوشیوی نەخلە. دەستبەجێ گەڕانەوە بۆ لای شەیتان هەواڵەکەیان دایەو شەیتان وتی: ئەمە ئەوەیە کە ڕوویداوە[1].

﴿ فَٱسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَم مَّنْ خَلَقْنَآ ۚ إِنَّا خَلَقْنَٰهُم مِّن طِينٍ لَّازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا ذُكِّرُوا۟ لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا۟ ءَايَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوَءَابَآؤُنَا ٱلْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَأَنتُمْ دَٰخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَٰحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنظُرُونَ ﴿١٩﴾ ﴾

سەلماندنی ژیان پاش مردن

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ فَٱسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَم مَّنْ خَلَقْنَآ ۚ إِنَّا خَلَقْنَٰهُم مِّن طِينٍ لَّازِبٍ ﴾ واتە: ساتۆ لەوانە بپرسە: ئاخۆ ئافراندنی ئەوان گرنگترە، یان ئەوانەی ئێمە وەدیمان هێناون؟ ئێمە ماکی ئەوانیشمان لە قوڕێکی (کزری) پێکەوەلکاو داڕژتووە. خوای گەورە دەفەرموێت پرسیار لەوانە بکەن کە باوەڕیان بە زیندووبوونەوە نیە، ئایا دروستکردنی ئەوان گرنگترە یان دروستکردنی ئاسمانەکان‌و زەمین‌و ئەوانەی لە نێوانیاندایە لە فریشتەکان‌و شەیتانەکان‌و دروستکراوە گەورەکانی تر؟ ئیبنو مەسعود (ڕەزای خوای لێ بێت) خوێندوویەتیەوە بە (أَمْ مَّنْ عَدَدْنا) لە باتی ﴿أَم مَّنْ خَلَقْنَآ﴾ هەموو دانی پیادەنێن‌و دەڵێن کە ئەم دروستکراوانە گرنگترن لە ئەوان.[2] باشە کە ئاوەهایە بۆچی باوەڕیان بە زیندووبوونەوە نیە؟ کە بە چاوی خۆیان دەبینن ئەم شتانە گەورەترن لەوەی کە ئەوان بڕوای پێ ناکەن وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ لَخَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ ٱلنَّاسِ

---

[1] الطبري (١٢/٢١).

[2] الطبري (١٩/٢١).

﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾[1] بە راستی بەدیهێنانی ئاسمانەکانو زەوی گەورەترە لە بەدیهێنانی خەڵکی بەڵام زۆربەی مەردوم ئەمە نازانن. پاشان ڕوونی دەکاتەوە کە ئەوانە وەدی هاتوون لە شتێکی لاوازو دەفەرموێت: ﴿إِنَّا خَلَقْنَاهُم مِّن طِينٍ لَّازِبٍ﴾، موجاهیدو سەعیدی کوڕی جوبەیرو زەححاك دەڵێن: لە قوڕێکی چاکی پێکەوەلکاو.[2] ئیبنو عەباس(ڕەزای خوای لێ بێت) و عیکریمە دەڵێن: قوڕێکی باش(ترشاو)، پاشان قەتادە دەڵێت: واتە: قوڕێك کە بە دەستەوە دەلکێت. پاشان دەفەرموێت: ﴿بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ﴾ واتە: تۆ لەوەدا سەیر ماوی ئەوان گاڵتەوگەپی خۆ دەکەن. واتە: تۆ ئەی موحەممەد (ﷺ) بە لاتەوە سەیرە کە ئەوانە باوەڕ ناهێننو ئینکاری زیندووبوونەوە دەکەن، تۆش زۆرچاك بڕوات هەیە بەوەی کە خوای گەورە پێی گەیاندووی لەو کارە سەیرە کە زیندووبوونەوەی لاشەیە دوای لەناوچوون، پێچەوانەی ئەوانەی کە بڕوایان پێی نیەو ئەوەندە بێباوەڕن کە گاڵتەو گەپ دەکەن بەوەی کە تۆ بۆیان باس دەکەی لەو بارەیەوە. قەتادە دەڵێت: موحەممەد (ﷺ) سەیر ماوەو هەندێ سەرلێشێواوو گومڕایی نەوەی ئادەم گاڵتەوکەپ دەکەن.[3] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ﴾ واتە: ئەگەر نەسیحەتیش بکرێن، نەسیحەت لە گوێ ناگرن. واتە: سود لەو نەسیحەتە وەرناگرن، ﴿وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ﴾ واتە: هەر نیشانەیەك دەبینن دەخوازن گەمەی پێ بدرێت. ﴿وَإِذَا رَأَوْا آيَةً﴾ واتە: هەر نیشانەیەکی ئاشکراش بە چاو ببینن ﴿يَسْتَسْخِرُونَ﴾ موجاهیدو قەتادە دەڵێن: گەمەی پێ دەکەن.[4] ﴿وَقَالُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾ واتە: دەڵێن ئەمە جادووەو هیچی تر نیە. واتە: دەڵێن ئەمەی کە تۆ پێی هاتووی مەگین بە ئاشکرا دیارە جادووە، ﴿أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ﴾ واتە: ئاخۆ ئێمە کە مردینو بووینە خۆڵو چەند پێشەیەك دووبارە زیندوو دەکرێینەوە؟ ﴿أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ﴾ واتە: وێڕای بابو باپیرانمان. واتە: ئێمەو بابو باپیرانمانشیمان دوای ئەوەی کە مردین دیسان زیندوو دەکرێینەوە؟ بە دووری دەزانن و باوەڕ ناکەن، زیندوو دەکرێنەوە، خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿قُلْ نَعَمْ وَأَنتُمْ دَاخِرُونَ﴾ واتە: بڵێ: بەڵێ و ئێوە ملکەچ و زەبوونن. واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) پێیان بڵێ: بەڵێ ئێوە زیندوو دەکرێنەوە لە ڕۆژی

---

[1] الغافر (٥٧).

[2] القرطبي (١٥/٦٩)، الطبري (٢١/٢٢).

[3] الطبري (٢١/٢٣).

[4] الطبري (٢١/٢٤).

قیامەتدا دوای ئەوەی کە دەبن بە خۆڵ و ئێسک بە داماوی و زەبوونی و بێ نرخی لە ژێر دەسەڵاتی گەورەو بەهێزی خوای مەزندا، وەك دەفەرمووێت: ﴿وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ﴾[1] واتە: وە هەموو بە ملکەچی و سەرشۆڕی دێنەوە لای خوا. وە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾[2] واتە: بە ڕاستی ئەوانەی خۆ بە گەورە دەزانن کە بمپەرستن لەمەودا بەسەرشۆڕی دەچنە دۆزەخەوە. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَإِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَٰحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنظُرُونَ﴾ واتە: تەنها تێ ڕاخوڕینێکەو ئەوسا هەر خۆیان دەڕوانن. واتە: تەنها یەك بڕیارە لە لایەن خوای گەورەوە جارێك بانگ دەکرێن کە بێنە دەرەوە لەناو زەمیندا، دەستبەجێ هەڵدەسن و لەبەردەم خوای مەزندا سەیری ئەو کارەساتە گران و ناڕەحەتەی ڕۆژی قیامەت دەکەن، والله أعلم.

﴿وَقَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ ٱلدِّينِ ﴿٢٠﴾ هَٰذَا يَوْمُ ٱلْفَصْلِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ ۞ ٱحْشُرُوا۟ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَأَزْوَٰجَهُمْ وَمَا كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَٱهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ ۖ إِنَّهُم مَّسْـُٔولُونَ ﴿٢٤﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ ٱلْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾﴾

ژیان و گوزەرانی ڕۆژی قیامەت

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَقَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ ٱلدِّينِ﴾ واتە: دەڵێن: هەی ماڵ وێران خۆمان! ئەمە ڕۆژی قیامەتە. خوای مەزن باسی خوانەناسان دەکات لە ڕۆژی قیامەتدا کاتێك دەچنەوە بە خۆیاندا سەرزەنشت و لۆمەی خۆیان دەکەن و دانی پێدادەنێن کە چەندە ناهەقیان لە خۆیان کردووە لە ژیانی دنیادا. پەشیمانی دەردەبڕن کە ناڕەحەتی ڕۆژی قیامەت دەبینن بەڵام ئەو پەشیمانیە هیچ بەهرەیەکیان پێ نادات. ﴿وَقَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ ٱلدِّينِ﴾ واتە: فریشتەکان و خاوەن باوەڕان پێیان دەڵێن ﴿هَٰذَا يَوْمُ ٱلْفَصْلِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ﴾ واتە: بەڵێ ئەمە ئەو ڕۆژەیە کە پاك و پیس جیادەکرێنەوە ئێوە بڕواتان نەدەکرد. ئەمەیان پێ دەڵێن بە تانەو تەشەرەوەو خودایش فەرمان دەدات بە فریشتەکان کە کۆیان بکەنەوەو خوانەناسان لە خاوەن باوەڕان جیا بکەنەوە بۆیە خوای گەورەفەرموویەتی: ﴿ٱحْشُرُوا۟ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَأَزْوَٰجَهُمْ وَمَا كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ﴾ واتە: ئەوانە لێك کۆبکەنەوە کە ناهەقی پیشەبوون و جووتی ئەوان و ئەوانەشی کە دەیانپەرست. نوعمانی کوڕی بەشیر دەڵێت:

---

[1] النمل (٨٧).

[2] الغافر (٦٠).

مەبەست بە ﴿وَأَزْوَٰجَهُمْ﴾ هاووێنەو نموونەکانیان.[1] ئیبنو عەباس‌و سەعیدی کوڕی جوبەیرو عیکریمەو موجاهیدو سودی‌و ئەبو سالح‌و ئەبو عالیەو زەیدی ئەسلەمیش هەر وایان وتووە.[2] شەریك دەڵێت لە سیماکەوە و ئەویش لە نوعمانەوە دەڵێت: گوێم لە عومەر بوو دەیوت: ﴿ٱحْشُرُوا۟ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَأَزْوَٰجَهُمْ﴾ واتە: هاووێنەیان. واتە: زیناکەرلەگەڵ زیناکەردا، سوخۆر لەگەڵ سوخۆرداو عارەق خۆر لەگەڵ عارەق خۆردا. موجاهیدو سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێن: لە ئیبنو عەباسەوە ﴿وَأَزْوَٰجَهُمْ﴾ واتە: هاوڕێکانیان. ﴿وَمَا كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ﴾ ئەوانەش کە دەیانپەرست لە بت‌و شەریك کۆدەکرێنەوە لەگەڵیان لەو شوێنەی ئەواندا. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿مِن دُونِ ٱللَّهِ فَٱهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْجَحِيمِ﴾ واتە: غەیری خودا ئەوسا ڕێگەی جەهەنەمیان پێ نیشان دەدەن. واتە: بەرەو جەهەنەم بەڕێیان بکەن ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَّأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَٰهُمْ سَعِيرًا﴾[3] واتە: وە لە ڕۆژی دواییدا حەشریان دەکەین بەسەر ڕووو دەم‌و چاویاندا کە کوێرو لاڵ‌و کەڕن شوێنی نیشتەجێیان دۆزەخە هەر جارێك (دۆزەخ) بڵێسەی بنیشێتەوە بڵێسەی ئاگرەکەیان بۆ زیاد دەکەین. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَقِفُوهُمْ ۖ إِنَّهُم مَّسْـُٔولُونَ﴾ واتە: ڕاشیان بگرن! دەبێت پرسیاریان لێ بکرێت. واتە: بیانوەستێنن هەتا پرسیاریان لێ دەکرێت چیان کردووەو چیان وتووە لە ژیانی دنیادا وەك زەححاك وتوویەتی لە ئیبنو عەباسەوە واتە: بیانگرن‌و بەندیان بکەن دەبێت موحاسەبە بکرێن. عەبدوڵڵای کوڕی موبارەك دەڵێت: گوێم لە عوسمانی کوڕی زائیدە بوو دەیوت: یەکەم شتێك کە مرۆڤ پرسیاری لێ دەکرێت هاوەڵەکانیەتی، پاشان پێیان دەوترێت: بە شێوەی گاڵتەو سوکایەتی پێکردن: ﴿مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ﴾ واتە: چیتانە، بۆچی بە هانای یەکترەوە نایەن؟ واتە: خۆ ئێوە واتان دەزانی هەموو پێکەوەن‌و یەکریزن‌و سەرکەوتوون. ﴿بَلْ هُمُ ٱلْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ﴾ واتە: ئەمڕۆ هەموو بێدەنگ‌و ملکەچ‌و وێستاون. واتە: کەچی ئێستا گوێڕایەڵی فەرمانی خودان‌و سەرپێچی ناکەن‌و سنوورەکانی نابەزێنن‌و لێی دەرناچن، والله أعلم.

---

[1] الطبري (٢١/٢٧).

[2] الطبري (٢١/٢٧/٢٨).

[3] الاسراء (٩٧).

﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا
كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۖ إِنَّا لَذَائِقُونَ ﴿٣١﴾ فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ
﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا
اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُو آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾﴾

دژایەتی کردنی بتپەرستان بۆ یەکتری لە ڕۆژی قیامەتدا

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾ واتە: هێندێ لەوان ڕوو لە هێنێکیان دەکەن‌و لێك دەپرسن. خوای مەزن باسی خوانەناسان دەکات کە لە گۆڕەپانی قیامەتدا سەرزەنشتی یەکتری دەکەن‌و کێشەیانەو یەکتری تاوانبار دەکەن لە قولایەکانی ئاگر لە ناو جەهەنەمدا، ﴿فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ﴾[1] واتە: لاوازەکان دەڵێن بەوانەی خۆبەزلزان بوون: بە ڕاستی ئێمە شوێنکەوتووی ئێوە بووین دەی ئایا ئێوە لە جیاتی ئێمە لە ئەستۆی دەگرن بەشێك لەم ئاگرە، ئەوانەی خۆبەزلزان بوون‌و زۆرداربوون دەڵێن بە ڕاستی هەموومان لە ئاگرداین، بێگومان خودا لە نێوان بەندەکانیدا دادوەری کردووە. وە دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُم ۖ بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَن نَّكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَندَادًا ۚ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾[2] واتە: خۆزگە دەتدی کاتێك ئەو ستەمکارانە ڕادەگیرێن لەبەردەم (دادگای) پەروەردگاریاندا قسەو تاوان ئاراستەی یەکتر دەکەن لاوازو ژێردەستەکراوان دەڵێن بەوانەی خۆیان بە گەورە دەزانی: ئەگەر ئێوە نەبوونایە بێگومان ئێمە باوەڕدار دەبووین، ئەوانەی خۆیان بە گەورە دادەنا دەڵێن بەوانەی ژێردەستەو لاوازکرابوون: ئایا ئێمە بەرگریمان کردن لە ڕێنموونی دوای ئەوە بۆتان هات (نەخێر وا نیە) بەڵکو خۆتان تاوانباربوون، ژێردەستەو چەوساوەکان

---

[1] الغافر (٤٧ـ٤٨).

[2] سبأ (٣١ـ٣٣).

دەڵێن بەوانەی خۆبەزلزان بوون: (نەخێر وانیە) بەڵکو پیلانی (ئێوە) بە شەوو بە ڕۆژ (چەواشەی کردین) کاتێك فەرمانتان پێ دەداین کە بێباوەڕ بین بە خواو وێنەو هاوبەشانی بۆ دابنێین هەموویان پەشیمانی دەشارنەوە کاتێك کە سزای دۆزەخ دەبینن‌و زنجیرو تەوقمان کردە گەردنی بێباوەڕان، ئایا تۆڵەیان لێ دەسەنرێت جگە لەوەی دەیانکرد؟ هەر بەو شێوەیەش لێرەدا پێیان دەڵێن: ﴿قَالُوٓاْ إِنَّكُمۡ كُنتُمۡ تَأۡتُونَنَا عَنِ ٱلۡيَمِينِ﴾ واتە: دەڵێن: بە ناوی خێرخوازی، ئێمەتان لە ڕێگە لادا. زەححاك دەڵێت لە ئیبنو عەباسەوە: دەڵێن ئێوە ئێمەتان ئاوا لێکرد بە هۆی ئەو دەسەڵاتەوە کە بووتان بەسەرماندا چونکە ئێمە بێ دەسەڵات‌و لاواز بووین‌و ئێوە خاوەن دەسەڵات‌و زۆردار. قەتادە دەڵێت: مرۆڤەکان دەڵێن بە جنۆکەکان ئێوە بە ناوی خێرخوازیەوە ئێمەتان خەڵەتاند نەتانهێشت‌و هیوادارتان کردین. سودی دەڵێت: دەڵێن: ئێوە بە ناوی چاکەو چاکەخوازیەوە شتی پڕوپوچتان بۆ دەڕازاندینەوە دەبوونە لەمپەرو لە ڕێ لاتان دەداین.[1] ئیبنو زەید دەڵێت: واتە: دەبوونە لەمپەر لە نێوان ئێمەو ڕێی ڕاستداو لە ئیسلام‌و باوەڕ بە خواو کاری چاکەکردن پەشیمانتان دەکردینەوە کە فەرمانمان پێ کرابوو بیکەن.[2] ئەزیدی ڕەشك دەڵێت: واتە: بە ناوی یەکتاپەرستیەوە (لا إله الاّ الله) دەهاتنە لامان. ئەوەش کە خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿قَالُواْ بَل لَّمۡ تَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ﴾ واتە: دەڵێن: نەخێر، هەر خۆتان بڕواتان نەبوو. سەرۆکی جنۆکەو مرۆڤەکان دەیانوت بەو کەسانەی کە شوێنیان کەوتبوون، بەو شێوەیە نیە ئێوە دەیڵێن بەڵکو دڵتان پێوە نەبوو باوەڕ بێنن حەزتان لە بێ دینی‌و لە ڕێ لادان بوو، ﴿وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيۡكُم مِّن سُلۡطَٰنِۭۖ بَلۡ كُنتُمۡ قَوۡمٗا طَٰغِينَ﴾ واتە: زۆرێکمان لەسەرتان نەبووە، بەڵکو خۆتان کۆمەڵێکی سەربزێو بوون. ﴿وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيۡكُم مِّن سُلۡطَٰنِۭ﴾ واتە: ئێمە هیچ بەڵگەیەکی ڕاستمان بە دەستەوە نەبوو لەسەر ئەو شتەی کە ئێوەمان بۆ بانگ دەکرد، ﴿بَلۡ كُنتُمۡ قَوۡمٗا طَٰغِينَ﴾ بەڵکو ئێوە خۆتان حەزتان لە سەرپێچی‌و لادان لە ڕێی حەق بوو. بۆیە وەڵامتان داینەوەو شوێنمان کەوتن‌و وازتان لە ڕێی ڕاست هێنا. کە پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) پێی هاتن‌و بەڵگەی زۆرو ڕاستیان هێنایەوە لەسەر ئەو ئاینەی کە بۆیان هێنابوون بە گوێتان نەکردن‌و شوێنیان نەکەوتن، ﴿فَحَقَّ عَلَيۡنَا قَوۡلُ رَبِّنَآۖ إِنَّا لَذَآئِقُونَ﴾ واتە: وا گفتی پەروەردگارمان لەسەر ئێمە وەڕاست گەڕا، دیارە دەبێت بیشی چێژین. ﴿فَأَغۡوَيۡنَٰكُمۡ إِنَّا كُنَّا غَٰوِينَ﴾ واتە: ئێمە ئێوەمان گومڕا کرد خۆشمان هەر ئەوسا گومڕا بووین. خاوەن دەسەڵاتە

---

[1] الطبري (٢١/٣٢).

[2] الطبري (٢١/٣٢).

زۆردارەکان دەڵێن بە ژێردەستەو لاوازەکان خوای مەزن ڕاستی فەرموو کە ئێمە لە بەدبەختانین‌و دەبێت جەزرەبەیش بچەژن لە ڕۆژی قیامەتدا ﴿فَأَغْوَيْنَـٰكُمْ﴾ واتە: ئێوەمان بانگ کردو گومڕاشمان کردن ﴿إِنَّا كُنَّا غَـٰوِينَ﴾ واتە: ئێمە خۆمان گومڕا بووین، بانگی ئێوەشمان کرد بۆ گومڕایی. وەڵامتان داینەوەو شوێنمان کەوتن. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِى ٱلْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ﴾ هەموو ئەمانە (لەو ڕۆژەدا) بۆ جەزرەبەدان هاوبەشن. واتە: هەموو لەناو ئاگردا بوون هەر کەسەو بە پێی تاوانی خۆی. ﴿إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِٱلْمُجْرِمِينَ﴾ واتە: ئێمە ئاوا سزای تاوانباران دەدەین. واتە: هەر لە دنیاشدا تۆڵە لە تاوانباران دەسێنین. ﴿إِنَّهُمْ كَانُوٓا۟ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ﴾ واتە: ئەگەر بەوانە دەوترا غەیری خودا هیچ شت بۆ پەرستن ناشێت، خۆیان زۆر بە زل دەزانی. واتە: خۆیان بە زل دەزانی پێیانِ گران بوو وەك خاوەن باوەڕان بڵێن: (لا إله الاّ الله)، ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (فەرمانم پێکراوە بجەنگم لەگەڵ ئەو خەڵكەدا هەتا دەڵێن: (لا إله إلاّ الله) هەرکەسێ وتی: (لا إله إلاّ الله) لە لای منەوە ماڵ‌وگیانیان پارێزراوە مەگەر بە هەقی خۆی، حیسابیشی لە لای خوای گەورەیە.[1] خوای مەزن لە قورئانە پیرۆزەکەیدا باسی ئەو گەلانەی کردووە کە خۆیان بە زل زانیووە و ئایەتی ناردووەتە خوارەوە دەربارەیان کە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوٓا۟ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوٓا۟ ءَالِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍۭ﴾ دەشیان درکاند: ئێمە بۆ شاعیرێکی شێت چۆن واز دێنین لەوانەی پەرستوومانن. واتە: ئێمە واز لە پەرستنی ئەو خودایانەو خوای باب‌و باپیرانمان دێنین بۆ قسەی ئەم شاعیرە شێتە؟ مەبەستیان پێغەمبەری خودا بوو (ﷺ) خوای گەورەش بۆ وەڵامدانەوەو بە درۆخستنەوەیان فەرموویەتی: ﴿بَلْ جَآءَ بِٱلْحَقِّ وَصَدَّقَ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ واتە: بەلکو هەرچی ئەو هاوردی، هەمووی ڕاستەو بڕواشی کردووە بە پێغەمبەرانی خودا. ﴿بَلْ جَآءَ بِٱلْحَقِّ﴾ واتە: پێغەمبەری خودا(ﷺ) هەرچی هێناوە لە بەرنامەی خودا لە هەواڵ یان داواکاری هەمووی ڕاستەقینەیە، ﴿وَصَدَّقَ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ واتە: بڕوای کردووە بەو پێغەمبەرانەی کە باسی ئەو ڕەوشتە چاکانەو ئەو بەرنامە ڕێکوپێکانەی ئەویان کردووەو باسی ئەو بەرنامەو فەرمانەی خواشی کردووە کە پێی سپاردووە وەك چۆن ئەوان

[1] مسلم (٥٢/١).

باسیان کردووە. ﴿ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ﴾[1] واتە: ئەوانەی کە بە تۆی دەڵێن، بە پێغەمبەرەکانی پێش تۆش هەر وتراوە.

﴿إِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا۟ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَٰكِهُ وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَآءَ لَذَّةٍ لِّلشَّٰرِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِندَهُمْ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾﴾

پاداشتی بتپەرستان و بەندە ڕاست و پاکەکان

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا۟ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَلِيمِ ﴾ واتە: ئێوە بێ شک ئازاری بە ژان دەچێژن. خوای گەورە ڕووی قسەکانی دەکاتە ئادەمیزادو دەفەرموێت: ﴿إِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا۟ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ هەر لە باتی کاری خۆتان سزا دەدرێن. پاشان بەندە چاک و پاکەکانی جیاکردووەتەوە. وەك فەرموویەتی: ﴿وَٱلْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَفِى خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾[2] واتە: سوێد بە کات، بێگومان هەموو خەڵکی لە زیاندایە، مەگەر ئەوانەی کە بڕوایان هێنابێت و کردەوە چاکەکانیان کردبێت. وە دەفەرموێت: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ فِىٓ أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَٰهُ أَسْفَلَ سَٰفِلِينَ ﴿٥﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾[3] واتە: سوێند بە خوا بە ڕاستی ئینسانمان دروست کرد لە جوانترین شێوەدا، لە پاشان (ئەگەر بێباوەڕ بێت) دەیکەین بە پەسترینی هەموو پەستێك، مەگەر ئەوانەی بڕوایان هێناوە و کردەوە چاکەکانیان کردووە. وە فەرموویەتی: ﴿وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا۟ وَّنَذَرُ ٱلظَّٰلِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا﴾[4] واتە: کەس نیە لە ئێوە نەڕوات و تێنەپەڕێت بەسەر دۆزەخدا (ئەو تێپەڕینە) بڕیارێکی براوەیە لە پەروەردگارتەوە، دواتر ئەوانە ڕزگار دەکەین خواناس و پارێزگار بوون و ستەمکاران بە چۆکاهاتوویی

[1] فصلت (٤٣).

[2] العصر (١ـ٣).

[3] التين (٤ـ٦).

[4] المدثر (٣٨ـ٣٩).

لـەناو (دۆزەخ)دا دەهێڵینـەوە. وە فەرموویـەتی: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّآ أَصْحَٰبَ ٱلْيَمِينِ﴾[1] واتـە: هەموو كەسێك بارمتەی كردەوەی خۆیەتی، مەگەر هاوەڵانی دەستی ڕاست (چاكەكاران). بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ﴾ مەگین عەبدە ڕاستو پاكەكانی خودا. واتە: بەندە پاكو ڕاستەكان ئەو ئازارە بە ژانە ناچەژنو لە ڕۆژی لێپرسینەوەدا پرسیاریان لێ ناكرێت بەڵكو چاوپۆشی لە تاوانەكانیان دەكرێت ئەگەر تاوانیان هەبوو وە پاداشتی چاكەكانیشیان یەك بە دە چاكە وەردەگرن هەتا یەك بە حەوت سەد چاكەو زیاتریش هەتا خودا حەز لە زیادكردنی بكات. وە دەفەرموێت: ﴿أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ﴾ بژێوی باش بۆ ئەوان دیاریكراوە. قەتادەو سودی دەڵێن: واتە: بەهەشت.[2] پاشان باسی ژیانیان دەكاتو دەفەرموێت: ﴿فَوَٰكِهُ وَهُم مُّكْرَمُونَ﴾ واتە: میوەجاتەو زۆریشیان ڕێز لێ دەگیرێت. واتە: میوەی هەمەڕەنگ لایانەو زۆریش ڕێزیان لێ دەگیرێتو خۆشگوزەرانو ژیان زۆر بە خۆشی دەبەنەسەر ﴿فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ﴾ واتە: لە باغاتی بڕ لە هەموو خێرو بێرێك. ﴿عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَٰبِلِينَ﴾ واتە: لە بەرامبەر یەك لەسەر تەختدان دادەنیشن. موجاهید دەڵێت: سەیری پشتملی یەكتری ناكەن.[3] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ﴾ لەو بادەیەی كە لە چاوەی ڕەوان ڕادێت پیاڵەیان پێدا دەگێڕن. ﴿بَيْضَآءَ لَذَّةٍ لِّلشَّٰرِبِينَ﴾ واتە: زۆر سپیەو بۆ ئەوانەی دەیخۆنەوە بە لەزەتە. ﴿لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ﴾ واتە: هیچ سەرئێشەی تێدا نیەو ئاوەزیشیان لەبەر مەستی لە دەست نادەن. وەك خوای خاوەن دەسەڵات لە ئایەتی تردا دەفەرموێت: ﴿يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَٰنٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿١٨﴾ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ﴾[4] واتـە: تـازە لاوی هەمیـشەیی بەسەریاندا دەگەڕێن، پەرداخو سوراحیو گەلاسی پڕ لە شەرابی سەرچاوەی ڕەوان، نە سەریان پێی دێشێت نە سەرخۆش دەبن پێی. خوای مەزن بادەی بەهەشتی پاكو جیاكردووەتەوە لە بادەی دنیا كە سەرئێشەو ناوسك ئێشەی تیانیەو عەقڵیشیان بە هۆی سەرخۆشیەوە لە دەست نادەن بۆیە ئا لێرەدا فەرموویەتی: ﴿يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ﴾ واتە: بادەیەك لە چەند ڕووباری بەردەوام ڕۆیشتوو كەترسیان نیە وشك بكات یان تەواو ببێت. مالك لە زەیدی كوڕی ئەسلەمەوە دەڵێت: بادەیەكی سپی

[1] مريم (٧١ـ٧٢).

[2] القرطبي (٧٧/٢١).

[3] الطبري (٣٨/٢١).

[4] الواقعة (١٧ـ١٩).

بە بەردەوام ڕێیشتووە ڕەنگێکی درەوشاوەو جوان‌و دڵگیر نەك وەك بادەی (عارەقی) دنیا لە شێوە ناشیرین‌و پیس‌و خراپیدا سوورو ڕەش‌و لیڵ‌و زەرد هەڵگەڕابێت کە مرۆڤی سروشت پاك بێزی لێ دەکاتەوە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿لَذَّةٍ لِّلشَّٰرِبِينَ﴾ واتە: تامی خۆشەو ڕەنگی جوانەو تامی خۆشیش نیشانەیە لەسەر بۆن خۆشی. بە پێچەوانەی بادەی دنیاوە لە هەموو ئەو ڕوانەوە کە باسمانکردن. وە دەفەرموێت: ﴿لَا فِيهَا غَوْلٌ﴾ واتە: نابێتە هۆی (غەول) دروستکردن، واتە: سك ئێشە. ئیبنو عەباس‌و موجاهیدو قەتادەو ئیبنو زەید وایان وتووە.[1] وەك بادەی دنیا کە پێچ دێنێت بە سکداو بای پێدەکات لەبەر زۆری ئاوەکەی. وە دەفەرموێت: ﴿وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ﴾ موجاهید دەڵێت: ئاوەزیان لە دەست نادەن.[2] ئیبنو عەباس‌و محمدی کوڕی کەعب‌و حەسەن‌و عەتای کوڕی ئەبو موسلمی خۆراسانی‌و سودی و کەسانی تریش هەر وایان وتووە. زەحجاك دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە لە بادەدا چوار تایبەتمەندی هەیە مەستی‌و سەرئێشەو ڕشانەوەو میزکردن.[3] خوای گەورە باسی بادەی بەهەشتی کردووە کە پاکەو ئەم شتانەی تێدا نیە، وەك لە سورەتی(الصافات)دا باسی کردووە. وە دەفەرموێت: ﴿وَعِندَهُمْ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ عِينٌ﴾ واتە: ژنگەلێکی چاو گەورەیان لە لا هەیە، لە ڕووی نامۆدا چاو دادەخەن. واتە: ژنانێکی داوێن پاکیان لایە جگە لە مێردەکانیان ناڕوانن بۆ کەسی ترو سەیری ناکەن، ئیبنو عەباس‌و موجاهیدو زەیدی کوڕی ئەسلەم‌و قەتادەو سودی‌و کەسانی تریش هەر وایان وتووە.[4] خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿عِينٌ﴾ واتە: چاوجوانەکان، وتراویشە: واتە: چاو گەورەکان. چاو جوان شیاوترە. وەسف کراون بە چاو جوان‌و داوێن پاك بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَعِندَهُمْ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ﴾ لووس‌و پاکژ وەکو هێلکەی ناو هێلانە. وەسفی بەژن‌و باڵای کردوون بە چاکترین شێوە کە زۆر ناسك‌و دڵگیرن. عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت:: ﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ﴾ واتە: مرواری ناو سەدەف.[5] حەسەن دەڵێت: ﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ﴾ واتە: پاك‌و خاوێن‌و پارێزراو دەستیان لێ نەکەوتووە. سودی دەڵێت: وەك هێلکەی ناو هێلانە. سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێت: ﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ

---

[1] الطبري (٢١/٣٥).

[2] الطبري (٢١/٤٠).

[3] القرطبي (٢١/٧٩).

[4] الطبري (٢١/٤١/٤٢).

[5] الطبري (٢١/٤٣).

مَّكْنُونٌ﴾ واتە: وەك ناوی هێلكە. عەتای خۆراسانی دەڵێت: وەك توێكڵە تەنكەكەی نیوان توێكڵی هێلكەو ناوەكەی. سودی دەڵێت: ﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ﴾ وەك سپێنەی هێلكە كاتێك كە توێكڵی لێ دەكەیتەوە. ئیبنو جەریریش هەمان مانای كردووە چونكە توێكڵی هێلكە باڵی باڵندەو هێلانەكەیو دەستی بەردەكەوێت بە پێچەوانەی ناوەكەی دەستی بەرناكەوێت، والله أعلم.

﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾﴾

كۆبوونەوەی خەڵكی بەهەشتو وتووێژی یەكێكیان لەگەڵ هاوەڵێكی لە دنیادا كە لە جەهەننەمدایە و ئەم سوپاسی خوا دەكات لەسەر ئەو چاكەیەی لەگەڵی كردووە

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾ واتە: بۆ وتووێژ ڕوویان دەكەنە یەكتری. خوای گەورە باسی ئەهلی بەهەشت دەكات كە ڕوو دەكەنە یەكتری باسی ژیانی دنیا دەكەن كە چۆنیان بەسەر بردووەو چیان بەسەرهاتووە چیان خواردووەو خواردووەتەوە كاتێك كە دانیشتوون. ئێستاش لەسەر قەنەفە ڕووبەڕوو دانیشتوونو خزمەتكار لەبەر دەستیاندایەو دێتو دەچێت هەر شتێك چاكو خۆش بێت لە خواردنو خواردنەوەو جلوبەرگی جوان زۆر شتی تریش كە نە چاو بینیویەتیو نە گوێ بیستوویەتیو نە بە خەیاڵیش بە دڵی كەسدا هاتووە بۆیان دێنن، ئا لەو كاتەدا خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ﴾ واتە: یەكێك لەو ناوەدا دەڵێت: من هاوەڵێكم هەبوو. عەوفی دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) ئەو كەسەی كە دەڵێت من هاوەڵێكم هەبوو پیاوێكی بتپەرستە كە هاوەڵێكی خاوەن باوەڕی هەبووە لە ژیانی دنیادا.[1]

﴿يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ﴾ واتە: لێی دەپرسیم: تۆش لەوانەی كە باوەڕیان بە خودا هەیە. واتە: ئایا تۆ لەو كەسانەی كە بڕوایان بە زیندووبوونەوەو كۆبوونەوەو لێپرسینەوەو پاداشت هەیە؟ واتە: ئەم قسانە دەكات، بە لایەوە سەیرەو باوەڕی پێی نیەو زۆر بە دووری دەزانێ ئەوەندە بێ دینو كەللە ڕەقە. دەڵێت: ﴿أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ﴾ واتە: ئاخۆ ئەگەر ئێمە مردین، بووینە خاكو چەند ئێسكێك هەر حیسابمان لەگەڵ دەكەن؟ واتە: ئەگەر ئێمە مردینو بووینە خۆڵو پێشە ئایا لێمان

[1] الطبري (٢١/٤٥).

دەپرسنەوە؟ موجاهیدو سودی وتوویانە.[1] ئیبنو عەباس‌و موحەممەدی کوڕی کەعبی قورەزی دەڵێن: ئایا تۆڵەمان لێ دەسێنرێت لەسەر کارو کردەوەکانمان.[2] هەردوو قسەکە ڕاستن. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿قَالَ هَلۡ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ﴾ پرسی: ئاخۆ هیچ ئاگایەکتان لێ هەیە؟ واتە: خاوەن باوەڕەکە دەپرسێت لە هاوەڵەکانی لە ئەهلی بەهەشت ئاخۆ ئێوە هیچ هەواڵێکتان لێی هەیە؟ ﴿فَٱطَّلَعَ فَرَءَاهُ فِي سَوَآءِ ٱلۡجَحِيمِ﴾ واتە: ئەوسا خۆشی چاوی دەگێڕێت و لە ناوەڕاستی جەهەنەمدا دەیبینێ. ئیبنو عەباس‌و (ڕەزای خوای لێ بێت) سەعیدی کوڕی جوبەیرو خولەیدی عەسەری‌و قەتادەو سودی‌و عەتای خۆراسانی دەڵێن: واتە: ناوەڕاستی جەهەنەم.[3] حەسەنی بەسری دەڵێت: لە ناوەڕاستی جەهەنەمدا وەك چلۆسك دەگڕی‌و داگیرساوە.[4] ﴿قَالَ تَٱللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرۡدِينِ﴾ واتە: وتی: بە خوا هەر وەخت بوو لە بەینم بەری. واتە: خاوەن باوەڕەکە دەڵێت بە خوانەناسەکە: بە خوا ئەگەر بە گوێم بکردیتایە لە ناوت دەدام. ﴿وَلَوۡلَا نِعۡمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ ٱلۡمُحۡضَرِينَ﴾ واتە: ئەگەر چاکەی پەروەردگاری من نەبووایە، ئێستا منیش لە لای تۆ بووم. واتە: ئەگەر سۆزو بەزەیی خودا نەبووایە منیش ئێستا وەك تۆ وابووم‌و لە ناوەڕاستی جەهەنەمدا پێکەوە جەزرەبە دەدراین. بەڵام خوای گەورە چاکەی لەگەڵ کردم‌و بەزەیی پێمدا هاتەوەو ڕێگای نیشاندام‌و خستمیە سەر ڕێی یەکتاپەرستی. وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَمَا كُنَّا لِنَهۡتَدِيَ لَوۡلَآ أَنۡ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ﴾[5] واتە: کە ئێمە هەرگیز ڕێبازی ڕاست شارەزا نەدەبووین ئەگەر خودا ڕێنموونی نەکردینایە. وە دەفەرمووێت: ﴿أَفَمَا نَحۡنُ بِمَيِّتِينَ إِلَّا مَوۡتَتَنَا ٱلۡأُولَىٰ وَمَا نَحۡنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾ واتە: ئایا وایە کەئێمە هەریەکجاردەمرین کە مردنی یەکەمجارە و هیچ ئازاردانیشمان نیە پاش ئەو مردنە. ئەمە قسەی خاوەن باوەڕەکەیە کە زۆر دڵخۆشە بەوەی کە خودا پێی بەخشیوە لە ژیانی هەتاهەتایی لە بەهەشتدا کە مردن‌و سزای تێدا نیە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ﴾ واتە: کە ئەمەش بەختەوەریەکی زۆر مەزنە. حەسەنی بەسری دەڵێت: زانیویەتی کە هەموو خۆشیەك مردن کۆتایی پێ دێنێت‌و دیبڕێت بۆیە دەڵێت ﴿أَفَمَا نَحۡنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوۡتَتَنَا ٱلۡأُولَىٰ وَمَا نَحۡنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾

[1] الطبري (٢١/٤٧).
[2] الطبري (٢١/٤٧).
[3] الطبري (٢١/٤٨).
[4] الطبري (٢١/٤٨).
[5] الاعراف (٤٣).

ئەڵێن: نەخێر، ئەوانیش دەڵێن: ﴿إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ﴾[1] خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ ٱلْعَٰمِلُونَ﴾ واتە: دەشێت بۆ پاداشت وەها خـەبات بکـەن، ئـەو کەسـانەی خـەباتکارن. ئیبنـو جەریر دەڵێت: ئەمە قسەی خوای گەورەیە، واتە: دەبێت بۆ ئەم بەهرەیەو ئەم بەختەوەریە زۆر مەزنـە هەوڵ بدەن ئەو کەسانەی کە تێکۆشەرن لە ژیانی دنیادا هەتا دەگەنە ئەو بەهەشتە لە ڕۆژی دوایدا.[2]

چیرۆکی دوو پیاوەکەی نەوەی ئیسرائیل

باسی ژیانی دوو پیاو لە نەوەی ئیسرائیل کراوە کە لە کاسپیدا (مامەڵەدا) شەریك بـوون کـە دەقـی ئەم ئایەتە پیرۆزە دەیانگرێتەوە. ئەبو جەعفەری کوڕی جەریر لە فوراتی کوڕی سەعلەبەی نەهرانیـەوە ڕیوایەتی کردووە لەم ئایەتەدا کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ﴾ واتە: من هـاوەڵێکم هەبووە. دەڵێت: دوو پیاو شەریك بوونو هەشت هـەزار دیناریـان کۆکردەوە یـەکێکیان خـاوەن پیـشە بوو، ئەوی تریان هیچ پیشەیەکی نەدەزانی. ئەوەیان کە خاوەن پیشە بوو وتی بە شەریکەکەی تۆ هیچ پیشە نازانی، ناچارم لێت جیا ببمەوەو پارەکە بـەش بکـەین. بەشـی کـردو جیـابووەوە لێـی، پاشـان پیاوەکە خانوویەکی کڕی بە هەزار دینار،ماڵی پادشایەك بوو مردبوو هاوەڵەکەی بـانگ کـرد پێـی وت: ئایا ئەمە چۆن خانوویەکە کڕیومـە بـە هـەزار دینـار؟ هاوەڵەکـەی وتـی: چ خانوویـەکی چـاکە، کاتێـك ڕۆیشتەدەرەوە وتی: ئەی خودایە ئەم هاوەڵـەم ئـەم خـانووەی کڕیـوە بـە هـەزار دینـارو منـیش داوای خانوویەکت لێ دەکەم لە خانووەکانی بەهەشت، جا هەزار دیناری کرد بە خێرو بەخشی، پاش ماوەیەك خودا دەزانێ چەندە مایەوە دوای ئەوە ژنێکی هێنا بە هەزار دینارو بانگی هاوەڵەکەی کردو داوەتێکـی بۆ کرد (خواردنێکی بۆ دروست کرد)، کاتێك هات وتی: مـن ئـەم ژنـەم مـارە کـردووە بـە هـەزار دینـار، ئەمیش وتی: چ ئافرەتێکی چاکە، کاتێـك کـە چـووە دەرەوە، وتـی: ئـەی پـەروەردگارم ئـەم هاوەڵـەم ژنێکی مارە کردووە بە هەزار دینار، من داوای ئافرەتێکت لێ دەکەم لە سپیە چاو جوانەکانی بەهەشت، جا هەزار دیناری کرد بە خێرو بەخشی. پاشان ماوەیەکی تری پێ چوو کە خـوا دەزانـێ، دوای ئەمانـە دوو باغی کڕی بە دوو هەزار دینار دیسان هاوەڵەکەی بانگ کردو نیـشانیداو وتـی: مـن ئـەم دوو باغـەم کڕیووە بە دوو هەزار دینار، هاوەڵەکەی وتی: چەندە باغێکی چـاکن، وەختێـك کـە ڕۆیـشت وتـی: ئـەی پەروەردگارم ئەم هاوەڵەم ئەم دوو باغەی کڕی بە دوو هەزار دینار، مـن داوای دوو باغـت لێ دەکـەم لـە بەهەشتدا، دوو هەزار دیناری کرد بە خێرو لە ڕێی خودا بەخشی، پاشان فریشتەی گیـان کێـشان هـات بۆیانو گیانی کێشانو پاشان پیاوە خێرخوازەکەیان بردو خستیانە ناو ماڵێکەوە زۆر بە لایـەوە سـەیر

---

[1] الدر المنثور (٧/٩٥).

[2] الطبري (٢١/٥٢).

بوو هەر لەو كاتـەدا ژنێك خۆی نیشاندا لـە جوانیـدا بـەژن‌و بـالای (هـەموو گیـانی) لـە ژێـر پۆشـامدا دەدرەوشایەوە، پاشان بردیانە ناو دوو باغ و شتی ترێكی تریش كەهەر خوا ئەزانێ چۆنە، لەوێدا وتـی: ئەمە زۆر لە كاری ئەو پیاوە دەچێت كە ئاواو ئاوای كرد. وتی: ئەمە هەر ئەوەیەو ئـەم ماڵـەیش‌و ئـەم دوو باغەو ئەم ژنەش بۆ تۆیە. پیاوەكە وتی: بە ڕاستی من هاوەڵێكم هەبوو دەیوت: ئایا تۆش لەوانەی كە باوەڕیان بە خودا هەیە؟ پێیان وت: ئەو هاوەڵەت ئێستا لە ناوەڕاستی جەهەنەمدایە. وتـی: ئـاخۆ ئێوە ئاگاتان لێیەتی؟ ئەمیش چاوی گێڕا لـە ناوەڕاستی جەهەنـەمـدا بینـی. ئـا لەوێـدا وتـی: ﴿تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ﴾[1].

﴿أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾﴾

باسی داری ژەقنەمووت‌و ئەوانەی لە جێی خواردن بەری ئەوداره دەخۆن

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ﴾ واتە: ئاخۆ ئـەم میوانداریيە باشترە- یاخۆ دارەكەی ژەقنەمووت؟ خوای گەورە دەفەرموێت ئایا ئەو بەهرەو چاكانەی بەهەشت باشترە كـە پڕە لە خواردن‌و خواردنەوەو ژیان بردنەسەر بە خۆشی‌و ژنی جوان‌و زۆر شتی تریش لەگەڵ میوانـداری لێكردن‌و ڕێزلێنـان یـان ئـەو داری ژەقنەمووتـە كـە لـەناو جەهەنەمدایـە، مەبەست بەودرەختـە جـۆری دارێكە كە پێی دەوترێت: ﴿الزَّقُّومِ﴾ وەك خوای مەزن لە ئایەتێكی تردا دەفەرموێت: ﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْآكِلِينَ﴾[2] واتە: هەروەها (ڕواندوومانە) جۆرە دارێك (زەیتون) كە لە توری سینا دەڕوێت كە ڕۆن‌و پێخۆرێك دەگرێت بۆ ئەوانـەی دەیخۆن. مەبەسـت بەمـە داری زەیتونـە. وەك ئـەم ئایەتـەش كـە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَآكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ﴾[3] واتـە: پاشـان ئێـوە ئـەی گومڕایـانی بێبـاوەڕان، بێگومـان لـە (بـەری) درەختـی ژەقنـەمووت (دەخۆن). وە دەفەرموێت: ﴿إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ﴾ واتە: ئەوەمان كردووەتە بەڵایەك، بۆ گـرۆی ناهەقیكاران. قەتادە دەڵێت كە باسی داری زەقنەمووت ئەو خەڵكە گومڕایە تووشی بەڵاو تاقیكردنـەوە

---

[1] الطبري (٢١/٤٥).

[2] المؤمنون (٢٠).

[3] الواقعة (٥١-٥٢).

بوون و دەیانوت: هاوەڵەکەتان هەواڵتان دەداتێ کە لەناو ئاگردا درەخت هەیە، کەچی ئاگر دار دەسوتێنێت، خوای گەورە ئەم ئایەتەی ڕەوانە کرد کە دەفەرموویت: ﴿إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِيٓ أَصْلِ ٱلْجَحِيمِ﴾ ئەوە دارێکە لە ناوەڕاست و تەختی دۆزەخەوە دێتەدەرێ. خۆراکی لەناو ئاگرەوە وەردەگرێت‌و لە ئاگریش دروست کراوە.[1] موجاهید دەڵێت: ﴿إِنَّا جَعَلْنَٰهَا فِتْنَةً لِّلظَّٰلِمِينَ﴾ ئەبو جەهل لەعنەتی خوای لێ بێت وتی: زەقنەمووت واتە: خورماو زەیت من دەیخۆم.[2] من دەڵێم مانای ئەم ئایەتە ئەوەیە واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) هەواڵی داری ژەقنەمووتمان دایتێ تاقی کردنەوەیەك بوو خەڵکمان پێ تاقی کردەوە بۆ ئەوەی دەردەکەوێت کێیان باوەڕ دەکات‌و کێشیان باوەڕ ناکات. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتەیترە کە خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَمَا جَعَلْنَا ٱلرُّءْيَا ٱلَّتِيٓ أَرَيْنَٰكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَٱلشَّجَرَةَ ٱلْمَلْعُونَةَ فِي ٱلْقُرْءَانِ ۚ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَٰنًا كَبِيرًا﴾[3] واتە: کاتێك پێیان وتی بە ڕاستی پەروەردگارت دەوری هەموو خەڵکی داوە (دەسەڵاتی هەیە بەسەریاندا) وە ئەو خەو بینینەی کە پێشانی تۆماندا (لەو شەوڕەوییەدا) هەر لەبەر تاقی کردنەوەی خەڵکی بوو هەروەها ئەو درەختە نەفرین لێکراوەش لە قورئاندا باسمان کردووەو ئێمە (بەو بەڵگانە) ئەوانە دەترسێنین کەچی ئەو ترساندنە هیچیان بۆ زیاد ناکات جگە لە یاخیبوون‌و سەرکەشی. واتە: خەونێکیش کە پێمان دیتی‌و ئەو دارە نەعلەتیە کە لە قورئاندا باس کراوە، هەموو بۆ تاقیکردنەوەی خەڵکی بوو. وە دەفەرموویت: ﴿إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِيٓ أَصْلِ ٱلْجَحِيمِ﴾ واتە: لە ناوەڕاستی جەهەنەم ئاگر دەڕوێت‌و سەوز دەبێت، ﴿طَلْعُهَا كَأَنَّهُۥ رُءُوسُ ٱلشَّيَٰطِينِ﴾ واتە: بەرێك دەدات لە بیچمی کەللە سەرانی شەیتانەکان. لە ناشیرینی‌و بەدتەشکی‌و خراپیدا کە باس دەکرێت. خوای گەورەش بۆیە نموونەی بە کەللە سەری شەیتانەکان ﴿رُءُوسُ ٱلشَّيَٰطِينِ﴾ هێناوەتەوە هەرچەندە نەناسراوە لە لای خەڵکی بەڵام لە ئەندێشەی هەموو کەسێکدا ئەوە هەیە کە شەیتان شتێکی ناشیرین و ناحەزە. خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿فَإِنَّهُمْ لَأَكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ﴾ واتە: دۆزەخیەکان لەو دەخۆن‌و ورگیانی (پێ پڕ دەکەن). خودای گەورە دەفەرموویت ئەو جەهەنەمیانە سکیان لەو زەڕنەمووتە پڕدەکەن کە خواردنی لەوە خراپترو ناشیرینتر نیەو تام‌و بۆنێکی پیسی هەیەو ناچارن هەر دەبێت لێی بخۆن جگە لەوە هیچ خواردنێکیان دەست

---

[1] الطبري (٢١/٥٢).

[2] الطبري (٢١/٥٣).

[3] الاسراء (٦٠).

ناکەوێت. خوای گەورە هەر لەم مانایەدا لە ئایەتی تدا فەرموویەتی: ﴿لَّيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِن ضَرِيعٍ ۝ لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ﴾[1] واتە: خۆراکیان هەر دڕکی حوشترخۆر (ی ئاگرین)ە، نە قەڵەوی دەدات نە برسێتی لا دەبات. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ﴾ واتە: پاشان لەسەر ئەو خواردنە لیخناوێکی (لێڵاوێکی) هەرە گەرم دەخۆنەوە، ئیبنو عەباس دەڵێت: خواردنەوەی ئاوەکوڵ بەسەر زەقنەمووتدا.[2] وە لە ڕیوایەتێکی تری ئیبنو عەباسدا هاتووە دەڵێت: ﴿لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ﴾ واتە: زەقنەمووتی تێکەڵاو بە ئاوەکوڵەو بە چڵکاو.[3] کەسانی تریش وتوویانە: واتە: لێخناویان بۆ تێکەڵ دەکەن لەگەڵ ئەو کێمو زوخانەی کە لە چاوو شوێنی میزیانەوە دێتە دەرەوە. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە دەڵێت: کاتێك خەڵکی ناو ئاگر برسیان دەبێت، داوای داری زەقنەمووت دەکەن دەستبەجێ پێستی دەمو چاویان دادەڕزێتو دەوەرێت خۆ ئەگەر کەسێك بە لایاندا بڕوات بەو دومەڵانەدا کە کێمی لێ دێت دەیانناسێت، پاشان تینوویان دەبێت داوای ئاو دەکەن، ئاوەکوڵێکیان دەدەنێ ئەوەندە گەرمە کە نزیکی دەکەنەوە لە دەمیان گۆشتی دەمو چاویان دەبرژێنێتو پێستەکەی دەکەوێتە خوارەوە، هەرچیش لەناو سکیاندایە دەتوێتەوە ڕیخۆڵەکانیان دێتە دەرەوە لەگەڵ پێستی دەمو چاویاندا. دەکەونە خوار. بە ئاسن لێیان دەدرێت هەر پارچەیەکی بە لایەکدا دەکەوێت هاوار دەکات کە بمرێتو نەمێنێت. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ﴾ واتە: پاشان گەڕانەوەیان بۆ ناو دۆزەخە. واتە: چارەنووسیان دوای جیاکردنەوە بۆ ناو ئاگری بڵێسەدارو جەهەنەمی هەڵگیرساو کڵپەدارە. وەك خوای مەزن لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ﴾[4] واتە: هاتوچۆ دەکەن لە نێوان ئەو (دۆزەخە)و ئاوی زۆر گەرمدا. هەر بەم شێوەیە قەتادە کاتێك ئەم ئایەتەی خوێندەوە ئەم ئایەتەیشی لەگەڵدا خوێندەوە[5]. ئەم تەفسیرە چاكو بەهێزە. سودی دەڵێت: عەبدوڵڵا ئەم ئایەتەی بەم شێوەیە خوێندووەتەوە: (ثم إنَّ مقيلَهم لَإلى الجَحيم) یانی لەناو جەهەنەمدا قەیلولە ئەکەن، هەروەها عەبدوڵڵا دەڵێت: سوێند بەو کەسەی گیانی منی بە دەستە ڕۆژ نیوە نابێت لە ڕۆژی قیامەتدا هەتا ئەهلی

---

[1] الغاشية (٦ـ٧).

[2] الطبري (٢١/٥٥).

[3] الطبري (٢١/٥٢).

[4] الرحمن (٤٤).

[5] الطبري (٢١/٥٦).

بەهەشت نەچنە شوێنی خۆیان لە بەهەشتداو ئەهلی جەهەنەمیش نەچنە ئاو ئاگر پاشان ئەم ئایەتـەی خوێنـد: ﴿أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا﴾[1] واتـە: بەهەشـتیەکان لـەو ڕۆژەدا لـە چاکترین جێگادان‌و لە باشترین شوێنی حەسانەوە (ی نیـوەڕوان) دان.[2] خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿إِنَّهُمْ أَلْفَوْا۟ ءَابَآءَهُمْ ضَآلِّينَ﴾ واتە: ئەوان دیتیـان کـە بـاب‌و باپیرانیـان گـومڕان. واتـە: بـاب‌و باپیرانیـان گومڕابوون هەر ئەوە بووە هۆی ئەوە کە شوێنیان بکەون‌و بە ڕێی ئەواندا بـڕۆن بـەبێ هـیچ بەڵگەیـەك، بۆیە خـوای مـەزن فەرموویـەتی: ﴿فَهُمْ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمْ يُهْرَعُونَ﴾ واتـە: بۆیـە وا (بـە هەڵـەداوان) بـە شـوێنی ئەوانـدا پەلـە دەبـن. موجاهیـد دەڵێـت ﴿يُهْرَعُونَ﴾ واتـە: وەك (هەروەلـە) و بـە پەلـە ڕۆیـشتن وایـە[3].

سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێت: ﴿يُهْرَعُونَ﴾واتە: خۆیان گێل دەکەن.

﴿وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾﴾

خوای گەورە باسی گەلە پێشووەکان دەکـات‌و دەفـەرموێت: ﴿وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ ٱلْأَوَّلِينَ﴾ واتە: بەر لەوانیش زۆربەی زۆری پێشینەکانیان گومڕابـوون. واتـە: ئەوەنـدە سەرلێشێواو بـوون شـتی تریان لەگەڵ خودا پەرستووەو کردوویانە بە هاوەڵی خودا. پاشان خوای گەورە باسی ئەوە دەکات کـە زۆرێك لە پێغەمبەرانی بۆ ناردوون (سەلامی خوایـان لێ بێـت) کـە ئـەو کەسـانەی خوایـان نەناسیووەو هاوەڵیـان بـۆ دانـاوە بیانترسێنێت لـە سزاو تۆڵـەی گرانـی خـودا. دەفـەرموێت: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ﴾ واتە: زۆریشمان ترس وەبەرهێن نـاردە ناویـان. کەچـی ئـەوان هـەر لەسـەر گـومڕایی خۆیـان بەردەوام بوون‌و شوێنی پێغەمبەرەکانیان نەکـەوتن‌و باوەڕیـان پـێ نـەهێنان هـەتا خـودا قـڕی کـردن‌و خاوەن باوەڕانی ڕزگار کردو یارمەتی دان‌و سـەری خـستن بۆیـە خـوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ﴾ واتە: دە بڕوانە (لـە دواجـارا) ئەوانـەی ترسـێنران چیان بەسـەرهات. ﴿إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ﴾ واتە: جیا لەوانەی بە دڵپاکی خوایان پەرست.

---

[1] الفرقان (٢٤).

[2] الطبري (٢١/٥٦).

[3] الطبري (٢١/٥٧).

﴿ وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ ٱلْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥ مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٩﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْءَاخَرِينَ ﴿٨٢﴾ ﴾

باسی پێغەمبەر نوح (سەلامی خوای لێ بێت) و گەلەکەی

کاتێك خوای گەورە باسی زۆرێك لە گەلە پێشووەکانی کرد کە گومڕا بوون و لە ڕێگەی ڕاست لایاندا لێرەدا باسی ئەو گەلانە دەکات بە درێژی لە پێغەمبەر نوحەوە (سەلامی خوای لێ بێت) دەست پێدەکات کە تووشی چەند نارەحەتی بووە بە دەست گەلەکەیەوەو کەسێکی زۆر کەم نەبێت بڕوایان پێ نەکردووە، لەگەڵ ئەو ژیانەزۆرەی لەگەڵیاندا گوزەراندی کە بریتیبوو لە نۆسەدو پەنجا ساڵ، کە ئەو ماوە زۆرەی لەگەڵدا بەسەربردن و ئەوان هەر خراپتر دەبوون، پاڕایەوە لە خوا مەزن و فەرمووی من سەرکەوتووە نەبووم خودایە پەنام گرتووە بەتۆ یارمەتیم بدە. کاتێك کە نوح پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت) دلگران و تووڕە بوو لە هۆزەکەی خودایش لێیان تووڕە بوو بۆیە فەرموویەتی: ﴿ وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ ٱلْمُجِيبُونَ ﴾ واتە: نوحیش هاواری بۆ هێناین، زۆر باشی فریای کەوتین. یانی: زۆر چاك وەڵامان دایەوە، ﴿ وَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥ مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ﴾ واتە: خۆیو کەسو کارەکەیمان لە خەمی گەورە ڕزگار کرد. واتە: لە ئەزیەتدان و باوەڕ پێنەکردنی ڕزگارکرد، ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ﴾ واتە: تەنها بەرەو تۆرمەی ئەومان هێشتەوە. عەلی کوڕی ئەبوتەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: هیچ کەسێك نەما تەنها نەوەو تۆرمەی نوح مایەوە (سەلامی خوای لێ بێت).[1] سەعیدی کوڕی ئەبو عوروبە دەڵێت: لە قەتادەوە لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا: ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ﴾ دەڵێت: هەموو خەڵکی لە بەرەو تۆرمەی نوحە (سەلامی خوای لێ بێت).[2] تیرمزیو ئیبنو جەریرو ئەبی حاتەم ڕیوایەتیان کردووە لە سەمورەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) لەم ئایەتەدا: ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ﴾ فەرموویەتی: (بریتین لە)سامو حامو یافیس[3]. ئیمامی ئەحمەدیش ڕیوایەتی کردووە لە سەمورەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) کە پێغەمبەری خودا(ﷺ)

---

[1] الطبري (٢١/٥٩).

[2] الطبري (٢١/٥٩).

[3] تحفة الأحوذي (٥/٣٦٥)، الطبري (٢١/٥٩).

فەرموویەتی: (سام باوکی عەرەبەکانەو حام باوکی حەبەشەکانەو یافسیش باوکی ڕۆمەکانە)[1]. تیرمیزیش ڕیوایەتی کردووە.[2] مەبەست بە ڕۆم لێرەدا، ڕۆمە پێشووەکانە کە بریتیە لە ئەو یۆنانیانەی کە لە نەوەی ڕۆمای کوڕی لیتی کوڕی یۆنانی کوڕی یافسی کوڕی نوح (سەلامی خوای لێ بێت). خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ﴾ واتە: وامان کرد بەرەی دوای ئەویش هەر ناوی بە چاکە بەرن. ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: واتە: بە چاکە ناوی بەرن.[3] موجاهید دەڵێت: واتە: شایەنی ڕێزو ستایشە لە لای هەموو پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت).[4] قەتادەو سودی دەڵێن: خوای گەورە وای لێکرد نەوەکانی دوای خۆی هەر ناوی بە چاکە بەرن.[5] زەححاك دەڵێت: سڵاو لێکردنیان وو ناوبردنیانە بە چاکە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿سَلَٰمٌ عَلَىٰ نُوحٖ فِي ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ واتە: سڵاو لە نوح لە سەرانسەری دنیادا. واتە: ئەوەندە جێی ڕێزو ستایشە لە سەرانسەری دنیادا هەموو گرۆو تیرەیەك سڵاوی بۆ دەنێرێت، ﴿إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ﴾ واتە: ئێمە ئاوا پاداشتی کارچاکان دەدەینەوە. واتە: ئا بەو شێوەیە پاداشتی ئەو کەسانە دەدەینەوە کە کاری چاکە دەکەنو خەریکی خواناسین، وایان لێ دەکەین کە دوای خۆیان باسیان بە چاکە بکرێت هەر کەسەو بەپێی پلەی خۆی لە خواناسیدا، پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ واتە: ئەو یەکێك بوو لەو عەبدانەم کە بڕوایان پێ هێناوم. واتە: بە ڕاستی بڕوایان پێ هێناومو یەکتاپەرستو دڵ دامەزراو بوون. ﴿ثُمَّ أَغۡرَقۡنَا ٱلۡأٓخَرِينَ﴾ واتە: پاشان ئەوانی ترمان وەبن ئاودا. واتە: قڕمان کردنو هیچ کەسیان لێ دەرنەچوو کە چاو بتروکێنێتو باسو خواسیان نەما. ناویشیان نیە مەگەر بەو ڕەوشتە ناشیرینەی کە بوویانە.

﴿وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِۦ لَإِبۡرَٰهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذۡ جَآءَ رَبَّهُۥ بِقَلۡبٖ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦ مَاذَا تَعۡبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفۡكًا ءَالِهَةٗ دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٨٧﴾﴾

باسو سەرگوزشتەی ئیبراهیمو گەلەکەی

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِۦ لَإِبۡرَٰهِيمَ﴾ واتە: ئیبراهیم لە شوێنکەوتووانی ئەو بوو. عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) ﴿وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِۦ

[1] أحمد (٥/٩)، حاكم بە سەحیحی داناوەو زەهەبیش قسەکەی ئەسەلمێنێت.
[2] تحفة الأحوذي (٩/٩٨)، حاكم بە سەحیحی داناوەو زەهەبیش پشتگیری دەکات.
[3] الطبري (٢١/٦٠).
[4] الطبري (٢١/٦٠).
[5] الطبري (٢١/٦٠).

لإِبْرَٰهِيمَ﴾ دەڵێت: ئیبراهیمیش لەسەر ئایینی ئەوە.[١] موجاهید دەڵێت: واتە: لەسەر بەرنامەو ڕێگای ئەوە.[٢] ﴿إِذْ جَآءَ رَبَّهُۥ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ واتە: ئەوسا بە دڵی پاکەوە هاتە لای پەروەردگاری خۆی. ئیبنو عەباس دەڵێت: واتە: شایەتی دانە بە (لا إله إلاّ الله).[٣] ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە عەوفەوە دەڵێت: وتم بە موحەممەدی کوڕی سیرین دڵی پاك کامەیە؟ وتی: کەسێك دەزانێت خودا هەقەو ڕۆژی قیامەتیش دێتو گومانی تێدا نیەو ئەوانەی لەناو گۆڕدان خودا زیندوویان دەکاتەوە.[٤] حەسەن دەڵێت: پاك بێت لە بتپەرستی.[٥] عوروە دەڵێت: نەفرین لە خەڵك ناکات[٦]. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَاذَا تَعْبُدُونَ﴾ واتە: بە بابیو هۆزەکەی خۆی وت: ئەوە چین دەیانپەرستن؟ واتە: ناڕەزایی دەربڕی بەرامبەریان لەسەر ئەو بتپەرستیو هاوەڵ دانانەیان بۆ خودا. بۆیە خوا دەفەرموێت: ﴿أَئِفْكًا ءَالِهَةً دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ﴾ واتە: دەتانەوێت لە بری خوا پەرستن، ئەو شتانە بپەرستن؟ ﴿فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ واتە: ئاخۆ ئێوە سەبارەت بە پەروەرێنی هەموو دنیا بیروبڕواتان چۆنە؟ قەتادە دەڵێت: واتە: کاتێك کە چوونە بەر بارەگای خودا ڕاتان چۆنە ئەبێ خودا چیتان بەسەر بێنێت کە ئێوە لە دنیادا هاوەڵتان بۆ داناوەو شتی ترتان لەگەڵدا پەرستووە[٧].

﴿فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى ٱلنُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّى سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا۟ عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰٓ ءَالِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًۢا بِٱلْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوٓا۟ إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا۟ ٱبْنُوا۟ لَهُۥ بُنْيَٰنًا فَأَلْقُوهُ فِى ٱلْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ ٱلْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾﴾

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى ٱلنُّجُومِ﴾ واتە: ئەوسا ئیبراهیم چاوی خۆی لە ئەستێرەکان هەڵڕوانی. کاتێك ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) سەیری ئەستێرەکانی کرد وتی بە

[١] الطبري (٢١/٦١).
[٢] الطبري (٢١/٦١).
[٣] القرطبي (١٥/٩١).
[٤] القرطبي (١٥/٩١).
[٥] الطبري (٢١/٦٢).
[٦] الطبري (٢١/٦٢).
[٧] الطبري (٢١/٦٣).

هۆزەکەی: من ناتوانم بێم لەگەڵتان، ئەمەشی بۆیەووت بۆ ئەوەی وەختێك ئەوان دەچن بۆ جەژنەکەیان ئەم بمێنێتەوە لە شاردا حەزی دەکرد زووتر بڕۆن هەتا ئەو بە تەنها خۆی بمێنێتەوە لەگەڵ بتەکانداو بیانشکێنێت. قسەیەکی پێ وتن کە قسەکە خۆی لەبنەڕەتدا ڕاستە، ئەوان وایان دەزانی کە نەخۆشە بە پێی ڕاوبۆچوونی خۆیان، ﴿ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴾ واتە: سا ئەوان لێی تەکینەوەو پشتیان تێکرد. قەتادە دەڵێت: عەرەب بە کەسێك کە سەیری ئەستێرەکان بکاتو تێ ڕابمێنێتو بیر بکاتەوە دەڵێن (نظرا في النجوم).[1] قەتادە دەڵێت: ئیبراهیم سەیری ئاسمانی کردو بیری لەوە دەکردەوە کە چۆن بیانخلافێنێ، بۆیە وتی: ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾ یانی: بێهێزم. بەڵام ئەو فەرموودەی کە ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لێرەدا لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (ئیبراهیم درۆی نەکردووە (سەلامی خوای لێ بێت) تەنها سێ درۆ نەبێت دوانیان لەبەر زاتی خودای گەورەبووە، کەوتی: ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾ وە وتی: ﴿بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا﴾ وە لە بارەی سارەیشەوە (کە خێزانی بوو) وتی: ئەوە خوشکمە). فەرموودەیەکە لە کتێبە سەحیحەکانو سونەنەکانیشدا هاتووە لە چەند ڕێگاوە.[2] بەڵام ئەم قسانەی ئیبراهیم لەو قسە درۆیانەیەنیە کە هەر کەسێك کردی شایستەی زەمکردن بێت نەخێرو حاشا شتی وا نیە. بەڵکو ئەو بە شێوەیەك ئەو درۆی کردووە کە گوناه نەبێتو درست بێت. بەڵکو ئەو قسەی ئیبراهیمە قسەی بەتوێکڵە واتە مەبەست بەو قسەیە خودی قسەکە نییە بەڵکوقسەیەکی ترە کە مەبەستێکی شەرعیو ئایینی تێدایە. وتراوە: ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾ واتە: دڵی بێزارو نەخۆشە لەسەر ئەوەی کە ئەوان ئەو بتانە دەپەرستنو دەیکەنە هاوەڵی خودای گەورە. حەسەنی بەسری دەڵێت: هۆزەکەی ئیبراهیم چوونە دەرەوە بۆ جەژنەکەیان ویستیان کە ئیبراهیمیش لەگەڵ خۆیان بەرن ئەمیش لەسەر پشت پاڵکەوتو وتی: ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾ لەو کاتەدا هەر سەیری ئاسمانی دەکرد کاتێك کە ئەوان چوون، ئیبراهیم ڕۆیشت بۆ ناو بتەکانیانو شکاندنی.[3] ئیبنو ئەبی حاتەمیش ڕیوایەتی کردووە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴾ واتە: پشتیان تێکردو وازیان لێ هێناو ڕۆیشتن بۆ جەژنەکەیان، ﴿ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴾ واتە: بە پەنامەکی خۆی گەیاندە بتەکانیان، لێی پرسین، ئێوە بۆ ناخۆن؟ واتە: بە پەنامەکی دوای ئەوان کە ڕۆیشتن بە پەلە خۆی گەیاندە بتەکانو ﴿فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ﴾ چونکە بتپەرستەکان پێش ئەوەی بچن

---

[1] الدر المنثور (٧/١٠٠).

[2] فتح الباري (٦/٤٤٧)، مسلم (٤/١٨٤٠)، أبو داود (٢/٦٥٩)، تحفة الأحوذي (٩/٥)، النسائي في الكبرى (٦/٤٤٠).

[3] الطبري (٢١/٦٣).

خواردنیان دانابوو لەبەردەم بتەکاندا بۆ ئەوەی ببێتە (تەبەرك) زیاتر لێیان نزیك ببنەوە. کاتێك ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) سەیری ئەو خواردنانەی کرد کە لەبەر دەستیاندایە وتی: ﴿أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ﴾ چیتانە بۆ قسە ناکەن. ﴿فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ﴾ بە پەنامەکی بە دەستی ڕاست مشتێکی تێسرەواندن. (الفراء) دەڵێت: لێیان ڕاستبویەوە و بە دەستی ڕاست زلەیەکی لێدان. قەتادەو جەوهەری دەڵێن: بەرەو ڕووی بتەکان ڕۆیشت بە دەستی ڕاست مشتێکی تێ سرەواندن.[1] بۆیە بە دەستی ڕاست لێدان چونکە دەستی ڕاست بەهێزترو چاکترە بۆ لێدان، هەموو بتەکانی شکاندو پارچەپارچەی کردن بتە مەزنەکەیان نەبێت بەڵکو بێنەوە بۆ لای، وەك لە سورەتی (الانبیاء)دا لە پێشەوە تەفسیر کرا. لێرەدا خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ﴾ واتە: هۆزەکەی بە هەڵەداوان لێی کۆبوونەوە. موجاهیدو کەسانی تریش وتوویانە: بە پەلەو هەڵەداوان. ئەم چیرۆکە لێرەدا بە کورتی هاتووە، لە سورەتی (الانبیاء)دا بە درێژی باس کراوە. کاتێك کە گەڕانەوە لە هەوەڵەوە نەیاندەزانی کێ ئەمەی کردووە هەتا پرسیویانەو بۆیان دەرکەوتووە کە ئیبراهیم بووە وای کردووە بە بتەکان کاتێك چوون بۆ لای ئیبراهیم کە پێی بڵێن بۆچی وای کردووەو سەرزەنشتی بکەن ئیبراهیم دەستی کرد بە باسی بتەکانیان کە ئەوانە خوا نین و هیچ تواناو دەسەڵاتیکیان نیە. ﴿قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ﴾ واتە: ئاخۆ ئێوە شتێك دەپەرستن، کە هەر خۆتان دای دەتاشن؟ واتە: بێجگە لە خودا ئەو بتانە دەپەرستن کە بە دەستی خۆتان دەیانتاشن. ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ واتە: کە هەر خودایە ئێوەش و کردەوەکانیشی وەدی هێناوە. لەوانەیە ئەو (ما)یە مەسدەریی بێت ئەو کاتە ماناکەی بەم شێوەیەی لێدێت: ئێوەو کردەوەکانتانی وەدی هێناوە. وە لەوانەشە بە مانای (الذي) هاتبێت واتە: خودا ئێوەی دروست کردووەو ئەو شتانەش کە دەیکەن هەر خودا دروستی کردووە، هەردوو ماناکە هەر یەك مانا دەگەیەنێت بەڵام مانای یەکەم شیاوترە کە ئیمامی بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە کتێبی (أفعال العباد)دا لە حوزەیفەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) بە مەرفوعی کە فەرموویەتی: (خوای گەورە هەموو دروستکەرو دەستکردەکانیشی وەدی هێناوە).[2] هەندێك ئەم ئایەتەیان: وا خوێندووەتەوە(والله خلقكم وما تعبدون). کاتێك کە ئیبراهیم بەڵگەی بۆ هێناونەوە کە ئەو بتانە هیچ شتێکیان لە دەست نایە.پەلاماریان داو گرتیان و دەستیان دایە سزادانیو وتیان: شوورەو دیوارێکی بۆ هەڵچنن، ئەوسا فڕێی بدەنە ناو ئاگر. وەك خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا

---

[1] الطبري (٢١/٦٧).

[2] السنة (١/١٥٨).

﴿فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ﴾ ئەوەبوو خستیانە ناو ئاگر وەك لە سورەتی (الانبیاء)دا لە پێشەوە باس كرا. خوای مەزن ڕزگاری كردو سەركەوتووی كردو نیشانەی گەورەی خۆی نیشان دان و سەری خست بەسەریاندا. بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ﴾ واتە: ویستیان گەڕێكی تێ بئاڵێنن، ئێمە پتر ئەوانمان ژێر خست.

﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ
السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ۚ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِي إِن
شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنَاهُ أَن يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا ۚ إِنَّا كَذَٰلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾
سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ
الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ ۚ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾﴾

كۆچكردنی ئیبراهیم و تاقیكردنەی بە سەربڕینی ئیسماعیل و ئەو بەهرانەی كە خودا پێی دا لە دواییدا

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾ واتە: وتی: وا من ڕوو دەكەمە پەروەردگارم، بەم زووانە بەرەو خۆی شارەزام دەكات، خوای گەورە باسی ئیبراهیمی خەلیل دەكات (سەلامی خوای لێ بێت) پاش ئەوەی كە خودا سەری خست بەسەر هۆزەكەیداو نائومێد بوو لێیان دوای ئەو هەموو نیشانە گەورانەی كە بینیان، كۆچی كردو بەجێی هێشتن. وتی: من دەڕۆم بۆ لای خوای خۆم بەم زووانە ڕێم نیشان دەدات و دەروویەكم لێ دەكاتەوە پاشان وتی: ﴿رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ﴾پەروەردگارم! فەرزندێكی ئاكارچاكم پێ ببەخشە. واتە: داوای كرد لە خوا لە باتی گەل و هۆزەكەی كە بەجێی هێشتن منداڵی ئاكار چاك و گوێڕایەڵی پێ ببەخشێت. خوای گەورەیش فەرمووی: ﴿فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ﴾ واتە: ئەوسا ئێمە بە لاوێكی لەسەرخۆ مژدەمان پێدا. ئەو لاوەیش ئیسماعیل بوو (سەلامی خوای لێ بێت) كە یەكەم منداڵ بوو ئیبراهیم مژدەی پێدرا، ئیسماعیل گەورەتر بوو لە ئیسحاق بە ڕای هەموو موسڵمانان و ئەهلی كتێب كە لە دەقی كتێبەكانیاندا هاتووە كاتێك ئیسماعیل لە دایك بوو ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) لە تەمەنی هەشتاو شەش ساڵیدا بوو. كاتێكیش كە ئیسحاق لە دایك بوو لە تەمەنی نەوەو نۆ ساڵیدا بوو. وە لە لای ئەهلی كتێبیش هەر بەو شێوەیە بووە كە خوای گەورە فەرمانی كرد بە ئیبراهیم كە ئەو تەنها منداڵەی خۆی سەربڕێت. وە لە نوسخەیەكی تردا

هاتووە تەنها کوڕەکەی کەچی لە هەندێ شوێندا بە نەزانیو بە درۆو قسەی هەڵبەستراو دەڵێن: ئەو سەربڕاوە ئیسحاق بووە ئەم قسەیە هەرگیز ڕاست نیەو پێچەوانەی دەقی کتێبەکانی خۆشیانە. بۆیە وا دەڵێن چونکە ئیسحاق بابی ئەوانەو ئیسماعیلیش بابی عەرەبەکانە. حەسودیان بە عەرەب بردووە جا هاتوون ئەم قسەیان دروست کردووە گوایە مەبەست بە (تەنها منداڵەکەی) واتە: کەسی تری لە لانیە ئیسحاق نەبێت. چونکە لەو کاتەدا ئیبراهیم ئیسماعیلو دایکی بردووە بۆ مەککە! ئەمەش قسەیەکی دروستکراوو چەوتو پڕوپوچە. چونکە بەکەس ناوترێت (تەنها کوڕەکەت) ئەو کەسە نەبێت کە تەنیا یەك منداڵی هەیە. لەبەر ئەوەش یەکەم منداڵ زیاتر گرنگی پێدەدرێت لە چاو منداڵەکانی تردا کە دوای ئەو دێت، بڕیاردان بە سەربڕینی ئەو منالی یەکەمە تاقی کردنەوەیەکی زۆر گەورەو گرنگترە لە منالەکانیتر. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعْىَ قَالَ يَٰبُنَىَّ إِنِّىٓ أَرَىٰ فِى ٱلْمَنَامِ أَنِّىٓ أَذْبَحُكَ فَٱنظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ۚ قَالَ يَٰٓأَبَتِ ٱفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴾ واتە: کاتێك گەیشتە تەمەنێك کە لەگەڵی ئەو ئیشو کار بکات، وتی: ئەی کوڕە خۆشەویستەکەم! من لە خەونمدا وام دیوە تۆ سەر دەبڕم، خۆت چۆن لێکی دەدەیەوە؟ وتی: بابە! هەر شتێك پێت سپێردراوە بەجێی بێنە. خودا حەز بکات، بەم زووانە تێدەگەی کە منیش لە خۆڕاگرانم. ﴿ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعْىَ ﴾ واتە: کاتێك کە ئیسماعیل گەورە بوو پێگەیی لەگەڵ باوکیدا دەڕۆیشتو دەگەڕا. باوکیشی هەموو کاتێك ئیسماعیلو دایکی بەسەر دەکردەوە لە وڵاتی (فاران) تا بزانێت چیان پێویستە. وا باسکراوە کە ئیبراهیم(سەلامی خوای لێ بێت) بۆ ئەم سەردانانەی بە سواری بوراق بە پەلەسەردانی دەکردن، والله أعلم. لە ئیبنو عەباسەو (ڕەزای خوای لێ بێت)موجاهیدو عیکریمەو سەعیدی کوڕی جوبەیرو عەتای خۆراسانیو زەیدی کوڕی ئەسلەمو کەسانی تریشەوە وتوویانە: ﴿ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعْىَ ﴾ واتە: کاتێك کەوتە پێو بووە لاو دەیتوانی ئەو کارانەی کە باوکی دەیکرد بیکاتو پێی هەڵسێت.[1] عوبەیدی کوڕی عومەیر دەڵێت خەونی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) نیگایە (وەحیە) پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿قَالَ يَٰبُنَىَّ إِنِّىٓ أَرَىٰ فِى ٱلْمَنَامِ أَنِّىٓ أَذْبَحُكَ فَٱنظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ﴾.[2] ئیبراهیم بۆیە کوڕەکەی ئاگادار کرد لە کارەکە هەتا زۆر گران نەبێت لە لایو تاقیشی بکاتەوە هەتا چەندێ خۆڕاگرو بە تواناو لێبڕاوە بۆ گوێڕایەڵی فەرمانی خوای مەزنو فەرمانی بابی. ﴿قَالَ يَٰٓأَبَتِ ٱفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ﴾ واتە: ئەوەی خودا فەرمانی پێداوی بەجێی بێنەو سەرم ببڕە. ﴿سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴾ واتە: بەو زووانە خوا مەیلی لێ

---

[1] الطبري (٢١/٧٢/٧٣).

[2] الطبري (٢١/٧٥).

بێت بۆت دەردەکەوێت کە منیش لە خۆڕاگرانم‌و بە تەمای پاداشتی خودام لەسەری. ئیسماعیل (سەلامی خوای لێ بێت) ڕاستی کردو پەیمانەکەی بەجێ هێنا. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ إِسۡمَٰعِيلَۚ إِنَّهُۥ كَانَ صَادِقَ ٱلۡوَعۡدِ وَكَانَ رَسُولٗا نَّبِيّٗا ٥٤ وَكَانَ يَأۡمُرُ أَهۡلَهُۥ بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱلزَّكَوٰةِ وَكَانَ عِندَ رَبِّهِۦ مَرۡضِيّٗا﴾[1] واتە: وە لە قورئاندا باسی ئیسماعیل بکە بێگومان ئەو لە پەیمان‌و بەڵێنەکانیدا ڕاستگۆ بوو وە نێرراوو پێغەمبەری خوا بوو، وە هەمیشە فەرمانی دەدا بە خێزان‌و کەس‌و کاری بە نوێژکردن‌و زەکاتدان‌و هەمیشە لای پەروەردگاری جێگەی ڕەزامەندی بوو. پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿فَلَمَّآ أَسۡلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلۡجَبِينِ﴾ واتە: کاتێك هەردوو بڕیاری خۆیان سەلماندو لەسەر تەوێڵ درێژی کرد. واتە: کاتێك شایەتومانیان هێناو یادی خوایان کرد باوکی ویستی سەری بڕێت‌و ئیسماعیلیش ئامادە بوو بۆ مردن. وتراویشە: ﴿أَسۡلَمَا﴾ واتە: خۆیان دا بە دەستەوەو گوێڕایەڵی فەرمانی خودا بوون. ئیبراهیم فەرمانی خودای بەجێ هێناو ئیسماعیل بەرفەرمانی خوداو باوکی بوو. ئەمە قسەی موجاهیدو عیکریمەو قەتادەو سودی‌و ئیبنوئیسحاقە.[2] کەسانی تریش وتوویانە: مانای: ﴿وَتَلَّهُۥ لِلۡجَبِينِ﴾ بە دەما خستی‌و بۆ ئەوەی لە پشتی ملیەوە سەری بڕێ هەتا لە کاتی سەربڕینیدا دەم‌و چاوی نەبینێت بۆ ئەوەی بتوانێت بە ئاسانتر سەری ببڕێ. ئیبنو عەباس(ڕەزای خوای لێ بێت) و موجاهیدو سەعیدی کوڕی جوبەیرو زەححاك‌و قەتادە دەڵێن: ﴿وَتَلَّهُۥ لِلۡجَبِينِ﴾ واتە: لەسەر تەوێڵ درێژی کرد بەسەر زەویدا.[3] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: کاتێك ئیبراهیم فەرمانی پێکرا کە مەناسیکەکانی حەج جێبەجێبکات شەیتان هاتە ڕێی لە کاتی سەعی سەفاو مەروەدا، شەیتان ویستی پێشی لێ بگرێت بەڵام ئیبراهیم پێش کەوت (سەلامی خوای لێ بێت) پاشان جوبرەئیل بردی بۆ لای جەمرەی عەقەبە، شەیتان هاتەڕێی و ئیبراهیم حەوت بەردی تێگرت هەتا ڕۆیشت، پاشان هاتە ڕێی لە جەمرەی ناوەڕاستدا حەوت بەردی تری تێگرت. پاشان ئیسماعیلی بە دەمدا ڕاخست، ئیسماعیل کراسێکی سپی لەبەردا بوو وتی: ئەی بابە هیچ جلوبەرگێکی ترم نیە جگە لەم کراسەی لەبەرم دایە کە بیکەیتە کفنم، بۆیە لەبەرمی داکەنە بۆ ئەوەی بیکەیتە کفنم، ئیبراهیم خەریك بوو کراسەکەی لەبەر لادەبرد لەو کاتەدا لە دوایەوە بانگ کرا: ﴿وَنَٰدَيۡنَٰهُ أَن يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ﴾ واتە: ئێمەش بانگمان کرد: ئەی

---

[1] مريم (٥٤-٥٥).

[2] الطبري (٢١/٧٧).

[3] الطبري (٢١/٧٧/٧٨).

ئیبراهیم. ﴿قَدْ صَدَّقْتَ ٱلرُّءْيَآ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ﴾ واتە: ئەوا خەونەکەوت وەدی هات، ئێمە ئاوا پاداشتی کارچاکان دەدەین. ئیبراهیم لای کردەوە بەرانێکی سپی شاخداری چاوگەورەی بینی. ئیبنو عەباس دەڵێت: گەر ئەتبینین لەبەران کڕیندا هەموومان هەر بەشوێن بەرانی وادا ئەگەڕاین[1]. پاشان بە درێژی فەرموودەکەی لە مەناسیکدا (المناسك) باس کردووە. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَنَٰدَيْنَٰهُ أَن يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ ٱلرُّءْيَآ﴾ واتە: ئەوەی لە خەونەکەتدا بینیت هاتەدیو کوڕەکەت بە تەوێڵدا ڕاخست بۆ سەربڕین. (سودی)و کەسانی تریش دەڵێن: چەقۆکەی دەهێنا بە ملیدا هیچی نەدەبڕی بەڵکو پارچە مسێك (النحاس) بووبووە ڕێگر لە بەینی چەقۆکەو ملی ئیسماعیلدا (سەلامی خوای لێ بێت) لەو کاتەدا ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) بانگ کرا: ﴿قَدْ صَدَّقْتَ ٱلرُّءْيَآ﴾.[2] خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ﴾ ئا بەو شێوەیە ئێمە ناڕەحەتیو قورسی لەسەر ئەو کەسانە لادەبەین کە گوێڕایەڵمانن ودەرگای خێریان لێ ئاوەڵا دەکەینو ڕزگاریان دەکەین وەك خودای گەورە لە ئایەتێکی تردا دەفەرمووێت: ﴿وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجْعَل لَّهُۥ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۚ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَٰلِغُ أَمْرِهِۦ ۚ قَدْ جَعَلَ ٱللَّهُ لِكُلِّ شَىْءٍ قَدْرًا﴾[3] واتە: وە هەر کەسێك خواناس بێت خوا دەرووی لێ دەکاتەوە، وە ڕزقو ڕۆزی دەدات لە شوێنێکەوە کە بە خەیاڵیدا نەهاتووەو هەر کەسێك پشت بە خوا ببەستێت ئەوە خوای بەسە بە ڕاستی خوا کارو فەرمانی خۆی بە ئەنجام دەگەیەنێت بێگومان خوا بۆ هەموو شتێك ئەندازیەکی دیاری کراوی داناوە. کۆمەڵێك لە زانایانی ئوسول ئەم ئایەتەو چیرۆکەیان کردووە بە بەڵگە لەسەر ڕاستی نەسخ پێش بەجێهێنانی ئەو کارە بە پێچەوانەی ڕای کۆمەڵی موعتەزیلەوە بەڵگەکانیش لێرەدا ئاشکرایە. چونکە خودای مەزن فەرمانی دا بە ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) بە سەربڕینی کوڕەکەی، پاشان (نەسخی کردەوە)و قوربانیەکی لە جێی داناو نەیهێشت سەری بڕێت. مەبەستی خوای گەورە لەو کارەی یەکەم: ئەوەبوو پاداشتی ئیبراهیم بداتەوە لەسەر ئەو خۆڕاگریەی لە سەربڕینی کوڕەکەیو لێبڕانی ئیبراهیم لەسەر بەجێهێنانی ئەو کارە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْبَلَٰٓؤُا۟ ٱلْمُبِينُ﴾ دیارە ئەمە ئەزموونێکی ئاشکرابوو. واتە: ئەمە تاقی کردنەوەیەکی ئاشکراو دیار بوو کاتێك خوای مەزن فەرمانی دا بە ئیبراهیم کە کوڕەکەی خۆی سەر ببڕێت ئەویش بە پەلە هەڵسا بەو کارەو فەرمانی خوای بەجێهێنا زۆر بە

---

[1] أحمد (١/٢٩٧).

[2] الطبري (٢١/٧٤).

[3] الطلاق (٢-٣).

دڵسۆزییەوە لەبەر ڕەزای خوا. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ ﴾[1] واتە: واتە: ئەو ئیبراهیمەی کە ئەرکی خۆی بە تەواوی بەجێ هێنا. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَفَدَيْنَٰهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴾ واتە: ئێمە ئەومان بە قوربانیەکی هەرە گەورە کڕیەوە. ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: بەرانێك بوو کە چل پایز لە بەهەشتدا لەوەڕێنرابوو[2]. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە سەفیەی کچی شەیبەوە دەڵێت: ئافرەتێکی بەنی سولەیم کە دایکی زۆربەی ئەم ماڵەی ئێمەیە هەواڵی ئەوەی پێدام کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) ناردی بۆ لای عوسمانی کوڕی تەلحە، ئەو ژنە جارێکیشیان وتی: کە خۆی پرسیاری کردووە لە عوسمان: بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) ناردی بە شوێنتدا؟. وتی: فەرمووی: (کاتێك هاتمە ئەم ماڵە دوو شاخی بەرانم بینی لە یادم چوو پێت بڵێم، داپۆشی، داپۆشە نابێت شتێك لە ماڵدا بێت نوێژ خوێن سەرقاڵ بکات). سوفیان وتی: ئەو دوو شاخی بەرانە هەر لەو ماڵەدا هەڵواسرابوو هەتا ئەو ماڵە سوتا، دوو شاخەکەیشی سوتا.[3] ئەمە بەڵگەیەکی سەربەخۆیە لەسەر ئەوەی کە ئەوکەسە ئیسماعیل بووە(سەلامی خوای لێ بێت) و قورەیشیەکانیش ئەوە پاش ئەوە ئەو دوو شاخی بەرانەیان بۆ مابووەوەو هەڵیان گرتبوو، کە ئیبراهیم کردی بە قوربانی هەتا ئەو کاتەی کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) ڕەوانە کرا، والله أعلم.

باسی ئەو ڕیوایەت و شوێنەوارانەی هاتووە کە ئەیسەلمێنێت ئیسماعیل (سەلامی خوای لێ بێت) کەسە سەربڕاوەکە بووە، کە هەر ئەوەش ڕاستەو دانی پیانراوە

سەعیدی کوڕی جوبەیرو عامری شەعبیو یوسفی کوڕی مەهرانو موجاهیدو عەتاو کەسانی تریش دەڵێن: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) ئەو کەسە ئیسماعیل بووە (سەلامی خوای لێ بێت).[4] ئیبنو جەریریش ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە دەڵێت: ئەو قوربانیە ئیسماعیل بووە (سەلامی خوای لێ بێت) جولەکە ئەڵێن: ئەو کەسە ئیسحاق بووە. جوولەکە لەمەدا درۆیان کردووە.[5] ئیبنو عومەر (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: سەربڕاوەکە ئیسماعیلە (سەلامی خوای لێ بێت).[6] ئیبنو ئەبی نەجیح دەڵێت: لە موجاهیدەوە. ئەو کەسە ئیسماعیلە (سەلامی خوای لێ بێت).[7] یوسفی کوڕی

---

[1] النجم (٣٧).

[2] الطبري (٢١/٩٠).

[3] أحمد (٤/٦٨)، پیاوەکانی جێی متمانەن.

[4] الطبري (٢١/٨٣).

[5] الطبري (٢١/٨٣).

[6] الطبري (٢١/٨٢).

[7] الطبري (٢١/٨٤).

مەهرانیش هەر وای وتووە.[1] شەعبی دەڵێت: ئەو کەسە ئیسماعیلە (سەلامی خوای لێ بێت) وە من دوو شاخی ئەو بەرانەم بینیووە لەناو کەعبەدا.[2] موحەممەدی کوڕی ئیسحاق دەڵێت: لە حەسەنی کوڕی دینارو عەمری کوڕی عوبەیدەوە لە حەسەنی بەسریەوە دەڵێت: هیچ گومان نەبووە لەوەدا کە ئەوەی فەرمان دراوە بە سەربڕینی لەو دوو کوڕەی ئیبراهیم ئیسماعیل بووە (سەلامی خوای لێ بێت).[3] دیسان ئیبنو ئیسحاق دەڵێت: بیستم لە موحەممەدی کوڕی کەعبی قورەزیەوە دەیوت: ئەو کەسەی کە خودا فەرمانی دا بە ئیبراهیم لەو دوو کوڕەی کە سەری بڕێت ئیسماعیل بوو. وە ئێمە ئەوەمان لە کتێبی خوای گەورەدا وەدی کردووە، چونکە خوای مەزن کاتێك کۆتایی بە چیرۆکی سەربڕاوەکە هێناوە لە دوو کوڕەکەی ئیبراهیم فەرموویەتی: ﴿ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾ وە دەفەرمووێت: ﴿فَبَشَّرْنَٰهَا بِإِسْحَٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسْحَٰقَ يَعْقُوبَ﴾[4] واتە: مزگێنیمان پێدا بە ئیسحاقو سەرەڕای ئیسحاق بە یەعقوب. خوا مژدەی کوڕو کوڕەزایشی پێدەدات، بۆیە ناکرێ ئەمربکات بەسەربڕینی ئیسحاق کەهێشتا ئەو وادەیەی کەبە ئیبراهیمی داوە نەهاتووەتەدی، کەواتە ئەوەی فەرمانکراوە سەر ببڕێت هەر ئیسماعیلە[5]. ئیبنو ئیسحاق دەڵێت ئەم قسەیەم زۆرجار لە موحەممەدی کوڕی کەعبی قورەزیەوە بیستووە.[6] دیسان ئیبنو ئیسحاق دەڵێت: لە بورەیدەی کوڕی سوفیانی کوڕی فەروەی ئەسلەمیەوە لە موحەممەدی کوڕی کەعبی قورەزیەوە کە بۆی باس کردوون کە وتوویەتی بە عومەری کوڕی عبدالعزیز (ڕەزای خوای لێ بێت) کە خەلیفە بووە لەو کاتەدا و لەگەڵی بووە لە شامدا، عومەر پێی وتووە: بەم باسە خۆی بۆ خۆی شتێکە دەمەوێت بزانم چیەو چۆنە، وە منیش هەمان ڕام هەیە کە تۆ بووتە. پاشان ناردی بۆ لای پیاوێك کە لە شام لەگەڵی بوو. جوولەکە بوو و موسڵمان بوویوو و موسڵمانێکی باشیش بوو، بە یەکێك لە زاناکانی ئەوان دەبینرا، عومەری کوڕی عبدالعزیز (ڕەزای خوای لێ بێت) لەو بارەیەوە پر سیاری لێکرد، موحەممەدی کوڕی کەعب وتی من لە لای عومەری کوڕی عبدالعزیز بووم، عومەر پێی وت: کام کوڕی ئیبراهیم فەرمان درا بە سەربڕینی؟ وتی: ئیسماعیل، سوێند بە خوا ئەی گەورەی موسڵمانان جوولەکەکان ئەوە دەزانن، بەڵام حەسوودی بە ئێوەی عەرەب دەبەن کە ئیسماعیل باوکی ئێوەیە کە خودا فەرمانی دا بە سەربڕینیو ئەو ڕێزەی کە خودا پێی بەخشی بە هۆی

---

[1] الطبري (٢١/٨٤).

[2] الطبري (٢١/٨٤).

[3] الطبري (٢١/٨٥).

[4] هود (٧١).

[5] الطبري (٢١/٨٤).

[6] الطبري (٢١/٨٥).

ئەو خۆڕاگریەوە بوو لەبەرامبەر فەرمانی خودای مەزندا، ئەوانە نکوڵی لە ئەوە دەکەن دەڵێن ئەو سەبڕاوە ئیسحاقە. لەبەر ئەوەی ئیسحاق بابی ئەوانە. خودا خۆشی دەزانێ کامەیانە. هەموو چاك‌و پاك‌و گوێڕایەڵی خوای گەورەش بوون.[١] عەبدوڵلای کوڕی ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەڵێت: پرسیارم کرد لە بابم لەو سەربڕاوە؟ ئاخۆ ئیسماعیل بووە یان ئیسحاق؟ وتی: ئیسماعیل بووە. عبدالله لە کتێبی زوهددا باسی کردووە.[٢] ئیبنو ئەبی حاتەم دەڵێت بیستم لە باوکم دەیوت: ڕاست ئەوەیە کە ئیسماعیل (سەلامی خوای لێ بێت) سەربڕاوەکەیە. دەڵێت: ڕیوایەت کراوە لە عەلی‌و ئیبنو عومەرو ئەبو هورەیرەوەو ئەبو توفەیل و سەعیدی کوڕی موسەیب‌و سەعیدی کوڕی جوبەیرو حەسەن‌و موجاهیدو شەعبی‌و موحەممەدی کوڕی کەعبی قورەزیی‌و ئەبو جەعفەر موحەممەدی کوڕی عەلی‌و ئەبو سالح‌و (ڕەزای خوایان لێ بێت) هەموو وتوویانە: ئەو سەربڕاوە ئیسماعیلە.[٣] بەغەوی لە تەفسیرەکەیدا دەڵێت: عەبدوڵلای کوڕی عومەرو سەعیدی کوڕی موسەیب‌و سودی‌و حەسەنی بەسری‌و موجاهیدو ڕەبیعی کوڕی ئەنەس‌و موحەممەدی کوڕی کەعبی قورەزی‌و کەلبی هەمان ڕاوبۆچوونیان هەبووە.[٤] ئەمە ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە، وە ڕیوایەتیش کراوە لە ئەبو عومەری کوڕی عەلائەوە ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە سونابیحیەوە دەڵێت: ئێمە لە لای موعاویەی کوڕی ئەبو سوفیان بووین. باسی سەربڕاوەکە کرا ئیسماعیلە یان ئیسحاق؟ موعاویە وتی: هاتنە لای کەسێك زۆر چاك دەزانێ، وتی: لە خزمەت پێغەمبەردا بووین (ﷺ) پیاوێك هات بۆ لای وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئەو شتانەم بۆ باس بکە کە خودا پێی بەخشیوی، ئەی کوڕی دوو سەربڕاوەکە (ابن الذبيحين)، پێغەمبەری خودا(ﷺ) پێکەنی، وترا پێی ئەی گەورەی موسڵمانان: ئەو دوو سەربڕاوە کێن؟ وتی: کاتێك عەبدول موتەلیب فەرمانی پێکرا کە بیری زەمزەم هەڵکەنێت نزریکرد گەر خوای گەورە کارەکەی بۆ ئاسان بکات یەکێك لە کوڕەکانی سەربڕێت، پشکیان بۆکردن، پشکەکە کەوتە سەر عبدالله، خاڵەکانی نەیانهێشت سەری بڕێت، وتیان: سەد وشتر لە جێی سەربڕە، عەبدول موتەلیب سەد وشتری لە جێی عبدالله سەربڕی. دووهەمیش ئیسماعیلە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾ کاتێك کە مژدە درا لە پێشەوە بە سەربڕاوەکە کە ئیسماعیلە. پاشان بە دوایدا باسی مژدەی هاتنی براکەشی ئیسحاق هاتووە. کە لە سورەتی (هودو الحجر)دا

---

[١] الطبري (٢١/٩٨٥).

[٢] الزهد لعبدالله بن أحمد (٨٠).

[٣] الطبري (٢١/٨٢/٨٤).

[٤] البغوي (٤/٣٢).

هاتووه. وه دەفەرموویت: ﴿نَبِيًّا﴾ حالێکی موقەدەره (حال مقدر) واته: بەم زووانە پێغەمبەرێکی شیاوو لایەقی دەبێت، وه دەفەرموویت: ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ﴾ واته: وایشمان کرد بەرەی دوای ئەویش هەر ناوی بە چاکە بەرن. ﴿سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ﴾ سلاو لەسەر ئیبراهیم بێت. ﴿كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ ئێمە ئاوا پاداشتی کارچاکان دەدەین. ﴿إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ﴾ بە ڕاستی ئەو یەکێك بوو لە عەبدە بڕوادارەکانمان. ﴿وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ﴾ مژدەی ئیسحاقیشمان پێدا کە دەبێتە پێغەمبەرێکی چاکەخواز. ﴿وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ ۚ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ﴾ واته: بەرەکەتمان دا بە خۆی‌و بە ئیسحاقیش لەناو تۆرمەکەیاندا هەندێکیان ئاکار چاك بوون‌و تێشیاندا بوون بە ئاشکرا غەدریان لە خۆیان دەکرد. وەك ئەم ئایەتەی کە خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِّنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِّمَّن مَّعَكَ ۚ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾﴾[1] واته: وترا ئەی نوح دابەزە (لە کەشتیەکە) بە هێمنی‌و بێوەی لە لایەن ئێمەوەو بە پیت‌و فەڕی زۆر بەسەر خۆتەوەو بەسەر گەلانێك کە پەیدا دەبن لەوانەی کە لەگەڵ تۆدان (یان بەسەر ئەو خەڵکانەی لەگەڵ تۆدان) چەند نەتەوەو گەل دواتر دێن خۆشی‌و نازو نیعمەتیان پێ دەدەین پاشان لە لایەن ئێمەوە سزای سەختی ئازاردەر دووچاریان دەبێت.

﴿وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾﴾

باسی موساو هارون

خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ﴾ دەربارەی موساو هارونیش چاکەمان کرد. ﴿وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ﴾ واته: خۆیان‌و هۆزەکەیانمان لە نارەحەتی گەورە ڕزگار کرد. ﴿وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ﴾ واته: بۆ خۆیان یاریدەمان دان کە سەرکەوتن. خوای گەورە باسی ئەو بەهرانە دەکات کە دای بە موساو هارون لە پێغەمبەرایەتی‌و ڕزگارکردنیان بە

[1] هود (٤٨).

خۆیان‌و ئەو خاوەن باوەڕانەی کە لەگەڵیان بوون لە ستەم‌و دەستدرێژی فیرعەون کە ئەو هەموو خراپەکاریەی لەگەڵ دەکردن لە کوشتن‌و بڕینی منداڵەکانیان‌و هێشتنەوەی ژنەکانیان‌و بەکارهێنانیان لە خراپترین شتدا. دوای ئەو هەموو تاوان‌و خراپەکاریەی کە فیرعەون کردی لەگەڵیان خوای گەورە یارمەتی دان‌و سەری خستن بەسەر فیرعەوندا. شادو دڵخۆشی کردن هەرچی سامان‌و زەوی فیرعەون و دارو دەستەکەی هەبوو هەموویان برد بۆ خۆیان کە لە درێژایی تەمەنیاندا کۆیان کردبووەوە، پاشان خوای گەورە ئەو کتێبە زۆر مەزنە دیارو ئاشکراو ڕوونکەرەوەی ڕەوانەکرد بۆ موسا کە تەوراتی پیرۆزە وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَـٰرُونَ ٱلْفُرْقَانَ وَضِيَآءً﴾[1] واتە: سوێند بە خوا بە ڕاستی بەخشیمانە موساو هارون تەورات (کە جیاکەرەوەی حەق‌و بەتاڵە)و ڕوونکەرەوەو یادخەرەوەشە. وە لێرەشدا خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَءَاتَيْنَـٰهُمَا ٱلْكِتَـٰبَ ٱلْمُسْتَبِينَ﴾ واتە: ئەو کتێبەشمان بەوان دا کە هەموو شت دیاری دەکات. ﴿وَهَدَيْنَـٰهُمَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ﴾ واتە: ڕێگەی ڕاستیشمان نیشان دان. لە کردارو گفتاردا. ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِى ٱلْـَٔاخِرِينَ﴾ واتە: وامان کرد لە دواڕۆژیشدا هەر ناویان بە چاکە ببرێت. واتە لە دوای خۆیان ناومان هێشتنەوە هەر بە چاکی باسیان بکرێت‌و وەسف بکرێن پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿سَلَـٰمٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَـٰرُونَ﴾ سڵاو لە موساو هارون. ﴿إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ﴾ ئێمە ئاوا چاکەکاران پاداشت دەدەین.
﴿إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ واتە: هەردووکیان لەو عەبدانەم بوون، کە باوەڕیان پێ هێنام.

﴿وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ ٱلْخَـٰلِقِينَ ﴿١٢٥﴾ ٱللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْـَٔاخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَـٰمٌ عَلَىٰٓ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾﴾

باسی ئیلیاس پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت)

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ واتە: بێگومان کە ئەلیاسیش یەکێك لە پێغەمبەرانە. قەتادەو موحەممەدی کوڕی ئیسحاق دەڵێن: وتراوە: ئەلیاس ئیدریس پێغەمبەرە

[1] الانبياء (٤٨).

(سەلامی خوای لێ بێت).[1] ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵلای کوڕی مەسعودەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ئەلیاس ئیدریس پێغەمبەرە (سەلامی خوای لێ بێت).[2] زەححاکیش هەروای وتووە.[3] وەهەبی کوڕی مونەبیە دەڵێت: ئەلیاس کوڕی یاسینی کوڕی فیحاسی کوڕی عیزاری کوڕی هارونی کوڕی عیمرانە.[4] خوای گەورە ڕەوانەی کرد بۆ سەر نەوەی ئیسرائیل دوای حیزقیل (سەلامی خوای لێ بێت) کە بتێکیان دەپەرست پێیان دەوت: بەعل، ئیلیاس داوای لێکرن کە خودا بپەرستن و واز لە پەرستنی غەیری خودا بێنن. پاشاکەیان باوەڕی پێ هێنا. لە دواییدا پەشیمان بووەوە. لەسەر گومڕایی خۆیان بەردەوام بوون و هیچ کەس باوەڕی پێ نەهێنا. نزای لێ کردن خوای گەورەش سێ ساڵ دڵۆپێك بارانی بۆ نەباراندن. پاشان داوایان لێ کرد کە بپاڕێتەوە لە خوداو ئەو بێ بارانیەیان لەسەر لاببات، هەموو باوەڕی پێ دێنن ئەلیاسیش لە خودا پاڕایەوە کە بارانیان بۆ ببارێنێت، خودایش بارانی بۆ باراندن کەچی هەر لەسەر خوانەناسی و پیسی خۆیان بەردەوام بوون. پاشان داوای کرد لە خوا کە بیباتەوە بۆ لای خۆی، یەسەعی کوڕی ئوختوب (سەلامی خوای لێ بێت) لە ژێر دەستی ئەودا نەشونمای کردو پێگەیشت. فەرمان درا بە ئیلیاس کە بڕوات بۆ فلانە شوێن و فلانەشوێن هەرچی هاتە لای سواری بێت و گوێی نەداتێ، ئەسپێك لە ئاگر بەرەو ڕووی هات و ئەمیش سواری بوو. خودا نوری کرد بەبەریدا و بە پەڕیش دایپۆشی، لەگەڵ فریشتەکاندا دەفڕی وەك فریشتەیەکی ئادەمی ئاسمانی و زەمینی. ئا بەم شێوەیە وەهەبی کوڕی مونەبیە لە ئەهلی کیتابەوە ڕیوایەتی کردووە. خودا خۆی دەزانێ چەندە ڕاستە. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَلَا تَتَّقُونَ﴾ واتە: ئەوسا بە هۆزەکەی خۆی وت: بۆچی شەرم لە خوا ناکەن؟ واتە: ئایا لە خوا ناترسن کە غەیری ئەو دەپەرستن؟ ﴿أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ ٱلْخَٰلِقِينَ﴾ بەعلی (بت) دەپەرستن، لە چاکترین وەدیهێنەر دەتەکنەوە؟ ئیبنو عەباس و (ڕەزای خوای لێ بێت) موجاهیدو عیکریمەو قەتادەو سودی دەڵێن: بەعل واتە: پەروەردگار. عیکریمەو قەتادە دەڵێن: بەعل زمانی خەڵکی یەمەنە. لە ڕیوایەتێکدا لە قەتادەوە هاتووە دەڵێت: زمانی ئەزدشەنوئەتە (أزد شَنوءة). عەبدوڕڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەم دەڵێت: لە باوکیەوە (بەعل) ناوی بتێکە خەڵکی شارێك دەیانپەرست پێی دەوترا: (بعلبك) لە خۆرئاوای دیمەشق. زەححاك دەڵێت: (بەعل) بتێك بووە کە دەیانپەرست. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ٱللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ ءَابَآئِكُمُ

---

[1] الطبري (٢١/٩٥).

[2] القرطبي (١٥/١١٥).

[3] الطبري (٢١/٩٧).

[4] الطبري (٢١/٩٧).

ٱلۡأَوَّلِينَ ﴾ واتە: کە خودا پەروەردگارتانەو پەروەردگاری بابەکانی پێشووشتانە. واتە: هەر خودا شایستەی پەرستنە بە تەنها کەهاوەڵی نیە. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمۡ لَمُحۡضَرُونَ﴾ واتە: سا باوەڕیان پێ نەکردو بێگومان دێنە بەر لێپرسینەوە. واتە: ئامادە دەکرێن بۆ جەزرەبەدانو لێپرسینەوە. ﴿إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلۡمُخۡلَصِينَ﴾ واتە: مەگین عەبدە ڕاستو پاکەکانی خودا. واتە: مەگین ئەوانەی کە یەکتاپەرستەکانیان. ئەمە ئیستیسنای مونقەتیعە لە موسبەتدا وە دەفەرمووێت: ﴿وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ﴾ واتە: وامان کرد لە دوارۆژیشدا هەر ناوی بە چاکە ببرێت. ﴿سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِلۡ يَاسِينَ﴾ واتە: سڵاوی ئێمە لە ئیلیاس. وەك چۆن وتراوە بە ئیسماعیل، ئیسماعیل کە ئەمە زمانی بەنی ئەسەدە. وە وتراوە بە میکائیل میکالو ئیبراهیم ئیبراهامو ئیرائیل ئیرائینو طور سیناء طور سینین، هەر یەك شتەو هەمووی هاتووە. وە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ﴾ واتە: ئێمە ئاوا پاداشتی کارچاکان دەدەینەوە. ﴿إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ واتە: ئەو یەکێك بوو لەو عەبدانەم کە باوەڕی پێ هێنام.

﴿ وَإِنَّ لُوطٗا لَّمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذۡ نَجَّيۡنَٰهُ وَأَهۡلَهُۥٓ أَجۡمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزٗا فِي ٱلۡغَٰبِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرۡنَا ٱلۡأٓخَرِينَ
﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمۡ لَتَمُرُّونَ عَلَيۡهِم مُّصۡبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِٱلَّيۡلِۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ ﴾

باسی قڕکردنی هۆزی لوت پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت)

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَإِنَّ لُوطٗا لَّمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴾ واتە: لوتیش لە پێغەمبەران بوو. ﴿إِذۡ نَجَّيۡنَٰهُ وَأَهۡلَهُۥٓ أَجۡمَعِينَ﴾ واتە: خۆیو کەسو کاریشیمان بە یەکەوە ڕزگار کرد. ﴿إِلَّا عَجُوزٗا فِي ٱلۡغَٰبِرِينَ﴾ واتە: مەگین تەنها پیرەژنێك لە لای بەجێ ماوەکان مایەوە. ﴿ ثُمَّ دَمَّرۡنَا ٱلۡأٓخَرِينَ﴾ واتە: پاشان هەموومان قڕکردن. خوای گەورە باسی عەبدو پێغەمبەری خۆی دەکات کە لوت پێغەمبەرە (سەلامی خوای لێ بێت) کە ناردی بۆ سەر هۆزەکەی، هۆزەکەی باوەڕیان پێ نەکرد، خوایش ڕزگاری کرد لە ناویاندا بە خۆیو کەسو کاریەوە ژنەکەی نەبێت لەگەڵ ئەوانەدا کە قڕبوون ئەویش تیاچوو. خوای گەورە لەناوی بردن بە چەند سزاو جەزرەبە و شوێنەکەی کردن بە دەریایەکی بۆن پیسو تام ناخۆشو شوێنێکی ترسناكو سەرەڕێگەیەکی بەردەوام کە کاروانیان بە شەوو بە ڕۆژ بە لایدا تێپەڕن. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَإِنَّكُمۡ لَتَمُرُّونَ عَلَيۡهِم مُّصۡبِحِينَ ﴾ واتە: بێگومان ئێوە لای بەیانی بە لایاندا ڕادەبوورن. ﴿ وَبِٱلَّيۡلِۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴾ واتە: شەوانەش، چۆن لەو ڕووداوە تێناگەن؟ واتە: ئاخۆ ئێوە چۆن پەندو

ئامۆژگاری لەو کارەساتە وەرناگرن کە خوای مەزن ئا بەو شێوەیە ئەوانەی قڕ کرد، چاك بزانن کە هەموو خوانەناسێك هەر ئەوە چارەنووسیەتی.

﴿ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ ٱلْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَٱلْتَقَمَهُ ٱلْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِى بَطْنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ ۞ فَنَبَذْنَٰهُ بِٱلْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ مِا۟ئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔامَنُوا۟ فَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١٤٨﴾ ﴾

باسی بەسەرهاتی یونس (سەلامی خوای لێ بێت)

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾ واتە: یونسیش هەر یەکێك بوو لە پێغەمبەران. لە پێشەوە لە سورەتی (الانبیاء)دا بەسەرهاتی یونس پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت) باس کرا. لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (هیچ کەسێك بۆی نیە بلێ من لە یونسی کوڕی (متی) چاکترم).[1] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ إِذْ أَبَقَ إِلَى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴾ واتە: کە ڕای کردە ناو گەمی پڕ. ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ﴿ٱلْمَشْحُونِ﴾ واتە: قورس و پڕ لە شتومەك. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ ٱلْمُدْحَضِينَ﴾ واتە: لە پشك خستن بەشدار بووو ئەو دۆڕاندی. ﴿فَسَاهَمَ﴾ بەشدار بوو لە پشك خستندا (لە قورعەدا).[2] ﴿فَكَانَ مِنَ ٱلْمُدْحَضِينَ﴾ واتە: لەوانە بوو کە نەیبردەوەو دۆڕاندی. چونکە ئەو گەمییە کەوتە بەر شەپۆلی ئاو لە هەموو لایەکەوە نزیك بوو نوقم ببێت پشکیان خست بڕیاریاندا بەری هەر کەسێك کەوت فڕێی بدەنە ناو دەریا بۆ ئەوەی گەمیەکە باری سوك ببێت، پشکەکەش سێ جار کەوتە سەر یونس (سەلامی خوای لێ بێت) وایان بە چاك دەزانی کە فڕێی بدەنە ناو دەریاکە جلەکانی لەبەر داکەنن بەڵام وایان نەکرد، خودای گەورە فەرمانی دا بە ماسیەکی گەورە لە دەریای سەوزەوە کە دەریاکان ببڕێت و بچێت یونس هەڵلوشێت و قوتی بدات، گۆشتی نەکوتێ و ئێسکیشی نەشکێنێت، ئەو ماسیە ڕۆیشت یونس (سەلامی خوای لێ بێت) خۆی فڕێ دایە ناو دەریاکەو ماسیەکە قوتی داو بردی گەڕانی بە هەموو دەریاکاندا یونس بە تەواوی جێگیر بوو لەناو سکی ماسیەکەدا وای دەزانی مردووە، پاشان سەرو هەردوو پێ و دەستی جوڵاند. سەیری کرد زیندووە لە سکی ماسیەکەدا نوێژی کرد، کە

---

[1] فتح الباري (٤/١٩٣)، مسلم (٤/١٨٤٦).

[2] الطبري (٢١/١٠٦).

یەکێك لـە دوعاکانی ئـەوە بـوو دەیـوت: ئـەی خودایـە شـوێنێکم کـردووە بـە مزگـەوت هـیچ کـەس لـە بەندەکانی تۆ هێشتا نەیتوانیوە بیگاتیّو بیکات بە مزگەوت، ڕای جیاواز زۆرە لە بارەی ئەو ئەندازەی کە یونس لە سکی ماسیەکەدا ماوەتەوە چەند بووە. قەتادە دەڵێت: سێ ڕۆژ بـووە. جەعفـەری سـادق دەڵێت: حەوت ڕۆژ بووە. ئەبو مالك دەڵێت: چل ڕۆژ بووە.[١] موجاهید دەڵێت لە شـەعبیەوە چێشتەنگا قوتی داوەو هەڵی لوشیوە، ئێوارە هەڵی هێناوەتەوە. خوای مەزن خۆی دەزانێت ئەو ئەندازەیە چەند بووە. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿فَٱلۡتَقَمَهُ ٱلۡحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٞ﴾ ئەوسا ماسیەکی گەورە، هەڵی لوشیو بۆ خۆی سەرکۆنەی خـۆی دەکرد. پاشـان خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿فَلَوۡلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلۡمُسَبِّحِينَ﴾ واتە: سا ئەگەر ئـەو پـاکی خـودای نەوتایـە. ﴿لَلَبِثَ فِي بَطۡنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ﴾ واتـە: تـا ڕۆژی قیامـەت هەڵدەسا لە ورگیدا دەمایەوە. وتراوە: ئەگەر لە کاتی خۆشیو دەست والاییدا کرداری چاکی نەکردایەو پاکی خودایَ نەگرتایە دەمایەوە لە ورگی ماسیەکەدا. ئەمە قسەی زەححاکی کوڕی قـەیسو ئـەبول عالیەو وەهەبی کوڕی مونەبیهە قەتادەو کەسانی تریش ئەمەیان وتووە.[٢] ئیبنو جەریریش هـەمان ڕای هەڵبژاردووە.[٣] لەو فەرموودەی کە لە دواوە دێت خوا حەز بکات بەم زووانە باسی دەکەین کە بەڵگەیە لەسەر ئەم ڕووداوە، ئەگەر هەواڵەکە ڕاست بێت. وە لە فەرموودەیەکدا لە ئیبنو عەباسەوە هاتووە کە پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی: (لە کاتی خۆشیدا خودا بناسە خوایش لە کاتی ناڕەحەتیدا ئاگای لێتـە).[٤] ئەڵێن: مەبەست بە: ﴿فَلَوۡلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلۡمُسَبِّحِينَ﴾ ئەوەیە کە خوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿فَنَادَىٰ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ وَنَجَّيۡنَٰهُ مِنَ ٱلۡغَمِّۚ وَكَذَٰلِكَ نُـۨجِي ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾[٥] واتە: جا لـە تاریکیەکانـدا (تـاریکی شـەوو دەریـاو نـاو سـکی نەهەنگ) هاواری کرد (ئەی خوا) بەڕاستی هیچ پەرستراوێك نیـە جگـە لـە تـۆ پـاکیو بێگـەردی بـۆ تـۆ بێگومان من لە ستەمکاران بووم، ئێمەش نزاو هاواری ئەومان گیراکـردو لـەو خـەمو خەفەتـە ڕزگارمـان کرد هەرواش ئیمانداران ڕزگار دەکەین. ئەمە قسەی سەعیدی کوڕی جوبەیرو کەسـانی تریشـە.[٦] ئیبنـو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسـی کـوڕی مالیکـەوە(ڕەزای خـوای لێ بێـت) ئەشـڵێ: مـن نـازانم

---

[١] الطبري (١١١/٢١).

[٢] الطبري (١٠٨/٢١-١٠٩).

[٣] الطبري (١٠٨/٢١).

[٤] أحمد (٣٠٧/١)، لە پێشەوە پلەکەی دیاری کراوە.

[٥] الانبياء (٨٧-٨٨).

[٦] الطبري (١١٠/٢١).

ئەنـەس بـەبێگومان ئـەم فـەرموودەی بەرزکردووەتـەوە بـۆ لای پێغەمبـەری خـودا(ﷺ): کـە یـونس پێغەمبـەر(سـەلامی خـوای لێ بێـت) کاتێـك بڕیدەرکـەوت کـە بپاڕێتـەوە بـەم وتانـە کـە لـە ورگـی ماسیەکەدابوو بۆیە ووتی: (اللهم لا إله إلاّ أنت سبحانك إني كنت مـن الظـالمين) واتـە: ئـەی خودایـە لـە غەیری تۆ هیچ پەرستراوێك شك نابەم، پاکیو بێ عەیبی بۆ تۆیە، من لە ڕیزی ناهەقان بووم. دوعاکـەی ڕوویکردە عەرش وبەدەوریدا ئەهات و ئەڕۆیشت فریشتەکان وتیان: ئەی خودایە ئەمە دەنگێکی لاوازی ناسراوە لە ولاتێکی دووری نامۆوە هاتووە، خوای مەزنیش فەرمووی: ئایا ئەوە ناناسـن؟ وتیـان: ئـەی پەروەردگارمان ئەوە کێیە؟ خوای مەزن فەرمووی: بەندەی من یونسە، وتیان: ئەو بەنـدەی تـۆ یـونس کـە هـەتا ئێـستاش هـەر کـرداری چـاکی بـەرز دەبێتـەوەو وەردەگیرێـتو دوعـای قـەبوڵ دەکرێـت، فریشتەکان وتیان: ئەی خودایە ئایا ڕەحم ناکەی بەوکەسەی چاکە دەکات لە خۆشیداو لە ناڕەحەتیـدا ڕزگاری بکەی؟ خوای مەزن فەرمووی: بەڵێ. فەرمانی دا بە ماسیەکە لەو چۆڵەوانیەدا فڕێـی دا.[1] بۆیـە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَنَبَذۡنَٰهُ بِٱلۡعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيمٞ﴾ واتە: فڕێمان دایـە دەشـتێکی چـۆڵو قـاقڕ، نەخۆشـیش بـوو. ﴿فَنَبَذۡنَٰهُ﴾ واتـە: فڕێمانـدا ﴿بِٱلۡعَرَآءِ﴾ ئیبنـو عـەبباسو (ڕەزای خـوای لێ بێـت) کەسانی تریش دەڵێن: زەویەك دارو درەختو خانووی تێدا نـەبوو، ﴿وَهُوَ سَقِيمٞ﴾ واتـە: لەشـی لاوازو بێهێـز بـوو. خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿وَأَنۢبَتۡنَا عَلَيۡهِ شَجَرَةٗ مِّن يَقۡطِينٖ﴾ واتـە: ئەوسـا ڕووەکێکـی کولەکەمان لە لایدا سـەوز کـرد. ئیبنـو مەسـعودو ئیبنـو عـەباسو (ڕەزای خـوای لێ بێـت) موجاهیـدو عیکریمەو سەعیدی کوڕی جوبەیرو وەهەبی کوڕی مونەبیهو هـیلالی کـوڕی یەسـافو عبدالله ی کـوڕی تاوس و سودیو قەتادەو زەحـاكو عـەتای خۆراسـانیو کەسـێانێکی تـری زۆریـش ئـەڵێن: (الـيقطين) واتە: کولەکە.[2] هەندێ وتوویانە: کوولەکە کـەڵکی زۆرە لەوانـە زوو سـەوز دەبێـتو گەڵاکـەی سـێبەری گەورەیەو ناسکیشەو مێشوولە نزیکی ناکەوێتەوەو خواردنیشی زۆر بەسوودو چاکە بە کاڵیو کوڵاویو بـە توێکڵو ناوکیشەوە دەخورێت. لـە فـەرموودەی سـەحیحدا هـاتووە کـە پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) کوولەکـەی (خـواردنی کولەکـەی) بـە لاوە خـۆش بـووە لـەناو دەفـردا بـۆی دەگـەڕا.[3] خـوای مـەزن دەفەرمووێت: ﴿وَأَرۡسَلۡنَٰهُ إِلَىٰ مِاْئَةِ أَلۡفٍ أَوۡ يَزِيدُونَ﴾ واتە: ناردمانـە نـاو سـەد هـەزاران یـان زێدەتر. دەشێتو بۆی هەیە ئەو خەڵکەی یەکەمجار یونس پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت) ڕەوانەکرا بۆ لایـان

---

[1] الطبري (٢١/١٠٩).

[2] الطبري (٢١/١١٣/١١٤)، الدر المنثور (٧/١٣٠/١٣١).

[3] البخاري (٢٠٩٢).

هەر ئەوانە بن کە فەرمان درا جارێکی تر بگەڕێتەوە ناویان دوای هاتنە دەرەوەی لە ورگی ماسیەکە کە سەد هەزار کەس بوون یان زیاتر. خوا دەفەرمووێت: ﴿أَوْ يَزِيدُونَ﴾ مەکحول دەڵێت: سەدو بیست هەزار کەس بوون. ئیبنو ئەبی حاتەمیش ڕیوایەتی کردووە. ئیبنو جەریر دەڵێت: هەندێ لە زانایانی زمانی عەرەبی لە خەڵکی بەسرە لەو بارەیەوە دەڵێن: واتە: هەتا سەد هەزار کەس بوون، یان ئەوان لەنەزەری ئێوەدا لەوەش زیاتر بوون، ئەڵێ: ئەوەندە بوون لەلای ئێوە[1]. بۆیە ئیبنو جەریر لێرەدا هەمان ڕێگەی گرتووەتە بەر کە لەسەری بووە بۆتەفسیری ئەم ئایەتانە کە خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَٱلْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً﴾[2] واتە: لە پاشان دڵتان ڕەق بوو دوای ئەم (هەموو) موعجیزانە دڵتان وەك بەردە بەڵكو زۆر ڕەقترە. یان دەفەرمووێت: ﴿إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ ٱلنَّاسَ كَخَشْيَةِ ٱللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً﴾[3] واتە: یەکسەر دەستەیەکیان لە خەڵکی دەترسان وەك ترسان لە خودا بگرە زیاتریش دەترسان. یان دەفەرمووێت: ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ﴾[4] واتە: جا بە ئەندازەی دوو کەوان یان کەمتر (ی مابوو لەگەڵ موحەممەدا (ﷺ)). مەبەست لێرەدا واتە: کەمتر نەبوو لەوە بەڵکو زیاتر بوو. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَـَٔامَنُوا۟ فَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ﴾ واتە: هەموو بڕوایان پێ هێناو تا ماوەیەك ژیانێکی خۆشمان پێدان. واتە: خەڵکەی کە یونس پێغەمبەر ڕەوانەکرا بۆیان هەموو بڕوایان هێنا، ﴿فَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ﴾ هەتا ئەو کاتەی بۆیان دانرابوو. وەك ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَآ إِيمَٰنُهَآ إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّآ ءَامَنُوا۟ كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْىِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ﴾[5] واتە: جا با (خەڵکی) شارێك (لەو شارانەی کە هەڕەشەیان لێکرا) بڕوایان بهێنایەو بڕواکەیان سودی بۆیان هەبووایە بەڵام گەلی یونس (سەلامی خوای لێ بێت) کاتێك هەموو بڕوایان هێنا (پێش هاتنی سزاکە) لامان برد لە سەریان سزای سەرشۆڕیو ڕیسوایی لە ژیانی دنیاداو بەهرەو خۆشیمان پێدان تا ماوەیەك (کاتی مردنیان).

---

[1] الطبري (٢١/١١٦).

[2] البقرة (٧٤).

[3] النساء (٧٧).

[4] النجم (٩).

[5] يونس (٩٨).

﴿ فَٱسۡتَفۡتِهِمۡ أَلِرَبِّكَ ٱلۡبَنَاتُ وَلَهُمُ ٱلۡبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمۡ خَلَقۡنَا ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ إِنَٰثٗا وَهُمۡ شَٰهِدُونَ ﴿١٥٠﴾
أَلَآ إِنَّهُم مِّنۡ إِفۡكِهِمۡ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ ٱللَّهُ وَإِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصۡطَفَى ٱلۡبَنَاتِ عَلَى ٱلۡبَنِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمۡ
كَيۡفَ تَحۡكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمۡ لَكُمۡ سُلۡطَٰنٞ مُّبِينٞ ﴿١٥٦﴾ فَأۡتُواْ بِكِتَٰبِكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُواْ بَيۡنَهُۥ
وَبَيۡنَ ٱلۡجِنَّةِ نَسَبٗاۚ وَلَقَدۡ عَلِمَتِ ٱلۡجِنَّةُ إِنَّهُمۡ لَمُحۡضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ
ٱلۡمُخۡلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ ﴾

وەڵامدانەوەی ئەوانەی کە منداڵ بۆ خودا دادەنێن و فریشتەکانیان بە کچی خودا داناوە

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ فَٱسۡتَفۡتِهِمۡ أَلِرَبِّكَ ٱلۡبَنَاتُ وَلَهُمُ ٱلۡبَنُونَ ﴾ واتە: دەسا تۆ لەوانە بپرسە: تۆ بڵێی پەروەردگاری تۆ کیژی هەبێت و هی ئەوان کوڕ بێت؟ خوای گەورە وەڵامی ئەو بتپەرستانەی داوەتەوە و نکوڵی دەربڕیوە لەوەی ئەوان کیژیان داناوە بۆخوا و خۆشیان حەزیان لەچییە بۆیان بڕیارداوە، واتە: حەز لە کوڕی باش دەکەن بۆ خۆیان. خواش ئەفەرمووێت: ﴿ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِٱلۡأُنثَىٰ ظَلَّ وَجۡهُهُۥ مُسۡوَدّٗا وَهُوَ كَظِيمٞ ﴾[1] واتە: هەر کاتێك یەکێك لەوانە مزگێنی کچی پێ بدرێت ڕووی ڕەش دادەگەڕێت و بۆ خۆی پیش دەخواتەوە. واتە: ئەوەی بۆ خودای داناوە بۆ خۆی پێی ناخۆشە. کوڕ نەبێت بۆ خۆی دانانێت و هەڵی نابژێرێت، خوای مەزنیش دەفەرمووێت: ئایا چۆن ئەو بەشەی بۆ خودایان بە ڕەوا داناوە بۆ خۆیانی دانانێن و پێی ڕازی نین، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ فَٱسۡتَفۡتِهِمۡ ﴾ ئادەی لەوانە بپرسە چۆن قسەی وا دەکەن، ﴿أَلِرَبِّكَ ٱلۡبَنَاتُ وَلَهُمُ ٱلۡبَنُونَ ﴾ باشە بۆنەوەی خوا کچی هەبێت و کەچی خۆیان کوڕیان هەبێت! وەك ئەم ئایەتانەی تریش کە خودا دەفەرمووێت: ﴿أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلۡأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلۡكَ إِذٗا قِسۡمَةٞ ضِيزَىٰٓ ﴾[2] واتە: ئایا ڕاستە ئێوە کوڕتان ببێت و خوا کچ؟، ئەگەر وابێت دابەشکردنێکی نادروست دەبێت. وە دەفەرمووێت: ﴿ أَمۡ خَلَقۡنَا ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ إِنَٰثٗا وَهُمۡ شَٰهِدُونَ ﴾ واتە: یان لەوێ بوون کە ئێمە فریشتەکانمان بە مێ دروست کرد؟ واتە: چۆن بڕیاریان دا فریشتەکان کیژن کە چاویان لێ نەبووە دروست کراون؟ وەك ئەم ئایەتەی خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَجَعَلُواْ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ ٱلَّذِينَ هُمۡ عِبَٰدُ ٱلرَّحۡمَٰنِ إِنَٰثًاۚ أَشَهِدُواْ خَلۡقَهُمۡۚ سَتُكۡتَبُ شَهَٰدَتُهُمۡ

---

[1] النحل (٥٨).

[2] النجم (٢١_٢٢).

وَيُسْـَٔلُونَ﴾[1] واتە: وە ئەو فریشتانەی کە بەندەی خوای بەخشندەن بە مێینەیان دادەنان ئایا ئـەوان بـە دیاری دروستکردنیانەوە بوون بێگومان ئەو شایەتیانەی دەنوسرێتو پرسیاریان لێ دەکرێت. واتـە: لـە ڕۆژی قیامەتـدا پرسـیاری ئـەوەیان لێ دەکرێـت، خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿أَلَآ إِنَّهُم مِّنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴾ واتە: بـاش بزانـە هەرچی دەیڵێن هـەر درۆیـان هەڵدەبەست. ﴿وَلَدَ ٱللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴾ واتە: کە خـودا منـداڵی بـووە، بێگومـان درۆزنـن. خـوای گـەورە باسـی کـردووە کـە ئەوانـە لـە بـارەی فریـشتەکانەوە سـێ درۆی زۆر گـەورەیان کـردووە، درۆی یەکـەم بـە کـیـژی خودایـان دانـاون، دووەم کردوویانن بە منداڵی خودا کە خودا پاکو بێ عەیبە لەو قسانەی ئەوان دەیکەن، پـاش ئـەوەش کـە بـە مێ دایان ناون پەرستوویانن، هەریەکی لەمانە بەسە بۆ ئـەوەی هەتاهەتایـە لـەناو ئـاگردا بمێنێتـەوە، پاشان خـوای مـەزن نـارەزایی دەردەبڕێـت لێیـان دەفـەرموێت: ﴿ أَصْطَفَى ٱلْبَنَاتِ عَلَى ٱلْبَنِينَ ﴾ واتـە: ئاخۆ ئەو بە جێی کوڕ، کچی هەڵبژاردووە؟ واتە: چی پاڵی پێوە نـاوە کـە کـچ هەڵبـژێرێتو کـوڕ واز لێ بێنێتو هەڵی نەبژێرێت. وەك ئەم ئایەتەی کە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿أَفَأَصْفَىٰكُمْ رَبُّكُم بِٱلْبَنِينَ وَٱتَّخَذَ مِنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنَٰثًا ۚ إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ﴾[2] واتە: ئایا پـەروەردگارتان کـوڕانی تایبـەت کـردووە بـە ئێوەوە لـە فریشتەکانیشیدا کـچانی بـۆ خـۆی هەڵبـژاردووە بـە ڕاسـتی ئێـوە وتەیـەکی زۆر گـەورە (و نابـەجێ) دەڵـێن. بۆیـە خـوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴾ واتـە: چیتانە، چـۆن پـێ ڕادەگـەن. واتـە: ئاوەزتـان نیـە بیربکەنـەوە پێـی کەچـی دەڵـێن، ﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾ واتـە: ئـاخۆ هـیچ بیرناکەنەوە. ﴿أَمْ لَكُمْ سُلْطَٰنٌ مُّبِينٌ﴾ یـان بەڵگەیـەکی پتـەوتان لـەلا هەیـە؟ واتـە: چ بەڵگەیـەکتان بـە دەستەوەیە لەسـەر ئـەو قـسانەی دەیکـەن، ﴿ فَأْتُوا۟ بِكِتَٰبِكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴾ واتـە: ئەگـەر قـسەی ئێـوە ڕاستە، سا کتێبی خۆتان بێنن. واتە: بەڵگەی خۆتان بێنن لەسـەر ئـەو قـسەی کـە دەیکـەن کـە پـشت ببەستێت بە کتێبێکەوە لە ئاسمانەوە هاتبێتەخوار لە لایەن خواوە. کە ئەوەی بـۆ خـۆی هەڵبـژاردبێت کە ئێوە دەیڵێن، چونکە ئـەوەی ئێـوە دەیڵـێن هـیچ عـەقڵێك نایسەلمێنێتو بـڕوای پـێ ناکـات، وە دەفەرموێت: ﴿وَجَعَلُوا۟ بَيْنَهُۥ وَبَيْنَ ٱلْجِنَّةِ نَسَبًا ۚ وَلَقَدْ عَلِمَتِ ٱلْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴾ واتە: جنۆکە لەگـەڵ خـودا دەکەنە خزم، جنۆکەکانیش باش دەزانن کە ئەوان ئامادە دەکرێن. ﴿وَجَعَلُوا۟ بَيْنَهُۥ وَبَيْنَ ٱلْجِنَّةِ نَسَبًا﴾ واتە:

[1] الزخرف (١٩).

[2] الاسراء (٤٠).

موجاهید دەڵێت: بتپەرستان وتیان: فریشتەکان کیژی خوای گەورەن، ئەبو بەکر دەڵێت: کەواتە دایکیان کێیە؟ وتیان: کیژانێکی خانەدانی ناو جنۆکەن[1]! قەتادەو ئیبنو زەیدیش هەر وایان وتووە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدۡ عَلِمَتِ ٱلۡجِنَّةُ﴾ واتە: ئەوانەی ئەو قسەیان دابووە پاڵ جنۆکەکان ﴿إِنَّهُمۡ لَمُحۡضَرُونَ﴾ دەهێنرێن و ئامادە دەکرێن بۆ جەزرەبەدان و لێپرسینەوە لەسەر ئەو درۆی کە کردوویانەو هەڵیانبەستووە لە خۆیانەوە بەبێ زانیاری. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿سُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ واتە: خودا دوورە لەو باسانەی ئەوان دەیکەن. واتە: خوای گەورە پاك و بێ عەیبە لەو قسانەی ئەو خوانەناس و بێ دین و ستەمکارانە دەیکەن و دەڵێن: خودا منداڵی بووە. ﴿إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلۡمُخۡلَصِينَ﴾ واتە: مەگین ئەوەی بە دڵپاکی عەبدایەتی خودا دەکەن. ئەمە لێرەدا ئیستیسنای مونقەتیعە لە ڕستەی موسبەتدا دەبێ ئەو زەمیرەی (الضمير) لەم ئایەتەدا کە دەفەرمووێت: ﴿عَمَّا يَصِفُونَ﴾ بگەڕێتەوە بۆ هەموو خەڵکی، پاشان دڵپاکانی ﴿ٱلۡمُخۡلَصِينَ﴾ لێ جیاکرابێتەوە ئەوانەی کە شوێنکەوتووی ئەو هەقەن کە هاتووەتە خوارەوە بۆ هەموو پێغەمبەرێك کە ڕەوانەکراوە.

﴿فَإِنَّكُمۡ وَمَا تَعۡبُدُونَ ١٦١ مَآ أَنتُمۡ عَلَيۡهِ بِفَٰتِنِينَ ١٦٢ إِلَّا مَنۡ هُوَ صَالِ ٱلۡجَحِيمِ ١٦٣ وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٞ مَّعۡلُومٞ ١٦٤ وَإِنَّا
لَنَحۡنُ ٱلصَّآفُّونَ ١٦٥ وَإِنَّا لَنَحۡنُ ٱلۡمُسَبِّحُونَ ١٦٦ وَإِن كَانُواْ لَيَقُولُونَ ١٦٧ لَوۡ أَنَّ عِندَنَا ذِكۡرٗا مِّنَ ٱلۡأَوَّلِينَ ١٦٨ لَكُنَّا عِبَادَ ٱللَّهِ
ٱلۡمُخۡلَصِينَ ١٦٩ فَكَفَرُواْ بِهِۦۖ فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ ١٧٠﴾

کەسێك لە خەڵکی بتپەرست گومڕاتر نەبێت بە قسەیان ناکات

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿فَإِنَّكُمۡ وَمَا تَعۡبُدُونَ﴾ واتە: سا وا ئێوەو ئەوانەی دەیانپەرستن. ﴿مَآ أَنتُمۡ عَلَيۡهِ بِفَٰتِنِينَ﴾ واتە: ئێوە ناتوانن لە بەرامبەر خودا گومڕاکەری (کەس) بن. ﴿إِلَّا مَنۡ هُوَ صَالِ ٱلۡجَحِيمِ﴾ واتە: مەگین ئەوەی دەچێتە نێو دۆزەخەوە. واتە: کەسێك شوێن قسەکانتان دەکەوێت و باوەڕ بەو سەرلێشێواوی عیبادەتە پڕوپووچەتان دەکات لە خۆتان گومڕاتر بێت و بۆ ناو ئاگر دروست کرابێت، ﴿لَهُمۡ قُلُوبٞ لَّا يَفۡقَهُونَ بِهَا وَلَهُمۡ أَعۡيُنٞ لَّا يُبۡصِرُونَ بِهَا وَلَهُمۡ ءَاذَانٞ لَّا يَسۡمَعُونَ بِهَآۚ أُوْلَٰٓئِكَ كَٱلۡأَنۡعَٰمِ بَلۡ هُمۡ أَضَلُّۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡغَٰفِلُونَ﴾[2] واتە: دڵیان هەیە بەڵام پێی تێناگەن (لە ڕاستی) و چاویان هەیە (هەقی) پێ نابینن و گوێیان هەیە (هەقی پێ) نابیستن ئەوانە وەك ئاژەڵ و (چوارپێ) وان بگرە خراپترو گومڕاترن

[1] الطبري (٢١/١٢١).

[2] الاعراف (١٧٩).

(لە ئاژەڵ) هەر ئەوانەن بێ ئاگایان. ئا ئەم کۆمەڵە خەڵکەن کە شوێنی ئایینی بتپەرستو خوانەناسو گومڕایان دەکەون وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّكُمْ لَفِى قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ﴿٨﴾ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ﴾[1] واتە: بێگومان ئێوە لە قسەی جیاوازدان، ئەو کەسە لادەدرێت لە ئیمان کە لادراوە (چونکە خۆی گومڕایە).

جێگای فریشتەکانو ڕیزبەستنیان بۆ خواپەرستی

پاشان خوای گەورە باسی فریشتەکان دەکات کە پاكو دوورن لەو قسانەی کە ئەو بتپەرستانە داویانەتە پاڵیانو درۆیان کردووەو وتوویانە فریشتەکان کیژی خودان، دەفەرمووێت: ﴿وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ﴾ واتە: لەناو ئێمە هەر کامێکمان جێگەی بۆ دیاری کراوە. واتە: هەر یەکێك لە ئێمە شوێنی تایبەتی خۆی بۆ دیاری کراوە لە ئاسمانەکانداو جێگای عیبادەتیشی دیاری کراوە، لێی دەرناچێتو دوورناکەوێتەوە. زەحەاك لە تەفسیرەکەیدا دەڵێت: ﴿وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ﴾ مەسروق ڕیوایەتی کردووە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (هیچ جێگەیەك نیە لە ئاسمانەکانی دنیادا مەگین فریشتەیەك لە سوژدەدایە لەسەری یان وەستاوە). بۆیە خوای گەورە دەفەرمووێت لە زمانی فریشتەکانەوە: ﴿وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ﴾.[2] لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: لەناو ئاسمانەکاندا ئاسمانێك هەیە جێگەی بستێك نیە مەگین تەوێڵی یان پێی فریشتەیەکی لەسەرە پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ﴾[3] سەعیدی کوڕی جوبەیریش هەر وای وتووە. ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ﴾ ئێمەین کە بۆ خواپەرستی ڕیز دەبەستین. واتە: بەڕیز وەستاوین بۆ خواپەرستی وەك لە پێشەوە خوای گەورە فەرمووی: ﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفًّا﴾ ئەبو نەزیرە دەڵێت: عومەر کاتێك قامەتی نوێژ دەکرا، ڕووی دەکردە خەڵکەکە پاشان دەیوت: ڕێز بنو ڕێك بوەستن خوای مەزن دەیەوێت فێرتان بکات وەك فریشتەکان بن، پاشان دەیفەرموو: ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ﴾، جا دەیفەرموو: فلانە کەس بڕە پێشو فلانە کەس بچۆ دواوە پاشان (الله أكبر)ی دەکرد (واتە: نوێژی دادەبەست). ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنو جەریر ڕیوایەتیان کردووە.[4] وە لە سەحیحی موسلیمدا ڕیوایەت کراوە لە حوزەیفەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ)

---

[1] الذاريات (٨ـ٩).

[2] الطبري (٢١/١٢٧).

[3] الطبري (٢١/١٢٧).

[4] الطبري (٢١/١٢٨).

فەرموویەتی: (ڕێزمان لێ نراوە بە سێ شت بەسەر خەڵکیدا، ڕیزەکانمان کراوە بە ڕیزی فریشتەکانو زەویشمان بۆ کراوە بە مزگەوتو خۆڵەکەیشی کراوە بە پاککەرەوە بۆمان).[1] ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلْمُسَبِّحُونَ﴾ واتە: ئێمەین هەرگیز لە تاریفی ڕاناوەستین. واتە: ئێمە ڕیز دەبەستینو لە وەسفی خودا ڕاناوەستینو سوپاسی دەکەینو باسی پاکیو بێ عەیبی ئەو دەکەینو عەبدێکی هەژارو گوێڕایەڵی ئەوین.

خۆزگەی قورەیشیەکان کە بریا ئەوانیش لە ناو پێشینانندا کتێبی خۆیان هەبووایە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِن كَانُوا۟ لَيَقُولُونَ﴾ واتە: ئەوانیش خۆ هەر دەیانوت. ﴿لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ﴾ واتە: ئەگەر ئێمەش لە لایەن پێشینانەوە کتێبی خۆمان هەبووایە. ﴿لَكُنَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ﴾ ئێستا لە عەبدە دڵپاکەکانی خودا دەبووین. واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) ئەوانە ئارەزوومەند بوون پێش ئەوەی تۆ ڕەوانە بکرێیت بۆ لایان کتێبی خۆیان بوایە، باسی فەرمانەکانی خودای بۆ بکردنایەو بەسەرهاتی گەلە پێشووەکانی بگێڕایەتەوە بۆیان. وەك خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ لَئِن جَآءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى ٱلْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا﴾[2] واتە: (بتپەرستان) بە سوێندی هەرە گەورەیان سوێندیان دەخوارد بە خوا (دەیانوت) ئەگەر پێغەمبەرێکی ترسێنەریان بۆ بێت بە ڕاستی ئەوان لە هەریەك لە ئوممەتانی تر بەرچاو ڕوونتر دەبن ئێنجا کاتێك پێغەمبەری ترسێنەریان بۆ هات زیاتر دوورکەوتنەوە (لە ڕێگەی ڕاست). وە فەرموویەتی: ﴿أَن تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أُنزِلَ ٱلْكِتَٰبُ عَلَىٰ طَآئِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَٰفِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا۟ لَوْ أَنَّآ أُنزِلَ عَلَيْنَا ٱلْكِتَٰبُ لَكُنَّآ أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَآءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِى ٱلَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ ءَايَٰتِنَا سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ بِمَا كَانُوا۟ يَصْدِفُونَ﴾[3] واتە: لەبەر ئەوەی نەڵێن بێگومان تەنها بۆ سەر دوو کۆمەڵی (گاورو جوولەکە) نێردراوەتە خوارەوە لە پێش ئێمەدا کە بە ڕاستی ئێمە لە خوێندنەوەو لێکۆڵینەوەی کتێبەکان بێ ئاگا بووین، وە بۆ ئەوەی نەڵێن بە ڕاستی ئەگەر کتێبی ئاسمانی بۆ ئێمە بهاتایە ئەوە ئێمە لەوان بەرچاو ڕوونتر دەبووین ئەوە بێگومان بەڵگەو نیشانە (قورئان)ی ڕوونتان لە پەروەردگارتانەوە بۆ هاتووە کە بەرچاو ڕوونیو میهرەبانیەکی گەورەیە کەواتە کێ ستەمکارترە لەو

---

[1] مسلم (٣٧١).

[2] الفاطر (٤٢).

[3] الانعام (١٥٦ـ١٥٧).

کەسەی بێباوەڕ بێت بە ئایەتەکانی خواو بە درۆی بزانێتو ڕوویان لێ وەرگێڕێت لەمەودوا بە زوویی تۆڵە دەسێنین لەوانەی سەرپێچی دەکەن لە ئایەتەکانی ئێمە بە سزایەکی بەدو سەخت بە هۆی ئەو لادانەوە کە دەیانکرد. بۆیە خوای گەورە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿فَكَفَرُواْ بِهِۦۖ فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ﴾ واتە: لە کتێبی خوا حاشایان کرد زۆر ناخایەنێت دەزانن. ئەمە بێگومان بەڵێنی خودایەو هەڕەشەیەکی زۆر گەورەیە لەسەر ئەو بێباوەڕییەیان بە خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ).

﴿وَلَقَدۡ سَبَقَتۡ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمۡ لَهُمُ ٱلۡمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلۡغَٰلِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنۡهُمۡ حَتَّىٰ حِينٖ ﴿١٧٤﴾ وَأَبۡصِرۡهُمۡ فَسَوۡفَ يُبۡصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسۡتَعۡجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمۡ فَسَآءَ صَبَاحُ ٱلۡمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنۡهُمۡ حَتَّىٰ حِينٖ ﴿١٧٨﴾﴾

بەڵێندان بە سەرکەوتنو فەرماندان بە وازهێنان لە قورەیشیەکان

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَلَقَدۡ سَبَقَتۡ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾ واتە: بێگومان لە پێشیش قسەکانی ئێمە (سەبارەت بە عەبدە ناردراوەکانمان) بە مەردم ڕاگەیەنراوە. واتە: لە کتێبی یەکەمدا لە لای خودا هەموو شتێك براوەتەوە کە پاشەڕۆژ هەر بۆ پێغەمبەرانو (سەلامی خوایان لێ بێت) شوێنکەوتووەکانیانە لە دنیاو لە ڕۆژی دوایشدا، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغۡلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِيٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٞ﴾[1] واتە: خوا نووسیویەتی کە بێگومان منو پێغەمبەرانم سەردەکەوین بە ڕاستی خوا توانای باڵادەستە. وە فەرموویەتی: ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَيَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡأَشۡهَٰدُ﴾[2] واتە: بە ڕاستی ئێمە پێغەمبەرانمان و ئەوانەی باوەڕیان هێناوە سەرکەوتوو دەکەین لە ژیانی دنیاداو لەو ڕۆژەی (قیامەت)دا کە شایەتەکان هەڵدەسنەوە. بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدۡ سَبَقَتۡ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمۡ لَهُمُ ٱلۡمَنصُورُونَ﴾ کە هەر ئەوان یاریدە دەدرێن. لە دنیاو لە دواڕۆژدا، وەك لە پێشەوە باس کرا کە چۆن سەری خستن بەسەر گەلەکانیاندا ئەوانەی کە بڕوایان پێ نەکردنو دژایەتیان دەکردن. چۆنیش خوانەناسانی قڕ کردو عەبدە خاوەن باوەڕەکانی ڕزگار کرد. ﴿وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلۡغَٰلِبُونَ﴾ واتە: دیاریشە هەر سوپای ئێمە سەردەکەوێت. واتە: پاشەڕۆژ هەر بۆ ئەوانە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَتَوَلَّ عَنۡهُمۡ حَتَّىٰ حِينٖ﴾ واتە: سا تۆ وازیان لێ بێنە هەتا ماوەیەك.

[1] المجادلة (٢١).

[2] الغافر (٥١).

واتە: خۆت بگرە لەسەر ئەو ئازارەی کە تووشت دەبێت لێیانەوە هەتا ماوەیەك وازیان لێ بێنە ئێمە سەرکەوتن‌و زاڵبوون‌و پاشەڕۆژ دەدەین بە تۆ. وە دەفەرمووێت: ﴿وَأَبۡصِرۡهُمۡ فَسَوۡفَ يُبۡصِرُونَ﴾ واتە: جا بیانبینە، ئەوانیش خۆ دەبیننەوە. واتە: چاوەڕوانیان بەو سەیریان بکە چۆن تووشی جەزرەبەو مەینەت‌و ناڕەحەتی دەبن لەسەر دژایەتی‌و باوەڕ پێ نەکردنت، بۆیە خوای گەورە هەڕەشەیان لێدەکات‌و دەفەرمووێت: ﴿فَسَوۡفَ يُبۡصِرُونَ﴾، پاشان دەفەرمووێت: ﴿أَفَبِعَذَابِنَا يَسۡتَعۡجِلُونَ﴾ واتە: دەیانەوێت زووتر ئازاریان بدەین؟ واتە: ئەوانە بۆیە پەلە دەکەن چونکە بڕوات پێ ناکەن‌و خوانەناسن خوای گەورەیش تووڕە بووە لێیان‌و تۆڵەیان زوو لێ دەسێنێت‌و خۆشیان هەر پەلەیانە کە زوو تۆڵەو سزایان بۆ بێت چونکە ئەوە خوانەناس‌و بێباوەڕن. خوای مەزنیش فەرموویەتی: ﴿فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمۡ فَسَآءَ صَبَاحُ ٱلۡمُنذَرِينَ﴾ واتە: هەر کاتێك بێتەخوارو بەری دەرگایان لێ بگرێت ئەوسا ترسێنراوان چ ڕۆژێکی خراپ‌و تەنگیان دەبێت. واتە: کاتێك سزا دادەبەزێتە سەریان‌و دەوری گرتن ئەو ڕۆژە چ ڕۆژێکی خراپ‌و گرانە کە کاتێك قڕ دەبن‌و شوێنەواریان نامێنێت. سودی دەڵێت: ﴿فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمۡ﴾ واتە: کاتێك بەر ماڵی پێ گرتن، ﴿فَسَآءَ صَبَاحُ ٱلۡمُنذَرِينَ﴾ بەیانیەکی ناخۆش دەبەنە سەر. واتە: ئەو بەیانیە بەیانیەکی زۆر خراپە بۆیان. بۆیە لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە لە ئەنەسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) بەیانی زوو دای بەسەر خەیبەردا وەختێك کە تەورو بێڵەکانیانەوە چوونە دەرەوە ئەو سوپایان بینی گەڕانەوەو دەیانوت: بە خوا موحەممەد هات موحەممەدو سوپاپێنج قۆڵییەکەی، پێغەمبەر فەرمووی: (الله أكبر خەیبەر وێران بوو ئێمە کاتێك دابەزینە خوار چوینە بەر دەرگای هەر گەلێك بەیانی ترسێنراوان زۆر خراپ دەبێت).[1] خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَتَوَلَّ عَنۡهُمۡ حَتَّىٰ حِينٖ﴾ واتە: تۆ هەتا ماوەیەك واز لەوانەش بێنە. ﴿وَأَبۡصِرۡ فَسَوۡفَ يُبۡصِرُونَ﴾ جا ببینە ئەوانیش خۆ دەبیننەوە. تەئکیدکردنەوەی ئەو فەرمانانەیە کە لە پێشەوە باس کرا لەو بارەیەوە والله أعلم.

﴿سُبۡحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٨٢﴾﴾

خوای مەزن باسی پاکی‌و بێ عەیبی خۆی دەکات لە هەموو ئەو شتانەی کە خوانەناسان‌و ناهەقیکاران‌و بێباوەڕان دەیڵێن لە بارەیەوە کە چەندە دوورە لەو قسانەوە ئەوان دەیکەن‌و دەفەرمووێت: ﴿سُبۡحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ واتە: پاکی بۆ پەروەردگاری تۆ، هەر خۆی خاوەن دەسەڵاتەو لەو قسانەی ئەوان دەربارەی دەکەن گەلێك دوورە. واتە: خاوەنی دەسەڵاتێکی

[1] فتح الباري (٢/١٠٧)، مسلم (٢/١٠٤٣).

دوایی نەهاتووە، ﴿عَمَّا يَصِفُونَ﴾ کەلێك دوورە لەو قسانەی ئەو خوانەناسو بێباوەڕو تاوانبارانە دەیکەن. ﴿وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾ واتە: سڵاویش لە پێغەمبەران. واتە: سڵاوی خوای مەزن لە پێغەمبەران لە دنیاو لە قیامەتدا لەبەر ئەوەی کە لە دنیا بە ڕاستو ڕێکی باسی پاکیو بێ عەیبی خودایان کردووە، ﴿وَٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ واتە: سوپاسیش بۆ ڕاهێنەری هەموو دنیا. واتە: سوپاس بۆ خودا لە دنیاو لە قیامەتداو لە هەموو کاتێکدا لەبەر ئەوەی تەسبیح کردن پاکیو بێ عەیبی خودا دەگەیەنێت بۆیە لێرەداو لە زۆر شوێنی تردا لە قورئاندا هاتووە وەك خوای گەورە فەرموویەتی:

﴿سُبۡحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ١٨٠ وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلۡمُرۡسَلِينَ ١٨١ وَٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾

سەعیدی کوڕی ئەبو عوروبە دەڵێت: لە قەتادەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (وەختێك سڵاوتان کرد لە من سڵاویش لە هەموو پێغەمبەران بکەن چونکە منیش یەکێکم لەو پێغەمبەرانۀ(سەلامی خوایان لێ بێت). هەر بەم شێوەیە ئیبنو جەریرو ئیبنو ئەبی حاتەمیش ریوایەتیان کردووە.[1] ئەبو موحەممەدی بەغەوی ریوایەتی کردووە لە تەفسیرەکەیدا لە عەلیەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: هەر کەسێك پێی خۆشە پێوانەی بۆ بکرێت بە پێوانەی تەواو لە ڕۆژی قیامەتدا با کۆتا قسەی لە دانیشتنیدا بریتی بێت لە﴿سُبۡحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ١٨٠ وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلۡمُرۡسَلِينَ ١٨١ وَٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾[2]. چەند فەرموودە هاتووە لە بارەی کەفارەتی مەجلیسەوە (لەوانە): (سبحانك اللهم وبحمدك لا إله إلاّ أنت أستغفرك وأتوب إليك) منیش(جزئێکی) سەربەخۆ و تایبەتم نوسیوە لەسەر ئەو فەرموودانە.

تەفسیری سورەتی (ص)

لە مەککەدا هاتووەتە خوارەوە

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿صٓۚ وَٱلۡقُرۡءَانِ ذِي ٱلذِّكۡرِ ١ بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فِي عِزَّةٖ وَشِقَاقٖ ٢ كَمۡ أَهۡلَكۡنَا مِن قَبۡلِهِم مِّن قَرۡنٖ فَنَادَواْ وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٖ ٣﴾

قسەکردن لەسەر ئەم پیتانە لە پێشەکی سورەتی (البقرة)دا کراوە کە پێویست ناکات لێرەدا دووبارە بکرێتەوە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿صٓۚ وَٱلۡقُرۡءَانِ ذِي ٱلذِّكۡرِ﴾ واتە: صاد، بەم قورئانەی کە

[1] الطبري (٢١/١٣٢).

[2] البغوي (٤/١٤٦).

پڕ لە ئامۆژگاریە. (دەبێت پەندی لێ وەربگیرێت). واتە: سوێند بەم قورئانەی کە پڕە لە پەندو ئامۆژگاریو سودمەندە بۆیان لە ژیانی دنیاو ڕۆژی قیامەتدا. زەحـحاك لەم ئایەتەدا ﴿ذِى ٱلذِّكْرِ﴾ دەڵێت: ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە: ﴿لَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ كِتَـٰبًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ﴾[1] واتە: ئێمە کتێبێکمان بۆ ئێوە ناردووەتە خوار باسی ئێوەشی تێدایە یان یادخستنەوەی ئێوەی تێدایە[2]. قەتادەو ئیبنو جەریریش هەر وایان وتووە.[3] ئیبنو عەباسو سەعیدی جوبەیرو ئیسماعیلی کوڕی ئەبو خالدو ئیبنو عویەینەو ئەبو حوسەینو (حُصين) ئەبو سالحو سودی دەڵێن: ﴿ذِى ٱلذِّكْرِ﴾ واتە: زۆر بەڕێزە، یانی: خاوەن پلەو ڕێزە.[4] هیچ دژایەتیەك لە نێوان ئەم دوو ڕایەدا نیە. چونکەئەم قورئانە کتێبێکی زۆر بە ڕێزە و پڕیشە لە پەندو ئامۆژگاریو ترساندن، لە وەڵامی ئەم سوێندەدا خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ ٱلرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ﴾[5] واتە: هەر هەموویان باوەڕیان بە پێغەمبەران نەهێنا بۆیە سزای منیان بەسەردا چەسپا (و لەناوچوون). قەتادە دەڵێت: وەڵامەکەی ئەم ئایەتەیە کە دەفەرمووێت: ﴿بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ﴾[6]. ئیبنو جەریریش هەمان ڕای هەڵبژاردووە.[7] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ﴾ واتە: بەڵام خوانەناسەکان، خۆیان بە زل دەزاننو هەر خەریکی دژایەتین. واتە: لەناو ئەم قورئانەدا ئامۆژگاری زۆرە بۆ کەسێك کە ئامۆژگاری وەربگرێتو پەندیشە بۆ کەسێك ئەگەر دەرسی لێ وەربگرێت بەڵام خوانەناس هیچ سودێکی لێ وەرناگرێت چونکە ئەوانە ﴿فِى عِزَّةٍ﴾ زۆر خۆیان بە زل دەزاننو نەفامانە بیردەکەنەوە ﴿وَشِقَاقٍ﴾ واتە: دژایەتی دەکەنو لاسارنو دوور دەکەونەوە لێی. پاشان خوای مەزن دەیانترسێنێت بەوەی کە گەلەکانی پێش ئەوان بە هۆی خوانەناسیو دژایەتی پێغەمبەرانو باوەڕنەکردن بەو کتێبانەی کە لە ئاسمانەوە هاتوون لەناوچوون دەفەرمووێت: ﴿كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ فَنَادَوا۟ وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ﴾ واتە: پێش ئەمانەش زۆر بەرەمان لەناو بردن، جا ئەوانە کاتێك هاواریانکرد، دەرفەت لە دەست چووبوو. ﴿كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم﴾

---

[1] الانبياء (١٠).

[2] الطبري (٢١/١٤٠).

[3] الطبري (٢١/١٤٠).

[4] الطبري (٢١/١٣٩/١٤٠).

[5] ص (١٤).

[6] الطبري (٢١/١٤٠).

[7] الطبري (٢١/١٤١).

واتە: زۆرێك لەو گەلانەی کە بێباوەڕ بوون لەناومانبردن لە پێش ئەمان ﴿فَنَادَوا﴾ واتە: کاتێك کە سزایان بۆ دێت هاوار دەکەنو دەپاڕێنەوە لە خودا کە هیچ سوودێکی لێ وەرناگرن وەك خوای گەورە فەرموویـــــــــــــتی: ﴿فَلَمَّآ أَحَسُّواْ بَأۡسَنَآ إِذَا هُم مِّنۡهَا يَرۡكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرۡكُضُواْ وَٱرۡجِعُوٓاْ إِلَىٰ مَآ أُتۡرِفۡتُمۡ فِيهِ وَمَسَٰكِنِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تُسۡـَٔلُونَ﴾[1] واتە: جا وەختێك (بێباوەڕان) هەستیان کرد بە سزاو تۆڵەی ئێمە دەستبەجێ ئەوان لەو شارانە بە چەسپانی ڕایانکرد، (فریشتەکان بە گاڵتەوە پێیان دەڵێن) ڕامەکەنو بگەڕێنەوە بۆ لای ئەو نازو نیعمەتانەی کە ڕۆچوون تێیداو (بگەڕێنەوە) بۆ سەر خانوو ماڵەکانتان بەڵکو پرسیارتان لێ بکرێت (لەوەی بەسەرتان هاتووە). ئەبو داودی تەیالیسی ڕیوایەتی کردووە لە تەمیمیەوە دەڵێت: پرسیارم کرد لە ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) لەمانای ئەم ئایەتە کە خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿فَنَادَواْ وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ﴾ دەڵێت: وەختی پاڕانەوەو داواکردنو ڕاکردن نیەو کاتی بەسەرچووە. موحەممەدی کوڕی کەعب دەڵێت: ﴿فَنَادَواْ وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ﴾ واتە: کاتێك دنیایان لە دەستچوو هاوار دەکەنو شایەتومان دێننو دەپاڕێنەوەو پەشیمان دەبنەوە.[2] قەتادە دەڵێت: کاتێك جەزرەبەیان بینی دەیانەوێت پەشیمان ببنەوەو هاوار دەکەن کە کاتی هاوارکردن نەماوە. موجاهید دەڵێت: ﴿فَنَادَواْ وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ﴾ واتە: ئەو کاتە کاتی ڕاکردنو ڕۆیشت نیە، خواش(سبحانە وتعالی) یارمەتیدەرە بۆڕست وتن و ڕاست کردن.

﴿وَعَجِبُوٓاْ أَن جَآءَهُم مُّنذِرٞ مِّنۡهُمۡۖ وَقَالَ ٱلۡكَٰفِرُونَ هَٰذَا سَٰحِرٞ كَذَّابٌ ﴿٤﴾ أَجَعَلَ ٱلۡأٓلِهَةَ إِلَٰهٗا وَٰحِدًاۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيۡءٌ عُجَابٞ ﴿٥﴾ وَٱنطَلَقَ ٱلۡمَلَأُ مِنۡهُمۡ أَنِ ٱمۡشُواْ وَٱصۡبِرُواْ عَلَىٰٓ ءَالِهَتِكُمۡۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيۡءٞ يُرَادُ ﴿٦﴾ مَا سَمِعۡنَا بِهَٰذَا فِي ٱلۡمِلَّةِ ٱلۡأٓخِرَةِ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّا ٱخۡتِلَٰقٌ ﴿٧﴾ أَءُنزِلَ عَلَيۡهِ ٱلذِّكۡرُ مِنۢ بَيۡنِنَاۚ بَلۡ هُمۡ فِي شَكّٖ مِّن ذِكۡرِيۚ بَل لَّمَّا يَذُوقُواْ عَذَابِ ﴿٨﴾ أَمۡ عِندَهُمۡ خَزَآئِنُ رَحۡمَةِ رَبِّكَ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡوَهَّابِ ﴿٩﴾ أَمۡ لَهُم مُّلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَاۖ فَلۡيَرۡتَقُواْ فِي ٱلۡأَسۡبَٰبِ ﴿١٠﴾ جُندٞ مَّا هُنَالِكَ مَهۡزُومٞ مِّنَ ٱلۡأَحۡزَابِ ﴿١١﴾﴾

سەرسامی بتپەرستان بەم پەیامو قورئانو یەکخوا پەرستینە

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَعَجِبُوٓاْ أَن جَآءَهُم مُّنذِرٞ مِّنۡهُمۡۖ وَقَالَ ٱلۡكَٰفِرُونَ هَٰذَا سَٰحِرٞ كَذَّابٌ﴾ واتە: ئەمەیان پێ سەیر بووە کە پێغەمبەرێکیان لە خۆیان بۆ هاتووەو ترسی خوایان وەبەر دەنێت

[1] الانبياء (١٢ـ١٣).

[2] الدر المنثور (١٤٥/٧).

خوانەناسەکان وتیان: ببێ نەبێ، ئەم کابرایە جادووگەرێکی درۆزنە. خوای گەورە باسی سەرسوڕمانی بتپەرستەکان دەکات لە ڕەوانەکردنی پێغەمبەری خودا(ﷺ) لە خۆیان کە مژدەدەرو ترسێنەروە بۆیان وەك لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿ أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ ﴾[1] واتە: ئایا بە لای خەڵکەوە سەیرە کە ئێمە نیگامان کردووە بۆ پیاوێك لە خۆیان (پێمان وتووە) کە ئادەمی بترسێنەو مژدە بدە بەوانەی باوەڕیان هێناوە کە بە بێگومان پلەو پایەی بەرزیان بۆهەیە لای پەروەردگاریان بەڵام بێباوەڕان وتیان بێگومان ئەم (پیاوە) جادوبازێکی ئاشکرایە. وە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ﴾ واتە: مرۆڤێك لە خۆیان. خوانەناسەکانی وتیان: ﴿هَٰذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ﴾ ئەمە جادوگەرێکی درۆزنە. ئاخۆ وادەزانێ کە خودا یەکەو هیچ کەس خودا نیە ئەو نەبێت؟ بتپەرستان نکوڵیان لەو بیرو باوەڕە کردووە -خودا ڕوویان ڕەش بکات-. وە زۆر بە لایانەو سەیر بوو کە واز لە بتپەرستن بێنن، چونکە ئەوان لە بابو باپیرانیانەوە ئەو بتپەرتیەیان بۆ مابووەوە. خۆشەویستی ئەو بتانە لەناو دڵیاندا جێگیر بووبوو. کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) داوای لێ کردن کە واز لەو بتپەرستیە بێننو لە دڵی دەرکەنو تەنها خوا بپەرستن زۆر بە لایانەوە گران بوو سەریان سوڕدەماو دەیانوت: ﴿ أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَٰهًا وَاحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴾ چۆن دەیەوێت لە جێی ئەو هەموو بتانەی دەتانپەرست هەر خودایەك بپەرستن؟ ئەمە زۆر شتێکی سەیرە. ﴿وَانْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴾ کەڵەپیاوانیان کەوتنەڕێ (وتیان پێیان) بڕۆنو لەسەر ئەوانەی تا ئێستا پەرستووتانن، لامەدەنو خۆڕاگر بن، بێگومان ئەمە ویستی ئێوەیە. ﴿الْمَلَأُ مِنْهُمْ﴾ واتە: پیاوماقوڵو سەرۆكو پێشەواو گەورەکانیان دەیانوت: ﴿امْشُوا﴾ واتە: بەردەوام بن لەسەر ئایینی خۆتان، ﴿امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ﴾ وەڵامی ئەو قسانەی موحەممەد مەدەنەوە کە بانگتان دەکات بۆ خواپەرستی بە تەنها، ﴿إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴾ ئەمە مەبەستێکی تری لەپشتەوەیە! ئیبنو جەریر دەڵێت: دەڵێن ئەوەی کە موحەممەد بانگمان دەکات بۆی شتێکە دەیەوێت خۆی پێ گەورە بکات بەسەر ئێوەداو ببێتە خاوەن دەسەڵات. هەندێ لە ئێوە شوێنی بکەون. ئێمە هیچ وەختێك لەگەڵی نینو وەڵامیشی نادەینەوە.[2]

---

[1] يونس (٢).

[2] الطبري (٢١/١٥٢).

باسی هۆی هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتە پیرۆزانە

ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: کاتێك ئەبو تالیب نەخۆش کەوت کۆمەڵێك لە قورەیشیەکان چوونە لای. ئەبو جەهلیشیان لەگەڵ بوو وتیان: برازاکەت قسە بە خواکانمان دەڵێت وا دەکاتو وا دەکات، وا دەڵێتو وا دەڵێت. خۆ ئەگەر بانگت بکردایەو ئاگادارت بکردایە شتێکی باش بوو. ئەبو تالیب ناردی بە شوێنیدا، پێغەمبەر(ﷺ) هاتو چووە ژوور لە نێوان ئەو خەڵکەو ئەبو تالیبدا شوێنی نەفەرێك چۆڵ بوو، دەڵێت: ئەبو جەهل (نەعلەتی خوای لێ بێت) ترسا لەوەی کە پێغەمبەر(ﷺ) لە تەنیشتی ئەبو تالیب دانیشێتو دڵی پێی بسوتێ هەڵسا ڕۆیشت لەو شوێنە دانیشت. پێغەمبەر(ﷺ) شوێنی نەما لە تەنیشك مامی دانیشێت. لە لای دەرگاکە دانیشت. ئەبو تالیب پێی وت: ئەی برازای خۆم! بۆچی ئەم خزمانەت شکاتت لێ دەکەن دەڵێن: تۆ قسە بە خوداکانیان دەڵێی. ئاواوئاوا دەڵێت؟ قورەیشیەکان زۆریان وت لە بارەی پێغەمبەرەوە (ﷺ)،پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: (ئەی مامە من تەنها یەك وتەم لەوان دەوێت بیڵێن بەو وتەیە هەموو عەرەب شوێنیان دەکەوێتو هەر بەو وتەیە عەجەمیش سەرانەیان بۆ دێنن). ڕاچڵەکان لەم قسەیەی پێغەمبەر و هەموو وتیان: تەنها یەك وتە. بە گیانی باوکت دە وتەیش هەر باشە. وتیان ئەو وتەیە کامەیە؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (لا إله إلاّ الله) هەڵسان تێکچوونو جلەکانیان دەتەکاندو دەیانوت: ﴿أَجَعَلَ ٱلْـَٔالِهَةَ إِلَـٰهًا وَٰحِدًا ۖ إِنَّ هَـٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ﴾ دەڵێت: لەسەر ئەم باسە ئەم ئایەتانە تا: ﴿بَل لَّمَّا يَذُوقُوا۟ عَذَابِ﴾ هاتنە خوارەوە. ئەمە قسەی ئەبو کورەیبە[1]. ئیمامی ئەحمەدو نەسائیش هەر بەم شێوەیە ڕیوایەتیان کردووە.[2] خوای گەورە دەفەرموێت ئەوانە دەڵێن: ﴿مَا سَمِعْنَا بِهَـٰذَا فِى ٱلْمِلَّةِ ٱلْـَٔاخِرَةِ إِنْ هَـٰذَآ إِلَّا ٱخْتِلَـٰقٌ﴾ واتە: ئێمە لە دینەکەی تردا شتی وامان نەبیستووە، ئەمە ڕاستی تێدا نیەو هەڵبەستەیە. ﴿مَا سَمِعْنَا بِهَـٰذَا فِى ٱلْمِلَّةِ ٱلْـَٔاخِرَةِ﴾ واتە: ئەم ئاینەی موحەممەد (ﷺ) ئێمەی بۆ بانگ دەکات کە بە تەنها خودا بپەرستین لە ئاینەکەی تردا نەمانبیستووە. عەوفی دەڵێت لە ئیبنوعەبباسەوە(ڕەزای خوا لەهەردووکیان بێت) ﴿مَا سَمِعْنَا بِهَـٰذَا فِى ٱلْمِلَّةِ ٱلْـَٔاخِرَةِ﴾ واتە: ئاینی مەسیحی، وتیان: ئەگەر ئەم قورئانە ڕاست بوایە مەسیحیەکان هەواڵیان دەداینێ.[3] ﴿إِنْ هَـٰذَآ إِلَّا ٱخْتِلَـٰقٌ﴾

[1] الطبري (٢١/١٤٩).

[2] احمد (١/٣٦٢)، النسائي في الكبرى (٦/٤٤٢)، تحفة الأحوذي (٩/٩٩)، ڕێگەی ئەم فەرموودە لاوازە.

[3] الطبري (٢١/١٥٢).

قەتادەو موجاهید دەڵێن: واتە: درۆیە.[1] ئیبنو عەباس دەڵێت: واتە: هەڵبەستراوە.[2] ﴿أَءُنزِلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ مِنۢ بَيْنِنَا ۚ بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ مِّن ذِكْرِى ۖ بَل لَّمَّا يَذُوقُوا۟ عَذَابِ﴾ واتە: چۆن لەناو هەموومانـدا قورئـان هـەر بـۆ ئـەو هاتووە؟ دوو دڵیشن کە قورئـان مـن نـاردبێتم، هێشتا ئـازاری ئێمـەیان نەچەشتووە. ئەمانـە دەڵـێن: ﴿أَءُنزِلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ مِنۢ بَيْنِنَا﴾ ئایا لەناو ئێمەدا قورئان هەر بۆ ئـەو هـاتووە؟ زۆر بـە دووری دەزانـن کـە قورئان تەنها بۆ ئەو بێتە خـوارەوە لـەناو ئـەو هـەموو خەڵکـەدا وەك خـوای مـەزن لـە ئایـەتێکی تـردا فەرموویـەتی: ﴿وَقَالُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَ هَـٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ﴾[3] واتـە: وە وتیـان بۆچـی ئـەم قورئانە نەنێردراوەتە خوارەوە بۆ پیاوێکی گـەورەی (نـاودارو دارا) لـەم دوو شـارە (مەککـەو طـائف). خــوایش دەفـــەرموێت: ﴿أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۚ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَـٰتٍ﴾[4] واتە: ئایا ئەوان ڕەحمەتی پەروەردگارت دابەش دەکەن لە کاتێکدا ئێمە لە نێوانیاندا دابەشمان کردووە هۆی گوزەرانیان لە ژیانی ئەم دونیایەداو هەندێکیانمان چەند پلـە بـەرز کردووەتەوە بەسەر هەندێکی تریاندا. بۆیە کاتێك کە وا دەڵێن: قسەکەیان بەڵگەیە لەسەر نـەزانیو بـێ ئاوەزیان کە بە لایانەوە دوورە پێغەمبەرێك لەناو خۆیاندا ڕەوانە بکرێت. خوای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿بَل لَّمَّا يَذُوقُوا۟ عَذَابِ﴾ واتە: بۆیە ئەو قسانە دەکەن چونکە هەتا ئەو کاتەی کە ئەوقسەیەی تێدا ئەکـەن سزای ئێمەیان نەچەشتووە. بەم زووانە باجی ئـەو قـسانەو ئـەو بێباوەڕیـەیان ئـەدەن لـە ڕۆژێکدا کـە هەموو بانگ دەکرێن بۆ ناو ئاگری جەهەنەم. پاشان خوای مەزن ڕوونی دەکاتەوە کە هەر خۆی هـەموو شتێکی بە دەستەو خاوەنیەتی. هەرچی مەیلی لێ بێت دەیکات مەیلی هەر کەس بێت پێی دەبەخشێت مەیلی لێ بێت هەر کەسێك بکاتە خاوەن دەسەڵات دەیکاتو مەیلیشی لە هەر کەسێك بێت سەرشۆڕی بکات دەیکات، مەیلی لێ بێت ڕێگا نیشانی کەسێك بدات دەیداتو هـەر کەسیش گومڕا بکـات گومڕای دەکات، جوبرەئیل بە فەرمانی خۆی بـۆ هـەر کەسـێك مـەیلی لێ بێـت ڕەوانـە دەکـات لـە عەبـدەکانیو مۆریش دەنێت بەسەر دڵی هەر کەسێکدا خۆی مەیلی لێ بێت کەسیش ناتوانێت لـە پـاش خـودا ڕێـی نیشان بـدات. چـونکە عەرەبـەکان خـاوەنی هـیچ شـتێك نـینو هیـچیان بـە دەسـت نیـە ئـەو شـتەیش هەرچەندە بێ نرخ بێت. وەك پێستی ناوکی خورما یان مێروولە لە هەرە وردیلەکان. بۆیـە خـوای مـەزن

---

[1] الطبري (٢١/١٥٥).

[2] الطبري (٢١/١٥٤).

[3] الزخرف (٣١).

[4] الزخرف (٣٢).

سەرزەنـشتیان دەکـات دەفـەرمووێت: ﴿أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ ٱلْعَزِيزِ ٱلْوَهَّابِ﴾ واتـە: ئـاخۆ ئـەوان گەنجینەکانی بەزەیی پەروەردگاری بـە دەسـەڵاتو بەخـشندەی تۆیـان لایـە؟ ﴿ٱلْعَزِيزِ﴾ واتـە: خـاوەن دەسەڵاتی هەتاهەتایی، ﴿ٱلْوَهَّابِ﴾ زۆر بەخشندە، بۆ هەر کەسێك مەیلی لێ بێت، ئەم ئایەتە وەك ئـەم ئایەتە وایە کە خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿(٥٢) أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ ٱلْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ ٱلنَّاسَ نَقِيرًا (٥٣) أَمْ يَحْسُدُونَ ٱلنَّاسَ عَلَىٰ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۖ فَقَدْ ءَاتَيْنَآ ءَالَ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَءَاتَيْنَٰهُم مُّلْكًا عَظِيمًا (٥٤) فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ بِهِۦ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا﴾[1] واتە: ئایا ئەوانـە (جوولەکـەکان) بەشیان هەیە لە دەسەڵاتی پاشایەتی (خـاوەنێتی بوونـەوەر)؟ (جـا ئەگـەر بیانبووایـە) ئـەو کاتـە بـە خەڵکیان نەدەبەخشی (بە ئەندازەی) توێکڵی دەنکە خورمایەك، یان ئێرەیی دەبەن بە خەڵکی؟ لەسەر ئەوەی خوا پێی بەخشیون (کە پێغەمبەرێتیە) لـە فـەزڵو بـەهرەی خـۆی ئـەوە بێگومـان داومانـە بـە نەوەی ئیبراهیم کتێبو پێغەمبەرێتی هەروەها پێمان بەخشین دەسەڵاتێکی گـەورە، جا لـەو خەڵکـەدا هەبوو بڕوایان بە (موحەممەد (ﷺ)) هێنا هەشیانبوو بـەرگری لێ کـردووەو دۆزەخ بەسـە (بۆیـان) کـە ئـاگرێکی هەڵگیرسـاوە. وە دەفـەرمووێت: ﴿قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّىٓ إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ ٱلْإِنفَاقِ ۚ وَكَانَ ٱلْإِنسَٰنُ قَتُورًا﴾[2] واتە: بڵێ ئەگەر ئێوە خاوەنی خەزنەو نیعمەتەکانی پەروەردگارم بن ئـەو کاتە دەتانگرتەوە (لە بەخشین) لە ترسی خەرج بوونو تەواو بوونو ئـادەمی هەمیـشە ڕژدەو چروکە. ئەمە دوای ئەو بەسەرهاتەیە لەو خوانەناسانەوە کە بڕوایان نـەدەکرد بـە ڕەوانـەکردنی پێغەمبـەر(ﷺ) کە مرۆڤ بێت. وەك خوای مەزن باسی هۆزی پێغەمبەر سالحی کردووە (سـەلامی خـوای لێ بێـت)کاتێك وتوویانە: ﴿أَءُلْقِىَ ٱلذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنۢ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ (٢٥) سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ﴾[3] واتە: ئایا لەناو هەموومانـدا سروش هەر بۆ ئەو کراوە بە تەنها؟ (نەخێر) بەڵکو ئەو (صالح) پیـاوێکی زۆر درۆزنـی خودپەسـەندو لـووت بـەرزە، سـبەی دەزانـن کـە کـێ زۆر درۆزنـی خودپەسـەندە. خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ ٱلْعَزِيزِ ٱلْوَهَّابِ﴾ واتـە: ئەگـەر گەنجینـەکانی بـەزەیی خـوای تۆیـان لایـە ﴿أَمْ لَهُم مُّلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ فَلْيَرْتَقُوا۟ فِى ٱلْأَسْبَٰبِ﴾ یـان ئاسمانـانو زەمـینو هەرچی لەناویاندا هەیە لەبەر دەستی ئەواندایە؟ دەسا با پەیـژە دانێنو بێنـە سـەرێ. واتـە: ئەگـەر

---

[1] النساء (٥٣ـ٥٥).

[2] الاسراء (١٠٠).

[3] القمر (٢٥ـ٢٦).

ئەوەندە خاوەن دەسەلاتن با ڕێگاكانی ئاسمان بگرنەبەرو سەركەون. ئیبنو عەباس و (ڕەزای خوایان لێ بێت) موجاهیدو سەعیدی كوڕی جوبەیرو قەتادەو كەسانی تریش دەلێن: واتە: ڕێگاكانی ئاسمان.[1] زەححاك دەلێت: با سەركەون بۆ ئاسمانی حەوتەم.[2] پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ ٱلْأَحْزَابِ﴾ واتە: ئەوانە لەشكرێكن لە كۆمەڵەكان كە لەوێ تێكدەشكێن. واتە: ئەو لەشكرە بێباوەڕانە كە زۆر خۆیان بە زل دەزانن و دژایەتیان دەكرد بەم زووانە تێكدەشكێن و ژێردەكەون وەك ئەوانەی كە پێش ئەوان چارەڕەش بوون لە گەلە بێباوەڕەكانی تر. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە كە دەفەرمووێت: ﴿أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ ٱلْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ ٱلسَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَٱلسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ﴾[3] واتە: یان دەلێن ئێمە كۆمەڵێكی سەركەوتووین و نابەزین، بێگومان كۆمەڵەكەیان دەشكێنرێت و هەلدێن، بەلكو بەڵێنیان ڕۆژی دواییەو (سزای) ئەو ڕۆژە زۆر سەختترو تاڵترە.

﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو ٱلْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَٰبُ لْـَٔيْكَةِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾ إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ ٱلرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنظُرُ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا۟ رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ ٱلْحِسَابِ ﴿١٦﴾﴾

یادخستنەوەی ئەو گەلە پێشووانەی كە قڕكران

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو ٱلْأَوْتَادِ﴾ واتە: بەر لەمانەش هۆزی نوح و هۆزی عادو فیرعەونی خاوەن مێخەكان هەر بڕوایان بە پێغەمبەران نەهێنا. ﴿وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَٰبُ لْـَٔيْكَةِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْأَحْزَابُ﴾ واتە: هۆزی سەمودو هۆزی لوت و خەڵكی ناو دارستانەكەش هەر لەو بێباوەڕانە بوون. خوای گەورە باسی ئەو گەلە پێشوانە دەكات كە چی بەسەر هێنان لە سزاو ئازارو جەزرەبەدان لەسەر بێ گوێی كردنی پێغەمبەران و دژایەتی كردن و باوەڕ پێ نەهێنایان كە بەسەرهاتەكانیان لە پێشەوە لە زۆر شوێندا باس كراوە، ﴿أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْأَحْزَابُ﴾ واتە: ئەوانەش هەر لەو بێباوەڕانە بوون. كە لە ئێوە بە تواناو خاوەن دەسەڵاتتر بوون و ماڵ و منداڵیان لە ئێوە زۆرتر بوو، ئەو دەسەلات و ماڵ و منداڵە هیچ سزایەكی لێ نەگێڕانەوە كاتێك خودا فەرمانی دا بە سزادانیان. بۆیە خوای

---

[1] الطبري (٢١/١٥٦).

[2] الطبري (٢١/١٥٧).

[3] القمر (٤٤ـ٤٦).

گەورە فەرموویەتی: ﴿ إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ ٱلرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴾ واتە: گشت ئەوانە پێغەمبەرەکانی خۆیان بە لاوە درۆزن بووەو شایانی تۆڵەسەندن بوون. خوای مەزن دەفەرمووێت هۆکاری قڕکردنیان باوەڕنەکردنیان بە پێغەمبەرەکانیان بووە، کەوایە با ئەمانیش بترسن لەو تۆڵەیەی کە خودا لەوانی سەند، هەتا وەك ئەوانیان بەسەر نەیەت. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَمَا يَنظُرُ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ ﴾ واتە: ئەوانە هەر چاوەڕوانن تا لە ناکاو قیڕەیەك پەیدا دەبێت، کە تەنانەت بەشی هەنسك دانێکیش وچان نادات، مالك دەڵێت: لە زەیدی کوڕی ئەسلەمەوە واتە: هیچ مۆڵەتێکی تێدا نیە.[1] چاوەڕوانن لە ناکاو قیامەت دێتو نیشانەکانی هاتووەو زۆر نزیکە لە ئانو ساتدایە، ئەو (قیڕەیە) فوە ترسناکەکەیە خوای گەورە فەرمان دەدات بە ئیسرافیل کە فوو بکات بە کەڵەشاخدا، هیچ کەس نامێنێت لە خەڵکی ئاسمانانو زەمین ڕانەچڵەکێت مەگەر کەسێك خودا خۆی جیای کردبێتەوە. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَقَالُواْ رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ ٱلْحِسَابِ ﴾ واتە: هەر دەڵێن: ئەی پەروەرێنمان! بەر لەوە ڕۆژی قیامەت بێت، پسولەی خۆمان بدەرێ. خوای مەزن ناڕەزایی خۆی بەرامبەر بتپەرستان دەردەبڕێت کاتێك کە نزا لە خۆیان دەکەنو داوا دەکەن کە زوو سزایان بۆ دابەزێت (القط) واتە: نامەی کردار، وتراوە: (القط) واتە: بەش، بەهرە، ئیبنو عەباسو (ڕەزای خوای لێ بێت) موجاهیدو زەححاكو حەسەنو کەسانی تریش دەڵێن: داوایان کردووە زوو سزایان بۆ بێت.[2] قەتادە ئەمەیشی بۆ زیاد کردووە وەك خۆیان وتوویانە: ﴿ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾[3] واتە: ئەی پەروەردگار ئەگەر ئەم قورئانە ڕاستەو لە لایەن تۆوە هاتووە دەی بەرد بەسەرماندا ببارێنە لە ئاسمانەوە یان سزایەکی سەختی پڕ ئازارمان بۆ بنێرە.[4] وتراویشە داوایان کردووە کە زوو بەشی بەهەشتی خۆیان بدرێتێ ئەگەر بەهەشت ڕاستەو هەیە. بۆ ئەوەی لە دنیا بەشی خۆیان دەستکەوێت، ئەم قسەیان بە شێوەیەك کردووە کە بڕوایان پێی نەبووەو بە تەمای نەبوون، ئیبنو جەریر دەڵێت: داوای ئەو شتانەیان کردووە لە دنیادا بیاندرێتێو وەری بگرن لە خێرو لە شەڕ.[5] ئەم قسەیە ئیبنوجەریر دەڵێت قسەیەکی چاکە زەححاكو

---

[1] عبدالرزاق (١٦١/٣).

[2] الطبري (١٦٤/٢١)، الدر المنثور (١٤٨/٧).

[3] الطبري (١٦٤/٢١).

[4] الانفال (٣٢).

[5] الطبري (١٦٥/٢١).

ئیسماعیلی کوڕی ئەبو خالدیش هەروا دەڵێن والله أعلم.[١] لەبەر ئەوەی قسەی ئەم خوانەناسانە لە گاڵتەوگەپ دەچوو بە ڕاستیان نەدەزانی کە قیامەت دێت، خوای گەورە فەرمان دەدات بە پێغەمبەر(ﷺ) کە خۆڕاگر بێت لەسەر ئازاریان، مژدەیشی دەداتێ کە پاشەڕۆژ هەر بۆ ئەوەو زاڵو سەرکەوتوو دەبێت. دەفەرمووێت: ﴿ٱصۡبِرۡ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾ واتە: تۆ خۆڕاگربە لەسەر ئەوەی دەیڵێن.

﴿ٱصۡبِرۡ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَٱذۡكُرۡ عَبۡدَنَا دَاوُۥدَ ذَا ٱلۡأَيۡدِۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾ إِنَّا سَخَّرۡنَا ٱلۡجِبَالَ مَعَهُۥ يُسَبِّحۡنَ بِٱلۡعَشِيِّ وَٱلۡإِشۡرَاقِ ﴿١٨﴾ وَٱلطَّيۡرَ مَحۡشُورَةٗۖ كُلّٞ لَّهُۥٓ أَوَّابٞ ﴿١٩﴾ وَشَدَدۡنَا مُلۡكَهُۥ وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡحِكۡمَةَ وَفَصۡلَ ٱلۡخِطَابِ ﴿٢٠﴾﴾

باسی داود پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت)

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ٱصۡبِرۡ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَٱذۡكُرۡ عَبۡدَنَا دَاوُۥدَ ذَا ٱلۡأَيۡدِۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ﴾ واتە: هەرچی دەیڵێن، تۆ هەر خۆڕاگر بەو داود وەبیر خۆت بێنەوە، کە عەبدێکی بە دەسەڵاتی ئێمە بوو، لە هەر کارێك پەشیمانی ڕووی تێدەکرد هەر پەنای بە ئێمە دەهێنا. خوای گەورە باسی عەبدو پێغەمبەری خۆی داود دەکات کە چەند خاوەن دەسەلات بووە ﴿ٱلۡأَيۡدِ﴾ واتە: بە توانا لە زانستو کرداردا. ئیبنو عەباس‌و سودی‌و ئیبنو زەید دەڵێن: واتە: هێز.[٢] موجاهید دەڵێت: ﴿ٱلۡأَيۡدِ﴾ واتە: هێز لە خواپەرستیدا.[٣] قەتادە دەڵێت: داود (سەلامی خوای لێ بێت) هێزی پێ درابوو لە خواناسی‌وتێگەیشتن لە ئیسلامدا.[٤] بۆیان باس کردووین کە داود (سەلامی خوای لێ بێت) سێیەکی شەو شەونوێژی دەکرد، نیوساڵیش لە ساڵدا بەڕۆژوو دەبوو، وەك لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە. لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) فەرموویەتی: (خۆشەویسترین نوێژ لە لای خوای مەزن نوێژی داود بووە (سەلامی خوای لێ بێت) وە خۆشەویسترین ڕۆژویش لای خودای مەزن ڕۆژوی داود بووە، کە نیوەی شەو دەنوستو سێیەکی شەو شەونوێژی دەکردو شەش یەکیش دەنووست ڕۆژێك بە ڕۆژو دەبوو ڕۆژێکیش ڕۆژی نەدەگرتو دەیشکاند، لە کاتی ڕووبەڕووبوونەوەدا هەڵنەدەهاتو ڕای نەدەکرد بەردەوام دەگەڕایەوە بۆ لای خودا).[٥] هەمیشە لە هەموو کاروبارێکدا دەگەڕایەوە بۆ لای خودا. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّا سَخَّرۡنَا ٱلۡجِبَالَ مَعَهُۥ يُسَبِّحۡنَ بِٱلۡعَشِيِّ وَٱلۡإِشۡرَاقِ﴾ واتە: کێوانیشمان ڕام هێنابوو کە تەسبیحاتی خوایان

---

[١] الطبري (٢١/١٩٥).

[٢] الطبري (٢١/١٦٦/١٦٧).

[٣] الطبري (٢١/١٦٦).

[٤] الطبري (٢١/١٦٧).

[٥] فتح الباري (٣/٢٠)، مسلم (٢/٨١٦).

دەکرد لەگەڵ ئەو (داود) بە ئێواران‌و بە بەیانیاندا. واتە: خوای مەزن کێوەکانی ڕامهێناوە لەگەڵ داود پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت) تەسبیحاتی خوا دەکەن لە کاتی خۆرهەڵاتن‌و ئێواراندا وەك خوا فەرموویەتی: ﴿يَٰجِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُۥ وَٱلطَّيْرَ﴾[1] واتە: ئەی چیاکان‌و باڵندەکان لەگەڵ داود زیکرو تەسبیح بڵێنەوە. هەروەها باڵندەیش بە تاریفی ئەو ئەوانیش هەر تاریفی خوا دەکەن‌و پەنا هەر بۆ ئەو دەبەن‌و لێی دەپاڕێنەوە. کاتێك کە باڵندەکان لە هەوادا دەگەڕێن گوێیان لە دەنگی داودە زەبور دەخوێنێت‌و دەیلەرێنێتەوە ناتوانن بڕۆن لەگەڵیدا تەسبیحاتی خوا دەکەن‌و کێوەکانیش دەیڵێنەوەو دەپاڕێنەوە بە دوای ئەودا. ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵڵای کوڕی حارسی کوڕی نەوفەلەوە کە ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) نوێژی چێشتەنگای نەدەکرد، بردمە لای ئومو هانئ (ڕەزای خوای لێ بێت) پێم وت: ئەوەی باست کرد بۆ من بۆ ئەمیشی باس بکە، ئومو هانئ وتی: پێغەمبەری خودا(ﷺ) لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا هاتە ماڵەکەم، پاشان فەرمانی دا ئاو بکرێتە دەفرێکەوە، پاشان فەرمانی دا پارچە قوماشێکیان لە نێوان من‌و ئەودا گرت‌و خۆی شۆرد پاشان دەرماڵەکەی ئاوڕێژن کرد لە دوایدا هەشت ڕەکات نوێژی کرد. ئەو نوێژە کاتی ئێشتەنگا بوو هەڵسان‌و ڕکوع‌و سوژدەو دانیشتنی وەك یەك بوون‌و نزیك بوون لە یەکەوە. ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) چووە دەرەوە دەیوت: هەرچی لە نێوان هەردوو بەرگەکەدا هەیە هەمووم خوێندووەتەوە و ئێستا نەبێت نەمزانیوە نوێژی چێشتەنگاهەیە، ﴿يُسَبِّحْنَ بِٱلْعَشِيِّ وَٱلْإِشْرَاقِ﴾ وە هەمیشە دەموت: نوێژی هەتاو هەڵاتن کامەیە (صلاة الإشراق) پاشان لە دوای لەوە دەیوت ئەمەیە نوێژی هەتاو هەڵاتن.[2] بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَٱلطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَّهُۥٓ أَوَّابٌ﴾ واتە: مەلانیش کۆمەڵ دەبوون‌و گشتیان بەرەو ئەو دەهاتن. واتە: باڵندەکان لە هەوادا دەوەستان ﴿كُلٌّ لَّهُۥٓ أَوَّابٌ﴾ هەموو گوێڕایەڵ بوون تاریفی خودایان دەکرد لەگەڵیدا. سەعیدی کوڕی جوبەیرو قەتادەو مالکی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەم‌و ئیبنو زەید دەڵێن: گوێڕایەڵ بوون.[3] خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَشَدَدْنَا مُلْكَهُۥ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْحِكْمَةَ وَفَصْلَ ٱلْخِطَابِ﴾ واتە: ئێمە فەرمانڕەواییمان بۆ پتەو کرد، لە کارزانیدا بەشمان داو بە قسەی ئەو هەموو کێشە کۆتا دەبوون. ﴿وَشَدَدْنَا مُلْكَهُۥ﴾ واتە: دەسەڵاتی تەواومان دایە لەوەی فەرمانڕەوا پێویستی پێی بو لە هەموو بارەیەکەوە، ئیبنو ئەبی نەجیح دەڵێت لە موجاهیدەوە: بەهێزترین خەڵکی دنیا بوو لە فەرمانڕەواییدا،

---

[1] سبأ (١٠).

[2] الطبري (٢١/١٦٩).

[3] الطبري (٢١/١٦٩).

﴿وَءَاتَيۡنَـٰهُ ٱلۡحِكۡمَةَ﴾ موجاهید دەڵێت: واتە: لە تێگەیشتن‌و ئاوەزو زیرەکیدا، قەتادە دەڵێت: لە کتێبی خوداو بەجێهێنانی ئەوەی کە تێیدا بوو. سودی دەڵێت: ﴿ٱلۡحِكۡمَةَ﴾ واتە: پێغەمبەرێتی.[1] ﴿وَفَصۡلَ ٱلۡخِطَابِ﴾ واتە: شورەیحی قازی و شەعبی دەڵێن: شایەتیدان و سوێندخواردن[2]. قەتادە دەڵێت: ﴿وَفَصۡلَ ٱلۡخِطَابِ﴾ واتە: دوو شایەت لەسەر داواکەرو سوێند لەسەر داوالێکراو. کەئەوە بریتی یە لە چارەسەرکردنی کێشەکان بە تەواوی[3]. ئەم کارە ئەو کارەیە کە پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) پێی هەڵدەسان. وە دەڵێت: هەروەها خاوەن باوەڕان‌و پیاوچاکان ئەمە بڕیارو کاری ئەم ئوممەتەیە هەتا ڕۆژی قیامەت. ئەبو عەبدوڕڕەحمانی سەلەمیش هەر وای وتووە. موجاهیدو سودی دەڵێن: ﴿وَفَصۡلَ ٱلۡخِطَابِ﴾ بریتیە لە بڕیاری ڕاست‌و تێگەیشتن‌و پێکان لەو بڕیارەدا[4]. دیسان موجاهید دەڵێت: (هو الفصل في الكلام و الحكم) یانی: جیاکاری و بڕینەوەیە لە قسەو لە بڕیارە کاندا. ئەمە هەموو شتێك دەگرێتەوە مەبەستیش هەر ئەوشتەیە، ئیبنو جەریریش هەر ئەم ڕایەی هەڵبژاردووە[5].

﴿وَهَلۡ أَتَىٰكَ نَبَؤُاْ ٱلۡخَصۡمِ إِذۡ تَسَوَّرُواْ ٱلۡمِحۡرَابَ ﴿٢١﴾ إِذۡ دَخَلُواْ عَلَىٰ دَاوُۥدَ فَفَزِعَ مِنۡهُمۡۖ قَالُواْ لَا تَخَفۡۖ خَصۡمَانِ بَغَىٰ بَعۡضُنَا عَلَىٰ بَعۡضٖ فَٱحۡكُم بَيۡنَنَا بِٱلۡحَقِّ وَلَا تُشۡطِطۡ وَٱهۡدِنَآ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلصِّرَٰطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَٰذَآ أَخِي لَهُۥ تِسۡعٞ وَتِسۡعُونَ نَعۡجَةٗ وَلِيَ نَعۡجَةٞ وَٰحِدَةٞ فَقَالَ أَكۡفِلۡنِيهَا وَعَزَّنِي فِي ٱلۡخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدۡ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعۡجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِۦۖ وَإِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلۡخُلَطَآءِ لَيَبۡغِي بَعۡضُهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٍ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّـٰلِحَٰتِ وَقَلِيلٞ مَّا هُمۡۗ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّـٰهُ فَٱسۡتَغۡفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّۤ رَاكِعٗاۤ وَأَنَابَ ۩ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرۡنَا لَهُۥ ذَٰلِكَۖ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلۡفَىٰ وَحُسۡنَ مَـَٔابٖ ﴿٢٥﴾﴾.

بەسەرهاتی دوو دادبەرەکە (الخصمين)

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَهَلۡ أَتَىٰكَ نَبَؤُاْ ٱلۡخَصۡمِ إِذۡ تَسَوَّرُواْ ٱلۡمِحۡرَابَ﴾ واتە: ئەتۆ دەنگوباسی ئەو دادبەرانەت بیست، کە لە شوورەی نوێژگەکەیەوە سەرکەوتن؟ ﴿إِذۡ دَخَلُواْ عَلَىٰ دَاوُۥدَ فَفَزِعَ مِنۡهُمۡۖ قَالُواْ لَا تَخَفۡۖ خَصۡمَانِ بَغَىٰ بَعۡضُنَا عَلَىٰ بَعۡضٖ فَٱحۡكُم بَيۡنَنَا بِٱلۡحَقِّ وَلَا تُشۡطِطۡ وَٱهۡدِنَآ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلصِّرَٰطِ﴾ واتە: کە چوونە ژوورەوە بۆ لای داود، لێیان ترساو ئەوانیش وتیان: نیگەرانیت نەبێت، دوو دادبەرین، یەك لە ئێمە

---

[1] الطبري (٢١/١٧١).

[2] الطبري (٢١/١٧٣).

[3] الطبري (٢١/١٧٣).

[4] الطبري (٢١/١٧٢).

[5] الطبري (٢١/١٧٣).

غەدری لەوی تر کردووە، کە چۆن ڕەوایە ئاوا لە نێوانماندا بڕیار بدە و لە دەستووری خودا لامەدەو ڕاستیمان نیشان بدە. زانایانی تەفسیر لێرەدا ڕووداوێکیان باس کردووە کە پڕە لە قسەی جوولەکەکان، هیچ فەرموودەیەك لە لایەن پێغەمبەرەوە (ﷺ) نەگەیشتووەتە ئێمە لەو بارەیەوە کە پێویست بێ بڕوای پێ بکەین، بەڵام ئیبنو ئەبی حاتەم فەرموودەیەکی ڕیوایەت کردووە کە سەنەدەکەی بە ڕاست نازانرێت چونکە یەزیدی ڕەقاش ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) هەرچەندە یەزید لە پیاوچاکان بووە بەڵام فەرموودەی ئەم یەزیدە لاوازە لە لای زانایانی فەرموودە. باشترین شت ئەوەیە کە تەنها متمانە بکرێتە سەر دەقی قورئان لەم ڕووداوەدا. زانینی ڕاستیەکەی بگێڕینەوە بۆ لای خودا خۆی. چونکە قورئان ڕاستەو ئەوەیشی باسی کردووە هەر ڕاستە.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَىٰ دَاوُۥدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ﴾ کاتێك چوونە لای داود لێیان ترسا. چونکە ئەو میحرابەکەیدا بوو کە بەرزترین شوێن بوو لە ماڵەکەیدا. فەرمانیشی دابوو کە هیچ کەسێك ئەو ڕۆژە نەچێتە لای، ئاگای لە خۆی نەبوو لە ناکاو دوو کەس لە دیواری میحرابەکەیەوە سەرکەوتن و چوونە لای. لە بارەی خۆیانەوە پرسیاریان لێ کرد. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ هَٰذَآ أَخِى لَهُۥ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِىَ نَعْجَةٌ وَٰحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِى فِى ٱلْخِطَابِ﴾ واتە: ئەم برای منە نەوەدو نۆ مەڕی هەیەو من تەنها مەڕێکم هەیە، وتی بە منی بسپێرەو لە کێشەکەدا من دەرەقەتی ئەو نەهاتم. ﴿وَعَزَّنِى فِى ٱلْخِطَابِ﴾ لە کێشەکەدا سەرکەوت بەسەرمدا. وتراوە: (عَزَّ يَعِزُّ) کاتێك سەرکەوتو زاڵ بوو. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِۦ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْخُلَطَآءِ لَيَبْغِى بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ﴾ واتە: وتی: کە مەڕەکەی تۆ دەخاتە ناو مەڕەکانی خۆی غەدر دەکات، بێگومان زۆر لە شەریك و هاوبەشان ستەم لە یەکتری دەکەن مەگین ئەوانەی باوەڕیان بە خوا هەیەو ئاکار چاکن، ئەویش کەمن. داود زانی تاقی کراوەتەوە، ئیتر تووشی پەشیمانی هات، سوژدەی بردو لە پەروەردگاری پاڕایەوە کە بیبەخشێت. عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ﴿فَتَنَّٰهُ﴾ واتە: تاقیمان کردووەتەوە.[1] ﴿وَخَرَّ رَاكِعًا﴾ واتە: سوژدەی برد. ﴿وَأَنَابَ﴾ واتە: پاڕایەوە کە بیبەخشێت. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿فَغَفَرْنَا لَهُۥ ذَٰلِكَ ۖ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَـَٔابٍ﴾ واتە: ئێمە لەو هەڵەی

---

[1] الطبري (٢١/١٨١).

بەخشیمان و ئەولە نزیکانی خۆمانەو گەڕانەوەی چاکی هەیە. واتە: ئەوەی کە داود کردی لەو شتانەیە کە دەوترێت: چاکەی پیاوچاکان گوناهی نزیکەکانی خودایە.

سوژدەی ناو سورەتی صاد (ص)

سوژدەی صاد لە سوژدە پێویستەکان (واجبەکان) نیە، بەڵکو سەژدەی شوکرە، بەڵگەیش لەسەری ئەو فەرموودەیە کە ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: سوژدەی (ص) لە سوژدە پێویستەکان نیەو من پێغەمبەری خودام بینیوە سوژدەی تیا دەبرد.[1] بوخاریو ئەبو داودو تیرمیزیو نەسائی لە تەفسیرەکەیدا ڕیوایەتیان کردووە، تیرمیزی دەڵێت: فەرموودەیەکی چاکو ڕاستە.[2] وە دیسان نەسائی لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەر(ﷺ) سوژدەی لە (ص)دا بردووەو فەرموویەتی: (داود سوژدەی تیابردووە (سەلامی خوای لێ بێت) داوای لێبوردنی کردووە ئێمەش سوژدەی تیا دەبەین، سوپاسی خودا دەکەین) تەنها نەسائی ڕیوایەتی کردووە.[3] سەنەدەکانی جێی بڕوان. بوخاریش لە تەفسیرەکەیدا ڕیوایەتی کردووە دیسان لە عەووامەوە دەڵێت: پرسیارم کرد لە موجاهید لە سوژدەی (ص) ئەویش وتی: پرسیارم کردووە لە ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) لە کوێدا سوژدەت بردووە. وتی: (ئایا تۆ ئەم ئایەتەت نەخوێندووەتەوە: ﴿وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيۡمَـٰنَ﴾[4] واتە: وە لە نەوەکانی نوحو داودو سولەیمانمان (ڕێنموونی کرد). ﴿أُوْلَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقۡتَدِهۡ﴾[5] واتە: ئەوانە (ئەو پێغەمبەرانەی باسکران) کەسانێك بوون خوا ڕێنموونی کردن دەی پەیڕەوی ڕێگاو ڕێبازی ئەوان بکە (ئەی موحەممەد (ﷺ)). داود یەکێك بووە لەو کەسانەی کە فەرمان دراوە بە پێغەمبەرەکەتان (ﷺ) کە شوێن ڕچەی ئەو بکەوێت. داود سوژدەی تیابردووە (سەلامی خوای لێ بێت) پێغەمبەری خودایش (ﷺ) سوژدەی تیابردووە.[6] ئەبو داودیش ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو سەعیدی خودریەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) لەسەر مینبەر سورەتی صادی خوێند کاتێك گەیشتە سوژدە هاتە خوارو سوژدەی برد خەڵکیش لەگەڵی

---

[1] أحمد (٣٩٥/١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] فتح الباري (٦٤٣/٢)، أبو داود (١٢٣/٢)، تحفة الأحوذي (١٧٦/٣)، النسائي في الكبرى (٣٤٢/٦).

[3] النسائي (١٥٩/٢)، فەرموودەیەکی باشە (جید).

[4] الانعام (٨٤).

[5] الانعام (٩٠).

[6] فتح الباري (٤٠٥/٨).

سوژدەیانبرد، لە ڕۆژێکی تـردا خوێنـدی کاتێك گەیشتە سـوژدە خۆیان بۆسـوژدە بردن ئامـادەکرد، سوژدە ببـەن پێغەمبـەر(ﷺ) فـەرمووی: (بێگومـان ئـەو سـوژدەیە سـوژدەی پەشیمانیو گەڕانـەوەی پێغەمبەرێکە بەڵام من ئێوەم دی خۆتان ئامادەکرد بۆی). هاتە خوارەوەو سوژدەی برد.[1] تـەنها ئـەبو داود ڕیوایـەتی کـردووە، سـەنەدەکەی لەسـەر مـەرجی هـەردوو سـەحیحەکەیە. ﴿وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَـَٔابٍ﴾ واتـە: داود لـە ڕۆژی قیامەتـدا لـە بەنـدە نزیکـەکانی خودایـە لەبـەر ئـەوەی کـە زۆر دەگەڕایەوە بۆ لای خوداو دادپەروەریش بوو لەگەڵ ئەوانەی کە لە ژێر دەستیدا بوون پلـەی بەرزیشی هەیە لە بەهەشتدا. وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە: (دادپەروەران لەسەر ئەو مینبەرانەن کە لـە نورن لە لای ڕاستی خوداوەو هەردوو دەستی پەروەردگاریش هەر ڕاستن ئەو کەسانەی کە دادپەروەرن لەناو کەس‌و کاریاندا لەناو ئەوانەیشدا کە لە ژێر دەسەڵاتیاندان).[2]

﴿يَـٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلْنَـٰكَ خَلِيفَةً فِى ٱلْأَرْضِ فَٱحْكُم بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ ٱلْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌۢ بِمَا نَسُوا۟ يَوْمَ ٱلْحِسَابِ ﴿٢٦﴾﴾

ئامۆژگاری بۆ کاربەدەست‌و فەرمانڕەواکان

خـوای گـەورە دەفــەرمووێت: ﴿يَـٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلْنَـٰكَ خَلِيفَةً فِى ٱلْأَرْضِ فَٱحْكُم بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ ٱلْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌۢ بِمَا نَسُوا۟ يَوْمَ ٱلْحِسَابِ﴾ واتــە: ئەی داود! جێنشینمان لەسەر زەوی داوە بە تۆ، بە تەرزێکی خودا پەسەند، بە کـاری مـەردم ڕابگـەو شوێن ئارەزووی خۆت مەکەوە، کە لـە ڕێـی خـودا لات بـدات. ئـەو کەسـانەی لـە ڕێـی خـودا لادەدەن، چونکە قیامەتیان لەبیر چووە، جەزرەبەی توندو تیژیان هەیـە. ئەمـە ئامۆژگـاری خـودای گەورەیـە بـۆ کاربەدەستان کە بڕیاری دادپەروەرانە لە نێوان خەڵکیدا بەجێ بێنن. بـەو شـێوەی کـە خـودا فـەرمانی پێداون لە لایەن خۆیەوە هەرگیز لێی لانەدەن. هەر کەسێك لە ڕێـی ئـەو لابدات و ڕۆژی قیامـەت لـەبیر خۆی بباتەوە ئەبێ چاوەڕوانی بـەڵێنو سـزای توندوتیـژی خـودا بکـات. ئیبنـو ئـەبی حاتـەم ڕیوایـەتی کردووە لە ئیبراهیمی ئەبو زورعەوە کە کتێبەکانی خوای خوێندبووەوە. وەلیدی کـوڕی عبـدالملك پێـی وت: تۆ کتێبی سەردەمی پێشووت خوێندووەتـەوەو قورئانیـشت خوێندووەتـەوەو لێـی تێگەیـشتووی، ئایا خەلیفەکان لێپرسینەوەیان لەگەڵدا دەکرێت؟ وتم ئەی گەورەی موسڵمانان بیڵێم؟ وتـی: بیڵـێ، لـە ئەمانی خوادای. وتم: ئەی گەورەی موسڵمانان! تۆ لەلای خودا بـەڕێزتری یـان داود(سـەلامی خـوای لێ

[1] أبو داود (١٤١٠)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] مسلم (١٤٥٨/٣).

بێـت) کـه خـودای مـەزن پێغەمبەرایـەتی و فەرمانڕەوایـشی پێکەوەپێـدابوو، پاشـان لـە کتێبەکەیـدا هەڕەشەی لێکردووەو فەرموویـەتی: ﴿يَـٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلْنَـٰكَ خَلِيفَةً فِى ٱلْأَرْضِ فَٱحْكُم بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ ٱلْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾! عیکریمە دەڵێـت: ﴿لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌۢ بِمَا نَسُوا۟ يَوْمَ ٱلْحِسَابِ﴾ ئەمـە پـێش و پاش خستنە یانی(لهم عذاب شديد يوم الحساب بما نسوا) واتە:جەزرەبەی توندو تیژ دەدرێـن لـە ڕۆژی قیامەتیدا بەهۆی ئەو لەبیر کردنەوەیانـەوە[1]. سـودیش دەڵێـت: یـانی (لهـم عـذاب شـديد بمـا تركـوا أن يعملوا ليوم الحساب) واتە: جەزرەبەی توندو تیژ دەدرێن لەبەر ئەوەی وازیـان هێنـاو کاریـان بـۆ ڕۆژی لێپرسینەوە نەکرد.[2] ئەم قسەیە زیـاتر لەگـەڵ دەقـی ئایەتەکـەدا گونجـاوە و خـوای سـبحانه وتعـالاش هاوکارە بۆ گەیشتن بەڕاستی یەکان.

﴿وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَـٰطِلًا ۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ ﴿٢٧﴾ أَمْ نَجْعَلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ كَٱلْمُفْسِدِينَ فِى ٱلْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ ٱلْمُتَّقِينَ كَٱلْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾ كِتَـٰبٌ أَنزَلْنَـٰهُ إِلَيْكَ مُبَـٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَـٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴿٢٩﴾﴾

مەبەست لە وەدیهێنانی دنیا

خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَـٰطِلًا ۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ واتە: ئێمە ئاسمانو زەویمان و ئەوەش کە لە بەینیاندایە بە خـۆڕایی دروسـت نـەکرد، ئەو کەسانەی وا بیردەبەن خوانەناسن. هـای بۆئەوانـەی خوانەناسـن، بـۆ ئـەو ئـاگرەی دەچـنە نـاوی. خوای مەزن باسی ئەوە دەکات کە ئەم مەردمـەی بـە خـۆڕایی دروسـت نـەکردووە بـەڵکو بـە تـەنها بـۆ خواناسی دروستی کردوون پاشان لە ڕۆژی قیامەتدا کۆیان دەکاتەوە پاداشـتی گوێڕایـەڵان دەداتـەوەو سزای خوانەناسانیش دەدات. بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَـٰطِلًا ۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟﴾ واتە: ئەوانەی کە چاوەڕوانی زیندووبوونەوەو ئامادەبوونی ڕۆژی قیامەت ناکەنو وا دەزانن هـەر ژیانی دنیایەو بەس. ﴿فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ واتە: هاوار بۆ ئەو کەسانە لـە ڕۆژی زیندووبوونـەوەو کۆبوونەوەیان لەوێدا لەو ئاگرەی کە بۆیان سازدراوە پاشان خوای گەورە ڕوونی کردووەتەوە بۆیان کە لە دادوەریو کارزانی خۆیەتی کە وەك یەك سـەیری خوانـاسو خوانـەناس ناکـاتو فەرموویـەتی: ﴿أَمْ

---

[1] الطبري (٢١/١٨٩).

[2] الطبري (٢١/١٨٩).

نَجۡعَلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَٱلۡمُفۡسِدِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِ أَمۡ نَجۡعَلُ ٱلۡمُتَّقِينَ كَٱلۡفُجَّارِ﴾ واتـە: ئـاخۆ ئێمـە ئەوانەی خاوەن باوەڕن‌و ئاکار چاکن، هەروەك ئەوانە دادەنێین کە لەم زەویـەدا بەدفـەڕن، یـاخۆ ئێمـە خۆپارێزان وەك گوناهباران دەژمێـردرین؟ واتـە: شـتی وا ناکـات‌و لـە لای خـوا وەك یـەك نـین. کەوایـە دەبێت ژیانێکی ترو جێگایەکی تر هەبێت گوێڕایەڵ پاداشتی خۆی وەردەگرێت‌و بەدکاریش سزا بدرێت.

ئەم ڕوونکردنەوەیە بەڵگەیە بۆ ئەو کەسانەی کـە خـاوەن ئـاوەزن‌و سروشـتێکی پاکیـان هەیـە لەسـەر ئەوەی کە دەبێت ڕۆژێك ببێت هەق‌و ناهەقی تێدا جیابکرێتـەوە. چـونکە ئێمـە سـتەمکارو لاسـاری زۆر دەبینین کە ماڵ‌و منداڵی زۆرو ژیان بە خۆشی لە دنیادا دەباتەسەر لە دوایـشدا دەمرێـت تووشـی هـیچ ئازارێك نابێت. خوانـاس‌و سـتەم لێکـراویش دەبیـنین بـەو ئـازارەوە سـەردەنێتەوەو دەمرێـت، دەبێـت خوای گەورە و کارزان‌و زانا بە کارزانی دادوەری خۆی کە بە ئەندازەی مێروله هەره وردیلەکان ناهـەقی بە هیچ کەس ناکات ئەم هەق‌و ناهەقە لە یەك جیا بکاتەوە، خۆ ئەگەر لە دنیا جیای نەکاتـەوە دەبێـت ڕۆژێکی تر جیا بکاتەوە پاداشتی خوانەناس بداتەوەو جەزرەبەی ناهەقیکاریش بدات. لەبەر ئەوەی کە قورئانی پیرۆز ئەو شوێن‌و ڕێگا ڕاستەمان بۆ دیـاری دەکـات‌و داوامـان لێـدەکات بـە ئـاوەزەوە بـیر لـە نیشانەکانی بکەینەوەو ئامۆژگـاری لێ وەردەگـرین‌و خـودای گـەورە فـەرموویـەتی: ﴿كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ﴾ واتە: ئەم قورئانە پڕ لە پیت‌و پیرۆزەمان بە خەڵات بـۆ تـۆ ناردەخوار تا لەسـەر نیشانەکانی ڕابمێـنن‌و خـاوەن دڵان ئامۆژگـاری لێ وەرگـرن. واتـە: خـاوەن دڵان، ﴿ٱلۡأَلۡبَٰبِ﴾ کۆی (لُب) واتە: عەقل‌و ئاوەز.

﴿وَوَهَبۡنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيۡمَٰنَۚ نِعۡمَ ٱلۡعَبۡدُ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ إِذۡ عُرِضَ عَلَيۡهِ بِٱلۡعَشِيِّ ٱلصَّٰفِنَٰتُ ٱلۡجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّيٓ أَحۡبَبۡتُ حُبَّ ٱلۡخَيۡرِ عَن ذِكۡرِ رَبِّي حَتَّىٰ تَوَارَتۡ بِٱلۡحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَيَّۖ فَطَفِقَ مَسۡحَۢا بِٱلسُّوقِ وَٱلۡأَعۡنَاقِ ﴿٣٣﴾﴾

باسی سولەیمانی کوڕی داوود (سەلامی خوایان لێ بێت)

خوای مەزن دەفـەرمووێت: ﴿وَوَهَبۡنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيۡمَٰنَۚ نِعۡمَ ٱلۡعَبۡدُ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ﴾ واتـە: سـولەیمانمان بـە خەڵات بەخشی بە داود ئای کە چەند عەبدێکی باش بوو، هەمیـشە ڕووی لـە ئێمـە بـوو. خـوای گـەورە باسی پێغەمبەر داود دەکات کە سولەیمانی بە خەڵات پێ بەخشی‌و کردی بە پێغەمبەر(سەلامی خوایان لێ بێـت) وەك لـە ئایـەتێکی تریـشدا فەرموویـەتی: ﴿وَوَرِثَ سُلَيۡمَٰنُ دَاوُۥدَ﴾[1] سـولەیمان بـووە میراتگری

[1] النمل (١٦).

داوود، واتە: جێنشینی لە پێغەمبەرێتیدا. چونکە پێغەمبەر داود (سەلامی خوای لێ بێت) کوڕو کاڵی زۆری تری هەبوو جگە لە سولەیمان لەبەر ئەوەی کە سەد ژنی ئازادی هەبوو. ﴿نِعْمَ ٱلْعَبْدُ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ﴾ سولەیمان عەبدێکی زۆر چاك بوو هەمیشە دەپاڕایەوە لە خوداو عیبادەتی دەکردو ڕوو لە خودا بوو، ﴿ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِٱلْعَشِىِّ ٱلصَّـٰفِنَـٰتُ ٱلْجِيَادُ ﴾ واتە: سەر لە ئێوارە وەختێك ئەسپانی ڕەسەنیان نیشان دا. واتە: کاتێك بووە سەرۆكو خاوەنی دەسەڵاتو ئەسپانی ڕەسەن، سەر لە ئێوارە ئەسپە ڕەسەنەکانیان بە بەرچاویدا تێپەڕاند، موجاهید دەڵێت: ئەو ئەسپانەی کە لەسەر سێ پەل دەوەستن‌و پەلی چوارەم بەرز دەکەنەوە، ﴿ٱلْجِيَادُ﴾ بە هەڵمەتن‌و توند غار دەدەن.[1] زۆرێك لە زانایانی پێشینەش هەر وایان وتووە. ئەبو داود ڕیوایەتی کردووە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) لە غەزای تەبوك یان خەیبەر گەڕایەوە پەردەیەك بە تاقیماڵەکەیانەوە بوو هەوا لێی دا هەندێ لە پەردەکەی لادا بوکڵە یاریەکانی عائیشە دەرکەوتن (ڕەزای خوای لێ بێت)، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (ئەی عائیشە ئەمانە چیە؟) وتی: بوکڵەکانمە لە نێوانیاندا ئەسپێکی باڵداری بینی لە پارچەیەکدا پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (ئەوە چیە کە لە ناویاندا دەیبینم؟) عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: ئەسپە، پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (ئەسپێك کە دوو باڵی هەیە؟) عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: (دەی نەتبیستووە کە سولەیمان (سەلامی خوای لێ بێت) ئەسپی هەبووە(باڵدار بووە) عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) ئەڵێ: پێغەمبەری خودا(ﷺ) پێکەنی (بە زەردەخەنەوە) هەتا من چاوم بە دانەکانی کەوت[2]. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿فَقَالَ إِنِّىٓ أَحْبَبْتُ حُبَّ ٱلْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّى حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِٱلْحِجَابِ ﴾ واتە: وتی: ئەوینی ڕەوەکەم (کۆمەڵی ئەسپو ماین) یادی خودای لەبیر بردم، هەتا لە چاو ون بوو. زۆرێك لە زانایانی پێشینە باسیان کردووە کە بینینی ئەسپەکان سەرقاڵی کرد تا کاتی نوێژی عەسر بەسەرچوو. گومانی تێدا نیە کە بە ئارەزوو وازی لێ نەهێنا، بەڵکو لە بیری چوو وەك چۆن پێغەمبەری خودا(ﷺ) لە ڕۆژی خەندەقدا لە سەرقاڵیدا نوێژی عەسری لەبیرچوو دوای مەغریب کردی. لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە بەچەند شێوەی تر لەوانە. لە جابیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ئەگێڕێتەوە کە عومەر(ڕەزای خوای لێ بێت) لە ڕۆژی خەندەقدا دوای خۆرئاوا هاتو قسەی بە خوانەناسانی قورەیش دەوت. وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) نوێژی عەسرم نەکرد هەتا وای لێ هات خۆر ئاوا بوو، پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (بە خوا منیش نوێژم نەکردووە). دەڵێت: چووین بۆ

---

[1] الطبري (٢١/١٩٢/١٩٣).

[2] أبو داود (٥/٢٢٧)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

بوتحان پێغەمبەری خودا(ﷺ) دەستنوێژی گرت بۆ نوێژو ئێمەش دەستنوێژمان گرت بـۆ نوێـژ، نوێـژی عەسری کرد دوای ئەوەی کە خۆر ئاوا بوو پـاش نوێـژی عەسـر نوێـژی مەغریبیـشی کـرد[1]. ﴿رُدُّوهَا عَلَىَّ فَطَفِقَ مَسۡحًۢا بِٱلسُّوقِ وَٱلۡأَعۡنَاقِ﴾ واتە: بیانگێڕنەوە، ئەوسا بە تیغ، دەسـتو پـێو ملیـان پەڕانـدن (و کرانە خێر). حەسەنی بەسری دەڵێت: نەخێر ووتـی: بـە خـوا (ئەمانـە) سـەرقاڵم ناکـات لـە بەندایـەتی خوای خۆم و ئەمە دوایین جارە. پاشـان فـەرمانی دا دایـان لـە ملیـان.[2] قـەتادەیش هـەر وای وتـووە. سودی دەڵێت: بە شمشێر دای لە ملو دەسـتو پێیـان.[3] عـەلی کـوڕی ئـەبو تەلحـە دەڵێـت: لـە ئیبنـو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەستی دەهێنا بە باڵو (موی سەر ملی ئەسـپو مـاین) پـشتیاندا لـە خۆشەویستیاندا.[4] ئیبنو جەریریش ئەم قسەی هەڵبژاردووەو دەڵێت: نابێت ئەو سزای گیانداران بـداتو دەستو پێیان ببڕێتو ماڵی بە فیڕۆ بدات بەبێ هۆکارێك. کاتێك ئـەو مەشـغوڵ بـووەو نوێـژی عەسـری لەبیرچووە ئەوانە هیچ تاوانێکیان نەبووە.[5] ئەوەی ئیبنو جەریر بـە لایـەوە پەسـەندە جێـی تێڕوانینـە، لەوانەیە لە شەرعی ئەواندا ئەم کارانە دروست بووبێت بە تایبەتی لـە کاتێکدا لەبـەر ڕەزامەنـدی خـودا تووڕە بووبێت کە هۆکار بوو بۆ سەرقاڵبوونی هەتا کاتی نوێژەکە بەسەرچووە. بۆیە کاتێك کە ئەوانەی داپاچیوەو کردوونی بە خێر، خودایش پاداشتی داوەتەوە بە چاکتر لەوانە کە (هەوا)ی ژێربار کرد بـۆی بە ئاسانی بۆ هەر شوێنی مەیلی لێ بووایە لە فەرمانیدا بوو، بەیانیان بە ئەندازەی مانگێکو ئێـوارانیش بە ئەندازەی مانگێك دەڕۆیشت. کە ئەمە چاکترو خێراتر بوو لە ئەسپەکان. ئیمامی ئەحمـەد ڕیوایـەتی کردووە لە ئەبو قەتادەو ئەبو دەهمائەوە کە هەردووکیان زۆر هاتوچۆی بەیتیان دەکرد وتیان: چووینە لای پیاوێکی خەڵکی بادیە. پیاوە لادێییەکە پێی وتین: پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) دەسـتی گـرتم ئـەوەی خودا فێری کردبوو منی لێ فێرکردو فەرمووی: (بێگومان تۆ شتێك واز لێ ناهێنی لـە بـەر خـوای گـەورە مەگین خوای گەورەش لەوە چاکتر دەبەخشێت بە تۆ)[6].

﴿ وَلَقَدۡ فَتَنَّا سُلَيۡمَٰنَ وَأَلۡقَيۡنَا عَلَىٰ كُرۡسِيِّهِۦ جَسَدٗا ثُمَّ أَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ ٱغۡفِرۡ لِي وَهَبۡ لِي مُلۡكٗا لَّا يَنۢبَغِي لِأَحَدٖ مِّنۢ
بَعۡدِيٓۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرۡنَا لَهُ ٱلرِّيحَ تَجۡرِي بِأَمۡرِهِۦ رُخَآءً حَيۡثُ أَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَٱلشَّيَٰطِينَ كُلَّ بَنَّآءٖ وَغَوَّاصٖ ﴿٣٧﴾

---

[1] فتح الباري (٢/٨٢)، مسلم (١/٤٣٨).
[2] الطبري (٢١/١٩٥).
[3] الطبري (٢١/١٩٥).
[4] الطبري (٢١/١٩٦).
[5] الطبري (٢١/١٩٦).
[6] أحمد (٥/٧٨)، ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی سەحیحە.

وَءَاخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي ٱلۡأَصۡفَادِ ﴿٣٨﴾ هَٰذَا عَطَآؤُنَا فَٱمۡنُنۡ أَوۡ أَمۡسِكۡ بِغَيۡرِ حِسَابٖ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلۡفَىٰ وَحُسۡنَ
مَـَٔابٖ ﴿٤٠﴾﴾

تاقیکردنەوەی سولەیمان و ڕێزلێنانی لە دوایدا

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَلَقَدۡ فَتَنَّا سُلَيۡمَٰنَ وَأَلۡقَيۡنَا عَلَىٰ كُرۡسِيِّهِۦ جَسَدٗا ثُمَّ أَنَابَ ﴾ واتە: ئێمە سولەیمانیشمان تاقی کردەوەو لاشەیەکمان هاوێشتە بان کورسیەکەی‌و دیسان هەر ڕووی کردە ئێمە. خوای گەورە باسی چۆنیەتی ئەو لاشەیەی نەکردووە کە خراوەتە سەر کورسیەکەی سولەیمان نازانین ئەو لاشەیە چیەو چۆن بووە؟ بەڵام ئێمە باوەڕمان وایە کە خودا تاقی کردەوە بەو لاشەیە کە فڕێ درایە سەر کورسیەکەی. هەرچی لەو بارەیەوە وتراوە هەموو لە جوولەکەکانەوە وەرگیراوە ڕاست‌و درۆیمان بۆ جیاناکرێتەوە خودا خۆی دەزانێت، ﴿ثُمَّ أَنَابَ﴾ واتە: پاش ئەو تاقی کردنەوەیە هەر ڕووی کردە خواو پاڕایەوەو داوای لێبوردنی لێ کردو پاشان داوای دەسەڵاتێکی لێ کرد کە دوای ئەو نەکەوێتە دەستی هیچ کەسێکی تر ﴿قَالَ رَبِّ ٱغۡفِرۡ لِي وَهَبۡ لِي مُلۡكٗا لَّا يَنۢبَغِي لِأَحَدٖ مِّنۢ بَعۡدِيٓۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡوَهَّابُ﴾ واتە: وتی: ئەی پەروەردگارکەم! عافووم بکەو سامانێکی وام بدەیە کە لە دوای من گیری هیچ کەسی تر نەکەوێت، بەخشندەی هەرە گەورە تۆی. ﴿لَّا يَنۢبَغِي لِأَحَدٖ مِّنۢ بَعۡدِيٓ﴾ واتە: سولەیمان داوای کرد لە خودا کە دەسەڵاتێکی بداتێ هیچ کەسێك دوای ئەو ئەو دەسەڵاتەی پێ نەدرێت لە ئادەمیزاد. دەقی ئایەتەکەش هەر وا دەگەیەنێت‌و فەرموودەی سەحیحیش هاتووە لەو بارەیەوە لە چەند ڕێگاوە لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ئەویش لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە فەرموویەتی: عفریتێك لە جنۆکە دوێنی لە ناکاو هاتە بەر دەمم بۆ ئەوەی نوێژەکەم پێ ببڕێت. خوای گەورە زاڵی کردم بەسەریدا ویستم بیبەستمەوە بە کۆڵەکەیەك لە کۆڵەکەکانی مزگەوتەوە هەتا بەیانی هەمووتان سەیری بکەن قسەکەی برام سولەیمان پێغەمبەرم (سەلامی خوای لێ بێت) هاتەوە یاد کە وتی: ﴿رَبِّ ٱغۡفِرۡ لِي وَهَبۡ لِي مُلۡكٗا لَّا يَنۢبَغِي لِأَحَدٖ مِّنۢ بَعۡدِيٓ﴾ (روح)دەڵێت: بۆیە پێغەمبەریش(ﷺ) بەسەرشۆڕی دەری کرد.[1] هەر بەم شێوەیە موسلیم‌و نەسائی ڕیوایەتیان کردووە.[2] دیسان موسلیم لە سەحیحەکەیدا ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو دەردائەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) هەڵسا نوێژ بکات گوێمان لێ بوو

---

[1] فتح الباري (٦٦٠/١).

[2] مسلم (٣٨٤/١)، النسائي في الكبرى (٤٤٣/٦).

دەیفەرموو: (پەنا دەگرم بە خودا لە تۆ (پاشان فەرمووی) لەعنەتت لێ دەکەم بەو لەعنەتەی کە خوا لێی کردووی سێ جار، دەستی ڕاکێشا وەك ئەوەی دەست بۆ شتێك بەرێت، کاتێك نوێژەکەی تەواو کرد، وتمان: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) گوێمان لێت بوو لە نوێژەکەتدا شتێکت دەفەرموو، لێمان نەبیستبووی لەمەوپێش، وەچاومان لێت بوو دەستت ڕاکێشا. پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (دوژمنی خوا شەیتان بە گڕێك لە ئاگرەوە هاتو ویستی بیدا بە ڕومدا منیش وتم: پەنا دەگرمو خۆم دەپارێزم بە خودا لە تۆ. سێ جار. پاشان وتم: لەعنەتت لێ دەکەم بەو لەعنەتە تەواوەی خوا لێی کرد. هەر نەچووە دوا. سێ جار پاشان ویستم بیگرم سوێند بەخوا ئەگەر دوعاکەی برامان سولەیمان نەبووایە. دەبووایە بە شەتەکدراویو بەستراوی بمایەتەوە تابەیانی منداڵانی خەڵکی مەدینە یاریان پێ بکردایە).[1]

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿فَسَخَّرْنَا لَهُ ٱلرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِۦ رُخَآءً حَيْثُ أَصَابَ ﴾ واتە: ئێمە بامان بۆ ڕام هێنا (بە فەرمانی ئەو) بە نەرمی بۆ هەر کوێیەك بیویستایە دەکەوتەڕێ. حەسەنی بەسری دەڵێت: کاتێك سولەیمان (سەلامی خوای لێ بێت) لەبەر خاتری خودا تووڕە بوو دای لە ملی ئەسپەکان خوای گەورە پاداشتی داوە بە چاکترو تیژتر لەوانە بە (هەوا) کە بەیانیان بە ئەندازەی ڕۆیشتنی مانگێك ئەڕۆیشت و ئێوارانیش هەروەها.[2] ﴿حَيْثُ أَصَابَ ﴾ واتە: بۆ هەر کوێ بیویستایە دەڕۆیشت لە وڵاتدا. وە دەفەرمووێت: ﴿ وَٱلشَّيَٰطِينَ كُلَّ بَنَّآءٍ وَغَوَّاصٍ ﴾ واتە: وە هەموو شەیتانەکانمان بۆ ڕام هێنابوو کە بیناسازو مەلەوانی ژێردەریا بوون. واتە: هەندێ لەو شەیتانانەی بەکاردەهێنرا بۆ دروستکردنی کۆشكو تەلارو پەیکەر، دەفری گەورە لە وێنەی حەوزو مەنجەڵی زل فراوان چەندین کاری تری گران کە لە توانای مرۆڤدا نیە. هەندێکی تریان مەلەوانی ژێردەریا بوون مرواریو شتی بەنرخیان دەردەهێنا لە ژێردەریا نەبووایە دەست نەدەکەوت، خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَءَاخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِى ٱلْأَصْفَادِ ﴾ واتە: هێندێکی تریش زنجیر لە مل هاتبوونە بەرفەرمانی. واتە: بە زنجیری ئاسن بەسترابوونەوە لەوانەی کە سەرپێچیان دەکردو نەیاندەویست کار بکەن، یان بە چاکی کاریان نەدەکرد تەمەڵی دەکرد. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿هَٰذَا عَطَآؤُنَا فَٱمْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ واتە: سامانێکمان پێ بەخشیوی کە لە ژمارە دەرچووە؟ سا تۆ یان چاکەی لێ بکە، یان ڕای بگرە. واتە: ئەوەی کە بە تۆمان بەخشیوە لە سامانو دەسەڵاتی تەواو وەك خۆت داوات لێ کردین بە ئارەزووی خۆت بە کێی دەدەی بیدەو بە کێشی نادەی مەیدە بۆت ڕەوایەو چاکە، لەسەرت نانوسرێت. لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە کاتێك پێغەمبەری

[1] مسلم (١/٣٨٥).

[2] الطبري (٢١/٢٠١).

خودا(ﷺ) سەرپشك كراو ڕێی پێدرا لە نێوان ئەوەی كە پێغەمبەرێكی فرستادە بێت یان پێغەمبەرێكی خاوەن سامانو دەسەلآت بێت، بە مەیلی خۆی ئەوەی خودا پێی داوە بیدا بە هەر كەسێكو نەیدات بە هەر كەسێك. پرسیاری لێ نەكرێتو گوناهیش نەكات. پلەی یەكەمی هەڵبژارد دوای وتووێژ لەگەڵ جوبەرئیلدا (سەلامی خوای لێ بێت) پێی وت: ملكەچ بەو تەوازوعت هەبێت، بۆیە یەكەمی هەڵبژارد چونكە پلەی بەرزتر دەبوو لە لای خودای گەورە. وە لە ڕۆژی قیامەتیشدا ڕێزدارترە. هەرچەندە ئەو پلەی دووهەمەش هەر پێغەمبەرێتیە لەگەڵ ئەو هەموو دەسەلآتە گەورەیە لە دنیاو لە دواڕۆژیشدا. بۆیە خوای بالآدەست كاتێك ئەو دەسەلآتەی داوە بە سولەیمان (سەلامی خوای لێ بێت) لە دنیادا فەرمووشیەتی كە لە دواڕۆژدا دیسان خاوەن بەشە، فەرموویەتی: ﴿وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَـَٔابٍ﴾ سولەیمانیش لە نزیكەكانی خۆمانەو گەڕانەوەی چاكی هەیە. واتە: لە دنیاو لە ڕۆژی قیامەتدا.

﴿وَٱذْكُرْ عَبْدَنَآ أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَسَّنِىَ ٱلشَّيْطَـٰنُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ﴿٤١﴾ ٱرْكُضْ بِرِجْلِكَ ۖ هَـٰذَا مُغْتَسَلٌۢ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ أَهْلَهُۥ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِى ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَٱضْرِب بِّهِۦ وَلَا تَحْنَثْ ۗ إِنَّا وَجَدْنَـٰهُ صَابِرًا ۚ نِّعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾﴾

باسی ئەیوب پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت)

خوای گەورە باسی بەندەو پێغەمبەری خۆی ئەیوب (سەلامی خوای لێ بێت) دەكات كە تاقی كردووەتەوەو تووشی ئازارو مەینەتی كرد لە سامانو منداڵو لاشەدا هەتا وای لێ هات بە ئەندازەی سەرە دەرزیەك لە لاشەیدا نەما ساغ بێت تەنها دڵی نەبێت. هیچ شتێكی نەما كە سوودی لێ وەربگرێت لەو نەخۆشیەدا كە تووشی بووە. خێزانەكەی نەبێت هەر خۆشی دەویست چونكە باوەڕی بە خواو پێغەمبەرەكەی بەهێز بوو. دەچوو ئیشی دەكرد بۆ خەڵكی بە كرێ دەیدایە خواردەمەنیو دەرخواردی دەداو خزمەتی دەكرد ماوەی هەژدە ساڵ. ئەیوب پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت) لە پێش ئەم نەخۆشیەدا ماڵو منداڵێكی چاكی هەبوو ژیانی زۆر بە خۆشی لە دنیادا دەبردەسەر. هیچی نەما تا وای لێهات لە شوێنێكدا دوور لە خەڵك مایەوە لەو ماوەیەدا كەس نزیكی نەدەكەوتەوە لە كەسوكاری دوورو نزیك تەنها ژنەكەی نەبێت (ڕەزای خوای لێ بێت) شەوو ڕۆژ لە لای بوو ئەو كاتانە نەبێت كە ئیشی بۆ خەڵكی دەكرد بە پەلە دەگەڕایەوە بۆ لایو هەرگیز لێی دوورنەدەكەوتەوە. ئەم ئازارە درێژەی كێشاو حاڵی زۆر خراپ بوو هەتا ئەم مەینەتو ئازارە بە فەرمانی خودا كۆتایی هات ماوەكەی تەواو بوو، ئەیوب بەكوڵ پاڕایەوە لە خودای هەموو جیهانیانو پەروەردگاری پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ

بێت) ووتی: ﴿أَنِّي مَسَّنِيَ ٱلضُّرُّ وَأَنتَ أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ﴾[1] واتـە: بـە ڕاستی مـن زیـان‌و ئازارو نەخۆشـی دووچارم بووەو تۆش میهرەبانترینی میهرەبانانی. لەئایەتێکی پـیرۆزی تـردا ئەفـەرموێ: ﴿وَٱذۡكُرۡ عَبۡدَنَآ أَيُّوبَ إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَسَّنِيَ ٱلشَّيۡطَٰنُ بِنُصۡبٖ وَعَذَابٍ﴾ واتـە: لـە ئـەیوبیش کـە لـە عەبـدانی ئێمـە بـوو بیربکەوە لەو کاتەدا هاواری بۆ پەروەردگاری هێنا: ئەوا شەیتان منی تووشی ئازارو لەش بەباری کرد. وتراوە: (نُصب)بە لەش بەباری‌و (عذاب)بە ئازار چەشتن‌و بە لەناوچوونی مـاڵ‌و منـداڵ. ئـا لـەو کاتـەدا خوای زۆر بە بەزەیی‌و دلۆڤان بـە هانایـەوە هـات‌و پاڕانەوەکـەی لێ وەرگـرت. فـەرمانی پێکـرد کـە لـە شوێنەکەی خۆی هەڵسێت‌و پای خۆی بکوتێ بە زەمیندا، ئەیوب هەڵساو پای خـۆی کوتـا بـە زەویـدا. خوای مەزن سەرچاوەیەکی ئاوی لە ژێر پێیدا هەڵقولانـد فـەرمانی پێکـرد کە خـۆی لەناویـدا بشۆرێت هەرچی ئێش‌و ئازار بوو لە لەشیدا نەماو ڕۆیشت، پاشان داوای لێکرد کە جارێکی تر لە شوێنێکی تـردا پێی بدا بە زەمینداو کانیەکی تری هەڵقولاند فەرمانی دایە کە لێی بخواتەوە. هەرچی نەخۆشـی هـەبوو لەناو سکیدا نەماو ڕۆیشت‌و لەشی لـە ڕووی دەرەوەو نـاوەوە بـە تـەواوی چـاك بـووەوە. بۆیـە خـوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ٱرۡكُضۡ بِرِجۡلِكَۖ هَٰذَا مُغۡتَسَلُۢ بَارِدٞ وَشَرَابٞ﴾ واتە: پای خۆت بکوتە بە زەمیندا، کە ئەمـە سەرچاوەیەکە بۆ مەلەکردن دەست دەدات‌و ساردە دەشکرێت لێی بخۆیەوە. ئیبنو جەریرو ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتیان کـردووە لـە ئەنەسـی کـوڕی مالیکـەوە (ڕەزای خـوای لێ بێـت) دەڵێـت: پێغەمبـەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (پێغەمبەری خـوا ئـەیوب (سـەلامی خـوای لێ بێـت) هـەژدە سـاڵ بـەو (تـاقی کردنەوەیەوە) مایەوە کەس نزیکی نەدەکەوتەوە لە دوورو نزیك تەنها دوو پیـاو نـەبێت لـە هاوەڵـە زۆر چاکەکانی کە هاتوچۆیان دەکرد، یەکێکیان وتی بە هاوەڵەکەی: بە خوا لەوانەیە ئـەیوب تـاوانێکی وای کردبێت هیچ کەسێك لە جیهانـدا تـاوانی وای نـەکردبێت. هاوەڵەکـەی پێـی وت: کامەیـە ئـەو تاوانـەی؟ وتـی: لـە مـاوەی هـەژدە سـاڵدا خـوا بـەزەیی پێیـدا نەهاتووەتـەوەو ئـەوەی تووشـی بـووە سـاڕێژی نەکردووەو لەسەری لانەبردووە، ئێوارەیەك هەردووکیان چوونە لای ئەیوب، پیاوەکە خـۆی بـۆ نـەگیراو ڕای هاوەڵەکەیی پێ وت. ئەیوبیش (سەلامی خوای لێ بێت) وتی: هیچ ئاگام لەوە نیە تۆ دەیڵێـی ئـەوە نەبێت کە خودا خۆی دەزانـێ، مـن (تێئەپـەڕیم) بـە لای دوو پیـاودا کـە مشـت‌و مڕیـان ئـەکرد و نـاوی خودایان دەبرد، منیش ئەگەڕامەوە ماڵەوە و لەجیاتی ئەوان کەفارەتی سوێنەکانیانم ئـەدا چونکە پـێم ناخۆشبوو کە باسی خوا بە ناهەقی بکەن، جا دەڵێ: ئەیوب پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت) دەچـوو بۆ پێویستی دەرکردنی خۆی کاتێك تەواوی دەکرد خێزانی دەستی دەگرت هـەتا دەیگەیانـدە شـوێنی

---

[1] الانبیاء (٨٣).

خۆی. ڕۆژێك خێزانی دواکەوت خوای مەزن وەحی نارد بۆ ئەیوب تا پێی بکوتێ بە زەمینـدا کە ئـەمـە سەرچـاوەیەکە بـۆ خۆشـۆردنو ساردیـشەو بـۆ خواردنـەوەش دەشـێت، ﴿ٱرۡكُضۡ بِرِجۡلِكَۖ هَٰذَا مُغۡتَسَلُۢ بَارِدٞ وَشَرَابٞ﴾ خێزانـی کـە دواکـەوت لای کـردەوەو سـەیری کـرد بـەرەو ڕووی هـات خـوای مـەزن چـاکی کردبووەوە نەخۆشی پێوە دیار نەمابوو، چاکتریش لە یەکەم جاری کاتێك خێزانی چاوی پێکەوت وتی: ئەرێ خودا چاکت بۆ بکات، ئایا ئەو پێغەمبەرەی خـودا کـە تووشـی تـاقی کردنـەوە بـوو نـەتبینیوە؟ سوێند بە خوا کەسم نەبینیوە کە وەك تۆ لەو بچێت لە کاتی لەش ساغیدا، ئەیوب وتـی: بێگومـان مـن ئەوم. وتی: دوو پەڵەکشتوکاڵی هەبوو یەکێکیان گەنم بوو ئەوی تریان جۆ بوو. خوای گەورە دوو پەڵە هەوری نارد ئەوەندە ئاڵتونی بارانـد بەسـەر مـەڵۆ گەنمەکـەدا هـەتا لافـاویکرد. پەڵەهەورەکـەی تـریش ئەوەندە ئاڵتونی باراند بەسەر جۆیەکەدا هەتا لافاوی هەستا. ئەمە قـسەی ئیبنـو جـەریرە (ڕەحمـەتی خوای لێ بێت).[1] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێـت) دەڵێـت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (کاتێك ئەیوب پێغەمبەر(سەلامی خـوای لێ بێـت) خـۆی دەشـۆرد بـە ڕووتی کوللەی لە زێڕ ئەکەوت بەسەریدا ئەویش دەیخستنە ناو جلەکەی، خوای مەزن بانگی کـرد: ئـەی ئەیوب! ئایا بێ نیازم نەکردی لەو شتانەیکە بە چاوی خۆت دەیبینـی؟ ئـەیوب وتـی: بـەڵێ. بـەڵام بـێ نیاز نیم لە خێـرو بێـری تـۆ). ئـەم حەدیسە بوخـاری بـە تـەنها هێناویـەتی.[2] هـەر بۆیـە خـوای مـەزن فەرموویەتی: ﴿وَوَهَبۡنَا لَهُۥٓ أَهۡلَهُۥ وَمِثۡلَهُم مَّعَهُمۡ رَحۡمَةٗ مِّنَّا وَذِكۡرَىٰ لِأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ﴾ واتـە: لـە بـەزەیی خۆمانـەوە وردو درشتی خێزانیو هێندەی تریشمان پێ بەخشی، تا ببێتە بیرەوەری بـۆ هـەموو خـاوەن ئـاوەزان. حەسەنو قەتادە دەڵێن: خوای گەورە هەموو خێزانەکەی بۆ زیندووکردەوە ئەوەنـدەی تریشی لەگـەڵ ئەوان پێ بەخشی.[3] وە دەفەرموێت: ﴿رَحۡمَةٗ مِّنَّا﴾ واتە: لە بەزەیی خۆمانـەوە بـۆ ئـەیوب لەسـەر ئـەو خۆڕاگریو نەپساویەیو گەڕانەوەو خۆ بە کەم زانینیو پاڕانەوەی لێمـان، ﴿وَذِكۡرَىٰ لِأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ﴾ وە بۆ ئەوانەش کە خاوەن ئاوەزن هەتا بزانن کە پاشەڕۆژی خـۆڕاگری ڕزگـاربوونو خۆشـی ئازادبوونـەوە. خــوای باڵادەســت دەفــەرموێت: ﴿وَخُذۡ بِيَدِكَ ضِغۡثٗا فَٱضۡرِب بِّهِۦ وَلَا تَحۡنَثۡۗ إِنَّا وَجَدۡنَٰهُ صَابِرٗاۚ نِّعۡمَ ٱلۡعَبۡدُ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٞ﴾ واتە: چەپکێك شوڵی وردو لقی تـازەدەرکردوو بگـرە دەسـتتو پێـی لێـدە، بـا سـوێندەکەت لێ نەکەوێت. ئێمە ئەومان بە پیاوێکی بە حەوسەڵە هاتە بەرچاو، عەبدی چاك بوو، بە ڕاستی ئەو تۆبـەکار

---

[1] الطبري (٢١/٢١١).

[2] البخاري (٢٧٩/٣٣٩١/٧٤٩٣).

[3] الطبري (٢١/٢١٢).

بوو. چونکە ئەیوب تووڕە بووبوو لە ژنەکەی لەسەر کارێك کە کردبووی، سوێندی خوارد کە خوا شیفای داو چاکی کردەوە سەد داری لێ بدا کاتێك خودای مەزن چاکی کردەوەو شیفای بۆ نارد پاداشتی ئەو ژنەی کە ئەو خزمەتە زۆرەی کردو زۆر بە سۆزو بەزەیی‌و چاکەخواز بوو لەگەڵی ئەوە نەبوو کە سەد داری لێ بدا. بۆیە خوای مەزن فەرمووی: کە چەپكێك شوڵی وردو ناسك هەڵگرێت بە ئەندازەی سوێندەکەی کە سەد دار بوو لێی بدات بە یەك جار. تا سوێندەکەی نەکەوێت‌و ڕزگاری ببێت‌و نەزەرکەیشی بەجێ بێنێت. ئەمەش هۆکاری ڕزگاری‌و دەروویەکە بۆ ئەو کەسانەی لەخواترس‌و تۆبەکارن‌و دەگەڕێنەوە بۆ لای خودا. بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿إِنَّا وَجَدْنَٰهُ صَابِرًا نِّعْمَ ٱلْعَبْدُ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ﴾ خوای گەورە وەسفی دەکات کە بەندەیەکی چاك‌و هەمیشە گەڕاوە بووە بۆ لای. بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجْعَل لَّهُۥ مَخْرَجًا ۝٢ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُۥٓ إِنَّ ٱللَّهَ بَٰلِغُ أَمْرِهِۦ قَدْ جَعَلَ ٱللَّهُ لِكُلِّ شَىْءٍ قَدْرًا﴾[1] واتە: وە هەر کەسێك خواناس بێت خوا دەرووی لێ دەکاتەوە، وە ڕزق‌و ڕۆزی دەدات لە لایەکەوە کە بە خەیاڵیدا نەهاتووەو هەر کەسێك پشت بە خوا ببەستێ ئەوە خوای بەسە بە ڕاستی خوا کارو فەرمانی خۆی بە ئەنجام دەگەیەنێت بێگومان خوا بۆ هەموو شتێك ئەندازەیەکی دیاری کردووە.

﴿وَٱذْكُرْ عِبَٰدَنَآ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ أُو۟لِى ٱلْأَيْدِى وَٱلْأَبْصَٰرِ ۝٤٥ إِنَّآ أَخْلَصْنَٰهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى ٱلدَّارِ ۝٤٦ وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ ٱلْمُصْطَفَيْنَ ٱلْأَخْيَارِ ۝٤٧ وَٱذْكُرْ إِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَذَا ٱلْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنَ ٱلْأَخْيَارِ ۝٤٨ هَٰذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَـَٔابٍ ۝٤٩﴾

باسی ئەو پێغەمبەرانەی لە هەڵبژاردە چاکەکانن

خوای گەورە باسی چاکە و چاکی پێغەمبەرەکانی دەکات (سەلامی خوایان لێ بێت) دەفەرموێت:

﴿وَٱذْكُرْ عِبَٰدَنَآ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ أُو۟لِى ٱلْأَيْدِى وَٱلْأَبْصَٰرِ﴾ واتە: عەبدەکانمان ئیبراهیم‌و ئیسحاق‌و یەعقوبیش وەبیر بێنەرەوە، کە هەموویان خاوەن دەست‌و دڵ ڕۆشن بوون. مەبەستی: بەو ئاکارە چاك‌و زانستە بەسوودەیان هەروەها ئەو هەموو عیبادەتە زۆرو چاوو دڵ ڕۆشنیەیانە. عەلی کوڕی ئەبو تەڵحە دەڵێت: لە ئیبنو عەبباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ﴿أُو۟لِى ٱلْأَيْدِى﴾ واتە: خاوەن توانا و بە عیبادەت. ﴿وَٱلْأَبْصَٰرِ﴾ واتە: تێگەیشتوو لە دیندا.[2] قەتادەو سوودی دەڵێن: توانایان پێدرا لە

---

[1] الطلاق (٢-٣).

[2] الطبري (٢١/٢١٥).

خواناسیو دڵ ڕۆشنی لە دینـدا. خـوای گـەورە دەفـەرموویت: ﴿ إِنَّآ أَخۡلَصۡنَٰهُم بِخَالِصَةٖ ذِكۡرَى ٱلدَّارِ ﴾ چونکە هەمیشە قیامەتیان وەبیر خەڵك دەهێنایەوە، بوونە دۆستی تایبەتیمان. موجاهید دەڵێت: واتە: وامان لێ کردن هەمیشە کاریان بۆ ڕۆژی قیامەت دەکردو بیریان لـە هیـچی تـر نـەدەکردەوە.[1] سـودی دەڵێت: هەمیشە باسی ڕۆژی دواییو کاریان هـەر بـۆ ڕۆژی دوایـی بـوو.[2] مـالکی کـوڕی دینـار دەڵێـت: خوای مەزن خۆشەویستیو باسی دنیای لە دڵ لابردبوونو تەنها خۆشەویستیو باسـی ڕۆژی دوایـی لـە دڵدا جێگیرکردبـوو لایـان. قـەتادە دەڵێـت: خـەڵکیان ئاگـاداردەکردەوە لـە ڕۆژی قیامـەتو داوایـان لێ دەکردن کە کار بۆ قیامەت بکـەن.[3] خـوای گـەورە دەفـەرموویت: ﴿ وَإِنَّهُمۡ عِندَنَا لَمِنَ ٱلۡمُصۡطَفَيۡنَ ٱلۡأَخۡيَارِ ﴾ واتە: ئەوان بە لای ئێمەوە لە هەڵبژاردە چاکەکانن. واتە: لە بەندە هەڵبژاردەو دیارو دەستنیـشانکراوو چـاکەکانی ئێمـەن. وە دەفـەرموویت: ﴿ وَٱذۡكُرۡ إِسۡمَٰعِيلَ وَٱلۡيَسَعَ وَذَا ٱلۡكِفۡلِۖ وَكُلّٞ مِّنَ ٱلۡأَخۡيَارِ ﴾ واتـە: ئیسماعیلو ئەلیەسەعو زەلکیفلیشت لەبیر نەچێت. هەموویان لە پیاوچاکانن. بـاسو بەسـەرهاتیان بە تەواوی لە سورەتی (الانبیـاء)دا کـراوە پێویـست ناکـات لێـرەدا دووبـارەی بکەینـەوە، ﴿ هَٰذَا ذِكۡرٞۚ وَإِنَّ لِلۡمُتَّقِينَ لَحُسۡنَ مَـَٔابٖ ﴾ واتە: ئەمە بۆ بیرەوەریەکەو ئەوانەی لە خواترس بوون لەو دنیا جێگەیان خۆشە. واتە: ئەمە ئامۆژگاریـەك بـوو بـۆ کەسـێك دەرسـی لێ وەربگرێـت. سـودی دەڵێـت: واتـە: ئـەم قورئانـە پیرۆزە[4].

﴿ جَنَّٰتِ عَدۡنٖ مُّفَتَّحَةٗ لَّهُمُ ٱلۡأَبۡوَٰبُ ﴿٥٠﴾ مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا يَدۡعُونَ فِيهَا بِفَٰكِهَةٖ كَثِيرَةٖ وَشَرَابٖ ﴿٥١﴾ ۞ وَعِندَهُمۡ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ أَتۡرَابٌ ﴿٥٢﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوۡمِ ٱلۡحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰذَا لَرِزۡقُنَا مَا لَهُۥ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾ ﴾

باسی پاشەڕۆژی خۆشبەختان

خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿ جَنَّٰتِ عَدۡنٖ مُّفَتَّحَةٗ لَّهُمُ ٱلۡأَبۡوَٰبُ ﴾ واتە: باغاتێکە نـەمانی بەسـەردا نایـەتو دەرگایان بۆ کراوەتەوە. خوای مەزن باسی بەنـدە خـاوەن بـاوەڕو بەختـەوەرەکانی دەکـات لـە ڕۆژی دوایدا چەندە جێگەیان خۆشەو بەختەوەرن دەفـەرموویت: ﴿ جَنَّٰتِ عَدۡنٖ ﴾ بەهەشـتێك کـە هەتاهەتایـە بەردەوامـە، ﴿مُّفَتَّحَةٗ لَّهُمُ ٱلۡأَبۡوَٰبُ﴾ واتـە: ئـەم ئـەلفو لامـە لێـرەدا بـە مانـای ئیزافەیـە واتـە دەرگاکـانی

---

[1] الطبري (٢١/٢١٨).

[2] الطبري (٢١/٢١٨).

[3] الطبري (٢١/٢١٧).

[4] الطبري (٢١/٢٢٠).

بەهەشتیان بۆ کراوەتەوە ، هەر کاتێك هاتن دەرگا لەسەر پشتە بۆیان. ﴿ مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا يَدۡعُونَ فِيهَا بِفَٰكِهَةٖ كَثِيرَةٖ وَشَرَابٖ ﴾ واتە: لەوێ پاڵیان داوەتەوە. هەر کاتێك هاتن دەرگای لەسەر پشتە بۆیان، هەر میوەو خواردنەوەیەك ئارەزوو بکەن و داوای دەکەن. ﴿ مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا ﴾ واتە: پاڵیان داوەتەوە تیایدا لە ژێر پەردەدا. ﴿يَدۡعُونَ فِيهَا بِفَٰكِهَةٖ كَثِيرَةٖ﴾ واتە: هەرچی ئارەزوو بکەن تیایەتیو ئامادەکراوە بۆیان، ﴿وَشَرَابٖ ﴾ لە هەر جۆرو ڕەنگێك بەردەستو خزمەتکارەکان بۆیان دێنن. ﴿وَعِندَهُمۡ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ﴾ زۆر ئافرەتی هاوتەمەنیان لە لا هەیە، لە ڕووی نامۆ چاو دادەخەن. بۆ مێردەکانیان نەبێت ناڕوانن‌و لا ناکەنەوە بەلای کەسێکی تردا، ﴿أَتۡرَابٌ ﴾ واتە: هاوتەمەنن، ئەمە مانای قسەکەی ئیبنو عەباس‌و (ڕەزای خوای لێ بێت) موجاهیدو سەعیدی کوڕی جوبەیرو موحەمەدی کوڕی کەعبو سودیە.[1] ﴿ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوۡمِ ٱلۡحِسَابِ ﴾ ئەمانە هەر ئەو شتانەن کە بەڵێنتان پێدرابوو، ڕۆژی قیامەت دەودەنیٚ. واتە: ئەمەی کە باسمان کرد لە وەسفی بەهەشت کە خوای مەزن بەڵێنی داوە بە بەندە خۆپارێزەکانی کە بچنە ناوی دوای زیندووبوونەوەو هاتنەدەرەوەیان لە گۆڕەکانیان‌و ڕزگاربوونیان لە ئاگر. پاشان خوای مەزن باسی ئەو بەهەشتە دەکات کە هەرگیز لێی دەرناچن‌و تەواو نابێت‌و هەتاهەتاییە هەر بەردەوامەو دەفەرمووێت: ﴿ إِنَّ هَٰذَا لَرِزۡقُنَا مَا لَهُۥ مِن نَّفَادٍ ﴾ واتە: ئەمە بژێوی ئێمەیەو هەرگیز وشکایشی نایەت. وەك ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ مَا عِندَكُمۡ يَنفَدُ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٖ ﴾[2] واتە: هەرچی لای ئێوەیە تەواو دەبێت‌و نامێنێت بەڵام ئەوەی لای خوایە هەر دەمێنێت. وە دەفەرمووێت: ﴿عَطَآءً غَيۡرَ مَجۡذُوذٖ﴾[3] واتە: ئەوە بەخشینێکە بێ بڕانەوە. وە دەفەرمووێت: ﴿لَهُمۡ أَجۡرٌ غَيۡرُ مَمۡنُونِۭ﴾[4] واتە: بۆ ئەوان هەیە پاداشتی بێ بڕانەوە. واتە: هەرگیز دوایی نایەت. وە دەفەرمووێت: ﴿أُكُلُهَا دَآئِمٞ وَظِلُّهَاۚ تِلۡكَ عُقۡبَى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَواْۖ وَّعُقۡبَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ٱلنَّارُ ﴾[5] واتە: میوەو سێبەرەکانی (بەهەشت) هەمیشەین ئەو

[1] الطبري (٢١/٢٢٣).
[2] النحل (٩٦).
[3] هود (١٠٨).
[4] الانشقاق (٢٥).
[5] الرعد (٣٥).

(بەهەشته) ئاكامی ئەوانەیە كە خۆیان پاراست (لە دنیادا)و ئاكامی بێباوەڕانیش هەر ئاگرە. ئایەت لەم بارەیەوە ئێجگار زۆرە.

﴿ هَٰذَاۚ وَإِنَّ لِلطَّٰغِينَ لَشَرَّ مَـَٔابٖ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصۡلَوۡنَهَا فَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هَٰذَا فَلۡيَذُوقُوهُ حَمِيمٞ وَغَسَّاقٞ ﴿٥٧﴾ وَءَاخَرُ مِن شَكۡلِهِۦٓ أَزۡوَٰجٌ ﴿٥٨﴾ هَٰذَا فَوۡجٞ مُّقۡتَحِمٞ مَّعَكُمۡ لَا مَرۡحَبَۢا بِهِمۡۚ إِنَّهُمۡ صَالُواْ ٱلنَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُواْ بَلۡ أَنتُمۡ لَا مَرۡحَبَۢا بِكُمۡۖ أَنتُمۡ قَدَّمۡتُمُوهُ لَنَاۖ فَبِئۡسَ ٱلۡقَرَارُ ﴿٦٠﴾ قَالُواْ رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَٰذَا فَزِدۡهُ عَذَابٗا ضِعۡفٗا فِي ٱلنَّارِ ﴿٦١﴾ وَقَالُواْ مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالٗا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ ٱلۡأَشۡرَارِ ﴿٦٢﴾ أَتَّخَذۡنَٰهُمۡ سِخۡرِيًّا أَمۡ زَاغَتۡ عَنۡهُمُ ٱلۡأَبۡصَٰرُ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقّٞ تَخَاصُمُ أَهۡلِ ٱلنَّارِ ﴿٦٤﴾ ﴾

باسی دواڕۆژی بەدبەختان

خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿ هَٰذَاۚ وَإِنَّ لِلطَّٰغِينَ لَشَرَّ مَـَٔابٖ ﴾ واتە: ئەمە ئاوا، ئەو كەسانەش كە لە ڕێی ئێمە لادەدەن، دێنەوە شوێنی زۆر خراپ. وەختێك خوای بالآدەست باسی پاشەڕۆژی ئەو كەسانەی كرد كە بەختەوەرن دەچێتە سەر باسی بەدبەختایش كە چیان بەسەردێتو دەچنە چ شوێنێكی زۆر خراپ كاتێ زیندوودەكرێنەوەو پرسیاریان لێ دەكرێتو فەرموویەتی: ﴿ هَٰذَاۚ وَإِنَّ لِلطَّٰغِينَ لَشَرَّ مَـَٔابٖ ﴾ ئەوانە كە لە فەرمانی خودا دەرچوونو دژایەتی پێغەمبەرەكانیان كرد (سەلامی خوایان لێ بێت) ﴿لَشَرَّ مَـَٔابٖ ﴾ واتە: دەڕۆنە شوێنی زۆر خراپ. پاشان دەفەرموویت: ﴿ جَهَنَّمَ يَصۡلَوۡنَهَا فَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ﴾ واتە: ناوەڕاستی دۆزەخەو شوێنێكی زۆر نالەبارە. واتە: دەچنە ناو جەهەنەمەوە لە هەموو لایەكەوە دایاندەپۆشێت، ﴿ هَٰذَا فَلۡيَذُوقُوهُ حَمِيمٞ وَغَسَّاقٞ ﴾ واتە: با لەوێدا ئاوەكوڵو كێمو زووخاو بخۆنەوە. ﴿حَمِيمٞ وَغَسَّاقٞ ﴾ حەمیم واتە: ئاوێك كە لەوە زیاتر گەرم نابێت، غەساقیش بە پێچەوانەوە ئەوەندە ساردە لەبەر ساردی زۆر بە ژانەو ناخورێتەوە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَءَاخَرُ مِن شَكۡلِهِۦٓ أَزۡوَٰجٌ ﴾ واتە: هەر لەو جۆرە جەزرەبانە، چەندین وێنەی تریش هەیە. واتە: چەندین نموونەی تریش لەمانە كە پێی سزا دەدرێن. حەسەنی بەسری لەمانای ئەم ئایەتەدا: ﴿وَءَاخَرُ مِن شَكۡلِهِۦٓ أَزۡوَٰجٌ ﴾ ئەفەرموێ: یانی چەند جۆر لە سزا.[1] كەسانی تریش وتوویانە: وەك زەمهەریرو گرەباو خواردنەوەی

[1] الطبري (٢١/٢٣٠).

ئاوەکوڵ و خواردنی ژەقنەموت و بەرزبوونەوەو کەوتنەخوارەوە لەناو جەهەنەمداو چەندەهاشتی تری دژبەیەك ، هەموو ئەم شتانەش کەرەسەی سزادان وسوکایەتی کردنە پێیان.

کێشمەکێشمی خەڵکی ناو ئاگر

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿هَٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ ۖ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ ۚ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ﴾ واتە: ئەم گرۆیەش کە هەر بە زۆر لەگەڵ ئێوە دێنە ناوی، ئای بەخێر نەیەن. ئەوانیش دەشێت هەر لەو ئاگرەدا بن. ئەمە گفتوگۆی خەڵکی ئاگرە لەگەڵ یەکتری خوای گەورە بۆمان باس دەکات وەك لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَا﴾[1] واتە:هەر کاتێك گروپێك برواتە ناو ئاگر دوعا لە هاوڕەوشتەکانی دەکات لە باتی سڵاولێکردن. ئەو کۆمەڵەش پێش ئەمانە چوونەتە ناو ئاگر دەڵێن بەوانەی دوای خۆیان کە گزیرانی (خەزەنەی) جەهەنەم دەیانهێنن بۆ ناو جەهەنەم پێیان دەڵێن: ئەی بەخێرنەیەن ئەوانیش دەبێت هەر لەناو ئاگردابن، ئەوانەیش کە دێن بۆ ناو ئاگر دەڵێن: ﴿قَالُوا بَلْ أَنتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ ۖ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا ۖ فَبِئْسَ الْقَرَارُ﴾ واتە: دەڵێن: خۆتان بەخێر نەیەن! ئێوە ئەم شوێنە خراپەتان لە پێشدا بۆ ئێمە ڕەچاو کرد جێگەیەکی زۆر خراپە. واتە: ئێمەتان بانگ کرد هەتا ئا بەم شێوەیەمان بەسەر هات و دووچاری ئەم مەینەتیە بووین ﴿فَبِئْسَ الْقَرَارُ﴾ واتە: شوێنێکی زۆر خراپ و نالەبارە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قَالُوا رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ﴾ واتە: دەڵێن: ئەی پەروەردگارمان کێ پێشەکی ئەمەی بۆ ئێمە سازداوە، تۆ دووسەرە بە ئاگر جەزرەبەی بدە. وەك خوای مەزن لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ ۖ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَٰكِن لَّا تَعْلَمُونَ﴾[2] واتە: دواییەکانیان (کە شوێنکەوتوبوون) دەربارەی پێشووەکانیان (کە پێشەوابوون) دەڵێن ئەی پەروەردگارمان ئەوانە ئێمەیان گومڕا کرد دە تۆش لە ئاگردا دووقات سزایان بدە (پەروەردگار) دەفەرموێت بۆ هەرکامتان (سزا) دوو بەرامبەرە بەڵام ئێوە نازانن و بێ ئاگان. هەموو یەکێك لە ئێوە بە پێی خۆی سزای هەیە. ﴿وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الْأَشْرَارِ﴾ واتە: دەشڵێن: ئاخۆ ئەو پیاوانەی بە پیاوخراپمان دەژماردن، بۆچی نایانبینین؟ ﴿أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ﴾ واتە: کە گاڵتەمان پێ دەکردن، یان چاو لە دیتنیان کوێرە. ئەمە باسی ئەو خوانەناسانەیە کە ئەو کەسانە نابینن بە خەیاڵی خۆیان وایاندەزانی کە

---

[1] الاعراف (٣٨).

[2] الاعراف (٣٨).

سەریان لێ شێواوە لە خاوەن باوەڕان. دەڵێن: بۆچی ئەوانە لەگەڵ ئێمەدا لەناو ئاگردا نین‌و چاومان پێیان ناکەوێت. موجاهید دەڵێت: ئەمە قسەی ئەبو جەهلە کە دەڵێت: لەبەرچی من بیلال‌و عەمارو سوهەیب‌و فلان‌و فلان نابینم؟[1] بەلام ئەمە تەنیا نموونەیەکەو هێنراوەتەوە، ئەگینا هەموو خوانەناسێك هەروا دەڵێت‌و بڕوایان وایە کە خاوەن باوەڕانیش هەر لەناو ئاگردان. بەلام کاتێك چوونە ناو ئاگرەوەو خاوەن باوەڕانیان نەبینی لەوێ دەڵێن: ﴿مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا﴾ واتە: لە ژیانی دنیادا گاڵتەمان پێئەکردن. ﴿أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ﴾ شتی مەحاڵ ئەدەنە پاڵ خۆیان لە خۆیان دەپرسن و دەڵێن: لەوانەیە لەگەڵ ئێمە بن لە جەهەنەمدا بەلام ئێمە چاومان پێیان نەکەوتووە! ئا لەو کاتەدا بۆیان دەردەکەوێت کە ئەوانە پلەی بەرزو زۆر بڵندیان هەیەو بەڵێنی خوای گەورەیە کە دەفەرمووێت: ﴿وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ۖ قَالُوا نَعَمْ ۚ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَن لَّعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ۚ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَن سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾ ۞ وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُم بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾ أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۚ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ﴾[2] واتە: وە بەهەشتیەکان بانگ دەکەن لە دۆزەخیەکان بێگومان ئێمە ئەوەی پەروەردگارمان بەڵێنی پێدابوو ڕاست بوو پێی گەیشتین جا ئایا ئێوەش ئەوەی کە پەروەردگارتان بەڵێنی پێدان ڕاست بوو پێی گەیشتن؟ دەڵێن بەڵێ پاشان جارچیەك جاڕی دا لە نێوانیاندا کە نەفرینی خوا لە ستەمکاران بێت، ئەوانەی بەرهەڵستی لە ڕێی خوا دەکەن‌و دەیانویست ئەو (ڕێگایە) بە خوارو نارێك نیشان بدەن لە کاتێکدا ئەوان بێباوەڕ بوون بە ڕۆژی دوایی، وە لە نێوانیاندا پەردەو جیاکەرەوەیەك هەیە بەسەر ئەعرافەوە (کە بەرزاییەکە لە نێوان بەهەشت‌و دۆزەخدا) پیاوانێك هەن هەریەکە لە بەهەشتی‌و دۆزەخیەکان دەناسنەوە بە هۆی نیشانە (و شێوەی تایبەت)یانەوە جا بەهەشتیەکان بانگ دەکەن‌و دەڵێن: سەلامتان لێ بێت هێشتا نەچوونەتە ناویەوە بەلام ئومێدیان هەیە و بە تەمان بچنە ناوی، هەر کاتێك ڕوویان لادرێت‌و وەرگێڕدرێت بەرەو لای دۆزەخیەکان دەڵێن ئەی پەروەردگارمان مەمانخەرە

---

[1] الطبري (٢١/٢٣٢).

[2] الاعراف (٤٤-٤٩).

ڕیزی ستەمکاران، وە ئەوانەی وان بەسەر ئەعرافەوە پیاوانێك بانگ دەكەن كە بە نیشانەی تایبەتیاندا دەیانناسن دەڵێن كۆمەڵەكەتان سوودی پێ نەگەیاندن هەروەها خۆبەزلزانینو لەخۆبایی بونتان بە كەڵكتان نەهات، ئایا ئەوانە (هەژارە باوەڕدارەكان) هەر ئەوانە نین كە ئێوە (لە دنیادا) سوێندتان دەخوارد كە خوا بەر میهرەبانی خۆیان ناخات (خوا بە هەژارە باوەڕدارەكان دەڵێت) بچنە بەهەشت هیچ مەترسیەكتان لەسەر نیەو ئێوە خەم ناخۆن. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ ٱلنَّارِ ﴾ واتە: ئەمە كێشەی ئەهلی دۆزەخە ڕاستەو دەشێ هەر وەدی بێت. واتە: ئەمەی كە ئێمە بۆمان باس كردی ئەی موحەممەد (ﷺ) كێشەی خەڵكی ناو ئاگرەكە قسە بە یەكتری دەڵێنو دوعای شەڕ لە یەكتری دەكەن ڕاستەو گومانی تێدا نیە.

﴿ قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ مُنذِرٌ ۖ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفَّٰرُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا۟ عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِىَ مِنْ عِلْمٍۭ بِٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰٓ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِن يُوحَىٰٓ إِلَىَّ إِلَّآ أَنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾ ﴾

پەیامی پێغەمبەر (ﷺ) هەواڵێكی زۆر گرنگو گەورەیە

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ مُنذِرٌ ۖ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴾ واتە: بڵێ: من خۆم هەر تەنها ترسێنەرێكم، غەیری خوای تاكو تەنهای زاڵ بەسەر هەموو شتێكدا، هیچ شت بۆ پەرستن ناشێت. خوای مەزن فەرمان دەدات بە پێغەمبەرەكەی (ﷺ) كە بڵێ بە خوانەناسان ئەوانەی كە شەریكی بۆ دادەنێنو باوەڕ بە پێغەمبەرەكانی ناكەن (سەلامی خوایان لێ بێت) كە من تەنها ترسێنەرم بۆیان. وە من بەو شێوەیە نیم كە ئێوە وا دەزانن: ﴿وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ﴾ واتە: هەر خودا بە تەنها خۆی خاوەن دەسەڵاتو زاڵە بەسەر هەموو شتێكدا، ﴿رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفَّٰرُ﴾ واتە: پەروەرێنی ئاسمانەكانو زەمینەو هەرچی لە نێوانیاندایە، كۆڵنەدەرو لێبوردەیە. ﴿رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ﴾ خاوەنی ئاسمانەكانو زەمینو ئەوەی لە نێوانیاندایە پارێزەریشیانە، ﴿ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفَّٰرُ﴾ لێبوردەیە لەگەڵ ئەو هەموو مەزنیو دەسەڵاتەدا. وە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا۟ عَظِيمٌ﴾ واتە: بڵێ: ئەمە خەبەرێكی زۆر گەورە و گرنگە. واتە: ڕەوانەكردنی من بۆ لای ئێوە لە لایەن خوداوە هەواڵێكی زۆر گەورەو گرنگە. ﴿ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ﴾ واتە: كە ئێوە خۆی لێ دەبوێرن. واتە: ئێوە لێی بێ ئاگان خۆتانی لێ لادەدەن. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿مَا كَانَ لِىَ مِنْ عِلْمٍۭ بِٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰٓ إِذْ

يَخۡتَصِمُونَ ﴾ واتە: كاتێ باڵانشینەكان كێشەیان لەناو پەیدا بوو، من هیچم لێ نەزانیووە. خۆ ئەگەر (وەحی) نەبووایە لە كوێ من بە كێشەی باڵانشینەكانم دەزانی؟ واتە: كە لە بارەی دروستبوونی ئادەمو (سەلامی خوای لێ بێت) ملنەدانی شەیتان كە سوژدەی بۆ بەرێت گفتوگۆی شەیتان لەگەڵ خوای مەزن لەو بارەیەوەو خۆ بەزلزانینو لەخۆبایی بوونی. وە دەفەرموویت: ﴿إِن يُوحَىٰٓ إِلَيَّ إِلَّآ أَنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٞ مُّبِينٌ ﴾ واتە: بۆیە پێم ڕادەگەیەنرێت، چونكە دەبێت ترس وەبەر ئێوە بێنم.

﴿إِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقُۢ بَشَرٗا مِّن طِينٖ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيۡتُهُۥ وَنَفَخۡتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمۡ أَجۡمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّآ إِبۡلِيسَ ٱسۡتَكۡبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ يَٰٓإِبۡلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسۡجُدَ لِمَا خَلَقۡتُ بِيَدَيَّۖ أَسۡتَكۡبَرۡتَ أَمۡ كُنتَ مِنَ ٱلۡعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡهُ خَلَقۡتَنِي مِن نَّارٖ وَخَلَقۡتَهُۥ مِن طِينٖ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَٱخۡرُجۡ مِنۡهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٞ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ عَلَيۡكَ لَعۡنَتِيٓ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرۡنِيٓ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلۡمُنظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡوَقۡتِ ٱلۡمَعۡلُومِ ﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغۡوِيَنَّهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنۡهُمُ ٱلۡمُخۡلَصِينَ ﴿٨٣﴾ قَالَ فَٱلۡحَقُّ وَٱلۡحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنۡهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٨٥﴾﴾

بەسەرهاتی ئادەمو شەیتان (ئیبلیس)

خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿إِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقُۢ بَشَرٗا مِّن طِينٖ﴾ واتە: كاتێك كە پەروەرێنی تۆ بە فریشتەكانی ڕاگەیاند: وا خەریكم مرۆڤێك لە قوڕ دروست بكەم. ﴿فَإِذَا سَوَّيۡتُهُۥ وَنَفَخۡتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُۥ سَٰجِدِينَ﴾ واتە: هەر كاتێك لەشیم تەواو كردو لە گیانی خۆم فووم پێداكرد هەمووتان سوژدەی بۆ بەرن. ﴿فَسَجَدَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمۡ أَجۡمَعُونَ﴾ واتە: ئەوسا فریشتەكان گشتیان سوژدەیان برد. ﴿إِلَّآ إِبۡلِيسَ ٱسۡتَكۡبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾ واتە: ئیبلیس نەبێت، خۆی بە زل دیو سپلەیی كرد. ﴿قَالَ يَٰٓإِبۡلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسۡجُدَ لِمَا خَلَقۡتُ بِيَدَيَّۖ أَسۡتَكۡبَرۡتَ أَمۡ كُنتَ مِنَ ٱلۡعَالِينَ﴾ واتە: وتی: ئەی ئیبلیس! چی نەیهێشت سوژدە بەری بۆ ئەوەی دەستكردی خۆمە؟ ئاخۆ فیزت ڕێگەی نەدای یان لە پایەبەرزانی؟ ﴿قَالَ أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡهُ خَلَقۡتَنِي مِن نَّارٖ وَخَلَقۡتَهُۥ مِن طِينٖ﴾ واتە: دیارە من خۆم لەو چاكتر دەزانم، من لە ئاگرو ئەوت لە قوڕ وەدی هێنا. ﴿قَالَ فَٱخۡرُجۡ مِنۡهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٞ﴾ واتە: وتی: لێرە برۆ دەرێ، لە ئێستەوە دەركراوی. ﴿وَإِنَّ عَلَيۡكَ لَعۡنَتِيٓ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلدِّينِ﴾ واتە: نەفرینی منت لەسەر بێت، تا ڕۆژی قیامەت ڕادەبێت. ﴿قَالَ رَبِّ فَأَنظِرۡنِيٓ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ﴾ واتە: ئەی پەروەردگاری من دەرفەتم بدە تا ئەو

ڕۆژەی هەموو زیندوو دەبنەوە. ﴿ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلۡمُنظَرِينَ ﴾ واتە: وتی: تۆ یەکێك لەوانەی کە مەودایان پێدراوە. ﴿ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡوَقۡتِ ٱلۡمَعۡلُومِ ﴾ واتە: هەتا ئەو ڕۆژەو ئەو کاتەی دیاری کراوە. ئەم بەسەرهاتە خوای گەورە لە سورەتی (البقرة)و سەرەتای سورەتی (الاعراف)و (سورەتی (الحجر)و (سبحان)و (الكهف)و لێرەشدا باسی کردووە کە خوای مەزن بە فریشتەکانی ڕاگەیاند لە پێش دروستکردنی ئادەمدا کە دەمەوێ مرۆڤێك دروست بکەم لە قوڕەڕەشەی ترشاوی وشکەڵاتوو وە داوای لێکردن کاتێك لاشەی تەواو دروست کرد با بۆ ڕێزلێنانو حورمەت سەیرکردنو لەبەر فەرمانو ڕەزامەندی خودا سوژدەی بۆ بەرن. هەموو فریشتەکان فەرمانی خودایان بەجێ هێنا غەیری شەیتان کە لە ڕەگەزی فریشتەکان نەبوو. بەڵکو لە ڕەگەزی جنۆکە بوو. دەینازی بە سروشتو وەدیهاتنی خۆیدا کەچی ئەو زیاتر پێویستی بەوەبوو کە ئەو فەرمانە بەجێ بێنێت. فیزکردن ڕێگای نەدا کە سوژدە ببات بۆ ئادەم. دەستی کردە قسەکردن لەگەڵ خودای گەورەدا. دەیوت کە ئەو چاکترە لە ئادەم چونکە ئەو لە ئاگر وەدی هاتووەو ئادەم لە قوڕ. وایدەزانی ئاگر لە قوڕ چاکترە. قسەیەکی هەڵە و بێ جێی کرد. فەرمانی خودای مەزنی شکاندو سەرپێچی کرد خوای گەورەش: نەفرینی لێکردو لوتی دا بە خۆڵەوە لە بەزەیی خۆی بێ بەشی کردو دووری خستەوە لە خۆیو ناوی نا ئیبلیس (واتە: بێئومێد) و بێ ئومێدی کرد لە بەزەیی خۆی. وە لە ئاسمان دەری کرد بە سەرشۆڕیو داماوی بۆ سەر زەوی. ئیبلیس داوایکرد لە خودا هەتا ڕۆژی زیندووبوونەوە مۆڵەتی بدات. ئەو خودا دەروون گەورەو بێ باکە کە سەرپێچی سەرپێچیکەران پەلەی لێ ناکات مۆڵەتی دایە. کاتێك شەیتان دڵنیا بوو لەوە کە تا ڕۆژی قیامەت مۆڵەت دراوەو ئیتر نامرێت، دەستی دایە لاساری و یاخیبوون. وتی: ﴿ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغۡوِيَنَّهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴾ واتە: وتی: دەسا سوێند بە دەسەڵاتی تۆ. سەر لە بەریان گومڕا دەکەم. ﴿ إِلَّا عِبَادَكَ مِنۡهُمُ ٱلۡمُخۡلَصِينَ ﴾ واتە: مەگین ئەوانەی بە پاکی دەتپەرستن. وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ قَالَ أَرَءَيۡتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِي كَرَّمۡتَ عَلَيَّ لَئِنۡ أَخَّرۡتَنِ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ لَأَحۡتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٗا ﴾[1] واتە: (ئیبلیس) وتی پێم بڵێو هەواڵم بدەرێ لە بارەی ئەمەوە کە ڕێزی ئەوت داوە بەسەر مندا؟ سوێند بە خوا ئەگەر دوام بخەیت تا ڕۆژی دوایی و (نەمرم) تۆڵەی خۆم لەنەوەکانی دەکەمەوە و کەمێك لەوان نەبێت (کە بەندە تایبەتیەکانی خوان). بەڵام ئا ئەوانەی کە جیاکراونەتەوە شەیتان زاڵ نابێت بەسەریاندا وەك لە ئایەتێکی تردا خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ إِنَّ عِبَادِي لَيۡسَ لَكَ عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٞۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ

[1] الاسراء (٦٢).

وَكِيلًا ﴾[1] واتە: بێگومان بەندەکانی من دەسەڵاتت بەسەریاندا نیە (و ناتوانی گومڕایان بکەیت)و پەروەردگارت بەسەر پارێزەرو چاودێر بێت. وە دەفەرمووێت: ﴿قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ﴾ واتە: وتی: سا ڕاست هەر ئەمەیەو هەرچی من بیڵێم ڕاستە. ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ واتە: دڵنیابە، تۆش و ئەو کەسانەی شوێن تۆ کەوتوون جەهەنەمیان لێ پڕ دەکەم. هەندێ لە زانایان وایان خوێندووەتەوە: بە ڕەفعی (الحَق)ی یەکەم، لەوانە موجاهید بەم شێوەیە لێکی داوەتەوە واتە: (أنا الحَقُ والحقَ أقول) وە لە ڕیوایەتێکی تردا هەر لە موجاهیدەوە (الحَقُ مني وأقول الحق)[2] ئەوەی لەمنەوە دەربچێت ڕاسەقینەیە و منیش ڕاستەقینە دەڵێم. هەندێ لە زانایانی تریش بە مەنصوبی هەردوو(الحق)ە کەیان خوێندووەتەوە. سودی دەڵێت: ئەوە سوێندێکە خودا سوێندی پێ خواردووە[3].

منیش دەڵێم: ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾[4] واتە:بەڵام بەڵێنی من چەسپاوەو جێگیر بووە کە بێگومان دۆزەخ پڕ دەکەم لە پەری‌و ئادەمی تێکڕا. ئەو ئایەتەش کە دەفەرمووێت: ﴿ قَالَ اذْهَبْ فَمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾﴾[5] واتە: (خوا بە شەیتانی) فەرموو بڕۆ سا هەر کەس لەوان شوێنی تۆ کەوت ئەوە بە ڕاستی تۆڵەی هەمووتان دۆزەخە کە تۆڵەیەکی پڕبەپڕە.

﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾﴾

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾ واتە: بڵێ من هیچ پاداشتێکم لێتان ناوێ، لەوانەش نیم کە درۆ بە دەم خوداوە هەڵدەبەستن. خوای مەزن دەفەرمووێت بە پێغەمبەر(ﷺ) ئەی موحەممەد بڵێ بەو خوانەناسانە من هیچ پاداشتێکم لە ئێوە ناوێ لەباتی ئەو ئامۆژگاری‌و ڕێ نیشاندرانە پێم بدەن لە ماڵی دنیا، ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾ یانی: من هیچم ناوێ لەپاداشتی ئەوەدا کە خوا ناردویەتییەسەرم و نامەوێ زیادەشی بخەمەسەر، ئەوەیش خوای مەزن منی بۆ ڕەوانە کردووە هەر ئەوە دەگەیەنم هیچی لێ زیاد ناکەم‌و لێشی کەم ناکەم. بەڵکو هەر بە تەمای

---

[1] الاسراء (٦٥).

[2] الطبري (٢١/٢٤٢).

[3] الطبري (٢١/٢٤٢).

[4] السجدة (١٣).

[5] الاسراء (٦٣).

ڕەزامەندی خودام لە دنیاو ڕۆژی قیامەتدا. سوفیانی سەوری دەڵێت لە ئەعمەش و مەنسوریش لە ئەبو زوحاوە لە مەسروقەوە دەڵێت: هاتین بۆ لای عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود (ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: ئەی خەڵکینە. هەر کەسێك شتێك دەزانێ با بیڵێت، هەر کەسێکیش نازانێ با بڵێ خوا دەزانێ. چونکە ئەوە بەڵگەی زانایییە ئەگەر کەسێك شتێك نەزانێ بڵێ خوا باشتر دەزانێ.[1] چونکە خوای مەزن فەرموویەتی بە پێغەمبەرەکەتان(ﷺ): ﴿وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُتَكَلِّفِينَ﴾ موسلیمو بوخاری ڕیوایەتیان کردووە.[2]

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ لِّلۡعَٰلَمِينَ﴾ واتە: ئەم بیرەوەریو پەندە بۆ هەموو خەڵکی دنیایە. واتە: ئەم قورئانە پەندو ئامۆژگاریە بۆ هەموو ئەو کەسانەی درۆ بە دەم خواوە هەڵدەبەستن لە مرۆڤو جنۆکە، ئەمە قسەی ئیبنو عەباسە (ڕەزای خوای لێ بێت) وە ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتانە وایە کە خوا دەفەرموێت: ﴿لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ﴾[3] واتە: بۆ ئەوەی ئێوەی پێ بترسێنمو هەر کەسێکی کەش کە ئەم قورئانەی پێ دەگات. وە دەفەرموێت: ﴿وَمَن يَكۡفُرۡ بِهِۦ مِنَ ٱلۡأَحۡزَابِ فَٱلنَّارُ مَوۡعِدُهُۥ﴾[4] واتە: وە هەر کەس باوەڕی پێی نەبێت لەو کۆمەڵو تاقمانە (ئەوانەی کۆبوونەوە لەسەر دژایەتی ئیسلام) ئەوە ئاگر جێگایەتی. وە دەفەرموێت: ﴿وَلَتَعۡلَمُنَّ نَبَأَهُۥ بَعۡدَ حِينِۭ﴾ واتە: بێگومان پاش ماوەیەکیتر دەنگوباسی ئەوتان بە لاوە ڕوون دەبێتەوە. ﴿وَلَتَعۡلَمُنَّ نَبَأَهُۥ﴾ واتە: هەواڵی قیامەتو ڕاستیەکەیتان بۆ دەردەکەوێت، ﴿بَعۡدَ حِينِۭ﴾ واتە: بەم زووانە. قەتادە دەڵێت: واتە: دوای مردن. عیکریمە دەڵێت: واتە: ڕۆژی قیامەت. هیچ جیاوازیەك لە نێوان ئەم دوو قسەیەدا نیە. چونکە هەر کەسێك مرد وەك ئەوە وایە کە ڕۆیشتبێتە قیامەت.

---

[1] القرطبي (١٥/٢٣٠).

[2] فتح الباري (٨/٤٠٩)، مسلم (٢/٢١٥٥).

[3] الانعام (١٩).

[4] هود (١٧).

تەفسیری سورەتی (الزمر)
لە مەككەدا هاتووەتە خوارەوە

ڕێزی سورەتی (الزمر)

نەسائی ڕیوایەتی كردووە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) ڕۆژوی دەگرت هەتا دەمانوت: نایەوێت ڕۆژو بشكێنێت. ڕۆژوشی نەدەگرت هەتا دەمانوت: نایەوێت ڕۆژوو بگرێت. وە پێغەمبەر(ﷺ) هەموو شەوێك سورەتی بەنی ئیسرائیلو زومەری دەخوێند[1].

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ (١) إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ (٢) أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ ۚ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ (٣) لَّوْ أَرَادَ اللَّهُ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا لَّاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ سُبْحَانَهُ ۖ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (٤)﴾

فەرماندان بە یەكتا پەرستیو پوچەڵكردنەوەی بتپەرستی

خوای مەزن هەواڵمان دەداتێ كە ڕەوانەكردنی ئەم كتێبە واتە قورئان لە لایەن خۆیەوە كە ڕاستەو هیچ گومانێكی تێدا نیە وەك لە ئایەتێكی تردا فەرموویەتی: ﴿وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٩٢) نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ (١٩٣) عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ (١٩٤) بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ﴾[2] واتە: بەڕاستی ئەم قورئانە دابەزێنراوی پەروەردگاری جیهانیانە، جوبرەئیلی ئەمین هێنایە خوارەوە، بۆ سەر دڵی تۆ بۆ ئەوەی لە ترسێنەران بی، بە زمانێكی عەرەبی ڕوونو ڕەوان. وە دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ (٤١) لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾[3] واتە: كە بە ڕاستی كتێبێكی زۆر بەرزو جێگەی ڕێزە، بەتاڵ ڕووی تێ ناكات نە لە ئێستاو نە لە دواڕۆژدا (نە بە لێ كەمكردن نە بە لێ زیادكردن) چونكە نێردراوەتەوە خوارەوە لە لایەن (خوای) كاردروستی ستایش كراوەوە. وە لێرەشدا فەرموویەتی: ﴿تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ واتە: ئەم كتێبە لە خوای خاوەن دەسەڵاتو لە كارزانەوە هاتووەتە خوار. واتە: پارێزراوەو لەناو ناچێت. ﴿الْحَكِيمِ﴾ واتە: كارزان لە كردارو گفتارو بڕیارو

---

[1] النسائي في الكبرى (٤٤٤/٦)، فەرموودەیەكی حەسەنی سەحیحە.

[2] الشعراء (١٩٢-١٩٥).

[3] فصلت (٤١-٤٢).

بەرنامەیـدا. ﴿إِنَّآ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ فَٱعۡبُدِ ٱللَّهَ مُخۡلِصٗا لَّهُ ٱلدِّينَ﴾ ئێمـە ئـەم کتێبـەمان بەڕاستی بۆ تۆ نارد، سا تۆ هەر خوا بپەرستەو بە دڵپاکی هەر لەسەر دینەکەی ئەو بە. واتـە: هـەر بـە تەنها خوا بپەرستەو خەڵکیش بانگ بکە بـۆ پەرستنیو ئاگاداریـان بکـە کـە بەندایـەتی تـەنها بـۆ خـوا نەبێت نابێتو هیچ سوودێکی نیە. چونکە خودا هاوەڵو بریکارو یاریدەدەری نیـە. بۆیـە فەرموویـەتی: ﴿أَلَا لِلَّهِ ٱلدِّينُ ٱلۡخَالِصُۚ وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ مَا نَعۡبُدُهُمۡ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلۡفَىٰٓ إِنَّ ٱللَّهَ يَحۡكُمُ بَيۡنَهُمۡ فِي مَا هُمۡ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي مَنۡ هُوَ كَٰذِبٞ كَفَّارٞ﴾ واتە: تۆ بزانـە دینـی پاکژ هەر هی خودایەو ئەو کەسانەی کە بە جێـی ئـەو گەورەگەلێکیان بـۆ خۆیـان دیوەتـەوە، دەڵێن: ئێمە هەر بۆیە دەیانپەرستین، لە خوا نزیکمان بکەنەوە، خوا بەو دووبەرەکایەتیە ڕادەگات، کە لـەناو ئەواندا هەیە. دیارە خودا مرۆڤی درۆزنی سپڵە بەرەو خۆی شارەزا ناکات. واتـە: هـەر کارێك تـەنها بـۆ خـوا خـۆیو بـە دڵپـاکی نـەبێت وەرناگیرێـت. پاشـان خـوای مـەزن باسـی ئـەو کەسـانە دەکـات لـە موشـریکەکان کـە بـت دەپەرسـتنو دەڵـێن: ﴿مَا نَعۡبُدُهُمۡ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلۡفَىٰٓ﴾ واتـە: تـا ببنـە تکاکارمانو لە خوداوە نزیکمان بخەنـەوە.[1] بۆیـە ئەوانـە لـە داواو پاڕانەوەکانیانـدا لـە کـاتی نەفامیدا دەیانوت : (لبيك لا شريك لك إلا شريكا هو لك تملكه وما ملك) ئەم هەڵەیەش هەر لە دێرزەمانەوە هـەتا ئەو کاتە موشریکەکان دووبارەیان دەکردەوەو پێی هەڵدەسان هـەتا پێغەمبـەران (سـەلامی خوایـان لێ بێت) ڕەوانە کران بۆیان داوایان لێ کردن کە وازی لێ بێننو خـودای تـاكو تـەنها بپەرسـتن کـە هـاوەڵی نیە. ئەو شتەش بتپەرستان بۆ خۆیان دایانهێنابوو لە ئارەزووی خۆیانو خودا پێی ناخۆش بوو، ڕێگای پـێ نەدابوون، بـەڵکو کـارێکی خـراپو قەدەغـە بـوو لـە لای خـودا وەك دەفـەرموێت: ﴿وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَ﴾[2] واتـە: سـوێند بـە خـوا لـەناو هـەموو گـەلو ئومەتێکدا پێغەمبەرێکمان ناردووە بەمەی تـەنها خـوا بپەرسـتنو دوور بکەونـەوە لـە (پـەرستنی) هـەر پەرستراوێکی تـر. وە دەفـەرموێت: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ﴾[3] واتە: وە ئێمە پێش تۆ هیچ پێغەمبەرێك نەناردووە مەگـەر نیگامـان بـۆ نـاردووە (بـەوەی کە) بێگومان جگە لە من هیچ پەرستراوێك نیە کەواتە تەنها مـن بپەرسـتن. وە فەرموویـەتی کـە هـەموو ئەو فریشتانەی کە لە ئاسمانـدان بـە فریـشتە زۆر نزیکەکانیـشەوە هـەموو عەبـدی ملکەچو گوێڕایـەڵی

---

[1] الطبري (٢١/٢٥١/٢٥٢).

[2] النحل (٣٦).

[3] الانبياء (٢٥).

خودای مەزنن. بە ئیزن و ڕەزامەندی ئەو نەبێت تکا بۆ کەس ناکەن ئەو فریشتانە لە لای خودا وەك کاربەدەست و فەرمانڕەوایانی دنیا نین کە بە ئارەزووی خۆیان تکا بکەن بۆ هەر کەسێك بیانەوێت با سەرۆکەکەیان پێی خۆش بێت یان پێی ناخۆش بێت، ﴿فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ﴾[1] واتە: ئێوە مەسەل (نموونە) بۆ خودا مەهێننەوە خودا بەرزو بڵندە زۆر دوورە لەو شتانەوە، ﴿إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ﴾ خودا دادوەری دەکات لە نێوانیاندا لە ڕۆژی قیامەتدا، ﴿فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ واتە: بەم زووانە خودا کێشەکانیان بۆ یەکلا دەکاتەوە کاتێك کە زیندوو دەکرێنەوە لە ڕۆژی قیامەتدا هەر کەسەو پاداشتی کردەوەی خۆی وەردەگرێت. ﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهَٰؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ﴾[2] واتە: وە ڕۆژێك (خوا) هەموویان کۆدەکاتەوە پاشان بە فریشتەکان دەفەرموێت ئایا ئەوانە (لە دنیادا) ئێوەیان دەپەرست، (فریشتەکان) دەڵێن پاكو بێگەردی بۆ تۆ تەنها تۆ گەورەی ئێمەی نەك ئەوان بەڵکو ئەوان جنۆکەیان دەپەرست زۆربەیان باوەڕیان بەوان (جنۆکە) هەبوو. پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ﴾ واتە: خودا ڕێی نیشانی کەس نادات کە درۆو بوختان بە دەمیەوە هەڵبەستێت و بە دڵ باوەڕی نەبێت بە نیشانەکانی ئینکاری بکات. پاشان خوای گەورە ڕوونی دەکاتەوە کە منداڵی نیەو وەك هەندێ لە بتپەرستەکان وا دەزانن کە فریشەکان کیژی خودانو هەندێ لە گاورو جوولەکە لاسارەکانیش وا دەزانن عوزەیرو عیسا پێغەمبەر(سەلامی خوایان لێ بێت) کوڕی خودان. خوای مەزنیش دەفەرموێت: ﴿لَّوْ أَرَادَ اللَّهُ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا لَّاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ سُبْحَانَهُ ۖ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾ واتە: ئەگەر خودا بیویستایە فەرزندێ بۆ خۆی پەیدا بکات، لەو خەڵکەی دروستیان دەکات بە مەیلی خۆی کوڕی لێدەبژاردن، پاکی و بێ عەیبی بۆ ئەوە، هەر ئەوە خوای تاكو تەنهای زاڵ بەسەر هەموو شتێکدا واتە: ئەگەر خودا مەیلی لێ بووایە بە پێچەوانەی ئەوەی کە ئەوان وا دەزانن بڕیاری دەدا، ئەمە مەرجێکە پێویست ناکات بێتەدی بەڵکو مەحاڵیشەو نابێت. مەبەست لێرەدا نەفامی و بێ ئاوەزی ئەوانە دەردەخات کە چۆن وا بیردەکەنەوەو دەڵێن. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لَوْ أَرَدْنَا أَن نَّتَّخِذَ لَهْوًا لَّاتَّخَذْنَاهُ مِن لَّدُنَّا إِن كُنَّا فَاعِلِينَ﴾[3] واتە: ئەگەر

---

[1] النحل (٧٤).

[2] سبأ (٤٠-٤١).

[3] الانبياء (١٧).

بمانویستایە سەرقاڵی بۆ خۆمان هەڵبژێرین (وەك هاوسەرو منداڵ) لە لایەن خۆمانەوە هەڵماندەبژارد. وە دەفەرمووێت: ﴿قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْعَٰبِدِينَ﴾[1] واتە: بڵێ ئەگەر پەروەردگاری ببوایە ئەوە من یەکەمین کەس دەمپەرست. ئەمانە هەموو لە بابی مەرجە (باب الشرط) و دروستیشە مەرج ببەسترێت بە مەحاڵەوە کە نابێتو ڕوونادات لەبەر مەبەستێکی تایبەتی بێژەر (المتکلم) وە دەفەرمووێت: ﴿سُبْحَٰنَهُۥ ۖ هُوَ ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ﴾ واتە: خودا پاكو بێ عەیبەو دوورە لەوەی کە فەرزندەی هەبێت. چونکە خودا تاكو تەنهایەو هاوەڵی نیە، بێ نیازە لە هەموو شتێك، هەموو شتێك بەندەو دروستکراوی ئەوەو پێویستی بەوە، خودا پێویستی بە کەس نیەو زاڵە بەسەر هەموو شتێکداو هەموو دەستەوخوارو ملکەچو فەرمانبەری ئەون. خوای مەزن پاكو بێ عەیبە لەو شتانەی کە ستەمکارو بێباوەڕان دەیڵێن.

﴿خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۖ يُكَوِّرُ ٱلَّيْلَ عَلَى ٱلنَّهَارِ وَيُكَوِّرُ ٱلنَّهَارَ عَلَى ٱلَّيْلِ ۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ أَلَا هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفَّٰرُ ﴿٥﴾ خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْأَنْعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ ۚ يَخْلُقُكُمْ فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِى ظُلُمَٰتٍ ثَلَٰثٍ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾﴾

بەڵگەهێنانەوە لەسەر تواناو تەنهایی خودا

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۖ يُكَوِّرُ ٱلَّيْلَ عَلَى ٱلنَّهَارِ وَيُكَوِّرُ ٱلنَّهَارَ عَلَى ٱلَّيْلِ ۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ أَلَا هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفَّٰرُ﴾ واتە: ئاسمانەکانو زەمینی بە ڕاست وەدی هێناوەو شەو لە ڕۆژ دەپێچێتو ڕۆژ لە شەو، خۆرو مانگیشی ڕام کرد، هەر کامیان تا کاتی دیایکراو دێنو دەچن، باش بزانن بە دەسەڵاتو خەتاپۆش هەر خۆیەتی. خوای گەورە باسی ئەوە دەکات کە هەر خۆی وەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەمینو ئەوەی لە نێوانیاندایە لە هەر شتێكو خاوەن دەسەڵاتو کاربەدەستیەتیو شەوو ڕۆژی تیا هەڵدەسوڕێنێت، ﴿يُكَوِّرُ ٱلَّيْلَ عَلَى ٱلنَّهَارِ وَيُكَوِّرُ ٱلنَّهَارَ عَلَى ٱلَّيْلِ﴾ واتە: ڕامی هێناونو بە دوای یەکدا دێن بەبێ وچان (وەستان) هەر یەکەیان بە دوای ئەوی تردا بە پەلە دەچێت وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ يَطْلُبُهُۥ حَثِيثًا﴾[2] واتە: بە (تاریکایی) شەو (ڕۆشنایی) ڕۆژ دادەپۆشێت (بە

---

[1] الزخرف (٨١).

[2] الاعراف (٥٤).

پێچەوانەشەوە)، (ڕۆژ بە شوێن شەوەوەیە بە خێرایی‌و) شەو بە شوێن ڕۆژەوەیە بە خێرایی. ئا بەم شێوەیە ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەباس‌و موجاهیدو قەتادەو سودی‌و کەسانی تریشەوە.[1] وە دەفەرمووێت: ﴿وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ واتە: دێن‌و دەچن هەتا مەودایەکی دیاریکراو لە لای خودا پاشان کە قیامەت هات کۆتایی دێت‌و نامێنێت، ﴿أَلَا هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفَّٰرُ﴾ واتە: لەگەڵ ئەو زاڵی خاوەنی دەسەڵات‌و گەورەییەدا هەر خۆی خەتاپۆشە لەگەڵ ئەوانەدا کە بێ فەرمانی دەکەن لە پاشان پەشیمان دەبنەوەو دەگەڕێنەوە بۆ لای. خوای مەزن دەفەرمووێت:

﴿خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْأَنْعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ يَخْلُقُكُمْ فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِى ظُلُمَٰتٍ ثَلَٰثٍ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ﴾

واتە: ئێوەی هەر لە تاکە کەسێك هێنایەدی‌و ژنەکەش هەر لە ماکی ئەو دروستی کرد، هەشت جوتیشی لە ئاژەڵ بۆ وەدی هێنان. ئێوە ئاوا دروست دەکات. لە سکی دایکتاندا لە سێ قۆناغی تاریکدا، هەڵگێڕو وەرگێڕیان پێدەکات. ئەوە خوا پەروەردگارتان، فەرمان هەر لە دەستی ئەودایەو لە غەیری ئەو هیچ شت بۆ پەرستن نابێت. جا کەوایە بەرەو کوێتان وەردەگێڕن. ﴿خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ﴾ واتە: لەگەڵ جیاوازی ڕەگەزو تیرەو زمان‌و ڕەنگدا لە یەك کەس وەدی هێناون ئەویش ئادەمە (سەلامی خوای لێ بێت)، ﴿ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ پاشانیش حەوای لە ماکی ئەو دروست کرد (سەلامی خوای لێ بێت). وەك خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾[2] واتە: ئەی خەڵکینە خۆتان بپارێزن لە (سزای) پەروەردگارتان ئەوەی کە دروستی کردوون لە یەك کەسەوە (کە ئادەمە) وە هەر لە ئەویش هاوسەرەکەی دروست کردووە و لەو دووانە پیاوانێکی زۆر و ئافرەتانێکی زۆری خستۆتەوە. وە دەفەرمووێت: ﴿وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْأَنْعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ﴾ واتە: لە مەڕو ماڵاتیش هەشت جووتی بۆ دروست کردوون کە لە سورەتی (الانعام)دا باسی هاتووە. هەشت سەر ماڵاتی دروست کردووە مەڕو بەران‌و سابرین و بزن‌و وشتری نێرو مێ‌و گا و مانگا. پاشان دەفەرمووێت: ﴿يَخْلُقُكُمْ فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ﴾ واتە: ئێوەش بەو شێوەیە لە سکی دایکدا دروست دەکات، ﴿خَلْقًا مِّنۢ

---

[1] القرطبي (١٥/٢٣٥).

[2] النساء (١).

بَعۡدِ خَلۡقٖ﴾ واتە: لە هەوەڵەوە تنۆکێك ئاو بوون پاشان بوونە خوێنێکی توندەوەبووی شل پاشان بوونە پارچە گۆشتێك‌و پاشانیش بوونە گۆشت‌و ئێسك‌و دەمارو گیانی کرا بەبەرداو کردمانە دروستکراوێکی تر. ﴿فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ أَحۡسَنُ ٱلۡخَٰلِقِينَ﴾[1] واتە: جا گەورەو پیرۆزە ئەو خوایەی کە چاکترینی بەدیهێنەرانە. واتە: دەست ڕەنگینی هەر بۆ خودایە کە هیچ وەستایەك پێی ناگات. ﴿فِي ظُلُمَٰتٖ ثَلَٰثٖ﴾ واتە: لە سێ قۆناغی تاریکدا، تاریکایی ناو ڕەحم‌و تاریکایی مەشیمە، (پەردەیەکە پارێزەری منداڵەکەیە) تاریکایی ورگ (سك)، ئیبنو عەباس‌و موجاهیدو عیکریمەو ئەبو مالك‌و زەحاك‌و قەتادەو سودی‌و ئیبنو زەیدیش هەر وایان وتووە.[2] وە دەفەرموێت: ﴿ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡ﴾ واتە: ئەو کەسەی ئاسمانەکان‌و زەمین‌و ئەوەی لە نێوانیاندایەو ئێوەش‌و باب‌و باپیرانیشتانی دروست کردووە هەر ئەو پەروەردگاریە کە خاوەنی دەسەلات‌و کاربەدەستە لە گشت ئەمانەدا، ﴿لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ واتە: ئەو خودایەی کە عیبادەت تەنها هەر بۆ ئەو دەکرێت‌و شەریکی نیە. ﴿فَأَنَّىٰ تُصۡرَفُونَ﴾ واتە: چۆن کەسێکی تر لەگەڵی دەپەرستن؟ کەواتە بەرەو کوێ دەتانبەن‌و سەرتان لێ دەشێوێنن؟

﴿ إِن تَكۡفُرُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمۡۖ وَلَا يَرۡضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلۡكُفۡرَۖ وَإِن تَشۡكُرُواْ يَرۡضَهُ لَكُمۡۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٞ وِزۡرَ أُخۡرَىٰۗ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرۡجِعُكُمۡ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾ ۞ وَإِذَا مَسَّ ٱلۡإِنسَٰنَ ضُرّٞ دَعَا رَبَّهُۥ مُنِيبًا إِلَيۡهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُۥ نِعۡمَةٗ مِّنۡهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدۡعُوٓاْ إِلَيۡهِ مِن قَبۡلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادٗا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِۦۚ قُلۡ تَمَتَّعۡ بِكُفۡرِكَ قَلِيلًاۖ إِنَّكَ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلنَّارِ ﴿٨﴾﴾

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِن تَكۡفُرُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمۡۖ وَلَا يَرۡضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلۡكُفۡرَۖ وَإِن تَشۡكُرُواْ يَرۡضَهُ لَكُمۡۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٞ وِزۡرَ أُخۡرَىٰۗ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرۡجِعُكُمۡ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾ واتە: ئەگەر بە چاکە نازانن، خودا لە ئێوە بێ نیازەو بەپێی نەزانی عەبدانی ڕازی نابێت. ئەگەر چاکەو لە چاو دابێت، لێو ڕازیە. کەسیش باری گرانی کەس لە ئەستۆ ناگرێت، لەمەولامەموو لاتان بۆ لای پەروەردگاری خۆتان دەهێننەوەو پێتان دەڵێت چیتان دەکرد. لە نهێنی ناو دڵانیش ئاگادارە. خوای گەورە باسی خۆی دەکات کە بێ نیازە لە هەموو شتێك‌و پێویستی بە هیچ کەسێك نیە وەك موسا پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت) وتی: ﴿إِن تَكۡفُرُوٓاْ أَنتُمۡ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ

---

[1] المؤمنون (١٤).

[2] الطبري (٢١/٢٥٨/٢٥٩)، الدر المنثور (٧/٢٣٦).

حَمِيدٌ ﴾[1] واتە: ئەگەر ئێوە ناسوپاسی (بەهرەکانی خوا) بکەن‌و هەموو ئەو کەسانەش لە زەویدان ئەوە بە ڕاستی خوا بێ نیازی سوپاسکراوە. وە لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە: (ئەی عەبدەکانم ئەگەر هەوەڵتان‌و دواینتان‌و مرۆڤتان‌و جنۆکەتان گشت لە سەردڵی خراپترین پیاوێك لە خۆتاندا بێت، لە موڵکی من هیچ کەم ناکات).[2] ﴿وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾ ڕازی نییە لەوە بەندەکانی کافر و سپڵە بن، واتە: پێی خۆش نیەو فەرمانی پێ ناکات. ﴿وَإِن تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ﴾ واتە: ئەگەر شوکرانەبژێر بن لێتان ڕازیەو پێی خۆشەو زیاترتان دەداتێ، ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ واتە: کەس باری گوناهی کەس هەڵناگرێت بەڵکو هەرکەسەو پرسیاری خۆی لێ دەکرێت، ﴿ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ واتە: هەمووتان دەگەڕێنەوە بۆ لای خوداو پێتان دەڵێت چیتان کردووە، بێگومان ئەو ئاگاداری نهێنیەکانی ناودڵانەو هیچی لێ بزرنابێت.

لە سپڵەیی مرۆڤ کاتێك کە تووشی تەنگانەیەك هات لە خودا دەپاڕێتەوە بەڵام کە خۆشیەکی تووش هات شەریکی بۆ دادەنێ لەگەڵ خودا دەیپەرستێت

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِ ۚ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا ۖ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ﴾

واتە: ئەم مرۆڤە کە تەنگانێکی دەگاتێ، ڕوو هەر لە خودا دەکات‌و لەبەری دەپاڕێتەوە، هەر کاتێکیش لە خۆیەوە بەهرەیەکی بە ئەو گەیاند، لەبیری دەکات کە لە پێشدا لەبەری پاڕاوەتەوەو شەریکانێك بۆ خودا دەدۆزێتەوە، تا خەڵکی پێ گومڕا بکات. بڵێ: بەو سپڵەییتەوە، کەمێکی تریش ڕابوێرە، بێگومان تۆ لە یارانی ئاگری. ﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ﴾ واتە: لە کاتی پێویستیدا دەپاڕێتەوەو تەنها هاوار لە خودا دەکات لە کەسی تر ناپاڕێتەوە. وەك خوای مەزن لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ ۖ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ كَفُورًا﴾[3] واتە: وە کاتێك لە دەریادا تووشی بەڵاو زیان بێت هەموو ئەو (پەرستراوانە)ی هاواریان لێ دەکەن ون دەبن بێجگە لە خوا کەچی کاتێك کە (خودا) ڕزگارتان دەکات‌و دەگەنە وشکانی ڕوو وەردەگێڕن (چونکە) ئادەمی هەمیشە سپڵەو ناسوپاسە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا

---

[1] ابراهيم (٨).

[2] مسلم (١٩٩٤/٤).

[3] الاسراء (٦٧).

كَانَ يَدْعُوٓاْ إِلَيْهِ مِن قَبْلُ﴾ یانی: له کاتی خۆشگوزەرانیدا ئەو هاوارو پاڕانەوەی لە یاد دەچێت وەك خودای مەزن له ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا مَسَّ ٱلْإِنسَـٰنَ ٱلضُّرُّ دَعَانَا لِجَنۢبِهِۦٓ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَآئِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُۥ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَآ إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُۥ ﴾[1] واته: وە کاتێك ئادەمی زیانێکی لێ بکەوێت بە ڕاکشان یان بە دانیشتن یان بە پێوە لێمان دەپاڕێتەوە ئینجا کاتێك لامان برد زیانەکەی و نەمانهشێت دەڕوات (دەچێتە سەر حاڵی پێشووی) وەك هاوارو دوعای نەکردبێت لێمان بۆ لابردنی زیانێك کە دووچاری بووە. وە دەفەرموێت: ﴿وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِۦ ﴾ واته: له کاتی خۆشی و خۆشگوزەرانیدا شەریك بۆ خودا پەیدا دەکات و لەگەڵی دەیپەرستێت، ﴿قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَـٰبِ ٱلنَّارِ ﴾ واته: بڵێ بەوەی کە ئا ئەوە خوو پیشەیەتی و ڕێگای وەها دەگرێتەبەرو لەسەری دەڕوات. ماوەیەکی تریش ڕابوێرێت بەو لاساریەوە بە ڕاستی تۆ لەو کەسانەی کە دەچنە ناو ئاگر. ئەمە هەڕەشەیەکی توندەو جەختی لەسەر کراوە. ﴿قُلْ تَمَتَّعُواْ فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى ٱلنَّارِ ﴾[2] واته: (ئەی موحەممەد(ﷺ)) بڵێ بەوانە ڕابوێرن چونکە بێگومان چارەنوستان دۆزەخ دەبێت. وە دەفەرموێت: ﴿ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴾[3] واته: کەمێك نازو نیعمەتیان پێ دەدەین (لە دونیادا) لە پاشان ناچاریان دەکەین کە بڕۆنە ناو سزای سەختەوە.

﴿ أَمَّنْ هُوَ قَـٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْـَٔاخِرَةَ وَيَرْجُواْ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴿٩﴾ ﴾

مەردمی گوێڕایەڵ و مەردمی لاسارو بێ گوێ وەك یەك نین

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ أَمَّنْ هُوَ قَـٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْـَٔاخِرَةَ وَيَرْجُواْ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴾ واته: ئاخۆ ئەمە لەگەڵ کەسێکدا کە شەوگاران ڕوو بە خوا ڕاوەستاوەو سوژدە دەبات و بەرفەرمانەو لە ڕۆژی قیامەت دەترسێت و هیوای وایە بەر بەزەیی پەروەردگاری خۆی بکەوێت، وەکو یەکە؟ بڵێ ئاخۆ زاناو نەزان بەرانبەرن؟ هەر ئەوانەی کە بەدڵ زیندون، دەتوانن بیربکەنەوە. خوای مەزن دەفەرموێت: ئایا ئەوانەی ئا ئەمە ڕەوشتیانە بە شەو سوژدە بۆ خوا دەبەن و ڕوو دەکەنە بارەگاکەی و لێی دەپاڕێنەوەو لە ڕۆژی قیامەت

[1] یونس (١٢).

[2] ابراهیم (٣٠).

[3] لقمان (٢٤).

دەترسن وەك ئەو کەسانە وان کە هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن هەرگیز وەك یەك نین، وەك خودا فەرموویەتی: ﴿لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ﴾[1] واتە: هەموو (نامەدارەکان) چوونیەك نین لەناو خاوەن نامەکاندا دەستەیەکی ڕاستو ڕێك هەن ئایەتەکانی خودا دەخوێنن لە (کاتەکانی) شەوداو لە (کاتەکانی) کڕنوش بردنیاندا. لێرەشدا دەفەرمووێت: ﴿ أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا﴾ واتە: گەردنکەچو لەخواترسان کاتێك ڕوو بە خودا دەوەستنو سوژدەی بۆ دەبەن. ئیبنو مەسعود (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: (القانت) واتە: گوێڕایەڵی فەرمانی خوداو پێغەمبەری خودان(ﷺ)[2]. ئیبنو عەباسو (ڕەزای خوای لێ بێت) حەسەنوسودیو ئیبنو زەید دەڵێن: ﴿آنَاءَ اللَّيْلِ﴾ لە کاتی شەودا.[3] خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ﴾ واتە: لەو کاتی خوا پەرستیەدا لە خودا دەترسێتو بێ هیواش نیە لە بەزەیی خودا. کە هەردوو حاڵەتەکە پێویستەو هەمیشە دەبێت ترسی خودا لە دڵدا بێت. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ﴾ خۆ ئەگەر موسڵمان لە حاڵەتی مردندا بێت دەبێت هیوای بەزەیی زیاتر بێت. وەك ئیمام عەبدی کوڕی حومەید لە موسنەدەکەیدا ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) چووە لای پیاوێك لە کاتی مردندا پێی وت: (لە چ حاڵەتێکدای؟) وتی: بە هیوای بەزەیی خودامو لێشی دەترسم. پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (ئەم دوو شتە کۆنابنەوە لە دڵی هیچ عەبدێکدا لەم کاتەدا مەگین ئەوەی هیوای هەیە پێی خودا پێی دەداتو دڵنیاشی دەکات لەوەی کە لێی دەترسێت).[4] تیرمیزیو نەسائی ڕیوایەتیان کردووە لە (في اليوم والليلة)دا ئیبنو ماجەش ڕیوایەتی کردووە لە فەرموودەکەی سەیاری (سیّار) کوڕی حاتەمەوە لە جەعفەری کوڕی سولەیمانەوە بەم شێوەیە. تیرمیزی دەڵێت فەرموودەیەکی غەریبە (حديث غريب).[5] ئیمامی ئەحمەدیش ڕیوایەتی کردووە لە تەمیمی داریەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (هەر کەسێك سەد ئایەت بخوێنێت لە شەوێکدا عیبادەتی شەوێکی بۆ دەنووسرێت) هەر بەم شێوەیە نەسائی ڕیوایەتی کردووە (في اليوم والليلة) خوای مەزن

---

[1] ال عمران (١١٣).

[2] القرطبي (١٥/٢٣٩).

[3] القرطبي (١٥/٢٣٩).

[4] مسند عبد بن حميد (٤٠٤)، فەرموودەیەکی باشە (جيد).

[5] تحفة الأحوذي (٧/٥٧)، النسائي في الكبرى (٦/٢٦٢)، ابن ماجه (٢/١٤٢٣)، فەرموودەیەکی باشە.

دەفـەرمووێت: ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ئـاخۆ ئەوانـەی خواناسـن لەگـەڵ ئەوانـەی کـە هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن بۆ ئەوەی لە ڕێـی خـودا خـەڵکی لابـدەن وەك یـەکن؟ نـەخێر، ﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ﴾ واتە: بەڵکو کەسێك هەست بەو جیاوازیە دەکات کە دڵی زیندووەو خاوەن هۆشە، والله أعلم.

﴿ قُلْ يَٰعِبَادِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمْۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُواْ فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةٞۗ وَأَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةٌۗ إِنَّمَا يُوَفَّى ٱلصَّٰبِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٖ ﴿١٠﴾ قُلْ إِنِّيٓ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ مُخْلِصٗا لَّهُ ٱلدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾ ﴾

فەرماندان بە خۆپاراستن و کۆچکردن لەبەر ڕەزامەندی خودا و خواپەرستی بە دڵی پاك

خوای مەزن دەفـەرمووێت: ﴿ قُلْ يَٰعِبَادِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمْۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُواْ فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةٞۗ وَأَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةٌۗ إِنَّمَا يُوَفَّى ٱلصَّٰبِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٖ﴾ واتە: بێـژە: ئـەی عەبـدەکانی مـن! ئـەی ئەوانـەی خاوەن بڕوان! لە پەروەردگارتان بترسن، بۆ ئەوانەی لە ژیانی ئەم دنیایەدا چاکەیان کرد، چاکە هەیەو زەمینی خودا بەربڵاوە بێگومان ئەو کەسانەی خۆڕاگرن بـە تـەواوی و بـەبێ حیساب پاداشتی خۆیـان وەردەگـرن. خـوای گـەورە فـەرمان دەدات بـە بەنـدە خـاوەن باوەڕەکـانی کـە بـەردەوام خـەریکی بەجێهێنانی فەرمانەکانی خودا بن و لێی بترسن دەفـەرمووێت: ﴿ قُلْ يَٰعِبَادِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمْۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُواْ فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةٞۗ﴾ واتە: بۆ ئەو کەسانەی کە لەم دنیا چاکەیان کرد، بـۆ دنیـاو بـۆ ڕۆژی دواییان ﴿وَأَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةٌۗ﴾ موجاهید دەڵێت زەمینی خودا ئاوەڵایە کۆچـی تیـا بکـەن و غـەزا بکـەن و دوور بکەونەوە و نزیك نەبنـەوە لـە بتـەکان.[1] خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿إِنَّمَا يُوَفَّى ٱلصَّٰبِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٖ﴾ ئەوزاعی دەڵێت: کێشانە و پێوانەیان بۆ ناکرێت بەڵکو هـەڕیان تێدەکرێت. سـودی دەڵێت: ﴿إِنَّمَا يُوَفَّى ٱلصَّٰبِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٖ﴾ واتە: لەناو بەهەشتدا.[2] خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿قُلْ إِنِّيٓ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ مُخْلِصٗا لَّهُ ٱلدِّينَ﴾ واتە: بڵێ من پێم سپێراوە هەریەك خـودا بپەرستم و بـە پاکـژی هـەر لەسـەر دینەکەی ئەو بم. واتە: فەرمانم پێدراوە کە بە پاکی تـەنها هـەر خـودا بپەرستم و هـاوەڵی بـۆ دانـەنێم، ﴿وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ ٱلْمُسْلِمِينَ﴾ واتە: فەرمانیشم پێدراوە کە یەکەمین موسڵمان بم.

---

[1] الطبري (٢١/٢٦٩).

[2] الطبري (٢١/٢٧٠).

﴿قُلۡ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنۡ عَصَيۡتُ رَبِّي عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴿١٣﴾ قُلِ ٱللَّهَ أَعۡبُدُ مُخۡلِصٗا لَّهُۥ دِينِي ﴿١٤﴾ فَٱعۡبُدُواْ مَا شِئۡتُم مِّن دُونِهِۦۗ قُلۡ إِنَّ
ٱلۡخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَأَهۡلِيهِمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡخُسۡرَانُ ٱلۡمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُم مِّن فَوۡقِهِمۡ ظُلَلٞ مِّنَ
ٱلنَّارِ وَمِن تَحۡتِهِمۡ ظُلَلٞۚ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ ٱللَّهُ بِهِۦ عِبَادَهُۥۚ يَٰعِبَادِ فَٱتَّقُونِ ﴿١٦﴾﴾

ترسان لە جەزرەبەی خودا

خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿قُلۡ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنۡ عَصَيۡتُ رَبِّي عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٖ﴾ واتە: بلێ: ئەگەر لە فەرمانی پەروەردگاری خۆم دەربچم، لە جەزرەبەی ڕۆژێکی گەورە دەترسم. خوای گەورە دەفەرموویت بە پێغەمبەر(ﷺ) تۆ بلێ من لە سزای ڕۆژێکی گەورە دەترسم ئەگەر لە فەرمانی خودا دەربچم کە ڕۆژی قیامەتە ئەمە شەرتەو مانای وایە بۆ کەسانی تر زیاتر جێی ترسەو چاوەڕوان کراوە، ﴿قُلِ ٱللَّهَ أَعۡبُدُ مُخۡلِصٗا لَّهُۥ دِينِي﴾ واتە: بلێ: هەر خودا پەرستمو بە پاکژی لەسەر دینەکەی ئەو دەبم. ﴿فَٱعۡبُدُواْ مَا شِئۡتُم مِّن دُونِهِۦۗ قُلۡ إِنَّ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَأَهۡلِيهِمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡخُسۡرَانُ ٱلۡمُبِينُ﴾ واتە: ئەوسا ئێوەش (غەیری خودا) چیتان پەرست، بە ئارەزووی خۆتان بکەن. تۆ بلێ: هەر ئەوانە زیانبارن کە لە ڕۆژی قیامەتدا، خۆشیانو کەسو کاریشیان دەدۆڕێنن، دیارە ئەمە زیانێکی ئاشکرایە. ﴿فَٱعۡبُدُواْ مَا شِئۡتُم مِّن دُونِهِۦ﴾ ئەمە دیسان لێرەدا هەڕەشەیەو خۆوەدوورگرتنە لە بتپەرستان، ﴿قُلۡ إِنَّ ٱلۡخَٰسِرِينَ﴾ واتە: بێگومان هەر ئەو دۆڕاوانە بە تەواوی زەرەرمەندن، ﴿ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَأَهۡلِيهِمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ﴾ یانی: جیادەبنەوە لە یەك هەرگیز بە یەك ناگەنەوە با کەسو کاریشیان بڕۆن بۆ بەهەشت، ئەوان دەچن بۆ جەهەنەم یان هەموو دەچن بۆ ناو ئاگر بەڵام پێکەوە کۆنابنەوەو خۆشی نابینن، ﴿أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡخُسۡرَانُ ٱلۡمُبِينُ﴾ واتە:ئا ئەوەیە زیانی تەواوو ڕەنجەڕۆیی ئاشکرا. پاشان خوای مەزن باسی ژیانو گوزەرانیان دەکات لەناو ئاگرو دەفەرموویت: ﴿لَهُم مِّن فَوۡقِهِمۡ ظُلَلٞ مِّنَ ٱلنَّارِ وَمِن تَحۡتِهِمۡ ظُلَلٞۚ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ ٱللَّهُ بِهِۦ عِبَادَهُۥۚ يَٰعِبَادِ فَٱتَّقُونِ﴾ واتە:توێ لەسەر توێ کڵپەی ئاگر (وێنەی چەتر) لەسەر ئەمان ڕاوەستاوە، لە ژێریشیان هەر بەم تەرزە. خودا بەمە عەبدانی خۆی دەترسێنێت. ئەی عەبدانم! لێم بترسن. ئایەتی: ﴿لَهُم مِّن فَوۡقِهِمۡ ظُلَلٞ مِّنَ ٱلنَّارِ وَمِن تَحۡتِهِمۡ ظُلَلٞ﴾ وەك ئەم ئایەتەیە کە فەرموویەتی: ﴿لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٞ وَمِن فَوۡقِهِمۡ غَوَاشٖۚ وَكَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلظَّٰلِمِينَ﴾[1] واتە: ئەوانەی لە دۆزەخدا فەرشو ڕاخەریان

[1] الاعراف (٤١).

(لە ئاگرە)و لە لای سەروشیانەوە لێفەو داپۆشەریان (لە ئاگرە) ئا بەو جۆرە تۆڵە لە ستەمکاران دەستێنین. وە لە ئایەتێکی تردا دەفەرمووێت: ﴿ يَوْمَ يَغْشَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُواْ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾[1] واتە: لە ڕۆژێکدا سزا دایاندەپۆشێت لە لای سەریانەوەو لە ژێر پێیانەوەو (خوا) دەفەرمووێت: بچەژن تۆڵەی ئەو کردەوانەی کە لە دنیادا دەتانکرد. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ ٱللَّهُ بِهِۦ عِبَادَهُۥ﴾ واتە: خوای گەورە بۆیە لێرەدا باسی ئەم ڕووداوە دەکات کە گومان نیە لە هاتنی تا عەبدەکانی خۆی بترسێنێت کە واز بێنن لە خراپەو تاوانکردنو دەفەرمووێت: ﴿يَٰعِبَادِ فَٱتَّقُونِ﴾ واتە: بترسن لە سزاو تۆڵەو جەزرەبەو تورەیی من.

﴿وَٱلَّذِينَ ٱجْتَنَبُواْ ٱلطَّٰغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ ٱلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمْ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٨﴾﴾

مژدە بۆ پیاوچاکان

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَٱلَّذِينَ ٱجْتَنَبُواْ ٱلطَّٰغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴾ واتە: ئەو کەسانەی لە پەرستنی بتەکان تەکیونەتەوەو بەرەو خوا گەڕانەوە، خۆشی لەوان. سا تۆش بە عەبدەکانی من مژدە بدە. عەبدوڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەم دەڵێت: لە باوکیەوە: ﴿وَٱلَّذِينَ ٱجْتَنَبُواْ ٱلطَّٰغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا﴾ دەڵێت: ئەم ئایەتە هاتەخوار لەسەر زەیدی کوڕی عەمری کوڕی نوفەیلو ئەبو زەڕو سەلمانی فارسی (ڕەزای خوایان لێ بێت).[2] بێگومان ئەم ئایەتە گشتگیرەو بۆ ئەوانەو بۆ کەسانی تریشە کە واز لە بتپەرستی دێننو ڕوو دەکەنە خواو هەر خوای خاوەن دەسەڵات دەپەرستن، ئا ئەوانە ئەو کەسانەن کە مژدەیان پێدراوە لە دنیاو قیامەتدا، پاشان خوای دلۆڤان فەرموویەتی: ﴿فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ ٱلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمْ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾ واتە: ئەو کەسانەی گوێ لە قسان ڕادەدێرنو بە شوێن چاکترياندا دەچن، ئەوان خودا ڕێی بەرەو خۆی نیشان داون، ئەوانە خاوەن ئاوەزن. واتە: ئەوانە کە گوێ دەگرن بۆ قسەکانو چاکترینیان وەردەگرنو لێی تێدەگەنو کاری پێ دەکەن، ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای مەزن فەرموویەتی بە موسا کاتێك تەوراتی بۆ هات: ﴿فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُواْ بِأَحْسَنِهَا﴾[3] واتە:

---

[1] العنكبوت (٥٥).

[2] الطبري (٢١/٢٧٤).

[3] الاعراف (١٤٥).

کەواتە (موسا) بە توندی بیانگرەو ئاگاداریان بەو فەرمان بە گەلەکەت بکە تا دەست بگرنو ڕەفتار بکەن بە جوانترو چاکترینیان. ﴿أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ﴾ واتە: ئەوانەی کە ئەم سیفەتانەیان تێدایە خودا ڕێی نیشان داون لە دنیاو لە ڕۆژی دواییدا. ﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمۡ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ﴾ واتە: خاوەنی ئاوەزی تەواونو سروشتی ڕاستن.

﴿أَفَمَنۡ حَقَّ عَلَيۡهِ كَلِمَةُ ٱلۡعَذَابِ أَفَأَنتَ تُنقِذُ مَن فِي ٱلنَّارِ ﴿١٩﴾ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ رَبَّهُمۡ لَهُمۡ غُرَفٞ مِّن فَوۡقِهَا غُرَفٞ مَّبۡنِيَّةٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُۖ وَعۡدَ ٱللَّهِ لَا يُخۡلِفُ ٱللَّهُ ٱلۡمِيعَادَ ﴿٢٠﴾﴾

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَفَمَنۡ حَقَّ عَلَيۡهِ كَلِمَةُ ٱلۡعَذَابِ أَفَأَنتَ تُنقِذُ مَن فِي ٱلنَّارِ﴾ واتە: ئاخۆ کەسێك ئازاری بۆ بڕیار درا، تۆ دەتوانی (کەسێك لەناو ئاگردا بێت) ڕزگاری بکەی. یانی: ئایا کەسێك کە بەدبەخت بێت تۆ دەتوانی ڕزگاری بکەی لەو گومڕاییو سەرلێشێواویە؟ نەخێر هەر کەسێك خودا سەری لێ تێکدا هیچ کەسێك ناتوانێت ڕێی نیشان بدات. پاشان خودای گەورە باسی عەبدە خواناس بەختەوەرەکان دەکات کە چەندە بەختەوەرنو وان لەناو کۆشکە بەرزەکاندا لە بەهەشتداو دەفەرموێت: ﴿لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ رَبَّهُمۡ لَهُمۡ غُرَفٞ مِّن فَوۡقِهَا غُرَفٞ مَّبۡنِيَّةٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُۖ وَعۡدَ ٱللَّهِ لَا يُخۡلِفُ ٱللَّهُ ٱلۡمِيعَادَ﴾ واتە: بەڵام ئەوانەی ترسی پەروەردگاریان لە دڵدایە وان لەناو چەند هۆدەیەکدا، چین لەسەر چین سازکراون، جۆباریان بەبەردەمدا دەڕوات، ئەمە بەڵێنی خودایە، خودا هەر بەڵێنێ بیدا لێی پەشیمان نابێتەوە. واتە: لە خواترسەکان وان لەناو ژووری یەك لەسەر یەکدا زۆر جوانو ڕازاوەو قایمو بەرز دروست کراون. عەبدوڵای کوڕی ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عالیەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (لەناو بەهەشتدا ژووری زۆری هەیە کە لە دەرەوە ناوی دەبینرێتو لە ناوەوەش دەرەوەی دەبینرێت)، عەرەبێکی دەشتەکی وتی: ئەو ژوورانە بۆ کێیە ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ)؟ فەرمووی: (بۆ ئەوانەیە قسەی چاکیان کردووەو خواردنیان داوە بە خەڵکی و بە شەو نوێژیان کردووە کاتێ خەڵکی لە خەودا بوون).[1] تیرمیزیش ڕیوایەتی کردووە دەڵێت فەرموودەیەکی چاكو غەریبە (حسن غريب).[2] ئیمامی ئەحمەدیش ڕیوایەتی کردووە لە سەهلی کوڕی سەعدەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (ئەهلی بەهەشت یەکتری دەبینن لەناو بەهەشتدا لەناو ژووردا وەك چۆن ئەستێرەکان دەبینن لە کەناری ئاسماندا) دەڵێت: باسم کرد بۆ نعمانی کوڕی ئەبو عەیاش، ئەویش دەڵێت: بیستم لە ئەبو سەعیدی

---

[1] أحمد (١/١٥٥)، فەرموودەیەکی حەسەنی غەریبە.

[2] تحفة الأحوذي (٧/٢٣١)، فەرموودەیەکی حەسەنی غەریبە.

خودریەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (وەك چۆن ئێوە ئەستێرە دەبینن لە کەناری ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوادا).[1] بوخاریو موسلیم لە هەردووسەحیحەکەدا هێناویانە.[2] ئیمامی ئەحمەد دەڵێت: فەزارە بۆی باس کردین وتیو فولەییج هەواڵی داینێ لە هیلالی کوڕی عالیەوە لە عەتای کوڕی یەسارەوە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (خەڵکی بەهەشت ئەهلی ژوورەکان دەبینن وەك چۆن ئێوە ئەستێرەی تروسکەدار دەبینن کە لە ئاسۆوە ئاوا دەبێتو دەڕواتو هەڵدێت بە پێی بەرزیو نزمی پلەیان) وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ئەوانە پێغەمبەرانن؟ فەرمووی: (بەڵێ سوێند بەو کەسەی گیانی منی بە دەستە ئەوان و دەستەیەکیش کە بڕوایان بە خوا هێناوە و پێغەمبەرانیشیان بە ڕاست زانیوە).[3] تیرمزیش ڕیوایەتی کردووەو دەڵێتحسن و صحیحە[4]. خوای بالادەست دەفەرمووێت: ﴿تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ﴾ جۆبار بەناویدا تێدەپەڕێتو دەڕوات چۆن ئارەزوو بکەن و بۆ کوێیان بوێت ﴿وَعۡدَ ٱللَّهِ﴾ واتە: ئەوەی باسمان کرد بەڵێنی خودایە کە داویەتی بە بەندە خاوەن باوەڕەکانی، ﴿لَا يُخۡلِفُ ٱللَّهُ ٱلۡمِيعَادَ﴾ خودا لە بەڵێنی خۆی پەشیمان نابێتەوە.

﴿ أَلَمۡ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَسَلَكَهُۥ يَنَٰبِيعَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ثُمَّ يُخۡرِجُ بِهِۦ زَرۡعًا مُّخۡتَلِفًا أَلۡوَٰنُهُۥ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَىٰهُ مُصۡفَرًّا ثُمَّ يَجۡعَلُهُۥ حُطَٰمًاۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكۡرَىٰ لِأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٢١﴾ أَفَمَن شَرَحَ ٱللَّهُ صَدۡرَهُۥ لِلۡإِسۡلَٰمِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٖ مِّن رَّبِّهِۦۚ فَوَيۡلٞ لِّلۡقَٰسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكۡرِ ٱللَّهِۚ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾ ﴾

نموونەی ژیانی دونیا

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ أَلَمۡ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَسَلَكَهُۥ يَنَٰبِيعَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ثُمَّ يُخۡرِجُ بِهِۦ زَرۡعًا مُّخۡتَلِفًا أَلۡوَٰنُهُۥ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَىٰهُ مُصۡفَرًّا ثُمَّ يَجۡعَلُهُۥ حُطَٰمًاۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكۡرَىٰ لِأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴾ واتە: ئەدی نەتدی، خودا لەو بڵندایییەوە ئاو دەنێرێتو لە زەمیندا لە سەرچاوەکانەوە ڕەوانەی دەکات کشتوکاڵی هەمەڕەنگەی پێ دەڕوێنێتو پاش ماوەیەك زەردو وشك هەڵدێتو ئەوسا دەیکاتە پوشو پەڵا؟ ئەوانەی خاوەن ئاوەزن، دیارە لەمە پەند وەردەگرن. خوای مەزن بۆمان باس دەکات کە

[1] احمد (٣٤٠/٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] فتح الباري (٤٢٤/١١)، مسلم (٢١٧٧/٤).

[3] احمد (٣٣٩/٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] تحفة الأحوذي (٢٧٢/٧)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

سەرچاوەی (بنەڕەتی) ئاو لە ئاسمانەوەیە وەك فەرموویەتی: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً طَهُورًا ﴾[1] واتە: وە لە ئاسمانەوە باراندومانە ئاوێکی پاکەوەکەر. وەختێك لە ئاسمانەوە ئاو دەهێنرێتە خوارەوە وەك ئەو ئاوانەی کە لەناو زەمیندایە پاشان خوای خاوەن دەسەلات دەیگێڕێت بەناو هەموو بەشەکانی زەمیندا هەرچۆنێك خۆی مەیلی لێ بێت. لە سەرچاوەکانەوە دەینێرێت بە پێی پێویستی سەرچاوەی وا هەیە زۆری لێ دەردەچێتو هی واش هەیە کەمی لێ دەڕوات. بۆیە خوای بالادەست دەفەرمووێت: ﴿فَسَلَكَهُۥ يَنَـٰبِيعَ فِى ٱلْأَرْضِ ﴾ سەعیدی کوڕی جوبەیرو عامیری شەعبی دەڵێن: هەموو ئاوێك لەسەر زەمیندا سەرچاوەکەی لە ئاسمانەوەیە.[2] سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێت: سەرچاوەی ئاو لە بەفرە، واتە: بەفر کۆمەڵە دەکات لەسەر کێوەکانو دەچێتە ناو زەمینەوە سەرچاوەکانیش لە دامێن کێوەکانەوە دێنە دەرەوە. دەفەرمووێت: ﴿ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِۦ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهُۥ﴾ واتە: پاشا بە هۆی ئەو باران بارینو ئەو سەرچاوانەوە لە زەمیندا کشتوکاڵی هەمەڕەنگ دەڕوێنێت، هەریەکەو جۆرە تامو ڕەنگو بۆنو شێوەیەکی هەیە و سوودی تایبەتی خۆی هەیە. ﴿ثُمَّ يَهِيجُ ﴾ واتە: دوای ئەو جوانیو قەشەنگیە پیر دەبێتو وشكو زەرد هەڵدەگەڕێت و دەپوکێتەوەو دەڕزێت. ﴿ثُمَّ يَجْعَلُهُۥ حُطَـٰمًا ﴾ واتە: دەبێتە پوشو پەلاش و ورد دەبێت، ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِى ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴾ واتە: ئا ئەم باسە پەندو ئامۆژگاریە بۆ ئەو کەسانەی کە خاوەن ئاوەزن. چونکە ئەم ژیانەش خۆشو ڕازاوەیە هەروەك ئەو کشتوکاڵە هەمەڕەنگە پاش ماوەیەك پیری دێتو لەشولار تێك دەداتو ئەو لاویەی نامێنێتو دەبێتە پیاوێکی بە ساڵاچووی کەم هێزو تواناو پاش ئەمانەش هەمووی مردنە. بەختەوەر ئەو کەسەیە دوای ئەم ژیانە حاڵی باشەو خودا لێی ڕازیە. زۆرجار خوای گەورە نموونەی ژیانی دنیا بەو بارانە دێنێتەوە کە لە ئاسمانەوە دەیبارێنێتە خوارەوە، کە کشتوکاڵو بەروبوم دەڕوێنێتو لە پاشان زەردو وشك دەبێتو دەڕزێتو ورد دەبێت. وەك خوای دلۆڤان فەرموویەتی: ﴿ وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا كَمَآءٍ أَنزَلْنَـٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخْتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ ٱلْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ ٱلرِّيَـٰحُ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴾[3] واتە: (ئەی موحەممەد ـ ﷺ ـ)بێنەرەوە بۆ ئەو (بێباوەڕ)انە نموونەی ژیانی دنیا کە وەك بارانێك وایە لە ئاسمانەوە دەیبارێنین ئەوسا جۆرەها ڕواوی زەوی (پێ دەڕوێتو) دەڕۆن بەناو یەکدا

[1] الفرقان (٤٨).

[2] الدر المنثور (٢١٩/٧).

[3] الكهف (٤٥).

ئینجا دەبێتە پوش‌و پەڵاش‌و با پرش‌و بڵاوی دەکاتەوەو خوا هەمیشە بە تواناو دەسەڵاتدارە بەسەر هەموو شتێکدا.

ئەوانەی هەقن و ئەوانەی گومڕان وەك یەك نین

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿أَفَمَن شَرَحَ ٱللَّهُ صَدْرَهُۥ لِلْإِسْلَـٰمِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ فَوَيْلٌ لِّلْقَـٰسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ فِى ضَلَـٰلٍ مُّبِينٍ﴾ واتە: ئاخۆ کەسێك خودا دڵی بۆ ئیسلام گوشاد کردووەو دیارە بەر تیشکی بەزەیی پەروەردگاری خۆی کەوتووە، کەی دەبێت وەك ئەوانە بێت کە دڵڕەقن؟ هاوار بۆ ئەو کەسانە دڵڕەقن لە یادی خوا، کە ئەمانە بە ئاشکرا ڕێگەی خودایان گوم کردووە. واتە: ئەوانەی کە خودا سینە فراوانی کردوون‌و بەر تیشکی بەزەیی خودا کەوتوون وەك ئەو کەسانە وان کە دوورن لە ڕاستیەوەو دڵڕەقن؟ نەخێر. وەك خودای دلۆڤان دەفەرمووێت: ﴿أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَـٰهُ وَجَعَلْنَا لَهُۥ نُورًا يَمْشِى بِهِۦ فِى ٱلنَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِى ٱلظُّلُمَـٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا﴾[1] واتە: ئایا کەسێك مردوو (بێباوەڕ) بێت‌و ئێمە زیندوومان کردەوەو ڕووناکیەکمان بۆ فەراهەم هێنا (کە قورئانە) بە هۆی ئەوەوە لەناو خەڵکیدا دەگەڕێت‌و دەڕوات ئایا وەك ئەوە وایە کە لە ناو تاریکستانێکدا بێت کە بە هیچ جۆرێك دەرچوونی نیە لێی. بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿فَوَيْلٌ لِّلْقَـٰسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ ٱللَّهِ﴾ واتە:هاوار بۆ ئەو دڵڕەقانەی کە دڵیان نەرم نابێت‌و ترسی نایانگرێت‌و بیرناکەنەوەو ئاوەزیان نیە، ﴿أُو۟لَـٰٓئِكَ فِى ضَلَـٰلٍ مُّبِينٍ﴾ واتە: ئەوانە دیارە سەریان لێ شێواوە.

﴿ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ ٱلْحَدِيثِ كِتَـٰبًا مُّتَشَـٰبِهًا مَّثَانِىَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾﴾

وەسفی قورئانی پیرۆز

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ ٱلْحَدِيثِ كِتَـٰبًا مُّتَشَـٰبِهًا مَّثَانِىَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ﴾ واتە: خوا چاکترین قسەی ناردووەتە خوارێ: کتێبێك کە (قسەکانی لە جوانیدا) وەکو یەکن‌و هەر دووپاتیش دەکرێنەوە. ئەو کەسانەی ترسی پەروەردگاری خۆیان لە دڵدایە، لە بیستنی موچڕکیان بە لەشدا دێت‌و پاشان دڵ‌و لەشیان (بە یادی خوا) ئۆقرە دەگرێت، ئەمە

[1] الانعام (١٢٢).

ڕێنموونی خودایە، كێی پێ خۆش بێت، بەرەو خۆی شارەزای دەكات، هەر كەسیش خوا گومڕای بكات، كەسی تر شارەزای ناكات. خوای مەزن وەسفی كتێبەكەی خۆی (قورئانی پیرۆز) دەكات كە ڕەوانەی كردووە بۆ پێغەمبەرە بەڕێزەكەی (ﷺ) فەرموویەتی: ﴿ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ كِتَٰبٗا مُّتَشَٰبِهٗا مَّثَانِيَ﴾ موجاهید دەڵێت: واتە: ئەم قورئانە هەمووی وەك یەكەو لە یەك دەچێتو دووبارەش دەبێتەوە.[1] قەتادە دەڵێت: ئایەت لە ئایەت دەچێتو پیتەكانیش هەر لە یەك دەچنو وەك یەكن.[2] زەححاك دەڵێت: دووپاتكردنەوەی قسەیە بۆ ئەوەی بەندەكان لە پەروەردگاریان تێبگەن. عیكریمەو حەسەن دەڵێن: خوای گەورە بڕیارەكانی خۆی دووپات دەكاتەوە. حەسەن ئەمەیشی بۆ زیاد كردووە دەڵێت: لە سورەتێكدا ئایەتێك هاتووە لە سورەتێكی تردا دیسان ئایەتێكی تر هاتووە لە یەك دەچن. سەعیدی كوڕی جوبەیر دەڵێت لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: ﴿مَّثَانِيَ﴾ ئەم قورئانە قسەكانی لە یەكتری دەچنو دووپاتیش بوونەتەوە.[3] هەندێ لە زانایانیش هەر وایان وتووە. لە سوفیانی كوڕی عویەینەوە ڕیوایەت كراوە لە مانای ئەم ئایەتەدا: ﴿مُّتَشَٰبِهٗا مَّثَانِيَ﴾ واتە: دەقەكانی ئەم قورئانە هەندێ جار ماناكانیان لە یەك دەچنو هەندێ جاریش باسی شتێك دەكات دژەكەشی بە دوایدا باس دەكات. وەك باسی خاوەن باوەڕ بە دوایدا خوانەناس باسی بەهەشت بە دوایدا باسی دۆزەخ ئا لەم نموونانە بە زۆری لە قورئاندا هاتووەو دووبارەبووەتەوە. وەك خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلۡأَبۡرَارَ لَفِي نَعِيمٖ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ ٱلۡفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٖ﴾[4] واتە:بە ڕاستی چاكان لەناو نازو نیعمەت دان، بێگومان بەدكاران لە دۆزەخدان. وە دەفەرموێت: ﴿كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلۡفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٖ ﴿٧﴾ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا سِجِّينٞ ﴿٨﴾ كِتَٰبٞ مَّرۡقُومٞ ﴿٩﴾ وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعۡتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتۡلَىٰ عَلَيۡهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّاۖ بَلۡۜ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّآ إِنَّهُمۡ عَن رَّبِّهِمۡ يَوۡمَئِذٖ لَّمَحۡجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمۡ لَصَالُواْ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا ٱلَّذِي كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلۡأَبۡرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ﴾[5] واتە: با پەشیمان ببنەوە چونكە بە ڕاستی نامەی تاوانباران لەناو دەفتەرێكی پەستی ڕەشدایە، تۆ چوزانیت ئەو دەفتەرە چییە، دەفتەرێكی نووسراوە، هاوار لەو ڕۆژەدا بۆ بێباوەڕان، ئەوانەی كە بڕوا ناكەن بە

[1] الطبري (٢١/٢٧٩).

[2] الطبري (٢١/٢٧٩).

[3] الطبري (٢١/٢٧٩).

[4] الانفطار (١٣ـ١٤).

[5] المطففين (٧ـ٨).

ڕۆژی پاداشت دانەوە، کەس ئەو ڕۆژە بە درۆ نازانێت مەگەر هەموو ستەمکارێکی گوناهبار، هەر کاتێك کە ئایەتەکانی ئێمەی بۆ بخوێنرێتەوە دەڵێت (ئەمانە) ئەفسانەی پێشینانن، نەخێر وا نیە بەڵکو ژەنگی ئەو (خراپانەی) کە دەیانکرد پەردەی هێناوە بەسەر دڵیاندا، نەخێر بە ڕاستی ئەوان لەو ڕۆژەدا بێ بەشن لە بینینی پەروەردگار لە پاشان بێگومان ئەوان دەچنە دۆزەخەوە، ئینجا پێیان دەوترێت ئەمە ئەوەیە کە بڕواتان پێ نەدەکرد. وە دەفەرمووێت: ﴿ هَٰذَا ذِكْرٌ ۚ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾ مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾ ۞ وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾ هَٰذَا ۚ وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ ﴾[1] واتە: ئەم (باسی پێغەمبەرانە) باس و ناوبانگی چاکیانە لە دنیاداو بێگومان پارێزکاران سەرئەنجامێکی چاکیان هەیە (کە بریتیە لە) بەهەشتانی جێی دانیشتنی ئێجگاری کە دەرگاکانی کراوەتەوە بۆیان، لەوێدا (لەسەر کورسی ڕازاوە) پاڵیان داوەتەوە تێیدا داوای میوەهاتی زۆرو جۆرەها خواردنەوە دەکەن، وە حۆریانی هاوتەمەنیان لایە (خێزانیانن) کە چاویان بڕیوەتە مێردەکانیان، ئەمە ئەو (نازو نیعمەتانە)یە کە بەڵێنتان پێدرابوو بۆ ڕۆژی لێپرسینەوە (ی قیامەت)، بە ڕاستی ئەمە ڕزق و ڕۆزی ئێمەیە هەرگیز تەواوبوونی بۆ نیە، ئا ئەمە (پاداشتی پارێزکارانە)و بێگومان سەرکەشانیش خراپترین پاشەڕۆژیان هەیە. وە چەندە نموونەی تر لەم دەقانە هەموو دووپات بوونەتەوە واتە لە دوو مانادا بە باسی شتێك و دژەکەی. بەڵام ئەگەر دەقەکە هەمووی یەك مانای دەگەیاندو وەك یەك بوون ئەوە پێیان دەڵێن لە یەك دەچن، (المتشابه) بەڵام ئەم لەیەکچوونە وەك ئەو لەیەکچوونانە نیە کە لەم ئایەتەدا باس کراوەو خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿مِنْهُ آيَاتٌ مُّحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ ﴾[2] واتە: هەندێکی ئایەتی ڕۆشنن ئەو ئایەتانە بنەڕەتی قورئانن و ئەوانی تر (ئایەتانێکن کە مەبەستەکانیان) ڕۆشن نین. ئەوە شتێکی ترەو مانایەکی تری هەیە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ واتە: ئەمە سیفەت و ڕەوشتی پیاوچاکانە کاتێك گوێیان لە فەرموودەی خوای خاوەن دەسەڵات و زاڵ و ئاگاداری هەموو شتێکەو زۆر لێبوردەیە. کاتێك تێدەگەن لە مژدەو تۆڵەو بەڵێن و هەڕەشەکانی خوای مەزن تەزوو (موچڕکە) بە لەشیاندا دێت لە ترسی خودا، ﴿ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ﴾

[1] ص (٤٩–٥٥).

[2] ال عمران (٧).

واتە: پاشان بە هیوای بەزەیی‌و سۆزی خودان‌و دڵیان ئاسودەو ئۆقرە دەگرێت بە یادی خودا. خواناسان جیاوازیان هەیە لەگەڵ خواناس‌و بەدبەختاندا لە چەند ڕوویەکەوە.

یەکەم: خاوەن باوەڕان گوێ لە قورئان‌و ئایەتەکانی قورئان دەگرن بەڵام خوانەناسان گوێ لە سرودو دەنگی گۆرانی بێژان دەگرن.

دووهەم: خاوەن باوەڕان کاتێك قورئان بەسەریاندا دەخوێنرێتەوە بە ئەژنۆدا دەکەون‌و سوژدە بۆ خودا دەبەن بە ڕێزەوەو دەترسن‌و دەگرین بە هیوای بەزەیی خودان‌و بە دڵەوە بیری لێ دەکەنەوەو فێری دەبن. وەك خوای دلۆڤان فەرموویەتی: ﴿ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُهُۥ زَادَتْهُمْ إِيمَٰنًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ دَرَجَٰتٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴾[1] واتە: بێگومان بڕواداران تەنها کەسانێکن کە کاتێك باسی خوا کراو ناوی هێنرا دڵیان دەترسێت‌و ترسی لێ دەنیشێت کاتێکیش ئایەتەکانی خوا بخوێنرێتەوە بەسەریاندا بڕوایان زیاد دەبێت‌و هەر پشت بە پەروەردگاری خۆیان دەبەستن، ئەوانەن کە بە ڕاستی نوێژەکانیان بەجێ دەهێنن‌و لەو ڕزق‌و ڕۆزییەی پێمان داون (لە پێناوی خوادا) دەیبەخشن، هەر ئەوانە بڕوادارانی ڕاستەقینەن پلەی بەرزیان بۆ هەیە لای پەروەردگاریان‌و لێخۆشبوونی (تاوانەکانیان)و ڕۆزی پەسەندو چاکیان بۆ هەیە. وە دەفەرموێت: ﴿ وَٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا۟ عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴾[2] واتە: کەسانێکن کاتێك ئامۆژگاری بکرێت بە ئایەتەکانی پەروەردگاریان ناکەون بەسەریاندا بە کەڕی‌و کوێری. واتە: لە کاتی گوێگرتن بۆ ئایەتەکانی قورئان دڵی بۆ دەکەنەوەو بە هیچ شتێکی ترەوە خۆیان سەرقاڵ ناکەن‌و بیر لە مانای دەکەنەوەو وەری دەگرن‌و سوپاسی خوا دەکەن‌و سوژدەی شوکری بۆ دەبەن‌و دڵیان لایەتی‌و فەرمانەکانی بەجێ دێنن‌و هۆشیان لای هیچ شتێکی تر نیە.

سێهەم: زۆر بە ئەدەب‌و گەردنکەچیەوە گوێ بۆ قورئان دەگرن وەك هاوەڵەکانی پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك گوێیان لە قورئان خوێندنی پێغەمبەر(ﷺ) دەگرت موچڕکە دەهات بە لەشیاندا و دڵیان ڕادەچڵەکاو پاشان ئارام دەبووەوە بە یادی خودا. زیادەڕەویان نەدەکرد بەڵکو بە لەسەرخۆیی‌و ئەدەب‌و ترس‌و لەرزەوە لێی دەپاڕانەوەو داوای لێخۆشبوونیان لێ دەکرد، کەس پێیان ناگات لەو بارەیەوە بۆیە خوای مەزن وەسفیان دەکات‌و ڕێزداری کردوون لە دنیاو قیامەتدا. عبدالرزاق دەڵێت: موعەممەر بۆی

---

[1] الانفال (٢ـ٤).

[2] الفرقان (٧٣).

گێڕاینەوە وتی: قەتادە ئەم ئایەتـەی خوێنـد: ﴿تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ وتی: ئەمە وەسفی دۆستەکانی خودایە خـوای دڵۆڤـان وەسـفیان دەکـات کـە بـە یادی خودا لەشیان کرژ دەبێتو موچرکەی پیا دێت و ئاو بە چاویاندا دێتە خوارو دڵیان بـە زیکـری خـودا ئارام دەبێتەوەو ئۆقرە دەگرێت، خوای گەورە وەسفی نەکردوون کە لە هۆشی خۆیـان دەچـنو ئـاوەز لـە دەسـت دەدەن. بـەڵکو ئـەو جـۆرە هەڵـسوکەوتە لـە ڕەوشـتی بیدعەچـیەکانەو لـە شـەیتانەوەیە. وە دەفەرموێت: ﴿ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ﴾ واتە: ئەمە سیفەتی ئەو کەسانەیە کە خودا ڕێی نیشان داون هەر کەسێك بەو شێوەیە نەبێت گومڕا بـووەو ڕێـی ون کـردووە، ﴿وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ واتە: هەر کەسێش خودا گومڕای بکات کەسی تر ناتوانێت شارەزای بکات.

﴿ أَفَمَن يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ ﴾

پاشەڕۆژی بێباوەڕان

خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿ أَفَمَن يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ﴾ واتە: دەی ئایا کەسێك بە دەموچاوی خۆی بپارێزێت لـە سـزای سـەختی ڕۆژی دوایـی (وەك کەسێکە لە بەهەشت دابێت)؟ بە ناهەقانیش دەوترێت: دە بـچێژن سـزای کردەوەکـانی خۆتـان! واتە: کەسـێك لـە ڕۆژی قیامەتـدا بـە دەموچـاوی خـۆی بپارێزێـت لـە سـزا دەبێـت حـاڵی چـۆن بێـت؟ سوکایەتیان پێ دەکرێتو لێیان دەدرێتو بەوانو هاوێنەیان دەوترێـت لـە ناهـەقی کـاران: ﴿ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ﴾ دە بچێژن سزای کردەوەکانی خۆتان. ئاخۆ ئەمانـە وەك ئـەو کەسـانە وان کـە لـە ڕۆژی قیامەتدا دێن هیچ ترسێکیان نییە؟ وەك خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿أَفَمَن يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّن يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾[1] واتە: ئەو کەسەی بڕواتو بە دەمدا بکەوێت باشتر ڕێ دەردەکات؟ یـان یەکێك قنجو قیت بڕوات بەسەر ڕێگایـەکی ڕاسـتو ڕەوانـدا. وە دەفـەرموێت: ﴿يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ

[1] الملك (٢٢).

وُجُوهِهِمْ ذُوقُواْ مَسَّ سَقَرَ ﴾[١] واتە: ئەو ڕۆژەی لە ئاگری دۆزەخدا لەسەر ڕوخساریان ڕادەکێشرێن (پێیان دەڵێن) بچەژن ئازاری دۆزەخ. وە دەفەرمووێت: ﴿أَفَمَن يُلْقَىٰ فِي ٱلنَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِيٓ ءَامِنًا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴾[٢] واتە: دەی ئایا کەسێك دەخرێتە ناو ئاگرەوە چاکترە یان ئەو کەسەی لە ڕۆژی قیامەتدا بێ ترس دێت. خوای خاوەن دەسەلات دەفەرمووێت: ﴿ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴾ واتە: پێشینەکانی ئەمانیش بڕوایان بە خودا نەهێنا، لە شوێنێکەوە ئازاریان بۆ داباری کە هەستیشیان پێ نەکرد. واتە: گەلەکانی پێش ئەمان کە بڕوایان بە پێغەمبەرەکانیان نەکرد خوای مەزن بە هۆی تاوانەکانیانەوە قڕی تێخستن کەسێکیان نەبوو لە سزای خودا بیانپارێزێت، ﴿ فَأَذَاقَهُمُ ٱللَّهُ ٱلْخِزْيَ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْـَٔاخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ ﴾ واتە: خوا دەردی سوکایەتی لەم دنیادا پێ چەشتن گەر بزانن، دیارە ئازاری ئەو دنیا مەزنترە. واتە: کارێکی وەهای بەسەرهێنان و جەزرەبەیەکی وای دان لە دنیادا موسڵمانی پێ دڵخۆش کرد. دەی با ئەو کەسانەی کە دژایەتی بەڕێزترین پێغەمبەر دەکەن کە دوایین پێغەمبەر(ﷺ) و باوەڕیان پێی نیە. ئەو سزایەی کە خودا بۆی ئامادەکردوون زۆر گەورەترە لەوەی کە لە دنیادا تووشیان هاتووە. بۆیە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَعَذَابُ ٱلْـَٔاخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ ﴾.

﴿ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَآءُ مُتَشَٰكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾ ﴾

نموونەی هاوەڵ دانان بۆ خودا

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴾ واتە: وا ئێمە لەم قورئانەدا بۆ ئەم خەڵکە هەموو جۆرە نموونەیەکمان هێنایەوە، شایەت پەندی لێ وەرگرن. واتە: بێگومان ئێمە نموونەی زۆرمان هێناوەتەوە لە قورئاندا ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴾ بۆئەوەی پەندی لێوەر بگرن چونکە نموونە هێنانەوە باشتر دەچێتە دڵەوە هەتا پەندی لێ وەرگرن. وەك

[١] القمر (٤٨).

[٢] فصلت (٤٠).

دەفەرموویت: ﴿ ضَرَبَ لَكُم مَّثَلًا مِّنْ أَنفُسِكُمْ ﴾[1] واتە:نموونەیەکی لە خۆتان بۆ هێناونەوە هەتا بزانن. وە دەفەرموویت: ﴿ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَـٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَـٰلِمُونَ ﴾[2] واتە: ئەو وێنەو نموونانە بۆ خەڵکی دێنینەوە تەنها زانایان لەوانە تێدەگەن. لێرەدا خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِى عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴾ واتە: قورئانێکە بە عەرەبیو هیچ خوارو خێچی تێدا نیە، بەڵکو لە خوا بترسن. واتە: ئەو قورئانە بە زمانی عەرەبیەو ڕوونو ئاشکرایە هیچ خواروخێچیو ناتەواویەکی تێدا نیە بەڵکو پڕە لە بەڵگەی دیارو بەهێز. بۆیە خوای دلۆڤان بەو شێوەیە ڕەوانەی کردووە، ﴿لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴾ واتە: هەتا بترسن لەو هەڕەشانەی کە تیایەتیو هەوڵیش بدەن بۆ ئەو شتانەش کە خودا بەڵێنی داوە پێتان بدات، پاشان فەرموویەتی: ﴿ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَآءُ مُتَشَـٰكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ واتە: خودا دوو نموونە دێنێتەوە: یەکێك بەندەی چەند کەسێکی دژ بە یەکترە ئەوی تریان بەندەی تاکە کەسێکە، ئاخۆ ئەم دووانە وەك یەکن؟ سوپاس بۆ خوایە، بەڵام زۆربەیان نەزانن. واتە: خودا نموونەی پیاوێك دێنێتەوە کە بەندەی چەند کەسێکە لەسەری ناکۆکنو هەریەکە بۆ خۆی بانگی دەکات ﴿وَرَجُلًا سَلَمًا ﴾ واتە: پیاوێکی تریش بەندەی یەك کەسە، هیچ کەسی تر خاوەنی نیە ئەو نەبێت، ﴿هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا﴾ واتە: ئەم دووانە وەك یەك نین. هەر بەو شێوەیە ئەو کەسەی کە موشریکەو چەند شتێك دەپەرستێت لەگەڵ خوادا ئەوەیش خاوەنی باوەڕەو تەنها هەر خودا دەپەرستێت ئەم دووانە هەرگیز وەك یەك نین. ئیبننو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت)و موجاهیدو کەسانی تریش وتوویانە: ئەم ئایەتە هێنراوەتەوە بە نموونە بۆ ئەوانەی تەنها خودا دەپەرستنو ئەوانەی کە شەریکی بۆ دادەنێن.[3] لەبەر ئەوەی کە ئەم نموونە زۆر دیارو ئاشکرایەو ڕوونە. خودای دلۆڤان فەرموویەتی: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ واتە: کەواتە سوپاسو ستایش هەر بۆ خودایە، کە بەڵگەی بۆ هێناونەتەوەو بیانووی نەهێشتوون، ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ واتە: بەڵام زۆربەیان نازانن بۆیە شەریکی بۆ دادەنێن.

---

[1] الروم (٢٨).

[2] العنكبوت (٤٣).

[3] الطبري (٢١/٢٨٥).

مردنی پێغەمبەری خودا(ﷺ) و هەڵوێستی قورەیش و کێشمەکێشیان لەبەردەم خوادا

خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ﴾ واتە: تۆش دەمری‌و ئەوانیش دەمرن. ئەم ئایەتە یەکێکە لەو ئایەتانەی کە ئەبو بەکر (ڕەزای خوای لێ بێت) کردیە بەڵگە لەسەر مردنی پێغەمبەر(ﷺ) لە کاتی مردنیدا. خەڵکی قەناعەتیان کرد کە مردووە لەگەڵ ئەم ئایەتەدا کە خوای بالادەست دەفەرموویێت: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۚ أَفَإِين مَّاتَ أَوْ قُتِلَ انقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا ۗ وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾[1] واتە: موحەممەد(ﷺ) تەنها پێغەمبەرێکە (نەمر نیە) بێگومان لە پێش ئەو پێغەمبەرانی تر ڕابوردون جا ئایا ئەگەر وەفاتی کرد یان کوژرا دەگەڕێنەوە بۆ دواوەی خۆتان (پاشگەزدەبنەوە) هەر کەس هەڵگەڕێتەوە بۆ دواوەی خۆی (بتپەرستی) ئەوە هەرگیز (ئەو کەسە) هیچ زیانێك ناگەیەنێت بە خواو بە زوویی خودا پاداشتی سوپاسگوزاران دەداتەوە. یانی: بێگومانە هەموو دەمرن ئەم دنیایە بەجێ دەهێڵن‌و بەم زووانە هەموو کۆدەبنەوە لە ڕۆژی دواییداو دێنە بەردەستی خوداو کێشە دەکەن لە نێوان خۆتاندا لەسەر ناسینی خودا بە تەنهاو هاوەڵ بۆ دانانی وەك چۆن لە دنیادا کێشەتان بوو، خوای مەزن فەرمانڕەوایی خۆی دەکات لە نێوانتانداو ڕاستیشتان نیشان دەدات‌و هەقی هەموو کەسێك دەدات‌و تۆڵەش لە موشریك‌و تاوانبار دەسێنێت و موسڵمانە خاوەن باوەڕەکان ئەوانە کە تەنها خودایان پەرستووە ڕزگار دەکات‌و جەزرەبەی بێ دین‌و سپڵە‌و لاسارو موشریکەکان دەدات ئەوانەی کە بڕوایان بە خوداو پێغەمبەرەکانی نەدەکرد. ئەم ئایەتە هەرچەندە باسی خاوەن باوەڕو بتپەرستان دەکات لە کێشە دەکەن لە نێوان یەکتریدا لە ڕۆژی قیامەتدا. لەگەڵ ئەوەشدا ئەم ئایەتە گشتگیرە ئەو خەڵکەش دەگرێتەوە کە لە ژیانی دنیادا دژایەتی یەکتری دەکەن. ئەو کێشەو دژایەتیەیان لە ڕۆژی قیامەتدا جارێکی تر دووبارە دەبێتەوە. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو زوبەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: کاتێك ﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ﴾ هاتەخوارەوە. ئیبنو زوبەیر وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئاخۆ ئەم کێشەیەمان دووبارە دەبێتەوە؟ فەرمووی: (بەڵێ)، ئیبنو زوبەیر وتی: سوێند بە خوا ڕووداوەکە زۆر نارەحەتە.[2] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە زوبەیری کوڕی عەوامەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: کاتێك ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە بۆ پێغەمبەری خودا(ﷺ): ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ﴾

[1] ال عمران (١٤٤).

[2] الدر المنثور (٥).

زوبەیر وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئاخۆ ئەو گوناهە تایبەتیانەی کە لە نێوانی خۆماندا ڕوویداوە لە دنیادا بۆمان دووبارە دەکرێتەوە؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (بەڵێ بێگومان دووبارە دەکرێتەوە لەسەرتان بۆ ئەوەی هەموو خاوەن هەقێك، هەقی خۆی پێ بدرێتەوە).ئیبنو زوبەیر (ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: سا بە خوا ڕووداوەکە زۆر ناڕەحەتو ترسناکە.[1] تیرمیزیش ڕیوایەتی کردووەو دەڵێت چاكو ڕاستە (حسن صحيح).[2] عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ﴿ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴾ واتە: ڕاستگۆ کێشەیەتی لەگەڵ درۆزنو ناهەقی پێکراو لەگەڵ ناهەقیکەرو ڕێنیشاندەر لەگەڵ گومڕاو بێدەسەڵات لەگەڵ خۆبەزلزان. ئیبنو مەندە ڕیوایەتی کردووە لە کتێبی (الروح)دا لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) کە دەڵێت: خەڵکی لە ڕۆژی قیامەتدا کێشەیانە. هەتا گیان لەگەڵ جەستەی خۆیاندا کێشەیانە گیان دەڵێت بە لاشە تۆ ئەوەت کرد، لاشەش دەڵێت بە گیان تۆ فەرمانت داو ڕازاندتەوە خوای مەزن فریشتەیەك دەنێرێت بۆ ئەوەی کێشەکەیان ببڕێتەوە لە نێوانیاندا پێیان دەڵێت: نموونەی ئێوە وەك نموونەی پیاوێکی چاوساغو یەکێکی کوێرە چوونەتە باغێك پیاوە چاوساغەکە دەڵێت بە کوێرەکە من لێرەدا میوەی زۆر دەبینم بەڵام دەستم پێی ناگات. پیاوە کوێرەکە پێی وت: هەڵم بگرە دەستم پێی بگات، هەڵی گرتو دەستی پێی گەیشت ئاخۆ کامیان دەستدرێژی کەرن. دەڵێن هەردووکیان. فریشتەکە پێیان دەڵێن: ئێوە خۆتان بڕیارتان (حوکمتان) بەسەر خۆتاندا داوە. واتە: لاشە وەك باربەر (چوارپێ) وایە گیان سواری بووە. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە ئەویش لە ئیبنو عومەرەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: ئەم ئایەتە هاتە خوار بەڵام نازانین لەسەر چ شتێك هاتە خوارەوە: ﴿ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴾ دەڵێت: وتمان: لەگەڵ کێ کێشە بکەین؟ لە نێوان ئێمەو ئەهلی کتێبدا کێشەیەکمان نیە کەواتە لەگەڵ کێ کێشە بکەین؟ هەتا کەوتینە سەردەمی فیتنە. ئیبنو عومەر (ڕەزای خوایان لێ بێت) وتی: ئەمە ئەوەیە کە خوای مەزن بەڵێنی پێدان کێشەی لەسەر دەکەین. نەسائیش ڕیوایەتی کردووە[3].

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَبَ عَلَى ٱللَّهِ وَكَذَّبَ بِٱلصِّدْقِ إِذْ جَآءَهُۥٓ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَـٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّذِى جَآءَ بِٱلصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ ۙ أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَآءُ

---

[1] أحمد (١٦٤/١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] تحفة الأحوذي (٢٨٩/٩)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] النسائي في الكبرى (١١٤٤٧).

ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ ﴾

پاداشتی خەڵکی درۆزن وبوختانچی وپیاوی ڕاستگۆو بائیمان

خوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَبَ عَلَى ٱللَّهِ وَكَذَّبَ بِٱلصِّدْقِ إِذْ جَآءَهُۥٓ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَـٰفِرِينَ ﴾ واتە: سا کێ لەوە ناهەقترە درۆ بۆ خوا هەڵببەستێتو ئەم ڕاستەی کە بۆی هاتووە نەیسەلمێنێت؟ ئاخۆ بۆ خوانەناسان لە دۆزەخدا جێگە نیە؟ خوای گەورە ڕووی قسە دەکاتە موشریکەکانو ئەوانەی کە درۆیان بە دەمەوە هەڵبەستووەو هاوەڵیان بۆ داناوەو وتوویانە فریشتەکان کیژی خودانو فەرزندەیان بۆ ڕەوا بینیوە، خودا پاکو بێعەیبەو دوورە لەو قسانەی ئەو خوانەناسانە دەیڵێن. کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا بڕوایان نەهێناوە بەو ڕاستەی کە بۆیان هاتووە لەسەر زمانی ئەو پێغەمبەرانە (سەلامی خوایان لێ بێت)، بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَبَ عَلَى ٱللَّهِ وَكَذَّبَ بِٱلصِّدْقِ إِذْ جَآءَهُۥٓ ﴾ واتە: هیچ کەسێك لەو کەسە ناهەقتر نیە کە درۆ بۆ خودا هەڵبەستێتو ڕاستیش نەسەلمێنێت. دووجار تاوانە، جارێك درۆ بۆ خودا هەڵبەستێو جارێکی تر بڕوا بە پێغەمبەر(ﷺ) ناکات. قسەی ناڕەوا بکاتو دژی ڕاستیش بوەستێت، بۆیە خوای گەورە هەڕەشەی لێ کردوونو فەرموویەتی: ﴿أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَـٰفِرِينَ ﴾ واتە: ئایا جێگە لە جەهەنەمدا بۆ خوانەناسان نیە؟ واتە جێگە زۆرە بۆیان. پاشان فەرموویەتی: ﴿ وَٱلَّذِى جَآءَ بِٱلصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ ۙ أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴾ واتە: ئەو کەسەی(بەرنامە) ڕاستەکەی هێناو ڕاستی سەلماند، ئەوانە لەخواترسن. موجاهیدو قەتادەو ڕەبیعی کوڕی ئەنەسو ئیبنو زەید دەڵێن: ئەوەی ڕاستی هێناوە پێغەمبەرە(ﷺ).[1] عەبدوڕڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەم دەڵێت: ﴿ وَٱلَّذِى جَآءَ بِٱلصِّدْقِ﴾ پێغەمبەری خودایە (ﷺ)، ﴿وَصَدَّقَ بِهِۦٓ﴾ موسڵمانانە.[2] ﴿أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴾ ئیبنو عەباس دەڵێت: لە شیرك خۆتان بپارێزن.[3] ﴿لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴾ واتە: هەرچی خۆیان ئارەزوو بکەن، پەروەردگاریان دەیانداتێ، پاداشتی هەموو کارچاکان هەر وا

---

[1] الطبري (٢١/٢٨٩)، القرطبي (١٥/٢٥٦).

[2] الطبري (٢١/٢٩٠).

[3] الطبري (٢١/٢٩٢).

دەبێت، ﴿لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ﴾ واتە: هەرچی لـە بەهەشتدا ئارەزوو بکەن پێیان دەدرێت. ﴿ذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْمُحْسِنِينَ﴾ئەوەیە پاداشتی چاکەخوازان. وە خـوداى مێژا دەفـەرمووێت: ﴿لِيُكَفِّرَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾ واتــە: هــەتا خــودا بیانبەخشێت لە خراپترین کارێك کە کردوویانـە و باشتر لـەوەی کـاری چاکیان پێـك هێنـاوە پاداشتی خۆیان بداتیّ. وەك خوای گـەورە لـە ئایـەتێکی تـردا فەرموویـەتی: ﴿أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا۟ وَنَتَجَاوَزُ عَن سَيِّـَٔاتِهِمْ فِىٓ أَصْحَٰبِ ٱلْجَنَّةِ ۖ وَعْدَ ٱلصِّدْقِ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يُوعَدُونَ﴾[1] واتە: ئەوانە کەسانێکن کە ئێمە کردەوە چاکەکانیان لیّ وەردەگرین و چاوپۆشی دەکەین لە خراپەکانیان لە ریزی بەهەشتیەکاندان ئەمە ئەو بەڵێنە ڕاستەیە کە بەڵێنتان پێدرابوو لە دنیادا.

﴿أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُۥ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾
وَمَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّضِلٍّ ۗ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِى ٱنتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۚ قُلْ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنْ أَرَادَنِىَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَٰشِفَٰتُ ضُرِّهِۦٓ أَوْ
أَرَادَنِى بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَٰتُ رَحْمَتِهِۦ ۚ قُلْ حَسْبِىَ ٱللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَٰقَوْمِ
ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ
عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٤٠﴾﴾

خوا بەسە بۆ عەبدەکانی خۆی

خوای مەزن فەرموویـەتی: ﴿أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُۥ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ﴾ تۆ بەوانەی جگە لە خوان دەترسێنن، مەگەر هەر خوا بـەس نیـە کە ئاگای لـە عەبدی خـۆی بێـت؟ هـەر کەسێك خـودا ڕێگـەی لیّ بگۆڕێـت، کـەس ناتوانێـت ڕێبـەری بێـت. هەنـدێ خوێندوویانەتەوە بە (عِبادَهُ) واتە: خودا بەسە بۆ ئەوانەی بەرستوویانەو هانایان هەر بۆ ئـەو بـردووەو پـشت ئەسـتوور بـوون پێـی. ﴿وَيُخَوِّفُونَكَ بِٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ﴾ واتـە: بتپەرستەکان پێغەمبـەریان دەترساندو هەڕەشەیان لیّ دەکرد بەوەی کـە بتـەکانیان (ئەوانـەی کەلـە غـەیری خـودا دەیانپەرستن‌و لێیان دەپارانەوە بـە نـەزانی‌و سەرلێـشێواوی) تۆڵـەی لیّ دەسێنن. بۆیـە خـوای گـەورە فەرموویـەتی:

[1] الاحقاف (١٦).

﴿وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَن يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انتِقَامٍ ﴾
واتە: هەر کەسێکیش خودا شارەزای کردبێت، کەس ناتوانێت لە ڕێگەی خودا لای بدات، بۆچی نازانن خودا خاوەن دەسەڵاتو تۆڵەسێنە؟ واتە: جێی پەنایە هەر کەسێك خۆی بە خودا بسپێرێتو ڕوو بکاتە قاپی خودا ستەمی لێ ناکرێت. چونکە خاوەنی دەسەڵاتێکە کەس نیەتیو تۆڵەی زۆر بە زەبرە بۆ ئەو کەسانەی کە باوەڕی پێ ناکەنو شەریکی بۆ دادەنێنو لاساری دەکەن بەرانبەر پێغەمبەرەکەی (ﷺ).

دانپیانەنانی بتپەرستەکان کەتەنیا خودا بوونەوەری وەدی هێناوە، چونکەبتەکانی ئەوان توانای شتی وایان نیە.

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴾ واتە: ئەگەر تۆ لەوانە بپرسی: کێ ئەم ئاسمانانەو زەمینی وەدی هێنا؟ بێگومان هەر دەڵێن خودا. بڵێ: ئێوە ئەو شتانەی (غەیری خودا) دەپەرستن چۆن دەبینن؟ ئەگەر خودا بیەوێت تووشی بەلایەکم بکات، ئاخۆ ئەوان بەلا لەسەر من لادەبەن؟ یان ئەگەر خودا بەر بەزەیی خۆیم بخات، ئەوان پێش لەو بەزەییە دەگرن؟ من هەر خودام بەسەو خۆسپێران، خۆیان هەر بە ئەو دەسپێرن. واتە: موشریکەکان دان دەنێن بەوەدا کە هەر خودا وەدیهێنەری گشت شتێکە لەگەڵ ئەوەشدا لەگەڵ خودادا شتی تریش دەپەرستن کە ناتوانن سودیان پێ بگەیەنن یان زیانیشیان لێ بدەن بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ ﴾ واتە: هیچ کارێکیان لە دەست نایەت. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) بە مەرفوعی: (ئاگات لە خودا بێت[1] خودا تۆ دەپارێزێت[2] خودات لە یاد بێت خودایش هەمیشە لەگەڵتدایە ئاگای لێتەو یارمەتیت دەدات لە هەر شوێنێکدا بیت، خودات لەبیر نەچێت لەکاتی خۆشگوزەرانیدا خودایش تۆی لە یادە لە کاتی ناڕەحەتیدا. کاتێك داوات کرد هەر لە خودا داوا بکە. وە کاتێکیش داوای پشتگیریت کرد هەر لە خودا داوای پشتگیری بکە. وە باش بزانە کەئەگەر هەموو خەڵکی کۆببنەوە بۆ ئەوەی تووشی

---

[1] واتە: فەرزەکان بەجێ بێنەو قەدەغەکانی مەشکێنەو لە خوا بترسەو دوورکەوە لەو شانەی کە خوا پێی ناخۆشە(وەرگێڕ).

[2] ئاگای لە خۆتوماڵو منداڵتە لە دنیاو قیامەتدا (وەرگێڕ).

زیانت بکەن کە خودا لەسەری نەنووسیبی تووشی زیانێکت ناکەن. وە ئەگەر هەموو خەڵکی کۆببنەوە بۆ ئەوەی سودی شتێکت پێ بگەیەنن کە خودا لەسەری نەنوسیبی سودت پێ ناگەیەنن. پەڕاوەکان وشك بوونەتەوەو پێنووسەکانیش هەڵگیراون کار بکەو شوکرانەبژێری خودا بە بە دڵپاکی.وە بزانە کە خۆڕاگری لەسەر شتێك کە پێت گرانە زۆر خێردارە. بێگومان سەرکەوتن لەگەڵ خۆگریدایەو لە کاتی ناخۆشیو دڵ گرانیدا دەرو دەکرێتەوەو بێگومان لە پاش تەنگانە فەرحانیە).[1] ﴿قُلْ حَسْبِيَ ٱللَّهُ﴾ واتە: خودام بەسەو خۆم بە ئەو سپاردووەو خۆسپێرانیش خۆیان هەر بە ئەو دەسپێرن. وەك هود پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت) کاتێك بە هۆزەکەی وت: ﴿إِن نَّقُولُ إِلَّا ٱعْتَرَىٰكَ بَعْضُ ءَالِهَتِنَا بِسُوٓءٍ قَالَ إِنِّىٓ أُشْهِدُ ٱللَّهَ وَٱشْهَدُوٓا۟ أَنِّى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِۦ فَكِيدُونِى جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّى تَوَكَّلْتُ عَلَى ٱللَّهِ رَبِّى وَرَبِّكُم مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَاخِذٌۢ بِنَاصِيَتِهَآ إِنَّ رَبِّى عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾[2] واتە: تەنها (ئەوە بە تۆ) دەڵێین هەندێ لە پەرستراوەکانمان تووشی شێتییان کردووی وتی بە ڕاستی من خوا دەکەم بە شایەتو ئێوەش شایەت بن کە بە ڕاستی من بەریمو دوورم لەوەی کە ئێوە دەیکەن بە هاوبەش بۆ خوا(جگە لە خودا) جا هەمووتان پیلانم لێ بگێڕن لە پاشان مۆڵەتیشم مەدەن (و لێم مەوەستن)، بە ڕاستی من پشتم بە خودا بەستووە کە پەروەردگاری منو پەروەردگاری ئێوەیشە هیچ گیانلەبەرێك نیە مەگەر خودا دەسەڵاتدارە بەسەریدا، بە ڕاستی پەروەردگارم لەسەر ڕێگایەکی ڕاستە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ قُلْ يَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾ واتە: بڵێ: گەلەکەم ئێوە کاری خۆتان بکەن، منیش وا کاری خۆم دەکەم، ئا بەم زووانەش تێدەگەن. واتە: ئێوە لەسەر ڕێی خۆتان کاری خۆتان بکەن کە ئەمە هەڕەشەو ترساندنە، ﴿إِنِّى عَٰمِلٌ﴾ واتە: منیش لەسەر ڕێگاو بەرنامەی خۆم کاری خۆم دەکەم، ﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾ واتە: بەم زووانە ئاکامو بەرهەمی کارەکانتان وەردەگرن، ﴿مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴾ واتە: کێیە تووشی سزای ئابڕووبەرە دێتو جەزرەبەی لە بن نەهاتووی بەسەردادێت. ﴿مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ﴾ واتە: کێ تووشی ئازاری ئابڕووبەر دێت لە دنیادا، ﴿وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴾ واتە: وە کێیەئەوکەسەی تووشی سزای هەتاهەتایی دێت و هەرگیز ڕزگاری نابێت لە ڕۆژی قیامەتدا خوای گەورە بمانپارێزێت بە بەزەیی خۆی لەو جەزرەبەیە لەو ڕۆژەدا هەیە پەنا دەگرین بە خودا لێی.

---

[1] احمد (١/٣٠٧)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] هود (٥٤ـ٥٦).

﴿إِنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ لِلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾ ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَٱلَّتِى لَمْ تَمُتْ فِى مَنَامِهَا ۖ فَيُمْسِكُ ٱلَّتِى قَضَىٰ عَلَيْهَا ٱلْمَوْتَ وَيُرْسِلُ ٱلْأُخْرَىٰٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾﴾

خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ لِلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ﴾ واتە: ئێمەین کە ئەم کتێبەمان بە ڕاستی بۆ تۆ ڕەوانە کردووە، کە مەردم لە سۆنگەی ئەودا شارەزا بن. هـەر کەسێك شـارەزابێت، قـازانجی هـەر بە خۆی دەگاتو هەر کەسێکیش لە ڕێ لا بدات، دژی خۆی جوڵاوەتەوەو تۆ بریکاری ئـەوان نیت. خـوای مـەزن ڕووی گوفتـار دەکاتـە پێغەمبەرەکـەی موحەممـەدو (ﷺ) دەفـەرمووێت: ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ﴾ واتە:ئەم قورئانە ﴿لِلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ﴾ واتە: بۆ هەموو خـەڵکی لـە مـەردمو جنۆکـە ئاگاداریـان دەکاتـەوەو دەیانترسـێنێت پێـی، ﴿فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِۦ﴾ واتـە: هـەر کەسـێك شـارەزا بێـت قازانجەکەی بـۆ خـۆی دەگەڕێتـەوە، ﴿وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا﴾ واتـە: هـەر کەسـیش ڕێـی ون بکات ناکامەکەی هەر بۆ خـۆی دەگەڕێتـەوە، ﴿وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ﴾ واتـە: تـۆ بریکـاری ئەوانـە نیت کە ڕێیـان نیشان بدەی. وە لـە ئایـەتێکی تـردا دەفـەرمووێت: ﴿إِنَّمَآ أَنتَ نَذِيرٌ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ﴾[1] واتە: بێگومان تۆ تەنها ترسێنەریو خوا بۆ هەموو شـتێك سەرپەرشتیکارو چاودێرە. وە دەفــەرمووێت: ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ﴾[2] واتــە: بێگومــان تــۆ ڕاگەیانــدنت لەســەرەو لێپرسینەوەش لەسەر ئێمەیە.

هەر خودایە خولقاوەکان دەمرێنێتو زیندووشیان دەکاتەوە

پاشان خوای گەورە باسی خۆی دەکات کە هەر ئەوە گشت کارەکانی بە دەستە لـەم بوونەوەرەدا هەموو شتێك بە مەیلی ئەوە ئەوانەی کە بڕیاری مەرگیان دراوە فریشتەکان دەچن گیانیان دەکێشن کە مردنە گەورەکەیەو ئەوانەش لە کاتی خەونان مردنە بچکۆلەکە دەکەن وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُم بِٱلَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِٱلنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰٓ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۖ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ

---

[1] هود (١٢).

[2] الرعد (٤٠).

أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴾[1] واتــە: وە هــەر ئــەو خودایەیــە کــە دەتانخــەوێنێت (دەتانمرێنێت) لە شـەوداو دەشزانێت (لـە ڕۆژدا) چ کارێکتـان ئـەنجام داوە پاشـان لـە ڕۆژدا لـە خـەو بێدارتان دەکاتەوە بۆ ئەوەی تەواو ببێت ماوەی دیاریکراو (ی هەموو کەسێك) ئەوسا هەر بۆ لای ئـەوە گەڕانـەوەتان پاشـان هـەواڵتان پـێ دەدات بـە هـەر کردەوەیـەك کـە کردووتانـە، ئـەو (خـودا) زاڵو دەسـەڵاتدارە بەسـەر بەندەکانیـداو فرشـتانێکتان بـۆ دەنێرێـت (کـە چـاودێرو پـارێزەرو نووسـەری کردەوەکانتانن) تـا کـاتی مردنـی یەکێکتان دێت نێردراوەکانمان گیانی دەکێشن کە هـیچ سستیو کەمتەرخەمیەك ناکەن (لـە کارەکانیانـدا). باسـی هـەردوو مردنەکـەی کـردووە، لێـرەدا باسـی مردنـە بچووکەکەو پاشان گەورەکە دەکات، بەڵام لەم ئایەتەدا گەورەکەی باس کردووە لە پاشان باسی مردنە بچووکەکەی کردووە. بۆیە خوای مەزن لێرەدا فەرموویەتی: ﴿ ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَٱلَّتِى لَمْ تَمُتْ فِى مَنَامِهَا ۖ فَيُمْسِكُ ٱلَّتِى قَضَىٰ عَلَيْهَا ٱلْمَوْتَ وَيُرْسِلُ ٱلْأُخْرَىٰٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ واتــە: ئەوانــەی کــە دێنــە مــردن، ئەوانــەش کــە لــە خەوراچــوونو نەمردوون،ئەوە خودایە کە گیانیان ڕادەگرێت، جا ئەو گیانانە (وا مەرگی بڕیـار دراون) هـەر ڕادەگرێت ئەوی دیکەش تا وەختێکی دیاریکراو دێڵێتەوە. لەمەدا نیشانە هەن بۆ ئەوانەی ڕادەمێنن. ئـەم ئایەتـە ئەوە دەگەیەنێتو بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە گیانەکان هەموو کۆدەبنـەوە لـە لای باڵانیـشینان (الملأ الأعلى)وەك لە فەرموودەیەکی مەرفوعدا لـەو بارەیـەوە هـاتووە کـە ئیبنـو مەنـدەی و کەسـانی تـریش ڕیوایەتیان کردووە لە هەردوو سەحیحەکەی بوخاریو موسلیمدا لە ئـەبو هـورەیرەوە (ڕەزای خـوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (کاتێك هەر کەسێکتان چووە ناو جێگەی خـەوتنی، با چمکی ئەو شتەی لە بەریدایە بیتەکێنێت چونکە نازانێت لە دوای خۆی چی چووەتەناویەوە. پاشـان بڵـێ: پـەروەردگارم! بـە نـاوی تـۆوە لام دادەنـێمو پـاڵ دەکـەوم وە هـەر بـە نـاوی تۆشـەوە بـەرزی دەکەمەوە. ئەگـەر گیانمـت ڕاگـرت ڕەحـم پـێ بکـەو ئەگـەر بەرەڵاشـت کـردەوە (جـارێکی تـر)ئـەوە بیپارێزە بەوەی کە عەبـدە چاکەکانتی پـێ دەپارێزیت).[2] ﴿فَيُمْسِكُ ٱلَّتِى قَضَىٰ عَلَيْهَا ٱلْمَوْتَ﴾ واتـە: ئەوانەی کە بڕیار دراوە بمرن ڕادەگرێن و ئەوانـەی تـریش تـا کـاتێکی دیـاریکراو دەهێڵێتـەوە. سـودی دەڵێت: هـەتا ئـەو کاتـەی بـۆی دیـاریکراوە.[3] ئیبنـو عـەباس (ڕەزای خـوای لێ بێـت) دەڵێت: گیـانی

---

[1] الانعام (٦٠ـ٦١).

[2] فتح الباري (١١/١٣٠)، مسلم (٤/٢٠٨٤).

[3] الطبري (٢١/٢٩٨).

مردووەکان ڕادەگرێتو گیانی زیندووەکانیش بەرەڵا دەکاتو لێی تێك ناچێت، ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ واتە: ئا لەمەدا بەڵگەی زۆر هەیە بۆ ئەوانەی کە بیر دەکەنەوە.

﴿ أَمِ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ ۚ قُلْ أَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ (٤٣) قُل لِّلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا ۖ لَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٤٤) وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ (٤٥) ﴾

هەموو تکایەك هەر بۆ خودایە، دڵگرانیو بێتاقەت بوونی بتپەرستان بەناوهێنانی خودای تاکو تەنها

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ أَمِ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ ۚ قُلْ أَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ﴾ واتە: ئاخۆ غەیری خودا تکاکارگەلێکیان بۆ خودا پەیدا کردووە؟ بڵێ گەرچی هیچ شتێکیان بە دەستەوە نیەو تێش ناگەن. خوای گەورە باسی خراپی موشریکەکان دەکات کە جگە لە خوا تکاکاری تریان بۆ خۆیان داناوە کە بریتیە لە بتو چەندەها شتی تر کە بە ئارەزووی خۆیان بەبێ هیچ بەڵگەیەك. خودایش دەفەرمووێت ئەو کارەیان ڕاست نیە چونکە ئەوانە توانای هیچیان نیەو بێ ئاوەزنو نە دەبیستنو نە دەبینن بەڵکو کۆمەڵێك دارو بەردنو بێ گیانن زۆر حاڵیان لە زیندەوەران خراپترە. پاشان دەفەرمووێت: ﴿قُل لِّلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا ۖ لَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ واتە: بڵێ: تکا (سەر لەبەر) هەر بۆ خودایە، ئاسمانەکانو زەمینیش هەر سەر بەون، لە ئاکامدا هەر بۆ لای ئەو دەبرێنەوە. واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) بڵێ بەوانەی کەجگە لەخوایان کردووەبە تکاکار و وا دەزانن لە لای خوداکەڵکیان دەگرن! هەواڵیان بدەرێ کە تکاکردن هیچ سودێك ناگەیەنێت مەگەر بۆ کەسێك کە خودا خۆی پێی خۆش بێت و ئیزنی پێ دابێت، لە دوایدا هەموو شتێك دەگەڕێتەوە بۆ لای ئەو. وەك لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِندَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾[1] واتە: کێیە ئەو کەسەی لەو ڕۆژەدا بتوانێت تکا لە لای خوا بکات مەگەر بە ڕێپێدانی خۆی. ﴿لَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ئەو خاوەنو فەرمانڕەوای هەموویەتی، ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا خودا خۆی دادوەری دەکات لە نێوانتاندا بە عەدالەتی خۆی،پاداشتی هەموو کەسێك دەداتەوە بە پێی کردەوەی. پاشان خوای گەورە دیسان باسی خراپی موشریکەکان دەکات و

[1] البقرة (٢٥٥).

دەفـــەرموویێت: ﴿ وَإِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَحۡدَهُ ٱشۡمَأَزَّتۡ قُلُوبُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِۖ وَإِذَا ذُكِرَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦٓ إِذَا هُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ ﴾ واتە: هەر کاتێك ناوی خودای تاقانە بە یاد بکرێت، ئەو کەسانەی باوەڕیان بەو دنیا نیە، دڵیان بەو ناوە دەشێوێتو تێك دەچێت، ئەگەر باسی غەیری خودایان لا دەڵێن دەڵخۆش دەبن! واتە: کاتێك بوترێت (لا إلـه إلاّ الله) بـە تـەنها، ﴿ٱشۡمَأَزَّتۡ قُلُوبُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ﴾ موجاهید دەڵێت: ﴿ٱشۡمَأَزَّتۡ﴾ واتە: دڵیان کرژ دەبێت.[1] وەك خـوای مـەزن فەرموویـەتی: ﴿إِنَّهُمۡ كَانُوٓاْ إِذَا قِيلَ لَهُمۡ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ يَسۡتَكۡبِرُونَ ﴾[2] واتە: بە ڕاستی هەر کاتێك بەوانە بوترایە هـیچ پەرسـتراوێك نیـە بێجگە لـە خـوا، خۆیـان بـە گـەورە دەزانـی (و ملکەچـی نـەدەبوون). خۆیـان بـە زل دەزانـنو شـوێنی ناکەونو گوێڕایەڵی ناکەن. چونکە دڵیـان هـەقو چاکە وەرناگرێت هـەر کەسیش چاکەی وەرنـەگرت. شوێنی خراپە.دەکەوێت بۆیـە خـوای مـەزن فەرموویـەتی: ﴿وَإِذَا ذُكِرَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦٓ﴾ واتـە: ئەگـەر باسی غەیری خودایان بۆ بکرێت لەو شتانە وەك بتو ئەو هاوەڵانـە کـە بـۆ خودایـان دانـاوە، ﴿إِذَا هُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ﴾ واتە: زۆر دڵخۆش دەبنو پێیان خۆشە.

﴿ قُلِ ٱللَّهُمَّ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ عَٰلِمَ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ أَنتَ تَحۡكُمُ بَيۡنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُواْ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوۡ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُواْ مَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا وَمِثۡلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفۡتَدَوۡاْ بِهِۦ مِن سُوٓءِ ٱلۡعَذَابِ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ وَبَدَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مَا لَمۡ يَكُونُواْ يَحۡتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمۡ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُواْ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿٤٨﴾ ﴾

شێوازی پاڕانەوە (دوعاکردن)

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ قُلِ ٱللَّهُمَّ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ عَٰلِمَ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ أَنتَ تَحۡكُمُ بَيۡنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُواْ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَ ﴾ واتـە: تـۆ بڵـێ ئـەی خـوای مـەزن، ئـەی داهێنـەری ئاسمانـەکانو زەمین! زانا بە نادیارو دیاران! تۆ بە کاری عەبدانی خۆت ڕادەگەیو ئەو کێشەی کە لـە ناویانـدا بـوو کۆتای دەکەی. خوای گەورە دوای ئەوەی باسی ئەو کەسانەی کرد کە هاوەڵ بۆ خودا دادەنێنو باسی خراپیـان دەکـات کـە چـەند ئارەزوومەنـدی پەرسـتنی غـەیری خـودانو ڕادەکـەن لـە یەکتاپەرستی. دەفـــەرموویێت: ﴿ قُلِ ٱللَّهُمَّ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ عَٰلِمَ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ﴾ واتـــە: تـــۆ ئـــەی

[1] الطبري (٢١/٣٠١).

[2] الصافات (٣٥).

موحەممەد(ﷺ) تەنها هـاوار لـەخوا بکـە کەشـەریکی نیەوئـەو خودایـەی کـە داهێنـەری ئاسمانـەکانو زەمینە، کە لە پێشدا نەبوون، ﴿عَٰلِمَ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ﴾ واتە: ئاگـای لـە پـەنهانیو ئاشـکرایە، ﴿أَنتَ تَحۡكُمُ بَيۡنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُواْ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَ﴾ واتە: تۆ بە کاری عەبدانی خـۆت ڕادەگـەی لـە دنیـاو لـە ڕۆژی قیامەتیشدا کاتێك زیندوو دەکرێنەوەو لە گۆڕەکانیان دێنە دەرەوەو کۆدەکرێنەوە ئەو کێشانەی لە نێوانیاندا بوو کۆتاییت پـێ هێنـاو هـەر کەسـەو هـەقی خۆیـت دایـە بـە تـەواوی. موسـلیم ڕیوایـەتی کردووە لە ئەبو سەلەمەی کوڕی عەبدوڕڕەحمانەوە دەڵێت: پرسیارم کرد لـە عائیشـە (ڕەزای خـوای لێ بێت) بە چی شتێك پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) دەسـتی بـە نوێـژ دەکـرد کاتێـك هەڵدەسـا بـۆ شـەونوێژ؟ عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت)فەرموی: کاتێك پێغەمبەری خودا(ﷺ) هەڵدەسا بۆ شەونوێژ. نوێژی بەم پاڕانەوەیـە دەسـت پێـدەکرد: (ئـەی خودایـە ! پـەروەردگاری جوبـەرەئیلو میکائیـلو ئیـسرافیل! داهێنەری ئاسمانەکانو زەمینو زانا بـە نادیـارو دیـار! . تـۆ بـە کـاری عەبـدانی خـۆت ڕادەگـەیو ئـەو کێشەی لەناویاندا هەیە کۆتای دەکەی. شارەزام بکە لەوهەقەداکەخەڵکی تێیدا ناکۆکن بە ئیزنی خۆت. بێگومان تۆ بۆ هەر کەسێك مەیلت لێ بێت ڕاستەڕێی نیشان دەدەی)[1].

لە ڕۆژی قیامەتدا (فیدیە) قەبوڵ ناکرێت

خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿ وَلَوۡ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُواْ مَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا وَمِثۡلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفۡتَدَوۡاْ بِهِۦ مِن سُوٓءِ ٱلۡعَذَابِ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ وَبَدَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مَا لَمۡ يَكُونُواْ يَحۡتَسِبُونَ﴾ واتە: ئـەو کەسـانەی پیـشەیان ناهـەقی بووە، ئەگەر هەرچی لـەم سـەر زەمینـەدا هەیـەو هێنـدەی تـریش هـی ئـەوان بێـت، دەیکـەنـە فیدیـەی خۆیان،بۆئەوەی لـە جەزرەبـەی خراپـی ڕۆژی قیامـەت ڕزگاریـان بکـات، ئەوسـا شـتێکی وەهایـان (لـە خـواوە) دێتەبەرچـاو، کـە هـەرگیز بیریـشیان بـۆی نەچـووە. ﴿ وَلَوۡ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُواْ﴾ واتـە:ئەگـەر ئەوانەی کە هاوەڵیان بۆ خودا داناوە، ﴿مَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا وَمِثۡلَهُۥ مَعَهُۥ﴾ واتە: هەرچـی لەسـەر زەمینـدا هەیـە ئەوەنـدەی تریـشان هـەبێت، ﴿لَٱفۡتَدَوۡاْ بِهِۦ مِن سُوٓءِ ٱلۡعَذَابِ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ﴾ واتـە: ئەیکەنـە فیدیـەی ئەوەی کەڕزگاریان ببێت لەو جەزرەبەو نارەحەتەی ڕۆژی قیامەت کە خودا بۆی داناون، لێشیان قەبوڵ ناکرێت با پڕی ئەم سەر زەمینەش بێت لە زێڕ، وەك خـوای گـەورە لـەم ئایەتـەی تـردا دەفـەرموێت: ﴿وَبَدَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مَا لَمۡ يَكُونُواْ يَحۡتَسِبُونَ﴾ پاشان سزاو خراپەیەکی وایان لە لایەن خوداوە بـۆ دێـت لـە ڕۆژی قیامەتدا کە هەرگیز چاوەڕوانیان نەکردووەو بە تەمای نـەبوون. ﴿وَبَدَا لَهُمۡ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُواْ

---

[1] مسلم (٢/٥٣٤).

﴿وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ﴾ ئەمەشیان بۆ ئاشکرا بوو کە چەندە خراپەیان کردوە، ئەو شتانەی ئەوان گاڵتەیان پێدەکرد چوار دەوریان دەگرن. ﴿وَبَدَا لَهُمۡ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُواْ﴾ واتە: تۆڵەی ئەو خراپانەی کە لە دنیا کردبوویان بۆیان دەرکەوت، ﴿وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ﴾ واتە: ئەو جەزرەبەو نارەحەتیەش کە لە دنیا گاڵتەیان پێدەکردو بڕوایان پێی نەبوو دەوری گرتوون.

﴿فَإِذَا مَسَّ ٱلۡإِنسَٰنَ ضُرّٞ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلۡنَٰهُ نِعۡمَةٗ مِّنَّا قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلۡمِۭۚ بَلۡ هِيَ فِتۡنَةٞ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٤٩﴾ قَدۡ قَالَهَا ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ فَمَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمۡ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُواْۚ وَٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡ هَٰٓؤُلَآءِ سَيُصِيبُهُمۡ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُواْ وَمَا هُم بِمُعۡجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوَلَمۡ يَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقۡدِرُۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿٥٢﴾﴾

مرۆڤ کاتێك تووشی خۆشیەك دەبێت دوای ناخۆشی لەخۆی دەگۆڕێت

خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿فَإِذَا مَسَّ ٱلۡإِنسَٰنَ ضُرّٞ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلۡنَٰهُ نِعۡمَةٗ مِّنَّا قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلۡمِۭۚ بَلۡ هِيَ فِتۡنَةٞ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ﴾ واتە: سا هەر وەختێك مرۆڤ تووشی بەلایەك دێت، لەبەرمان دەپاڕێتەوە، پاشان ئەگەر بەهرەیەکمان پێکەیاند. دەڵێن: هونەری خۆمانە. هیچ نازانن ئەمە ئەزموونە بۆ ئەوان، بەلام دیارە زۆربەیان لە نەزانانن. خوای مەزن باسی مرۆڤ دەکات کە کاتێك تووشی بەلایەك دەبێت لە خودا دەپاڕێتەوەو دەگەڕێتەوە بۆ لایو هاواری لێ دەکات. پاشان ئەگەر بەهرەیەکی پێکەیاند لە خۆباییەو یاخی دەبێتو دەڵێت: ﴿إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلۡمٍ عِندِيٓ﴾[1] واتە: بێگومان ئەم سامانەم پێ دراوە بە هۆی زانیاریەکەوە کە هەمە. هونەری خۆمە خودا پێی داومو شایستەی ئەوەمو ئەگەر من شایەنی ئەو بەهرەیە نەبم پێی نەدەدام. قەتادە دەڵێت: ﴿عَلَىٰ عِلۡمٍ عِندِيٓ﴾ واتە: لە زانستی خۆمەوەیە.[2] خوای مەزنیش دەفەرموویت: ﴿بَلۡ هِيَ فِتۡنَةٞ﴾ واتە: بەو شێوەیە نیە کە ئەوان دەزانن بەڵکو ئێمە ئەو بەهرەیەمان پێ بەخشی تا تاقی بکەینەوە ئایا گوێڕایەڵ دەبێت یان سەرپێچی دەکات. هەرچەندە ئێمە پێشتر دەمانزانی. بەلام ئەمە بەلایەکە (ئەزمونێکە) بۆیان. ﴿وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ﴾ هەرچەندە زۆربەیان حاڵی نابن بۆیە هەر لە خۆیانەوە قسە دەکەنو‌ئەوهەمووەلافەش لێدەدەن. خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿قَدۡ قَالَهَا ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ فَمَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ﴾ ئەوانەی پێش

[1] القصص (٧٨).

[2] الطبري (٢١/٣٠١).

ئەوانیش بوون هەر ئەو قسانەیان کرد، بەڵام هەرچی ئەوان کردیان، هیچ بەهرەیەکی پێ نەدان. ﴿قَدْ قَالَهَا ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ﴾ واتە: زۆرێك لەو کەسانەی پێش ئەمان ئەم قسانەی ئەمانیان دەکردو وایان دەزانی‌و بە هەمان شێوە بیریان دەکردەوە، لە گەڵە پێشینەکان، ﴿فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَكْسِبُونَ﴾ واتە: قسەکانیان بە ڕاست دەرنەچوو، نە ماڵ‌و نە دەست‌و پێوەندو کەس‌و کاریان هیچ بەهرەیەکی پێ نەدان‌و فریایان نەکەوت. ﴿فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُواْ ۚ وَٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنْ هَٰٓؤُلَآءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُواْ وَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ﴾ واتە: ئەوسا سزای کاری خۆیان دی، ئەو کەسانەش کە لەناو ئەم مەردمەدا غەدر دەکەن، پاداشتی خراپەی خۆیان دەدرێتەوەو ناتوانن خۆ ڕزگار بکەن. واتە: ئەوانەش کە خراپەکارن‌و ئەو کەسانەش کە ناهەقی بە خەڵکی دەکەن پاداشتی کردەوەی خۆیان دەدرێتەوە، ﴿وَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ﴾ ناتوانن خۆ دەرباز بکەن وەك خوای گەورە باسی قارون دەکات کە هۆزەکەی پێیان ووتوە : ﴿وَٱبْتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ ۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنْيَا ۖ وَأَحْسِن كَمَآ أَحْسَنَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ وَلَا تَبْغِ ٱلْفَسَادَ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾ قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِىٓ ۚ أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِن قَبْلِهِۦ مِنَ ٱلْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا ۚ وَلَا يُسْـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ﴾[1] واتە: وە لەو (گەنج‌و سامان)ەی خوا پێی داوی ئەو دنیای پێ بەدەست بێنەو بەشی خۆیشت لەم دنیایە لەبیر نەچێت‌و چاکە بکە (لەگەڵ خەڵکدا) هەر چۆنێك خوا چاکەی لەگەڵ تۆدا کردووەو لەسەر زەویدا بە شوێن خراپەدا مەگەڕێ ، بە ڕاستی خوا خراپەکارانی خۆش ناوێت،ئەرێ (قارون)ئەوەی نەیزانیوە کە بە ڕاستی خوا لە چەرخەکانی پێش ئەمدا چەندین کەسانی وای لەناوبردووە کە لەو بەهێزتربوون و کۆڕو کۆمەڵیشیان لەو زۆرتر بوو، (کاتێك سزای خوا هات) پرسیار ناکرێت لە تاوانەکانی ئەم تاوانبارانە. وە لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿وَقَالُواْ نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾[2] واتە: وە وتیان ئێمە سامان‌و منداڵمان زۆرترە (لە ئێوە)و ئێمە هەرگیز سزا نادرێین. خوای مەزن و باڵادەست دەفەرموێت: ﴿أَوَلَمْ يَعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ واتە: چۆن هێشتا نەیانزانیوە کە بژێوی بە دەست خودایە، بە هێندێکیان زۆر دەدات‌و بە هێندێکیان کەم. زۆر نیشانە لەمەدا هەن بۆ گەلێك کە بڕوای هەبێت. واتە:

[1] القصص (٧٧ـ٧٨).

[2] سبأ (٣٥).

پەندو ئامۆژگاری‌و بەڵگە زۆرە لەسەر ئەمەی کە هەندێ کەس خودا بژێوی زۆری پێداوەو هەندێکیش بژێوی کەمی پێداوە.

﴿قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ
ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَأَنِيبُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا۟ لَهُۥ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾ وَٱتَّبِعُوٓا۟
أَحْسَنَ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَن
تَقُولَ نَفْسٌ يَٰحَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِى جَنۢبِ ٱللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ ٱلسَّٰخِرِينَ ﴿٥٦﴾ أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ ٱللَّهَ هَدَىٰنِى
لَكُنتُ مِنَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾ أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى ٱلْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِى كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ
﴿٥٨﴾ بَلَىٰ قَدْ جَآءَتْكَ ءَايَٰتِى فَكَذَّبْتَ بِهَا وَٱسْتَكْبَرْتَ وَكُنتَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٩﴾﴾

بانگهێشت بۆ گەڕانەوەو تەوبەکردن پێش هاتنی سزا

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ﴾ واتە: بڵێ: ئەی عەبدەکانی من! ئەی ئەوانەی کە بە لادان لە ئەندازە، ناهەقیتان لە خۆتان کردووە! نابێت ئێوە لە بەزەیی خوا نائومێد بن، چونکە خوا لە هەموو گوناهێك چاو دەپۆشێت، ئەو لێبوردەو دلۆڤانە. ئەم ئایەتە پیرۆزە بانگی گشت یاخی‌و لادەرەکان دەکات لە خوانەناس‌و کەسانی تریش کە پەشیمان ببنەوەو بگەڕێنەوە، هەواڵیان دەداتێ کە خوای مەزن لە هەموو تاوانێك دەبورێت لە هەر کەسێك کە پەشیمان بێتەوەو لە گوناه وازبێنێت جا ئیتر ئەو گوناهو تاوانە هەر چۆنێك بوو بێت‌و هەرچەندە زۆر بێت وەك کەف‌و خۆڵ وخاشاکی دەریا. ئەم ئایەتە ئەو کەسانە ناگرێتەوە کە تەوبە ناکەن. چونکە هاوەڵ دانان بۆ خودا لێخۆشبوونی نیە بەو مەرجە نەبێت، دەبێت ئەو کەسە تەوبەی لێ بکات‌و پەشیمان ببێتەوە. بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: خەڵکێکی زۆر لەو کەسانەی کە هاوەڵیان بۆ خودا دادەنا خەڵکێکی زۆریان کوشت بوو زۆر داوێن پیس بوون هاتن بۆ لای موحەممەد (ﷺ) وتیان: ئەمەی تۆ بانگی بۆ دەکەیت‌و دەیڵێی شتێکی زۆر چاکە ئەگەر هەواڵمان بدەیتێ کەفارەتی ئەوگوناهانە هەیە!. ئەوەبوو ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە کە دەفەرموێت: ﴿وَٱلَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ﴾[1] واتە: وە کەسانێکن لەگەڵ خوادا ناپەرستن هیچ پەرستراوێکی ترو ناکوژن هیچ کەسێك کە خوا کوشتنی ئەوی یاساغ‌و حەرام کردووە بە هەق‌و ڕەوا

[1] الفرقان (٦٨).

نەبێتو زیناو داوێن پیسی ناکەن. ئەم ئایەتەش هاتە خوارەوە کە دەفەرموێت: ﴿قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ﴾ هەر بەم شێوەیە موسلیمو ئەبو داودو نەسائیش ڕیوایەتیان کردووە.[1] مەبەست لە ئایەتی یەکەم، ئەم ئایەتەیە کە دەفەرموێت: ﴿إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَٰلِحًا﴾[2] واتە: مەگین ئەوەی تەوبە دەکاتو باوەڕ دێنێتو ئاکاری چاك ڕەچاو دەکات. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە سەوبانەوە کە خزمەتچی پێغەمبەر بوو (ﷺ) دەڵێت: بیستم پێغەمبەری خودا(ﷺ) دەیفەرموو: (دنیاو ئەوەی کە تیایەتی بە ئەندازەی ئەم ئایەتە لام خۆشەویستتر نیە کە خودا دەفەرموێت: ﴿قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ﴾ تا کۆتایی ئایەتەکە). پیاوێك وتی: ئەی ئەو کەسەی شەریك بۆ خودا دادەنێ؟ پێغەمبەر(ﷺ) بێدەنگ بوو پاشان فەرمووی: (مەگین ئەو کەسە نەبێت کە شەریکی بۆ خودا داناوە). سێ جار فەرمووی.[3] تەنها ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە. دیسان ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەسمای کچی یەزیدەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: بیستم لە پێغەمبەر(ﷺ) ئەم ئایەتەی دەخوێند: ﴿إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيْرُ صَٰلِحٍ﴾ واتە: ئەو کاری ناپەسەندی هەیە. وە گوێم لێبوو دەیفەرموو: ﴿قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ﴾.[4] ئەبو داودو تیرمیزیش ڕیوایەتیان کردووە.[5] ئەم فەرموودانە هەموو بەڵگەن لەسەر ئەوە کە گشت گوناهێك ڕەش دەکرێتەوە، لەگەڵ تەوبەکردن دا هیچ عەبدێك نائومێد نابێت لە بەزەیی خودا با هەرچەندە گوناهەکەی گەورەو زۆریش بێت چونکە دەرگای بەزەییو لێبوردنی خودا زۆر فراوانە، خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ﴾[6] واتە: ئایا نەیانزانیوە کە بێگومان هەر خودا تەوبەو پەشیمانی لە بەندەکانی وەردەگرێت. وە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ

[1] فتح الباري (٤١١/٨)، مسلم (١١٣/١)، أبو داود (١٦٦/٤)، النسائي في الكبرى (٤٤٦).
[2] الفرقان (٧).
[3] أحمد (٢٧٥/٥)، فەرموودەیەکی لاوازە.
[4] أحمد (٤٥٤/٦)، فەرموودەیەکی لاوازە.
[5] أبو داود (٢٨٥/٤)، تحفة الأحوذي (١١١/٩)، فەرموودەیەکی لاوازە.
[6] التوبة (١٠٤).

اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴾[1] واتە: وە هەر كەس كردەوەيەكی خراپ بكات يان ستەم لە خۆی بكات پاشان داوای لێخۆشبوون لـە خـوا بكـات دەبينێـت خـوا لێبـوردەی ميهرەبانـە. وە خـوای گـەورەو بالادەست لە بارەی دووڕووەكانـەوە فەرموويـەتی: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا ﴾[2] واتـە: (بـا بـزانن) بـە ڕاسـتی دووڕووەكـان لـە خانـەو تەبەقەی هەرە ژێرەوەی ئاگردانو هـەرگيز ڕزگاركـەرێكت بـۆ ئـەوان دەسـت ناكـەوێت، جگـە لەوانـەی دەگەڕێنەوەو خۆيان چـاك دەكـەن. وە دەفـەرمووێت: ﴿لَّقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ واتە: سوێند بە خوا بە ڕاستی بێباوەڕ بوون ئەوانەی كە وتيان بێگومان خـودا يەكێكـە لـەو سـێ خـودا (كـە بـريتين لـە پـەروەردگارو عيساو دايكی)، (لـە كاتێكدا) هـيچ پـەرسـتراوێك نيـە بێجگـە لـە تـەنها خودايەكو ئەگەر واز نەهێنن لەو وتە ناڕەواو بەدانە سوێند بە خوا سزايەكی بە ئازارو سەخت دووچاری ئەوانەيان دەبێـت كـە بێبـاوەڕ بـوون ، پاشـان خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾[3] واتـە: دەی بـۆ تـەوبـە ناكـەنو ناگەڕێنـەوە بـۆ لای خـودا؟و داوای لێبوردنی لێ ناكـەن؟ لـە كاتێكدا خـودا لێبـوردەی ميهرەبانـە. خـوای مـەزن لـە ئايـەتێكی تـردا دەفـەرمووێت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا ﴾[4] واتـە: بـە ڕاسـتی ئەوانـەی كـە ئـازاری پياوو ژنە بڕوادارەكانياندا و لە پاشان پەشيمان نەبوونـەوە. حەسـەنی بەسـری دەڵێت: سـەيری ئـەم هەموو ڕێزو بەخشندەييەی خـودا بكـەن دۆسـتی خودايـان كوشـتووە كەچـی خـودای گـەورە بانگيـان دەكات كە تەوبە بكەن هەتا لێيان ببورێت. ئايەت لەم بارەيـەوە فـرە زۆرە. لـە هـەردوو سـەحيحەكەدا هاتووە لە ئەبو سەعيدەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ئەويش لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) لـە باسـی ئـەو پيـاوە كە نەوەدو نۆ (٩٩) كەسی كوشت، پاشان پەشيمان بووەوە پرسياری لە خواناسـێكی بـەنی ئيسرائيل (جوولەكە) كرد ئايا بۆی هەيە تەوبە بكات، خواناسەكە وتی: نـەخێر. ئەويـشی كوشـت. بـەوەوە سـەد كەسی تەواو كرد. پاشان پرسياری لە زانايەك لە زاناكانی بـەنی ئيسرائيل كرد ئايا بـۆی هەيـە تەوبـە بكات. زاناكە وتی: كێ دەبێتە ڕێگر لە نێوان تۆو تەوبەكردندا. پاشـان فـەرمانی پێكرد كـە بـڕوات بـۆ

---

[1] النساء (١١٠).

[2] النساء (١٤٥_١٤٦).

[3] المائدة (٧٣_٧٤).

[4] البروج (١٠).

گوندێك لەو گوندانە خواپەرستی بكات بەرەو گوندەكە كەوتەڕێ لە ڕێگەدا مردن یەخەی گرت و گیانی دەرچوو فریشتەی بەزەیی و فریشتەی سزادان بووە كێشەیان لەسەری. خوای دلۆڤان فەرمانی دا كە نێوانی هەردوو زەویەكە بپێون بۆ هەر كام زەمینیان نزیكتر بوو ئەمە لەوێیە، پێوایان بۆیان دەركەوت كە لەو زەمینەوە نزیكە كە كۆچی كردووە بۆی، فریشتەی بەزەیی هەڵیگرت و بردی. ئەڵێن لە كاتی مردندا بە سنگی خۆی نزیك كردووەتەوە. خوای مەزنیش فەرمانی كردووە بەو وڵاتە پڕخێرە كە نزیك بێتەوەو فەرمانیشی دا بەو وڵاتەكەی تر كە دووركەوێتەوە.[1] ئەمە مانای فەرموودەكەیە لە شوێنێكی تردا وەك خۆی چۆن نووسراوە نوسیومانە. عەلی كوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) لەم ئایەتەدا: ﴿قُلْ يَـٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا﴾ هەتا كۆتایی ئایەتەكە. دەڵێت: خوای مەزن داوای كردووە لەو كەسانەی كە وایانزانیوە (مەسیح عیسا) (سەلامی خوای لێ بێت) خودایە. وە ئەوانەش وایان زانیوە خودا هەژارە، وە ئەوانەش وایانزانیوە (مەسیح عیسا) كوڕی خودایە، وە ئەو كەسانەش وایان زانیوە عوزەیر كوڕی خودایە. وە ئەوانەش وایانزانیوە كە خودا دەستی بەستراوە. وە ئەوانەش وایانزانیوە كە خودا یەكێكە لە سێ خوداكە. تا پەشیمان ببنەوەو بگەڕێنەوە بۆ لای خوداو تەوبە بكەن. دەفەرمووێت پێیان: ﴿أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى ٱللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾[2] واتە: دەی بۆ تەوبە ناكەن و ناگەڕێنەوە بۆ لای خودا؟ و داوای لێبووردنی لێ ناكەن؟ لە كاتێكدا خودا لێبووردەی میهرەبانە. پاشان داوای تەوبە دەكات لەو كەسەی كە قسەكەی زۆر لە قسەی ئەوان گەورترە، ئەو كەسەی كە دەڵێت من خودا هەرە پایەبەرزەكەی ئێوەم فەرموویەتی: ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَـٰهٍ غَيْرِى﴾ ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: هەر كەسێك لە عەبدەكانی خودا نائومێد بێت لە پەشیمانبوونەوە دوای ئەم فەرموودەی خوای گەورەیە ئەوە ئینكاری كتێبی خودا دەكات. بەڵام عەبد توانای تەوبەكردنی نیە هەتا خودا تەوبەی لێ وەردەگرێت و لێی دەبورێت.[3] تەبەرانی ڕیوایەتی كردووە لە ڕێگەی شەعبیەوە لە شوتەری كوڕی شەكەلەوە دەڵێت: بیستم لە ئیبنو مەسعودەوە دەیوت: گەورەترین ئایەت لە لە كتێبی خوادا: ﴿ٱللَّهُ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ﴾[4] واتە: خوا ئەو خوایەیە كە هیچ پەرستراوێكی (ڕاست) نیە بێجگە لەو هەمیشە زیندووی تەدبیركەرو ڕاگر(ی بوونەوەر)ە. وە گشتگیرترین ئایەت بۆ چاكەو خراپە

---

[1] فتح الباري (٦/٥٩١).

[2] المائدة (٧٤).

[3] اخرجه ابن جرير وابن المنذر الدر المنثور (٥/٦٢١).

[4] البقرة (٢٥٥).

لە قورئاندا: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُ بِٱلْعَدْلِ وَٱلْإِحْسَـٰنِ﴾[1] واتە: بە ڕاستی خوا فەرمان دەدات بە دادگەریو بە چاکە(تاکۆتایی ئایەتەکە) . وە زۆرترین ئایەت لە قورئاندا دڵخۆشکەر بێت لە سورەتی (الزُّمر)دایە: ﴿قُلْ يَـٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ﴾ وە بەهێزترینو توندترین ئایەت لە کتێبی خوادا کە دەروکەرەوەیە دەفەرمووێت: ﴿وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجْعَل لَّهُۥ مَخْرَجًا ۝٢ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾[2] واتە: وە هەر کەسێك خواناس بێت خوا دەرووی لێ دەکاتەوە، وە ڕزقو ڕۆزی دەدات لە لایەکەوە کە کە بە خەیاڵیدا نەهاتووە.مەسروق وتی: ڕاست دەکەی[3].

باسی ئەو فەرموودانەی کە نەفی نائومێدی دەکات

ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: بیستم لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) دەیفەرموو: (سوێند بەو کەسەی گیانی منی بەدەستە ئەگەر ئەوەندە گوناهتان کردبێت، گوناهەکانتان نێوانی ئاسمانو زەمین پڕ بکات. پاشان داوای لێخۆشبوونتان کردبێت لە خودا، خودا لێتان خۆش بووە. وە سوێند بەو کەسەی گیانی موحەممەدی(ﷺ) بە دەستە ئەگەر گوناهتان نەکردایە خودا گەلێکی دەهێنا گوناهیان بکردایە پاشان داوای لێخۆشبوونیان لە خودا بکردایە، تا لێیان خۆش بێت).[4] تەنها ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە. وە دیسان ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو ئەیوبی ئەنسارییەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) لە کاتی مردنیدا دەڵێت: من شتێکم لە ئێوە شاردبووەوە کە بیستبووم لە پێغەمبەری خوداوە(ﷺ) دەیفەرموو: (خۆ ئەگەر ئێوە گوناهتان نەکردایە خودا گەلێکی دروست دەکرد گوناه بکەن هەتا لێیان خۆش بێت). هەر بەم شێوەیە ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووەو موسلیم هێناویەتی لە سەحیحەکەیداو تیرمیزیش ڕیوایەتی کردووە.[5] پاشان خوای مەزن عەبدەکانی هەڵدەنێ کە پێشبڕکێ بکەن لە تەوبەکردنداو فەرموویەتی: ﴿وَأَنِيبُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا۟ لَهُۥ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾ واتە: بگەڕێنەوە لای پەروەردگاری خۆتانو خۆتان هەر بەو بسپێرن، بەر لەوە ئازارتان بۆ بێتو کەسیش بە هاناتان نەیەت. واتە: بگەڕێنەوە بۆ لای خوداو خۆتان بدەنە دەستی ئەو، ﴿قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا

---

[1] النحل (٩٠).

[2] الطلاق (٢ـ٣).

[3] الطبراني (١٤٢/٩).

[4] أحمد (٢٣٨/٣)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[5] أحمد (٤١٤/٥)، مسلم (٢١٠٥/٤)، تحفة الأحوذي (٢٢٣/٩).

تُنصَرُونَ ﴾ واتە: پەلە بکەن لە تەوبەکردنداو مەوەستن لـە کـاری چاکەکردن پـێش ئـەوەی تووشی ناڕەحـەتیو مـردن بـبن. پاشـان خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿ وَٱتَّبِعُوٓاْ أَحۡسَنَ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَكُمُ ٱلۡعَذَابُ بَغۡتَةً وَأَنتُمۡ لَا تَشۡعُرُونَ ﴾ واتـە: بکەونـە شـوێن ئـەو دەستوورەی پەروەردگارتان بۆتانی ناردووە لە هەموو شت باشترە، بـەر لـەوە ئازارتـان بـۆ بێـت (لـە ناکاوێك) کە هەر هەستیشی پێ ناکەن. واتە: شوێنی قورئانی پیرۆز بکەون کە لە هەموو شتێك باشترە پێش ئەوەی لە کتوپڕێکدا سزاتان بۆ بێت کە نـازانن‌و هەستیـشی پـێ ناکـەن. پاشـان خـوای مـەزن دەفەرموێت: ﴿أَن تَقُولَ نَفۡسٞ يَٰحَسۡرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِي جَنۢبِ ٱللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ ٱلسَّٰخِرِينَ ﴾ واتە: نەکا ئەوسا کەسێك بڵێ: ئەی مخابن من لە فەرمانبەری خودا درێغیم کرد، بە ڕاستی من لە گاڵتەچیان بووم. واتە: نەکا ئەوسا کەسێك لە ڕۆژی قیامەتدا بڵێ بە داخەوە من نکوڵیم کرد لـە پەشیمان بوونـەوەو زوو نەگەڕامەوەو ئاواتەخوازە کە یەکێك بووایە لە ئاکارچاك‌و دڵپاك‌و گوێڕایەڵانی خوای گەورە. ﴿وَإِن كُنتُ لَمِنَ ٱلسَّٰخِرِينَ ﴾ واتە: کارو فەرمانی من گاڵتەکردن‌و لاساری بوو بڕوام نەدەکردو بـە ڕاسـتم نـەدەزانی، ﴿أَوۡ تَقُولَ لَوۡ أَنَّ ٱللَّهَ هَدَىٰنِي لَكُنتُ مِنَ ٱلۡمُتَّقِينَ ﴾ واتە: یـان بڵـێ ئەگـەر خـودا بـەرەو خـۆی ڕێـی نیشان دابام، منیش لە پارێزکاران دەبووم. ﴿أَوۡ تَقُولَ حِينَ تَرَى ٱلۡعَذَابَ لَوۡ أَنَّ لِي كَرَّةٗ فَأَكُونَ مِنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾ واتـە: یـان وەختێـك کـە ئـازار دەبـینێ بڵـێ بریـا بگەڕامایەتـەوەو بـچوومایەتە ڕیـزی ئاکارچاکانەوە. واتە: خۆزگە جارێکی تر دەگەڕامەوە بۆ نـاو دنیـا هـەتا کرداری چـاکم بکردایـە. عـەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) خوای خاوەن دەسەڵات باسی ئەو عەبدانەمان بۆ دەکات کە چی دەڵێن لە پێش ئەوەی بیڵێن‌وباسـی ئـەو کردارانـەیان دەکـات بۆمـان لـە پێش ئەوەی کە پێی هەڵسن. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثۡلُ خَبِيرٖ ﴾[1] واتە: غەیری خـودا (کە هەموو شتێك دەزانێت) کەس ناتوانێت (لەوانە) ئاگادارت بکات کەڕوو دەدەن بۆ نمونـە ﴿أَن تَقُولَ نَفۡسٞ يَٰحَسۡرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِي جَنۢبِ ٱللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ ٱلسَّٰخِرِينَ ﴿٥٦﴾ أَوۡ تَقُولَ لَوۡ أَنَّ ٱللَّهَ هَدَىٰنِي لَكُنتُ مِنَ ٱلۡمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾ أَوۡ تَقُولَ حِينَ تَرَى ٱلۡعَذَابَ لَوۡ أَنَّ لِي كَرَّةٗ فَأَكُونَ مِنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾[2].

ئیمامی ئەحمەد ڕیوایـەتی کـردووە لـە ئـەبو هـورەیرەوە (ڕەزای خـوای لێ بێـت) دەڵێـت: پێغەمبـەری

---

[1] الفاطر (١٤).

[2] الطبري (٢١/٣١٦).

خودا(ﷺ) فەرمووی: (گشت خەڵکی ناو ئاگر شوێنی خۆی لە بەهەشتدا دەبینێتو دەڵێت: ئەگەر خودا بەرەو خۆی ڕێی نیشان دابام ئاوام بەسەر نەدەهات، (ئەوەدەبێتە داخو خەفەت بۆی). وە فەرمووی گشت خەڵکی بەهەشت شوێنی خۆی لەناو ئاگردائەبینێ و دەڵێت: ئەگەر خودا بەرەو خۆی ڕێی نیشان نەدابام (ئێستا ناو ئاگر جێم بوو) فەرمووی: سوپاسی خوای لەسەر دەکات).[1] نەسائیش ڕیوایەتی کردووە.[2] کاتێك تاوانکاران ئاوات دەخوازن جارێکی تر بگەڕێنەوە بۆ دنیاو ئاخو داخ دەخۆن کە بۆچی بڕوایان بە نیشانەکانی خودا نەکردو شوێنی پێغەمبەرەکانی (سەلامی خوایان لێ بێت) نەکەوتن، خوای مەزنیش دەفەرموێت: ﴿ بَلَىٰ قَدْ جَآءَتْكَ ءَايَـٰتِى فَكَذَّبْتَ بِهَا وَٱسْتَكْبَرْتَ وَكُنتَ مِنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴾ واتە: خۆ گەلێکت لە نیشانەکانی من بۆ هات، باوەڕت پێیان نەهاتو بەهۆی خۆبەزلزانینی خۆتەوە، چوویتە ڕیزی پێ نەزانان. واتە: ئەی ئەو عەبدەی پەشیمانی لەوەی کە بڕوات نەکرد بە نیشانەکانی من لە ژیانی دنیادا ئەو هەموو بەڵگەی منت بینیو بڕوات پێ نەکرد خۆت بە زل زانیو شوێنی نەکەوتی. چویتە پاڵ ئەوانەی کە لاسارو پێ نەزانو بەدنەمەك بوون.

﴿ وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ تَرَى ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّى ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ ٱلسُّوٓءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ ﴾

پاشەڕۆژی ئەوانەی کە درۆیان بۆ خودا هەڵدەبەستو پاشەڕۆژی ئەوانەش کە خۆیان ئە پاراست

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ تَرَى ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴾ واتە: ڕۆژی قیامەت تۆ دەبینی ئەو کەسانەی درۆیان بۆ خوا هەڵدەبەست ڕوویان ڕەشە، ئاخۆ بۆ خۆ بەزلزانان شوێنێك لە دۆزەخدا نیە؟ خوای گەورە باسی ڕۆژی قیامەت دەکات کە لەو ڕۆژەدا هەندێ ڕووڕەشنو هەندێکیش ڕووسپین. ئەوانەی خەریکی دووبەرەکیو ئاژاوە بوون ڕوویان ڕەشەو ئەهلی سونەو جەماعەش ڕوویان سپیە بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿ وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ تَرَى ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ ﴾ واتە: ئەوانەی کە وادەزانن خودا شەریکی هەیەو فەرزندەی بۆ دادەنێن ﴿ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ ﴾ ڕوویان ڕەش دەبێت بە هۆی ئەو درۆیەی بۆ خوای هەڵدەبەستن خودایش دەفەرموێت: ﴿ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴾ واتە: ئایا جەهەنەم بەس نیە بۆ ئەوانە کە ببێتە بەندیخانەو شوێنیان هەتا ئابڕویان بچێتو سەرشۆڕو داماو بن تێیدا بە هۆی ئەو لوتبەرزیەیانو

---

[1] أحمد (٥١٢/١)، ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی حەسەنە.

[2] النسائي في الكبرى (٤٤٧/٦).

مل نەدانەیان بۆ ڕاستی، پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾ واتە: ئەو کەسانەی خۆیان پاراست (لەبەر ئەوەی بە ڕێگەی ڕزگاریدا چوون) خودا خۆی ڕزگاریان دەکات، نە تووشی ناخۆشی دەبن‌و نە خەم دەخۆن. ﴿ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ ﴾ واتە: ئەوانەی کە بە ڕێگەی بەختەوەریدا چوون‌و ڕوو سوورو سەرفراز بوون لە لای خودا، ﴿لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ ﴾ تووشی ئازار نابن لە ڕۆژی قیامەتدا، ﴿وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾ واتە: لەو ڕۆژە زۆر ترسناکەدا خەم ناخۆن بەڵکو پارێزراون لە هەموو ناخۆشیەک‌و لە هەموو خراپەیەک دوورن‌و زۆر بەختەوەرن.

﴿اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾ قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾﴾

خودا خۆی خاوەن دەسەڵات‌و وەدیهێنەرەو شەریک دانان بۆی هەموو کردەوەیەک لەناو دەبات

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ واتە: هەرچی هەیە هەموو دەستکاری خودایە‌و ئاگای لە هەموو شت هەیە. ﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴾ واتە: کلیلەکانی ئاسمانەکان‌و زەمین بە دەست ئەوە. هەر ئەوانە زیانبارن کە لە نیشانەکانی خودا حاشایان کرد. خوای گەورە دەفەرموێت کە هەر خۆی وەدیهێنەری هەموو شتێکە‌و پەروەرندەو خاوەن‌و کاربەدەستیەتی‌و هەموو شتێک لە ژێر فەرمان‌و دەسەلات‌و چاودێری ئەودایە، ﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾ موجاهید دەڵێت: ﴿مَقَالِيدُ﴾ واتە: کلیلەکان بەزمانی فارسی. قەتادەو ئیبنو زەیدو سوفیانی کوڕی عویەینەش (عُيَينة) هەر وایان وتووە.[1]

سودی دەڵێت: ﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾ واتە: گەنجینەکانی ئاسمانەکان‌و زەمین بە دەستی ئەوە.[2] ماناکە لە هەردوو حالەتەکەدا وەک یەکن واتە هەموو کارو فەرمانێک بە دەستی خوای گەورەیە. هەر ئەو خاوەن دەسەلات‌و جێی سوپاسە‌و ئاگای لە هەموو شت هەیە بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی:

---

[1] الدر المنثور (٧/٢٤٣)، الطبري (٢١/٣٢١).

[2] الطبري (٢١/٣٢١).

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ واتە: هەر ئەوانە زەرەرمەندن کە بڕوایان بە نیشانەکانی خودا نیە. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ﴾ واتە: بڵێ: ئاخۆ لە منتان دەوێ غەیری خودا شتێکی تر بپەرستم؟ ئەی نەزانان. لە بارەی هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتە ڕیوایەت کراوە لە ئەبو حاتەمو کەسانی تریشەوە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: موشریکەکان لە نەزانیانەوە داوایان لە پێغەمبەر(ﷺ) دەکرد کە عیبادەتی خوداکانی ئەوان بکات ئەوانیش لەگەڵ ئەو عیبادەتی خوداکەی ئەو دەکەن ، ئەوەبوو ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە: ﴿قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ (٦٤) وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ئێمە بە تۆو ئەوانەش کە بەر لە تۆ بوون، ڕامانگەیاند، هەر کەسێکی تر بپەرستی، بێگومان کارەکەت لێ پوچەڵ دەبێتو لە ڕیزی زیانبارانی.[1] ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾[2] واتە: وە ئەگەر هاوبەشیان ڕەوا بدایە بۆ خوا بێگومان ئەو چاکانەی کردبوویان هەمووی بێ پاداشت دەردەچوو. وە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ واتە: تەنها خودا بپەرستەو لەگەڵ شوکرانەبژێران بە. واتە: بە دڵی پاك عیبادەتی خودا بکە بە تەنهاو هاوەڵی بۆ دامەنێو خۆشتو ئەوانەش کە بڕوایان پێ کردووی‌و شوێنت کەوتوون.

﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ (٦٧)﴾

موشریکەکان وەك پێویست خودایان نەناسیووە

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ واتە: خودایان (وەکو پێویست) نەناسیووە، ڕۆژی قیامەت زەمین هەموو وا لەناو مشتی ئەودایەو ئاسمانانیش بە دەستی ئەو پێچراونەتەوە خودا پاكو بەرێزە لەو شتانەی ئەوان دەیکەنە شەریکی. ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾ واتە: ئەوانەی شەریك بۆ خودا دادەنێن وەك پێویستە خودایان نەناسیووە کاتێك کە کەسانی تر غەیری

[1] الطبري، تفسير سورة الكافرون.

[2] الانعام (٨٨).

خودا لەگەڵی دەپەرستن. ئەو خودایەی هیچ کەس لەو مەزنتر نیەو توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیەو خاوەنی هەموو شتێکەو هەموو شتێك لە ژێر تواناو دەسەڵاتی ئەودایە. موجاهید دەڵێت: ئـەم ئایەتـە لەسەر قورەیش هاتووەتەخوار. سودی دەڵێت: بەو شێوەیەی کە پێویستە ڕێزیان لە خودا نـەگرتووە.[1] موحەممەدی کوڕی کەعب دەڵێت: ئەگەر خودایان وەك پێویستە بناسیایە بێباوەڕ نـەدەبوون. عـەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێـت): ﴿وَمَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ﴾ ئـەو خوانەناسانە بڕوایان نەدەکرد کە خودا دەسەڵاتی هەیە بەسەریاندا. چونکە هـەر کەسـێك بـڕوای ببێت کە خودا توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیە، وەك ئەوەی کە پێویستە دەیناسن هەر کەسیش بـاوەڕی وا نەبێت خودای نەناسیووە بەو شێوەیەی کە پێویستە.[2] فەرموودەی زۆر هـاتووە کـە پەیوەنـدی بـەم ئایەتە پیرۆزەوە هەیە. ڕێگەش بۆ تەفسیرکردنی ئـەم ئایەتـەو نموونـەی ئـەم ئایەتـە ڕێگـەی زانایـانی پێشینە ئەوتەفسیرەش هێنانیان وماناکردنیانـە وەك خـۆی بـەبێ گـۆڕینو ئـەملاولا پێکـردن. بوخـاری ڕیوایەتی کردووە لەم ئایەتـەدا: ﴿وَمَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ﴾ لـە عەبـدوڵلای کـوڕی مەسـعودەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: یـەکێك لـە زانایـانی جولەکـە هـات بـۆ لای پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) وتـی: ئـەی موحەممەد (ﷺ) ئێمە بە لامانەوە وایـە کـە خـودا ئاسمانـەکان دەگێڕێت لەسـەر پەنجەیـەكو زەمـین لەسەر پەنجەیەكو ڕووەك لەسەر پەنجەیەكو ئاوو خۆڵیش لەسەر پەنجەیـەكو بـاقی دروسـتکراوەکانی تریش لەسەر پەنجەیەك ودوای ئەوە دەفەرمووێت: مـن فـەرمانڕەوام، پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) پێکـەنی هەتا دانی پیرۆزی دەرکەوت. بۆ تەئکیدی ڕاستی قـسەی زاناکـە پاشـان پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) ئـەم ئایەتـــەی خوێنـــد: ﴿وَمَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ وَٱلْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ﴾،[3] هەمیـسان بوخاری ڕیوایەتی کردووە جگە لەم باسەدا لە سـەحیحەکەیداو ئیمـامی ئەحمـەدو موسـلیمو تیرمیـزیو نەسائیش ڕیوایـەتیان کـردووە.[4] وە لـە ئـەبو هـورەیرەوە (ڕەزای خـوای لێ بێـت) دەڵێت: بیـستم لـە پێغەمبەری خودا(ﷺ)دەیفەرموو: (خوای مەزن زەمین دەگرێتو ئاسمـانیش بـە ڕاسـتی دەپـێچێتەوە پاشان دەفەرمووێت: من فەرمانڕەوام فـەرمانڕەواکانی زەمـین لـە کـوێن) بـەم شـێوەیە تـەنها بوخـاری

---

[1] الطبري (٣٢١/٢١).

[2] الطبري (٣٢١/٢١).

[3] فتح الباري (٤١٢/٨).

[4] فـتح البـاري (٤٠٤/١٣)، مـسلم (٢١٤٧/٤)، أحمـد (٤٢٩/١)، تحفـة الأحـوذي (١١٣/١١٢/٩)، النـسائي في الكـبرى (٤٤٦/٦).

ڕیوایەتی کردووە. موسلیم بە شێوەیەکی تر ڕیوایەتی کردووە.[1] وە بوخاری لە شوێنێکی تردا ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عومەرەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) ئەویش لە پێغەمبەری خوداوە- (ﷺ) فەرموویەتی: (خوای مەزنو پایەبەرز لە ڕۆژی قیامەتدا زەمین دەگرێت لەسەر پەنجەیەکو ئاسمانەکانیش بە دەستیەوە، پاشان دەفەرمووێت: من فەرمانڕەوام).[2] هەر بوخاری بە شێوەیەکی تریش ڕیوایەتی کردووە. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە هەر بەم شێوەیەو درێژتریش لە ئیبنو عومەرەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خوا ئەم ئایەتەی لەسەرمینبەرەکەی خوێند: ﴿وَمَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ وَٱلْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ مَطْوِيَّٰتٌۢ بِيَمِينِهِۦ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾، پێغەمبەری خودا(ﷺ) دەیفەرموو: ئا بەو شێوەیە دەستی دەجوڵاند بەملاولادا دەستی هەڵدەگێڕایەوە (پەروەردگار باسی مەزنی خۆی دەکاتو دەفەرمووێت: من بەسەر هەموو شتێکدا زاڵم، من هیچ شتێك دەرەقەتم نایەتو من فەرمانڕەوام. من خاوەن دەسەڵاتم، من بەخشندەم)، مینبەرەکە لەرزیو جوڵا بە پێغەمبەرەوە. هەتا وتمان لەوانەیە بە پێغەمبەرەوە بکەوێتە خوارەوە)[3]. موسلیمو نەسائیو ئیبنو ماجە ڕیوایەتیان کردووە[4].

﴿وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَأَشْرَقَتِ ٱلْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ وَجِا۟ىٓءَ بِٱلنَّبِيِّۦنَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾﴾

فوکردن بە کەڵەشاخداو داوەریکردنو پاداشتدانەوە

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ﴾ واتە: کاتێك فوو کرا بە کەڕەنادا، ئەوسا هەرکێ لە ئاسمانانو زەمین، بێ هۆش دەبێت، مەگین کەسێك خوا نەیەوێت، جارێکی تر فووی پێدا کرا، کەچی لە پڕ هەموویان ڕاست دەبنەوەو بە چاوی خۆیان دەبینن. خوای گەورە باسی ناڕەحەتیو گرانی ڕۆژی قیامەت دەکاتو ئەو شتانەی کە تیایدا ڕوو دەدات لە بومەلەرزەی گەورەو بەهێزو مردنی گشت خەڵكو پاشان زیندووکردنەوەیان، کە دەفەرمووێت: ﴿وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ

[1] مسلم (٤/٢١٤٨).

[2] فتح الباري (١٣/٤٠٤).

[3] أحمد (٢/٧٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] النسائي في الكبرى (٤/٤٠٠)، إبن ماجه (٢/١٤٢٩)، سەحیحە.

﴿إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ﴾ ئەم فووە بە کەڵەشاخدا فووی دووهەمە. ئەو فوەیە کە هەموو زیندەوەرێك بە هۆیەوە دەمرێت لە خەڵکی ئاسمانەکانو سەر زەمین مەگین کەسێك خودا خۆی مەیلی لێ بێت نەمرێت. وەك چۆن باسکراوە لە فەرموودە بەناوبانگەکەی (صـور)دا. پاشان گیانی ئەوانەش کە ماوە دەکێشرێت، تەنها فریشتەی گیان کێشان دەمێنێت ئەویش دەمرێت. تەنها خوای گەورەنەبێت کە هەرگیز نامرێتو هەبووەو هەر دەشمێنێت دەفەرمووێت: ئەمڕۆ دەسەلات بۆ کێیە؟ سێ جار دەفەرمووێت. پاشان خۆی وەلامی خۆی دەداتەوەو دەفەرمووێت: ﴿لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ﴾[1] واتە: هەر بۆ خوای تاكو تەنهای بەسەر هەموو شتدا زاڵە. من ئەو کەسەم کە هەموو شتێکم تێکشکاندو زاڵ بووم بەسەریداو بڕیاری لەناودانی هەموو شتێکم دا. پاشان یەکەم کەسێك کە زیندووی دەکاتەوە، ئیسرافیلەو فەرمانی پێدەکات جارێکی تر فو بکاتەوە بە کەڵەشاخدا کە فوی سێهەمە واتە فوی زیندووبوونەوەی ڕۆژی قیامەت. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ﴾ واتە: زیندوو دەبنەوە پاش ئەوەی کە بوونە ئێسكو ڕزان، بە چاوی خۆیان ئەو نارەحەتی ڕۆژی قیامەتە دەبینن. وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿فَإِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَٰحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُم بِٱلسَّاهِرَةِ﴾[2] واتە: بێگومان ئەو زیندووبوونەوەیە هەر یەك نەعرەتەیە، ئیتر کوتوپڕ وان لە دەشتێکی سپی کاکی بەکاکیدا. وە دەفەرمووێت: ﴿يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِۦ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا﴾[3] واتە: ئەو ڕۆژەی کە بانگتان دەکەن (لە گۆڕەکانتانەوە) جا ئێوەش دەست بەجێ دێن بە دەم بانگکردنەکەوە بە سوپاسو سەناکردنەوەو وا دەزانن نەماونەتەوە (لە دنیادا) ماوەیەکی کەم نەبێت. وە دەفەرمووێت: ﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن تَقُومَ ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ بِأَمْرِهِۦ ۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ إِذَآ أَنتُمْ تَخْرُجُونَ﴾[4] واتە: وە لە نیشانەکانی ئەوە کە ئاسمانو زەوی بە فەرمانی ئەو وەستاون پاشان کاتێك (لە ڕۆژی دواییدا) لە زەوییەوە بانگتان دەکەن یەکسەر ئێوە (لە گۆڕەکانتان) دێنە دەرەوە. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە کە پیاوێك وتی بە عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاص (ڕەزای خوایان لێ بێت) چیە ئەم قسەی تۆ دەیڵێی، کە قیامەت فلانەو فلانە کات هەڵدەسێت؟ عبدالله وتی: نیازم وایە کە لەمەولا هیچ فەرموودەیەك بۆ کەس باس نەکەم. من هەر ئەمەم وتووە کە ئەوەندەی پێ ناچێت

---

[1] الغافر (١٦).

[2] النازعات (١٣ـ١٤).

[3] الاسراء (٥٢).

[4] الروم (٢٥).

کارەساتێکی گەورە دەبینن. لە پاشان وتی: پێغەمبەری خـودا(ﷺ) فـەرمووی: (لـەناو ئوممـەتی منـدا دەججال هەڵدەسێت، چل دەمێنێتەوە، نازانم چل ڕۆژ یان چل ساڵ یان چل مانگ، یـان چـل شـەو، لـە دواییدا خوای گەورە عیسای کوڕی مەریەم (سەلامی خـوای لێ بێـت) دەنێرێـت کـە لـە عـوروەی کـوڕی مەسعودی سـەقەفی دەچێت،عیسادێت و خوادەججال لـەناو دەبـات لـە دواییـدا خـەڵکی حـەوت سـاڵ دەمێننەوە لـە نێـوان هـیچ دوو کەسـێکدا دوژمنایـەتی نابێـت، لـە پاشـان خـودا بایـەکی فێنـكو سـارد دەنێرێت لە ڕووی شامەوە لەسەر زەمیندا هیچ کەس نامێنێت بە ئەندازەی گەردیلەیەك باوەڕ لـە دڵیـدا بێت، گیانی هەمووی دەکێشێت. هەتا ئەگەر یەکێك لە ئێوە بچێتە ناوجەرگـەی شـاخێکەوە، ئـەو بایـە دەچێتە ناو ئەو شاخە بۆی هەتا گیانی دەکێشێت. عەبدوڵلا دەڵێت: ئەم فەرموودەیەم لـە پێغەمبـەری خودا(ﷺ) بیستووە کە فەرمووی: (هەر خـەڵکی خـراپ دەمێننـەوە ، وەك باڵنـدە وانـە[1]، وە عـەقڵیان وەك عەقڵی دڕندەوایە، نە چاك دەزانن کە بیکەنو نە خراپیش دەزانن کە خۆی لێ لابدەنو یەکێکی تـر کردی نەهێڵێت بیکات، شەیتان دەچێتە شکڵی مرۆڤەوە بۆیان پێیـان دەڵێـت: ئێـوە بـە گـوێم ناکـەن؟ فەرمانیان پێدەکات کە بت بپەرستن، ئـەو خەڵکـە دەسـت دەدەنـە بتپەرسـتنو بـژێویان زۆر دەبێـتو ژیانیان خۆش دەبێت، پاشان فو بە کەڵەشاخدا دەکرێت ، مەردم هەموو گوێی لێیەتی. یەکـەم کەسـێك کە دەیبیستێ پیاوێکە کە حەوزی وشترەکانی سواغ دەدات کە لێی ئاو بدات. لە هۆش خۆی دەچێتو خەڵکیش هەموو لە هۆش دەچنو دەمرن لە دوایدا خوای مەزن بارانێك دەبارێنێت وەك پروشەی شەونم وایە یان وەك سێبەر (نوعمان گومانی هەبوو کە عەبدوڵلا کامیـانی وتـووە). ئـەو بارانـە لەشـی مـەردم دەڕوێنێتەوە، جارێکی تر فوو دەکرێت بە کەڵەشاخدا مەردم هەموو ڕاست دەبنـەوەو تەماشـا دەکـەن، پاشان فەرمان دەدرێت: ئەی خەڵکینـە! وەرن بـۆ لای پـەروەردگارتان ﴿ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُم مَّسْئُولُونَ ﴾[2] ڕایـان بگرن دەبێت پرسیاریان لێ بکرێت، دەڵێت: لـە پاشـان دەڵـێن: ئـەوەی دەچێتـە نـاو ئـاگرەوە جیایـان بکەنەوە دەڵێت: پاشان: دەوترێت: لە چەند چەند؟ دەوترێت لە هـەر هـەزاری نـۆ سـەدو نـەوەدو نـۆ، ئەوە ئەو ڕۆژەیە کە منداڵ پیر دەکات، ئەوە ئەو ڕۆژەیە کـە بـۆ لێپرسینەوە قاچـی لێ هەڵدەکرێت).[3] تەنها موسلیم ڕیوایەتی کردووە لـە سـەحیحەکەیدا.[4] بوخـاری ڕیوایـەتی کـردووە لـە ئـەبو هـورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) گێڕاویەتیـەوە لـە پێغەمبـەرەوە (ﷺ) فەرموویـەتی: (نێـوانی هـەردوو فووەکـە چلە) وتیان: ئەی ئەبو هورەیرەوە ئایا چل ڕۆژە؟ ئەبو هورەیرە وتی: نازانم، وتیان: چـل سـاڵ. وتـی:

---

[1] ئەوەندە سوك هەڵدەسنە سەر خراپەکردن(وەرگێڕ)

[2] الصافات (٢٤).

[3] أحمد (١٦٦/٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] مسلم (٢٢٥٨/٤).

نازانم، وتیان: چل مانگە؟ وتی: نازانم، وتی: هەموو شتێك لە مرۆڤدا دەڕزێت کلێنچکی نەبێت[1] ، مەردم لەو ئێسکەوە پێك دێتەوە.[2] خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ وَأَشْرَقَتِ ٱلْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ وَجِاْىٓءَ بِٱلنَّبِيِّۦنَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾ واتــە: ئـەو زەمینــەش بــە تیـشکی پەروەرێنی خۆی ڕووناکایی تێ دەگەڕێت و کتێبی خـوا دێتـە گۆڕو پێغەمبەرو ئاگاداران دێنـە بەرێ و چۆن ڕاستە، بە کاری هەمووان ڕادەگەن و غەدر لە هیچ کـەس ناکرێت. ﴿ وَأَشْرَقَتِ ٱلْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا ﴾ واتە: زەمین ڕۆشن دەبێتەوە لە ڕۆژی قیامەتدا کاتێك خـودا خـۆی نیشانی دروستکراوەکانی دەدات و کاری هەموو تەواو دەکات و جیای دەکاتەوە، ﴿وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ ﴾ قەتادە دەڵێت: کتێبـی کردەوەکـان.[3] ﴿وَجِاْىٓءَ بِٱلنَّبِيِّۦنَ ﴾ ئیبنـو عـەباس (ڕەزای خـوای لێ بێـت) دەڵێـت: پێغەمبـەران دەهێنـرێن و شـایەتی لەسەر گەلەکانیان دەدەن کە ئـەوان پـەیامی خودایـان پێگەیانـدووە.[4] ﴿وَٱلشُّهَدَآءِ ﴾ واتـە:شـایەت لـە فریـشتەکان ئەوانـەی کـە کرداری عەبـدەکانیان پاراسـتووەو هـەڵیان گرتـووە لـە چـاکەو لـە خراپـە، ﴿وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ ﴾ واتە: بە ڕاستی کاری هەمووان تـەواو دەکـەن، ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾ ناهـەقی لـە هـیچ کـەس ناکرێـت. خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿ وَنَضَعُ ٱلْمَوَٰزِينَ ٱلْقِسْطَ لِيَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۖ وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَٰسِبِينَ ﴾[5] واتــە:وە ئێمــە دادەنــێین تەرازووەکانی دادپەروەری (کە کردەوەی پێ جەکێشرێت) لە ڕۆژی قیامەتدا ئینجا هیچ کەس کـەمترین ستەمی لێ ناکرێت با قورسی (کردەوەکەی) بە قەدەر تۆوە خەرتەلەیەکیش بێت ئێمە دەیهێنین و بەسە کە ئێمە ژمێریاری (کردەوەی بەنـدەکان) بـین. ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴾[6] واتـە: بـە ڕاسـتی خـوا قورسـایی گەردیلەیـەك سـتەم ناکـات وە ئەگـەر چاکەیەك هەبێت (خودا) چەندانەی دەکاتەوەو دەیبەخشێت لە لایەن خۆیەوە پاداشتێکی گەورە. بۆیـە خـوای خـاوەن دەسـەڵات فەرموویـەتی: ﴿وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴾ واتـە: هـەر

---

[1] ئێسکێکە لە کۆتایی پشتدایە لە خوارەوە

[2] فتح الباري (٨/٤١٤).

[3] الطبري (٢١/٣٣٥).

[4] الطبري (٢١/٣٣٦).

[5] الانبياء (٤٧).

[6] النساء (٤٠).

کەسێك هەرچی کردووە (بە تەواوی) پاداشتی پێ دەکاتەوە. خودا هەر خۆی لە هەموو کردەوەکانیان ئاگادارە.

﴿وَسِيقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا فُتِحَتۡ أَبۡوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمۡ خَزَنَتُهَآ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَتۡلُونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِ رَبِّكُمۡ وَيُنذِرُونَكُمۡ لِقَآءَ يَوۡمِكُمۡ هَٰذَاۚ قَالُواْ بَلَىٰ وَلَٰكِنۡ حَقَّتۡ كَلِمَةُ ٱلۡعَذَابِ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ٱدۡخُلُوٓاْ أَبۡوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَاۖ فَبِئۡسَ مَثۡوَى ٱلۡمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾﴾

خوانەناسان ڕاپێچ دەکرێن بۆ ناو جەهەنەم

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَسِيقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا فُتِحَتۡ أَبۡوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمۡ خَزَنَتُهَآ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَتۡلُونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِ رَبِّكُمۡ وَيُنذِرُونَكُمۡ لِقَآءَ يَوۡمِكُمۡ هَٰذَاۚ قَالُواْ بَلَىٰ وَلَٰكِنۡ حَقَّتۡ كَلِمَةُ ٱلۡعَذَابِ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾ واتە: ئەو کەسانەی حاشایان لە خوا کردووە، بۆ جەهەنەم بە کۆمەڵ ڕاپێچ دەکرێن، هەر کە لێی نزیك بوونەوە، (فریشتە) دەرگاکانی بۆ دەکەنەوە، گزیرەکانی جەهەنەم پێیان دەڵێن: ئاخۆ ئێوە پێغەمبەرتان (لە خۆتان) بۆ نەهاتبوو، نیشانانی پەروەردگارتان بۆ بخوێنێتەوەو ترسی توشبوونی ئەمڕۆتان وەبەربێنێت؟ دەڵێن: بەڵێ، بەڵێنی ئازاردان بۆ ئێمە کە خوانەناسان بووین جێی خۆیەتی. خوای گەورە باسی ژیانی بەدبەختان دەکات لە خوانەناسان کە چۆن ڕاپێچ دەکرێت بۆ ناو ئاگر بە توندی دەیانبەن و هەڕەشەیان لێ دەکرێت و زۆر سووك و ڕیسوان وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿يَوۡمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا﴾[1] واتە: ڕۆژێك پاڵیان پێوە دەنرێت بەرەو ئاگری دۆزەخ چۆن پاڵ پێوەنانێك. واتە: بە پاڵ دەیاندەنە بەر بۆ ناو ئاگری جەهەنەم زۆر تینوو برسین، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿يَوۡمَ نَحۡشُرُ ٱلۡمُتَّقِينَ إِلَى ٱلرَّحۡمَٰنِ وَفۡدٗا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ ٱلۡمُجۡرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرۡدٗا﴾[2] واتە: باسی ئەو ڕۆژە بکە کە پارێزکاران کۆدەکەینەوە بە شێوەی(شاندێك)بەڕێزەوە لای خوای میهرەبان کۆدەکرێنەوەو تاوانبارانیش دەدەینە بەر بۆ دۆزەخ بە وێنەی گەلە ئاژەڵ. ئا لەو کاتەدا کوێرو کەڕو لاڵن هەیانە بە ڕوودا ڕادەکێشرێت بۆجەهەننم ﴿وَنَحۡشُرُهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمۡ عُمۡيٗا وَبُكۡمٗا وَصُمّٗاۖ مَّأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ كُلَّمَا خَبَتۡ زِدۡنَٰهُمۡ سَعِيرٗا﴾[3] واتە: وە لە ڕۆژی دواییدا حەشریان دەکەین بەسەرڕوو دەمو چاویاندا کە کوێرو لاڵ و کەڕن

[1] الطور (١٣).

[2] مريم (٨٥ـ٨٦).

[3] الاسراء (٩٧).

شوێنی نیشتەجێیان دۆزەخە هەر جارێك دۆزەخ بڵێسەی بنیشێتەوەو دامركێتـەوەجارێكی تـر بڵێسەی ئاگرەكەیان بۆ زیاد دەكەین. لێرەدا خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا﴾ واتـە: كاتێـك ڕاپـێچ دەكرێـت بـۆ نـاو جەهەنـەم هـەر بـە نزیكبوونەوەیان بە پەلـە دەرگاكانیـان بـۆ دەكرێتـەوە بـۆ ئـەوەی زوو سزا بدرێن پاشان گزیرەكـانی جەهەنـەم كـە زۆر دڵـڕەق و تونـدو تیـژن بـۆ زیـاتر نارەحـەت كردنیـان بـە شـێوەیەكی خراپـەو سەرزەنشتكردنیان پێیان دەڵێن: ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ﴾ ئایالەهاوڕەگەزی خۆتـان پێغەمبەرتان بۆ نـەهات واتە: لە هاوڕەگەزی خۆتان كە دەتانتوانی قسەیان لەگەڵ بكەن و ئەوەی بۆیان هێنان لێیـان وەرگرن، ﴿يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ﴾ واتە:نیشانەكانی پەروەردگارتان بۆ نەخوێندنەوە لەسەر ڕاستی ئـەوەی بانگیـان دەكـردن بـۆی، ﴿وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا﴾ واتـە: بتانترسـێنن لـە خراپـی ئـەم ڕۆژە، خوانەناسانیش دەڵێن: ﴿بَلَىٰ﴾ واتە: بەڵێ پێغەمبەران هاتن بۆ لامان ئاگاداریان كردین و بەڵگەی زۆریان نیـشان دایـن، ﴿وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ واتـە: بڕوامـان پـێ نـەكردوون و دژیـان وەستاین بە هۆی ئەو گومڕایی و بەدبەختیەمانەوە هەقی خۆیەتی كە سزا بدرێین چونكە لە ڕێـی ڕاسـت لاماندا بۆ ڕێی پڕوپوچ. وەك خوای مەزن باسیان دەكـات لـە چـەند ئایـەتێكی تـردا كـە دەفـەرمووێت: ﴿كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾[1] واتە: هەرچـەند دەسـتەیەك فڕێ بدرێنە ناویەوە دەرگاوانـەكانی دۆزەخ پرسیاریان لێ دەكـەن ئایا پێغەمبـەرێكی ترسێنەرتان بـۆ نـەهاتووە، ئـەڵێن: بـەڵێ بۆمـان هـاتووە بـەڵام بـە درۆمـان دەزانـی و دەمـانوت (پێـی) خـوا هیـچی نەناردووەتە خوارەوە ئێوە بەس لە گومڕاییەكی گەورەدان، وە وتیان ئەگەر قسەی (پێغەمبـەران)مـان ببیستایە یان تێبگەیشتینایە ئـەمڕۆ لـە هاوڕێیـانی دۆزەخ نـەدەبووین. واتـە: ئەچـنەوە بـە خۆیانـداو لۆمەی خۆیانیان دەكەن و پەشیمانی دەردەبڕن، ﴿فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِّأَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾[2] واتـە: ئیتر پێیان نا لە گوناهەكەیان كەوابوو دووری لە میهرەبانی خوا بۆ هاوڕێیـانی دۆزەخ. واتـە: هـەر لـە ئـارادا نەمێنێت ئەی هاوەڵانی ئـاگر. خـوای گـەورە لێرەدا دەفـەرمووێت: ﴿ قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ

---

[1] الملك (٨ـ١٠).

[2] الملك (١١).

فِيهَاۖ فَبِئۡسَ مَثۡوَى ٱلۡمُتَكَبِّرِينَ ﴾ واتە: دەڵێن: لە دەرگای جەهەنەم بچنە ژووری‌و تاهەتایە هەر لەوێدا بن، جێگەی ئەوانەی بەفیزن، چەند خراپە. ﴿ قِيلَ ٱدۡخُلُوٓاْ أَبۡوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَا﴾ واتە: هەر کەسێك چاوی پێیان کەوتبێت‌و شارەزای حاڵیان بووبێت شایەتی دەدات کە جێی خۆیەتی سزا بدرێن. بۆیە ئەم قسەیە نەدراوەتە پاڵ کەسێکی تایبەت. چونکە هەموو بوونەوەر شایەتە لەسەریان کە هەقی خۆیەتی ئاوایان بەسەربێت لەسەر ئەو بڕیارەی کە خودای دادپەروەر داویەتی بەسەریاندا. چونکە زۆر زانایە بەو کارانەی کە کردوویانە. بۆیە خوای بالادەست فەرموویەتی: ﴿ قِيلَ ٱدۡخُلُوٓاْ أَبۡوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَا﴾ واتە: دەمێننەوە تێیداو هەرگیز لێی دەرناچن‌و لەناو ناچن لەناو جەهەنەمدا ﴿فَبِئۡسَ مَثۡوَى ٱلۡمُتَكَبِّرِينَ ﴾ واتە: چ پاشەڕۆژو شوێنێکی خراپە تێی کەوتوون بە هۆی فیزلێتان لە دنیاداو دوورەپەرێزیتان لە شوێنکەوتنی حەق. ئەوەبوو ئاوای لێ کردن کە تووشی ئەم چارەڕەشیە بن، کە چەندە ژیانێکی خراپ‌و پاشەڕۆژێکی سەختە.

﴿ وَسِيقَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ رَبَّهُمۡ إِلَى ٱلۡجَنَّةِ زُمَرًاۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا وَفُتِحَتۡ أَبۡوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمۡ خَزَنَتُهَا سَلَٰمٌ عَلَيۡكُمۡ طِبۡتُمۡ فَٱدۡخُلُوهَا خَٰلِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُواْ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي صَدَقَنَا وَعۡدَهُۥ وَأَوۡرَثَنَا ٱلۡأَرۡضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ ٱلۡجَنَّةِ حَيۡثُ نَشَآءُۖ فَنِعۡمَ أَجۡرُ ٱلۡعَٰمِلِينَ ﴿٧٤﴾﴾

خاوەن باوەڕان بەرەو بەهەشت بەڕێ دەکرێن

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَسِيقَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ رَبَّهُمۡ إِلَى ٱلۡجَنَّةِ زُمَرًاۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا وَفُتِحَتۡ أَبۡوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمۡ خَزَنَتُهَا سَلَٰمٌ عَلَيۡكُمۡ طِبۡتُمۡ فَٱدۡخُلُوهَا خَٰلِدِينَ ﴾ واتە: ئەو کەسانەی کە هەر لە پەروەردگاریان ترسیان بووە، دەستەدەستە بەرەو بەهەشت بەڕێ دەکرێن‌و دەرگایان بۆ دەکرێتەوەو کاربەدەستانی بەهەشت پێیان دەڵێن: درووود لە ئێوە، بەخێرهاتن، بچنە ژووری‌و هەتاهەتایە لەوێ بن. ئەمە باسی ژیانی موسڵمانە بەختەوەرەکانە کە کاتێك بەڕێزەوە دەستەدەستە بەڕێ دەکرێن بەرەو بەهەشت. واتە: کۆمەڵ دوای کۆمەڵ. لە پێشەوە نزیکەکان لە خوداوە، دوای ئەوان ئاکار چاکان، پاشان ئەوانەی دوای ئەوان‌و کۆمەڵێکی دوای ئەمانیش. هەموو دەستەیەك لەگەڵ ئەوانەی کە لە یەکەوە نزیکن. پێغەمبەران لەگەڵ یەك‌و ڕاستگۆیان لەگەڵ هاوشێوەی خۆیان‌و شەهیدان لەگەڵ هاوەڵەکانیانداو زانایانیش لەگەڵ زانایاندا. هەر کەسەو لەگەڵ دەستەی خۆی‌و بە پێی نزیکیان لە یەکتری. ﴿ وَسِيقَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ رَبَّهُمۡ إِلَى ٱلۡجَنَّةِ زُمَرًاۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا﴾ واتە: ئەو کەسانەی کە لە خودا ترساون بەڕێ دەکرێن بەرەو بەهەشت کاتێك گەیشتنە دەرگای بەهەشت دوای تێپەڕبوونیان لەو

ڕێگەیە (پردی سیرات) وەستێنراونو بەندکراون لەسەر پردێك لە نێوان بەھەشتو جەھەنەمداو ئەو ھەقانەی کە ھەیانبووە بەسەر یەکتریەوە لە دنیاداجێبەجێ دەکرێت ھەتا کاتێك پاكو خاوێن بوونەوە ڕێیان پێدەدرێت بچنە ناو بەھەشت. لە فەرموودەی (الصور)دا ھاتووە: کاتێك خاوەنباوەڕان گەیشتنە بەر دەرگای بەھەشت لەناو خۆیاندا پرس بە یەکتری دەکەن لە کێ داوا بکەن کە مۆڵەتیان بۆ وەرگرێت کە بچنە ناو بەھەشت. دەچن بۆ لای پێغەمبەران: لە پێشەوە بۆ لای ئادەمو پاشان بۆ لای نوحو دوایی بۆ لای ئیبراھیمو موساو عیسا پێغەمبەر(سەلامی خوایان لێ بێت) ھەتا دەگەنە موحەممەد (ﷺ) وەك چۆن لە ڕۆژی حەشردا لە کاتی داواکردنیان بۆ لالانەوە بۆیان لە لای خودای دلۆڤان کە بێتو دادگاییان بکرێتو خوای گەورە بڕیاری خۆی بدات بۆیان لێپرسینەوە دەست پێدەکاتو ھەر کەسە ھەقی خۆی وەردەگرێتو ڕێزی پێغەمبەر(ﷺ) دەردەکەوێت بۆ گشت مرۆڤ لە ھەموو شوێنێکدا کە بووە. لە سەحیحی موسلیمدا ھاتووە لە ئەنەسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (من یەکەم تکاکەرم لە بەھەشتدا).[1] واتە: بۆ چوونە ناو بەھەشت. وە لە وتەیەکدا لە سەحیحی موسلیمدا ھاتووە پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (وە من یەکەم کەسم کە لە دەرگای بەھەشت دەدات).[2] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (لە ڕۆژی قیامەتدا دێمە بەر دەرگای بەھەشت داوای کردنەوەی دەکەم، (دەرگاوانی) بەھەشت دەڵێت: تۆ کێی؟ منیش دەڵێم: موحەممەدم. دەفەرموێت: ئەویش دەڵێت: تەنھا فەرمانم پێدراوە بۆ تۆی بکەمەوە، بۆ ھیچ کەسی تری نەکەمەوە پێش تۆ).[3] موسلیمیش ڕیوایەتی کردووە.[4] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو ھورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (یەکەم دەستەیەك دەچنە ناو بەھەشت وێنەیان وەك وێنەی مانگی چواردە وایە لە بەھەشتدا نە تفیان ھەیەو نە چڵمیان ھەیە نە پیسی تیا دەکەن دەفرو شانەکانیان لە زێڕو زیوەو ناو ئاگردانەکانیان داری بۆن خۆشەو ئارەقیان میسکە، ھەرکێ لەوانە دوو ژنی ھەیە کە مۆخی ناو لاقیان لە ژێر گۆشتەوە دەبینرێت لە جوانیدا، ناکۆکیو کینە لە نێوانیاندا نیە. دڵەکانیان لەسەر یەك دڵ دانراوە ھەر بە پاکیو بێ عەیبی خوادا ھەڵدەڵێنو تەسبیحاتی خودا دەکەن بەیانیانو ئێواران).[5] بوخاریو موسلیم ڕیوایەتیان کردووە.[1] حافیز ئەبو یەعلا ڕیوایەتی کردووە لە

[1] مسلم (١/١٨٨).

[2] مسلم (١/١٨٨).

[3] أحمد (٣/١٣٦)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] مسلم (١/١٨٨).

[5] أحمد (٢/٣١٦)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (یەکەم کۆمەڵێك دەچنە بەهەشت لە وێنەی مانگی چواردە دان، ئەوانەی دوای ئەوان دێن وەك ڕووناکی بەهێزترین ئەستێرە کە تروسکەی بێت لەناو ئاسماندا. میز ناکەن پیسی ناکەن‌و تف ناکەنەوەو چڵم فڕێ نادەن، شانەکانیان زێڕە،ئارەقیان میسکە، ناو ئاگردانەکانیان داری بۆن خۆشە، ژنەکانیان کیژی سپی چاوگەورەن. ڕەوشتیان لەسەر ڕەوشتی یەك کەسە، لەسەر وێنەی باوکەئادەمیانن (سەلامی خوای لێ بێت) کە شەست باڵە لە ئاسماندا).[1] موسلیم‌و بوخاریش ڕیوایەتیان کردووە[2]. لەئەبو هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) ئەویش لە پێغەمبەری خوداوە(ﷺ) فەرمووی: (دەستەیەك لە ئوممەتی من دەچنە بەهەشت کە حەفتا هەزار کەسن ڕوویان دەدرەوشێتەوە وەك ڕووناکی مانگی چواردە)، عوکاشەی کوڕی میحسەن هەڵساو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) دوعام بۆ بکە لای خودا کە من یەکێك بم لەئەو کەسانە، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (خودایە بە یەکێك لەوانەی دابنێ) پاشان پیاوێك لە ئەنساریەکان هەڵساو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) دوعام بۆمنیش بکە لای خودا کە من یەکێك بم لەو کەسانە. پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (عوکاشە پێشت کەوت بەوە)[4]. موسلیم‌و بوخاری ڕیوایەتیان کردووە.[5] دیسان بوخاری‌و موسلیم ئەم فەرموودەیان ڕیوایەت کردووە (کە حەفتا هەزار کەس دەچنە بەهەشت بەبێ حیساب) لە ئیبنو عەباس‌و جابیری کوڕی عەبدوڵلاو عیمرانی کوڕی حوصەین و ئیبنو مەسعودو ڕیفاعەی کوڕی عەرابەی جوهەنی و ئومو قەیسی کچی میحصەنە وە هەر لە بوخاری‌و موسلیمەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) لە ئەبو حازمەوە لە سەحلی کوڕی سەعدەوە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەروویەتی: (بێگومان لە ئوممەتی من حەفتا هەزار (یان حەوت سەد هەزارکەس) دەچنە بەهەشت یەکتریان گرتووە[6]، هەتا ئەوەڵ‌و ئاخیر کەسیان دەچێتە بەهەشت. ڕوویان لە وێنەی مانگی چواردە دایە).[7] خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَٱدْخُلُوهَا خَٰلِدِينَ﴾ وەلامەکەی لێرەدا باس نەکردووە. وادادەنرێت کاتێك کە بەرەو بەهەشت بەڕێ دەکرێن. ئەو شتانەش وەك کردنەوەی دەرگا بۆیان

---

[1] فتح الباري (٣٦٧/٦)، مسلم (٢١٨٠/٤).

[2] مسند أبي يعلى (٤٧٠/١٠)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] فتح الباري (٤١٧/٤)، مسلم (٢١٧٩/٤).

[4] واتە: بەو دوعایە. یان بەو داوایە

[5] فتح الباري (٤١٣/١١)، مسلم (١٩٧/١).

[6] واتە دەستیان بە یەکەوەیە

[7] فتح الباري (٤١٣/١١)، مسلم (١٩٧/١).

ڕێزلێنانـەو کاربەدەستانی بەهەشت دێـن بـۆ لایـانو مـژدەیان دەدەنـیو سوپاسو بـەخێرهاتنیان لێ دەکەن. نەك وەکو کاربەدەستانی جەهەنەم کە دەگەنە خوانەناسـان گوناهـەکانیان ئەدەنەوەبـەڕوودا و هەڕەشەیان لێ دەکەنو سەرزەنشتیان دەکەن. ئەو کەسانەی وا دەزانن کـە ئـەو (واوە) لـەم ئایەتـەدا: ﴿وَفُتِحَتۡ أَبۡوَٰبُهَا﴾ واوی هەشتەو (واو الثمانية) دەیکەنە بەڵگە لەسەر ئەوە کـە دەرگاکـانی بەهەشـت هەشت دەرگان، هەڵەیان کردووەو لایانداوەو نەیانپێکاوە، بەڵکو بۆ زانـینی هەشـت دەرگـای بەهەشـت سود لەو فەرموودانـە وەردەگیرێـت کـە دەڵـێن دەرگـای بەهەشـت هەشـت دەرگایـە. ئیمـامی ئەحمـەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فـەرمووی: (هەر کەسێك جووتێك شت (هەرچیی ببێت، کەم یان زۆر) ببەخشێت لە ڕێی خودا لە هەموو قاپیـەکانی بەهەشتەوە بانگ دەکرێت، بەهەشت چەند دەرگای هەیە، هەر کەسێك لە ئەهلی نوێژ بێـت لـە دەرگـای نوێژەوە بانگ دەکرێت، هەر کەسێك لە ئەهلی سەدەقە بێت لە دەرگای سەدەقەوە بـانگ دەکرێـت، وە هەر کەسێك لە ئەهلی جیهاد بێت لە دەرگای جیهادەوە بانگ دەکرێت، وە هەر کەسێك لـە ئـەهلی ڕۆژو بێت لە دەرگای ڕەیانەوە بانگ دەکرێـت)، ئـەبو بـەکر (ڕەزای خـوای لێ بێـت) وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خودا(ﷺ)کەسێك کە لە هەموو دەرگاکانەوە بانگ بکرێت هیچی لەسەرە؟ ئایا کـەس لـە هەموویانـەوە بانگ دەکرێت؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (بەڵێ ئومێدم هەیە تـۆ لەوانـە بـی).[1] بوخـاریو موسـلیمیش بەم شێوەیە ڕیوایـەتیان کـردووە.[2] لـە سـەهلی کـوڕی سـەعدەوە ڕیوایـەتیان کـردووە کـە پێغەمبـەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (بێگومان لەناو بەهەشتدا هەشت دەرگا هەیە دەرگایەکیان ناودەبرێت بە ڕەییـان ڕۆژوەوانان نەبێت کەس لەوێوە ناچێتە ناوی).[3] وە لە سەحیحی موسلیمدا هـاتووە لـە عومـەری کـوڕی خەتتابەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (هیچ کەسێك لە ئێوە نیـە کە دەستنوێژێکی ڕێك یـان دەسـتنوێژێکی تەواوچـاك بگرێـت پاشـان بڵـێ: أشـهد أن لا إلـه إلاّ الله وأن محمداً عبده ورسوله، مەگین دەرگاکانی بەهەشت کە هەشت دەرگان هەموویانی بۆ کراوەتەوە لـە هـەر کامیانەوە ئارەزوو بکات دەچێتە ژوورەوە)[4].

[1] أحمد (٢/٢٦٨)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] فتح الباري (٤/١٣٣)، مسلم (٢/٧١١).

[3] فتح الباري (٦/٣٧٨)، مسلم (٢/٨٠٨).

[4] مسلم (٢٠٩).

باسی فراوانی دەرگاکانی بەهەشت (داواکارین لە خوای گەورە بە دلۆڤانی خۆی بمانخاتە ئەو بەهەشتە)

لـە هـەردوو سـەحیحەکەدا هـاتووە لـە ئـەبو هـورەیرەوە (ڕەزای خـوای لێ بێـت) لـە فـەرموودەی (الـشفاعة)دا کـە فەرموودەیـەکی درێـژە: (خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ئـەی موحەممـەد (ﷺ)! ئـەو کەسانەی کە حیسابیان لەسەر نیە لە ئوممەتەکەت ببـە ژوورەوە لـە دەرگـای لای ڕاسـتەوە، کەئەوانـە شەریکی خەڵکیشن لـە دەرگاکـانی تـردا، سـوێند بـەو کەسـەی گیـانی موحەمـەدی بـە دەسـتە. نێـوان ئەملاولای بەهەشت (نێـوان ئـەملاولای دەرگـای) بـە ئەنـدازەی نێـوان مەککـەو هەجـەرە یـان هەجـەرو مەککە) وە لە ڕیوایەتێکی تر هاتووە: (نێوان مەککەو بوسرایە).[1] وە لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە لـە عوتبەی کوڕی غەزوانەوە کە وتارێکی بۆ دان لە وتارەکەدا وتـی: بۆمـان باسـکراوە کـە نێـوان ئـەم لاو لایەکی بەهەشت لە چەندین ئەملاولای، بە ئەندازەی ڕۆیشتنی چل ساڵە، وە ڕۆژێکی وای بەسەردا دێت کـە لێوانـە لـە قەرەباڵغیـدا.[2] خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ﴾ واتە: کردارو گفتارو هەوڵو تێکۆشانتان لێ پیرۆز بێتو پاداشتیشتان هەر پیرۆز بێت، وەك پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) فـەرمانی دا لـە هەنـدێ لـە غەزاکانـدا لـە نێـوان موسـڵمانانـدا بـانگ بکرێـت: (کـەس ناچێتەبەهەشت خەڵکی موسڵمان نـەبێت)و لـە ڕیوایـەتێکی تـردا: (خـاوەن باوەڕنـەبێت).[3] ﴿فَٱدْخُلُوهَا خَٰلِدِينَ﴾ واتە: تاهەتایە تێیدا دەمێنـەوەو لێـی دەرناچـن، ﴿وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى صَدَقَنَا وَعْدَهُۥ وَأَوْرَثَنَا ٱلْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ ٱلْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ ۖ فَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ﴾ واتە: دەڵێن: شـوکرانە بـۆ خـوا، کـە بەڵێنی بە ئێمەدا، وە ڕاست گەڕاو ئەو زەمینەی دا بە ئێمەو لەلـەو بەهەشـتەدا، کـوێ ئـارەزوو بکـەین لێی دەبین، ئـەو پاداشـتەی دراوە بـە خـەباتکاران چـەندە باشـە. ﴿وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى صَدَقَنَا وَعْدَهُۥ﴾ واتـە: کاتێـك خـاوەن بـاوەڕان ئـەو هـەموو پاداشـتە زۆرو بەخـشـشە گـەورەو بەهەشـتە هەتاهەتاییەو سامانە هێندە زۆرە دەبینن دەڵێن: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى صَدَقَنَا وَعْدَهُۥ﴾ واتـە: سـوپاس بۆ ئەو خودایەی کە ئەو بەڵێنەی بە ئێمەی دا بە ڕاست دەرچوو لەسەر زمانی پێغەمبەرە بەڕێزەکانەوە (سـەلامی خوایـان لێ بێـت) کـە لـە دنیـادا فـەرموویان: ﴿رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ

[1] فتح الباري (٨/٢٤٧)، مسلم (١/١٨٤).

[2] مسلم (٤/٢٢٧٨).

[3] فتح الباري (١١/٣٨٥).

ٱلْقِيَـٰمَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ﴾[١] واتـە: ئـەی پـەروەردگارمان پێمـان ببەخـشە (لـە پـاش مـردن) ئـەوەی بەڵێنت پێ داین لەسەر زوبانی پێغەمبەرەکانتو ڕیسوامان مەکە لـە ڕۆژی دواییدا بێگومـان تـۆ بـەڵێن ناشـــــکێنیت. ﴿وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى هَدَىٰنَا لِهَـٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلَآ أَنْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِٱلْحَقِّ﴾[٢] واته: وه دەڵێن: سوپاس بۆ ئەو خوایەی کە ڕێنموونی کردین بـۆ ئـەم ڕێگایـە کـە ئێمـە هـەرگیز ڕێبازی ڕاست شارەزا نەدەبووین ئەگەر خودا ڕێنموونی نەکردینایە سوێند بە خـوا بێگومـان نێردراوەکـانی پـەروەردگارمان ڕاسـتیان هێنـا. ﴿وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِىٓ أَذْهَبَ عَنَّا ٱلْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِىٓ أَحَلَّنَا دَارَ ٱلْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِۦ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ﴾[٣] واتـــە: وە ئـــەوان دەڵـــێن هەموو سوپاس بۆ ئەو خوایە کـە خەفـەتی لا بردینو نەیهێشت، بـە ڕاسـتی پـەروەردگارمان لێبـوردەی شایستەی سوپاسە، ئەو (خوایە) کە بە چاکەو بـەهرەی خـۆی نیشتەجێی کـردین لـە مـاڵی هەمیـشەییدا (بەهەشتدا) لەوێدا نە هیچ ماندووبوونێکمان تووش دەبێـتو نـە هـیچ زەحمـەتێکمان دووچـار دەبێت. وە دەفـــەرمووێت: ﴿وَأَوْرَثَنَا ٱلْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ ٱلْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ فَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَـٰمِلِينَ﴾ ئەبولعالیـەو ئـــەبو صالحو قەتادەو سودیو ئیبنو زەید دەڵێن: ﴿وَأَوْرَثَنَا ٱلْأَرْضَ﴾ واته: زەمینی بەهەشت.[٤] ئـەم ئایەتـە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى ٱلزَّبُورِ مِنۢ بَعْدِ ٱلذِّكْرِ أَنَّ ٱلْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ ٱلصَّـٰلِحُونَ﴾[٥] واتە: سوێند بە خوا بێگومان ئێمە نووسیومانە لـە زەبوردا لـە دوانوسینی لـە (لوح المحفوظ)دا بە ڕاستی سەر زەوی (بەهەشت) بەندە چاكو پاكەكانم دەبنە میراتگری. بۆیە وتوویانـە: ﴿نَتَبَوَّأُ مِنَ ٱلْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ﴾لە هەر کوێ ئارەزوو بکەین لێی دەبین چاکترین پاداشت ئەو پاداشتـەیە کە پێمان دراوە لەسەر کردارەکانمان. لە هـەردوو سـەحیحەکەدا هـاتووە لـە ئەنەسـەوە (ڕەزای خـوای لێ بێت) لە بەسەرهاتی (المعراج)دا کە پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (بردمیانە ناوبەهەشت کە گومـەزی مـرواری تیابووخۆڵەکەشی میسك بوو[٦].

---

[١] ال عمران (١٩٤).

[٢] الاعراف (٤٣).

[٣] الفاطر (٣٤_٣٥).

[٤] القرطبي (١٥/٢٨٧).

[٥] الانبياء (١٠٥).

[٦] فتح الباري (١/٥٤٧)، مسلم (١/١٤٨).

﴿وَتَرَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ ٱلْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۖ وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَقِيلَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٥﴾﴾

خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿وَتَرَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ ٱلْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۖ وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَقِيلَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ واتە: فریشتەکانیش دەبینن، لە دەوری تـەخت خول دەخۆنو پەسەندیو پاکی پەروەردگاری خۆیان دەدەن، هـەر چۆن ڕاستە، وا بـەناویان ڕاگەیشتوونو دەڵێن: سوپاس بۆ پـەروەردگاری گشت جیهـان. کاتێك خـوای گـەورە باسـی بڕیـاری خـۆی کـرد بـۆ خـەڵکی بەهەشتو جەهەنەمو جیای کردنەوە هەرکەسە شیاوی کامیـان بـوو بـۆی ڕەوانـەکرا، هـەر ئـەو خـودا دادپەروەرە لە بڕیارەکانیداو ناهـەقی بە هـیچ کەسێك ناکات. پاشـان باسـی فریـشتەکان دەکـات کـە دەوری تەختی پیرۆزیان داوەو پەسەنیو پاکی پەروەردگاریان دەدەنو بە پاکیو بێعەیبیو گەورەییو مەزنی خودا هەڵدەدەن کە دوورە لە ستەمەوەو ناهەقی بە کەس ناکات. کارەکانی بـۆ تـەواو کـردوونو فەرمانیان بۆ دەرکراوەو لێبووەتەوە بە ڕێکی بۆیە خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ﴾ واتە: خوابڕیاری بەڕاستی داوە لەنێوانیاندا، پاشـان فـەرموویەتی: ﴿وَقِيلَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ واتـە: گشت بوونەوەر بە زمانـدارو بـێ زمانـەوە دەڵێن: سـوپاس بـۆ خـوای مـەزن بـۆ ئـەو بڕیـارەیو بۆئـەو دادپەروەرییەی، بۆیە لێرەدا قورئان ئەم قسەی نەداوەتـە پـاڵ کەسـێك بـەڵکو بـەڕەهایی فـەرموویـەتی. ئەمەیش نیشانەیە لەسەر ئەوەی کە هەموو دروستکراوەکان شایەتی دەدەن لەسەر دەسـەڵاتی خـوداو سوپاسی دەکەن. قەتادە دەڵێت: دروستکراوەکان بە سوپاسی خودا دەستیان پێکردووە وەك خـوای گەورە لەم ئایەتەدا دەفەرمووێت: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ﴾[1]. وە لێرەشـدا کۆتاییـان هێناوە بە سوپاس کردنی خودا، وەك دەفەرمووێت: ﴿وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَقِيلَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾[2].

---

[1] الانعام (١).

[2] الطبري (٣٤٤/٢١).

تەفسیری سورەتی (الغافر)، (المؤمن)

لە مەککەدا هاتووەتە خوارەوە

ڕێزوگەورەیی حامیمەکان

ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: بێگومان هەموو شتێك ناوکرۆکێکی هەیە ناوکرۆکی قورئانیش بنەماڵەی حامیمەکانە (آل حم) یان وتی: (حامیمەکانە).[1] میسعەری کوڕی کیدام دەڵێت: بە حامیمەکان دەوترێت: بوکەکان.[2] ئەمانە هەموو لە پێشەوای زاناو دیار ئەبو عوبەید قاسمی کوڕی سەلام (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) ڕیوایەت کراوە لە کتێبی (فضائل القرآن)دا.[3] وە حومەیدی کوڕی زەنجەویەی ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵڵاوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: نموونەی قورئان وەك نموونەی پیاوێکە کە زۆر دەگەڕێت تاجێگەیەك بدۆزێتەوەبۆ کەسوکارو ماڵو منداڵی، تێپەڕی بەسەر شوێنێکدا بارانێ باشی لێ بارییوو لەو کاتەدا کە دەچوو بە ناویدا شوێنەکەسەرنجی زۆر ڕاکێشا. لە ناکاو چووە چەند باغێك کە زەمینەکەی زۆر نەرمو لماوی بوو. وتی: من لە بارانی یەکەم سەرسام بووم کەچی ئەمە زیاتر جێی سەرسوڕمانە. پێی وترا: بێگومان نموونەی بارانی یەکەم نموونەی گەورەیی قورئانە. نموونەی ئەو باغە لماویەش وەك ئالی حامیمەکانە لە قورئاندا. بەغەوی هێناویەتی.[4] ئیبنو مەسعود (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: کاتێك کە ئەچمە سەر ئالی حامیمەکان (آل حم) وا دەزانم کە چوومەتە ناو چەند باخچەیەك کە زۆر بەکەیفم لەناویاندا[5].

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿حمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ ٱلْكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ ٱلذَّنۢبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوْبِ شَدِيدِ ٱلْعِقَابِ ذِى ٱلطَّوْلِ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ إِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٣﴾﴾

لە پێشەوە قسە لەسەر ئەم پیتانە کراوە لە ئەوەڵی سورەتی (البقرة)دا کە جارێکی تر لێرەدا پێویست بە دووبارەکردنەوە ناکات، لەم فەرموودەی کە ئەبو داودو تیرمیزی ڕیوایەتیان کردووە هاتووە لەو کەسانەی کە لە پێغەمبەریان (ﷺ) بیستووە فەرموویەتی: (ئەگەر ئەمشەو درا بەسەرتاندا

[1] الدر المنثور (٧/٢٦٨).

[2] القرطبي (١٥/٢٨٨).

[3] فضائل القران (١٣٧/١٣٨).

[4] البغوي (٤/٩٠).

[5] البغوي (٤/٩٠).

بڵێن:(حم ،لاينصرون)).[1] واتە:حامیم، زاڵ ناکرێن بەسەرتاندا. ئەم فەرموودەیە سەنەدەکەی ڕاستە.
خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿حمٓ ۝١ تَنزِيلُ ٱلۡكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ﴾ ئەم کتێبە لە لایەن خوای خاوەن دەسەڵاتی داناوە نێردراوە. واتە: ناردنی ئەم کتێبە کە قورئانە لە لایەن خوای خاوەن دەسەڵاتو زاناوەیە، کە ئاگاداری گشت شتێکەو گەردیلەی لێ ون نابێت لە تاریکاییدا، ﴿غَافِرِ ٱلذَّنۢبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوۡبِ شَدِيدِ ٱلۡعِقَابِ ذِي ٱلطَّوۡلِۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ إِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ﴾ واتە: کە لە گوناهەکان دەبووریێتو پەشیمانی قەبوڵ دەکاتو لە جەزرەبەدا توندوتیژە، چاکە هەر بە دەستی خۆیەتیو جگە لە خۆی هیچ شت بۆ پەرستن نابێتو هەموو شت دێتەوە لای ئەو. ﴿غَافِرِ ٱلذَّنۢبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوۡبِ﴾ واتە: لەو گوناهانەی لە پێشینە کراون دەبورێتو پەشیمانیش قەبوڵ دەکات لەمەولا بۆ هەر کەسێك بیەوێت بگەڕێتەوە بۆ لایو گەردنی کەچ بکات بۆی، ﴿شَدِيدِ ٱلۡعِقَابِ﴾ تۆڵەی زۆر توندوتیژە بۆ ئەو کەسانەی سەرپێچی دەکەنو یاخی دەبنو ڕێزی ژیانی دنیا دەدەن بەسەر قیامەتداو لە فەرمانی خودا لادەدەنو ناهەقیکارن، ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿نَبِّئۡ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝٤٩ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ ٱلۡعَذَابُ ٱلۡأَلِيمُ﴾[2] واتە: هەواڵ بدە بە بەندەکانم کە بە ڕاستی هەر من میهرەبانم ، وە بێگومان هەر سزای منە سزای سەخت. خوای مەزن ئەم دوو سیفەتە دێنێت لە زۆر شوێندا لە قورئانی پیرۆزدت بۆ ئەوەی عەبدەکانی هەمیشە لە نێوان ترسو هیوادا بژین وە دەفەرموێت: ﴿ذِي ٱلطَّوۡلِ﴾ ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: واتە: خاوەنی چاکەیەو دەوڵەمەندە.[3] واتە: چاکەی زۆرە بەسەر بەندەکانیەوە کە لە ژمارە نایەتو ناتوانن شوکرانەبژێری تەنها چاکەیەکی خودا بن وەك دەفەرموێت: ﴿وَإِن تَعُدُّواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحۡصُوهَآ﴾[4] واتە: خۆ ئەگەر بەهرەو نیعمەتەکانی خوا بژمێرن بۆتان ناژمێردرێن. وە دەفەرموێت: ﴿لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ غەیری خۆی هیچ کەس بۆ پەرستن ناشێت، لە هەموو سیفەتەکانیدا بێ وێنەیەو هەر ئەو پەروەردگاری بەندەکانیەتی، ﴿إِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ﴾ واتە: هەموو شت دێتەوە بۆ لای ئەو پاداشتی هەموو کەسێك

---

[1] ابو داود (٣/٧٤)، تحفة الأحوذي (٥/٣٢٩)، سەنەدەکانی سەحیحە.

[2] الحجر (٤٩ـ٥٠).

[3] الطبري (٢١/٣٥١).

[4] ابراهيم (٣٤).

دەداتەوە بە پێی کردەوەی‌و دوای ناخات وەك دەفەرمووێت: ﴿وَهُوَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ﴾[1] واتە: وە ئەو (خوا) لێپرسینەوەی خێرایە.

﴿مَا يُجَٰدِلُ فِيٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي ٱلْبِلَٰدِ ﴿٤﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ
وَٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَعْدِهِمْۖ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍۭ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُۖ وَجَٰدَلُواْ بِٱلْبَٰطِلِ لِيُدْحِضُواْ بِهِ ٱلْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْۖ
فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَنَّهُمْ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ﴿٦﴾﴾

لە ڕەوشتە خراپەکانی خوانەناسان دەمەدەمێکردنیانە دەربارەی سیفەتەکانی خوا، ئاکامی ئەو دەمەدەمێ‌و لاساریەیان ڕوون دەکاتەوە

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿مَا يُجَٰدِلُ فِيٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي ٱلْبِلَٰدِ﴾ واتە: غەیری خوانەناسەکان، هیچ کەسێك لەسەر نیشانەکانی خودا کێشە ناکات، گوڕو خولیان بەولاتاندا، نەکا تۆ هەڵخەڵەتێنن. ﴿مَا يُجَٰدِلُ فِيٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾، خوای مەزن دەفەرمووێت: خوانەناسان نەبێت کەس کێشەو ململانێ ناکات لەسەر نیشانەکانی خودا دوای ڕوونکردنەوەو بەڵگەهێنانەوە، ﴿فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي ٱلْبِلَٰدِ﴾ واتە: هاتوچۆو گەڕانیان بە ولاتاندا بە شوێن سامان‌و خۆشی دنیادا وا نەکات لە تۆ کارت تێ بکات‌و لە خشتەت بەرن وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا دەفەرمووێت: ﴿﴿١٩٥﴾ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فِي ٱلْبِلَٰدِ ﴿١٩٦﴾ مَتَٰعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُۖ وَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ﴾[2] واتە: لە خشتەت نەبات‌و فریوت نەدات هاتوچۆی ئەوانەی بێباوەڕن (بە خۆشی‌و ئاسودەییەوە) لە ولاتدا، (ئەو ئاسودەییەی ئەوان) خۆشیەکی کەمە پاشان جێ‌و شوێنیان دۆزەخە، ئای چ شوێنێکی بەدە! وە فەرموویەتی: ﴿نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ﴾[3] واتە: کەمێك نازو نیعمەتیان پێ دەدەین (لە دنیادا) لە پاشان ناچاریان دەکەین کە بڕۆنە ناو سزای سەختەوە. پاشان خوای دلۆڤان دڵخۆشی پێغەمبەر(ﷺ) دەداتەوە کاتێك کە بێباوەڕان بڕوای پێ ناکەن لە هۆزی قورەیش. کە پێغەمبەرە پێشینەکان (سەلامی خوایان لێ بێت) نموونەی باشن بۆت، چونکە ئەوانیش گەلەکانیان باوەڕیان پێ نەکردن‌و دژیان وەستان چەند کەسێکی کەمیان نەبێت. دەفەرمووێت: ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَعْدِهِمْۖ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍۭ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُۖ

---

[1] الرعد (٤١).

[2] ال عمران (١٩٦_١٩٧).

[3] لقمان (٢٤).

وَجَٰدَلُواْ بِٱلۡبَٰطِلِ لِيُدۡحِضُواْ بِهِ ٱلۡحَقَّ فَأَخَذۡتُهُمۡۖ فَكَيۡفَ كَانَ عِقَابِ﴾ واتە: هۆزی نوحیش پێش ئەمانەش چەند كۆمەڵیش دوای ئەوان، بڕوایان بە خوا نەهێنا، هەر كۆمەڵێك پەلاماری پێغەمبەرەكەی خۆی داوە تا بیگرن‌و ئازاری بدەن، بە قسەی هیچیش ویستوویانە جێ بۆ ڕاستی نەهێڵنەوە. ئیتر بە غەزەب گرتوومن. دەسا سزای من چۆن بوو. ﴿كَذَّبَتۡ قَبۡلَهُمۡ قَوۡمُ نُوحٖ﴾ واتە: گەلی نوحیش بڕوایان بە خوا نەهێنا پێش ئەمانە. نوح پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت) یەكەم پێغەمبەر بووە كە خوا ڕەوانەی كردووە، داوای كردووە لە هۆزەكەی واز بێنن لە بتپەرستی، ﴿وَٱلۡأَحۡزَابُ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ﴾ واتە: كۆمەڵەكانی تریش دوای ئەوان لە هەموو گەلەكان، ﴿وَهَمَّتۡ كُلُّ أُمَّةِۭ بِرَسُولِهِمۡ لِيَأۡخُذُوهُ﴾ واتە: هەموو گەلێك هەوڵی داوە كە پێغەمبەرەكەی خۆی بكوژێت‌و لەناو بەرێت بە هەر شێوەیەك بۆی بلوێ، وە هەندێكیان پێغەمبەرەكەی خۆیان كوشتووە، ﴿وَجَٰدَلُواْ بِٱلۡبَٰطِلِ لِيُدۡحِضُواْ بِهِ ٱلۡحَقَّ﴾ واتە: بە قسەی پڕوپوچ ویستوویانە ببنە لەمپەر لە جێی ڕاستیەك كە لە خۆر ئاشكراتر بووە. ﴿فَأَخَذۡتُهُمۡ﴾ واتە: لەناوم داون‌و قرم كردوون بە هۆی ئەو تاوانە گەورەو خراپانەی كە كردوویانە ﴿فَكَيۡفَ كَانَ عِقَابِ﴾ واتە: ئایا دەزانی كە جەزرەبەی من چۆن بووە بۆیان‌و چیم بەسەر هێناون. بێگومان تۆڵەیەكی زۆر توندوتیژو بە ژان‌و گورچك بڕم لێ سەندوون. قەتادە دەڵێت: سوێند بە خوا زۆر توندوتیژ بووە.[1] پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَكَذَٰلِكَ حَقَّتۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَنَّهُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ﴾ واتە: بەڵێنی پەروەردگاری تۆ لەسەر هەموو ئەوانەی خوانەناس بوون، وا هاتەجێ كە ئەوان جەهەنەمین. واتە: وەك چۆن بەڵێنی خوای تۆ هاتەدی، كە سزای ئەو خوانەناسانەی دا كە گەلە پێشووەكان هەر بەو جۆرەش بەڵێنی خوداباشتروچاكتر دێتەدی بۆ ئەو كەسانەی كە بڕوا بە تۆ ناكەن و دژت ئەوەستن ئەی موحەممەد (ﷺ)! چونكە ئەوەی بڕوا بە تۆ نەكات‌وڕیی تێناچێت كە بڕوا بە غەیری تۆبهێنێت (والله أعلم).

﴿ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيُؤۡمِنُونَ بِهِۦ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَا وَسِعۡتَ كُلَّ شَيۡءٖ رَّحۡمَةٗ وَعِلۡمٗا فَٱغۡفِرۡ لِلَّذِينَ تَابُواْ وَٱتَّبَعُواْ سَبِيلَكَ وَقِهِمۡ عَذَابَ ٱلۡجَحِيمِ ⁽⁷⁾ رَبَّنَا وَأَدۡخِلۡهُمۡ جَنَّٰتِ عَدۡنٍ ٱلَّتِي وَعَدتَّهُمۡ وَمَن صَلَحَ مِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَأَزۡوَٰجِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ⁽⁸⁾ وَقِهِمُ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ وَمَن تَقِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ يَوۡمَئِذٖ فَقَدۡ رَحِمۡتَهُۥۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ⁽⁹⁾﴾

[1] الطبري (٢١/٣٥٣).

هەڵگرانی (عەرش) سوپاسی خوا دەکەن و داوای لێبوردن بۆ خاوەن باوەڕان دەکەن

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيُؤۡمِنُونَ بِهِۦ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَا وَسِعۡتَ كُلَّ شَيۡءٖ رَّحۡمَةٗ وَعِلۡمٗا فَٱغۡفِرۡ لِلَّذِينَ تَابُواْ وَٱتَّبَعُواْ سَبِيلَكَ وَقِهِمۡ عَذَابَ ٱلۡجَحِيمِ﴾ واتە: ئەو کەسانەی تەختی خوایان هەڵگرتووەو ئەوانەی بە دەوری ئەودان، بە سوپاسی پەروەردگاریان خەریکن و بڕوایان هەر بەو هەیەو داوای لێبوردن بۆ خاوەنباوەڕان دەکەن: ئەی پەروەردگاری هەمووان! دیارە بەزەیی و زانینت هەموو شتی داگرتووە، ئەوانەی دەگەڕێنەوەو پەیڕەوی ڕێگەی تۆ دەبن لە گوناهەکانیان بوورەو لە ئازاری بە ئاگریان بپارێزە. خوای مەزن باسی ئەو چوار فریشتە نزیکانەی خۆی دەکات کە عەرشیان هەڵگرتووەو ئەو فریشتە نزیکانەش بە دەوری تەختدان کە سوپاسی پەروەردگاریان دەکەن. واتە: تەسبیحات و حەمدوسەنا پێکەوە دەکەن یانی بەپاکی و بێ عەیبی خوای مەزندا هەڵدەدەن وباسی ئەوسیفەتانە ئەکەن کەدورە لە هەموو نوقسانیەك وە ستایشی دەکەن بەو سیفەتانەی کەهەموو وەسفێك هەڵدەگرێت ، ﴿ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ﴾، پاشان دەفەرموێت: ﴿وَيُؤۡمِنُونَ بِهِۦ﴾ واتە: گوێڕایەڵ و گەردنکەچن لەبەر دەستیدا، ﴿وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ داوای لێبوردن دەکەن بۆ خەڵکی سەر زەمین ئەوانەی بڕوایان بە شتە نادیارەکان هەیە، خوای گەورە فریشتە نزیکەکانی وا دروست کردووە کە لە پاشملە داوای لێبوردن بکەن بۆ خاوەنباوەڕان. کاتێك ئەمە ڕەوشتی فریشتەکان بێت (سەلامی خوایان لێ بێت) بێگومان (ئامین)یش ئەکەن لەسەر ئەودوعایانەی خاوەن باوەڕان کردوویانە بۆ برا موسڵمانەکانیان. وەك لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) فەرموویەتی: (کاتێك موسڵمان دوعا بۆ برای موسڵمانی خۆی دەکات لە پاش ملە ، فریشتە دەڵێن: (ئامین) بۆ تۆش هەیە بە ئەندازەی ئەوەی تۆ داوای دەکەی بۆ برا موسڵمانەکەت).[1] شەهری کوڕی حەوشەب دەڵێت: هەڵگرانی(العرش) هەشتن، چواریان دەڵێن: ئەی خودایە پاکی و بێ عەیبی و ستایش بۆ تۆ، سوپاس بۆ تۆ لەسەر خۆگریت پاش ئاگاداریت چوارەکەی تریان دەڵێن: ئەی خودایە پاکی و بێ عەیبی و ستایش بۆ تۆ، سوپاس بۆ تۆ لەسەر لێبوردنت دوای دەسەڵاتت، بۆیە کاتێك داوای لێبوردن دەکەن بۆ خاوەن باوەڕان، دەڵێن: ﴿وَسِعۡتَ كُلَّ شَيۡءٖ رَّحۡمَةٗ وَعِلۡمٗا﴾ واتە: بەزەیت هەموو گوناهو تاوانەکانی داگرتووەو

[1] مسلم (٤/٢٠٩٤).

ئاگاداریشت هەیە بەسەر هەموو کرداروو گفتاروو جموجۆڵێکیاندا، ﴿فَٱغۡفِرۡ لِلَّذِينَ تَابُواْ وَٱتَّبَعُواْ سَبِيلَكَ﴾[1] واتە: ببوورە لەو تاوانبارانەی پەشیمان بوونەتەوەو گەڕاونەتەوەو وازیان هێناوە لەو کارە خراپانەی کە کردوویانەو هەڵساون بەو کارە چاکانەی تۆ فەرمانت پێ کردوون و وازیان هێناوە لە خراپەکاری، ﴿وَقِهِمۡ عَذَابَ ٱلۡجَحِيمِ﴾ واتە: لایان بدە لە ئاگری جەهەنەم کە جەزرەبەیەکی پڕ ئێش و ژانە، ﴿رَبَّنَا وَأَدۡخِلۡهُمۡ جَنَّٰتِ عَدۡنٍ ٱلَّتِي وَعَدتَّهُمۡ وَمَن صَلَحَ مِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَأَزۡوَٰجِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ﴾ واتە: ئەی پەروەردگاری هەموومان! بیشیان نێرە ناو باغاتی هەمیشەیی، کە خۆت بەڵێنت پێداون، ئەو کەسانەش لە باوان و خێزانەکانیان و بەرەو تۆرمەی ئەوانن و (ئاکاری چاکیان بووە لەگەڵ) ئەوان بن، هەر خۆت خاوەن دەسەڵات و کارزانی. ﴿رَبَّنَا وَأَدۡخِلۡهُمۡ جَنَّٰتِ عَدۡنٍ ٱلَّتِي وَعَدتَّهُمۡ وَمَن صَلَحَ مِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَأَزۡوَٰجِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡ﴾ واتە: خودایە بیانخەیتە ناو باغاتێك كە هەمیشەیی بێت كە خۆت بەڵێنت پێداون و لەگەڵ کەسوکار وەك باوان و خێزان و نەوەکانیان کۆیان بکەرەوە هەتا چاوو دڵیان پێیان ڕۆشن بێتەوە لە شوێنی نزیك لە یەکتری. وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتۡهُمۡ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلۡحَقۡنَا بِهِمۡ ذُرِّيَّتَهُمۡ وَمَآ أَلَتۡنَٰهُم مِّنۡ عَمَلِهِم مِّن شَيۡءٖ﴾[2] واتە: وە ئەوانەی بڕوایان هێناوەو نەوەکانیشیان دوایان کەوتوون بە باوەڕداریتی نەوەکانیان دەگەیەنین پێیان (لە پلەی بەهەشتدا) وە هیچ لە کردەوەی باوکەکانیان کەم ناکەینەوە. واتە: هەموومان وەك یەك لێکردن لە پلەدا بۆ ئەوەی چاویان بە یەکتری ڕوو بێتەوە. پلەی ئەوانە کە بەرزتر بووە کەممان نەکردووەتەوە تا بچنە ڕیزی پلە نزمەکان، بەڵکو پلەی ئەو کەسانەی کە کرداریان کەم بووە بەرزمان کردووەتەوە هەتا وەك یەك بن لەگەڵ پلە بەرزەکاندا بۆ ڕێزلێنان و منەتکردن بەسەریاندا. سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێت: خاوەن باوەڕ کاتێك دەچێتە بەهەشت هەواڵی باب و کوڕو برای خۆی دەپرسێت کە لە کوێن؟ پێی دەڵێن: ئەوانە نەگەیشتوونەتە پلەی تۆ لە کرداردا، ئەمیش دەڵێت: من بۆ خۆم و ئەوانیش کارم کردووە،بۆیە دەیانگەیەنن بەو کەسە لەو پلەیەدا، پاشان سەعیدی کوڕی جوبەیر ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿رَبَّنَا وَأَدۡخِلۡهُمۡ جَنَّٰتِ عَدۡنٍ ٱلَّتِي وَعَدتَّهُمۡ وَمَن صَلَحَ مِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَأَزۡوَٰجِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ﴾[3] موتەڕڕەفی کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی شوخەیر دەڵێت: چاکترین ئامۆژگاریکەر لە

---

[1] البغوي (٤/٩٣).

[2] الطور (٢١).

٣ الطبري (٢١/٣٥٧).

عەبدەکانی خودا بۆ خاوەن باوەڕان، فریشتەکانن، پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّٰتِ عَدْنٍ ٱلَّتِى وَعَدتَّهُمْ﴾ وە خەیانەتکارترین بەندەکانی خودا بۆخاوەن باوەڕان شەیتانەکانن.[1] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ﴾ واتە: ئەو کەسەی کە ڕێی لێ ناگیرێتو کەس ناتوانێت بەرەو ڕووی بوەستێت هەرچی مەیلی لێ بێت دەیکاتو هەرچیش مەیلی لێ نەبێت ڕوونادات، لە کارزانی لە گفتارو کردارەکانیداو لە بڕیارو فەرمانەکانیدا، ﴿وَقِهِمُ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ وَمَن تَقِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ﴾ لە خراپەش بیانپارێزە، هەر کەسێك لە خراپە بپارێزرێت، لەو ڕۆژەدا بەر بەزەیی تۆ دەکەوێت، کە ئەمەش سەرکەوتنێکی زۆر مەزنە. ﴿وَقِهِمُ ٱلسَّيِّـَٔاتِ﴾ واتە: ئەو کەسانەی کە تووشی خراپە دەبن بیانپارێزە لێی، ﴿وَمَن تَقِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ يَوْمَئِذٍ﴾ واتە: هەر کەسێك تۆ بیپارێزیت لە ڕۆژی قیامەتدا، ﴿فَقَدْ رَحِمْتَهُۥ﴾ واتە: بەزەییت پێیدا هاتووەتەوەو ڕزگارت کردووە لە تۆڵەو سزادان. ﴿وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ﴾ ئەوەش سەرکەوتنێکی زۆر گەورەیە.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ ٱللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى ٱلْإِيمَٰنِ
فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا۟ رَبَّنَآ أَمَتَّنَا ٱثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا ٱثْنَتَيْنِ فَٱعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾
ذَٰلِكُم بِأَنَّهُۥٓ إِذَا دُعِىَ ٱللَّهُ وَحْدَهُۥ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ بِهِۦ تُؤْمِنُوا۟ ۚ فَٱلْحُكْمُ لِلَّهِ ٱلْعَلِىِّ ٱلْكَبِيرِ ﴿١٢﴾ هُوَ
ٱلَّذِى يُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُنَزِّلُ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ رِزْقًا ۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَٱدْعُوا۟ ٱللَّهَ
مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿١٤﴾﴾

پەشیمانی دەربڕینی خوانەناسان پاش چوونە ناو ئاگر

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ ٱللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى ٱلْإِيمَٰنِ فَتَكْفُرُونَ﴾ واتە: هاوار لەو کەسانە دەکرێت کە خودایان نەناسیووە، بێگومان تووڕەیی خودا لەو ڕقەی خۆتان هەتانە، گەورەترە، چونکە ئێوە کاتێك کە بانگ دەکرێن باوەڕتان بە خودا هەبێت، کەچی ئێوە حاشا دەکەن. خوای گەورە باسی خوانەناسان دەکات، کاتێك لە ڕۆژی قیامەتدا لەناو بڵێسەی ئاگرداو دەست دەکرێت بە جەزرەبەدانیانو هیچ

[1] القرطبي (١٥/٢٩٥).

کەسێك ئایەت بە هاواریانەوەو نەفرین لە خۆیان دەکەنو زۆر ڕقیان لە خۆیانە لەبەر ئەو کردەوە خراپانەی کە بوونە هۆی ئەوەی بچنە ناو ئاگر. ئا لەو وەختەدا فریشتەکان بانگیان دەکەنو پێیان دەڵێن: بێگومان خودا لە خۆتان زیاتر لێتان تورەیە. چونکە خوای مەزن کاتێك لە دنیادا داوای لێ دەکردن کە بڕوا بێنن ئێوە حاشاتان دەکردو دووردەکەوتنەوە ئەی ئەو کەسانەی کە ئێستا لە خۆتان بێزارنو خۆتان تووشی سزا کردووە. قەتادە لەم ئایەتەدا: ﴿لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ﴾ دەڵێت: تورەیی خودا بۆ خەڵکی گومڕا کاتێك کە داوای بڕواهێنانی لێ کردوون لە دنیاداو حاشایان لێ کردو قەبوڵیان نەکردووە مەزنترە لە تورەیی خۆیان کاتێك بە چاوی خۆیان جەزرەبەی خودا دەبینن لە ڕۆژی قیامەتدا.[1] حەسەنی بەسریو موجاهیدو سودیو ژوڕی کوڕی عەبدوڵلای هەمەدانی وعەبدوڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەمو ئیبنو جەریری تەبەریش هەر وایان وتووە (ڕەحمەتی خوا لە هەموویان بێت).[2] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ﴾ دەڵێن: ئەی پەروەردگارمان! تۆ دوو جارئێمەت مراندو، دوو جاریش ژیانت بەبەردا کردووین، پێ لە گوناهی خۆ دەنێن، ئاخۆ دەرەتانێك هەیە؟ سەوری دەڵێت لە ئەبو ئیسحاقەوە لە ئەبو ئەحوەسەوە لە ئیبنو مەسعودەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێن: ئەم ئایەتە: ﴿قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا الاثنتين﴾ وەك ئەم ئایەتە وایە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾[3] واتە: چۆن بێباوەڕ دەبن بە خودا!؟ لە کاتێکدا کە ئێوە بێ گیان بوونو گیانی بەبەردا کردن لە پاشان دەتانمرێنێت دوای ئەوە زیندووتان دەکاتەوە ئینجا بۆ لای خۆی دەگەڕێنرێنەوە.[4] ئیبنو عەباسو زەححاكو قەتادەو ئەبو مالکیش هەر وایان وتووە.[5] ئەمە قسەیەکی ڕاستەو هیچ گومانو دوو دڵی تیا نیە. مەبەست لەمانە هەمووی ئەوەیە کە خوانەناسان داوای گەڕانەوە دەکەن کاتێك لە خزمەت خوای گەورەدا دەوەستێنرێن لە ساحەی مەحشەردا لە ڕۆژی قیامەتدا. وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا

---

[1] الطبري (٢١/٣٥٩).
[2] الطبري (٢١/٣٥٨/٣٥٩).
[3] البقرة (٢٨).
[4] الطبري (٢١/٣٦٠).
[5] الطبري (٢١/٣٦٠).

رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَٱرْجِعْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴾[1] واتە: ئەگەر دەبینی کاتێك (لە قیامەتدا) تاوانباران لە حوزوری پەروەردگاریاندا (لە خەجاڵەتیدا) سەریان داخستووە (دەڵێن) ئەی پەروەردگاری ئێمە (ئەوەی بەڵێنت پێ دابووین) دیمانو بیستمان دەی بمانگێڕەرەوە (بۆ دنیا تا) کردەوەی باش بکەین، بە ڕاستی ئێمە دڵنیاین (لە قیامەت). وەڵام نادرێنەوە. پاشان کاتێك بە چاوی خۆیان ئاگریان بینی لەسەر کەناری ئاگر وەستانو سەیری ئەو هەموو ئازارو جەزرەبە سەختەیان کرد داوای گەڕانەوە دەکەن زۆر زیاتر لەوەی کە لە پێشتر داوایان دەکرد بەڵام وەڵام نادرێنەوە. خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُوا۟ يَٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا۟ يُخْفُونَ مِن قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا۟ لَعَادُوا۟ لِمَا نُهُوا۟ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ﴾[2] واتە: وە ئەگەر بیانبینیت کاتێك کە لەسەر قەراغی دۆزەخ وەستێنراون کە دەڵێن خۆزگە دەگەڕێنراینەوە بۆ دنیاو بەڵگەکانی پەروەردگارمان بە درۆ نەدەزانی وە لە بڕواداران دەبووین، (نەخێر بە ڕاستیان نیە) بەڵکو ئەوەی کە لەوەو پێش دەیانشاردەوە بۆیان دەرکەوتووەو ئەگەر بگەڕێنرێنەوە (بۆ دنیا) بێگومانئەگەڕێنەوە سەرهەمان شتی پێشویان وئەوانە خەڵکێکی درۆزنن.ئەم بێبڕوانە کاتێك کە چوونە ناو ئاگرو ئەو ئازارو نارەحەتیەی جەهەنەمیان چەشتو زنجیرەی ئاگرین کرایە دەستو قاچیانو زەبوون بوون لەناویدا ئا لەوێدا زیاترو زیاتر داوا دەکەن کە بگەڕێنەوە بۆ دنیا بۆ ئەوەی کاری چاکە بکەن، بۆیە خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا غَيْرَ ٱلَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ ۚ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُ ۖ فَذُوقُوا۟ فَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ﴾[3] واتە: وە ئەوانە لە دۆزەخدا هاوار دەکەن (دەڵێن) ئەی پەروەردگارمان (لە دۆزەخ) دەرمان بێنە تا کردەوەی چاك بکەین جیاواز لەوەی دەمانکرد (وەڵام دەدرێنەوە) ئایا تەمەنمان درێژ نەکردن ئەوەندەی ئەوەی دەیەوێت بیربکاتەوە تیایدا بیربکاتەوەو ترسێنەرتان بۆ نەهات دەی (سزا) بچەژن چونکە هیچ یاریدەدەرێك بۆ (بێباوەڕە) ستەمکارەکان نیە. وە دەفەرموویت: ﴿رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَٰلِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ ٱخْسَـُٔوا۟ فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ﴾[4] واتە: ئەی پەروەردگارمان لەم (دۆزەخە) دەرمان بێنە جا ئەگەر جارێکی تر گەڕاینەوە (بۆ بێباوەڕی) ئەوە بە ڕاستی ئێمە ستەمکارین، وە

---

[1] السجدة (١٢).

[2] الانعام (٢٧ـ٢٨).

[3] الفاطر (٣٧).

[4] المؤمنون (١٠٧ـ١٠٨).

(خوا) دەفەرموویت: بەبێ نرخیو ڕیسوایی بمێننەوە لە دۆزەخداو قسەیەکم لەگەڵدا مەکەن. لەم ئایەتەدا زۆر بە ڕێزەوە پرسیار دەکەنو بە پێشەکیەك دەست پێدەکەن پڕە لە دەربڕینی سۆزو خۆبەکەمزانین کە دەڵێن: ﴿رَبَّنَآ أَمَتَّنَا ٱثۡنَتَيۡنِ وَأَحۡيَيۡتَنَا ٱثۡنَتَيۡنِ﴾ واتە: تۆ زۆر مەزنو خاوەن دەسەڵاتی. وەختێك ئێمە مردووبووین زیندووت کردینەوە دوای ئەوە ئێمەت مراندو پاشانیش زیندووت کردینەوە. تۆ هەرچی مەیلت لێ بێت دەیکەی. وە ئێمە دان بە تاوانی خۆماندا دەنێین کە لە دنیادا ناهەقیمان لە خۆمان کردوە، ﴿رَبَّنَآ أَمَتَّنَا ٱثۡنَتَيۡنِ وَأَحۡيَيۡتَنَا ٱثۡنَتَيۡنِ﴾ واتە: ئا خۆ تۆ لێمان قەبوڵ دەکەی کە جارێکی تر بمانگێڕیتەوە بۆ ژیانی دنیا، بێگومان تۆ توانای ئەوەت هەیە، بۆ ئەوەی کارێك بکەین پێچەوانەی ئەوەی کردمان لە دنیادا. ئەگەر دەستمان دایەوە بە خراپەکاری جارێکی تر ئێمە تاوانبارو ستەمکارین. وەڵام دەدرێنەوە کە ڕێگا نیە جارێکی تر ئێوە بگەڕێنەوە بۆ دنیا، پاشان هۆی نەگەڕانەوەیان بۆ دنیا ڕوون دەکاتەوە کە ئێوە سروشتتان وایە ڕاستی قەبوڵ ناکەنو وەری ناگرن بەڵکو دژی هەق دەوەستنو بڕوای پێ ناکەن، بۆیە خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿ذَٰلِكُم بِأَنَّهُۥٓ إِذَا دُعِيَ ٱللَّهُ وَحۡدَهُۥ كَفَرۡتُمۡ وَإِن يُشۡرَكۡ بِهِۦ تُؤۡمِنُواْۚ فَٱلۡحُكۡمُ لِلَّهِ ٱلۡعَلِيِّ ٱلۡكَبِيرِ﴾ واتە: ئەمەتان بۆیە بەسەردێ، چونکە هەر کاتێك مەردم تەنیا خوایان دەپەرستو هیچی تر نا، حاشاتان دەکرد، بەڵام کاتێك شەریکیان بۆ ئەو دادەنا، ئێوە باوەڕتان دەهێنا، فەرمان تەنها بۆ خودای بەرزو مەزنە. واتە: ئێوە هەروا دەبن ئەگەر بگەڕێنەوە بۆ ژیانی دنیاش. خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿فَٱلۡحُكۡمُ لِلَّهِ ٱلۡعَلِيِّ ٱلۡكَبِيرِ﴾ واتە: هەر ئەو فەرمانڕەوایە لەسەر دروستکراوەکانی دادوەرێکی وایە کە ستەم لە هیچ کەس ناکات. بۆ هەر کەسێك مەیلی لێ بێت ڕێی نیشان دەداتو هەر کەسیش مەیلی لێ بێت گومڕای دەکات. بەزەیی دێتەوە بە کەسێکدا کە مەیلی لێ بێتو جەزرەبەی کەسێکیش دەدات کە مەیلی لێ بێت. هیچ پەرستراوێك نیە غەیری ئەو. وە دەفەرموویت: ﴿هُوَ ٱلَّذِي يُرِيكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ وَيُنَزِّلُ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ رِزۡقٗاۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَن يُنِيبُ﴾ هەر ئەو نیشانانی خۆیتان بۆ دەنوێنێتو لەو هەوایە بژێوتان بۆ بەڕێ دەکات. تەنها کەسێك لەو ئامۆژگاریە تێدەگات، کە ڕووی هەر بەرەو خودا بێت. واتە: خودا نیشانەکانی دەسەڵاتی خۆی بۆ ئێوە دەردەخات کە بە چاو دەیبینن لە ئاسمانەکانو زەمیندا کە ئەو نیشانە گەورانە هەموو بەڵگەن لەسەر تواناو دەسەڵاتی تەواوی دروستکەرو وەدیهێنەری کە خۆیەتی. ﴿وَيُنَزِّلُ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ رِزۡقٗا﴾ واتە: بارانتان لە ئاسمانەوە بۆ دەبارێنێت بە هۆی ئەو بارانەوە کشتوکاڵو بەروبوومتان بۆ دەڕوێنن بە چاوی خۆتان دەیبینن کە هەر یەکە تامو بۆنو ڕەنگو شێوەیەکی تایبەتی خۆی هەیە کە گشت بە یەك ئاو دەڕوێنن کەچی بە دەسەڵاتی خودای مەزن هەر

یەکەیان جیاوازترە لەوی تر. ﴿وَمَا يَتَذَكَّرُ﴾ واتە: کەسێك پەندو ئامۆژگاری وەردەگرێت لەم شتانەو بە بەڵگە دەیهێنێتەوە لەسەر گەورەیی وەدیهێنەیان، ﴿إِلَّا مَن يُنِيبُ﴾ واتە: مەگین ڕووی دڵی بەرەو خودای مەزن بێت.

فەرمان دان بە خاوەن باوەڕان هەر چۆن بووە تەنها عیبادەتی خودا بکەن

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ واتە: دەسا ئێوە بە دڵپاکی هەر هانا بۆ خودا بەرن‌و دینی پاکژتان بۆ ئەو بێت، جا با خوانەناسانیش پێی توڕە بن. واتە: ئێوە تەنها بە دڵپاکی هەر عبادەت بۆ خودا بکەن‌و لێی بپاڕێنەوە بە ڕێگەی موشریکەکاندا مەچن‌و شوێن ڕچەی ئەوان مەکەون. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە کەعەبدوڵلای کوڕی زوبەیر دوای هەموو نوێژێك سەلامی دەدایەوە دەیوت: (لا إله إلاّ الله وحده لا شريك له، ولا نعبد إلا إياه له النعمة وله الفضل وله الثناء الحسن، لا إله إلاّ الله مخلصين له الدين ولو كره الكافرون). دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) دوای هەموو نوێژێك بە دەنگی بەرز ئەمانەی فەرمووە.[1] موسلیم‌و ئەبو داودو نەسائیش بەم شێوەیە ڕیوایەتیان کردووە.[2] وە لە فەرموودەی سەحیحدا ڕیوایەت کراوە لە عەبدوڵلای کوڕی زوبەیرەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) دوای نوێژە فەرزەکان دەیفەرموو: (لا إله إلاّ الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، لا حول ولا قوة إلاّ بالله، لا إله إلاّ الله، ولا نعبد إلا إياه له النعمة وله الفضل وله الثناء الحسن، لا إله إلاّ الله مخلصين له الدين ولو كره الكافرون).[3]

﴿رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُم بَارِزُونَ ۖ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۚ لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾ الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾﴾

نیگای خودا بۆئەوەیە بەندەکانی لەو ڕۆژە بترسن کە تووشیان دێت

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ﴾ واتە: پلەی بەرز هەر لە لای ئەوە، خاوەن تەختە، بە فریشتەی تایبەتیدا وەلامی خۆی بۆ هەر کەسێك لە عەبدانی خۆی حەز بکات، بەڕێ دەکات، تا لە ڕۆژێك (کە تووشیان دێت)

---

[1] احمد (٤/٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] مسلم (٤١٦/١)، ابوداود (١٧٣/٢)، النسائي (٧٩/٧٨/٣).

[3] مسلم (٤١٥/١).

بیانترسێنێت. خوای گەورە باسی مەزنیو پایەبەرزی خۆیو بڵندی تەختەکەی دەکات کە بەرزترە بەسەر هەموو دروستکراوەکانیدا وەك بان (السقف)، بۆیە دەفەرموێت: ﴿مِّنَ ٱللَّهِ ذِى ٱلْمَعَارِجِ ۝٣ تَعْرُجُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ إِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾[1] واتە: فریشتەو جوبرەئیل سەردەکەون بۆ لای خودا لە ڕۆژێکدا کە ئەندازەکەی پەنجا هەزار ساڵە. وە بەم زووانە خوا مەیلی لێ بێت باسی ئەو مەودایە دەکەین کە لە نێوان عەرش و زەمینی حەوتەمدایە لەسەر ڕاوبۆچوونی زانایانی پێشینەو پاشینە (السلف والخلف)، زۆرێك لە زانایان وتوویانە کە تەخت یاقوتێکی سوورە فراوانی نێوان تیرەکانی و ماوەی ڕۆیشتن (تێپەڕبوون) بەناویاندا پەنجا هەزار ساڵە. وە بەرزیەکەی لە زەمینی حەوتەمەوە ماوەی ڕۆیشتنی پەنجا هەزار ساڵە، خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يُلْقِى ٱلرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ﴾ وەك ئەم ئایەتە وایە کە دەفەرموێت: ﴿يُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ أَنْ أَنذِرُوٓا۟ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱتَّقُونِ﴾[2] واتە: فریشتە دەنێرێتە خوارەوە بە وەحی بە فەرمانی خۆی بۆ هەر کەسێك لە بەندەکانی کە خۆی بیەوێت بەوەی کە خەڵکی بترسێنن کە بە ڕاستی بێجگە لە من هیچ پەرستراوێکی تر نیە کەواتە هەر لە من بترسن. وەك ئەم ئایەتەش کە دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۝١٩٢ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ۝١٩٣ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ﴾[3] واتە: وە بە ڕاستی ئەم (قورئان)ە دابەزێنراوی پەروەردگاری جیهانیانە جوبرەئیلی ئەمین هێنایە خوارەوە، بۆ سەر دڵی تۆ بۆ ئەوەی لە ترسێنەران بی. بۆیە خوای مەزن لێرەدا فەرموویەتی: ﴿لِيُنذِرَ يَوْمَ ٱلتَّلَاقِ﴾ عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە ﴿يَوْمَ ٱلتَّلَاقِ﴾ ناوێکە لە ناوەکانی ڕۆژی قیامەت خوای مەزن بەندەکانی لێ ترساندووە.[4] چونکە هەموو کەسێك تووشی کردەوەی خۆی دەبێت لەو ڕۆژەدا لە چاکەو لە خراپە. پاشان خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَوْمَ هُم بَٰرِزُونَ ۖ لَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِنْهُمْ شَىْءٌ ۚ لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ﴾ ئەو ڕۆژە کە هەموویان دێنەوە دەر هیچ شتێکیان لە خودا نهێنی نیە. لەو ڕۆژەدا فەرمانڕەوایی بۆ کێیە؟ هەر بۆ خوای تاكو تەنهایەکە بەسەر هەموو شتدا زاڵە. واتە: دەهێنرێنە دەرەوە، هەموو دەردەکەون هیچ شوێنێك نیە خۆیانی تیا بشارنەوەو خۆیانی تیا پەنا بدەن، بۆیە

---

[1] المعارج (٣ـ٤).

[2] النحل (٢).

[3] الشعراء (١٩٢ـ١٩٣).

[4] الطبري (٢١/٣٦٤).

خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿يَوۡمَ هُم بَٰرِزُونَۖ لَا يَخۡفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِنۡهُمۡ شَيۡءٞۚ﴾ واتە: هەموو لە لای خودا یەکسانن‌و ئاگای لێیانە. وە دەفەرمووێت: ﴿لِّمَنِ ٱلۡمُلۡكُ ٱلۡيَوۡمَۖ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ﴾ لە پێشەوە لە فەرموودەکەی ئیبنو عومەردا (ڕەزای خوای لێ بێت) باسمان کرد کە خوای گەورە ئاسمانەکان‌و زەمین دەپێچێتەوە بە دەستی خۆی پاشان دەفەرمووێت: من فەرمانڕەوام، من زاڵم بەسەر هەموو شتێکداو من خۆم بە مەزنتر دەزانم لە هەموو کەسێك فەرمانڕەواکانی سەر زەمین لە کوێن؟ ئەوانەی بەسەر خەڵکدا زاڵ بوون لە کوێن؟ ئەوانەی خۆیان بە زل دەزانی بەسەر خەڵکدا لە کوێن؟[1] وە لە فەرموودەی کەڵەشاخدا هاتووە کاتێك خوای مەزن گیانی هەموو خەڵك دەکێشێت کەس نامێنێت خۆی نەبێت کە تاك‌و تەنهایەو هاوەڵی نیە دەفەرمووێت لەم ڕۆدا فەرمانڕەوایی بۆ کێیە؟ سێ جار، پاشان وەڵامی خۆی دەداتەوەو دەفەرمووێت: ﴿لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ﴾.[2] واتە: ئەو کەسەی کە هەر خۆی بەسەر هەموو شتدا زاڵەو هەمووشتێکی بەزاندووە. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ٱلۡيَوۡمَ تُجۡزَىٰ كُلُّ نَفۡسِۭ بِمَا كَسَبَتۡۚ لَا ظُلۡمَ ٱلۡيَوۡمَۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ﴾ لەم ڕۆژەدا هەر کەس هەرچی کردوویەتی، سزای کاری خۆی دەبینێت، ئەم ڕۆژە هیچ غەدرێك نیە. خودا بە پەلە بە کاروباران دەگات. خوای مەزن باسی دادپەروەری خۆی دەکات لە نێوان مەردمدا کە بە ئەندازەی بچووکترین گەردیلە ناهەقی بە کەس ناکرێت. لە چاکەو لە خراپە. بەڵکو پاداشتی چاکە بە دەقات دەدرێتەوە. پاداشتی خراپەش تەنها بە یەك خراپە حیساب دەکرێت. بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿لَا ظُلۡمَ ٱلۡيَوۡمَۚ﴾ وەك لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە لە ئەبو زەڕەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) ئەویش لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) کە لە خوای مەزنەوە دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: (ئەی عەبدەکانم من ناهەقیم لەسەر خۆم حەرام کردووەو لەناو ئێوەشدا هەر حەرامم کردووە ناهەقی بە یەکتری مەکەن (هەتا گەیشتە ئەوەی فەرمووی) ئەی عەبدەکانم. ئەوسا کردەوەکانتان لەسەر دەژمێرم پاشان هەقی کردەوەکانتان دەدەمێ، هەر کەسێك چاکەی بینی با سوپاسی خودای گەورە بکات، وە هەر کەسیش چاکەی نەبینی با تەنها سەرزەنشتی خۆی بکات).[3] خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ﴾ واتە: لە هەموو خەڵك دەپرسێتەوە وەك چۆن لە تاکەکەسێك دەپرسێتەوە، وەك فەرموویەتی: ﴿مَّا خَلۡقُكُمۡ وَلَا

---

[1] الطبري (٢١/٣٢٧).

[2] الطبراني في الطوال (٢٧٠)، لە پێشەوە پلەکەی دیاری کراوە.

[3] مسلم (٤/١٩٩٤).

بَعۡثُكُمۡ إِلَّا كَنَفۡسٖ وَٰحِدَةٍ﴾[1] واتە: دروستكردنی هەمووتان (لە سەرەتاوە)و زیندووكردنەوەتان وەك (دروستكردن‌و زیندووكردنەوەی)وەك هی تەنها كەسێك وایە. وە فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أَمۡرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٞ كَلَمۡحِۭ بِٱلۡبَصَرِ﴾[2] واتە: وە فەرمانی ئێمە تەنها یەك جارە وەك چاوتروكاندنێك (وایە لە خێراییدا).

﴿ وَأَنذِرۡهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡأٓزِفَةِ إِذِ ٱلۡقُلُوبُ لَدَى ٱلۡحَنَاجِرِ كَٰظِمِينَۚ مَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ حَمِيمٖ وَلَا شَفِيعٖ يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعۡلَمُ خَآئِنَةَ ٱلۡأَعۡيُنِ وَمَا تُخۡفِي ٱلصُّدُورُ ﴿١٩﴾ وَٱللَّهُ يَقۡضِي بِٱلۡحَقِّۖ وَٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَقۡضُونَ بِشَيۡءٍۗ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ﴿٢٠﴾ ﴾

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَأَنذِرۡهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡأٓزِفَةِ إِذِ ٱلۡقُلُوبُ لَدَى ٱلۡحَنَاجِرِ كَٰظِمِينَۚ مَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ حَمِيمٖ وَلَا شَفِيعٖ يُطَاعُ ﴾ واتە: تۆ لەو ڕۆژە بیانترسێنە كە لە ناكاو تووش دەبن، لەو دەمەی كە هەموو دڵێك لە قوڕگ نزیك دەبنەوەو هەموو هەر پێش دەخۆنەوە. ئەوانەی ناهەقیكارن نە هیچ دۆستیان دەست دەكەوێت. نە كەسێك كە تكای وەر بگیرێت. ﴿يَوۡمَ ٱلۡأٓزِفَةِ﴾ ناوێكە لە ناوەكانی ڕۆژی قیامەت. لەبەر نزیكی بەو ناوەوە ناو نراوە وەك خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿أَزِفَتِ ٱلۡأٓزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيۡسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ كَاشِفَةٌ﴾[3] واتە: ڕۆژی دوایی زۆر نزیك بووەتەوە، بێجگە لە خوای گەورە كەس نیە ئاشكرای بكات. وە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ﴾[4] واتە:ڕۆژی دوایی نزیك بووەوەو مانگ لەت بوو. وە دەفەرموێت: ﴿ٱقۡتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمۡ﴾[5] واتە: لێپرسینەوەی خەڵكی نزیك بووەتەوە. وە دەفەرموێت: ﴿أَتَىٰٓ أَمۡرُ ٱللَّهِ فَلَا تَسۡتَعۡجِلُوهُ﴾[6] واتە: ئەوا فەرمانی خوا (بە سزادانیان) هات بۆیە پەلە مەكەن (لە هاتنی). وە دەفەرموێت: ﴿فَلَمَّا رَأَوۡهُ زُلۡفَةٗ سِيٓـَٔتۡ وُجُوهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾[7] واتە:كاتێك بێباوەڕان ئەو سزایەیان بەدی كرد لە نزیك خۆیانەوە، ڕووخساری ئەوانەی كە بێباوەڕ بوون

---

[1] لقمان (٢٨).

[2] القمر (٥٠).

[3] النجم (٥٧ـ٥٨).

[4] القمر (١).

[5] الانبياء (١).

[6] النحل (١).

[7] الملك (٢٧).

تاڵ دەبێت. پاشان دەفەرمووێت: ﴿إِذِ ٱلْقُلُوبُ لَدَى ٱلْحَنَاجِرِ كَٰظِمِينَ﴾ واتە: قەتادە دەڵێت: کە دڵ لە قوڕگدا وەستا لە ترساندا نە ئەوەیە بێتە دەرەوە نە ئەوەشە بگەڕێتەوە شوێنی خۆی.[1] عیکریمەو سودیو کەسانی تریش هەر وایان وتووە. ﴿كَٰظِمِينَ﴾ واتە: بێدەنگن کەس ناتوانێت قسە بکات بە ئیزنی خودا نەبێت، ﴿يَوْمَ يَقُومُ ٱلرُّوحُ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ صَفًّا ۖ لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ ٱلرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا﴾[2] واتە: لە ڕۆژێکدا کە جوبرەئیلو فریشتەکان بە ڕیز دەوەستن کەسیان قسە ناکەن مەگەر کە خوا ڕێی بداتو قسەی بەڕێو جێ بکات. ئیبنو جورەیج دەڵێت: ﴿كَٰظِمِينَ﴾ واتە: دەگرین.[3] وە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿مَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ﴾ واتە: ئەوانەی کە ناهەقیان لە خۆیان کردووەو هاوەڵیان بۆ خوا داناوە نە دۆستی نزیك هەیە نە تکاکارێك کە بتوانێت تکایان بۆ بکات. بەڵکو دەستیان لە هەموو چاکەیەك براوەو چاریان نەماوە. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿يَعْلَمُ خَآئِنَةَ ٱلْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِى ٱلصُّدُورُ﴾ واتە: خودا دەزانێت کێ چاوی غایەنی هەیەو چیان لە دڵدا شاردووەتەوە. خوای مەزن باسی ئەوە دەکات کە ئاگاداری تەواوی هەیە بەسەر هەموو شتێکدا دیار یان نادیار، گەورە یان بچووك بۆ ئەوەی کە مەردم زۆر ئاگاداری خۆیان بنو بترسن لەوەی کە خودا هەمیشە دەزانێت چی دەکەنو خەریکی چین هەتا شەرمی لێ بکەنو بە ڕاستی لێی بترسنو خۆ بپارێزن. وە بزانن کە خودا دەیانبینێت بۆ ئەوەی خودایان لە یاد نەچێت. چونکە خودا ئەو کەسانەی بە چاوی خیانەت دەڕوانن دەناسێت با خۆشیان وەها نیشان نەدەنو ئاگاداری ئەو شتانەیە کە لە ناو دڵدا شاراوەتەوەو دەرناخرێت. زەححاك دەڵێت: ﴿خَآئِنَةَ ٱلْأَعْيُنِ﴾ واتە: چاوداگرتن (ئیشارەت بە چاوو برۆ)و پیاوێك بڵێ: بینیم کەچی نەیبینێت، یان نەمبینی کەچی بینیویەتی.[4] ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: خودا دەزانێت بەو چاوانە لە کاتی سەیرکردندا ئایا دەیەوێت خەیانەت بکات یان نایەوێت؟[5] موجاهیدو قەتادەش هەر وایان وتووە.[6] ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) لەم ئایەتەدا: ﴿وَمَا تُخْفِى

---

[1] الطبري (٣٦٨/٢١).

[2] النبأ (٣٨).

[3] الدر المنثور (٢٨١/٧).

[4] القرطبي (٣٠٣/١٥).

[5] الطبري (٣٦٩/٢١).

[6] الطبري (٣٧٠/٢١).

ﭐلصُّدُورُ﴾ دەڵێت: دەزانێت کە تۆ نیازت هێناوە بە چاوت. ئایا دەتەوێت داوێن پیسی (زینا) بکەی یان ناتەوێت؟[1] سودی دەڵێت: ﴿وَمَا تُخۡفِي ٱلصُّدُورُ﴾ ئەوەی لە دڵدا شاراوەتەوە لە وەسوەسە، خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَٱللَّهُ يَقۡضِي بِٱلۡحَقِّۖ وَٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَقۡضُونَ بِشَيۡءٍۗ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ خودا بە ڕاستی پێ ڕادەگات، ئەوانەی ئەوان هانایان دەبەنە بەر هیچ کارێکیان لە دەست نایەت، هەر خودایە کە بیسەرو بینایە. ﴿وَٱللَّهُ يَقۡضِي بِٱلۡحَقِّ﴾ واتە: خودا فەرمان دەدات بە دادپەروەری. ئەعمەش دەڵێت: لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێت): ﴿وَٱللَّهُ يَقۡضِي بِٱلۡحَقِّ﴾ واتە: خودا توانای هەیە کە پاداشتی چاکە بە چاکە بداتەوەو پاداشتی خراپەش بە تۆڵە لێ سەندن.[2] ﴿إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ ئەم ئایەتە ئیبنو عەباس تەفسیری کردووە بەم ئایەتەی کە خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿لِيَجۡزِيَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔواْ بِمَا عَمِلُواْ وَيَجۡزِيَ ٱلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ بِٱلۡحُسۡنَى﴾[3] واتە: تا سزای ئەوانە بدات کە خراپەیان کردووە بە پێی کردەوەکانیان‌و پاداشتی ئەوانە بداتەوە کە چاکەیان کردووە بە چاکتر (لەوەی کە کردوویانە). وە دەفەرمووێت: ﴿وَٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ﴾ ئەو کەسانە پەنا دەبەنە بەر جگە لە خوداو وەك بت‌و دارو بەردو ئەو شتانەی دەیکەنە هاوەڵ بۆ خودا، ﴿لَا يَقۡضُونَ بِشَيۡءٍ﴾ ناتوانن بڕیاری هیچ شتێك بدەن‌و توانای هیچ شتێکیان نیە، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ واتە: قسەی مەردم ئەبیسێت‌و دەشیانبینێت. ڕێ نیشانی کەسێك دەدات کە مەیلی لێ بێت، ڕێ ون دەکات لە کەسێك کە مەیلی لێ بێت‌و هەر خۆی فەرمانڕەوای دادپەروەرە لە هەموو شتێکدا.

﴿أَوَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ كَانُواْ مِن قَبۡلِهِمۡۚ كَانُواْ هُمۡ أَشَدَّ مِنۡهُمۡ قُوَّةً وَءَاثَارًا فِي ٱلۡأَرۡضِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمۡ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٖ ﴿٢١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ كَانَت تَّأۡتِيهِمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَكَفَرُواْ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُۚ إِنَّهُۥ قَوِيّٞ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿٢٢﴾﴾

---

[1] الطبري (٢١/٣٦٩).

[2] الطبري (٢١/٣٦٩).

[3] النجم (٣١).

چارەنووسی خراپی خوانەناسان

خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِن وَاقٍ﴾ واتە: ئاخۆ ئەوان بە زەمیندا نەگەڕاون، تا بزانن چارەنووسی پێشینەکانی ئەوانە چۆن بووە؟ لەوانە بەهێزتر بوون و لەو زەمینە شوێنەواریشیان زۆرترە، لە تۆڵەی گوناهەکانیان خوا گرتنیو کەس لە خودای نەپاراستن. خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا﴾ واتە: ئەوانەی کە بڕوایان نەکرد بە پەیامەکەت ئەی موحەممەد (ﷺ) ئایا نەگەڕاون؟ ﴿فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِن قَبْلِهِمْ﴾ بەسەر زەمیندا هەتا بە چاوی خۆیان ببینن کە خودا چی بەسەر گەلە پێشووەکان هێناوەو چ سزاو ئازارێکی داون، کە ئەوانە زۆر لەمانە بە تواناو بەهێزتر بوون، ﴿وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ﴾ واتە: شوێنەواری وایان لەم سەر زەمینەدا بەجێ هێشتووە لە ڕووەکو پاشماوەی زۆر لە کۆشکو خانوبەرە کە ئەمانە ناتوانن وەك ئەوان ئاوەدانی بکەنەوە. وەك لە ئایەتێکی تردا دەفەرموویت: ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِن مَّكَّنَّاكُمْ فِيهِ﴾[1] واتە: سوێند بە خوا ئەوەی بەوان (گەلی عاد)مان دابوو (لە سامانو دەسەلات) بە ئێوەمان نەدابوو. وە دەفەرموویت: ﴿وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا﴾[2] واتە: وە زەوییان کێڵا (بۆ کشتوکاڵ)و ئاوەدانیان کردەوە زیاتر لەمان. واتە: لەگەڵ ئەو هەموو دەسەلاتە زۆرو زەبەنو توندوتیژەدا نواندوویانە بە هۆی گوناهەکانیانەوەو باوەڕنەهێنانیان بە پێغەمبەرەکانیان خوای گەورە قڕی کردوون، ﴿وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِن وَاقٍ﴾ واتە: کەس نەیتوانی لە جەزرەبەی خودا ڕزگاریان بکاتو لایان بداتو بیانپارێزێت. پاشان خوای گەورە هۆکاری لەناوبردنەکەیانی باس کردووەو فەرموویەتی: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَت تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ کە ئەوانە پێغەمبەریان بە نیشانەی ئاشکراوە بۆ هاتبووبە لام ئەوان بڕوایان پێ نەکردوون، ئینجا خوا قاری لێ گرتن. خوا بە توانایەو سزادانی توندوتیژە. واتە: لەبەر ئەوەی کە پێغەمبەرەکانیان بەڵگەی ڕوونو ئاشکرایان بۆ هێناون ئەوان باوەڕیان نەهێناو لە تاوانکاری خۆیان دەستیان هەڵنەگرت، ﴿فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ﴾ خوای خاوەن دەسەلات قڕی کردن وەك چۆن خوانەناسانی تری قڕ کردووە. ﴿إِنَّهُ

---

[1] الاحقاف (٢٦).

[2] الروم (٩).

قَوِيٌّ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴾ واتە: تۆڵەی خودا زۆر توندو تیژو بە ژانو سەختە. خوای گەورە بە بەزەیی خۆی بمانپارێزێت لێی.

﴿وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَهَٰمَٰنَ وَقَٰرُونَ فَقَالُواْ سَٰحِرٞ كَذَّابٞ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَآءَهُم بِٱلۡحَقِّ مِنۡ عِندِنَا قَالُواْ ٱقۡتُلُوٓاْ أَبۡنَآءَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ وَٱسۡتَحۡيُواْ نِسَآءَهُمۡۚ وَمَا كَيۡدُ ٱلۡكَٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَٰلٖ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ ذَرُونِيٓ أَقۡتُلۡ مُوسَىٰ وَلۡيَدۡعُ رَبَّهُۥٓۖ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمۡ أَوۡ أَن يُظۡهِرَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ٱلۡفَسَادَ ﴿٢٦﴾ وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِنِّي عُذۡتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٖ لَّا يُؤۡمِنُ بِيَوۡمِ ٱلۡحِسَابِ ﴿٢٧﴾﴾

بەسەرهاتی موساو فیرعەون

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٍ﴾ واتە: (لەو بارەوە) بە چەند نیشانەی خۆمانو بە بەڵگەیەکی ئاشکراوە، موسامان نارد. خوای گەورە دڵی پێغەمبەر(ﷺ) دەداتەوە لەسەر باوەڕنەهێنانی ئەو کەسانەی لە هۆزەکەیو مژدەپێدانی کە سەرکەوتنو پاشەڕۆژ لە دنیاو قیامەتدا هەر بۆ ئەوە. وەك چۆن موسای کوڕی عیمرانی (سەلامی خوای لێ بێت) زاڵو سەرکەوتوو کرد. ڕەوانەی کرد بە بەڵگەو نیشانەی زۆر ڕوونو ئاشکراوە بۆیە دەفەرمووێت: ﴿وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٍ﴾ مەبەست بە (السلطان) بەڵگەو نیشانەیە. ﴿إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَهَٰمَٰنَ وَقَٰرُونَ فَقَالُواْ سَٰحِرٞ كَذَّابٞ﴾ بۆ لای فیرعەونو هامانو بۆ لای قارون، هەموو وتیان: جادوگەرێکی درۆزنە. ﴿إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ﴾ کە فەرمانڕەوای قیبتەکان بووە لە وڵاتی میسردا ﴿وَهَٰمَٰنَ﴾ وەزیری فیرعەون بووە لەو وڵاتەی فیرعەوندا، ﴿وَقَٰرُونَ﴾ قارون دەوڵەمەندترین کەسو بەناوبانگترین بازرگانی ئەو سەردەمە بووە، ﴿فَقَالُواْ سَٰحِرٞ كَذَّابٞ﴾ واتە: بڕوایان پێ نەکردو وتیان: جادووگەرو شێتو درۆزنەو خەڵکی دەخەڵەتێنێت بە ناوی خوداو، ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿مَآ أَتَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا قَالُواْ سَاحِرٌ أَوۡ مَجۡنُونٌ ﴿٥٢﴾ أَتَوَاصَوۡاْ بِهِۦۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٞ طَاغُونَ﴾[1] واتە: بەم شێوەیە بۆ لای ئوممەتانی پێش ئەمان هیچ پێغەمبەرێك نەهاتووە مەگەر وتوویانە (بەو پێغەمبەرە) جادوگەر یان شێت، ئایا (ئەمانو ئەوان) ڕاسپاردەیان بۆ یەکتری کردووە؟

[1] الذاريات (٥٢_٥٣).

(نەخێر) بەڵکو ئەمان هەموو گەلێکی سەرکەش و یاخین. خوای گەورەدەفەرمووێت: ﴿ فَلَمَّا جَآءَهُم بِٱلۡحَقِّ مِنۡ عِندِنَا قَالُواْ ٱقۡتُلُوٓاْ أَبۡنَآءَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ وَٱسۡتَحۡيُواْ نِسَآءَهُمۡۚ وَمَا كَيۡدُ ٱلۡكَٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَٰلٖ ﴾ وەختێك لە لایەن ئێمەوە دینی ڕاستی بۆ دەرخستن، وتیان: ئەوانەی لەگەڵ ئەو بڕوایان هێناوەکوڕەکانیان لەناوبەرن و ژنەکانیان بە زیندوویی بهێڵنەوە، بەڵام فێڵی خوانەناسان هەرگیز سەری نەگرتووە. ﴿ فَلَمَّا جَآءَهُم بِٱلۡحَقِّ مِنۡ عِندِنَا ﴾ واتە: کاتێك لە لایەن ئێمەوە بە بەڵگەی ڕوون و ئاشکراوە پێغەمبەران ڕەوانەکران بۆ لایان، ﴿قَالُواْ ٱقۡتُلُوٓاْ أَبۡنَآءَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ وَٱسۡتَحۡيُواْ نِسَآءَهُمۡ ﴾ ئەوە بڕیاری دووەمی فیرعەونە کە کوڕانی نەوەی ئیسرائیل بکوژن. بڕیاری یەکەم لەبەر ئەوەی کە ڕزگاری بێت لە موساو لەناوی بەرێت یان ئەو گەلە سەرشۆڕو کزۆڵ بکات و ژمارەیان کەم بێتەوە یان بۆ هەردوو مەبەستەکە بوو. بەڵام بڕیاری دووەم بۆ سوك و ڕیسواکردنی ئەو گەلە بوو هەتا گەلەکەی شومیەکە بدەنە پاڵ موسا (سەلامی خوای لێ بێت) بۆیە وتیان: ﴿أُوذِينَا مِن قَبۡلِ أَن تَأۡتِيَنَا وَمِنۢ بَعۡدِ مَا جِئۡتَنَاۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمۡ أَن يُهۡلِكَ عَدُوَّكُمۡ وَيَسۡتَخۡلِفَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرَ كَيۡفَ تَعۡمَلُونَ ﴾[1] واتە: پێش هاتنی تۆ بۆ ناومان ئازار دراین هەروەها پاش هاتنی تۆ بۆ ناومان (بە پێغەمبەرایەتی)، (موسا) فەرمووی: بەڵکو پەروەردگارتان دوژمنەکەتان لەناو بەرێت و ئێوە بکات بە جێنشین (ی دوژمنەکانتان) لەسەر زەوی جا تەماشا دەکات ئێوە چۆن کار دەکەن. قەتادە دەڵێت: ئەمە بڕیارێکی ترە دوایی بڕیارێکی تر.[2] خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَمَا كَيۡدُ ٱلۡكَٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَٰلٖ ﴾ واتە: ئەم فێڵ و نیازە خراپەیان هەر بۆ کەمکردنەوەی بەنی ئیسرائیل بووە تا بەنی ئیسرائیل زاڵ نەبن بەڵام فێڵ و تەڵەکەی خوانەناسان هەرگیز سەری نەگرتووە و بەسەر خۆیاندا شکاوەتەوە و خۆیان لەناوچوون. ﴿وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ ذَرُونِيٓ أَقۡتُلۡ مُوسَىٰ وَلۡيَدۡعُ رَبَّهُۥٓۖ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمۡ أَوۡ أَن يُظۡهِرَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ٱلۡفَسَادَ ﴾ فیرعەون وتی: لێم گەڕێن موسا بکوژم، با ئەو هاوار بۆ پەروەردگاری خۆی بەرێت، من دەترسم دینەکەتان بگۆڕێت و (ئاژاوە) لەم سەر زەمینە بنێتەوە. ئەمە نیازی فیرعەون بوو (لەعنەتی خوای لێ بێت) کە موسا بکوژێت (سەلامی خوای لێ بێت) وتی: لێم گەڕێن با من موسا بکوژم ﴿وَلۡيَدۡعُ رَبَّهُۥٓ ﴾ واتە: گوێم لێ نیە با موسا هانا بۆ خودای خۆی ببات. ئەمە بە

---

[1] الاعراف (١٢٩).

[2] الطبري (٢١/٣٧٣).

تەواوی بێدینیو گومڕاییو لاساری فیرعەون دەگەیەنێت کە دەڵێت: ﴿إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمۡ أَوۡ أَن يُظۡهِرَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ٱلۡفَسَادَ﴾ واتە: فیرعەون دەترسێت کە موسا خەڵکی گومڕا بکاتو دابو نەریتی ئەو خەڵکە بگۆڕێت. ئەمە وەك ئەو نوکتەیە وایە کە باوە بۆ پیاوی خراپ بەکار دەهێنرێت (فیرعەون وای لێ هاتووە ئامۆژگاری خەڵکی دەکات) واتە: بووەتە ئامۆژگاریکەری مەردمو بەزەیی پیاباندا دێتەوە نەوەك موسا گیرۆدەیان بکات! زۆرێك ئەم ئایەتەیان وا خوێندووەتەوە: (أن يبدل دينكم وأن يُظهر في الارض الفساد) هەندێکی تریش خوێندوویانەتەوە: ﴿ان يبدل دينكم أَوۡ أَن يُظۡهِرَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ٱلۡفَسَادَ﴾ وە هەندێکی تریش خوێندوویانەتەوە: (يَظهَرُ في الأرض الفساد) بە(بۆر)دانان لەسەر(يظهرُ))، خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِنِّي عُذۡتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٖ لَّا يُؤۡمِنُ بِيَوۡمِ ٱلۡحِسَابِ﴾ موسا وتی: هانا دەبەمە بەر کەسێك (کە منیشو ئێوەشی خولقاندووە) بمپارێزێت لە هەموو خۆبەزلزانێك کە باوەڕی بە ڕۆژی قیامەت نیە. واتە: کاتێك موسا ئەو هەواڵەی فیرعەونی پێگەیشت کە فیرعەون وتوویەتی: ﴿ذَرُونِيٓ أَقۡتُلۡ مُوسَىٰ﴾، موسا وتی: من پەنا دەگرم بە خوای مەزن لە شەڕی فیرعەونو وێنەی فیرعەون بۆیە وتی ئەی خەڵکینە، ﴿إِنِّي عُذۡتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٖ﴾ واتە: لە هەموو خۆبەزلزانێکی تاوانبار، ﴿لَّا يُؤۡمِنُ بِيَوۡمِ ٱلۡحِسَابِ﴾ بۆیە لە فەرموودەیەکدا هاتووە لە ئەبو موساوە (ڕەزای خوای لێ بێت) لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) کاتێك لەشەڕوناپاکی قەومێك ترسابێت فەرموویەتی: (ئەی خودایە هانات پێ دەبەم لە خراپەیان)، وە ترسی بووبێت لە کۆمەڵێك (گەلێك) فەرموویەتی: (ئەی خودایە هانات پێ دەهێنم لە خراپەکارییانو تۆ ئەدەم بە گژیاندا بۆ لەناودانو قڕکردنیان)[1].

﴿وَقَالَ رَجُلٞ مُّؤۡمِنٞ مِّنۡ ءَالِ فِرۡعَوۡنَ يَكۡتُمُ إِيمَٰنَهُۥٓ أَتَقۡتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ ٱللَّهُ وَقَدۡ جَآءَكُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ مِن رَّبِّكُمۡۖ وَإِن يَكُ كَٰذِبٗا فَعَلَيۡهِ كَذِبُهُۥۖ وَإِن يَكُ صَادِقٗا يُصِبۡكُم بَعۡضُ ٱلَّذِي يَعِدُكُمۡۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي مَنۡ هُوَ مُسۡرِفٞ كَذَّابٞ ﴿٢٨﴾ يَٰقَوۡمِ لَكُمُ ٱلۡمُلۡكُ ٱلۡيَوۡمَ ظَٰهِرِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَمَن يَنصُرُنَا مِنۢ بَأۡسِ ٱللَّهِ إِن جَآءَنَاۚ قَالَ فِرۡعَوۡنُ مَآ أُرِيكُمۡ إِلَّا مَآ أَرَىٰ وَمَآ أَهۡدِيكُمۡ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾﴾

[1] النسائي في الكبرى (١٨٨/٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

پشتیوانیکردن لەموسالەلایەن کەسێکەوە کەلەبنەماڵەی فیرعەونە، قسەکانی ئەوپیاوەش

وا مەشهورە ئەو پیاوە خاوەن باوەڕە قیبتی بووەو خزمی فیرعەونیش بووە، سودی دەڵێت: کوڕی مامی فیرعەون بووە. وە وتراویشە: ئەو کەسە بوو کە لەگەڵ موسا ڕزگاری بوو (سەلامی خوای لێ بێت).[1] ئیبنو جورەیج دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت): هیچ کەس بڕوای نەهێنا لە کەسوکاری فیرعەون جگە لەو پیاوە، وتی: ﴿يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ ٱلۡمَلَأَ يَأۡتَمِرُونَ بِكَ لِيَقۡتُلُوكَ﴾[2] واتە: ئەی موسا (ئاگادار بە) سەرگەورەکان کۆبوونەتەوە لە بارەی تۆوە (قسە دەکەن) بۆ ئەوەی بتکوژن. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە.[3] ئەم پیاوە باوەڕەکەی ئاشکرا نەدەکرد لە لای گەلەکەی کە قیبتیەکان بوو بۆ ئەو ڕۆژە نەبێت کە فیرعەون وتی: ﴿ذَرُونِيٓ أَقۡتُلۡ مُوسَىٰ﴾[4] واتە: لێم گەڕێن با موسا بکوژم.ئەوساتەوەختە زۆر تووڕە بوو لەبەر ڕەزامەندی خودا ئاشکرایشەکە گەورەترین جیهادکردنی قسەی هەقە لە لای خاوەن دەسەلاتێکی زۆردار ، وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە.[5] وە لەو قسەیش کە ئەو پیاوە لای فیرعەون کری:قسەیەکی گەورەتر نیەکە وتی: ﴿أَتَقۡتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ ٱللَّهُ﴾کەسێك دەکوژن هەرلەبەرئەوەی ئەڵێ پەروەردگاری من خوایە مەگێن ئەوقسەیی کە بوخاری ڕیوایەتی کردووە لە عورووەی کوڕی زوبەیرەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: وتم بە عەبدوڵلای کوڕی عەمری کوڕی عاس (ڕەزای خوایان لێ بێت) هەواڵم بدەرێ بە توندو تیژترین کارێك کە موشریکەکان کردوویانە لەگەڵ پێغەمبەری خودا(ﷺ) وتی: کاتێك کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) لە تەنیشت کەعبەدا نوێژی دەکرد عوقبەی کوڕی ئەبو موعیت هاتو دەستەیەخەی پێغەمبەر بوو (ﷺ) جلەکانی لە ملی پێغەمبەر(ﷺ) پێچاو زۆر بە توندی لە ملی توندکردو تاسانی لەو کاتەدا ئەبو بەکر دەستەیەخەی بوو لە پێغەمبەری (ﷺ) دوورخستەوەو وتی: ﴿أَتَقۡتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ ٱللَّهُ وَقَدۡ جَآءَكُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ مِن رَّبِّكُمۡ﴾ تەنها بوخاری ڕیوایەتی کردووە.[6] خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَقَالَ رَجُلٞ مُّؤۡمِنٞ مِّنۡ ءَالِ فِرۡعَوۡنَ يَكۡتُمُ إِيمَٰنَهُۥٓ أَتَقۡتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ ٱللَّهُ وَقَدۡ جَآءَكُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ مِن

---

[1] الطبري (٢١/٣٧٥).

[2] القصص (٢٠).

[3] القرطبي (١٥/٣٠٦).

[4] الغافر (٢٦).

[5] تحفة الأحوذي (٦/٣٩٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[6] فتح الباري (٨/٤١٦).

رَبِّكُمْۖ وَإِن يَكُ كَٰذِبٗا فَعَلَيۡهِ كَذِبُهُۥۖ وَإِن يَكُ صَادِقٗا يُصِبۡكُم بَعۡضُ ٱلَّذِي يَعِدُكُمۡۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي مَنۡ هُوَ مُسۡرِفٞ كَذَّابٞ﴾ پیاوێك لە خزمانی فیرعەون کە باوەڕی بە خودا هەبوو، بەلام باوەڕەکەی خۆی دەشاردەوەو وتی: ئێوە چۆن پیاوێکی وەها دەکوژن، دەڵێت: خودا پەروەردگارمەو لە پەروەردگاری خۆشیەوە چەندە نیشانەی زۆر ئاشکرای بۆ هێناوون؟، ئەگەر دەڵێن: درۆ دەکات ئۆبالی درۆی بە ئەستۆی خۆی. ئەگەریش قسەی ڕاست دەکات، لەوانەی ئەو پێتان دەڵێت هێندێکیانتان هەر بەسەر دێت، چونکە خودا مرۆڤی لە ڕادە لادەری درۆزن شارەزا ناکات. ﴿أَتَقۡتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ ٱللَّهُ وَقَدۡ جَآءَكُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ مِن رَّبِّكُمۡۖ﴾ واتە: چۆن پیاوێك دەکوژن هەر لەبەر ئەوەی دەڵێت پەروەردگاری من خودایەو بەڵگەی زۆریشی بۆ هاوردوونەتەوە لەسەر ڕاستی قسەکەی؟ پاشان کەوتووەتە گفتوگۆ لەگەڵیان و پێی وتوون: ﴿وَإِن يَكُ كَٰذِبٗا فَعَلَيۡهِ كَذِبُهُۥۖ وَإِن يَكُ صَادِقٗا يُصِبۡكُم بَعۡضُ ٱلَّذِي يَعِدُكُمۡۖ﴾یانی: ئەگەر ڕاستی ئەو پەیامەتان بۆ دەرنەکەوت کە ئەو بۆی هێناون چاکتر وایە وازی لێ بێنن و ئازاری مەدەن خۆیی و خوای خۆی ئەگەر ڕاستی نەکرد خودا تۆڵەی لێ دەکاتەوە لەسەر ئەو درۆی کە کردوویەتی لە دنیاو قیامەتدا. خۆ ئەگەر ڕاستیشی کرد ئێوە ئازاری بدەن لەسەر ئەوەی کە وتی و دژایەتی بکەن لە دنیاو قیامەتدا خودا تۆڵەی لە ئێوە دەسێنێت. خۆ ئەگەر ڕاستشیی کرد بە لای ئێوەشەوە ڕەوایەو پێویستە نەبنە لەمپەر لە ڕێیدا بەڵکو وازی لێ بێنن چی دەکات لەگەڵ هۆزەکەی بیکات، با ئەو بانگیان بکاتو ئەوانیش شوێنی بکەون. هەر بەو شێوەیە خوای گەورەباسی فیرعەونمان بۆ دەکات کە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) داوای کردووە لە فیرعەون و هۆزەکەی کە وازی لێ بێنن وەك دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدۡ فَتَنَّا قَبۡلَهُمۡ قَوۡمَ فِرۡعَوۡنَ وَجَآءَهُمۡ رَسُولٞ كَرِيمٌ ١٧ أَنۡ أَدُّوٓاْ إِلَيَّ عِبَادَ ٱللَّهِۖ إِنِّي لَكُمۡ رَسُولٌ أَمِينٞ ١٨ وَأَن لَّا تَعۡلُواْ عَلَى ٱللَّهِۖ إِنِّيٓ ءَاتِيكُم بِسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٖ ١٩ وَإِنِّي عُذۡتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمۡ أَن تَرۡجُمُونِ ٢٠ وَإِن لَّمۡ تُؤۡمِنُواْ لِي فَٱعۡتَزِلُونِ﴾[1] واتە: سوێند بە خوا بە ڕاستی لە پێش ئەمان گەلی فیرعەونمان تاقی کردەوە پێغەمبەرێکی بەڕێزیان بۆ هات، (پێی وتن) کە بەندەکانی خودا (بەنی ئیسرائیل) بە من بسپێرن چونکە بە ڕاستی من پێغەمبەرێکی ئەمین و باوەڕپێکراوم بۆ ناو ئێوەو خۆتان بە بەرزو گەورە مەزانن لە بەرامبەر خوادا بێگومان من بەڵگەو نیشانەیەکی ئاشکرام بۆ هێناون، وە بێگومان من پەنا دەگرم بە پەروەردگاری خۆم و پەروەردگاری ئێوە لەوەی کە ئێوە بەردبارانم بکەن، وە ئەگەر باوەڕم پێ ناهێنن ئەوە وازم لێ بێنن (و خراپەم دەربارە مەکەن) پێغەمبەری خودایش حەزرەتی محمد(ﷺ)

---

[1] الدخان (١٧-٢١).

هەر وای فەرموو بە قورەیشیەکان کە وازی لێ بێنن با عەبدەکانی خودا بانگ بکاتو ئازاری نەدەنو ئەو خزمایەتیەی کە لە نێوانیاندایە با بمێنێت دەست درێژی نەکەنە سەری. خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا ٱلْمَوَدَّةَ فِى ٱلْقُرْبَىٰ﴾[1] واتە: (ئەی موحەممەد(ﷺ)) بڵێ داوای هیچ پاداشتێکتان لێ ناکەم لەسەری مەگەر خۆشویستنی خزمایەتی. واتە: ئازارم مەدەن ئەو خزمایەتیە با لە نێوانماندا بمێنێت من لەگەڵ خەڵکی تردا خۆم خەریك دەکەمو بانگی خەڵکی تر دەکەم. هەر لەسەر ئەو مەبەستە ئاشتینامەی ڕۆژی حودەیبیە ڕوویداو هاتە کایەوە ئەو سەرکەوتنە گەورەو بەرچاوە ڕوویدا. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ﴾ واتە:بەدڵنیاییەوە خوانەوکەسە ناخاتە سەر ڕێگەی هیدایەت کە زیادەڕۆو درۆزنە،یانی: ئەوەی وای دەزانی کە ئەو کەسەی خودا ڕەوانەی کردووە درۆزنەو ئێوەش هەر وا دەڵێن. لە قسەو هەڵسوکەوتیدا بۆ هەموو کەسێك دەردەکەوت، قسەی بێ ڕێوجێو کرداری ناڕەوای دەکرد. کەچی بە چاوی خۆمان دەبینین قسەکانی زۆر چاکەو بەرنامەکەی ڕێکوپێکە خۆ ئەگەر مرۆڤێکی خراپو لە ڕادە لادەرو درۆزن بووایە خودا ڕێی نیشان نەدەداو شارەزای نەدەکردو ئەو کردارو گفتارە جوانانەی لێ نەدەوەشایەوە. پاشان پیاوە خاوەن باوەڕەکە هۆزەکەی دەترسێنێت لەوەی کە خودا ئەو هەموو نازو نیعمەتەی کە پێی داون لێیان بسێنێتەوەو وەری بگرێتەوە، خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿يَـٰقَوْمِ لَكُمُ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ظَـٰهِرِينَ فِى ٱلْأَرْضِ فَمَن يَنصُرُنَا مِنۢ بَأْسِ ٱللَّهِ إِن جَآءَنَا ۚ قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ وَمَآ أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ﴾ واتە: کەسەکانم ! ئەمڕۆش فەرمانڕەوایی بۆ ئێوە، لەم زەویەشدا ئێوە زاڵن، ئەگەر خودا بە گژماندا بێت، ئەوسا کێ هاریکاریمان دەکات؟ فیرعەون وتی: چی خۆم بە چاکی دەبینم، هەر ئەوەتان پیشان دەدەم، هەر ئەو ڕێگەی کە من نیشانتانی دەدەم ڕاستەڕێیە. ﴿يَـٰقَوْمِ لَكُمُ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ظَـٰهِرِينَ فِى ٱلْأَرْضِ﴾ واتە: خودا ئەم هەموو نازو نیعمەتەی پێ داونو زاڵی کردوونو قسەتان ڕەوایەو خاوەنی دەسەڵاتی مەزنن لە یادی مەکەنو شوکرانەبژێری خودا بنو بڕوا بهێنن بە پێغەمبەرەکەیو بترسن لە خودا کە تۆڵەتان لێ بسێنێت ئەگەر بڕوا بە پێغەمبەرەکەی نەکەن، ﴿فَمَن يَنصُرُنَا مِنۢ بَأْسِ ٱللَّهِ إِن جَآءَنَا﴾ واتە: ئەو هەموو لەشکرە ناگاتە فریادمان لە تۆڵەی خودا ڕزگارمان ناکات ئەگەر خودا مەیلی لێ بێ سزامان بدات. فیرعەون بەرپەرچی قسەکانی ئەو پیاوەڕەشیدو چاك وچاکەکارەی دایەوە، ئەو پیاوەی کەئەو شایەنتر بوو لە فیرعەون بۆ فەرمانڕەوایی. وتی: ﴿مَآ أُرِيكُمْ

---

[1] الشورى (٢٣).

﴿إِلَّا مَآ أَرَىٰ﴾ واتە: ئەوەی کە من پێتان دەڵێم ، زۆر بە باشی دەزانم بۆ خۆم‌و ئێوەش، فیرعەون درۆی دەکرد چونکە ئەو زۆر چاك دەیزانی موسا ڕاست دەکات (سەلامی خوای لێ بێت) لەو پەیامەیدا کە هێناویەتی. ﴿قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ﴾[1] واتە :(موسا –سەلامی خوای لێ بێت–) فەرمووی سوێند بە خوا بێگومان تۆ دەزانی هیچ کەس ئەم موعجیزانەی نەناردووەتە خوارەوە بێجگە لە پەروەردگاری ئاسمانەکان‌و زەوی کە ڕوونکەرەوەن. خوای مەزن فەرمووی: ﴿وَجَحَدُواْ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾[2] واتە: لەبەر ستەمکاری‌و خۆبەزلزانین (یان)دانیان نەئەنابە ئەو موعجیزانەدا لەکاتێکدا کە لە دڵی خۆیاندا ئەو (موعجیزانە)یان بە ڕاست دەزانی. وە دەفەرمووێت: ﴿مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ﴾ واتە: چی خۆم بە چاکی دەزانم هەر ئەوەتان پێ دەڵێم. فیرعەون درۆی کرد کە وای وت‌و خەیانەتی لە خوداو پێغەمبەری خودا کردو خەیانەتی لەو کەسانەش کرد کە لە ژێر فەرمانڕەوایی ئەودا بوون، خێری ئەوانی نەویست. وە ئەم قسەیش کە خوای گەورە دەفەرمووێت هەر هەمان قسەیە، ﴿وَمَآ أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ﴾ واتە: ئەم ڕێگەی کە من نیشانی ئێوەی دەدەم‌و ئێوەی بۆ بانگ دەکەم زۆر هەق‌و چاکەو ڕاستەڕێیە. وە دیسان فیرعەون لەوەشدا درۆی کردووە هەرچەندە گەلەکەیش شوێنی کەوتبوون‌و لە قسەی دەرنەدەچوون. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَٱتَّبَعُوٓاْ أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَآ أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ﴾[3] واتە: بەڵام ئەوان شوێن فەرمانی فیرعەون کەوتن لە کاتێکدا فەرمانی فیرعەون ڕاست‌و ڕەوا نەبوو. وە دەفەرمووێت: ﴿وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُۥ وَمَا هَدَىٰ﴾[4] واتە: فیرعەون گەلەکەی خۆی گومڕا کردو ڕێنموونی نەکردن. وە لە فەرموودەیەکی پێغەمبەردا (ﷺ) هاتووە کە دەفەرمووێت: (هیچ پێشەوایەك نیە کە دەمرێت، ئەو ڕۆژەی کە دەمرێت خەیانەتی لە ژێردەستەکانی کردبێت بۆنی بەهەشت بکات، کە بۆنی بەهەشت لە مەودای ڕۆیشتنی پێنج سەد ساڵ ڕێدا دەکرێت)[5].

---

[1] الاسراء (١٠٢).

[2] النمل (١٤).

[3] هود (٩٧).

[4] طه (٧٩).

[5] فتح الباري (١٣/١٣٦).

﴿وَقَالَ الَّذِيٓ ءَامَنَ يَٰقَوۡمِ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُم مِّثۡلَ يَوۡمِ الۡأَحۡزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثۡلَ دَأۡبِ قَوۡمِ نُوحٖ وَعَادٖ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ
مِنۢ بَعۡدِهِمۡۚ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلۡمٗا لِّلۡعِبَادِ ﴿٣١﴾ وَيَٰقَوۡمِ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ يَوۡمَ التَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوۡمَ تُوَلُّونَ مُدۡبِرِينَ مَا لَكُم مِّنَ
اللَّهِ مِنۡ عَاصِمٖۗ وَمَن يُضۡلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنۡ هَادٖ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدۡ جَآءَكُمۡ يُوسُفُ مِن قَبۡلُ بِالۡبَيِّنَٰتِ فَمَا زِلۡتُمۡ فِي شَكّٖ
مِّمَّا جَآءَكُم بِهِۦۖ حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلۡتُمۡ لَن يَبۡعَثَ اللَّهُ مِنۢ بَعۡدِهِۦ رَسُولٗاۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنۡ هُوَ
مُسۡرِفٞ مُّرۡتَابٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِيٓ ءَايَٰتِ اللَّهِ بِغَيۡرِ سُلۡطَٰنٍ أَتَىٰهُمۡۖ كَبُرَ مَقۡتًا عِندَ اللَّهِ وَعِندَ
الَّذِينَ ءَامَنُواْۚ كَذَٰلِكَ يَطۡبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلۡبِ مُتَكَبِّرٖ جَبَّارٖ ﴿٣٥﴾﴾

خوای مەزن دەفەرموویت: ﴿وَقَالَ الَّذِيٓ ءَامَنَ يَٰقَوۡمِ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُم مِّثۡلَ يَوۡمِ الۡأَحۡزَابِ﴾ واتە: کابرای خاوەن باوەڕ وتی: کەسەکانم! من لەوە نیگەرانم ئەو بەلایەی بەسەر خەڵکی تر هاتووە، بەسەرئێوەشدا بێت. لێرەدا خوای گەورە باسی ئەو پیاوچاکە خاوەن باوەڕە دەکات لە خزمەکانی فیرعەون کە هۆزەکەی ترساندووە لە تۆڵەو سزای خودا لە دونیاو قیامەتدا، پێی وتن _وەك خوای مەزن دەفەرموویت_ ﴿يَٰقَوۡمِ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُم مِّثۡلَ يَوۡمِ الۡأَحۡزَابِ﴾یانی: ئەو گەلانەی کە بڕوایان بە پێغەمبەرەکانیان نەکرد چیان بەسەرهات خودا چۆن سزای دان وەك گەلی نوحو عادو سەمودو ئەوانەی دوای ئەوانیش لەو گەلانە کە چۆن خودا قڕی کردن، هیچ کەسێك نەیتوانی بڕوات بە هانایانەوەو بەرگریان لێ بکات، ﴿مِثۡلَ دَأۡبِ قَوۡمِ نُوحٖ وَعَادٖ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡۚ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلۡمٗا لِّلۡعِبَادِ﴾ وەك ڕووداوی هۆزی نوحو عادو سەمودو ئەوانەی پاش ئەوان هاتن، خودا نایەوێت ناهەقی لە عەبدەکانی بکات. واتە: خودا قڕی کردوون لەبەر ئەوەی بڕوایان بە پێغەمبەرەکانی خودا نەدەهێناو خەریکی تاوان کردن بوون گوێڕایەڵی فەرمانی پێغەمبەرەکانیان نەبوون. پاشان دەڵێت: ﴿وَيَٰقَوۡمِ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ يَوۡمَ التَّنَادِ﴾ کەسەکانم! لێتان نیگەرانم لەو ڕۆژەدا لێتان بقەومێ کە دەبێتە هاوارهاوار. واتە: (ڕۆژی قیامەت)، ﴿يَوۡمَ تُوَلُّونَ مُدۡبِرِينَ مَا لَكُم مِّنَ اللَّهِ مِنۡ عَاصِمٖۗ وَمَن يُضۡلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنۡ هَادٖ﴾ ئەو ڕۆژەی کە هەمووتان بەرەو پاش دەگەڕێنەوەو هەر ڕا دەکەن، کەس ناتوانێت لە خودا ڕزگارتان بکات، هەر کەسێکیش خودا ڕێگەی لێ بگۆڕێت، هیچ کەس نایخاتەوە سەر ڕێ. ﴿يَوۡمَ تُوَلُّونَ مُدۡبِرِينَ﴾ واتە: دەڕۆنو ڕادەکەن ﴿كَلَّا لَا وَزَرَ ﴿١١﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوۡمَئِذٍ الۡمُسۡتَقَرُّ﴾[1] واتە: نەخێر هیچ پەناگەیەك نیە، لەو ڕۆژەدا ئارامگا

---

[1] القيامة (١١_١٢).

هەر لای پەروەردگاری تۆیە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿مَا لَكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ﴾ واتە: هیچ شتێك نابێتە ڕێگر لە تۆڵەو سزای خودا ڕزگارتان بكات، ﴿وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ﴾ واتە: هەر كەسێك خودا گومڕای كرد غەیری خودا هیچ كەسێك ناتوانێت ڕێی نیشان بدات. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا زِلْتُمْ فِى شَكٍّ مِّمَّا جَآءَكُم بِهِۦ حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ ٱللَّهُ مِنۢ بَعْدِهِۦ رَسُولًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ﴾

لەمەوپێشیش یوسف بە چەندین بەڵگەوە هاتە ناوتان، كەچی ئێوە لە بەڵگەكانی دوو دڵ بوون، باوەڕتان پێ نەهێنا. وەختێك كە مرد، وتتان: ئیتر پاش ئەو خودا هیچ پێغەمبەرێك نانێرێت، دەسا ئاوا هەر كەسێك دوو دڵی بكاتو لە ئەندازەی خۆی دەربچێت، خودا ڕێگەی لێ دەگۆڕێت. ﴿وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِٱلْبَيِّنَٰتِ﴾ واتە: ئەی خەڵكی میسر لە پێش موسا، خوای مەزن پێغەمبەرێكی بۆ ڕەوانەكردن كە یوسف بوو، كە عەزیزی خەڵكی میسر بوو بانگی دەكردن بۆ خواناسیو دادپەروەری، لەبەر ئەوەی بە گوێیان دەكرد خاوەنی دەسەڵاتو پلەوپایەی دنیایی بوو. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَمَا زِلْتُمْ فِى شَكٍّ مِّمَّا جَآءَكُم بِهِۦ حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ ٱللَّهُ مِنۢ بَعْدِهِۦ رَسُولًا﴾ واتە: دوو دڵو بێ هیوا بوون كە جارێكی تر پێغەمبەرتان بۆ بێت وتتان: ﴿لَن يَبْعَثَ ٱللَّهُ مِنۢ بَعْدِهِۦ رَسُولًا﴾ هەرگیز خواپێغەمبەرمان بۆ نانێرێ دوای ئەو واتە: ئەوەندە خوانەناسو بێباوەڕ بوون، ﴿كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ﴾ واتە: هەر كەسێك وەك ئێوە دوودڵی بكاتو لە ئەندازە دەربچێت ڕێگەی لێ دەگۆڕێتو گومڕا دەبێت. پاشان خودای گەورە فەرموویەتی:

﴿ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَٰنٍ أَتَىٰهُمْ ۖ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ وَعِندَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ﴾ واتە: ئەو كەسانەی كە بێ ئەوەی بەڵگەیەكیان بۆ هاتبێت، لەمەڕ نیشانەكانی خودا كێشە دەكەن، لە لای خوداو باوەڕداران كاری زۆر نابەجێ دەكەن. خودا دڵی هەر خۆبەزلزانێكی زۆردار ئاوەها مۆر دەكات. ﴿ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَٰنٍ أَتَىٰهُمْ﴾ واتە: ئەو كەسانەی كە بەرگری دەكەن لە هەق بە شتی پڕوپوچ بەبێ ئەوەی كە بەڵگەیەكیان بە دەستەوە بێو كێشە دەكەن. خوای مەزن زۆر لێیان تووڕەیە لەسەر ئەو كردارەیان، بۆیە فەرموویەتی: ﴿كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ وَعِندَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ واتە: خاوەن باوەڕانیش ئەو كەسانەیان خۆش ناوێ كە ئەوە ڕەوشتیانە چونكە ئەو كەسانەی سیفەتو ڕەوشتیان وایە خودا مۆر دەنێت بەسەر دڵیاندا، ئەو

کاتە نـە دەزانێت چاکی چیەو خراپـە چیە، بۆیـە خـوای گـەورە فـەرموویـەتی: ﴿كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ﴾ واتە: خودا دڵی هەموو خۆبەزلزانێکی زۆردار کە شوێن هـەق ناکـەوێت ئـا بەو شێوەیە مۆر دەکات.

﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَـٰهَـٰمَـٰنُ ٱبْنِ لِى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَبْلُغُ ٱلْأَسْبَـٰبَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَـٰبَ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ فَأَطَّلِعَ إِلَىٰٓ إِلَـٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ كَـٰذِبًا ۚ وَكَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَصُدَّ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ۚ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِى تَبَابٍ ﴿٣٧﴾﴾

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَـٰهَـٰمَـٰنُ ٱبْنِ لِى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَبْلُغُ ٱلْأَسْبَـٰبَ﴾ واتە: فیرعـەون وتی: ئەی هامان! بچۆ قەڵایەك ساز بکە، بەشکو بگەم بەو ئاسۆ دووردەستانە. خـودای گـەورە باسـی فیرعەون دەکات، کە چەندە لاسارو سەرکەش‌و درۆهەڵبەست بووەو بڕوای بە موسا (سەلامی خـوای لێ بێت) نـەدەکرد، بۆیـە فـەرمانی دا بـە هامانی وەزیـری کـە شـوێنێکی بـەرزی بـۆ دروسـت بکـات، وەك کۆشکی زۆر بەرزو گەورە کە لە گەچ دروست دەکرێت (واتـە خـۆڵی سـوورەوەکراو) وەك خـوای مـەزن فەرموویەتی: ﴿فَأَوْقِدْ لِى يَـٰهَـٰمَـٰنُ عَلَى ٱلطِّينِ فَٱجْعَل لِّى صَرْحًا﴾[1] واتە: جا (بـۆ زیـاتر دڵنیـابوون) ئـەی هامان! کورەی ئاگر تاودەو خشتی سوورەوەکراوی لێ دروست بکە بۆم ئینجا (لەو خـشتە) کۆشـکێکی بەرزم بۆ دروست بکـە. وە دەفـەرمووێت: ﴿لَّعَلِّىٓ أَبْلُغُ ٱلْأَسْبَـٰبَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَـٰبَ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ فَأَطَّلِعَ إِلَىٰٓ إِلَـٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ كَـٰذِبًا ۚ وَكَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَصُدَّ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ۚ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِى تَبَابٍ﴾تابگەمە ئاسۆکانی ئاسمانەکان، بڕوانمە خوداکەی موسا، من دەڵێم ئـەو درۆ دەکات، ئا بەم جۆرە فیرعەون کاری گەندەی خۆی بە جوان دەزانی‌و بوویە لەمپەری سەر ڕێگەی، هەر فێڵێکی فیرعەون بۆ خۆی دۆزیەوە بە فیڕۆچوو. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿لَّعَلِّىٓ أَبْلُغُ ٱلْأَسْبَـٰبَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَـٰبَ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ﴾ هەتا کۆتایی ئایەتەکە. سەعیدی کـوڕی جوبـەیرو ئـەبو سـالح دەڵێن: دەرگاکـانی ئاسمان.[2] وتراویشە: ڕێگاکـانی ئاسمانـەکان، ﴿فَأَطَّلِعَ إِلَىٰٓ إِلَـٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ كَـٰذِبًا﴾ ئەمـەیش هەر لە بێدینی‌و یاخیبوونیەوەیە کە بڕوا بە موسا ناکات کە خودا ڕەوانەی کردووە بۆیان، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَكَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَصُدَّ عَنِ ٱلسَّبِيلِ﴾ واتە: بە هـۆی ئـەو کارەی کە

[1] القصص (٣٨).

[2] القرطبي (١٥/٣١٤).

دەیویست بیکات ژێردەستەکانی هەڵخەڵەتێنێت پێی، کە دەیەوێت شتێك دروست بکات بە هۆی ئەو شتەوە موسا (سەلامی خوای لێ بێت) بە درۆ بخاتەوە. بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ﴾ ئیبنو عەباسو موجاهید دەڵێن : (الافى تباب)یانى(الافى خسار)واتە مەگین بە خەسار چوو هەموو فێڵەکانی فیرعەون.[1]

﴿وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾﴾

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ واتە: ئەو کەسەی خاوەن بڕوا بوو وتی: کەسەکانم! شوێنم بکەون، من ڕاستەڕێتان نیشان دەدەم. خاوەن باوەڕەکە بەو گەلە یاخیو سەربزێوو دنیاویستەی وت کە خودای مەزنو خاوەن دەسەڵاتیان لە یاد کرد، ﴿يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ واتە: من ڕێگەی ڕاست نیشانی ئێوە دەدەم. بە پێچەوانەی قسەکەی فیرعەون وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ پاشان پیاوە خواناسەکە داوایان لێ دەکات کە زۆر بە ژیانی دنیاوە خۆ خەریك نەکەن ڕێزی نەدەن بەسەر ڕۆژی دواییدا وایان لێ بێت ببنە لەمپەر لە ڕێی خوداو بڕوا بە موسا پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت) نەکەن. پاشان دەڵێت: وەك خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ﴾ کەسەکانم ئەو ژیانی دنیایە هەر کەمێکەو دەبڕێتەوەو بەم زووانە دەپوکێتەوە، ﴿وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ﴾ واتە: ڕۆژی دوایی هەرگیز نابڕێتەوەو جێگۆڕکێی تیا ناکرێتو هیچ ئەملاولاکردنی تیا نیە ، یان خۆشیو خۆشگوزەرانیە یان دۆزەخو ئاگرە. بۆیە خوای مەزنی خاوەن دەسەلات دەفەرموێت: ﴿مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ هەر کەسێك خراپە بکات، هەر بە ئەندازەی خراپەی سزا دەدرێت. هەر کەسیش ئاکاری چاك بن (چ نێر چ مێ)و باوەڕی بە خودا هەبێت، ئەوانە دەچنە بەهەشتو بێ ژمارە هەموو بژێویکیان هەیە. ﴿مَنْ عَمِلَ

[1] الطبري (٢١/٣٨٨).

سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا﴾ واته: تەنها گوناهێکی بۆ دەنووسرێت. ﴿وَمَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ واته: تەنها پاداشت نادرێتەوە بەڵکو خودای مەزن پاداشتی زۆری دەداتەوە کە هەر لە ژمارە نایەتو تەواو نابێت.

﴿وَيَٰقَوْمِ مَا لِىٓ أَدْعُوكُمْ إِلَى ٱلنَّجَوٰةِ وَتَدْعُونَنِىٓ إِلَى ٱلنَّارِ ﴿٤١﴾ تَدْعُونَنِى لِأَكْفُرَ بِٱللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِۦ مَا
لَيْسَ لِى بِهِۦ عِلْمٌ وَأَنَا۠ أَدْعُوكُمْ إِلَى ٱلْعَزِيزِ ٱلْغَفَّٰرِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِىٓ إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُۥ دَعْوَةٌ فِى ٱلدُّنْيَا
وَلَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى ٱللَّهِ وَأَنَّ ٱلْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذْكُرُونَ مَآ أَقُولُ
لَكُمْ ۚ وَأُفَوِّضُ أَمْرِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقَىٰهُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا۟ ۖ وَحَاقَ
بِـَٔالِ فِرْعَوْنَ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ ٱلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ۖ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدْخِلُوٓا۟ ءَالَ فِرْعَوْنَ
أَشَدَّ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٦﴾﴾

کۆتایی قسەی پیاوچاکەکەو پاشەڕۆژی هەردوو دەستەکە

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَيَٰقَوْمِ مَا لِىٓ أَدْعُوكُمْ إِلَى ٱلنَّجَوٰةِ وَتَدْعُونَنِىٓ إِلَى ٱلنَّارِ﴾ واتە: کەسەکانم چیە من دەمەوێت ڕزگارتان بکەم، ئێوە دەتانەوێت من بچمە ئاگر. پیاوە خاوەن باوەڕەکە وتی: بە لامەوە سەیرە من بانگی ئێوە دەکەم بۆ ڕزگاریو سەرفرازی کە بریتیە لە خواناسی بە تەنهاو هاوەڵی بۆ دامەنێنو برواهێنان بەو پێغەمبەرەی کە ڕەوانەی کردووە بۆتان، ﴿وَتَدْعُونَنِىٓ إِلَى ٱلنَّارِ﴾ کەچی ئێوە دەتانەوێت بڕۆمە ناو ئاگر هەر بە نەزانیو بەبێ ئەوەی بەڵگەیەکتان بە دەستەوە بێت، ﴿تَدْعُونَنِى لِأَكْفُرَ بِٱللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِۦ مَا لَيْسَ لِى بِهِۦ عِلْمٌ وَأَنَا۠ أَدْعُوكُمْ إِلَى ٱلْعَزِيزِ ٱلْغَفَّٰرِ﴾ دەتانەێت لە خودا حاشا بکەمو شتی وا بپەرستمو بیانکەم بە شەریکی خودا، کە هیچ زانینم پێ نیە، کەچی من دەمەوێت ئێوە ڕوو بکەنە لای هەرە بە دەسەڵاتی گوناه بەخش. واتە: ئەو خودایەی کە لەگەڵ ئەو هەموو دەسەڵاتو مەزنیەدا خۆش دەبێت لە گوناهی ئەو کەسانەی کە دەگەڕێنەوە بۆ لای ﴿لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِىٓ إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُۥ دَعْوَةٌ فِى ٱلدُّنْيَا وَلَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى ٱللَّهِ وَأَنَّ ٱلْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ﴾ بێگومان ئێوە دەخوازن من شتێك بپەرستم کە لە دنیاو قیامەتدا هیچ کارێکی لە دەست نایەت. هەموومان دەگەڕێینەوە بۆ لای خوداو ئەوانەی لە ئەندازەوە دەردەچن، هەر تووشی جەهەنەم دەبن. پیاوە خاوەن باوەڕەکە دەڵێت: بێگومان. سودیو ئیبنو جەریر دەڵێن: ﴿لَا جَرَمَ﴾یانی: لە ڕاستیدا. زەحاك دەڵێت:یانی: درۆ نیە. عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت لە ئیبنو

عەباسەوە ﴿لَا جَرَمَ﴾ واتە: بەڵێ ئەوەی کە ئێوە منی بۆ بانگ دەکەن لە بتو دارو بەردپەرستی، ﴿لَيْسَ لَهُۥ دَعْوَةٌ فِى ٱلدُّنْيَا وَلَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ﴾ موجاهد دەڵێت: ئەو بتانە هیچ شتێکیان لە دەست نایەت.[1] قەتادە دەڵێت: ئەو بتانە نە زیان دەدەن لە کەس و نە قازانجیش دەگەیەنن. سودی دەڵێت: نایەن بە هانای کەسەوە نە لە دنیاو نە لە قیامەتدا.[2] ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُۥٓ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ وَهُمْ عَن دُعَآئِهِمْ غَٰفِلُونَ ۝٥ وَإِذَا حُشِرَ ٱلنَّاسُ كَانُوا۟ لَهُمْ أَعْدَآءً وَكَانُوا۟ بِعِبَادَتِهِمْ كَٰفِرِينَ﴾[3] واتە: کێ گومڕاترە لەو کەسەی کە هاوار لە غەیری خودا بکات کە وەڵامی ناداتەوە تا ڕۆژی دوایی و ئەو (هاوارلێکراو)انە لە هاواری ئەوان بێ ئاگان، کاتێکیش خەڵك کۆدەکرێنەوە (لە قیامەت) پەرستراوەکان دەبنە دوژمنیانو (پەرستراوەکان) بە پەرستنەکەیان باوەڕ ناکەن. ﴿إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ﴾[4] واتە: (بتەکان) ئەگەر نزاو هاواریان لێ بکەن هاوارەکەتان نابیستنو ئەگەر بیشی بیستن وەڵامتان نادەنەوە. وە دەفەرمووێت: ﴿وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى ٱللَّهِ﴾ واتە: دەگەڕێینەوە بۆ لای خودا لە ڕۆژی دواییدا هەر کەسەو پاداشتی کردەوەی خۆی وەردەگرێت. بۆیە خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿وَأَنَّ ٱلْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ﴾ واتە: ئەوانەی لە ئەندازە دەردەچن لەناو ئاگردا هەر دەمێننەوەو لێی دەرناچن بە هۆی ئەو شەریك دانانەیان بۆ خودا. ﴿فَسَتَذْكُرُونَ مَآ أَقُولُ لَكُمْ ۚ وَأُفَوِّضُ أَمْرِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ﴾ جا ئەو دەمە ئائەم قسانەی منتان دێتەوە بیرو منیش کاری خۆم بە خودا دەسپێرم، خودا چاوی لە عەبدانی خۆی هەیە. واتە: بەم زووانە ڕاستی قسەکانی منتان بۆ دەردەکەوێت کە داوام لێ دەکردن تەنها خودا بپەرستنو دوورکەونەوە لەو شتانەی کە خودا پێی ناخۆشە، ئامۆژگاریم کردنو زۆر شتم بۆ ڕوون کردنەوە، دێتەوە بیرتانو پەشیمان دەبنەوە، کە پەشیمانی لەوێدا هیچ سوودێکی نیە. ﴿وَأُفَوِّضُ أَمْرِىٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾ واتە: خۆم بە خودا دەسپێرم هانا هەر بەو دەبەم دوورم لە ئێوەو هیچ پەیوەندیەکم پێتانەوە نیە، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ﴾ واتە: خودا چاوی لە بەندەکانیەتی هەر کەسێك شایەنی ئەوە بێت ڕێی نیشان بدرێت خودا ڕێی نیشان دەداتو هەر کەسیش شایەنی ئەوە بێت

---

[1] الطبري (٢١/٣٩٢).

[2] الطبري (٢١/٣٩٢).

[3] الاحقاف (٥-٦).

[4] الفاطر (١٤).

گومڕا بکرێت، سەری لێ دەشێوێت. خوای گەورە لە هەموو شتێکدا زۆر کارزانە، هەرچی دەکات لە جێی خۆیدایەو فەرمانی ڕەوایە. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ فَوَقَىٰهُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُواْۖ وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرۡعَوۡنَ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ ﴾ خودا ئەو پیاوەی لە ئاکامی خراپی ئەو فێڵەی دەیانکرد ڕزگار کردو هەرچی سەر بە فیرعەون بوون سزای سەخت هاتو گرتنیەوە. واتە: خودا پاراستی لەو هەموو فێڵەی کە دەیانکرد لەگەڵی لە دنیاو لە قیامەتدا. لە دنیادا لەگەڵ موسا خودا ڕزگاری کردنو لە قیامەتیشدا خستنیە بەهەشت.

سەلماندنی سزای ناو گۆڕ

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ٱلنَّارُ يُعۡرَضُونَ عَلَيۡهَا غُدُوّٗا وَعَشِيّٗاۚ وَيَوۡمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدۡخِلُوٓاْ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ أَشَدَّ ٱلۡعَذَابِ ﴾ هەموو سپێدەو ئێواران دەیانبەنە سەر ئاگروکە ڕۆژی قیامەتیش ڕادەبێ (فەرمان دەدرێت): سا دەستەو بەستەی فیرعەون، زۆر بە توندی ئازار بدەن. ﴿وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرۡعَوۡنَ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ﴾ واتە: نوقم بوون لە ئازارو ژاندا پاشان ئەگوازرێنەوە بۆ ناو جەهەنەم. شوێنکەوتووانی فیرعەون بەیانیانو ئێواران گیانیان دەخرێتە سەر ئاگر هەتا ڕۆژی قیامەت. وەختێك ڕۆژی قیامەتیش هات گیانو لاشەیان یەك دەگرێتەوە لەناو ئاگردا بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَيَوۡمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدۡخِلُوٓاْ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ أَشَدَّ ٱلۡعَذَابِ ﴾ واتە: ئازارێکی زۆر توندو زۆر گران، ئەم ئایەتە بەڵگەیەکی گەورەو زۆر بەهێزە لە لای ئەهلی سونەو جەماعە کە دەیکەنە بەڵگە لەسەر سزای ناو گۆڕ لە بەرزەخدا کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ ٱلنَّارُ يُعۡرَضُونَ عَلَيۡهَا غُدُوّٗا وَعَشِيّٗا﴾ بەڵام لێرەدا پرسیارێك دروست ئەبێت ئەویش ئەوەیە گومانی تێدا نیە کە ئەم ئایەتە لە مەککەدا هاتووە کە کردوویانە بە بەڵگە لەسەر سزای ناو گۆڕ لە بەرزەخدا.ئەی ئەم حەدیسەچیەکە ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) کە ژنێکی جوولەکە (یهودیە) خزمەتی دەکرد، عائیشە هەر کارێکی چاکەی لەگەڵدا بکردایە. ئافرەتە جوولەکەکە پێی دەوت: خودا لە سزای گۆڕ بتپارێزێت، عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) هاتە ژوورەوە بۆ لام وتم: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) ناو گۆڕ سزای هەیە پێش هاتنی ڕۆژی قیامەت؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (نەخێر کێ وادەڵێت؟) وتی: ئەو ئافرەتە جوولەکەیە هەر چاکەیەکی لەگەڵدا ناکەم مەگین دەڵێت: خودا لە سزای گۆڕ بتپارێزێت. پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (جوولەکە درۆیان کردوو لەوە داو ئەوان بە ناوی خوداوە درۆی زیاتریش دەکەن، غەیری ڕۆژی قیامەت سزا نیە). پاشان ماوەیەکی بەسەردا ڕۆیشت ئەوەندەی کە خودا مەیلی لی بێت، ڕۆژێك پێغەمبەری خودا(ﷺ) لە نیوەڕۆدا دەرچوو خۆی پێچابووەوە بە

لباسەکانی و چاوەکانی سوور هەڵگەڕابوو بە دەنگی بەرز بانگی دەکرد دەیفەرموو: (گۆڕ وەك پارچەیەك لە شەوێکی تاریك وایە ئەی خەڵکینە! ئەگەر ئەوەی من دەیزانم ئێوە بتانزانیبا زۆر دەگریان‌و کەم پێدەکەنین، ئەی خەڵکینە هانا بەرن بۆ خودا لە سزای گۆڕ. چونکە سزای گۆڕ هەقەو هەیە).[1] ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی ڕاستە لەسەر مەرجی بوخاری‌و موسلیم، بەڵام ئەوان نەیانهێناوە، ئەوتریّ: باشە کەواتە چۆن ئەم فەرموودەیەو ئەم ئایەتە یەك بخەین کە لە مەککەدا هاتووەتە خوارەوە کە بووەتە بەڵگە لەسەر سزای گۆڕ؟ ئەمە وەڵامەکەیەتی، ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر سزادانی گیان (الروح) بە ئاگر لە بەیانیان‌و ئێواراندا لە بەرزەخدا، بەڵگە نیە لەسەر ئەوەی کە لاشەی لەگەڵدایە لە ئازاری ناو گۆڕدا. لەوانەیە ئەو ئازارە هەر پەیوەندی بە گیانەوە بێت (الروح)، بەڵام سزای ناو گۆڕ بە لاشە لە بەرزەخدا هیچ بەڵگەیەك نیە لە قورئاندا لەسەری، لەو فەرموودانەی پێغەمبەردا نەبێت (ﷺ) کە لە دواوە باسی دەکەین. وتراویشە: ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر سزای خوانەناس لە گۆڕداو لە بەرزەخدا، نابێتە بەڵگە لەسەر سزای خاوەن باوەڕ لە ناو گۆڕدا لەسەر گوناه. بەڵگە لەسەر سزای ناو گۆڕ ئەم فەرموودەیە کە ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عائیشەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) کاتێك پێغەمبەری خودا(ﷺ) چووە لای عائیشە ئافرەتێکی جولەکە لە لای بوو وتی بە عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) ئایا دەزانی کە ئێوە تاقی دەکرێنەوەو سزا دەدرێن لەناو گۆڕەکانتاندا. پێغەمبەری خودا(ﷺ) ڕاچڵەکی و فەرمووی: (بێگومان جولەکە تاقی دەکرێنەوە) عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: چەند شەوێکمان بەسەر تێپەڕی. پاشان پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (هۆشیار بن بێگومان ئێوە ئەکەونە بەر تاقیکردنەوە لەنێو گۆڕەکانتاندا). عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) دوای ئەوە بەردەوام هانای دەبرد بۆ خودا لە تاو سزای گۆڕ.[2] موسلیمیش هەر بەم شێوەیە ڕیوایەتی کردووە.[3] هەندێکی تریش دەڵێن: کە ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر سزای گیان لە بەرزەخداو مەرج نیە ئەو سزایە تووشی لاشەکانیش ببێت لە گۆڕەکانیاندا. بەڵام کاتێك کە نیگا (وەحی) هات بۆ پێغەمبەری خودا(ﷺ) لەو بارەیەوە، پەنای دەبرد بۆ خودا لە سزای گۆڕ (والله أعلم). فەرموودە لە بارەی سزای گۆڕەوە ئێجگار زۆرە. قەتادە دەڵێت: ﴿غُدُوًّا وَعَشِيًّا﴾ واتە: بەیانیان‌و ئێواران هەتا دنیا بەردەوامەو دەمێنێت دەوترێت بە ئالی فیرعەون ئەمە شوێنتانە بۆ سوکایەتی پێکردن‌و خەفەت پێدان‌و زیاتر جەزرەبەدانیان.[4] ئیبنو زەید دەڵێت: ئەوانە ئەمڕۆ لەناو

---

[1] أحمد (٦/٨١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] أحمد (٦/٢٤٨)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] مسلم (١/٤١٠).

[4] الطبري (٢١/٣٩٦).

سزادان به بەیانیان‌و ئێواران دەبرێنە سەر ئاگر هەتا ڕۆژی قیامەت دێت، ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدْخِلُوٓاْ ءَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ ٱلْعَذَابِ﴾ ئالی فیرعەون وەك وشتری بەرەلاّ لەناو جەهەننەمدا لەدارو بەرد هەڵدەکەون وعەقڵیان بەوە ناشکێ خۆیانی لێ لابدەن! ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عومەرەوە (ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (هەر کەسێك لە ئێوە مرد شوێنی خۆی نیشان دەدرێت لە کاتی بەیانی‌و ئێوارە، ئەگەر لە ئەهلی بەهەشت بووبێت، ئەوا ئەهلی بەهەشتە، وە ئەگەر لە ئەهلی جەهەنەمیش بووبێت، ئەوا لە ئەهلی جەهەنەم، پێی دەڵێن: ئەمە شوێنی تۆیە هەتا ڕۆژی قیامەت خودا زیندووت دەکاتەوە بۆ لای خۆی.[1] بوخاری‌و موسلیم لە هەردوو سەحیحەکەدا هێناویانە[2].

﴿ وَإِذْ يَتَحَآجُّونَ فِى ٱلنَّارِ فَيَقُولُ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓاْ إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ ٱلنَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓاْ إِنَّا كُلٌّ فِيهَآ إِنَّ ٱللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ ٱلْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ فِى ٱلنَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ٱدْعُواْ رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ قَالُوٓاْ أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ قَالُواْ بَلَىٰ قَالُواْ فَٱدْعُواْ وَمَا دُعَٰٓؤُاْ ٱلْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ ﴿٥٠﴾ ﴾

کێشەی خەڵکی ناو ئاگر

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَإِذْ يَتَحَآجُّونَ فِى ٱلنَّارِ فَيَقُولُ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓاْ إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ ٱلنَّارِ﴾ واتە: کە ئەو کەسانە لەناو ئاگردا کێشە لەگەڵ یەکتر دەکەن. بێهێزەکان بە خاوەنهێزەکان دەڵێن: ئێمە شوێن ئێوە کەوتبووین ئاخۆ ئێوە پێتان دەکرێت لە جێی ئێمە لەو ئاگرە، بەشێك بۆ خۆتان هەڵگرن؟ خوای گەورە باسی کێشەی خەڵکی ناو ئاگرو مشتومڕییان دەکات. فیرعەون‌و هۆزەکەی یەکێکن لەوانە، بێهێزەکان کە شوێنکەوتووی بەهێزەکان بوون، دەڵێن پێیان: ﴿إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا﴾ واتە: ئێمە گوێڕایەڵ‌و شوێنکەوتووی ئێوە بووین‌و لە قسەی ئێوە دەرنەدەچووین بۆ هەر شتێك داواتان بکردایە لێمان لە خوانەناسی‌و خراپەکاری‌نەمانکرد ﴿فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ ٱلنَّارِ﴾ واتە: هەندێ لەو

---

[1] أحمد (٢/١١٣)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] فتح الباري (٣/٢٨٦)، مسلم (٤/٢١٩٩).

ئاگرە لە باتی ئێمە هەڵگرن و لە کۆڵی ئێمەی بکەنەوە. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓاْ إِنَّا كُلٌّ فِيهَآ إِنَّ ٱللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ ٱلْعِبَادِ ﴾ بەهێزە لەخۆباییەکان دەڵێن: هەموو لە ئاگردایین. خودا بە کاری عەبدانی ڕادەکات. ﴿ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓاْ إِنَّا كُلٌّ فِيهَآ ﴾ واتە: سزا لە نێوانماندا دابەش کراوە هەر کەسەو بە پێی تاوانی خۆی سزا دەدرێت، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَـٰكِن لَّا تَعْلَمُونَ ﴾[1] واتە: بۆ هەر کامتان (سزا) دوو بەرامبەرە بەڵام ئێوە نازانن و بێئاگان. وە دەفەرموێت: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ فِى ٱلنَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ٱدْعُواْ رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ ٱلْعَذَابِ ﴾ واتە: ئەو کەسانەش کە چوونە ناو ئاگرەوە، لە گزیرەکانی ناو ئاگر داوا دەکەن، لەبەر پەروەردگاری خۆتان بۆمان بپاڕێنەوە، ڕۆژێکمان لەو ئازارە بۆ کەم بکاتەوە. واتە کاتێك بۆیان دەرکەوت کە وەڵام نادرێنەوەو کەس گوێ بۆ قسەیان ناگرێت، بەڵکو خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿قَالَ ٱخْسَـُٔواْ فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴾[2] واتە: بەبێ نرخی و ڕیسوایی بمێننەوە لە دۆزەخداو هیچ قسەیەکم لەگەڵدا مەکەن. واتە: قسە نەکەن و فزەتان لێوە نەیەت. پاشان دەڵێن بە پاسەوانەکانی جەهەنەم کە داوایان بۆ بکەن لە لای خودا کە هەندێ ئازاریان لەسەر کەم بکاتەوە. پاسەوانەکانی جەهەنەمیش وەڵامیان دەدەنەوە دەڵێن: ﴿قَالُوٓاْ أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُم بِٱلْبَيِّنَـٰتِ ۖ قَالُواْ بَلَىٰ ۚ قَالُواْ فَٱدْعُواْ ۗ وَمَا دُعَـٰٓؤُاْ ٱلْكَـٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَـٰلٍ﴾ واتە: دەڵێن: ئاخۆ ئێوە پێغەمبەرانتان بە نیشانەی ئاشکراوە نەهاتە لا؟ دەڵێن: بەڵێ. دەڵێن: دەی خۆتان بپاڕێنەوە دیارە نزای خوانەناسان بەشی هەر بەفیڕۆچوونە. ﴿قَالُوٓاْ أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُم بِٱلْبَيِّنَـٰتِ﴾ واتە: ئایا نیشانەو بەڵگەی ئاشکراتان لە لایەن پێغەمبەرەکانەوە بۆ نەهات لە دنیادا، ﴿قَالُواْ بَلَىٰ ۚ قَالُواْ فَٱدْعُواْ﴾ واتە: خۆتان بۆ خۆتان بپاڕێنەوە، ئێمە کارمان بەسەرتانەوە نیەو گوێشتان بۆ ناگرین، هیچ دەسەڵاتێکمان نیە ناتوانین ڕزگارتان بکەین، ئەوسا پێتان دەڵێین: هاوار بکەن یان هاوار نەکەن وەڵام نادرێنەوەو ئازاریشتان لەسەر سووك ناکرێت، ﴿وَمَا دُعَـٰٓؤُاْ ٱلْكَـٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَـٰلٍ﴾ واتە: هەرچی بڵێن سودی نیەو بەفیڕۆ دەچێت لێتان وەرناگیرێت و وەڵام نادرێنەوە.

---

[1] الاعراف (٣٨).

[2] المؤمنون (١٠٨).

﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ ٱلْأَشْهَـٰدُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنفَعُ ٱلظَّـٰلِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ ۖ وَلَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْكِتَـٰبَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِى ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴿٥٤﴾ فَٱصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَٱسْتَغْفِرْ لِذَنۢبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِٱلْعَشِىِّ وَٱلْإِبْكَـٰرِ ﴿٥٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُجَـٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَـٰتِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَـٰنٍ أَتَىٰهُمْ ۙ إِن فِى صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُم بِبَـٰلِغِيهِ ۚ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾﴾

یاریدەدانی پێغەمبەرانو (سەلامی خوایان لێ بێت) خاوەن باوەڕان

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ ٱلْأَشْهَـٰدُ﴾ بێگومان ئێمە پێغەمبەرانمانو ئەو کەسانەی کەوا بڕوایان هێناوە لە ژیانی ئەم دنیایەداو لەو ڕۆژەشدا کە شایەتەکان ڕاست دەبنەوە،سەریان دەخەین. ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا﴾ سودی دەڵێت: خوای مەزن هەرگیز پێغەمبەرێکی ڕەوانە نەکردووە بۆ ناو گەلێك کاتێك کە شەڕیان لەگەڵ کردووە یان کوشتوویانە یان گەلێکی خاوەن باوەڕ بانگی خەڵکی کردبێت شەڕیان لەگەڵدا کرابێتو کوژرابن ئەو چەرخە کۆتایی نەهاتووەو تەواو نەبووە هەتا خوای خاوەن دەسەڵات کۆمەڵێکی ناردووە یارمەتی داونو داوای خوێنی ئەو کەسانەیان کردووە لەوانەی کە کوشتونیان هەر لە دنیاداخوای هەقی بۆ کردوونەتەوە، سودی دەڵێت: ئەو پێغەمبەرو خاوەن باوەڕانەی کە شەڕیان لەگەڵدا کراوەو کوژران هەر لە دنیادا یارمەتی دراون.[1] وە هەر بەو شێوەیەش خوای مەزن یاریدەی پێغەمبەرەکەی موحەممەدو(ﷺ) هاوەڵەکانی داوە بەسەر ئەوانەی کە دژایەتیان کردووەو بڕوایان نەهێناوەو شەڕیان لەگەڵدا کردووە. خوای گەورە قسەی خۆی بەرزو بڵند ڕاگرتووەو سەری خستووە بەسەر هەموو ئاینەکانی تردا. وە فەرمانی دا بە پێغەمبەر(ﷺ) کە کۆچ بکات لە نێوان هۆزەکەیداو بچێت بۆ (مەدینە) واتە شاری پێغەمبەر(ﷺ) و لەوێدا یارمەتیدەرو پشتیوانی بۆ پەیدا کرد، پاشان زاڵی کرد بەسەر خوانەناساندا لە ڕۆژی (بەدر)داو سەری خست بەسەریانداو سەرشۆڕی کردنو پیاوە ستەمکارو ملهوڕەکانی کوشتنو پیاوە ناودارەکانی بە دیل گرتنو بە دەستو پێ بەستراوی بردنی، پاشان منەتی کرد بەسەیاندا فیدیەی لێ وەرگرتنو ئازادی کردن، پاش ماوەیەکی کەم مەککەیشی بۆ ڕزگار کرا، چاوی ڕووناك بووەوە بە شارەکەی خۆی. کە ئەو شارە مەزنو ڕێزلێگیراوو پارێزراوەیە کە

[1] الطبري (٢١/٤٠١).

خودا ڕزگاری کرد بە هۆی پێغەمبەرەوە (ﷺ) لەو شیرك و بیدینیە کە تێیدا دەکرا. وڵاتی یەمەنی خستە ژێر دەستی و هەموو خەڵکی دورگەی عەرەبی خۆیان دا بە دەستەوە و پۆل پۆل دەچوونە ناو ئایینی ئیسلام. پاشان خوای گەورە بردیەوە بۆ لای خۆی، بەو هەموو ڕێزو حورمەتەوە کە لە لای خودا هەیبوو. پاشان خوای گەورە هاوەڵەکانی داناو کردنیە خەلیفەو جێنشینی دوای پێغەمبەر(ﷺ) لە باتی پێغەمبەر(ﷺ) دەستیان کرد بە گەیاندنی ئایینی خوداو بانگی خەڵکیان دەکرد بۆ لای خودا. زۆر وڵاتو ناوچەو شارو دێهاتو دڵانی ڕزگار کرد هەتا وای لێهات ئەم بانگی خودایە کە موحەممەد (ﷺ) هێنای بە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوادا بڵاوەی کرد، ئەوەتا ئەم ئاینە تائێستاش هەر بە بەردەوامی ماوەتەوەو سەرکەوتوو بەردەوامیش دەبێت هەتا ڕۆژی قیامەت. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ ٱلْأَشْهَٰدُ﴾یانی:لە ڕۆژی قیامەتیشدا. سەرکەوتنەکە زیاترو گەورەترە. موجاهید دەڵێت ﴿ٱلْأَشْهَٰدُ﴾ واتە: فریشتەکان.[1] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿يَوْمَ لَا يَنفَعُ ٱلظَّٰلِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ﴾ ئەو ڕۆژەی کە ناهەقان پاکانەکان یان سوودێکیان پێ ناگەیەنێتو گشتیان بە لەعنەت کراونو نالەبارترینماڵیان هەیە. ﴿يَوْمَ لَا يَنفَعُ ٱلظَّٰلِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ﴾ بەدەلە لەم ئایەتەی کە خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَيَوْمَ يَقُومُ ٱلْأَشْهَٰدُ﴾[2]، هەندێ خوێندوویانەتەوە (یومُ) بە ڕەفعە وەك ئەوەی ماناکەی بەو سیفەتە تەفسیر کردبێت، ﴿وَيَوْمَ يَقُومُ ٱلْأَشْهَٰدُ ۝٥١ يَوْمَ لَا يَنفَعُ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ واتە: موشریکەکان ﴿مَعْذِرَتُهُمْ﴾ واتە: پاکانەو فیدیەیان لێ وەرناگیرێت، ﴿وَلَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ﴾ واتە: لەعنەتیان لێ کراوەو دەرکراونو دوورخراونەتەوە لە بەزەیی خودا. شوێنیان ناو ئاگرە، سودی ئەمەدەڵێت،ئای چەندە شوێنو جێگایەکی خراپە !

خوای مەزن ئاماژە بۆ سەرکەوتنی پێغەمبەرو موسڵمانان دمکات بەوەی کە چۆن موساو ئەوەی ئیسرائیلی سەرکەوتوو کرد هەر بەو شێوەیە ئەوانیش سەرکەوتوو دمکات

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْكِتَٰبَ﴾ واتە: ئێمە هۆی ڕێنموونیمان دا بە موساو کارێکمان کرد کتێبەکە (بە کەلەپور) لەناو تۆرمەی ئیسرائیلدا بمێنێتەوە. ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْهُدَىٰ﴾ واتە: ئەوەی ئێمە ڕەوانەمان کرد بۆ موسا لە ڕێنمایی و

[1] الطبري (٢١/٤٠٢).

[2] یانی ئەوڕۆژەی کەفریشتەکان شایەتی ئەدەن لەسەرخەڵکی،پاکانەکردنی زاڵمەکان هیچ سودێکی نابێ بۆیان(وەرگێڕ).

ڕووناکی ﴿وَأَوْرَثْنَا بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْكِتَٰبَ﴾ یانی: دواڕۆژێکی خۆش‌و کەلەپورێکی چاکمان دانیٚ، لە وڵات‌و سامان‌و هەموو دەسهاتێك کە فیرعەون لە وڵاتدا بە دەستی هێنابوو. بە هۆی خۆڕاگری‌و گوێڕایەڵیان بۆ خوداو شوێنکەوتنی پێغەمبەرەکەی موسا (سەلامی خوای لیٚ بێت) پێڕەویکردن لەو کتێبەی بۆی هاتبوو کە تەوراتە، ﴿هُدًى وَذِكْرَىٰ لِأُوْلِي ٱلْأَلْبَٰبِ﴾ کە ڕێگەنیشاندەرو بیرەوەریە بۆ کەسانی خاوەن ئاوەز.(اولوالاباب) یانی: خاوەن ئاوەزی ڕاست‌و ساغ، ﴿فَٱصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَٱسْتَغْفِرْ لِذَنۢبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِٱلْعَشِيِّ وَٱلْإِبْكَٰرِ﴾ خۆڕاگر بە، بەڵێنی خودا دێتەجیٚ، بۆ گوناهت داوای لێبوردن بکەو هەموو بەیانی‌و ئێواران (بە شوکرەوە) هەر پەسەندیدەی پاکی پەروەرندەی خۆت بە. ﴿فَٱصْبِرْ﴾ واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) خۆڕاگر بە، ﴿إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ﴾ واتە: بەڵێنمان پێدای کە قسەی تۆ بەم زووانە بەرز دەکەینەوەو پاشەڕۆژ هەر بۆ تۆو شوێنکەوتووانتە، خوا بەڵێنی خۆی بەجیٚ دێنێت‌و ئەو هەواڵەش کە پێمان گەیاندووی ڕاستەو هیچ گومانی تێدا نیە، ﴿وَٱسْتَغْفِرْ لِذَنۢبِكَ﴾ داوای لێبوردن بکە لە گوناهەکانت، ئەمەش بۆ ئەوەیە کە ئوممەتەکەی بە پەلەو بیٚ وەستان داوای لێبوردنی گوناهیان بکەن لەخودای گەورەو دلۆڤان. ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِٱلْعَشِيِّ﴾ واتە: لە کۆتایی ڕۆژو هەوەڵی شەودا هەر باسی پاکی‌و بیٚ عەیبی خودا بکە، ﴿وَٱلْإِبْكَٰرِ﴾ واتە: لە هەوەڵی ڕۆژو کۆتایی شەویشدا هەر پەسەنی پەروەردگاری خۆت بدە.

پاشان خوای مەزن دەفەرموویێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِيٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَٰنٍ أَتَىٰهُمْ إِن فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُم بِبَٰلِغِيهِ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ﴾ ئەو کەسانەی لە مەڕ نیشانەکانی خوادا کێشە دەکەن بەبیٚ ئەوەی هیچ بەڵگەیان بۆ هاتبێت جگە لە فیزکردن، هیچ شتێکیان لە دڵدا نیەو هەرگیز بەو ئارەزووە ناگەن. سا تۆ: پەنا بە خوا ببە، هەر خۆی بیسەرو بینایە. واتە: ئەوانەی کە پاڵ بە حەقەوە دەنێن بە شتی پڕوپوچ‌و دژی نیشانەکانی خودا دەوەستن بە بەڵگەی خراپ‌و ناپەسەند بەبیٚ ئەوەی هیچ شتێکیان بە دەستەوە بێت لە لایەن خوداوە، ﴿إِن فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُم بِبَٰلِغِيهِ﴾ یانی: هەر فیزو خۆبەزلزانینە وای لیٚ کردوون کە شوێنی هەق نەکەون‌و ئەو کەسەی کە بۆیان ڕەوانە کراوە بەو پەیامەوە کە بۆی هێناون بە سوك سەیری بکەن‌و ئەوەی کە نیازیانەو وا لە دڵیاندا نایەتەدی بۆیان هەق لەناو ناچێت‌و پڕوپوچیش هەرگیز سەرناکەوێت هەموو کاتێك کە ئا بەو شێوەیە بیردەکەنەوە، ﴿إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ﴾ واتە: خودا بیسەرو

بینایە بۆ تاوانی ئەو کەسانەی کە دەمەدەمێ دەکەن دەربارەی نیشانەکانی خودا بەبێ ئەوەی هیچ بەلگەیەکیان بۆ هاتبێت.

﴿ لَخَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَلَا ٱلْمُسِىٓءُ ۚ قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ إِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَءَاتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾ ﴾

ژیانی پاش مردن

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ لَخَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ واتە: داهێنانی ئەم ئاسمانو زەمینە، لە وەدیهێنانی مەردم گرنگترە، بەلام مەردم زۆربەیان ئەمە نازانن. خوای مەزن مەردم ئاگادار دەکاتەوە کە ئەم خەلکە زیندووئەکاتەوە جارێکی تر لە ڕۆژی قیامەتدا، ئەمە لە لای خودا زۆر سوکو ئاسانە، چونکە ئەو خودایە ئاسمانەکانو زەمینی وەدیهێناوە کە دروستکردنی ئەوان زۆر گرنگترە لە دروستکردنی مەردم لە هەوەڵەوەو لە دوایشدا، خودایەك کە توانای دروست کردنی ئاسمانەکانو زەمینی هەبێت بە تواناترە بۆ شتەکانی تر. وەك خۆی فەرموویەتی: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَلَمْ يَعْىَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحْۦِىَ ٱلْمَوْتَىٰ ۚ بَلَىٰٓ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾[1] واتە: ئایا ئەوانە نەیانزانیووە بە ڕاستی ئەو خوایەی ئاسمانەکانو زەوی دروست کردووەو لە دروست کردنیاندا ناتەوانو دەستەپاچە نەبووە بە توانایە مردوانیش زیندوو بکاتەوە، بەڵێ بێگومان خوا بەسەر هەموو شتێکدا بە توانایە. وە لێرەشدا دەفەرموێت: ﴿ لَخَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ هەر لەبەر ئەوەیە کە بیر ناکەنەوە لەو نیشانانەو تێرانامێنن وەك چۆن زۆرێك لە عەرەبەکان دانیان پێدا ناوە کە خودا داهێنەری ئاسمانەکانو زەمینە کەچی بڕوایان بە زیندووبوونەوە نەبووەو بە دووریان زانیووە بە هۆی لاساریو بێ دینیانەوە. پاشان خوای مەزن ئەفەرموێ: ﴿وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَلَا ٱلْمُسِىٓءُ ۚ قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ﴾ کوێرو چاوساغ وەك یەك نین، ئەو کەسانەش کە بوونە خاوەن باوەڕو ئاکار چاکن، لەگەڵ خراپەکاراندا نابن بە یەك، زۆر کەم بیر دەکەنەوە. واتە: وەك چۆن کوێرێك کە هیچ نابینێتو چاوساغێك کە چاوی بڕ

---

[1] الاحقاف (٣٣).

بکات وببینێت وەك یەك نین، بەڵکو جیاوازیەکی زۆر هەیە لە نێوانیاندا، هەر بەو شێوەیەش خاوەن باوەڕی ئاکار چاك لەگەڵ خوانەناسی لە ئەندازە دەرچوویش وەك یەك نین، ﴿قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ﴾ یانی: دەسا بۆچی ئەو خەڵکە کەمێك بیر ناکەنەوە، پاشان خوای مەزن ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ماتنی ڕۆژی قیامەت هیچ گومانی تێدا نیە، بەڵام زۆرینەی ئەم خەڵکە بڕوا ناکەن. ﴿إِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا﴾ واتە: ڕۆژی قیامەت هەر دێتو هیچ گومانی تێدا نیە، ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ واتە: بەڵام زۆربەی ئەم مەردمە بە ڕاستی نازانن و بڕوای پێ ناکەن و نکولی لێ دەکەن.

﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ٱدْعُونِىٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِى سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾﴾

فەرماندان بە پاڕانەوە

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ٱدْعُونِىٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِى سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ واتە: پەروەردگارتان وتوویەتی: لە بەرم بپاڕێنەوە، ئەوسا بە دەنگتانەوە دێم، ئەو کەسانەی (هەر لەبەر خۆبەزلزانین) نایانەوێت بمپەرستن، بە زەبوونی دەچنە ناو جەهەنەمەوە. ئەمە لە ڕێزو کەرەمی خوای مەزنەوەیە کە فەرمان دەکات بە بەندەکانی کە لێی بپاڕێنەوە، بەڵێنیشی پێداون کە وەڵامیان بداتەوە وەك سوفیانی سەوری دەڵێت: ئەی ئەو کەسەی کە زۆر پێی خۆشە عەبدەکانی زۆر داوای لێ بکەن و لێی بپاڕێنەوە، وە ئەی ئەو کەسەی کە زۆر تووڕەی لەو عەبدانەی کە داوای لێ ناکەن و لێی ناپاڕێنەوە.کەس ئەمەی لێ ناوەشێتەوە غەیری تۆ ئەی پەروەردگار!، ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە. وە هەر لەم واتایەدا ئەم شاعیرە دەڵێت:

اللهُ يغضبُ إن تركت سُؤَالَهُ   وبُنيُّ آدم حين يُسال يَغضَبُ

واتە: خودا تووڕە دەبێت ئەگەر داوای لێ نەکەی، کەچی نەوەی ئادەم کاتێك پرسیاری لێ دەکرێت تووڕە دەبێت! قەتادە دەڵێت: کەعبی ئەحبار دەڵێت: سێ شت دەبەخشرێت بەئەم ئوممەتە کە نەدراوە بە هیچ گەلو پێغەمبەرێك لە پێشتردا: کاتێك کە پێغەمبەرێك ڕەوانە بکرایە پێی دەوترا تۆ شایەتی لەسەر ئوممەتەکەت.کەچی خوا ئێوەی کردووە بە شایەت بەسەرهەموو خەڵکیەوە! وەبەو پێغەمبەرەی ئەوت: هیچ گرانیەکت لەسەردانانرێ لە ئاینەکەتدا، کەچی خوا بە ئەم ئوممەتە

ئەفەرموێ: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾[1] واتە: وە لە ئاییندا هیچ کارێکی قورس‌و گرانی لەسەر دانەناون. وە وتراوە بەو پێغەمبەرە بپارێرەوە هەتا وەڵامت بدەمەوە. کەچی بەم ئومەتە وتراوە: ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾! ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە.[2] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە نوعمانی کوڕی بەشیرەوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (بێگومان پاڕانەوە خواناسی‌و عیبادەتە) پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾.[3] هەر بەم شێوەیە زانایانی فەرموودە وەك تیرمیزی‌و نەسائی‌و ئیبنو ماجەو ئیبنو ئەبی حاتەم‌و ئیبنو جەریر ڕیوایەتیان کردووە، تیرمیزی دەڵێت: فەرموودەیەکی چاك‌و ڕاستە (حسن صحيح).[4] وە دیسان ئەبو داودو تیرمیزی‌و نەسائی‌و ئیبنو جەریرئەم حەدیسەیان ڕیوایەت کردووە لە ڕێگایەکی ترەوە.[5] خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي﴾ واتە: ئەوانەی خۆ بە زل دەگرن لە پاڕانەوەو ناسینی من بە تەنها، ﴿سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ واتە: بەم زووانە دەخرێنە ناو جەهەنەم بەسەرشۆڕی‌و زەبوونی وەك ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە ئەویش لە بابیەوەوئەویش لە باپیریەوەوئەویش لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) فەرمووی: (خۆ بەزل زانان لە ڕۆژی قیامەتدا کۆدەکرێنەوە وەك مێروو لەو لە شکلی مەردمدا، هەموو شتێك دەکەوێتە سەریانەوە ئەمان لەخوار هەموو شتێکەوەن بەهۆی ڕیسواییانەوە تا دەچنە ناو بەنداخانەیەك لە جەهەنەمدا پێی دەوترێت (بولس) بڵێسەی ئاگر بەسەریاندا بەرز دەبێتەوە، ئاویان دەدرێتێ لە قوڕاوی پیس کە کێم‌و زوخی (تواوەی لەش)ی خەڵکی ناو ئاگرە)[6].

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ

---

[1] الحج (٧٨).

[2] القرطبي (٣٢٧/١٥).

[3] أحمد (٢٦١/٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] تحفة الأحوذي (٣٠٨/٨)، النسائي في الكبرى (٤٠٥/٦)، ابن ماجه (١٢٥٨/٢)، الطبري (٤٠٦/٢١-٤٠٧)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[5] أبو داود (١٦١/٢)، تحفة الأحوذي (١٢١/٩)، النسائي في الكبرى (٤٥٠/٦)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[6] أحمد (١٧٩/٢)، ئەم فەرموودەیە سەنەدەکەی حەسەنە.

(٦٢) كَذَٰلِكَ يُؤْفَكُ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ (٦٣) ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا
وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَـٰتِ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ ۖ فَتَبَارَكَ
ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَـٰلَمِينَ (٦٤) هُوَ ٱلْحَىُّ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ فَٱدْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ۗ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
ٱلْعَـٰلَمِينَ (٦٥)﴾

نیشانكانی خودا لەسەر توانا و تاك و تەنهایی خۆی

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾ هەر خودایە شەوی بۆ ئێوە پەیداكردووە كە تێیدا بحەسێنەوە و ڕۆژیشی بۆ دیتن داناوە، خودا چاكەی دەربارەی مەردم كردووە كە شەوی بۆ ڕام كردوون كە تێیدا ئارام بگرن و بحەسێنەوە لەسەر ئەو هاتوچۆو ماندووبوونەیان كە بە ڕۆژدا تووشی دەبن بە هۆی پەیداكردنی بژێویەوە، وە ڕۆژیشی بۆ ڕووناك كردوونەتەوە بۆ ئەوەی بە ئارەزووی خۆیان بگەڕێن بە وڵاتاندا هەتا پێویستی خۆیان بە دەست بێنن و فێری جۆرەها پیشەسازی ببن و بەكاری بێنن بۆ پێویستی خۆیان، ﴿ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ خَـٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ لَّآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ﴾ ئەو خودایە ئێوەی پەروەردە كردووە و وەدیهێنی هەموو شتە لە غەیری ئەو هیچ شت بۆ پەرستن نابێت، دەی چۆن لە هەق لادەدرێن؟ واتە: ئەو خودایەی ئەو هەموو شتەی كردووە، خودایەكی تاك و تەنهایە، وە هەر خۆی وەدیهێنەری هەموو ئەو شتانەیە غەیری ئەو هیچ خودایەك نیە، ﴿فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ﴾ واتە: كەوایە چۆن ئێوە بت دەپەرستن كە توانای هیچ شتێكی نیە، بەڵكو ئەو بتە خۆی تاشراوە و دروست كراوە. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿كَذَٰلِكَ يُؤْفَكُ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ هەر بەو تەرزە ئەو كەسانەی لە نیشانەكانی خودا حاشا دەكەن، لەوەی ڕاستە كلا دەكرێن، واتە: وەك چۆن ئەمانە لە ڕێ لادەدەن و گومڕا بوون و غەیری خودا دەپەرستن هەر بەو شێوەیە ئەوانەی پێش ئەمانیش غەیری خودایان پەرستووە بەبێ هیچ بەڵگەیەك بەڵكو هەر بە ئارەزوو نەفامی خۆیان پەرستوویانن، ئینكاری و دژایەتی نیشانەكانی خودایان كردووە، خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَـٰتِ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ ۖ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَـٰلَمِينَ﴾ ئەو خودایە سەر زەمینی بۆ ئێوە كردە نیشتەجێ، ئاسمانیشی لەسەر بەرز كردوونەتەوە. ئەو بیچمەی بە

ئێوەی داوە، لە هەموو بیچمێك جوانترە. بژێوی باشی پێداون، هەر ئەوە خوای پەروەردگارتان. بەرزیو پیرۆزی بۆ خودا، کە پەروەردگاری دنیایە. ﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا﴾ واتە: ئەو خودای کە سەر زەمینی کردووە بە شوێنی نیشتەجێتانو پانو بەرینی کردووە بۆ ئەوەی لەسەری بژینو بچنو بێنو بگەڕێن بە ناویداو کێوەکانی بۆ داکوتاون لەناو زەمیندا هەتا نەڕواتو بوەستێت، ﴿وَالسَّمَاءَ بِنَاءً﴾ واتە: ئاسمانیشی بەرزکردووەتەوەو پارێزراوە بەسەرتانەوە، ﴿وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ﴾ واتە: خودا بە جوانترینو ڕێکترین شێوە ئێوەی وەدی هێناوەو جیای کردوونەتەوە لە هەموو دروستکراوەکانی تر لە وێنەو بەژنو بالادا، ﴿وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ واتە: بژێوی چاکیشی پێداون لە خواردنو خواردنەوە لە دنیادا، خوای مەزن باسی کردووە کە خۆی مرۆڤەکانی نیشتەجێ کردووەو بژێوی پێ داون، کەواتە هەر خۆی وەدیهێنەرو بژێوی دەرە وەك لە سورەتی (البقرة)دا فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾[1] واتە: ئەی خەڵکینە پەروەردگارتان بپەرستن کە ئێوەو ئەوانەی پێش ئێوەشی دروست کردووە بەڵکو بەو پەرستشە خۆتان بپارێزن، ئەو (خوایەی) کە زەوی بۆ ڕاخستوونو ئاسمانی بۆ کردوون بە کۆشك (ئاسمانی بۆ گێڕاون بە گومەزی)و ئاوی (بارانی) لە ئاسمانەوە هێناوەتە خوارەوە ئینجا بەو ئاوە هەموو جۆرە میوەو بەرێکی بۆ ڕۆزی ئێوەدەری هێناوە کەواتە هاوتا بۆ خودا پەیدا مەکەن کە ئێوە خۆتان دەزانن (بێ هاوتایە). وە لێرەشدا پاش دروست کردنی ئەم شتانە فەرموویەتی: ﴿ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ واتە: پاکیو بێ عەیبیو بەرزیو پیرۆزی بۆ خودا، کە پەروەردگاری هەموو جیهانە، پاشان خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ هەر زیندووەو لە غەیری ئەو هیچ پەرستراوێکی تر نیە. دەسا ئێوە بە دڵپاکی هەر هانا بۆ خودا بەرنو دینی پاکژتان بۆ ئەو بێت، سوپاس بۆ خودای ڕاهێنەری هەموو جیهان. ﴿هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ واتە: هەر ئەو زیندووە لە ئەوەڵو لە دوایدا لە ئێستاشداو بەردەوامیشە هەتاهەتایە. لەبەر چاوەو نادیارەو لە هەموو شت ئاگادارە. ﴿لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ واتە: لە وێنەی نیەو هیچ کەسیش لە ئەو ناکات،

---

[1] البقرة (٢١ـ٢٢).

﴿فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ واتە: خاوەن باوەڕان بە دڵپاکی دانی پێدا دەنێن کە هیچ خودایەك نیە غەیری ئەوو سوپاس‌و ستایش بۆ پەروەرینی هەموو جیهان. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر لە دوای هەموو نوێژێك کە سەلامی دەدایەوە دەیوت: (لا إله إلاّ الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، لا حول ولا قوة إلاّ بالله، لا إله إلاّ الله، ولا نعبد إلا إياه له النعمة وله الفضل وله الثناء الحسن، لا إله إلاّ الله مخلصين له الدين ولو كره الكافرون). دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) دوای هەموو نوێژێك بە دەنگی بەرز ئەمانەی دەفەرموون.[1] موسلیم‌و ئەبو داودو نەسائیش ڕیوایەتیان کردووە[2].

﴿قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِن رَّبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ مِن قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾﴾

نەهی کردن لە هاوەڵ دانان بۆ خوداو فەرماندان بە یەکخوا پەرستی و بەڵگەهێنانەوە لەسەری

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِن رَّبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ بڵێ: من پاش ئەو بەڵگانەی لە لایەن پەروەردگارمەوە بۆم هاتووە، ڕێم نەدراوە ئەو شتانە بپەرستم کە (خوا نین‌و) ئێوە هانایان پێ دەبەن، هەر فەرمانم پێدراوە خۆم بسپێرم بە ڕاهێنەری گشت جیهان. خودای مەزن دەفەرمووێت ئەی موحەممەد (ﷺ) !بڵێ بەو کەسانەی کە شەریك بۆ خودا دادەنێن، خودای گەورە ڕێی نەداوە کەسێکی تر بپەرستێت غەیری ئەو. لە بت‌و دارو بەردو مرۆڤ. وە ڕوون‌و ئاشکرایە کە هیچ کەس شایەنی پەرستن نیە، ئەو خودا خاوەن دەسەڵات‌و مەزنە نەبێت. وە دەفەرمووێت: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ مِن قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ هەر ئەوە ئێوەی دروست کرد لە قوڕێك‌و پاشان لە تنۆکێك‌و پاشان لە خوێنێکی بەستوو پاشان دەتانهێنێتەدەر بە ساوایی‌و پاشان بە خۆدا دێن هەتادەبن بە لاوێکی بەهێزو پاشان بە پیری دەگەن‌و هێندێکیشتان بەر لەوە پیر ببن دەمرن. هەتا دەگەن بە ئەو کاتەی بۆتان

[1] أحمد (٤/٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] مسلم (١/٤١٥/٤١٦)، ابو داود (٢/١٧٣/١٧٤)، النسائي (٦٩/٧٠).

دیاری کراوە، شایەت (لە خۆتـان) ڕامێـنن. واتـە: هـەر ئـەو خودایـە کـە بـەم هـەموو پلـەو قۆناغانـەدا دەتانبات و تێتان دەپەڕێنێت کە شەریکی نیەو هەر بە فـەرمان و بڕیارو بەرنامـەی ئـەو هـەموو شتێك دەبێت، ﴿وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ مِن قَبْلُ﴾ واتە: هەندێکتان پـێش ئـەوەی لـە دایك ببێـت و بێتـە سـەر ئـەم دنیایە دەمرێت و لە باری دایکی دەچێت، وە هەنـدێکیش بـە منـداڵی و بـە لاوی دەبێتـە پیاوێکی تـەواو دەمرێت و هەندێکیش بـە پـیری دەمرێـت وەك خـوای باڵادەست دەفـەرمووێت: ﴿لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ ۚ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾[1] واتـە: بـۆ ئـەوەی ڕوونـی بکەینـەوە بـۆ ئێـوەو لـە منداڵانـدا دەیهێڵینەوە (ڕایدەگرین) ئەو (بێچو)ەی بمانەوێت (لەبارنەچێت) تا کـاتێکی دیـاریکراو. خـوای گـەورە لێـرەدا دەفـەرمووێت: ﴿وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ ئیبنـو جـورەیج دەڵێـت: بەشـكو قیامـەتتان وەبیربێتـەوە! پاشـان خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ﴾ هەر خۆیەتی ژین دەدات و دەشمرێنێت. هەر کارێکی بوێت، هـەر پێـی بڵـێ: ببە دەبێت، ﴿هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ واتە: هەر ئەوە دەژێنێت و دەمرێنێت کەسی تر توانـای ئـەوەی نیـە تـەنها خـودا نـەبێت، ﴿فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ﴾ واتـە: هـەر فـەرمانێك بـدا كـەس ناتوانێت ڕێی لێ بگرێت بەڵکو مەیلی لە هەر شتێك بێت مەگین دەبێت.

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ (٦٩) الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (٧٠) إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ (٧١) فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ (٧٢) ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ (٧٣) مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَل لَّمْ نَكُن نَّدْعُو مِن قَبْلُ شَيْئًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ (٧٤) ذَٰلِكُم بِمَا كُنتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ (٧٥) ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ (٧٦)﴾

پاشەڕۆژی ئەو خوانەناسانەی چەنەبازی دەکەن

خوای مەزن دەفـەرمووێت: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ﴾ ئـاخۆ ئەوانـەت نـەدیوە کـە لـە نیشانەکانی خـودا دەمـەدەمێ دەکـەن، چـۆن ڕێ لـە خـۆ دەگـۆڕن؟ خـوای گـەورە دەفـەرمووێت بـە پێغەمبـەر(ﷺ) ئـاخۆ ئـەی موحەممـەد تـۆ بـە لاتـەوە سـەیر نیـە ئـەو کەسانەی کـە خوانەناسن دەمەدەمێ دەکەن دەربارەی نیشانەکانی خودا، دەیانەوێت بە قسەی پڕوپـوچ بـەرەنگاری

[1] الحج (٥).

حەق ببنەوە، چەندە سەرلێ شێواون‌و ڕێ لێتێکچوون‌و لە ڕێی ڕاست ترازاون، ﴿ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِٱلْكِتَٰبِ وَبِمَآ أَرْسَلْنَا بِهِۦ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ ئەو کەسانەی کە هەر بڕوایان نەهێنا بەم قورئانەو بەو شتانەی پێغەمبەرانمان بۆ ناردوون، زۆر ناخایەنێت تێدەگەن. ﴿ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِٱلْكِتَٰبِ وَبِمَآ أَرْسَلْنَا بِهِۦ رُسُلَنَا﴾ واتە: ئەوانەی بڕوایان بە قورئان نەهێناو بەو ئامۆژگاری‌و ڕێ نیشاندان‌و ڕوونکردنەوانەی کە بە پێغەمبەرەکاندا بۆمان ناردن، ﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ بەم زووانە تێدەگەن. ئەمە هەڕەشەیەکی زۆر توندو بەڵێنێکی جەخت لەسەر کراوە لە لایەن خودای خاوەن دەسەڵاتەوە بۆ ئەوانە. وەك لە ئایەتێکی تردا دەفەرمووێت: ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ﴾[1] واتە: وای بۆ بێباوەڕان لەو ڕۆژەدا. خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿إِذِ ٱلْأَغْلَٰلُ فِىٓ أَعْنَٰقِهِمْ وَٱلسَّلَٰسِلُ يُسْحَبُونَ﴾ ئەوساکە هەر یەك چەند تەوقی لە ملدایەو بە زنجیر ڕایاندەکێشن. واتە: وان بە دەستی(زەبانیە)کانی جەهەنەمەوە ڕایاندەکێشن بە ڕووداو جارێك لە ئاوەکوڵیان هەڵدەکێشن‌و پاشان لەناو جەهەنەمدا دەیانسوتێنن. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِى ٱلْحَمِيمِ ثُمَّ فِى ٱلنَّارِ يُسْجَرُونَ﴾ بۆ ناو ئاوێکی زۆر گەرم‌و لە دوای ئەوە لەناو ئاگردا گڕدەدرێن. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِى يُكَذِّبُ بِهَا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ ءَانٍ﴾[2] واتە: ئەمە ئەو دۆزەخەیە کە تاوانباران بە درۆیان دەزانی، هاتوچۆ دەکەن لە نێوان ئەو (دۆزەخە)و ئاوی زۆر گەرمدا. دوای ئەوەی خوای مەزن باسی خواردن‌و خواردنەوەکانی کردن کە زەقنەموت‌و ئاوەکوڵە دەفەرمووێت: ﴿ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى ٱلْجَحِيمِ﴾[3] واتە: بێگومان دواتر گەڕانەوەیان بۆ دۆزەخە. وە لە چەند ئایەتێکی تردا دەفەرمووێت: ﴿وَأَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِى سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا۟ يُصِرُّونَ عَلَى ٱلْحِنثِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا۟ يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَءَابَآؤُنَا ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ إِنَّ ٱلْأَوَّلِينَ وَٱلْءَاخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ ٱلْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَءَاكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴿٥٣﴾

[1] المرسلات (١٥).

[2] الرحمن (٤٣ـ٤٤).

[3] الصافات (٦٨).

فَشَٰرِبُونَ عَلَيۡهِ مِنَ ٱلۡحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَٰرِبُونَ شُرۡبَ ٱلۡهِيمِ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا نُزُلُهُمۡ يَوۡمَ ٱلدِّينِ ﴾[1] واتە: وە هاوڕێیانی دەستە چەپ، کام هاوڕێیانی لای چەپ؟، لە ناو گڕی دۆزەخ و ئاوی لە کوڵ دان، وە لە سێبەری چرەدوکەڵی ڕەش دان، نەفێنکە و نە کەڵکیشی هەیە، پاشان ئێوە ئەی گومڕایانی بێباوەڕان، بێگومان لە (بەری) درەختی ژەقنەمووت (دەخۆن) جا ورگی خۆتانی لێ پڕ دەکەن، ئەنجا کوڵاوی بەسەردا دەخۆنەوە، دەی خۆنەوە وەکو خواردنەوەی (حوشترانی) تینوو، ئەمە میوانداری ئەوانە لە ڕۆژی قیامەتدا. وە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ شَجَرَتَ ٱلزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ ٱلۡأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَٱلۡمُهۡلِ يَغۡلِي فِي ٱلۡبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلۡيِ ٱلۡحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَٱعۡتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلۡجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّواْ فَوۡقَ رَأۡسِهِۦ مِنۡ عَذَابِ ٱلۡحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقۡ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَٰذَا مَا كُنتُم بِهِۦ تَمۡتَرُونَ﴾[2] واتە: بێگومان درەختی ژەقنەمووت، خۆراکی تاوانبارە (کافرە)، وەکو خڵتەی ڕۆن و زەیتون لەناو سکەکاندا دەکوڵێت، هەروەکو کوڵانی ئاوی یەکجار گەرم،ئا (ئەو کافرە) بگرن و بە توندی ڕایکێشن تا (دەیبەنە) ناوەڕاستی دۆزەخ، پاشان بیڕژن بەسەر سەریدا هەندێ لە ئاگرو ئاوی زۆر گەرم، (پێی دەوترێت) بیچێژە چونکە بە ڕاستی تۆ بە دەسەڵات و بەڕێزی (گاڵتەی پێ دەکرێت)، بێگومان ئەمە ئەو سزایەیە ئێوە گومانتان لێی هەبوو. واتە: ئەم قسانەیان پێ دەوترێت بۆ سوکایەتی پێکردن و کەم سەیرکردن و گاڵتەپێکردن و سەرزەنشتکردنیان، ﴿ثُمَّ قِيلَ لَهُمۡ أَيۡنَ مَا كُنتُمۡ تُشۡرِكُونَ﴾ ئەم جارە لێیان دەپرسن: کوان ئەوانە دەتانوت: شەریکی خودان. واتە پێیان دەڵێن: کوان ئەو بتانەی کە ئێوە دەتانپەرستن غەیری خودا. ئاخۆ ئەمڕۆ فریاتان دەکەون؟ ﴿قَالُواْ ضَلُّواْ عَنَّا بَل لَّمۡ نَكُن نَّدۡعُواْ مِن قَبۡلُ شَيۡـٔٗاۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾ دەڵێن: لەبەر چاومان ونن، خۆ ئێمە لەسەر دنیاش بووین، غەیری خودامان نەدەپەرست. خودا ئاوا خوانەناسان گومڕا دەکات. ﴿مِن دُونِ ٱللَّهِۖ قَالُواْ ضَلُّواْ عَنَّا﴾ واتە: ڕۆیشتن و هیچ سودێکیان بە ئێمە نەگەیاند، ﴿بَل لَّمۡ نَكُن نَّدۡعُواْ مِن قَبۡلُ شَيۡـٔٗا﴾ واتە: ئینکاری دەکەن کە هەرگیز غەیری خودایان پەرستبێت، وەك خوای گەورە لە سورەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿ثُمَّ لَمۡ تَكُن فِتۡنَتُهُمۡ إِلَّآ أَن قَالُواْ وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشۡرِكِينَ﴾[3]. بۆیە خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾ واتە: ئا بەو شێوەیە خودا خوانەناسان گومڕا دەکات، ﴿ذَٰلِكُم بِمَا كُنتُمۡ تَفۡرَحُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَبِمَا كُنتُمۡ

---

[1] الواقعة (٤١ـ٥٦).

[2] الدخان (٤٣ـ٥٠).

[3] الانعام (٢٣).

تَمۡرَحُونَ ﴾ سا ئەمە گڕی گیانتان بێت! چونکە ئێوە لەسەر زەمین لە ناڕەوا کەیفتان دەکرد، بادیی هەواییتان دەنواند. واتە: فریشتەکان پێیان دەڵێن: ئەوەی ئێستا بەسەرتان دێت بە هۆی ئەوەوەیە کە ئێوە لە دنیادا لە خۆتان بایی بووبوون و هۆشتان بە خۆتانەوە نەمابوو بە ناهەق فیزتان دەکردو خۆتان بەزل دەزانی، ﴿ ٱدۡخُلُوٓاْ أَبۡوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَاۖ فَبِئۡسَ مَثۡوَى ٱلۡمُتَكَبِّرِينَ ﴾ لە دەرگاکانی جەهەنەم بچنە ئەودیوو تاهەتایە لەوێدا بمێننەوە، جێگەی خۆبەزلزانەکان چەند ناخۆشەو پڕە لە جەزرەبەی توندو تیژو سوکایەتی پێکردن لەبەر ئەوەی کە بڕوایان بە نیشانەکانی خودا نەدەکردو گاڵتەیان پێدەهات و فیزیان دەکرد. والله أعلم.

﴿ فَٱصۡبِرۡ إِنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞۚ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعۡضَ ٱلَّذِي نَعِدُهُمۡ أَوۡ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيۡنَا يُرۡجَعُونَ ﴿٧٧﴾ وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا
رُسُلٗا مِّن قَبۡلِكَ مِنۡهُم مَّن قَصَصۡنَا عَلَيۡكَ وَمِنۡهُم مَّن لَّمۡ نَقۡصُصۡ عَلَيۡكَۗ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأۡتِيَ بِـَٔايَةٍ
إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ فَإِذَا جَآءَ أَمۡرُ ٱللَّهِ قُضِيَ بِٱلۡحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلۡمُبۡطِلُونَ ﴿٧٨﴾ ﴾

فەرماندان بە خۆڕاگری و مژدەدان بە سەرکەوتن

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ فَٱصۡبِرۡ إِنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞۚ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعۡضَ ٱلَّذِي نَعِدُهُمۡ أَوۡ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيۡنَا يُرۡجَعُونَ ﴾ سا بوەستە، چونکە بەڵێنی خودا ڕاستە، یان هێندێکت لەو بەڵێنەی پێیان دەدەین، نیشان دەدەین، یان مەرگت بەسەردا دەێنین (هەرچۆنێك بێت) هەموو لایەك هەر دەهێنینەوە لای خۆمان. خوای گەورە فەرمان دەدات بە پێغەمبەر(ﷺ) کە خۆڕاگرێت لەسەر باوەڕنەهێنانی ئەوانەی کە بڕوای پێ ناکەن لە هۆزەکەی چونکە گومانی تێدا نیە کە خودا ئەو بەڵێنەی کە پێی داوی بۆت جێبەجێ دەکات لە یارمەتیدان و سەرکەوتن بەسەریانداو پەشەڕۆژ هەر بۆ تۆو ئەو کەسانەیە کە شوێنی تۆ کەوتوون لە دنیاو لە قیامەتدا، ﴿فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعۡضَ ٱلَّذِي نَعِدُهُمۡ﴾ واتە: ڕاوەستە هەندێ لەو بەڵێنانەی کە پێیان دەدەین نیشانی تۆش دەدرێت هەر لە دنیادا، هەر واش بوو خوای هێژا چاوی پێغەمبەرو (ﷺ) خاوەن باوەڕانی ڕۆشن کردەوەو دڵخۆشی کردن بە لەناودانی ئەوانەی خۆیان بە گەورەو پیاو ماقوڵانی ئەوان دەزانی لە جەنگی بەدرداو پاشان خوای مەزن مەککەو دورگەی عەرەبیشی بۆ ڕزگارکردن لە ژیانی پێغەمبەردا (ﷺ). وە دەفەرموێت: ﴿أَوۡ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيۡنَا يُرۡجَعُونَ﴾ واتە: یان دەیانمرێنین و سزای توندو تیژیان پی دەچێژین لە ڕۆژی قیامەتدا، پاشان خوای مەزن دڵی پێغەمبەر(ﷺ) خۆش دەکات دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلٗا مِّن قَبۡلِكَ مِنۡهُم مَّن قَصَصۡنَا عَلَيۡكَ وَمِنۡهُم مَّن لَّمۡ نَقۡصُصۡ عَلَيۡكَۗ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأۡتِيَ بِـَٔايَةٍ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ فَإِذَا جَآءَ أَمۡرُ ٱللَّهِ قُضِيَ

بِٱلۡحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلۡمُبۡطِلُونَ ﴾ لەپێش تۆشداگەلێ پێغەمبەرمان ناردن،بەسەرهاتی هێندێکیانمان بۆ باس کردووی، هەیشن کە باسمان نەکردوون. هیچ پێغەمبەرێك ناتوانێ هەتا خودا ئیزنی نەدات، هیچ بەڵگەیەك نیشان بدات. هەر کاتێك فەرمانی خودا هات. دەبێت ڕاستی بە کاری مەردم ڕابگاتو هەرکێ لەسەر پڕوپوچن تێدا دەچن. ﴿وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلٗا مِّن قَبۡلِكَ مِنۡهُم مَّن قَصَصۡنَا عَلَيۡكَ﴾ وەك خوای گەورە لە سورەتی (النساء)دا فەرموویەتی: ﴿وَرُسُلٗا قَدۡ قَصَصۡنَٰهُمۡ عَلَيۡكَ مِن قَبۡلُ وَرُسُلٗا لَّمۡ نَقۡصُصۡهُمۡ عَلَيۡكَۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكۡلِيمٗا ﴾[1] واتە: وە پێغەمبەرانێك بێگومان بەسەرهاتەکانیانمان گێڕاوەتەوە بۆت لەمەوپێشو پێغەمبەرانێك بەسەرهاتەکانیانمان نەگێڕاوەتەوە بۆتو خوا قسەی کرد لەگەڵ موسا بە قسەکردن. واتە: هەندێ لەو پێغەمبەرانەمان بۆ باس کردووی کە گەلەکانیان چۆن بڕوایان پێ نەهێناون، پاشان سەرکەوتنو پاشەڕۆژ هەر بۆ ئەو پێغەمبەرانە بوو (سەلامی خوایان لێ بێت)، ﴿وَمِنۡهُم مَّن لَّمۡ نَقۡصُصۡ عَلَيۡكَ ﴾ کە زۆر زۆرتر بوون لەو پێغەمبەرانەی (سەلامی خوایان لێ بێت) کە بۆمان باس کردووی. وەك لە سورەتی (النساء)دا کە لە پێشەوە باسمان کردو ڕوونمان کردەوە، ﴿وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأۡتِيَ بِـَٔايَةٍ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِ﴾ واتە: هەرگیز هیچ پێغەمبەرێك نەبووە کە موعجیزەیەکی هێنابێت بۆ گەلەکەی مەگین خودای گەورە ئیزنی داوە کە ئەو موعجیزەیە بەکاربێنێتو بیکاتە بەڵگە لەسەر ڕاستی ئەو پەیامەی کە بۆی هێناون، ﴿فَإِذَا جَآءَ أَمۡرُ ٱللَّهِ﴾ هەر وەختێك کە سزاو جەزرەبەی خوا دەوری خوانەناسانی دا، ﴿قُضِيَ بِٱلۡحَقِّ﴾ خودا فەرمانی خۆی بەجێ دەهێنێ و خاوەن باوەڕان ڕزگار دەکاتو خوانەناسانیش لەناو دەبات بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلۡمُبۡطِلُونَ ﴾ واتە: ئەوانەی خەریکی شتی پڕوپوچن لەناو دەچن.

﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَنۡعَٰمَ لِتَرۡكَبُواْ مِنۡهَا وَمِنۡهَا تَأۡكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمۡ فِيهَا مَنَٰفِعُ وَلِتَبۡلُغُواْ عَلَيۡهَا حَاجَةٗ فِي صُدُورِكُمۡ وَعَلَيۡهَا وَعَلَى ٱلۡفُلۡكِ تُحۡمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ فَأَيَّ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ تُنكِرُونَ ﴿٨١﴾﴾

ئاژەڵ (مەڕوماڵات)یش دیسان لە بەهرەو نیشانەکانی خودایە

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَنۡعَٰمَ لِتَرۡكَبُواْ مِنۡهَا وَمِنۡهَا تَأۡكُلُونَ ﴾ هەر خودایە ماڵاتی بۆ پەیداکردن، هەتا ئێوە سواریان بنو لێیان بخۆن. خوای گەورە منەت دەکات بەسەر

---

[1] النساء (١٦٤).

عەبدەكانیدا كە ئەو هەموو گیانەوەرەی بۆ دروست كردوون وەك وشترو ڕەشەوڵاغو بزنو مەڕو هەندێ ئەوانە بۆ سواری بەكاریان دێننو هەندێكیشیان لێیان دەخۆن بۆ نموونە وشتر گۆشتەكەی دەخورێتو بۆ سواریو بار لێنان بەكار دەهێنرێت. لە شوێنێكەوە بۆ شوێنێكی تر با زۆر دووریش بێت ڕەشەوڵاغیش گۆشتی دەخورێتو شیریشی دەخورێتەوەو زەمینی پێ دەكێڵرێت. مەڕو بزن گۆشتیان دەخورێتو شیریان دەخورێتەوە. ئەمانە هەموویان موو خوریەكەیان لێ دەكرێتەوەو بەكاردەهێنرێت بۆ پێویستی ناوماڵو جلوبەرگ، وەك چۆن بە درێژی لە سورەتی (الانعام)و (النحل)دا باسكراوەو ڕوون كراوەتەوەو لە چەند شوێنی تریشدا لە قورئاندا باسیان هاتووە. بۆیە خوای مەزن لێرەدا فەرموویەتی: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَنْعَـٰمَ لِتَرْكَبُوا۟ مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴾ وە دەفەرمووێت: ﴿ وَلَكُمْ فِيهَا مَنَـٰفِعُ وَلِتَبْلُغُوا۟ عَلَيْهَا حَاجَةً فِى صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى ٱلْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴾ گەلێك بەهرەی تریشیان بۆ ئێوە هەیە، ئەو نیازەی لە دڵتاندایە، لەسەریان پێكی دەهێننو لەسەر كەشتیش هەڵدەگیرێن. وە دەفەرمووێت: ﴿وَيُرِيكُمْ ءَايَـٰتِهِۦ فَأَىَّ ءَايَـٰتِ ٱللَّهِ تُنكِرُونَ ﴾ زۆرێك لە نیشانانی خۆی، دەخاتە بەر چاوی ئێوە، ئێوە حاشا لە كام نیشانەی خودا دەكەن. ﴿وَيُرِيكُمْ ءَايَـٰتِهِۦ﴾ نیشانەكانی خۆی لە بوونەوەرو لە گیانی خۆتاندا، دەخاتە بەر چاوتان، ﴿فَأَىَّ ءَايَـٰتِ ٱللَّهِ تُنكِرُونَ ﴾ واتە: ناتوانن ئینكاری هیچ بەڵگەیەكی خودا بكەن مەگەر بە لاساریو خۆبەزلزانین.

﴿ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً
وَءَاثَارًا فِى ٱلْأَرْضِ فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَـٰتِ فَرِحُوا۟ بِمَا
عِندَهُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥ
وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِۦ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَـٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى
عِبَادِهِۦ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾ ﴾

پەندوەرگرتن لە ژیانی پێشینەكان

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَءَاثَارًا فِى ٱلْأَرْضِ فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ﴾ ئاخۆ هەرگیز بە زەمیندا نەگەڕاون كە بزانن ئاكامی پێشینەكانیان بە كوێ گەیشت؟ كە لەمانە زۆرترو بەهێزتریش بوون، شوێنەواریشیان لە زەویدا پتر ماوە. سا هەرچی كۆیان كردەوە، هیچ بەهرەیەكی بۆ نەدان. خوای گەورە باسی گەلە پێشینەكانمان بۆ دەكات كە لە دێرزەمانەوە بڕوایان بە پێغەمبەرەكانیان

نەکردووە، چیان بەسەر هاتووە لە سزاو جەزرەبەی توندی خودا لەگەڵ ئەو هەموو هێزو توانایەدا کە بوویانەو ئەو هەموو سامانەی کە کۆیان کردبووەوەو لەسەر زەمیندا مایەوەو بەجێیان هێشت. هیچی فریایان نەکەوتو بە ئەندازەی قورسی گەردیلەیەك سودی پێی نەگەیاندنو لە سزای خوا لای نەدان، لەبەر ئەوەی کاتێك کە پێغەمبەرانیان بۆ هات (سەلامی خوایان لێ بێت) بە پەیامی ڕوونو نیشانەی ئاشکراو بەڵگەی بەهێزەوە، لایان لێ نەکردنەوەو ڕوویان تێ نەکردن، خۆیان بێنیاز کردبوو لەوەی کە ئەو پێغەمبەرانە (سەلامی خوایان لێ بێت) بۆیان هێنابوون، وایان دەزانی ئەمان لەوان شارەزاترن. موجاهید دەڵێت: وتیان ئێمە لەوانە زاناترینو هەرگیز پێغەمبەرمان بۆ ڕەوانە ناکرێتو سزایش نادرێین.[1] سودی دەڵێت: دڵخۆش بوون بەو زانیاریەی کە بوویان بە هۆی نەفامیانەوە.[2] سزایەکی وایان بۆ هات لە لایەن خوداوە کە نەیانتوانی خۆیانی لەبەردا بگرنو شوێن نەبوو ڕووی تێبکەن. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَلَمَّا جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَرِحُواْ بِمَا عِندَهُم مِّنَ ٱلۡعِلۡمِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ﴾ کە پێغەمبەرانی ئێمە بە نیشانەی ئاشکراوە چوونە لایان بەو هۆیە گوایە زۆر دەزانن دڵیان خۆش بوو، کەچی ئەوەی ئەوان گەمەیان پێدەکرد، دەوری لێدان. ﴿وَحَاقَ بِهِم﴾ واتە: دەوری لێدان، ﴿مَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ﴾ واتە: بڕوایان نەدەکردو بە دووریان دەزانی شتی وا ڕووبدات هەتا ئەو سزایە دەوری دان، ﴿فَلَمَّا رَأَوۡاْ بَأۡسَنَا قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَحۡدَهُۥ وَكَفَرۡنَا بِمَا كُنَّا بِهِۦ مُشۡرِكِينَ﴾ کاتێك دیتیان بەڵای ئێمەیان دێتەسەر، وتیان: ئیتر خوای تاقانە دەناسینو لەو شتانەی کەدەمانوت:ئەمانە شەریکی خودان،ئێستا حاشا دەکەین. ﴿فَلَمَّا رَأَوۡاْ بَأۡسَنَا﴾ کاتێك بۆیان دەرکەوت کە سزای خودا هاتووەو دەرباز نابن. ﴿قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَحۡدَهُۥ وَكَفَرۡنَا بِمَا كُنَّا بِهِۦ مُشۡرِكِينَ﴾ واتە: دەیانوت: خودا تاكو تەنهایەو حاشایان دەکرد لەو شتانەی کە دەیانپەرست، بەڵام لە کاتێکدا کە جێی پەشیمانی نیەو بڕوبیانوو هیچ سوودێکی نیە. وەك ئەوەی کە فیرعەون کاتێك زانی ئیتر ڕزگاری نابێتو خەریکە دەخنکێتو ئاو دایدەپۆشێت، وتی: ﴿ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِيٓ ءَامَنَتۡ بِهِۦ بَنُوٓاْ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ﴾[3] واتە: بڕوام هێنا کە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لە ئەو (خوایە) نەبێت کە نەوەی ئیسرائیل بڕوایان پێ هێناوە وە منیش لە موسڵمانانم. خوای مەزنیش فەرموویەتی: ﴿ءَآلۡـَٰٔنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ

---

[1] الطبري (٢١/٤٢٢).

[2] الطبري (٢١/٤٢٢).

[3] يونس (٩٠).

﴿وَكُنتَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ﴾[1] واتە: ئێستا (باوەڕدێنێت؟) کە بێگومان لەوەپێش سەرپێچیت کردو تۆ لە خراپەکاران‌و تێکدەران بوویت. واتە: خودا پەشیمانیەکەی لێ قەبوڵ نەکرد، چونکە خودا دوعاکەی موسای قەبوڵ کردبوو کە کردبووی لە فیرعەون وەختێك فەرمووی: ﴿وَٱشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا۟ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ﴾[2] واتە: دڵەکانیان ڕەق‌و ڕەش بکە چونکە بڕوا نامێنن هەتا دەبینن سزای سەختی ئازاردەر. وە هەر بەم شێوەیە خوای مەزن لێرەدا فەرموویەتی: ﴿فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِۦ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ پاش دیتنی سزای ئێمە، بڕواهێنان قازانجی نەگەیاند ئەمە ڕێ‌و شوێنی خودایە، دەربارەی هەموو عەبدانی هەر وا بووە، لەو کاتەدا هەر ئەوانەی خوانەناس بوون، زەرەریان کرد. واتە: ئەمە بڕیاری خودایە بۆ هەر کەسێك کاتێك سزا دەبینێت‌و چاری نامێنێت‌و پەشیمان دەبێتەوەو دەڵێت (خوایە پەشیمانم) لێی وەرناگیرێت. بۆیە لە فەرمودەی سەحیحدا هاتووە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (خوای مەزن پەشیمانی (تەوبەی) عەبدی وەردەگرێت هەتا نەگاتە غەرغەرە).[3] واتە: هەتا ئەو کاتەی کە گیان دەگاتە قوڕقوڕاگەو هیچ چارێکی نامێنێت، خەریکە گیانی دەردەچێت‌و لە نالەی مردندایەو فریشتەی گیان کێشان ئامادەی گیان کێشانیەتی ئا لەو کاتەدا پەشیمانی وەرناگیرێت. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ واتە: لەو کاتەدا ئەوانەی خوانەناسن، زەرەریان کردووە.

---

[1] یونس (٩١).

[2] یونس (٨٨).

[3] ابن ماجە (٢/١٤٢٠)، لە پێشەوە پلەکەی دیاری کراوە.

تەفسیری سورەتی (فصلت)

لە مەککەدا هاتووەتە خوارەوە

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿حمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٢﴾ كِتَٰبٌ فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا
وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾ وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا فِىٓ أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ وَفِىٓ ءَاذَانِنَا وَقْرٌ
وَمِنۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَٱعْمَلْ إِنَّنَا عَٰمِلُونَ ﴿٥﴾﴾

سیفەتی قورئان و (پەیڤینی) نەیارەکانی

خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿حمٓ﴾ حـا، مـیم. ﴿تَنزِيلٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾(ئـەم قورئانــە) هاتووەتەخوار لەو کەسەوە کە بەسۆزی دلۆڤانە. واتـە: ئـەو قورئانـەی کـە هاتووەتـەخوار لـە خـوای بەسۆزی دلۆڤانەوە. وەك ئەم ئایەتـەی کـە خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ قُلْ نَزَّلَهُۥ رُوحُ ٱلْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ ﴾[1] واتــە: بلــێ جوبرەئیـل دای بەزانـدووە لـە لایـەن پەروەردگارتـەوە بـە ڕاسـتی. وە دەفـــــەرمووێت: ﴿وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴾[2] واتە: وە بە ڕاستی ئەم (قورئـان)ە دابـەزێنراوی پـەروەردگاری جیهانیانـە، جوبرەئیلی ئـەمین هێنایـە خوارەوە، بۆ سەر دڵی تۆ بۆ ئەوەی لە ترسێنەران بـی. پاشـان دەفـەرمووێت: ﴿كِتَٰبٌ فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾ کتێبێکە نیشانەکانی بە ڕوونـی شـی کراوەتـەوە، بـە زمـانی عەرەبیـە، بـۆ خـەڵکانێك کەشـت دەزانـن. ﴿كِتَٰبٌ فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥ﴾ واتـە: کتێبێکـە ماناکـانی شـی کراوەتـەوەو بەرنامـەکانیش زۆر بـەڕێکی دامـەزراوە ﴿قُرْءَانًا عَرَبِيًّا ﴾ واتـە: قورئانێکـە بـە زمـانی عـەرەبی هـاتووەو ماناکانی ڕوون و ئاشکرایەو بە جوانی شی کراوەتـەوە، ڕشتەکانیشی دیارەو هـیچ گیروگرفتێکی تێدا نیە. وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ﴾[3] واتە: ئەمـە کتێبێکە ئایەتەکانی داڕێژراوە پاشان ڕوون کراوەتەوە لە لایەن (خوای) کاردروستی زاناوە. واتـە: ئـەم قورئانە لەڕووی دەسـتە واژەکانیەوەولـەڕووی ماناکانـشیەوە موعجیزەیـە، ﴿ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ

---

[1] النحل (١٠٢).

[2] الشعراء (١٩٢ـ١٩٤

[3] هود (١).

وَلَا مِنۡ خَلۡفِهِۦۖ تَنزِيلٌ مِّنۡ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾[1] واتە: بەتاڵ ڕووی تێ ناکات نە لە ئێستاو نە لە دواڕۆژدا (نە بە لێ کەم کردن نە بە لێ زیادکردن) چونکە نێردراوەتە خوارەوە لە لایەن (خوای) کاردروستی ستایش کراوەوە. وە دەفەرمووێت: ﴿ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعۡرَضَ أَكۡثَرُهُمۡ فَهُمۡ لَا يَسۡمَعُونَ ﴾ مژدەدەرو ترسێنەرەوکەچی زۆربەیان خۆیان لێ بواردووەو ئامادە نین کە ببیسن. ﴿ بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾ واتە: جارێك مژدە دەدات بە خاوەن باوەڕان‌و جارێکیش خوانەناسان دەترسێنێت، ﴿فَأَعۡرَضَ أَكۡثَرُهُمۡ فَهُمۡ لَا يَسۡمَعُونَ ﴾ واتە: زۆرێك لە قورەیشیەکان لێی تێناگەن‌و خۆیانی لێ لادەدەن لەگەڵ ئەو هەموو ڕوونی‌و ئاشکراییەی قورئاندا، ﴿ وَقَالُواْ قُلُوبُنَا فِيٓ أَكِنَّةٖ مِّمَّا تَدۡعُونَآ إِلَيۡهِ وَفِيٓ ءَاذَانِنَا وَقۡرٞ وَمِنۢ بَيۡنِنَا وَبَيۡنِكَ حِجَابٞ فَٱعۡمَلۡ إِنَّنَا عَٰمِلُونَ ﴾ وتیان: لەوەی کە تۆ بۆ ئەومان بانگ دەکەی، دڵمان پەردە پۆشە لە ڕوویدا و گوێمان کەڕەو پەردەیەك هەیە لە نێوان ئێمەو تۆدا. ﴿ وَقَالُواْ قُلُوبُنَا فِيٓ أَكِنَّةٖ﴾ واتە: دڵمان داپۆشراوەو سەری گیراوە، ﴿مِّمَّا تَدۡعُونَآ إِلَيۡهِ وَفِيٓ ءَاذَانِنَا وَقۡرٞ ﴾یانی:گوێمان کەڕە لە بەرانبەر ئەوەی تۆ ئێمەی بۆ بانگ دەکەی ،(فاعمل اننا عاملون)یانی: تۆ خەریکی کاری خۆت بەوئێمەکارمان بەسەرتەوە نیەو ئێمەش خەریکی کاری خۆمان دەبین وتۆکارت بەسەرمانەوەنەبێ.

﴿ قُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٞ مِّثۡلُكُمۡ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمۡ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ فَٱسۡتَقِيمُوٓاْ إِلَيۡهِ وَٱسۡتَغۡفِرُوهُۗ وَوَيۡلٞ لِّلۡمُشۡرِكِينَ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ كَٰفِرُونَ ﴿٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمۡ أَجۡرٌ غَيۡرُ مَمۡنُونٖ ﴿٨﴾ ﴾

بانگکردن بۆ یەکخوا پەرستی

خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ قُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٞ مِّثۡلُكُمۡ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمۡ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ فَٱسۡتَقِيمُوٓاْ إِلَيۡهِ وَٱسۡتَغۡفِرُوهُۗ وَوَيۡلٞ لِّلۡمُشۡرِكِينَ ﴾ بڵێ منیش مرۆڤێکم وەکو ئێوە، خودا فەرمانم پێ دەدا پێتان بڵێم: تەنها خودایەکتان هەیە، ڕووتان هەر بەرەو ئەو بکەن، داوای لێبوردنی لێ بکەن، واوەیلا بۆ ئەو کەسانەی خودا بە تەنیا نازانن. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ قُلۡ ﴾ ئەی موحەممەد! (ﷺ) بڵێ بەو خوانەناس‌و موشریکانە: ﴿إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٞ مِّثۡلُكُمۡ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمۡ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ ﴾ واتە: منیش مرۆڤێکم وەك ئێوە خودا نیگای بۆ کردووم پێتان بڵێم: کە خودای ئێوە تەنیایە، وەك ئەو بتانە نیە کە ئێوە

---

[1] فصلت (٤٢).

دەپەرستن‌و زۆر جیاوازن لە دارو بەردو شتی تر، بەڵکو خودا، خودایەکی تاك‌و تەنهایە، ﴿فَٱسۡتَقِيمُوٓاْ إِلَيۡهِ﴾ بەدڵپاکی عیبادەتی بۆ بکەن بەو شێوەی کە فەرمانی پێکردن لەسەر زمانی پێغەمبەرەکان (سەلامی خوایان لێ بێت)، ﴿وَوَيۡلٞ لِّلۡمُشۡرِكِينَ﴾ هاوار بۆ ئەو کەسانە کە هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن، لەناو بچن‌و نەمێنن، ﴿ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ كَٰفِرُونَ﴾ ئەوانە نە زەکات دەدەن‌و نە بڕوایان بە ڕۆژی دوایی هەیە. ﴿ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ﴾ عەلی کوڕی ئەبو تەلحە دەڵێت: لە ئیبنو عەباسەوە واتە: ئەوانەی کە شایەتی نادەن کە هیچ پەرستراوێك نیە غەیری خودا.[1] عیکریمەش هەر وای وتووە.[2] ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ۝٩ وَقَدۡ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا﴾[3] واتە: (سوێند بە هەموو ئەوانە) بە ڕاستی ڕزگاری بوو ئەو کەسەی کە نەفسی خۆی پاك کردەوە، بێگومان نائومێد بوو ئەو کەسەی کە نەفسی خۆی (بە گوناه) ون‌و تاوانبار کرد. وەك ئەم ئایەتەش کە دەفەرمووێت: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ۝١٤ وَذَكَرَ ٱسۡمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ﴾[4] واتە: بە ڕاستی سەرفراز بوو ئەوەی کە خۆی پاك ڕاگرت، وە ناوی پەروەردگاری خۆی دەبات‌و ئەکەوێتە نوێژکردن (پاڕانەوە). وە دەفەرمووێت: ﴿فَقُلۡ هَل لَّكَ إِلَىٰٓ أَن تَزَكَّىٰ﴾[5] واتە: وە پێی بڵێ: ئایا دەتەوێت پاك ببیتەوە (لە گوناه). مەبەست لە زەکات لێرەدا پاك ڕاگرتنی گیانە لە ڕەوشتی ناپەسەند، گرنگترینیان پاککردنەوەی گیانە لە شیرك‌و بتپەرستی. زەکاتیماڵیش بۆیە ناونراوە بە زەکات چونکە ئەو ماڵە پاك دەکاتەوە لە حەرام‌و شتی ناڕەواو دەبێتە هۆی زۆربوون‌و زیادکردنی ئەو ماڵەو زیاتر سوود لێ وەرگرتنی‌و یارمەتی خاوەنەکەی دەدات بۆ بەکارهێنانی لە ڕەزامەندی خوای مەزندا. قەتادە دەڵێت: ئەوانەی کە زەکاتی ماڵیان نادەن. ئەم ڕایە باو ئاشکراترە لە لای زۆرینەی زانایانی تەفسیر، ئیبنو جەریریش هەمان ڕای هەڵبژاردووە.[6] بەڵام ئەم ڕایە قسەی لەسەرە، چونکە زەکات لەساڵی دووهەمی کۆچیدا فەرز کراوە لەمەدینەدا وەك زۆر کەس باسیان کردووە، ئەم ئایەتە لە مەککەدا هاتووتەخوارەوە. (اللهم) مەگەر بڵێین: دوور نیە ئەصلی خێرکردن و زەکات هەر لەسەرەتای هاتنی

---

[1] الطبري (٢١/٤٣٠).
[2] الطبري (٢١/٤٣٠).
[3] الشمس (٩ـ١٠).
[4] الاعلى (١٤ـ١٥).
[5] النازعات (١٨).
[6] الطبري (٢١/٤٣١).

پێغەمبەرەوە (ﷺ) فەرمانی پێ کرابێت وپاشان ڕێژەکانی دیاری کرابێت. وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَءَاتُواْ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ﴾[1] واتە: وە لە ڕۆژی دروێنەو چنیندا مافەکەی (زەکاتەکەی) لێ بدەن. کەچی لەپاشاندا و لەمەدینەدا (نیصاب) و (ڕێژەی زەکات) دیاری کراوە. بەئەم شێوەیە دەبێت هەردوو قسەکە یەك بخرێن. وەك چۆن ئەسلی نوێژ یەکەمجار کە واجب بوو لە پێش گزنگی خۆرو پێش ئاوابوونیدا واجب بوو،پاشان لە کاتی شەوڕەویەکەی پێغەمبەردا (ﷺ) پێش کۆچکردنی بۆ مەدینە بە ساڵو نیوێك خوای گەورە پێنج نوێژی فەرز کرد لەسەر پێغەمبەر(ﷺ)ودرێژەی مەرج و پایەکانی نوێژو ئەو شتانەی پەیوەندی بە نوێژەوە بۆ پێغەمبەر(ﷺ) ڕوون کردەوە. والله أعلم. پاش ئەوە خوای مەزن فەرمووی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ ئەوانەی خاوەن باوەڕو ئاکار چاکن، پاداشتێکی نەبڕاوەیان بۆ هەیە. موجاهیدو کەسانی تریش دەڵێن: ﴿غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ واتە: نەبڕاوەو دوایی نەهاتوو، وەك ئەم ئایەتە کە خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿مَّٰكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا﴾[2] واتە: لەو (بەهەشتە)دا بێ بڕانەوە دەمێننەوە. وە دەفەرموێت: ﴿عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ﴾[3] واتە: ئەوە بەخشینێکە بێ بڕانەوە.

﴿قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَرْضَ فِى يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۝٩ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ مِن فَوْقِهَا وَبَٰرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَٰتَهَا فِىٓ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ ۝١٠ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ۝١١ فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ فِى يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِى كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا ۚ وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَحِفْظًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ۝١٢﴾

باسی بەدیهێنانی ئەم بوونەوەرە کەمێك بە درێژی

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَرْضَ فِى يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ ئاخۆ ئێوە لە کەسێکی کە بە دوو ڕۆژ ئەم زەمینەی وەدی هێنا، حاشا دەکەنو هاوتای بۆ پەیدا دەکەن؟ ئەوە کە ڕاهێنەری هەموو جیهانە. ئەمە نارەزایی دەربڕینی خودایە لە موشریکەکان ئەوانەی کە هاوەڵ بۆ خودا دادەنێنو عەبدایەتی غەیری خودا دەکەن، ئەو خودایەی دروستکەری

---

[1] الانعام (١٤١).

[2] الكهف (٣).

[3] هود (١٠٨).

هەموو شتەو زاڵە بەسەر هەموو شتداو توانای بەسەر هەموو شتدا هەیە. ﴿قُلۡ أَئِنَّكُمۡ لَتَكۡفُرُونَ بِٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡأَرۡضَ فِي يَوۡمَيۡنِ وَتَجۡعَلُونَ لَهُۥٓ أَندَادٗا﴾ واتە: هاوتاو هاوێنەی بۆ دادەنێن لەگەڵ خوا دا دەیپەرستن، ﴿ذَٰلِكَ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ واتە: وەدیهێنەری ئەو شتانە هەر پەروەرینی جیهانە. وە لێرەدا جێی خۆیەتی کەمێك بە درێژی بڕۆینە سەر باسەکە وەك خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ﴾[1] واتە: ئاسمانەکانو زەویی لە شەش ڕۆژدا دروست کردووە. لەوێدا ئەوەی پەیوەندی بە زەمینەوە هەیە جیای کردووەتەوەو ئەوەیشی پەیوەندی بە ئاسمانەکانەوە هەیە هەر جیای کردووەتەوە. یەکەمجار باسی زەمینە کە دروست کراوە، چونکە بناغەیە، وە دەبێت هەر لە بناغەوە دەست پێ بکرێت پاشان دوای ئەوە بان دروست بکرێت، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ فَسَوَّىٰهُنَّ سَبۡعَ سَمَٰوَٰتٖ﴾[2] واتە: خوا ئەو خوایەیە کە هەرچی لە زەویدایە دروستی کردووە بۆ ئێوە لە پاشان ڕووی کردە ئاسمان ئینجا ڕێکی خستن بە حەوت ئاسمان. بەڵام ئەو ئایەتەی کە خودا دەفەرمووێت: ﴿ءَأَنتُمۡ أَشَدُّ خَلۡقًا أَمِ ٱلسَّمَآءُۚ بَنَىٰهَا ٢٧ رَفَعَ سَمۡكَهَا فَسَوَّىٰهَا ٢٨ وَأَغۡطَشَ لَيۡلَهَا وَأَخۡرَجَ ضُحَىٰهَا ٢٩ وَٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ ذَٰلِكَ دَحَىٰهَآ ٣٠ أَخۡرَجَ مِنۡهَا مَآءَهَا وَمَرۡعَىٰهَا ٣١ وَٱلۡجِبَالَ أَرۡسَىٰهَا ٣٢ مَتَٰعٗا لَّكُمۡ وَلِأَنۡعَٰمِكُمۡ﴾[3] واتە: ئایا دروستکردنی ئێوە گرانترە یان ئاسمان؟ کە دروستی کرد، باڵای بەرزکردەوەو ڕێکی خستو شەوی ئەوێی تارییك كردو دەری خست (ڕووناكی ڕۆژی)، لە پاشان زەوی ڕاخست، لێی دەرهێنا ئاویو لەوەڕی، وە شاخەکانی پتەو دامەزراند، بۆ بەهرەمەندی خۆتانو ئاژەڵتان. لەم ئایەتەوە دەردەکەوێت کە تلاندنەوەو پان بوونەوەی زەمین دوای دروستبوونی ئاسمان بووە. بەڵام دروستکردنی زەمین پێش دروستبوونی ئاسمان بووە. ئیبنو عەباسیش هەر بەو شێوەیە وەڵامی داوەتەوە وەك بوخاری باسی دەکات لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا لە سەحیحەکەیدا کە ڕیوایەتی کردووە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە دەڵێت: پیاوێك وتی بە ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت) من هەندێ شت لە قورئاندا دەبینم لێی حاڵی نابمو لێی تێناگەم، خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿فَلَآ أَنسَابَ بَيۡنَهُمۡ يَوۡمَئِذٖ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ﴾[4] واتە: لەو ڕۆژەدا هیچ خزمایەتیەك

---

[1] الاعراف (٥٤).

[2] البقرة (٢٩).

[3] النازعات (٢٧-٣٣).

[4] المؤمنون (١٠١).

نامێنێت لە نێوانیانداو پرسیاری یەکتری ناکەن (کەس لە کەس ناپرسێت).لەولاشەوە ئەفەرموێ: ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾[1] واتە: وە (لەو ڕۆژەدا) ڕوو دەکەنە یەکترو پرسیار لە یەکتر دەکەن. وە دەفەرمووێت: ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾[2] واتە: وە (لەو ڕۆژەدا) هیچ قسەو باسێك لە خودا ناشارنەوە.کەچی لەولاوە ئەفەرموێ: ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾[3] واتە: سوێند بە خوای پەروەردگارمان ئێمە بە هیچ جۆر هاوبەش دانەر نەبووین بۆ خودا.ئەوەتا لەم ئایەتەدا قسەکانیان دەشارنەوە. وە دەفەرمووێت: ﴿ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ ۚ بَنَاهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿٢٩﴾ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا﴾[4] واتە: ئایا دروستکردنی ئێوە گرانترە یان ئاسمان؟ بالآی بەرزکردەوەو ڕێکی خستو شەوی ئەوی تاریك کردو دەری خست (ڕووناکی) ڕۆژی، لە پاشان زەوی ڕاخست، لێی دەرهێنا ئاوی و لەوەڕی، وە شاخەکانی پتەو دامەزراند، بۆ بەهرەمەندی خۆتان و ئاژەڵتان. لێرەدا باسی دروستکردنی ئاسمانی کردووە لە پێش دروستکردنی زەمین کەچی لێرەدا فەرموویەتی: ﴿قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾ ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾ ئەوەتالێرەدا باسی دروست بوونی زەمین دەکات لە پێش دروست بوونی ئاسمان.هەروەها دەفەرمووێت: ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾، ﴿عَزِيزًا حَكِيمًا﴾، ﴿سَمِيعًا بَصِيرًا﴾، وەك ئەوەی ئەمانەڕووی دابێتو بەسەر چوووبێتو تێپەڕیبێت، ئیبنو عەباس (ڕەزای خوای لێ بێت)فەرموی: ﴿فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ﴾ لە فوکردنی یەکەمدا بە کەڵەشاخدایە پاشان فو دەکرێت بە کەڵەشاخدا، ﴿فَصَعِقَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ﴾[5] واتە:یەکسەر هەموو ئەوانەی لە ئاسمانەکانو زەویدان دەمرن مەگەر کەسانێك خوا بیەوێت (نەمرن). ئا لەوێدا خزمایەتی لە نێواندا نامێنێتو کەس لە کەس ناپرسێت. پاشان لە فوەکەی

---

[1] الصافات (٢٧).

[2] النساء (٤٢).

[3] الانعام (٢٣).

[4] النازعات (٢٧ــ٣٠).

[5] الزمر (٦٨).

تردایەکە، ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾ وە ئەوەی کە خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾، ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾، خـوای مـەزن دەبووریـت لەوانـەی کـە بـە دڵپـاکی خودایـان پەرستووە. خوانەناسان (ئەوانەی شەریکیان بۆ خـودا دادەنـا) دەڵێن: وەرن بـا ئێمـەش بڵێین ئێمـە موشـریك نـەبووین، خـوای مـەزن مۆر دەنێت بـە دەمیانـداو دەسـتیان دێتـە وەڵامدانـەوە. ئـا لەوێـدا دەزانرێت هیچ قسەیەك لەخودا ناشاررێتەوەوخوای گـەورە هـەمووی ئاشـكرا دەكـات. ئـا لەوێـدا: ﴿وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾[1] واتە: بێبـاوەڕان دەسـت ئەكەنـە ئـاوات خواسـتن. خـوای مـەزن لـە دوو ڕۆژدا زەمینـی دروست کردووە پاشان ئاسمانی دروست کردووە، پاشان ڕووی نا لە ئاسمانەكان‌و ڕێكی كـردن لـە دوو ڕۆژی تردا پاشان زەوی ڕاخست وڕاخستنی زەویش یانی ئەوە كە ئاوو لەوەڕگاو شاخ وزیخ و بێگیـان و تەپۆڵكەی تێدا دروسـت كـردو هـەموو ئەوانەشـی دروسـت كـرد كەلـەنێوان زەوی وئاسمانەكانـدا هەیـە ئەمەیە مانای﴿دَحَاهَا﴾كـەخوا ئەیفـەرموێت...،كەئەشفەرموێت: ﴿خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ﴾ زەمـین‌و ئـەو هەموو شتەی كە تێیدایە لە چوار ڕۆژدا دروستی كردو ئاسمانەكانیشی بە دوو ڕۆژ دروست كرد ئەوەش كە خوا ئەفـەرموێ : ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ خـودا نـاوی خـۆی هێنـاوە بـە لێبـوردەو دلۆڤـان. واتـە: هەتاهەتایە هەر لێبوردەو دلۆڤانە. خوای گەورە هیچ شـتێكی نەفـەرمووە مـەگین، هـەر وایـەو گومـانی تێدا نیە هەروا دێتـە دی ،ئیتربـا لێـت تێـك نەچـێت چـونكە هـەموو قورئـان لـە لایـەن خوداوە ڕەوانـە كراوە(چ ئەمانـەو چ ئەوانـەش). بوخـاری ڕیوایـەتی كـردووە.[2] وە دەفـەرمووێت: ﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ﴾ كـەژو كۆشـی لـە زەمـین بـەرزكردەوەو پیتی تێخست، هەر لە ماوەی چوار ڕۆژاندا، بۆ هەركێ بژێوی دەوێت (بـە یەكسانی) بـژێوی بـۆ دابـین كـردن). ﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا﴾ واتـە: چـیای لەسـەر دانـاو پیـت‌و بەرەكـەتی خسـتە سەری‌و تۆو بەروبوومی تیا ڕواندو بژێوی تەواو تێدا دابین كرد بۆ خەڵكی هەتا بـە چـاكی تێیـدا بـژین‌و تۆو بەروبوومی تێدا بچێنن‌و ڕۆزی خۆیان بە دەسـت بێـنن واتـە: لـە ڕۆژی سـێ شـەمەو چوارشـەمەدا. لەگەڵ دوو ڕۆژەكەی پێشوودا دەكاتە چوار ڕۆژ. بۆیـە خـوای مـەزن فەرموویـەتی: ﴿فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ﴾ واتە: بۆ ئـەو كەسـانەی دەیانـەوێت پرسـیار بكـەن لـەو بارەیـەوە هـەتا بیـزانن. عیكریمـەو

[1] النساء (١٠٢).

[2] فتح الباري (٨/٤١٨).

موجاهید دەڵێن: لەم ئایەتەدا: ﴿وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَٰتَهَا﴾ واتە: لە هەر سەر زەمینێکدا شتێکی بۆ دانان‌و ڕاهاتن لەگەڵی کە بۆ ئەو شوێنە نەبێت نەدەشیاو نەدەگونجا، لەوانە مێزەرە بۆ یەمەنیەکان‌و پۆشاکی ناسك‌و جوان بۆ سابووریەکان کلێتەو کلاویش کە لە ناوچەی ڕەی دا بەکار ئەهێنرا.[1] ئیبنو عەباس‌و قەتادەو سودی لەم ئایەتەدا: ﴿سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ﴾ دەڵێن: واتە: بۆ هەر کەسێك دەیەوێت پرسیار بکات لەو بارەیەوە.[2] ئیبنو زەید دەڵێت: واتە بژێوی تیا دابین کراوە لە چوار ڕۆژ بۆ هەر کەسێك بیەوێت واتە: چۆن بیەوێت بە پێی پێویستی هەر کەسێك خوای مەزن ژیانی بۆ دابین کردووەو ڕۆزی بۆ دیاری کردووە.[3] ئەم قسەیە لەو ئایەتە دەچێت کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ﴾[4] واتە: وە لە هەموو ئەو شتانەی کە داواتان کردووە پێی داون. والله أعلم. پاشان خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ﴾ واتە: پاشان ڕووی نا لە بەرزایی ئاسمان، کە ئەوسا هەر تاریکان بوو، بەوان‌و بە زەمینی وت:بە خۆشی یان ناخۆشی، دەبێت بێنە بەر فەرمانم. وتیان: وا بە خۆشی هاتین. ﴿ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ﴾ واتە: پاشان ڕووی کردە سەرەوەو ئاسمان کە هەر هەڵمی ئاو بوو کە بەرز بووبووەوە لێی لەو کاتەی کە زەمین دروست کرا، ﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا﴾ فەرمانم بەجێ بێنن چیتان پێ دەڵێم بەجێی بێنن پێتان خۆشە یان پێتان ناخۆشە، ﴿قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ﴾ واتە: وتیان: بە گوێت دەکەین هەرچی خۆت مەیلت لێیە دروست بکرێت لە فریشتەو جنۆکەو مرۆڤ ئێمە ئامادەین‌و گوێڕایەڵ‌و بەرفەرمانتین، ﴿فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ فِى يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِى كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا ۚ وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَحِفْظًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ﴾ ئەوساکە حەوت ئاسمانی لە دوو ڕۆژدا وەدی هێنا، هەر ئاسمانەو فەرمانی کاری خۆی بۆ نارد. نزیکترین ئاسمانیشمان بە چرا ڕازاندەوەو پاراستمان. خاوەن دەسەڵاتی زانا بڕیاری ئەو کارەی داوە. ﴿فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ فِى يَوْمَيْنِ﴾ واتە: لێ بووەوە لە ڕێککردنی حەوت ئاسمانەکە لە دوو ڕۆژی تردا کە ڕۆژی پێنج شەممەو هەینی بوو، ﴿وَأَوْحَىٰ

---

[1] الطبري (٢١/٤٣٦).

[2] الطبري (٢١/٤٣٨).

[3] الطبري (٢١/٤٣٨).

[4] ابراهيم (٣٤).

فِي كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا﴾ واتە: هەر ئاسمانەو فەرمانی کاری خۆی پێدرا. بە پێی پێویستی لە فریشتەو لەو شتانەی کە خودا خۆی نەبێت کەس نایزانێتو سەری لەبەر دەرناکات. ﴿وَزَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ﴾ کە بریتیە لەو ئەستێرە پرشنگدارو ڕووناکانە بۆ خەڵکی سەر زەمین. ﴿وَحِفْظًا﴾ واتە: بۆ پاراستنو چاودێری لە شەیتانەکان هەتا گوێ نەگرن لە کۆمەڵی پایەبەرزان، (الملأ الأعلى)، ﴿ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ واتە: ئەوە بڕیاری خودای خاوەن دەسەڵاتە ئەو خودایەی خاوەن دەسەڵاتە بەسەر هەموو شتێکداو زاڵو ملی پێدانەخاتو زانایە بە جوڵەو هەڵسوکەوتی هەموو وەدیهێنراوەکانی.

﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً مِّثْلَ صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ إِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ
خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوٓا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً فَإِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا عَادٌ
فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً
وَكَانُوا بِـَٔايَٰتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِيٓ أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَوٰةِ
الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْءَاخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَٰهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ
صَٰعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾﴾

ئاگادارکردنەوەی بێباوەڕان و وەبیرهێنانەوەی بەسەرهاتی عادو سەموود بۆیان

خوای مەزن دەفەرموویێت: ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً مِّثْلَ صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ﴾ ئەگەر هەر قەبوڵیان نەکرد، بڵێ: بەو هەورەتریشقەیە دەتانترسێنم کە دای لە هۆزەکەی عادو سەمود. خوای مەزن دەفەرموویێت ئەی موحەممەد بڵێ بەو موشریكو خوانەناسانە ئەگەر ئەو حەقەی کە بۆتان هاتووە قەبوڵی نەکەن کە من بۆم هێناون لە لایەن خوداوە دەتانترسێنم بە بەڵایەك کە تووشی گەلە پێشووەکان هات ئەوانەی کە بڕوایان نەهێنا بە پێغەمبەرەکانیان، ﴿صَٰعِقَةً مِّثْلَ صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ﴾ بە وێنەی ئەو هەورەتریشقەی دای لە گەلی عادو سەمود، ﴿إِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوٓا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً فَإِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ﴾ ئەوساکە پێغەمبەرەکان (چ ڕووبەڕوو چ پاشملە) لێیان نزیك دەبوونەوە کە غەیری خودا مەپەرستن، وتیان: ئەگەر پەروەردگارمان مەیلی لێ بووایە فریشتەی دادەبەزاند. ئێمە لەوەی کە ئێوەی پێی ناردراون حاشا دەکەین. ﴿إِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾ ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای مەزن

دەفەرموێت: ﴿وَٱذۡكُرۡ أَخَا عَادٍ إِذۡ أَنذَرَ قَوۡمَهُۥ بِٱلۡأَحۡقَافِ وَقَدۡ خَلَتِ ٱلنُّذُرُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦٓ﴾[1] واتە: (ئەی موحەممەد -ﷺ-!)یادی برای گەلی عاد کەوە کاتێك گەلەکەی ترساند لە (وڵاتی) ئەحقاف بێگومان پێغەمبەرانی زۆر ڕابوردون لە پێش‌و دوای ئەویشەوە. واتە: برای عاد بخە بیر خۆت کە لەو دێیەی دەوروبەر وڵاتی ئەوان هۆزەکەی خۆی ترساند کە خوا پێغەمبەرانی بۆ ڕەوانە کردن، داوایان لێ کردن کە تەنها خودا بپەرستن‌و هاوەڵی بۆ دانەنێن، مژدەیان دەدانی‌و دەیانترساندن لەو بەڵایانەی خودای گەورە تووشی ئەو خوانەناسانەی کرد، وە ئەو هەموو بەهرەیەی کە خودا دای بە دۆستانی خۆی. دوای ئەو هەموو ئامۆژگاریە، بڕوایان نەهێناو دژایەتیان دەکردو لەسەر گومڕایی خۆیان هەر بەردەوام بوون‌و دەیانوت: ﴿لَوۡ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةٗ﴾ واتە: ئەگەر خودا پێغەمبەری ڕەوانە بکردایە فریشتەی لە لایەن خۆیەوە ڕەوانە دەکرد، ﴿فَإِنَّا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ﴾ یانی :ئەی ئێوەی مرۆڤ ، ﴿كَٰفِرُونَ﴾ واتە: بڕواتان پێ ناکەین چونکە ئێوەش وەك ئێمە مرۆڤن. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿فَأَمَّا عَادٞ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَقَالُواْ مَنۡ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةًۖ أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِي خَلَقَهُمۡ هُوَ أَشَدُّ مِنۡهُمۡ قُوَّةٗۖ وَكَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَجۡحَدُونَ﴾ واتە: جا هۆزی عاد لە ناڕەوا خۆیان لەو سەر زەمینەدا بە زل زانی. دەیانوت: کوا؟ کێ لە ئێمە بەهێزترە؟ هەر وا بە نیشانەکانمان بێباوەڕ بوون. ﴿فَأَمَّا عَادٞ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ﴾ واتە: هۆزی عاد خۆیان بە زل دەزانی لەسەر زەمینداو سەرپێچی‌و لاساریان دەکردو یاخی بوون بەبێ هیچ مافێك، ﴿وَقَالُواْ مَنۡ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً﴾ واتە: بە بەهێزی خۆیاندا دەنازین و وایان دەزانی ئەو بەهێزییەیان لە تۆڵەی خوا دەیانپارێزێت. ﴿أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِي خَلَقَهُمۡ هُوَ أَشَدُّ مِنۡهُمۡ قُوَّةٗ﴾ واتە: ئاخۆ بیر ناکەنەوەو نابینن ئەوەی ئەوان لە ڕوویدا دەوەستن، ئەو خودا گەورەو خاوەن دەسەڵاتەیە کە هەموو شتی دروست کردووەو توانای هێزی تیا وەدی هێناوە، بێگومان هەڵمەت‌و تۆڵەی خودا زۆر توندو بەهێزە. وەك خوای مەزن لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿وَٱلسَّمَآءَ بَنَيۡنَٰهَا بِأَيۡيْدٖ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾[2] واتە: ئاسمانمان بە دەستی خۆمان دروست کردووەو ئێمە فراوانکەری (ئاسمانین). واتە: ئەمانە دژایەتی خودایان کردو بڕوایان بە نیشانەکانی نەکردو سەرپێچی فەرمانی پێغەمبەرەکەیان کرد، بۆیە خوای گەورە فەرمووی: ﴿فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ رِيحٗا صَرۡصَرٗا فِيٓ أَيَّامٖ نَّحِسَاتٖ لِّنُذِيقَهُمۡ

[1] الاحقاف (٢١).

[2] الذاريات (٤٧).

عَذَابَ ٱلۡخِزۡيِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَعَذَابُ ٱلۡأٓخِرَةِ أَخۡزَىٰۖ وَهُمۡ لَا يُنصَرُونَ ﴾ ئەوسا ئێمە ڕەشەبایەکی بەهێزمان (لەو ڕۆژانەدا کە شوومن) ناردە سەریان، تا ئازاری ئابڕووبەریان (لە ژیانی ئەم دنیایەدا) پێ بچێژن. بێگومان سوکایەتیو ئازاری ئەولاش زۆرترەو کەسیش بە هانایانەوە نایەت. ﴿فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ رِيحٗا صَرۡصَرٗا﴾ واتە: ڕەشەبایەکی زۆر توندمان بۆ ناردن. هەندێ دەڵێن: زۆر بەهێز، هەندێکی تر دەڵێن: زۆر سارد. وتراوە (بای صەرصەر) ئەو بایەیە کە دەنگی لێوە دێت. لە ڕاستیدا هەموو ئەو سیفەتانەی تێدا بووە. چونکە ئەوان زۆر بە هێزو توانای خۆیاندا دەنازین. دیارە سزاکەشیان لەو شێوەیە کە بۆ ئەوان بشێت. بۆیە ئەو ڕەشەبایە ئەوەندە توندو ساردو بەهێز بوو لەسەریان، ئەوەتا خوای مەزن لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿بِرِيحٖ صَرۡصَرٍ عَاتِيَةٖ﴾[1] واتە: بە بایەکی سەختی ساردی بە تینی گرمە. واتە: ڕەشەبایەکی زۆر ساردو خاوەن دەنگێکی هەراسانکەر، هەر لەبەر ئەوەیە کە ڕووبارێکی بەناوبانگ لە وڵاتی ڕۆهەڵاتدا ناونراوە سەرسەر (صرصر) چونکە لەکاتی ڕۆشتنیدا دەنگێکی بەهێزی لێوە دێت. ﴿فِيٓ أَيَّامٖ نَّحِسَاتٖ﴾ واتە: لە چەند ڕۆژێکی بەردەوامی شومدا، وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویەتی: ﴿سَبۡعَ لَيَالٖ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومٗا﴾[2] واتە: حەوت شەوو هەشت ڕۆژ بەبێ وچان (لەناوی بردن). وە دەفەرموێت: ﴿فِي يَوۡمِ نَحۡسٖ مُّسۡتَمِرّٖ﴾[3] واتە: لە ڕۆژێکی سەختدا بە بەردەوامی. واتە: سزا کە دەستی پێکرد لەسەریان لە ڕۆژێکی شومی بەردەوامدا، ئەو شومییەش بەردەوام بوو لەسەریان تا ﴿سَبۡعَ لَيَالٖ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومٗا﴾ هەتا بنەبڕی کردنو هەمووی لەناو بردنو ئابڕووی بردن لە دنیاداو سزای قیامەتیش توندترو ئابڕووبەرترە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لِّنُذِيقَهُمۡ عَذَابَ ٱلۡخِزۡيِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَعَذَابُ ٱلۡأٓخِرَةِ أَخۡزَىٰۖ﴾ واتە: سزای ڕۆژی دوایی زۆر ئابڕووبەرترە. ﴿وَهُمۡ لَا يُنصَرُونَ ﴾ واتە: کەس لە ڕۆژی قیامەتدا نایەت بە دەمیانەوەو فریایان ناکەوێت وەك چۆن لە دنیادا بە هانایانەوە نەهات، وە کەسیش لە لای خوداوە نایانپارێزێت لەو سزایەو لێیان دوور ناخاتەوە. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيۡنَٰهُمۡ فَٱسۡتَحَبُّواْ ٱلۡعَمَىٰ عَلَى ٱلۡهُدَىٰ فَأَخَذَتۡهُمۡ صَٰعِقَةُ ٱلۡعَذَابِ ٱلۡهُونِ بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ﴾ ئێمە ڕێگەی بەرەو خۆمان نیشانی هۆزی سەمودیش دا. لە باتی شارەزابوونێك حەزیان کرد هەر کوێرو نابینا بن، ئەوسا لە سۆنگەی ئەو کارەی کە

---

[1] الحاقة (٦).

[2] الحاقة (٧).

[3] القمر (١٩).

دەیانکرد، هەورەتریشقە گرتنیو ئازاری ئابڕوبەریان لێ هاتـەدی. ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَهُمْ فَٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْعَمَىٰ عَلَى ٱلْهُدَىٰ﴾ ئێمە هۆزی سەمودمان شارەزا کرد، بەڵام لە باتی شارەزایی حەزیان کـرد هـەر نابینـا بن. ﴿فَهَدَيْنَهُمْ﴾ ئیبنو عەباسو (ڕەزای خـوای لێ بێـت) ئەبولعالیـەو سـەعیدی کوڕی جوبـەیرو قـەتادەو سـودیو ئیبنـو زەیـد دەڵـێن: بۆمـان ڕوون کردنـەوە.[1] سـەوری دەڵێت: بانگمـان کـردن. واتـە: هـۆزی سەمودیش ڕێنمایمان کردنو ڕێگای ڕاستمان بۆ ڕۆشن کردنەوە لەسەر زمانی پێغەمبەرەکەیان (ساڵح) (سەلامی خوای لێ بێت) بڕوایان پێ نەکردو دژایەتیان کـردو وشترەکەی خودایـان سـەربڕی کـە خـوای مەزن کردبووی بە نیشانەیەکی زۆر دیارو ئاشکرا لەسـەر ڕاسـتی پێغەمبەرەکـەیان، ﴿فَأَخَذَتْهُمْ صَٰعِقَةُ ٱلْعَذَابِ ٱلْهُونِ﴾ واتە: خوای گەورە دەنگو لەرزەیەکی وای بـۆ نـاردن کـە سەرشـۆڕو زەبـوونی کـردنو سـزایەکی زۆر توندوتیـژی دان، ﴿بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ﴾ واتـە: بـە هـۆی ئـەو بـێ دینـیو لاسـاریو سەرپێچیانەوە کـە دەیـانکرد، ﴿وَنَجَّيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ﴾ ئـەو کەسانەشمان ڕزگـار کـرد کـە بووبوونە خوانەناسو لە گوناه خۆیان دەپاراست. ﴿وَنَجَّيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ واتە: ئەوانەی خـاوەن بـاوەڕ بوون لە نێوانیاندا تووشی هیچ ناخۆشیو زیانێـك نـەبوون لـەو بارەیـەوە. بـەڵکو خـوای مـەزن ڕزگـارو سەرفرازی کردن لەگەڵ پێغەمبەرەکەیاندا کە ساڵح بوو (سەلامی خوای لێ بێت).

﴿ وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَآءُ ٱللَّهِ إِلَى ٱلنَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا۟ لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ۖ قَالُوٓا۟ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ ٱلَّذِى ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ أَرْدَىٰكُمْ فَأَصْبَحْتُم مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِن يَصْبِرُوا۟ فَٱلنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ۖ وَإِن يَسْتَعْتِبُوا۟ فَمَا هُم مِّنَ ٱلْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾ ﴾

لە ڕۆژی قیامەتدا ئەندامەکانی لەشی تاوانباران شایەتن لەسەر خۆیان.

خـوای مـەزن دەفـەرمووێت: ﴿ وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَآءُ ٱللَّهِ إِلَى ٱلنَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴾ لـەو ڕۆژەدا کـە نەیارەکانی خوا بـەرەو ئـاگر هـەموویان کۆدەکرێنـەوەو دەستەدەسـتە بـەرەو دەکرێن. واتـە: بـۆ ئـەو موشریکانەی باس بکە ڕۆژێك دێت کە گشت خوانەناسان پۆل پـۆل بـەرەو دەکـرێن بـۆ جەهەنـەم واتـە: گزیرەکانی جەهەنەم هەر لە ئەوەڵەوە هەتا دواین کەس تاوانباران کۆدەکەنەوە. وەك خـوای مـەزن لـە

[1] الطبري (٢١/٤٤٨).

ئایەتێکی تردا دەفـەرمووێت: ﴿وَنَسُوقُ ٱلْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا﴾[1] واتـە: تاوانبـاریش دەدەینـە بـەر بـۆ دۆزەخ بە تینوویەتی (بە وێنـەی گەلـە ئـاژەڵ). وە دەفـەرمووێت: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَـٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾کاتێك دەگەنە لای ئاگر، لە هەر کارێك کردوویانە، گوێچکەو چاوو هەموو پێستی لەشیان، لە دژیان شایەتی دەدەن. واتە: هەرچی کارێك کردوویانە گشت باس دەکەن و یەك پیتـی لێ ناشـارنەوە، ﴿وَقَالُوا۟ لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ۖ قَالُوٓا۟ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ (بە گلەییەوە) پێستی خۆیان دەدوێنن: چـۆن دژمـان شـایەتیتان دا؟ دەڵێن: خوا بە زمانی هێناین کـە دەتـوانێ هـەموو شـت بێنێتـە قـسە، هـەر ئـەویش هـەوەڵجار ئێـوەی دروسـت کـرد، دەشـتانگەڕێننەوە لای خـۆی. ﴿وَقَالُوا۟ لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا﴾ واتـە: گلـەیی لـە ئەندامەکانی لەش‌و پێستتان دەکەن کاتێك شایەتیان لێ دەدەن، ئا لەوێدا ئەندامەکانی لـەش وەڵامیـان دەدەنەوە دەڵێن: ﴿قَالُوٓا۟ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾یانی: ئەو خودایە یەکەم جـار دروسـتی کـردوون دژایـەتی‌و ڕێگـری لێ ناکرێـت‌و بـۆ لای ئـەویش دەگەڕێنرێنـەوە. حافیز ئەبو بەکری بەزار ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (ڕەزای خوای لێ بێـت) دەڵێـت: ڕۆژێك پێغەمبەری خودا(ﷺ) پێکەنی (بە زەردە خەنەوە) فەرمووی: (ئایا ناپرسن لێم لەبـەر چ شـتێك پێکەنیم؟) وتیان: ئەی پێغەمبەری خـودا(ﷺ) لەبـەر چ شـتێك پێکـەنیت؟ پێغەمبـەر(ﷺ) فـەرمووی: (سەرم سوڕما لە دەمەدەمێ ی عەبدێك لەگەڵ پەروەردگاری خۆیدا لە ڕۆژی قیامەتدا، عەبدەکە دەڵێت: ئەی پەروەردگارم تۆ بەڵێنت پـێ نـەدام کـە ناهـەقیم لەگـەڵ نەکـەی؟! ئـەویش دەفـەرمووێت: بـەڵێ، دەڵێت: کەوایە من شایەت قەبوڵ ناکەم لە خۆم نەبێت. خـوای مـەزنیش دەفـەرمووێت: ئایا مـن‌و ئـەو فریشتە بەڕێزانە بۆشایەتی بەس نین کـە کردەوەکـانی تۆیـان نوسـیوە. دەڵێـت: چـەند جارێك خـوای گەورە ئەم قسەیەی دووبارە کردەوە) دەڵێت: پاشان مۆر دەنرێت بەسەر دەمیداو ئەندامـەکانی لـەش دێنە قسە لەسەر ئەو کردارانەی کە کردوویەتی. ئەمیش دەڵێت: خـوا خراپتـان بـۆ بکـات‌و لـەناوتان دا لەسەر ئێوە من ئەم هەموو دەمەدەمێیـە دەکـەم).[2] دیـسان ئەنـەس‌و ئیبنـو ئـەبی حاتـەم ڕیوایـەتیان کردووە.[3] موسلیم‌و نەسائیش هێناویانە.[4] وە ئیبنو ئەبی حاتـەم ڕیوایـەتی کـردووە لـە ئـەبو بـوردەوە

---

[1] مريم (٨٦).

[2] الحاكم (٦٠١/٤)، ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی حەسەنە پیاوەکانی جێی متمانەن.

[3] الطبري (٤٥٢/٢١).

[4] مسلم (٢٢٨٠/٤)، النسائي في الكبرى (٥٠٨/٦).

دەڵێت: ئەبو موسا دەڵێت: خوانەناس و دووڕوو بانگ دەکرێن بۆ لێپرسینەوە. پەروەردگار کردەوەکانیی نیشان دەدات ئەونکولی لێ دەکات و دەڵێت: پەروەردگارم سوێند بە گەورەیی تۆ ئەوەی ئەو فریشتەیە لەسەری نووسیم من نەمکردووە، فریشتەکە دەڵێت: ئەوەت نەکرد لە فلانە ڕۆژداو لە فلانە شوێندا؟ ئەمیش دەڵێت: نەخێر، سوێند بە گەورەیی تۆ ئەی پەروەردگارم ئەوەم نەکردووە. دەڵێت: وەختێك ئەمەدەکات، مۆر دەنرێت بەسەر دەمیدا. ئەشعەری (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: من وا دەزانم یەکەم شتێك کە دێتە زمان لێی ڕانی ڕاستیەتی. خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ﴾یانی لەو بارەیەوە کە گوێ و چاوو گشت پێست و ئەندامەکانتان شایەتیان لەسەر بدەن، هیچ خۆتان حاشار نەدەدا، بەڵام ئێوە پێتان وابوو خوا لە زۆرێك لەو کارانەی ئێوە دەیکەن، بێ ئاگایە. ﴿وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ﴾ واتە: کاتێك ئەوان گلەیی دەکەن لە ئەندامەکانی لەش و پێستتان کە شایەتیان لەسەر دەدەن، ئەوانیش پێیان دەڵێن ئێوە هیچێك لەو کارانەتان لە ئێمە نەدەشاردەوە کە دەتانکرد، بەڵکو ئێوە بە ئاشکرا خوانەناس و بێ فەرمانی خوداتان دەکردو هیچ بایەخێکتان پێ نەدەدا، چونکە بە لاتانەوە وابوو کە خودا ئاگاداری لە هەموو کردارەکانتان نیە، بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ﴾، وە دەفەرموێت: ﴿وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ ٱلَّذِى ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ أَرْدَىٰكُمْ فَأَصْبَحْتُم مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ﴾ئەو ئەوگومانە بوو کەبەپەروەردگاری خۆتانتان بردو بویە مایەی ماڵوێرانی وڕەنجخەساریتان.یانی: ئەو بۆچوونە خراپەتان بوو، کە واتان دەزانی خودای گەورە ئاگای لە زۆرێك لە ئەو کارانەتان نیە کە دەیکەن. هەر ئەوە بووە هۆی لەناوچوون و پەرتەوازەبوون و ماڵ وێرانیتان. ﴿فَأَصْبَحْتُم مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ﴾ لە ڕۆژی قیامەتدا خۆتان و کەس و کارتان تووشی زیان کرد، ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵلاوە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: من خۆم داپۆشیبوو بە پەردەکانی کابە (الكعبة) وخۆم شاردبوویەوە. سێ پیاوی قورەیشی هاتن. بەزی ورگیان زۆر زۆر بوو، تێگەیشتنی دڵیان زۆر کەم بوو هەندێ قسەیان کرد باش گوێم لێ نەبوو، یەکێکیان وتی: ئایا دەزانن کە خودا قسەکانمان دەبیستێ؟ یەکێکی تریان وتی: کاتێك کە دەنگ بەرز بکەینەوە دەیبیسێت، وەختێك بەرزی نەکەینەوە نایبیستێ، ئەمی کەشیان وتی: ئەگەر شتێکی لێ ببیستێ، هەمووشی بیستووە، (دەڵێت) ئەوەم بۆ پێغەمبەر(ﷺ) باس کرد، خوای مەزن ئەم ئایەتەی ڕەوانە کرد: ﴿وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ

عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ﴾ هەتا دەگاتە: ﴿مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴾.[1] هەر بەم شێوەیە تیرمیزی ڕیوایەتی کردووە.[2] ئەحمەدو موسلیمو تیرمیزی دیسان هێناویانە بەو شێوەیە.[3] بوخاریو موسلیمیش ڕیوایەتیان کردووە.[4] خوای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ فَإِن يَصْبِرُوا۟ فَٱلنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ وَإِن يَسْتَعْتِبُوا۟ فَمَا هُم مِّنَ ٱلْمُعْتَبِينَ ﴾ ئەگەر ئەوان خۆڕاگرن، ئەو ئاگر جێگەیانە، ئەگەر داوای لێبوردنیش بکەن، هەرگیز لێیان قەبوڵ ناکرێت. وەك یەکە بۆیان، خۆڕاگرن یاخود خۆ ڕانەگرن، ئەوان لەناو ئاگران، ڕێی دەرچوونیان نیە تێیدا، شوێنیش نیە ڕووی تێ بکەن، وە ئەگەر داواش بکەن کە بیانووی خۆیان باس بکەن ڕێیان پێ نادرێتو هیچیان لێ قەبوڵ ناکرێت. ئیبنو جەریر دەڵێت: مانای ئەم ئایەتە کە خودا دەفەرمووێت: ﴿وَإِن يَسْتَعْتِبُوا۟﴾ئەگەر داوابکەن بگەڕێنەوە بۆدونیا،هیچ وەڵامێکیان نادرێتەوە ،جا ئیبن جەریر ئەفەرموێ : ئەمە وەك ئەو ئایەتەی ترە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ قَالُوا۟ رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَآلِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَٰلِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ ٱخْسَـُٔوا۟ فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴾[5] واتە: (لە وەڵامدا) دەڵێن ئەی پەروەردگاری ئێمە بەدیو خراپی خۆمان زاڵ بووبوو بەسەرمانداو ئێمە کەسانێکی گومڕابووین، ئەی پەروەردگارمان لەم (دۆزەخە) دەرمان بێنە جا ئەگەر جارێکی تر گەڕاینەوە (بۆ بێباوەڕی) ئەوە بەڕاستی ئێمە ستەمکارین، وە (خوا) دەفەرمووێت: بەبێ نرخیو ڕیسوایی بمێننەوە لە دۆزەخداو هیچ قسەیەکم لەگەڵ مەکەن.[6]

﴿وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوا۟ لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْقَوْلُ فِىٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَا تَسْمَعُوا۟ لِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَٱلْغَوْا۟ فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَآءُ أَعْدَآءِ ٱللَّهِ ٱلنَّارُ ۖ لَهُمْ فِيهَا دَارُ ٱلْخُلْدِ ۖ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ رَبَّنَآ أَرِنَا ٱلَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ ٱلْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾﴾

---

[1] أحمد (٣٨١/١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] تحفة الأحوذي (١٢٣/٩)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] أحمد (٤٠٨/١)، مسلم (٢١٤٢/٤)، تحفة الأحوذي (١٢٤/٩).

[4] فتح الباري (٤٢٤/٨/٤٢٥)، مسلم (٢١٤١:٢١٤٢/٤).

[5] المؤمنون (١٠٦ـ١٠٨).

[6] الطبري (٤٦٢/٢١).

دۆستانی موشریکەکان کردارە خراپەکانیان بۆ دەڕازێننەوە

خودای مەزن دەفەرموویێت: ﴿وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوا۟ لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْقَوْلُ فِىٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ خَٰسِرِينَ﴾ دۆستی واشمان (لە دنیا) بۆ پەیدا کردن، کاری ئێستەو ئایندەیان بۆ خەملاّندن. بۆ ئەمانو ئەو جنۆکەو مرۆڤانەی بەر لەوان بوونو بەڵێنی خودا هاتە جێ،ئەوانە خەڵكانێكی ڕەنجەخەساربوون. خودای گەورە باسی ئەوە دەكات كە خۆی موشریكەكانی گومڕا كرد. ئەوەیش بە مەیلو دەسەڵاتی خۆیەتی، چونكە خودا كارزانە لە كردارەكانیدا،ودێت هاوەڵیان بۆ دادەنێ لە شەیاتینی مرۆڤو جنۆكە ﴿فَزَيَّنُوا۟ لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ واتە: كردارەكانیان لەبەرچاو شیرین كردونو ڕازاندۆتەوە بۆیان لە ڕابوردوداو وادەزانن لە داهاتووشدا هەر لە چاكە خوازانن وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ﴾[1] واتە: وە هەر كەس پشت لە یادی خوا هەڵكات شەیتانێكی بۆ ئامادە دەكەن كە هەمیشە لە گەڵی بێو لێی جیا نەبێتەوە، وەبێگومان ئەوانە (شەیتانەكان) لە ڕێگای ڕاست بەرگرییان دەكەن واش دەزانن بێگومان هەر ئەوانن ڕێنووێن. وە دەفەرموویێت: ﴿وَحَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْقَوْلُ﴾ واتە: بەڵێنی خودا هاتە جێو سزا دران وەك گەلەكانی پێش ئەمان چۆن سزادران لە مرۆڤو جنۆكە ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا۟ خَٰسِرِينَ﴾ واتە: ئەمانو ئەوانیش توشی زیانو لە ناوچون هاتن.

خوانەناسان یەك ئەوەی تریان ئاگادار دەكات كە گوێ بۆ قورئان نەگرن ،سزای ئەو كارەشیان ئەبێ چی بێت ؟

خودای مەزن دەفەرموویێت: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَا تَسْمَعُوا۟ لِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَٱلْغَوْا۟ فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ﴾ خوانەناسەكان گوتیان: گوێ بۆ ئەم قورئانە مەگرن، قسەی بێتامی خۆتانی تێكەڵ بكەن، بەشكوو بەسەریدا سەر دەكەون یانی: دنەی یەكتریان دا گوێڕایەڵی قورئان نەكەنو شوێنی نەكەونو فەرمانەكانی بەجێ بەهێنن، ﴿وَٱلْغَوْا۟ فِيهِ﴾ واتە: كاتێ خوێنرا گوێی بۆ نەگرن، وەك موجاهید دەڵێت: ﴿وَٱلْغَوْا۟ فِيهِ﴾ واتە: دەست بكەن بە قیڕەقیڕو فیكەلێدانو هاوهو كردن كاتێ پێغەمبەر(ﷺ) ، قورئانی ئەخوێنێت، ئەمە كاری قورەیشیەكان بوو، ﴿لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ﴾ ئەمە حاڵو ڕەوشتی ئەو نەفامو

[1] الزخرف (٣٦_٣٧).

خوانەناسانە بوو وە هەر کەسیش ڕێو پێی ئەوانی گرتووە لە کاتی گوێگرتنی بۆ قورئان، بۆیە خـودای مەزن فەرمانی داوە کە بە پێچەوانەی ئەوانەوە خاوەن باوەڕان کاتێ قورئان خوێنرا گوێ بیستی بـنو بێدەنگ بـن وەك فەرمویـەتی: ﴿ وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُواْ لَهُۥ وَأَنصِتُواْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾[1] واتـە: وە کاتێك کە قورئان خوێندرا دەبێ گوێی لێ بگرنو بێ دەنگیش بن بۆ ئەوەی خوا میهرەبانیتان لەگەڵ دا بکات. پاشان خودای گەورە پشتگیری لە قورئان کردووەو تۆڵەش لەو کەسانە دەسێنێ کە دژایـەتی دەکەن لـە گـرۆی خوانەناسـان دەفـەرموێت: ﴿ فَلَنُذِيقَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴾ سا مەرج بێ ئەو کەسانەی خوانەناس بوون، لە ئێمەوە جەزرەبەی دژوار بچێژن، لەوەی دەیانکرد، خراپتر ئازاریان دەدەین، ﴿ فَلَنُذِيقَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ عَذَابًا شَدِيدًا ﴾یانی: لە باتی ئەو کارەی کە دەربارەی قورئان کردیان لـە کـاتی بیستندا ﴿وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴾ واتـە: سـزای تونـدو تیژی دەدرێ بە هۆی ئـەو هەڵسوکەوتە خـراپو ناپەسـندانەیانەوە. ﴿ذَٰلِكَ جَزَآءُ أَعْدَآءِ ٱللَّهِ ٱلنَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ ٱلْخُلْدِ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُواْ بِـَٔايَـٰتِنَا يَجْحَدُونَ﴾ سزای دوژمنانی خودا هەر ئەمەیە، لە سۆنگەی حاشـاکردنیان لـە نیشانەکانی ئێمە، ئاگری لە بن نەهاتوو شـوێنیانە، ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ رَبَّنَآ أَرِنَا ٱلَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ ٱلْأَسْفَلِينَ ﴾ خوانەناسـەکان وتیـان: ئـەی پـەروەردگاری هەموومان! ئەو دوو کەسەمان نیشان بدە لە جنۆکـەو مرۆڤـە. کـە ڕێیـان لـە ئێمـە گـۆڕی، تـاژێر پـای خۆمانیان بدەین تا لە ژێری ژێرەوە بن.سوفیان لـە عـەلی یـەوە (ڕەزای خـوای لێ بێـت)ئەگێڕێتـەوە لـە تەفـسیری ﴿ٱلَّذَيْنِ أَضَلَّانَا﴾دا فەرمویـەتی:ئەودوانـە شـەیتانو کوڕەکـەی ئـادەمن کـە براکـەی خـۆی کوشـت.[2] سـودی دەڵێـت: لـە عەلیـەوە (ڕەزای خـوای لـێ بێـت) چـونکە هـەموو بتپەرستیّ بـە هـۆی شەیتانەوە بۆتە بتپەرست وە هەموو تاوانکارێکی گەورەش ئەو کوڕەی ئادەم بۆتە سـەر مەشق بـۆی. لەبەر ئەوە شەیتان سەرچاوەیە بۆ هەموو خراپەیەك لە شەریك دانانەوە بۆ خودا هەتا دوایـی.هـەروەها یەکەم کوڕی ئادەمیش[3] وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە (هیچ کەسێ بەناهەقی نـاکوژرێ مـەگین یەکەم کوڕی ئادەم بەشێکی هەیە لە خوێنەکەیدا. چونکە یەکەم کەس بووە کـە کوشـتنی داهێنـاوە).[4]

---

[1] الاعراف (٢٠٤).

[2] الطبري (٤٦٢/٢٢).

[3] الطبري (٤٦٢/٢٢).

[4] فتح الباري (٤١٩/٦).

﴿نَجۡعَلۡهُمَا تَحۡتَ أَقۡدَامِنَا﴾ واتە: لە خواری ئێمەوە بن لە جەزرەبەدا بۆ ئەوەی لە ئێمە زیاتر سزا بچێژن. بۆیە گوتویانە ﴿لِيَكُونَا مِنَ ٱلۡأَسۡفَلِينَ﴾ واتە: با لە ژێری ژێرەوە بن لەناو ئاگردا وەك لە سورەتی (الاعراف) لە پێشەوە باسی کرا کە شوێنکەوتووانی ستەمکاران داوا دەکەن لە خودای مەزن کە سزای سەرکردەکانیان زۆر توندترو زیاتربێ لەوان ﴿قَالَ لِكُلّٖ ضِعۡفٞ وَلَٰكِن لَّا تَعۡلَمُونَ﴾[1] واتە: بۆ هەر کامتان (سزا) دوو بەرامبەرە بەڵام ئێوە نازانن و بێ ئاگان. واتە: بێ گومان خودای مەزن هەر کەس شایستەی چ سزایەك بێ بەو پێیە سزای دەدات و تۆڵەی لێ دەستێنێ وەك لە ئایەتێکی تردا فەرمویەتی: ﴿ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ زِدۡنَٰهُمۡ عَذَابٗا فَوۡقَ ٱلۡعَذَابِ بِمَا كَانُواْ يُفۡسِدُونَ﴾[2] واتە: ئەوانەی کە بێ باوەڕبوون و بەرگری خەڵکیشیان کردووە لە ڕێگەی خوا جگە لە سزاکەی خۆیان سزای تریان بۆ زیاد دەکەین لەبەر ئەوەی کە خراپەکاریان دەکرد.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ وَأَبۡشِرُواْ بِٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحۡنُ أَوۡلِيَآؤُكُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَشۡتَهِيٓ أَنفُسُكُمۡ وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلٗا مِّنۡ غَفُورٖ رَّحِيمٖ ﴿٣٢﴾﴾

مژدە بۆ یەکخوا پەرستان ئەوانەی کە لە بەڵێنی خۆیان لایان نەداوە

خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ وَأَبۡشِرُواْ بِٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ﴾ ئەوانەش کە وتوویانە: پەروەردگارمان خودایەو لە گفتیان لایان نەداوە، فریشتە دێنە لایان و پێیان ئەڵێن: نە بترسن، نە خەم بخۆن، مژدەتان بێ گەیشتوونەتە ئەو بەهەشتەی کە بەڵێنتان پێدراوە، ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ﴾ یانی: ئەوانەی کە گوتویانە پەروەرندەمان خودایە بە دڵپاکی کاردەکەن و ئەوەی خودا فەرمانی پێکردون پێی هەڵدەسن، ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردوە لە سەعیدی کوڕی عیمرانەوە وتی: لەلای ئەبو بەکری سدیقدا (ڕەزای خوای لێبێت) ئەم ئایەتەم خوێند: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ﴾ وتی: ئەو کەسانەن کە لە هیچ شتێکدا هاوەڵیان بۆ خودا دانەناوە.[3] هەروەها ڕیوایەتی

---

[1] الاعراف (٣٨).

[2] النحل (٨٨).

[3] الطبري (٢١/٤٦٤).

کردوە لە فەرموودەکەی ئەسوەدی کوڕی هیلالدا ئەڵێ : ئەبو بەکری سیدیق (ڕەزای خوای لێبێت) وتی: ئێوە چی ئەڵێن لەمانای ئەم ئایەتەدا ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ﴾ دەڵێت: وتیان: ﴿قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ﴾ لە گوناه کردن وازیان هێنا. ئەبو بکر (ڕەزای خوای لێبێت) وتی: بەو شێوەیە مانایەکتان لێ دەرهێناوە کە ئایەتەکە هەڵیناگرێت ، ئەوانە ئەڵێن : پەروەردگاری ئێمە تەنیاهەرخوایە ئیتر دوای خوا ڕوویان لە هیچ پەرستراوێك نەکردوە.[1] هەر بەو شێوەیە موجاهیدو عیکرمەو سودیو کەسانی تریش وتویانە.[2] ئەحمەد ڕیوایەتی کردوە لە سوفیانی کوڕی عبدالله ی سەقەفییەوە دەڵێت: (وتم) ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) باسی شتێکم بۆ بکە کە هانای پێ ببەم (دەستی پێوە بگرم) پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (بڵێ خودا پەروەردگاری منەو لە قسەی خۆت لامەدە) وتم: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) لە چ شتێ زیاتر لێم دەترسی؟ پێغەمبەری خودا(ﷺ) دەستی گرت بەلایەکی زمانی خۆیەوە پاشان فەرمووی: (ئەمە)[3] هەر بەم شێوەیە تیرمیزیو ئیبنو ماجە ڕیوایەتیان کردوە، تیرمیزی دەڵێت: فەرموودەیەکی(حسن صحیح)ە[4]، موسلم لە صەحیحەکەیدا هێناویەتی نەسائیش لە سوفیانی کوڕی عبدالله ی سەقەفییەوە ڕیوایەتی کردوە دەڵێت: وتم: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) قسەیەکم پێ بڵێ لە بارەی ئیسلامەوە، دوای تۆ پرسیار لە کەس نەکەم لەو بارەیەوە، پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (قل آمنت بالله ثم استقم) پاشان تەواوی فەرموودەکەی باس کرد.[5]

﴿تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ﴾ موجاهیدو سودیو زەیدی کوڕی ئەسلەم ئەڵێن: واتە لەکاتی مردندا دێنە سەری ئەڵێن: ﴿أَلَّا تَخَافُواْ﴾[6] نە بترسن. موجاهیدو عیکریمەو زەیدی کوڕی ئەسلەم دەڵێن:مەبەست ئەوەیە مەترسن لە ئەوەی کە دەچنو پێی دەگەن لە ڕوداوەکانی ڕۆژی قیامەت.[7]

﴿وَلَا تَحۡزَنُواْ﴾ دلگرانیش مەبن لەوەی کە بەجێتان هێشتووە لە کاروباری دنیا لەماڵو منداڵو کەسو کارو قەرزاری، ئێمە جێتان پڕدەکەینەوە تیایدا، ﴿وَأَبۡشِرُواْ بِٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ﴾ مژدەیان دەدەنێ بە نەمانی خراپەو وەدەسهێنانی چاکە ،ئەمە وەك لە فەرموودەکەی بەراندا هاتووە (ڕەزای

[1] الطبري (٢١/٤٦٤).
[2] الطبري (٢١/٤٦٥).
[3] أحمد (٣/٤١٣)، فەرموودەیەکی سەحیحە.
[4] تحفة الأحوذي (٧/٩١)، ابن ماجه (٢/١٣١٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.
[5] مسلم (١/٦٥).
[6] الطبري (٢١/٤٦٦)، القرطبي (١٥/٣٥٨).
[7] الطبري (٢١/٤٦٧).

خوای لێبێت) فەرمویەتی: (فریشتەکان بە گیانی خاوەن باوەڕ ئەڵێن: ئەی گیانە پاکەکە بێرە دەرەوە لەو لاشە پاکە کە تۆ ئاوەدانت کردووە دەرچۆ بۆ شوێنی حەوانەوەو ئارامیو بۆ لای پەروەردگارێك کە توڕە نیە)[1]. ئەڵێن: فریشتەکان ڕۆژی دەرچونیان لە گۆڕەکان دێنە لایان. زەیدی کوڕی ئەسلەم دەڵێت: فریشتەکان مژدەی دەدەنێ لە کاتی مردنداو لە ناو گۆڕەکەیداو لە کاتی زیندوبونەوەشدا. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردوە، ئەم ڕایە هەموو ڕاکانی لە خۆیدا کۆکردۆتەوەو قسەیەکی زۆر چاکەو لە جێی خۆیدایە. خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿ نَحۡنُ أَوۡلِيَآؤُكُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَشۡتَهِيٓ أَنفُسُكُمۡ وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴾ ئێمە (لە دنیاو لە قیامەت) دۆستی ئێوەین، لە بەهەشتدا هەر شتێ ئارەزووی بکەنو چی بخوازن، ئامادەیە. ﴿ نَحۡنُ أَوۡلِيَآؤُكُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ ﴾ واتە: فریشتەکان ئەڵێن بە خاوەن باوەڕەکان لە کاتی مردندا ئێمە دۆستی ئێوە بوین لە ژیانی دنیادا یارمەتیمان دەدانو ڕاستەڕێمان نیشان دەدانو دەمانپاراستنو کار ئاسانیمان بۆ دەکردن بە فەرمانی خودا. هەر بەهەمان شێوە لە گەڵتان دەبین، سامناکی گۆڕتان لا سوك دەکەینو لە کاتی فوکردن بە کەڵەشاخیشداو لە کاتی زیندوبونەوەو وەستان لە قیامەتیشدا دەتانپارێزینو بەسەر پردی سیڕاتیشدا دەتانپەڕێنینەوەو دەتانگەیەنینە بەهەشتو خۆشی. ﴿وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَشۡتَهِيٓ أَنفُسُكُمۡ﴾ واتە: لە بەهەشتدا لەو هەموو شتەی کە بەئارەزووی خۆتان داوای دەکەن دەبینن ئامادەیە بۆتان ﴿وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴾ واتە: هەر شتێ داوابکەن بۆتان ئامادە دەکرێ وا لەبەر دەستاندا بە ئارەزووی خۆتان. ﴿ نُزُلٗا مِّنۡ غَفُورٖ رَّحِيمٖ ﴾ واتە: ڕێزلێنانە لە لایەن لێبوردەی دلۆڤانەوە میوانداریو بەخششو بەهرەیەکە لەو خودایەی کە خۆش بووە لە گوناهەکانتانو دلۆڤانو بەسۆزە بۆتان. وەك چۆن لە دنیادا تاوانەکانی پۆشیونو بە سۆزو بەزەیی بووە لەگەڵتان.

﴿وَمَنۡ أَحۡسَنُ قَوۡلٗا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسۡتَوِي ٱلۡحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُۚ ٱدۡفَعۡ بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ فَإِذَا ٱلَّذِي بَيۡنَكَ وَبَيۡنَهُۥ عَدَٰوَةٞ كَأَنَّهُۥ وَلِيٌّ حَمِيمٞ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٖ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٣٦﴾﴾

---

[1] احمد (٢٨٧/٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

پلەی بانگ کردن بۆلای خوا

خـــوای مـــەزن دەفــــەرموویێت: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ﴾ کێ لەو کەسە قسەی بەڕێو جێ ترە، کە بەرەو خوا بانگەواز دەکاتو خۆشی ئاکاری پەسەندەو دەڵێ: منیش یەکێ لە موسڵمانانم؟ ﴿دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ﴾ واتە: بانگی بەندەکانی خودا بکات بۆ لای خودا ﴿وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ﴾یانی: ئەو کەسە خۆی بۆ خۆی ڕێی نیشاندراوە، چونکە ئەوەی دەیڵێت سودی بۆ خۆیو خەڵکی تریش هەیە، خۆی سودمەندەو خەڵکیش سودمەند دەکات، ئەو کەسە لەو پیاوانە نیە کە فەرمان دەدا بەچاکەکردن خۆی پێی هەڵناسێ، بەڵکو فەرمان دەکات بەچاکەو دوور دەکەوێتەوە لە خراپە، بانگی خەڵکی دەکات بۆ لای خودا کە وەدی هێنەریەتی، ئەم ئایەتە بۆ هەموو کەسێکە کە بانگی خەڵکی بکات بۆ چاکەو چاکەخوازی هەموو کەسێ دەگرێتەوە، پێغەمبەری خودا(ﷺ) لە هەموو کەسێ لە پێشترە بەو بانگەوازە وەك محمدی کوڕی سیرینو سودیو عبدالرحمنی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەم وتویانە:[1] وتراوە: مەبەست بەم کەسانە ئەوبانگ وێژە بۆخوا سوڵحاوانەیە کەبانگ ئەدەن. وەك لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە (بانگ وێژان گەردن بەرزترینی کەسن لە ڕۆژی قیامەتدا)[2] وە لەسوننەکاندا بەمەرفوعی هاتووە: (پێشەوا کەفیلەو بانگوێژتیش جێی بڕوایە خودای گەورە ڕێنمایی پێشەوایانی کردوەو لە بانگ وێژانیش خۆش بووە)[3] ڕاستتر وایە کە ئەم ئایەتە گشتگیرە بانگ وێژو غەیری بانگ وێژیش دەگرێتەوە، لەبەرئەوەی کاتی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە بانگ نەدەدرا، چونکە ئەم ئایەتە لە مەککەدا هاتووەتەخوارەوەو بانگدانیش لە مەدینە فەرمانی لە سەر دراوە دوای کۆچ کردنی پێغەمبەر(ﷺ) (کاتێ عبدالله کوڕی عبدڕەبەی ئەنساری (ڕەزای خوای لێبێت) لە خەویدا بانگدانی نیشان درا، بۆ پێغەمبەری خودا(ﷺ) گێڕایەوە، پێغەمبەری (ﷺ) فەرمانی پێکرد، بیلال فێر بکات (ڕەزای خوای لێبێت) چونکە بیلال دەنگی چاکترەو بەرزترە، کەوایە ڕاستتر ئەوەیە کە بانگەواز بۆ لای خودا گشتگیرە، وەك عبدالرزاق دەڵێت لە موعەمەرەوە لە حەسەنی بەسریەوە کە ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ﴾ دەڵێت:ئەم کەسە خۆشەویستی خودایە، ئەوە خۆشەویسترینی خەڵکی سەر زەمینە لەلای خوا، چووە بەدەم بانگەوازی خواوە کاتێ بانگی دەکات

---

[1] القرطبي (١٥/٣٦٠)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] مسلم (١/٢٩٠).

[3] ابو داود (١/٣٥٦)، تحفة الأحوذي (١/٦١٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

وبانگی خەڵکیشی کردوە بۆ سەر ئەو بانگەوازە، ئاکاری پەسەندیشی کردووە لـەم وەڵامدانەوەیـەدا و ئەڵێ منیش یەکێ لە موسوڵمانانم، ئەوە خەلیفەی خودایە.[1]

کارزانی لە بانگەوازو شتی تریشدا

خودای مەزن دەفـەرموویێت: ﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾ چاکەو خراپە بەرانبەر نین، تۆ هەمیشە وەڵامی چاکتر بدەوە، ئەوسا کەسێ لەگەڵ تۆدا دوژمنە، دەبێتـە دۆستی نزیکت ﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ﴾ جیاوازێکی زۆر گەورە هەیە لە نێوان چاکەو خراپەدا ﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ واتە هەر کەسێ خراپـەی لەگـەڵ کـردی تۆ بەچاکە وەڵامی بدەرەوە، وەك عومەر (ڕەزای خوای لێبێت) وتی:تۆ تۆڵەت نەسەندەوە لـە کەسێك کە سەرپێچی خودای کردبێ بەرانبـەرت، بـە ئەندازەی ئـەوەی کەتۆ فـەرمانی خـودا بـەجێ دێنیت لەبەرانبـەر ئـەودا ، ﴿فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾ وەختـێ چـاکە دەکـەی لەگـەڵ کەسێکدا کە خراپەی لەگەڵ کردووی، ئەو چاکە پاڵی پێوە دەنێ کە ببێتە دۆستی نزیکتو تۆی خـۆش بوێو دڵی هەمیشە لە لات بێ، هەتا وای لێ دێ کە دەبێتە برای گیانی بە گیانی بۆت، زۆر نزیك دەبێت لێتەوەو هەوڵ دەدات چاکەت لەگەڵ بکات، پاشان خودای مەزن دەفـەرموویێت: ﴿وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾ ئـەو کـارەش هـەر تووشـی کەسـانێك دەبـێ کـە ئـەتوانێ خۆڕاگربێ، هەر کەسیش ئەو ئاکـارەی تـووش بـێ، دیارە فـرە بەختـەوەرە واتـە: ئـەم ئامۆژگاریـەش کەسێ وەری دەگرێو کاری پێدەکات کـە توانـای خـۆڕاگرتنی هەیـە لەسـەری، چـونکە وەڵامدانـەوەی خراپە بـە چـاکە زۆر لەسـەر دڵ گرانـە، ﴿وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾ هـەر کەسـێکیش بتـوانێ وا بکات دیارە خاوەنی بەشێکی زۆرە، زۆر بەختـەوەرە لەدنیاو لە قیامەتدا، عەلی کوڕی ئەبو تەڵحـەئـەڵێ: لە ئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوایان لێبێت) لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا: خودای مەزن فەرمان دەکات بە خاوەن باوەڕان خۆڕاگرین لە کاتی تورەبووندا، لەسەرخۆ بن لە کاتی هەڵە کردندا، لێبوردە بن لە کاتی خراپەکردندا بەرامبەریان، ئەگەر وایان کرد خودا لە شەیتان دەیانپـارێزێ، دوژمنانیـان بـەر فـەرمانیان دەبن وەك دۆستی نزیك،[2] خـودای مـەزن دەفـەرموویێت: ﴿وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ هەر وەختێ لە شـەیتانەوە دوچاری خـەیاڵاتێك بووی. گـورج پـەنا بـە خـوا

---

[1] عبدالرزاق (٢/١٨٧).

[2] فتح الباري (٨/٤١٨).

بەرە، کە خۆی بیسەرو زانایە واتە: شەیتانی مرۆڤ لەوانەیە هەڵخەڵەتێ بە چاکەکردن لەگەڵیدا، بەڵام شەیتانی جنۆکە کاتێ دڵی کرمین کرد چاری نیە مەگین بە هانابردنە لای ئەو خودایەی کە زاڵی کردووە بەسەرتدا، کاتێ هانات برد بۆ خوداو خۆت دایە دەستی خودا، لە کۆڵتی دەکاتەوەو لێت دووردەخاتەوە، هەر کاتێ پێغەمبەر هەڵسایە بۆنوێژ دەیفەرموو: (هانا دەبەم بۆ خودای بیسەرو زانا لە شەیتانی دورخراوە لە بەزەیی خودا، لە دڵە ڕاوکەو دنەدان و فوتێکردنی شەیتان)[1] لە پێشەوە باسمان کرد کە ئەم پلەیە وێنەی نیە لە قورئاندا مەگین لە سورەتی (الاعراف)دا کە خودای مەزن دەفەرمووێت:

﴿خُذِ ٱلْعَفْوَ وَأْمُرْ بِٱلْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾[2] واتە: دەست بگرە بە لێبوردەییەوە و(چاوپۆشی بکە) فەرمانیش بدە بە چاکەو چاکە کردنو ڕوو وەرگێڕە لە نەفامانو نەزانان وە ئەگەر خەتەرو خەیاڵو وەسوەسەیەکت بۆ هات لە لایەنی شەیتانەوە. یەکسەر پەنا بگرە بە خوا ،بە ڕاستی هەر ئەو بیسەری زانایە، وە لەسورەتی (المؤمنون)دا:

﴿ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ٱلسَّيِّئَةَ ۚ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَٰتِ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ﴾[3] واتە: بە جوانترینو چاکترین شێوە بەرگری بکە لە خراپە ئێمە ئاگادارترین لەوەی ئەوان دەیڵێن (بە خۆتو ئاینەکەت) وەبڵێ ئەی پەروەردگارم پەنا دەگرم بە تۆ لە خەتەر (وپاڵنەر)و وەسوەسەی شەیتانەکان، وە پەنات پێدەگرم لەوەی (شەیتانەکان) ئامادە بن لام (سەرم لێ بشێوێنن).

﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُوا۟ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُوا۟ فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ۩ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلْأَرْضَ خَٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاهَا لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾﴾

لە نیشانەکانی خودای مەزن

خودای مەزن ئەفەرمووێت: ﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُوا۟ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ شەو ڕۆژو خۆرو مانگیش لە

---

[1] احمد (٢٥٣/٥)، لە پێشەوە پقلەکەی دیاری کراوە.

[2] الاعراف (١٩٩ـ٢٠٠).

[3] المؤمنون (٩٦ـ٩٨).

نیشانەکانی ئەون، نە بەرەو خۆر سوژدە بەرن، نە بەرەو مانگ، سوژدە بۆ خودایەك بەرن کە ئەوانی وەدی هێنا، ئەگەر هەر ئەو دەپەرستن خودای گەورە بەندەکانی ئاگادار دەکاتەوە لەسەر دەسەڵاتی خۆی کە بێ وێنەیەو توانای هەیە بەسەر هەر شتێکدا مەیلی لێبێ، ﴿وَمِنْ ءَايَـٰتِهِ ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ﴾ واتە: وەدی هێنەری شەوو تاریکایەکەیەتی وەدی هێنەری ڕۆژو ڕوناکیەکەیەتی، کە هەردووکیان بە دوای یەکتردا دێنو جیا نابنەوە لە یەك، خۆرو ڕوناکیو پەرشەیو مانگو تروسکەکەی، هەریەکە لە بازنەی خۆیاندا، دێنو دەچن لە ئاسماندا.، مانگ بەجۆرێ، خۆر بەجۆرێ، بۆ ئەوەی بەو گۆڕانکاریەی مانگو خۆر ئەندازەی شەو ڕۆژو (جومعەکان) مانگو ساڵ بزانرێ، ساڵانەی ئەو حەقانەی خودا داپناوەو کاتی عەبدەکانو کڕینو فرۆشەکان دیاری بکرێ و دەرکەوێ، پاشان لەبەر ئەوەی خۆرو مانگ دیارترین ئەستێرەن لە جیهانی سەرەوەو خوارەوە کە دەبینرێت، خودای گەورە ئاگاداری داوە کە هەردووکیان دروستکراوو بەندەی ئەون لە ژێر دەسەڵاتی ئەودانو ژێربارن، بۆیە ئەفەرمووێت: ﴿لَا تَسْجُدُوا۟ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ واتە: هاوەڵ بۆ خودا دامەنێن، چونکە ئەو عیبادەتەی دەیکەن بۆ خودا لەگەڵ ئەوانەی دەیکەن بە شەریکی خودا هیچ قازانجێکتان پێ ناگەیەنێ، بێگومان خودا خۆش نابێ لە هاوەڵ دانان بۆی، بۆیە فەرموویەتی: ﴿ فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُوا۟ فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ﴾ ئەگەر ئەوان فیزیان نواند، ئەوانەی لای پەروەردگارتن (بە شەوو ڕۆژ) هەر پەسندی ئەو دەدەنو (بێزار) نابن، ﴿ فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُوا۟﴾ یانی ئەگەر: فیزیان نواندو هەر هاوەڵیان بۆ خودا داناو بە تەنیا نەیانپەرست، ﴿فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ﴾ یانی: فریشتەکان ﴿يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ﴾ وەك ئەم ئایەتەی خودای مەزن ئەفەرمووێت: ﴿فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَـٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا۟ بِهَا بِكَـٰفِرِينَ﴾[1] واتە: جا ئەگەر ئەوانە (قورەیش) بڕوای پێ نەهێنن ئەوە بێگومان بە دەستەیەکی ترمان سپاردوە (چاودێری بکەنو) بێ بڕواش نابن پێی. وە دەفەرمووێت: ﴿وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلْأَرْضَ خَـٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاهَا لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ لە نیشانەکانی ئەوە زەوی دەبینی مات بووەو هەستی لەبەردا نەماوە، هەر کاتێ بارانمان لێ باراند، (کیف دەکات) دەبوژێتەوە، گیان بەبەر مردوشدا دەکات، خودا توانای بەسەر هەموو شتدا هەیە

[1] الانعام (٨٩).

﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ﴾ واتـە: لـە نیـشانەكانی دەسـتەڵاتی خـودا لەسـەر زیندووكردنـەوەی مـردو ﴿أَنَّكَ تَرَى ٱلْأَرْضَ خَٰشِعَةً﴾ واتە: تۆ زەمین دەبینی مات بووەو توانای نەماوە، گیاو گژەی تێدا نـەماوەو مـردووە ﴿فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ﴾ كەبارانمان باراند بەسەریدا ئەكەوێتەجووڵەو كیف دەكـات یـانی: هەموو جۆرە ڕووەكو كشتوكاڵو بەروبومێك لێی دێتـەدەرو دەڕوێت ﴿إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاهَا لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ واتە: ئەوەی زەوی زیندو دەكاتـەوە، مـردوویش زینـدو دەكاتـەوەو توانـای بەسـەر هەموو شتێكدا هەیە.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَآ ۗ أَفَمَن يُلْقَىٰ فِى ٱلنَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِىٓ ءَامِنًا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ ٱعْمَلُوا۟ مَا شِئْتُمْ ۖ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِٱلذِّكْرِ لَمَّا جَآءَهُمْ ۖ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾ ﴾

سزای خوانەناسان و وەسفی قورئان

خـودای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَآ ۗ أَفَمَن يُلْقَىٰ فِى ٱلنَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِىٓ ءَامِنًا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ ٱعْمَلُوا۟ مَا شِئْتُمْ ۖ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ئەوانەی كە سەبارەت بـە نیـشانانمان لەڕێگـە لادەدەن ،ناتوانن خۆیان لە ئێمە بشارنەوە. ئاخۆ كێ لە كێ چاكترە؟ ئەو كەسەی دەخرێتە ئـاگر، یـان ئەو كەسەی ڕۆژی قیامەت بێ ترس دێ؟ چی خۆتان حەز دەكەن بیكەن، ئەو لە هەرچی ئێوە دەیكەن چـاوەدێرە ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا﴾ ئیبنوعـەباس دەڵێت: (الالحـاد) (بـێ دینـی) یـانی: دانـانی قسەیەك كە جێی خۆیدا نەبێ،[1] قەتادەو كەسانی تریش دەڵێن: (ئیلحاد) واتـە: بـێ دینـیو كەللـەڕەقی ﴿لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَآ﴾ هەڕەشەو بەڵێنی توندی تێدایە. واتە: خودای گەورە ئاگای لەو كەسانەیە كە بڕوا بە نیـشانەكانو ناوەكـانو سـیفەتەكانی خـودا ناكـەنو خۆیـانی لێ لادەدەن، سـزایان دەدات لەسـەر ئـەو خوانەناسیە زۆر بەتوندی، بۆیە فەرموویەتی: ﴿أَفَمَن يُلْقَىٰ فِى ٱلنَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِىٓ ءَامِنًا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ﴾یانی: ئاخۆ ئەم دوو كەسـە وەك یـەكن؟ نـەخێر وەك یـەك نـین، پاشـان خـودای گـەورە هەڕەشـەی توند لـە خوانەناسان دەكاتو دەفەرمووێت: ﴿ٱعْمَلُوا۟ مَا شِئْتُمْ﴾چی حەز لێدەكەن بیكەن! موجاهیـدو زەححـاكو

[1] الطبري (٢١/٤٧٨).

عەتای خۆراسانی دەڵێن: ﴿اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ﴾ هەڕەشەیە.[1] واتە: هەرچی دەکەن لە چاکەو خراپە خودا ئاگای لێتانەو چاودێرە بەسەرتانەوە. بۆیە فەرمویەتی: ﴿إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ پاشان خودای مەزن ئەفەرمووێت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ﴾ ئەو کەسانەی ئەو کاتە قورئانیان بۆ هات، دژی وەستان‌و بڕوایان پێ نەهێنا، کتێبێکی زۆر بەرزو جێگەی ڕێزە زەححاك‌و سودی‌و قەتادە ئەڵێن:یانی قورئان.[2] ﴿وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ﴾ واتە: پارێزراوە هیچ کەس ناتوانێ وێنەی قورئان بێنێ، ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ پڕوپوچ لە ڕووی ناوەستێ، (چ ڕوبەڕو، چ پاشملە) ئەمە کارزانێك ناردوویە کە هەر دەبێ پەسنی بدرێ یانی : پڕوپوچ ڕێی نیە ڕووی تێبکات، چونکە لەلایەنی پەروەردگاری جیهانەوە ڕەوانەکراوە، بۆیە خودای گەورە فەرمویەتی: ﴿تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ واتە: کارزانە لە کردارو گفتاریداو سوپاس کراوە لە گشت ئەوانەی کە فەرمانی پێ دەکات‌و قەدەغەی دەکات. پاشان دەفەرمووێت: ﴿مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ﴾ ئەوانەی کە بە تۆی ئەڵێن: بە پێغەمبەرانی پێش تۆش هەر وتراوە. پەروەدگارت بێگومانە کە دەتوانێ گوناهکاران عافوو بکات‌و بۆشی هەیە ئازاری بەژانیان بدات ﴿مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ﴾ قەتادەو سودی‌و کەسانی تریش وتویانە: واتە: ئەوەی کە بە تۆ دەوترێ بە پێغەمبەرەکانی پێش تۆش وتراوە، وەك چۆن بڕوا بە تۆ ناکەن بڕوایان بەوانیش نەکردووە، کەواتە چۆن ئەوان خۆڕاگر بوون بەرانبەر گەلەکەیان تۆش خۆڕاگربە لەسەر ئازاردانی هۆزەکەت بۆت.[3] ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ﴾ واتە: پەروەردگارت لێبوردەیە بۆ ئەوانەی کە پەشیمان دەبنەوەو دەگەڕێنەوە ﴿وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ﴾ واتە: تۆڵەش دەسێنێ لەوانەی کە بەردەوامن لەسەر خوانەناسی‌و سەر پێچی‌و لاساری‌و دژایەتی خوادەکەن.

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ ءَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ (٤٤) وَلَقَدْ

[1] الطبري (٢١/٤٧٨).

[2] الطبري (٢١/٤٧٩).

[3] الطبري (٢١/٤٨١).

ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ فَٱخۡتُلِفَ فِيهِۗ وَلَوۡلَا كَلِمَةٞ سَبَقَتۡ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۚ وَإِنَّهُمۡ لَفِي شَكّٖ مِّنۡهُ
مُرِيبٖ (٤٥) مَّنۡ عَمِلَ صَٰلِحٗا فَلِنَفۡسِهِۦۖ وَمَنۡ أَسَآءَ فَعَلَيۡهَاۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٖ لِّلۡعَبِيدِ (٤٦) ﴾

نکولی کردنی قورئـان لاساریو سەرەڕۆییە

خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَلَوۡ جَعَلۡنَٰهُ قُرۡءَانًا أَعۡجَمِيّٗا لَّقَالُواْ لَوۡلَا فُصِّلَتۡ ءَايَٰتُهُۥٓۖ ءَا۬عۡجَمِيّٞ وَعَرَبِيّٞۗ قُلۡ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ هُدٗى وَشِفَآءٞۚ وَٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ فِيٓ ءَاذَانِهِمۡ وَقۡرٞ وَهُوَ عَلَيۡهِمۡ عَمًىۚ أُوْلَٰٓئِكَ يُنَادَوۡنَ مِن مَّكَانِۭ بَعِيدٖ﴾ گەر ئێمە ئەم قورئانەمان بە عەجەمی بناردایە، دەیانگوت: چۆن ئایەتەکانی ڕوون نەکراوەتەوە؟ خۆی عەرەبەو نیشانەکانی عەجەمین؟ بڵێ ئەمە بۆ کەسانێکە باوەڕیان پێ هێناوە، ڕێبەرو چارەی دەردەکانە. ئەوانەی بڕواشی پێ ناکەن، گوێ گرانن لە بیستنو چاویان لە دیتنی کوێرە، هەر ئەڵێی لە جێی دورەوە بانگ دەکرێن. کاتێ کە خودای گەورە باسی ڕەوانبێژیو جوانی ووتەو ماناو بڕیارەکانی قورئانی کرد بۆیان، موشریکەکان بڕوایان پێ نەکرد، خودای مەزن پێغەمبەرو موسوڵمانان ئاگادار دەکاتەوە کە بێ دینی ئەمانە بەهۆی لاسارىو بێ گوێیەوەیە، وەك خودای مەزن لە ئایەتێکی ترا فەرموویەتی: ﴿وَلَوۡ نَزَّلۡنَٰهُ عَلَىٰ بَعۡضِ ٱلۡأَعۡجَمِينَ (١٩٨) فَقَرَأَهُۥ عَلَيۡهِم مَّا كَانُواْ بِهِۦ مُؤۡمِنِينَ﴾[1] هەر بەو شێوەیە گەر هەموو قورئان بە زمانی عەجەمی ڕەوانە بکرایە هەر بەلاسارىو بێ گوێی دەیانوت: ﴿لَوۡلَا فُصِّلَتۡ ءَايَٰتُهُۥٓۖ ءَا۬عۡجَمِيّٞ وَعَرَبِيّٞۗ﴾ واتە: دەیانوت: خۆزگە بە شیکراوەیی بە زمانی عەرەبی ڕەوانەبکرایە، جەختیان لەسەر ئەو قسە دەکردەوەو دەیانوت: خۆی عەرەبەو ئەوەی هێناویەتی عەجەمیە؟ واتە: چۆن دەبێ قورئانێکی عەجەمی ڕەوانە بکرێ بۆ کەسێکی عەرەب کە لێی تێناگات؟ ئەم مانایە هەر بەو شێوەیە لە ئیبنو عەباسو موجاهیدو عیکریمەو سەعیدی کوڕی جوبەیرو سودیو کەسانی تریشەوە ڕیوایەت کراوە.[2] پاشان خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿قُلۡ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ هُدٗى وَشِفَآءٞۚ﴾ واتە: ئەی موحەممەد (ﷺ) پێیان بڵێ: ئەم قەرئانە بۆ ئەوانەی کە باوەڕیان پێ هێناوە ڕێ نیشاندەرو دەوای دەردانە بۆ دڵان لە گومانو دڵە ڕاوکێ، ﴿وَٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ فِيٓ ءَاذَانِهِمۡ وَقۡرٞ﴾ واتە: ئەوانەشی کە تێی ناگەن گوێیان کەڕە(﴿وهوعليهم عمى﴾ واتە: چاویان کوێرەو ڕێ دەرناکەن تا لەسەر ڕووناکی قورئان بڕۆن، وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ

[1] الشعراء (١٩٨ـ١٩٩).

[2] الطبري (٤٨٢/٢١).

ﭐلۡقُرۡءَانِ مَا هُوَ شِفَآءٞ وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا خَسَارٗا ﴾[1] واتە: وە لەم قورئانەدا دەنێرینە خوارەوە ئەوەی کە هۆی شیفاو میهرەبانیە بۆ بڕواداران بەڵام (هاتنی ئەم قورئانە) بۆ ستەمکاران هیچ زیاد ناکات بۆیان بێجگە لە خەسارەتمەندی. ﴿أُوْلَٰٓئِكَ يُنَادَوۡنَ مِن مَّكَانِۭ بَعِيدٖ﴾ موجاهید دەڵێت:ئەم قورئانە لە دڵیانەوە دوورە.[2] ئیبنو جەریر دەڵێت: واتە: وەك ئەوەوایە ئەو کەسانە یەکێ قسەیان لەگەڵ دەکات لە شوێنێکی زۆر دوورەوەکە تێ ناگەن لەوشتانەی بۆیان باس دەکرێ.[3] منیش دەڵێم ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ كَمَثَلِ ٱلَّذِي يَنۡعِقُ بِمَا لَا يَسۡمَعُ إِلَّا دُعَآءٗ وَنِدَآءٗۚ صُمُّۢ بُكۡمٌ عُمۡيٞ فَهُمۡ لَا يَعۡقِلُونَ﴾[4] واتە: وە نموونەی ئەو بێبڕوایانە وەك یەکێك وایە کە هاوار لە ئاژەڵێك بکات تەنها دەنگو هاوارەکە نەبێ هیچ نابیستێ ئەمانە کەڕنو لاڵن (لە وتنی قسەی دروست)و کوێرن (لە بینینی ڕێی ڕاست) بۆیە تێ ناگەنو ژیر نین.

(ئاماژەکردن بۆچاو کردن لەموسا)

خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ فَٱخۡتُلِفَ فِيهِۗ وَلَوۡلَا كَلِمَةٞ سَبَقَتۡ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۚ وَإِنَّهُمۡ لَفِي شَكّٖ مِّنۡهُ مُرِيبٖ﴾ کتێبیشمان دابە موسا، کە لەسەری کێشە کرا. خۆ ئەگەر پەروەردگاری تۆ پێشتر گفتی نەدابا، بە کاریان ڕادەگەیشت بێگومان ئەوانە لێی دوو دڵنو بەدگومانن ﴿ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ فَٱخۡتُلِفَ فِيهِ﴾یانی: ئەو ڕاستیەشمان ڕەوانە کرد بۆ موسا کەچی خەڵکی بڕوایان پێ نەکردودەستیان دایە ئازاردانی ﴿فَٱصۡبِرۡ كَمَا صَبَرَ أُوْلُواْ ٱلۡعَزۡمِ مِنَ ٱلرُّسُلِ﴾[5] واتە: کەواتە خۆگریە ئەی محمد (ﷺ) هەروەکو پێغەمبەرانی خۆڕاگری بەهێز دانیان بەخۆدا گرت. ﴿وَلَوۡلَا كَلِمَةٞ سَبَقَتۡ مِن رَّبِّكَ ﴾ واتە: ئەگەر پەروەرینی تۆ پێشتر بڕیاری نەدایە، لێ پرسینەوەیان دوا بخات بۆ ڕۆژی قیامەت ئەوە سزای دەدانو لە ناوی دەبردن ﴿لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡ﴾یانی: زۆر بەزوویی تۆڵەی لێ دەسەندن بەڵام خودای گەورە کاتێکی بۆ دیاری کردوونو دەربازبوونیان نیەو ڕزگار نابن ﴿وَإِنَّهُمۡ لَفِي شَكّٖ مِّنۡهُ مُرِيبٖ﴾ واتە: ئەو بێباوەڕیەیان لە شارەزاییەوە نەبو بەڵکو دوو

---

[1] الاسراء (٨٢).

[2] الطبري (٢١/٤٨٥).

[3] الطبري (٢١/٤٨٤).

[4] البقرة (١٧١).

[5] الاحقاف (٣٥).

دڵو بەدگومان بوون هیچ بەڵگەیەکیان بە دەستەوە نەبو لەسەر ئەوەی کە دەیانوت: ئیبنو جەریریش هەر وای وتووەو ڕایەکی گونجاوە.[1] والله اعلم.

هەر کەسەو بە پێی کردەوەی خۆی پرسیاری لێ دەکرێتو پاداشت دەدرێتەوە

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴾ هەر کەسێ کاری چاك دەکات بۆ خۆی دەکاتو، کەسێکیش خراپە دەکات، لە دژی خۆی کردوویەتی پەروەرندەت غەدر لە عەبدانی ناکات، ﴿ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ﴾ هەر کەسێ چاکە دەکات قازانجەکەی بۆ خۆی دەگەڕێتەوە، ﴿وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ﴾ هەر کەسیش خراپە دەکات زیانی ئەو خراپەیە بۆ خۆیەتی، ﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴾ واتە: خودا ناهەقی لە بەندەکانی ناکات، تۆڵەش لە کەس ناسێنێ لەسەر گوناهی خۆی نەبێ، سزای کەسیش نادا هەتا بەڵگەی ڕوونی نەداتێو پێغەمبەری بۆ ڕەوانە نەکات.

﴿ ۞ إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ ۚ وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَآءِى قَالُوٓاْ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَدْعُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَظَنُّواْ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٤٨﴾ ﴾

تەنیا خودا دەزانێ ڕۆژی قیامەت کەی دێت

خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ ۚ وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَآءِى قَالُوٓاْ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ ﴾ ڕۆژی قیامەت کەی دەبێ، ئەو دەیزانێ، بەروبومی هەموو ڕووەکێك کە لە شکۆفە دێتە دەرو هەر مێینەیەك ئاوسەو چی لەسکیداو چی لێ دەبێ،هەر ئەو دەیزانی، ئەو ڕۆژەی کە خودا بانگیان لێ دەکات و(دەفەرموێ)، شەریکەکانی من لە کوێن؟ دەڵێن هەواڵمان پێداوی و لای تۆ دەی درکێنن، کەسمان ئاگامان لێ نیە.

پاشان خودای گەورە فەرمویەتی: ﴿إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ ﴾ واتە: هیچ کەس نازانێ ڕۆژی قیامەت کەی دێت غەیری خودا وەك پێغەمبەر کە بەڕێزترینی مرۆڤە (ﷺ) فەرمووی بە جوبرەئیل (سەلامی خوای لێبێ) کە لە فریشتە بەڕێزەکانە کاتێ کە پرسیاری کرد لە پێغەمبەر(ﷺ) لە بارەی هاتنی قیامەتەوە. پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی: (من لێپرسراو نیم لەو بارەیەوە، شارەزاتر نیم لەو کەسەی کە

---

[1] الطبري (٢١/٤٨٧).

پرسیارەکە دەکات).[1] وەك خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَاهَآ﴾[2] واتە: زانینی ئەوە هەر لای پەروەردگارتە.وە دەفەرموێت: ﴿لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَآ إِلَّا هُوَ﴾[3] واتە: هیچ کەس ناتوانێ کاتەکەی ئاشکرا بکات جگە لەو. ﴿وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ﴾یانی: هەموو شتێ بە ئاگاداری خودایە لە زەمینو ئاسماندا بە ئەندازەی قورسی گەردیلەیەك لە خودا ون نابێ وە دەفەرموێت: ﴿وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا﴾[4] واتە: وە هەر گەلایەك بکەوێتە خوارەوە خوا پێی دەزانێ. وە دەفەرموێت: ﴿ٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ ٱلْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ﴾[5] واتە: خوا دەزانێ مێینەیەك (لە منداڵدانیدا) چی هەڵگرتووە(کوڕ یان کچ) وە هەروەها دەزانێ منداڵدان چی لێ کەم دەبێتەوەو چی زیاد دەکات وە هەموو شتێ لای ئەو (خوا) ئەندازەی (دیاری کراوی) هەیە. وە دەفەرموێت: ﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ﴾[6] واتە: وە هیچ تەمەن درێژکراوێ تەمەنی درێژ ناکرێ وە لە تەمەنی کەم ناکرێ مەگەر لە کتێبێکدا نوسراوە بە ڕاستی ئەم کارە بۆ خوا ئاسانە. پاشان خودای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَآءِي﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا خودای گەورە موشریکەکان بانگ دەکات لەبەر چاو ئەو هەموو خەڵکە پێیان ئەڵێ کوان ئەوانەی کە ئێوە لەگەڵ من دەتان پەرستن؟ ﴿قَالُوٓاْ ءَاذَنَّٰكَ﴾ واتە: دەڵێن هەواڵمان پێداوی ﴿مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ﴾ واتە: هیچ کەسێ لە ئێمە شایەتی نادا کە تۆ شەریکت هەیە. ﴿وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَدْعُونَ مِن قَبْلُ وَظَنُّواْ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ﴾ ئەو شتانەی لە پێشوودا جێگەی هاناو هاواریان بوون، لێیان گوم بوونو تێگەیشتون کە هیچ دەرەتانیان نیە ﴿وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَدْعُونَ مِن قَبْلُ﴾ واتە: ئەوانەی کە بەتەمایان بوون بە هانایانەوە بێن، ڕۆشتنو قازانجیان پێ نەگەیاندن ﴿وَظَنُّواْ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ﴾ واتە: چاك تێ گەیشتن لە ڕۆژی قیامەت ﴿مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ﴾

---

[1] فتح الباري (١/١٤٠).

٢ النازعات (٤٤).

[3] الاعراف (١٨٧).

[4] الانعام (٥٩).

[5] الرعد (٨).

[6] الفاطر (١١).

واتە هیچ پەنایەکیان نیە لە سزای خودا لایان بدات.﴿ وَرَءَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ ٱلنَّارَ فَظَنُّوٓاْ أَنَّهُم مُّوَاقِعُوهَا وَلَمۡ يَجِدُواْ عَنۡهَا مَصۡرِفٗا ﴾[1] واتە: وە تاوانباران ئاگری دۆزەخ دەبینن‌و هەموو دەزانن‌و دڵنیادەبن کە دەچنە ناوی وتێی دەکەون وە ڕێگایەکیان دەست ناکەوێ بۆ گەڕانەوە لەو (ئاگرە).

﴿لَّا يَسۡـَٔمُ ٱلۡإِنسَٰنُ مِن دُعَآءِ ٱلۡخَيۡرِ وَإِن مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ فَيَـُٔوسٞ قَنُوطٞ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنۡ أَذَقۡنَٰهُ رَحۡمَةٗ مِّنَّا مِنۢ بَعۡدِ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِي وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةٗ وَلَئِن رُّجِعۡتُ إِلَىٰ رَبِّيٓ إِنَّ لِي عِندَهُۥ لَلۡحُسۡنَىٰۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِمَا عَمِلُواْ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنۡ عَذَابٍ غَلِيظٖ ﴿٥٠﴾ وَإِذَآ أَنۡعَمۡنَا عَلَى ٱلۡإِنسَٰنِ أَعۡرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٖ ﴿٥١﴾﴾

لە خۆگۆڕانی مرۆڤ وەختێ توشی خۆشیەك دەبێ دوای ناخۆشی

خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿لَّا يَسۡـَٔمُ ٱلۡإِنسَٰنُ مِن دُعَآءِ ٱلۡخَيۡرِ وَإِن مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ فَيَـُٔوسٞ قَنُوطٞ﴾ مرۆڤ هەرچەندە نزا بۆ شتی باش بکات، وەڕز نابێ، هەر کاتێ خراپەش تووشی هات، هیچ ئاواتێکی نامینێ‌و نائومێدئەبێ، خودای گەورە باسی مرۆڤ دەکات کە ماندو نابێ لە پاڕانەوە لێی بۆ داواکردنی سامانی زۆرو لەش ساغی‌و منداڵی زۆرو شتی تریش، بەڵام کاتێ توشی بەڵایەك هات وەك هەژاری یا نەخۆشی، ﴿فَيَـُٔوسٞ قَنُوطٞ﴾ واتە: بێ هیوا دەبن‌و وادەزانن هەرگیز لەو بەلاو نەخۆشی‌و لێ قەومانە ڕزگاریان نابێ ﴿ وَلَئِنۡ أَذَقۡنَٰهُ رَحۡمَةٗ مِّنَّا مِنۢ بَعۡدِ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِي وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةٗ وَلَئِن رُّجِعۡتُ إِلَىٰ رَبِّيٓ إِنَّ لِي عِندَهُۥ لَلۡحُسۡنَىٰۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِمَا عَمِلُواْ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنۡ عَذَابٍ غَلِيظٖ﴾ ئەگەر لە پاش دەردو مەینەتیەك کە تووشی دێ، تامی خۆشیمان پێ چەشت، دەڵێ ئەمە لە خۆمەوەیەو باوەڕ ناکەم قیامەت ڕهەڵبسێت، خۆ ئەگەر بشمبەنەوە بۆ نزیك پەروەرندەی خۆم، سوور دەزانم پتر چاکەم لەگەڵ دەکات. جا ئەوانەی کافروبەدنەکن، لە هەر کارێ کردویانە خۆمان ئاگاداریان دەکەین‌و جەزرەبەی زۆر دژواریان پێ دەچەژین، ﴿ وَلَئِنۡ أَذَقۡنَٰهُ رَحۡمَةٗ مِّنَّا مِنۢ بَعۡدِ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِي ﴾ واتە کاتێ توشی خۆشی‌و دەوڵەمەندی بوو دوای ئەو ناڕەحەتیەی کە تووشی هات، دەڵێ: ئەمە لە لێهاتووی خۆمەوەیەو من شایستەی ئەوەم کە خودا پێی داوم، ﴿وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةٗ﴾یانی: بڕوای بە ڕۆژی قیامەت نیە، لەبەر ئەوەی کە ڕێی پێدراوەو ئازادە لەناو ئەو هەموو نازو نیعمەتەدا فیزی خۆی زل دەکات‌و ماڵ بەبێ هودە سەرف دەکات‌و بێ دینی خۆی ئاشکرا دەکات، وەك

---

[1] الكهف (٥٣).

خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿ كَلَّآ إِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ لَيَطۡغَىٰٓ ٦ أَن رَّءَاهُ ٱسۡتَغۡنَىٰٓ ﴾[1] واتە: بە ڕاستی مرۆڤ یاخی ئەبێ، کە خۆی ببینێ وا دەوڵەمەند بووە. ﴿وَلَئِن رُّجِعۡتُ إِلَىٰ رَبِّيٓ إِنَّ لِي عِندَهُۥ لَلۡحُسۡنَىٰ ﴾ واتە: خۆ ئەگەر قیامەتیش هەبوو، ئەوا لای خودا زیاتر چاکەم بۆدانراوە !، بە هیوایە لەگەڵ ئەم هەموو کردارە خراپەو بەدگومانیەی لە هاتنی ڕۆژی قیامەت، هەر خودا چاکەی لەگەڵ بکات. خودای گەورەش دەفەرموێت: ﴿فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِمَا عَمِلُواْ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنۡ عَذَابٍ غَلِيظٖ ﴾ خودای گەورە هەڕەشە دەکات لەو کەسەی ئا بەو شێوەیە کار دەکات وبەو شێوەیە بیر دەکاتەوە لە سزای توندی خودا. پاشان خودای مەزن دەفەرموێت ﴿ وَإِذَآ أَنۡعَمۡنَا عَلَى ٱلۡإِنسَٰنِ أَعۡرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٖ ﴾ وەختێ لەگەڵ مرۆڤ چاکە دەکەین، پێی نازانێ و فیز دەنوێنێ و من منیەتی، هەر کاتێکیش خراپەی تووش ببێ، ئەوە نزاو هاواری زۆر دەکات ﴿ وَإِذَآ أَنۡعَمۡنَا عَلَى ٱلۡإِنسَٰنِ أَعۡرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ ﴾یانی: فیز لێ دەدات و گوێڕایەڵی فەرمانی خودا ناکات و لە خۆی بایی دەبێ. وەك ئەم ئایەتەی تر کە دەفەرموێت: ﴿ فَتَوَلَّىٰ بِرُكۡنِهِۦ ﴾[2] واتە: فیرعەونیش ڕووی وەرگێڕاو سەرپێچی کرد بەهۆی دەسەڵاتەکەیەوە. ﴿وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ ﴾ واتە: کاتێکیش نارەحەت بوو ﴿فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٖ ﴾ واتە: زۆر دەپاڕێتەوە و لەسەر شتی دەڕوات و هەر نایبڕێتەوە و (الکلام العریض) ئەوقسەیە کەلەفزەکانی زۆر بن و ماناکانی کەم بن ، (الکلام الوجیز) یش بەپێچەوانەوەیە ،وەك ئەوترێ (ماقلّ ودلّ) واتە: قسە هەزارە دووانی بەکارە. خودای مەزنیش فەرمویەتی: ﴿ وَإِذَا مَسَّ ٱلۡإِنسَٰنَ ٱلضُّرُّ دَعَانَا لِجَنۢبِهِۦٓ أَوۡ قَاعِدًا أَوۡ قَآئِمٗا فَلَمَّا كَشَفۡنَا عَنۡهُ ضُرَّهُۥ مَرَّ كَأَن لَّمۡ يَدۡعُنَآ إِلَىٰ ضُرّٖ مَّسَّهُۥ ﴾[3] واتە: وە کاتێ ئادەمی زیانیکی لێ بکەوێت بە ڕاکشاوی یان بەدانیشتن یان بەپێوە لێمان دەپاڕێتەوە ئینجا کاتێ لامان برد زیانەکەی و نەمانهێشت دەڕوات (دەچێتە سەر حاڵی پێشوی) وەك هاوارو دوعای نەکردبێ لێمان بۆ لابردنی زیانێ کە دووچاری بووە.

﴿ قُلۡ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كَانَ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ ثُمَّ كَفَرۡتُم بِهِۦ مَنۡ أَضَلُّ مِمَّنۡ هُوَ فِي شِقَاقِۭ بَعِيدٖ ٥٢
سَنُرِيهِمۡ ءَايَٰتِنَا فِي ٱلۡأٓفَاقِ وَفِيٓ أَنفُسِهِمۡ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمۡ أَنَّهُ ٱلۡحَقُّۗ أَوَلَمۡ يَكۡفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ
شَهِيدٌ ٥٣ أَلَآ إِنَّهُمۡ فِي مِرۡيَةٖ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمۡۗ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَيۡءٖ مُّحِيطُۢ ٥٤ ﴾

---

[1] العلق (٦ـ٧).

[2] الذاریات (٣٩).

[3] یونس (١٢).

قورئان و نیشانەکانی ڕاستی ئەم قورئانە

خودای مەزن دەفەرمووێت: ﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِۦ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴾ ئێوە بەس بڵێن، ئەگەر ئەمە لەخواوە بێ و ئێوە باوەڕی پێ نەکەن، دەی کێ لەوە گومڕاترە کە لاساری سەرکەشی بکات، خودای گەورە دەفەرمووێت پێغەمبەر(ﷺ) بڵێ بەو موشریکانەی کە بڕوایان بە قورئان نییە ﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ ﴾ ئەم قورئانە ﴿مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِۦ ﴾ لەلایەن خوداوە ڕەوانە کرابێ بۆ پێغەمبەرەکەی کەچی ئێوە پێی کافربن چی ئەڵێن و چۆن بیردەکەنەوە؟ بۆیە خودای گەورە فەرموویەتی: ﴿مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴾ واتە: کێ لەو کەسە سەرلێشێواو ترەو وێڵترە کە هەر لەسەر بێ دینیو لاساریو دژایەتی هەق بڕواو لە ڕێی ڕاست دوورکەوێتەوە. پاشان خودای مەزن فەرموویەتی: ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ﴾ هاکا وامان کرد ئەوانە لە ئاسۆکانی زەمینو ئاسماندا و لەناخی خۆشیاندا نیشانەکانمان ببینن، هەتا لێیان ڕوون بێتەوە کە ئەم قورئانە ڕاستە، ئاخۆ هێندە بەس نیە، پەروەردگارت لە هەمووشتێك ئاگادارە؟ ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ﴾ واتە: بەم زوانە نیشانەو بەڵگەکانی خۆمانیان نیشان دەدەین کەبەڵگەبن لەسەر ئەوەی ئەم قورئانە لەلایەن خواوەهاتووەتە سەر پێغەمبەر(ﷺ) . ﴿فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ﴾ وەك ئەو سەرکەوتنانەی کە بە دەستی دێنن هەروەها ئەو بڵاوبوونەوەی ئاینی ئیسلامە بە هەموو لایەکداو زاڵبونی بەسەر ئاینەکانی ترا، موجاهیدو حەسەنی بەسری ئەڵێن: (نیشانەکان لەناو خۆیاندا) بریتیە لە ڕووداوی بەدرو (فتح)ی مەککەو چەند ڕووداوی تر کە هات بەسەریاندا خودای گەورە پێغەمبەرو (ﷺ) هاوەڵەکانی سەر خستو ناهەقیو پڕوپوچو شوێنکەوتووانی سەرشۆڕکرد، وە لەوانەشە مەبەست پێی مرۆڤ خۆی بێ کە لەچی پێك هاتووەو چۆن لە هەموو ڕوویەکەوە وەك لە زانستی تەشریحدا بەفراوانی باسی کراوە کە پڕ لە بەڵگەی کارزانی وەدی هێنەرە کە خودای گەورەو خاوەن دەسەڵاتە، وە ئەو سروشتەی کە مرۆڤی لەسەر وەدی هاتووە کەهەر یەکەی جۆرێکە لەچاکی یان خراپیدا. وە ئەو شتانەی کە ڕێی پێدراوە بەئارەزووی خۆی بیکات بەڵام بەو پێیەی کە خودای گەورە بڕیاری داوە نەك بەهێزو تواناو دەسەلاتی خۆی هەرچی بوێ بیکاتو لە بەری بڕوا ﴿أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ﴾ واتە: ئاخۆ ئەوەندەیان بەس نیە کە خودای مەزن ئاگاداری کردارو گرفتاریانە، خودا خۆی شایەتی دەدا کە موحەممەد (ﷺ) ڕاست دەکات لەوەی کە بۆی هێناون وەك فەرموویەتی:

﴿لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشۡهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيۡكَۖ أَنزَلَهُۥ بِعِلۡمِهِۦۖ﴾[1] واتە بەڵام خوا شایەتی دەدات بۆ (ڕاستی) ئەو قورئانەی ناردویەتیە خوارەوە بۆت لەڕووی زانینی خۆیەوە ناردوویەتیە خوارەوە. خودای مەزن ئەفەرموێت: ﴿أَلَآ إِنَّهُمۡ فِي مِرۡيَةٖ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمۡۗ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَيۡءٖ مُّحِيطُۢ﴾، باش بزانە کە ئەوانە لە دیداری پەروەردگاریان دوودڵن، باش بزانە خۆی دەوری لە هەموو شتێ داوە ﴿أَلَآ إِنَّهُمۡ فِي مِرۡيَةٖ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمۡۗ﴾ واتە: ئەوانە گومانیان هەیە لە هاتنی ڕۆژی قیامەت، هەر بیریشی لێ ناکەنەوەو کاری بۆ ناکەنو لێشی ناترسن، بڕوایان پێی نیەو بەربای گوێیان ناکەوێ. کە گومانی تێدا نیە هەر دێتو ڕوودەدات، خودای مەزن کە ئاگاداری هەموو شتێکەو دەوری هەموو شتێکی داوە، هاتنی ڕۆژی قیامەت لە لای ئەو زۆر ئاسانە ﴿أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَيۡءٖ مُّحِيطُۢ﴾ واتە: خاوەنی دەسەڵاتە بەسەر هەموو دروسکراوەکانیدا هەمووی لە ژێر تواناو دەسەڵاتی ئەودایەو ئاگای لێیەتی، بە مەیلی خۆی بە کاری هەموویان دەگات هەرچی ویست دەبێ ببێت، هەرچیشی نەویست نابێ بێت، هیچ پەرستراوێك نیە غەیری ئەو .

تەفسیری سورەتی(الشوری)

لە مەککە هاتووەتە خوارەوە

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿حمٓ ١ عٓسٓقٓ ٢ كَذَٰلِكَ يُوحِيٓ إِلَيۡكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكَ ٱللَّهُ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ٣ لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۖ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ ٤ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِن فَوۡقِهِنَّۚ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِمَن فِي ٱلۡأَرۡضِۗ أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ٥ وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيۡهِمۡ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ ٦﴾

نیگاو گەورەیی خوا

﴿حمٓ﴾ حا، میم، ﴿عٓسٓقٓ﴾ عەین، سین، قاف. لە پێشەوە و لەسەرەتای سورەتی البقرە دا قسە لەسەر ئەم پیتانە کرا، ﴿كَذَٰلِكَ يُوحِيٓ إِلَيۡكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكَ ٱللَّهُ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ﴾ خوای گەورەی بەدەسەڵاتی زانا لە کار، فەرمانی خۆی ئاوا بۆ تۆو پێغەمبەرانی بەر لە تۆش بەڕێ دەکات. واتە: وەك چۆن ئەم قورئانەی بۆ تۆ نارد هەر بەو شێوەیەش کتێبو نووسراوی لە پێش تۆوە ڕەوانە کردووە بۆ

---

[1] النساء (١٦٦).

پێغەمبەرەکان ﴿ٱلۡعَزِيزُ﴾ خاوەنی دەسەلاتە لە تۆڵەسەندندا ﴿ٱلۡحَكِيمُ﴾ کارزانە لە کردارو گفتاردا. ئیمامی مالك ڕیوایەتی کردووە لە عائیشەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: حارس(الحارث) کوڕی هیشام پرسیاری کرد لە پێغەمبەر(ﷺ) کە چۆن نیگات(وەحیت) بۆ دێت؟ پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(زۆرجار وەك دەنگی جەرەس ئەم شێوە نیگایە لە هەموو شێوەکانی تری نیگا گرانترو بەهێزترە لەسەر من لە دواییدا ئەو ناڕەحەتیو گرانیەم لەسەر لادەچێت. نیگایەکەچۆنی گوتووە بە تەواوی هاتووەتە بەرم. جاری واش هەیە فریشتەی نیگا دەچێتە شێوەی پیاوێكو قسەم لەگەڵ دەکات. ئەوەی بیڵێ لەبەری دەکەم). عائیشە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: لە ڕۆژی زۆر ساردو سەرمادا پێغەمبەری خودام(ﷺ) دەبینی کاتێ نیگای بۆ دەهاتە خوارەوە کە گرانیو ناڕەحەتی نیگاکەی لەسەر لادەچوو نێوچەوانی عارەقی پیا دەهاتە خوارەوە.[1] بوخاریو موسلیم ڕیوایەتیان کردووە وتەکە هی بوخاریە.[2] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۖ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ﴾ هەرچی لەناو ئاسمانەکانو هەرچی لە زەمیندا هەیە، گشت بۆ ئەوەو هەر خۆی جێ بەرزو مەزنە. واتە: هەموو بەندەی ئەوەو بەرفەرمانی ئەونو لە ژێر دەسەلاتی ئەودایەو ئەو هەڵی دەسوڕێنێت، ئایەتی: ﴿وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ﴾ وەك ئەم ئایەتە وایە کە دەفەرموێت: ﴿ٱلۡكَبِيرُ ٱلۡمُتَعَالِ﴾[3] واتە: گەورەو بەرزە. مەزنو بەرزە. ﴿وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡكَبِيرُ﴾[4] واتە: وە تەنها(خودا) بەرزو بڵندو گەورەیە. ئایەت لەم شێوەیە زۆرە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِن فَوۡقِهِنَّۚ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِمَن فِي ٱلۡأَرۡضِۗ أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ﴾ لەوانەیە ئاسمانەکان درز بەرنو بەسەر یەکداخرمە بکەن فریشتانیش بە سوپاسەوە پەسەنی پەروەردگاریان دەدەن، داوای بەخشین بۆ خەڵکی سەر زەمین دەکەن. باش بزانن ئەوەکە لە گوناه دەبوورێتو دلۆڤانە. ﴿تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ﴾ ئیبنو عەباسو زەححاكو سودیو قەتادەو کەعبی ئەحبار وتوویانە: واتە: لەوانەیە ئاسمانەکان پارچە پارچە ببێت لە ترساندا لەبەر مەزنی خودا.[5] ﴿وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ وەك ئەم ئایەتە وایە کە

---

[1] موطأ(١/٢٠٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] فتح الباري(١/٢٥)، مسلم(٤/١٨١٦).

[3] الرعد(٩).

[4] سبأ(٢٣).

[5] الطبري(٢١/٥٠١).

دەفــەرمووێت: ﴿ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيُؤۡمِنُونَ بِهِۦ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَا وَسِعۡتَ كُلَّ شَيۡءٖ رَّحۡمَةٗ وَعِلۡمٗا﴾[1] واتە: ئەو کەسانەی هەڵگری عەرشن‌و ئەوانەش بە دەوری دان بە ستایشی پەروەردگاریان تەسبیحات دەکەن‌و باوەڕیان بەو هەیەو داوای لێبوردن دەکەن بۆ ئەوانەی ئیماندارن(دەڵێن:) ئەی پەروەردگارمان میهرەبانی‌و زانیاریت هەموو شتێکی گرتووەتەوە.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ﴾ ئاگادارکردنەوەیە بەوەی کە خودا لە گوناه دەبووریێت‌و دلۆڤانە، خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيۡهِمۡ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ﴾ ئەو کەسانەی ئەو شتانەی کەغەیری ئەون، بە دۆستی خۆیان زانیون‌و خەریکی پەرستنیانن، خودا ئاگای لە کاریان هەیەو ئۆباڵیان لە ئەستۆی تۆ نیە. ﴿وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ﴾ واتە: بتپەرستان. ﴿ٱللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيۡهِمۡ﴾ خودا شایەتە لەسەر کردارەکانیان یەکەیەکە لەسەریان دەنووسێت‌و زۆر بە باشی پاداشتیان دەداتەوە. ﴿وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ﴾ یانی تۆبریکاری ئەوانە نیت تەنها تۆ ئاگادارکردنەوەت لەسەرە خوای گەورە لە هەموو شتێك دەپرسێتەوەو بریکاری هەموو شتە.

﴿وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ قُرۡءَانًا عَرَبِيّٗا لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلۡقُرَىٰ وَمَنۡ حَوۡلَهَا وَتُنذِرَ يَوۡمَ ٱلۡجَمۡعِ لَا رَيۡبَ فِيهِۚ فَرِيقٞ فِي ٱلۡجَنَّةِ وَفَرِيقٞ فِي ٱلسَّعِيرِ ۝٧ وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَهُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَلَٰكِن يُدۡخِلُ مَن يَشَآءُ فِي رَحۡمَتِهِۦۚ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ ۝٨﴾

قورئان هاتووە بۆ ترس ومبەر خەڵکی هێنانەوە

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ قُرۡءَانًا عَرَبِيّٗا لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلۡقُرَىٰ وَمَنۡ حَوۡلَهَا وَتُنذِرَ يَوۡمَ ٱلۡجَمۡعِ لَا رَيۡبَ فِيهِۚ فَرِيقٞ فِي ٱلۡجَنَّةِ وَفَرِيقٞ فِي ٱلسَّعِيرِ﴾هەروەها قورئانێکی عەرەبیمان بۆ تۆ نارد، هەتا تۆ بەوقورئانە ترس وەبەر خەڵکی مەککەو دەوروبەری بێنی‌و لە ڕۆژی کۆبوونەوەشیان بترسێنی. کە بێگومان هەر وەدی دێت، ئەوسا بەشێك بەهەشتین‌و بەشێکیان دەچنە جەهەنەم. واتە: وەك چۆن کتێبمان بۆ ئەوان نارد، ﴿أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ قُرۡءَانًا عَرَبِيّٗا﴾ قورئانێکی عەرەبی ڕەوان‌و ئاشکراو دیارمان بۆ تۆش نارد، ﴿لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلۡقُرَىٰ﴾ هەتا خەڵکی مەککە(کە دایکی شارەکانە) بترسێنی، ﴿وَمَنۡ حَوۡلَهَا﴾

---

[1] الغافر(٧).

دەورویەریشی لە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوایەوە. بۆیە مەککە ناوبراوە بە دایکی شارەکان، چونکە بەڕێزتربووە لەو شارو وڵاتانەی کە لەو ناوەدا بوون لەبەر زۆر بەڵگە کە لە شوێنی خۆیدا باس کراوە. کورتترینو بەهێزترین بەڵگە ئەو فەرموودەیە کە ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵڵای کوڕی عەدی حەمرائی زەهریەوە کە بیستوویەتی لە پێغەمبەری خوداوە(ﷺ) کە وەستابوو لە شوێنێکدا لە بازاڕی مەککەدا دەیفەرموو:(سوێند بە خوا تۆ(یانی مەککە) چاکترین زەمینی خودای وە خۆشەویستترین زەمینی خودای لای خودا. وە ئەگەر من دەرنەکرامایە لە تۆ هەرگیزلێت دەرنەدەچووم).[1] هەر بەم شێوەیە تیرمیزیو نەسائیو ئیبنو ماجە ڕیوایەتیان کردووە، ترمیزی دەڵێت: فەرموودەیەکی چاکو ڕاستە(حسن صحيح).[2] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ﴾ ڕۆژی قیامەت کە خوای گەورە پێشیناو پاشینان هەموو کۆدەکاتەوە لە یەك شوێندا ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ گومان نیە لە هاتنیداو هەر دێت، ئەم ئایەتە: ﴿فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ﴾ وەك ئەو ئایەتە وایە کە خودا دەفەرموێت: ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ﴾[3] واتە:(پاداشتتان دەداتەوە) لە ڕۆژێکدا کە کۆتان دەکاتەوە بۆ ڕۆژی کۆکردنەوە ئەو ڕۆژە ڕۆژی زیانبارییە. واتە خەڵکی بەهەشت خۆیان لا دەدەن لە خەڵکی ناو ئاگر. وەك ئەم ئایەتەیش وایە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ﴾[4] واتە: بە ڕاستی لەوەدا(باس کرا) پەندو ئامۆژگاری هەیە بۆ کەسێك بترسێت لە سزای دواڕۆژ ئەو ڕۆژە ڕۆژێکە کە ئادەمی بۆ کۆدەکرێتەوەو ئەوە ڕۆژێکی دیارو بەرچاوە(هەمووان ئامادەن تێیدا)، وە ئێمە دوای ناخەین مەگەر بۆ کاتێکی دیارو بەرچاو، ئەو ڕۆژە کە دێت هیچ کەس قسە ناکات مەگەر بە مۆڵەتی خودا ئەوسا لەناویاندا هەیە بێ بەختو نەگبەتو هەیە بەختەوەرو ئاسودە. ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمرەوە(ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەر هاتە دەرەوە بۆ لامان دوو نامەی بە دەستەوە بوو فەرمووی:(ئایا دەزانن ئەم دوو نامەیە چیە؟) وتمان نەخێر مەگەر تۆ هەواڵمان بدەیتێ ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ)، فەرمووی بەوەی کە بە دەستی ڕاستیەوە بوو:(ئەمە

---

[1] احمد(٤/٣٠٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] تحفة الأحوذي(١٠/٤٢٦)، النسائي(٢/٤٧٩)، ابن ماجە(٢/١٠٣٧)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] التغابن(٩).

[4] هود(١٠٣_١٠٥).

نامەیەکە لە لایەن پەروەرێنی جیهانەوە کە ناوەکانی خەڵکی بەهەشتو بابو باپیرانو هۆزەکانیانە(پاشان هەمووی کۆکردەوە) هەرگیز کەسی لێ زیاد ناکرێتو کەسیشی لێ کەم ناکرێت(پاشان فەرمووی بەوەی کە لە لای چەپیەوە بوو، ئەمە نامەی خەڵکی ناو ئاگرە بە ناوی خۆیانو ناوی بابو باپیرانیانو هۆزەکانیان(پاشان هەمووی کۆکردەوە) هەرگیز کەسی لێ زیاد ناکرێتو کەسیشی لێ کەم ناکرێتەوە). هاوەڵەکانی پێغەمبەری خودا(ﷺ) وتیان: ئیتر لەسەر چ شتێك ئێمە کار بکەین، ئەگەر ئەمە بڕیارێکەو دراوەو تەواو بووە. پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(لەسەر ڕێ ڕاوەستنو خۆتان نزیك بخەنەوە(واتە لە خواوە) چونکە خەڵکی بەهەشت کۆتایی پێ دەهێنرێت بە کرداری خەڵکی بەهەشت با بە هەر کردارێك کاری کردبێتو خەڵکی جەهەنەمیش کرداری کۆتایی پێ دەهێنرێت بۆی بە کرداری خەڵکی جەهەنەم با بە هەر کردارێك کاری کردبێت)، پاشان پێغەمبەر(ﷺ) دەستی ڕاداو(قوچای) پاشان فەرمووی:(پەروەردگارتان لێ بووەتەوە لە بەندەکانی پاشان دەستی ڕاڵاستی ڕاداو فڕێی دا، فەرمووی: دەستەیەك بۆ بەهەشت. بە چەپیشی فڕێی داو هەمیسان فەرمووی: دەستەیەکیش لە ئاگری بە کڵپەدایە).[1] هەر بەم شێوەیە تیرمیزیو نەسائی ڕیوایەتیان کردووە. تیرمیزی دەڵێت: چاکو غەریبە(حسن غريب).[2] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو نەزرەوە دەڵێت: پیاوێك لە هاوەڵەکانی پێغەمبەر(ﷺ) پێیان دەوت ئەبو عەبدوڵڵا، هاوەڵەکانی چوونە لای سەریانکرد دەگری. پێیان وت: چی دەتگرێنێ؟ ئایا پێغەمبەری خودا(ﷺ) پێی نەوتی:(خُذ من شاربك ثم آقره حتى تلقاني)بەرسمێڵت بکە و لەسەرشایەتومان بەردەوامبە تا پێمدەگەی. وتی: بەڵێ. بەڵام بیستم لە پێغەمبەری خوداوە(ﷺ) دەیفەرموو:(خوای گەورە مشتێکی بە ڕاستی گرتو ئەو مشتەکەیشی بە دەستەکەی تری پاشان فەرمووی ئەمە بۆ ئەویو ئەمەیش بۆ ئەوی بە لامەوە گرنگ نیە). جامن نازانم کام مشتەیانم[3]. فەرموودە لە باسی قەدەردا(القدر) لە کتێبە سەحیحەکانو سونەنو موسنەدەکاندا ئێجگار زۆرە لەوانە فەرموودەی عەلیو ئیبنو مەسعودو عائیشەو کۆمەڵێکی زۆری تر(ڕەزای خوا لە هەموویان بێت). خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن يُدْخِلُ مَن يَشَآءُ فِى رَحْمَتِهِۦ ۚ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ ئەگەر خودا مەیلی لێ بووایە، گشتی دەکردە بەرەیەك لە ئایندا، بەڵام هەر کەسێك خۆی حەز بکات، وەبەر بەزەیی دەخات، ناهەقانیش دۆستو یاریکاریان نیە. ﴿وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً﴾ ئەگەر خوا مەیلی لێ بوایە یان هەمووی

---

[1] أحمد(٢/١٦٧)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] تحفة الأحوذي(٦/٣٥٠)، النسائي في الكبرى(٦/٤٥٢)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] أحمد(٤/١٧٦)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

دەخستە سەر ڕاستەڕێ یان هەمووی دەخستە سەر ڕێی گومڕایی. بەڵام خوای گەورە جیاوازی کردووە لە نێوانیاندا. ئەوەی مەیلی لێ بوو بێت ڕێی نیشان داوە بۆ سەر هەق و ئەوەیشی مەیلی لێ نەبووبێت ڕێی لێ ون کردووە لە خۆی. لە کارزانی خۆیەتی. هەر خۆشی باشتر دەزانێ، بۆیە فەرموویەتی: ﴿يُدْخِلُ مَن يَشَآءُ فِي رَحْمَتِهِۦۚ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ بەڵام هەر کەسێك خۆی حەز بکات، وەبەر بەزەیی خۆی دەخات، ناهەقانیش دۆست و یاریکاریان نیە. واتە کەس نایەت بە هانایانەوە.

﴿أَمِ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَۖ فَٱللَّهُ هُوَ ٱلْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾ وَمَا ٱخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَىْءٍ فَحُكْمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبِّى عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾ فَاطِرُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِۚ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَٰجًا وَمِنَ ٱلْأَنْعَٰمِ أَزْوَٰجًاۖ يَذْرَؤُكُمْ فِيهِۚ لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِۖ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُۚ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾﴾

هەر خوای گەورە دۆست و فەرمانڕەوا و ودیهێنەرە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَمِ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَۖ فَٱللَّهُ هُوَ ٱلْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ ئاخۆ کەسیان غەیری خودا دیوەتەوە کە دۆستیان بێت؟ دۆستی ڕاستی هەر خۆیەتی و ئەو دەتوانێت مردووان زیندوو بکاتەوە و توانای هەموو شتی هەیە. خوای گەورە ناڕەزایی خۆی دەردەبڕێت بەرامبەر بتپەرستان کە لە غەیری خودا کەسێکی تر بکەن بە خودای خۆیان دەفەرموێت کە هەر ئەو دۆستی ڕاستی بەندەکانیەتی و نابێت بەندایەتی هیچ کەسێك بکرێت ئەو نەبێت بە تەنها، چونکە هەر ئەو دەتوانێت مردوو زیندوو بکاتەوە توانای هەیە بەسەر هەموو شتێکدا. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمَا ٱخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَىْءٍ فَحُكْمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبِّى عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴾ لەسەر هەرچی پێك نەهاتن، بڕیارلێدانی بەدەنەدەست خوا، ئەو خودایە منی پەروەردە کردووە، من خۆم هەر بەو سپاردووە و هەر ڕوو دەکەمە لای ئەو. یانی: لە هەر شتێکدا ڕێك نەکەوتن. ئەم ئایەتە گشتگیرە و هەموو شتێك دەگرێتەوە، ﴿فَحُكْمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾ واتە: خودا بڕیاری تێدا دەدات لەڕێگەی قورئان و فەرموودەی پێغەمبەرەوە(ﷺ) وەك ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَإِن تَنَٰزَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾[1] واتە: جا ئەگەر دوویەرەکیتان هەبوو لە شتێکدا ئەوە بیگێڕنەوە بۆ لای خوا و پێغەمبەر(ﷺ). ﴿ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبِّى﴾ واتە پەروەرندەی من فەرمانڕەوایە لە هەموو

[1] النساء(٥٩).

شتێکدا. ﴿عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ﴾ هەر دەگەڕێمەوە لای ئەو لە هەموو کارو فەرمانێکداو خۆم بە ئەو سپاردووە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَاطِرُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ جَعَلَ لَكُم مِّنۡ أَنفُسِكُمۡ أَزۡوَٰجٗا وَمِنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ أَزۡوَٰجٗا يَذۡرَؤُكُمۡ فِيهِۚ لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ وەدیهێنی ئاسمانەکانو زەمینەو هەر لە خۆتان جووتەی لێ بەرهەم هێنانو لە مالاتیش جووتی یەکتری دروست کرد تا زۆرتر پەرەتان پێ بدات، هیچ شتێك وێنەی ئەو نیە، هەر خۆی بیسەرو بینایە. ﴿فَاطِرُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾ وەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەمینە ئەوانەش کە لە نێوانیاندایە، ﴿جَعَلَ لَكُم مِّنۡ أَنفُسِكُمۡ أَزۡوَٰجٗا﴾ لە ڕەگەزو وێنەی خۆتان نێرو مێی دروست کردووە وەك ڕێزێك لێتان، ﴿وَمِنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ أَزۡوَٰجٗا﴾ وە لە مالاتیش هەشت جووتەی دروست کردووە، ﴿يَذۡرَؤُكُمۡ فِيهِ﴾ بەو شێوەیە دروستی کردوونو زیاتری کردوون واتە: بەو وێنەیەو بەو سیفەتە بەردەوام بە نێرو مێو نەوە پاش نەوەو بنەماڵە پاش بنەماڵەو یەك لە دوای یەك بە مرۆڤو مالاتەوە، وەدی هێناون. ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾ هیچ شتێك وەك وەدیهێنەری جووتەکان نیەو چونکە ئەو تەنهاو بێ نیازەو جێی نیازەو وێنەی ئەو نیە، ﴿وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ بیسەرو بینایە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿لَهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقۡدِرُۚ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ﴾ کلیلەکانی ئاسمانەکانو ئەم زەمینە لە لای ئەوە، ڕۆزیش هەر بە مەیلی ئەوە بۆ یەکێك فرە دەنێرێتو بۆ یەکێك کەم. ئاگای لە هەموو شت هەیە. لە پێشەوە لە سورەتی(الزمر)دا مانای کراوە، کورتەکەی ئەوەیە واتە: کاربەدەستو خاوەن دەسەلاتی ئاسمانەکانو زەمین هەر خودایە، ﴿يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقۡدِرُ﴾ واتە: ڕۆزی فراوان دەکات بۆکەسێك مەیلی لێ بێتو تەنگو کەمی دەکات بۆ کەسێکیتر مەیلی لێبێت. خودا خۆی کارزانەو دادپەروەری بێ هاوتایە، ﴿إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ﴾ ئاگای لە هەموو شت هەیە.

﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحٗا وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ وَمَا وَصَّيۡنَا بِهِۦٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓۖ أَنۡ
أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُواْ فِيهِۚ كَبُرَ عَلَى ٱلۡمُشۡرِكِينَ مَا تَدۡعُوهُمۡ إِلَيۡهِۚ ٱللَّهُ يَجۡتَبِيٓ إِلَيۡهِ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ
مَن يُنِيبُ ١٣ وَمَا تَفَرَّقُوٓاْ إِلَّا مِنۢ بَعۡدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلۡعِلۡمُ بَغۡيَۢا بَيۡنَهُمۡۚ وَلَوۡلَا كَلِمَةٞ سَبَقَتۡ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰٓ
أَجَلٖ مُّسَمّٗى لَّقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُورِثُواْ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ لَفِي شَكّٖ مِّنۡهُ مُرِيبٖ ١٤﴾

ئایینی پێغەمبەران یەكە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِيٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟ فِيهِ كَبُرَ عَلَى ٱلْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ٱللَّهُ يَجْتَبِيٓ إِلَيْهِ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِيٓ إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ﴾ واتە: ڕێگەیەكی لە دینداری بۆ ئێوە كێشا، كە ئەپساردی نوحیش هەر لەو ڕێگە بڕوات، هەر ئەمەشمان بە فەرمان بە تۆ ڕاگەیاند، ئیبراهیم‌و موساو عیساشمان ڕاسپارد، كە هەر لەسەر ئەو دینە بن‌و مەشیكەن بە چەند بەرەكێ. ئەوەی ئێوە بە خەڵكی ڕادەگەیەنن، بۆ ئەوانەی شەریك بۆ خودا پەیدا دەكەن، زۆر دژوارە، خودا هەركێ خۆی بخوازێت لەناو خەڵكدا هەڵی دەبژێرێت‌و هەر كەسێكیش بەرەو ئەو بگەڕێتەوە بەرەو خۆی شارەزای دەكات. خوای گەورە دەفەرموێت بەم ئوممەتە: ﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِيٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ﴾ باسی یەكەم پێغەمبەری كردووە دوای ئادەم(سەلامی خوای لێ بێت) كە نوح پێغەمبەرە(سەلامی خوای لێ بێت) دواین پێغەمبەر كە موحەممەدە(ﷺ) پاشان لە نێوان پێغەمبەرەكاندا باسی پێغەمبەرە لێبڕاوو نەبەزەكان(ألوالعزم) دەكات، ئەوانەیش ئیبراهیم‌و موساو عیسای كوڕی مەریەم من(سەلامی خوایان لێ بێت) ئەم ئایەتەس باسی هەر پێنج پێغەمبەرە لێبڕاوو نەبەزەكەی كرد وەك چۆن ئایەتێك لە سورەتی(الاحزاب) باسی كردووە وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِيثَٰقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا﴾[1] واتە: (ئەی موحەممەد (ﷺ) بیریان بخەرەوە) كاتێك كە پەیمانمان وەرگرت لە پێغەمبەران هەروەها لە تۆو نوح‌و ئیبراهیم‌و موساو عیسای كوڕی مەریەم. ئەو ئایەتەی كە پێغەمبەران(سەلامی خوایان لێ بێت) پێی هاتوون هەموویان پەرستنی خودایە بە تەنها بەبێ هاوەڵ وەك خوای گەورە دەفەرموێت:﴿وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيْهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعْبُدُونِ﴾[2] واتە: وە ئێمە نەماننادرووە پێش تۆ هیچ پێغەمبەرێك مەگەر نیگامان بۆ ناردووە(بەوەی كە) بێگومان جگە لەمن هیچ پەرستراوێك نیە كەواتە تەنها من بپەرستن. لە فەرموودەیەكدا هاتووە واتە: (ئێمە كۆمەڵی پێغەمبەران(سەلامی خوایان لێ بێت) مندالانی پیاوان‌و زنانین‌و ئاینمان یەكە)[3]. واتە: ئەوەی كەتیایدا هاوبەشن بەندایەتی‌و خواپەرستیە بە تەنها بۆ خوداو هاوەڵ دانەنان بۆی. با پرۆگرام‌و بەرنامەشیان جیا بێت. وەك خوای

---

[1] الاحزاب(٧).

[2] الانبياء(٢٥).

[3] فتح الباري(٦/٥٥٠).

گەورە دەفەرمووێت: ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾[1] واتە: دامانناوە بۆ هەر ئوممەتێك لە ئێوە شەریعەت‌و ڕێگەیەکی ڕوون. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾ واتە: خوای گەورە هەموو پێغەمبەرانی (سەلامی خوایان لێ بێت) ڕاسپاردووە کە پێکەوە بن‌و یەك بن‌و قەدەغەی کردووە لێیان کە جیاواز و ناکۆك بن، ﴿كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ﴾ بۆ ئەوانەی شەریك بۆ خودا دادەنێن زۆر گران‌و دژوارە تۆ بانگیان دەکەی (ئەی موحەممەد) بۆ یەك خوا پەرستی پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ﴾ واتە: هەر ئەوە ڕێگای شارەزایی نیشانی کەسێك دەدات کە شایەنی بێت‌و گومڕایش دەنوسێت بۆ کەسێك کە گومڕایی هەڵدەبژێرێت بەسەر ڕاستەڕێدا شوێنی ڕێی ڕاست ناکەوێت.

شێوازی ناکۆکی

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِن بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ﴾

نەشببوونە دەستەدەستە، مەگین وەختێك باسی ئەم دینەیان زانی، ئیرەیی لەناو خۆیاندا لەبەر یەکی هەڵوەشاندن. خۆ ئەگەر پەروەردگاری تۆ زووتر ماوەی بۆ دیاری نەکردنایە، دەمێك بوو کاریان تەواوکرابوو. ئەوانەی کتێبەکەشیان لە پاش ئەوان بۆ بەجێ ما، لێی کەوتنە بێباوەڕی‌و گومانەوە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ﴾ واتە: کاتێك باسی ئەم ئاینەیان زانی بوونە کۆمەڵ کۆمەڵ‌و لایانداو دەستیان دایە لاساری‌و لە یەك جیابوونەوە پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾ ئەگەر خوای گەورە پێشتر کاتی بۆ دیاری نەکردنایەو بەندەکانی دوانەخستایە بۆ لێپرسینەوە لە ڕۆژی قیامەتدا دەمێك بوو سزا درابوون لە دنیادا، پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِن بَعْدِهِمْ﴾ ئەو نەوەیەش لە دوای ئەوان کتێبەکەیان بۆمایەوە دوای چەرخی یەکەم باوەڕیان پێ نەکرد، ﴿لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ﴾ واتە: باوەڕیان بەکارەکەیان نەبووگومانیان هەبووشوێنی باب‌و باپیرانیاندەکەوتن بەبێ هیچ بەڵگەیەك و سەریان لێ شێوابوو نەیاندەزانی ڕوو لەکوێ بکەن بە هۆی ئەو دوور لە خوایی‌و بێ دینیانەوە.

[1] المائدة(٤٨).

﴿فَلِذَٰلِكَ فَٱدۡعُۖ وَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَۖ وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡۖ وَقُلۡ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٖۖ وَأُمِرۡتُ لِأَعۡدِلَ بَيۡنَكُمُۖ ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمۡۖ لَنَآ أَعۡمَٰلُنَا وَلَكُمۡ أَعۡمَٰلُكُمۡۖ لَا حُجَّةَ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمُۖ ٱللَّهُ يَجۡمَعُ بَيۡنَنَاۖ وَإِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ ﴿١٥﴾﴾

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَلِذَٰلِكَ فَٱدۡعُۖ وَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَۖ وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡۖ وَقُلۡ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٖۖ وَأُمِرۡتُ لِأَعۡدِلَ بَيۡنَكُمُۖ ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمۡۖ لَنَآ أَعۡمَٰلُنَا وَلَكُمۡ أَعۡمَٰلُكُمۡۖ لَا حُجَّةَ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمُۖ ٱللَّهُ يَجۡمَعُ بَيۡنَنَاۖ وَإِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ﴾ سا بۆ ئەمە بانگی مەردم بکەو هەر وەك فەرمانت پێدراوە، هەر سوور بە لەسەر ئەم کارەو شوێن ئارەزوویان مەکەوە. بڵێ من بە یەکسانی بە کاروباریان ڕا بگەم، ئێمەو ئێوە خودا پەروەردگارمانە، کردەوەی خۆمان بۆ خۆمان، کردەوەی خۆتان بۆ خۆتان، لە نێوان ئێمەو ئێوەدا جێ بۆ بەهانە نەماوە، خودا هەموومان لە یەکتر کۆدەکاتەوەو چارەنووسیش هەر لای ئەوە. ئەم ئایەتە پیرۆزە پێکهاتووە لە(دە) وتەی سەربەخۆ هەر وتەیەك جیاوازە لەوەی پێش خۆی بڕیارێکی تایبەتیە بۆ خۆی. بۆیە وتوویانە: هیچ ئایەتێکی تر وەك نموونەی ئەم ئایەتە نیە.

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَلِذَٰلِكَ فَٱدۡعُ﴾ سا بۆئەمەتۆبانگی خەڵکی بکە. واتە: بۆئەم ئایینەی کە بەهەموو پێغەمبەرانمان(سەلامی خوایان لێ بێت) ڕامانسپاردووە لە پێش تۆوە. خاوەن شەریعەتە گەورەکان ئەوانەی شوێنی پێغەمبەرە لێبڕاوو نەبەزەکان کەوتنو غەیری ئەوانیش بانگی خەڵکی بکە بۆی. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَ﴾ واتە: ڕاوەستاوو سوور بن خۆتو ئەوانەی شوێنت کەوتوون لەسەر خواناسی بەو شێوەیەی کە خوا فەرمانی پێداوی، ﴿وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ﴾ واتە: شوێنی ئارەزووی بتپەرستان مەکەوە لەوەی کە جیاوازن لەناو خۆیاندا کە بە درۆوە بتیان داناوەو دەیپەرستن. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَقُلۡ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٖ﴾ واتە: بڵێ: من باوەڕم هەیە بە هەموو ئەو کتێبانەی کە لە ئاسمانەوە نێراوەتە خوارەوە بۆ پێغەمبەرەکان(سەلامی خوایان لێ بێت) جیاوازی ناکەین لە نێوان هیچ کەسێکیاندا، ﴿وَأُمِرۡتُ لِأَعۡدِلَ بَيۡنَكُمُ﴾ واتە: فەرمانیشم پێکراوە لە بڕیاردانیشدا دادپەروەر بم لە نێوانتاندا، ﴿ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمۡ﴾ خودا پەروەردگاری ئێمەو ئێوەیشە. واتە: هەر ئەو دەپەرسترێتو هیچ خودایەك نیە ئەو نەبێت ئێمە دان بەوەدا دەنێین بە ئارەزووی خۆمان بەڵام ئێوە بە ئارەزووی خۆتان دانی پێدا نانێن، ئەوەی لە بوونەوەردایە هەموو سوژدە دەبات بۆ خودا بە خۆشحاڵیو ئارەزووی خۆی، ﴿لَنَآ أَعۡمَٰلُنَا وَلَكُمۡ

أَعۡمَٰلُكُمۡ﴾ کردەوەی خۆمان بۆ خۆمان و کردەوەی خۆتان بۆ خۆتان. ئێمە هیچ پەیوەندیەکمان بە ئێوەوە نیە وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّي عَمَلِي وَلَكُمۡ عَمَلُكُمۡۖ أَنتُم بَرِيٓـُٔونَ مِمَّآ أَعۡمَلُ وَأَنَا۠ بَرِيٓءٞ مِّمَّا تَعۡمَلُونَ﴾[1] واتە: ئەگەر بڕوایان پێ نەهێنای ئەوە پێیان بڵێ(پاداشتی) کردەوەی خۆم بۆ خۆم و(پاداشتی) کردەوەی خۆتان بۆ خۆتان ئێوە بەرین(بەرپرسیار نین) لەوەی من دەیکەم منیش بەریم(بەرپرسیار نیم) لەوەی ئێوە دەیکەن. وە دەفەرموێت:: ﴿لَا حُجَّةَ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمُۖ﴾ موجاهید دەڵێت: واتە: هیچ دژایەتیەك لە نێوانماندا نیە.[2] سودی دەڵێت: ئەمە پێش هاتنەخوارەوەی ئایەتی شمشێر بووە ئەمەیش ڕێی تێ دەچێت چونکە ئەم ئایەتە لە مەککەدا هاتووەتە خوارەوە. ئایەتی شمشێریش دوای کۆچکردن هاتووەتە خوارەوە. ﴿ٱللَّهُ يَجۡمَعُ بَيۡنَنَاۖ﴾ واتە: ڕۆژی قیامەت. وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قُلۡ يَجۡمَعُ بَيۡنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفۡتَحُ بَيۡنَنَا بِٱلۡحَقِّ وَهُوَ ٱلۡفَتَّاحُ ٱلۡعَلِيمُ﴾[3] واتە: بڵێ پەروەردگارمان ئێمەو ئێوە کۆدەکاتەوە لە پاشان بڕیار دەدات لە نێوانماندا بە هەق و ڕاستی و هەر ئەوە دادوەری زانا. وە دەفەرموێت: ﴿وَإِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ﴾ واتە: گەڕانەوەو پاشەڕۆژو چارەنووس هەر بۆ لای ئەوە لە ڕۆژی لێپرسینەوەدا.

﴿وَٱلَّذِينَ يُحَآجُّونَ فِي ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مَا ٱسۡتُجِيبَ لَهُۥ حُجَّتُهُمۡ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمۡ وَعَلَيۡهِمۡ غَضَبٞ وَلَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ وَٱلۡمِيزَانَۗ وَمَا يُدۡرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ قَرِيبٞ ﴿١٧﴾ يَسۡتَعۡجِلُ بِهَا ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهَاۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مُشۡفِقُونَ مِنۡهَا وَيَعۡلَمُونَ أَنَّهَا ٱلۡحَقُّۗ أَلَآ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُمَارُونَ فِي ٱلسَّاعَةِ لَفِي ضَلَٰلِۢ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾﴾

ئاگادارکردنەوەیەك بۆ ئەو کەسانەی کە مشتومڕ دەکەن لە بارەی ئاینەوە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱلَّذِينَ يُحَآجُّونَ فِي ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مَا ٱسۡتُجِيبَ لَهُۥ حُجَّتُهُمۡ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمۡ وَعَلَيۡهِمۡ غَضَبٞ وَلَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٌ﴾ ئەوانەی لە بارەی خوداوە بڕو بەهانەیان هەیە، لە پاش ئەوە کە بە دەنگیشیەوە هاتوون، هەموو بڕوبەهانەیان لە لایەن پەروەردگاریان بێ بایەخەو بەر تووڕەیی کەوتوون و بە توندی جەزرەبە دەدرێن. خوای گەورە هەڕەشە دەکات لەو کەسانە کە دەبنە

---

[1] یونس(٤١).

[2] الطبري(٢١/٥١٨).

[3] سبأ(٢٦).

لەمپەر لە ڕێی خوادا بۆ ئەو کەسانەی کە بڕوایان بە خودا هێناوە دەفەرموێت: ﴿وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُۥ﴾ واتە: کشتومڕ دەکەن لەگەڵ ئەو موسڵمانانەی کە هاتوون بە دەنگی بانگی خوداو پێغەمبەرەکەیەوە(ﷺ) دەبنە ڕێگری ئەو ڕێگە ڕاستەی کە موسڵمانان گرتوویانەتەبەر، ﴿حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ﴾ بڕوبیانوویان بەتاڵەو هیچ بایەخێکی نیە لە لای پەروەردگاریان، ﴿وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ﴾ خودا تووڕەیە لێیان، ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ جەزرەبەی توند دەدرێن، لە ڕۆژی قیامەتدا. ئیبنو عەباس‌و موجاهید دەڵێن: ئەوانەی مشتومڕیان کردووە لەگەڵ ئەو موسڵمانانەی کە وەڵامی بانگی خوداو پێغەمبەریان(ﷺ) داوەتەوە، هەوڵ دەدەن لە ڕاستەڕێ لایاندەن بە تەمای ئەوەن کە بگەڕێنەوە بۆ سەردەمی نەفامی[1]. قەتادە دەڵێت: ئەوانەی گاورو جوولەکەکان بوون دەیانوت بە موسڵمانەکان: ئایینی ئێمە لە ئاینی ئێوە چاکترەو پێغەمبەری ئێمە لە پێش پێغەمبەری ئێوە هاتووەو خۆشمان لە ئێوە چاکترین‌و لەپێشترین لای خودا لە ئێوە.[2] ئەوانە هەموو درۆ بوو دەیانوت. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ اللَّهُ الَّذِي أَنزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ ۗ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ﴾ ئەو خودایەی ئەم کتێبەی بۆ ڕاستی ناردووەتە خوارەوە، تەرازووش لەگەڵ نارد تۆ چووزانی؟ لەوانەیە هاتنی قیامەت نزیک بێت. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ اللَّهُ الَّذِي أَنزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ واتە: ئەو خودایەی ئەم کتێبەی ناردوویەتە خوارەوە بۆ پێغەمبەرەکەی بەڕاستی﴿وَالْمِيزَانَ﴾ تەرازووشی لەگەڵدا ناردووە بۆ دادپەروەری‌و هەق‌و ناهەق جیاکردنەوە موجاهیدو قەتادە دەڵێن: واتە: هەق‌و دادپەروەری.[3] ئەمە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خودا دەفەرموێت: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾[4] واتە: سوێند بەخوا بە ڕاستی ئێمە پێغەمبەرانی خۆمانمان ناردووە بە بەڵگەو موعجیزەی ڕوونەوە وە کتێبی(ئاسمانی)و تەرازووی دادمان لەگەڵدا ناردن بۆ ئەوەی خەڵکی بە دادگەری ڕەفتار بکەن(لەناو خۆیاندا). وە دەفەرموێت: ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَأَقِيمُوا

---

[1] الطبري(٢١/٥١٨/٥١٩).
[2] الطبري(٢١/٥١٩).
[3] الطبري(٢١/٥٢٠).
[4] الحديد(٢٥).

ٱلۡوَزۡنَ بِٱلۡقِسۡطِ وَلَا تُخۡسِرُواْ ٱلۡمِيزَانَ ﴾[1] واتـە: وە ئاسمـانی بڵنـدو بـەرز کردووەتـەوەو تـەرازوو(ی عەدالەتی) داناوە،(وە فەرمانی داوە) کە هەرگیز زیادەڕەوی لە تـەرازوودا نەکـەن، وە کێشانەتان ڕێك بکێشن لە تەرازوودا کەم و کوڕی مەکەن. پاشان دەفـەرمووێت: ﴿وَمَا يُدۡرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ قَرِيبٌ﴾ ئـەم ئایەتە هەڕەشەی تێدایەو هـەڵنان و زۆر گرنگی نـەدانی بە دنیا تێدایە. خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿ يَسۡتَعۡجِلُ بِهَا ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهَاۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مُشۡفِقُونَ مِنۡهَا وَيَعۡلَمُونَ أَنَّهَا ٱلۡحَقُّۗ أَلَآ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُمَارُونَ فِي ٱلسَّاعَةِ لَفِي ضَلَٰلِۭ بَعِيدٍ ﴾ ئەوانەی باوەڕیان نیە ئەو ڕۆژە دێت، پەلە لە هـاتنی دەکـەن. ئەو کەسانەش کە باوەڕیان هێناوە، لێی دەترسن، دەشزانن کە ئەوە ڕاستە، باش بـزانن ئەوانـەی کە گومانیان هەیە لە ڕۆژی دوایی ئەوە بە ڕاستی لـە گومڕاییـەکی زۆر دووردان. ﴿ يَسۡتَعۡجِلُ بِهَا ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهَا﴾ دەڵێن کوا ئەو بەڵێنـە ئەگـەر ئێوە ڕاست دەکـەن. ئـەو قـسەیەش کـە دەیکـەن لەبـەر ئەوەیە کە بە ڕاستی نـازانن و باوەڕیـان نیـە کـە ڕوودەدات چـونکە بـێ دیـن و لاژکـن، ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مُشۡفِقُونَ مِنۡهَا﴾ بـاوەڕدارانیش دەترسـن و دڵەلەرزەیانـە لـە هـاتنی ئـەو ڕۆژە، ﴿وَيَعۡلَمُونَ أَنَّهَا ٱلۡحَقُّ﴾ بەڕاستی دەزانن و گومانیـان نیـە کـە دێت بۆیـە خۆیـان ئامـادە کـردووەو هـەوڵ و کۆشـش دەکـەن لـە پێناویدا. ڕیوایەت کراوە لـە چـەند ڕێگـاوە کـە گەیـشتووەتە پلـەی تـەواتور لـە کتێبـە سـەحیحەکان و موسانیدەکاندا و موسنەدەکانداو لە هەندێ لە وتەکانیاندا کە پیاوێك پرسیاری لـە پێغەمبـەری خـودا کرد(ﷺ) بە دەنگێکی بەرز کاتێك کە پێغەمبەر(ﷺ) لە سەفەرێك لە سەفەرەکانیدا بـوو. بـانگی کـردو وتی: ئـەی موحەممـەد(ﷺ) وەرە ! پێغەمبـەریش وەك خـۆی وەڵامیدایـەوە و فـەرموویی: هائەمـەتام. پیاوەکـە پێـی وت: کـەی قیامـەت دێـت؟ پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) فـەرمووی:(هـاوار بـۆ تـۆ قیامـەت بەدڵنیاییەوە دێت، چیت بۆ ئامادە کردووە؟ پیاوەکە وتی: خۆشەویستی خوداو پێغەمبەرەکەی(ﷺ)، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (تۆ لەگەڵ ئەو کەسەی کە خۆشت ویستووە)[2]. وە لـە فەرموودەیـەکی تـردا فەرموویەتی:(هەر مرۆڤێك لەگەڵ ئەو کەسەدایە کـە خۆشـی ویـستووە).[3] ئەمـە موتـەواتیرە و گومـانی تێدا نیە.مەبەست ئەوەیە وەڵامی ئەوەی نەداوە کەی قیامەت دێـت. بـەڵکو فـەرمانی پێکرد کە خـۆی ئامادە بکات بـۆ ئـەو ڕۆژە. خـودا دەفـەرمووێت: ﴿أَلَآ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُمَارُونَ فِي ٱلسَّاعَةِ﴾ واتـە: بـا بـزانن

---

[1] الرحمن(٧ـ٩).

[2] فتح الباري(٥٧٣/١٠)، مسلم(٢٠٣٣/٤).

[3] میلم(٢٠٣٤/٤).

ئەوانەی کە دوو دڵن‌و مشتومڕ دەکەن لەسەر ڕۆژی قیامەت‌و بڕوایان بە هاتنی نیە، ﴿لَفِي ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ﴾ واتە: زۆر تێنەگەیشتوون‌و فامیان نیە. چونکە ئەوەی ئاسمانەکان‌و زەمینی بەدی هێناوە چاکتر دەتوانێت مردوو زیندوو بکاتەوە زۆر ئاسانترە لە لای، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِي يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهۡوَنُ عَلَيۡهِ﴾[1] واتە: ئەو(خوا) زاتێکە بەدیهێنانی دەست پێکردووە لە پاشان(دوای مردن) دووبارە دروستی دەکاتەوە.

﴿ٱللَّهُ لَطِيفُۢ بِعِبَادِهِۦ يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُۖ وَهُوَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡعَزِيزُ ﴿١٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ حَرۡثَ ٱلۡأٓخِرَةِ نَزِدۡ لَهُۥ فِي حَرۡثِهِۦۖ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرۡثَ ٱلدُّنۡيَا نُؤۡتِهِۦ مِنۡهَا وَمَا لَهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ﴿٢٠﴾ أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ وَلَوۡلَا كَلِمَةُ ٱلۡفَصۡلِ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٢١﴾ تَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ مُشۡفِقِينَ مِمَّا كَسَبُواْ وَهُوَ وَاقِعُۢ بِهِمۡۗ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فِي رَوۡضَاتِ ٱلۡجَنَّاتِۖ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمۡۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡكَبِيرُ ﴿٢٢﴾﴾

بژێوی دان‌و بەخشندەیی خودا لە دنیاو دواڕۆژدا

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ٱللَّهُ لَطِيفُۢ بِعِبَادِهِۦ يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُۖ وَهُوَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡعَزِيزُ﴾ خودا دەربارەی عەبدانی میهرەبانە بە هەر کەس خۆی مەیلی لێ بێت بژێوی دەدات خاوەن هێزو بە دەسەڵاتیش هەرئەوە. خوای گەورە باسی میهرەبانی خۆی دەکات بەرانبەر بە دروستکراوەکانی کە بژێوی هەمووی دەدات‌و کەسی لەبیر ناچێت. لە بژێوی پێداندا هەموو یەکسانە، چاك‌و خراپ و خواناس‌و خوانەناس وەك ئەم ئایەتە کە دەفەرمووێت: ﴿وَمَا مِن دَآبَّةٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزۡقُهَا وَيَعۡلَمُ مُسۡتَقَرَّهَا وَمُسۡتَوۡدَعَهَاۚ كُلّٞ فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٖ﴾[2] واتە: هیچ گیانلەبەرێك نیە لە زەویدا مەگەر لەسەر خودایە ڕزق‌و ڕۆزیەکەی وە(خوا) دەزانێ شوێنی مانەوەی‌و شوێنی لێ دەرچوونی هەمووی نووسراوە لە کتێبی ڕوونکەرەوە(لوح المحفوظ)دایە. نموونەی ئەم ئایەتە زۆرە لە قورئاندا، ﴿يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُ﴾ واتە: بۆ هەر کەسێك خۆی ئارەزوو بکات بژێوی بۆ فراوان دەکات، ﴿وَهُوَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡعَزِيزُ﴾ هیچ شتێکی لا گران نیەو هەر ئەو خاوەنی هێزو دەسەڵاتە. پاشان فەرموویەتی: ﴿مَن كَانَ يُرِيدُ حَرۡثَ

---

[1] الروم(٢٧).

[2] هود(٦).

ٱلْأَخِرَةِ نَزِدْ لَهُۥ فِى حَرْثِهِۦ ۖ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلدُّنْيَا نُؤْتِهِۦ مِنْهَا وَمَا لَهُۥ فِى ٱلْأَخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ﴾ هەر کەسێکی داهاتی دواڕۆژی بوێت، داهاتی پتر دەدەینێ، کێش داهاتی لەم دنیادا بوێ، لەم دنیا بەشی دەدەین‌و لەودنیا بەشێکی نیە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ﴾ کەسێك بەش‌و کاری دواڕۆژی بوێت ﴿نَزِدْ لَهُۥ فِى حَرْثِهِۦ﴾ واتە: بەهێزی دەکەین‌و یارمەتی دەدەین لەسەر ئەوەی کە پێوەی خەریکەو بەرەکەت دەخەینە کارەکەیەوەو پاداشتی دەدەینەوە بە دە قات لەوەی خۆی‌و هەتا حەوت سەد قات بۆ کەسێك کە خودا مەیلی لێ بێت، ﴿وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلدُّنْيَا نُؤْتِهِۦ مِنْهَا وَمَا لَهُۥ فِى ٱلْأَخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ﴾ واتە: وە هەر کەسێکیش هەموو هەوڵ‌و توانایەکی هەر بۆ دنیاو دەستکەوتی دنیا بوێ لە دواڕۆژ هیچی نیەو بێ بەشەو خودا حەرامی دەکات لێی. ئەگەر مەیلی لێ بێت لە دنیا بەشی دەدات‌و ئەگەر مەیلیشی لێ نەبێت لە دنیاش‌و دواڕۆژیشدا بێ بەشی دەکات. بۆیە ئەو کەسە بەو نیەتەی خۆی تووشی ئەو هەموو خەسارو ڕەنجەڕۆیە دەکات لە دنیاو لە دواڕۆژیشدا. بەڵگەیش لێرەدا ئەم ئایەتەو ئەو ئایەتەی سورەتی سوبحانەی(الاسراء) یەکە پەیوەندی بەم ئایەتەوەهەیە کە باسمان کرد کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿مَّن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُۥ جَهَنَّمَ يَصْلَىٰهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ ٱلْأَخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُم مَّشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُّمِدُّ هَٰٓؤُلَآءِ وَهَٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَلَلْأَخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَٰتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا﴾[1] واتە: هەر کەسێك تەنها ژیانی دنیای بوێت لەم(دنیا)دا زوو پێی دەدەین ئەوەی بمانەوێت بۆ هەر کەسێك لە پاشان دۆزەخمان بۆ سازداوە دەچێتە ناوی بە لۆمەکراوی‌و دەرکراوی لە میهرەبانی خودا، هەر کەسێکیش مەبەستی ڕۆژی دوایی بووبێت‌و هەوڵی بۆ بدات بەو جۆرەی شایستەی ئەوەو باوەڕداریش بێت ئا ئەوانە کردەوەو تێکۆشانیان وەرگیراوە، دەبەخشین بە هەمووان ئەوانەی(کە هەر دنیایان دەوێت)و ئەوانەی(ڕۆژی دواییان دەوێت) لە بەخششی پەروەردگارت(لەم دنیایەدا) بێگومان ڕۆزی‌و بەخشراوی پەروەردگارت هەرگیز قەدەغەکراو نەبووە،(ئەی موحەممەد(ﷺ)) سەرنج بدە چۆن(لە دنیادا) باوی هەندێکیانمان داوە بەسەر هەندێکیانداو بێگومان پلەکان لە ڕۆژی دواییدا گەورەترە هەروەها باودانەکانیش گەورەترە. لە ثوبەی کوڕی کەعبەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ)

---

[1] الاسراء(١٨ـ٢١).

فەرمووی:(مژدە بدە بەم ئوممەتە بە پایەبەرزیی‌و بڵندی‌و سەرکەوتن‌و دامەزران لەسەر زەمیندا. هەر کەسێك لەوانە کارێکی دوارۆژی کردبێت لەبەر دنیا ئەوە ئەو کەسە لە دوارۆژدا بەشی نیە)[1].

دانانی بەرنامەی مرۆڤ لە جێی بەرنامەو ئاینی خودا شەریك دانانە بۆ خودا

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ شَرَعُوا۟ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةُ ٱلْفَصْلِ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ئاخۆ ئەوان شتانی وا بە شەریکی خودا دەزانن، کە دینێکی وەهایان بۆ داهێنابن‌و خودا ئیجازەی نەدابن؟ ئەگەر بڕیاری یەکجاری دەرنەچووبا، کارەکەیان دەبڕایەوە. ناهەقەکان جەزرەبەی بە ژانیان دەبێت. ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ شَرَعُوا۟ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ﴾ واتە: ئەوانە شوێنی ئەو بەرنامەو ئاینە ڕاستە ناکەون کە خودا بۆ تۆدا ناردوویەتی. بەڵکو شوێنی ئەو ڕێگایە دەکەون کە شەیتانەکانیان لە مرۆڤو جنۆکە بۆیان داناون لەوَ شتانەی کە حەرامیان کردووە بۆیان وەك(بەحیرەو سائیبەو حامو وەصیلە). وە حەڵاڵکردنی گۆشتی مردارەوەبوو خوێن‌و قومارو لە نموونەی ئەمانە کەشتی پڕوپوچ‌و بێ سوودە کە لە کاتی نەفامیدا خۆیان بە هۆی نەزانی‌و کەم ئاوەزیەوە دایانهێنابوو لە حەڵاڵ کردن‌و حەرام کردن‌و عیبادەتی نابەجێ‌و پڕوپوچ‌و قسەی خراپ‌و لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی:(عەمری کوڕی لوحەیی کوڕی (قەمەعەم) بینی ڕیخۆڵەی خۆی لەناو ئاگردا ڕادەکێشا)[2]. چونکە یەکەم کەس بوو کە سائیبەی داهێنا. ئەم پیاوە یەکێك بوو لە پاشاکانی خوزاعە یەکەم کەسیش بووە ئەم شتانەی داهێناوە لەناو قورەیشیەکانداو وای لێ کردن کە دەست بکەن بە بتپەرستی. لەعنەتی خوای لێ بێت‌و خوا ڕووی ڕەش بکات. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةُ ٱلْفَصْلِ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ﴾ واتە: ئەگەر بڕیار نەدرایە کەسزایان دوابخرێت بۆ ڕۆژی قیامەت بە زوویی سزا دەدران، ﴿وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ واتە: ناهەقیکاران جەزرەبەی بە ژانیان دەبێت لە جەهەنەمداو چارەنووسێکی زۆر خراپ.

ترسانی بتپەرستان لە گۆڕەپانی مەحشەرداو خۆشی‌و خۆشگوزەرانی بڕواداران لە بەهەشتدا

پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿تَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا۟ وَهُوَ وَاقِعٌۢ بِهِمْ ۗ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فِى رَوْضَاتِ ٱلْجَنَّاتِ ۖ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ

---

[1] احمد(٥/١٣٤)، ئەم فەرموودەیە حاکم بە سەحیحی داناوەو زەهەبیش هاوڕایەتی.

[2] فتح الباري(٦/٦٣٣).

ﭐلۡفَضۡلُ ﭐلۡكَبِيرُ ﴾ ئەو ناهەقانە دەبینن. لە ئاکامی کردەوەی خۆیان دەترسن، دیارە هەر تووشیشیان دەبێت. ئەو کەسانەش بوونە خاوەن باوەڕو ئاکارچاك بوون لە سەیرانگای باخەکانداو چی خۆیان ئارەزوو بکەن، لە لایەن پەروەردگاریانەوە پێیان دەگات، ئەمەش بەخششێکی مەزنە. ﴿ تَرَى ﭐلظَّٰلِمِينَ مُشۡفِقِينَ مِمَّا كَسَبُواْ ﴾ واتە: ئەو ناهەقیکارانە دەبینی لە ئەنجامی کردارەکانی خۆیان دەترسن لە کۆڕەپانی قیامەتدا، ﴿وَهُوَ وَاقِعُۢ بِهِمۡ﴾ واتە: ئەوەی لێی دەترسان تووشیان بووەو دەربازبوونیان نیە. ئەمە ژیانیانە لەو ڕۆژەدا بەو ترسو بەدگوزەرانیەو ژیان بەسەر دەبەن. ﴿وَﭐلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ﭐلصَّٰلِحَٰتِ فِي رَوۡضَاتِ ﭐلۡجَنَّاتِۖ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمۡ﴾ ئەم ژیانە لە کوێ‌و ئەو ژیانە لە کوێ؟ واتە: ئەوانە کە لە ساحەی مەحشەردا بە سەرشۆڕی‌و داماوی ترسێکی زیادو بێ ئەندازەدا کات بەسەر بەدەن‌و تووشی ئاکامی کردەوەی خراپی خۆیان دەبن. ئەوانەیش کە خاوەن باوەڕو ئاکارچاك بوون وان لە سەیرانگاو باخەکانداو هەرچی ئارەزوو بکەن لە خواردن‌و خواردنەوەو شوێنی خۆشی‌و جلوبەرگی جوان‌و خێزانی جوان‌و ڕازاوەو ڕابواردن کە نە چاو بینیویەتی‌و نە گوێ بیستوویەتی‌و نە بە دڵی کەسیشدا هاتووە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ذَٰلِكَ هُوَ ﭐلۡفَضۡلُ ﭐلۡكَبِيرُ ﴾ واتە: ئا ئەوەیە بەخششی گەورەو بەهرەی تەواوو نەبڕاوە بۆ بڕواداران.

﴿ذَٰلِكَ ﭐلَّذِي يُبَشِّرُ ﭐللَّهُ عِبَادَهُ ﭐلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ﭐلصَّٰلِحَٰتِۗ قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا إِلَّا ﭐلۡمَوَدَّةَ فِي ﭐلۡقُرۡبَىٰۗ وَمَن يَقۡتَرِفۡ حَسَنَةً نَّزِدۡ لَهُۥ فِيهَا حُسۡنًاۚ إِنَّ ﭐللَّهَ غَفُورٞ شَكُورٌ (٢٣) أَمۡ يَقُولُونَ ﭐفۡتَرَىٰ عَلَى ﭐللَّهِ كَذِبٗاۖ فَإِن يَشَإِ ﭐللَّهُ يَخۡتِمۡ عَلَىٰ قَلۡبِكَۗ وَيَمۡحُ ﭐللَّهُ ﭐلۡبَٰطِلَ وَيُحِقُّ ﭐلۡحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ﭐلصُّدُورِ (٢٤)﴾

مژدەدان بە بەهرەکانی بەهەشت بە خاوەنباوەڕان

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ذَٰلِكَ ﭐلَّذِي يُبَشِّرُ ﭐللَّهُ عِبَادَهُ ﭐلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ﭐلصَّٰلِحَٰتِۗ قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا إِلَّا ﭐلۡمَوَدَّةَ فِي ﭐلۡقُرۡبَىٰۗ وَمَن يَقۡتَرِفۡ حَسَنَةً نَّزِدۡ لَهُۥ فِيهَا حُسۡنًاۚ إِنَّ ﭐللَّهَ غَفُورٞ شَكُورٌ﴾ بەمە خودا مژدە بەو عەبدانەی دەدات، کە بوونە خاوەن باوەڕو ئاکارچاك بوون. بێژە من هیچ پاداشتێکم لە ئێوە ناوێت. مەگین خۆشویستنی خزمە نزیکەکان. هەر کەسیش چاکەیەك بکات، پتر چاکەی لەگەڵ دەکەین، خودا لە گوناه دەبوورێت بە چاکەی عەبدان دەزانێت. کاتێك خوای گەورە باسی سەیرانگاو باخاتی کرد کە ئامادەی کردووە بۆ ئەوانەی خاوەن باوەڕو ئاکارچاکن پاشان دەفەرموێت: ﴿ذَٰلِكَ ﭐلَّذِي يُبَشِّرُ ﭐللَّهُ عِبَادَهُ ﭐلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ﭐلصَّٰلِحَٰتِ﴾ واتە: ئەمە ئەو مژدە بوو کە خوای گەورە دای بە بەندە خاوەن

باوەڕەکانی کە دێتەدیو هیچ گومانی تێدا نیە. وە دەفـەرمووێت: ﴿قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا إِلَّا ٱلۡمَوَدَّةَ فِي ٱلۡقُرۡبَىٰ﴾ واتـە: ئـەی موحەممـەد(ﷺ) بڵـێ: بـەو بتپەرستانە لـە خوانەناسـەکانی قـورەیش داوای هـیچ شتێکیان لێ ناکەم لە ماڵو سامان بەڵکو داواتان لێ دەکـەم کـە وازم لێ بێنـنو شـەڕی خۆتـانم لێ لادەن هـەتا ئـەم پەیامـەی خـودای خـۆم بگەیـەنم. خـۆ ئەگـەر یارمـەتیم نـادەن ئازاریـشم مـەدەن بـا خزمایەتیەکـەمان بمێنێـت. بوخـاری ڕیوایـەتی کـردووە لـە ئیبنـو عەباسـەوە(ڕەزای خوایـان لێ بێـت) دەڵێـت: پرسـیار کـرا لـەم ئایەتـە: ﴿إِلَّا ٱلۡمَوَدَّةَ فِي ٱلۡقُرۡبَىٰ﴾ سـەعیدی کـوڕی جوبەیرفـەرمووی: واتـە: خزمەنزیکەکانی بنەماڵەی پێغەمبەر(ﷺ)، ئیبنو عەباس دەڵێت: پەلەت کرد. هیچ بنەماڵەیەك نیە لەناو قورەیشدا کە خزمایـەتی نـەبێت لەگـەڵ پێغەمبـەردا(ﷺ)، دەڵێت: مەبەست ئەوەیە کە پەیوەندیو خزمایەتی لە نێوان منو ئێوەدا با بمێنێتو هیچی ترم ناوێت. تەنها بوخاری بەم شێوەیە هێناویـەتی.[1] ئیمامی ئەحمەدیش لە ڕێگایەکی ترەوە ڕیوایـەتی کـردووە.[2] وە دەفـەرمووێت: ﴿وَمَن يَقۡتَرِفۡ حَسَنَةً نَّزِدۡ لَهُۥ فِيهَا حُسۡنًا﴾ واتە: هەر کەسێك چاکەیەك بکات چاکەکەی بۆ زیـاد دەکـەین، واتـە: پاداشـتی چـاکتری دەدەینەوە. وەك خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظۡلِمُ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةٗ يُضَٰعِفۡهَا وَيُؤۡتِ مِن لَّدُنۡهُ أَجۡرًا عَظِيمٗا﴾[3] واتـە: بـە ڕاسـتی خـوا قورسـایی گەردیلەیـەك سـتەم ناکـات وە ئەگـەر چاکەیەك هەبێت(خودا) چەندانەی دەکاتەوەو دەیبەخشێت لە لایەن خۆیەوە پاداشتێکی گەورە. خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ شَكُورٌ﴾ واتـە: لـە زۆر تـاوانو گونـاه خـۆش دەبێـتو زۆر لـە چاکەکانیش زیاد دەکاتو دەبووڕێت لە گوناهو ئاشکرای ناکاتو زیادیشی دەکاتو ستایشی بەندەکانی دەکات لەسەر چاکەکردن.

دەڵێن پێغەمبەر(ﷺ) خۆی قورئانی هەڵبەستووە بە دەمی خوداوەو وەڵام دانەوەی خودا بۆئەمە

خوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبٗاۖ فَإِن يَشَإِ ٱللَّهُ يَخۡتِمۡ عَلَىٰ قَلۡبِكَۗ وَيَمۡحُ ٱللَّهُ ٱلۡبَٰطِلَ وَيُحِقُّ ٱلۡحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾ یان دەڵێن درۆ بۆ خودا هەڵدەبەستێت. ئەگەر خودا مـەیلی لێ بێت، مۆر بەسەر دڵتەوە دەنێت. خودا(هەر بە فەرمانی خۆی) پووچ لـە ئـارادا ناهێڵێـتو ڕاسـتی لـە جێداجیگیر دەکات، ئـەو ئاگـادارە لـە هەرچـی بـەناو دڵانـدا دەبووڕێت. ﴿أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبٗا﴾

---

[1] فتح الباري(٤٢٦/٨).

[2] احمد(٢٢٩/١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] النساء(٤٠).

واتە: ئەگەر بەناوی خوداوە درۆت هەڵبەستایە وەك ئەو نەفامانە دەڵێن، ﴿فَإِن يَشَإِ ٱللَّهُ يَخۡتِمۡ عَلَىٰ قَلۡبِكَ﴾ ئەگەر خودا مەیلی لێ بووایە مۆری دەنا بەسەر دڵتداو گرفتاری دەکردی‌و قورئانیشت بۆ نەدەهات. وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَوۡ تَقَوَّلَ عَلَيۡنَا بَعۡضَ ٱلۡأَقَاوِيلِ (٤٤) لَأَخَذۡنَا مِنۡهُ بِٱلۡيَمِينِ (٤٥) ثُمَّ لَقَطَعۡنَا مِنۡهُ ٱلۡوَتِينَ (٤٦) فَمَا مِنكُم مِّنۡ أَحَدٍ عَنۡهُ حَٰجِزِينَ﴾[1] واتە: ئەگەر(موحەممەد(ﷺ)) بە دەم ئێمەوە هەندێ قسەی هەڵببەستایە، بێگومان بە دەستی خۆمان تۆڵەمان لێ دەسەند، لە پاشان ڕەگی دڵیمان دەبڕی‌و کەس لە ئێوە نەیدەتوانی بەرگری لێ بکات. واتە: بە توندترین شێوە تۆڵەمان لێ دەسەند، هەرگیز کەس ناتوانێت لە دەستی خودا دەربچێت‌و یاخی ببێت، خودا دەفەرمووێت: ﴿وَيُحِقُّ ٱلۡحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦٓ﴾ هەق جێگیر دەکات‌و ڕوون‌و ئاشکرای دەکات بە بەڵگەی دیارو بەهێز، ﴿إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾ واتە: ئاگادارە بەوەی کە لەناو دڵدا دێت‌و دەچێت‌و شاراوەیە‌و دیار نیە لە خەڵکەوە.

﴿وَهُوَ ٱلَّذِي يَقۡبَلُ ٱلتَّوۡبَةَ عَنۡ عِبَادِهِۦ وَيَعۡفُواْ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ وَيَعۡلَمُ مَا تَفۡعَلُونَ (٢٥) وَيَسۡتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضۡلِهِۦۚ وَٱلۡكَٰفِرُونَ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞ (٢٦) ۞ وَلَوۡ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزۡقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٖ مَّا يَشَآءُۚ إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرُۢ بَصِيرٞ (٢٧) وَهُوَ ٱلَّذِي يُنَزِّلُ ٱلۡغَيۡثَ مِنۢ بَعۡدِ مَا قَنَطُواْ وَيَنشُرُ رَحۡمَتَهُۥۚ وَهُوَ ٱلۡوَلِيُّ ٱلۡحَمِيدُ (٢٨)﴾

خوای گەورە پەشیمان بوونەوە وەردەگرێت‌و نزایش قەبوڵ دەکات

خوای گەورە منەت دەکات بەسەر بەندەکانیدا بەوەی کە پەشیمان بوونەوە وتۆبەیان لێ قەبوڵ دەکات کاتێك بگەڕێنەوە بۆ لای‌و واز لە خراپە بێنن لە بەخشندەیی‌و لێبوردەیی خۆیەتی کە لە گوناهی بەندەکانی خۆش دەبێت‌و چاوپۆشیان لێ دەکات‌و دایدەپۆشێت بۆیان. وەك ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَمَن يَعۡمَلۡ سُوٓءًا أَوۡ يَظۡلِمۡ نَفۡسَهُۥ ثُمَّ يَسۡتَغۡفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا﴾[2] واتە: وە هەر کەس کردەوەیەکی خراپ بکات یان ستەم لە خۆی بکات پاشان داوای لێخۆشبوون لە خوا بکات دەبینێت خوا لێبوردەی میهرەبانە. لە سەحیحی موسلیمدا هاتووە(ڕەحمەتی خوای لێ بێت) لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی:(خوای گەورە پەشیمان بوونەوەی بەندەی خۆی پێ خۆشترە کاتێك دەگەڕێتەوە بۆ لای لە یەکێك لە ئێوە کە ولاغەکەی لە چۆڵەوانیەکدا لە دەستی دەبچێت‌و هەرچی خواردن‌و خواردنەوەی

---

[1] الحاقة(٤٤_٤٧).

[2] النساء(١١٠).

هەیە بەو ولاغەمە بێت، بێ هیوا بێت لێی هاتبێتە بن دارێكو لە ژێر سێبەرەكەیدا پاڵ كەوتبێتو هیچ هیوایەكی نەمابێت بە ولاغەكەی. وەختێك ئەو كەسە بەو حاڵەوەیە، كاتێك دەزانێت ولاغەكە بە بارەكەوە لە لایەتی. دەستی گرتووە بە ڕەشۆكەیەوە، پاشان ئەوەندە دڵی خۆشە لە خۆشیاندا وتی: ئەی خوایە تۆ بەندەی منیو من خوای تۆم ئەوەندە دڵی خۆشە لە خۆشیاندا هەڵە دەكات)[1]. وەدیسان لە سەحیحی موسلیمدا لە ڕیوایەتی عەبدوڵڵای كوڕی مەسعوددا بەو شێوەیە هاتووە(ڕەزای خوای لێ بێت)[2]. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَعْفُوا۟ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴾ هەر ئەویشە پەشیمانی لە عەبدەكانی قەبوڵ دەكاتو لە كارە خراپەكانیان چاو دەپۆشێتو لە هەموو كردەوەكانیان ئاگادارە. زوهری لەم فەرموودەی خوای گەورەدا: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ﴾ دەڵێت: ئەبو هورەیرە دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (خوا زیاتر پەشیمانی بەندەی خۆی پێ خۆشترە لە یەكێك لە ئێوە كە ونبوەكەی دەدۆزێتەوە لەو شوێنەی كە دەترسێت تینوویەتی بیكوژێت تێیدا)[3]. هەممامی كوڕی حارس دەڵێت: پرسیار لە ئیبنو مەسعود كرا كە پیاوێك كاری خراپە لەگەڵ ژنێك بكاتو لە دوایدا مارەی بكات؟ دەڵێت: هیچی تێدا نیەو قەیناكات و ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ﴾.[4] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَيَعْفُوا۟ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ﴾ واتە: لەدوای تاوان خوای گەورە پەشیمانی قەبوڵ دەكاتو لە گوناهی ڕابردوویش خۆش دەبێت، ﴿وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴾ واتە: خودا ئاگادارە لە هەموو ئەو شتانەی كردووتانەو پێی هەڵساونو وتووتانە لەگەڵ ئەوەیشدا دەبوورێت لە هەر كەسێك بگەڕێتەوە بۆ لایو پەشیمان بێتەوە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَيَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ ۚ وَٱلْكَـٰفِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴾ ئەوانەی خاوەن باوەڕنو ئاكار چاكن نزایان لێ قەبوڵ دەكاتو لە چاكەی خۆی بەشی زۆریان دەداتێ. بۆ خوانەناسەكانیش جەزرەبەی زۆر دژوار هەیە. ﴿وَيَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ﴾ سودی دەڵێت: واتە: نزایان لێ قەبوڵ دەكات، ئیبنو جەریریش هەر وای وتووە. واتە:

---

[1] مسلم(٢١٠٤/٤).

[2] مسلم(٢١٠٣/٤).

[3] عبدالرزاق(١٩١/٣)، فەرموودەیەكی لاوازە.

[4] الطبري(٥٣٣/٢١).

نزایان لێ قەبوڵ دەکات بۆ خۆیان و براکانیان و هاوەڵەکانیان.[١] ﴿وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ﴾ واتە: دوعاکانیان بە زیادیشەوە لێ قەبوڵ دەکات. قەتادەو ئیبراهیمی نەخەعی دەڵێن: لەم ئایەتەدا: ﴿وَيَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾ یانی خوا تکایان وەردەگرێت بۆ براکانیان ﴿وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ﴾ تکاشیان بۆ برای براکانیان هەروەردەگرێت[٢] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱلْكَٰفِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ کاتێك خوای گەورە باسی خاوەن باوەڕان و چارەنووسیانی کرد لە پاداشتدانەوەی زۆر لە هەموو ڕوویەکەوە باسی بێدینان و چارەنووسی خراپیان دەکات لە ڕۆژی قیامەتدا لە جەزرەبەی زۆر بە ژان و پڕ ئازار لە کاتی زیندووبوونەوەو لێپرسینەوەیاندا.

لە کارزانی خوداڵەوەدا کە بژێوی بێ سەروبەری نەداوە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرٌۢ بَصِيرٌ﴾ ئەگەر خودا(بێ سەروبەر) بژێوی بۆ عەبدانی خۆی بناردایە لە زەمیندا یاخی دەبوون. بەڵام هەر بە مەیلی خۆیو بە ئەندازە بەڕێی دەکات، کە خودا لە عەبدەکانی خۆی ئاگادارو چاودێرە. ﴿وَلَوْ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ﴾ واتە: ئەگەر زیاد لە ئەندازەی پێویستیان خودا بژێوی بەندەکانی بدایە وایان لێ دەهات کە دەستدرێژی بکەنە سەریەكو دەست بکەنە تاوانکردن و خراپەکاری لەسەر زەمیندا. ﴿وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرٌۢ بَصِيرٌ﴾ واتە: بەڵام بە مەیلی خۆی بە شێوەیەك بژێوی داون کە خێروبێری باشی تێدا بێت بۆیان. خودا خۆی چاکتر دەزانێت چی باشە بۆیان. کێ دەوڵەمەندی بۆ چاکەو کێش هەژاری بۆ چاکە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يُنَزِّلُ ٱلْغَيْثَ مِنۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوا۟ وَيَنشُرُ رَحْمَتَهُۥ ۚ وَهُوَ ٱلْوَلِىُّ ٱلْحَمِيدُ﴾ هەر ئەویش پاش نائومێد بوون لە باران، باران دادەبارێنێت و دڵۆڤانی خۆشی بڵاودەکاتەوە. هەر ئەوە بۆ مەزنایەتی دەشێ بەردەوام پەسەندی بدرێت. ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يُنَزِّلُ ٱلْغَيْثَ مِنۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوا۟﴾ واتە: دوای ئەوەی کەبێ ئومێد بوون لە باران بارین. بارانیان بۆ دەبارێنێت لە کاتێکدا کە زۆر پێویستیان بەو بارانە هەیە. وەك ئەم ئایەتانەی کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلِ أَن يُنَزَّلَ عَلَيْهِم مِّن قَبْلِهِۦ لَمُبْلِسِينَ﴾[٣] واتە: ئەگەرچی پێش ئەوەی باران بەسەریاندا بباریت بێ هیواو نائومێد بوون. وە

---

[١] الطبري(٢١/٥٣٤).

[٢] الطبري(٢١/٥٣٤).

[٣] الروم(٤٩).

دەفەرمووێت: ﴿وَيَنشُرُ رَحۡمَتَهُۥ﴾ واتە: بەزەیی خۆی بڵاودەکاتەوە بەسەر خەڵکی ئەو وڵاتو ناوچەیەدا. قەتادە دەڵێت: بۆیان گێڕاینەوە کە پیاوێك وتی بە عومەری کوڕی خەتاب(ڕەزای خوای لێ بێت) ئەی گەورەی موسڵمانان! باران نابارێتو خەڵکی نائومێد بوون، عومەر وتی: دەی بۆتان ئەباری! پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِي يُنَزِّلُ ٱلۡغَيۡثَ مِنۢ بَعۡدِ مَا قَنَطُواْ وَيَنشُرُ رَحۡمَتَهُۥۚ وَهُوَ ٱلۡوَلِيُّ ٱلۡحَمِيدُ﴾.[1] واتە: هەر خودایە کاروباری دروستکراوەکانی دەبات بەڕێوە بۆ ئەوەی سودی لێ ببینن لە دنیاو لە دوارۆژیانداو هەر ئەوە دەشێت پەسەندی بدرێت لە هەموو شتێکدا کە دایدەنێتو دەیکات.

﴿ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦ خَلۡقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٖۚ وَهُوَ عَلَىٰ جَمۡعِهِمۡ إِذَا يَشَآءُ قَدِيرٞ ﴿٢٩﴾ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٖ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖ ﴿٣٠﴾ وَمَآ أَنتُم بِمُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٖ ﴿٣١﴾﴾

وەدیهێنانی ئاسمانەکانو زەمین لە نیشانەکانی خودان

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦ خَلۡقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٖۚ وَهُوَ عَلَىٰ جَمۡعِهِمۡ إِذَا يَشَآءُ قَدِيرٞ﴾ هەر لە نیشانەکانی ئەون: داهێنانی ئەم ئاسمانانەو زەمینەو ئەو هەموو جانەوەرانەی(کە لە نێوان ئەو دووانەدا) بڵاوی کردوونەتەوە. هەر کاتێکیش بۆ خۆی مەیلی لێ بێت توانای هەیە هەموویان کۆ بکاتەوە، ﴿ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦ﴾ واتە: لەو نیشانانەی کە بەڵگەن لەسەر مەزنایی‌و توانای گەورەو دەسەڵاتی بەهێزی خوای گەورە، ﴿خَلۡقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا﴾ واتە: ئەو هەموو گیانەوەرانەی کە لە نێوان ئاسمانەکانو زەمیندا بڵاوی کردووەتەوە، ﴿مِن دَآبَّةٖ﴾ ئەمە فریشتەکانو مرۆڤو جنۆکەو هەموو گیانەوەرەکانی تریش دەگرێتەوە بە هەموو جۆرو شێوەو ڕەنگو زمانو ڕەگەزو شێوازی ژیانیانەوە. کە بڵاوی کردوونەتەوە لە هەموو ناوچەو بەشەکانی ئاسمانەکانو زەمیندا، ﴿وَهُوَ عَلَىٰ جَمۡعِهِمۡ إِذَا يَشَآءُ قَدِيرٞ﴾ لەگەڵ ئەمانەدا هەمووی لە ڕۆژی قیامەتدا ئەوەڵو ئاخری کۆدەکاتەوە لە تەك هەموو دروستکراوەکانی تردا لە یەك شوێندا دەنگی بانگکەر دەبیستنو دەبینرێنو بڕیاریان بۆ دەدرێت. بە بڕیاری خودا خۆی، بڕیارێکی هەقو دادپەروەرانە.

[1] الطبري(٢١/٥٣٧).

هۆكاری گرفتاریەكان بێ گوێیی و یاخی بوونە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَآ أَصَـٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ﴾ هەر كاتێك تووشی بەلایەك بوون. بە هۆی كردەوەی خۆتان، لە زۆر گوناهەكانیشتان چاو دەپۆشێت. واتە: هەرچی بەلاو گرفتێكتان بێتەڕێ ئەی خەڵكینە بە هۆی ئەو كردەوە خراپەی خۆتانەوەیە كە لە پێشەوە كردووتانە، ﴿وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ﴾ خوای گەورە لە زۆریشیان دەبوورێت‌و چاوپۆشی دەكات‌و تۆڵەتان لێ ناسێنێت لەسەری. وەك خوای گەورە لە ئایەتێكی تردا دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُوا۟ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ﴾[1] واتە: وە ئەگەر خودا قار بگرێت لە خەڵكی(تۆڵەیان لێ بسێنێت) لەبەر ئەو(خراپانەی) كە كردوویانە هیچ گیاندارێكی بەسەر زەویەوە نەدەهێشت. وە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە پێغەمبەری خودا(ﷺ) دەفەرموێت: (سوێند بەو كەسەی گیانی منی بە دەستە، هیچ خاوەن باوەڕێك تووشی ناڕەحەتی‌و نەخۆشی‌و خەم‌و خەفەتێك نابێت مەگین خودا دەیكاتە كەفارەتی گوناهەكانی تەنانەت دڕكێك كە دەچێت بە پێیدا).[2] ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی كردووە لە موعاویەی كوڕی ئەبو سوفیانەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: بیستم لە پێغەمبەری خودا(ﷺ) دەیفەرموو:(هیچ شتێك نیە كە تووشی خاوەن باوەڕ ببێت لە جەستەیداو ئازاری بدا مەگین خودا دەیكاتە كەفارەتی تاوان‌و گوناهەكانی)[3]. دیسان ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی كردووە لە عائیشەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (كاتێك گوناهی عەبد زۆر بوو چاكەی نەبوو ببێتە كەفارەتی خوای گەورە تووشی دڵگرانی‌و خەم‌و خەفەتی دەكات، بۆ ئەوەی بیكاتە كەفارەتی).[4] پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ ناشتوانن لەم سەر زەمینەدا خۆ لە خودا بدزنەوە غەیری خوداش نە هیچ گەورەیەكتان هەیە. نە كەسیش بە هاناتانەوە دێت.

---

[1] الفاطر(٤٥).

[2] احمد(٢/٣٠٣)، فەرموودەیەكی سەحیحە.

[3] احمد(٤/٩٨)، فەرموودەیەكی حەسەنە.

[4] احمد(٦/١٥٧)، ئەم فەرموودەیە سەنەدەكانی لاوازە.

﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلْجَوَارِ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ (٣٢) إِن يَشَأْ يُسْكِنِ ٱلرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهْرِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ (٣٣) أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا۟ وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ (٣٤) وَيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ (٣٥)﴾

کەشتی یەکێکە لە نیشانەکانی خودا

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلْجَوَارِ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ﴾ هەر لە نیشانەکانی ئەون: ئەو کەشتیانەی(کە چیا ئاسا) لە ناو دەریا دێنو دەچن. واتە لەو نیشانانەی کە بەڵگەن لەسەر توانای بێپایانو دەسەڵاتی خودای مەزن ڕامهێنانی دەریاکانە کە گەمیەکان بە فەرمانی ئەو دێنو دەچن وەك چیا، موجاهیدو حەسەنو سودیو زەححاك دەڵێن: ئەم گەمیانە لەناو دەریا وەك چیا وان لە وشکانیدا.[1] وە دەفەرمووێت: ﴿إِن يَشَأْ يُسْكِنِ ٱلرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهْرِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ ئەگەرحەز بکات با ڕادەگرێتو لەسەردەریا بەقەتیس دەمێنێتەوە. کە لەمەدا بۆ ئەوانەی خۆڕاگرو سوپاسکارن بەڵگە زۆرن. ﴿إِن يَشَأْ يُسْكِنِ ٱلرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهْرِهِۦٓ﴾ واتە: ئەگەرخودا مەیلی لێ بێت ئەو بایەی کە بەسەر دەریاکاندا دەڕوات دەیوەستێنێت و گەمیەکان ناجوڵێنێتو لەجێی خۆیدا دەمێنێتەوە نە دەڕۆنو نە دێن. لەسەر دەریا دەوەستن. ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ ئەمە بۆ ئەوانەی کە خۆڕاگرن لەکاتی لێقەومانو ناڕەحەتیدا بەڵگەیەکی چاکە ﴿شَكُورٍ﴾ واتە زۆر سوپاسی خودا دەکەن بۆ ڕامهێنانی دەریاو جوڵانی هەوا بە پێی پێویست بۆ هاتوچۆیان. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر بەخشندەییو بەهرەی خودا بۆ ئەو کەسانەی کە خۆڕاگرن لە کاتی ناڕەحەتیداو سوپاسکارن لە کاتی خۆشیدا. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا۟ وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ﴾ یان لە سزای کردەوەیان تووشی نوقمبوونیان بکات. لە زۆرێك لە گوناهانیشیان دەبوورێت. ﴿أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا۟﴾ واتە: ئەگەر خودا مەیلی لێ بێت کەشتیەکە لەناودەباتو نوقمی دەکات بە هۆی گوناهی خەڵکەکەیەوە کە لەناویدان. ﴿وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ﴾ واتە: لە زۆرێك لە تاوانەکانیان خۆش دەبێت، خۆ ئەگەر هەقی هەموو تاوانەکانیان لێ بسێنێت ئەوانەی کە هەموو لەناو گەمێن لە دەریا لەناو دەچن. هەندێ لە زانایانی تەفسیر لە مانای ئەم ئایەتەدا وتوویانە: ﴿أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا۟﴾ واتە: ئەگەر خودا مەیلی لێ بێت ڕەشەبایەکی زۆر توندی بۆ دەناردن گەمێکەی دەدا بەملاولاداو لە ڕێگای

[1] الطبري (٢١/٥٤١).

خۆی دەیترازاندو نوقمی دەکردو نەدەگەیشتە شوێنی خۆی. واتە گەمیەکەو خۆشیان تیادەچوون. ئەم مانایە گونجاوە لەگەڵ ئایەتی پێشوودا کە خوای گەورە فەرمووی ئەگەر مەیلی لێ بێت بایەکە دەوەستێنێتو ناجولێت، لێرەشدا دەفەرموێت لەبەر توندی بایەکە دەکەوتن بەملاولاداو نوقم دەبوونو لەناو دەچوون. بەڵام لە سۆزو بەزەیی خودایە کە هەوا دەنێرێت بە پێی پێویست. وەك چۆن باران دەبارێنێت بە ئەندازەی پێویست. خۆ ئەگەر بە زۆری باران ببارێنێت خانووەکان نوقم دەکاتو دەیڕووخێنێتو ئەگەر کەمیش ببارێت گیاوگژەو دارو درەختەکان سەوز دەکات. هەتا ئەوەتا ئاو دەنێرێت بۆ وڵاتی میسر بە شێوەی ڕووبار لەسەر زەمینێکی ترەوە چونکە ئەوان پێویستیان بە باران نیە. ئەگەر بارانی زۆر ببارێت بەسەریاندا دیواری خانووەکانیان بەرگە ناگرێتو خانووەکانیان دەڕووخێت. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَيَعۡلَمَ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِيٓ ءَايَٰتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٖ﴾ ئا ئەوانەش دەربارەی نیشانەکانمان کێشە دەکەن. کە هیچ دەرەتانێکیان نیە. واتە: هیچ شتێك نیە بیکەنە پەنا بۆ خۆیان کە بیانپارێزێت لە سزاو تۆڵەمانو بەزیوو داماوو زەبوون بەرامبەر توانای ئێمەدا.

﴿فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيۡءٖ فَمَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٞ وَأَبۡقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱلَّذِينَ يَجۡتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُواْ هُمۡ يَغۡفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمۡ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ وَمِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡبَغۡيُ هُمۡ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾﴾

سیفاتی ئەو کەسانەی شایانی پاداشتن لە لای خودا

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيۡءٖ فَمَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٞ وَأَبۡقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ﴾ هەرچی بە ئێوە دراوە هۆی ژیانە لە دنیادا، ئەو شتەش کە لە لای خودایە، بۆ ئەو خاوەن باوەڕانەی هەر بە پەروەردگاری خۆیان پشت ئەستوورن، باشترەو بەپێزترشە. خوای گەورە کەباسی سوکیو بێنرخی ژیانی دنیادەکات و باسی جوانیەکانیو ئەو خۆشیو خۆشگوزەرانیەی کە ماوەیەکی زۆر کەمەو نامێنێت دەکات، دەفەرموێت: ﴿فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيۡءٖ فَمَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا﴾ واتە: هەرچیتان وەدەست هێناو کۆتان کردەوە لە خۆبایی مەبن پێی. ئەوە هۆی ژیانو گوزەرانتانەو ماڵێکی کەم نرخو دواکۆتایەو مەگین لە دەستتان دەردەچێت، ﴿وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٞ وَأَبۡقَىٰ﴾ واتە: پاداشتی خودا چاکترە لە دنیا. چونکە پاداشتی خودا هەتاهەتایەو دەمێنێتەوە. ئەوەی نامێنێت پێشی مەخەن بەسەر ئەوەدا کە هەر دەمێنێتەوە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ واتە: بۆ ئەو خاوەنباوەڕانەی خۆڕاگر بوون لەسەر وازهێنان لە خۆشیو ئارەزووەکانی دنیا، ﴿وَعَلَىٰ

رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ﴾ واته: پشت ئەستوور بوون بە خوای خۆیان کە یارمەتیان بدات لەسەر خۆڕاگری لە بەجێهێنانی واجبو فەرزەکانداو وازهێنان لە بەزاندنی سنوورەکانیدا. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ يَجۡتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُواْ هُمۡ يَغۡفِرُونَ﴾ ئەوانەش لە تاوانی گەورە دوورن لە کردەوەی شورەیی دووری دەگرن(لە گەرمەی توڕەبوونیاندا عەفو دەکەن). پاشان دەفەرمووێت: ﴿وَٱلَّذِينَ يَجۡتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ﴾ لە پێشەوە لە سورەتی(الاعراف)دا باسی تاوانی گەورەو کردەوەی شورەیمان کرد ﴿ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ﴾ وە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَإِذَا مَا غَضِبُواْ هُمۡ يَغۡفِرُونَ﴾ سروشتو سیفەتیان وایە ئەو خاوەن باوەڕانە دڵ فراوانو لێبوردەن بەرانبەر بە خەڵکی نەك تۆڵەسەندن لێیان لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) هەرگیز لەبەر خۆی تۆڵەی نەسەندووە مەگەر کاتێك کە سنووری خودای تێدا شکێنرابێتو بەزێنرابێت.[1] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمۡ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ وَمِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ يُنفِقُونَ﴾ ئەو کەسانەش کە بە دەنگی پەروەردگاریانەوە چوونو نوێژ دەکەنو کارەکانیان بە ڕاوێژەو لەو بژێوەی پێمان بەخشیون دەبەخشن. ﴿وَٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمۡ﴾ واتە: شوێنی پێغەمبەرەکەی دەکەونو گوێڕایەڵی فەرمانەکانی دەکەنو دووردەکەونەوە لەو شتانەی کە قەدەغەی کردووە لێیان. ﴿وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ نوێژ دەکەن کە گەورەترین عیبادەتە بۆ خوای گەورە. ﴿وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ﴾ واتە: کارەکانیان بە ڕاوێژ دەکەن. هیچ کارێك ناکەن هەتا ڕاوێژ نەکەن لە نێوان خۆیاندا لەسەری بۆ ئەوەی سوود وەرگرن لە ڕاوبۆچوونی یەکتری لە کاروباری جەنگەکانداو لەو شتانەی تر کە پێویستی بە ڕاوێژکردن هەیە. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَشَاوِرۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ﴾[2] واتە: وە ڕاوێژیان پێ بکە لە کاروباردا. بۆیە پێغەمبەری خودا(ﷺ) ڕاوێژی دەکرد بە هاوەڵەکانی لە کاروباری جەنگەکانو ئەو شتانەی کە پێویستی بە ڕاوێژکردن بووبێت بۆ ئەوەی دڵەکانیان زیاتر پابەند بکات بە ئیسلامەوەو ئایینیان لە لا زیاتر شیرین بکات. هەر بەو شێوەیە عومەری کوڕی خەتاب کاتێك مردنی نزیك بووەوە پاش ئەوەی کە بریندار کرا. بڕیاری دا کە ڕاوێژ بکرێت لە نێوان شەش کەسدا کە بریتی بوون لە عوسمانی کوڕی عەفانو عەلیو تەلحەو زوبەیرو سەعدو عەبدوڕڕەحمانی کوڕی عەوف(ڕەزای خوایان لێ بێت) ڕای هاوەڵەکانی پێغەمبەر(ﷺ) هەموو هاتەسەرئەوە عوسمان هەڵبژێرنو پێشیان خست بەسەرئەوانی

---

[1] فتح الباري(١٠/٥٤١).

[2] ال عمران(١٥٩).

تردا(ڕەزای خوایان لێ بێت)، خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ واتە: لەو ڕۆزیەی پێمان داون دەبەخشنو دەیدەن بە خەڵکی خودا بە پێی دوورو نزیکی لێیانەوە. وە دەفەرموویت: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنتَصِرُونَ﴾ ئەو کەسانەش ئەگەر زۆریکیان لێ بکرێت، تۆڵەی خۆیان دەکەنەوە. واتە توانای تۆڵە سەندنیان هەیە لەو کەسانەی کە ناهەقیان پێ دەکاتو دەستدرێژی دەکاتە سەریان. بێ دەسەلات نینو سەرشۆڕ ناکەن بەڵکو توانای سەندنەوەی حەقی خۆیان هەیە لەو کەسانەی کە دەستدرێژیان دەکەنە سەرو ناهەقیان پێ دەکەن. وە لە کاتی دەسەڵاتیشدا خاوەنی لێبوردنن. وەك یوسف وتی بە براکانی: ﴿لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ﴾[1] واتە: ئەمڕۆ هیچ سەرزەنشتو تەشەرێکتان لەسەر نیە(لە لایەن منەوە) خوا لێتان خۆش بێت. لە کاتێکدا دەیتوانی سزایان بداتو هەقیان لێ بسێنێت لەسەر ئەو کردارە خراپەی لەگەڵیان کرد. یان وەك پێغەمبەری خودا(ﷺ) کە ئەوانەی عەفو کرد کە هەشتا کەس بوون کە ویستیان پەلاماری پێغەمبەر(ﷺ) بدەن لە چیای تەنعیمەوە لە ساڵی حودەیبییەدا هاتنە خوارەوە لە چیاکەوە. کاتێك پێغەمبەری خودا(ﷺ) دەستی گرت بەسەریاندا عەفوی کردن کە دەشی توانی تۆڵەیان لێ بسێنێت وە هەر بەو شێوەیە عەفوکردنی غەورەس کوڕی حارس کە ویستی پێغەمبەر(ﷺ) بکوژێت کاتێك شمشێری ڕاکێشا پێغەمبەر(ﷺ) لە خەودا بوو ویستی لێی بدا پێغەمبەری خودا(ﷺ) هاواری کرد بەسەریداو شمشێرەکەی لە دەست کەوتو پێغەمبەری خودا(ﷺ) شمشێرەکەی گرت بە دەستیەوەو هاوەڵەکانی بانگ کردو ئاگاداری کردن لەوەی کە ڕوویدا لە نێوان خۆیو ئەو پیاوەداو پاشان عەفوی کرد. فەرموودەو ڕووداو زۆرە لەو بارەیەوە، والله سبحانه وتعالى أعلم.

﴿وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَاۖ فَمَنۡ عَفَا وَأَصۡلَحَ فَأَجۡرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ ٱنتَصَرَ بَعۡدَ ظُلۡمِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَا عَلَيۡهِم مِّن سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَظۡلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٤٢﴾ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنۡ عَزۡمِ ٱلۡأُمُورِ ﴿٤٣﴾﴾

چاوپۆشی کردن یان تۆڵەسەندن لە ناهەقی کار

خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَاۖ فَمَنۡ عَفَا وَأَصۡلَحَ فَأَجۡرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ سزا بۆ هەر خراپەیەك، خراپەیەکی وەك ئەوە، کێش لە تۆڵە چاو بپۆشێتو کۆشش بۆ ئاشتی بکات، پاداشتی لەسەر خودایە، بێگومان خودا ناهەقی کارانی خۆش ناوێت. ئەم ئایەتە وەك

---

[1] يوسف(٩٢).

ئەو ئایەتە وایە کە خودا دەفـەرمووێت: ﴿فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ عَلَيۡكُمۡ فَٱعۡتَدُواْ عَلَيۡهِ بِمِثۡلِ مَا ٱعۡتَدَىٰ عَلَيۡكُمۡ﴾[1] واتـە: جـا هــەر کەسـێك دەسـتدرێژی کـردە سـەرتان ئێـوەش دەسـتدرێژی بکەنـە سـەری بـە وێنـەی دەستدرێژکردنەکەی ئەو بۆ ئێوە. ئەم ئایەتـەش هـەر وایـە کـە دەفـەرمووێت: ﴿وَإِنۡ عَاقَبۡتُمۡ فَعَاقِبُواْ بِمِثۡلِ مَا عُوقِبۡتُم بِهِۦ﴾[2] واتە: وە ئەگەر تۆڵـەتان سـەندەوە ئـەوە بـە ئەنـدازەی ئـەو ستەمەی دژتـان کراوە تۆڵە بکەنەوە. خوای گەورە دادی داناوە کە تۆڵەسەندنە لـە تاوانبـاران بـەڵام ئـەوەباشو چاکتر لێبوردنـە، بۆیـە خـوای گـەورە لێـرەدا فەرموویـەتی: ﴿فَمَنۡ عَفَا وَأَصۡلَحَ فَأَجۡرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ﴾ واتـە: ئـەوەی لێبوردن بکات و چاکەبکات ئەوە پاداشـتەکەی ئەکەوێتـە لای خـوا، ئـانی ئـەو لێبوردنـە لای خـودا ون نابێـت وەك لـە فـەرموودەی سـەحیحدا هـاتووە دەفـەرمووێت:(خـوای گـەورە بەنـدەی خـۆی بـە هـۆی لێبوردن لە خەڵکی زیاتر دەسەلاتدارتر دەکات).[3] وە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ واتە: خودا دەستدرێژیکەری خۆش ناوێت ئەوەی کە دەست پێشخەری دەکات لە تـاوان کردنـدا. پاشـان خـوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَمَنِ ٱنتَصَرَ بَعۡدَ ظُلۡمِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَا عَلَيۡهِم مِّن سَبِيلٍ﴾ ئەو کەسانەی لە پاش ناهـەقی لێکردن. تۆڵەی خۆیان دەسێننەوە خـەتابار نـین. واتـە: ئـەو کەسـانە هـیچ تاوانێکیـان نیـە کـە تۆڵـە دەسێنن لـەو کەسـانەی کـە ناهـەقیان پـێ کـردوون. خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَظۡلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ خەتا هـەر لـەو کەسانەیە ناهـەقی لە مەردم دەکەنو ئاکاریان لە وڵاتدا بـە ملهوڕیـە، ئەوانـە ئـازارێکی بـە ژانیـان دەبێـت. ﴿إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ﴾ واتە: خەتاو تاوان. ﴿عَلَى ٱلَّذِينَ يَظۡلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ﴾ لەسـەر ئەوانەیـە کـە دەست پێشخەری دەکەنو ناهەقی بە خەڵکی دەکەن لەسەر زەمیندا وەك لـەم فـەرموودە سـەحیحەدا هـاتووە دەفەرمووێت:(دوو کەس قسەیان بـە یـەکتری وتبێـت، تاوانەکـەی لەسـەر ئـەو کەسـەیە کـە یەکـەمجار قـسەی کـردووە ئەگـەر سـتەم لێکـراو دەسـتدرێژی نـەکردبێت).[4] ﴿أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ئەوانـە ئازاری توندو بە ژانیان دەبێت. لە موحەمەدی کوڕی واسعەوە دەڵێت: چـوومە مەککـە کاتێـك چـوومە سـەر ئـەو چاڵە کـە پردێکـی لەسـەر کرابـوو گـیرامو بردمیـان بـۆ لای مـەروانی کـوڕی موهەلـلـەب کـە

[1] البقرة(١٩٤).
[2] النحل(١٢٦).
[3] مسلم(٤/٢٠٠١).
[4] مسلم(٤/٢٠٠٠).

کاریەدەستی شاری بەسرە بوو وتی: چ پێویستیەکت هەیە ئەی باوکی عبدالله؟ وتی:پێویستی من ئەوەیە ئەگەر بۆت کرا،ئەوەم دەوێ کە برای بەنی عەدی وتی. مەروان وتی: کامەیە برای بەنی عەدی؟ وتی: عەلای کوڕی زیاد جارێك داوای لە هاوەڵێکی کرد کارێکی بۆ بکات، نامەیەکی بۆ نووسی وتی: أما بعد. ئەگەر بۆت کرا کە لە ماڵەوە مایتەوە با بارت سووك بێتو سکت خاڵی بێتو دەستت پاك بێتو پیس نەبووبێت بە خوێنو ماڵی موسڵمانان. وەختێك تۆ ئەوەت کرد هیچ خەتاو تاوانێکت لەسەر نیە، ﴿إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَظۡلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ﴾ مەروان وتی: بە خوا ڕاست دەکاتو ئامۆژگاریەکی چاکی کردووە. پاشان وتی: پێویستیەکەت چیە ئەی ئەبو عەبدوڵڵا. وتم: پێویستی من ئەوەیە ڕەوانەم بکەی بۆ ناو ماڵو منداڵم وتی: بەڵێ باشە[1]. ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە. دوای ئەوەی خوای گەورە باسی خراپیو ناهەقی ئەو کەسانەی ناهەقیکارن کرد، تۆڵەی دانا بۆ خراپەکار، داوا دەکات لە مەردم کە لێبوردەو سنگ فراوان بن لەگەڵ خەڵکی دەفەرموێت: ﴿وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنۡ عَزۡمِ ٱلۡأُمُورِ﴾ بۆ کەسێك خۆڕاگر بێتو لە تۆڵە چاوپۆشی بکات. ئەمە یەکێك لە کارە پەسەندەکانە. واتە: خۆڕاگربێت لەسەر ناهەقیو ئازارو چاوپۆشی بکات لە مەردم، ﴿إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنۡ عَزۡمِ ٱلۡأُمُورِ﴾ سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێت: لەو کارە چاكو هەقانەیە کە خوای گەورە فەرمانی پێدەکات. واتە: لەو کارانەیە بەرز نرخێنراوو سوپاسکراوە. چونکە هەموو کارێکی چاكو پەسەند پاداشتی باشو ڕێزی تایبەتی هەیە.

﴿وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن وَلِيّٖ مِّنۢ بَعۡدِهِۦۗ وَتَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ لَمَّا رَأَوُاْ ٱلۡعَذَابَ يَقُولُونَ هَلۡ إِلَىٰ مَرَدّٖ مِّن سَبِيلٖ ﴿٤٤﴾ وَتَرَىٰهُمۡ يُعۡرَضُونَ عَلَيۡهَا خَٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرۡفٍ خَفِيّٖۗ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَأَهۡلِيهِمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ أَلَآ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ فِي عَذَابٖ مُّقِيمٖ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنۡ أَوۡلِيَآءَ يَنصُرُونَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِۗ وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾﴾

ژیانی ناهەقیکاران لە ڕۆژی قیامەتدا

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن وَلِيّٖ مِّنۢ بَعۡدِهِۦۗ وَتَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ لَمَّا رَأَوُاْ ٱلۡعَذَابَ يَقُولُونَ هَلۡ إِلَىٰ مَرَدّٖ مِّن سَبِيلٖ﴾ هەرکەسێك خوا لێی گوڕیبێت، ئیترکەس بە شوێن ئەودا نابێت بە دۆست. تۆ دەبینی ئەوانەی ناهەقیکارن کاتێك جەزرەبە دەبینن. دەڵێن: ئاخۆ هیچ دەرەتانێکمان هەیە؟ خوای گەورە باسی خۆی دەکات کە مەیلی لە هەر شتێك ببێت دەبێت و کەس نابێتە ڕێگریو

[1] ابن أبي شيبة(١٤/٦٣).

هەر شتێکیش مەیلی لیّ نەبێت نابێتو کەس ناتوانێت بیکات. وە هەر کەسێك ئەو ڕێگەی نیشان بدات کەس ناتوانێت لێی بگۆڕێتو هەر کەسیش خودا ڕێی لیّ گۆڕی کەس ناتوانێت ڕێـی نیشان بدات. وەك فەرموویـەتی: ﴿وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ وَلِيًّا مُّرْشِدًا﴾[1] واتـە: وە هـەر کەسیش گـومڕا بکـات ئـەوە دەستت ناکەوێت بۆی هیچ پشتیوانو ڕیّ نیشاندەرێك. پاشان خوای گەورە باسی ناهەقیکاران دەکات ئەوانەی بتپەرستنو هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن دەفەرموێت: ﴿لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ﴾ کاتێك سزا دەبیـنن لـە ڕۆژی قیامەتـدا ئاواتـەخوازن جـارێکی تـر بگەڕێنـەوە بـۆ دنیـا. ﴿يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّن سَبِيلٍ﴾ ئاخۆ هیچ ڕێگایەکمان هەیە خۆمان دەرباز بکەین، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُوا۟ يَـٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَـٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا۟ يُخْفُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّوا۟ لَعَادُوا۟ لِمَا نُهُوا۟ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَـٰذِبُونَ﴾[2] واتـە: وە ئەگـەر بیانبینیـت کاتێـك کـە لەسـەر قـەراخی دۆزەخ وەستێنراون کە دەڵێن: خۆزگە دەگەڕێنراینەوە بۆ دنیاو بەڵگەکانی پەروەردگارمان بە درۆ نـەدەزانیو لە بڕواداران دەبووین،(نـەخێر بـە ڕاسـتیان نیـە) بـەڵکو ئـەوەی کـە لـەوەوپێش دەیانـشاردەوە بۆیـان دەرکەوتووەو ئەگەر بگەڕێنرێنەوە(بۆ دنیا) بێگومان دووبارە دەگەڕێنـەوە بـۆ ئـەو کارانـەی کـە لێیـان قەدەغەکرابوو وە بە ڕاستی ئەوانە درۆزنـن. پاشـان خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَتَرَىٰهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَـٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرْفٍ خَفِىٍّ ۗ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ ٱلْخَـٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۗ أَلَآ إِنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ فِى عَذَابٍ مُّقِيمٍ﴾ کە دەیانبەنـە سـەر ئـاگر، دەیـانبینی زۆر بەسەرکزیو داماوی و لە بنەوە چاوەچاویانە. خاوەن باوەڕانیش دەڵێن: زیانبـاران ئـەو کەسـانەن کـە خۆیـانو کـەسو کاریـان ڕۆژی قیامـەت دۆڕانـدووە. بـاش بـزانن کەئەوناهەقیکەرانـە، هەتاسـەر هەرلەئازاردان. ﴿وَتَرَىٰهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا﴾ دەیانبینی کەدەیانبەنە سەر ئـاگر. ﴿خَـٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ﴾ لە ترسـاندا دەلـەرزن بـە هـۆی ئـەو کـارە خراپانـەی کـە لـە ڕابـردوودا کردوویانـەو لـە فـەرمانی خـودا دەرچووبوون، ﴿يَنظُرُونَ مِن طَرْفٍ خَفِىٍّ﴾ موجاهید دەڵێت: واتە: بەسەرشۆڕی.[3] واتە: لە ژێرەوە بـە دزیەوە دەڕوانن بۆ ئەو ئاگرە. ئەوەی کە لێی دەترسان تووشی هاتوونو هەرگیز ڕزگاریـان نابێـت. زۆر گـەورەو گرانـە لەسـەر دڵیـان خـوای گـەورە بمانپارێزێـت لـەو ئـاگرە. ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟﴾ خـاوەن

[1] الكهف(١٧).

[2] الانعام(٢٧ـ٢٨).

[3] الطبري(٥٥٣).

باوەڕان لە ڕۆژی قیامەتدا دەڵێن: ﴿إِنَّ ٱلْخَـٰسِرِينَ﴾ ئەوانەی کە زۆر زیانبارن، ﴿ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ﴾ ئەو کەسانەن کە خۆیانو ماڵو منداڵیان تووشی زیان کرد لە ڕۆژی قیامەتدا خۆشیانو ئەوانیشیان لەگەڵ خۆیان برد بۆ ناو ئاگر هەرچی خۆشی هەبوو لە دەستیان داو جیاش دەکرێنەوە لەگەڵ دۆستو هاوڕێو براو خزمو کەسو کاریشدا، پاش ئەوەی ئەوانیشیان تووشی زیان کرد. ﴿أَلَآ إِنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ فِى عَذَابٍ مُّقِيمٍ﴾ واتە: ئەو ستەمکارانە باش بزانن کە بە بەردەوامی وان لە سزاو ئازارو هەرگیز ڕزگار نابنو ڕێگاشیان نیە بۆ هیچ لایەك دەرباز بن. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَا كَانَ لَهُم مِّنْ أَوْلِيَآءَ يَنصُرُونَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن سَبِيلٍ﴾ غەیری خودا هیچ کەسێك بە هانایان نایەت، هەر کەس خودا گومڕای بکات هیچ ڕێیەکی بۆ نامێنێت. واتە: هیچ کەس نیە غەیری خودا ڕزگاریان بکات لە سزاو جەزرەبە، ﴿وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن سَبِيلٍ﴾ هەر کەسێك خودا سەری لێ تێك بدات ڕزگاربوونی نیە.

﴿ٱسْتَجِيبُوا۟ لِرَبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ۚ مَا لَكُم مِّن مَّلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا۟ فَمَآ أَرْسَلْنَـٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا ٱلْبَلَـٰغُ ۗ وَإِنَّآ إِذَآ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ ٱلْإِنسَـٰنَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾﴾

هەڵنان بۆ خواناسی لە پێش ئەوەی کە قیامەت بێت

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ٱسْتَجِيبُوا۟ لِرَبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ۚ مَا لَكُم مِّن مَّلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٍ﴾ بەر لەوە ڕۆژێك بێت کە لە لای خوداوە هیچ گەڕانەوەی بۆ نیە، بە فەرمانی پەروەردەی خۆتان بکەن، ئەو ڕۆژە هیچ پەناتان دەست ناکەوێتو هیچ حاشاتان پێناکرێت. وەختێك خودای گەورە باسی ئەو گرانیو هەموو نارەحەتیە گەورەی ڕۆژی قیامەتی کردو ئاگاداری مەردمی کرد لێیو فەرمانی دا بۆ خۆئامادەکردن بۆی پاشان فەرموویەتی: ﴿ٱسْتَجِيبُوا۟ لِرَبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ﴾ واتە: بەر لەوەی ڕۆژێك بێت کاتێك خودا فەرمانی دا بێت بە چاوتروکانێك دێت. کەس نیە بەری بگرێتو نەهێڵێت بێت. دەفەرموێت: ﴿مَا لَكُم مِّن مَّلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٍ﴾ واتە:هیچ کۆشك و قەڵاو شوێنێك نیە پەنای پێ بەرنو خۆتانی تیا بزر بکەنو لەبەرچاوی خودا خۆتان بشارنەوە تێیدا. بەڵکو خوای گەورە بە تواناو دەسەڵاتی دەوری داونو چاوی لێتانەو ئاگای لە هەموو شتێکتانەو هیچ پەنایەك نیە لای ئەو نەبێت. ﴿يَقُولُ ٱلْإِنسَـٰنُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ ٱلْمَفَرُّ ﴿١٠﴾ كَلَّا

لَا وَزَرَ ﴿١١﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ ٱلْمُسْتَقَرُّ﴾[1] واتە: ئەو كاتە مرۆڤ دەڵێت: دەربازگە لە كوێوەیە، نەخێر هیچ پەناگەیەك نیە، لەو ڕۆژەدا ئارامگاهەرلای پەروەردگاری تۆیە.خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ فَإِنْ أَعْرَضُوا۟ فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ۗ وَإِنَّآ إِذَآ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ كَفُورٌ﴾ سائەگەرهەرخۆیان بوارد. ئێمە تۆمان بۆئەوە نەنارد لەسەر ئەوانە پاسدار بی. تەنها ئەوەندەت لەسەرە مەبەستەكە ڕابگەیەنی. ئێمە هەر كاتێك كارێك دەكەین مرۆڤ تامی بەزەیی ئێمە بچێژێت. خۆشیان لێ دێتو ئەگەر بە هۆی كردەوە خراپەكانیان دەكەونە چۆرتمێكەوە. هەر دەزانن پێنەزان بن. واتە: ئەگەر بتپەرستان دژایەتیان كردو خۆیان بوارد ﴿فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ واتە: ئێمە تۆمان نەكردووە بە چاودێر بەسەریانەوە وەك خوای گەورە دەفەرموێت لە ئایەتێكی تردا: ﴿لَّيْسَ عَلَيْكَ هُدَىٰهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يَشَآءُ﴾[2] واتە: لەسەر تۆ نیە(ئەی موحەممەد(ﷺ)) ڕێنموونیو موسڵمان كردنی خەڵكی بەڵكو خوا هەر كەسێكی بوێت هیدایەتی دەدات. وە دەفەرموێت: ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ﴾[3] واتە: بێگومان تۆ هەر گەیاندنت لەسەرەو لێپرسینەوەش لەسەر ئێمەیە. لێرەدا دەفەرموێت: ﴿إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ﴾ واتە: ئێمە تۆمان ڕاسپاردووە كە تەنهاپەیامی خودایان پێ بگەیەنی.پاشان خوای گەورە دەفەرموێت:﴿وَإِنَّآ إِذَآ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا﴾ واتە: كاتێك تووشی خۆشیو خۆشگوزەرانیان دەكەین زۆر دڵخۆش دەبن، ﴿وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ﴾ واتە: كاتێكیش تووشی كەم بارانیو نەبوونیو بەڵایەكیان دەكەین، ﴿فَإِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ كَفُورٌ﴾ واتە: ئەو بەزەییو چاكانەی هەموو لە یاد دەچێتو ئینكاری دەكات تەنها هەر ئەو كاتەی لە یادە كە تیایەتی. واتە: لە كاتی خۆشیو خۆشگوزەرانیدا لەخۆی بایی دەبێتو لە كاتی نەبوونیشدا بێ هیواو دەستەئەژنۆ دادەنیشێت. وەك پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی:(ئەی ژنگەلینە خێروبێر بكەن، من ئێوەم بینیوە زۆرینەی خەڵكی ئاگر بوون). ژنێك وتی: بۆچی ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ)، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (چونكە ئێوە زۆر نارازینو هاوڕێیەتیتان لەبەرچاو نیە ئەگەر بە درێژایی ساڵ چاكە لەگەڵ یەكێكتان بكرێت پاشان

[1] القيامة(١٠ـ١٢).

[2] البقرة(٢٧٢).

[3] الرعد(٤٠).

ڕۆژێك نەكرا، دەڵێت: هەرگیز چاكەم لە تۆ نەبینیوە).[1] ئەمە حاڵو كردەوەی زۆری ژنانە مەگەر كەسێك خودا ڕێی نیشان دابێتو شارەزای كردبێت، ئەوانەش ئەو كەسانەن كە لە خاوەن باوەڕانو ئاكارچاكانن. وەك پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی: (ئەگەر تووشی خۆشی بووە سوپاسگوزار بووە، كە ئەوە خێر بووە بۆی. وە ئەگەر تووشی ناخۆشیش بووە ئارامی گرتووە هەر خێر بووە بۆی. ئەمەش بۆ هیچ كەسێك نیە بۆ خاوەن باوەڕ نەبێت).[2]

﴿لِّلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ إِنَٰثًا وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ ٱلذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَٰثًا ۖ وَيَجْعَلُ مَن يَشَآءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾﴾

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿لِّلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ إِنَٰثًا وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ ٱلذُّكُورَ﴾ لەو ئاسمانانو زەمینە فەرمانڕەوا هەر خودایەو چی بخوازێت دروستی دەكات، بە یەكێك كچ دەبەخشێتو بە یەكێك كوڕ. ئیتر بە مەیلی خۆیەتی. خوای گەورە باسی ئەوەمان بۆ دەكات كە خۆی ئاسمانەكانو زەمینی بەدی هێناوەو خۆی خاوەنو هەڵسوڕێنەریەتیو دەییات بەڕێوە، هەرچی مەیلی لێ بێت دەیكاتو هەرچیش مەیلی لێ نەبێت نایكات. دەبەخشێت بە هەر كەسێك حەز بكاتو دەیگرێتەوە لە هەر كەسێكیش حەز بكات. كەس ناتوانێت بەری بەخشیشی بگرێتو ناشتوانێت ببەخشێت بە فەرمانی ئەو نەبێت. هەرچی بخوازێت دروستی دەكات، ﴿يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ إِنَٰثًا﴾ بە مەیلی خۆی بە یەكێك تەنها كچ دەدات. بەغەوی دەڵێت: لەو كەسانەی كە هەر كچی پێداون پێغەمبەر لووت(لوط)(سەلامی خوای لێ بێت).[3] ﴿وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ ٱلذُّكُورَ﴾ وە هەر بە مەیلی خۆی بە یەكێكی تر تەنها كوڕ دەدات. بەغەوی دەڵێت: وەك پێغەمبەر ئیبراهیمی خەلیل(سەلامی خوای لێ بێت) كە هەر كوڕی بوو كچی نەبوو.[4] وە دەفەرموێت: ﴿أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَٰثًا ۖ وَيَجْعَلُ مَن يَشَآءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌ قَدِيرٌ﴾ دوو(كوڕو كچانیان) دەداتیو بە مەیلی خۆی، هێندێكیانیش نەزۆك دەكات. هەر خۆی زانایەو بەتوانایە. واتە: وە بۆ هەر كەسێكیش مەیلی لێ بێت كچیشو كوڕیشی

---

[1] مسلم(٨٦/١).

[2] مسلم(٢٢٩٥/٤).

[3] البغوي(١٣٢/٤).

[4] البغوي(١٣٢/٤).

دەداتیێ. بەغـەوی دەڵێـت: وەك پێغەمبـەر موحەممـەد(ﷺ)[1]. ﴿وَيَجْعَلُ مَن يَشَآءُ عَقِيمًا﴾ وە بـۆ هـەر کەسێکیش بخوازێت هەر منداڵی نابێت، بەغەوی دەڵێت: وەك پێغەمبەر عیساو یەحیا(سەلامی خوایان لیّ بێت).[2] خوای گەورە مرۆڤی کردووە بە چوار بەشەوە هەندێکی هـەر کـوڕی پێداوەو هەنـدێکی هـەر کچی پێداوەو هەندێکی کوڕو کچی پێداوەو هەندێکیشی نەزۆك نە کوڕی دەبێـتو نـە کچ ﴿إِنَّهُۥ عَلِيمٌ قَدِيرٌ﴾ واتە: خۆی دەزانـیێ کـێ شـیاوی هـەر یـەکێك لـەو بەشـانەیە، دەتوانێـت بـەو شـێوەیە جیایـان بکاتەوە. ئەم ئایەتە لێرەدا لـەو ئایەتـە دەچێت کـە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَلِنَجْعَلَهُۥٓ ءَايَةً لِّلنَّاسِ﴾[3] واتە: وە بۆ ئەوەی بیکەن بە موعجیزەو نیشانەیەك بۆ خەڵکی. واتە: ئەمانە هەموو نیشانەی دەسەڵاتو توانایی خـودای گـەورەن کـە خـەڵکی دروسـت کـردووە، بـە چـوار شـێواز هـەر جـارەی بـە شێوەیەك. پێغەمبەر ئادەمی(سەلامی خوای لیّ بێت) لە خۆڵ(تراب) دروست کردووەو نـە لـە نێـر بـووە نە لە مێیە. حەوایشی لە نێرینە وەدی هێناوە بـەبیێ مێیـە، خـەڵکەکـەی تـریش غـەیری عیسا(سـەلامی خوای لیّ بێت) لە نێرو میێ دروست کردووە، عیسا پێغەمبەریش(سەلامی خوای لیّ بێت) لە مێینـە وەدی هێناوە بەبیێ نێرینە. بە دروست کردنـی عیسـای کـوڕی مەریـەم(سـەلامی خوایـان لیّ بێـت) نیشانەکان هاتەدی وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلِنَجْعَلَهُۥٓ ءَايَةً لِّلنَّاسِ﴾[4] واتـە:: وە بـۆ ئـەوەی بیکـەن بـە موعجیزەو نیشانەیەك بۆ خەڵکی. ئەمە لێرەدا لە بارەی باوکانەوەو لـە شـوێنی یەکەمیشدا لـە بـارەی فەرزەندانەوە بووەو هەر یەکێك لەم دووانە بوون بە چوار بەشەوە،بێگەردی بۆ خوای بەرزی بەتوانا.

﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ ٱللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآيِٕ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِۦ مَا يَشَآءُ إِنَّهُۥ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنتَ تَدْرِي مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلْأُمُورُ ﴿٥٣﴾﴾

---

[1] البغوي(١٣٢/٤).

[2] البغوي(١٣٢/٤).

[3] مريم(٢١).

[4] مريم(٢١).

باسی شێوازی هاتنەخوارەوەی نیگا(الوحي)

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآيِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَآءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ﴾ هەرگیز خودا هیچ کەسێکی ڕووبەڕوو نەدواندووە، یان فەرمانی لە ڕای دڵیەوە ناردووە، یان لە پشت پەردەوە یان قاسیدێکی ناردووەو ئیزنی داوە چی دەخوازێت بە دڵی ڕابگەیەنێت. هەر ئەو جێ بەرزو کارزانە. ئەمە جۆرو پلەکانی نیگایە لە لایەن خوای گەورەوە. جاری وا هەبووە خوای گەورە شتێکی خستووەتە ناو دڵی پێغەمبەرەوە(ﷺ) کە هیچ گومانی نەبووە کە ئەو شتە لە لایەن خوداوە بوە. وەك لە سەحیحی ئیبنو حەیبباندا هاتووە لە پێغەمبەری خوداوە(ﷺ) کە فەرموویەتی:(گیانی پیرۆز(روح القدس) نایە دڵمەوە هیچ گیانلەبەرێك نامرێت هەتا ڕۆزیو کاتی خۆی تەواو نەکات. سا لە خودا بترسنو بە جوانی بگەڕێن بە دوای ڕۆزیدا)[1].

﴿أَوْ مِن وَرَآيِ حِجَابٍ﴾ یان لە پشت پەردەوە وەك چۆن قسەی کرد لەگەڵ موسادا(سەلامی خوای لێ بێت) پاشان موسا داوای بینینی خودای کرد، ڕێگای پێنەدرا. وە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی بە جابیری کوڕی عەبدوڵلا(ڕەزای خوایان لێ بێت):(خودا قسەی لەگەڵ هیچ کەسێك نەکردووە مەگین لە پشت پەردەوە نەبێت، ئەو خودایە ڕووبەڕوو قسەی لەگەڵ باوکتدا کردووە).[2] وەك لە فەرموودەدا هاتووە کە لە جەنگی ڕۆژی ئوحوددا شەهید کرا. بەڵام ئەمە لە عالەمی بەرزەخدا بووە هەرچەندە ئایەتەکە لەم دنیادا هاتووەتەخوارەوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَآءُ﴾ وەك چۆن جوبرەئیل یان غەیری ئەو فریشتەیەکی تر دێتە خوارەوە بۆ سەر پێغەمبەران(سەلامی خوایان لێ بێت)، ﴿إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ﴾ ئەو خودایە جێ بەرزو زاناو ئاگادارو کارزانە. وە دەفەرموێت: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَٰبُ وَلَا الْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ هەر بەم جۆرەش. ئێمە لە فەرمانی خۆمان، گیانێکمان ناردە لای دڵت، تۆ لە پێشدا نەتدەتوانی بزانی کتێب کامەیەو بڕوا چیە؟ بەڵام ئێمە ئەوەمان کردە مەشخەڵێك کە عەبدانمان(ئەوانەی خۆمان بخوازین) بەوە دەخەینە سەر ڕێگا. تۆش بە ڕاستەڕێ ڕێبەری. ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا﴾ واتە: قورئان. ﴿مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَٰبُ وَلَا الْإِيمَٰنُ﴾ واتە: تۆ ئاگات لێ نەبوو کتێبو بڕوا چیە بەو شێوەی کە لە

---

[1] مسند الشهاب(٢/١٨٥)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] تحفة الأحوذي(٨/٣٦٠)، لە سورەتی(ال عمران)دا پلەکەی دیاری کراوە.

قورئانـدا بـە درێـژی بـۆت بـاس کـراوە. ﴿وَلَـٰكِن جَعَلۡنَـٰهُ﴾ قورئانمـان کـردە ﴿نُورٗا نَّهۡدِي بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِنَا﴾ مەشخەڵێك بۆ عەبدەکانمان ئەوانەی خۆمان مەیلمان لێ بێت بـەوە دەخـەینـە سـەر ڕێگـا. وەك ئـەم ئایەتـە کـە خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿قُلۡ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ هُدٗى وَشِفَآءٞۚ وَٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ فِيٓ ءَاذَانِهِمۡ وَقۡرٞ وَهُوَ عَلَيۡهِمۡ عَمًى﴾[1] واتە:(ئەی موحەممەد(ﷺ)) بڵێ: قورئـان بـۆ کەسانێك باوەڕیان پێی هێناوە ڕێبەرو چارەسەری گومانەو ئەوانـەی بـاوەڕی پـێ نـاهێنن لـە گوێیانـدا گرانـیو کەڕی هەیە(لە بیستنی هەق) هەروەها لە ئاست ئـەم قورئانـەدا کـوێرن. خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿وَإِنَّكَ﴾ واتە: ئەی موحەممەد(ﷺ) ﴿لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ﴾ تۆش لەسەر ڕاستەڕێی کـە بریتیـە لە خوڕەوشتی چاكو جوانو ڕاست. پاشان خوای گەورە مانای دەکات دەفەرمووێت: ﴿صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلۡأُمُورُ﴾ ڕێگـە بـەرەو ئـەو خودایـەی، هەرچـی لـە ئاسمانەکانو هەرچـی لـە زەمینیشدایە هـەر بـۆ ئـەوە. بـاش بـزانن! هـەموو کارێـك هـەر بـۆ لای ئـەو دەچێتەوە. ﴿صِرَٰطِ ٱللَّهِ﴾ ئەو بەرنامەیـەی کـە ئـەو فـەرمانی پێـداوە، ﴿ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ واتـە: خـودا پەروەرندەیانـەو خاوەنیانـەو هـەڵیان دەسـوڕێنێتو دەیانبـات بـەڕێوەو دەیانپارێزێت، ئەو کاربەدەستەیە کە هـیچ کـەس ناتوانێـت دەسـت وەکاریـەوە بـدات. ﴿أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلۡأُمُورُ﴾ واتە: هەموو کارێك دەگەڕێتەوە بۆ لای ئەو جیای دەکاتەوەو فەرمانی بۆ دەردەکـاتو پەسەندی پاکی هەر بۆ خودایە لەوەی کـە ناهـەقیکارانو خوانەناسـان دەیڵـێن بەرانبـەر بـە خـودای بەرزو مەزن.

[1] فصلت(٤٤).

تەفسیری سورەتی (الزخرف)

لە مەککەدا هاتووەتەخوارەوە

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿حمٓ ﴿١﴾ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلۡنَٰهُ قُرۡءَٰنًا عَرَبِيّٗا لَّعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ﴿٣﴾ وَإِنَّهُۥ فِيٓ أُمِّ ٱلۡكِتَٰبِ
لَدَيۡنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾ أَفَنَضۡرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكۡرَ صَفۡحًا أَن كُنتُمۡ قَوۡمٗا مُّسۡرِفِينَ ﴿٥﴾ وَكَمۡ
أَرۡسَلۡنَا مِن نَّبِيّٖ فِي ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأۡتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿٧﴾ فَأَهۡلَكۡنَآ أَشَدَّ مِنۡهُم بَطۡشٗا
وَمَضَىٰ مَثَلُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿٨﴾﴾

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿حمٓ﴾ حا، میم. ﴿وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ﴾ بەم کتێبە کە هەمووشت نیشان دەدات. واتە: ئەم کتێبە ڕوونەو ئاشکرایەو ماناو وتەکانیشی دیارە چونکە بە زمانی عەرەبی هاتووەتەخوارەوە کە ڕەوانترین زمانە بۆ قسەکردن لە نێوان مەردمدا بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّا جَعَلۡنَٰهُ قُرۡءَٰنًا عَرَبِيّٗا لَّعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ﴾ بڕیارمان دا ئەم قورئانە عەرەبی بێت، بەشکو بتوانن تێبگەن. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّا جَعَلۡنَٰهُ﴾ واتە: ناردوومانەتە خوارەوە، ﴿قُرۡءَٰنًا عَرَبِيّٗا﴾ واتە: بە زمانی عەرەبی کە ڕوونو ڕەوانە، ﴿لَّعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ﴾ واتە: شاید لێی تێبگەنو لێی ورد ببنەوە، وەك ئەم ئایەتەی کە خودا فەرموویەتی: ﴿بِلِسَانٍ عَرَبِيّٖ مُّبِينٖ﴾[1] واتە: بە زمانێکی عەرەبی ڕوونو ڕەوان. وە دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّهُۥ فِيٓ أُمِّ ٱلۡكِتَٰبِ لَدَيۡنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ﴾ ئەمەش لەماڵی کتێبدا کە(لوح المحفوظ)ە(لای ئێمە) گەلێك پایە بەرزەو پڕە لە کارزانی. واتە: خوای گەورە باسی ڕێزو گەورەیی ئەم قورئانەی کردووە لە لای کۆمەڵی پایەبەرزان (الملأ الأعلى) بۆ ئەوەی خەڵکی سەر زەمین زۆر ڕێزی لێ بگرنو بە مەزنی سەیری بکەنو بەرفەرمانی بن. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّهُۥ﴾ واتە: ئەم قورئانە، ﴿فِيٓ أُمِّ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ واتە: لە(لوح المحفوظ) دایە، ئیبنو عەباسو موجاهید وتوویانە.[2] ﴿لَدَيۡنَا﴾ واتە: لای ئێمە. قەتادەو کەسانی تریش وتوویانە.[3] ﴿لَعَلِيٌّ﴾

---

[1] الشعراء(١٩٥).

[2] الرازي(١٦٧/٢٧).

[3] البغوي(١٣٣/٤).

واتە: خاوەنی ڕێزو پایەبەرزیو مەزنیە. قەتادە دەڵێت.[1] ﴿حَكِيمٌ﴾ پڕە لە کارزانیو دوورە لە لاریو نارێکیەکـەوە. ئەمـە هـەمووی بـۆ ئاگاداربوونـە لـە ڕێـزو مـەزنی ئـەم قورئانـە. وەك خـوای گـەورە فەرموویــەتی: ﴿إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِى كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾[2] واتە: کـە بێگومـان ئەمـە قورئـانێکی گـەورەو بـەڕێزە، لـەناو کتێبێکـی شـاراوەدایەکە(لـوح المحفوظـە) جگـە لـە(فریـشتە) پاکـەکان کـەس دەسـتی لێ نـادات، نێردراوەتـە خـوارەوە لـە لایـەن پـەروەردگاری جیهانیانـەوە. وە دەفـەرموێت: ﴿كَلَّآ إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَن شَآءَ ذَكَرَهُۥ ﴿١٢﴾ فِى صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍۭ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِى سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍۭ بَرَرَةٍ﴾[3] واتـە: وا مەکـە! بێگومـان ئـەو ڕێنموونیانـەی (کـە بـۆت هـاتووە) بێدارکـەرەوەی (ئـادەمی)یـە، ئینجـا ئـەو کەسـەی بیـەوێت یـادی خـودا دەکـات،(کـە ئـەو ڕێنموونیانەش نووسراوەتەوە) لە چەند پەڕەیەکی گەورەی پایەبڵندی پاکدا، کە بە دەست نوێنـەرانی، بـەڕێزی خێرخـوازەن. خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿أَفَنَضْرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكْرَ صَفْحًا أَن كُنتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ﴾ هەرچەند ئێوە کۆمەڵێ لاساریش بن، ئاخۆ ئێمە لەو بیرەوەریە واز دێنین. واتە: ئێوە وا دەزانن ئێمە واز لە ئێوە دێنینو جەزرەبەتان نادەین کاتێك کە فـەرمانتان پـێ دەکـەین بـە کارێـك و نایکەنو پێی هەڵناسن. ئەمە قسەی ئیبنو عەباسو ئەبو سالحو موجاهیدو سـودیەو ئیبنـو جـەریریش هەمان ڕای هەڵبژاردووە.[4] قەتادە لەم ئایەتەدا: ﴿أَفَنَضْرِبُ عَنكُمُ ٱلذِّكْرَ صَفْحًا﴾ دەڵێت: سوێند بـە خـودا ئەگـەر ئـەم قورئانـە بەرزکرایەتـەوە کاتێـك ئـەوەڵی ئـەم ئوممەتـە باوەڕیـان پـێ نـەکردو گەڕاندیانەوە ئەوە هەموو قڕ دەبوون و هەموویان لەناو دەچوون. بەڵام خوای گەورە بە سۆزو کەرەمی خۆی هەر بەردەوام بوولە باسکردنو ناردنە خوارەوەی بۆماوەی بیست ساڵ یان هەر هەرچەندێ خۆی مەیلی لێی بوو[5]. ئەم قسەی قـەتادەزۆر جـوانو پـڕ مانایـە. کورتەکـەی ئەوەیە لـەم مانایـەدا دەڵێـت: لەبەرسۆزیو دلۆڤانی خودایە بەرامبەر بە دروستکراوەکانی کە لە بانگکردنیان بۆ چاکەو بـەم قورئانـە پڕ لە کارزانیە وازیان لێ ناهێنن. هەرچەندە ئەوانە کۆمـەڵێکی زۆر لاساریش بـن بـەڵکو فـەرمانی بـەوە

---

[1] الطبري(٢١/٥٦٧).

[2] الواقعة(٧٧ـ٨٠).

[3] العبس(١١ـ١٦).

[4] الطبري(٢١/٥٦٧/٥٦٨).

[5] الطبري(٢١/٥٦٨).

داوە ڕێگا نیشانی ئەو کەسانە بدرێت کە بڕیار دراوە شارەزا بن و ببێتە بەڵگەیش لەسەر ئەوانەی کە بە بەدبەخت نوسراون.

دڵدانەوەی پێغەمبەر(ﷺ) لەسەر باوەڕنەهێنانی قورەیشیەکان پێی

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَكَمۡ أَرۡسَلۡنَا مِن نَّبِيّٖ فِي ٱلۡأَوَّلِينَ ﴾ ئێمە فرە پێغەمبەرمان ناردووەتە لای کۆمەڵانێك بەر لە ئێوە. پاشان خوای گەورە بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەر(ﷺ) لەسەر باوەڕنەهێنانی قورەیشیەکان پێی و گاڵتەپێکردنی داوا دەکات لە پێغەمبەر(ﷺ) کە ئارام بگرێت لەسەر ئەو ئازاردانەو دەفەرمووێت: ﴿ وَكَمۡ أَرۡسَلۡنَا مِن نَّبِيّٖ فِي ٱلۡأَوَّلِينَ ﴾ ئێمە پێغەمبەری زۆرمان(سەلامی خوایان لێ بێت) ناردلەپێش تووە.﴿ وَمَا يَأۡتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴾ هەر کەسیشمان بە پێغەمبەری بۆ ناردن هەر گاڵتەیان پێکردووە. واتە: باوەڕیان پێ نەکردووەو گاڵتەیان پێکردووە. ﴿ فَأَهۡلَكۡنَآ أَشَدَّ مِنۡهُم بَطۡشٗا وَمَضَىٰ مَثَلُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴾ ئێمە زۆردارترلەوانمان قڕکردووە، نموونەی(پێشینەکان ڕابوردووە. واتە: ئەوانەی کە باوەڕیان نەهێنا بە پێغەمبەرەکانیان (سەلامی خوایان لێ بێت) لە ئەمان زۆردارتر بوون کە باوەڕ بە تۆ ناهێنن ئەی موحەممەد(ﷺ) وەك ئەم ئایەتەیش کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ أَفَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۚ كَانُوٓاْ أَكۡثَرَ مِنۡهُمۡ وَأَشَدَّ قُوَّةٗ ﴾[1] واتە: دەی ئایا بە زەویدا نەگەڕاون تا ببینن سەرەنجامی کەسانێك کە بەر لەوان بوون چۆن بووە کە لەمان زۆرترو بەهێزتریش بوون. ئایەت لەم بارەیەوە فرە زۆرە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَمَضَىٰ مَثَلُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴾ موجاهید دەڵێت: ڕەفتاریان.[2] قەتادە دەڵێت: سزاکانیان.[3] کەسانی تریش غەیری ئەمان وتوویانە: پەندو ئامۆژگاری، واتە: ئەوانمان کردە پەندو ئامۆژگاری بۆ ئەو کەسانەی کە باوەڕ ناهێنن ئەوەی تووشی ئەوانە بووە تووشی ئەمانیش دەبێت ئەگەر بەو حاڵە بمێننەوە. وەك خوای گەورەو بەدەسەڵات لەم ئایەتەدا دەفەرمووێت: ﴿سُنَّتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِي قَدۡ خَلَتۡ فِي عِبَادِهِۦ﴾[4] وە لەئایەتێکی تردا دەفەرمووێت: ﴿وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ ٱللَّهِ تَبۡدِيلٗا ﴾[1] وە لە ئایەتی (٥٦)ی ئەم سورەتەدا دەفەرمووێت: ﴿فَجَعَلۡنَٰهُمۡ سَلَفٗا وَمَثَلٗا لِّلۡأٓخِرِينَ ﴾[2].

---

[1] الغافر(٨٢).

[2] الطبري(٥٧١).

[3] الطبري(٥٧١).

[4] الغافر(٨٥).

﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٩﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ
ٱلْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾ وَٱلَّذِى نَزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَا
بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا ۚ كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْفُلْكِ وَٱلْأَنْعَٰمِ مَا تَرْكَبُونَ
﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُۥا عَلَىٰ ظُهُورِهِۦ ثُمَّ تَذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا ٱسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا۟ سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا
كُنَّا لَهُۥ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ ﴾

دانپیانانی بتپەرستان کە دروستکراوەکان هەموو خودا وەدی هێناون، بەڵگەی زۆرتریش لەسەری

خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴾ ئەگەر تۆ لەوان بپرسی: کێ ئاسمان‌و زەمینی وەدی هێنا؟ دەڵێن بێ شك خودای خاوەن دەسەلاتیِ زانا دروستی کردوون. واتە: ئەی موحەممەد(ﷺ) ئەگەر تۆ لەو بتپەرستە خوانەناس‌و هاوەڵ دانەرانە بۆ خودا بپرسی: ﴿مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴾ کێ ئەم ئاسمانانەو زەوی خولقاندووە؟ بەدڵنیاییەکەوە دەڵێن: خودای بەدەسەلاتی زانا، یانی: ئەوانە دانی پێدا دەنێن کە وەدیهێنەری ئەوانە هەمووی تەنها خودای بێ شەریکە کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا غەیری خودا دەپەرستن‌و دەیکەنە هاوەڵی خودا وەك ئەو بتانەو شتی تریش. وە دەفەرموویێت: ﴿ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾ ئەو کەسێکە ئەم زەمینەی بۆ ئێوە کردە ڕایەخ‌و ڕێگەی بۆ پێداکێشاون، بۆئەوەی شارەزابن. ﴿ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا ﴾ واتە: ئەو خودایە زەمینی وەك ڕایەخ بۆ تەخت کردوون‌و کردوویەتیە شوێنی نیشتەجێتان‌و لەسەری دەچن‌و دێن‌و هەڵدەسن‌و دەخەون‌و دەڕۆن کە زەمینیش دروستکراوێکە وەك ئاو چۆن دروست کراوە بەلام خودا بە چیاکان دایکوتاوە بۆ ئەوەی بەملاولادا نەچێت، ﴿وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا ﴾ ڕێگایشی لە نێوان چیاو شیوەکاندا هێشتووەتەوە تاپیایدا تێپەڕن، ﴿لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾ شایەدشارەزا ببن کاتێك دەچن بۆ سەفەر لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی ترو لە کیشوەرێکەوە بۆ کیشوەرێکی تر. وە دەفەرموویێت: ﴿وَٱلَّذِى نَزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا ۚ كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴾ هەر ئەویشە کە ئەندازە ئاوی ناردەخوار، سەرزەمینی مردوومان پێ بوژاندەوە، ئێوەش وا دەخرێنە دەرێ. ﴿وَٱلَّذِى نَزَّلَ مِنَ

[1] الاحزاب(٦٢).

[2] الزخرف(٥٦).

ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ﴾ هەر خودایە بە پێی پێویستو بە ئەندازە ئاوی بۆ ناردوون بۆ خۆتـانو کشتوکاڵو خواردنـەوەو بـاخو باخـاتو مـەڕومالات. وە دەفـەرمووێت: ﴿فَأَنشَرْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا﴾ واتـە: زەمینـی مردووی بێ گیانی پێ زیندوو دەکەینـەوەو دەبوژێنینـەوە. کاتێـك ئـاو دەچێت بەسەریدا دەجوڵێتو نەرم دەبێتەوەو هەموو جۆرە گیاوگژەو دارو درەختێك زینـدوو دەکاتـەوەو دەڕوێنێـت. پاشـان خـوای گەورە بە زیندووکردنەوەی زەمین مرۆڤ ئاگادار دەکاتەوە کە چۆن زەمینی زیندووکردووەتەوە هەر بـەو شێوەیە لـە ڕۆژی قیامەتـدا ئێـوەیش پـاش مـردن زیندوودەکاتـەوە، ﴿كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ﴾ ئێـوەش وا دەخرێنە دەرێ. پاشان خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿وَٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْفُلْكِ وَٱلْأَنْعَٰمِ مَا تَرْكَبُونَ﴾ هەر ئەویشە ئەم هەموو جووتـەی دروسـت کـردووە، گـەمیو ئـاژەڵی وەهاشـی بـۆ ئێوە وەدی هێناوە، سواریان دەبن. ﴿وَٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا﴾ ئەو خودایەی کە جووتەی لە هەموو شتێکدا دروست کردووە لەوەی کە لە زەمیندا دەڕوێت لە هەموو جۆرەکانی ڕووەكو غەیری ڕووەکیش وە لە زیندەوەریشدا بە هـەموو جـۆرو ڕەگەزیانـەوە، ﴿وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْفُلْكِ وَٱلْأَنْعَٰمِ مَا تَرْكَبُونَ﴾ واتـە: گـەمیو ئـاژەڵو مـالاتی بـۆ ڕام هێنـاون ژێربـاری کـردووە بۆتـان شیر و گۆشـتی مالاتـەکان دەخـۆنو سواریـشیان دەبـن، بۆیـە خـوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿لِتَسْتَوُۥا عَلَىٰ ظُهُورِهِۦ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا ٱسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقْرِنِينَ﴾ دەبـێ هـەر کاتێـك لەسـەر پـشتیان حەسـانەوە. ئەوسـا چاکەی پـەروەردگارتان لـەبیر نەچێتو بڵـێن: پـاکیو بێعـەیبی بـۆ ئـەو کەسەیە کە ئەمەی ڕامی ئێمە کرد. دەنا بۆمان ڕام نەدەبوون. ﴿لِتَسْتَوُۥا عَلَىٰ ظُهُورِهِۦ﴾ واتە: هەر کاتێك سـوار بـوونو چـاك لەسـەری جـێگیر بـوون، ﴿ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ﴾ دوای ئـەوە چـاکەو بـەهرەی پەروەردگارتان لـە یـاد نەچێت لـەو شتانەی کـە بـۆی ڕام کـردوون ﴿إِذَا ٱسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقْرِنِينَ﴾ واتە: کاتێك بە تەواوی جێگیر بوون لەسـەری بڵـێن: پـاکیو بێگەردی بۆ ئەو کەسەی کە ئەمەی بۆ ڕام هێناین. ئێمە نەماندەتوانی ڕامـی بهێـنینو توانامـان نـەبوو بەسەریدا ئەگەر خوای گەورە ڕامی نەهێنایە. ئیبنـو عـەباسو قـەتادەو سودیو ئیبنـو زەیـد دەڵـێن: ﴿مُقْرِنِينَ﴾ واتـە: توانامـان نـەدەبوو بەسـەریدا.[1] ﴿وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ﴾ ئێمـەش گـشتمان بـەرەو پەروەردەی خۆمـان دەچینەوە. واتـە: هـەموومان دەگەڕێنـەوە بـۆ لای خـودا پـاش مراندنمان. ئـەم

---

[1] الطبري(٢١/٥٧٦/٥٧٧).

ئاگاداریە یانی چۆن لە دنیا لە سەفەر دەگەڕێنەوە بۆ شوێنی خۆتان. هەر بەو شێوەیەش کە مردن لە قیامەتدا زیندوو دەکرێنەوەو دەچنەوە لای پەروەرندەتان وەك چۆن ئاگاداری داوە کە چۆن بۆدنیا خەریکن. توێشوویش ئامادەکەن کە خۆپاراستنە لە گوناه بۆ ڕۆژی قیامەت. ﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ﴾[1] واتە: وە توێشوو(ی پارێزگاری) هەڵبگرن کە باشترین توێشوو لەخواترسانە. وە چۆن خۆتان دادەپۆشن بە جلوبەرگ لە دنیادا جلوبەرگی خۆپاراستنیش لە گوناه بپۆشن ئەوە زۆر چاکترە بۆتان.

﴿ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوَمَن يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَٰنِ إِنَاثًا أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَاهُم مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ ﴾

وەڵامدانەوەی بتپەرستان لەسەر ئەوەی دەڵێن خودا منداڵی هەیە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴾ فرزەندەیان لە بەندەکانی خوادا بۆ دانا! بە ڕاستی مرۆڤ بە ئاشکرا پێ نەزانە. کە هەندێ ئاژەڵو ماڵاتیان داناوە بۆ بتەکانیانو هەندێکیش بۆ خودا وەك خودای گەورە لە سورەتی (الانعام) باسی کردووە بۆمان: ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾[2] واتە: وە بڕیاریاندا بۆ خوا لەوەی کە(خودا) دروستی کردو دای هێنا بەشێك لە کشتوکاڵو ئاژەڵو ماڵات جا بە گومانی خۆیان وتیان ئەمە بۆ خودایەو ئەوەش بۆ هاوبەشەکانمان(بتەکانمان) جا ئەوەی بۆ هاوبەشەکانیانە ئەوە بە خوا ناگاتو ئەوەش بۆ خودایە دەگات بە هاوبەشەکانیان(واتە: خوا نایەوێتو دەیداتەوە بەسەریاندا) چ خراپە ئەوەی بڕیاری دەدەن. وە هەر بەو شێوەیە کە کوڕو کچ ئەوەی خۆیان پێی ڕازی نین بە عەیبو عاری دادەنێن بۆ

---

[1] البقرة(١٩٧).

[2] الانعام(١٣٦).

خۆیان بۆ خوای دادەنێن کە کیژە وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰٓ﴾[1] واتە: ئایا ڕاستە ئێوە کوڕتان ببێتو خودا کچ، ئەگەر وابێت دابەشکردنێکی نادروست دەبێت. وە خوای گەورە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿وَجَعَلُوا۟ لَهُۥ مِنْ عِبَادِهِۦ جُزْءًا ۚ إِنَّ ٱلْإِنسَـٰنَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ﴾. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَمِ ٱتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَىٰكُم بِٱلْبَنِينَ﴾ ئاخۆ لەناو ئەوانەدا(کە هەر خۆی دروستیان دەکات) کچانی داوە بە خۆیو کوڕانیشی کردووەتە تایبەتی ئێوە؟ واتە: ئەمەی کە خودا خۆی کوڕو کچی دروست کردووەو کچی بۆ خۆی هەڵبژاردووە بە قسەی ئەو بتپەرستانە ئەمە قسەیەکی پڕوپوچەو خوای گەورە زۆر ناڕازیە پێیو ڕەدیان دەداتەوە بە توندیو دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَـٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾ کەچی هەر کاتێك یەکێك لەوان مژدەی ئەوەی پێ بدرێت بەوەی وا خۆی پێی وایە بۆ خودایە، ڕوخساری ڕەش دادەگیرێتو لە ڕقان پیش دەخواتەوە. واتە هەر کاتێك یەکێك لەوانە هەواڵی بدرێتێ لەو کیژانەی کە خۆی بۆ خودای داناوە زۆر پێی گرانەو بە ڕادەیەك دەمو چاوی ڕەش هەڵدەگەڕێتو لە خەڵکی دەشارێتەوە بەعەیبو عاری دەزانێ ڕووی نیە باسی بکات. خوای گەورەیش دەفەرموێت باشە شتێك خۆتان پێی ڕازی نین بە عەیبو عاری دادەنێن بۆ خۆتان چۆن دایدەنێن بۆ خودا. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَوَمَن يُنَشَّؤُا۟ فِى ٱلْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى ٱلْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾ ئاخۆ کەسێك بەخێو کرابێتو لە شەڕیشدا نادیار بێت(بۆ خودا دەبێت). واتە: ئایا ئافرەت خۆی ناتەواوەو بەو هەموو ناتەواویەوە خشڵ دەپۆشێت هەر لە کاتی منداڵیەوەو ئەگەر شەڕو هەراش بوو خۆی دەشارێتەوەو دیار نیەو توانای بەرگری نیە ئاخۆ دەبێت ئەوە بۆ خوا بێت بکرێتە کچی خودا. مێینە لە جەستەدا کەم توانایەو لە کاتی شەڕیشدا ناتوانێت بەرگری بکات. بەڵام جەستەی بە پۆشاکی جوان دەڕازێنێتەوەو ناتەواوی جەستەی تەواو دەکاتو دەرناکەوێت بەڵام لە کاتی جەنگدا توانای نیەو بەرگری پێ ناکرێت. نە بە زمان نە بە کردار. وەك هەندێ لە عەرەبەکان وتوویانە: وەختێك مژدە بە کچ درابێت: کچ وەك نیعمەتی کوڕ نییە، هەموو هەڵمەتێکی بریتییە لەگریان و هەموو چاکەیەکیشی بریتییە لەدزی کردن! خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَجَعَلُوا۟ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ ٱلَّذِينَ هُمْ عِبَـٰدُ ٱلرَّحْمَـٰنِ إِنَـٰثًا ۚ أَشَهِدُوا۟ خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ شَهَـٰدَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ﴾ ئەو فریشتانەی هەموویان بەندەی خودان بە مێینەیان داناون. دەبێت خۆیان لەوێ بووبن کاتێك کە ئێمە وەدیمان هێنان! شایەتیەکەیان دەنووسرێتو لێیان دەپرسرێتەوە.

[1] النجم(٢١_٢٢).

﴿ وَجَعَلُوا۟ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ ٱلَّذِينَ هُمْ عِبَـٰدُ ٱلرَّحْمَـٰنِ إِنَـٰثًا ﴾ واتە: وایاندەزانی کە فریشتەکان کە بەندەی خودان مێینەن خوای گەورەش وەڵامیان دەداتەوەو دەفەرمووێت: ﴿ أَشَهِدُوا۟ خَلْقَهُمْ ﴾ واتە: ئایا ئەوان چاویان پێیان کەوت کە دروستمان کردن مێینە بوون، ﴿سَتُكْتَبُ شَهَـٰدَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ﴾ واتە: شایەتیەکەیان دەنووسرێت لەو بارەیەوە لە ڕۆژی قیامەتدا لێیان ئەپێچێتەوە. ئەمە هەڕەشەیەکی زۆر توندو بەڵێنێکی ڕاستە دێتەدی. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَقَالُوا۟ لَوْ شَآءَ ٱلرَّحْمَـٰنُ مَا عَبَدْنَـٰهُم ۗ مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴾ دەڵێن: ئەگەر خودا حەزی بکردایە ئێمە نەماندەپەرستن، لەمەشدا دوورە زانستن، هەر درۆ هەڵدەبەستن. واتە: ئەمانە دەڵێن: ئەگەر خودا مەیلی لێ بووایە نەیدەهێشت ئێمە ئەم بتانە بپەرستین کە لە شێوەی فریشتەدا بوون ئێمە ئەوانمان بە کچانی خودا دەزانی خودا وای لێ کردووین کە بڕوامان وابێت. ئەمانە کۆمەڵێك هەڵەی زۆریان پێکەوە کۆ کردۆتەوە. یەکەم: منداڵیان بۆ خودا داناوە. خودای گەورەیش پاكو بێعەیبە و دوورە لەوەوە و زۆر پایە بڵندو مەزنە. دووەم: دەڵێن خودا کچانی بۆ خۆی هەڵبژاردووە لە باتی کوڕانو فریشتەکانیش کە بەندەی خودان بە مێینەیان داناون. سێیەم: عیبادەتیشیان بۆ ئەو بتانە لە خۆیانەوە بووە، هیچ بەڵگەو نیشانەیەکیان بە دەستەوە نیەو خودایش ڕێی پێ نەداون بیانپەرستن. بەڵکو تەنها شوێن ئارەزووو ئەو باوو نەریتانەی باب و باپیرانیان کەوتوونو لەناو پاشماوەی نەفامیداوێڵ و سەرگەردان بوون. چوارەم: ئەوە دەکەنە بەڵگە کە ئەگەر خودا مەیلی لێ بووایە نەیاندەپەرستن. خودای گەورەیش بە درۆیان دەخاتەوە زۆر بە توندی ئینکاری ئەو قسانەیان دەکات. هەر لە ڕەوانەکردنی پێغەمبەرانەوە(سەلامی خوایان لێ بێت)و ناردنی کتێبەکانەوە فەرمانی داوە بە بەندەکانی کە تەنها ئەو بپەرستنو هاوەڵی بۆ دانەنێن. ڕێگای نەداوە خودا خۆی نەبێت هیچ کەسێکی تر بپەرسترێت. دەفەرمووێت: ﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِى كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلطَّـٰغُوتَ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى ٱللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ ٱلضَّلَـٰلَةُ ۚ فَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴾[1] واتە: سوێند بە خوا لەناو هەموو گەلو ئوممەتێکدا پێغەمبەرێکمان ناردووە بەمەی تەنها خودا بپەرستنو دوورکەونەوە لە(پەرستنی) هەر پەرستراوێکی تر، جا خودا هەندێکی لەو(ئوممەت)انە ڕێنموونی کردو هەندێکیشیان(لەبەر خراپیان) گومڕایی یەخەی گرتن دەی بە زەویدا بگەڕێنو تەماشا بکەن سەرەنجامی بێباوەڕان چۆن بوو. وە دەفەرمووێت: ﴿ وَسْـَٔلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن

---

[1] النحل(٣٦).

قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلْنَا مِن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ ﴾[1] واتە: تۆ پرسیار بکە لەو پێغەمبەرانەی پێش تۆ ناردوومانن ئایا بێجگە لە خوای میهرەبان بڕیارمان داوە پەرستراوانێك بپەرسترێن. خوای گەورە لەم ئایەتەدا دوای ئەوەی باسی ئەو بەڵگانەی کردن دەفەرمووێت: ﴿مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾ واتە: هیچ شتێکی ڕاستیان بە دەستەوە نیە لەسەر ئەو قسانەی کە کردوویانەو دەیکەنە بەڵگە، ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ﴾ واتە: هەر درۆ دەکەن و هەڵی دەبەستن لە خۆیانەوە. موجاهید لەم ئایەتەدا: ﴿مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ﴾ دەڵێت: واتە: ئاگاداری توانای خودا نین لەو بارەیەوە[2].

﴿ أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا مِّن قَبْلِهِۦ فَهُم بِهِۦ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوٓا۟ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ ۞ قَٰلَ أَوَلَوْ جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ عَلَيْهِ ءَابَآءَكُمْ ۖ قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾ ﴾

باسی ئەوەی کە بتپەرستان هیچ بەڵگەیەکیان بە دەستەوە نیە

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا مِّن قَبْلِهِۦ فَهُم بِهِۦ مُسْتَمْسِكُونَ ﴾ ئاخۆ ئێمە(بەر لە قورئان) کتێبێکمان بەوان داوە کە ئێستا بیکەنە بەڵگە؟ خوای گەورە نارەزایی زۆر دەردەبڕێت بەرامبەر ئەو بتپەرستانە کە عیبادەتی غەیری خودا دەکەن بەبێ ئەوەی هیچ بەڵگەیەکیان بە دەستەوە بێت دەفەرمووێت: ﴿ أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا مِّن قَبْلِهِۦ﴾ واتە: لە پێش ئەو بتپەرستانەدا ئایا ئێمە کتێبێکمان بۆ ڕەوانە کردوون، ﴿فَهُم بِهِۦ مُسْتَمْسِكُونَ﴾ دەستی پێوە بگرن و بیکەنە بەڵگەو لەسەری بڕۆن؟ واتە: نەخێر بڕیاری وا نەبووە. وەك ئەم ئایەتەی خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا۟ بِهِۦ يُشْرِكُونَ ﴾[3] واتە: ئایا بەڵگەیەکمان بۆ ناردوون کە دەربارەی ئەوەی ئەوان کردوویانەتە هاوبەشی خودا بدوێت؟ واتە: هەرگیز شتی وا نەبووە. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ بَلْ قَالُوٓا۟ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهْتَدُونَ ﴾ بەڵکو دەڵێن باب و باپیرانمان لەسەر ئاینێك ڕۆیشتوون. ئێمە پەیڕەوی ئەوانین. واتە: هیچ بەڵگەیەك نیە بە دەستیانەوە

---

[1] الزخرف(٤٥).

[2] الطبري(٢١/٥٨٣).

[3] الروم(٣٥).

لەسەر ئەو بتپەرستیەی کە دەیکەن جگە لە شوێنکەوتنو پەیڕەوی کردنی ئەو شتانەی کە بابو باپیرانیان بۆیان بەجێ هێشتوون. بە ئایینی دەزانن. خودا دەفەرمووێت: ﴿ إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً ﴾[1] واتە: بە ڕاستی ئا ئەمەیە ئایینی ئێوە کە یەك ئایینە(ئایینی هەموو پێغەمبەران). ئەوانیش دەڵێن: ﴿وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهْتَدُونَ﴾ ئێمە لەسەر ڕێگای ئەوان دەڕۆین بەبێ ئەوەی هیچ بەڵگەیەکیان بە دەستەوە بێت. ئەم قسەی ئەمانە دەیکەن گەلەکانی پێش ئەمانیش هەمان قسەیان کردووە دڵەکانیان لەیەك دەچنو هەر قسەکانی ئەوان دووبارە دەکەنەوە کە باوەڕیان بە پێغەمبەرەکانیان نەکردووە. ﴿كَذَٰلِكَ مَآ أَتَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا قَالُوا۟ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾ أَتَوَاصَوْا۟ بِهِۦ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ﴾[2] واتە: بەم شێوەیە بۆ لای ئوممەتانی پێش ئەمان هیچ پێغەمبەرێك نەهاتووە مەگەر وتوویانە(بەو پێغەمبەرە) جادووگەر یان شێت، ئایا(ئەمانو ئەوان) ڕاسپاردەیان بۆ یەکتری کردووە؟(نەخێر) بەڵکو ئەمان هەموو گەلێکی سەرکەشو یاخین. بۆیە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ﴾ هەر بەم تەرزە بەر لە تۆش هەر پێغەمبەرێکمان ناردووەتە هەر ئاوەدانیەك کە لە ئێمەوە ترسیان وەبەر بنێت. هەموو خۆشگوزەرانەکانی ئەوانە وتوویانە: بابو باپیرانمان لەسەر ئاینێك ڕۆیشتوون. ئێمە پەیڕەوی ئەوانین. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿قَٰلَ أَوَلَوْ جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ عَلَيْهِ ءَابَآءَكُمْ ۖ قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ﴾ وتوویەتی: ئەدی ئەگەر من ڕێیەکتان نیشان بدەم کە لە ڕێی بابو باپیرانتان دروستتر بێت؟ وتوویانە: ئێمە ئەوەی ئێوەی بۆ بەڕێ کراوە، باوەڕ ناکەین. واتە: خۆ ئەگەر زۆر چاكو تەواویش بزانن ئەوەی کە تۆ بۆت هێناون ڕاستە هەرگیز شوێنی ناکەون. چونکە نیەتیان پیسەو زۆر خۆ بەزل دەزانن بەرانبەر بە هەقو ئەوانەی شوێنی هەق کەوتوون. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ﴾ ئەوسا ئێمە تۆڵەمان لێ کردوونەتەوە سا بڕوانە ئاکامی بێباوەڕەکان بە کوێ گەیشت. واتە: بڕوانە خودا چۆن قڕی کردنو لەناوی دانو چۆنیش خاوەن باوەڕانیشی ڕزگارکرد.

---

[1] الانبیاء(٩٢).

[2] الذاریات(٥٢ـ٥٣).

﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦٓ إِنَّنِى بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِى فَطَرَنِى فَإِنَّهُۥ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةًۢ بَاقِيَةً فِى عَقِبِهِۦ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۚ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا ۗ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوْلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِٱلرَّحْمَٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَٰبًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا ۚ وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَٱلْـَٔاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾ ﴾

ئیبراهیم(خلیل الله) وتەی یەك خوا پەرستی(لا إله إلا الله) ئاشكرا دەكات

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦٓ إِنَّنِى بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴾ ئیبراهیم بە باب و هۆزەكەی خۆی وت: من بێزارم لەوەی ئێوە دەیپەرستن. خوای گەورە باسی بەندەو پێغەمبەرو خەلیلی خۆی ئیبراهیم دەكات(سەلامی خوای لێ بێت) كە پێشەوای دڵپاكان و خواناسان و باوكی هەموو ئەو پێغەمبەرانەیە كە دوای خۆی هاتوون كە قورەیشیش یەكێكە لەو گەلانەی كە خۆشیان و ئاینەكەشیان لەسەر ڕێڕەوی ئەو بوون لە دواییدا بوونە بتپەرست. ئیبراهیم بێزاری خۆی دەربڕی لە باوكی و هۆزەكەی لەسەر ئەو بتانەی كە دەیانپەرست. دەیوت: وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّنِى بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ﴾ من بێزارم لەوەی كە ئێوە دەیپەرستن. ﴿إِلَّا ٱلَّذِى فَطَرَنِى فَإِنَّهُۥ سَيَهْدِينِ﴾ مەگین لە كەسێك منی دروست كردووە، كە خۆی ڕێگەم نیشان دەدات. ﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةًۢ بَاقِيَةً فِى عَقِبِهِۦ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ كارێكی كرد كە ئەم وتارەی لە پاشە خۆی بۆ نەتەوەكەی هەر بمێنێت(بگەڕێنەوە). واتە: ئەم وتارەی كە بریتیە لە عیبادەتی خودا بە تەنهاو كە شەریكی نیەو بێهاوتایەو فرێدان و لابردنی غەیری خودا لە پەرستراوەكانی تر كە بریتیە لە وتەی(لا إله إلا الله) كە بەجێی هێشتووە بۆ نەتەوەكەی كە هەر لەناویاندا بمێنێتەوەو پەیڕەوی بكەن لەو كەسانەی كە خوای گەورە ڕێگەی نیشان داون لە نەوەی ئیبراهیم(سەلامی خوای لێ بێت) ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ بۆ ئەوەی بگەڕێنەوە بۆ ئەو ڕێگەیە. عیكریمەو موجاهیدو زەحاك و قەتادەو سودی و كەسانی تریش لەم ئایەتەدا: ﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةًۢ بَاقِيَةً فِى عَقِبِهِۦ﴾

وتوویانە: واتە:(لا إله إلا الله) بەردەوام کەسانێك هەن لە نەتەوەکەیدا هەر دەیڵێن.[١] هەر بەم شێوەیە لە ئیبنو عەباسەوە ڕیوایەت کراوە(ڕەزای خوایان لیٚ بێت) ئیبنو زەیدیش وتوویەتی: واتە: (کلمة الإسلام).[٢] ئەمیش هەر ئەو قسەیە دەکات کە ئەوان لە پێشەوە وتیان.

خەڵکی مەککە دژایەتی پێغەمبەریان دەکردو(ﷺ) ڕەخنەشیان لیٚ دەگرت، وەڵامدانەوەی ڕەخنەکەیان

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ بَلْ مَتَّعْتُ هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴾ ئەوانیش و باب و باپیرانی ئەوانیشم لە ژیان هەر بەهرەوەر کرد. تا ئەم هەقە و پێغەمبەری ڕێنیشاندەریان هاتەلا. پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ بَلْ مَتَّعْتُ هَٰٓؤُلَآءِ ﴾ واتە: بتپەرستانمان بەهرەوەر کرد لە دنیادا، ﴿وَءَابَآءَهُمْ﴾ مۆڵەتی باب و باپیرانیشمان دان ژیانیان لە گومڕاییدا بەسەر برد. ﴿حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ﴾ هەتا ئەم ڕاستییە و پێغەمبەری ڕێنیشاندەریان هاتەلا. ﴿وَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ قَالُواْ هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴾ کاتێك ڕاستەکەیان بۆ هات. وتیان: ئەمە جادوویەکە ئێمە بڕوامان پێی نیە. واتە: خۆیان بە زل گرت و لاساریان دەکردو بە دڵیان نەبوو حەسادەتیان پیٚ دەبردو باوەڕیان پیٚ نەدەکردو سەریان نەوی نەدەکرد. ﴿ وَقَالُواْ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ﴾ بۆچی ئەم قورئانە بۆ پیاوێکی مەزنی ناودارو ناسراو لەم دوو شارەدا نەهاتەخوار؟ مەبەستیان مەککە و تایف(طائف) بوو. ئەمە قسەی ئیبنو عەباس و عیکریمە و موحەممەدی کوڕی کەعبی قورەزی و قەتادە و سودی و ئیبنو زەیدە.[٣] زۆر کەسیش وتوویانە: مەبەستی بتپەرستەکان پیاوێکی گەورە بووە لە یەکێك لەو دوو شارە وەك وەلیدی کوڕی موغیرە و عوروەی کوڕی مەسعودی سەقەفی. خوای گەورە لەسەر ئەم ڕەخنەیە وەڵامی داونەتەوە و فەرموویەتی: ﴿ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۚ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا ۗ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴾ ئاخۆ ئەوان بەزەیی پەروەردەی تۆ دابەش دەکەن؟ ئێمە بژێوی ئەوانمان لەسەر دنیا بۆ بەش کردوون هێندێکمان لە چاو هێندێکیان پایەبەرزتر کردووە تا هێندێکیان خزمەت بە هێندێکیان بکەن، بەزەیی پەروەردەی تۆ لەو شتەی کۆی دەکەنەوە گەورەترە. ﴿ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ﴾ واتە: ئایا ئەوان ڕەحمەتی خودا

---

[١] الطبري(٢١/٥٨٩)، القرطبي(١٦/٧٧).

[٢] القرطبي(١٦/٧٧).

[٣] الطبري(٢١/٥٩٢/٥٩٣).

دابەش دەکەن. ئەو کارە پەیوەندی بە ئەوانەوە نیە. بەڵکو خودا خۆی دەزانێت پەیامەکانی لە کوێو بە کێ ڕادەگەیەنێت. ڕەوانەی ناکات بۆ کەسێك نەبێت کە زۆر دڵو گیان پاك نەبێتو خاوەنی بەڕێزترین بنەماڵەو پاکترین ڕەگەز نەبێت. پاشان خوای گەورە ڕوونی دەکاتەوە کە مەیلی خۆیەتی کە جیاوازی خستووەتە نێوان دروستکراوەکانی لەوەی کە پێی بەخشیون لە ڕۆزیو سامانو عەقڵو تێگەیشتنو چەندەها شتی تریش لەو توانا دیارو نادیارانەو فەرموویەتی: ﴿نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ﴾ ئێمە بژێوی ئەوانمان لەسەر زەمیندا بۆ دابەش کردوون، ﴿لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا﴾ وتراوە: واتە: بۆ ئەوەی هێندێکیان خزمەتی هێندێکیان بکەنو کارو پێویستی یەکتری تەواو بکەن، سودیو کەسانی تریش وتوویانە.[1] پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ﴾ واتە: بەزەیی پەروەرندەی تۆ زۆر چاکترە لەوەی کە ئەوان کۆی دەکەنەوە لەو سامانو خۆشگوزەرانی دنیایە.

هەرگیز سامان نیشانەی ڕەزامەندی خودا نیە بۆ کەس

پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَوْلَا أَن يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ﴾ خۆ ئەگەر بڕیار وا نەبووایە. نابێت مەردم یەك تیرە بن(بەرەو خوانەناسی بچن) وامان دەکرد سەقفو پلەکانی ماڵەکانی ئەوانەی خوانەناسن، لە زێڕ بووایەو بە ڕێزە پلەکاناندا سەریان کەون. ﴿وَلَوْلَا أَن يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً﴾ واتە: ئەگەر زۆرینەی ئەو کەسانەی کە نەفامو تێنەگەیشتوون وایان نەزانیایە کە ئەو کەسانەی ئێمە دەوڵەمەندی دەکەینو سامانی زۆری دەدەینێ نیشانەی ئەوەیە کە خۆشمان دەوێن هەموو دەبوونە خوانەناس لەبەر خاتری ماڵو سامان ئەمە قسەی ئیبنو عەباسو حەسەنو قەتادەو سودیو کەسانی تریشە[2].

﴿لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ﴾ واتە: ئەوانەی کە خوانەناسن، بنمیچو بانو پلەکانی ماڵەکانیانمان دەکردە زیو. ئیبنو عەباسو موجاهیدو قەتادەو سودیو ئیبنو زەیدو کەسانی تریش وایان وتووە[3]. ﴿عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ﴾ واتە: پیایدا سەردەکەوتن، ﴿وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَٰبًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ﴾ واتە: هەموو قاپیو هەرچی تریش لە ماڵەکانیاندایە دەمانکردە زیو بۆیان. وە

---

[1] الطبري(٢١/٥٩٥).

[2] الطبري(٢١/٥٩٧).

[3] الطبري(٢١/٦٠٠).

دەفـەرموێت: ﴿ وَزُخْرُفًاۚ وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَاۚ وَٱلْـَٔاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴾ شـتی تری هەمەڕەنگەش، گشت ئەمانە هەر بۆ خۆشگوزەرانی ژینی ئەم دنیان. مـاڵی ئـەولاش پەروەرنـدەت هەر بۆ ئەوانەی داناوە کە لـە خـوای خۆیـان دەترسـن. ﴿ وَزُخْرُفًا ﴾ هەمەڕەنگە لـە ئـاڵتوون. ئیبنـو عـەباس‌و قـەتادەو سـودی‌و ئیبنـو زەیـد وتوویانـە.[1] ﴿وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾ واتـە: ئەمانە هەموو بۆ خۆشگوزەرانی ئەم ژیانی دنیایە کە زۆر بێ بایەخە لە لای خوداو دەچێت‌و نامێنێت. واتە: بە هۆی ئەو چاکانەوە کە لە دنیا کردوویانە بۆ خۆشـگوزەرانی‌و خـواردن‌و خواردنـەوەی باشیان پێ دەدرێت لە باتی ڕۆژی دوایی. وە لە لای خودا هیچ چاکەیەکیان نامێنێت هـەتا پاداشتیان بداتـەوە وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هـاتووە.[2] وە لـە فەرموودەیـەکی تـردا هـاتووە پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) دەفـەرموێت:(ئەگـەر دنیـا بـە ئەنـدازەی کێـشی بـاڵی مێـشوولەیەك نرخـی ببووایـە لای خـودا هـیچ خوانەناسیك لە دنیا جارێك ئاوی لێ نەدەخواردەوە)[3]. بەغەوی ڕیوایەتی کردووە.[4] پاشان خوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿وَٱلْـَٔاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴾ ڕۆژی دوایـش خـوای گـەورە داینـاوە بـۆ ئەوانـەی لـە خـودای خۆیـان دەترسـن، واتـە: تـەنها بـۆ ئەوانـەو کـەس نابێتـە هاوبەشـیان. بۆیـە عومـەری کـوڕی خەتتاب(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: بە پێغەمبەری خودا(ﷺ) کاتێك چووە لای لەو حاڵەی کە بـووی بە دەست خێزانەکانیەوە لەسەر حەسیرێك بوو کـە جێگـای خـەتی حەسیرەکە لـە جەسـتەیدا دیـاربوو دەیبینی‌و گریاو چاوەکانی ئاوی پیـا هاتـەخوارەوەو وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) ئـەوە ژیـانی کیسراو قەیسەرە کە تێیدان‌و تۆش هەڵبژاردەی بەندەکانی خودای ئەمە ژیانتە، پێغەمبەری خودا(ﷺ) پـاڵی دابـووەوە دانیـشت‌و فـەرمووی:(ئـاخۆ تـۆ گومانـت هەیـە ئـەی کـوڕی خـەتاب؟) پاشـان فـەرمووی:(ئەوانـە خـەڵکێك بـوون خۆشـگوزەرانیەکەیان بـۆ پێـشخراوە لـە ژیـانی دنیـادا).[5] وە لـە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە:(ئایا ڕازی نـابن کـە دنیـا بـۆ ئـەوان بێـت‌و ڕۆژی دوایی‌ش بـۆ ئێمـە بێـت؟).[6] وەهـەروەها لـە هـەردوو سـەحیحەکەداو لـە شـوێنی تریـشدا هـاتووە کـە پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) فەرموویەتی:(لە دەفری زێڕو زیودا مەخۆنەوەو لە تەشتی زێڕو زیویشدا خواردن مەخۆن چونکە ئـەوە

---

[1] الطبري(٢١/٦٠١/٦٠٢).

[2] مسلم(٤/٢١٦٢).

[3] الترمذي(٦/٦١١)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[4] البغوي(٤/١٣٨)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[5] مسلم(٢/١١٣).

[6] مسلم(٢/١١٠).

لە دنیا بۆئەوانەو لە ڕۆژی دوایشدا بۆ ئێمەیە).[1] بۆیە خوای گەورە سەرپشكو ئازادی كردوون لە دنیا لەبەر سووكیو بێنرخی دنیا وەك تیرمیزیو ئیبنو ماجە ڕیوایەتیان كردووە لە ڕێگای ئەبو حازمەوە لە سەهلی كوڕی سەعدەوە دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی:(ئەگەر دنیا بە قورسایی باڵی مێشوولەیەك بەهاو نرخی ببوایە لە لای خودا هەرگیز خودا قومێك ئاوی بە بێدین نەدەدا). تیرمیزی دەڵێت: فەرموودەیەكی چاكو ڕاستە(حسن صحيح).

﴿وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ
أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا قَالَ يَٰلَيْتَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ بُعْدَ ٱلْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ ٱلْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَن
يَنفَعَكُمُ ٱلْيَوْمَ إِذ ظَّلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِى ٱلْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ أَوْ تَهْدِى ٱلْعُمْىَ وَمَن
كَانَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ ٱلَّذِى وَعَدْنَٰهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم
مُّقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَٱسْتَمْسِكْ بِٱلَّذِىٓ أُوحِىَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُۥ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ
تُسْـَٔلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسْـَٔلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلْنَا مِن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾﴾

شەیتان هاودەمی ئەو كەسانەیە كە حەز لە یادی خودا ناكەن

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ﴾ هەر كەسێك لە ئاست یادی خودا حەز دەكات كوێرایی دابێت هەمدەمێكی شەیتانی لێ پەیدا دەكەین. ﴿وَمَن يَعْشُ﴾ هەر كەسێك چاو بقوچێتو خۆی بێ ئاگا بكاتو لادات لە یادیو كوێرایی داهاتبێت، واتە: نەتوانێت باش سەیر بكاتو چاوی كز بێت مەبەست لێرەدا كوێرایی داهاتنی دڵە، ﴿نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ﴾ واتە: هاوەڵێكی شەیتانی بۆ ئامادە دەكەین. وەك ئەم ئایەتە كە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ ٱلْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ﴾[2] واتە: وە هەر كەسێك دژایەتی پێغەمبەر(ﷺ) بكات پاش ئەوەی كە ڕێبازی ڕاستی بۆ ڕوون بوویەوەو شوێنی ڕێگایەكی تر بكەوێت بێجگە لە ڕێگای خوا. وەك ئەم ئایەتەش: ﴿وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوا۟ لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾[3] واتە: وە چەند دۆستو هاودەممان لە دنیادا بۆ داناون كە

---

[1] فتح الباري(٩/٤٦٥)، مسلم(٣/١٦٣٧).

[2] النساء(١١٥).

[3] فصلت(٢٥).

خراپەکردنی دنیاو(بیباوەڕی) ڕۆژی دوایی بۆ ڕازاندنەوە. بۆیە خوای گەورە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴾ ئیتر ئەو هاودەمانە لە ڕێگە هەڵەیان دەکەن، لاشیان وایە ڕاستەڕێیان دیوەتەوە. ﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴾ تا ئەو کاتەی دێنە لامان، دەڵێت: خۆزگە مەودای نێوان منو ئەو بە قەد نێوان خۆرهەڵاتو خۆرنشین لە یەکتر دوور بووایە، چەند هاودەمێکی نالەبار بووی. ﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا ﴾ واتە: ئەو کەسەی کە خۆی گێل کردو ڕاستەڕێی نەگرت هاودەمێکی بۆ پەیدا دەکەین کە سەری لێ بشێوێنێتو گومڕای بکاتو بەرەو ڕێگای جەهەنەم بیبات. کاتێک خوای گەورە هەقی خۆی دایە لە ڕۆژی قیامەتدا زۆر قەڵسو نارەحەتە لەو شەیتانەی کە هاودەمیەتی، ﴿قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴾ دەڵێت: خۆزگە نێوانی منو تۆ بە ئەندازەی خۆرهەڵاتو خۆرئاوا بووایە چەند هاودەمێکی خراپ بووی، هەندێکیان وایان خوێندووەتەوە: ﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَانَا ﴾ واتە: ئەو کەسەو هاودەمەکەی. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَلَن يَنفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذ ظَّلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴾ ئیتر ئەمڕۆ(ئەم قسانە) دادتان نادات، چونکە ئێوە غەدرتان لە خۆتان کردووە دەشێت گشتتان پێکەوە جەزرەبە بدرێن. واتە: کۆبوونەوەتان لەناو ئاگرداو قسەکردنتان هیچ سوودێکی نیەو جەزرەبەدانیشتان بە یەکەوە بارتان سوک ناکات.

کەسێك لە سکی دایکیدا چارەڕەش بووبێت ڕێ دەرناکات

خوای خاوەن دەسەڵات دەفەرمووێت: ﴿أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَن كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴾ ئاخۆ دەتەوێت گوێ کپان لێت ببیستن؟ یاخود کوێرانو ئەوانەی ئاشکرا لە گومڕاییدان شارەزای ڕاستەڕێ بکەی؟ واتە: تۆ دەتەوێت ئەوانەی کەڕو کوێرو گومڕان بە ئاشکرا شارەزای ڕێی ڕاست بکەی ئەوە کاری تۆ نیە تۆ تەنها گەیاندنت لەسەرە شارەزاکردنی ئەوان لەسەر تۆ نیە. خودا مەیلی لە هەر کەسێك بێت شارەزای دەکاتو مەیلیشی لە هەر کەسێك بێت گومڕای دەکات هەر خۆی دادوەری ڕێكو ڕاستە لەوەدا.

تۆڵەی خودا لە دوژمنانی پێغەمبەر(ﷺ) دێتەدی

پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ ﴾ ئەگەر تۆ لەم ناوە لابەین، ئێمە دیارە تۆڵەیان لێ دەکەینەوە. واتە: بێگومان تۆڵە لەوانە دەسێنینو سزایان دەدەین ئەگەر تۆ ڕۆیشتی. ﴿ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ ﴾ یان ئەو شتەی بەڵێنمان بەوانە

داوە. وا دەکەین بۆ خۆت ببیینی. ئێمە باشیان لەسەر زاڵین. واتە: ئێمە توانای ئەوەیش‌و ئەمەیشمان هەیە، بۆیە خوای گەورە پێغەمبەرەکەی خۆی(ﷺ) نامرێنێت هەتا چاوی ڕوون دەکاتەوە بە لەناوچوونی دوژمنەکانی‌و دادوەری دەکات لە نێوانیانداو لەو سامانەی کە پشتیان پێ قایم کردووە ئەمە مانای قسەی سودیەو ئیبنو جەریریش هەمان ڕای هەڵبژاردووە.[1]

هاندان بۆ دەستگرتن بە قورئانەوە

پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَٱسْتَمْسِكْ بِٱلَّذِىٓ أُوحِىَ إِلَيْكَ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ لەسەر ئەوەی بە تۆ ڕاگەیەنراوە پێ دابگرە. تۆ لەسەر ڕێگەی ڕاستی. واتە: دەست بگرە بەو قورئانەی کە دابەزیوەتە سەر دڵت هەر ئەو ڕاستەو یاریدەدەرە بۆ ڕۆیشتن لەسەر ڕێی ڕاست‌و دەبێتە هۆی چوونە ناو باغاتی خۆش‌و خێری تەواوو بەردەوام. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِنَّهُۥ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ ۖ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ﴾ ئەم قورئانە بۆ تۆش‌و بۆ هۆزەکەشت دەبێتە هۆی بیرەوەری‌و لە پاشانیش دەربارەی ئەمە، لێت دەپرسن. وتراوە: ئەم قورئانە ڕێزلێنانێکە بۆ خۆت‌و هۆزەکەت، ئەمە قسەی ئیبو عەباس‌و موجاهیدو قەتادەو سودی‌و ئیبنو زەیدە.[2] واتە: ئەمە ڕێزێکە بۆیان چونکە لەسەر زمانی ئەوان هاتووەتەخوارەوە. لەبەر ئەوەی ئەوان لە هەموو کەس زیاتر بە فەرمانەکانی هەڵسن‌و جێبەجێی بکەن. وەك چۆن چاکترین‌و پاکترین‌و پاڵفتەترین کەسیان لەو کۆچەریانەی کە لە پێشەوە هاتن‌و موسڵمان بوون‌و ئەو کەسانەیش کە وەك ئەوان بوون‌و شوێنی ئەوان کەوتن‌و پێی هەڵسن‌و بەجێیان هێنا. وە وتراویشە:﴿وَإِنَّهُۥ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ﴾ واتە: بیرەوەریەکە بۆ تۆش‌و بۆ هۆزەکەشت. باسکردنی ئەمان بە تایبەتی مانای ئەوە نیە کەسی ترو هۆزی تر ناگرێتەوە. وەك ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿لَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ كِتَـٰبًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾[3] واتە: سوێند بە خوا ناردوومانەتە خوارەوە کتێبێك بۆتێوە کە سەربەرزی‌و ناوبانگی ئێوەی تێیدایە دەی ئایا بۆ بیرناکەنەوە. وە ئەم ئایەتەش کەدەفەرموێت:﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ﴾[4] واتە: خزم‌و کەسە زۆر نزیکەکانت بترسێنە. ﴿وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ﴾ واتە: لە پاشان پرسیارتان لێ دەکرێت لە بارەی ئەم قورئانەوە کە ئێوە چۆن بوون لە جێبەجێکردنی فەرمانەکانیداو چۆن چوون بە دەمیەوە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَسْـَٔلْ مَنْ

---

[1] الطبري(٢١/٦٠٩).

[2] الطبري(٢١/٦١٠/٦١١).

[3] الانبياء(١٠).

[4] الشعراء(٢١٤).

أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلْنَا مِن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ﴾ لەو پێغەمبەرانەش بپرسە کە بەر لە تۆ ناردراون: ئاخۆ ئێمە بڕیارمان داوە(غەیری خودا) هیچ شتی تر بپەرستڕێت؟ واتە: هەموو پێغەمبەران بانگیان بۆ ئەوە کردووە کە تۆ بانگی بۆ دەکەی کە خوا بپەرستن بە تەنهاو هاوەڵی بۆ دانەنێن‌و داوایان کردووە لە خەڵکی کە بت‌و شتانی تریش نەکەنەهاوەڵی خوداو بیپەرستن. وەك ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِى كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلطَّٰغُوتَ﴾[1] واتە: سوێند بە خوا لەناو هەموو گەل‌و ئوممەتێکدا پێغەمبەرێکمان ناردووە بەمەی تەنها خوا بپەرستن‌و دوورکەونەوە لە(پەرستنی) هەر پەرستراوێکی تر. موجاهید دەڵێت: لە خوێندنەوەی عەبدوڵلای کوڕی مەسعوددا هاتووە(ڕەزای خوای لێ بێت):(وإسأل الذين أرسلنا إليهم قبلك من رسلنا).[2] هەر بەم شێوەیە قەتادەو زەححاك‌و سودی گێڕاویانەتەوە کە لە عەبدوڵلای کوڕی مەسعودەوە (ڕەزای خوای لێ بێت).[3] ئەم ڕیوایەتە وەك تەفسیر وایە نەك قورئان خوێندن والله أعلم.

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦ فَقَالَ إِنِّى رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَآءَهُم بِـَٔايَٰتِنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ إِلَّا هِىَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا ۖ وَأَخَذْنَٰهُم بِٱلْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ ٱلْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿٥٠﴾﴾

موسا(سەلامی خوای لێ بێت) ڕەوانەکراوە بۆ لای فیرعەون‌و دارودەستەکەی کە بانگیان بکات بۆ پەرستنی خوا بەتاکو تەنهایی

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦ فَقَالَ إِنِّى رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ موساشمان لەگەڵ نیشانەکانمان هەنارده لای فیرعەون‌و پیاوە کاربەدەستەکانی، وتی: من لە ڕاهێنەری گشت دنیاوە نێردراوم. خوای گەورە باسی بەندەو پێغەمبەری خۆی موسامان بۆ دەکات(سەلامی خوای لێ بێت) کاتێك ڕەوانەی کرد بۆ لای فیرعەون‌و وەزیرە کاربەدەستەکانی لە گەورە پیاوان‌و خەڵکی ئەو ناوچەو هەرێمە لە قیبتی‌و نەوەی ئیسرائیل داوای لێکردن کە تەنها خودا بپەرستن‌و هاوەڵی بۆ دانەنێن داوای لێ کردن غەیری خودا هیچ کەس نەپەرستن. وە چەند نیشانەی

[1] النحل(٣٦).

[2] الطبري(٢١/٦١١).

[3] الطبري(٢١/٦١١/٦١٢).

گەورەشی لەگەڵ نارد وەك دەستیو گاچۆنەكەی. خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿ فَلَمَّا جَآءَهُم بِـَٔايَٰتِنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ ﴾ كاتێك نیشانەكانی ئێمەی نیشان دان، لە پڕ هەموو لە تریقەی پێكەنینیان دا. پاشان چەند نیشانەی تریشمان لەگەڵ نارد لە لافاوو كوللەو ئەسپێو بۆقو خوێن، ماڵو كشتوكاڵو بەروبوومان كەم كردنەوە لەگەڵ ئەم هەموو بەڵگانەدا دەمار زلیان نواندو شوێنی نەكەوتنو ملیان نەداو گاڵتەیان پێ دەهاتو پێكەنینیان دەهات بەو شتانەی كە بۆی هێنابوون. خوای گەورە دەفەرموویێت: ﴿وَمَا نُرِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ إِلَّا هِىَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا ۖ وَأَخَذْنَٰهُم بِٱلْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ هەر نیشانەیەكی خۆمان نیشانی ئەوان دەدا، لە نیشانەكانی پێشەوە گرنگتر بوو، تووشی ئازاریشمان كردن، بەشكو بگەڕێنەوە. لەگەڵ ئەوەشدا لەو گومڕاییو سەرلێ شێواویو نەفامیو دێوانەیە وازیان نەدەهێنا. هەر كاتێك نیشانەیەك لەو نیشانانەیان بۆ بهاتایە دەچوون بۆ لای موساو دەپاڕانەوە لێی لەسەرخۆو بە هێواشی قسەیان لەگەڵ دەكرد دەیانوت: ئەی جادوگەر، ﴿يَٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ﴾ واتە: ئەی زانا، ئەمە قسەی ئیبنو جەریرە.[1] چونكە زانایانی ئەو زەمانە بریتی بوو لە جادووگەر. جادوگەریش لە لای ئەوان لەو كاتەدا پیشەیەكی ناشیرین نەبوو. كاتێك ئەو قسەیان دەوت مەبەستیان كەم سەیركردن نەبوو چونكە ئەو حاڵەی ئەوانە تێیدا دەژیان زۆر ناخۆش بوو پێویست بوو داوا لە موسا بكەن(سەلامی خوای لێ بێت) ئەم بە كەم سەیركردنەیش لەوێدا جێگای خۆی نیە. بەڵكو ئەو قسەیە بە بڕوای خۆیان مەبەستیان ڕێزلێنان بووە. هەموو جارێك دەهاتن بۆ لای موسا(سەلامی خوای لێ بێت) بەڵێنیان پێ دەدا ئەگەر ئەو شتەیان لەسەر لابەرێت باوەڕی پێ دەهێننو نەوەی ئیسرائیلی لەگەڵ دەنێرن هەموو جارێكیش ئەو پەیمانەیان دەشكاند كە دەیاندا. ئەمە وەك ئەوە وایە كە خوای گەورە دەفەرموویێت:

﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلْجَرَادَ وَٱلْقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ءَايَٰتٍ مُّفَصَّلَٰتٍ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ ٱلرِّجْزُ قَالُوا۟ يَٰمُوسَى ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ۖ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا ٱلرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ ٱلرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴾[2] واتە: ئەوسا ئێمەش ناردمانە سەریان لافاوو كوولەو ئەسپێو جۆرەها بۆقو خوێن كە چەند بەڵگەو موعجیزەیەكی ڕوون بوون كەچی خۆیان بە گەورە زانی(لەوەی كە بڕوا بهێنن) بێگومان ئەوانە گەلێكی تاوانبار بوون، كاتێكیش ئەو سزاو بەڵایان بەسەرداهات وتیان: ئەی موسا لە

---

[1] الطبري(٢١/٦١٥).

[2] الاعراف(١٣٣_١٣٥).

پەروەردگارت بپاڕێرەوە بۆمان وەك بەڵێنی بە تۆ داوە سوێند بێت ئەگەر ئەم بەڵاو سزایەمان لەسەر لابەرێت بێگومان باوەڕت پێ دێنین‌و نەوەی ئیسرائیلت لەگەڵدا دەنێرین، بەڵام كاتێك سزاكەمان لەسەریان لابرد تا گەیشتنە ماوەی دیاریكراو(بۆ تیاچوونیان) دەستبەجێ پەیمانەكەیان هەڵوەشاندەوە. لێرەدا خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ وَقَالُوا۟ يَـٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴾ وتیان: ئەی كاكی جادووگەر لە پەروەرندەت بخوازە. ئەو پەیمانەی بە تۆی داوە پێكی بێنێت، ئەوسا باوەڕت پێ دێنین. وە دەفەرمووێت: ﴿ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ ٱلْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴾ لە پاش ئەوەی بەلامان لەسەر لابردن، ئەوان پەیمان شكێنیان كرد.

﴿وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِى قَوْمِهِۦ قَالَ يَـٰقَوْمِ أَلَيْسَ لِى مُلْكُ مِصْرَ وَهَـٰذِهِ ٱلْأَنْهَـٰرُ تَجْرِى مِن تَحْتِىٓ ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ
(٥١) أَمْ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْ هَـٰذَا ٱلَّذِى هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ (٥٢) فَلَوْلَآ أُلْقِىَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَآءَ مَعَهُ
ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ (٥٣) فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَـٰسِقِينَ (٥٤) فَلَمَّآ
ءَاسَفُونَا ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَـٰهُمْ أَجْمَعِينَ (٥٥) فَجَعَلْنَـٰهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْـَٔاخِرِينَ (٥٦)﴾

قسەكردنی فیرعەون بۆ گەل‌و ژێردەستەكانی‌و تۆڵەسەندنی خودا لێی

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِى قَوْمِهِۦ قَالَ يَـٰقَوْمِ أَلَيْسَ لِى مُلْكُ مِصْرَ وَهَـٰذِهِ ٱلْأَنْهَـٰرُ تَجْرِى مِن تَحْتِىٓ ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾ فیرعەون بۆ ژێردەستەكانی جاڕی كێشاو وتی: كەسەكانم ئاخۆ هەموو زەوی میسرو ئەو چۆمانەی بە بەر مندا فركەیانە موڵكی من نین؟ ئێوە خۆتان نەتاندیوە؟ خوای گەورە باسی فیرعەون‌و یاخی بوونی‌و ڕكی‌و بێ دینی‌و سەرسەختی دەكات كە گەلەكەی كۆكردووەتەوەو شانازی بە سامان‌و موڵكی میسرو دەسەڵاتی خۆیەوە دەكات لەبەر چاویان‌و ﴿وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِى قَوْمِهِۦ قَالَ يَـٰقَوْمِ أَلَيْسَ لِى مُلْكُ مِصْرَ وَهَـٰذِهِ ٱلْأَنْهَـٰرُ تَجْرِى مِن تَحْتِىٓ﴾ قەتادە دەڵێت: باغات‌و ڕووباری زۆریان هەبوو.[1] ﴿أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾ واتە: بە چاوی خۆتان ئەم هەموو موڵك‌و سامان‌و دەسەڵاتەی من نابینن. واتە: موساو شوێنكەوتووەكانی هەژارو لاوازو بێ دەسەڵاتن. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە كە خودا دەفەرمووێت: ﴿فَحَشَرَ فَنَادَىٰ (٢٣) فَقَالَ أَنَا۠ رَبُّكُمُ ٱلْأَعْلَىٰ (٢٤) فَأَخَذَهُ ٱللَّهُ نَكَالَ ٱلْـَٔاخِرَةِ وَٱلْأُولَىٰٓ﴾[2] واتە: ئینجا(جادوگەرانی) كۆكردەوەو بانگی كردن‌و وتی: من پەروەردگاری هەرە گەورەتانم،

---

[1] الطبري(٢١/٦١٦).

[2] النازعات(٢٣ـ٢٥).

ئینجا خوا گرفتاری کرد بە سزای هەردوو جیهان. خودای هێژا دەفەرمووێت: ﴿ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴾ من چاکتر نیم لەو کابرایە کە هیچ ڕێزێکی نیە باش نازانێ قسەش بە ڕەوانی بکات. سودی دەڵێت: فیرعەون دەڵێت: بەڵکو من چاکترم لەو کەسەی کە هیچ نموونێکی جوانی پێوە دیار نیە.[١] هەندێ لە زانایانی زمانی عەرەبی بەسرە(نحاة البصرة) دەڵێن: ﴿ أَمْ ﴾ لێرەدا بە مانای (بل) هاتووە.[٢] ئەم قسە دەبێتە پشتگیری ئەو قسەی فەڕاء کە گێڕاویەتیەوە لە هەندێ لەو قورئان خوێنانەی ئەم ئایەتەیان خوێندووەتەوە: ﴿ أَمَا أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ ﴾.[٣] ئیبنو جەریر دەڵێت: ئەگەر ئەگەر ئەم خوێندنەوەیە ڕاست بێت ئەوا ماناکەی ڕاستو ڕوونە. بەڵام جیاوازی نێوان قورئان خوێنەکان لە شارەکاندا ئەوە بوو کە ﴿ أَمْ ﴾یان بە مانای ئیستیفهام خوێندووەتەوە لەم ئایەتەدا.[٤] منیش دەڵێم: بە هەموو مانایەك ئەم قسەی فیرعەونە لەعنەتی خوای لێ بێت مەبەستی ئەوەبووە کە ئەو چاکترە لە موسا(سەلامی خوای لێ بێت) کە لەو قەسەیەیدا درۆی کردووە درۆیەکی دیارو ئاشکرا هەی نەفرەتی خوای لێ بێت بە بەردەوامی هەتا ڕۆژی قیامەت. مەبەستی فیرعەون بە وتەی ﴿مَهِينٌ﴾ واتە: بێ بایەخ وەك سوفیان وتوویەتی. قەتادەو سودی دەڵێن: واتە: جیاوازو(بێ دەسەڵات) ئیبنو جەریر دەڵێت: واتە: نە خاوەن موڵکەو نە خاوەن دەسەڵاتو سامان. ﴿وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴾ واتە: ناتوانێت بە ڕەوانی قسە بکات لاڵەو زمانی ناتەواوە. ئەمە قسەی فیرعەونە کە دەڵێت: ﴿مَهِينٌ﴾ واتە: موسا هیچ نموونێکی نیە. درۆیەکی ئاشکرایە بەڵکو خۆی بەدفەساڵو نموونو بەدخوو بێ دینەو موسا خاوەن بنەماڵەو شەریفو ڕاستگۆو پیاوی باشو لەسەر ڕاستیە. هەمیسان فیرعەون دەڵێت: وەك خودا دەفەرمووێت: ﴿وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴾ئەم قسەش هەر درۆیە. هەرچەندە لە کاتی منداڵیدا ئەو سکڵەی(جمرة) کەمێك لە زمانی سوتاند بەڵامن موسا داوای لە خودا کرد کە زمانی بکاتەوەو ڕەوانی بکات بۆ ئەوەی لە قسەکانی تێبگەن خوای گەورەیش داواکەی وەرگرت فەرمووی: ﴿قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَىٰ﴾[٥] واتە: بە ڕاستی ئەوەی داوات کرد پێت درا ئەی موسا. واتە: هەرچی تۆ ویستت پێ درا.

---

[١] الطبري(٢١/٦١٦).

[٢] الطبري(٢١/٦١٨).

[٣] الطبري(٢١/٦١٨).

[٤] الطبري(٢١/٦١٨).

[٥] طه(٣٦).

واتە: هەندێ لە پاشماوەی ئەو سوتانە لە قسەکردنی موسادا مایەوە موسا داوای ئەوەی لە خودا نەکردووە کە نەمێنێت وەك حەسەنی بەسری دەڵێت: بەڵکو داوای کردووە لە خوا کە زمانی وەها لێ بکات کە خەڵکی ئاگادار بکاتو تێیان بگەیەنێت. ئەو شتانەی کە خودا دەیکاتو دەیدات بەسەر بەندەکانیدا هیچ شورەییو خراپ نیەو بەندە هیچ دەسەلاتێکی تێیدا نیە. فیرعەون چاك ئەوەی دەزانیو تێ دەگەیشت بەڵام مەبەستی ئەوە بوو کە ژێردەستەو شوێنکەوتووەکانی ئەوانەی کە بێ ئاگاو نەزان بوون هەڵخەڵەتێنێتو بڕوای پێ بکەن دەیوت وەك خودا دەفەرموێت: ﴿فَلَوْلَآ أُلْقِىَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ﴾ ئەدی بۆچی بازنی زێڕی لە حەواوە بەسەردا فڕێ نەدراوە، یان فریشتە بە گەل لەگەڵی نەهاتوون. ﴿أَسْوِرَةٌ﴾ ئەو شتەیە(بازن) کە دەکرێتە دەست لە خشڵو زێڕ، ئیبنوعەبباسو قەتادەو کەسانی تریش وتوویانە[1]. ﴿أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ﴾ یان فریشتە بە کۆمەڵ لەگەڵی نەهاتوون لە دەوری بنو شایەتی بۆ بدەن. فیرعەون تەنها سەیری ڕوواڵەتو شێوازی دەرەوەی کردووە. لە شتە مەعنەویە نادیارەکان ئاگادار نەبووەو تێنەگەیشتووە کە لە شتە ئاشکراکان ڕوونترە کە دەیبینی ئەگەر ئارەزووی ببووایە. بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ﴾ سا بەم قسانە گەلەکەی هەڵخەڵەتانو ئەوانیش گوێڕایەڵیان کرد بێگومان ئەوان هەمیشە گەلێکی لە سنوور دەرچوو بوون. واتە: زانی ژێردەستەکانی تێنەگەیشتوون بانگی کردن بۆ گومرایی ئەوانیش هەموو بە گوێیان کرد، ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ﴾ ئەوان گەلێکی لەڕێ لادەر بوون. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ کە هەر ڕقی ئێمەیان هەستاند، تۆڵەی خۆمان لێ کردنەوەو سەرلەبەرمان بە خنکان دان. عەلی کوڕی ئەبو تەلحە لە ئیبنو عەباسەوە ڕیوایەتی کردووە دەڵێت: ﴿ءَاسَفُونَا﴾ واتە: کاتێك ڕقی ئێمەیان هەستاند.[2] زەححاك دەڵێت: تووڕەیان کردین. ئیبنو عەباسو موجاهدیو عیکریمەو سەعیدی کوڕی جوبەیرو موحەممەدی کوڕی کەعبی قەرەزیو(کعب القرظي) قەتادەو سودیو زۆرێکی تر لە موفەسیرەکان هەر وایان وتووە.[3] ئیبنو ئەبی حاتەم ڕیوایەتی کردووە لە عوقبەی کوڕی عامرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) کە پێغەمبەری خودا(ﷺ)

---

[1] الطبري(٢١/٦١٩).

[2] الطبري(٢١/٦٢٢).

[3] الطبري(٢١/٦٢٢)، الدر المنثور(٧/٣٨٣).

فەرموویەتی:(کاتێك بینیت خوای گەورە بەندە چی ویست خودا پێی دا ئەو هەر بەردەوام بوو لەسەر بێ گوێیی خودا. ئەوە مۆڵەتدانێکە لە خوداوە بۆ ئەو کەسە). پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿ فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾.[1] لە تاریقی(طارق) کوڕی شەهابەوە دەڵێت:لە لای عەبدوڵلا بووم(ڕەزای خوای لێ بێت) باسی مردنی کتوپڕی لە لا کرا وتی: سوك کردنێکە لەسەر خاوەن باوەڕو نەهامەتیو بەدبەختیە لەسەر خوانەناس، پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿ فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾.[2] عومەری کوڕی عەبدولعەزیز(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: وا دەبینم تۆڵەی خودا لەگەڵ بێ ئاگایدایە واتە: وەك ئەم ئایەتەی کە خودا دەفەرمووێت: ﴿فَجَعَلْنَٰهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْءَاخِرِينَ ﴾ کارێکمان کرد ببنە چیرۆك بۆ ئەوانەی لە دوایی دێن. ئەبو مجلەز(مجلن) دەڵێت: ببنە چیرۆك بۆ ئەو کەسانەی کە کاری وەك ئەوان دەکەن.[3] ئەبو میجلەزو موجاهید دەڵێن: ﴿وَمَثَلًا ﴾ واتە: پەندو ئامۆژگاریە بۆ دوای ئەوان.[4] هەر خودا خۆشی دەزانێتو ڕاستی فەرمووە هەموو شتێکیش دەچێتەوە لای ئەو.

﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوٓا۟ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًۢا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَٰهُ مَثَلًا لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَٰٓئِكَةً فِى ٱلْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنَّهُۥ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَٱتَّبِعُونِ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَآءَ عِيسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِٱلْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعْضَ ٱلَّذِى تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾ فَٱخْتَلَفَ ٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾﴾

پێکەنینی قورەیش بە عیسای کوڕی مەریەمو پلەی عیسا(سەلامی خوای لێبێت) لەلای خودا

خوای گەورە باسی ڕۆچوونی قورەیشیەکان دەکات لە بێ دنیاو وەبە ئاوەزو دژایەتیان دەکردو شەڕیان دەفرۆشت بە پێغەمبەر(ﷺ) هاوەڵەکانیو دەفەرمووێت: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا

[1] أحمد(١٤٥/٤)، باختلاف يسير، ئەم فەرموودەیە سەنەدەکانی لاوازە.

[2] الدر المنثور(٣٨٤/٧).

[3] القرطبي(١٠٢/١٦).

[4] الطبري(٦٢٤/٢١)، القرطبي(١٠٢/١٦).

قَوۡمُكَ مِنۡهُ يَصِدُّونَ ﴾ ئەو كاتەش كە بەسەرهاتی كوڕی مەریەم هاتە گۆڕێ هۆزەكەی تۆ لە خۆشیان كردیان بە هەرا. چەند كەس لە ئیبنو عەباس(ڕەزای خوایان لێ بێت) موجاهیدو عیكریمەو سودیو زەحاكەوە باسیان كردووە كە وتوویانە: واتە: پێكەنینو سەریان سوڕما بەو قسەیە.[1] قەتادە دەڵێت: پێیان ناخۆش بوو پێكەنینیان دەهات.[2] ئیبراهیمی نەخەعی دەڵێت: ناڕەزایی دەردەبڕن.[3] هۆكەیشی ئەوە بوو وەك موحەممەدی كوڕی ئیسحاق باسی كردووە لە سیرەتەكەیداو وتوویەتی: وەك پێم گەیشتووە پێغەمبەری خودا(ﷺ) ڕۆژێك لە مزگەوتدا دانیشتبوو لەگەڵ وەلیدی كوڕی موغیرەدا نەزری كوڕی حارس(نضر بن حارث) هاتو لایان دانیشت. خەڵكێكی زۆر لە پیاوانی قورەیش لەوێ بوون. پێغەمبەری خودا(ﷺ) قسەی دەكرد نەزری كوڕی حارس دژی دەوەستاو وەڵامی دەدایەوە. پێغەمبەری خودا(ﷺ) قسەی لەگەڵدا كرد هەتا دەم كوتی كردو بێدەنگ بوو پاشان ئەم ئایەتەی بەسەر ئەوو قورەیشیەكاندا خوێندەوە: ﴿ إِنَّكُمۡ وَمَا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمۡ لَهَا وَٰرِدُونَ ﴾[4] واتە: بە ڕاستی ئێوەو ئەوانەش دەتانپەرستن جگە لە خودا(دەبنە) سوتەمەنیو هەڵگیرسێنەری دۆزەخ ئێوە(و ئەوان) دەچنە ناویەوە. پاشان پێغەمبەری خودا(ﷺ) هەڵساو عەبدوڵڵای كوڕی زیبەعری تەمیمی(الزِّبَعْري التَّميمي) هاتو دانیشت. وەلیدی كوڕی موغیرە پێی وت: بە خودا نەزری كوڕی حارس لەبەر كوڕی عەبدولموتەلیب(عبدالمطلب) هەڵنەساو دانەنیشت. موحەممەد دەڵێت: ئێمەو ئەوەی دەیپەرستین لە خوداكانمان دەبینە سوتەمەنی جەهەنەم. عەبدوڵڵای كوڕی زیبەعری وتی: سا بە خوا بمدیایە دژی دەوەستامو وەڵامم دەدایەوە پرسیار بكەن لە موحەممەد. ئاخۆ هەرچی دەپەرسترێت بێجگە لە خودا لەگەڵ ئەوەی دەیپەرسترێت لە جەهەنمدایە. خۆ ئێمە فریشتەكان دەپەرستین جوولەكەیش عوزەیر دەپەرستنو گاوریش عیسای مەسیح دەپەرستن. وەلیدو ئەوانەی كە لە مەجلیسەكەدا دانیشتبوون سەریان سوڕماو قسەكەی عەبدوڵڵای كوڕی زیبەعریان پێ خۆش بوو. وایان دەزانی كە عەبدوڵڵای كوڕی زیبەعری بەڵگەكەی بەهێزترەو سەركەوتوو زاڵە. ئەو قسەیە لای پێغەمبەر(ﷺ) باسكرا. پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(هەر كەسێك پێی خۆش بێت بپەرسترێت بێجگە لە خودا ئەوە لەگەڵ ئەوە كەسەیە كە دەیپەرستێت. لە ڕاستیدا ئەوان شەیتان دەپەرستنو ئەوانەش كە فەرمانیان پێدەكەن بە پەرستنی شەیتان) خوای گەورە ئەم ئایەتەی

[1] القرطبي(١٦/١٠٣).

[2] الطبري(٢١/٦٢٧).

[3] القرطبي(١٦/١٠٣).

[4] الانبياء(٩٨).

نارده خوارەوە: ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾[1] واتە: بێگومان ئەوانەی لە لایەن ئێمەوە پێشتر بڕیار دراوە بۆیان بەختەوەری(چاکە هێنانەڕێیان) ئەوانە لە دۆزەخ دوور دەخرێنەوە. واتە ئەو کەسانەی لە پێشوو بڕیارمان دا کە چاکەیان لەگەڵ دەکەین، ئەوان لە دۆزەخ بە دوورن. واتە: عیساو عوزەیرو ئەوانەیش کە لەگەڵ ئەوان پەرستراون لە زانایانی گاورو جوولەکە(الاحبار والرّهبان) کە تەنها خودایان پەرستووەو بەردەوام بوون لەسەر خواپەرستی. پاشان ئەوانەی پاش خۆیان لە خەڵکی گومڕاو سەرلێشێواو کردوویانن بە شەریکی خوداو ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە لەسەر ئەوەی کە دەیانوت: کە ئەوان فریشتەکان دەپەرستن کە کیژی خودان: ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ۗ سُبْحَانَهُ ۚ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ﴾[2] واتە:(وە بێباوەڕان) وتیان خوای میهرەبان منداڵی بۆ خۆی بڕیار داوە(کە فریشتەکانن) پاکو بێگەردە خوا(لەم شتانە) بەڵکو ئەوانە(فریشتە) بەندەی ڕێزگیراوی(خودان).وە ئایەت هاتە خوارەوە لە بارەی عیساوە کە باس دەکرا کە پەرستراوە بێجگە لە خودا. وەلیدو ئەوانەی کە ئامادە بوون ئەو گێچەڵو دەمەقاڵەی عەبدوڵڵای کوڕی زیبەعریان پێ چاك بوو. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ﴾ واتە: ئەو قسەیە دەکەنە بیانوو بۆ ئەوەی دژایەتیت بکەنو ببنە لەمپەر لە ڕێتدا. پاشان خوای گەورە باسی عیسای کردووە(سەلامی خوای لێ بێت) فەرموویەتی: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ﴾ واتە: یەکێك لە نیشانەکانی قیامەت ئەو شتانە بوو کە لەسەر دەستی عیسادا(سەلامی خوای لێ بێت) ڕوویدا لە زیندووکردنەوەی مردوو چاککردنەوەی نەخۆش بەسە کە ببێتە بەڵگە لەسەر هاتنی قیامەت وە دەفەرمووێت: ﴿فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ﴾[3] واتە: کەواتە دەربارەی قیامەت هیچ گومانتان نەبێت ڕاستەو شوێنی من بکەون ئەمە ڕێگای ڕاستە.[4] ئیبنو جەریر باسی کردووە لە ڕیوایەتی عەوفی یەوە لە ئیبنو عەباسەوە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ﴾ واتە: قورەیش، کاتێك پێیان وترا: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ

---

[1] الانبياء(١٠١).

[2] الانبياء(٢٦).

[3] الزخرف(٦١).

[4] ابن هشام(١/٣٩٦/٣٩٨)، فەرموودەیەکی موعەزەلە(معضل).

ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمۡ لَهَا وَٰرِدُونَ﴾[1] واتـه: بـه ڕاسـتی ئێـوەو ئەوانـەش دەتانپەرسـتن جگـه لـه خودا(دەبنه) سوتەمەنیو هەڵگیرسێنەری دۆزەخ ئێوە(و ئەوان) دەچنه ناویەوە. تا کۆتایی ئایەتەکان. قورەیـشیەکان دەیـانوت بـه پێغەمبـەر(ﷺ) ئـەی عیـسای کـوڕی مەریـەم چـیه؟ پێغەمبـەر(ﷺ) فەرمووی:(ئەو بەندەو پێغەمبەری خودایه). پاشان وتیان: بە خوا تەنها ئەوەی دەوێت کە بیکەین بە خودا وەك چۆن گاورەکان عیسایان کردە خودای خۆیان. خودای مەزنیش فەرمووی: ﴿مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلَۢا ۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٌ خَصِمُونَ﴾[2]. خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَقَالُوٓاْ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيۡرٌ أَمۡ هُوَۚ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلَۢاۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٌ خَصِمُونَ ﴾ وتیان: ئاخۆ ئەوانەی پەرستوومانن لەو چاکتر نین؟ ئەمـەیان هـەر بۆ گێچەڵێك هێنایە پێش، چونکە ئەمانە کۆمەڵێکن شەڕ دەفرۆشن. قەتادە دەڵێت: واتـه: خواکـانی ئێمـه لەو چاکترن. قەتادە دەڵێت: ئیبنو مەسعود ئەم ئایەتەی خوێندووەتەوە کە قورەیـشیەکان وتوویانـه: ئاخۆ خواکانی ئێمە چاکتر نیه لەمـه؟ مەبەسـتیان موحەممـەد(ﷺ).خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلَۢا ﴾ واته: بۆ قسه دروستکردن ئەم باسەیان هێناوەتە پـێش، خۆشیان چـاك دەزانـن ئەم ئایەتە هیچ پەیوەندیەکی بەو قسانەی ئەوانەوە نیه، چونکه ئـەم ئایەتـه بـۆ بـێ ئـاوەزە وەك ئـەم ئایەتـه وایـه کـه دەفـەرموێت: ﴿إِنَّكُمۡ وَمَا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾[3] واتـه: بـه ڕاستی ئێوەو ئەوانەش دەتانپەرستن جگه له خودا دەبنه سوتەمەنی دۆزەخ. پاشان ئەم قسەیە لەگەڵ قورەیشیەکان کـه ئـەوان بتیـان دەپەرسـتو دەیـانکردە هـاوەڵی خـوداو عیـسایان نەدەپەرسـت هـەتا بخرێنه ناوی، دیاره قسەکانیان تەنها گێچەڵ نانەوە بووە خۆشیان بڕوایان بەو قسەیە نەبووە. ئیمـامی ئەحمـەد ڕیوایـەتی کـردووە لـه ئـەبو ئومامـه (ڕەزای خـوای لێ بێـت) دەڵێـت: پێغەمبـەری خـودا(ﷺ) فەرموویەتی:(هیچ گەلێك گومڕا نەبووە دوای شارەزابوون لەسەر ئەو ڕێگای کـه لەسـەری بـوون مـەگین دەستیان داوەتە گێچەڵ نانەوە). پاشان پێغەمبەری خودا(ﷺ) ئـەم ئایەتـەی خوێنـدەوە: ﴿مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلَۢاۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٌ خَصِمُونَ﴾.[4] تیرمیزیو ئیبنو ماجـەو ئیبنـو جـەریر ڕیوایـەتیان کـردووە پاشـان تیرمیزی دەڵێت: چاكو ڕاسته(حسن صحيح)، ئاگامان لێی نیه مەگین لەو فـەرموودەی ئـەبو ئومامـەوە

---

[1] الانبياء(٩٨).

[2] الطبري(٦٢٥/٢١).

[3] الانبياء(٩٨).

[4] احمد(٢٥٦/٥)، فەرموودەیەکی حەسەنه.

نەبێت.[1] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ ئەو هیچ نەبوو عەبدێك نەبێت، ئێمە چاكەمان لەگەڵ كردو كردمان بە نموونەیەك بۆ وەچەو بەرەی ئیسرائیل. واتە: عیسا(سەلامی خوای لێ بێت) تەنها بەندەیەك بووە لە بەندەكانی خوداو چاكەمان لەگەڵ كردووە كردوومانە بە پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت)، ﴿وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ واتە: كردمان بە نموونەو نیشانەو بەڵگە لەسەر توانای خۆمان بۆ هەر شتێك مەیلمان لێ بێت. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ﴾ خۆ ئەگەر مەیلمان لێ بووایە، چەند فریشتەیەكمان لە ئێوە وەدی دەهێناو دەمانكردن بە جێنشین لەسەر زەمین. ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ﴾ واتە: ئەگەر حەزمان بكردایە لە جێی ئێوە. ﴿مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ﴾ سودی دەڵێت: بە فریشتەكان دروستمان دەكردن لەسەر زەمیندا.[2] قەتادەو ئیبنو عەباس دەڵێن: دەمانكردنە جێنشینی یەكتری وەك چۆن ئێوەمان كردووە بە جێنشینی یەكتری.[3] ئەم قسەیە تەواوكەری قسەی یەكەمە. موجاهید دەڵێت: سەر زەمینمان ئاوەدان دەكردەوە وەك ئێوە.[4] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ ئەو یەكێكە لە نیشانەكانی قیامەت. شكت لە هاتنی نەبێتو پەیڕەوی هەر لە من بكەن، ئەمە ڕێگەیەكی ڕاستە. قسەی ڕاست ئەوەیە مەبەست بەوە هاتنەخوارەوەی عیسای كوڕی مەریەمە (سەلامی خوایان لێ بێت) پێش هاتنی قیامەت. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا﴾[5] واتە: وە هیچ كەسێك نیە لە نامەدارەكان مەگەر بڕوای پێ دێنێت (بە عیسا) پێش مردنیو لە ڕۆژی دواییشدا عیسا دەبێت بە شایەت بەسەریانەوە. ئەو خوێندنەوەی ترە پشتگیری ئەم مانایە دەكات: ﴿وَإِنَّهُ لَعَلَمٌ لِلسَّاعَةِ﴾ واتە: نیشانەو بەڵگەیە لەسەر هاتنی ڕۆژی قیامەت. موجاهید دەڵێت: ﴿وَإِنَّهُ لَعَلَمٌ لِلسَّاعَةِ﴾ واتە: نیشانە بۆ هاتنی ڕۆژی قیامەت. هاتنی عیسای كوڕی مەریەم(سەلامی

---

[1] تحفة الأحوذي(٩/١٣٠)، ابن ماجه(١/١٩)، الطبري(٢١/٦٢٩)، فەرموودەیەكی حەسەنە.

[2] الطبري(٢١/٦٣١).

[3] الطبري(٢١/٦٣٠).

[4] الطبري(٢١/٦٣٠).

[5] النساء(١٥٩).

خوای لێ بێت) پێش هاتنی ڕۆژی قیامەت.[1] هەر بەم شێوەیە ڕیوایەت کراوە لە ئەبو هورەیرەو ئیبنو عەباسو ئەبول عالیەو ئەبو مالکو عیکریمەو حەسەنو قەتادەو زەحاك و کەسانی تریشەوە.[2] فەرموودەکە گەیشتووەتە پلەی تەواتر لە پێغەمبەری خوداوە(ﷺ) کە هەواڵی داوە بە هاتنەخوارەوەی عیسا(سەلامی خوای لێ بێت) پێش ڕۆژی قیامەت کە پێشەوایەکی دادپەروەرو ناوبژیوانێکی ڕاست وێژە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَلَا تَمۡتَرُنَّ بِهَا﴾ واتە: گومانتان لە هاتنی نەبێت ئەوە هەر ڕوودەدات، ﴿وَٱتَّبِعُونِ﴾ پەیڕەوی هەر لە من بکەن لەوەی کە بۆتان باس دەکەم، ﴿هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ﴾ ئەمە ڕێگەیەکی ڕاستە. وە دەفەرمووێت: ﴿وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُۖ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوّٞ مُّبِينٞ﴾ شەیتانیش ڕێگاتان لێ نەگرێت، ئەو ئاشکرا دوژمنتانە. واتە: شەیتان دەبێتە لەمپەر لە ڕێتانداو ناهێڵێت شوێنی هەق بکەون. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَمَّا جَآءَ عِيسَىٰ بِٱلۡبَيِّنَٰتِ قَالَ قَدۡ جِئۡتُكُم بِٱلۡحِكۡمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعۡضَ ٱلَّذِي تَخۡتَلِفُونَ فِيهِۖ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾ ئەوساش عیسا بە چەند بەڵگەی دیاری دەرەوە هاتبوو، وتی: من وا ڕێگەو شوێنی کارزانیم بۆ هێناون، تا بڕێکیش لەوەتان بۆ ڕوون بکەمەوە کە لەسەری کێشەتانە. سا لە خوا ترستان هەبێتو شوێنی من بکەون. ﴿بِٱلۡحِكۡمَةِ﴾ واتە: بە پێغەمبەریەتی. ﴿ٱلَّذِي تَخۡتَلِفُونَ فِيهِ﴾ ئیبنو جەریر دەڵێت: لەو شتانەی کە پەیوەندی بە کاروباری ئاینەوەیە نەك ئەو شتانەی کە پەیوەندن بە کاروباری دنیاوە.[3] ئەمەی کە ئیبنو جەریر دەڵێت: قسەیەکی جوانو چاکە. ﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ﴾ واتە: لە خوا بترسن لەوەی کە فەرمانتان پێ دەکات. ﴿وَأَطِيعُونِ﴾ شوێنی من بکەون لەوەی کە بۆم هێناون. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُوهُۚ هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ﴾ پەروەردگاری منو ئێوە هەر خودایە، بیپەرستن ئەمە ڕێگەیەکی ڕاستە. واتە: منو ئێوەش بەندەی خوداینو پێویستیمان بەو هەیەو هەموومان هاوبەشین لە پەرستنیدا کە بە تەنها بیپەرستینو هاوەڵی بۆ دانەنێنین، ﴿هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ﴾ واتە: ئەوەی کە من پێی هاتوومو بۆم هێناون ڕێگەیەکی ڕاستە، کە پەرستنی خودایە بە تاكو تەنها. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَٱخۡتَلَفَ ٱلۡأَحۡزَابُ مِنۢ بَيۡنِهِمۡۖ فَوَيۡلٞ لِّلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡ عَذَابِ يَوۡمٍ أَلِيمٍ﴾ جا کۆمەڵان

[1] الطبري(٢١/٦٣٢).

[2] الطبري(٢١/٦٣٢)، القرطبي(١٦/١٠٦).

[3] الطبري(٢١/٦٣٥).

کێشەیان لەناو پەیدا بوو، بۆ ئەوانەی غەدرێ دەکەن واوەیلایە لە ئازاری ڕۆژێکی تووش. واتە: کۆمەڵەکان کەوتنە کێشە لەناو یەکداو بوونە چەند دەستەیەك، هەندێکیان دەیوت: بەندەو پێغەمبەری خودایەو ڕاست دەکات، هەندێکی تر دەیانوت: کوڕی خودایەو هەندێکی تریشیان دەیانوت: عیسا(سەلامی خوای لێ بێت) خۆی خودایە. خوای گەورە زۆر مەزنە و دوورە لەو قسانە کە ئەوانە دەیکەن بۆیە خوای بێ هاوتا فەرموویەتی: ﴿فَوَيۡلٞ لِّلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡ عَذَابِ يَوۡمٍ أَلِيمٍ﴾.

﴿هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأۡتِيَهُم بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ﴿٦٦﴾ ٱلۡأَخِلَّآءُ يَوۡمَئِذِۭ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ
عَدُوٌّ إِلَّا ٱلۡمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ يَٰعِبَادِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ﴿٦٨﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِـَٔايَٰتِنَا
وَكَانُواْ مُسۡلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ أَنتُمۡ وَأَزۡوَٰجُكُمۡ تُحۡبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيۡهِم بِصِحَافٖ مِّن ذَهَبٖ
وَأَكۡوَابٖۖ وَفِيهَا مَا تَشۡتَهِيهِ ٱلۡأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلۡأَعۡيُنُۖ وَأَنتُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلۡكَ ٱلۡجَنَّةُ ٱلَّتِيٓ
أُورِثۡتُمُوهَا بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمۡ فِيهَا فَٰكِهَةٞ كَثِيرَةٞ مِّنۡهَا تَأۡكُلُونَ ﴿٧٣﴾﴾

لە ناکاو ڕۆژی قیامەت دێت و ناکۆکی دەکەوێتە نێوان دۆستانی دنیا لە خوانەناسان

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأۡتِيَهُم بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ﴾ ئاخۆ غەیری ڕۆژی قیامەت چاوەڕوانی چی تر دەکەن، کە لە پڕ لێتان ڕوودەدات و پێش نازانن؟ واتە: ئاخۆ ئەو کەسانەی کە هاوەڵیان بۆ خودا داناوەو باوەڕیان بە پێغەمبەرەکان نەکردووە غەیری هاتنی ڕۆژی قیامەت بە تەمای چین، ﴿إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأۡتِيَهُم بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ﴾ کە گومانی تێدا نیە دێت و ڕوودەدات و ئاگایان لێی نیەو خۆیان بۆ ئامادە نەکردووە. کاتێك دێت ئەوان هەستی پێ ناکەن. ئا لەو کاتەدا زۆر پەشیمان دەبنەوە کە پەشیمانی لەو کاتەدا هیچ سودێکیان پێ ناگەیەنێت و ڕزگاریان ناکات. وە دەفەرمووێت: ﴿ٱلۡأَخِلَّآءُ يَوۡمَئِذِۭ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلۡمُتَّقِينَ﴾ ئەو ڕۆژە یاران هەموو دەبنە نەیاری یەکتری، جا مەگین خۆپارێزەکان. واتە: هەموو برایەتی و دۆستایەتیەك کە لەبەر خودا نەبووبێت لە ڕۆژی قیامەتدا دەگۆڕێت دەبێتە دوژمنایەتی بەڵام ئەو برایەتی و دۆستایەتیەی کە لەبەر خودا بووبێت هەر دەمێنێتەوەو بەردەوام دەبێت. ئەمە وەك ئەوەیە کە ئیبراهیم(سەلامی خوای لێ بێت) بە هۆزەکەی وت: ﴿إِنَّمَا ٱتَّخَذۡتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ أَوۡثَٰنٗا مَّوَدَّةَ بَيۡنِكُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ ثُمَّ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ يَكۡفُرُ بَعۡضُكُم بِبَعۡضٖ وَيَلۡعَنُ بَعۡضُكُم بَعۡضٗا وَمَأۡوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن

نَّٰصِرِينَ ﴾[1] واتە: بێگومان ئەوەی ئێوە هەڵتانبژاردووە لە جیاتی خودا بتانێکن لەبەر خۆشەویستی نێوانتان لە ژیانی دنیادا(دەیانپەرستن) لە پاشان لە ڕۆژی دوایدا هەندێکتان بێزاری دەردەبڕن لە هەندێکی ترتان(دان نانێن بە یەکتریدا) وە نەفرین لە یەکتری دەکەن جێگاشتان ئاگری دۆزەخەو هیچ یارمەتیدەرێکیشتان نیە.

دڵخۆشی لەخواترسان لە ڕۆژی قیامەتدا و چوونە ناو بەهەشتیان

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَٰعِبَادِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ﴾ ئەی ئەوانەی کە هەر خۆمتان پەرستووە ئەو ڕۆژە نە ترسێکتان لەسەر هەیەو نە خەم دەخۆن. پاشان مژدەی پێداونو فەرموویەتی: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ مُسۡلِمِينَ ﴾ ئەوانەی بڕوایان هێناوە بە نیشانەکانی ئێمەو هەر بەرفەرمانی خۆمان بوون. واتە: ئەوانەی لەناو دڵیانەوە بڕوایان هێناوەو بە کرداریش پابەندن بە شەرعی خوداوە. موعتەمیری کوڕی سولەیمان دەڵێت: لە باوکیەوە: کاتێك ڕۆژی قیامەت دێتو خەڵکی زیندوودەکرێنەوە هیچ کەسێك نیە مەگین ڕادەچڵەکێت و دەترسێت، بانگکەرێك بانگ دەکات: ﴿ يَٰعِبَادِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ﴾ بەندەکانم! کەستان ترستان نەبێت و خەفەتیش مەخۆن، لەوێدا هەموو خەڵك ئومێدیان بۆدروست ئەبێت پاشان لە دوایدا ئەوترێت: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ مُسۡلِمِينَ ﴾ ئەو بەندانەی کە بڕوایان بەبەڵگەکانی ئێمەهەبووە و تەسلیمی بوون، دەڵێت: لەوێدا هەموو خەڵکی بێ ئومێد دەبن غەیری خاوەن باوەڕان.[2] ﴿ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ أَنتُمۡ وَأَزۡوَٰجُكُمۡ تُحۡبَرُونَ ﴾ بچنە بەهەشت کە ئێوەو هاوسەرانتان خۆش ڕابوێرن. واتە: پێیان دەوترێت بڕۆنە بەهەشت، ﴿أَنتُمۡ وَأَزۡوَٰجُكُمۡ﴾ خۆتانو ئەوانەیش وەك ئێوەن، ﴿تُحۡبَرُونَ﴾ واتە: خۆش دەبنە سەرو دڵخۆش دەبن، لە سورەتی(الروم)دا لە پێشەوە تەفسیر کراوە، ﴿ يُطَافُ عَلَيۡهِم بِصِحَافٖ مِّن ذَهَبٖ وَأَكۡوَابٖۖ وَفِيهَا مَا تَشۡتَهِيهِ ٱلۡأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلۡأَعۡيُنُۖ وَأَنتُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴾ بە سینی و پەرداخی زێڕین لە دەوریاندا دێنو دەچن. هەرچی دڵ ئارەزووی دەکاتو چاو لەزەتی لێ دەبینێت، تێیدا هەیەو ئێوەش لەوێدا نامرن. واتە: چاکترینو بەنرخترین سینیو دەفری زێڕین کە خواردنی لەسەر دەخورێت، ﴿وَأَكۡوَابٖ﴾ واتە: بەرداخی لە زێڕ کە لوتی نیەو بێ عەیبە،﴿وَفِيهَا مَا تَشۡتَهِيهِ ٱلۡأَنفُسُ﴾ وە هەندێك

---

[1] العنكبوت(٢٥).

[2] الطبري(٦٣٩/٢١).

لەزانایان وا خوێندوویانەتەوە: ﴿تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ﴾، ﴿وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ﴾ واتە: ئەوەی چاو لەزەتی لێ دەبینێت لە خواردنی چاك‌و بۆنی خۆش‌و وێنەی جوان. ﴿وَأَنتُمْ فِيهَا﴾ واتە: لەناو بەهەشتدا، ﴿خَٰلِدُونَ﴾ واتە: دەرناچن لێی‌و ناتانەوێت بچنە شوێنێكی تر. پاشان بۆ ڕێزلێنان پێیان دەوترێت: ﴿وَتِلْكَ ٱلْجَنَّةُ ٱلَّتِىٓ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ئەمە هەر ئەو بەهەشتەیە كە بە هۆی كردەوەكانتان وا بۆ ئێوە ماوەتەوە. واتە: كردەوە چاكەكانتان بووە هۆی ئەوەی كە بەر بەزەیی خودا بكەون. چونكە هیچ كەسێك كردەوەكانی نایباتە بەهەشت. بەڵكو بە سۆزو بەزەیی خودا دەچنە بەهەشت. بەڵام پلەكانی بەهەشت جیاوازیان هەیە بە پێی كردارە چاكەكان وەردەگیرێت. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿لَكُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ میوەی زۆری تێدا هەیەو بۆ ئێوەیەو لێیان دەخۆن. واتە: هەموو جۆرە میوەیەكی تێدایە بە ئارەزووی خۆتان هەڵی دەبژێرن. كاتێك خوای گەورە كە باسی خواردن‌و خواردنەوەی كردووە دوای ئەوە باسی میوەشی كردووە بۆ ئەوەی بەهرەكەی زیاتر تەواوتر بێت.

﴿إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا۟ هُمُ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوْا۟ يَٰمَٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْنَٰكُم بِٱلْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ
كَٰرِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوٓا۟ أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُم بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ
يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾﴾

پاشەڕۆی خراپی تاوانباران

كاتێك خوای گەورە باسی ژیانی بەختەوەرانی كرد دێتە سەر باسی بەدبەختان‌و تاوانباران‌و دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ﴾ تاوانبارانیش هەتا سەر لە ئازاری جەهەنەم دان‌و دەرناچن. ﴿لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ﴾ هەرگیز وچانیان پێ نادرێت‌و هەر لەوێدا بە نائومێدی داماون. ﴿لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ﴾هیچ مۆڵەتێكیان پێ نادرێت با بۆ كاتژمێرێكیش بێت. ﴿وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ﴾ نائومێدن لە هەموو چاكەیەك لەگەڵیان بكرێت. ﴿وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا۟ هُمُ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ هیچ غەدرێكیان لێ نەكردن بەڵام خۆیان غەدریان لە خۆیان كرد. واتە: ناهەقیان لە خۆیان كرد بە هۆی ئەو كردەوە خراپانەی خۆیانەوە پاش ئەو هەموو بەڵگەو نیشانانەی كە بۆیان هات‌و ناردنی پێغەمبەران بۆیان كە باوەڕیان نەكرد پێیان‌و بە گوێیان نەكردن. بۆیە خوای گەورە سزای دان لەسەر ئەو كارە خراپەیان‌و

خودا ناهەقی ناکات لەگەڵ بەندەکانی خۆی. ﴿وَنَادَوۡاْ يَٰمَٰلِكُ لِيَقۡضِ عَلَيۡنَا رَبُّكَۖ قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ﴾ هانا دەبەن بۆ گزیری جەهەنەم: داوا بکە پەروەردگارت ئەم ژینە چەرمەسەرەمان بۆ نەهێڵێت. دەڵێت: ئێوەهەر لێرە دەمێنن. ﴿وَنَادَوۡاْ يَٰمَٰلِكُ﴾ کە کاربەدەستی ئاگرە. بوخاری دەڵێت: حەجاجی کوڕی مینهال بۆی گێڕاینەوە سوفیانی کوڕی عویەینە بۆی گێڕاینەوە لە عەمری کوڕی عەتاوە لە سەفوانی کوڕی یەعلاوە(یَعلی) ئەویش لە باوکیەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: گوێم لێ بوو پێغەمبەری خودا(ﷺ) لەسەر مینبەر ﴿وَنَادَوۡاْ يَٰمَٰلِكُ لِيَقۡضِ عَلَيۡنَا رَبُّكَ﴾ی دەخوێند.[1] واتە: ئەم ژیانەمان نەهێڵیو گیانمان بکێشی هەتا ڕزگارمان ببێت لەم حاڵە. ئەمانە وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿جَهَنَّمَ لَا يُقۡضَىٰ عَلَيۡهِمۡ فَيَمُوتُواْ وَلَا يُخَفَّفُ عَنۡهُم مِّنۡ عَذَابِهَا﴾[2] واتە: بڕیاری مردن نادرێت بەسەریاندا تا بمرن هەروەها هەندێ لە سزای(دۆزەخ)یان لێ سوك ناکرێت. خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَيَتَجَنَّبُهَا ٱلۡأَشۡقَى ⑪ ٱلَّذِي يَصۡلَى ٱلنَّارَ ٱلۡكُبۡرَىٰ ⑫ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحۡيَىٰ﴾[3] واتە: وە ئەوەی زۆر خراپیش بێت خۆی لێ دوور دەخاتەوە، ئەوەی دەچێتە ناو ئاگری هەرە گەورەوە، لە پاشان نە دەمرێت تیایدا(تا ڕزگاری بێت) وە نە دەژی(تێیدا بە ئاسایی). کاتێك کە داوایان کرد کە بمرن‌و نەمێنن مالك وەڵامی دانەوە: ﴿قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ﴾ وتی: ئێوە دەمێنن‌و نامرن‌و دەرناچن‌و هیچ دەرەتانێکتان نیە بۆی بڕۆن. پاشان باسی هۆی بەدبەختیان دەکات کە لە ڕێی ڕاست لایان داوەو دژایەتیان کردووە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لَقَدۡ جِئۡنَٰكُم بِٱلۡحَقِّ﴾ واتە: ڕاستیمان بۆ هێنان‌و باش بۆمان دەرخستن‌و ڕوونمان کردەوە، ﴿وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَكُمۡ لِلۡحَقِّ كَٰرِهُونَ﴾ واتە: بەڵام سروشتی زۆرێك لە ئێوە ئەم ڕاستیەی زۆر پێ ناخۆش بوو ڕووی تێ نەدەکردو نەیدەویست بەڵکو شوێنی پڕوپوچ دەکەوت‌و ڕێزی لێ دەگرت. دەبووە لەمپەر لەڕێی ڕاستداو پشتی تێ دەکردو چاوی بە شوێنکەوتووانی هەقدا نەدەهات. کەوابوو سەرزەنشتی خۆتان بکەن‌و هەر پەشیمانی دەربڕن کە لێرەدا هیچ سوودێکی نیە. ﴿لَقَدۡ جِئۡنَٰكُم بِٱلۡحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَكُمۡ لِلۡحَقِّ كَٰرِهُونَ﴾ ئێمە ڕاستیمان بۆ هێنان، بەڵام زۆربەی زۆر لە ئێوە ڕاستیتان پێ ناخۆش بوو. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَمۡ أَبۡرَمُوٓاْ أَمۡرًا فَإِنَّا مُبۡرِمُونَ﴾ ئەگەر ئەوان لەسەر کاری خۆیان

---

[1] فتح الباري(٨/٤٣١).

[2] الفاطر(٣٦).

[3] الأعلى(١١ـ١٣).

سوور بوون، ئەوا ئێمەش لەسەر کاری خۆمان سوورین. موجاهید دەڵێت: دەیانویست کاری خراپ بکەن بە فێڵبازی، ئێمەش کەتنی خۆمان پێ کردن. ئەمە ئەو قسەیە کە موجاهید وتوویەتی.[1] وەك خوای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾[2] واتە: ئەوان نەخشەو پیلانێکیان دانا بە پیلانێکی خراپ(بۆ کوشتنی صالح) ئێمەش نەخشەمان کێشا(بۆ لەناوبریدنیان) بە نەخشەکێشان لە کاتێکدا ئەوان هەستیان نەدەکرد. چونکە بتپەرستەکان هەمیشە خەریکی کەتن گێڕانو فێڵبازی بوون بۆ وەڵامدانەوەی ڕاستی بە قسەی پڕوپوچو بێ مانا. خوای گەورەیش کەتنەکەی بەتاڵ کردنەوەو ئەو فێڵەیان بە زیان دەگەڕایەوە بۆ خۆیان. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُم ۚ بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ﴾ ئاخۆ ئەوان پێیان وابوو ئێمە نهێنیو سرتەیان لێ نابیسن؟ دەیبیسینو چەندێکیشمان ڕاسپاردوون وان لایانو دەنووسن. واتە: وا دەزانن ئێمە ئاگاداری نهێنیو ئاشکرایان نین. ﴿بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ﴾ واتە: ئێمە دەزانین خەریکی چینو فریشتەکانیش هەر دەزانن هەرچی دەکەن لە گەورەو بچووك هەمووی دەنووسن.

﴿قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ (٨١) سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ (٨٢)
فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ (٨٣) وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَٰهٌ ۚ وَهُوَ
الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (٨٤) وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
(٨٥) وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (٨٦) وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ
خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ (٨٧) وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَّا يُؤْمِنُونَ (٨٨) فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ ۚ
فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (٨٩)﴾

خودا فەرزندی نییە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾ بڵێ: ئەگەر خودا فەرزندی بێت، ئەوە من یەکەم کەسم کە دەیپەرستم. ﴿قُلْ﴾ واتە: ئەی موحەممەد(ﷺ)، ﴿إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾ واتە: بڵێ: ئەگەر واش بێت من هەر یەکەمین کەسم دەیپەرستم. چونکە من عەبدێکم لە عەبدەکانی گوێڕایەڵم بۆ هەموو کارێك کە فەرمانم پێ بکات لوت بەرزیو بێ فەرمانی ناکەم لە.

[1] الطبري(٢١/١٤٦).

[2] النمل(٥٠).

پەرستنیدا. خۆ ئەو فەرزندەی هەبێت من هەر دەیپەرستم. بەڵام شتی وا بۆ خودا مومکین نیەو نابێتو شەرتیش بە پێویست نەگیراوە بێتەجێو هەروەها جەوازیش. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ لَّوْ أَرَادَ ٱللَّهُ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا لَّٱصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ سُبْحَـٰنَهُۥ ۖ هُوَ ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴾[1] واتە: ئەگەر خودا بیویستایە منداڵێك بۆ خۆی بڕیار بدات ئەوە لەناو دروستکراوەکانیدا کامەی بویستایە هەڵی دەبژارد پاكو بێگەردە هەر ئەوە خودای تەنهای زاڵو بە دەسەڵات. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ سُبْحَـٰنَ رَبِّ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾ پەروەرینی ئاسمانانو زەمینو عەرش. هیچ کەمیەکی نیەو بە دوورە لەو تۆمەتانەی ئەوانە بۆی هەڵدەبەستن. واتە: خوای گەورە پاكو بێگەردەو دوورە لە هەموو کەمیەکەوە. وەدیهێنەری هەموو شتەکانە. ئەو خودا مەزنەو کوڕی نیەو تاكو تەنهایەو جێی نیازەو بێ نیازە لە هەموو شتێك. بێ وێنەو بێ هاوتایەو فەرزندیشی نیە. وە دەفەرموێت: ﴿فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟ حَتَّىٰ يُلَـٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ﴾ لێیان گەڕێ با هەر پڕوپوچ بڵێنو خەریکی گاڵتەکردن بن، هەتا تووشی ئەو ڕۆژە دێن کە بەڵێنیان پێدراوە. ﴿فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟﴾ واتە: وازیان لێ بێنە لەو نەفامیو سەرلێشێواویەدا، ﴿وَيَلْعَبُوا۟﴾ هەرخەریکی گاڵتەکردن بن لە ژیانی دنیایاندا، ﴿حَتَّىٰ يُلَـٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ﴾ هەتا تووشی ئەو ڕۆژە دەبن کە ڕۆژی قیامەتە. واتە: بەم زووانە دەزانن و تێدەگەن پاشەڕۆژو ئاکامو ژیانیان لەو ڕۆژەدا چۆن دەبێت.

باسی تاكو تەنهایی پەروەردگار

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى فِى ٱلسَّمَآءِ إِلَـٰهٌ وَفِى ٱلْأَرْضِ إِلَـٰهٌ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْعَلِيمُ﴾ هەر ئەویشە لە ئاسماندا خودایەو لە زەمینیشدا خودایەو هەر ئەویشە لە کارزانەو زۆر زانایە. واتە: هەر خودایە لە ئاسمانو لەسەر زەمین بەندەکانی دەیپەرستن هەموو خۆ بە کەم دەزانن و ملکەچو زەبوون لەبەر دەستیدا. ﴿وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْعَلِيمُ﴾ ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایە وایە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱللَّهُ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَفِى ٱلْأَرْضِ ۖ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴾[2] واتە: وە تەنها ئەو خودایە(باڵادەستو پەرستراوە) لە ئاسمانەکانو لە زەویدا نهێنیو ئاشکراتان دەزانێتو بە هەموو کردەوەیەکیش کە دەیکەن ئاگادارە. واتە: هەر ئەو بانگ کراوە بە خودا(الله) لە ئاسمانانو زەمیندا،

---

[1] الزمر(٤).

[2] الانعام(٣).

﴿وَتَبَارَكَ ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ پاكیو گەورەیی بۆ كەسێك كە ئاسمانەكانو زەمینو چی لەناو ئەم دووانەدایە، گشتی بۆ ئەوە، ئەو دەزانێت چ كاتێك قیامەت ڕادەبێتو دەتانهێننەوە بۆ لای ئەو. واتە: ئەو وەدیهێنەرو خاوەنی ئاسمانانو زەمینو ئەوەی كە تیایاندایە هەرچی بوێت دەیكات كەس ناتوانێت ببێتە لەمپەرو بەرگریكەرو پاكو بێعەیبەو فەرزندەی نیە. چونكە خودایەكی پایەبەرزو مەزنو خاوەنی هەموو شتێكەو هەموو شتێك بە مەیلی خۆیەتی ببێت یان نەبێت، ﴿وَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ﴾ ئەو دەزانێت كەی قیامەت دێت، غەیری ئەو نازانێت، ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ دەتانگێڕێتەوە بۆ لای خۆی. واتە: پاداشتی هەموو كەس بە پێی كردەوەی دەداتەوە چاكە بە چاكەو خراپەیش بە تۆڵە لێسەندنو سزادان.

بتەكان ناتوانن ببنە تكاكار

پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَا يَمْلِكُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ ٱلشَّفَٰعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ئەوشتانەی غەیری خودانو ئەوانە دەیانپەرستن، ناتوانن ببنە تكاكار مەگەر كەسانێك كەبەڕاستیو زانینەوە شایەتی بدەن. ﴿وَلَا يَمْلِكُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ﴾ واتە: ئەو شتانەی غەیری خودان لە بتو دارو بەردو شتی تر، ﴿ٱلشَّفَٰعَةَ﴾ ناتوانن تكایان بۆ بكەن، ﴿إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ئەمە ئیستیسنای مونقەتیعە واتە: بەڵام كەسێك بە ڕاستیو زانینەوە شایەتی بدات،ئەوەئەوكەسەتكاكەی لەلای خودا سودی دەبێت بەئیزنی خۆی.

دان پیانانی بتپەرستان كە تەنها خودا وەدیهێنەرە

پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ﴾ ئەگەر لە خۆیان بپرسن، كێ ئەوانی وەدی هێنا دەڵێن: خودا. دەی چۆن لە هەق كەلا دەبن. واتە: ئەگەر پرسیار بكەی لەو بتپەرستانە كە هاوەڵیان بۆ خودا داناوە لەگەڵ خودا دەیپەرستن: ﴿مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ﴾ دان پێدا دەنێن كە خودا وەدی هێنەری هەموو شتەكانە هیچ كەس هاوەڵی نەبووە لە دروستكردنیاندا. كەچی غەیری خودا دەپەرستن لەگەڵ خودا كە هیچیان بە دەست نیەو توانای هیچ شتێكیشیان نیە. ئەوانە زۆر نەفامو كەم ئاوەزو بێ عەقڵن بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ﴾ دەی چۆن لە ڕاستی لا دەدەنو شوێنی ناكەون.

نزاو پاڕانەوەی پێغەمبەر(ﷺ) لە لای خودا

خـوای گـەورە دەفـەرموویّت: ﴿وَقِيلِهِۦ يَـٰرَبِّ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ قَوۡمٞ لَّا يُؤۡمِنُونَ﴾ نـزای ئـەویش کـە: ئـەی پەروەرندەی من! ئەمانە دەستە خەڵکێکن ئامادە نـین بـڕوا بێـنن. واتـە: پێغەمبـەر فـەرمووی:(قِيلِـهِ) واتە: شکاتیەت کرد لای خودا لە گەلەکەی ئەوانەی کە بڕوایـان پـێ نـەدەکرد فـەرمووی: ئـەی خودایە ئەمانە خەڵکێکن باوەڕ ناهێنن. وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا فەرموویـەتی: ﴿وَقَالَ ٱلرَّسُولُ يَـٰرَبِّ إِنَّ قَوۡمِي ٱتَّخَذُواْ هَـٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ مَهۡجُورٗا﴾[1] واتە: وە پێغەمبەر(ﷺ) وتی: ئەی پـەروەردگارم! بـە ڕاسـتی قەومەکەم(قورەیش) ئەم قورئانەیان واز لێ هێناوەو گوێی پێ نادەن. ئەمـەی کـە وتمـان قـسەی ئیبنـو مەسعودو موجاهیدو قەتادەیەو ئیبنو جەریریش هەر بەو شێوەیە تەفسیری کردووە.[2] بوخـاری دەڵێـت عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود– (ڕەزای خوای لێ بێت) ئـەم ئایەتـەی بـەم شـێوەیە خوێندووەتـەوە:(وقـال الرّسـول يـا ربّ).[3] موجاهیـد لـەم ئایەتـەدا: ﴿وَقِيلِهِۦ يَـٰرَبِّ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ قَوۡمٞ لَّا يُؤۡمِنُونَ﴾ دەڵێـت: خـوای گەورە قسەێ پێغەمبەر ئەگێڕێتەوە[4]. قەتادە دەڵێـت: ئەمـە نـزای پێغەمبـەرە(ﷺ) لـە هۆزەکـەی لای خودا.[5] ﴿فَٱصۡفَحۡ عَنۡهُمۡ﴾ واتە: واز لەو بتپەرستانە بێنە، ﴿وَقُلۡ سَلَـٰمٞ﴾ واتە: تـۆ وەك ئەوانـە کـە قـسەی خراپت لەگەڵ دەکەن. وەڵامیان مەدەرەوە. گوزەران بکە لەگەڵیان بڵێ ئێستە هیچ ترسێکتان نـەبێتو ئەمین بن، ﴿فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ﴾ واتە: بەم زووانە دەزانن. ئەمە هەڕەشەیەك بوو لە لایەن خـوداوە بۆیـان. بۆیە خوای گەورە سزای دانو ئاییـنی خۆی سەرخستو فـەرمانی دا بـە موسڵمانان کـە جیهـاد بکـەنو بچن بە گژ دوژمندا هەتا وای لێهات خەڵکی دەستەدەستە دەهاتن موسڵمان دەبـوونو ئـاییـنی ئیـسلام بڵاوەی کرد بە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوادا. والله أعلم.

---

[1] الفرقان(٣٠).

[2] الطبري(٢١/٦٥٦).

[3] فتح الباري(٨/٤٣١).

[4] الطبري(٢١/٦٥٦).

[5] الطبري(٢١/٦٥٦).

تەفسیری سورەتی(الدخان)

لە مەككەدا هاتووەتە خوارەوە

رێزی سورەتی(الدخان)

لە موسنەدی بەزاردا لە ڕیوایەتی ئەبی توفەیلدا عامری كوڕی واسلە و لە زەیدی كوڕی حاریسەوە كە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی بە ئیبنو صەیاد: (من شتێكم بۆ لە دڵ گرتووی ئەو شتە چیە؟) پێغەمبەری خودا(ﷺ) سورەتی(الدخان) لێ بەدڵ گرتبوو، ئیبنو صەیاد وتی:(هو الدخ) واتە: ئەوە دووكەڵە. پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(إخسأ ماشاء الله كان) واتە: چغە! ئەوەی خودا مەیلی لێ بوو بێت بووە). پاشان ڕۆیشت[1].

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿حمٓ ﴿١﴾ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ فِى لَيْلَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ ۚ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ﴿٣﴾ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ﴿٤﴾ أَمْرًا مِّنْ عِندِنَآ ۚ إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٥﴾ رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٦﴾ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَآ ۖ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٧﴾ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۖ رَبُّكُمْ وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾﴾

هاتنەخوارەوەی قورئان لە شەوی قەدردا

خوای گەورە باسی قورئان دەكات كە لە شەوێكی پیرۆزدا ڕەوانەی كردووە كە ئەو شەوەیش، شەوی قەدرە. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ فِى لَيْلَةِ ٱلْقَدْرِ﴾[2] واتە: بێگومان ئێمە قورئانمان ناردە خوارەوە لە شەوی بەفەڕو بەڕێزدا. وە لێرەشدا دەفەرمووێت: ﴿حمٓ﴾ حا، میم، ﴿وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ﴾ بەم كتێبەی هەموو شت ڕوون دەكاتەوە. ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ فِى لَيْلَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ ۚ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ﴾ لە شەوێكی پڕ لە پیتو پیرۆزیدا ئێمە ناردوومانەتە- خوار ئێمە ویستمان ترس وەبەر مەردم بێنین. وە ئەم هاتنەخوارەوەش لە مانگی ڕەمەزاندا بوو وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلْقُرْءَانُ﴾[3] واتە: مانگی ڕەمەزان مانگێكە قورئانی تێدا نێردراوەتە خوارەوە. ئەو فەرموودانەی كە لە بارەیەوە هاتبوو باسمان كرد لە سورەتی(البقرة)دا پێویست ناكات

---

[1] الطبري(٥/٨٨).

[2] القدر(١).

[3] البقرة(١٨٥).

لێرەدا دووبارەی بکەینەوە. وە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ﴾ واتە: مەردممان ئاگاگار کردەوە کە چی بە سوودە بۆیان چیش خراپە بۆیان بۆ ئەوەی ببێتە بەڵگەو نیشانەی خودا لەسەر بەندەکانی. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ﴾ هەر لەوێشدا هەر کارێکی سەبارەت بە کارزانی لێك جیاکرایەوە. واتە: لە شەوی قەدردا لە(لوح المحفوظ) هەر کارێك کە پەیوەندە بە فەرمانی ئەو ساڵە جیا دەکرێتەوە دەدرێتە ئەو فریشتانەی کە نووسینی ئەو کارانەیان پێ سپێردراوە. لە تەواوبوونی ژیانو بژێویو هەتا دوایی. هەر بەم شێوەیە ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عومەرو موجاهیدو ئەبو مالكو زەححاك و کەسانی تریشەوە لە پێشینەکان[1]. ﴿حَكِيمٍ﴾ واتە: زۆر پتەو کە ناگۆڕێتو لانابرێت. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَمْرًا مِّنْ عِندِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾ فەرمانەو لە لایەن ئێمەوەیە ئێمە ڕاسپاردە دەنێرین. واتە: هەرچی دەبێت خودا دەیکاتو ئەوەیشی کەڕەوانەی دەکات بە فەرمانو ئیزنی ئەوەو ئاگای لێییەتی، ﴿إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾ واتە: ئێمە ڕاسپاردە دەنێرین بۆ خەڵکی بۆ ئەوەی ئایەتەکانی خوا بخوێنیتەوە بۆیان بە ڕوونیو ئاشکرا. چونکە ئەمە زۆر پێویست بوو بۆ مەردم. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ بەزەیییەکە لە لایەن پەروەردگارتەوە، هەر خۆی بیسەرو زانایە. ﴿رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ﴾ پەروەرێنی ئاسمانەکانو زەمینەو هەرچی لەناویاندایە، ئەگەر باوەڕتان هەیە. واتە: ئەو کەسەی کە قورئانی ناردە خوارەوە. هەر ئەویش پەروەرێنی ئاسمانەکانو زەمینەو وەدیهێنەرو خاوەنیانەو خاوەنی ئەوەیشە کە لەناویاندایە. ﴿إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ﴾ ئەگەر بەڕاستی بڕواتان هەیە. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ﴾ لە غەیری ئەو هیچ شت بۆ پەرستن ناشێت، گیان وەبەر بوونەوەر دێنێتو دەشمرێنێت. ئەو ئێوەی پەروەردە کردو پەروەرندەی باوانی پێشینەشتانە. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾[2] واتە:(ئەی موحەممەد (ﷺ)) بڵێ: ئەی خەڵکینە ! بە ڕاستی من پێغەمبەری خوام بۆ ئێوە هەمووتان ئەو(خوایەی) کە تەنها بۆ ئەوە موڵکایەتی هەموو ئاسمانەکانو زەوی و هیچ پەرستراوێك نیە جگە لەو دەژێنێتو دەمرێنێت.

---

[1] الطبري(٢٢/٩).

[2] الاعراف(١٥٨).

﴿بَلۡ هُمۡ فِي شَكّٖ يَلۡعَبُونَ ٩ فَٱرۡتَقِبۡ يَوۡمَ تَأۡتِي ٱلسَّمَآءُ بِدُخَانٖ مُّبِينٖ ١٠ يَغۡشَى ٱلنَّاسَۖ هَٰذَا عَذَابٌ
أَلِيمٞ ١١ رَّبَّنَا ٱكۡشِفۡ عَنَّا ٱلۡعَذَابَ إِنَّا مُؤۡمِنُونَ ١٢ أَنَّىٰ لَهُمُ ٱلذِّكۡرَىٰ وَقَدۡ جَآءَهُمۡ رَسُولٞ مُّبِينٞ ١٣ ثُمَّ تَوَلَّوۡاْ عَنۡهُ
وَقَالُواْ مُعَلَّمٞ مَّجۡنُونٌ ١٤ إِنَّا كَاشِفُواْ ٱلۡعَذَابِ قَلِيلًاۚ إِنَّكُمۡ عَآئِدُونَ ١٥ يَوۡمَ نَبۡطِشُ ٱلۡبَطۡشَةَ ٱلۡكُبۡرَىٰٓ إِنَّا
مُنتَقِمُونَ ١٦﴾

ترساندنی بتپەرستان لەو ڕۆژەی کە ئاسمان دووکەڵێکی لێ پەیدا دەبێت

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿بَلۡ هُمۡ فِي شَكّٖ يَلۡعَبُونَ﴾ کەچی هێشتا هەر لەناو دوو دڵیدان و گەمە دەکەن. واتە: ئەو بتپەرستانە هەر لە گومان و دوو دڵیدا بوون کاتێك کە ڕاستیان بۆ هات هەر باوەڕیان پێ نەدەکرد پاشان خودای مەزن هەڕەشەیان لێ دەکات و دەیانترسێنێت و دەفەرموێت: ﴿فَٱرۡتَقِبۡ يَوۡمَ تَأۡتِي ٱلسَّمَآءُ بِدُخَانٖ مُّبِينٖ﴾ چاوەڕوانی ئەو ڕۆژە بە ئاسمان دوکەڵێکی ئاشکرای لێ پەیدا دەبێت. مەسروق دەڵێت: ڕۆیشتینە مزگەوت. واتە: مزگەوتی کوفە لە لای دەرگاکانی کیندەوە لەو کاتەدا پیاوێك باسی ئەم ئایەتەی دەکرد بۆ هاوەڵەکانی: ﴿فَٱرۡتَقِبۡ يَوۡمَ تَأۡتِي ٱلسَّمَآءُ بِدُخَانٖ مُّبِينٖ﴾ دەیوت: دەزانن ئەم دوکەڵە چیە؟ ئەو دوکەڵەیە کە لە ڕۆژی قیامەتدا دێت کە دەچێتە گوێ و چاوی دووڕووەکانەوە و خاوەن باوەڕانیش تووشی دەبن وەك هەڵامەت. دەڵێت: چوینە لای ئیبنو مەسعودو ئەو باسەمان بۆ گێڕایەوە. پاڵی دابووەوە ڕاچڵەکی و ناڕەحەت بوو پاشان دانیشت و وتی: خوای گەورە فەرموویەتی بە پێغەمبەرەکەتان(ﷺ): ﴿قُلۡ مَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٖ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُتَكَلِّفِينَ﴾[1] واتە:(ئەی موحەممەد (ﷺ)) بڵێ من هیچ کرێ و پاداشتێکم لەسەر گەیاندنی ئەم ئایینە لە ئێوە داوا ناکەم و من لەو کەسانەش نیم کە درۆ هەڵبەستم و زۆر لە خۆم بکەم. واتە: من هیچ پاداشتێکم لە ئێوە ناوێ و لەوانەیش نیم کە درۆ بە دەم خوداوە هەڵدەبەستن. ئەوە لە زانینەوەیە کاتێك پیاوێك شتێك نازانێت بڵێ خودا دەزانێت. ئێستا ئەو باسەتان بۆ دەگێڕمەوە. کاتێك قورەیشیەکان باوەڕیان نەدەهێناو بە گوێی پێغەمبەریان(ﷺ) نەدەکردو سەرپێچیان دەکرد. پێغەمبەر(ﷺ) دوعای لێ کردن کە قات و قڕی و برسیەتی بێنێت بەسەریاندا وەك ئەو قات و قڕیەی زەمانی یوسف پێغەمبەر(سەلامی خوای لێ بێت) تووشی گرانی و برسیەتی بوون. هەتا وایان لێ هات، مردارەوەبووو ئێسقانیان دەخوارد، لە برساندا وایان لێ هاتبوو سەریان بەرز دەکردەوە بۆ ئاسمان دوکەڵ نەبێت هیچیان نەدەبینی.[2] وە لە

[1] ص(٨٦).

[2] مسلم(٤/٢١٥٥).

ڕیوایەتێکی تردا هاتووە: وایان لێ هاتبوو کە کەسێکیان سەیری ئاسمانی دەکرد لە نێوان خۆیو ئاسمان وەك دوکەڵ ببینێت وابوو لە برسیەتیو نارەحەتیدا.[1] خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَٱرۡتَقِبۡ يَوۡمَ تَأۡتِي ٱلسَّمَآءُ بِدُخَانٖ مُّبِينٖ ﴿١٠﴾ يَغۡشَى ٱلنَّاسَۖ هَٰذَا عَذَابٌ أَلِيمٞ﴾ ئازارێکی زۆر بە ژانەو هەموو خەڵکی دادەپۆشێت. هاتن بۆ لای پێغەمبەری خودا(ﷺ) وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ) داوای باران بارین بکە لە خودا بۆ موزەڕ ئەوەتا لەناو چوون. پێغەمبەر(ﷺ) داوای لە خودا کرد بۆیان کە بارانیان بۆ ببارێنێت. بارانیان بۆ باریو ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە: ﴿إِنَّا كَاشِفُواْ ٱلۡعَذَابِ قَلِيلًاۚ إِنَّكُمۡ عَآئِدُونَ﴾ ئیبنو مەسعود(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو جەزرەبەیان لەسەر لادەچێت. ئەوانەی کە باوەڕیان هێنا. کاتێك کە تووشی خۆشگوزەرانی بوون گەڕانەوە سەر لاساریەکەی خۆیانو خوای گەورە ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە: ﴿يَوۡمَ نَبۡطِشُ ٱلۡبَطۡشَةَ ٱلۡكُبۡرَىٰٓ إِنَّا مُنتَقِمُونَ﴾[2] ئیبنو مەسعود دەڵێت: پێنج نیشانە تێپەڕیون: دوکەڵو ڕۆژی بەدرو ڕۆمو کوشتاری بەدرو لەتبوونی مانگ، ئەم فەرموودەیە لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە.[3] ئیمامی ئەحمەدیش ڕیوایەتی کردووە لە موسنەدەکەیدا وە لە لای تیرمیزیو نەسائیش بەو مانایە هێناویانە. ئیبنو جەریر و ئیبنو ئەبی حاتەم لە چەند ڕێگاوە لایانە.[4] ئیبنو مەسعود هاوڕایە لەگەڵ کۆمەڵێك لە زانا پێشینەکان وەك موجاهیدو ئەبول عالیەو ئیبراهیمی نەخەعیو زەححاك و عەتیەی عەوفی کە ئەو دوکەڵە ڕابوردووەو نەماوە.[5] ئیبنو جەریریش هەمان بۆچوونی هەیە. وە لە فەرموودەی ئەبو سورەیمەوە حوزەیفەی کوڕی ئەسیدی غەفاریەی(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(قیامەت هەڵناسێت هەتا دە نیشانە دەبینن: دەرکەوتنی ڕۆژ لە ڕۆژئاواوەو دوکەڵو گیاندارەکەو(الدّابة) دەرچوونی یەئجوجو مەئجوجو دەرکەوتنی عیسای کوڕی مەریەمو دەججالو سێ ڕۆچوونی زەمین کە ڕۆچوونێکی لە ڕۆژهەڵاتو ڕۆچوونێکی لە ڕۆژئاواو ڕۆچوونێکی تریش لە نیوەدوورگەی عەرەبو ئاگرێك کە دەردەکەوێت لەناو یەمەن کۆچ دەکات بە خەڵکەکەی کۆیان دەکاتەوە لە هەر شوێنێك بن لەگەڵیانەو بۆ هەر شوێنێك بڕۆن لەگەڵیان دەچێت). تەنها موسلیم لە سەحیحەکەیدا هێناویەتی.[6] وە لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە کە

---

[1] مسلم(٤/٢١٥٦).

[2] فتح الباري(٨/٤٣٤).

[3] فتح الباري(٨/٤٣٤).

[4] احمد(١/٣٨٠)، تحفة الأحوذي(٩/١٣٣)، النسائي في الكبرى(٦/٤٥٥)، الطبري(٢٢/١٣/١٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[5] الطبري(٢٢/١٦).

[6] مسلم(٤/٢٢٢٥).

پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی بە ئیبنو صەیاد: (من شتێکم بۆ لەدڵ گرتووی) وتی:(هو الدخ) ئەوە دوخە واتە: دوکەڵ، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی:(چفە سا ئیتر بێدەنگ بەو قسە مەکە و لەسەری مەچۆ)، دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ): ﴿فَٱرۡتَقِبۡ يَوۡمَ تَأۡتِي ٱلسَّمَآءُ بِدُخَانٖ مُّبِينٖ﴾ی لە دڵ گرتبوو بۆی.[1] ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە ئەمە شتێکی چاوەڕوان کراوە کە ڕوودەدات. ئیبنو صەیادیش لە ڕێگای فالگرەکانەوە لەسەر زمانی جنۆکە ئەوەی وەرگرتبوو کە قسە تەواو ناکەن و لێی دەبڕن لەبەر ئەوە ئیبنو سەیاد وتی(ئەوە دوخە) واتە: ئەوە دوکەڵە تا لەوێدی پێغەمبەری خودا(ﷺ) باش ناسی کە مادەیەکی شەیتانیە بۆیە فەرمووی:(إخسأ فلن تعدو قدرتك) واتە: چفە، ئیتر بێدەنگ بەو قسە مەکەو زیاد لەسەری مەڕۆ. فەرموودەی زۆر ڕیوایەت کراوە لە فەرموودەی مەرفوعو مەوقوف لە سەحیحەکانو غەیری ئەوانیشدا کە دڵنیامان دەکاتو بەڵگەی بەهێزیش هەیە کە دوکەڵ لەو نیشانانەیە کە چاوەڕوان دەکرێت، وەك دیارە قورئانیش هەر وا دەفەرموێت، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَٱرۡتَقِبۡ يَوۡمَ تَأۡتِي ٱلسَّمَآءُ بِدُخَانٖ مُّبِينٖ﴾ واتە دیارو ئاشکرا دەبێت کە هەموو کەسێك چاوی پێی دەکەوێت. ئەمە وەڵامە بۆ ئەو تەفسیرەی کە ئیبنو مەسعود کردوویەتی کە ئەوە خەڵکانێك بووە کە دوکەڵیان بینیوە لەبەر زۆر ناڕەحەت بوون لە برسانداو هلاك بوونیان بەو شێوەیان بەسەرهاتووە. خوای گەورەیش دەفەرموێت: ﴿يَغۡشَى ٱلنَّاسَ﴾ واتە: خەڵکی دادەپۆشێتو داگیریان دەکات. خۆ ئەگەر ئەو ڕوانینە خەیاڵی بووایەو تایبەت بووایە بە بتپەرستەکانی خەڵکی مەککە نەدەوترا: ﴿يَغۡشَى ٱلنَّاسَ﴾، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿هَٰذَا عَذَابٌ أَلِيمٞ﴾ ئەمە ئازارێکی زۆر بە ژانە. واتە ئەوەیان پێ دەوترێت بۆ سەرزەنشتو دلگران کردنیان. وەك ئەو ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَوۡمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ١٣ هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ﴾[2] واتە: ڕۆژێك پاڵیان پێوە دەنرێت بەرەو ئاگری دۆزەخ چۆن پاڵ پێوەنانێك، (پێیان دەوترێت) ئەمە ئەو ئاگرەیە کە ئێوە بە درۆتان دەزانی. یان بە یەکتر دەڵێن: ئەمە ئەو ئاگرەیە کە ئێوە بڕواتان پێ نەدەکرد. پاشان خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿رَّبَّنَا ٱكۡشِفۡ عَنَّا ٱلۡعَذَابَ إِنَّا مُؤۡمِنُونَ﴾ ئەی پەروەردگاری هەموومان ئەو سزایەمان لەسەر لابە، ئێمە باوەڕمان هێنا. واتە: خوانەناسان کاتێك بە چاوی خۆیان ئەو ئازارە بە ژانە دەبینن و دەچنە ناوی داوا دەکەن لە خودا کە لەسەریان لا ببات، ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای

[1] فتح الباري(٣/٢٥٨)، مسلم(٤/٢٢٤٠).

[2] الطور(١٣-١٤).

خاوەن تۆڵە دەفەرموویّت: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُواْ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُواْ يَٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾[1] واتە: وە ئەگەر بیانبینیت کاتێك کە لەسەر قەراغی دۆزەخ وەستێنراون کە دەڵێن خۆزگە دەگەڕێنرواینەوە بۆ دنیاو بەڵگەکانی پەروەردگارمان بە درۆ نەدەزانی و لە بڕواداران دەبووین. ئەم ئایەتەش کە خودا دەفەرموویّت: ﴿وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ ٱلْعَذَابُ فَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ رَبَّنَآ أَخِّرْنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ ٱلرُّسُلَ أَوَلَمْ تَكُونُوٓاْ أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ﴾[2] واتە: وە(ئەی موحەممەد (ﷺ)) خەڵکی ئاگادار بکەو بترسێنە لەو ڕۆژەی کە سزایان بۆ دێت ئینجا ئەوانەی کە ستەمیان کردووە دەڵێن ئەی پەروەردگارمان بۆ ماوەیەکی کەم دوامان بخە تا وەڵامی بانگەوازەکەت بدەینەوەو شوێنی پێغەمبەران بکەوین، ئەی ئێوە نەبوون پێشتر سوێندتان خوارد کە هەرگیز لەناو ناچن. وە هەر بەو شێوەیە خوای گەورە لێرەدا دەفەرموویّت: ﴿أَنَّىٰ لَهُمُ ٱلذِّكْرَىٰ وَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ﴾ کوا ئەوانە گوێ لە ئامۆژگاری دەگرن؟ پێغەمبەرێك هاتە لایان، هەموو شتی تێگەیاندن. ﴿ثُمَّ تَوَلَّوْاْ عَنْهُ وَقَالُواْ مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ﴾ پاشان ڕوویان لێ وەرگێڕاو وتیان: فێرکراوو شێتە. خوای گەورە دەفەرموویّت: ئەوانە چۆن گوێ لە ئامۆژگاری دەگرن. ئێمە پێغەمبەرمان بۆ ناردن و پەیامی ئێمەی بۆ ڕوون کردنەوەو هەڕەشەی لێ کردن ئەگەر بە گوێی نەکەن کەچی پشتیان تێکردو شوێنی نەکەوتن و باوەڕیان پێ نەکردو وتیان فێرکراوەو شێتە. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خودا دەفەرموویّت: ﴿يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ ٱلْإِنسَٰنُ وَأَنَّىٰ لَهُ ٱلذِّكْرَىٰ﴾[3] واتە: لەو ڕۆژەدا ئینسان(کردەوەی خۆی) بیر دەکەوێتەوە بەڵام ئەو بیرکەوتنەوەیە چ سودێك بەو دەگەیەنێت. ئەم ئایەتەش کە خوای گەورە دەفەرموویّت: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ فَزِعُواْ فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُواْ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِهِۦ وَأَنَّىٰ لَهُمُ ٱلتَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ﴾[4] واتە:(ئەی موحەممەد(ﷺ))ئەگەر دەبینی کاتێك(بێباوەڕان) زۆر دەترسن ئینجا بە هیچ جۆرێك ڕزگاربوونیان نیەو لە شوێنێکی نزیك(دۆزەخەوە) دەبرێن بۆ ناوی، لەو کاتەدا دەڵێن باوەڕمان هێنا بەو(قورئانە) چۆن(باوەڕیان) دەست دەکەوێت لە شوێنێکی دوورەوە. خوای گەورە دەفەرموویّت: ﴿إِنَّا كَاشِفُواْ ٱلْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَآئِدُونَ﴾ ئێمە تا ماوەیەکی کەم، ئەم سزایە وەلا

---

[1] الانعام(٢٧).

[2] ابراهيم(٤٤).

[3] الفجر(٢٣).

[4] سبأ(٥١_٥٢).

دەنێین، ئێوە دەگەڕێنەوە سەر ڕێی پێشووتان. واتە: ئەگەر ئەو سزاتان لەسەر لابەین و بتانبەینەوە بۆ سەر دنیا، دەگەڕێنەوە سەر ڕێی پێشووتان و دەست دەکەنەوە بە بێ دینی و باوەڕ نەهێنان. وە ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَوۡ رَحِمۡنَٰهُمۡ وَكَشَفۡنَا مَا بِهِم مِّن ضُرّٖ لَّلَجُّواْ فِي طُغۡيَٰنِهِمۡ يَعۡمَهُونَ﴾[1] واتە: وە ئەگەر ڕەحم بەوان (بتپەرستانی قورەیش) بکەین و ئەو ناخۆشی و بەڵایەی لەسەریان بوو لاییەین و هەڵیگرین(کە بریتی بوو لە برسێتی بۆ ماوەی حەوت ساڵ) (نەك بیر ناکەنەوە)، بەڵکو بێگومان لە سەرکەشی خۆیان ڕۆدەچن و بە سەرگەردانی دەمێننەوە. وەك ئەم ئایەتەش کە دەفەرمووێت: ﴿وَلَوۡ رُدُّواْ لَعَادُواْ لِمَا نُهُواْ عَنۡهُ وَإِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ﴾[2] واتە: وە ئەگەر بگەڕێنرێنەوە(بۆ دنیا) بێگومان دووبارە دەگەڕێنەوە بۆ ئەو کارانەی کە لێیان قەدەغەکرابوو وە بە ڕاستی ئەوانە درۆزنن.

ماناى هەڵمەتە گەورەکە(البطشة الكبرى)

خوای گەورەدەفەرمووێت: ﴿يَوۡمَ نَبۡطِشُ ٱلۡبَطۡشَةَ ٱلۡكُبۡرَىٰٓ إِنَّا مُنتَقِمُونَ﴾ ئەو ڕۆژە هەڵمەتە گەورەکە دەکەین، ئێمە تۆڵە دەکەینەوە. ئیبنو مەسعود مانای ﴿ٱلۡبَطۡشَةَ ٱلۡكُبۡرَىٰٓ﴾ی بە ڕۆژی بەدر تەفسیر کردووە.[3] ئەمە قسەی کۆمەڵێك زانایشە کە لەسەر ڕاکەی ئیبنو مەسعودن لەسەر ئەو تەفسیرە کە بۆ(الدخان) کردی لە پێشەوە. هەمیسان ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە لە ڕیوایەتی عەوفیەوە لە ئیبنو مەسعودەوە.[4] وە لە ئوبەی کوڕی کەعبیشەوە[5]. کە هەڵیش دەگرێت وابێ. بەڵام ڕوونترو دیارتر ئەوەیە کە هەڵمەتە گەورەکە ڕۆژی قیامەتە، هەرچەندە ڕۆژی (بەدر)یش ڕۆژی هەڵمەتە گەورەکەیە. ئیبنو جەریر دەڵێت: یەعقوب بۆی گێڕامەوە، ئیبنو عولەییە بۆی گێڕامەوە کە خالیدی حەزاء بۆی گێڕاینەوە لە عیکریمەوە دەڵێت: ئیبنو عەباس دەڵێت: ئیبنو مەسعود دەڵێت: ﴿ٱلۡبَطۡشَةَ ٱلۡكُبۡرَىٰٓ﴾ ڕۆژی بەدرەو منیش دەڵێم: ئەو ڕۆژە ڕۆژی قیامەتە. ئەمە سەنەدەکانی ڕاستە لە ئیبنو عەباسەوە. حەسەنی بەسری و عیکریمەیش هەر وا دەڵێن لە ڕاسترین ئەو ڕیوایەتانە لە ئیبنو عەباسەوە، والله أعلم.

﴿وَلَقَدۡ فَتَنَّا قَبۡلَهُمۡ قَوۡمَ فِرۡعَوۡنَ وَجَآءَهُمۡ رَسُولٞ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ أَنۡ أَدُّوٓاْ إِلَيَّ عِبَادَ ٱللَّهِۖ إِنِّي لَكُمۡ رَسُولٌ أَمِينٞ
﴿١٨﴾ وَأَن لَّا تَعۡلُواْ عَلَى ٱللَّهِۖ إِنِّيٓ ءَاتِيكُم بِسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٖ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عُذۡتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمۡ أَن تَرۡجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِن لَّمۡ تُؤۡمِنُواْ لِي

---

[1] المؤمنون(٧٥).
[2] الانعام(٢٨).
[3] الطبري(٢٢/٢٢).
[4] الطبري(٢٢/٢٢).
[5] الطبري(٢٢/٢٣).

فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِى لَيْلًا إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ
رَهْوًا ۖ إِنَّهُمْ جُندٌ مُّغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ تَرَكُوا۟ مِن جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا۟ فِيهَا
فَٰكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ ۖ وَأَوْرَثْنَٰهَا قَوْمًا ءَاخَرِينَ ﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَآءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا۟ مُنظَرِينَ ﴿٢٩﴾
وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِن فِرْعَوْنَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَالِيًا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ
اخْتَرْنَٰهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى الْعَٰلَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَءَاتَيْنَٰهُم مِّنَ الْءَايَٰتِ مَا فِيهِ بَلَٰٓؤٌا۟ مُّبِينٌ ﴿٣٣﴾﴾

باسی موساو فیرعەون و ڕزگاربوونی تۆرمەی ئیسرائیل

خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَآءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ﴾ ئێمە هۆزی فیرعەونیشمان بەر لەمان تاقی کردەوەو پێغەمبەرێکی بەڕێزمان هاتە لایان. واتە: پێش ئەم بتپەرستانە ئێمە هۆزی فیرعەونمان تاقی کردەوە کە قیبتیەکان بوون لە میسر، ﴿وَجَآءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ﴾ پێغەمبەرێکی بەڕێزمان هاتە لایان کە موسا بوو(سەلامی خوای لیّ بێت). وە دەفەرموویت: ﴿أَنْ أَدُّوٓا۟ إِلَىَّ عِبَادَ اللَّهِ ۖ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ﴾ بەندەکانی خودا بە من بسپێرن، من بۆ ئێوە پێغەمبەرێکی جیّ باوەڕم. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ۖ قَدْ جِئْنَٰكَ بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكَ ۖ وَالسَّلَٰمُ عَلَىٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰٓ﴾[1] واتە: وە نەوەی ئیسرائیل بەرەلا بکە(با بێن) لەگەڵ ئێمەداو ئازارو سزایان مەدە بە ڕاستی ئێمە لە لایەن پەروەردگارتەوە بەڵگەو موعجیزەمان بۆ هێناوی سڵاویش لەسەر کەسێك بێت کە شوێن ڕێگای ڕاستی دەکەوێت. وە دەفەرموویت: ﴿إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ﴾ من پێغەمبەرێکم لەوەی بۆتان باس دەکەم جێی متمانەم. خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿وَأَن لَّا تَعْلُوا۟ عَلَى اللَّهِ ۖ إِنِّىٓ ءَاتِيكُم بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ﴾ لە بەرامبەر خودا خۆتان بە زلتر مەبینن، من بۆ ئێوە نیشانەیەکی ئاشکرام. واتە: خۆتان بە گەورەتر مەزانن لە بەرامبەر ئایەتەکانی خوداو باوەڕهێنان بە بەڵگە ئاشکراکانی. وەك لەم ئایەتەدا کە خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِى سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾[2] واتە: بە ڕاستی ئەوانەی خۆ بەزل دەزانن کە بمپەرستن لەمەوپاش بەسەرشۆڕی دەچنە دۆزەخەوە. ﴿إِنِّىٓ ءَاتِيكُم بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ﴾ واتە: بە

---

[1] طه(٤٧).

[2] الغافر(٦٠).

نیـشانەی دیارو ئاشـکرا کـە خـوای گـەورە ناردوویـەتی. وە دەفـەرموویّت: ﴿وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَن تَرْجُمُونِ﴾ من بە پەروەریّنی خۆمو ئیّوە پەنا دەبەم لەوە بمکوژن. ئیبنـو عـەباسو ئـەبو سـالّح دەلّیّن: لیّدان بە زمان کە قسە پیّ وتنو جویّن دانـە.[1] قـەتادە دەلّیّت: لیّدانو بـەردباران کردنـە. واتـە: پـەنا دەبەم بەو خودایەی کە منو ئیّوەی دروست کردووە کە بە خراپە لەگەلّم مامەلّە بکەن بە قسە یان بە کردار.[2] ﴿وَإِن لَّمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ﴾ ئەگەر باوەڕیشم پیّ ناکەن، خۆتانم لیّ دوور بخەنەوە. واتە: پەلامارم مەدەنو وازم لیّ بیّنن با ئیّمەو ئیّوە ئاشتی بکەین تا خودای گەورە بڕیاریّکمان بۆ دەدات. کاتیّك کە موسا ماوەیەکی زۆر لەناویاندا مایەوەو زۆر لە نیشانەکانی خـودای نیـشان دان لـە بـاتی ئـەوەی بـاوەڕ بیّنن زیاتر بەرەو بیّدینیو لاساری دەڕۆیشتن. بۆیە موسـا داوای کـرد لـە خـودا کـە سزایان بـدات وەك خــوای گــەورە دەفــەرموویّت: ﴿وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَن سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا﴾[3] واتـە: وە موسـا وتـی: ئـەی پـەروەردگارمان! بـە ڕاستی تۆ بەخشیوتە بە فیرعەونو کۆمەلّەکەی هۆکاری ڕازانەوەو جوانیو مالّو سـامانی زۆر لـە ژیـانی دنیادا، ئەی پەروەردگارمان! بۆ ئەوەی خـەلّك گومڕا بکـەن لـە ڕیّگـای تـۆ ئـەی پـەروەردگارمان! لـە ناویان بەرەو مەهیّلّە مالّو سامانیان دلّەکانیان ڕەش بکـات چـونکە بـڕوا نـاهیّنن هـەتا دەبیـنن سزای ئازاردەر،(خوای گەورە) فەرمووی بیّگومان داوای هەردووکتان وەرگیرا جا خۆڕاگرو بەردەوام بن(لەسەر ئـاییـنی خـودا). هـەر بـەم شـیّوەیەش خـوای گـەورە لیّـرەدا فەرموویـەتی: ﴿فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ﴾ دواجار هانای بۆ پەروەرندەی خۆی هیّنا. کە ئەوانە کۆمەلّیّکی تاوانبارن. ئا لەو کاتەدا خـودا فەرمانی دا بە موسا کە لەگەلّ نەوەی ئیسرائیل لەناو ئـەوا تـا دەرچـنو بـڕۆن. هـیچ پـرسو ڕایـەك بـە فیرعـەون نەکـەنو گـویّی پـیّ نـەدەن. بۆیـە خـوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ﴾ سا تۆ لەگەلّ ئەم عەبدانەی من بە شەو بڕۆ چونکە ئەوان بە دواتان دەکـەون. وەك خـودا لـە ئایەتیّکی تردا دەفـەرموویّت: ﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَّا

---

[1] الطبري(٢٢/٢٦).

[2] الطبري(٢٢/٢٧).

[3] يونس(٨٨ـ٨٩).

تَخَٰفُ دَرَكًا وَلَا تَخۡشَىٰ ﴾[1] واتە: بە ڕاستی نیگامان نارد بۆ موسا کە بەندەکانم بە شەو ببە(و لە میصر دەرچن) ڕێگەیەکی وشکیان لە دەریادا(ئاوی نیل)دا بۆ بکەرەوە مەترسە(فیرعەون) پێت بگاتو مەترسە(لە خنکان لە دەریادا). وە لێرەدا دەفەرموێت: ﴿ وَٱتۡرُكِ ٱلۡبَحۡرَ رَهۡوًاۖ إِنَّهُمۡ جُندٞ مُّغۡرَقُونَ ﴾ بە ئارامی لە دەریاکە بپەڕەوە، کە ئەو لەشکرە خنکان. چونکە کاتێك موسا(سەلامی خوای لێ بێت) لە دەریاکە پەڕیەوە لەگەڵ نەوەی ئیسرائیل. موسا ویستی بە گاچۆنەکەی بکێشێت بە دەریاکەدا تا وەك خۆی لێ بێتەوە. بۆ ئەوەی ببێتە ڕێگر لە نێوان ئەوانو فیرعەوندا هەتا نەتوانن بگەن پێیان. خوای گەورە فەرمانی پێکرد کە وازی لێ بێنێت وەك خۆی چۆنە بمێنێتەوە. مژدەی بە موسا دا کە ئەو لەشکرە لەو دەریادا خنکاون. نە نیگەران بەو نە بترسە. ئیبنو عەباس(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: ﴿ وَٱتۡرُكِ ٱلۡبَحۡرَ رَهۡوًا ﴾ واتە: وازی لێ بێنە چۆن وەستاوە با وابێت.[2] موجاهید دەڵێت: ڕێیەکی وشكو برنگیان بۆ ڕەچاو بکە. واتە فەرمان مەدە ئاوەکە بچێتەوە شوێنی خۆی. وازی لێ بێنە هەتا هەموو دێنە ناوی.[3] عیکریمەو ڕەبیعی کوڕی ئەنەسو زەححاكو قەتادەو ئیبنو زەیدو کەعبی ئەحبارو سەماکی کوڕی حەربو کەسانی تریش هەر وایان وتووە.[4] پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ كَمۡ تَرَكُواْ مِن جَنَّٰتٖ وَعُيُونٖ ﴾ گەلێك کانیو باغاتیان لێ بەجێ مان. واتە: باغو باغات و ڕووبارو چاوانەی زۆریان بەجێ هێشت. ﴿ وَزُرُوعٖ وَمَقَامٖ كَرِيمٖ ﴾ فرە کێڵگەو کۆشكو سەرسەرای بەنرخیش. واتە: زۆر زەمینی کشتوکاڵیو کۆشكو تەلاری چاکیان بەجێ هێشت. موجاهیدو سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێن: ﴿وَمَقَامٖ كَرِيمٖ﴾ واتە: دوانگەکان(شوێنی بەرز بۆ قسەکردن).[5] ﴿ وَنَعۡمَةٖ كَانُواْ فِيهَا فَٰكِهِينَ ﴾ خێروبێرێکیش کە تێیدا لەوپەڕی خۆشیدا دەژیان. واتە: ژیانێك کە زۆر خۆش بوو تێیدا دەژیان بە ئارەزووی خۆیان حەزیان لە هەر خواردنێك بکردایەو هەر جلوبەرگێکی جوان لەبەریان دەکرد لەگەڵ ئەو هەموو سامانو دەسەڵاتەی کە لە وڵاتدا بوویان. هەمووی لە ماوەیەکی زۆر کەمدا لە دەستیان داو دنیایان بەجێ هێشتو بەرەو جەهەنەم بەڕێکەوتن کە چ جێگاو پاشەڕۆژێکی خراپە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ كَذَٰلِكَۖ وَأَوۡرَثۡنَٰهَا قَوۡمًا ءَاخَرِينَ ﴾ ئا بەم جۆرە دامان بە گەلێکی دیکە. واتە: دامان بە

---

[1] طه(٧٧).

[2] الدر المنثور(٧/٤١٠).

[3] الطبري(٢٢/٣٠).

[4] الطبري(٢٢/٣٠).

[5] الطبري(٢٢/٣٢).

نەوەی ئیسرائیل. وە دەفەرمووێت: ﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ وَمَا كَانُوا۟ مُنظَرِينَ﴾ نە ئاسمان شینی بۆ گێڕان، نە زەمینیش، هەر مۆڵەتیشیان پێ نەدرا. واتە: کردەوەی چاکیشیان نەبوو هەتا بەرەو ئاسمان بەرز بێتەوەو تا دلگران بێت بۆ نەمانیان‌و بۆیان بگری لەسەر زەمینیشدا پارچە زەمینێك نەبوو کە خواپەرستی تێدا بکەن هەتا زەمینیش شینیان بۆ بکات. بۆیە شایەنی ئەوە نەبوون کە مۆڵەت بدرێن لەبەر بێدینی‌و لاساری‌و ملهوڕیان. ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە دەڵێت: پیاوێك هاتە لای ئیبنو عەباس(ڕەزای خوای لێ بێت) وتی: ئەی ئەبو عەباس ئەم ئایەتەت بینیوە کە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ وَمَا كَانُوا۟ مُنظَرِينَ﴾ ئاخۆ ئاسمان‌و زەمین بۆ کەس دەگرین؟ ئیبنو عەباس وتی: بەڵێ. هیچ دروستکراوێك نیە مەگین دەرگایەکی لە ئاسماندا هەیە لەو دەرگاوە ڕۆزی بۆ دادەبەزێت‌و کردەوەکانیشی لەو دەرگاوە سەردەکەوێت. کاتێك خاوەن باوەڕ دەمرێت دەرگاکەی دادەخرێت(دەگیرێت) لەو ئاسمانەی کە کردەوەکانی لێ سەردەکەوت‌و ڕۆزی لێوە دادەبەزی. کاتێك کە دەمرێت‌و لە دەستی دەچێت دەگری بۆی. وە کاتێك شوێنی نوێژەکەی لەسەر زەمیندا چۆڵ دەبێت‌و جێی دەهێڵێت کە نوێژی تیا دەکردو یادی خودای تیا دەکرد بۆی دەگری. هۆزی فیرعەونیش هیچ پاشماوەیەکی چاکیان لەسەر زەمیندا نەبووەو هیچ چاکەیەکیشیان بەرز نەبووەتەوە بۆ لای خودا. نە ئاسمان بۆیان دەگری‌و نە زەمینیش شینیان بۆ دەکات.[1] عەوفی ڕیوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە بەم شێوەیە.[2] خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مِنَ ٱلْعَذَابِ ٱلْمُهِينِ﴾ تۆرمەی ئیسرائیلیشمان لەو ئازاری پڕ سووکایەتی ڕزگار کرد. ﴿مِن فِرْعَوْنَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَالِيًا مِّنَ ٱلْمُسْرِفِينَ﴾ لە فیرعەونێك کە خۆی زۆر بە زل دەزانی‌و لەوانە بوو کە لە ئەندازە دەردەچن. خوای گەورە منەت دەکات بەسەر تۆرمەی ئیسرائیلدا کە ڕزگاری کردن لەو داماوی‌و سەرشۆڕیەی تێیدا دەژیان بە دەست فیرعەونەوەو کردبوونی بە خزمەتکارو هەموو کارێکی گرانی پێ دەکردن بە سوك سەیری دەکردن. وە دەفەرمووێت: ﴿مِن فِرْعَوْنَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَالِيًا مِّنَ ٱلْمُسْرِفِينَ﴾ واتە: خۆی زۆر بە زل‌و خاوەن هێزو دەسەلات دەزانی. وەك ئەم ئایەتەی کە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِى ٱلْأَرْضِ﴾[3] واتە: بەڕاستی فیرعەون بەرزو زاڵ بوو لە

[1] الطبري(٢٢/٣٤).

[2] الطبري(٢٢/٣٥).

[3] القصص(٤).

زەوی(میصر)دا. وە لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمًا عَالِينَ﴾[1] واتە: بەلام خۆیان بە گەورە دانا(باوەڕیان نەهێنا)و ئەوان گەلێکی دەسەلاتدار بوون بەسەر خەلکیادا. واتە: لەوانە بوو کە لە ئەندازە دەردەچن. واتە: لە ئەندازە دەردەچوو لە فەرماندانیدا. ئەوەندە خراپ بوو بۆ خۆشی نەدەژیا. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدِ ٱخۡتَرۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ عِلۡمٍ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ ئەوانیشمان لە چاو هەموو خەلکی دنیادا بەڕێزتر گرت. موجاهید دەلێت: ﴿وَلَقَدِ ٱخۡتَرۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ عِلۡمٍ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ واتە: ئەوانمان هەلبژارد لەناو هەموو خەلکیدا. قەتادە دەلێت: هەلبژێردران بەسەر خەلکی ئەو زەمانەی خۆیاندا. وە وتراوە: بۆ هەموو چەرخێك زانایەك(هەلبژاردەیەك) هەیە. وەك ئەم ئایەتە کە خوا دەفەرموێت: ﴿قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنِّي ٱصۡطَفَيۡتُكَ عَلَى ٱلنَّاسِ﴾[2] واتە:(پەروەردگار) فەرمووی: ئەی موسا بێگومان من تۆم هەلبژاردووە بەسەر هەموو خەلکیدا. واتە: لە خەلکی ئەو زەمانە(چەرخە) ئەمە وەك ئەو ئایەتەی کە دەفەرموێت لە بارەی مەریەمەوە(سەلامی خوای لێ بێت): ﴿وَٱصۡطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾[3] واتە: وەڕێزی دایت بەسەر هەموو ژنانی جیهاندا. واتە: لە زەمانی خۆیدا. خەدیجەی خێزانی پێغەمبەر(ﷺ) یان بەڕێزترە لەو یان وەك ئەو وایە لە ڕێزدا. هەروەها ئاسیەی کچی موزاحم خێزانی فیرعەون. وە ڕێزی عائیشە لەسەر ژنانی تر وەك ڕێزی گۆشتاو وایە لەسەر خواردنەکانی تر. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَءَاتَيۡنَٰهُم مِّنَ ٱلۡأٓيَٰتِ مَا فِيهِ بَلَٰٓؤٌاْ مُّبِينٌ﴾ هێندەشمان نیشانە دانێ کە ئاشکرا، ببن بە مایەی ئەزمون. واتە: بەلگەی زۆرو چەندین موعجیزەی گەورە، ﴿مَا فِيهِ بَلَٰٓؤٌاْ مُّبِينٌ﴾ واتە: تاقیکردنەوەیەکی ڕوونو ئاشکرا بوو بۆ ئەو کەسانەی کە ڕێگای پێ دەرکردووە.

﴿إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنۡ هِيَ إِلَّا مَوۡتَتُنَا ٱلۡأُولَىٰ وَمَا نَحۡنُ بِمُنشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَأۡتُواْ بِـَٔابَآئِنَآ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهُمۡ خَيۡرٌ أَمۡ قَوۡمُ تُبَّعٖ وَٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۚ أَهۡلَكۡنَٰهُمۡۖ إِنَّهُمۡ كَانُواْ مُجۡرِمِينَ ﴿٣٧﴾﴾

وەلامدانەوەی ئەو کەسانە کە بڕوایان بە ڕۆژی قیامەت نیە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَيَقُولُونَ﴾ وا ئێستا ئەمانە دەلێن. ﴿إِنۡ هِيَ إِلَّا مَوۡتَتُنَا ٱلۡأُولَىٰ وَمَا نَحۡنُ بِمُنشَرِينَ﴾ هەر بۆ یەکەمجار کە دەمرین، تازە زیندوو نابینەوە. خوای گەورە وەلامی

---

[1] المؤمنون(٤٦).

[2] الاعراف(١٤٤).

[3] ال عمران(٤٢).

بتپەرستان دەداتەوە کە باوەڕیان بە ڕۆژی دوایی‌و زیندووبوونەوە نەبووە وتوویانە: ژیـان تـەنها ژیـانی دنیایەو پاش مردن ژیانێکی تر نیەو خەڵکی نـە زینـدوو دەکرێتـەوەو نـە کۆدەکرێتـەوە، بەڵگـەیش بـە بابو باپیرانیان دێننەوە کە لـە پـێش ئەوانـەوە مـردوون‌و ڕۆیـشتوون‌و نەگەڕاونەتـەوە.ئـەڵێن: ئەگـەر زیندووبوونەوە ڕاستە. ﴿ فَأْتُوا۟ بِـَٔابَآئِنَآ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴾ ئەگـەر بـە ڕاسـتیتانە باوانـەکانمان بۆ بێـنن. ئەمـە بەڵگـەیـەکی پڕوپـوچ‌و گومـانێکی خـراپ بـوو، چـونکە زیندووبوونـەوەو کۆبوونـەوە لـە ڕۆژی قیامەتدایە نەوەك لە ژیانی دنیا بەڵکو پاش نەمانی دنیاو تێکچوونی‌و کـاولبوونی دێـت. پاشـان خـوای گەورە جارێکی ترو بە شێوەیەکی تـازە خـەڵکی دروسـت دەکاتـەوە. ناھـەقکرەکان بـەرەو جەھەنـەم دەبرێن‌و دەبنە سوتەمەنی جەھەنـەم. ڕۆژێکە دەبنـە شـایەت بەسـەر خەڵکیـەوە. پێغەمبـەریش(ﷺ) دەبێتە شایەت بەسەر ئەوانەوە(بەسەر ئومەتەکەیەوە) پاشان خوای گـەورە ھەڕەشـە لـەو بتپەرسـتانە دەکات‌و دەیانترسێنێت لە تۆڵەی خۆی ئەو تۆڵەیەی کە گەڕانەوەی نیە وەك چۆن سزای ئـەو گەلانـەی دا کە وەك ئەوان بوون‌و باوەڕیان بە ڕۆژی قیامەت نەبوو وەك ھۆزی توببەع کە لە سەبەء بوون کە لەو کاتەدا خودا قڕی کردن‌و وڵاتەکەی کاول کردن بە ھەموو لایەکدا بڵاوەیان کردو تەفروتونا بوون. خـوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ أَهْلَكْنَـٰهُمْ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ مُجْرِمِينَ﴾ئـاخۆ ئەمانـە باشترن یاخود گەلی توببەع‌و پێشینەکانیان؟ کە قڕمـان تێخـستوون، چـونکە تاوانبـار بـوون. وەك لـە پێشەوە لە سورەتی(سبأ)دا ھاتووە کە خوانەناسەکان نکوڵی یان لە زیندووبوونەوە کردووە بۆیە خودا لێرەدا بە نموونەی ئەمانە وەك ئەو ھۆزی توببەعە باسی دەکات‌و دێنێتـەوە چـونکە ھـۆزی توببـەع لـە عەرەبە قەحتانیەکان بوون‌و ئەمانیش لە عەرەبی عەدنانیەکانن. حومەیر سەبەئە. ھـەر کاتێك کەسـێك بووبێت بە کاربەدەستیان بە توببەع ناویان بردووە. وەك بە پاشای فـارس وتـراوە کیـسراو بـە پاشـای ڕۆم وتراوە قەیسەرو بە پاشای بێدینی میسر وتراوە فیرعـەون‌و بـە پاشـای حەبەشـە وتـراوە نەجاشـی چەند ھاوشێوەی تریش لەم ناوانە. بەڵام وا دەردەکەوێت کە ھەندێ لەوانـە لـە یەمـەن دەرچـووبن بـە وڵاتاندا بڵاوەیان کردبێت ھەتا گەیشتوونەتە سـەمەرقەندو لـەوێ دەسـەڵاتیان پـەیدا کردبێـت‌و بووبنـە کاربەدەست‌و سوپایان پێکەوەنابێت و وڵاتەکەیان فراوان کردبێت‌و خەڵکێکی زۆر لە ژێـر دەسـەڵاتیاندا بووبێت‌و لەو وەختەدا ئەو کاربەدەستە حیرەی کردبێت بە شوێنی فەرمانڕەوایی خۆی. وا ڕێککـەوتووە بـە لای شـاری مەدینـەدا چووبێت لـە زەمـانی نەفامیـدا شـەڕی لەگـەڵ خەڵکەکـەی کـردووە ئـەوانیش بەرگریان کردووەو شـەڕیان کـردووە بـە ڕۆژ بـە شـەویش میوانـداریان کـردوون. ئـەم پیـاوەش شـەرم گرتوویەتی‌و وازی لێ ھێناون. ئەم پیاوە دوو زانای جوولەکەی لەگەڵ بـوو کـە ئامۆژگاریـان دەکـرد کـە ھیچ ناکرێت لەگەڵ ئەم شارەدا چونکە شوێنی پێغەمبەرێکە لە ئاخرزەماندا پەیدا دەبێت. وازی ھێنـاو

دوو زانا جوولەکەکەی لەگەڵ خۆی بردووە بۆ وڵاتی یەمەن. کاتێك کە دای بە لای مەککەدا ویستی کەعبە بڕوخێنێت هەمیسان نەیانهێشت بیڕوخێنێتو باسی مەزنیو پیرۆزی کەعبەیان بۆ کردو وتیان ئەم خانووە ئیبراهیمی خەلیل دروستی کردووە(سەلامی خوای لێ بێت) ڕێزو پلەیەکی بەرزو پیرۆزی دەبێت لەسەر دەستی ئەو پێغەمبەرەی کە لە ئاخرزەماندا دێت. ئەو پیاوە زۆر ڕێزی لێگرتو تەوافی کرد بە دەوریداو قوماشی یەمەنی جوانو ناسکی دا بەسەر کەعبەدا. پاشان گەڕایەوە بۆ یەمەنو داوای کرد لە خەڵکەکەی لەگەڵیدا ببنە جوولەکەو ئەو ئاینە وەربگرن. لەو کاتەدا ئایینی موسا بوو(سەلامی خوای لێ بێت) کە لەسەر ڕێگای ڕاست بوون پێش هاتنی عیسای کوڕی مەریەم(سەلامی خوای لێ بێت) هەموو خەڵکی یەمەن بوونە جوولەکەو ئایینی موسایان وەرگرت. عبدالرزاق ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(نازانم توببەع پێغەمبەر بووە یان پێغەمبەر نەبووە).[1] وە ڕیوایەت کراوەلە تەمیمی کوڕی عەبدوڕەحمانەوە دەڵێت: عەتای کوڕی ئەبی ڕباح دەڵێت: قسە مەڵێن بە توببەع چونکە پێغەمبەری خودا(ﷺ) نەیهێشتووە قسەی پێ بوترێت.[2] والله تعالى أعلم.

﴿وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَٰعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَٰهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ يَوْمَ ٱلْفَصْلِ مِيقَٰتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِى مَوْلًى عَن مَّوْلًى شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ ٱللَّهُ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾﴾

ئەم دنیایە بۆ حیکمەتێك ساز دراوە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَٰعِبِينَ﴾ ئێمە ئەم ئاسمانانەو ئەم زەمینەو هەرچی لەناو ئەو دووانەدایە بۆ گەمەمان ساز نەداوە. ﴿مَا خَلَقْنَٰهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ هەر بۆ ڕاستی هەموومان وەدی هێناون بەڵام زۆربەیان نازانن. خوای گەورە باسی عەدالەتو پاکیو بێ عەیبی خۆی دەکات کە ئەم ئاسمانو زەمینەی بۆ گەمەو بێهودە وەدی نەهێناوە وەك ئەم ئایەتە کە دەفەرموێت: ﴿وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَٰطِلًا ذَٰلِكَ ظَنُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ﴾[3] واتە: ئێمە ئاسمانو زەویو ئەوەی لە نێوانیاندایە بەبێهودە دروستمان نەکردووە ئەوە گومانی ئەو کەسانەیە کە بێباوەڕ بوون سا هاوار بۆ ئەوانەی کە بێباوەڕ لە ئاگری

---

[1] البغوي(٤/١٥٤)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] عبدالرزاق(٣/٢٠٩)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[3] ص(٢٧).

دۆزەخ. وە دەفـــەرمووێت: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾[1] واتە: ئایا ئێوە گومانتان وابووە کە بێگومان ئێوەمان بەبێ هودە دروست کردووەو بێگومان ئێوە ناگەڕێنەوە بۆ لای ئێمە، جا بەرزو بڵندی بۆ خوای پاشای ڕاستو ڕەوا هیچ پەرستراوێك نیە جگە لەو پەروەردگاری عەرشی بەڕێزو بەرزە. پاشان فەرموویەتی: ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ زوانی هەموویان ڕۆژی هەلاواردنە. ئەو ڕۆژەش ڕۆژی قیامەتە کە خوای گەورە هەموو خەڵکی لە یەك جیادەکاتەوەو سزای خوانەناس دەداتو پاداشتی خاوەن باوەڕیش دەداتەوە. ﴿مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ واتە: هەمووی کۆدەکاتەوە هەر لە ئەوەل کەسەوە هەتا دوایین کەس، ﴿يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَن مَّوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾ ئەو ڕۆژە دۆست لە مەڕ دۆستی هیچ کارێکی لە دەست نایەتو کەسیش بە هانایان نایەت. هیچ دۆستو نزیکێك سود بە ئەوی تر ناگەیەنێت وەك خوای گەورە لەم ئایەتەدا دەفەرمووێت: ﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ﴾[2] واتە: ئینجا کاتێك فوو دەکرێت بە شەیپوردا لەو ڕۆژەدا هیچ خزمایەتیەك نامێنێت لە نێوانیانداو پرسیاری یەکتری ناکەن(کەس لە کەس ناپرسێت). وەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا دەفەرمووێت: ﴿وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾ يُبَصَّرُونَهُمْ﴾[3] واتە: وە هیچ کەسێك ناپرسێتەوە لە هیچ کەسێکی خۆشەویستی خۆی، کە نیشانی یەکتر دەدرێن. واتە: برا لە برای خۆی ناپرسێتەوە کاتێك چاوی پێی دەکەوێت. ﴿وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾ واتە: هیچ کەسێکی نزیك ناچێت بە هاواری کەسێکی خۆیەوە لە هیچ شوێنێکیشەوە یارمەتی بۆ نایەت. پاشان فەرموویەتی: ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾ مەگین کەسێك وەبەر بەزەیی خودا بکەوێت، کە هەر خۆی بە دەسەلاتو دلۆڤانە. واتە: بەزەیی خودا نەبێت هیچ شتێك فریادی ناکەوێت لەو ڕۆژەدا چونکە هەر خودا خاوەنی دەسەلاتو بەزەیی فراوانە.

---

[1] المؤمنون(١١٥ـ١١٦).

[2] المؤمنون(١٠١).

[3] المعارج(١٠ـ١١).

﴿إِنَّ شَجَرَتَ ٱلزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ ٱلْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَٱلْمُهْلِ يَغْلِي فِي ٱلْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ ٱلْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَٱعْتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوا۟ فَوْقَ رَأْسِهِۦ مِنْ عَذَابِ ٱلْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَـٰذَا مَا كُنتُم بِهِۦ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾﴾

گوزەرانی بتپەرستو جەزرەبەیان لە ڕۆژی قیامەتدا

خوای گەورە باسی شێوازی ئەو سزایە دەکات کە خوانەناسانی پێ سزا دەدرێت ئەوانەی کە باوەڕیان نەبوو کە دەگەڕێنەوە لای دەفەرموێت: ﴿إِنَّ شَجَرَتَ ٱلزَّقُّومِ﴾ بەری دارەکەی ژەقنەبووت. ﴿طَعَامُ ٱلْأَثِيمِ﴾ خواردنی گوناهبارانە. واتە: گوناهبار لە قسەو لە کرداریدا کە خوا نەناسە. زۆر کەس وتوویانە مەبەست بەوتاوانبارە ئەبو جەهلە. گومانی تێدا نیە کە ئەم ئایەتە ئەبوجەهل دەگرێتەوە بەلاَم تایبەت نیە بە ئەوە، ئیبنو جەریر ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو دەردائەوە کە ﴿إِنَّ شَجَرَتَ ٱلزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ ٱلْأَثِيمِ﴾ی خوێندەوە بۆ پیاوێك پیاوەکە وتی: ﴿طَعَامُ ٱلْأَثِيمِ﴾ واتە: خواردنی هەتیوە. ئەبو دەرداء وتی: بڵێ: خواردنی ژەقنەبووت خواردنی خەڵکی بەرەڵایە[1]. موجاهید دەڵێت: هیچ خواردنێکی بۆ نیە بیخوات جگە لەوە. ئەگەر دڵۆپەیەکی بکەوێتە سەر زەمین ژیانی هەموو خەڵکی سەر زەمین تێك دەداتو خراپی دەکات.[2] هەر بەم مانایە ڕیوایەتی تریش هاتووە. ﴿كَٱلْمُهْلِ يَغْلِي فِي ٱلْبُطُونِ﴾ لە چەشنی خڵتەی ڕۆن زەیتوون، لەناو سکیاندا دێتە کوڵ. وتراوە: وەك خڵتەی ڕۆن زەیتون. ﴿يَغْلِي فِي ٱلْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ ٱلْحَمِيمِ﴾ وەك کوڵینی ئاوی گەرم. لە زۆر گەرمیو خراپیدا. وە دەفەرموێت: ﴿خُذُوهُ فَٱعْتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلْجَحِيمِ﴾ بیگرنو ڕایکێشن بۆ ناوەڕاستی جەهەنەم. واتە: خوانەناس بگرن. هاتووە کە وەختێك خوای گەورە فەرمان دەدات بە (زبانية)ی جەهەنەم کە بیبەن حەفتا هەزار پەلاماری دەدەن، ﴿فَٱعْتِلُوهُ﴾ واتە: ڕایکێشنو بە پاڵ بیبەن. موجاهید دەڵێت: ﴿خُذُوهُ فَٱعْتِلُوهُ﴾ واتە: بیگرنو بە پاڵ بیبەن. ﴿إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلْجَحِيمِ﴾ واتە: بۆ ناوەڕاستی جەهەنەم. ﴿ثُمَّ صُبُّوا۟ فَوْقَ رَأْسِهِۦ مِنْ عَذَابِ ٱلْحَمِيمِ﴾ ئەوساکەش هەر بۆ ئازاردان ئاوەکوڵی بەسەردا بکەن. ئەم ئایەتە وەك ئەو ئایەتە وایە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يُصَبُّ مِن

---

[1] الطبري(٢٢/٤٣).

[2] الطبري(٢٢/٤٣).

فَوۡقِ رُءُوسِهِمُ ٱلۡحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصۡهَرُ بِهِۦ مَا فِي بُطُونِهِمۡ وَٱلۡجُلُودُ ﴾[1] واتە: بەسەریاندا دەڕژێنرێت ئاوی زۆر گەرم، دەتوێنرێتەوەو بەو(ئاوە گەرمە) ئەوەی لە ناو سکیاندایەو پێستەکانیش(یان). فریشتەکان بە ئاسن لێیان دەدەن‌و مێشکیان دەکرێتەوە پاشان ئاوەکوڵ دەکرێت بەسەریاندا بەناو جەستەیاندا دەچێتە خوارەوە پاشان ناو سکی دەتوێتەوە لە ڕیخۆڵەیەوە دەڕواتە خوار تا لە قولەپێیەوە وەك کێماو دەردەچێت. خوای گەورە بمانپارێزێت لەو سزایە. وە دەفەرمووێت: ﴿ذُقۡ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡكَرِيمُ﴾ دە بچێژە تۆیەك کە لە دنیادا هێزای خاوەن دەسەلات بووی. واتە: ئەم قسەی پێ بڵێن بۆ سوکایەتی پێکردن‌و زیاتر ڕسواکردنی. زەححاك دەڵێت لە ئیبنو عەباسەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) واتە: تۆ نە مەزنی‌و نە خاوەن دەسەلاتیشی. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ هَٰذَا مَا كُنتُم بِهِۦ تَمۡتَرُونَ﴾ ئەوە ئەو شتە هاتەدی کە ئێوە لێی بە گومان بوون. وەك ئەم ئایەتە کە دەفەرمووێت: ﴿يَوۡمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿١٣﴾ هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ أَفَسِحۡرٌ هَٰذَآ أَمۡ أَنتُمۡ لَا تُبۡصِرُونَ﴾[2] واتە: ڕۆژێك پاڵیان پێوە دەنرێت بەرەو ئاگری دۆزەخ چۆن پاڵپێوەنانێك،(پێیان دەوترێت) ئەمە ئەو ئاگرەیە کە ئێوە بە درۆتان دەزانی، ئایا ئەم ئاگرە جادووە یان ئێوە نابینن. بۆیە خوای گەورە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿إِنَّ هَٰذَا مَا كُنتُم بِهِۦ تَمۡتَرُونَ﴾.

﴿إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٖ ﴿٥١﴾ فِي جَنَّٰتٖ وَعُيُونٖ ﴿٥٢﴾ يَلۡبَسُونَ مِن سُندُسٖ وَإِسۡتَبۡرَقٖ مُّتَقَٰبِلِينَ
﴿٥٣﴾ كَذَٰلِكَ وَزَوَّجۡنَٰهُم بِحُورٍ عِينٖ ﴿٥٤﴾ يَدۡعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَٰكِهَةٍ ءَامِنِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا
ٱلۡمَوۡتَ إِلَّا ٱلۡمَوۡتَةَ ٱلۡأُولَىٰۖ وَوَقَىٰهُمۡ عَذَابَ ٱلۡجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضۡلٗا مِّن رَّبِّكَۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ﴿٥٧﴾
فَإِنَّمَا يَسَّرۡنَٰهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَٱرۡتَقِبۡ إِنَّهُم مُّرۡتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾﴾

ژیانی لەخواترسان‌و ڕابواردنیان لە بەهەشتدا

کاتێك کەخوای گەورە باسی بەدبەختان دەکات بەدوایدا باسی بەختەوەرانیش دەکات، هەر بۆیە قورئان ناو دەبرێت بە(مثاني) خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٖ﴾ ئەوا خۆپارێزەکانیش وان لە شوێنێکی هێمندا. ﴿إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ﴾ واتە: ئەوانەی کە خۆپارێزن لەبەر خودا لە دنیادا، ﴿فِي مَقَامٍ أَمِينٖ﴾ واتە: لە ڕۆژی دوایدا لە بەهەشتان. ترسیان لە مردن نیە تێیداو دڵیان تەختە

[1] الحج(١٩_٢٠).

[2] الطور(١٣_١٥).

که لێی دەرناچن‌و لە هەموو خەم‌و خەفەت‌و ماندووبوون‌و ناڕەحەتیەك ڕزگاریان بووەو لە شەیتان‌و فڕوفێڵەکانی شەیتانیش ڕزگاریان بووەو جارێکی تریش تووشی بەڵاو کۆسکەوتن نابن. ﴿فِي جَنَّـٰتٍ وَعُيُونٍ﴾ لە نێوان کانیاوان‌و باغاندان. ئەمە لە بەرانبەری ئەوانەی کە بەری داری زەقنەبووت دەخۆن لەگەڵ ئاوی کوڵاو. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿يَلْبَسُونَ مِن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَقَـٰبِلِينَ﴾ پارچەی ناسك‌و ئەستووری ئاوریشم دەپۆشن(هەموو بەرامبەر یەکن). واتە: لە هەوریشمی چاك لەبەر دەکەن وەك کراس‌و شێوەی کراس، ﴿وَإِسْتَبْرَقٍ﴾ واتە: ئەو شتانەی کە بەسەر قوماشدا دەردەکەوێت دەپۆشن، ﴿مُّتَقَـٰبِلِينَ﴾ واتە: لەسەر قەنەفەیە کە هیچ کەسێك لەمانە پشت لەیەك ناکەن. وە دەفەرمووێت: ﴿كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَـٰهُم بِحُورٍ عِينٍ﴾ زۆر کیژی چاو کەژاڵی سپی‌و شۆڵمان بۆ هاوسەری پێ بەخشیون. واتە: ئەمانەمان پێ بەخشیون بۆ هاوسەریەتی لەگەڵ ئەو خێزانە چاك‌و بە شەوکەتانەی کە پێمان داون. ئەو کیژە چاو کەژاڵ‌و سپی‌و ناسکانەی کە﴿لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ﴾[1] واتە: پێش ئەوان دەستی لێ نەکەوتووە نە لە ئادەمی‌و نە لە جنۆکە. ﴿كَأَنَّهُنَّ ٱلْيَاقُوتُ وَٱلْمَرْجَانُ﴾[2] واتە: ئەو(حۆریانە) وەك یاقوت‌و مەرجان وان. ﴿هَلْ جَزَآءُ ٱلْإِحْسَـٰنِ إِلَّا ٱلْإِحْسَـٰنُ﴾[3] واتە: ئایا پاداشتی چاکە هەر چاکە نیە؟ خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَـٰكِهَةٍ ءَامِنِينَ﴾ لەوێدا هەر میوەیەکی بە دڵیانە بە ئاسودەیی (دەخوازن) واتە: داوای هەرچەندە میوە بکەن بۆیان ئامادە دەکرێت. بێ ترسن لەوەی کە لێیان ببڕێت یان نەیاندرێتێ. بەڵکو هەر کاتێك داوای بکەن ئامادە کراوە بۆیان. وە دەفەرمووێت: ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا ٱلْمَوْتَ إِلَّا ٱلْمَوْتَةَ ٱلْأُولَىٰ﴾ جگە لە مەرگی هەوەڵی، لەو شوێنەدا تامی مردنێك ناچەژن‌و ﴿وَوَقَىٰهُمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ﴾ لە ئازاری دۆزەخیشی پاراستوون. ئەمە ئیستیسنای تەئکیدی نەفیە کە دەکات ئیستیسنای مونقەتیع واتە: هەرگیز ئەو مردنە ئیتر ناچەژن. وەك لە هەردوو سەحیحەکەدا هاتووە کە پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی: (مردن دەهێنرێت لە وێنەی بەرانێکی سپی کەمێك خوریەکەی ڕەشی تێکەڵە لە نێوان بەهەشت‌و ئاگردا دەوەستێنرێت پاشان سەردەبڕێت، پاشان دەوترێت: ئەی خەڵکی بەهەشت! هەر

[1] الرحمن(٧٤).

[2] الرحمن(٥٨).

[3] الرحمن(٦٠).

دەمێننەوەو مردن نیە. وە ئەی خەڵکی ناو ئاگر! هەر دەمێننەوەو مردن نیە)[1]. ئەم فەرموودەیە لە سورەتی(مریم)دا باسکراوە. عبدالرزاق ڕیوایەتی کردووە لە ئەبو سەعیدو ئەبوهورەیرەوە(ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێن: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(دەوترێت بە خەڵکی بەهەشت، ئێوە هەمیشە لەش ساغ دەبن و هەرگیز نەخۆش ناکەون و ئێوە هەر دەمێنن و هەرگیز نامرن. وە ئێوە هەمیشە لە خۆشی و کامەرانیدان هەرگیز نارەحەت نابن و هەمیشە لاون هەرگیز پیر نابن). موسلیم ڕیوایەتی کردووە.[2] وە لە ئەبو هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرمووی:(هەر کەسێك لە خودا ترسابێت چووەتە بەهەشت لەناو بەهەشتدا بە خۆشی دەبیاتە سەرو تووشی نارەحەتی نابێت. وە دەژی لە بەهەشتدا و هەرگیز نامرێت. جلوبەرگی نارزێت و خراپ نابێت. گەنجیشی ناڕوات)[3]. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَوَقَىٰهُمۡ عَذَابَ ٱلۡجَحِيمِ﴾ واتە: لەگەڵ ئەو هەموو بەهرە گەورە نەبڕاوەیە خودا پاراستوونی و ڕزگاری کردوون و لای داون لەو جەزرەبە بەژانە لەناو جەهەنەمدا ئەوەی داوایان کردووە دەستیان کەوتووەو ئەوەیش لێی ترساون ڕزگاریان بووە لێی. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَضۡلٗا مِّن رَّبِّكَۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ﴾ چاکەیەو پەروەرندەی تۆ کردوویەتی، ئەمەیش بەختەوەریەکی زۆر گرینگە. واتە: ئەمە ڕێزو چاکەیەکی خودایە بۆ بەندە چاکەکانی وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە لە پێغەمبەری خوداوە(ﷺ) کە فەرموویەتی:(کار بکەن و ڕاست بن و نزیك ببنەوە، بشزانن کە هیچ کەسێك کردارەکانی نایباتە بەهەشت). وتیان: تەنانەت تۆش ئەی پێغەمبەری خودا(ﷺ)؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (تەنانەت منیش، مەگەر خودا بە بەزەیی و چاکەی خۆی داپمپۆشێت).[4] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَإِنَّمَا يَسَّرۡنَٰهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُونَ﴾ هەر بۆیە وا بە ئاسانی بە زمانی تۆمان بەڕێ کرد. کە شایەت بیر بکەنەوە. واتە: ئەم قورئانەمان ئاسان کردو ناردمانە خوارەوە لەسەر زمانی تۆ بە ئاسان و ڕەوان و ئاشکراو ڕوون کە ڕەوانترین و چاکترین و دیارترین زمانە ﴿لَعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُونَ﴾ واتە: بەڵکو تێبگەن و بزانن. پاشان لەگەڵ ئەم هەموو ڕوونکردنەوەو شیکردنەوە هەندێ خەڵکی هەر باوەڕیان نەدەهێناو لارەملیان دەکردو دژی دەوەستان خودای مەزنیش دڵی پێغەمبەری(ﷺ) دەدایەوەو بەڵێنی سەرکەوتنی دەدایەو هەڕەشەی دەکرد لەو کەسانەی کە باوەڕیان پێ نەدەکرد بە لەناوبردن و قرتێخستنیان.

---

[1] فتح الباري(٨/٢٨٢)، مسلم(٤/٢١٨٨).

[2] مسلم(٤/٢١٨٢).

[3] الطبراني –الاوسط–(٤٨٩٥)، فەرموودەیەکی باشە(جید)، موسلیمیش پشتگیری لێ دەکات.

[4] فتح الباري(١١/٣٠٠)، مسلم(٤/٢١٧٠).

﴿ فَٱرۡتَقِبۡ ﴾ چاوەڕوان بە، ﴿إِنَّهُم مُّرۡتَقِبُونَ ﴾ واتە: بەم زووانە تێدەگەن‌و دەزانن سەرکەوتن بۆ کێیەو قسەی کێ لە دنیاو لە قیامەتدا بەرزو زۆر بڵندە. ئەی موحەممەد سەرکەوتن‌و پایەبڵندی بۆ تۆو براکانتە لە پێغەمبەران(سەلامی خوایان لێ بێت)و ئەو خاوەن باوەڕانەی کە شوێنی ئێوە کەوتوون وەك خودا فەرموویەتی: ﴿كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغۡلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِيٓ﴾[1] واتە: خوا نووسیویەتی کە بێگومان من‌و پێغەمبەرانم سەر دەکەوین. وە فەرموویەتی: ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَيَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡأَشۡهَٰدُ ٥١ يَوۡمَ لَا يَنفَعُ ٱلظَّٰلِمِينَ مَعۡذِرَتُهُمۡۖ وَلَهُمُ ٱللَّعۡنَةُ وَلَهُمۡ سُوٓءُ ٱلدَّارِ﴾[2] واتە: بە ڕاستی ئێمە پێغەمبەرانمان‌و ئەوانەی باوەڕیان هێناوە سەرکەوتوو دەکەین لە ژیانی دنیاداو لەو ڕۆژەی(قیامەت) شایەتەکان هەڵدەستنەوە، ڕۆژێك پاکانەکردنی بێباوەڕیان سودیان پێ ناگەیەنێت هەموویان نەفرەتیان لێ کراوەو خراپترین جێگایان هەیە.

تەفسیری سورەتی(الجاثیة)

لە مەککەدا هاتووەتەخوارەوە

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿حمٓ ١ تَنزِيلُ ٱلۡكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَكِيمِ ٢ إِنَّ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ لَأٓيَٰتٖ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ٣ وَفِي خَلۡقِكُمۡ وَمَا يَبُثُّ مِن دَآبَّةٍ ءَايَٰتٞ لِّقَوۡمٖ يُوقِنُونَ ٤ وَٱخۡتِلَٰفِ ٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ وَمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِن رِّزۡقٖ فَأَحۡيَا بِهِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَا وَتَصۡرِيفِ ٱلرِّيَٰحِ ءَايَٰتٞ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ ٥﴾

ڕێ نیشاندان بۆ تێڕامان لە نیشانەکانی خودا

﴿حمٓ﴾ حامیم، ﴿تَنزِيلُ ٱلۡكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَكِيمِ﴾ئەم کتێبە خاوەن دەسەڵاتی کارزان ناردوویەتی.

﴿إِنَّ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ لَأٓيَٰتٖ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾ لە ئاسمانان‌و زەمیندا بەڵگە زۆرن بۆ کەسانی خاوەن باوەڕ.

﴿ وَفِي خَلۡقِكُمۡ وَمَا يَبُثُّ مِن دَآبَّةٍ ءَايَٰتٞ لِّقَوۡمٖ يُوقِنُونَ﴾ لە دروستکردنی خۆتان‌و بڵاوبوونی جانەوەران، چەند بەڵگە هەن، بۆ ئەوانەی لە بڕوادا بێگومانن. خوای گەورە بەندەکانی ڕێنموونی دەکات بۆ تێڕامان لە بەهرەو نیشانەکانی‌و ئەو دەسەڵاتە مەزنەی کە ئاسمانەکان‌و زەمینی پێی وەدی هێناوەو ئەو هەموو مەخلوقاتانەی تیا دروست کردوون بە هەموو ڕەگەزو جۆرەکانیەوە لە فریشتەو جنۆکەو مرۆڤو گیانەوەرو بە هەموو جۆرەکانیەوە وەك باڵندەو گیاندارە کەژیەکان‌و مارو مێروو ئەو زیندەوەرانەش

---

[1] المجادلة(٢١).

[2] الغافر(٥١_٥٢).

کە لەناو دەریادان لە هەموو چەشنەکانیو هاتوچۆی شەوو ڕۆژ بە دوای یەکدا بە بەردەوامیو بەبێ وەستانو ئەو هەورو بارانەی کە لە کاتی پێویستدا ڕەوانەی دەکاتو دەیبارێنێت کە خوای گەورە ناوی بردووە بە ڕۆزی. چونکە بە هۆی بارانەوە ڕۆزی پەیدا دەکات بۆ گیانەوەر لە نێوانیاندا مرۆڤ. وەك دەفـــەرموێت: ﴿وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِن رِّزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ ٱلرِّيَٰحِ ءَايَٰتٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ لە هاتوچۆی شەوو ڕۆژو لەو ڕۆزیەی کە خودا لەو حەوایەوە بەڕێی دەکاتو زەوی مردووی بەو هۆیەوە زیندوو کردەوەو لە هەڵکردنی بایەکان. نیشانە هەن بۆ ئەو کەسانەی کە تێدەگەن. ﴿فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ واتە: دوای ئەوەی کە ئەو زەمینە گیانی تێدا نەبوو مردبوو هیچ ڕووەكو گژوگیایەکی تێدا نەبووە زیندووی کردووەتەوە. ﴿وَتَصْرِيفِ ٱلرِّيَٰحِ﴾ بە هۆی هەڵکردنی بایەکانەوە بەرەو باکوورو باشوورو ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاواو لە وشکانیو لەناو دەریاکانداو بە شەوو بە ڕۆژ هەندێ لەو بایانە بۆ باران بارینو هەندێکی بۆ تۆرمەکردنی درەختو گیاو گژەو هەندێکی بۆ گەشەو نماکردنی گیانەکانو هەندێکیشی بێ بەرهەم وەك لە ئەوەلەوە فەرمویەتی ﴿لَءَايَٰتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ پاشان فەرموویەتی: ﴿يُوقِنُونَ﴾ دوایش فەرموویەتی: ﴿يَعْقِلُونَ﴾ ئەمەبەرزبوونەوەیە لە حاڵێکی چاکەوە بۆ حاڵێکی چاکتروبەرزتر لەوی تر. ئەم ئایەتانە لەو ئایەتە دەچێت کە لە سورەتی(البقرة)دا هاتووە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَٱلْفُلْكِ ٱلَّتِى تَجْرِى فِى ٱلْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ وَمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِن مَّآءٍ فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ وَتَصْرِيفِ ٱلرِّيَٰحِ وَٱلسَّحَابِ ٱلْمُسَخَّرِ بَيْنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾[1] واتە: بە ڕاستی هەیە لە دروستکردنی ئاسمانەکانو زەویو جیاوازی شەوو ڕۆژ(بە کورتیو بە درێژی)و ئەو کەشتیانەی کە دێنو دەچن لە دەریادا بەو شتانە کە قازانج دەگەیەنن بە خەڵکیو ئەوەی کە خودا لە ئاسمانەوە باراندی لە ئاو(باران) پاشان زەوی پێ زیندوو کردەوە پاش مردنیو بڵاوی کردەوە تیایدا لە هەموو جۆرە زیندەوەرێك وەهەڵسوڕاندنی بایەکان(بە هەموو لایەکدا)و ئەو هەورانەی ڕام کراون لە ناوەندی ئاسمانو زەویدا ئەمانەچەند بەڵگەیەکن بۆ کەسانێك کە تێبگەن.

﴿تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِٱلْحَقِّ فَبِأَىِّ حَدِيثٍۭ بَعْدَ ٱللَّهِ وَءَايَٰتِهِۦ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٨﴾ وَإِذَا عَلِمَ مِنْ ءَايَٰتِنَا شَيْـًٔا ٱتَّخَذَهَا هُزُوًا أُو۟لَٰٓئِكَ

---

[1] البقرة(١٦٤).

لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩﴾ مِّن وَرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِي عَنْهُم مَّا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ هَٰذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ﴿١١﴾﴾

سیفات و نیشانەی بوختانکەرو تاوانبار

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ﴾ ئەمانە نیشانەی خودان کە بۆتی دەخوێنینەوەو هەمووی ڕاستە دەی سا لە پاش باسی خوداو نیشانەکانی ئەو، بە کام قسە بڕوا دەکەن. ﴿تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ﴾ واتە: قورئان کە ئەو هەموو بەڵگەو ئاگادارییانەی کە تیایەتی. ﴿نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ﴾ واتە: کە بۆتی دەخوێنینەوە ڕاستەو لە لایەن خوداوەیەو کاتێك ئەوان بڕوایان پێ نەدەکردو شوێنی نەدەکەوتن. باشە دوای باسی خوداو نیشانەکانی بە چ قسەیەکی تر بڕوا دەکەن؟ پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ﴾ های لەی کەسەی بوختانکەرو تاوانبارە. واتە: هاوار بۆ ئەو کەسەی درۆ هەڵدەبەستێت بۆ خەڵکی، کەکەسێکی درۆزن و سوێندخۆرو تاوانبارو ڕیسوایە لە کاتی قسەکردندا و لەکاتی کار و کردەوەشدا دەروون پیسەو باوەڕی بە نیشانەکانی خودا نیە. بۆیە خوای گەورە ئەفەرموێت: ﴿يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ هەر کاتێك نیشانەکانی خودای بەسەردا دەخوێنرێتەوە، خۆی دەیبیستێ، کەچی دوایی بەهۆی لەخۆبایی بوون پێ دادەگرێتوەك ئەوەیکە هەر نەشی بیستووە. سا تۆ مزگێنی پێ بدە کە ئازارێکی بە ژانی بەر دەکەوێت. ﴿يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ﴾ واتە: کاتێك قورئانی بەسەردا دەخوێنرێتەوە، ﴿ثُمَّ يُصِرُّ﴾ بەردەوامە لەسەر بێ دینی خۆیو ئەو لەخۆبایی‌و لاسارو کەللە ڕەقە، ﴿كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا﴾ واتە: وەك ئەوەی کە هەر گوێی لێ نەبووە، ﴿فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ واتە: هەواڵی بدەنێ کە لای خودا لە ڕۆژی قیامەتدا ئازاری بە ئێش‌و ژانی بۆ ئامادە کراوە. وە دەفەرمووێت: ﴿وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ ئەگەر شتێکیش لە نیشانەکانی ئێمە فێر ببێت گاڵتەی پێ دەکات. ئازارێك بەشی ئەمانە کە تەواو ئابڕوویان دەبات. واتە: ئەگەر شتێك لە قورئان لەبەر بکەن‌و بزانن باوەڕی پێ ناکەن‌و گاڵتەی پێ دەکەن‌و پێی پێدەکەنن، ﴿أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ واتە: لەبەر ئەوەی کە ئەو کەسانە ئا بەو شێوەیە گاڵتە بە قورئان دەکەن. سزاو تۆڵەیەك بەشیانە کە بە تەواوی ڕیسوایان دەکات‌و ئابڕوویان دەبات. بۆیە موسلیم ڕیوایەتی کردووە لە کتێبە سەحیحەکەیدا لە ئیبنو عومەرەوە(ڕەزای خوایان لێ بێت) دەڵێت:

پێغەمبەری خودا(ﷺ) قەدەغەی(نەهی) کردووە لەو کەسەی کە دەچێتە سەر زەمینی دوژمن قورئان لەگەڵ خۆی ببات لە ترسی ئەوەی دوژمن دەستی بۆبەرێت[1]. پاشان ئەو جەزرەبە بە ژانە کە تووشیان دەبێت باس دەکات. کاتێك زیندوو دەکرێنەوەو دەفەرموێت: ﴿مِّن وَرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِي عَنْهُم مَّا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ دۆزەخیشیان وا بە دواوە نە ئەو شتەی لە دنیادا گیریان هێنا، نە دۆستانێك(غەیری خودا) هەڵیانبژارد، بەهرەیان پێ دەگەیەنن، ئازارێكی زۆر سەختیش چاوەڕوانیانە. ﴿مِّن وَرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ﴾ واتە: هەر کەسێك ئەو ڕەوشتانەی هەبێت لە ڕۆژی دوایدا دەچێتە ناو جەهەنەم، ﴿وَلَا يُغْنِي عَنْهُم مَّا كَسَبُوا شَيْئًا﴾ نە ماڵو نە منداڵ ناگاتە فریای، ﴿وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ﴾ ئەو بتانەو ئەو کەسانەش کە کردبوویان بە هاوەڵی خودا هیچ سودێکیان پێ ناگەیەننو نایەن بە هانایانەوە(کە غەیری خودا پەرستوویانن)، ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ جەزرەبەی زۆر گرانیش دەدرێن. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿هَٰذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ﴾ ئەمە ڕێ نیشاندەرێکە ئەو کەسانەش حاشا لە نیشانەکانی پەروەرندەی خۆیان دەکەن ئازارێكی زۆر دژوارو بە ژانیان هەیە. ﴿هَٰذَا هُدًى﴾ واتە: ئەم قورئانە بەرچاوڕوونییە، ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ﴾ واتە: ئەوانەی باوەڕیان بە نیشانەکانی خودای خۆیان نیە سزایەکی زۆر گرانو بەژان دەدرێن، والله أعلم.

﴿اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾ قُل لِّلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ
أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ
تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾﴾

ڕامێنانی دەریاو ئەو شتانەش کە خودا دروستی کردووە هەمووی نیشانەی دەسەڵاتی خودان

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ خودا ئەو خوایەیە دەریای بۆ ئێوە ڕام کرد کە لە گوێرەی فەرمانی ئەو، گەمی لەناودا بگەڕێتو بۆ چاکەی ئەو تێبکۆشن. بەشکو شوکرانەبژێر بن. خوای گەورە باسی چاکەکانی خۆی

[1] مسلم(٣/١٤٩١).

دەكات لەسەر بەندەكانی لەو شتانەی كە لە دەریادایەو دەریاشی ڕام هێناوە ﴿لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ﴾ كەشتی لەناودا هاتوچۆ بكات، ﴿فِيهِ بِأَمْرِهِ﴾ بە فەرمانی ئەو. چونكە خودایە كە فەرمانی داوە بە دەریا كە هەڵی بگرێت. ﴿وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ﴾ بۆ ئەوەی كە بەكاری بێنن بۆ بازرگانیو كارو پێویستی تر كە خودا پێی بەخشیون. ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ بەشكو لەسەر ئەو دەستكەوتانەی بە دەستی دێنن لەو كیشوەرو وڵاتە دوورانە شوكرانەبژێر بن. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ هەرچی لەناو ئاسمانەكانو زەمیندان، هەمووی هی ئەون، ئەو بۆ ئێوەی ڕام كردوون. كە لەمەدا نیشانە زۆرن بۆ ئەوانەی ڕادەمێنن. واتە: هەرچی لە ئاسمانەكانو زەمیندایە لە ئەستێرەكانو چیاو دەریاو ڕووبارەكانو هەر شتێك ئێوە بەهرەی لێ وەردەگرن. هەمووی چاكەو بەهرە بەخشیش خودایە بۆیە فەرموویەتی: ﴿جَمِيعًا مِّنْهُ﴾ گشت هی ئەون، شەریكی نیە لەو شتانەدا كە دروستی كردوون. وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ﴾[1] واتە: وە هەر چاكەو بەهرەیەكتان هەبێت ئەوە هەمووی لە خوداوەیە پاشان كاتێك دووچاری زیانو ناڕەحەتیەك بن ئەوە پەناو هاوار هەر بۆ لای ئەو دەبەن. ئیبنو جەریر ڕیوایەتی كردووە لە ڕێگای عەوفیەوە لە ئیبنو عەباسەوە(ڕەزای خوایان لێ بێت) لەم ئایەتەدا: ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ﴾ هەموو شتێك هەر لە لای خوداوەیە،(الله) ئەم ناوە یەكێكە لە ناوەكانی خودا، هەموو هی ئەون. ئەو كەسانەی كە لە ململانێدانلەناو خۆیاندا ناتوانن بەرامبەر خودا هیچ بڵێنو هیچ بكەن باش بزانە كە هەر وایشە.[2] ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ لەمانەشدا بەڵگە زۆرن بۆ ئەو كەسانەی كە ڕادەمێنن.

فەرمان دان بە خۆڕاگری لەسەر ئازاری بتپەرستان

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قُل لِّلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ تۆ بە باوەڕداران بڵێ: با ئەو كەسانە ببەخشن كە بۆ ڕۆژەكانی خودا بە هیوا نین، تا بە هەر گرۆیەك(بەپێی كردەوەیان) پاداشت بدات. واتە: چاوپۆشیان لێ بكەنو خۆڕاگر بن لە بەرامبەر ئازارو ئەشكەنجەیان، ئەمە لە كاتێكدا بوو كە تازە ئیسلام هاتبوو خوای گەورە فەرمانی پێكردن كە

---

[1] النحل(٥٣).

[2] الطبري(٢٢/٦٥).

خۆڕاگرو بە ئارام بن بەرامبەر ئێش‌و ئازاری خوانەناسان‌و ئەو کەسانەی کە خاوەن کتێبن بۆ ئەوەی کە لێیان نزیك ببنەوەو سودیان پێ بگەیەنن. بەڵام پاش ئەو هەموو لاساری‌و خراپەکاریەیان بەرامبەر خاوەن باوەڕان خودای مەزن فەرمانی جیهادو بەرهەڵستی کردنی بتپەرست‌و خوانەناسانی دا. هەر بەم شێوەیە ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەباس‌و قەتادەوە.[1] موجاهید دەڵێت: ﴿لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ﴾ بەهرەی خودا وەدەست ناهێنن.[2] دە فەرموێت: ﴿لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ واتە: کاتێك ئەوان لە دنیادا چاوپۆشیان لە خوانەناسان کرد. خوای گەورە لە ڕۆژی دواییدا هەقیان لێ دەسێنێت بە هۆی ئەو کردەوە خراپانەیانەوە کە کردوویانە، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾ هەر کەسێك کارێکی باش دەکات، بۆ خۆیەتی، هەر کەسیش خراپە دەکات، دژی خۆی کردوویەتی، پاشان ئێوە هەر بۆ لای پەروەردگارتان دەبرێنەوە. واتە: دەچنەوە لای خودای مەزن کردەوەکانتان پیشانی خودا دەدرێت‌و پاداشتتان دەدرێتەوە چاکە بە چاکەو خراپەش بە سزادان‌و تۆڵە لێ سەندن. والله أعلم.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (١٦) وَآتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (١٧) ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (١٨) إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ (١٩) هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ (٢٠)﴾

ڕێزلێنانی خودا لە نەوەی ئیسرائیل‌و کێشە پەیدابوون لە نێوانیاندا پاش ئەوە

خوای گەورە باسی ئەو چاکانە دەکات کە کردی لەگەڵ نەوەی ئیسرائیل لەناردنی کتێب بۆیان‌و ڕەوانەکردنی پێغەمبەران لە ناویانداو کردیە فەرمانڕەوا لەناویاندا بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ ئێمە کتێب‌و کارزانی‌و پلەی پێغەمبەرایەتیمان دا بە تۆرەمەی ئیسرائیل، بژێوی چاك‌و چاکیشمان پێ گەیاندن. لە چاو هەموو خەڵکی دنیاش سەرمان خستن. ﴿وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ لە دنیاشدا ڕێزمان دان

[1] الطبري(٢٢/٦٦/٦٧).

[2] الطبري(٢٢/٦٧).

بەسەر خەڵکی ئەو زەمانەشدا ، وە دەفەرمووێت: ﴿وَءَاتَيْنَٰهُم بَيِّنَٰتٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ ۖ فَمَا ٱخْتَلَفُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ سەبارەت بە دینەکەشیان زۆر نیشانەی دیاری دەرمان پێ سپاردن لەناو خۆشیان گرفتاری کێشە نەبوون. مەگین کاتێك کە لەم دینە ئاگادار بوون، ئەویش هەر لەبەر ئێریەی نێوان خۆیان. پەروەردەت ڕۆژی قیامەت بەو کارانەیاندا ڕادەگات. کە لەسەری پێك نەهاتوون. واتە: بەڵگەو نیشانەی تەواومان بۆ ناردن، کاتێك ئاگاداری ئەو بەڵگەو نیشانانە بوون لە نێوان خۆیاندا ناکۆك بوون لەبەر حەسودی بەیەك بردن، ﴿إِنَّ رَبَّكَ﴾ ئەی موحەممەد پەروەرندەی تۆ، ﴿يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا خودا هەموو ئەو ناکۆکیەیان بۆ شی دەکاتەوەو بە بڕیاری دادپەروەری خۆی.

ترساندنی ئەم ئوممەتە ئەگەر لەسەر ڕێ‌و ڕچەی تۆرمەی ئیسرائیل بڕۆن بەڕێوە

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَٰكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ فَٱتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ دواجار تۆمان خستە سەر ڕێگەو شوێنێك لەم ئاینە، شوێنی بکەوەو شوێنی ئارەزووی ئەو نەزانانە مەکەوە. ئەمە هەڕەشەو ترساندنی تیایە بۆ ئەم ئوممەتە کە شوێنی جولەکەو ڕێبازی جولەکە بکەون‌و لێی نزیك ببنەوە بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَٰكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ فَٱتَّبِعْهَا﴾ واتە: شوێنی ئەو فەرمانە بکەوە کە لە لایەن خوداوە بۆت هاتووە کە خودا تەنهایەو هاوەڵی نیەو پشت بکەرە ئەو کەسانەی کە هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن. وە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا۟ عَنكَ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۖ وَٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلْمُتَّقِينَ﴾ ئەوان ناتوانن لە خودات بێ نیاز بکەن، ناهەقان دۆستی یەکترن. خوداش دۆستی خۆپارێزانە. واتە: شوێنی هەواو ئارەزووی ئەوانە مەکەوە. چ بەهرەو قازانجێکیان وەدەست هێناوە بۆ یەکتری جگە لە ماڵ وێرانی‌و زەرەرو زیان‌و لەناوچوون. ﴿وَٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلْمُتَّقِينَ﴾ هەر خودا دۆستی خۆپارێزانە کە لە تاریکی دەری هێناون بەرەو ڕووناکی. دۆستی خوانەناسانیش تاغوتە لە ڕۆشنایی دەریان دەخەن بەرەو ڕووی تاریکستانیان بەڕێ دەکەن. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿هَٰذَا بَصَٰٓئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ ئەم قورئانە سۆمای چاوە بۆ مەردم‌و بەزەیی‌و ڕێ نیشاندەرە بۆ ئەوانەی لە بڕوادا بێگومانن.

﴿أَمۡ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجۡتَرَحُواْ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن نَّجۡعَلَهُمۡ كَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَوَآءٗ مَّحۡيَاهُمۡ وَمَمَاتُهُمۡۚ سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ ﴿٢١﴾ وَخَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ بِٱلۡحَقِّ وَلِتُجۡزَىٰ كُلُّ نَفۡسِۭ بِمَا كَسَبَتۡ وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ ﴿٢٢﴾ أَفَرَءَيۡتَ مَنِ ٱتَّخَذَ إِلَٰهَهُۥ هَوَىٰهُ وَأَضَلَّهُ ٱللَّهُ عَلَىٰ عِلۡمٖ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمۡعِهِۦ وَقَلۡبِهِۦ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِۦ غِشَٰوَةٗ فَمَن يَهۡدِيهِ مِنۢ بَعۡدِ ٱللَّهِۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾﴾

مردن و ژیانی خاوەن باوەڕو خوانەناسان وەك یەك نیە

ئەو كەسانەی خواناسن لەگەڵ ئەوانەی كە خوانەناسن وەك یەك نین وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿لَا يَسۡتَوِيٓ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۚ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ هُمُ ٱلۡفَآئِزُونَ﴾[1] واتە: دۆزەخیەكانو بەهەشتیەكان وەك یەك نین بەهەشتیەكان ڕزگارو سەركەوتوون. خوای گەورە لێرەدا فەرموویەتی: ﴿أَمۡ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجۡتَرَحُواْ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن نَّجۡعَلَهُمۡ كَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَوَآءٗ مَّحۡيَاهُمۡ وَمَمَاتُهُمۡۚ سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ﴾ ئاخۆ ئەوانەی بەدكارن، وا دەزانن ئێمە لە ژیانو مەرگیاندا وەك ئەوانەیان دادەنێین كە بوونە خاوەن باوەڕو ئاكار چاك بوون، زۆر خراپ تێگەیشتوون. ﴿أَمۡ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجۡتَرَحُواْ ٱلسَّيِّـَٔاتِ﴾ واتە: ئاخۆ ئەوانەی كاری خراپیان كردووە، ﴿أَن نَّجۡعَلَهُمۡ كَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَوَآءٗ مَّحۡيَاهُمۡ وَمَمَاتُهُمۡ﴾ وا تێدەگەن كە لە ڕۆژی قیامەتدا لەگەڵ ئەوانەی كە خاوەن باوەڕ بوون وەك یەك سەیریان دەكەین! ﴿سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ﴾ واتە: بە ڕاستی خراپ لە ئێمەو دادپەروەری ئێمە تێگەیشتوون كە وا دەزانن جیاوازی ناكەین لە نێوان پیاوچاكو بەدكاردا لەم ژیانی دنیاو لە ڕۆژی قیامەتدا. تەبەرانی ڕیوایەتی كردووە لە مەسروقەوە كە تەمیمی داری شەوێك هەڵسا هەتا بەیانی ئەم ئایەتەی دەوتەوە: ﴿أَمۡ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجۡتَرَحُواْ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن نَّجۡعَلَهُمۡ كَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾[2].

بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ﴾. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَخَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ بِٱلۡحَقِّ وَلِتُجۡزَىٰ كُلُّ نَفۡسِۭ بِمَا كَسَبَتۡ وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ﴾ خوا بە ڕاستی ئەم ئاسمانانەو زەمینی وەدی هێنا، تا هەر كەسێك چی كردووە، پاداشتی وەرگرێتەوەو ناهەقیشیان لێ ناكرێت. ﴿وَخَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ بِٱلۡحَقِّ﴾ واتە: خودا ئەم ئاسمانانو زەمینەی بە ڕاستی دروست

---

[1] الحشر(٢٠).

[2] الطبري(٢/٥٠).

کردووە. ﴿وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ هەتا هەر کەسێك چی کردووە پاداشتەکەی وەربگرێتەوەو ستەمیشیان لێ ناکرێت. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿أَفَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُۥ هَوَىٰهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِۦ وَقَلْبِهِۦ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِۦ غِشَٰوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِنۢ بَعْدِ اللَّهِ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ ئاخۆ تۆ ئەو کەسەت دیوە کە ئارەزووی خۆی دەپەرست؟ خودا(کە ئاگای لێ بوو) ڕێی لێ گۆڕیو گوێچکەو دڵیشی مۆر کردو لێڵایی خستە سەر چاوی. سا کێ هەیە لە پاش خودا، ڕێی نیشان بدات؟ دەی بۆچی بیر ناکەنەوە؟ واتە: ئارەزووی خۆی کردووە بە خوای خۆی، هەرچی ئارەزووی حەزی لێ بکاتو بە چاکی بزانێت وا دەکاتو هەرچیش ئارەزووی حەزی لێ نەکات وازی لێ دێنێت، ﴿وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ﴾ خودایش ڕێگای لێ گۆڕی چونکە دەزانێت ئەو کەسە شایەنی ئەوەیە. یان ڕێی لێ دەگۆڕێت پاش ئەوەی کە ئاگادار کراو بەڵگەی تەواوی بۆ ڕوون کرایەوە. واتە: هەتا خوای گەورە خەڵکی ئاگادار نەکات ڕێی لێ ناگۆڕێت، ﴿وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِۦ وَقَلْبِهِۦ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِۦ غِشَٰوَةً﴾ واتە: مۆر دەنێت بەسەر گوێو دڵیداو چاوی کوێر دەکات هیچ شتێك نابیستێ کە سوودی لێ وەربگرێتو لە هیچ شتێك تێناگات تا ڕێی پێ دەرکاتو هیچ نیشانەو ڕووناکیەك وەدی ناکات تا لەسەری بڕوات بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَمَن يَهْدِيهِ مِنۢ بَعْدِ اللَّهِ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ واتە: هیچ کەسێك لە پاش خودا نیە ڕێی نیشان بدات وەك ئەم ئایەتە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿مَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُۥ ۚ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾[1] واتە: هەر کەس خوا گومڕای بکات(بە تاوانی کردەوەی خراپی) ئەوە هیچ ڕێبەرێکی بۆ نیە(خودا) وازیان لێ دێنێت لە گومڕاییو یاخی بوونی خۆیاندا گێژ بخۆن.

﴿وَقَالُوا۟ مَا هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَآ إِلَّا الدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ائْتُوا۟ بِـَٔابَآئِنَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾﴾

بیروبڕوای خوانەناس و بڕوبیانوو هێنانەوەو وڵامدانەوەیان

خوای گەورە باسی قسەی سروشت پەرستەکان دەکات لە خوانەناسانو ئەو عەرەبانەش کە هاوڕابوون لەگەڵیان لە موشریکەکان کە باوەڕیان نەبوو بە زیندووبوونەوە دەفەرموێت: ﴿وَقَالُوا۟ مَا هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَآ إِلَّا الدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾ هەر وا وتیان: بێجگە لە

[1] الاعراف(١٨٦).

ژیانی دنیامان چیتر نیە، هەر دەمرین‌و دەژینەوەو هەر سروشت دەمان مرێنێت. هیچ شتێك لەمەش نازانن، هەر لە خۆوە گومان دەبەن. ﴿وَقَالُواْ مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنۡيَا﴾ واتە: ئەو سروشت پەرستانە دەڵێن: ژیانێکی تر نیە جگە لەم ژیانی دنیایە کۆمەڵێك دەمرێت‌و کۆمەڵێکی تر لە جێیان دەژی نە زیندووبوونەوە هەیەو نە ڕۆژی قیامەت. ئەم قسەیە بتپەرستانی عەرەبیش هەر وتوویانە، ئەوانەی کە باوەڕیان بە زیندووبوونەوەو ڕۆژی دوایی نەبووەو هەندێ لە فەیلەسوفە ئیلاهیەکانیش هەمان قسەیان دەکرد کە باوەڕیان بە وەدیهێنانی یەکەمجارو جارێکی تر گەڕانەوەو زیندووبوونەوە نەبوو. هەروەها ئەو فەیلەسوفانەی کە باوەڕیان بە سروشت‌و سوڕانەوەی گەردوون هەبوو، باوەڕیان بە وەدیهێنەری ئەم بوونەوەرە نەبوو، بڕوایان وابوو کە هەر سی‌و شەش هەزار(٣٦٠٠٠) ساڵی جارێك هەموو شتێك چۆن بووە وەك خۆی لێ دێتەوە، وایان دەزانی کە ئەم ڕووداوە چەند جار دووبارە بووەتەوەو هەتا هەتایشە هەر وا دەبێت. دژایەتی ژیریان دەکردو باوەڕیشیان بە کتێبە ئاسمانیەکان نەدەکرد، بۆیە دەیانوت وەك خودا دەفەرمووێت: ﴿وَمَا يُهۡلِكُنَآ إِلَّا ٱلدَّهۡرُ﴾ واتە: هەر سروشت دەمانمرێنێت. خوای گەورەیش دەفەرمووێت: ﴿وَمَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنۡ عِلۡمٍۖ إِنۡ هُمۡ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾ واتە: لەم بارەیەوە هیچ شتێك نازانن بەڵکو هەر لە خۆیانەوە قسە دەکەن. بەڵام ئەو فەرموودەی کە بوخاری‌و موسلیم‌و ئەبو داودو نەسائی ڕیوایەتیان کردووە لە ئەبو هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێ بێت) کە دەڵێت: پێغەمبەری خودا(ﷺ) فەرموویەتی:(خوای گەورە فەرموویەتی نەوەکانی ئادەم ئازارم دەدەن قسە دەڵێن بە سروشت(الدهر) من خۆم سروشتم، فەرمان بە دەستی خۆمە شەوو ڕۆژ هەڵدەسوڕێنم)[1]. وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە:(قسە مەڵێن بە(الدهر) چونکە خوا خۆی دەهرە).[2] شافعی‌و ئەبو عوبەیدەو کەسانێ تریش لە پێشەوایان وتوویانە لە مانای ئەم فەرموودەیەدا:(قسە مەڵێن بە(الدهر) چونکە خوا خۆی دەهرە)، عەرەبەکان لە کاتی نەفامیدا ئەگەر تووشی ناڕەحەتیەك ببوونایە یان بەڵاو گرفتێك بەسەریاندا بهاتایە دەیانوت ئەی زەمانە(الدهر) تۆ بەسەرت هێنایین. ئەو شتانەیان دەخستە سەر سروشت(الدهر)و قسەیان پێ دەوت. کەچی ئەو شتانە هەموو بە دەستی خودایەو وەك ئەوەیە کە قسە بە خودا بڵێن. چونکە لە ڕاستیدا خودا ئەو شتانە دەکات. بۆیە نەهی کراوە کە قسە بە(الدهر) بوترێت بەو شێوەیە چونکە خوا خۆی ئەو دەهرەیە کە ئەوان مەبەستیانەو ئەو شتانە دەخەنە سەری. ئەمە چاکترین تەفسیرە بۆ(الدهر) کە کراوەو مەبەستیش هەر ئەمەیە والله أعلم. ئیبنو حەزم‌و ئەوانەی کە هاوڕای ئەون لە زاهیرەکان بە هەڵەداچوون کە(الدهر)یان بە یەکێك لە ناوەکانی خودا داناوە، بە پشت بەستن

---

[1] فتح الباري(٨/٤٣٧)، مسلم(٤/١٧٦٢)، ابو داود(٥/٤٢٣)، النسائي في الكبرى(٦/٤٥٧).

[2] مسلم(٤/١٧٦٣).

بەم فەرموودەیە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّآ أَن قَالُواْ ٱئْتُواْ بِـَٔابَآئِنَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ﴾ هەر کاتێکیش نیشانە ئاشکراکانی ئێمەیان بۆ دەخوێننەوە بڕوبیانوو دەهێننەوەو دەڵێن: ئەگەر قسەتان ڕاستە بابو باپیرانمان بۆ بێننەوە. ﴿وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ﴾ واتە: کاتێك بەڵگەیان بۆ بهێنرێتەوەو ڕاستیان بۆ ڕوون بکرێتەوە کە خوای گەورە توانای هەیە کە لەشە ڕزاوەکان پاش ئەوەی کە لەناو دەچن و نامێنن جارێکی تر دروستیان بکاتەوە، ﴿مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّآ أَن قَالُواْ ٱئْتُواْ بِـَٔابَآئِنَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ﴾ بڕوبیانوو دێننەوەو دەڵێن بابو باپیرانمان بۆ بێننەوە ئەگەر ڕاست دەڵێن. خوای گەورەیش فەرموویەتی: ﴿قُلِ ٱللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ بڵێ: خودا ژیانتان پێ دەداتو لە پاشان دەتانمرێنێتو پاشان لە ڕۆژی قیامەتدا (کە بێگومان هەر دادێ) هەمووتان کۆدەکاتەوە. بەڵام زۆربەی ئەم مەردمە ئاگای لێ نیە.

﴿قُلِ ٱللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾ بڵێ: خودا دەتانژێنێت و پاشان دەتانمرێنێت وەك بە چاوی خۆتان دەیبینن لە نەبوونەوە دەتانهێنێتە بوون وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَٰتًا فَأَحْيَٰكُمْ ۖ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾[1] واتە: چۆن بێباوەڕ دەبن بە خودا!؟ لە کاتێکدا کە ئێوە بێ گیان بوونو گیانی بەبەردا کردن لە پاشان دەتانمرێنێت دوای ئەوە زیندووتان دەکاتەوە. واتە: ئەو کەسەی کە توانای وەدیهێنانی هەبێت چاکترو باشتر دەتوانێت جارێکی تر دروستی بکاتەوە، ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يَبْدَؤُاْ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾[2] واتە: ئەو(خوا) زاتێکە بەدیهێنانی دەست پێکردووە لە پاشان(دوای مردنی) دووبارە دروستی دەکاتەوە. ﴿ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا هەمووتان کۆدەکاتەوە نەك لەدونیادا هەتا بڵێن، ﴿ٱئْتُواْ بِـَٔابَآئِنَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ﴾. وەك خودا دەفەرمووێت: ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ ٱلْجَمْعِ﴾[3] واتە: (پاداشتتان دەداتەوە) لە ڕۆژێکدا کە کۆتان دەکاتەوە بۆ ڕۆژی کۆکردنەوە. وە دەفەرمووێت: ﴿لِأَىِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ ٱلْفَصْلِ﴾[4] واتە: بۆ چ ڕۆژێك دواخراوە؟ بۆ ڕۆژی جیاکردنەوە. وە دەفەرمووێت: ﴿ وَمَا نُؤَخِّرُهُۥٓ

---

[1] البقرة(٢٨).

[2] الروم(٢٧).

[3] التغابن(٩).

[4] المرسلات(١٢_١٣).

إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعۡدُودٍ﴾[1] واتە: وەئێمەدوای ناخەین مەگەر بۆ کاتێکی دیارو بەرچاو. لێرەشدا فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ يَجۡمَعُكُمۡ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ لَا رَيۡبَ فِيهِ﴾ کە هیچ گومانی تێدا نیە. ﴿وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ﴾ واتە: زۆربەی ئەم خەڵکە ئاگای لێ نیە بۆیە باوەڕیان بە زیندووبوونەوە نیەو بە دووری دەزانن. ﴿إِنَّهُمۡ يَرَوۡنَهُۥ بَعِيدٗا ٦ وَنَرَىٰهُ قَرِيبٗا﴾[2] واتە: بەڕاستی ئەو بێباوەڕانە ئەو ڕۆژە بە دوور دەبینن، ئێمەش زۆر بە نزیکی دەبینین. واتە: خوانەناسان بەدووری دەزانن بەڵام خاوەنباوەڕان زۆر بە ئاسانو نزیکی دەزانن.

﴿وَلِلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَيَوۡمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوۡمَئِذٖ يَخۡسَرُ ٱلۡمُبۡطِلُونَ ٢٧ وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٖ جَاثِيَةٗۚ كُلُّ أُمَّةٖ تُدۡعَىٰٓ إِلَىٰ كِتَٰبِهَا ٱلۡيَوۡمَ تُجۡزَوۡنَ مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ٢٨ هَٰذَا كِتَٰبُنَا يَنطِقُ عَلَيۡكُم بِٱلۡحَقِّۚ إِنَّا كُنَّا نَسۡتَنسِخُ مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ٢٩﴾

هەندێ لە ڕووداوە زۆر گرانو ترسێنەرەکانی ڕۆژی قیامەت

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلِلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَيَوۡمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوۡمَئِذٖ يَخۡسَرُ ٱلۡمُبۡطِلُونَ﴾ دەسەڵاتی ئەم ئاسمانانو زەمینە هەر بۆ خودایە، ڕۆژێ کە قیامەت ڕادەبێت، ئەم تەرزە هەرزە وێژانە زەرەر دەکەن. خوای گەورە باسی خۆی دەکات کە هەر ئەو خاوەنی ئاسمانەکانو زەمینەو فەرمانڕەوایەتی لە دنیاشو لە قیامەتیشدا. بۆیە دەفەرمووێت: ﴿وَيَوۡمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوۡمَئِذٖ يَخۡسَرُ ٱلۡمُبۡطِلُونَ﴾ واتە: کاتێك کە قیامەت هەڵدەسێت هەر ئەو نەزاندوانەی کە خوانەناسنو باوەڕیان بەو کتێبو نیشانە ئاشکراو ڕوونانە نیە کە هاتووەتە خوارەوە بۆ پێغەمبەرانی خودا زەرەرمەندن. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٖ جَاثِيَةٗۚ كُلُّ أُمَّةٖ تُدۡعَىٰٓ إِلَىٰ كِتَٰبِهَا ٱلۡيَوۡمَ تُجۡزَوۡنَ مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ﴾ دەشبینی هەموو تیرەیەك بەڕیز بەسەر چۆکدا هاتووە، هەر تیرەیەکیش بانگ دەکرێت، بۆ دیتنی کردەوەکەی خۆی. ئەوا ئەمڕۆ پاداشتی کردەوەکانتان دەدرێتەوە، ﴿وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٖ جَاثِيَةٗ﴾ واتە: هەموو دەستەیەك دەبینی بەسەر چۆکدا(ئەژنۆ) کەوتوون لە گرانیو سامناکی ئەو ڕۆژە. وتراوە: کاتێك کە جەهەنەم دەهێنرێتو هەناسەیەك دەدات هیچ کەس نیە خۆی بۆ ڕاگیرێت هەموو بەسەر چۆکدا دەکەوێت. هەتا ئیبراهیمی خەلیلیش(سەلامی خوای لێ بێت) کە لەو کاتەدا دەڵێت: ئەی خودایە خۆم خۆم خۆم جگە لە خۆم ئەمڕۆ داوای هیچی ترت لێ ناکەم. وە عیسای کوڕی مەریەمیش(سەلامی خوای لێ بێت) دەڵێت: جگە لە خۆم ئەی خودا ئەمڕۆ داوای هیچت لێ ناکەم. داوات لێ ناکەم بۆ مەریەم کە منی بووە. خوای

---

[1] هود(١٠٤).

[2] المعارج(٦ـ٧).

گەورە دەفەرمووێت: ﴿كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰٓ إِلَىٰ كِتَٰبِهَا﴾ واتە: بۆ سەیرکردنی نامەکانیان کە چی تێدا نووسراوەو چیان کردووە. وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ وَجِاْىٓءَ بِٱلنَّبِيِّۦنَ وَٱلشُّهَدَآءِ﴾[1] واتە: وە نامەی کردەوە لەبەردەمیان دادەنرێتو زەوی لەو ڕۆژەدا بە نووری پەروەردگاری ڕووناك دەبێتەوە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ئەوا ئەمڕۆ پاداشتی کردەوەکانتان دەدرێتەوە چاکە بە چاکەو تاوانو خراپەش بەسزای سەختو گران. وەك خوای گەورەدەفەرمووێت: ﴿يُنَبَّؤُا۟ ٱلْإِنسَٰنُ يَوْمَئِذٍۭ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ﴿١٣﴾ بَلِ ٱلْإِنسَٰنُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُۥ﴾[2] واتە: لەوڕۆژەدا ئادەمی هەواڵی پێ دەدرێت لەوەی کە پێشی خستووەو دوای خستووە(لە چاکەو خراپە)، بەڵکو ئادەمی ئاگادارە بە حاڵی خۆی، با بروبیانووی زۆریش بێنێتەوە. بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿هَٰذَا كِتَٰبُنَا يَنطِقُ عَلَيْكُم بِٱلْحَقِّ ۚ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ئەمە کتێبی ئێمەیە کە بە ڕاستی لەسەر ئێوە دەدوێت، هەرچی کردەوەی ئێوەش بوو، ئێمە هەموومان دەنووسی. ﴿هَٰذَا كِتَٰبُنَا يَنطِقُ عَلَيْكُم بِٱلْحَقِّ﴾ واتە: ئەمە کتێبی ئێمەیە بە ڕاستی باسی ئێوە دەکاتو هەموو کردەوەکانتان ئامادە کراوە بەبێ کەمو زیاد. وەك خوای گەورەدەفەرمووێت: ﴿ وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ فَتَرَى ٱلْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَٰوَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا ٱلْكِتَٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّآ أَحْصَىٰهَا ۚ وَوَجَدُوا۟ مَا عَمِلُوا۟ حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴾[3] واتە: نامەی کردەوەکان دابەش دەکرێت(دەدرێتە دەستی ڕاستی چاکانو دەستی چەپی تاوانباران) ئینجا تاوانباران دەبینی زۆر دەترسن لەو(هەموو تاوانو خراپە)ی کە تێیدایەو دەڵێن ئای هاوار بۆ ئێمە ئەم نامەو دەفتەرە چیە؟ هیچ کردەوەیەکی بچووكو گەورەی بەجێ نەهێشتووەو تۆماری کردووە هەر کردەوەیەکیان کردبێت(تیایدا) ئامادەیەو پەروەردگارت ستەم لە کەس ناکات. وە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ واتە: ئێمە فەرمانمان داوە بەو فریشتانەی کە چاودێرن بەسەرتانەوە کردەوەکانتان بنوسن. ئیبنو عەباسو کەسانی تریش وتوویانە: فریشتەکان کردەوەی هەموو بەندەکانی خودا دەنووسنو بەرزی دەکەنەوە بەرەو ئاسمان پاشان ئەو فریشتانەی کە لە بارەگای کردەوەکانن. ئەوەی کە فریشتەکان هێناویانە بەراوردی دەکەن لەگەڵ ئەوەی کە لە(لوح المحفوظ) دایە خوای گەورە بڕیاری داوەو نووسیویەتی لەسەر بەندەکانی پێش دروست کردنیان

---

[1] الزمر(٦٩).

[2] القیامة(١٣ـ١٥).

[3] الکهف(٤٩).

نە پتێکی لێ زیاد دەکرێت‌و نە لێشی کەم دەکرێت. پاشان ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ (٣٠) وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَى عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ (٣١) وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُم مَّا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ (٣٢) وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ (٣٣) وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ (٣٤) ذَلِكُم بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ (٣٥) فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٣٦) وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (٣٧)﴾

خوای گەورە باسی بڕیاری خۆی دەکات بەسەر خەڵکیدا لە ڕۆژی قیامەتداو دەفەرمووێت: ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ﴾ سا ئەوانەی بە باوەڕو ئاکار چاك بوون، پەروەرینیان دەیانخاتە بەر بەزەیی، کە ئەمە بەختەوەریەکی زۆر گرینگە. واتە: ئەوانەی خاوەن باوەڕن بە دڵو بە ئەندامەکانی لەشیان ئاکاری چاك دەکەن تەنها لەبەر ڕەزامەندی خواو لە شەرع لانادەن، ﴿فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ﴾ دەیانخاتە بەر بەزەیی خۆی کە بەهەشتە وەك لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە خوای گەورە دەفەرمووێت بە بەهەشت تۆڕەحمەتی منی، بەتۆڕەم دەکەم بەهەرکەسێك مەیلم لێ بێت.[1] ﴿ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ﴾ ئا ئەوەیە سەرکەوتنی دیارو ئاشکرا. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَى عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ بەڵام خوانەناسەکان(پێیان دەوترێت) ئاخۆ نیشانەکانی منتان بۆ نەخوێنرایەوە کە خۆتان بە زل دەزانی‌و کۆمەڵێکی تاوانبار بوون؟ واتە: خوانەناسەکان پێیان دەوترێت ئایا بەڵگەکانی منتان بەسەردا نەخوێنرایەوە؟ ئەمە بۆ سەرزەنشتکردن‌و لوت شکاندنە، خۆتان بە زل دەزانی‌و شوێنی نەدەکەوتن‌و گوێتان بۆ نەدەگرت. ﴿وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ ئێوە گرۆیەکی تاوانکار نەبوون بە کردارو دڵیشتان پەنگی خواردبووەوەلە بێ دینیدا. ﴿وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُم مَّا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ﴾ هەر کاتێکیش وترا کە بەڵێنی خودا ڕاستەو قیامەت دێت‌و

[1] فتح الباري(٨/٤٦٠).

هیچ گومانی تێدا نیە. ئێوە وتتان: هەر نازانین قیامەت چیە؟ لامان خەیاڵێکی خاوەو دڵمان بڕوای پێ نیە. ﴿وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَٱلسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا﴾ واتە: کاتێک خاوەن باوەڕەکان پێیان بڵێن: کە بەڵێنی خودا ڕاستەو ڕۆژی دوایی دێت، ﴿قُلْتُم مَّا نَدْرِي مَا ٱلسَّاعَةُ﴾ ئێوە وتتان: نازانین قیامەتیش چیە؟ ﴿إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا﴾ گومانمان هەیەو خەیاڵە بە لامانەوە. بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ﴾ واتە: بە ڕاستی نازانین‌و دڵمان ئاو ناخواتەوە. خوای گەورەش فەرموویەتی: ﴿وَبَدَا لَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا۟ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ﴾ هەر کارێکی خراپیان لە دەست هاتبوو، ئاشکرا نیشانیان دراو ئەو شتانەش گاڵتەیان پێ دەکرد دەوری لێیان دا. ﴿وَبَدَا لَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا۟﴾ واتە: تۆڵەی کردەوە خراپەکانی خۆیان بۆ دەرکەوت، ﴿وَحَاقَ بِهِم﴾ واتە: دەوری لێدان، ﴿مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ﴾ واتە: ئەو سزاو جەزرەبەیەی کە بە گاڵتەیان دەزانی. وە دەفەرموێت: ﴿وَقِيلَ ٱلْيَوْمَ نَنسَىٰكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا وَمَأْوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّٰصِرِينَ﴾ پێیان وترا ئەمڕۆ لە بیرتان دەکەین، هەر وەك ئێوە تووش هاتنی ئەمڕۆتان نەدەهاتەبیر. جێتان لەناو ئاگردایە، هیچ کەسیش یارمەتیتان ناکات. ﴿وَقِيلَ ٱلْيَوْمَ نَنسَىٰكُمْ﴾ واتە: پێیان وترا: ئێمە مامەڵەی خەڵکێکی لەبیرچووتان لەگەڵ دەکەین لەناو ئاگری جەهەنەمدا، ﴿كَمَا نَسِيتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا﴾ واتە: هەروەك چۆن ئێوە ئەمڕۆتان لەبیرچووبوو. چونکە ئێوە بڕواتان پێی نەبوو. ﴿وَمَأْوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّٰصِرِينَ﴾ جێتان ئاگری جەهەنەمەو کەسیش نایەت بە هاوارتانەوە. لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە خوای گەورە دەفەرموێت بە هەندێ لە بەندەکانی لە ڕۆژی قیامەتدا: ئایا هاوسەرم پێ نەدایت؟ ئایا ڕێزم لێ نەگرتی؟ ئایا ولاغی سواری‌و(ماین‌و ئەسپ)و وشترم بۆ ڕام نەهێناوی بەکاریان بهێنی‌و سودیان لێ وەربگریت؟ دەڵێت: بەڵێ ئەی پەروەردەگارم، دەفەرموێت: ئایا دەتزانی دێیتەلام؟ دەڵێت: نەخێر. خوای گەورە دەفەرموێت: ئەمڕۆ منیش تۆ لەبیر دەبەمەوە وەك چۆن تۆ منت نەدەهاتە بیر.[1] خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ذَٰلِكُم بِأَنَّكُمُ ٱتَّخَذْتُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ فَٱلْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ﴾ چونکە ئێوە نیشانەکانی ئێمەتان کردبووە جێ گەمەی خۆتان. ژینی دنیا ئێوە هەڵخەڵەتاندبوو ئیتر ئەمڕۆ لە ئاگر دەریان ناخەن‌و ڕێگە نیە داوای لێبوردنیش بکەن. ﴿ذَٰلِكُم بِأَنَّكُمُ ٱتَّخَذْتُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ هُزُوًا﴾ بۆیە ئێمە بەم شێوەیە تۆڵەتان لێ

---

[1] مسلم(٤/٢٢٧٩).

دەسێنین چونکە ئێوە گاڵتەجاڕیتان لێ دەهات بەو نیشانانەی ئێمە پێدەکەنین. ﴿وَغَرَّتۡكُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا﴾ هەڵخەڵەتان بە ژیانی دنیاو پاڵتان لێ دایەوە تیایدا، تا ئا بەم ئێوەیە ڕەنجەڕۆ بوون. بۆیە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَٱلۡيَوۡمَ لَا يُخۡرَجُونَ مِنۡهَا﴾ لە ئاگر ناچنە دەرەوە. ﴿وَلَا هُمۡ يُسۡتَعۡتَبُونَ﴾ هیچ بروبیانوویەکتان لێ وەرناگیرێت بەڵکو بەبەردەوامی جەزرەبە دەدرێن. وەك چۆن دەستەیەك لە خاوەن باوەڕان دەچنە بەهەشت بەبێ حیسابو جەزرەبەدان. دوای ئەوەی کە خوای گەورە باسی بڕیاری خۆی کرد بەسەر خاوەن باوەڕانو خوانەناساندا دەفەرمووێت: ﴿فَلِلَّهِ ٱلۡحَمۡدُ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَرَبِّ ٱلۡأَرۡضِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ واتە: سا سوپاس هەر بۆ خودایە، ڕاهێنەری ئاسمانەکانو زەمینو هەموو خەڵکی جیهانیشە. ﴿فَلِلَّهِ ٱلۡحَمۡدُ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَرَبِّ ٱلۡأَرۡضِ﴾ واتە: سوپاس بۆ خودا کە خاوەنی ئاسمانەکانو زەمینو ئەوەیش کە تێیاندایە. بۆیە فەرموویەتی: ﴿وَرَبِّ ٱلۡأَرۡضِ﴾ واتە: خەڵکی جیهانیشە. پاشان خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَهُ ٱلۡكِبۡرِيَآءُ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ﴾ لە ئاسمانانو زەمینیش، شکۆو گەورەیی بۆ ئەوەو هەر خۆی خاوەن دەسەڵاتی لەکارزانە. ﴿وَلَهُ ٱلۡكِبۡرِيَآءُ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾ موجاهید دەڵێت: لە ئاسمانانو لە زەمین هەر خۆی خاوەن شکۆو دەسەڵاتی بێ پایانە کە هەموو شتی پێیەتیو ملکەچی ئەوە. لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە:(خوای گەورە دەفەرمووێت: خاوەن شکۆیی پۆشاکی منە گەورەیش هەر جلوبەرگی خۆمە، هەر کەسێك ململانێم لەگەڵ بکات تێیاندا لە ئاگری خۆمدا دامناوە).[1] موسلیمیش بە هەمان شێوە ڕیوایەتی کردووە.[2] وە دەفەرمووێت: ﴿وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ﴾ کەس دەرەقەتی نایەتو ڕێی لێ ناگرێت. ﴿ٱلۡحَكِيمُ﴾ واتە: لە کارزانە لە گفتارو لە کردارو لە بەرنامەو بڕیارو پیرۆزەو هیچ خودایەك نیە تەنها ئەو نەبێت.

---

[1] ابو داود(٤/٣٥٠)، فەرموودەیەکی سەحیحە.

[2] مسلم(٤/٢٠٢٣).

پێرست